

Інститут педагогіки Національної академії педагогічних наук України
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія

Педагогічний дискурс

Збірник наукових праць

Випуск 10

Заснований в 2007 році

Хмельницький – 2011

УДК 37.013
ББК 74.00
П 24

Засновники:

*Інститут педагогіки Національної академії педагогічних наук України
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія*

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ №12629-1513Р від 24.05.2007р.
*Збірник наукових праць „Педагогічний дискурс”
включено до переліку наукових фахових видань України у галузі „Педагогічні науки”
(постанова Президії ВАК України від 18 листопада 2009 р. №1-05/5)*

Педагогічний дискурс : зб. наук. праць / гол. ред. І. М. Шоробура. – Хмельницький :
ПП Балюк І. Б., 2011. – Вип. 10. – 559 с.

У збірнику наукових праць „Педагогічний дискурс” вміщено статті IV Міжнародних та XVIII Всеукраїнських педагогічних читань „Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю: дошкільня – початкова школа”. Авторами статей розкрито: погляди В.О.Сухомлинського на дошкільня та початкову освіту; ціннісні виміри дошкільньої і початкової освіти; наступність між дошкільною і початковою освітою: традиції та новаторство; підготову вихователів дошкільних закладів і вчителів початкової школи в умовах модернізаційних змін.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор: *Шоробура І.М., доктор педагогічних наук, професор, ректор Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії.*

Заступник головного редактора: *Галус О.М., доктор педагогічних наук, професор, проректор з наукової роботи Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії.*

Відповідальний секретар: *Кришук Б.С., завідувачий науковим відділом Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії.*

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ РАДИ:

Мадзігон В.М. *доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, перший віце-президент НАПН України, директор Інституту педагогіки НАПН України;*
Савченко О.Я. *доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, віце-президент НАПН України;*
Бібік Н.М. *доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України;*
Вашуленко М.С. *доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України;*
Євтух М.Б. *доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України;*
Бурда М.І. *доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України;*
Берека В.Є. *доктор педагогічних наук, професор;*
Грязнов І.О. *доктор педагогічних наук, професор;*
Гупан Н.М. *доктор педагогічних наук, професор;*
Дорошенко Ю.О. *доктор технічних наук, професор;*
Даниленко Л.І. *доктор педагогічних наук, професор;*
Лисенко Н.В. *доктор педагогічних наук, професор;*
Пустовіт Г.П. *доктор педагогічних наук, професор;*
Руснак І.С. *доктор педагогічних наук, професор;*
Семиченко В.А. *доктор психологічних наук, професор.*

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ З НАПРЯМІВ:

менеджмент освіти: *Дарманська І.М. – к.пед.н., доцент; Біницька О.П. – к.е.н., доцент; Гамрецька Г.С. – к.філос.н., доцент; Телячий Ю.В. – к.і.н., доцент; Слюзко В.І. – к.пед.н., доцент; дошкільна педагогіка, психологія та фахові методики: Пісоцька Л.С. – к.пед.н., доцент; Дорош Г.О. – к.філол.н., доцент; Зданевич Л.В. – к.пед.н., доцент; Машкіна Л.А. – к.пед.н., доцент; шкільна педагогіка, психологія та фахові методики: Яшук І.П. – к.пед.н., доцент; Вовк В.П. – к.психол.н., доцент; Вишинська Г.В. – к.пед.н., доцент; Гасюк І.Л. – к.фіз.вих., доцент; Сусліна І.В. – к.пед.н., доцент; Ткачук Г.О. – к.пед.н., доцент; теорія і методика мистецтв: Попик О.І. – к.пед.н.; Балема М.О. – народний артист України; Бучківська Г.В. – к.пед.н., доцент; Слоневська І.Б. – к.філос.н., доцент.*

*Рекомендовано до друку рішенням вченої ради
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії
(протокол № 8 від 28 вересня 2011 року)*

© Інститут педагогіки НАПН України, 2011
© Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія, 2011
© Ільїнський С.В. (обкладинка), 2011

**СУХОМЛИНСЬКИЙ ВАСИЛЬ ОЛЕКСАНДРОВИЧ (1918–1970) –
УКРАЇНСЬКИЙ ПЕДАГОГ, ЧЛЕН-КОРЕСПОНДЕНТ АПН РРФСР (з 1957),
АПН СРСР (з 1968), ЗАСЛУЖЕНИЙ УЧИТЕЛЬ УРСР (з 1958),
ГЕРОЙ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ ПРАЦІ (1968)**

ШАНОВНІ КОЛЕГИ!

Перед Вами десятий випуск збірника наукових праць „Педагогічний дискурс”, організаторами і засновниками якого є Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія та Інститут педагогіки Національної академії педагогічних наук України. Знаковою подією є те, що у десятому випуску „Педагогічного дискурса” опубліковано матеріали IV Міжнародних та XVIII Всеукраїнських педагогічних читань „Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю: дошкілля – початкова школа”, що проходили 12-13 жовтня 2011 року на базі Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, яка святкує в ці дні 90-річчя заснування навчального закладу.

В умовах демократизації та гуманізації освітнього простору, зміни освітньої парадигми, євроінтеграції української системи освіти все більше вимог ставиться до педагога, до його знань, практичних умінь та навичок. Велику роль у професійному зростанні педагога відіграють самоосвіта та наукова діяльність, котрі перетворюють спеціаліста з педагога-практика в педагога-майстра. У зв'язку з цим величезної ваги набуває саме наукова діяльність.

Метою даного збірника було і буде надання можливості педагогам-практикам і науковцям представити свої напрацювання на розгляд наукової громадськості, прагнення поділитись власною точкою зору на ту чи іншу актуальну проблему педагогічної освіти, запропонувати певні інновації, подискутувати з іншими колегами.

Автори збірника наукових праць „Педагогічний дискурс” у своїх дослідженнях розкривають актуальні проблеми дошкільної та початкової освіти, підготовки вчителів до майбутньої професійної діяльності; приділяють увагу шляхам підвищення ефективності навчально-виховного процесу як в загальноосвітніх навчальних закладах, так і у вищих навчальних закладах; загалом розкривають проблеми педагогіки, психології, філософії освіти, порівняльної та соціальної педагогіки, педагогіки професійної освіти, управління навчальним закладом.

У процесі розбудови інформаційного суспільства все більшої ваги набуває інформація як рушійна сила прогресу людства. В цьому контексті зростає роль педагога-науковця, який є активним споживачем та створювачем інформації. А тому важливо, щоб ефективно відбувався обмін інформацією між науковцями.

Матеріали, які друкувалися у десяти випусках збірника наукових праць „Педагогічний дискурс”, і у майбутньому будуть сприяти підготовці сучасного вчителя, педагога, який відповідатиме всім тим вимогам, що ставляться до нього суспільством та умовами життя. Адже, від того, яким буде вчитель, залежатиме й те, яким буде суспільство, – ця істина відома всім. Тому нашим завданням є створення всіх умов для того, щоб забезпечити формування професійного, компетентного, ерудованого педагога-майстра і педагога-науковця – педагога-професіонала.

Щиро бажаємо Вам творчих успіхів у професійній діяльності і завжди готові створити умови для того, щоб наша співпраця була максимально корисною та плідною. Будемо раді бачити Вас своїми активними дописувачами.

З повагою

В.М.Мадзігон – перший віце-президент НАПН України, директор Інституту педагогіки НАПН України, академік, доктор педагогічних наук, професор

І.М.Шоробура – ректор Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, доктор педагогічних наук, професор

ЗМІСТ

Т.Т.АНДРЕЄВА Сенсорне виховання дітей засобами природи у педагогічній системі В.О.Сухомлинського.....	10
Р.А.АРЦИШЕВСЬКИЙ В.О.Сухомлинський про духовний розвиток молодших школярів.....	14
І.П.АЦЕГЕЙДА Значення педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського для реалізації сучасних методів екологічної освіти та виховання.....	22
І.В.БАБІЙ Ідеї Василя Сухомлинського щодо морального виховання особистості.....	25
В.М.БАРАНОВСЬКА Проблема формування інформатичних компетентностей майбутніх учителів початкових класів у педагогічній теорії.....	29
І.А.БАРБАШОВА Загальна характеристика сенсорного розвитку особистості в молодшому шкільному віці.....	33
Л.Д.БЕРЕЗІВСЬКА Принцип індивідуального підходу до учнів початкової школи у творчій спадщині В.О.Сухомлинського.....	39
І.Д.БЕХ В.Сухомлинський: два періоди дитинства – два образи Я.....	45
Г.В.БЄЛАН Формування системи ціннісних орієнтацій молодших школярів у спадщині В.О.Сухомлинського.....	48
А.М.БЕЛОУСЬКО, О.В.ХАНОВА В.О.Сухомлинський про взаємини в системі „викладач-студент”.....	51
Н.М.БІБІК Пізнавальний інтерес як умова суб'єктності навчання молодших школярів.....	53
Ю.І.БЛАЖЕВИЧ, О.І.БЛАЖЕВИЧ Гуманістична педагогіка Василя Сухомлинського і її творче використання в освітньому просторі Китаю.....	56
А.М.БОГУШ Витоки передшкільної освіти в педагогічному вимірі В.Сухомлинського: реальність і перспективи.....	61
Л.С.БОНДАР Погляди В.О.Сухомлинського на розвиток обдарованості дітей.....	65
Г.П.БОНДАРЧУК Морально-етична складова соціалізації молодших школярів у координатах педагогіки В.Сухомлинського.....	68
А.Б.БРЕСЛАВСЬКА Використання педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського у навчанні молодших школярів.....	72
С.Б.БРИЧОК Проблема вивчення особистості школяра у педагогічній спадщині Василя Сухомлинського.....	76
Н.О.БУРАКОВА Питання шкільної гігієни учнів у науковому доробку В.О.Сухомлинського.....	79
О.Г.БУТЕНКО Концепція Василя Сухомлинського з виховання у дітей шанобливого ставлення до батьків.....	83
Г.В.БУЧКІВСЬКА Проектування етнохудожнього середовища професійної підготовки майбутніх педагогів у контексті реалізації ідей В.О.Сухомлинського.....	87
Г.П.ВАСЯНОВИЧ Методологічна культура учителя у наукових пошуках Василя Сухомлинського.....	92
М.С.ВАШУЛЕНКО Мовленнєвий розвиток дошкільників – запорука успіху навчання молодших школярів.....	95
В.С.ВЕРГУНОВА Погляди В.Сухомлинського щодо формування естетичного досвіду молодших школярів.....	100
Ю.О.ВОЛИНЕЦЬ Розвиток творчого потенціалу майбутнього вихователя дошкільної освіти у процесі дослідницької діяльності.....	103
Г.П.ВОЛОШИНА Рідна мова як чинник громадянського виховання у педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського	106
С.М.ГАВРИЛЮК Педагогічний супровід розвитку дитячої творчості в контексті ідей Василя Олександровича Сухомлинського.....	108
Ю.О.ГАЙДУЧЕНКО Провідні ідеї та їх термінологічне вираження у концепції шкільно-сімейного виховання В.О. Сухомлинського.....	111
О.М.ГАЛУС Педагогічна спадщина В.О.Сухомлинського в контексті соціалізації особистості дитини.....	115

Н.О.ГЕНСИЦЬКА-АНТОНЮК Аналіз впливу змісту шкільних підручників на гендерну соціалізацію особистості школяра у контексті ідей В.О.Сухомлинського.....	119
С.М.ГЕРГУЛЬ Проблема самоосвіти вчителя початкових класів у педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського.....	123
К.В.ГОДЛЕВСЬКА В.О. Сухомлинський про професійний саморозвиток майбутніх учителів початкових класів.....	127
Н.О.ГОРДУЗ Педагогічна спадщина В.О.Сухомлинського і сучасність	129
В.В.ГРЕСЬКОВА Формування національної свідомості дітей дошкільного віку засобами народної іграшки	131
В.Д.ГУБ'ЯК Організація діяльності дитячих літніх оздоровчих закладів на засадах педагогічних ідей В.О. Сухомлинського	134
В.Ф.ДЕРКАЧ Уроки мислення серед природи – один з найголовніших засобів формування особистості молодшого школяра	138
І.М.ДИЧКІВСЬКА Креативність як складова інноваційної діяльності педагога в контексті ідей В.О.Сухомлинського	141
О.М.ДОМАНЮК Соціалізація дитини в умовах дошкільного навчального закладу	146
Л.Г.ДУБИНА, І.Б.ВАШЕНЯК Педагогічна режисура В.О.Сухомлинського	150
Л.М.ДЯЧЕНКО В.Сухомлинський про дошкільну та початкову освіту	154
Т.К.ЗАВГОРОДНЯ Проблема якості дошкільної освіти в Україні в контексті тенденцій її розв'язання у різних країнах світу	158
А.М.ЗАЛІЗНЯК Підготовка майбутніх вихователів до роботи з батьками з розвитку мовлення дошкільників	162
Л.М.ЗАЛІТОК Робота з книжкою в сучасній початковій школі крізь призму творчого розвитку ідей В. Сухомлинського	167
О.М.ЗАРУДНЯ Основні вимоги до особистості вчителя початкової школи у контексті ідей В.Сухомлинського	172
Л.В.ЗДАНЕВИЧ Оптимізм учителя та учня у педагогічній спадщині Василя Сухомлинського	176
Л.В.ЩЕНКО Проблема розвитку мовленнєвої творчості дітей 5-6 років	178
Т.В.ЩУК Проблема морального виховання школярів у педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського	182
Н.В.КАЗАКОВА Морально-етичний портрет учителя початкових класів у педагогічних поглядах В.О.Сухомлинського	186
І.В.КАЗАНЖИ Формування духовно-творчого потенціалу майбутніх учителів початкових класів	189
Н.А.КАЛІНІЧЕНКО Проблеми любові і вимогливості у вихованні дітей	194
М.І.КАЛЬЧУК Дидактична казка на уроках навчання грамоти: з досвіду використання ідей Василя Олександровича Сухомлинського	198
К.А.КАПЛУНОВА В.О.Сухомлинський про формування колективних взаємин у дітей старшого дошкільного віку	203
М.І.КАРПЕНКО В.Сухомлинський про проблему формування культури здоров'я учнів початкової школи	209
О.В.КИРЛАН Шляхи формування асоціативного мислення молодших школярів на уроках рідної мови в педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського	213
Н.А.КЛЫСБАЕВА О традициях семейного воспитания детей в контексте идей В.А.Сухомлинского	218
Г.І.КОБЕРНИК Формування громадянських якостей школярів у педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського	221
Л.І.КОБИЛЯНСЬКА „...кожна людська особистість неповторна” (ідеї В.О.Сухомлинського у професійній підготовці сучасних гувернерів)	223
О.П.КОВАЛЬСЬКА Діяльність керівників ЗНЗ щодо забезпечення правової освіти учнів початкової школи у контексті педагогічних поглядів В.О.Сухомлинського	230

Г.П.КОВАЛЬЧУК Проблема фізичного виховання та зміцнення здоров'я школярів у творчій спадщині В.О.Сухомлинського	236
Я.П.КОДЛЮК Технологія формування в молодших школярів уміння вчитися в педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського	241
Н.М.КОЛОСОВА Структурно-функціональна модель підготовки майбутніх вихователів до педагогічної підтримки дітей дошкільного віку.	245
М.В.КОНОВАЛЬЧУК Сучасні концепції креативної освіти молодших школярів: проблеми та перспективи	251
Е.В.КОНЬКИНА Воспитание культуры здоровья дошкольника средствами фольклора.....	256
Н.А.КОРНІЄНКО Психологічні аспекти педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського.....	259
О.М.КОЧЕРГА Підготовка студентів до роботи з батьками як важлива складова професійної підготовки вчителя початкової школи в умовах модернізаційних змін.....	262
В.Г.КУЗЬ Сухомлиністика – нова парадигма елітного виховання	268
Г.А.КУКУРА Використання технічних засобів навчання у діяльності педагогів початкової школи	272
Р.В.КУЛІШ Використання педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського в організації навчання і виховання дітей у різновіковій групі дошкільного навчального закладу.....	276
С.О.КУТОВА Самовиховання як чинник розвитку особистості молодших школярів у педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського	282
Н.В.ЛИСЕНКО, О.Б.БУДНИК Педагогічна спадщина Василя Сухомлинського: етнокультурний дискурс.....	286
С.А.ЛИТВИНЕНКО Соціально-педагогічна підготовка майбутніх учителів початкових класів: творче осмислення спадщини В.О.Сухомлинського	290
Т.А.ЛІСОВСЬКА Використання ідей В.О.Сухомлинського в музичному вихованні старших дошкільників	293
А.М.ЛУЦЮК Василь Сухомлинський про педагогічну майстерність учителя початкової школи	297
В.В.ЛЮБАШИНА Розвиток діалогічного мовлення старших дошкільників засобами ігрової діяльності	301
Н.І.МАЗУРЕНОК, М.В.МАЗУРЕНОК Проблеми управлінської діяльності керівника загальноосвітнього навчального закладу в творчій спадщині В.Сухомлинського.....	306
Н.О.МАЙБОРОДА Педагогічні погляди В.О.Сухомлинського на проблему патріотичного виховання дітей сільських навчально-виховних комплексів	309
М.М.МАРУСИНЕЦЬ Організація навчальної взаємодії у контексті ідей В.О.Сухомлинського.....	313
М.В.МАТІШАК Педагогічні умови формування етновиховного середовища початкової школи.....	316
В.П.МАЦЬКО Виховний потенціал художнього слова Василя Сухомлинського.....	320
Л.А.МАШКІНА Педагогічна спадщина В.О.Сухомлинського у контексті професійної підготовки вихователів дошкільних навчальних закладів	323
В.В.МЕЛЕШКО Розвиток педагогічної системи сільської початкової школи у контексті гуманістичних ідей В.О.Сухомлинського	328
И.В.МЕЛЬНИКОВА Особенности совершенствования научных способов понимания личности ребёнка у будущих педагогов	332
Н.І.МИРИНЮК, В.М.МИРИНЮК Погляди В.О.Сухомлинського щодо інтеграції краси і слова на уроках літератури	335
О.О.МОРОЗОВА Концепція естетичного виховання молодших школярів у педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського	339
А.В.МОСКВИНА Интеллектуальное развитие младших школьников: диалог с В.А.Сухомлинским	342

Л.Л.НАВОЗНЯК Особливості морального виховання учнів засобами фольклору в педагогічній спадщині В.Сухомлинського	346
А.М.НАТОЧІЙ Формування готовності майбутніх фахівців дошкільної освіти до виховної роботи з дітьми	349
Н.М.НАУМЕНКО Культура педагогической деятельности учителя начальных классов в контексте идей В.А.Сухомлинского.....	355
О.В.НЕВМЕРЖИЦЬКА Формування цінностей особистості у натуралізмі.....	358
О.В.НОВОСЬОЛОВ Соціокультурне середовище і розвиток особистості.....	363
К.Ф.НОР Прийоми розумового розвитку учнів початкових класів у дидактичній системі В.О.Сухомлинського.....	367
З.М.ОНИШКІВ Навчально-виховний комплекс „дошкільний навчальний заклад – початкова школа”: шляхи забезпечення наступності.....	372
Л.І.ОРЕХОВА Традиції та новаторство педагогічної системи В.Сухомлинського у професійній підготовці педагогів	376
Л.Б.ПАЛАМАРЧУК Етнопедагогічні ідеї творчості В.О.Сухомлинського в процесі підготовки майбутнього вчителя	383
О.Б.ПЕТРЕНКО Ідеї статевого виховання дитини у педагогічній спадщині Василя Сухомлинського	387
Л.О.ПЕТРИЧЕНКО Педагогічна спадщина В.О.Сухомлинського у контексті вирішення сучасних проблем	392
Л.Г.ПИЛИПЧУК Погляди В.О.Сухомлинського на природу як засіб всестороннього розвитку дитини	396
Л.В.ПИРОЖЕНКО Проблеми змісту освіти у спадщині В.О.Сухомлинського.....	399
О.Т.ПИСАРЧУК Формування освітньо-розвивального середовища початкової школи в педагогічному досвіді В.Сухомлинського.....	404
І.Ю.ПІДЛИПНЯК Втілення ідей В.О.Сухомлинського до вирішення проблеми логіко-математичного розвитку	410
Л.С.ПІСОЦЬКА Управління дошкільним навчальним закладом крізь призму ідей В.О.Сухомлинського.....	413
О.В.ПОЛІЩУК Правове виховання підростаючого покоління у педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського.....	416
Т.І.ПОНІМАНСЬКА Виховання як гуманістична взаємодія у педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського.....	421
В.В.ПРИСАКАР Формування громадянської позиції особистості у педагогічній спадщині В.Сухомлинського.....	426
В.Г.РЫНДАК Воспитание у младшего школьника уважительного отношения к миру в педагогическом наследии В.А.Сухомлинского.....	431
Т.М.РІЗАК Впровадження ідей В.О.Сухомлинського у спеціалізованому навчально-виховному комплексі „Пролісок”	433
В.В.РОЗГОН Гуманістичні ідеї виховання В.О.Сухомлинського на сторінках науково-педагогічних часописів	435
О.Я.САВЧЕНКО Художні твори Василя Сухомлинського для дітей як джерело виховання цінностей	441
О.В.САРАЄВА Погляди сухомлинців на початкову освіту.....	444
І.О.СІЧКО Взаємодія сім'ї і школи в контексті педагогічних ідей В.О.Сухомлинського.....	449
В.І.СЛЮЗКО, А.М.СЛЮЗКО Слово як засіб формування моральної свідомості особистості у педагогічній спадщині В.Сухомлинського	452
О.С.СОКОЛОВСЬКА Вплив педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського на єдність педагогічних поглядів і переконань викладачів у професійній підготовці майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів	457
І.О.СТЕПАНЕЦЬ, І.П.РЕПКО До питання забезпечення єдності дошкільної та початкової загальної освіти у формуванні готовності дітей до навчальної діяльності.....	462
Н.М.СТЕЦЕНКО Роль ручної праці у розвитку особистості дитини старшого дошкільного віку.....	466

І.В.СТРАЖНІКОВА Підготовка вчителів початкових класів України у контексті європейського розвитку (на основі сучасних педагогічних досліджень).....	469
Н.В.ТАРАПАКА Використання ідей В.О.Сухомлинського у вирішенні актуальних проблем взаємодії дошкільного навчального закладу, школи та родини.....	473
Ю.В.ТЕЛЯЧИЙ Книга про наболіле: „Етюди о В.А.Сухомлинском. Педагогические апокрифы”.....	477
Г.В.ТЕРЕЩУК Актуальність ідей В. Сухомлинського у проблемі трудового виховання і навчання сучасних підлітків.....	482
З.Ю.ТКАЧЕНКО Невичерпне джерело мудрості.....	485
Т.П.ТОЦЬКА Оновлення змісту дошкільної освіти через використання інформаційних технологій (за результатами роботи ДНЗ „Ялинка”, експериментального навчального закладу всеукраїнського рівня м.Бровари Київської області).....	492
В.Л.ФЕДЯЄВА Дитиноцентрична концепція сімейного виховання у науковому доробку В.О.Сухомлинського.....	496
В.М.ХАЙРУЛІНА Пізнавати серцем.....	500
О.В.ХМИЗОВА Функціональні можливості використання інформаційно-комунікаційних технологій у фаховій підготовці майбутніх учителів початкових класів.....	506
О.О.ХУДЗЕЙ Проблема виховання обдарованої особистості у педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського.....	510
А.Д.ЦИМБАЛАРУ Особливості формування варіативних моделей освітнього простору у вітчизняній початковій школі.....	513
І.М.ЦЮПАК Впровадження ідей В.Сухомлинського у виховний процес дошкільних закладів Херсонщини.....	518
Т.В.ЧЕЛПАЧЕНКО Роль слова в дидактичській системі В.А.Сухомлинського.....	521
О.Л.ШКВИР Проблема педагогічних досліджень у творчій спадщині В.О.Сухомлинського.....	525
І.М.ШОРОБУРА, Л.В.БЕРНАДСЬКА Складові педагогічної системи В.О.Сухомлинського.....	529
В.Ю.ЩЕРБИНА Дошкільне виховання дітей у сім'ї в спадщині В.Сухомлинського.....	533
С.І.ЯКИМЕНКО Досвід минулого – реалії сьогодення.....	536
Г.В.ЯКІВЧУК Роль хорового мистецтва у вихованні особистості майбутнього вчителя.....	539
М.В.ЯРОВА Втілення ідей В.Сухомлинського в процес естетичного виховання школярів.....	544

**Сенсорне виховання дітей засобами природи у педагогічній системі
В.О.Сухомлинського**

В статті висвітлюються питання сенсорного виховання дітей засобами природи в педагогічній системі В.О.Сухомлинського.

Ключові слова: природа, сенсорне виховання.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Державна політика України у сфері освіти спрямована на реформування, і головна увага привернута до дитини як суб'єкта життєдіяльності. Сенсорне виховання, направлене на формування повноцінного сприйняття навколишньої дійсності, служить основою пізнання світу, першим ступенем якого є життєвий емпіричний досвід. Розумове, естетичне і етичне виховання в значній мірі залежить від рівня сенсорного розвитку дітей, тобто наскільки дитина чує, бачить, відчуває оточуючий світ. Особливо цінна у сенсорному вихованні дітей природа, адже саме пізнаючи предмети і явища природного оточення, діти найкраще засвоюють сенсорні еталони. „Чим більше органів почуттів „задіяно” в пізнанні, тим більше ознак і властивостей виділяє дитина в досліджуваному об'єкті, явищі, а отже, тим багатшими стають її уявлення. На основі таких уявлень виникають розумові процеси, уява, формуються естетичні почуття” [3, с.84].

Використання досвіду народної педагогіки, вивчення поглядів видатних педагогів дає можливість з врахуванням національних рис характеру здійснювати сенсорне виховання. Якщо ця робота буде проводитися систематично і послідовно на всіх етапах дошкільного дитинства, а потім продовжуватися в школі, ми зможемо відповідно до інтересів та нахилів дитини долучити її до усвідомлення багатства та різноманітності рідної природи, виховати етичне ставлення до неї.

Сенсорне виховання дітей – проблема, що містить у собі кілька дискурсивних педагогічних, психологічних, культурологічних, соціальних аспектів. Її розв'язання залежить від осмислення, передусім, надбань педагогічної та психологічної науки з даного питання, здійснення сенсорного виховання на засадах гуманізму, духовності, бережного ставлення до всього живого, врахування вікових особливостей та особистісно-орієнтованого підходу до виховання дітей.

Аналіз досліджень і публікацій... Проблема сенсорного виховання стала предметом дослідження як вітчизняних, так і зарубіжних педагогів – Я.А. Коменського, Г.Песталоцці, Ж.Ж.Руссо, Ф. Фребеля, В. Ф.Одоевського, К.Д. Ушинського та ін.. Марія Монтесорі вважається творцем однієї з найпоширеніших систем сенсорного виховання. У наш час проблеми збагачення сенсорного досвіду дитини досліджували Л.А. Венгер, К.В. Тарасова, Ш.А. Абдулаєва, М.Ю.Кистяковська Н.С.Карпінська, Є.Г. Пілюгіна, Є.А. Радіна, О.Г.Жукова та ін.

Велику увагу сенсорному вихованню приділяв і Василь Олександрович Сухомлинський.. Але спеціальних досліджень, які б висвітлювали значення його поглядів на сенсорне виховання дітей засобами природи в контексті сучасності проведено не було, що й стало приводом для написання даної статті.

Формулювання цілей статті... На основі аналізу психолого-педагогічної літератури та результатів власного дослідження визначити доцільність використання досвіду Василя Сухомлинського з питань сенсорного виховання засобами природи в освітньому просторі ДНЗ, висвітлити найоптимальніші методи та прийоми проведення такої роботи.

Виклад основного матеріалу... Сенсорне виховання – важлива складова всебічного виховання дитини „спрямована на розвиток діяльності її органів відчуттів і сприймання. Потреба в сенсорному вихованні зумовлена значенням чуттєвого пізнання в розвитку людини” [2, с.301]. Наукові дослідження вказують на те, що розвиток розрізняювальної чуттєвості до кольору в основному закінчується до 8-9 років [5, с.261]. Отже, ранній і дошкільний вік є основним сензитивним періодом для набуття знань про колір та інші сенсорні еталони. Значення сенсорного виховання для становлення людини неоціненне, і це добре розумів В.О. Сухомлинський. Особливо цінним засобом сенсорного виховання є природа. На його думку, саме в природі вічне джерело дитячого розуму. Перші наукові істини дитина повинна пізнавати в природному довіллі, щоб джерелом думки була краса і невичерпна складність природних явищ. Природа вважається основним джерелом розвитку дитини тому, що серед природи, багатой на живі образи, легше думається, краще фантазується, швидше добираються слова з найтоншим відтінками. Видатний педагог відмічає, що вивести дітей на природу та провести там урок набагато складніше ніж

провести роботу в класі, але з іншого боку й набагато ефективніше. Як відомо, набагато краще запам'ятовується та інформація, що була засвоєна більшою кількістю органів сприйняття, і звичайно, що на природі, якщо ви зможете прикувати до себе увагу учнів, матеріал запам'ятається набагато краще, бо у процесі сприйняття будуть працювати і зорові, і моторні, і слухові органи сприйняття, а іноді й органи сприйняття запаху. „Забуваючи про найважливіше джерело знань – навколишній світ, природу, ми штовхаємо дітей на зубріння і цим самим отупляємо їхню думку. Те, чого вчили вчителів Ян Амос Коменський, Песталоцці, Ушинський, Дістервег, ми забуваємо.

Урок за уроком я почав водити дітей до невичерпного і вічно нового джерела знань – у природу: в сад, у ліс, на берег річки, в поле. Разом з дітьми ми вчилися передавати словом найтонші відтінки предикатів і явищ” [6, с.76]. Видатний педагог опрацював величезну кількість літератури з даного питання, він часто саам мандрував рідним краєм, розмірковуючи про красу і безмежність світоздання. „На моєму столі з'являються все нові й нові книжки: педагогічні твори про предметні уроки, словники, книжки з ботаніки, орнітології, астрономії, квітництва. Тихим весняним ранком я йшов на берег річки, у ліс, у сад, вдивлявся в навколишній світ, прагнув передати його форми, фарби, звуки, рухи якнайточніше. З'явився зошит з творами-мініатюрами: про кущ троянди, про жайворонка, про багряне небо, про веселку... Уроки серед природи я почав називати подорожами до джерела живої думки. Поступово вони ставали дедалі багатшими і багатшими за цілеспрямованістю і формами розумової праці дітей” [6, с.76]. На думку В.О.Сухомлинського, треба розвивати мислення дітей, укріплювати розумові сили дитини серед природи – це основна вимога природних закономірностей розвитку дитячого організму. От чому кожна подорож в природу – урок мислення, розвитку розуму, сенсорного сприйняття. В.О.Сухомлинський радить виховувати сенсорну культуру дітей під час спостережень, ігор, праці, проводити спеціальні уроки милування природою. У В.О. Сухомлинського сенсорний розвиток виступає як формування нових, не існуючих у дитини раніше сенсорних процесів і властивостей під впливом активної педагогічної дії. Таке розуміння сенсорного розвитку дітей дозволяє визначити сенсорне виховання як цілеспрямоване вдосконалення у дітей сенсорних процесів. Василь Олександрович радить вводити дитину в оточуючий світ так, щоб вона щодня відкривала в ньому щось нове, щоб кожний крок був подорожжю до витоків мислення і мови – до чудової краси природи.

Він прагнув того, щоб перш ніж відкрити книгу, прочитати по складах перше слово, діти прочитали сторінки найчудовішої в світі книги – книги природи. Тут, серед природи, особливо виразної, яскравою була думка про те, що вчителі мають справу з найніжнішим, найтоншим, найчуйнішим, що є в природі, – з мозком дитини. Вчителі початкових класів за прикладом Сухомлинського почали планувати постійні „подорожі” в природу. Відкрилися двері класних кімнат, діти почали виходити на зелену травичку, під свіжий вітер. Уроки в 1-у і 2-у класах стали все частіше проводитися під блакитним небом, але це не була відмова від уроку або відхід від книги в світ природи. Навпаки, це збагатило урок, пожвавило книгу та саму науку.

Життєрадісне світосприймання навколишнього світу є початком тієї повноти духовного світу людини, без якої неможливе повнокровне інтелектуальне життя, неможливе бажання вчитися, інтерес до знань, любов до пізнання. Якщо ж ізолювати дітей від природи, якщо з перших днів навчання дитина сприймає тільки слово, то клітини мозку швидко стомлюються і не справляються з роботою, яку пропонує вчитель або вихователь.

В.О. Сухомлинський відзначав в своїх працях той факт, що даючи своїм вихованцям завдання для дослідження явищ природи, педагоги прагнули того, щоб світоглядні істини вражали дитячу уяву, дивували саме тим, що джерелом цих істин є прості речі, з якими людина стикається повсякденно.

Велику увагу приділяє В.О.Сухомлинський питанню праці дітей на природі. У нього праця в природі (шкільна ділянка, теплиця, ферма) – важливе джерело самовираження дитини, без якої не може бути і мови про формування світогляду. Працюючи, дитина активно розвиває всі свої аналізатори, набуває сенсорний досвід емпіричним шляхом. Педагоги, на думку В.О.Сухомлинського, повинні прагнути того, щоб робота на природі вимагала складних, точних, розумових операцій. Ось чому треба розвивати мислення дітей, укріплювати розумові сили дитини серед природи – це вимога природних закономірностей розвитку дитячого організму. Кожна подорож на природу є уроком мислення, уроком розвитку розуму.

Отже, у В.О.Сухомлинського природа – багатюще джерело думки, творчого, допитливого розуму. Осягаючи її закономірності, дитина стає людиною, тому що вона поступово усвідомлює сама себе як найвищу сходинку на довгих сходах розвитку природи. Але природа не здатна сама по собі творити дива – розвивати природні сили дитини, виховувати її розум, збагатити мислення можливо лише під керівництвом педагога, який сам тонко відчуває світ природи, цілеспрямовано і систематично збагачує досвід дитини..

Без активних зусиль, без праці, не можна розкрити і пізнати природні закономірності. Лише тоді, коли дитина робить перший свідомий крок для того, щоб пізнати природу, вона винагороджує її спочатку скупю, а потім все щедріше, по мірі того, як людина докладає нових зусиль, пізнаючи і одночасно створюючи. Чим більше діти працюють над собою за допомогою вчителя, тим більше таємниць природи розкривається перед ними, більше нового, незрозумілого бачать вони перед собою.

У Сухомлинського, кожний хлопчик, кожна дівчинка повинні пройти тривалу школу відчуттів і сприйняття, яка виробила б у кожного широкий діапазон відчуттів, які супроводжують процес пізнання. Педагог з дітьми подорожували в світ природи в такий час і в такі місця, де можна було розкрити багатство сприйняття. З настанням весни вони щодня йшли на околицю села, підіймалися на степовий курган, з якого відкривалася широка долина, далекі луки. Кожного разу вони бачили нові відтінки весняних фарб, помітили тонкі переходи сірого, зимового забарвлення дерев в зелене убрання; схили, порослі чагарником, набували ніжного зеленувато-коричневого відтінку. З кожним днем цей відтінок змінювався.

Залежно від погоди, особливо від того, як грає (так говорили діти) весняне сонце, переливалися відтінки зеленого: від світло-смарагдового до зеленувато-фіолетового, від блакитно-зеленого до бузкового.

Діти помітили понад двадцять відтінків весняної зелені. Особливо багатими були переливи зелених фарб на луках, юні дослідники переживали відчуття радості, захоплення, здивування.

Тонкість сприйняття народжувала тонкість відчуття, розвивала благородну людську потребу переживати ці відчуття. Чудовими уроками сприйняття і відчуттів були подорожі в ліс, коли осінь відкриває свою багату палітру. Світ лунав якнайтоншими переливами звуків. В радісному, дзвінкому небі озивалися птахи, які поверталися з теплих країв; плескалися тихі хвилі, над головою тремтіли гнучкі гілки, десь далеко на луку час від часу лунав якийсь тихий дзвін, здавалося, що дзвенить блакитне небо. Це була музика, що будила в серці якнайтонше відчуття радісного світосприймання. Дитина переживає радість спілкування з природою, їй хочеться бути красивішою, кращою, добрішою. Краса природи грає велику роль у вихованні духовної благородності. Вона виховує в душі дитини здатність відчувати та сприймати тонкість, відтінки речей, явищ, рухи серця [6].

Краса природи як засіб емоційного, естетичного і морального виховання звучить тільки в загальній гармонії всіх засобів духовного впливу на особу. Вона для дитини є перш за все школою культури естетичного сприйняття. Краса природи виховує витонченість відчуттів, допомагає відчувати красу людини, її праці.

Свою виховну задачу Сухомлинський бачив в тому, щоб емоційно-естетичні багатства, придбані в процесі спілкування з природою в роки дитинства входили в духовне життя як одна з якнайглибших людських потреб, щоб пізнання краси природи глибше, ніж в дитинстві, сприяло пізнанню красивого, високого в собі, затвердженню людської гідності. Пізнаючи відтінки краси природи, хлопчики і дівчатка переживають життєрадісну повноту духовних сил, жадають пізнання все нових і нових джерел естетичних багатств.

Розвиток сенсорної культури дитини, на думку В.Сухомлинського, необхідно починати розвивати з процесу слухового і зорового сприйняття краси природи. Педагог відзначає в книзі „Серце віддаю дітям” – „Якщо музика є книгою для читання на мові відчуттів, то буквар цього предмету починається із слухання музики природи, з пізнання краси звуків, які народжуються навколо нас.

В дитинстві мої вихованці любили слухати музику квітучого саду і квітучого поля, весняних лугів і осіннього дощу. Вони відчували, переживали красу навколишнього світу, і це ушляхетнювало їх душу. Але якою б прекрасною не була музика природи, це, строго кажучи, ще не музика. Це букви, вивчивши які, людина може приступити до книги читання на мові відчуттів” [6, с.175].

Багато років спостережень над духовним розвитком одних і тих же вихованців від молодшого віку до зрілості переконали Василя Сухомлинського в тому, що стихійна, неорганізована дія на дітей кіно, радіо, телебачення не сприяє, а швидше шкодить правильному естетичному вихованню. Особливо шкідлива велика кількість стихійних музичних вражень. Продовжуючи тему сенсорного виховання, В.О. Сухомлинський відзначав, що в тривалому періоді розвитку людського організму – велика таємниця природи. Цей період неначе сама природа відвела для розвитку, зміцнення, виховання нервової системи – півкуль головного мозку.. Дитина з'являється на світ з багатьма мільярдами клітин, які тонко реагують на оточуючий світ і здатних – при певних умовах – виконувати розумові функції. Ці клітки складають матеріальну основу свідомості. В період дитинства нервової системи, клітки мислячої матерії повинні повсякденно

вправлятися в активній діяльності, і основою для цих вправ є живе сприйняття, спостереження, споглядання.

Перш ніж навчитися глибоко проникати в сутність причинно-наслідкових зв'язків явищ довкілля, людина повинна пройти в дитинстві період розумових вправ. В період дитинства мислення, розумові процеси повинні бути якомога тісніше пов'язані з живими, яскравими, наочними предметами навколишнього світу. Хай дитина спочатку не замислюється над причинно-наслідковими зв'язками, хай вона просто розглядає предмет, відкриває в ньому щось нове, малює, творить, фантазує.

Дитяче бачення світу – ця своєрідна художня творчість. Образ, сприйнятий і, в той же час, створений дитиною, несе в собі яскраве емоційне забарвлення. Діти переживають бурхливу радість сприймаючи образи навколишнього світу і додаючи до них що-небудь від фантазії. Емоційна насиченість сприйняття – це духовний заряд дитячої творчості. В.О. Сухомлинський глибоко переконаний, що без емоційного підйому неможливий нормальний розвиток кліток дитячого мозку. З емоційністю пов'язані і фізіологічні процеси які відбуваються в дитячому мозку: в моменти напруженості, підйому, захопленості відбувається посилене живлення кліток кори півкуль мозку. Клітини в ці періоди витрачають багато енергії, але в той же час і багато одержують її від організму.

Спостерігаючи протягом багатьох років розумову працю учнів початкових класів, В.О.Сухомлинський переконався, що в періоди великого емоційного підйому думка дитини стає особливо ясною, а запам'ятовування відбувається найбільш інтенсивно. Ці його спостереження по-новому освітили процес навчання дітей. Думка дитини невід'ємна від відчуттів і переживань. Емоційна насиченість процесу навчання, особливо сприйняття навколишнього світу, – це вимога, що висувається законами розвитку дитячого мислення. Емоційний підйом спостерігається тоді, коли дитина наближається до першоджерела речей, коли в слові для неї не тільки позначення речі, але й аромат квітів, запах землі, музика рідних степів і лісів, власні відчуття і переживання. Педагог акцентував увагу на тому, що перші уроки мислення повинні бути не в класі, не перед класною дошкою, а серед живої природи.

Висновки... Сенсорне виховання дітей засобами природи – багатогранна надзвичайно актуальна проблема, до розв'язання якої слід залучати вчених різних напрямків з тим щоб ширше використовувати в навчально-виховному процесі результати їх пошуків та рекомендації. В подальшому слід дослідити питання сенсорного виховання засобами природи в різних видах діяльності з врахуванням поглядів В.О.Сухомлинського.

Список використаних джерел та літератури:

1. Генезис сенсорных способностей / под. ред. Л. А. Венгера. – М. : Педагогика, 1976. – 258 с.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / Семен Устимович Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 378 с.
3. Предметне середовище. Сенсорика. Екологія / ред.уклад. О. Г. Жукова. – Харків : Ранок, 2009. – 112 с. (Дошкільне виховання).
4. Сенсорное воспитание в детском саду : пособие для воспитателей / под ред. Н. Н. Поддькова, В. Н. Аванесовой. – М. : Просвещение, 1981. – 192 с.
5. Сенсорные и сенсомоторные процессы / под ред. Б. Ф. Ломова. – М. : Педагогика, 1972. – 320 с.
6. Сухомлинський В. О. Павлівська середня школа / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори в 5-ти томах. – К. : Радянська школа, 1976. – Т. 4. – 640 с.
7. Сухомлинский В. А. Серце отдаю детям / В. А. Сухомлинский. – К. : Веселка, 1984.

Анотація

Т.Т.Андреева

Сенсорное воспитание детей средствами природы в педагогической системе В.А.Сухомлинского

В статье рассматриваются вопросы сенсорного воспитания в педагогической системе В.А.Сухомлинского.

Ключевые слова: природа, сенсорное воспитание.

Summary

Т.Т.Andreyeva

Sensory Education of Children by Means of Nature in the Pedagogical System of V.O.Sukhomlyns'kyi

The article describes the questions of sensory education in the pedagogical system of V.O. Sukhomlyns'kyi.

Key words: nature, sensory education.

Дата надходження статті:

„1” вересня 2011 р.

В.О.Сухомлинський про духовний розвиток молодших школярів

У статті висвітлюються погляди В.О.Сухомлинського на духовний розвиток дітей молодшого шкільного віку.

Ключові слова: дитина, духовність, духовний розвиток, самосвідомість.

Педагогічна спадщина видатного українського педагога Василя Олександровича Сухомлинського є, по суті, неосяжною. Безліч проблем, що стосуються розвитку дитини і становлення людини, розглядалися ним з позицій гуманістичної педагогіки і часто – набагато випереджаючи свій час. Однією з таких проблем була проблема духовного розвитку дітей молодшого шкільного віку.

Не всі педагоги, як відзначав В.О.Сухомлинський, розуміють можливості духовного розвитку, й зокрема, формування самосвідомості дітей молодшого шкільного віку, вважаючи їх „нерозуменятками” [1, с.434]. Насправді ж, вважав він, у роки навчання в I-IV класах – від 7 до 11 років – відбувається становлення людини. Звичайно, цей процес не завершується до закінчення початкових класів, та саме на ці роки припадає найбільш інтенсивний відрізок людського життя. „Дитина в цей період повинна не тільки готуватися до подальшого навчання, накопичувати багаж знань і вмінь, щоб успішно навчатися далі. Вона має жити багатим духовним життям (виділення моє – Р. А.). Роки навчання в початкових класах – цілий період морального, інтелектуального, емоційного, фізичного, естетичного розвитку, який буде реальною справою, а не пустою розмовою лише за умови, що дитина живе багатим життям сьогодні, а не тільки готується до оволодіння знаннями завтра” [1, с.100]. Школа, підкреслював він, – це насамперед вогнище духовного життя. Тому місія педагога – наставника юних душ – „полягає в тому, щоб у школі в усій повноті розкривалося багатство інтелектуальної, емоційної, моральної сфер духовного життя особистості”. І лише за умови повноцінного духовного життя колективу й особистості в усьому його багатстві й різноманітності навчання стає справою бажаною, привабливою.

У всебічному розвитку особистості як виховному процесі велике значення має поєднання, гармонія колективного й індивідуального елементів духовного життя. Духовне життя школи має бути настільки багатогранним, щоб кожна дитина знайшла поле для розкриття і вираження, утвердження своїх сил і творчих здібностей. Смісл духовного життя школи полягає у тому, що в кожному вихованцеві пробуджується його індивідуальна людська неповторність. „...Становлення неповторної людської індивідуальності у сфері творчої праці, що є самою суттю духовного життя особистості – це основа, серцевина того світовідчуття, без якого немислиме гармонійне виховання, формування оптимізму, життєрадісної впевненості у своїх силах. Це світовідчуття накладає особливий відбиток на думку, мислення” [2, с.78].

В одній із своїх праць Василь Олександрович Сухомлинський відзначав, що духовне життя учнів молодшого шкільного віку ще не досліджене, тому багатьом учителям і вихователям видається, що учням початкових класів не доступні складні духовні проблеми. Заперечуючи таку точку зору, педагог писав: „Треба відмовитись від цих спрощених поглядів. Вихованці молодшого віку – це найтонша, найчутливіша частина шкільного колективу, і саме від того як у цій віковій групі розвиваються чутливість, сприйнятливність, залежить ідейно-громадянське обличчя всього колективу школи” [1, с.434].

Кожна дитина, на думку педагога, це дуже складний, неосяжний і неповторний світ, без знання і пізнання якого неможливе свідоме творення людини. „...Кожна, буквально кожна без винятку дитина – це цілий світ. Нам, педагогам, його відкривати. Нам підняти цей світ до самопізнання і самовдосконалення” [3, с.423]. Разом з тим він підкреслював, що дитячий світ – це світ особливий. „Діти живуть своїми дитячими уявленнями про добро і зло, про хороше й погане; у них свої дитячі критерії краси, у них навіть свій вимір часу: в дитинстві день здається роком, а рік – вічністю” [1, с.620]. Тому неодмінною передумовою успішності виховної діяльності є розуміння закономірностей і особливостей духовного життя дитини, що залежать від її вікових особливостей.

Як глибокий діалектик, В. О. Сухомлинський виходив з того, що в духовному житті кожної людини нерозривно взаємопов’язані чуттєве й розумове (раціональне) осягнення дійсності. Проте співвідношення між ними на різних вікових етапах людського життя є різним. Що стосується дитячого віку, то тут переважаючим є чуттєве, емоційне сприйняття світу й людини. Пізнавальні

процеси завжди супроводжуються тими або іншими почуттями, але в кожному віці ця залежність виявляється по-своєму. У молодшому шкільному віці ця специфіка визначається тим, що суть предметів і явищ навколишнього світу, зв'язків між ними постає перед дитиною вперше. Все нове, що їй стає відомо про природу й суспільство, про духовне життя людей, про їхню боротьбу за краще майбутнє, породжує в дитини глибоке емоційне ставлення до дійсності. Ці особливості дітей молодшого шкільного віку – їх емоційне ставлення до оточення, яке впливає на характер їхньої діяльності більшою мірою, ніж інші компоненти психіки, „дуже важливо враховувати, на ньому слід будувати прийоми виховної роботи, та не можна забувати й про інші компоненти духовного життя – про мислення, переконання, світогляд” [4, с.234].

Павлівський педагог, характеризуючи особливості духовного життя дітей молодшого шкільного віку, звертає увагу насамперед на конкретність, образність та емоційність їхнього мислення. „Діти з перших кроків свідомого життя відзначаються конкретністю, образністю та емоційністю думок, суджень, поведінки. Чим менша дитина, тим більшою мірою забарвлюється різними переживаннями, емоційними відгуками все, що вона сприймає, робить, думає [5, с.241].

Враховання цих особливостей духовного життя дітей молодшого шкільного віку є неодмінною умовою успішності виховної діяльності. Вчитель-вихователь лише тоді зможе досягти своєї мети, коли він буде пробуджувати й посилювати в учнів позитивні емоції, які допомагають не тільки кращому сприйняттю й засвоєнню навчального матеріалу, а і його міцнішому запам'ятовуванню. „Характер, зміст, ідейна спрямованість знань, що набуваються в процесі пізнання навколишнього світу, – писав педагог, – мають викликати емоції, що спонукають до благородних вчинків... Досвід переконує: навіть навчальний матеріал, що має, здавалося б, суто пізнавальний характер, можна успішно використати для пробудження й розвитку високих моральних почуттів...” [6, с.253]. Це досягається, вважав педагог, шляхом *олюднення* знань, під яким він розумів... „поєднання навчання і виховання” [7, с.388].

Разом з тим вчений неодноразово звертає увагу на те, що, незважаючи на конкретність, образність (емоційність) мислення молодшого школяра, „багатство його духовного життя виражається насамперед у змісті, напрямку думок” [2, с.255].

Переважно емоційне сприйняття дитиною світу зумовлене вже тим, що багато з чим вона зустрічається вперше, відкриває його для себе, і такі відкриття не можуть не супроводжуватися почуттями захвату і подиву. „Дитинство пізнає світ, – писав він, – дивуючись і захоплюючись...” [8, с.462]. Потрібно тільки не приглушувати ці почуття, а посилювати їх. „Я дбав про те, щоб діти були допитливими дослідниками і відкривачами світу, щоб істина постала перед ними не як готовий висновок, поданий педагогом, а у вигляді яскравої картини навколишнього світу, пережитої з трепетним биттям серця. Коли відкриття схвилювало дитину, істина стає особистим переконанням, яким людина дорожить усе життя” [6, с.141].

Дуже глибокою є думка В.О.Сухомлинського про те, що дитяче сприйняття світу, яке відрізняється від сприйняття його дорослими, це – „своєрідна художня творчість”. Тобто дитина не просто пізнає світ, а й наділяє його такими властивостями, які викликають у неї різноманітні почуття й емоції. Тому різні види художнього осягнення дійсності належать до найдієвіших засобів підсилення дитячої творчості. „Образ, сприйнятий і в той же час створений дитиною, несе в собі яскраве емоційне забарвлення. Діти переживають бурхливу радість, сприймаючи образи навколишнього світу і додаючи до них щось від фантазії. Емоційна насиченість сприйняття – духовний заряд дитячої творчості” [6, с.45].

Одним з видів художнього бачення світу і найважливіших чинників, що сприяють духовному розвитку дитини, є казка. „Чому казка розвиває мову і мислення сильніше, ніж будь-який інший засіб? Тому, що казкові образи яскраво емоційно забарвлені. Слово казки живе в дитячій свідомості. Серце завмирає в дитини, коли вона слухає або вимовляє слова, що створюють фантастичну картину. Я не уявляю навчання в школі не тільки без слухання, а й без створення казки” [6, с.36]. Казка – це колыска думки, радість мислення, „активна естетична творчість, що захоплює всі сфери духовного життя дитини – її розум, почуття, уяву, волю” [6, с.184].

Створення дітьми казок допомагає їм не тільки краще пізнати навколишній світ, а й відчувати красу рідної землі, яка є джерелом любові до Батьківщини.

Разом з тим, підкреслював В.О.Сухомлинський, казка для дітей є й джерелом їхньої думки, мислення. „...Естетичні, моральні та інтелектуальні почуття, які народжуються в душі дитини під враженням казкових образів, стимулюють потік думки, який пробуджує до активної діяльності мозок, зв'язує повнокровними нитками живі острівці мислення. Через казкові образи в свідомість дітей входить слово з його найтоншими відтінками; воно стає сферою духовного життя дитини, засобом висловлення думок і почуттів – живою реальністю мислення. Під впливом почуттів, що пробуджуються казковими образами, дитина вчиться мислити словами. Без казки – живої,

яскравої, що оволоділа свідомістю і почуттями дитини, – неможливо уявити дитячого мислення і дитячої мови як певного ступеня людського мислення і мови” [6, с.176-177].

Одним із прийомів, який дозволяє посилити емоційний вплив окремих елементів навколишнього світу, особливо тих, в яких узагальнюються важливі суспільні явища, людські взаємини, діяльність, є інсценізація та драматизація казок, оповідань, байок [6, с.243].

Для розвитку духовного світу молодших школярів, вважав павлівський педагог, надзвичайно важливе значення мають також праця і творчість [1, с.479-481, 495, 506], читання [6, с.194], малювання [6, с.53-55] і музика [7, с.553]. Духовне життя, духовне багатство людини, зазначав він, визначається багатством її морального ставлення до навколишнього світу, змістом і характером її взаємодії з природою та іншими людьми [5, с.233].

Неодмінною передумовою і одночасно головним джерелом формування й збагачення духовного світу дитини, зазначав педагог, є насамперед спілкування з природою, яку він називав школою різноманітних почуттів і школою думок, мови і мислення [6, с.32]. Але спілкування з природою не зводиться лише до її пізнання, у процесі якого розвивається дитяче мислення, Таке спілкування є невичерпним джерелом осягнення прекрасного і школою виховання добрих почуттів, які є серцевиною людяності й які можуть бути виховані тільки в дитинстві.

Протягом чотирьох років роботи в початковій школі, згудав павлівський педагог, він водив дітей на природу не тільки для того, щоб вони пізнали щось нове, а й для того, щоб пробудити в їхній свідомості думку, навчити їх мислити. „Я показую дітям у природі народження і згасання життя, бурхливий розквіт життєвих сил, буання краси, складність явищ і процесів. Справа тут не стільки в тому, що діти про щось дізнаються, скільки в пробудженні узагальнюючих, філософських думок, які прилучають до краси мислення. Природа розкриває нам таємниці, які переконують дітей у тому, що бути мислителем – це прекрасно. Тут, біля цього найпершого й найголовнішого джерела думки, до свідомості вихованців, як відкриття, приходять думки про вічність матерії, про безмежну різноманітність природи, про нерозривну єдність людини з природою і необхідність розумного використання природних сил і багатств, про людину як вершину природи й разом з тим її невід’ємну частину; про час і простір, смерть і безсмертя... Завдяки тому, що ці думки приходять до дітей як відкриття, зроблені біля джерела думки, вихованець стає на все життя мудрим мислителем” [1, с.478].

У спілкуванні з природою у дитини формується й певне ставлення до неї, яке виявляється не тільки в захваті її красою й подиві перед її невичерпною різноманітністю й безмежністю, а й, зокрема, у почуттях відповідальності, сумління й благоговіння перед усім живим. „Багаторічний досвід дає мені право твердити: милосердя до всього живого – один з найважливіших елементів моральної культури, одна із стежок, що ведуть до вершини, ім’я якій – сумління” [1, с.533].

В.О.Сухомлинський, як дуже тонкий психолог і знавець дитячих душ, неодноразово наголошував на тому, що таке благоговіння перед життям в усіх його проявах повинно бути першоосновою ставлення дітей до живих істот. Пізніше вони розберуться у тому, що серед цих істот є й шкідники, але на початковому етапі для них радість буття в їх духовному житті „мусить зливатися з повагою до чужого життя, до чужої слабості. Муха нехай буде для дитини Мухую-Цокотухою, а миша – Мишкою-Норушкою... Не із знищення, а із захисту живої істоти мусить початись дитяче життя... Потім, ставши дорослою, людина зрозуміє, що не може любити всіх, що ставлення до живих істот залежить від того, шкідливі вони чи корисні. А в дитинстві людина мусить виховуватися в душі любові, доброти, сердечності. *Доброти, як грамоти, людину треба вчити* (виділення моє – Р. А.); у цьому навчанні повинні бути уроки, які б давалися самим життям, обставинами” [1, с.525]. У той же час він звертав увагу на те, що жорстоке ставлення до живих істот в дитинстві є однією з причин нелюдства і злочинності у дорослому віці. Проведене педагогом дослідження сотень правопорушників показало, що „майже у всіх випадках первісним і найголовнішим джерелом злочину було безжалісне знищення живих істот у дитинстві” [1, с.523].

Цей же принцип – розкривати перед дитиною насамперед хороші, позитивні, світлі сторони життя, – який вибудовувався на характерному для дитячого віку оптимістичному, радісному баченні світу [5, с.235], В.О.Сухомлинський реалізував і при формуванні гуманного ставлення дітей до суспільства та інших людей („щоб кожна дитина бачила в іншому насамперед людину”), а також до самих себе.

Однією з найголовніших сторін розвитку духовного світу молодших школярів В.О.Сухомлинський вважав формування їхньої самосвідомості. Хоча, на його думку, „лік” найбільш активного формування самосвідомості людини припадає на підлітковий вік, однак воно відбувається і в дитинстві, і в юності.

Особливо цінною видається нам розроблена В.О.Сухомлинським концепція самосвідомості, зокрема дитячої самосвідомості, хоча саме поняття „самосвідомість” зустрічається в його працях порівняно рідко. Як практик-вихователь, він більше уваги приділяв не теоретичній розробці

змісту цього поняття, а швидше – його операціоналізації, тобто виділенню таких його сторін, складових частин і аспектів, які мають більш конкретний, осяжний характер, піддаються спостереженню і наочним змінам і можуть бути перевірені в педагогічній практиці. В якості таких сторін або аспектів самосвідомості він виділяв наступні.

По-перше, – пізнавальний аспект самосвідомості, в якому відбувається пізнання людиною самої себе або її *самопізнання*. Важливо відзначити, що у цьому аспекті павлівський педагог теж виділяв дві складові. Людина пізнає себе, відповідаючи не тільки на запитання „хто я”, а й на запитання „яка я?”. Якщо у першому випадку людина пізнає себе через розкриття свого співвідношення з різними предметами та істотами, то у другому – вона розкривається через визначення своїх суто людських (моральних, естетичних та інших) вимірів.

По-друге, – проєктивний або ідеалізуючий аспект самосвідомості (*самопроєктування, самоідеалізація*), в якому людина самовизначається з точки зору того, ким або якою вона хотіла б, може або повинна бути.

По-третє, – це ставлення людини до самої себе, її *самовідношення*, яке не зводиться лише до самооцінки, а включає в себе й інші, зокрема, вольові моменти. (Як я повинен ставитися до себе?)

По-четверте, – це розуміння того, що і як може чи повинна людина робити для того, щоб стати кращою, досконалішою, ніж вона є. Цей аспект становить безпосередню духовну (ідейну) основу *самовиховання, самоудосконалення, самотворення* людини. (Що (і як) я можу зробити і що я повинен робити для того, щоб стати кращим, ніж я є?)

Усі ці аспекти можуть бути виокремлені лише теоретично, тому що, як постійно підкреслював сам педагог, в житті дитини, її становленні й вихованні вони нерозривно зв'язані між собою.

Виховання, неодноразово підкреслював В.О.Сухомлинський, обов'язково включає в себе самовиховання, яке починається із самопізнання як одного із найскладніших і найважчих завдань у житті дитини [10, с.610]. Виховувати саму себе „людина зможе тільки тоді, коли вона знає саму себе” [11, с.495]. Тому головним і найскладнішим для людини об'єктом пізнання, є сама людина [9, с.481], і нічого цікавішого, ніж людина, на світі немає [6, с.381]. Разом з тим педагог зауважував при цьому, що ми, вихователі, часто „забуваємо про те, що пізнання світу починається для маленьких дітей з пізнання людини [7, с.24].

На жаль, учень пізнає навколишній світ, але дуже мало пізнає і дуже мало знає себе [12, с.286]. Тому вчитель початкових класів повинен домагатися, „щоб кругозір дитини поступово розширювався від рідних полів і лісів до картин природи і життя нашої Вітчизни і всієї Землі” [6, с.153].

Пізнання дитиною самої себе не може зводитися до усвідомлення нею себе лише як природної істоти, бо, пізнаючи світ, вона виділяє себе і як суспільну істоту [1, с.506], як громадянина. Тому необхідно, щоб громадянське світосприймання вже з дитячих років стало немовби тим дзеркалом, в якому людина бачить себе, оцінює свою поведінку, виявляє ставлення до себе в думках, переживаннях, вчинках, спрямованих на самовиховання, самоутвердження. „В активному ставленні кожної особистості до самої себе, в умінні правильно виявити й оцінити свою громадянську суть ми вбачаємо найголовніший критерій виховної сили колективу” [1, с.422].

В уявленнях, думках і емоціях дитини молодшого шкільного віку весь світ піддається дуже простій, з погляду дорослих, класифікації: гарне і погане, правильне і неправильне. У цій класифікації дитина не бачить ще відтінків, їй важко збагнути сплетіння поганого й гарного, особливо в людині [5, с.258]. Тому необхідно прагнути до того, щоб всіляко розвивати і зміцнювати у дитини позитивне ставлення до іншої людини, вчити її співпереживанню, яке є найчутливішим і найвимогливішим сторожем сумління. Бо глухий до інших людей – залишиться глухим до самого себе; йому не доступне буде найголовніше в самовихованні – емоційна самооцінка власних вчинків [1, с.452].

Співпереживання полягає у тому, що дитина не може жити без людини, сумління вимагає від неї віддати сили своєї душі іншій людині. „Я завжди добивався, щоб у духовне життя колективу ввійшла людина з її горем і радощами, щоб турбота про людину стала найбільшою потребою вихованців” [1, с.538]. Немає більшої сили, здатної вплинути на дитячу душу, ніж захоплення людиною, подив перед її моральною красою і величчю [1, с.636].

Людина не може стати виховуваною, якщо в роки дитинства вона не захоплювалася красою людського духу. Захоплення людиною – ось що повинно бути червоною ниткою всього шкільного виховання. „Я вважаю, що школа лише тоді школа, коли головний предмет у ній – людинознавство, коли пізнання світу починається з пізнання людської душі і на основі цього пізнання формуються переконання і найголовніше – виховується здатність любити і ненавидіти. По суті, виховання справжньої людини є одухотворення красою людського духу, – таке глибоке одухотворення, що маленька людина замислюється: хто я? Для чого я живу на світі?” [13, с.156].

Справжнє виховання освічених людей – це передусім пізнання людини, її героїчного духу, безмежної відданості Вітчизні, вірності переконанням, готовності й уміння оволодіти всіма багатствами думки в ім'я щастя людини. Пізнання людини, захоплення її красою – це основа духовного життя колективу й особистості [3, с.483]. Протягом усіх років навчання у школі учню слід давати не тільки систему знань основ наук. Передусім його треба *вчити жити*, вчити найважливішої мудрості буття – громадянськості. „У знаннях, які ми даємо людині, що переступила поріг школи й буде під нашим виховним впливом до громадянської зрілості, на першому місці мають стояти знання про людину-громадянина” [3, с.424]. Важливо, щоб знання про людину-громадянина сприймалися розумом і серцем і поєднувалися з насиченим, повноцінним життям. Формування ідейно-громадянських переконань починається з осмислення знань про людину-громадянина, із захоплення її громадянською доблестю.

Разом з тим, зазначав педагог, пізнання дитиною навколишнього світу й самої себе не повинно бути однобічним. „Пізнаючи світ і самих себе, діти зобов'язані по крупинці усвідомлювати свою відповідальність за матеріальні й духовні цінності, створені старшими поколіннями” [6, с.219].

Для духовного розвитку дітей і для їх самопізнання особливо важливим є наявність творчого елементу в їхній трудовій діяльності. „Почуваючи себе творцем, людина прагне бути кращою, ніж вона є. Важко переоцінити значення того, що вже в роки дитинства, на порозі отрочества людина усвідомлює свої творчі сили й здібності. В цьому усвідомленні – сама сутність формування особистості” [6, с.254]. Для дитини молодшого віку творчість у трудовому процесі найголовніша, а іноді єдина сила, що змушує малюка виконувати інколи досить тривалі трудові завдання, і саме вона є найважливішим джерелом любові до праці. Створивши щось нове або зробивши більше, ніж здавалося б, можливо, дитина вперше переживає гордість за себе, немовби відкриває себе, бачить себе очима інших людей. „Почуття гордості, яке переживає дитина, коли досягає успіху в улюбленій справі, – перше джерело самосвідомості...” [1, с.253].

Відкриття у процесі праці й подолання труднощів особливо важливе значення мають для самоутвердження дітей із сповільненим розвитком „У своїй практичній роботі кращі вчителі добиваються того, щоб найважливіші істини пізнавалися дитиною як особисті відкриття....А якщо це відкриття зробив учень, що прийшов до школи з обмеженими розумовими здібностями, – він у цю хвилину піднімається на сходинку не лише в розумовому, а й у моральному розвитку: відчуває себе людиною. Він починає дивитися на себе іншими очима, відкриває себе” [1, с.476].

Ще однією сферою, в якій і через яку відбувається самопізнання дитиною самої себе, є, як наголошував В.О.Сухомлинський, людське спілкування. „Якою стане людина, – це залежить від того, яке в неї спілкування з іншими людьми, до чого воно кличе думку й волю, який світ людського відкривається перед нею.

В колективі дитина більш повно розкриває і відкриває себе, *виявляє себе* в ставленні до інших людей і до самої себе. „Від того, що думає про людину колектив, залежить її думка про себе” [1, с.502].

Виховання ідеальних уявлень про красу поведінки можливе тоді, коли кожен вихованець захоплюється чимсь таким, у чому виражається його прагнення до благородства, до звеличення в собі людини. Суть цієї проблеми у тому, щоб найглибше дитяче й підліткове захоплення мало в собі крихітку ідеального, щоб у духовному житті дитини, підлітка була діяльність, спрямована на самовиховання, самовдосконалення [11, с.547-548].

Вже на рівні початкової школи у дітей складаються певні уявлення та думки про те, ким і якими вони хотіли б бути. Хлопчики і дівчатка замислюються: „Який я? Що в мені хороше і що погане? Що думають про мене товариші?” У дітей цього віку вже є перші уявлення про моральний ідеал. „Моральний ідеал народжується в серці тоді, коли людина немовби вдивляється в саму себе, порівнює себе з тим, хто є в її уявленні зразком моральної краси – вірності переконанням, мужності, стійкості, непохитності перед труднощами” [6, с.224].

Однак уявлення дітей про моральний ідеал не мають узагальнюючого характеру, а виступають в найбільш яскравих і зрозумілих дітям конкретних образах літературних героїв або реальних людей, на яких вони хотіли б бути схожими. Серед цих людей можуть бути й ті, наприклад, передовики виробництва, які живуть поряд і добре знайомі дітям. „...Ми доносимо до свідомості й сердець маленьких громадян моральну красу й доблесть не лише тих, чий імена відомі всьому радянському народові, а й звичайних громадян нашого села чи району. Таке розкриття громадянськості має велике виховне значення. Ми добиваємось щоб ідеал вірного служіння народові не був далеким і недосяжним” [7, с.437]. Тому слід домагатися, щоб відомі люди – земляки школярів – були близькими друзями дітей і брали участь в їхньому вихованні.

Особливо важливе значення в житті молодших школярів мають образи, що розкривають духовний світ таких самих дітей, як і вони. Тому „їх цікавлять художні твори, зокрема казки, а

також кінофільми, п'єси, герої яких хоробрі, мужні, сильні духом діти". Наслідуючи їх, діти знаходять багато можливостей у своєму житті для виявлення тих якостей, що їх вони намагаються запозичити у своїх улюблених героїв [6, с.262, 264].

Моральна здатність людини ставитися до себе як до величезної цінності, почуття власної честі і гідності, прагнення до ідеалу – „все це залежить від того, яку людську красу відкрив у другій людині маленький громадянин у дитинстві, чому він дивувався, від цього величезною мірою залежить і те, як він морально підготовлений до обурень і сумнівів отроцтва, до утвердження і одухотворення юності” [8, с.463].

Якщо невміло поставлена виховна робота, то шкільне життя може породити в дитини зневіру в свої сили. „Буває, на кожному кроці свідомість дитини затьмарюється думкою: я не такий, як інші, я ні на що не здатний. Ми, дорослі, не здаємо собі справи в тому, яких страждань завдає це дитині. Якщо в кожному класному колективі є кілька таких дітей, колектив втрачає свою виховну силу. Велика небезпека криється в тому, що в дитини незабаром притуплюється почуття гіркоти, вона зникає до думки про те, що вона не така, як інші, серце її дерев'яніє; емоційна товстошкірність призводить до товстошкірності моральної; настає найстрашніше: людина втрачає почуття власної гідності. Нібито незначна шкільна втрата, а насправді це велика біда, за неї доводиться дорого розплачуватись суспільству: недоученими і невихованими людьми, нещасними і знедоленими – тому що справді знедолена людина, якій уже в роки дитинства і отроцтва суспільство не допомогло знайти себе” [8, с.472].

Шлях до вершини обов'язку починається із ставлення людини до людини. Людина, її життя, боротьба, радощі й прикрощі – це найскладніший предмет пізнання, наймогутніша сила, що впливає на той куточок серця, де має народитися почуття обов'язку. „Шлях до вершини обов'язку я вбачаю в тому, щоб з перших кроків свого свідомого життя дитина, образно кажучи, торкалася серцем людських дол. Щоб чужі долі стали її глибоко особистою справою, щоб через людські долі пройшов шлях до пізнання найвищих інтересів, щоб, наближаючись до ідеалу, людина бачила саму себе, ставилася сама до себе. Багаторічний досвід переконав мене в тому, що *здатність ставитися певним чином до самого себе*, ставити перед собою вимоги, панувати над своїм сумлінням – все це прямо залежить від того, якими є джерела радості і щастя маленької людини” [9, с.481].

Винятково важливою виховною проблемою павлівський педагог вважав те, щоб безперервно розвивати в дитині самоповагу, вміння дорожити власною честю, гідністю, суворо контролювати свою поведінку, підпорядковувати особисті інтереси суспільним, формуючи їх на основі прагнення до загального блага. Мудрість влади педагога над особистістю й колективом передбачає глибоке відчуття серцем і розуміння того, що дитина весь час перебуває в стані самопізнання, самоутвердження, самовиховання [1, с.631].

Бажання вчитися, підкреслював В. О. Сухомлинський, залежить від того, що вчені називають *рівнем домагань особистості*. „...У кожного учня виробляється свій рівень домагань. Це ставлення до самого себе, думка про свої сили, можливості, здібності, самооцінка” [1, с.552-553]. І завдання педагога полягає в тому, щоб не зламати, а підняти, підтримати, не знеособити духовні сили дитини, а утвердити почуття її гідності – тільки так треба використовувати свою владу над дитиною. „Як найвищу цінність, – наголошував він, – бережить гордість, недоторканність особистої честі дитини” [1, с.633]. „Я завжди прагнув до того, щоб у кожного вихованця на все життя утвердились самоповага, здорове самолюбство, нетерпимість до грубих, безтактних відносин між людьми”. Той, хто перестає бути самим собою, втрачає здатність бачити найтонші моральні відтінки людської поведінки. Тому з перших кроків шкільного життя треба виховувати кожен дитину так, щоб вона своєю працею, ставленням до товаришів, стосунками утверджувала власними силами свою людську гідність, чутливість до всього, що пов'язано з поняттями *можу й не можу, здатний і не здатний* [1, с.470].

Органічна єдність і взаємозалежність рівня домагань кожної особистості та її здібностей залежить від ідеального уявлення колективу про красу поведінки, взагалі про поведінку, від того, наскільки кожна особистість чутлива до думки колективу про неї. Від цього, у свою чергу, залежить те, як бачить дитина чи підліток сам себе, як ставиться до себе. Ставлення особистості до себе – це один з найважливіших критеріїв розвитку свідомої дисципліни в колективі, бо в ставленні до себе виявляється самодисципліна [1, с.553].

Великою силою, що зумовлює ставлення людини до самої себе й зрештою до самовиховання є інтелектуальне життя колективу. А ідейно-громадянська основа колективу полягає в тому, щоб кожен член його дивився на світ очима громадянина, щоб громадянське світосприймання вже з дитячих років стало немовби тим дзеркалом, в якому людина бачить себе, оцінює свою поведінку, виявляє ставлення до себе в думках, переживаннях, вчинках, спрямованих на самовиховання, самоутвердження.

Щоб підкоритися розумним, доцільним, необхідним, обов'язковим вимогам суспільства, людина мусить уміти підкорятися сама собі, мати в собі силу волі, здатну наказувати, стримувати. А щоб підкорятись самій собі, щоб *утвердити в собі повелителя*, треба глибоко поважати себе. „Утверджуючи в людині повагу до себе, ми виховуємо в ній колективіста” [1, с.471].

Як один із виявів самовідношення В.О.Сухомлинський розглядав також відношення дітей до власних думок. Великий подив викликає те, зазначав він, що в теорії педагогіки і в практиці шкільного виховання, по суті, не звертають уваги на такі дуже важливі чинники, як ставлення вихованців до власної думки, як місце й роль самобутньої самостійної думки в духовному житті колективу та особистості. „Виробити у наших вихованців їхнє особисте ставлення до того, що вони знають і що пізнають, що входить у їхню свідомість, стає їхнім надбанням – це одна з центральних проблем теорії й практики виховання” [1, с.481-482].

Неодмінною стороною формування самосвідомості дітей педагог вважав виховання у них самоповаги, яка народжується у процесі їх самовираження. Тому, вважав він, треба пробуджувати прагнення кожної людини до вираження себе. Педагогові для цього слід спрямовувати творчі сили й здібності своїх вихованців так, щоб кожна маленька людина, кожен підліток був передусім вихователем самого себе. „Ми добиваємось, щоб кожна дитина прагнула виявити себе, заявити про себе розумом, здібностями, визначним успіхом, майстерністю, працьовитістю, любов'ю до книги, творчості, багатими інтелектуальними інтересами, душевною цілісністю, людяністю. Захоплення тим, що підносить людину, звеличує її у власних очах, – шлях застереження від усього жалюгідного, осудливого, принизливого для людини” [1, с.548].

Для того, щоб учні виражали себе, щоб поведінка одного виховувала правильну поведінку іншого, необхідно створювати і зберігати в школі обстановку самовиховання. Кращим засобом самовиховання є турбота про іншу людину. Коли людина відчуває себе учасником суспільного розвитку, вона творить не лише матеріальні цінності для людей, вона творить і саму себе. З праці, в якій яскраво виражений дух громадянськості, починається справжнє самовиховання.

Самовиховання дітей передбачає також вироблення у них вміння керувати своїми бажаннями, яке є джерелом людяності, чуйності, сердечності, внутрішньої самодисципліни, без якої немає совісті, немає справжньої людини. „Той, хто не знає меж своїм бажанням, ніколи не стане справжнім громадянином. Егоїсти, шкурники, люди, байдужі до горя й злигоднів інших, саме й виростають з тих, хто в дитинстві знає лише свої бажання і не звертає уваги на інтереси колективу” [6, с.86]. „Людина обов'язку абсолютно немислима, коли вона сама собі нічого не наказує” [9, с.481].

Однією з тих сфер духовного життя, де вплив вихователя органічно зливається із самовихованням, В.О.Сухомлинський вважав інтелектуальне виховання, важливе місце в якому належить формуванню світогляду, „яке починається з тієї сходинки мислення, піднявшись на яку, людина немовби оглядає навколишній світ і в той же час відчуває себе як частину світу – активну, творчу силу” [7, с.386-387].

Вже в молодшому шкільному віці, на думку педагога, дітей потрібно знайомити з такими світоглядними питаннями, як сенс життя і проблема смерті. „Мене хвилювало завжди: як допомогти дитині зрозуміти смисл життя і значення смерті, якою стороною повинно відкритися перед нею це ні з чим не порівнянне горе, як, вражаючи чисте серце, воно примушує по-новому осмислювати цінності, які без цього випробування і людської відданості не можуть бути пізнані до кінця? Благородне людське страждання – втрату близьких, рідних – судилося пережити ледве чи не кожній дитині. Я вважаю дуже важливим, щоб ця подія стала для маленької людини ніби першим випробуванням, яке відкриває перед нею смисл життя і велич людських цінностей. Дуже важливо, щоб благородне страждання вразило дитячу душу, зробило чутливе дитяче серце тонким, сприйнятливим, настроїло його на переживання радощів і горя близьких і „далеких” людей, відкрило перед дитиною вищий критерій виміру людського щастя” [8, с.458].

Щастя, творення якого, на думку педагога, і є метою виховання, – це не безтурботність. „Щастя – це гармонія почуття власної гідності, радості і повноти творчого життя, з одного боку, і обов'язку, свідомості і почуття обов'язку перед іншими людьми, перед колективом, перед суспільством – з другого. Ставлення до людини як до найвищої цінності передбачає утвердження в ній почуття відповідальності за кожний свій вчинок, за свою поведінку” [8, с.456-457].

Дитину треба не оберегати, а вводити в благородний світ страждання, що має своїм джерелом втрату людини. Бо це благородне людське страждання, що підносить людину. Але в житті є й горе іншого роду: людина принижує гідність іншої людини і свою власну, людина ставиться до іншої людини жорстоко, безсердечно. „Дуже мало треба, щоб завдати горя дитині, зробити її нещасною. Тому місія педагога полягає у тому, щоб уберегти дитину від страждань, зробити її щасливою, бо нещасливій людині, особливо, коли вона стала нещасливою в дитинстві, недоступні багато які

духовні цінності, вона не знає життя, не знає саму себе і свої творчі сили, не відчуває поваги сама до себе, не бачить в собі і в інших людях величезної людської цінності” [8, с.454].

Часто одна людина завдає іншій страждань через свою невихованість, через невміння дорожити людиною як найвищою цінністю. І неможливо повністю вберегти дитину від таких страждань, тому потрібно не створювати навколо неї обстановку стерильності, не запліщувати очі на зло, а утверджувати в її душі сили, здатні протистояти злу. „Я прагну насамперед того, щоб мої вихованці були духовно мужніми людьми. Піднесення Людини – ось мета і шлях....Які б грані людського розуму і волі, серця й мудрості не відкривалися у вашій особистості перед дитиною..., – будь-яка з цих граней повинна відкриватися на фоні головного – поваги до людської гідності, піднесення Людини” [8, с.465].

Важливим, на нашу думку, є й положення павлівського педагога про те, щоб знання про людину і світ, „про основи психічної культури і Всесвіт” давав підліткам один педагог – вихователь. „Виховний сенс цієї гармонії полягає в тому, що самопізнання, самовиховання відбуваються на широкому фоні пізнання найзагальніших закономірностей природи” [6, с.387].

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що в працях Василя Олександровича Сухомлинського розроблена цілісна педагогічна система духовного розвитку дітей молодшого шкільного віку, яка не втратила своєї актуальності й у наш час.

Список використаних джерел та літератури:

1. Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5-ти т. – К. : Рад. школа, 1976. – Т. 1. – С. 401–637.
2. Сухомлинський В. О. Павлівська середня школа / В. О. Сухомлинський // Там само. Т. 4. – К., 1977. – С. 5–390.
3. Сухомлинський В. О. Сто порад учителеві / В. О. Сухомлинський // Там само. Т. 2. – К., 1976 – С.417-654.
4. Сухомлинський В. О. Щоб душа не була пустою / В. О. Сухомлинський // Там само. Т. 5. – К., 1977. – С.255-269.
5. Сухомлинський В. О. Духовний світ школяра / В. О. Сухомлинський // Там само. Т. 2. – С.207-400.
6. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Там само. Т. 3. – К., 1977. – С.5-279.
7. Сухомлинський В. О. Народження громадянина / В. О. Сухомлинський // Там само. – С.281-582.
8. Сухомлинський В. О. Людина – найвища цінність / В. О. Сухомлинський // Там само. Т.5. – К., 1977. – С.446-472.
9. Сухомлинський В. О. Виховання обов'язку / В. О. Сухомлинський // Там само. – С.472-488.
10. Сухомлинський В. О. Слово до учнів / В. О. Сухомлинський // Там само. – С.609-613.
11. Сухомлинський В. О. Бачити себе / В. О. Сухомлинський // Там само. – С.489-495.
12. Сухомлинський В. О. Залежить тільки від вас / В. О. Сухомлинський // Там само. – С.284-288.
13. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину / В. О. Сухомлинський // Там само. Т. 2. – К., 1976. – С.147-416.
14. Сухомлинський В. О. Людина неповторна / В. О. Сухомлинський // Там само. – Т. 5. – С.80-96.

Анотація

Р.А.Арцишевский

В.А.Сухомлинский о духовном развитии младших школьников

В статье раскрываются взгляды В.А.Сухомлинского на духовное развитие детей младшего школьного возраста.

Ключевые слова: ребенок, духовность, духовное развитие, самосознание.

Summary

R.A.Artsysheskyi

V.O.Sukhomlyns'kyi about Spiritual Development of Junior Pupils

The views of V.O.Sukhomlyns'kyi to the spiritual development of children of primary school age are considered in the article.

Key words: child, spirituality, spiritual development, self-consciousness.

Дата надходження статті:

„31” серпня 2011 р.

Значення педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського для реалізації сучасних методів екологічної освіти та виховання

У статті проаналізовані сучасні методи екологічної освіти та виховання. Обґрунтовано значення педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського для реалізації даних методів.

Ключові слова: В.О.Сухомлинський, екологічна освіта та виховання, екологічна асоціація, екологічна лабілізація, екологічна ідентифікація, екологічна експектація, екологічна емпатія, екологічна ритуалізація, екологічна рефлексія, екологічна турбота.

Постановка проблеми в загальному вигляді... 2012 рік має стати визначальним для світової громадськості не лише тому, що у цьому році відбудуться олімпійські ігри, футбольний чемпіонат (Євро-2012), але й тим, що це буде час підведення підсумків двох попередніх десятиріч щодо впровадження настанов Конференції ООН з довкілля та розвитку у Ріо-де-Жанейро (1992) та Всесвітнього саміту зі сталого розвитку в Йоганнесбурзі (2002). Сьогодні перед людством так само гостро стоять завдання сповільнення темпів деградації довкілля, забезпечення сталості функціонування природних систем, зменшення ризику власного буття [2, с.6].

Щоб змінити екологічну ситуацію на краще світова спільнота повинна вирішити цілу низку різнопланових проблем: наукових, технічних, економічних, соціальних. Адже біосферу нашої планети необхідно зберегти не лише як необхідну умову існування людини, але й як обов'язкову основу її гармонійного розвитку. Тому сьогодні так актуальні настанови видатного педагога-гуманіста В.О.Сухомлинського: „...Школа майбутнього повинна якнайповніше використовувати для гармонійного розвитку людини все, що дає природа і що може зробити людина для того, щоб природа служила їй. Уже через це ми повинні берегти і поповнювати природні багатства, які маємо” [6].

Оскільки суб'єктивний фактор сьогодні займає головне місце в динаміці соціоприродних процесів, то від способу мислення людей у більшості випадків залежить стратегія природокористування [5, с.4].

Отже необхідно, щоб екологічна свідомість пронизувала усі верстви населення. Екологічна освіта та виховання в Україні здійснюється в дошкільних закладах та на всіх етапах навчання у загальноосвітній та вищій школі. Особливо велике значення має процес формування екологічної культури у дошкільному та молодшому шкільному віці. На жаль цей процес здійснюється у багатьох закладах не зовсім ефективно. Як свідчить знайомство з літературою, науковці вважають причинами недоліків екологічної освіти та виховання дошкільників і молодших школярів зокрема недосконалість освітніх програм, порушення наступності у змісті та забезпеченні міжпредметних зв'язків та недостатнє володіння методикою формування екологічної культури [3, с.31]. Так Я.Коденко зауважує, що основна увага в екологічній освіті акцентується на формуванні насамперед системи конкретних уявлень, вчителі захоплюються викладом множин фактів, розрізаних зведень без належних висновків, не враховуються вікові особливості дітей, ігноруються методологічні принципи, які регулюють використання методів та прийомів екологічної освіти та виховання [4, с.7]. З огляду на це необхідно звернути увагу на практичне застосування методів формування екологічної особистості. Серед них варто виділити такі: *екологічна лабілізація* (від лат. labilis – нестійкість) – недоцільність традиційних технологій екологічної діяльності; *екологічна асоціація* (від лат. associatio – поєднання) – встановлення зв'язку між природними образами, художня репрезентація природних об'єктів (від англ. representatoin – представляти) – відображення природних об'єктів у творах мистецтва; *екологічна ідентифікація* (від лат. identificare – ототожнення) – порівняння людини з певним природним об'єктом; *екологічна експектація* (від англ. expectation – чекання) – психологічне навчання на зустріч з природою; *екологічна емпатія* (від гр. empathia – співчуття) – співчуття природному об'єктові; *екологічної рефлексії* (від лат. reflexio – відбиття) – погляд на свої екологічні дії збоку; *екологічна ритуалізація* (від англ. ritual – обряд) – організація екологічних обрядів; *екологічна турбота* [1]. У своїй практичній діяльності не всі вихователі та вчителі вміють застосовувати ці методи.

Формулювання цілей статті... Метою даної статті є дослідження педагогічної спадщини В.Сухомлинського, де можна знайти чудові зразки використання сучасних методів екологічної освіти та виховання дітей в процесі навчально-виховної роботи у Павлівській школі.

Аналіз досліджень і публікацій... Значним внеском у вивчення життя та практичної діяльності, складових педагогічної системи В.О.Сухомлинського стали праці М.Антонця, І.Беха, А.Богущ, М.Богуславського, А.Борисовського, В.Бутенка, М.Вашуленка, Г.Волкова, С.Заволоки, І.Зязюна, В.Кузя, Н.Ничкало, М.Мухіна, В.Паламарчук, А.Розенберга, О.Савченко, В.Смаля, М.Сметанського, О.Сухомлинської, В.Хайруліної, М.Ярмаченка та ін.

Окремим аспектам педагогічної системи В.О.Сухомлинського присвячені кандидатські дисертації М.Библюка, А.Бика, Л.Бондар, Т.Будняк, М.Левківського, А.Луцюка, Л.Мілкова, І.Остапйовського, Т.Остапйовської, О.Петренко, Л.Петрук, Л.Сіднева, О.Соколовської, З.Шевців, К.Юр'євої. У дослідженнях цих та інших авторів визначено внесок В.О.Сухомлинського у розвиток різних напрямів вітчизняної педагогічної науки. О.Савченко, А.Степанюк, Г.Василенко, Н.Калініченко, Л.Руденко, О.Вознюк, Т.Гладюк, Л.Бондар, І.Жаркова присвятили свої публікації екологічному аспекту педагогічної спадщини В.Сухомлинського.

Проте у даних дослідженнях не обґрунтовано взаємозв'язок сучасних методів екологічної освіти та виховання з досвідом навчально-виховної роботи В.О.Сухомлинського.

Видатний педагог не користувався сучасною термінологією, вказаною вище, не вживав таких понять як „екологічна свідомість”, „екологічна культура” тощо, проте будь-яке спілкування дітей з природою під його керівництвом здійснювалося на засадах екологічної етики. Адже В.О.Сухомлинський розглядав природу, як провідний фактор виховання. Він зазначав, що „природа не тільки об'єкт пізнання, не тільки сфера активної діяльності наших вихованців, а й частина їх буття, взаємовідносин, всього ладу, їх життя. Природа – величезної ваги виховний фактор, що накладає свій відбиток на весь характер педагогічного процесу” [7, с.536]. Сутність виховання В.Сухомлинський вбачав в такому педагогічному впливі, щоб дитина усвідомила себе як частину природи, здивувалася, навіть була вражена думкою, що людина до того часу сильна і могутня, поки вона вірний син матері-природи, що вміє берегти почуття вдячності за те, що вона живе; поки вона діяльна клітина організму, що називається природою” [7, с.537]. Виходячи з цього можна твердити, що організація головних напрямків навчально-виховної роботи у Павлівській школі сприяла процесу формування екологічної свідомості молодших школярів.

Розглянемо, як практично здійснювався цей процес за допомогою різних методів.

Метод художньої репрезентації природних об'єктів полягає у формуванні образів природних об'єктів засобами мистецтва на основі літературних творів, образотворчого мистецтва, музики тощо. Під час перебування з дітьми на природі В.Сухомлинський активно використовував літературне слово, стимулював вихованців до створення казок, віршів, невеликих оповідань про природу. Традиційними були й уроки малювання серед природи. В.Сухомлинський зробив великий альбом, де кожна дитина могла намалювати улюблений куточок довкілля. Туди ж записувалися і коротенькі дитячі розповіді про свої враження під час спілкування з природою.

Систематично проводилися уроки музики на лоні природи. В.Сухомлинський вважав, що музичне виховання – це не тільки виховання музиканта, але й перш за все людини [6, с.62].

Музика є важливим джерелом екологічного виховання. Видатний педагог відбирав мелодії, в яких у яскравих образах передано те, що діти чули навколо себе: щебетання птахів, шелест листків, дзюрчання струмка, завивання вітру тощо. Після слухання кожної мелодії В.Сухомлинський проводив таку виховну роботу: діти повинні були прислухатися до оточуючих звуків у природі з метою її кращого пізнання. Щоб не притупити емоційну чутливість, педагог не використовував більш двох мелодій у місяць.

Щоб полегшити свою роботу у підборі музичних творів, вихователі можуть скористатися переліком, який використовував В.Сухомлинський. Серед них перш за все необхідно звернути увагу на такі: „Політ джмеля” Н.Римського-Корсакова, „Осіньна пісня”, „Пісня жайворонка”, „Підсніжник” П.Чайковського, „Осіньна пісенька” Д.Васильєва-Буглая, „Іде коза рогата” Н.Шпейера, „Пісня лисички”, „Пісня кози”, „Пісня вовченяти” з опери „Коза Дереза” М.Лисенка, „Шпаки прилетіли” І.Дунаєвського, уривок із опери М.Лисенка „Зима та весна”, „Байбак” Л.Бетховена, швейцарську пісню „Зозуля”, польську пісню „Спів птахів”, українські пісні „Ой на горі льон”, „Стоїть гора високая”, „Рече та стогне Дніпр широкий”, „Сонце заходить, гори чорніють” та інші.

Метод екологічних асоціацій полягає у педагогічному підсиленні асоціативних зв'язків між різними об'єктами, має на меті збагачення та поглиблення уявлень особистості про природні об'єкти та світ природи. У творах В.Сухомлинського знаходимо: „Дитина мислить образами. Це означає, що, наприклад, слухаючи розповідь вчителя про подорож краплини води, вона малює у своєму уявленні сріблясті хвилі ранішнього туману і темну хмару... Чим яскравіше у її уявленні ці картини, тим глибше осмислює вона закономірності природи” [6, с.33]. Тому у Павлівській школі були традиційними уроки мислення серед природи. В.О. Сухомлинський вважав, що мислення образами необхідний етап для переходу до мислення поняттями. Він прагнув, щоб діти поступово

навчилися оперувати такими поняттями як явище, причина, наслідок, випадок, обумовленість, залежність, різниця, подібність, загальне, сумісність, можливість та іншими. Теми його сторінок „Книги природи”, які систематично „читалися” під час екскурсій до різних природних об’єктів можуть бути використані для формування екологічних знань та уявлень. Зокрема необхідно звернути увагу на такі теми: „Живе та неживе”, „Насіння життя”, „Рослинний та тваринний світ”. „Як подорожує краплина води”, „Людина використовує сили природи”, „Пробудження природи весною”, „Життя у ставку”, „Природа чекає зими”, „Життя ґрунту”, „Зелений листок – комора Сонця”, „Гриби та мохи”, „Як із жолудя виростає дуб”.

Метод екологічної ідентифікації полягає у педагогічному сприянні постановки особистістю себе на місце того або іншого природного об’єкта, зануренню в ситуацію, обставини, в яких вона перебуває.

Метод екологічної емпатії полягає у педагогічному підсиленні співпереживання особистістю стану природного об’єкта, співчуття йому. Ці два методи логічно поєднуються та доповнюють один одного.

В.О.Сухомлинський використовував у виховній роботі таку бувальщину з історії Павлівської школи. Восьмирічний Юрко вбив випущеним із рогатки гострим камінцем, синичку. Учитель, який був мимовільним свідком цього вчинку, підвів Юрка до куца бузку, відхилив гілочку і хлопчик побачив голих, безпомічних пташенят. Вони жадібно розкривали ротики і пищали, чекаючи на матір. „Тепер пташенята залишилися без матері – тихо сказав вчитель. – уяви собі, щоб ти відчув, якби хтось прийшов до вас у хату з велетенською рогаткою і вбив твою мати” [7, с.493]. Уночі хлопчик довго не міг заснути. Перед його очима стояли маленькі пташенята, які жалібно пищали... Через багато років 30-річний Юрій розповів вчителю, що цей випадок залишив слід на все життя, він навчив його доброти, співчуття, співпереживання до матері, усього живого.

Щоб пробудити у дітей добрі почуття, доброзичливість, турботу про живе В.Сухомлинський порівнював відчуття живих істот з відчуттями дітей. Одного разу його вихованці знайшли у траві пораненого жайворонка. Один хлопчик міцно стиснув пташку у руці і вона жалібно запищала. Частина дітей засміялася. Тоді Василь Олександрович розповів казку про жайворонка і звернувся до дітей з такими словами: „А хто з вас знає, як боляче, коли в сильний мороз, дерев’яніють пальці, коли пекучий вітер перебиває дихання. Ви спішите до теплої печі, до ласкавого вогника... А куди подінеться пташка? Хто приютить її? Перетвориться вона у замерзлу грудочку” [6, с.57]. Такі слова не могли не доторкнутись чутливих душ дітей і не знайти там відгуку. Вони стали наперебій пропонувати, як влаштувати житло для жайворонка.

Метод екологічної ритуалізації полягає у педагогічній організації ритуалів та традицій, пов’язання з діяльністю, спрямовано на світ природи. Метод сприяє мотивації екологічної активності направленої на природоохоронні заходи. Важливими умовами цього методу є наявність відповідної символіки (емблема, прапор, девіз, нагороди), ієрархії (звання і привілеї) статуту тощо.

У Павлівській школі під керівництвом В.О.Сухомлинського було організовано комітет захисників природи. Комітет складався з багатьох „ланок”: юні друзі саду, лісу, водних багатств, бджіл. Кожна секція мала свій оригінальний символ, намальований на цупкому папері. Так символом захисників саду було зображення виноградних грон і яблук; символом захисників лісу – дубовий листок та три жолуді; символом юних друзів полезахисних смуг – терновий листок; символом друзів родючого ґрунту – квітуча гілочка акації і пшеничний колос на фоні яру; символом захисників птахів – ластівка, що несе у дзьобі шматок мулу для гнізда, верба, що схилилася над ставом та риба у ставу – символ водного багатства, символом захисників бджіл – бджола над квіткою.

У практику Павлівської школи міцно увійшли свята праці та краси, майже всі вони мали екологічне підґрунтя, тому їх можна назвати і екологічними традиціями і включати в екологічну роботу сучасної школи. Виділимо серед них такі: Свято Весняного Деревонасадження, Свято Урожаю, Свято Снігового містечка, Осіннє свято квітів, Свято Жайворонка.

Метод екологічної турботи полягає в педагогічному підсиленні екологічної активності особистості, спрямованої на подання допомоги і сприяння природним об’єктам, особливо у важких для них ситуаціях. Завдяки цьому стимулюється дійова участь у природоохоронній роботі, підвищується екологічна компетентність особистості, тобто здобуття необхідних знань, умінь і навичок, які потрібні для ефективної допомоги природному об’єкту.

Прикладами застосування цього методу є діяльність усіх „ланок” природоохоронного комітету, а також робота гуртка юних тваринників. У дітей змалку пробуджено інтерес до догляду за тваринами. Члени гуртка тваринників брали активну участь в заготівлі кормів, у догляді за хворими кроликами, ягнятами, телятами.

Слушно звернути увагу і на досвід створення пташиної та звіриної лікарень. Ці невеликі куточки живої природи у шкільному приміщенні, куди діти приносили скалічених та хворих звірів і птахів, пробуджували навіть у самих байдужих серцях добрі почуття – ласку та співчуття.

Висновки... Отже, у літературно-педагогічній спадщині великого педагога-гуманіста В.Сухомлинського закладені багатющі резерви для формування екологічної культури особистості за допомогою сучасних методів екологічної освіти та виховання. Вивчення та осмислення його досвіду допоможе вчителям та вихователям реалізувати усі компоненти екологічної освіти та виховання – інтелектуальний, емоційний, ціннісний, практично-дійовий.

Список використаних джерел та літератури:

1. Дерябо С. Д. Экологическая педагогика и психология / С. Дерябо, В. Ясвин. – Ростов на Д. : Феникс, 1996. – 480 с.
2. Гардашук Т. В. Глобальні стратегічні моделі та український вибір / Т. Гардашук // Екологічний вісник. – 2011. – № 1. – С. 6–7.
3. Іщенко Л. Наступність в екологічному вихованні / Л. Іщенко // Початкова школа. – 1998. – №6. – С. 31–33.
4. Кюденко Я. Формування особистості учня засобами екології / Я. Кюденко // Біологія і хімія в школі. – 1999. – № 3. – С. 7–10.
5. Пустовіт Г. П. Дослідницька робота учнів з екології в позашкільних установах / Г. Пустовіт – К. : АПН України, 1996. – 126 с.
6. Сухомлинський В. О. Вибр. твори : у 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1977 – Т. 3. – 670 с.
7. Сухомлинський В. О. Вибр. твори : у 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1977. – Т. 5. – 639 с.

Анотація
И.П.Ацегейда

Значение педагогического наследия В.О. Сухомлинского для реализации методов экологического образования и воспитания

В статье анализируются современные методы экологического образования и воспитания. Обосновано значение педагогического наследия В.О. Сухомлинского для реализации данных методов.

Ключевые слова: *В.О.Сухомлинский, экологическое образование и воспитание, экологическая ассоциация, экологическая лабиализация, экологическая идентификация, экологическая экспектация, экологическая эмпатия, экологическая ритуализация, экологическая забота.*

Summary
I.P.Atsegeyda

The Value of Pedagogical Heritage of V.O.Sukhomlyns'kyi to Implement Modern Methods of Ecological Education

The article analyzed the modern methods of ecological education. Substantiates the importance of pedagogical heritage V.O. Sukhomlinsky to implement these methods.

Keywords: *V.O.Sukhomlinsky, ecological education, environmental associations, environmental labialisation, ecological identity, ecological ekspektatsiya, environmental empathy, environmental ritualization, environmental concern.*

Дата надходження статті:

„31” серпня 2011 р.

УДК 37.034:37(09)

І.В.БАБІЙ,
викладач
(м.Умань)

Ідеї Василя Сухомлинського щодо морального виховання особистості

У статті аналізуються педагогічні погляди Василя Сухомлинського щодо морального виховання особистості.

Ключові слова: *моральне виховання, народна педагогіка.*

Постановка проблеми в загальному вигляді... Визначним учителем, педагогом, дитячим письменником початку ХХ ст. є В.Сухомлинський (1918-1970 рр.), творчість якого увійшла до історії вітчизняної педагогічної думки помітною сторінкою. Педагогічні, публіцистичні, літературні праці, також багаторічний учительський досвід павлівського директора значно вплинули на практичну діяльність школи, збагатили педагогіку України новими положеннями і думками.

Аналіз досліджень і публікацій... Ідеї педагога набули широкого розголосу далеко за межами України. Науково-педагогічний та практичний доробок В.Сухомлинського привернув увагу вітчизняних та зарубіжних науковців та освітян (Ю.Азаров, М.Антонець, Ван Тянь, І.Зязюн, О.Дзевєрін, Н.Гаряча, Л.Бондар, Г.Карпенчук, Т.Когачевська, Т.Кочубей, В.Кузь, Н.Побірченко, Л.Попова, М.Стельмахович, Б.Тартаковський, Л.Ткачук, К.Юр'єва, О.Савченко, М.Ярмаченка та ін.). Свідченням цього є створення Української асоціації імені Василя Сухомлинського (1991), Міжнародного товариства послідовників Сухомлинського (Німеччина, Марбур, 1990), Всеукраїнського товариства прихильників В. Сухомлинського (1998). В Павлівській середній школі, що носить його ім'я, з 1975 р. функціонує педагогічно-меморіальний музей В.Сухомлинського. Педагогічна спадщина В.Сухомлинського глибоко вивчається в Росії, Білорусії, Казахстані та інших країнах світу.

Виклад основного матеріалу... Успіхам у практичній педагогічній і творчій науково-педагогічній діяльності В.Сухомлинського сприяло і глибоке знання народної педагогіки. Вийшовши з глибин народу, він усвідомив можливості народної педагогічної мудрості у вихованні дітей. У багатьох своїх творах педагог радив в, батькам брати в користування все цінне створене народною педагогікою, і створювати умови правильного виховання дітей, які століттями діяли в українських родинах. В.Сухомлинського, на нашу думку, можна вважати видатним етнопедагогом, оскільки він, здійснюючи науковий аналіз здобутків народної педагогіки, визначав шляхи її раціонального використання у вихованні підростаючого покоління, досліджував способи встановлення контактів виховної мудрості людності з педагогічною наукою, аналізував педагогічне значення тих чи інших явищ національного життя і з'ясовував їх відповідність сучасним освітнім завданням.

Серед прогресивних народних традицій В.Сухомлинський високо цінував традиції трудового виховання. Характеризуючи їх, він писав: „Це одвічні традиції народної педагогіки: діти допомагають трудитися батькам, батьки не можуть у своїй праці обійтися без дітей; як тільки дитина навчилася нести своєю рукою ложку від тарілки до рота, вона працює – не для того, щоб потренуватися в праці, а тому, що ніхто з людей, які оточують дитину, без праці не уявляє собі життя. Народна педагогіка знає, що дитині посильне і що непосильне, знає, бо в ній органічно поєднується життєва мудрість з материнською і батьківською любов'ю. Народна педагогіка не боїться того, що праця втомлює, вона знає, що праця неможлива без поту і мозолів. Завдяки праці дитина стає здатною пізнавати навколишній світ серцем...” [10].

У своїх роботах педагог чимало уваги приділяв вихованню наймолодших дітей, першокласників і тих, що вступають до школи. Роки дитинства – дошкільний вік – відіграють важливу роль у формуванні особистості, вважав він. Це не підготовка до майбутнього, а справжнє, яскраве, самобутнє, неповторне життя. І від того, яке було дитинство, хто вів дитину за руку в дитячі роки, що ввійшло до її розуму і серця з навколишнього світу, від цього значною мірою залежить, якою людиною стане сьогоднішній малюк [12].

У дитинстві починається тривалий процес пізнання – і розумом, і серцем – тих якостей і цінностей, що лежать в основі моралі. Василь Сухомлинський вважав, що треба виховувати високоосвічених, працелюбних, наполегливих людей, готових долати не менші труднощі, ніж долали їхні батьки, діди, прадіди. Чим більше коло знань має опанувати дитина, тим більше треба зважати на природу людського організму в період бурхливого розвитку і становлення особистості. Процес пізнання навколишньої дійсності є неодмінним емоційним стимулом думки для дитини дошкільного віку. Істина, в якій узагальнюються предмети і явища навколишнього світу, стає особистим переконанням дитини тоді, коли вона одухотворяється яскравими образами, що впливають на почуття. Тому важливо, щоб перші наукові істини дитина пізнавала в навколишньому світі, щоб джерелом думки була краса й невичерпна складність природних явищ, щоб дитину поступово вводили в світ суспільних відносин, праці.

Позбавлений можливостей відстоювати свою позицію в педагогічній пресі через відмову друкувати статті, в умовах цькування В.Сухомлинський продовжує розвивати свої ідеї в таких загальновідомих творах, як „Серце віддаю дітям” (1968 – НДР, 1969 – Україна), „Павлівська середня школа” (1969), „Народження громадянина” (1970).

Ось основні ідеї, які розвинув Василь Олександрович у цих та інших працях:

- любов до дитини;
- розвиток творчих сил кожної окремої особистості в умовах колективної співдружності на основі етико-естетичних цінностей, інтересів, потреб, який спрямований у кінцевому підсумку на творчу працю;
- культ природи, природа як найважливіший засіб виховання почуття прекрасного і гармонії;
- розробка демократичних педагогічних засобів і методів навчання й виховання (повага, заохочення, опора на позитивне, моральне покарання);

- звернення до внутрішнього світу дитини, опора на її сили, внутрішні потенції, підтримка і розвиток того здорового, що є в кожній особистості;
- розвиток ідеї „радість пізнання”, тобто емоційне сприйняття процесу навчання;
- демократизація структури управління навчально-виховним процесом у школі (психологічний і педагогічний семінари, школа для батьків тощо) [8, с.384–385].

Спадщина Василя Сухомлинського надзвичайно багатогранна, та в центрі його уваги передусім – дитина, особистість, її духовний світ та моральні цінності.

Провідне місце у педагогічній спадщині В.Сухомлинського займає ідея моральності, людяності та доброзичливості. Педагог переконливо стверджував, що виховання моральності, людяності здійснюється через творення людям добра.

Цій проблемі присвячено більшість робіт педагога. На його думку, ідея людяності насамперед реалізується через розвиток всіх потенціальних, інтелектуальних і фізіологічних можливостей особистості. Всебічно розвинена особистість втілює в собі повноту і гармонію сил, здібностей, пристрастей, потреб, які визначають моральну, ідейну, громадянську, розумову, творчу, трудову, естетичну, емоційну, фізичну досконалість. Педагог наголошував, що, працюючи над втіленням в практику ідеї всебічного розвитку, ніколи не можна досягти однакової межі інтелектуального збагачення, пізнання, духовного удосконалення.

У праці „Як виховати справжню людину” подається моральний ідеал, який увібрав у себе найкращі риси менталітету українського народу. В ній розкриваються конкретні принципи, істини, повчання, настанови, рекомендації тощо. Подаються вони у вигляді правил та законів, що складають азбуку моральної культури: 14 Законів дружби, правил „Десять не можна”, „Дев’ять негідних речей” та ін. В.Сухомлинський розкриває зміст і методику роботи з виховання у дітей любові до Батьківщини і громадянства, ставлення до людей і обов’язку перед ними, ставлення до батьків, рідних, близьких, розуміння життя, добра і зла в ньому, виховання високих моральних якостей і норм поведінки тощо. На підставі багаторічної практичної роботи в школі автор у цій праці вперше у вітчизняній педагогіці глибоко розкриває суть таких понять, як людяність, патріотизм, відповідальність, гідність, терпимість, тактовність і т. ін. На конкретних прикладах подається методика утвердження в юних душах почуття совісті, сорому, справедливості, скромності, щедрості, милосердя [9, с.201–249].

Переконливо викладається і методика найтонших сфер морального життя людини – материнського і батьківського виховання, ставлення до батьків, старших членів родини, померлих [9, с.201].

Виховання дітей 5-7 років В.О.Сухомлинський називав „школою сердечності”. Він радив педагогам і батькам дітей вчити добру, любові, милосердю. Для цього треба, щоб діти постійно бачили гуманістичний зміст вчинків і поведінки тих, хто їх оточує: рідних, близьких, вихователів, дорослих. Дитина не повинна вирости байдужою, нечулою, черствою, вона має зростати у постійному піклуванні про навколишній світ рослин, тварин, людей, доглядати і допомагати їм. У своїх працях педагог переконує, що у процесі творення людям добра виховується в юних людяність, сердечність [9, с.249].

Формуванню тонких сердечних людських взаємин у Павлівській школі служила вся педагогічна система. Педагог засуджує всездозволеність, розгнужданість поведінки і вчинків, наполягає на культивуванні осмисленої поведінки, яке є проявом витонченості внутрішнього світу дитини. Яким має бути ставлення дітей до інших людей, як їм домогтися моральної виправданості й обґрунтованості своїх вчинків – вчать юне покоління моральній сентенції В.Сухомлинського, які є не заборонаю чи дозволом чогось. Це вишлекані педагогом щирі мудрі поради, що йдуть від серця до серця і породжують розумові, моральні, естетичні почуття:

„Ти живеш серед людей. Не забувай, що кожний твій вчинок, кожне твоє бажання позначається на людях, що тебе оточують. Знай, що є межа між тим, що тобі хочеться, і тим що можна. Перевіряй свої вчинки. Роби все так, щоб людям, які тебе оточують, було добре”.

„Ти користуєшся благами, створеними іншими людьми. Люди дають тобі щастя дитинства. Плати їм за це добром”.

„Усі блага і радощі життя створюються працею. Без праці не можна чесно жити. Нероба, дармоїд – це трутень, що пожирає мед працюючих бджіл. Навчання – твоя перша праця. Йдучи до школи, ти йдеш на роботу”.

„Будь добрим і чуйним до людей. Допомагай слабким і беззахисним, товаришу в біді. Не завдавай людям прикрості. Поважай та шануй матір і батька, вони дали тобі життя, вони виховують тебе, вони хочуть, щоб ти став чесним громадянином, людиною з добрим серцем і чистою душею”.

„Не будь байдужим до зла. Борись проти зла, обману, несправедливості. Будь непримиримим до того, хто прагне жити за рахунок інших людей, завдає лиха іншим людям, обкрадає суспільство” [5, с.442–452].

Як бачимо, ці та інші мудрі моральні поради написані просто, переконливо, вони легко запам'ятовуються, спонукають до роздумів, добротності.

Засвоєння дітьми азбуки моральної культури дає їм можливість олюднювати свої вчинки, опанувати духовними цінностями свого народу, розуміти мету і сенс життя.

Майстерність виховання моральних цінностей у дітей, як показує досвід практичної роботи В.Сухомлинського, полягає у тому, „щоб дитину з перших кроків її шкільного життя переконували насамперед власні вчинки, щоб у словах вихователів вона чула відгуки власних думок, переживань – усього, що народилося у процесі активної діяльності. Багатство духовного життя починається там, де благородна думка і моральне почуття, зливаючись воедино. Проявляються у високоморальному вчинкові. Ми спонукаємо вихованців до вчинків, що мають яскраво виражений високоморальний характер” [9, с.218]. Цей метод В.Сухомлинський назвав спонуканням до активного виявлення думки і почуття.

Висновки... Підсумовуючи вищесказане, зазначимо, що особливість українського національного виховання на сучасному етапі полягає в тому, що воно повинно виконувати націотворчу функцію з тим, щоб у найкоротший термін відродити національну гідність і честь, високу духовність і суверенність мислення. Спадщина В.Сухомлинського особливо близька нашому сучаснику своїм зв'язком з глибокою народною традицією, з долею народу, якому він присвятив усі свої духовні поривання, помисли і творчі пошуки.

Аналіз спадщини В.Сухомлинського під цим поглядом дає підстави стверджувати, що впродовж усієї педагогічної діяльності виняткову увагу він приділяв проблемі всебічного розвитку особистості у різних видах діяльності, постійному і планомірному формуванню пізнавальних здібностей дітей.

Отже, досвід видатного педагога переконує, що духовний, моральний розвиток дитини, духовну спільність на ґрунті високих ідей можна здійснювати навіть з дітьми 5-7 літнього віку.

Список використаних джерел та літератури:

1. Антонець М. Гуманізм педагогічних нововведень В. О. Сухомлинського / М. Антонець // Початкова школа. – 1997. – № 9. – С. 35–38.
2. Державна Національна програма „Освіта” (Україна ХХІ століття). – К., 1994. – С. 10–13.
3. Закон України „Про освіту”. – К., 1996. – 40 с.
4. Сухомлинський В. Гаряча квітка / В.Сухомлинський. – К., 1978.
5. Сухомлинський В. Народження громадянина / В.Сухомлинський // Вибр. твори : у 5 т. – К., 1977. – Т. 3. – С. 283–582.
6. Сухомлинський В. Павлівська середня школа / В.Сухомлинський // Вибр. твори : у 5 т. – Т. 4. – К., 1977. – С. 7–390.
7. Сухомлинський В. Слово вчителя в моральному вихованні / В.Сухомлинський // Вибр. твори : у 5 т. – Т. 5. – К., 1977. – С. 321–330.
8. Сухомлинський В. Школа і природа / В.Сухомлинський // Вибр. тв. : у 5 т. – К., 1977. – Т. 5. – С. 549.
9. Сухомлинський В. Як виховати справжню людину / В.Сухомлинський // Вибр. твори : у 5-ти т. – Т. 2. – К., 1976. – С. 149–416.
10. Сухомлинський В. О. Духовний світ школяра / В.Сухомлинський // Вибр. твори : у 5 т. – Т.1. – К., 1976. – С. 209–401.
11. Сухомлинський В. Серце віддаю дітям / В.Сухомлинський // Вибрані твори: У 5 т. – К.: Рад. шк., 1977. – Т.3. – С.7-282.
12. Українська педагогіка в персоналіях : у 2-х кн. / за ред О. Сухомлинської. – К. : Либідь, 2005. – Кн. 2. – 550 с.

Анотація

И.В.Бабій

Идеи Василия Сухомлинского относительно нравственного воспитания личности

В статье анализируются педагогические взгляды Василия Сухомлинского относительно морального воспитания личности.

Ключевые слова: *нравственное воспитание, народная педагогика.*

Summary

I.V.Babij

Ideas of Vasyl Sukhomlyns'kyi Considering Moral Education of Personality

The pedagogical views of Vasiliy Sukhomlyns'kyi have been analysed considering to moral education of personality in the article.

Key words: *moral education, folk pedagogic.*

Проблема формування інформатичних компетентностей майбутніх учителів початкових класів у педагогічній теорії

У статті проведено аналіз проблем формування інформатичних компетентностей майбутніх учителів початкових класів, яка вирізняється своєю специфікою. Інформатичні компетентності учителів початкових класів розуміються як особлива система теоретичних і методичних предметно-спеціальних знань, володіння якими дозволяє приймати ефективні рішення в професійно-педагогічній діяльності в умовах сучасної інноваційної політики.

Ключові слова: вчитель початкових класів, формування інформатичних компетентностей вчителя, комп'ютерна компетентність, технологічна компетентність, комунікаційна компетентність, інформаційно-методична компетентність, професійна компетентність майбутнього вчителя початкових класів.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Професійна підготовка майбутніх учителів повинна мати на меті не тільки засвоєння студентами сучасних знань із загально професійних і фахових дисциплін, виховання високоосвіченої, культурної, гармонійно розвиненої особистості, а й пропагувати ідеї інформатизації освіти, здоров'язберігаючого навчання, освіти в інтересах постійного розвитку, компетентісного підходу, створення єдиної зони європейської освіти.

Практично всі дослідники освіти однією з найбільш суттєвих компетентностей, що мають бути сформовані у молоді, вважають інформатичні компетентності, до яких зокрема належить вміння користуватися сучасними інформаційними мережами, орієнтуватися в інформаційних потоках, організувати добір необхідних відомостей за певними критеріями і застосовувати набуті вміння в своїй навчальній, а згодом – і в професійній діяльності [3].

Аналіз досліджень і публікацій... Питання інформатичних компетентностей вчителів розглядали вітчизняні (В.Ю.Биков, М.І.Жалдак, Ю.О.Жук, А.М.Коломієць, Н.В.Морзе, Ю.С.Рамський, О.М.Спірін, О.В.Стрельніков, О.І.Шиман, С.М.Яшанов) та зарубіжні (Я.Веб (Ian Webb), Т.Довнес (Toni Downes), В.Хутмахер (Walo Hutmacher), І.В.Роберт, Є.М.Смиронова-Трибульська) вчені. В сучасних реаліях розвитку інформаційного суспільства вони стають надто актуальними і визнаними європейським співтовариством проблемами процесу реформування систем освіти у країнах Світу.

Формулювання цілей статті... Метою цієї статті є аналіз проблем формування інформатичних компетентностей майбутніх учителів початкових класів, в процесі яких мають враховуватися особливості специфіки початкової школи, диференційована підготовка вчителя за ознакою спеціалізації, системна і цілеспрямована орієнтація студента на внутрішнє вмотивоване оволодіння системою знань, умінь, навичок, способів діяльності, способами застосування нових інформаційно-комунікаційних технологій у майбутній професійній діяльності.

Виклад основного матеріалу... Інформатичні компетентності, на думку вітчизняних та зарубіжних дослідників, одні із ключових компетентностей вчителя. Аналізуючи теоретичні доробки О.В.Стрельнікова [5, с.58-64], бачимо, що у структурі інформатичних компетентностей виокремлюють об'єктивну й суб'єктивну сторони. Об'єктивна сторона містить в собі вимоги, які соціум висуває до професійної діяльності сучасного вчителя; суб'єктивна сторона інформатичних компетентностей вчителя є відображенням об'єктивної сторони, що переломлюється через індивідуальність учителя, його професійну діяльність, особливості мотивації в удосконаленні та розвитку своїх інформатичних компетентностей.

К.К.Колін [2] відзначає, що „інформатичні компетентності вчителя розуміються як особливий тип організації предметно-соціальних знань, що дозволяють приймати ефективні рішення в професійно-педагогічній діяльності, і вказує на рівень оволодіння та використання інформаційних і інтернет-технологій в освітньому процесі”.

На основі філософського і психолого-педагогічного аналізу, а також уявлення про логіку і етапи наукового пізнання інформатичні компетентності вчителя – це інтегральна якість особистості, що проявляється в здатності й готовності його до діяльності в інформаційно-комунікаційній сфері, заснованій на знаннях, способах діяльності, досвіді, які набуті в процесі навчання і спеціалізації, а також зорієнтовані на самостійну участь у діяльності; це володіння вчителем інформаційно-комунікаційними технологіями, що включає його особисте ставлення до предмету діяльності [1].

Оскільки формування і розвиток інформатичних компетентностей відбувається насамперед у процесі навчально-пізнавальної діяльності, важливо забезпечити цілеспрямовану підготовку педагогів до формування цих компетентностей.

В умовах переходу до інформаційного суспільства і формування інформаційного освітнього середовища підвищуються вимоги до рівня інформатичних компетентностей вчителя початкової школи. Однак проблема інформатичної підготовки вчителя початкової школи вирізняється своєю специфікою.

Процес інтеграції комп'ютерно орієнтованих технологій у всі сфери життєдіяльності людини призводить до того, що сучасна дитина зіштовхується з комп'ютерною технікою в досить ранньому віці. Причому, як правило, засвоєння елементарних навичок роботи за комп'ютером відбувається без належного контролю зі сторони дорослих. Батьки поверхово знають правила та норми безпечного використання комп'ютерної техніки дітьми дошкільного та молодшого шкільного віку, не здійснюють добір прикладних програмних засобів навчального характеру та ігрових програм. Як наслідок, дитина зазнає шкідливих впливів, пов'язаних з перевантаженням зорового аналізатора, неправильним облаштуванням робочого місця та розташуванням монітора, з порушенням розвитку кістково-м'язового апарату, негативними змінами у психіці.

Загальновідомо, що організм дитини, який постійно знаходиться в стані росту і розвитку, дуже чутливий до впливу будь-яких чинників навколишнього середовища. Для дитини-учня навколишнім середовищем є не тільки природне середовище, а й внутрішнє навчальне середовище закладу освіти. Якість останнього залежить від багатьох чинників: якості використання будівельних і оздоблювальних матеріалів, площі навчального приміщення і мікроклімату, освітленості, обладнання класу (меблевого, навчального технічного приладдя та ін.).

Використання нових інформаційних технологій надав фантастичні можливості вчителям та батькам для розвитку загальних здібностей дітей з використанням усього арсеналу досягнень світової культури: комп'ютерні енциклопедії, досконалі навчальні програми, ілюстровані комп'ютерні книги, навчальні ігри та ін. Але саме по собі це багатство без участі старших, без праці дорослої людини, залученої до процесу виховання дитини, без консультацій з фахівцями не навчить дитину.

Введення в навчальний процес такого нового технічного засобу навчання як персональний комп'ютер – джерела додаткових чинників, що змінюють якість внутрішнього навчального середовища і технологію навчального процесу, – потребує комплексної гігієнічної і психолого-педагогічної оцінки в аспекті можливого негативного впливу на формування здоров'я учня за час навчання в кабінетах комп'ютерної техніки.

Таким чином, використання інформаційних технологій розкриває величезні перспективи розвитку здібностей дитини. Одночасно це створює нові проблеми виховання дитини та збереження її здоров'я.

О.В.Суховірський визначив критерії готовності вчителя початкової школи до використання інформаційних технологій: рівень навичок кваліфікованого користувача комп'ютерної техніки; знань особливостей використання інформаційно-комунікаційних технологій в початковій школі; умінь використовувати персональний комп'ютер на уроці в початковій школі, здійснювати пошук відомостей, отримувати нові знання та здійснювати самоосвіту, створювати власні дидактичні матеріали, діагностувати рівень навчальних досягнень учнів, здійснювати організаційну діяльність та планування, наукову діяльність [4, с.10]. Науковець наголошує, що „вищий рівень готовності вчителя початкової школи до використання інформаційних технологій визначатиме надалі процеси розвитку інформаційного суспільства, інтенсифікацію інтеграції інформаційних технологій в життєдіяльність людини, а отже, і загальний рівень інформатизації суспільства” [4, с.12].

Формування інформатичних компетентностей майбутніх учителів початкових класів має відбуватися з урахуванням взаємозв'язку компетентності в галузі використання комп'ютерної техніки – „комп'ютерної компетентності”, компетентності стосовно роботи з програмним забезпеченням – „технологічних компетентностей”, „комунікаційної компетентності” (володіння знаннями, уміннями й навичками пошуку, добору, зберігання, відтворення, подання, передавання та інтеграції відомостей із застосуванням комп'ютера) та інформаційно-методичної компетентностей.

Інформаційно-методична компетентність включає в себе специфічні компоненти:

- вміння використовувати сучасні інформаційно-комунікаційні технології для підготовки, супроводу, аналізу, коригування навчального процесу;
- вміння добирати найбільш раціональні методи і засоби для комп'ютерної підтримки навчального процесу;

- вміння ефективно поєднувати традиційні методичні системи навчання з комп'ютерними технологіями.

Кожна компетентність має свій напрямок вивчення та засвоєння, якими повинні оволодіти майбутні фахівці для успішного адаптування в інформаційному просторі [6].

Інформатичні компетентності учителів початкових класів розуміються як особлива система теоретичних і методичних предметно-спеціальних знань, володіння якими дозволяє приймати ефективні рішення в професійно-педагогічній діяльності в умовах сучасної інноваційної політики. Водночас аналіз інформатичних компетентностей майбутнього вчителя початкових класів свідчить про те, що вони не зводяться до знань і вмінь організації педагогічного дослідження і роботи з комп'ютером. При цьому компетентність не вичерпується вузькопрофесійними рамками. Важливими є такі компоненти інформатичних компетентностей вчителя, як креативність мислення, здатність до аналізу, потреба в самовдосконаленні, вони акумулюють в собі досвід, теоретичні знання, практичні уміння і значущі для педагога особистісні якості.

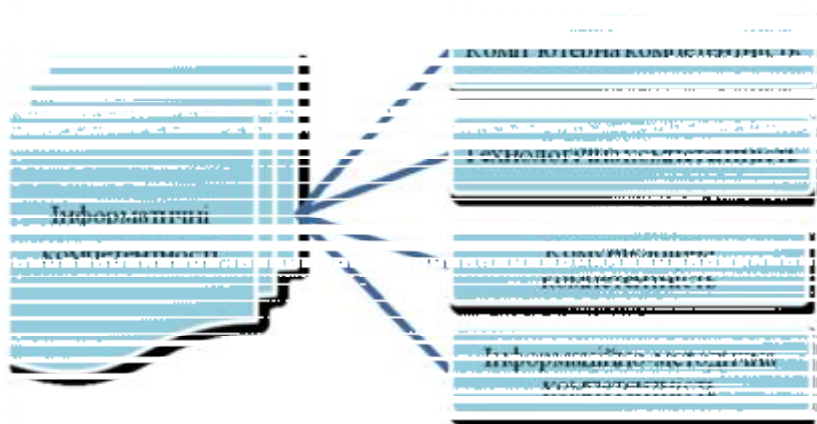

Рис.1. Формування інформатичних компетентностей майбутніх учителів початкових класів

Інформатичні компетентності майбутніх учителів початкових класів розглядаються як частина професійних компетентностей, в процесі формування яких мають враховуватися особливості специфіки початкової школи, диференційована підготовка вчителя за ознакою спеціалізації, системна і цілеспрямована орієнтація студента на внутрішнє вмотивоване оволодіння системою знань, умінь, навичок, способів діяльності, способами застосування нових інформаційно-комунікаційних технологій у майбутній професійній діяльності.

Беручи до уваги результати досліджень, що стосуються професійних компетентностей вчителя, завдання розвитку педагогічної освіти, особливості діяльності та основні функції вчителя початкових класів, структуру системи професійних компетентностей майбутнього вчителя початкових класів можна подати як сукупність взаємопов'язаних загальнопрофесійних та інформатичних компетентностей, компоненти якої відображені на рис.2.

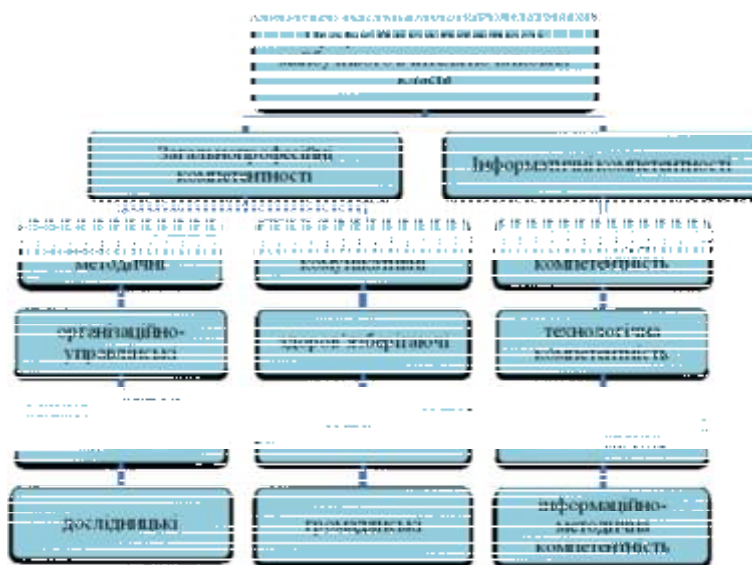

Рис.2. Структура системи професійних компетентностей майбутнього вчителя початкових класів

Висновки... Проведений аналіз структури системи професійної компетентності майбутнього вчителя початкових класів надав нам можливість зробити висновок, щоб втілити в навчальний процес початкової школи інформаційно-комунікаційні технології, вчитель має не тільки добре знати зміст предметів, методику їх навчання, вікові і психологічні особливості учнів молодших класів, а й володіти методикою комп'ютерно орієнтованих уроків з теми, що подається. Тож, такими актуальними стали підготовка педагогічних працівників до здійснення комп'ютерної підтримки своєї професійної діяльності, формування в учителів умінь використовувати дидактичний потенціал засобів інформаційних комунікацій у навчально-виховному процесі – формування їх інформатичних компетентностей.

Список використаних джерел та літератури:

1. Быков С. А. Формирование информационно-коммуникационной компетентности будущих учителей начальных классов : автореф. дисс.на соискание ученой степени канд. пед. наук : спец. 13.00.08 „Теория и методика профессионального образования” / С. А. Быков. – Новокузнецк, 2009. – 20 с.
2. Колин К. К. Социальная информатика сегодня и завтра: состояние, проблемы и перспективы развития комплексного направления в области науки и образования / К. К. Колин // *Alma mater*. – 2009. – № 8. – С.14-20.
3. Науменко Г. Г. Перегляд змісту – нова потреба школи / Г. Г. Науменко // *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 2. Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання : зб. наук. праць.* – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. – №9 (16). – С.127-131.
4. Суховірський О. В. Підготовка майбутнього вчителя початкової школи до використання інформаційних технологій : автореф. дис.на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 „Теорія і методика професійної освіти” / О. В. Суховірський. – К., 2005. – 20 с.
5. Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования / А. В. Хуторской // *Народное образование.* – 2003. – № 2. – С.58–64.
6. Шиман О. І. Психолого-педагогічні засади формування комп'ютерно орієнтованого навчального середовища на гуманітарних факультетах педагогічних ВНЗ [Електронний ресурс] / О. І. Шиман. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Pfto/2009.../ped_01_09_Shiman.pdf.

Аннотація

V.H.Baranovskaya

Проблемы формирования информатических компетентностей будущих учителей начальных классов у педагогической теории

В статье проведен анализ проблем формирования информатических компетентностей будущих учителей начальных классов, которые отличаются своей спецификой. Информатические компетентности мы понимаем как особенную систему теоретических и методических предметно-специальных знаний, овладение которыми позволяет принимать эффективные решения в профессионально-педагогической деятельности в условиях современной инновационной политики.

Ключевые слова: *учитель начальных классов, формирование информатических компетентностей учителя, компьютерная компетентность, технологическая компетентность, коммуникационная компетентность, информационно-методическая компетентность, профессиональная компетентность будущего учителя начальных классов.*

Summary

V.M.Baranovs'ka

Problem of Information Technologies Competences Formation of Future Teachers of Primary School in a Pedagogical Theory

Analysis of problems of information technologies competences formation of future teachers of primary school which differs in its peculiarity has been done in the article. Information technologies competences of teachers of primary school are considered as a specific system of theoretical and methodical subject – special knowledge mastering of which allows to make effective decisions in professional – pedagogical activity in conditions of modern innovative politics.

Key words: *teachers of primary school, formation of the information technologies competences of teachers, computer competence, technological competence, communicative competence, informational-methodical competence, professional competence of future teacher of primary school.*

Дата надходження статті:

„1” вересня 2011 р.

Загальна характеристика сенсорного розвитку особистості в молодшому шкільному віці

У статті характеризується сенсорний розвиток молодшого школяра як психолого-педагогічна категорія, розглядаються його властивості (безперервність, незворотність, нерівномірність, індивідуальні та типологічні відмінності, стадіальність), чинники (спадковість, середовище, навчання, перцептивна активність), рушійні сили (протиріччя між перцептивними потребами та операційними можливостями особистості).

Ключові слова: сенсорний розвиток особистості, властивості сенсорного розвитку, чинники сенсорного розвитку, рушійні сили сенсорного розвитку, молодші школяри.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Сенсорний розвиток особистості є складовою її психічного розвитку, який разом із фізичним і соціальним утворює цілісну, структурно організовану систему індивідуального розвитку людини, або онтогенезу. Як супідрядна підсистема, сенсорний розвиток характеризується такими властивостями, що є спільними для всіх компонентів цього процесу: безперервність і незворотність, нерівномірність і асинхронність, природна і суспільна зумовленість, керованість і саморегуляція, суперечливість, стадіальність тощо. Водночас, сенсорна підсистема має специфічні особливості, які значно відрізняють її від інших форм вираження загального розвитку особистості.

Аналіз досліджень і публікацій... Аналіз вітчизняних та зарубіжних психолого-педагогічних джерел (В. Барабанщиков, Н. Бібік, П. Блонський, Л. Божович, Дж. Брунер, К. Бюлер, Л. Виготський, А. Гезелл, В. Давидов, О. Дусавицький, Е. Еріксон, М. Заброцький, Л. Занков, О. Запорожець, І. Зимня, Д. Ельконін, Г. Костюк, К. Коффка, О. Леонтьєв, О. Лурія, Г. Люблинська, С.Максименко, Т. Марцинковська, М. Матюхіна, В. Мухіна, Н. Непомняца, Л. Обухова, В. Поліщук, О. Поляков, Ж. П'яже, В. Репкін, С.Рубінштейн, О. Савченко, О. Скрипченко, Б. Теплов, Ю. Трофімов, Д. Фельдштейн, Ю. Швалб, В. Штерн та ін.) дає змогу визначити різні аспекти психічного розвитку учнів школи I ступеня. Проте питання про сутність сенсорного розвитку молодших школярів, виявлення його властивостей, чинників і рушійних сил не знайшли належного відображення і потребують подальшого вивчення.

Формулювання цілей статті... Мета статті полягає у визначенні сенсорного розвитку як психолого-педагогічної категорії, характеристиці його системних і специфічних ознак.

Виклад основного матеріалу... У сучасних психолого-педагогічних дослідженнях простежуються схожі тенденції щодо розуміння сутності **розвитку** людини. Аналіз багатьох визначень свідчить, що розвиток людини вчені характеризують щонайменше в чотирьох аспектах:

- по-перше, розвиток – це специфічний і неперервний **процес** саморуку, руху, закономірних змін психіки від нижчих до вищих її щаблів;
- по-друге, **показниками прояву** розвитку є кількісні та якісні, структурні та функціональні перетворення психічних процесів і властивостей особистості;
- по-третє, розвиток відбувається під впливом різних **чинників**, об'єднаних у групи: а) природних і соціальних; б) керованих і некерованих; в) зовнішніх і внутрішніх;
- по-четверте, **результатом** розвитку є виникнення у структурі особистості певних новоутворень, удосконалення на цій основі форм і способів життєдіяльності людини.

Виходячи із цього та враховуючи тлумачення терміну „сенсорний” (від лат. *sensus* – *відчуття* – той, що належить до чуттєвого рівня відображення реальності), під **сенсорним розвитком особистості** будемо розуміти **процес закономірних змін її чуттєвої сфери, які виявляються в кількісних і якісних, структурних і функціональних перетвореннях відчуттів, сприймань і уявлень; відбуваються під впливом біологічних і соціальних, керованих і некерованих, зовнішніх і внутрішніх чинників; призводять до побудови адекватних образів об'єктів дійсності.**

Усвідомлюючи спрямованість сенсорного розвитку на вдосконалення всіх трьох форм чуттєвого відображення світу – відчуттів, сприймань, уявлень, – визначальну роль серед них ми відводимо процесам сприймання.

Для обґрунтування цього висновку зробимо стислий аналіз зазначених категорій і встановимо між ними смислові відношення.

У психологічній літературі **відчуття** розглядається як відображення окремих властивостей предметів і явищ світу при їх безпосередньому впливі на відповідні рецептори, **сприймання** – як

цілісне відображення у свідомості людини предметів і явищ дійсності за їх безпосереднього впливу на органи чуття. **Уявлення** – це образи конкретних предметів і явищ, які в даний момент безпосередньо не впливають на органи чуття людини, це результат сприймання, підсумок чуттєвого відображення, досвід, надбання кожної особистості.

Ми поділяємо точку зору психологів на **сприймання** як **синтез відчуттів і досвіду людини**, зафіксованого в її уявленнях. „Не можна в образі предмета відокремити те, що виникає в даний момент, від того, що додається за рахунок минулого досвіду. У нас не буває сприймань, які вичерпувалися б тільки враженнями, що безпосередньо одержуються від їх об'єктів. Активізація попереднього досвіду відіграє позитивну роль у сприйманні. Вона прискорює процес виділення його об'єктів, розпізнавання їх особливостей, збагачує зміст сприймання, підносить його повноту й точність”, – відзначає Г. Костюк [8, с.150].

Отже, у сприйманні певним чином інтегровані взаємовідношення всіх рівнів чуттєвого пізнання дійсності, тому саме зміни перцептивних процесів складають, на нашу думку, сутність сенсорного розвитку особистості. На цій підставі терміни „**сенсорний розвиток**” і „**перцептивний розвиток**” будемо вважати синонімічними.

Розглянемо далі **загальні властивості** сенсорного розвитку особистості.

Безперервність розвитку сенсорної сфери особистості вчені пов'язують із кількісними і якісними змінами її перцептивних процесів. Кількісні зміни виявляються в дозріванні аналізаторних механізмів, збільшенні утворюваних асоціацій, зростанні кола уявлень про зовнішні властивості предметів. Ці зміни зумовлюють виникнення якісно нових властивостей сприймання, наслідком чого стає більш адекватне і повне відображення дійсності у свідомості людини, можливість запам'ятовувати, відтворювати та перетворювати образи об'єктів дійсності.

Для розкриття **незворотності** сенсорного розвитку слід констатувати, що сприймання (і психічна діяльність індивіда в цілому) розглядається в науці як структурно організована динамічна система.

Структурність сенсорної системи закономірно зумовлюють її компоненти, які так само мають складний характер: а) змістовий – системи еталонних уявлень про певні якості предметів і явищ; б) операційний – системи перцептивних дій щодо обстеження об'єктів дійсності на основі застосування засвоєних еталонів; в) мотиваційний – комплекси спонукань особистості до перцептивної діяльності.

Динамічність сприймання полягає в необоротній послідовності його структур від нижчих до вищих, коли „генетично пізніші структури виникають із раніших і включають їх у себе в зміненому вигляді” [3, с.32].

Так, удосконалення еталонних уявлень здійснюється як перехід від предметних передеталонів, які відображають властивості одиничних реальних предметів, до узагальнених і абстрактних загальноприйнятих еталонів, а далі – до засвоєння їх систем з усіма нормативними міжелементними взаємозв'язками.

Ускладнення сенсорних операцій пов'язано з їх відокремленням від зовнішніх практичних дій, регульованих образами предметів; поступово процеси сприймання набувають відносно самостійного значення; перетворюються у специфічні перцептивні дії, які спочатку мають розгорнений, хаотичний характер, потім – згортаються, упорядковуються, стають більш універсальними та економними.

Спонукальну сферу сенсорного розвитку вчені характеризують як полімотивовану, пояснюючи це широким спектром відношень індивіда із середовищем [1, с.135]. При цьому, паралельні перцептивні потреби виникають і задовольняються не автономно, а як елементи єдиного цілого, хоча одна з них, найбільш значуща для поведінки, підпорядковує та організує інші, тобто є провідною. Взаємозв'язок мотивів сприймання виявляється в узгодженому досягненні проміжних цілей, у послідовному наближенні до задоволення вихідної потреби.

Наслідком таких структурних перетворень є функціональні зміни образів сприймання: будучи на ранніх етапах розвитку мало диференційованими, вони згодом стають повними і розчленованими, наближуються до дійсності.

Звичайно, прогресивна схема розвитку сприймання не є суворо прямолінійною. Цілком можливі повернення до пройдених етапів, до повторення деяких перцептивних операцій на новій основі, тобто рух за спіраллю.

Нерівномірність (хвилеподібність) удосконалення сприймання характеризується чергуванням фаз прискорення й уповільнення, при цьому уповільнення зовсім не означає застій, зупинку, а скоріше є нагромадженням сил, що призведе до дальшого прискорення. На думку багатьох психологів, надзвичайно інтенсивний розвиток сенсорних механізмів відбувається в перші півроку життя, створюючи елементарні форми майбутніх орієнтувальних реакцій організму та у період шкільного дитинства, коли перед учнями ставляться спеціальні перцептивні

завдання, у яких необхідно „здобувати чуттєві дані про зовнішній вигляд об'єктів, виділяти їх ознаки, розкривати їх зв'язки, створювати образи цих об'єктів, передавати їх словесно і графічно”. Водночас становлення чуттєвих процесів визначається певною **асинхронністю**: вважається, що зорове і слухове сприймання дещо випереджують у своєму формуванні тактильно-кінестетичну перцепцію [2, с.93, 94; 6, с.22].

У сенсорному розвитку особистості специфічно виявляються **індивідуальні** та **типологічні** відмінності.

Неповторність, індивідуальна своєрідність сприймання зумовлена функціонуванням органів чуття конкретної людини, її досвідом, знаннями та навичками, особливостями нервової системи. Усе це певним чином впливає на динаміку, точність, глибину, рівні узагальненості перцептивних процесів.

Проте розмаїття перебігу відчуттів може бути зведено до невеликої кількості класифікаційних типів. Наприклад, для людей **синтетичного типу** сприймання характерним є цілісне відображення об'єктів, без докладного виділення їхніх деталей і подробиць; люди **аналітичного типу** виокремлюють в предметах насамперед дрібниці; найсприятливішим для будь-якої діяльності є змішаний **аналітико-синтетичний тип** сприймання. Залежно від різного співвідношення двох сигнальних систем, розрізняють людей **художнього типу** сприймання, які, розповідаючи про сприйняте, обмежуються **фактичною** його стороною, і **мислительного типу**, які обов'язково намагаються пояснити те, що бачили і чули. Деякі люди відзначаються **об'єктивністю**, значною точністю перцепції, вони відображають явища так, як вони існують у дійсності; сприймання ж інших людей характеризується **суб'єктивністю** та **емоційністю**, вони не стільки говорять про об'єкт, скільки про викликані ним емоції, свої ставлення до сприйнятого [5, с.145-146; 8, с.159].

Сенсорний розвиток визначається різними **чинниками**, до яких психологи відносять біологічну спадковість, природне і соціальне середовище, організоване навчання, перцептивну активність особистості.

Ураховуючи біосоціальну природу людини, дослідники передусім класифікують зазначені чинники на **біологічні** (спадкові можливості індивіда) та **соціальні** (природне і соціальне середовище, організоване навчання).

Біологічними передумовами функціонування перцептивних процесів є будова органів чуття людини – своєрідних анатомо-фізіологічних апаратів, розташованих на поверхні тіла або на внутрішніх органах, які приймають дію певних подразників із зовнішнього і внутрішнього середовища [5, с.111], – а також наявність певної суми закріплених у мозку нервових зв'язків, що виявляються в безумовнорефлекторних актах.

Спеціалізовані сенсорні системи, визначені генотипом і пристосовані до сприймання окремих видів енергії – світлової, звукової, механічної, хімічної та ін., утворюють лише **задатки, природні потенції** виникнення і розвитку перцепції. Своїх специфічних властивостей (предметність, цілісність, структурність, константність, осмисленість, апперцепція тощо) сприймання набуває в соціальних умовах життя індивіда за допомогою засобів, створених суспільством [3, с.34].

Середовище як фактор сенсорного розвитку обов'язково включає природне і штучне предметне оточення людини. Матеріальні речовини, знаходячись у різних агрегатних станах, маючи механічні, акустичні, оптичні, гравітаційні, просторово-часові та інші властивості, стають для індивіда **об'єктами сприймання**, що безпосередньо регулюють актуальну поведінку, діяльність і спілкування людини. При цьому вчені відзначають, що предметним середовищем є не вся об'єктивна дійсність, а тільки та її частка, з якою особа вступає в активний зв'язок, що відкривається їй лише певною стороною і певним чином впливає на її життєдіяльність [1, с.112].

Проте середовище перцептивного розвитку – це не тільки предмети та явища дійсності, оперування якими забезпечує формування особистісного чуттєвого досвіду, це також суспільно-історичний досвід, зафіксований у **сенсорних еталонах**. У ході онтогенезу дитина поступово оволодіває системами таких загальноприйнятих перцептивних одиниць, застосовуючи їх як своєрідну „мову” сприймання [4, с.11], „вузлові” характеристики зовнішніх властивостей предметів, „мірки” для аналізу оточення й упорядкування власних уявлень.

Суспільний досвід не можна надбати ані шляхом біологічного наслідування, ані в результаті індивідуального пристосування до наявного оточення. Він передається дітям дорослими людьми у процесі спілкування, сумісної діяльності, через **цілеспрямоване навчання**, яке визнається у вітчизняній психології та педагогіці як вирішальний чинник розвитку особистості. „Поza навчанням і без нього немає розвитку”, – стверджує Г. Костюк [6, с.15].

З'ясовано, що керівництво сенсорним розвитком здійснюється за двома провідними напрямками: **ознайомлення із сенсорними еталонами** та **вироблення перцептивних операцій**, тобто способів застосування засвоєних еталонів у аналізі предметів і явищ дійсності.

Реалізація першого напрямку полягає у формуванні чітких уявлень спочатку про основні різновиди якостей об'єктів сприймання, а пізніше – про відношення між цими різновидами. Найважливішою умовою створення еталонних уявлень психологи вважають організацію **обстеження** дітьми тих зовнішніх властивостей, які мають набути еталонного значення. Таке обстеження зазвичай включає: а) застосування раніше сформованих перцептивних дій; б) побудову на їхній основі нових перцептивних образів; в) закріплення цих образів шляхом стереотипізації повторюваних актів обстеження одного і того ж змісту. Суттєвого значення у формуванні сенсорних еталонів учені надають засвоєнню дітьми слів-назв відповідних ознак предметів.

Другий напрямок сенсорного навчання ґрунтується на використанні різних форм орієнтувальних дій: а) спочатку еталони даються дитині у вигляді реальних об'єктів, і вона навчається порівнювати їх із якостями обстежуваних предметів, виконуючи необхідні просторові маніпулювання; б) потім предметні зіставлення замінюються відповідними перцептивними операціями, які здійснюються лише у плані сприймання, а саме за еталонами-уявленнями, коли дорослий керує процесом обстеження предметів [4, с.13-14].

Підвищенню ефективності сенсорного розвитку, окрім суто специфічних, сприяють і такі **загальні умови** організації навчання, як:

- відбір його змісту і методів;
- багаторазове вправлення у пізнавальних діях з метою встановлення та підкріплення складних комплексів нервових зв'язків;
- поступове ускладнення пропонованих завдань, що спонукає дітей до прикладання певних зусиль для відповіді на вимоги, що постійно зростають;
- орієнтування на зону найближчого розвитку особистості, тобто на той рівень перцептивних і розумових операцій, якого вона ще не досягла, але може це зробити за допомогою вчителя;
- алгоритмізація учіння як використання суворої послідовності операцій, потрібних для розв'язання завдань певного класу;
- програмування дидактичного процесу – чітке визначення алгоритму мікроетапів опанування учнями одиниць навчальної інформації;
- застосування проблемних ситуацій, спрямованих на створення інтелектуального утруднення, подолання якого вимагає пошуку нових знань і способів дій;
- надання навчанню характеру індивідуалізації та диференціації, реалізація особистісного підходу до учня [6, с.18-32, 40-45; 9, с.170-176; 10, с.128].

Слід зазначити, що сенсорний розвиток не може бути зведений лише до навчання і не вичерпується його прямими результатами. Удосконалення перцептивних процесів завжди визначається переробкою, систематизацією, узагальненням інформації, засвоєної як у процесі навчання, так і в інших дійових взаємозв'язках дитини із природним і соціальним середовищем – його фізико-географічними, соціокультурними факторами; предметами і засобами ігрової, пізнавальної, трудової та іншої діяльності; дорослими людьми – носіями суспільного сенсорного досвіду. Завдяки цим зв'язкам постійно розширюється обсяг сприймання, з'являються можливості для подальшого навчання, засвоєння нового, більш складного матеріалу перцептивного спрямування. Отже, сенсорний розвиток здійснюється в єдності чинників **керованих** (цілеспрямоване навчання) і **некерованих** (неорганізоване, стихійно діюче середовище).

Зважаючи на те, що для виникнення адекватного образу середовища потрібний не лише його вплив на органи чуття індивіда, а і процес „назустріч” – від індивіда до середовища, – учені поділяють чинники сенсорного розвитку на **зовнішні (об'єктивні)**, до яких відносять соціальні умови життя і цілеспрямоване навчання, та **внутрішні (суб'єктивні)** – генотипні особливості людини, її активність як суб'єкта сприймання.

Для з'ясування особливостей зовнішніх і внутрішніх умов сенсорного розвитку, визначення його рушійних сил доцільно, на наш погляд, розкрити значення таких категорій, як „суб'єкт сприймання” та „перцептивна активність”.

Під **суб'єктом сприймання** у психології розуміють складне, багатомірне ціле, яке характеризується різноманітними якостями і властивостями – від задатків (наприклад, порогів сенсорної чуттєвості) і здібностей сприймання (наприклад, оцінки пропорції або окоміру) до спрямованості особистості (зокрема, схильності до художнього відображення дійсності) і рис характеру (сприйнятливості до певної інформації, спостережливості тощо). Разом із чуттєвим досвідом (образами, перцептивними навичками, уміннями і звичками) названі властивості утворюють **потенціал** і **ресурси** сприймання людини, її **перцептивну компетентність** [1, с.104].

Очевидно, що така складна психологічна організація суб'єкта сприймання зумовлює внутрішнє „переломлення” всіх зовнішніх впливів, визначає специфіку перцептивної активності людини.

Перцептивна активність – це така взаємодія індивіда із середовищем, у ході якої виникає, функціонує і перетворюється чуттєва даність дійсності; це спосіб розв'язання протиріччя між суб'єктом і об'єктом сприймання, форма існування і прояву їхньої єдності [1, с.121].

Розтлумачимо детально це визначення.

Як загальна ознака діяльності і поведінки людини, перцептивна активність характеризується, по-перше, значущістю потреб суб'єкта у сенсорній інформації, особливостями його внутрішнього стану (мотиваційний бік сенсорного розвитку); по-друге – актуалізацією способів і засобів обстеження об'єктів сприймання (операційний і змістовий бік сенсорного розвитку). Між цими ознаками перцептивної активності існує певне розходження: мотиваційна сторона випереджає, як правило, операційну і змістову [3, с.46], утворюючи тим самим **внутрішню суперечність, рушійну силу** сенсорного розвитку особистості. Подолання внутрішніх суперечностей реалізується шляхом вироблення нових способів дій, формування досконаліших операцій, узагальнених прийомів перцептивної діяльності. Подолання одних суперечностей сприяє виникненню інших, які знову потребують переборення труднощів, саморуку особистості.

Установлено, що перцептивна активність складається з окремих, відносно самостійних **актів**, розгортання яких здійснюється в такій послідовності:

- виникнення потреби індивіда в чуттєвій інформації, необхідній для орієнтування і регулювання поведінки;
- утворення перцептивної мотивації, тобто опредметнення потреби, спрямованість сприймання на той чи інший елемент середовища;
- антиципація, тобто прогноз можливих результатів;
- вироблення рішення про те, що саме (хоча б у загальних рисах), де (зона пошуку) або як (принциповий шлях) має бути прийнято;
- формування мети сприймання;
- побудова програми досягнення поставленої мети, вироблення критеріїв очікуваного результату;
- актуалізація відповідних засобів і способів змінення ситуації;
- досягнення результатів;
- його контроль і корекція.

Зазначені процеси, виконуючи особливі функції, є ланками єдиного ланцюга; можуть бути усвідомлюваними (довільними) і неусвідомлюваними (довільними); переходити один в одній і перериватися; відбуватися автоматично і включати креативні моменти; мати, залежно від рівня організації сприймання, різний масштаб і зміст; узгоджуватися в разі паралельного розгортання кількох активностей одного і того ж рівня. При цьому центральне місце серед них займає відношення „мотив – мета”, яке задає напрямок перцептивної активності, організовує сукупність зусиль, засобів і можливостей індивіда в єдине ціле [1, с.124, 127].

Розглянуті властивості та чинники вдосконалення перцептивної сфери особистості специфічно виявляються на різних етапах її онтогенезу. У зв'язку з цим загально визнаною в науці є думка про **періодичний, стадіальний, фазовий характер сенсорного розвитку**.

Логічно в аспекті нашої розвідки дослідити особливості формування перцептивних процесів саме в період молодшого шкільного віку.

За визначенням Г. Костюка, **період** – це відрізок життєвого шляху індивіда, певний ступінь його розвитку як особистості з властивими для нього відносно стійкими якісними особливостями [3, с.50]. Відповідно до періодизації, прийнятої у вітчизняній психології та педагогіці, **молодшим шкільним віком** називається час життя дітей із 6 (7) до 10 (11) років, пов'язаний із початковою ланкою навчання і виховання.

Анатомо-фізіологічну основу перцепції в молодшому шкільному віці створюють процеси дозрівання нервової системи: вага мозку, особливо лобних долей, наближається до ваги мозку дорослої людини; внутрішня структура мозку, його аналітико-синтетична діяльність стає значно досконалішою, ніж у дітей дошкільного віку; збільшується рухливість нервових процесів, що дає молодшим учням здатність швидко змінювати свою перцептивну діяльність відповідно до вимог учителя; підвищується пластичність нервової системи, тобто її здатність фіксувати впливи середовища і реагувати на них; зростає роль другої сигнальної системи в аналізі та синтезі вражень від зовнішнього світу, утворенні тимчасових зв'язків, виробленні нових дій і операцій, формуванні динамічних стереотипів; добре розвинені всі органи чуття.

Соціальна ситуація сенсорного розвитку молодшого школяра пов'язана передусім із його вступом до загальноосвітнього навчального закладу і характеризується видозмінами перцептивного середовища, самої дитини, способів взаємодії між ними. По-перше, збільшується коло об'єктів сприймання, урізноманітнюються їхні типи, зв'язки і відношення, визначаються напрямки потенційного розширення їхнього діапазону. По-друге, динаміка вдосконалення сенсорної сфери учня зумовлюється наявністю в нього потреб, намірів, оцінок, установок, минулого досвіду, здібностей, які у своїй сукупності складають внутрішні умови сприймання. По-третє, розгортання перцептивного процесу, у ході якого здійснюється взаємодія школярів із предметним оточенням, вимагає відбору конкретного змісту сприймання, способів і форм його організації, забезпечення певного ступеня повноти і деталізації.

Провідною діяльністю, у контексті якої здійснюється сенсорний розвиток учнів молодшого шкільного віку, стає навчальна діяльність, особливо ті її продуктивні види, до структури яких уключені пізнавальні завдання „на сприймання” (наприклад, попереднє ознайомлення дітей із об'єктом перед його зображенням, зі зразком кінцевого продукту діяльності, співвіднесення наданого зразка із наявними матеріалами тощо).

Ці завдання можуть бути виділені з конкретної діяльності та подані у вигляді самостійних ігрових і навчальних занять. У зв'язку з цим перед дидактикою початкової школи постають принаймні дві важливі проблеми: 1) визначення найдоцільніших типів ігор і вправ, їх змістового диференціювання і такої послідовності, яка б максимально враховувала загальні закономірності формування дитячого сприймання; 2) обґрунтування умов ефективного застосування спеціального навчального обладнання.

Віковими новоутвореннями сенсорної сфери учнів початкової школи є загальне піднесення пізнавальної ефективності сприймання, набуття ним **довільного, цілеспрямованого і категоріального** характеру. Дослідники відзначають, що у молодшому шкільному віці відбуваються наступні процеси: а) зростає точність зорового та дотикового розрізнення геометричних форм, обізнаність учнів із їхніми назвами; б) удосконалюється диференціація кольорів та відтінків світлоти об'єктів, збільшується кількість відповідних словесних означень; в) швидко розвивається музичний (особливо – звуковисотний) і фонетичний слух. Виявлено також статеві відмінності сенсорних процесів – дівчатка дещо точніше, ніж хлопчики, відчують і відтворюють кольори та звукові сигнали. Водночас, молодшим школярам важко сприймати розміщення предметів у просторі, графічно передавати перспективу, називати об'ємні геометричні тіла. Школярі можуть „перевернуто” писати деякі цифри і букви; охоплюють лише загальний вигляд знаку, упускаючи його окремі елементи [2, с.129-131; 3, с.147-149; 7, с.146].

Той факт, що у випускників початкової школи порівняно з першокласниками чуттєві образи стають під впливом навчання більш адекватними, надає можливість виокремити в межах означеного віку певні стадії сенсорного розвитку, які послідовно змінюють одна одну. Очевидно, **перша стадія** має тривати впродовж 1 – 2 класів і може бути спрямованою на ознайомлення учнів із сенсорними еталонами; **друга стадія** – охоплювати 3 – 4 класи і передбачати вироблення у школярів різноманітних перцептивних операцій. Окрім того, у межах кожної стадії доцільно виокремити **фази** вдосконалення процесів сприймання, тобто однорічні часові відрізки, пов'язані з етапами стереотипізації еталонних уявлень, поступовим переведенням орієнтувальних операцій з рівня предметних маніпулювань до виключно перцептивних дій.

Визначення стадій і фаз сенсорного розвитку особистості в період молодшого шкільного віку набуває не лише теоретичного, а й практичного значення, оскільки є необхідною умовою побудови раціональної системи навчання учнів сприймання.

Висновки... Підсумовуючи викладене, наголосимо: формування перцептивної сфери дитини є різноаспектним, багатокомпонентним і полідетермінованим процесом, що характеризується загальними ознаками онтогенезу і будується, водночас, за специфічними внутрішніми законами. Перспективи подальших пошуків у напрямку дослідження можуть бути пов'язані з визначенням сенсорного вміння як одиниці перцептивного розвитку молодших учнів, виявленням рівнів сформованості таких умінь у діючому педагогічному досвіді.

Список використаних джерел та літератури:

1. Барабанщиков В. А. Системность. Восприятие. Общение : [монография] / В. А. Барабанщиков, В. Н. Носуленко. – М. : Институт психологии РАН, 2004. – 480 с.
2. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / [О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін.]. – [2-ге вид.]. – К. : Каравела, 2009. – 400 с.
3. Вікова психологія : підруч. / [за ред. Г. С.Костюка]. – К. : Радянська школа, 1976. – 269 с.
4. Генезис сенсорных способностей : монография / [Л. А. Венгер, К. В. Тарасова, Т. В. Лаврентьева и др.] ; под ред. Л. А. Венгера. – М. : 1976. – 256 с.

5. Загальна психологія : підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / [О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін.]. – К. : Каравела, 2011. – 464 с.
6. Костюк Г. С. Навчання і розвиток особистості / Григорій Силнович Костюк. – К. : Радянська школа, 1968. – 46 с.
7. Поліщук В. М. Вікова і педагогічна психологія : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / Валерій Миколайович Поліщук. – [3-тє вид., випр.]. – Суми : Університетська книга, 2010. – 352 с.
8. Психологія : підруч. [для пед. вузів] / [під ред. Г. С. Костюка]. – [3-тє вид., доп.]. – К. : Радянська школа, 1968. – 573 с.
9. Психологія : підруч. [для студ. вузів] / [Л. Ю. Трофімов, В. В. Рибалка, П. А. Гончарук та ін.] ; за ред. Ю. Л. Трофімова. – [3-тє вид., стереотип.]. – К. : Либідь, 2001. – 560 с.
10. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи : підруч. [для студ. пед. фак.] / Олександра Яківна Савченко. – К. : Генеза, 2002. – 368 с.

Анотація

И.А.Барбашова

Общая характеристика сенсорного развития личности в младшем школьном возрасте

В статтє характеризується сенсорное развитие младшего школьника как психолого-педагогическая категория, рассматриваются его свойства (непрерывность, необратимость, неравномерность, индивидуальные и типологические отличия, стадильность), факторы (наследственность, среда, обучение, перцептивная активность), движущие силы (противоречие между перцептивными потребностями и операционными возможностями личности).

Ключевые слова: сенсорное развитие личности, свойства сенсорного развития, факторы сенсорного развития, движущие силы сенсорного развития, младшие школьники.

Summary

I.A.Barbashova

General Sensory Development's Characteristics of Personality in the Early Schools Age

Sensory development of primary school children is characterized as a psycho-educational category, defined by its properties (continuity, irreversibility, non-uniformity, individual and typological differences, stadial), factors (heredity, environment, education, perceptual activity), driving forces (the contradiction between the perceptual and operational needs features of personality).

Key words: sensory development of the personality, sensory development's properties, sensory development's factors and driving forces, pupils of elementary school.

Дата надходження статті:

„18” липня 2011 р.

УДК 373.31.04:929–051 В.Сухомлинський (477) (045)

Л.Д.БЕРЕЗІВСЬКА,

*доктор педагогічних наук, доцент
(м.Київ)*

Принцип індивідуального підходу до учнів початкової школи у творчій спадщині

В.О.Сухомлинського

У статті висвітлено ідеї В.О.Сухомлинського щодо індивідуального підходу до учнів початкової школи, що актуалізуються на сучасному етапі розвитку початкової освіти в Україні.

Ключові слова: В.О.Сухомлинський, початкова школа, індивідуальний підхід до учнів.

Постановка проблеми у загальному вигляді... У процесі інноваційного розвитку шкільної освіти України на демократичних, гуманістичних та національних цінностях важливим є створення умов для творчої самореалізації особистості, про що йдеться в Національній доктрині розвитку освіти (2002). Держава має забезпечувати індивідуалізацію навчання та виховання школярів [3, с.179, с.181]. У руслі пріоритетних напрямів і завдань державної освітньої політики в науково-педагогічному просторі відбувається переосмислення цілей, завдань, змісту, форм, методів шкільної початкової освіти.

Аналіз досліджень і публікацій... З огляду на це закономірним є великий інтерес до педагогічної спадщини видатного педагога В.О. Сухомлинського, яка через свою глибинну суть і прогностичність векторів з роками набуває дедалі більшої актуальності. Зазначимо, що його творчість вивчали й тепер вивчають українські вчені (М.Я. Антонець, Н.М. Бібік, І.Д. Бех, Л.С.Бондар, Н.П. Дічек, Н.А. Калініченко, Н.С.Побірченко, Г.П. Пустовіт, О.Я. Савченко, О.В. Сухомлинська, Т.В. Філімонова та ін.).

Формулювання цілей статті... Ми ставимо за мету висвітлити ідеї педагога-новатора стосовно індивідуального підходу до учнів початкової школи, що актуалізуються на сучасному етапі розвитку початкової освіти в Україні.

Виклад основного матеріалу... Нагадаємо, що поняття „індивідуальний підхід до дітей”, за визначенням академіка С.У. Гончаренка, – це принцип педагогіки, згідно з яким у навчально-виховній роботі з колективом дітей досягається педагогічний вплив на кожну дитину, що ґрунтується на знанні її особистих рис і умов життя [1, с.143]. Поняття „індивідуалізація навчання” тлумачиться як „організація навчального процесу з урахуванням індивідуальних особливостей учнів, що дає змогу створити оптимальні умови для реалізації потенційних можливостей кожного учня”, а поняття „індивідуальний підхід у вихованні” пояснюється як здійснення педагогічного процесу з урахуванням індивідуальних особливостей учнів (темперамент і характер, здібності, мотиви, інтереси тощо), що значно впливає на їхню поведінку в різних життєвих ситуаціях [4, с.104, 105].

У Павлівській середній школі, хоч вона й функціонувала в умовах авторитарної системи освіти, навчально-виховний процес будовався завдяки творчим пошукам і новаторству її керівника на *індивідуальному підході до учнів*. Цей підхід В.О. Сухомлинський, спираючись на власний практичний досвід, глибоко обґрунтував у своїх працях. Так, у руслі активізації творчої педагогічної думки у ході „хрущовської” освітньої реформи Василь Олександрович у статті „Людина неповторна” (1962) для реалізації покладеного на школу завдання поєднати в навчально-виховному процесі „працю і думку, матеріальне виробництво та інтелектуальну творчість” обмірковував ідею про розкриття задатків, обдарувань і талантів школярів. Такий підхід він назвав гуманістичним принципом. Водночас педагог наголошував, що „майстерність не може бути всеохоплюючою: всеохоплююче обдарування – винятковість”, а „у кожної людини є задатки, обдарування, талант до певного виду або кількох видів (галузей) діяльності. Саме цю *індивідуальність* і треба вміло розпізнати, спрямувати потім життєву практику учня на такий шлях, щоб у кожний період свого розвитку дитина досягла, образно кажучи, своєї стелі” [10, с.88]. Спираючись на практичний досвід, педагог переконував, що „немає людини, яка в належних умовах, при вмілому вихованні не виявила б свого самобутнього, неповторного таланту”, що „людина неповторна, що в ній треба відкрити ту живинку, яка створює її *індивідуальне обличчя*” [10, с.89].

Педагог-новатор стверджував, що здійснювати *індивідуальний підхід* до школярів можна лише на основі вивчення їхніх індивідуальних *здібностей, нахилів, особливостей*, бо сприятиме успішній життєдіяльності учнів після закінчення школи. Зокрема, він висловив міркування про те, що вчительський колектив повинен мати перед собою картину *людської індивідуальності кожного вихованця*. Саме в цьому і полягає „педагогічна культура школи” [2, с.59]. Тому вчителі Павлівської середньої школи активно працювали над тим, „...щоб кожен вихованець з перших днів перебування свого в школі чимсь захопився, щось полюбив, розвинув свої творчі здібності, вийшов з її стін з певним життєвим покликанням” [11, с.123].

Педагогічний колектив Павлівської середньої школи на чолі з її директором здійснював індивідуальний підхід до дитини за допомогою *специфічних способів, форм, засобів*. Цінним є досвід проведення вчительських нарад, що переростали у *психологічні семінари*, де обговорювалися найскладніші сфери духовного життя і стосунки дітей. На таких засіданнях двічі на місяць по понеділках вчителі початкової, середньої і старшої школи, класні керівники, керівники гуртків, піонервожати обговорювали „духовний світ конкретної дитини”, джерела її розумового, морального, емоційного, фізичного, естетичного розвитку, середовище, в якому формувалися розум, мислення, почуття, характер, переконання, особистість у дошкільні роки й період шкільного навчання [7, с.232]. У ході психологічних семінарів визріло колективне переконання, що педагог повинен до тонкощів знати *індивідуальність кожного школяра*.

Найчастіше предметом обговорення були непомітні учні, яких Василь Олександрович відносив до найважливіших дітей. Педагоги спільно добирали для такої дитини види діяльності, що могли б її захопити, привести до особистого успіху [8, с.57-58]. На одному із засідань „педагогічного понеділка” вчительський колектив у процесі обговорення доповіді директора школи на тему „Формування здібностей і потреб учнів” прийшов до висновку, що „справжнє навчання – це *індивідуальне творче формування дитини*” [8, с.61]. Як бачимо, вивчення дитини в Павлівській середній школі було всеохоплюючим і багатограним: кожна дитина відчувала вплив багатьох учителів; кожний педагог мав знати середовище, в якому особистість дитини формувалася до школи й під час навчання, особливості її мислення, розумової праці, індивідуальні риси характеру, її сили, здібності, інтереси, труднощі, радощі і прикрощі [8, с.56].

В.О. Сухомлинський обстоював думку, що батьки і педагоги повинні з *раннього дитинства* вивчати *природні нахили, характери та уподобання дитини*, а в дитячому садочку й початковій

школі розвивати її здібності, не нав'язуючи своєї волі. Педагог вважав, що й розумове виховання також потрібно розпочинати ще з дошкільного віку. Це підтверджує досвід роботи Павліської середньої школи. Діти 4–6 років приходили на заняття до школи два-три рази на місяць, 6–7 років – щотижня. Досвідчені вчителі під час *екскурсій і походів вивчали розум та індивідуальні особливості мислення кожної дитини* [2, с.169]. Спостерігаючи за цим процесом, Василь Олександрович переконався, що вже серед дітей п'яти-,шестирічного віку є „теоретики” і „мрійники”. На його думку, немає жодної бездарної дитини, тому потрібно вивчати її здібності, щоб вона навчалася не нижче від своїх можливостей [2, с.170].

Педагог-практик виявив ефективну форму індивідуального підходу до молодших школярів – *індивідуальні бесіди* з ними на різні теми. Зокрема, він пропонував проводити з учнями індивідуальні бесіди для виховання в них „сердечної чуйності до навколишніх людей” [2, с.73].

Однією з форм виявлення індивідуальних особливостей дитини була *Школа під блакитним небом*. В.О. Сухомлинський у статті „На нашій совісті – людина” (1964) писав, що Школа під блакитним небом організувала майбутніх першокласників за два місяці до початку навчання в Павліській школі передусім для виявлення індивідуальних особливостей кожної дитини. Учителі намагалися дізнатися про дитину якнайбільше (здоров'я, особливості організму дитини, мислення тощо) [12, с.203]. Василь Олександрович визначив завдання Школи під блакитним небом так: підготовка дітей до успішного навчання; „проникнення педагога в духовний світ дитини”, початок „вивчення її мислення, почуттів, характеру, волі, інтересів”; виховання дитини. „Немає двох дітей, однакових за мисленням, за сприйманням навколишнього світу, за *індивідуальними особливостями розуму, волі, характеру*, кожна дитина – це особливий, неповторний світ”, – наголошував педагог-новатор [12, с.204]. З огляду на це він радив пізнавати дитину, що, на його думку, означає „її бачити, вивчати, спостерігати” не лише за партою у класі, а насамперед у процесі взаємодії з навколишнім світом (явищами, людьми, природою), що й відбувалося у Школі під блакитним небом. „Вийдіть з дітьми із задушливого класу в сад, на берег річки, сядьте з ними під столітнім дубом – і ви побачите, як зміняться обличчя дітей, який живий вогник засвітиться в очах у того, кого ви вважали невстигаючим, відстаючим”, – переконливо доводив педагог-практик [12, с.204].

На кількох сторінках статті „На нашій совісті – людина” (1964) В.О. Сухомлинський описав, як здійснював індивідуальний підхід до слабовстигаючої учениці з багатодітної сім'ї Люди. У позакласному спілкуванні з нею під блакитним небом він дійшов думки про її яскраве, образне мислення, яке завдяки допомозі стало не перешкодою, а помічником у навчанні. Так, малюючи букви, дівчина вивчила алфавіт, а малюючи задачі у 2 і 3 класах, успішно стала розв'язувати їх, отже, добре навчалася [12, с.205-209]. З власного багаторічного досвіду педагог висловив надзвичайно цінні міркування: для пізнання дитини як невідомої книжки потрібно зрозуміти бачення нею навколишнього світу; навчання і виховання не повинно починатися за партою; задовго до того, як дитина сяде за парту, потрібно йти з нею в поле, ліс, на берег річки [12, с.209]. В аналізованій статті він навів приклади про інших дітей, які на початковому етапі навчання стикалися з труднощами, але завдяки індивідуальному підходу до них змогли самореалізуватися.

В.О. Сухомлинський практично випробував і теоретично обґрунтував *диференційований підхід* як форму реалізації індивідуального підходу в навчальному процесі початкової школи. Він довів безсумнівні переваги диференціації навчання: розвиток розумових здібностей школярів; сприяння підвищенню інтелектуального рівня учнівського колективу; досягнення „слабкими” учнями на певному етапі результатів хоча б з одного предмета; установлення взаємної доброзичливості на уроці між учителем і учнями; полегшення праці вчителя завдяки ефективній та посильній зайнятості усіх дітей. Василь Олександрович наголошував, що не можна рівняти усіх школярів „по середньому учню”, бо це гальмує їхній розвиток [6, с.439; 2, с.191].

Педагог описав приклади здійснення внутрішньої диференціації навчання як форми індивідуального підходу до дитини в початковій школі. Так, В.О.Сухомлинський розкрив технологію диференційованого навчання на уроці математики для учнів другого класу. Вчитель зачитує задачу, через п'ять-шість хвилин учні, котрі її розв'язали, беруть важчі задачі. Але серед школярів є слабкі, й дуже слабкі. І ось з такими учнями додатково працює вчитель: зачитує ще раз задачу, повторює з учнем її числові дані тощо. Саме вчитель, на думку Василя Олександровича, має допомогти кожному учневі побачити результати і наслідки своєї розумової праці, щоб не зникло бажання вчитися, а це потребує „великого терпіння й великої віри в творчі сили дитини” [17, с.435-436]. Розмірковуючи над методикою навчання на уроках граматики, Василь Олександрович рекомендував вивчати розумову працю кожного учня 1–4 класів з метою розробки для окремих з них індивідуальних завдань [14, с.228].

Важливо, що В.О. Сухомлинський умотивував на основі власного практичного досвіду важливість здійснення індивідуального підходу до учнів під час оцінювання їхніх навчальних

досягнень. Так, у статті „Слово до спадкоємця” (1968) Василь Олександрович радив не лише ніколи не ставити учням початкових класів незадовільної оцінки, а як і він, запрошувати в клас за півгодини до початку уроків тих з них, що не змогли розв’язати задачу. Такий підхід, на його думку, має багато позитивів: дитина з допомогою вчителя досягає успіху, одержує позитивну оцінку, зміцнюється віра в свої сили, розкривається дитяча довіра до вчителя [15, с.407]. Цю думку педагог розвинув у праці „Обережно: дитина!” (1969), зокрема наголошував, що „всі діти не можуть бути з однаковими здібностями. І найважливіше завдання школи – виховання здібностей” [16, с.425]. У початкових класах Павлівської школи діяло правило – не ставити оцінки дитині до того часу, поки вона не навчиться задовільно виконувати ту чи іншу роботу. І як результат такого підходу – дитина, напружуючи всі свої сили, все таки виконує завдання і таким чином „піднімається на одну сходинку вище” [16, с.426].

Варто підкреслити, що індивідуальний підхід уможливило розв’язання проблеми *подолання відставання учнів у навчанні*, що була однією із центральних у дидактичній концепції директора Павлівської школи. На переконання В.О. Сухомлинського, відстаючі (невстигаючі) учні з’являються тому, що „немає індивідуального підходу до дітей у найважливішій, найголовнішій сфері шкільного життя – у сфері розумової праці” [6, с.436]. Він закликав провести порівняння, як семирічні діти виконують фізичну працю. Наприклад, запропонувати їм носити воду. Очевидно, що один учень принесе п’ять відер з водою і втомиться, а інший – двадцять і т.д. Василь Олександрович переконливо доводив, що і для розумової праці потрібні неоднакові дитячі сили. Одні учні сприймають матеріал швидко, запам’ятовують його міцно і надовго, а інші – повільно. Для одних дітей успіх – це „п’ятірка”, а для інших – і „трійка” велике досягнення. Саме тому педагог застерігав, що немає абстрактного учня, до якого можна було б механічно застосувати всі закономірності навчання і виховання. Він називав уміння вчителя правильно визначати шляхи розвитку розумових здібностей кожного учня надзвичайно важливою складовою частиною педагогічної мудрості. На його думку, кожній дитині потрібно допомогти розкрити її сили й можливості, а отже, відчутти радість успіху в розумовій праці. „А це означає, що в навчанні має бути *індивідуалізація* – і в змісті розумової праці (в характері завдань), і в часі”, – зазначав педагог [6, с.437].

Павлівський директор і вчитель у праці „Розмова з молодим директором” доводив, що „важка дитина – це маленька людина, у якої з різних причин є ненормальності, якісь відхилення в розумовому розвитку”, тому потрібно шукати особливі методи і прийоми виховання. І в кожного з таких дітей „є щось своє, особливе, індивідуальне, не схоже на інших важких дітей: своя причина, свої особливості, відхилення від норми, свої шляхи виховання” [9, с.509]. Важкі учні потребують індивідуальної допомоги на уроках і після них, додаткових пояснень, спеціально дібраних завдань. Василь Олександрович радив педагогам, набравшись терпіння і віри, не дорікати такій дитині, а підтримувати її, допомагати їй повірити у свої сили. Він закликав учителів початкової школи дбати про нормальне навчання важких дітей, а також прищеплювати їм „радість думання над книжкою” під час самостійного читання. Для самостійного читання, на переконання В.О.Сухомлинського, учитель повинен добирати книжки кожному учневі зі зниженою здатністю до навчання [17, с.433]. Ці ідеї педагог-новатор розвинув у статті „Школа і природа” (1970). Зокрема, він вважав, що вчитель повинен виявити малоздібну дитину ще в підготовчій групі або першому класі. Такі діти мають бути, як писав В.О. Сухомлинський, предметом уважного вивчення [18, с.544]. Про необхідність індивідуального підходу до відстаючих школярів педагог наводив аргументи й у статті „Найвідсталіші у класі” (1970): такі діти потребують захисту, спеціальної методики навчання. Він описав власний досвід роботи з малоздібними дітьми. Наприклад, для таких дітей педагог розробив спеціальний збірник задач. А також він радив не допускати, щоб відстаюча дитина не розв’язала самостійно задачу [19, с.589].

Характерно, що індивідуальні здібності, нахили учнів найефективніше виявляються в різноманітній діяльності. Про це свідчить феномен організації позакласної роботи в Павлівській середній школі, описаний її директором („Розвиток індивідуальних нахилів учнів” (1961), „Людина неповторна” (1962) та ін.). Так, В.О. Сухомлинський як педагог-практик довів, що „важливою умовою розвитку *індивідуальних нахилів*, розкриття обдарування і таланту є *різноманітна творча праця* всіх учнів – від першого до випускного класу, створення в школі атмосфери творчої праці” [10, с.89]. І це має здійснюватися ще з перших днів перебування дитини у школі. На думку Василя Олександровича, педагог уже з 1 класу має прилучати дитину до праці, „допомогти кожному учневі знайти улюблене діло” [11, с.123].

В.О. Сухомлинський описував, що учні з перших днів перебування у Павлівській школі мали можливість випробувати свої здібності в кабінеті живої природи, теплицях, плодовому саду, на навчальній ділянці, пасіці, кролівницькій фермі, дослідній ділянці колгоспної тваринницької ферми, винограднику тощо. За висловлюванням педагога, малюки, або маленькі діти,

спостерігаючи за старшими учнями, бачили, як вони простими інструментами створювали речі (моделі машин, фізичні прилади, будівельні деталі). „Ми добиваємося того, щоб майстерність маленькі діти бачили насамперед у праці рук; саме з цього починається розкриття задатків, обдарувань і талантів”, – зазначав педагог [10, с.90].

У Павлівській школі учні 1 класу перші дні, тижні чи місяці ознайомлювалися з різноманітними видами трудової діяльності старших. Василь Олександрович назвав цей процес „першим періодом дитячих шукань”, де педагоги уважно вивчали „інтереси і задатки” кожного учня. Але водночас він аргументував думку, що це тільки початок пошуку, бо знайдена школою „доріжка” може змінюватися залежно від виховання, навколишнього середовища. Педагог навів такий приклад: „Малюк-першокласник” як учасник гуртка юних теслярів, споруджуючи дерев’яну модель тваринницької ферми з усіма механізмами установками, виявляє інтерес до обробки не тільки дерева, а й інших матеріалів, особливо пластмаси, з якої робиться водонапірна башта. У 2 класі дитина вже в гуртку юних слюсарів-моделістів прилучається до виготовлення діючої зерноочисної моделі, пробує точити на настільному токарному верстаті. У 3 класі учень здатний до складнішої роботи – бере участь у виготовленні моделі парової турбіни. Так він від 1 класу й до закінчення середньої школи під керівництвом учителів розкриває свій талант і обдарування як підґрунтя вибору професійного шляху. Індивідуальний підхід до дитини дає змогу „розпізнати, виявити, розкрити, виростити, виплекати в кожного учня його *неповторно індивідуальний талант*” [10, с.93-96]. Тому, як зазначав педагог, для дітей молодшого шкільного віку спеціально обладнувалися робочі місця. Наприклад, у столярній майстерні були електролобзики для молодших школярів, у робочій кімнаті з техніки – маленькі токарні й свердлильні верстати для виготовлення іграшкових деталей, у силовому цеху – кілька маленьких двигунів внутрішнього згорання, в керамічній майстерні – спеціальний робочий куточок для малят, які ліплять, виготовляють ляльки для шкільного лялькового театру тощо [11, с.125-127].

Закцентуємо увагу на ще одному аспекті проблеми. Як доводив В.О. Сухомлинський, найкращий метод розкриття задатків і виховання здібностей дітей – це *стимулювання нового успіху*. Але є діти, котрі тривалий час не розкриваються, і тоді найкращим методом є *спільна діяльність учителя та учня* щодо виявлення його улюбленого виду праці, досягнення першого успіху і його закріплення під час виконання школярем складнішого завдання. Отже, діти, які не мають яскраво виражених задатків, потребують особливої вчительської опіки. Ефективною формою індивідуального підходу, на думку Василя Олександровича, є виховання старшими учнями (здебільшого 10–11 класів) молодших учнів, передавання старшокласниками своїх знань і вмінь молодшим учням. „... Індивідуальні здібності дітей розвиваються найкраще в умовах постійного тісного спілкування учнів різного віку в процесі творчої праці”, – наголошував педагог [11, с.131].

Безперечно, провідну роль у здійсненні індивідуального підходу відіграє *вчитель*, який має „запалювати іскорки творчості і добиватися, щоб вони горіли яскравим вогником”, володіти певним видом праці і захопити ним учнів, має стати зразком для них у праці, „його любимою людиною” [5, с.176; 11, с.132]. Василь Олександрович наголошував, що вчитель повинен „допомогти кожному вихованцю знайти його стежку – це й означає поставити людину на ноги, ввести її в життя *громадянином з своєю індивідуальністю*”. У Павлівській школі вчителі намагалися помітити „природний задаток, тяжіння, інтереси, нахили вихованців” на основі індивідуального творчого підходу до кожного з них [13, с.247]. Безумовно для цього потрібно знати здоров’я дитини, її індивідуальні риси мислення, сильні і слабкі сторони розумового розвитку [12, с.217]. Василь Олександрович дійшов надзвичайно важливого висновку, що у вихованцях дремають задатки талановитих фахівців з різних галузей, які можуть розкритися з допомогою вихователя [11, с.132].

Висновки... На завершення зазначимо, що ми не могли охопити увесь спектр питань з розроблення проблеми індивідуального підходу до учнів початкової школи в теоретичному і практичному вимірах видатним українським педагогом, директором авторської школи, ученим В.О.Сухомлинським. На основі аналізу його праць можна стверджувати, що індивідуальний підхід до дитини педагог має здійснювати з перших днів її перебування у школі, бо від глибокого знання індивідуальних особливостей дитини (задатки, здібності, інтереси, нахили, особливості мислення, характеру, здоров’я) та умов життя залежить не лише її навчання у школі на всіх ступенях, а й вибір життєвого шляху, духовний розвиток. Саме індивідуальний підхід у зв’язку з гуманістичним і педоцентричним принципами був пріоритетною домінантою та органічною складовою навчально-виховного процесу Павлівської середньої школи, що сприяло цілеспрямованому, всебічному та гармонійному розвитку її учнів, самореалізації їхніх творчих здібностей, а в майбутньому – і професійних намірів. Умотивовані та практично апробовані прогностичні ідеї В.О. Сухомлинського щодо індивідуального підходу в початковій школі нині

особливо актуалізуються й мають бути підвалиною на шляху побудови особистісно орієнтованої освітньої моделі в Україні. З огляду на це питання індивідуального підходу в організації навчально-виховного процесу у спадщині вітчизняних педагогів потребує глибшого вивчення, про що йтиметься в подальших публікаціях.

Список використаних джерел та літератури:

1. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
2. Этюды о В. А. Сухомлинском. Педагогические апокрифы / составление, предисловие, послесловие, комментарии, вступления к частям книги О. В. Сухомлинской. – Акта-издание, 2008. – 430 с.
3. Національна доктрина розвитку освіти / Кремень В. Г. Освіта і наука України: шляхи модернізації : (Факти, роздуми, перспективи) / В. Г. Кремень. – К. : Грамота, 2003. – С. 178–201.
4. Педагогический энциклопедический словарь / гл. ред. Б. М. Бим-Бад ; редкол. М. М. Безруких, В. А. Болотов, Л. С. Глебов [и др.]. – М. : Большая Рос. энциклопедия, 2002. – 528 с.
5. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1976. – Т. 1. – С. 55–208.
6. Сухомлинський В. О. Сто порад учителів / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1976. – Т. 2. – С. 417–654.
7. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1977. – Т. 3. – С. 7–279.
8. Сухомлинський В. О. Павлівська середня школа / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1977. – Т. 4. – С. 7–390.
9. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1977. – Т. 4. – С. 391–626.
10. Сухомлинський В. О. Людина неповторна / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1977. – Т. 5. – С. 80–96.
11. Сухомлинський В. О. Розвиток індивідуальних здібностей і нахилів учнів / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1977. – Т. 5. – С. 122–139.
12. Сухомлинський В. О. На нашій совісті – людина / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1977. – Т. 5. – С. 203–217.
13. Сухомлинський В. О. Народний учитель / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1977. – Т. 5. – С. 239–255.
14. Сухомлинський В. О. Тайники перевантаження / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1977. – Т. 5. – С. 223–229.
15. Сухомлинський В. О. Слово до спадкоємця / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1977. – Т. 5. – С. 401–410.
16. Сухомлинський В. О. Обережно: дитина! / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1977. – Т. 5. – С. 422–426.
17. Сухомлинський В. О. Вчити вчитися / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1977. – Т. 5. – С. 426–436.
18. Сухомлинський В. О. Школа і природа / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1977. – Т. 5. – С. 536–551.
19. Сухомлинський В. О. Найвідсталіші у класі / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1977. – Т. 5. – С. 584–590.

Аннотація

Л.Д.Березовская

Принцип индивидуального подхода к ученикам начальной школы в творческом наследии

В.А.Сухомлинського

В статье отображено идеи В.А.Сухомлинского относительно индивидуального подхода к ученикам начальной школы.

Ключевые слова: *В.А.Сухомлинский, начальная школа, индивидуальный подход к ученикам.*

Summary

L.D.Berezivska

The Principle of an Individual Approach to Elementary School Students in V.O.Suhomlins'kyi Oeuvre

Article displays V.O. Suhomlins'kyi ideas about an individual approach to pupils in primary school.

Key words: *V.O. Suhomlins'kyi, primary school, an individual approach to students.*

Дата надходження статті:

„2” серпня 2011 р.

В.Сухомлинський: два періоди дитинства – два образи Я

У статті автор розкриває нам суть двох періодів дитинства В.О.Сухомлинського, характеризує образ Я молодшого школяра.

Ключові слова: дитинство, період, образ.

Наш освітянський час – це невідпинний поступ у оновленні усього простору, який має забезпечити повноцінний цілісний розвиток підростаючої особистості. Ми прагнемо запропонувати нетрадиційні системи навчального змісту, оригінальні форми і методи його свідомого засвоєння учнем. Інноваційна технологія стала справжньою візитівкою нашої психолого-педагогічної науки і практики. І в цьому плані ми маємо безперечні успіхи: вони пов'язані з теоретичним і практичним освоєнням ідей діяльнісного, компетентнісного та інтегративного підходів, які пронизують теперішні освітні стандарти.

Ця сучасна освітня стратегія, на нашу думку, має доцільно враховуватися в системі „дошкілля – початкова школа”, зокрема при визначенні перспективних і найближчих цілей, змісту та методів, за допомогою яких дані цілі можуть бути успішно досягнуті у дошкільному періоді розвитку дитини. Практично це пов'язано з організацією життєдіяльності дитини-дошкільника. Педагоги і батьки мусять доцільно вводити дитину якраз у її спосіб життя, у властиві лише їй форми стосовно пізнання світу людей і світу речей.

Всі їхні навчально-виховні зусилля мають бути спрямованими на забезпечення вільного (підкреслимо вільного, а не примусового) переходу дитини від дошкільного до молодшого шкільного віку. Зважимо на те, що лише людині дано дар майбутнього. Теперішнє людини не може розглядатися як замкнена система, воно пронизується у буквальному розумінні майбутнім. Звідси цілі, наміри, ідеали: все це майбутнє підростаючої особистості, яке визначає теперішнє – буде воно продуктивним чи розвивально гальмівним.

Згадаймо у цьому зв'язку Л. Виготського, який характеризував дитячу гру як вправу на майбутнє, тобто, те, що мало ігрову форму, перетворюється у реальну дію, більше того, у діяльність і пізнавальну, і предметно-перетворювальну, і художню і (що особливо важливо) духовно-практичну.

Від ефективності життєдіяльності дитини-дошкільника залежатиме її готовність до школи. Коли ми говоримо про готовність дитини до школи, то маємо на увазі не її готовність до навчального заняття як такого, а до нового вікового періоду її розвитку. Це означає, що у дошкільника мають бути сформовані ряд здібностей, на основі яких він несуперечливо увійде як молодший школяр у новий віковий період і провідну для цього віку навчальну діяльність. Йдеться про такі здібності як розвиток продуктивного мислення і уяви, здібність орієнтуватися у певних проблемах, наявність раціональних і емоційних складових діяльності, узгодженість смислової і операційно-технічної сторін діяльності, орієнтація на образ дорослого як персоніфікатора власних можливостей дитини. На їх основі у молодших школярів формуватиметься широке коло вмінь, необхідних для побудови навчальної співпраці і спілкування з учителем і ровесниками.

Тому щоб дитина-дошкільник набула цих здібностей, її слід систематично вводити у систему навчально-виховних ситуацій, які створюються дорослими, і якими вони керують. Покладатися лише на спонтанність дошкільника у цьому плані видається недоцільним.

Д. Ельконін у цьому зв'язку говорив про позицію школяра, однак це утворення, на його думку, не пов'язується лише з новою мотиваційною структурою, що забезпечує успішність навчальної діяльності. Через позицію школяра початківець по-іншому сприймає світ, ставиться до нього, тобто ця позиція просвітлює будь-яке ставлення школяра до людського і природного довкілля.

Яким же уявляється В. Сухомлинському образ Я дитини у контексті шкільного майбутнього? Його загальна наукова метаустановка цілісності стосовно цієї проблеми проявляється з усією виразністю. Лише у єдності процесу свідомості й самосвідомості, на думку педагога, можливе об'єктивне тлумачення цієї психологічної реальності. Дитина-дошкільник осмислює (а не лише сприймає) оточуючий світ і усвідомлює сама себе. При чому від ступеню осмисленості зовнішнього світу залежить ступінь саморозуміння.

Це досить важливе судження у тому плані, що ці два фундаментальні процеси, які задають структуру образу Я, мають розгортатися синхронно. Звичайно, враховуючи вікові психічні можливості дитини-дошкільника.

Прикметно, що В. Сухомлинський задає методологічну рамку для осмислення процесу саморозуміння, вичленяючи параметри активності й діяльності, що репрезентують розвинену особистість дошкільника.

Відтак, для вченого питання підготовки дитини до школи є очевидним, яке не підлягає дискусії. „Інколи доводиться чути від батьків: навіщо вчити дитину до того, як їй іти до школи? Краще, коли вона не знатиме до школи жодної букви. Цю глибоку помилку, на жаль, поділяють і окремі вчителі, радячи батькам: не треба турбуватися про запас знань майбутнього школяра. Прийде до школи – навчиться” [4, с.173]. Важливо, що В. Сухомлинський у освоєнні дитиною навколишнього середовища педагогу надавав керованості цього процесу. Тому він наголошував, що „батькам, особливо молодим, треба оволодіти елементарними знаннями як про шкільне, так і дошкільне виховання” [Там само, с.173]. Можна говорити про те, що В. Сухомлинський розглядав дорослого (батька, педагога) як посередника між зовнішнім світом і дитиною, і вважав, що лише за цієї умови гармонійно розвиватиметься її образ Я. Його компонентами (за такої позиції дорослого) стають знання, уявлення, інтереси, почуття, цінності. Якраз від дорослого залежатиме широта цих пізнавальних надбань та багатство емоційно-моральних переживань. Тому слід зробити все, щоб у дитини-дошкільника були попереджені обмеженість його пізнавальної сфери й убогість почуттів. Тож як педагогічний імператив звучить думка В. Сухомлинського, згідно з якою, „готуючи дитину до майбутнього навчання в школі, треба дбати передусім про багатство і багатогранність її духовного життя” [Там само, с. 175].

У образі Я дошкільника, за В. Сухомлинським, потужно мають бути представлені результати розумового розвитку, а саме мисленнєві, мнемічні, комунікативні, сенсорні здібності. Важливо, що вчений не ототожнює їх з відповідними результатами навчання, як це подекуди роблять сучасні науковці.

Можна констатувати, що модель образу Я дошкільника, яку утверджував великий педагог, ґрунтувалася на трьох іпостасях: розумі, духовності, творчості. Саме у просторі цих утворень має розгортатися повноцінний навчально-виховний процес дитини дошкільного віку, що дозволить їй несперечливо перейти у наступний онтогенетичний період розвитку.

З приходом до школи дитина вперше має справу з соціально нормованою діяльністю. Тепер це не приватна її справа: навчальна діяльність з самого початку виступає як одна із важливих соціальних функцій учня. Звідси й відповідні соціальні норми як вимоги, яких він мусить свідомо дотримуватися. Через виконання цієї нової діяльності визначаються всі відносини дитини з дорослими і ровесниками, у сім'ї і поза школою, ставлення до себе і самооцінка. У цьому полягає найважливіша виховна функція шкільної освіти, функція формування особистості.

Образ Я молодшого школяра зумовлюється конкретністю, образністю та емоційністю думок, суджень, поведінки. В. Сухомлинський у цьому плані наголошує: „Емоційність духовного життя 3-4 річної дитини не можна порівняти з емоційністю духовного життя 6-7 річної дитини. Якщо дошкільник емоційно реагує головним чином на ті чуттєві властивості речей і явищ навколишньої дійсності, які тією чи іншою мірою можуть позначатися на дитині чи її рідних, то дитина 6-7 років своїми почуттями переживає ставлення до широкого кола властивостей і якостей життєвих явищ. Її емоційне ставлення до предметів, явищ, до людей є ніби оцінкою навколишнього світу” [5, с.241].

Звичайно, що емоційне відображення молодшим школярем навколишньої дійсності є не постійним, вона змінюється на інші форми виявлення. Усе більшої ваги набуває причинно-наслідкове мислення. В. Сухомлинський прагнув, щоб на основі цього типу мислення у дитини формувалось стійке уявлення про соціальну справедливість і набувалася її значущість у духовному образі Я молодшого школяра. Таке укорінення набутих навчально-виховних надбань учня у власному образі Я відбувалося завдяки реалізації В. Сухомлинським власної концепції взаємозв'язку мислення і почуттів у дітей молодшого шкільного віку. Зазначимо, що у новітніх підходах до створення розвивальних навчально-виховних технологій положення цієї концепції повністю не враховуються, що значно збіднює їх розвивальні можливості. Тож нам потрібно взяти для методичного оснащення навчально-виховного процесу ідеєю цієї концепції, сутність якої полягає у намаганні „посилити емоційний вплив окремих елементів навколишнього світу, особливо тих, у яких узагальнюються важливі суспільні явища, людські взаємини, діяльність” [Там само, с.243].

Істотною складовою образу Я молодшого школяра виступає мовленнєвий компонент, який у цьому віці обслуговує когнітивно-емоційні процеси, надаючи їм достатньої осмисленості й узагальненості. У результаті цього образ Я молодшого школяра набуває якості стійкості, що

визначає напрям його розвитку у наступних вікових періодах. Звернемо увагу на наступну думку В. Сухомлинського: „Чим менше, – говорить педагог, – слово передавало образи безпосереднього сприймання, тим гірше сприймалася ідея і, що особливо важливо, слабшало емоційне ставлення дитини до навколишнього світу” [Там само, с.246].

Ядром образу Я молодшого школяра є його моральні утворення. У молодшому шкільному віці вже закладаються основи моральних почуттів. Такі поняття, як добро і зло, справедливість і несправедливість, правда і брехня, щирість і лицемірство, вірність і зрадливість, краса і паскудство, що усвідомлюється у цьому віці в образі яскравих картин і уявлень, лишаються в емоційній пам'яті на все життя. Духовне життя у цьому віці має спрямовуватися і переживатися дитиною на зразках прекрасного, того, що має велику притягальну силу, і щоб погане не лише правильно трактувалося, а й активно засуджувалося.

Робота молодшого школяра над цими етичними опозиційними утвореннями, на думку В. Сухомлинського, може бути успішною за умови включення його у колектив ровесників. Річ у тім, що колектив у дитячому житті молодших школярів відіграє значну і своєрідну роль. Молодші школярі колективно переживають, почувають, висловлюють своє ставлення до навколишнього світу. Якщо в старшому віці учень виділяється більш-менш сталими рисами своєї особистості в процесі самостійної діяльності, що відбувається поза колективом, то в молодшому шкільному віці ця здатність лише починає розвиватися, й умовою розвитку індивідуальності в цьому напрямку є ідейна насиченість життя колективу.

Якраз у такому суспільному просторі й відбувається велике духовне дійство: колективний образ Я трансформується у індивідуальний образ Я молодшого школяра, який він утілює у конкретних діях і суспільно значущих вчинках.

Здійснений нами науковий екскурс у внутрішні світи дошкільників і молодших школярів у контексті їхніх образів Я дозволяє наголосити на необхідності створення доцільної змістової і методичної наступності, щоб кращі внутрішні надбання одного віку ставали досвідним підґрунтям подальшого розвитку підростаючої особистості.

Україна має таланти не лише для влаштування художніх шоу. Наші педагогічні таланти широко визнані, і в цьому творчому сузір'ї, зірка В. Сухомлинського найбільш яскрава. Тож давайте дівіше використовувати її світло для сходження підростаючої особистості до високої духовності.

Список використаних джерел та літератури:

1. Бех І. Д. Виховання особистості: Сходження до духовності : наук. видання / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2006. – 272 с.
2. Бех І. Д. Психологічні джерела виховної майстерності : навч. посіб. / І. Д. Бех. – К. : Академвидав, 2009. – 248 с.
3. Выготский Л. С. Развитие личности и мировоззрения ребенка / Л. С. Выготский // Психология личности (тексты). – М., 1982. – С. 161.
4. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка / В.О. Сухомлинський. – К.: Радшкола, 1978. – 267 с.
5. Сухомлинський В. О. Вибрані твори. В 5-ти т. / В.О. Сухомлинський. – Т.1. – К.: Радшкола, 1976. – 654 с.

Анотація

И.Д.Бех

В.Сухомлинский: два периода детства – два образа Я

В статье автором раскрывается сущность двух периодов детства В.А.Сухомлинского, характеризуются образ Я младшего школьника.

Ключевые слова: *детство, период, образ.*

Summary

I.D.Bekh

V.Sukhomlyns'kyi: Two Periods of Childhood – Two Images of I

The author of the article reveals the essence of two periods of V.O.Sukhomlyns'kyi's childhood, characterizes the image of junior pupil's I.

Key words: *childhood, period, image.*

Дата надходження статті:

„2” вересня 2011 р.

**Формування системи ціннісних орієнтацій молодших школярів у спадщині
В.О.Сухомлинського**

У статті розглядаються погляди В.О.Сухомлинського на основні аспекти формування системи ціннісних орієнтацій молодших школярів, актуальність яких зумовлена сучасними соціальними трансформаціями. Розглянуто ідеї педагога-гуманіста щодо основних напрямів організації виховного впливу педагогів у молодшій ланці освіти, особливості побудови змісту освіти, а також розгляд виховного потенціалу казок В.Сухомлинського при вирішенні означеної проблеми.

Ключові слова: ціннісні орієнтації, дитина, навчально-виховний процес, початкова освіта, виховний вплив.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Розвиток українського суспільства на засадах гуманізації та демократизації, звернення до європейських політичних і культурних традицій внаслідок процесу євроінтеграції, зумовили суттєві зміни у сучасній освіті, характерною ознакою якої є поєднання набутого педагогічного досвіду з інноваціями.

Чільне місце в історії світової та національної педагогічної думки посідає видатний педагог, гуманіст і мислитель – Василь Олександрович Сухомлинський, наукова спадщина якого залишається невичерпним джерелом розвитку сучасної науки про освіту і виховання підростаючого покоління.

Аналіз досліджень і публікацій... Різноманітним проблемам педагогічної системи В.О.Сухомлинського присвячені праці багатьох сучасних вчених – М. Антонця, І. Беха, В.Бондаря, Л. Бондар, М. Вашуленка, І. Зязюна, В. Кузя, Н. Ничкало, В. Паламарчук, О. Савченко, М. Сметанського, О.Сухомлинської та багатьох інших.

Сьогодні, коли перед педагогічною наукою і всіма ланками освіти стоять складні відповідальні завдання, у науково-практичному доробку В.О.Сухомлинського можна знайти поради і шляхи для їх успішного розв'язання, оскільки творча спадщина педагога відзначається, передусім, педоцентричністю і яскраво вираженим новаторським характером.

Педагогічна система видатного вченого охоплює майже усі сторони такого складного і багатогранного поняття як навчально-виховний процес у закладі освіти, його організацію з максимальним урахуванням інтересів дитини і пов'язані із цим проблеми формування системи ціннісних орієнтацій учнів, які, безумовно, є актуальними і для сучасних освітян.

Розробляючи конкретні питання розумового, морального, естетичного, фізичного, трудового виховання, досліджуючи питання теорії навчання, виховання дітей, самовиховання і самоосвіти, професійної майстерності вчителя тощо, В.О.Сухомлинський ставив у центрі своєї уваги постать дитини, цінність її особистості, адже саме від неї, від сформованості аксіологічної шкали її світоглядних позицій залежатиме майбутнє усього людства.

Формулювання цілей статті... Відтак, метою цієї статті є проаналізувати теоретичні та практичні аспекти проблеми формування системи ціннісних орієнтацій молодших школярів у педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського, а також показати значення поглядів видатного педагога для сучасної освітньої – виховної практики.

Виклад основного матеріалу... Актуальність обраної проблеми зумовлено необхідністю формування сучасної системи ціннісних орієнтацій, яка є досить нечіткою внаслідок бурхливих суспільних трансформацій. Згідно соціологічних досліджень на нинішньому етапі розвитку українського суспільства відбувається процес оновлення традиційних цінностей й установлення нових, що відображають зростання свободи людини. На перший план виступають особистісні цінності, тісно пов'язані з універсальними. Ці інноваційні процеси протікають суперечливо та швидко, відбувається пошук нових ціннісних пріоритетів. У такій ситуації розвиток особистості відбувається у наступних напрямках: з одного боку людина усвідомлює неповторність власної індивідуальності, її значимість, шукає форми самовираження та самоствердження; з іншого боку, спостерігається деградація особистісних структур, яка проявляється в передусім у девіантній поведінці, криміналізації свідомості, збільшенні кількості психічних відхилень тощо [6, с.21].

Результати аналізу ціннісних орієнтацій молоді дозволяють соціологам стверджувати, що відірваність від національної культури, духовності, моралі призвели до прагнення молоді вживати лише привабливі вироби масової культури. На перших позиціях аксіологічної шкали

сучасного підлітка, юнака перебувають меркантильні інтереси, надмірна турбота про зовнішній вигляд, агресивність, схильність до вживання наркотиків тощо. Емпіричний матеріал показує певну індіферентність більшої частини молодого покоління до цінності активної перетворюючої діяльності та її схильність до діяльності споживацької з переважною орієнтацією на цінність матеріальної забезпеченості. Виявляється тенденція домінування егоцентричних та прагматичних орієнтацій, здобуття авторитету, позицій лідерства, прагнення до успіху, який сьогодні трактується як досягнення, передусім, матеріального достатку за допомогою кар'єри, отримання високого соціального статусу. Відтак, в ієрархії цінностей підростаючого покоління сьогодні соціологами констатується як зниження статусу духовності, яка акумулює вищі людські цінності, так і нестабільність ціннісних орієнтацій молоді.

Аналіз сучасної науково-педагогічної літератури засвідчує, що освітяни глибоко усвідомлюють усі наслідки негативної трансформації аксіологічної шкали сучасної молоді, серед яких прогнозується девальвація системи національних цінностей, загальне зниження рівня духовності українського суспільства тощо.

З метою попередження динаміки цих руйнівних для націосоціуму процесів у галузі педагогічної теорії та практики йде постійний пошук ефективних шляхів удосконалення роботи закладів освіти, одним із провідних напрямів діяльності яких є формування системи ціннісних орієнтирів підростаючого покоління. Зрозуміло, що для вирішення цієї проблеми надзвичайно важливим є ґрунтовне, науково-об'єктивне вивчення вітчизняного науково-педагогічного досвіду, глибоке розуміння загальних ідей, принципів, розроблених видатними ученими минулого з метою їх переосмислення та творчого застосування. Таке звернення до надбань корифеїв педагогіки попередніх епох є характерною ознакою сьогоденного розвитку науки, а також обов'язковою умовою вдосконалення і підвищення рівня якості системи освіти України.

Проблема формування високої духовності, моральності дитини, і, як наслідок, формування ціннісних орієнтацій учнів у творчій спадщині В.О.Сухомлинського посідає одне з визначних місць і не втрачає своєї актуальності і на сучасному етапі розвитку педагогічної науки. У контексті означеного питання констатуємо, що розвиток дітей дошкільного і початкового шкільного віку був предметом особливого педагогічного зацікавлення ученого, що було відображено у таких його працях як „Моя педагогічна система”, „Серце віддаю дітям”, „Народження громадянина” та інших.

Педагог був переконаний, що саме у перші роки навчання відбувається становлення світоглядних позицій, ціннісних орієнтирів людини, адже на цей період припадає найбільш інтенсивний розвиток людської особистості. Дитина цієї вікової категорії не тільки накопичує знання, виробляє необхідні уміння та навички для успішної подальшої навчальної діяльності, передусім формується її духовність, внутрішній світ. Молодший шкільний вік є визначальним у формуванні моральності, світоглядних переконань дитини, цей період становлення особистості детермінується психологами як сенситивний до будь-якого виховного впливу. Саме тому для педагогів і батьків так важливо у ці роки бурхливого морального, інтелектуального, емоційного, фізичного, естетичного розвитку дитини не припуститися помилок, які у подальшому будуть мати непередбачувані наслідки.

Розглядаючи основні ідеї та погляди В.О.Сухомлинського на виховання всебічно розвиненої особистості зі стійкими ціннісними орієнтирами, моральними переконаннями, слід зазначити, що молодший шкільний вік визначено педагогом як один із найважливіших періодів людського життя для формування базового уявлення про добро і зло, справедливість і несправедливість, щирість і лицемірство, прекрасне й потворне тощо. Яскрава уява, розвиненість емоційної пам'яті, відсутність власного життєвого досвіду, полярність уявлень про людські вчинки зумовлюють таку специфіку організації виховного впливу на дитину молодшого шкільного віку, яка має змусити педагога виважено враховувати усі фактори середовища, що оточують дитину. Надзвичайно важливо у формуванні духовності молодшого школяра, стверджував педагог, викликати у малюка емоційне ставлення до певної події чи вчинку: активне захоплення чи засудження. Оперуючи поняттями „правильно”-„неправильно”, „добре”-„погано”, спираючись на багату дитячу фантазію та уяву, емоційність, вчитель допомагає школяреві виявити власну активність та сформувані своє ставлення до обговорюваної події.

Будучи педагогом-практиком, В.О.Сухомлинський глибоко розумів природу дитячої психіки, реагував на найменший прояв емоцій, внутрішніх переживань дитини, був справжнім психологом дитячої душі. Сферою виховного впливу педагога-гуманіста був світ почуттів і уявлень молодшого школяра, а головним завданням для вченого були „тонкі дотики” до духовного світу дитини з метою навчити її робити власний життєвий вибір. „Я розумію майстерність виховання так, що кожне доторкання вихователя до свого вихованця є в кінцевому підсумку спонуканням до праці душі. Чим тонше й ніжніше воно, це спонукання, тим більше сил, що виходять з глибин душі, тим більшою мірою стає маленька людини вихователем самої себе”, – підкреслював В.Сухомлинський.

стверджуючи думку про чутливість духовного світу вихованця та важливість вдумливості наставника у доборі засобів виховного впливу [4, с.124].

Надзвичайно ефективними засобами такого впливу, на думку педагога, є зміст освіти у початковій школі, адже вивчення рідної мови, природи, залучення до найвищих досягнень духовної і матеріальної культури народу, його традицій, звичаїв, обрядів, народних ремесел стає не лише джерелом знань, а й незамінним засобом формування високої духовності учня.

Однією із найдієвіших форм здійснення недидактичного виховного впливу на внутрішній світ учнів початкових класів стало використання у навчально-виховному процесі Павлиської середньої школи казок, як народних, так і авторських.

Виховний потенціал цього літературного жанру не можна переоцінити, адже діти із великим задоволенням поринають у світ чарівних пригод у нереальному світі, який змінюється відповідно їх уявленням і бажанням. Трансформуючи казковий світ, маніпулюючи уявними персонажами, діти не лише здобувають знання про оточуючий світ, про стосунки людей, а й моделюють вирішення життєвих проблем, відпрацьовують різні лінії поведінки, формують власне судження про події та вчинки казкових героїв, вчать вірити у перемогу справедливості, силу добра, любові, краси.

Надзвичайних успіхів у цій сфері було досягнуто у Павлиші. „Казки школи під голубим небом” В.Сухомлинського, за глибоким переконанням дослідників, стали справжньою школою виховання почуттів і духовності учнів. Педагогічна доцільність використання народних і авторських казок у навчально-виховному процесі початкової ланки освіти полягає у тому, що у них доступною для дітей мовою викладено високі істини про загальнолюдські цінності [2, с.30]. Дієвість впливу казок на учнів ґрунтується на чудесній властивості перетворювати звичайний світ на незвичайний, в якому розмовляють рослини і тварини, відкриваються таємниці Всесвіту, добро завжди перемагає, і будь-який перебіг подій має щасливий кінець.

„Через казку, фантазію, гру, через неповторну дитячу творчість – вірний шлях до серця дитини. Я буду так вводити малюків у навколишній світ, щоб вони кожного дня відкривали ньому щось нове, щоб кожний наш крок був мандрівкою до джерела мислення й мови – до чудової краси природи. Дбатиму, щоб кожний мій вихованець зростав мудрим мислителем і дослідником, щоб кожний крок пізнання облагороджував серце й гартував волю” [5, с.32].

Особливо важливо виділити авторські казки В.Сухомлинського, які увібрали у себе як концентрат багаторічної життєвої мудрості народної казки, так і значний педагогічний потенціал досвідченого вченого, вчителя-практика. Дослідники жанру казки називають твори педагога справжнім явищем літературного слова через унікальний баланс між їх доступністю для дитячого сприймання та глибиною порушених у сюжетній канві цих творів філософських екзистенційних проблем. Зміст, сюжет, персонажів творів В.Сухомлинського „Пурпурова квітка”, „Хризантема й цибулина”, „Зрубали вербу”, „Краса, Натхнення, Радість і таємниця”, „Колиска”, „Найщасливіша людина на землі” та багатьох інших несуть у собі глибокий духовний зміст, важливий життєвий досвід, формують морально-етичні переконання, ціннісні орієнтації дитини, що не втрачає своєї актуальності і сьогодні.

Твори В. Сухомлинського знайшли достойне місце на сторінках читанок для сучасних молодших школярів, адже вони сприяють гармонійному розвитку особистості дітей, поглиблюють їх знання про навколишній світ, стосунки між людьми, формують систему ціннісних орієнтацій особистості.

Висновки... Підсумовуючи, слід зазначити, що ми розглянули у не повному обсязі лише один із аспектів багатогранної наукової спадщини Василя Олександровича Сухомлинського в центрі якої є ДИТИНА, становлення і розвиток її особистості, а саме – проблему формування системи ціннісних орієнтацій у молодших школярів, яка, поза сумнівом, є гостро актуальними і для сучасних педагогічних працівників. Проте навіть невелике за обсягом дослідження дозволяє зробити висновок про необхідність і важливість використання здобутків величезного науково-практичного доробку визначного педагога, який залишається невичерпним джерелом розвитку сучасної педагогічної думки.

Список використаних джерел та літератури:

1. Выготский Л. С. Собр. соч. : в 6-ти т. / Л. С. Выготский. – Т. 2. – М., 1982; Т.3. – М.,1983; – Т.6. – М., 1985.
2. Лещенко М. Шкільне життя, казковий світі особистість учня / Марія Лещенко // Шлях освіти. – 2002. – № 2. – С. 28–32.
3. Сухомлинский В. А. Без сказки нельзя представить детство (текст беседы с марийскими педагогами) / Василий Александрович Сухомлинский // Комсомольская Правда. – 1976. – 3 окт.
4. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : У 5 т. – Т. 1. Методика виховання колективу / Василь Олександрович Сухомлинський. – К. : Рад.шк., 1976. – 670 с.

5. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : У 5 т. – Т. 3. Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина / Василь Олександрович Сухомлинський. – К. : Рад.шк., 1977. – 670 с.

6. Человек. Культура. Синергия: Учебное пособие по курсу философии для студентов и аспирантов / под ред. проф. Ю. А. Харина. – Мн. : БГУИР, 2000. – 83 с.

Анотація

А.В.Белан

Формирование системы ценностных ориентаций младших школьников в наследии В.А.Сухомлинского

В статье рассматриваются взгляды В.А.Сухомлинского на основные аспекты формирования системы ценностных ориентаций младших школьников, актуальность которых обусловлена современными социальными трансформациями. Рассмотрены идеи педагога-гуманиста по поводу организации воспитательного влияния педагога в начальной школе, особенности построения содержания образования, а также рассмотрение воспитательного потенциала сказок В. Сухомлинского при решении этой проблемы.

Ключевые слова: *ценностные ориентации, ребенок, учебно-воспитательный процесс, начальное образование, воспитательное воздействие.*

Summary

H.V.Belan

The Primary Schoolchildren's Formation of Values in V.Suhomlins'kyi Pedagogical Heritage

The article deals with the views of V.Suhomlins'kyi on the main aspects of the formation of values of younger schoolchildren. The idea of the great educator for the organization of educational influence of the teacher in elementary school, especially the construction of educational content are under analysis, as well as consideration of the educational potential of tales V. Suhomlins'kyi in solving this problem.

Keywords: *values, a child, the educational process, primary education, educational impact.*

Дата надходження статті:

„2” вересня 2011 р.

УДК: 372+37(477)(09)

А.М.БЕЛОУСЬКО,
завідувач відділення
(м.Київ)

О.В.ХАНОВА,
методист
(м.Київ)

В.О.Сухомлинський про взаємини в системі „викладач-студент”

У статті порушуються проблеми системи взаємостосунків „викладач-студент”, які були висунуті В.О.Сухомлинським та знайшли подальше розроблення в сучасних психолого-педагогічних дослідженнях.

Ключові слова: *міжособистісні взаємини, взаємини у системі „викладач-студент”, спілкування.*

Постановка проблеми у загальному вигляді... Упродовж останніх років особливий інтерес у психолого-педагогічних дослідженнях викликає проблема міжособистісних взаємин. Це пояснюється як загальною тенденцією до особистісної орієнтації вищої освіти, так і науковим обґрунтуванням місця й ролі взаємин у системі „викладач-студент” у цілісному педагогічному процесі вищого навчального закладу.

Аналіз досліджень і публікацій... Одним із перших її розробників прийнято вважати К.Д.Ушинського, який відстоював ідею, що „тільки особистість може діяти на розвиток і визначення особистості, тільки характером можна формувати характер. Причини такого морального магнетизму приховані глибоко в природі людини”. Гідним продовжувачем даної проблеми нашої доби як на теоретичному, так і на практично-емпіричному рівнях прийнято вважати В.О.Сухомлинського. Він наголошував, що майбутньому педагогу необхідно у навчальному процесі навчитися будувати взаємостосунки співробітництва й взаєморозуміння. Більше того, педагог зауважував, що головна роль у них повинна належати „представникам освіченим та зрілим”.

Проблему взаємин педагогів і вихованців знаходимо і в працях таких відомих вчених, як: Г.Атвантер, О.О. Бодальов, В.Г. Казанська, В.А. Кан-Калик, В. Кессель, Я.Л. Коломінський, А.Косаковські, С.В. Кондратьєва, Н.В. Кузьміна, О.О. Леонт'єв, Х.І. Лійметс, А.О. Реан, Г. Хібш та ін..

Виклад основного матеріалу... Вчені відзначають, що взаємозв'язок, як і взаємостосунки, має низку таких ознак, як довіра, взаєморозуміння, близькість контактуючих сторін, співчуття, співпереживання, співучасть, згода та ін.

Цілу низку досліджень науковці присвячують впливу взаємин викладача і студента в процесі особистісного зростання майбутніх фахівців, розвитку у них професійних якостей і властивостей у процесі навчання у вищих навчальних закладах I-II рівня акредитації (училищах, коледжах). До таких досліджень залічують: діалогічну взаємодію викладачів і студентів як умову особистісно-професійного зростання майбутнього педагога й формування в нього стилю педагогічного спілкування (Л.В.Долинська); психологічні аспекти міжособистісної взаємодії викладачів і студентів (І.С.Булах, Л.В.Долинська); вплив взаємин викладачів і студентів на формування „Я-концепції” майбутніх педагогів в умовах навчання їх у професійному училищі (В.І. Юрченко) тощо. Під поняттям „викладач-студент” автори розуміють цілеспрямовану взаємодію суб'єктів педагогічного процесу, яка детермінована метою й завданнями спільної навчально-професійної діяльності й визначається як загальними психологічними механізмами, так і чітко визначеними соціально-рольовими функціями партнерів, особливостями й закономірностями педагогічного спілкування в умовах професійного навчального закладу.

Взаємини між викладачами і студентами, вчителями й учнями, говорив В.Сухомлинський, характеризуються складною внутрішньою структурою, компонентами якої є:

- 1) мотиваційний (інтерес до партнера й потреба в стосунках із ним);
- 2) когнітивний (сприйняття й оцінка іншого; рефлексія стосунків й усвідомлення їх труднощів; уявлення про оптимальні взаємини);
- 3) емоційний (задоволеність стосунками, які склалися; взаємні оцінні ставлення партнерів; відчуття психологічної захищеності, комфортності чи напруженості, тривожності);
- 4) поведінковий (тип взаємин і стиль педагогічного спілкування; спосіб поведінки в конфліктній ситуації; засоби коригування взаємин і взаємовпливу).

Що лежить в основі взаємин між викладачами і студентами? Які психологічні механізми цього процесу? Відповіді на ці та інші питання знаходяться у психоаналітичних підходах взаємин людей різного віку, які склалися під впливом досвіду ранніх дитячих років. Вченими доведено, що найперші взаємини, які виникали ще у колі сім'ї, є визначальними. Всі подальші взаємозв'язки з людьми залежать від того, яким чином склалися й утверджувалися ці початкові стосунки. Основні моделі їх представлені в такий спосіб: дитина-мати, дитина-батько, дитина-брат, дитина-сестра. Вони є прототипами, стосовно них мимовільно оцінюються всі наступні зв'язки між людьми. Більш пізніші взаємини – це, певною мірою, коротке повторення тих рушійних сил, станів напружень і задоволення, якими характеризувалися взаємини в рідній сім'ї.

Міжособистісні взаємини виникають, розвиваються у процесі спілкування. Навчання неможливе поза спілкуванням, адже тільки завдяки спілкуванню воно стає фактором інтелектуального розвитку людини. Відтак, повчав В.Сухомлинський – де є спілкування, там є і виховання, тобто формування людини як особистості.

У такому контексті спілкування в навчанні, а значить і саме навчання, стає одночасно і фактором виховання людини як особистості. Тому головне завдання педагогів повинно полягати в організації спілкування й колективних форм навчання таким чином, щоб ці форми давали одночасно максимальні ефекти в пізнавальному й особистісному розвитку людини. Феномен спілкування здійснює багатозначний вплив на стосунки між викладачем і студентами.

Спілкування між педагогом і вихованцем відбувається в двох площинах:

- перша полягає в тому, що суб'єктом спілкування є педагог, а спілкування впливає від нього;
- друга – суб'єктом є вихованець. Зауважимо, що переважну роль у цьому надається спілкуванню, спрямованому від педагога до вихованця.

Оптимізація педагогічного спілкування створює найкращі умови для формування особистості, забезпечує сприятливий емоційний клімат, управління соціально-психологічними процесами, дозволяє максимально використовувати особистісні особливості вихователя.

Оригінальні методологічні підходи „процедурної” культури критеріального мислення пропонує О. Анісімов. Проте, Г. Щедровицький не ставить за мету вивчити практику особистісного і професійного зростання учасників ігрової взаємодії на психологічному рівні, а тільки на рівні. Безперечно, самопочуття студента визначається загальною психологічною атмосферою, яка створюється всім педагогічним оточенням. Характер і зміна взаємин з оточуючими людьми є

рушійною силою розвитку самосвідомості, а тому взаємини у системі „студент-викладач” відіграють важливе значення у процесі формування „Я-концепції” майбутнього вчителя. Механізмом цього впливу є „проекція соціальних відносин усередину особистості”

Вагому роль відіграє взаємооцінка між педагогами і студентами та їхні взаємини. Ця обставина вимагає, щоб взаємини „викладач-студент” у професійних навчальних закладах були усвідомлено керованими; нормативність їх цілком має задаватися педагогічною доцільністю. З огляду на це, одним із напрямків організаційно-методичної роботи у професійних навчальних закладах I-II рівня акредитації має бути оптимізація їхніх взаємин зі студентами і змін в структурі особистості.

Список використаних джерел та літератури:

1. Коломинский Я. Л. Психология взаимоотношений в малых группах / Я. Л. Коломинский. – Мн., 2000. – 340 с.
2. Плескачева М. Н. Диагностика избирательности педагогического взаимодействия / М. Н. Плескачева. – Мн., 2005. – 250 с.
3. Рыбакова М. М. Конфликт и взаимодействие в педагогическом процессе / М. М. Рыбакова. – С. 6–42, 100–115.
4. Сидоренко О. Л. Про способи підвищення ефективності взаємодії викладача зі студентами / О. Л. Сидоренко // Проблеми виховання. – 2002. – № 3. – С. 83–88.
5. Сухомлинський В. О. Лист про педагогічну етику // Вибр. твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – Т. 5. – С. 591–600.

Аннотація

А.М.Белоусько, О.В.Ханова

В.А.Сухомлинский о взаимоотношениях в системе „преподаватель-студент”

В статье поднимаются проблемы системы взаимоотношений „преподаватель-студент” которые были выдвинуты В. А. Сухомлинским и нашли дальнейшую разработку в современных психолого-педагогических исследованиях.

Ключевые слова: межличностные взаимоотношения, взаимоотношения в системе „преподаватель-студент”, общение.

Summary

A.M.Belous'ko, O.V.Khanova

V.O.Suhomlins'kyi about the Interrelations in the “Teacher-Student” System

The article raises the problem of the relationship „teacher-student” nominated by V.O.Suhomlins'kyi and found further development in contemporary psychological and educational research.

Keywords: interpersonal relationships, relationships in the „teacher-student,” intercourse.

Дата надходження статті:

„1” вересня 2011 р.

УДК 373.31

Н.М.БІБІК,

*дійсний член НАПН України,
доктор педагогічних наук, професор
(м.Київ)*

Пізнавальний інтерес як умова суб'єктності навчання молодших школярів

У статті висвітлюється актуальність проблеми формування пізнавального інтересу як умови суб'єктності навчання молодших школярів і способи її розв'язання в педагогічному доробку В.О.Сухомлинського.

Ключові слова: пізнавальний інтерес, суб'єктність навчання, спадщина В.О.Сухомлинського.

Побудова українського суспільства на засадах демократичних цінностей і національних пріоритетів потребує створення нових методологічних теорій гуманістичного спрямування, у центрі яких не задані авторитарно функції, а внутрішні можливості людини, її потреби, інтереси.

Відомо, що саме інтерес є тим особистісним утворенням, яке корелює з провідними потребами в кожному віковому періоді; як інтегрована якість потребує розгляду знань з різних галузей науки, врахування сенситивності в формуванні окремих ознак.

Установлено, що пізнавальний інтерес активізує всі психічні процеси людини, на високому рівні розвитку спонукає до постійного пошуку (змін, ускладнення цілей діяльності, виділення з предметного середовища актуальних аспектів для її реалізації, випробовування нових способів діяльності, привнесення до них творчого елементу (Г.С.Костюк, Г.І.Шукіна).

Важливою є роль інтересу і в становленні особистості школяра. Оскільки дитина реалізує свій інтерес (мету, вибір) у процесі провідної діяльності, найсильнішим її мотивом слід вважати пізнавальний інтерес, який активно взаємодіє з системою ціннісних орієнтацій, смислом, цілями, результатами діяльності. Відображає найістотніші сторони особистості (інтелект, волю, почуття). За певних умов інтерес стає засобом живого, захоплюючого навчання, зумовлює інтенсивний і зосереджений перебіг пізнавальної діяльності, переростає в стійку рису характеру.

Експериментальні пошуки доводять, що пізнавальний інтерес є ключовим елементом в розкритті особистісних смислів у навчанні і, нарешті, перетворенні особистості в суб'єкт цієї діяльності. Недаремно пізнавальний мотив, – інтерес – називають синім птахом пізнання. Удалось педагогу впіймати за хвіст цього птаха – учні зачаровані, не помічають дзвоника на перерву, працюють зосереджено і результативно. І навпаки – вислизнув птах із класу – у ньому панує нудьга і бажання списати, підглянути, швидше закінчити, обійти мимо суті тему уроку.

Зміна соціальної позиції дитини шестирічного віку, становлення її як школяра наділяє процес формування пізнавальних інтересів значною своєрідністю. Адже шестирічний школяр переживає перехідний віковий період, коли яскраво проявляються риси дошкільного дитинства, і водночас в сучасних умовах це вже шкільний вік, який вимагає зосередженості, вольових зусиль, активності й самостійності. Оскільки навчальна діяльність стимулює виникнення й розвиток пізнавального інтересу, її характеристики вивчались фізіологами, психологами, педагогами.

Зокрема, за даними фізіологів, шестирічний вік визначається як сенситивний для розвитку мозкових механізмів зорового сприйняття, довільної уваги й еволюції орієнтувальної реакції. Відзначається своєрідність ускладнення механізмів довільної уваги, яка виявляється у вибіркового реагуванні на емоційно значущі об'єкти. Високий рівень емоційності дітей пояснюється тією роллю, яку емоційна активізація відіграє в здійсненні різноманітних психофізіологічних функцій, і, зокрема, сприймання. Встановлено, що у шестирічному віці удосконалюється розвиток активності, пов'язаної з оцінкою інформаційної значущості стимулу. Отже, пізнавальний матеріал може слугувати стимулом активності шестирічної дитини, регулятором її поведінки.

Хоч вікові межі інтересу надзвичайно рухливі, дослідники виділяють молодший шкільний вік як найяскравіший у вираженні інтересу й найсприятливіший для педагогічного керування. Природна допитливість дитини зумовлює готовність до пізнання, чутливість до нового, потребу в самоствердженні. Для педагога це означає захоплення всіх ініціатив, творчих намірів дитини, необхідність забезпечити пошуковий характер їх діяльності.

Процес навчання містить специфічні засоби формування пізнавальних інтересів учнів, і його побудова має спиратись на знання основних закономірностей в утворенні названої якості.

У процесі цілеспрямованого дослідження умов формування пізнавальних інтересів у шестирічних учнів вдалось визначити закономірності його удосконалення: від „голоду фактів” до виділення зв'язків і залежностей у явищах, встановлення їх причини й наслідку. Якісні зміни емоційних реакцій дітей на пізнавальні процеси проходять шлях у напрямку переростання в прагнення досягти результату в діяльності, а за сприятливих педагогічних умов – в зацікавленість пізнавальними діями. Однак, у структурі мотивів 6-річних учнів ще переважають ігрові; у них відзначається розпорошеність інтересів, спрямованість їх у позаурочну сферу; фіксується нетривкий характер їх функціонування. У зв'язку з цим характеристики пізнавального інтересу в цієї вікової групи відрізняються особливостями, які зумовлені, передовсім, зміною соціальної ролі дитини, найважливішим психологічним новоутворенням якої є навчальна діяльність. Саме ця обставина є вирішальною в тому, що шестирічні першокласники починають вперше диференціювати зміст навчальних предметів, виявляти до них вибіркоче ставлення.

Оскільки шестирічні учні починають діяти в умовах регламентованої діяльності, у них цілеспрямовано розвиваються довільні процеси, зосередженість вольових зусиль, що позитивно відбивається на прагненні до знання, завершеності навчальних дій, досягненні кращих результатів. Усе це, безумовно, сприяє появі особистісного ставлення до пізнавального процесу.

У семирічному віці, за даними психологів і педагогів, діти легше сприймають умови й вимоги нормативної організації діяльності і в цьому розумінні керування їхньою пізнавальною активністю і всією гамою пізнавальних інтересів значно відрізняється від роботи з шестирічними учнями.

Надалі результативний бік навчання значно впливає на вияв пізнавального ставлення учнів до змісту знань і процесу його набуття; накопичення навчальних невдач у багатьох із них гальмує розвиток пізнавального інтересу. Зазначимо, що саме неврахування відмінностей пізнавальної сфери 6 ти і 7-річних учнів зумовили нижчі показники навчальних досягнень у класах, які комплектувалися одночасно дітьми 6-ти і 7-річного віку. У такому разі організація навчального

процесу не дає змоги учням у повному обсязі реалізовувати ресурси свого віку, одержувати актуальну педагогічну підтримку.

Визначаючи домінуючі тенденції у характеристиках розвитку мотивів, учені підкреслюють, що в них не виявлено вікових лімітів, насправді вікові межі вияву мотивів навчання окреслити неможливо, вони мають різну часову перспективу дозрівання, яка багато в чому залежить від методики її формування.

Методологічно мотиваційна сфера особистості потребує системного підходу до організації формуючого процесу як цілісної системи педагогічних впливів на мотиваційне поле особистості.

Такий діапазон освоєння проблеми продемонстрував **В.Сухомлинський**. Від глибокої психологічної і педагогічної інтерпретації сутності феномену інтересу до перевірених на практиці засобів його підтримки й розвитку на різних вікових етапах.

Виняткова поінформованість В.Сухомлинського дозволила йому критично переосмислити надбання класичної і сучасної людинознавчих наук щодо інтересу як пружини особистісного розвитку, найенергійнішого мотиву пізнання.

Аргументуючи своє бачення, він ґрунтується на безлічі фактів прояву інтересу, на апробованих засобах захоплюючого навчання і додає нові смислові відтінки у розуміння цього феномена, розширює межі його тлумачення на структурному і функціональному рівнях. Зокрема, вчений виділяє такі ознаки пізнавального інтересу: зібраність думок, зусилля волі, виявлення почуттів, що ведуть до переборення труднощів; пошукова активність – „праця думки”, що виявляється в ініціативності та самостійності; поступальний рух від поверхового до глибокого проникнення у сутність причинно-наслідкових зв'язків.

Водночас пізнавальний інтерес – „це тонка і примхлива річ”, вразливо залежить від багатьох чинників: перевантаження учнів, нехтування їхніми потребами, використання невмотивованих оцінок та ін.

Питомим середовищем для пізнавального інтересу В.Сухомлинський вважав передусім навчальне спілкування: „Навчання може стати для дітей цікавою і захоплюючою справою, якщо воно осягається яскравим світлом думки, почуття, творчості і краси” [2, с.126].

Як же організувати допитливе пізнання світу, як забезпечити гармонію трьох начал: **треба, важко, прекрасно**; як вдихнути енергію інтересу в повсякденний ритм навчання?

Над цими питаннями замислювався вчений-педагог, досліджуючи, перевіряючи свої сумніви щодо віку учня, з якого треба починати розвиток бажання вчитись. У результаті дійшов висновку: витoki інтересу – в дошкільлі, в молодшому шкільному віці. Відтоді стали відомими на весь світ його „Школа радості” для шестирічних, де навчання проводилось серед природи, „біля джерела думи і слова”, де розум дитини тренувався з кінчиків пальців. За партою, – переконував В.Сухомлинський, – можна простежити результат розумового розвитку дитини. Натомість необхідно бачити взаємодію дитини з навколишнім світом, з речами, явищами, з людьми, з силами природи: Чим сильніше прагнення до пізнання, тим з більшим інтересом працюють діти, тим глибше розкривається дослідницький характер праці. Потік інформації з навколишнього світу стає особливо сильним стимулом пізнання за умови, коли мислити допомагають руки, коли в праці дитина прагне знайти відповідь на хвилююче питання, відкрити загадку, переконатися в правдивості того, що поки що осмислюється як припущення. Справжнім мислителем стає дитина, коли починає трудитися, але не з примусу, а з щирого бажання. Джерелом дитячого бажання трудитися є насамперед *бажання дізнатися*. Якщо це бажання розвивається, в дітей зміцнюється інтерес до праці. Те, що в практиці виховної роботи називають любов'ю до праці, є сплавом цікавості, допитливості і почуття власної гідності дитини¹ [2, с.140].

Із перших днів перебування в школі діти склали вірші, оповідання на основі спостережень, описи природи. Творець Школи радості справедливо вважав, що в творчому процесі формується уява, образне і понятійне мислення. Так само важливим він уважав стан розвитку в учнів швидкого й осмисленого читання. Досвід йому підказав, що невдачі в навчанні, ослаблення інтересу, розчарування на наступних рівнях навчання, в підлітковому віці зокрема, нерідко зумовлені невмінням читати. Тому „живильним джерелом” підтримки жаги знань В.Сухомлинський вважав успіхи в навчанні, усвідомлення і переживання думки, що я роблю крок уперед, піднімаючись сходиною пізнання.

Учений підкреслював, що в навчанні важливо не тільки спиратися на інтерес як такий. Це може призвести до швидкого його насичення.

Більш ефективною визнана методика постановки спеціальних навчально-пізнавальних проблемних завдань, які спираються на практичний смисл вивчення теми, використовують життєвий досвід учня і сприяють результативності навчання. Як свідчить практика, часто перешкодою до захоплюючого навчання є відмінності в інформованості учнів у різних галузях знань, життєвих обставинах тощо.

Правильне відображення взаємозв'язку між двома або більше об'єктами як єдиного цілого дав змогу В.О. Сухомлинському послідовно підводити учнів до розуміння досить складних зв'язків і відношень. Спрямовуючи думку на ще непізнане, звертаючи увагу на ті сторони явищ, які залишилися непоміченими, Вчитель сприяв тому, що новизна результатів пізнавальної діяльності викликає емоційні переживання. Цьому сприяли художні тексти – задачі, притчі, які ставили учнів у позицію дослідників.

Оволодіваючи операціями, необхідними для визначення причин і наслідків, учні поступово оволодівали вмінням узагальнювати причинові зв'язки, бачити загальне й відмінне в явищах, з'ясовувати, що з ним пов'язане, що від нього залежить: Навіщо півневі гребінець. Як бджола стала золота. Яке щастя? Хто ж муруватиме печі? Корисний чи шкідливий. Хто найкращий майстер на землі Чи можна перехитрити сонечко. Як заходить сонце. Що буде, як зупиниться час. Який слід повинна залишити людина на землі [4].

Таким чином, мотиваційний тонус діяльності учнів у досвіді діяльності В.О. Сухомлинського з шестирічними підтримувався станом їхньої допитливості в процесі безпосереднього спілкування з навколишнім середовищем, установкою на пошук внутрішніх зв'язків і залежностей у світі природи й людських відносин, посиленням усвідомлення учнями смислу навчальної діяльності, користі знань. Це забезпечувало індивідуально-особистісний ефект навчання, умови для докорінної зміни позиції дитини, перетворення її в суб'єкт особистісно значущої діяльності.

Список використаних джерел та літератури:

1. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи / О. Я. Савченко. – К. : Абрис, 1997. – 467 с.
2. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 3. – 670 с.
3. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 5. – 639 с.
4. Сухомлинський В. О. Вогнегривий коник: Казки. Притчі. Оповідання / В. О. Сухомлинський. – [2-ге вид.]. – К. : Вікар, 2008. – 200 с.

Анотація

Н.М.Бибик

Познавательный интерес как условие субъектности обучения младших школьников

В статье раскрывается актуальность проблемы формирования познавательного интереса как условия субъектности обучения младших школьников и способы ее решения в педагогической деятельности В.А. Сухомлинского.

Ключевые слова: познавательный интерес, субъектность учения, наследство В.А. Сухомлинского.

Summary

N.M.Bibik

Cognitive Interest Forming as Subject Condition of Junior Schoolchildren Learning

The actuality of the problem of cognitive interest forming as subject condition of junior schoolchildren learning and ways of its development in pedagogical works of V. Suhomlyns'kyi are analysed in the article.

Key words: cognitive interest, subjectivity of learning, heritage of V.A. Sukhomlyns'kyi.

Дата надходження статті:

„1” вересня 2011 р.

УДК 37.013.42(510):929–051 В.Сухомлинський (477)(045)

Ю.І.БЛАЖЕВИЧ,
старший викладач;
О.І.БЛАЖЕВИЧ,
старший викладач
(м.Хмельницький)

Гуманістична педагогіка Василя Сухомлинського і її творче використання в освітньому просторі Китаю

У статті на основі вивчення наукової літератури, опублікованих матеріалів періодичних видань, розглянуто актуальну освітню проблему, пов'язану з вивченням і широким використанням новаторських педагогічних ідей видатного українського вчителя і вченого Василя Олександровича Сухомлинського в освітньому просторі Китайської Народної Республіки.

Ключові слова: Сухомлинський, Китай, гуманістична педагогіка, педагогічний досвід, творча спадщина.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Сучасні світові тенденції – перехід до інформаційного стану науково-технічного прогресу, прискорене впровадження соціально-політичних і економіко-технологічних новацій – формують досить високі стандарти якості

інтелектуальних умінь, професійних навичок і комунікативних здібностей людини. Як наслідок, сучасне суспільство ставить підвищені вимоги до соціальної і професійної мобільності особистості, якості й рівня її освіченості, інтелектуальних, моральних, вольових і психоемоційних проявів.

Нині в центрі освітнього процесу перебуває особистість із її своєрідним внутрішнім світом, потребами, інтересами, запитам, почуттями. Формується така особистість завдяки гуманізації і демократизації навчально-виховного процесу школи, пошуку оптимальних концептуальних підходів до розвитку системи освіти, впровадження нових педагогічних технологій. У ситуації формування глобального освітнього простору ці процеси спричиняють постійне зростання наукового і практичного інтересу до вивчення досвіду інших країн в цій сфері.

Для розв'язання зазначених проблем розвинені країни світу звертаються до творчої спадщини видатних педагогів, до різних педагогічних концепцій і технологій, які можуть сприяти успішному формуванню нового покоління, готовому креативно відповідати викликам сучасності. Завдяки цьому процесу по-новому інтерпретуються новаторські ідеї педагогів і вчених минулих віків, особливо ХХ століття, таких як Ян Коменський, Джон Дьюї, Паулу Фрейєре, Антон Макаренко, Василь Сухомлинський, Шалва Амонашвілі та інші.

У Китайській Народній Республіці, де йде бурхливий розвиток економіки та невпинно підвищуються соціальні і культурологічні стандарти населення, особливого значення надається процесам активного вивчення, узагальнення й адаптації різних соціальних і культурологічних ідей та концепцій. Система освіти Китаю останні 20 років переживає процес інтенсивного реформування, що спрямований на підвищення якості навчання та виховання. Тому для нас особливо важливе те, що в Китаї все більше набуває поширення і розвитку в освітньому просторі особистісно орієнтована педагогіка Василя Сухомлинського – подвижника гуманістичної педагогіки, у творчості якого зосередилися ключові моменти загального педагогічного процесу ХХ ст., відбулися тенденції й альтернативи сучасної освіти.

Аналіз досліджень і публікацій... Використання творчості українського педагога в освітній практиці Китаю сприяє розв'язанню цілої низки актуальних педагогічних проблем, насамперед, всебічного виховання і раннього розвитку особистості. Творча спадщина Василя Сухомлинського привертала і привертає до себе увагу багатьох педагогів, психологів, філософів, практиків. Ідеї гуманістичної педагогіки видатного українського педагога-новатора були глибоко проаналізовані в працях дослідників різних країн: М.Богуславського, І.Буєвої, І.Валеевої, Г.Волкова, М.Мухіна, В.Риндак (Росія); В.Вітки, М.Дмитрієва (Білорусь), А.Борисовського (Киргизстан); Р.Агаяна (Вірменія); Е.Гартманн, Ю.Полціна, Р.Штайник (Німеччина); Х.Франгоса, М.Ціанзі (Греція), А.Кокерілля (Австралія), А.Суйямі (Японія), С.Лакшина, М.Біблюка (Польща); Л.Мілкова, С.Тодорова (Болгарія); Д.Вайса (США), А.Петрікаша (Угорщина), І.Трайера (Чехія), М.Антонця, Л.Бондар, І.Зязюна, Н.Дічек, Г.Калмикова, В.Кузя, О.Петренко, А.Розенберга, О.Савченко, М.Сметанського, О.Сухомлинської, В.Хайруліної, М.Ярмаченка (Україна); Бі Шуджі, Ван Ігао, Вей Шушеня, Лі Чженьсі, Лі Цзинлінь, Сяо Су, Тан Чиці, У Чень, Чжан Ченя (Китай) та ін. Причини поширення педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського в КНР розкриті також в роботах відомих китайських педагогів Ван Ігао і Чжу Сяомань [1, с.2-3].

Виклад основного матеріалу... Універсалізм запропонованої В.Сухомлинським гуманістичної педагогіки, орієнтованої на особистісний розвиток кожного підростаючого громадянина країни, практична основа й образний стиль викладу теоретичних і методологічних постулатів зумовили поширення ідей і творів українського педагога в різноманітних суспільно-політичних, соціально-культурних і освітньо-педагогічних умовах. Як показує аналіз джерел, найбільшої популярності ідеї В. О. Сухомлинського набули в пострадянських країнах (Україна, Росія, Білорусія, Грузія, Вірменія), що пояснюється схожістю систем освіти, виховних традицій, спільним досвідом їх розвитку в минулому. Деякі аспекти педагогічної концепції і практики В. О. Сухомлинського отримали поширення в Німеччині, Австралії, Греції, Польщі, США. Наприклад в Росії у 1998 р. в Оренбурзі створена Уральська Асоціація Василя Сухомлинського, педагогічні інновації українського педагога і вченого увійшли органічною частиною у такі наукові напрями: „Школа діалогу культур”, „Школа комунікативної дидактики”, „Вітагенна освіта”, „Етична педагогіка” та ін. В Німеччині у 1990 році було утворено Міжнародне товариство послідовників В. О. Сухомлинського [2, с.4-5]. На жаль цього ми не бачимо на теренах рідної землі великого педагога.

Проте найбільш широко використовуються ідеї і творчі здобутки В.Сухомлинського в Китайській Народній Республіці. Зрозуміло, що процес інтенсивного знайомства китайців з основними положеннями радянської педагогіки розпочався ще в 50-ті роки ХХ ст. Спільні ідеологічні й соціально-економічні основи організації суспільства й держави в обох країнах активно сприяли певному запозиченню й використанню в нових китайських умовах нагромадженого в СРСР педагогічного досвіду. Така адаптація дала змогу ліквідувати феодальні

педагогічні підходи, дати освіту більш широким верствам населення, в основному ліквідувати неграмотність.

Проте ідеологічне загострення і протистояння між КНР і Радянським Союзом в 60-ті роки, а потім здійснювана із травня 1966 по жовтень 1976 р. „культурна революція” привели до повної ізоляції й ігнорування не тільки світової педагогічної практики, але й нагромадженого століттями досвіду народної китайської педагогіки, волонтаризму в управлінні системою освіти, відкинули китайську школу на кілька десятиліть назад. Лише після проголошення нового курсу Китаю в післямаодзедунівський період, з кінця 70-х років ХХ ст., у контексті масштабних економічних і соціально-політичних реформ, тут відроджується інтерес до використання досвіду радянської педагогіки для розв'язання цілої низки актуальних освітніх і педагогічних проблем, що накопичилися за роки „культурної революції”, і, насамперед, в сфері всебічного виховання дітей й раннього розвитку особистості. Якраз в цей період особлива увага стала приділятися педагогічним ідеям і практичному досвіду радянського педагога і вченого В.О.Сухомлинського [3].

Китайські спеціалісти в галузі освіти і виховання відзначали, що підходи видатного українця до виховання і навчання підростаючого покоління співзвучні ідеям великого древнього китайського філософа і педагога Конфуція, який вважав, що освіта повинна бути доступною для всіх, а школа повинна вирощувати не тільки „всезнаюк”, а, в першу чергу, громадян і патріотів своєї батьківщини.

Китайські вчені причину такого широкого поширення ідей В.О.Сухомлинського в їхній країні бачать також в тому, що ідеї українського педагога про об'єднання школи, сім'ї та громадськості в єдину виховну систему із взаємодоповнюючим моральним, естетичним, трудовим і розумовим вихованням, а також доступність, публіцистичність, легкість сприйняття праць талановитого вченого не тільки для науковців, але й широкого загалу вчителів, стали пріоритетними для китайського суспільства в умовах реформування всіх сфер життя, зокрема й в освітянській галузі [4, с.4].

Розвиваючи і поглиблюючи ідеї гуманістичної педагогіки Ж.-Ж. Руссо, К. Ушинського, Я. Корчака, психологів Л. Виготського й О. Костюка, В. О. Сухомлинський інтегрував психологічні і педагогічні знання про взаємозв'язок навчання та розвитку в навчально-виховний процес і зробив вагомий внесок в одну з найскладніших галузей дидактики – теорію і практику розвивального навчання. Особливо важливого значення для китайської педагогіки набувають думки В. О. Сухомлинського, що стосуються визначення мети навчальної діяльності, яку він бачив не тільки в засвоєнні знань, умінь, навичок, а й у забезпеченні всебічного розвитку дитини, її мислення, уваги, мови, пам'яті, почуттів, перетворення знань, вмінь і навичок на засоби досягнення мети.

Крізь призму китайської педагогіки істотним для китайських учителів є внесок В. О. Сухомлинського у творчу розробку всіх змістових аспектів і напрямів виховання – патріотичного виховання як формування громадянина; трудового виховання як єдності трудової культури і загального розвитку; естетичного виховання як постійного ускладнення завдань, змісту, методів і форм відповідно до віку учнів і рівня їхнього естетичного розвитку; фізичного виховання як найважливішої умови життєрадісності, оптимізму дітей, їхнього повноцінного розумового розвитку.

Особливо актуальною для сучасної китайської освіти є створена В. О. Сухомлинським теорія виховання всебічно і гармонійно розвиненої особистості. Педагогічні ідеї українського педагога про виховання стали складовою напряду педагогіки, що його в Китаї називають „вихованням природних якостей”. Всебічне моральне, розумове, фізичне і естетичне виховання можливе, на думку сучасних китайських педагогів, лише за умови врахування індивідуальних рис особистості учня, його особливостей. Не останню роль в популяризації педагогіки „виховання природних якостей” відіграла державна програма обов'язкового дев'ятирічного навчання і необхідність навчати всіх без винятку дітей.

Зміна виховної парадигми зумовила перенесення уваги вчителів на невстигаючих учнів. Тому особливо актуальним для китайської педагогіки є досвід В.О. Сухомлинського з організації роботи з дітьми із заниженою здатністю до навчання. Використовуючи ідеї українського педагога, відомий китайський реформатор у галузі педагогіки, послідовник В. О. Сухомлинського Вей Шушень розробив оригінальні підходи до навчання невстигаючих учнів і досяг у цьому значних успіхів. Він приділяв багато уваги індивідуальному розвитку школярів, допомагав їм виробляти впевненість у своїх силах, почуття власної гідності, давав можливість відчувати радість пізнання й щастя успіху [5, с.17].

Важливою складовою реформованої системи виховання в Китаї виступає моральне виховання, яке розглядається, як повернення до багатовікових традицій виховання, біля витоків яких, як це вже зазначалося, стояв ще Конфуцій. З ученням Конфуція перегукуються ідеї

В. О. Сухомлинського, який визначав зміст морального виховання як оволодіння вихованцями моральним багатством суспільства і перетворення його в норми та правила моральної поведінки. Той факт, що український педагог особливого значення надавав виховній ролі традицій як найважливішому методу виховання поважного ставлення до старших, до батьків, якнайкраще відповідає духу традиційної китайської педагогіки, заснованої на шанобливій повазі до старшого. Саме тому в китайських педагогів такою популярністю користується вперше опублікована в 1997 р. „Хрестоматія з етики”.

Необхідно також зазначити, що ідеї В. О. Сухомлинського про всебічний та гармонійний розвиток особистості знайшли відображення та творчий розвиток у документах Державного комітету з освіти „Основні напрямки політики морального виховання дітей початкових шкіл”, „Основні напрямки політики морального виховання дітей середніх шкіл” (1988), працях педагогів-практиків Вей Шушени „Педагогіка доброти” (1995), У Чень „Домашнє вогнище” (2001) та ін.

Ідеї В. О. Сухомлинського творчо адаптуються і розвиваються в діяльності багатьох китайських педагогів-практиків. У 36 школах різних регіонів КНР офіційно проводяться експерименти з використанням ідей українського педагога. Серед них найвідоміші школи У Чень, Лі Цзинлінь та Лі Чженьсі [6, с.18].

В 1998 р. створено Всекитайську Асоціацію імені В. О. Сухомлинського, перекладено китайською мовою і видано практично всі його праці, опубліковані в Україні. В 2001 р. перевидано 5-томне видання творів українського педагога-новатора. Значна частина його праць є обов'язковими для вивчення в педагогічних вузах Китаю.

Павлишська середня школа, якій віддав свій талант Василь Сухомлинський, стала взірцем для створення в Китаї експериментальної школи імені В. Сухомлинського в с.Хуаші східної провінції Цзянсу. В 2000 році китайські освітяни-управлінці приїхали в Павлишську школу і через 11 місяців побудували в себе величезний освітянський комплекс, який нині одержав статус державного дослідницького центру. А в усьому Китаї по системі В.Сухомлинського виховують дітей 11 мільйонів педагогів [7, с.4].

У 2004 році на базі цієї школи відбулася Міжнародна конференція „Розвиток педагогічних ідей В. О. Сухомлинського і реформа загальноосвітньої школи в КНР”, що зібрала вчителів та науковців з усіх куточків Китаю, представників Росії та України.

Минулої осені, коли відзначалося 90-річчя з дня народження В.Сухомлинського, китайська делегація знову відвідала Павлишську школу. Подібні конференції регулярно проводяться на базі Пекінського педагогічного інституту, який став всекитайським центром вивчення та розповсюдження творчої спадщини талановитого педагога [8, с.4].

Викладач китайської мови у старшій школі Лі Чженьсі, доктор філософських наук, автор понад 500 праць з педагогіки, психології, філософії, досліджує проблему всебічного розвитку особистості. Аналізуючи педагогічні твори В.О. Сухомлинського, він звертає увагу на глибоке проникнення павлишського педагога в душу кожної дитини. Єдине, що завжди перебувало в центрі його уваги, – це розвиток індивідуальності кожного учня. Лі Чженьсі відзначає важливість для нього як для викладача літератури ідей В.О. Сухомлинського про те, що література має величезні можливості для утвердження таких важливих моральних категорій як добро і зло, обов'язок і совість, честь і гідність. Тому вчитель повинен робити все для того, щоб донести до кожного учня заряд моральності, закладений в образну систему художнього твору. Викладаючи тему, розкриваючи надзвичайну складність і суперечливість характерів персонажів, словесник не повинен забувати про найголовніше – виховувати в юнаків і дівчат нетерпимість до безпринципності, підлості, зради, формувати на цьому ґрунті їхні погляди. Сьогодні, коли заклик до моральної освіти дедалі голосніше звучить у нашій країні, ідеї В.О. Сухомлинського знову набувають нового змісту і значення.

Розвитку всебічних взаємозв'язків, зокрема, в освітянській сфері двох наших країн, сприяють державні візити Президента України Віктора Януковича в Китай (вересень 2010 р.) і глави КНР Ху Цзіньтао до України в червні 2011 р. В ході переговорів досягнуто якісно нові рівні двосторонніх відносин, зокрема й в освітньому просторі [9].

Висновки... Розвиваючи свої наукові погляди, що стосувались різних важливих аспектів виховання, навчання і управління школою, В.О. Сухомлинський водночас досліджував увесь комплекс проблем педагогічної науки. Педагогові вдалось вийти на принципово нові рішення широкого кола питань: педагогічна етика, шкільно-сімейне, статеве виховання, активізація і оптимізація навчального процесу, інтеграція знань в інтелектуальний, моральний, емоційний, естетичний розвиток школярів; керівництво духовним життям шкільного колективу, виховання громадянськості й патріотизму.

Порівняльний аналіз показав, що найбільшого поширення і розвитку ідеї В. Сухомлинського набули в Китаї, де в 1998 р. створено Всекитайську Асоціацію ім. В. О. Сухомлинського.

Запровадження в кінці 70-х років ХХ ст. концептуально нових підходів до освіти та виховання підростаючого покоління, сприяло відродженню в Китаї інтересу до вивчення й використання досвіду радянської школи та педагогіки, популярної відразу після перемоги китайської революції 1949 р. Особливу увагу китайських педагогів привернули праці радянського педагога В. О. Сухомлинського.

Поширення ідей українського педагога в освітньому просторі КНР спричинене, на нашу думку, такими факторами:

1. політичні переконання й цінності у Василя Олександровича ідентичні тій формі свідомості, яка поширена в Китаї. Виховання членів суспільства з колективістською свідомістю, почуттям патріотизму – кінцева мета як для В. О. Сухомлинського, так і для китайських педагогів;

2. суперечності в розвитку освіти КНР, зумовлені зростаючими вимогами суспільства й неможливістю старої традиційної системи освіти задовольнити їх;

3. прагнення В. О. Сухомлинського до того, щоб освіта сприяла всебічному розвитку особистості, відповідає нинішнім зусиллям китайської школи. А виховання людських почуттів, характеру через гуманістичні принципи співзвучне конфуціанській традиції. Ці аспекти мають велике значення для сучасної китайської школи;

4. ідеї виховання в колективі відповідають сучасній моделі організації навчання, забезпечують можливість взаємовпливів і взаємозбагачення особистості й колективу.

Під впливом ідей В. О. Сухомлинського в практиці китайських учителів утвердились:

- розвиток дітей у процесі навчання з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей;
- уроки мислення на природі;
- педагогічна система розвитку літературної творчості дітей різного віку;
- система заходів, спрямованих на консолідацію педагогічного колективу, школярів, батьків і громадськості;
- створення сприятливого навколишнього середовища;
- розвиток позакласної освіти;
- гуманізація керування шкільним колективом;
- стимулювання інтелектуальних почуттів і пізнавальних інтересів учнів.

Усе викладене вище, навіть з урахуванням відмінностей в культурі і ментальності двох народів, створює сприятливі умови для подальшого використання та розвитку в освітньому просторі КНР ідей та спадщини великого українського педагога. Водночас це відкриває нові перспективи й для освіти України.

Матеріали цієї статті можна використовувати в курсах педагогіки, історії педагогіки, всесвітньої історії, при написанні дипломних робіт, проведенні різноманітних виховних заходів.

Список використаних джерел та літератури:

1. Лі Цзіхуа. Творче використання спадщини В. О. Сухомлинського в КНР : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук / Лі Цзіхуа. – К. : Інститут педагогіки АПН України, 2005. – 24 с.
2. Лі Цзіхуа. Творче використання спадщини В. О. Сухомлинського в КНР : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук / Лі Цзіхуа. – К. : Інститут педагогіки АПН України, 2005. – 24 с.
3. www.librar.org.ua
4. Танасійчук О. Почему система Сухомлинского работает в Китае. А не у нас? / Ольга Танасійчук // Киевский вестник. – 2011. – № 77 (6890). – 17 августа.
5. Лі Цзіхуа. Творче використання спадщини В. О. Сухомлинського в КНР : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук / Лі Цзіхуа. – К. : Інститут педагогіки АПН України, 2005. – 24 с.
6. Лі Цзіхуа. Творче використання спадщини В. О. Сухомлинського в КНР : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук / Лі Цзіхуа. – К. : Інститут педагогіки АПН України, 2005. – 24 с.
7. Танасійчук О. Почему система Сухомлинского работает в Китае. А не у нас? / Ольга Танасійчук // Киевский вестник. – 2011. – № 77 (6890). – 17 августа.
8. Танасійчук О. Почему система Сухомлинского работает в Китае. А не у нас? / Ольга Танасійчук // Киевский вестник. – 2011. – № 77 (6890). – 17 августа.
9. <http://uaforeignaffairs.com/article.html?id=694>

Аннотация

Ю.И.Блажевич, О.И.Блажевич

Гуманистическая педагогика Василия Сухомлинского и ее творческое использование в образовательном пространстве Китая

В статье на основании изучения научной литературы, напечатанных материалов периодических изданий, рассмотрено актуальную проблему образования, связанную с изучением и широким использованием новаторских педагогических идей знаменитого украинского учителя и ученого Василия Александровича Сухомлинского в сфере просвещения Китайской Народной Республики.

Ключевые слова: *Сухомлинский, Китай, гуманистическая педагогика, педагогический опыт, творческое наследие.*

Summary

Yu.I.Blazhevych, O.I.Blazhevych

Humanistic Pedagogic of Vasyl Sukhomlynsky and its Creative Use in the Educational Environment of China

The article which is based on the study of scientific sources and published periodicals considers a relevant educational problem associated with the study and the wide use of innovative teaching ideas of the famous Ukrainian teacher and scientist Vasyl Sukhomlynsky in the educational environment in the People's Republic of China.

Keywords: *Sukhomlyns'kyi, China, humanistic pedagogy, teaching experience, heritage.*

Дата надходження статті:

„1” вересня 2011 р.

УДК 372.2.18

А.М.БОГУШ,
дійсний член НАПН України,
доктор педагогічних наук, професор
(м.Одеса)

**Витоки передшкільної освіти в педагогічному вимірі
В.Сухомлинського: реалії і перспективи**

У статті схарактеризовано погляди В.Сухомлинського щодо підготовки дітей до школи; визначено принципи організації навчання дітей до школи. Розкрито сутність понять „спеціальна” і „загальна підготовка дітей до школи”, „готовність”, „передшкільна освіта”.

Ключові слова: *В.Сухомлинський, підготовка дітей до школи, передшкільна освіта, дошкільний навчальний заклад, готовність.*

Ретроспективний аналіз програмно-методичного забезпечення та наукового фонду дошкільної і початкової ланок освіти засвідчив, що, починаючи з часів Я.А. Коменського і до наших днів, найактуальнішою була і є проблема підготовки дітей до школи з різним до неї ставленням, так би мовити, хвильовим: то схвально, то негативно. Найбільш яскраво виявився вектор негативізму навіть до самого терміна „підготовка дітей до школи” в кінці ХХ на початку ХХІ ст. в дошкільній галузі науки. Натомість ставитися до термінології можна по-різному, від цього не зникне сама проблема. Вона є і її треба вирішувати.

З'ясуємо насамперед сенсові значення терміна „підготовка дітей до школи”. Зауважу, що в жодному словнику відсутній феномен „підготовка дітей до школи”.

Звернемося до традиційних класичних підручників з дошкільної педагогіки. Відзначимо, що в кожному з варіативних підручників ХХ і ХХІ століть є розділ „Підготовка дітей до школи”, яким і завершується виклад матеріалу підручника. Науковці дошкільної галузі виокремлюють спеціальну і загальну підготовку дітей до школи [2].

Спеціальна підготовка передбачає озброєння дитини системою знань, умінь і навичок, які надалі забезпечать їй успішне оволодіння змістом навчання в першому класі школи насамперед з основних шкільних предметів (математика, читання, письмо, довілля, рідна мова).

Спеціальна підготовка є підґрунтям, стартовим майданчиком для початку навчання першокласників спеціальних предметів у школі.

На перший погляд, що ж у цьому поганого? Дитина 5-6 років не є „табула rasa” – чистою дошкою. Адже і БҚДО, і всі варіативні програми передбачають предметні змістові лінії, тобто певну суму знань, умінь і навичок, які діти можуть засвоїти відповідно до своїх вікових можливостей. Завдання ДНЗ вишикувати в певну струнку систему вже набуті дитиною стихійні знання.

Проблема в іншому: яким чином в умовах ДНЗ здійснювати підготовку, якими методами і методиками? Звернемося до класичної педагогіки.

Витоки передшкільної освіти в нашій країні сягають 50^х років, зокрема, педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського, найбільш видатної постаті української педагогіки.

Зауважу, що він перший з вітчизняних науковців своєю особистою працею поєднав теорію з практикою навчання дітей 6 років відповідно їхніх вікових особливостей; він перший реалізував на практиці принцип наступності й перспективності дошкільної і початкової ланок освіти в умовах ЗОШ.

На переконання В.Сухомлинського, до школи дитину необхідно серйозно готувати, оскільки успішність роботи школи залежить від якості підготовки її майбутніх учнів у передшкільний період. Насамперед, за його словами, в дітей потрібно виховати бажання вчитися, викликати інтерес до навчання, сформувати вміння вчитися.

В. Сухомлинський зазначав, що діти приступають до навчання „з відкритою душею, з великим бажанням добре вчитися”. Малюка лякає навіть думка про те, що на нього можуть дивитись як на ледаря чи невдачу. Бажання добре вчитися – писав учений, – це красиве людське бажання. Крім того, це яскравий вогник, що осяє зміст дитячого життя, світ дитячих радощів, але „цей вогник легко загасити необережним дотиком до дитячого серця – різким образливим словом чи байдужістю. Життєдайним повітрям для слабенького вогника прагнення до знань є тільки горде усвідомлення і переживання тієї думки, що я роблю крок уперед, піднімаючись крутою стежинкою пізнання” [5, с.42].

Гортаючи сторінку за сторінкою золотника початкової школи „Школа під блакитним небом”, подумки розмірковуєш, які ж педагогічні принципи можна було б застосувати сьогодні в „школах п'ятирічок” або ж у передшкільних класах, готуючи дітей до школи.

Спробуємо виокремити основні з них, а саме:

- Принцип прирівняності й природоодповідності: „перш ніж приступити до систематичного навчання у школі, треба наповнити дитину уявленнями і враженнями від спілкування з живою природою”.

Ці слова Вчителя є водночас і вимогою до формування змісту передшкільної освіти.

Багаторічний досвід роботи з дітьми переконав В.Сухомлинського в необхідності використовувати в наповненні змісту передшкільної освіти „споконвічне джерело дитячого розуму і розвитку мовлення” – природу, оскільки перші наукові знання, істини дитина повинна здобувати з природи, з довкілля, яку він сам і реалізував у „школі під блакитним небом”, у своїх щоденниках „подорожах у природу”, „подорожах у світ праці”, „подорожах до джерела рідного слова” з найменшими дітьми – 6 років.

- Принцип емоційної радісної насиченості й естетичної спрямованості навчання. За В. Сухомлинським, для дітей характерне світле, сонячне, оптимістичне світосприйняття, а дитячий оптимізм – це відчуття радості. Не випадково через усі його праці червоною ниткою проходить слово „радість” – радість сприймання, радість праці, радість навчання, радість творчості, радість колективного життя, радість творіння добра людям... Педагог радив учителям: школа повинна стати для дитини радістю від першого дня перебування до останнього дзвоника випускного класу. А для цього повинні бути й особливі зміст і форми навчання шостирічок.

Вдумливий педагог радив вихователям дошкільних закладів, які працюють з дітьми старшого дошкільного віку: „Ідіть у поле, в парк, пийте з джерела думки, і ця жива природа зробить ваших вихованців мудрими дослідниками, допитливими людьми, які люблять знання, поетами. Я тисячу разів переконувався: без поетичного, емоційно-естетичного струменя неможливий повноцінний розумовий розвиток дитини. Сама природа дитячої думки потребує поетичної творчості. Краса й жива думка так само органічно поєднані, як сонце і квіти” [5, с.27].

Учений з природничо-наукових позицій обґрунтував необхідність використання в розумовому розвитку дітей 6 років наочності: „Природа мозку дитини потребує, щоб її розум виховувався біля джерел думки – серед наочних образів, і насамперед серед природи, щоб думка переключалася з наочного образу на „обробку” інформації про цей образ. Якщо ж ізольовати дітей від природи, якщо з перших днів навчання дитина сприймає тільки слово, то клітини мозку швидко стомлюються і не справляються з роботою, яку пропонує педагог” [5, с.12].

У В. Сухомлинського було своє бачення змісту і форм передшкільної освіти дітей дошкільного віку. Він зазначав у своїх спогадах: „Я прагнув, щоб перш, ніж розгорнути книжку, прочитати по складах перше слово, діти повинні прочитати сторінки найпрекраснішої у світі – книги природи” [5, с.10].

- Принцип занурення дітей у казковий світ усної народної творчості. Педагог досить високо оцінював казку, називаючи її „активною естетичною творчістю, що захоплює всі форми духовного життя дитини – її розум, почуття, уяву, волю... казка – це дитяча творчість, без казки неможливо уявити дитинство” [5,с.38].

Він намагався розповідати казки дітям на лоні природи, поєднуючи спостереження з проявами фантазії, це - казки про „Темінь і Сутінок”, „казка про Сонце”, „казка про Хмари”, „Про бабу ягу”, „Про жайворонка”. Емоційне сприймання казки підсилюються і своєрідним казковим оточенням. В. Сухомлинський пропонує розповідати казку, якщо не серед природи, то у спеціально обладнаній кімнаті казок, щоб усе нагадувало дитині тут про казку: вечірні сутінки, веселий вогник у пічці, казковий будиночок Баби-Яги, казкові персонажі, хатинка дідуса і баби, гуси-лебеді...

Він учив дітей не тільки слухати, розповідати казки, а й складати їх колективно. Діти були творцям і співучасниками колективної творчості народження казки.

- Принцип орієнтації навчання на ситуацію успіху. Від переживання успіху в навчанні залежить бажання дитини вчитись, а без бажання дітей вчитися не може бути й мови про ефективність процесу навчання: „Усі наші задуми, пошуки і побудування, – писав учений, перетворюються на порох, на мертву мумію, якщо немає дитячого бажання вчитися” [5 с. 97].

Звертаючись до педагогів, В.Сухомлинський радив, щоб у кожного з них діти у процесі навчання обов'язково пережили успіх, і в жодному разі дитина не повинна втрачати віру у свої сили. В.Сухомлинський писав: „Я раджу всім учителям: бережіть дитячий вогник допитливості, жадоби до знань. Єдиним джерелом, яке живить цей вогник, є радість успіху в праці, почуття гордості трудівника”. Він закликав колег дати дітям радість праці, радість успіху в навчанні, пробудити в їхніх серцях почуття гордості, власної гідності. Василь Олександрович зауважував, що дитина, яка „ніколи не пізнала радості праці в навчанні, не пережила гордості від того, що труднощі подолані, – це нещасна дитина” [5, с.97].

Принципи взаємозв'язку емоційного і раціонального навчання із життям було реалізовано вченим в його авторській методиці навчання дітей грамоти, серед живої природи, шляхом створення своїх власних абеток і букварів. Така підготовка дітей до школи була реалізована вченим у Павлишській школі, і звісно вона не могла викликати негативізму ні в дітей, ні в батьків, ні в науковців.

На жаль, сьогоднішня практика спеціальної роботи з підготовки дітей 6 років до школи, а відтепер і 5 років не може не турбувати батьків і науковців. Відомо, що в дітей 5-6 років дуже добре розвинена пам'ять, вони можуть багато запам'ятати, вивчити всю абетку, навчитися читати й рахувати до 100 і т.ін. Враховуючи такі можливості дітей, практики здебільшого звели всю спеціальну підготовку дітей до школи до навчання грамоти і математики, було введено розумові тест діагностування дітей під час вступу їх до школи, хоча шкільна практики засвідчує, що інтелектуально підготовлені діти подекуди погано вчаться. Такий вектор спеціальної підготовки до школи безумовно не міг не викликати негативізму науковців.

Що передбачає загальна підготовка? Загальна підготовка дітей до школи передбачає формування готовності дітей до навчання в школі у двох вимірах: готовність до навчання (засвоєнню певних знань) і готовність до нового образу життя, до нової соціальної позиції „школяр, учень” [2].

Відтак, готовність дітей до навчання у школі визначається сукупністю фізіологічних і психологічних особливостей дітей старшого дошкільного віку, яка забезпечує успішний перехід до систематичного шкільного навчання, вона зумовлена дозріванням організму дитини, її нервової і м'язової систем, ступенем сформованості особистості, рівнем розвитку пізнавальних психічних процесів, певним рівнем розвитку здатності дитини використовувати навчальні завдання та шкільні обов'язки, що оцінюються дорослими за суспільно-значущими критеріями. Як бачимо, готовність дитини до навчання у школі має складну структуру і охоплює такі її компоненти: мотиваційний (позитивне ставлення дітей до школи і бажання вчитися), вольовий, розумовий, комунікативний, мовленнєвий і фізичний розвиток.

Готовність дітей до школи, за Р. Овчаровою, визначається ще й таким параметрами:

- умінням планувати й організувати самостійно свою діяльність у відповідності з поставленою метою;
- уміння оцінювати, контролювати процес та зіставляти результати своїх дій з поставленою метою;
- прагнення і вміння знаходити сховані властивості предметів, встановлювати певні закономірності і використовувати їх;
- уміння слухати і чути, розуміти іншу людину;
- уміння виконувати такі логічні операції, як абстракція конкретизація, аналіз, синтез, узагальнення [4].

Сьогодні відбулися суттєві зміни в дошкільній освіті: відвідування дітьми 5 років ДНЗ вперше в Україні закріплено законодавчим актом. Натомість знову виникли проблеми: відсутність приміщень, переповненість груп у ДНЗ.

Отже, в дітей, які відвідують ДНЗ з 3-4 років до випускної групи, може бут сформована і спеціальна і загальна готовність до успішного навчання у школі.

А як бут з тими дітьми, які не відвідують ДНЗ? Адже вони так само, як і вихованці ДНЗ, прийдуть за своїм віковим виміром до школи, одні з них виховувались в елітних центрах і приватних ДНЗ, інші – домашні або діти вулиці. Як результат – нові шкільні труднощі, повна дисгармонії у ставленні дітей до навчання, до засвоєння знань, до нової соціальної позиції – „школяр”, до вчителя і нового „різнопланового” шкільного колективу.

Саме тому на вимоги практиків насамперед учителів початкових класів і батьків увійшло в науковий обіг нове більш конкретне за своїм змістовим спрямуванням і номінацією поняття „передшкільна освіта”.

Визначимося з новим для нас поняттям „передшкільна освіта”. На нашу думку, передшкільна освіта – це проміжна ланка між дошкільною і початковою освітою, яка асоціює спеціальні (засвоєння знань, умінь і навичок) і загальну підготовку дітей старшого дошкільного віку до школи з усіма її компонентами (мотиваційний, вольовий, розумовий, комунікативний, мовленнєвий, фізичний), яка відбувається на позитивному емоційному тлі взаємовідносин педагога і дітей з орієнтацією на особистісно – діяльнісний і комунікативний підходи, які повинні зберегтися в першому класі.

Діяльнісний аспект передбачає збереження унікальної провідної діяльності дошкільного віку, з поступовим її ускладненням і літичним переходом до нової більш складної навчальної діяльності, яка вимагає від дитини довольності всіх психічних процесів.

Комунікативний аспект передбачає збереження на перших етапах навчання особистісно-інтимного спілкування вчителя з учнями, це лагідно – довірливе, гуманне ставлення до дитини, яка щойно ввійшла в новий колектив, вступила в нову соціальну позицію, що зветься „учень”, „школяр”. І поступово підводить дитину до усвідомлення її нової соціальної позиції, в якій змінюється система взаємовідносин „дитина-вихователь”, що була панівною на етапі дошкільного дитинства, на пріоритетність системи „вчитель-учень”, з поступовою орієнтацією випускників дошкільних закладів на особистість учителя як стрижень особистісно-ділового спілкування у шкільному навчанні.

Перехід дитини до школи вимагає зміну типу діяльності, в яку задіяні і вчитель, і дитина. Психологи виокремлюють три типи сумісної діяльності дитини і дорослого, які по-різному впливають на психічний розвиток дитини [3].

Перший тип – репродуктивний, побудований на інструктивно-виконавських начатках. Дорослий для дитини виступає тільки як носій соціально заданої суми „ЗУНів”, яку дитина обов’язково повинна засвоїти шляхом копіювання і наслідування під безпосереднім контролем педагога [3, с.147].

Другий тип сумісної діяльності – квазієвристичний. Дорослий залишається носієм „ЗУНів”, натомість намагається створити квазіпроблему для дитини, він наптовхує дитину на ті способи вирішення навчального завдання, які сам добре знає. І в середині означеного типу сумісної діяльності також не виникає справжнього спілкування дитини з дорослим.

Насамкінець третій, розвивальний тип сумісної діяльності, який передбачає відкриту проблемність як для дитини, так і для педагога, виникає ситуація невизначеності, пошук шляхів її вирішення, що передбачає обов’язково розвивальне спілкування між педагогом і дитиною, формування здібностей, які були відсутніми яку дитини, так і в педагога. Таке розвивальне спілкування веде до саморозвитку, до формування творчої особистості як дитини, так і педагога. За цим типом дієвою є формула: „Робимо разом”, „Робимо зі мною”, „Роби краще за мене”, що відповідає гуманістичній парадигмі освіти.

Отже, і вихователі, і вчителі, які будуть працювати в передшкільний період з дітьми, і вчителі – класоводи повинні орієнтуватися на третій, розвивальний тип – сумісну діяльність з дітьми, який враховує вікову дитячу індивідуальність, спонукає її до творчого самовиявлення, зберігає унікальність і самобутність дошкільного дитинства, забезпечує літичний, безкризовий перехід дошкільника в позицію особистості другого дитинства – школяра і водночас віддзеркалює розвивальний характер освіти.

Отже, передшкільна освіта повинна забезпечити повноцінну реалізацію принципу наступності й перспективності дошкільної і початкової освіти, як у програмно-методичних документах, так і на практиці.

У реаліях сьогодення, на мою думку, доцільно було б виокремити спеціальні передшкільні класи для дітей 5 років, в яких би працювали вихователі ДНЗ, не залежно від приміщень, де вони будуть розташовані.

Список використаних джерел та літератури:

1. Богуш А. Педагогічні виміри Василя Сухомлинського в сучасному освітньому просторі / Алла Богуш. – К.: Слово, 2008.
2. Козлова С. А. Дошкільна педагогіка / Козлова С. А., Куликова Т. А. – М.: Академія, 1998.
3. Кудрявцев В. Т. Психологія розвитку человека / В. Т. Кудрявцев. – Рига: Эксперимент, 1999.
4. Овчарова Р. В. практическая психология в начальной школе / Р. В. Овчарова. – М.: ТЦ „Сфера”, 1996.
5. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в 5^{ти} томах / В. О. Сухомлинський. – К.: Радянська школа, 1977. – Т. 3.

Анотація

А.М.Богуш

Истоки предшкольного образования в педагогическом измерении В.Сухомлинского

В статье дана характеристика взглядам В.Сухомлинского на подготовку детей к школе; определены принципы организации обучения детей к школе. Раскрыто сущность понятий „специальная” и „общая подготовка детей к школе”, „готовность”, „предшкольное образование”.

Ключевые слова: В.Сухомлинский, подготовка детей к школе, готовность, предшкольное образование.

Summary

A.M.Bohush

Origins of Pre-School Education in Pedagogical Dimension of V.O.Sukhomlyns'kyi

Characteristic of V.O.Sukhomlyns'kyi's views to children's preparation to school is done in the article; the principles of training children for school organization are determined. The essence of the notions "special" and "general preparation of children to school", "readiness", "pre-school education" is revealed.

Key words: V.O.Sukhomlyns'kyi, preparation of children to school, readiness, pre-school education.

Дата надходження статті:

„2” вересня 2011 р.

УДК 376.54:929 В.Сухомлинський (477)(045)

Л.С.БОНДАР,

кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
(м.Київ)

Погляди В.О.Сухомлинського на розвиток обдарованості дітей

У статті розкрито погляди В.О.Сухомлинського про виявлення обдарованої молоді, розвиток її розумових та творчих здібностей; визначено умови формування таланту й обдарованості школярів.

Ключові слова: обдарованість дітей, розумові здібності, розвиток, творчість і талант.

У світлі поставлених перед школою нових завдань треба по-новому підходити до виховання життєтворчої особистості. Серед глобальних проблем сучасності провідне місце займає проблема розвитку обдарованості дітей. Реалізуючи програму „Творча обдарованість”, педагоги постійно звертаються до педагогічної спадщини видатного педагога В.О. Сухомлинського, який писав: „Немає дітей обдарованих і не обдарованих, талановитих і звичайних. Обдаровані, талановиті всі без винятку діти. Розпізнати, виявити, розкрити, виростити, виплекати в кожного учня його неповторно індивідуальний талант – це означає піднести особистість на високий рівень розвитку людської гідності” [5, с.96].

Кабінет Міністрів України ухвалив „Державну цільову програму роботи з обдарованою молоддю на 2007-2010 роки”, якою визначено такі завдання: сприяти формуванню інтелектуального потенціалу нації, створити оптимальні умови для виявлення обдарованої молоді й надання їй підтримки в розвитку творчого потенціалу. Раннє виявлення обдарованих і талановитих дітей, їх навчання та виховання – найважливіші складові творчого доробку та практичного досвіду В.О. Сухомлинського.

Школа повинна створювати умови для розвитку творчих можливостей учнів, адже суспільний економічний прогрес визначає творча, обдарована, талановита особистість. Щоб отримати позитивні результати роботи з обдарованими учнями, треба створити індивідуальні самоосвітні програми для них на основі діагностики та самоаналізу.

У руках кожного педагога доля десятків, сотень людських життів, і саме педагог має відкривати в кожній людині творця, ставити перед собою мету вірити в талант і творчі сили кожного вихованця. Пошук та ініціатива вчителів повинні спрямовуватися не лише на загальний розвиток дитини, а й на більш поглиблене вивчення нею профільних предметів. Упровадження ефективних методичних засобів і технологій пошуку, навчання, виховання та самовдосконалення обдарованих дітей – головна мета сучасних педагогів. Її можна досягти лише спільними зусиллями учителів та учнів.

Педагогічна система навчально-виховної роботи Василя Олександровича ґрунтується на тому, щоб кожний учень „займався улюбленою працею, і чим глибше він вникне в цю працю, тим більше розвиватимуться його здібності й талант, тим щасливішим буде його життя” [7, с.18]. Ці

слова В.О. Сухомлинський виголосив понад 40 років тому. На жаль, у сучасній педагогічній практиці не завжди створюються необхідні умови для учня, щоб він міг виходити за межі програми з того предмета, який його найбільше цікавить і до якого в нього є здібності. А це, на думку Василя Олександровича, саме той шлях, з якого розпочинається творча науково-дослідна робота. В „Енциклопедії освіти” (2008) зазначається: „Бажано, щоб навчання обдарованих дітей будувалося на основі спеціально розроблених програм, котрі сприяли б повній реалізації їх творчого й інтелектуального потенціалу, дозволяючи водночас уникати однобокості психічного розвитку, а також надмірного психічного навантаження і перевтоми” [1, с.596].

Відомі вчені А.А. Мазаракі та І.С. Волощук вважають, що на сьогодні немає однозначного й вичерпного визначення поняття обдарованості. До того ж, на їхню думку, не розроблено жодної достатньо валідної та надійної методики виявлення обдарованих і талановитих індивідів. Вони наводять ряд визначень поняття обдарованості різних науковців, а саме: якісно особливе поєднання здібностей; наявність загальних здібностей; розумовий потенціал, цілісна індивідуальна характеристика пізнавальних можливостей і здібностей з навчання; сукупність задатків, характеристика міри вираження і своєрідності природних передумов здібностей; високий рівень розвитку здібностей людини, що дає їй змогу досягти особливих успіхів у певній діяльності; талант до певного виду діяльності й унікальні творчі здібності [2, с.187-194]. Аналіз свідчить, що тривалий час обдарованість асоціювалася виключно з інтелектуальними здібностями людини.

Розвиток здібностей значною мірою визначається умовами виховання, особливостями сформованості особистості. Вихідною передумовою для розвитку здібностей є природні задатки, з якими дитина з'являється на світ. Здібності – це індивідуально-психологічні особливості, що є умовою успішного виконання конкретної діяльності. Вони проявляються у швидкості, глибині та міцності оволодіння засобами і прийомами діяльності. Специфічними є шляхи розвитку спеціальних здібностей. Кожна здібність має свої структури та рівні. Репродуктивний рівень забезпечує високе вміння засвоювати знання, оволодівати діяльністю, творчий – сприяє формуванню нового оригінального рівня. Кожна репродуктивна діяльність має елементи творчості.

Рівень розвитку здібностей залежить від якості знань та умінь, природних задатків людини, „тренованості” мозкових структур, що беруть участь у пізнавальних і психомоторних процесах. Із здібностями тісно пов'язані нахили, тобто вибіркова спрямованість індивіда на певну діяльність.

Будь-яка здібність включає певні якості пам'яті людини. Особливо важливе значення при цьому мають такі риси, як швидкість запам'ятовування, її міцність, повнота, готовність, точність відтворення. Зазвичай у людей з високими здібностями спостерігаються добра пам'ять, ширина, глибина, ясність думки, послідовність, самостійність, здатність швидко зосереджувати сили свого розуму на нових завданнях і енергійно працювати над їх розв'язанням.

Здібності школярів поділяються на загальні і спеціальні. Загальними вважаються здібності до навчання, розумові здібності і здібності до праці. До спеціальних здібностей належать здібності в окремих галузях діяльності (літературна, математична, біологічна, музична, спортивна, конструкторська, технічна, сценічна тощо). Діти, з високим рівнем розвитку загальних і спеціальних здібностей є обдарованими. Вони характеризуються високою допитливістю і дослідницькою активністю, мають чудову пам'ять, „рано оволодівають мовою й абстрактним мисленням, їх вирізняє здатність безпомилково кваліфікувати інформацію і категоризувати досвід, вміння широко використовувати знання.

В обдарованих дітей спостерігається підвищена концентрація уваги, наполегливість у досягненні результату в тій галузі, котра їх цікавить. Вони допитливі, чутливі до вишукування нових проблем, їм притаманні фантазія, оригінальність, вони невтомні у своїх пошуках, здатні нестандартно мислити, виявляють творчу активність” [1, с.596].

Правильно організоване навчання може й повинно сприяти розвитку розумових сил учнів. Педагоги Пависької школи створювали умови для опанування школярами прийомів розумової діяльності, стимулювали в них розвиток творчих здібностей, „емоційне пробудження розуму”, „активність думки”.

Творчість Василь Олександрович назвав самою „суттю життя в світі знань і краси”, а творчу діяльність школяра розглядав як стимул розвитку пізнання. „Творчість, – писав він, – є шаблянкою самостійного мислення, на якій дитина пізнає радість власної думки, переживає моральну гідність творця” [3, с.434].

Навчально-виховний процес у Павиській школі був спрямований на розвиток творчих здібностей кожного учня. Видатний педагог прагнув, щоб кожний школяр пережив стан творчого піднесення, радісного хвилювання. Він пропонував приділяти велику увагу розвитку психічних процесів – пам'яті, мислення, уваги, уяви. Саме міра їх досконалості є основою для розвитку творчих здібностей школярів. Творчість – це формування спостережливості, допитливості й

розвиток пізнавального інтересу. Не втрачають актуальності повчання видатного педагога: „Гармонія знань і вмінь, зміцнення пам'яті, розвиток творчих здібностей – усе це залежить від того, що відбувається із знаннями: складаються вони в голові як мертвий багаж чи *живуть*, перебувають у постійному русі, тобто творчо застосовуються” [8, с.100].

Розумове виховання особистості у процесі навчання здійснюється тільки тоді, коли свідоме і глибоке засвоєння знань учитель розглядає як засіб розвитку пізнавальних і творчих сил та думки, яка „завжди шукає, ніколи не задовольняється досягнутим». Василь Олександрович був глибоко переконаний, «що жива, допитлива, творча думка формується у вихованця тоді, коли відносно знань він займає свою особисту життєву позицію. Активне вираження особистого ставлення до набутих знань – це і є те, що слід називати розумом особистості, яка формується ... Знання з кожного предмета несуть у собі виховний потенціал для становлення, формування живого, творчого розуму” [8, с.93–94].

Переступивши поріг школи, дитина потрапляє в атмосферу різноманітної творчої праці. Широко вводять дітей у світ творчості різноманітні гуртки: науково-предметні, технічні, сільськогосподарські. Учитель має допомогти дитині знайти серед багатьох життєвих доріг ту, яка відкриє їй „золоту жилку”, що принесе радість творчості на благо суспільства й допоможе розкритися всім задаткам і здібностям. Шлях до успіху, як стверджував В.О. Сухомлинський, іде через тривалі пошуки. Він наголошував, що „від характеру праці й суспільного життя залежить розвиток природних задатків як передумов індивідуальних нахилів особистості, розвитку її здібностей, талантів” [8, с.233].

Для правильної організації дитячої творчості надзвичайно велике значення має врахування вікових особливостей дітей. Так, у молодшому шкільному віці важко поєднувати художню творчість з творчими елементами трудової діяльності. Особливо захоплювала павлівських школярів творчість у таких видах праці, як випилювання, випалювання, вишивання. За спеціально створеною програмою 7-10-річні вихованці виконували трудові завдання творчого характеру в кабінеті живої природи, в теплиці, саду, на ділянці: вирощування рослин, догляд за тваринами і свійською птицею, заготівля місцевих добрив і внесення їх у ґрунт.

Для підліткового віку є характерним безперервне поглиблення інтелектуального та емоційного розвитку. Підліток намагається мати свою власну думку переконання: він не може і не хоче лишатися стороннім спостерігачем, прагне внутрішньо переконатися у правильності своїх поглядів. У Павлівській середній школі звертали особливу увагу на виявлення інтелектуальних інтересів підлітків у конкретній трудовій діяльності: обробці металів, конструюванні, моделюванні, вирощуванні плодівих дерев і винограду. Поступово кожний підліток усвідомлював, що в нього є своя улюблена праця.

Якщо молодшого школяра, стверджував педагог-новатор, ще мало хвилювала оцінка його розумових здібностей, то „підліток уже дуже чутливий до неї” і болісно переживає труднощі. У своїй практичній роботі педагоги Павлівської середньої школи додержували правила: які невдачі не спіткали б учня, він повинен подолати їх власними зусиллями.

Загальновідомо, що творчість є великою потребою людини, приносить насолоду й радість, додає сили. Діти стомлюються від одноманітної роботи більше, ніж від навчання, коли вони можуть проявити себе чи зробити хоча б маленьке відкриття. Серед напрямів удосконалення роботи з підготовки учнів до творчої самоосвітньої діяльності слід назвати такі: забезпечення активності й закріплення творчої самостійності; актуалізація та закріплення потреби в творчості; активізація самоосвіти тощо.

Багаторічні спостереження педагога-новатора і вченого-експериментатора В.О. Сухомлинського привели до висновку, що необхідною умовою формування таланту й обдарованості є:

- інтенсивна діяльність;
- експериментальна робота учнів;
- озброєння школярів технологією самоосвітньої роботи;
- розвиток природних індивідуальних здібностей кожної особистості;
- забезпечення системної цілеспрямованої роботи з обдарованими учнями;
- створення у школі матеріальної бази для творчої праці дітей;
- створення широкої мережі факультативів і гуртків (науково-предметні, науково-технічні, юнацькі, літературно-творчі, трудової технічної творчості, краєзнавчі), бригад юних механізаторів і малої механізації;
- розвиток поетичної творчості учнів тощо.

Наукова та педагогічна спадщина В.О. Сухомлинського надійно слугує вдосконаленню навчально-виховного процесу школи, реформуванню національної системи освіти не лише в

Україні, а й в усьому світі. Шукаючи відповіді на різноманітні педагогічні проблеми сучасності, ми знову і знову звертаємося до думок та досвіду видатного педагога В.О. Сухомлинського.

За відносно коротке життя директор сільської школи зумів своїм талантом і працею досягти висоти світової педагогіки. Кожний новий день віддаляє нас від того часу, коли жив і творив В.О. Сухомлинський, але його думки і справи з часом не тільки не старіють, не тільки не віддаляються, а стають дедалі ближчими, потрібнішими новим поколінням.

Список використаних джерел та літератури:

1. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; гол. ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – С. 596.
2. Мазаракі А. А. Ретроспективний огляд становлення теоретичного базису диференціації навчального процесу у ВНЗ / Мазаракі А. А., Волощук І. С. // Пед. і психол. науки в Україні / А. А. Мазаракі, І. С. Волощук. – Т. 4. Педагогіка і психологія вищої школи. – К. : Пед.думка, 2007. – С. 187–194.
3. Сухомлинський В. О. Вчити вчитися / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : у 5 т. – К. : Рад. шк., 1977. – Т. 5. – С. 426–436.
4. Сухомлинський В. О. Духовний світ школяра / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : у 5 т. – К. : Рад. шк., 1976. – Т. 1. – С. 209–400.
5. Сухомлинський В. О. Людина неповторна / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : у 5 т. – К. : Рад. шк., 1977. – Т. 5. – С. 80–96.
6. Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : у 5 т. – К. : Рад. шк., 1976. – Т. 1. – С. 403–641.
7. Сухомлинський В. О. Павлівська середня школа / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : у 5 т. – К. : Рад. шк., 1976. – Т. 4. – С. 7–390.
8. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : у 5 т. – К. : Рад. шк., 1976. – Т. 1. – С. 55–206.

Анотація

Л.С.Бондарь

Взгляды В.А. Сухомлинского на развитие одаренности детей

В статье раскрыты взгляды В.А. Сухомлинского о выявлении одаренной молодежи, развитии ее умственных и творческих способностей; определены условия формирования таланта та одаренности школьников.

Ключевые слова: одаренность детей, умственные способности, развитие, творчество и талант.

Summary

L.S.Bondar

V.O.Sukhomlyns'kyi's Views to the Development of Children's Giftedness

V.O.Sukhomlyns'kyi's views as for identification of gifted young people, development of their mental and creative abilities are revealed in the article; the conditions of formation of talent and giftedness of schoolchildren are determined.

Key words: children's giftedness, mental abilities, development, creativity, talent.

Дата надходження статті:

„2” вересня 2011 р.

УДК 373.3.091

Г.П.БОНДАРЧУК,

*науковий кореспондент лабораторії початкової освіти
Інституту педагогіки НАПН України
(м.Київ)*

**Морально-етична складова соціалізації молодших школярів у координатах педагогіки
В.Сухомлинського**

У статті здійснено аналіз наукових напрацювань, що стосуються соціалізації як педагогічного феномена. Схарактеризовано бачення В.О.Сухомлинським освітнього середовища як чинника соціалізації та проілюстровано на прикладі діяльності Павлівської школи.

Ключові слова: соціалізація, освітнє середовище школи, морально-етичний зміст виховання, спадщина Сухомлинського.

Постановка проблеми в загальному вигляді... У науковій літературі термін „соціалізація” розглядається як процес входження індивіда в сферу суспільних відносин, завдяки чому засвоюється культурно-нормативна система цінностей. У цьому процесі людина вчиться жити і взаємодіяти з іншими людьми. Таким чином відбувається освоєння певних соціальних ролей і функцій.

За Л.С.Виготським, лише на основі засвоєння „поля” соціокультурних норм і правил відбувається вибір між різними нормами, внаслідок чого формується персональна ціннісно-нормативна система. Відносини між особистістю дитини та соціальним середовищем він назвав „соціальною ситуацією розвитку”, яка „визначає ті форми і шляхи, прямуючи якими дитина набуває нових властивостей, черпаючи їх із соціальної дійсності як основного джерела її розвитку, за яким соціальне стає індивідуальним”¹.

Отже, соціалізація постає двобічним процесом, завдяки якому індивід передусім засвоює соціальний досвід, інтегруючись у соціальне середовище, в систему наявних у ньому соціальних зв'язків, а з іншого боку – активно відтворює ці зв'язки, реалізуючи себе як особистість.

Аналіз досліджень і публікацій... Дослідники особливу увагу приділяють онтогенетичним аспектам соціалізації. У результаті виділяється світ дитинства як невід'ємний атрибут способу життя і культури народу. Дитинство і суспільство взаємопов'язані. Суспільство не може пізнати себе, не зрозумівши закономірностей свого дитинства. Водночас воно не може зрозуміти світ дитинства, не знаючи особливостей дорослої культури. Світ дитинства співвідноситься з загальними властивостями і цінностями відповідного суспільства.

Школа – яскравий приклад соціокультурного середовища, в якому відбувається інтеграція дитини в систему соціальних взаємин, в різні типи соціальних спільнот (учнівський колектив школи, класний колектив) і їх підтримання протягом тривалого часу. Особливо актуально це для учнів початкової школи, для яких школа є новим соціальним середовищем, де до них висуваються нові соціальні вимоги.

Новий соціальний статус учня потребує виконання суспільно значимих обов'язків, нормативних відносин. Дитина починає усвідомлювати себе через порівняння з іншими, через схвалення й оцінку своїх вчинків значимими для неї людьми.

Серед психологічних закономірностей в молодшому шкільному віці І.Д. Бех відзначає, що молодші школярі більш усвідомлюють вчинки та їх мотиви інших людей, ніж свої власні, їм властивий розрив між знаннями моральних норм і відповідною поведінкою. Це, як відзначає вчений, вікова особливість дитини, яка вчиться орієнтуватися у багатоваріантності соціально-побутових ситуацій.² Звідси випливає, що в процесі соціалізації учнів початкових класів не достатньо зупинятися на аналізі ситуацій, мотиві поведінки інших людей, але й давати можливість спостерігати за соціальними взаємодіями різного характеру, брати участь у подібних ситуаціях.

Говорячи про формування певних навичок практичної діяльності, можна згадати слова В.В.Зеньковського (1918), який вважав, що при соціальному вихованні (формуванні „соціальної творчості”) слід говорити „не про дресирування волі в певному напрямі, а перш за все про всієї гами соціальних почуттів, про загальне піднесення емоційного життя”³. В основі ефективної соціалізації молодшого школяра, зокрема, при оволодінні певними навичками практичної діяльності, лежать емоції, емоційний розвиток, який буде впливати на розвиток стійкості у стресових ситуаціях, розвиток позитивного ставлення до світу, прийняття інших, розвиток впевненості у собі і самоприйняття тощо.

Можливості освоєння молодшим школярем соціальності полягають у розширенні ступеня свободи і самостійності у виборі цінностей, у поглибленні свідомого у власній активності, в характері занурення у світ соціальних відносин (І.Бех, Л.Божович, Л.Виготський, О.Савченко).

Як свідчать результати досліджень і практика освітньої діяльності шкіл, ефективність і цілеспрямованість цього процесу в масовому педагогічному досвіді забезпечуються за основними параметрами соціалізації (видова, родова, статева, національна, етнічна).

Узагальнення зарубіжного досвіду свідчить, що провідними цілями соціалізації у західноєвропейських країн є розвиток комунікативних та групових навичок поведінки школярів, формування та коригування уявлень про себе та навколишній світ (Н. Лавриченко).

Основні напрямки соціалізації школярів здійснюються за такими параметрами:

- особистісний;
- соціально-груповий;
- політично-правовий;
- економічний;
- екологічний;

¹ Выготский Л. С. Собрание соч. : в 6 т. / Л. С. Выготский / под ред. Д. Ю. Эльконина. – М. : Педагогика, 1984. – С. 248–259.

² Бех І. Д. Виховання особистості : в 2 кн. / І. Д. Бех // Кн. 1: Особистісно-орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади : наук. вид. – К. : Либідь, 2003. – С. 138.

³ Зеньковський В. В. Социальное воспитание, его задачи и пути / В. В. Зеньковский. – М. : Издание Московской просветительной комиссии, 1918. – С. 60.

- універсальний.

Пізнання світу, і як результат – входження у світ, набуття соціальності, - процеси достатньо структуровані. Тому не випадково в останнє десятиріччя замість створення загальної теорії соціалізації все більше з'являється спроб дослідити окремі моделі соціалізації – статево-рольову, етнічну, релігійну, моральну. І це вважається закономірною стадією накопичення знань у цій сфері.

Морально-етична модель соціалізації займає в них особливе місце, як сфера нормативної регуляції діяльності людини в суспільстві. Відповідно до вимог соціуму у дитини поступово формуються фундаментальні уявлення про добро і зло, гідне і негідне, справедливе і несправедливе.

Етика за своєю природою покликана практично розв'язувати моральні проблеми. Її завдання – не лише теоретичний опис моралі, а й обґрунтування моральних ідеалів, зразків моделей людських взаємин і способів їх реалізації. Формалізоване значення цих ідеалів у вигляді системи норм, традицій, професійних етичних кодексів є умовою та інструментом морального виховання, нормативною моральною регуляцією взаємин людей у суспільстві, оцінки їхніх вчинків [Л.Л.Хоружа].

Постановка завдань... З урахуванням напрацювань у сфері морального і, зокрема, етичного, розвитку молодшого школяра було здійснено структурно-логічний аналіз відповідного змісту в системі початкової освіти з трьох аспектів.

Когнітивний як усвідомлене самопізнання самого себе (Я-реальне), засвоєння елементів знань і уявлень про моральні імперативи і їх відмінності, початкові орієнтації в моральних цінностях суспільства.

Афективний аспект як емоційно-оцінне сприйняття морального змісту; оцінка своїх власних вчинків і вчинків інших людей з погляду етичних норм і правил.

Регулятивний аспект – спрямованість на реалізацію етичних норм і правил, орієнтир на Я-ідеальне, в поведінці – налагодження стосунків з іншими людьми: ровесниками і дорослими, знайомими і незнайомими тощо.

Аналіз наукових напрацювань, що стосуються соціалізації як педагогічного феномена, а також ролі середовища в її формуванні, дає змогу констатувати, що вони в одному випадку підтверджені, в іншому – розвинені в педагогічній спадщині В. Сухомлинського.

Виклад основного матеріалу.

В.О. Сухомлинський розробив педагогічну систему, в якій складовими стали навчання, виховання, управління, сім'я, навколишнє середовище; формами і засобами – розвивальне навчання, інтелектуальний та емоційний фон школи, створення радості пізнання, перетворення школи догматичної на школу мислення, школу радості, уроки в зелених класах, уроки розвитку мовлення; „Книга природи”; дві програми навчання: обов'язкова і розширена.

В.О. Сухомлинський вважав, що „виховання взагалі є цілеспрямованою діяльністю, успіх якого вирішальною мірою визначається тим, за яких умов, за яких обставин ця діяльність відбувається” [1, с.71].

Спеціально сконструйоване середовище школи давало змогу учням випробувати себе в різних соціальних ролях, „знайти” свій професійний інтерес, реалізувати „господарську творчість”: великий плодовий сад, зелена лабораторія, навчально-дослідна кролеферма, пасіка, водна станція, будиночок юних будівельників, вітроелектростанція, дві навчальних автомашини, і трактори, величезна бібліотека, – усе це спрямовувалося на творче самовираження особистості, стимулювання активності учня в розкритті його внутрішніх потенцій.

Важливою характеристикою виховного середовища вважав В. Сухомлинський – його устрій, засвоєне вихователями і вихованцями поле виховної діяльності. Ця сукупність об'єктивних і суб'єктивних факторів, які визначають можливість позитивного становлення особистості школяра. Це навчально-матеріальна база школи, її архітектурно-просторове рішення, обладнаність навчальних кабінетів, яка забезпечує навчальний процес. Але головне – це загальна культура загальноосвітнього закладу: культура управління і взаємовідносин; традиції, образ школи в очах учнів, їхніх батьків, громадськості, гуманістична основа організації життя школи, гуманістична позиція вчителів, здатних здійснювати оптимістичний підхід до учнів.

Узагальнюючи авторське бачення освітнього середовища як чинника соціалізації учнів і їх реалізацію в Павлівській школі, відзначимо:

- *гуманістичну спрямованість середовища*, що ґрунтувалася на філософії щастя дитини, і передбачала умови психологічного комфорту в спілкуванні учнів між собою; учнів і вчителів; учнів, вчителів і батьків, надавала зразки гуманних партнерських взаємин, співробітництва, співтворчості. За В. Сухомлинським, „якщо дитина бачить світ життєрадісними очима, якщо

кожне явище навколишнього життя повертається до неї тим боком, який освітлено красою, тонкістю, ніжністю, тендітністю, вона легше піддається вихованню” [3, с.152];

- *стимулювання* колективістських взаємин у процесі вироблення спільної мети, об'єднання учнів навколо праці, спрямованої на досягнення привабливих для всіх цілей. Це висаджування алей троянд, саду пам'яті, теплиць, облаштування саду затишними куточками для спілкування та ін. Майже все, що є в кабінетах і майстернях, – пише В. Сухомлинський, – зробили своїми руками учні і вчителі. Кожного навчального року наші робочі кімнати і кабінети поповнюються новими верстатами, діючими моделями і установками, стендами, столами для конструювання і моделювання.

- *утвердження* в атмосфері життя колективу, в навчальній роботі таких *соціально цінних якостей*, як добротність, добротворчість, протистояння злу, байдужості; накопичення соціально значущих якостей: поваги до прав інших людей, законослухняність, шанобливе ставлення до традицій та ін. „Чуйність і лагідність – та духовна сила, яка здатна вберегти дитяче серце від огрубіння, озлоблення, жорстокості і байдужості, від безсердечно-тупого ставлення до всього доброго і світлого в житті, насамперед до щирого, теплого слова”.⁴

У середовищі школи Павлиша культивувалися добро, краса, взаєморозуміння, взаємодопомога: „Як тільки маленька людина набуває здатності думати над тим, що її оточує, що безпосередньо й опосередковано стосується її, – вона починає відрізняти красу від мерзоти, чарівність від вульгарності”, – відзначав В. Сухомлинський [4, с.601]. Якщо структурувати освітнє середовище розглядуваних Павлиша за впливом на соціальний розвиток учнів, його *складовими* постають:

Природне оточення: земля, вода, рослинний світ у всій його красі і різноманітності; ландшафт рідного краю.

Освітні об'єкти, у тому числі виготовлені руками учнів: навчальне обладнання, бібліотека, зміновані інформаційні куточки, майстерні, музеї, сад, алеї та ін.

Соціальне середовище: господарство села і його працівники, родини учнів, випускники школи різних років, односельчани, пам'ятки культури, об'єкти соціального призначення, виготовлені учнями.

Забезпечення соціалізації через певну організацію освітнього середовища передбачало створення таких умов навчально-виховного процесу, в якому відбувається набуття і трансформація соціального досвіду. Школа ставала полем соціальної практики; за певних умов давала змогу учневі набути досвіду взаємин і поведінки в суспільстві.

Своєрідний каталог морально-етичних норм, які вважав актуальними для молодшого шкільного віку, можна скласти з казок, оповідань, притч, які творив В.О. Сухомлинський. Для переконання дітей у важливості моральних імперативів він задіявав бінарні опозиції: добрий-злий; ввічливий-безкультурний і т.д.

Звертаємося до аналізу найпоказовіших із них⁵.

- Треба не словом, а ділом допомагати скривдженним („Покинуте кошеня”)
- Там добре, де ти народився і живеш („Перепел і кулик”)
- Треба вибирати між „хочу” і „треба” на користь останнього („Правда буває гірше за неправду”)
- Егоїстом бути погано, можна зашкодити собі і іншим („Народження егоїста”)
- Важливо бути гостинним, коли запрошуєш кого у гості („Матері ніколи...”)
- Треба бути вдячному людям, які тобі роблять добро. Соромно бути байдужому („Важко бути людиною”)
- Добра людина не покине в біді тварину („Білка і добра людина”)
- Успіх приходить до роботящих („Як Микита став працюючий”)
- Працюючі діти тішать батьків, а ледарі засмучують („Мокра і суха сорочка”)
- Погано, коли діти зневажливо ставляться до речей, які колись їм були необхідними („Як дівчинка образила Букваря”)
- Негарно „якати”, вискакувати поперед інших („Чванькувата буква”)
- Треба бути відповідальним за доручену справу („Чому Сергійкові було соромно”)
- „Бити байдиків”, нічого не робити – соромно („Прогаяний день”)
- Добре слово – це могутня сила, яка здатна вилікувати людину („Добре слово”)

Отже, в практиці діяльності В. Сухомлинського доведено: щоб школа стала чинником соціалізації, необхідна побудова цілеспрямованої системи педагогічних впливів через спеціально

⁴ Сухомлинський В. О. Вибр. тв. у 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К., Рад. школа. – 1977. – Т. 2. – С. 355.

⁵ Сухомлинський В. О. Вогнегривий коник: казки. Притчі. Оповідання (упоряд. і передм. О. В. Сухомлинської). – [2-ге вид.]. – К. : Вікар, 2008. – 200 с.

організований життєвий простір, гуманістичну взаємодію учня і вчителя на засадах партнерства і співробітництва, постановку учня в активну позицію конструювання і змін середовища, набуття практики соціальної поведінки.

Список використаних джерел та літератури:

1. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 кн. / І. Д. Бех // Кн. 1: Особистісно-орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади : наук. вид. – К. : Либідь, 2003. – С. 138.
2. Зеньковский В. В. Социальное воспитание, его задачи и пути / В. В. Зеньковский. – М. : Издание Московской просветительной комиссии, 1918. – С. 60.
3. Савченко О. Я. Навчально-виховне середовище сучасної школи: діалог з В. О. Сухомлинським / О. Я. Савченко // Науковий вісник Миколаївського державного університету. Педагогічні науки : зб. наук. праць. – Миколаїв : МДУ, 2004. – Вип. 8. – С. 4–9.
4. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1976. – Т. 1. – 654 с.
5. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1976. – Т. 4. – 640 с.
6. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1976. – Т. 5. – 639 с.
7. Сухомлинський В. О. Вогнегривий коник: казки. Притчі. Оповідання (упоряд. і передм. О. В. Сухомлинської). – [2-ге вид.]. – К. : Вікар, 2008. – 200 с.

Анотація

Г.П.Бондарчук

Нравственно-этическая составляющая социализации младших школьников в координатах педагогики В.Сухомлинского

В статье осуществлен анализ научных трудов, которые касаются социализации как педагогического феномена. Дана характеристика виденья В.О. Сухомлинским образовательной среды как фактора социализации и представлена на примере деятельности Павлышской школы.

Ключевые слова: социализация, образовательная среда школы, нравственно-этическое содержание воспитания, наследие Сухомлинского.

Summary

G.P.Bondarchuk

Moral-Ethic Component of Primary Pupils' Socialization in the Coordinates of V.Sukhomlins'kyi's Pedagogics

The analysis of scientific works that deal with socialization as pedagogical phenomenon is carried out in the article. The description of V.O. Sukhomlins'kyi vision is given of educational environment as a factor of socialization and which illustrated as an example is the activity of Pavlyshska school.

Key words: socialization, educational environment of school, moral-ethic content of education, heritage of Sukhomlins'kyi.

Дата надходження статті:

„1” вересня 2011 р.

УДК 378.14

А.Б.БРЕСЛАВСЬКА,
здобувач, викладач
(м.Миколаїв)

Використання педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського у навчанні молодших школярів

У статті автор розкриває шляхи використання педагогічної спадщини Сухомлинського у навчанні молодших школярів.

Ключові слова: спадщина, навчання, творчість, практична діяльність.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Теоретична, літературно-педагогічна творчість і практична діяльність видатного українського педагога В.О. Сухомлинського увійшла до історії вітчизняної педагогічної думки помітною сторінкою, його педагогічні, публіцистичні і літературні праці та вчительський досвід значно вплинули на практичну діяльність школи, збагатили педагогіку України новими положеннями і думками.

В численних педагогічних виданнях більшості країн світу з'являються популярні чи критично-аналітичні статті, розвідки, окремі брошури і навіть книги, присвячені теоретичній спадщині і практичній діяльності визначного педагога, а в Україні складається своєрідна школа сухомлинознавства, що об'єднує авторів праць про Добротворця – Василя Олександровича Сухомлинського.

Аналіз досліджень і публікацій... Вітчизняна педагогічна думка значну увагу приділяє дослідженню спадщини В.Сухомлинського. Так, теоретико-методологічні основи розумового розвитку підростаючого покоління як однієї з головних ланок формування творчої особистості школяра в доробку В.Сухомлинського стали предметом дослідження М.Антонця, Н.Безлюдної, М.Дубінки, Є.Коваленко, К.Кривошеєнко, А.Розенберга, О.Савченко, І.Слюсаренка, О.Сухомлинської та ін.

Педагогічній діяльності В.О. Сухомлинського присвячено багато науково-популярних статей, художніх творів, дисертаційних досліджень Ю.А.Азарова, Є.С.Березняка, К. Григор'єва, А.Г.Дзевєрина, С.П. Заволоки, В.Князюка, П.Г. Лисенка, А. Левшина, Н. Наумова, С.Соловейчика.

XXI ст. затребувало педагогіку В.О. Сухомлинського: „Він у педагогіці бачив далеко вперед, тому що стояв на плечах корифеїв педагогічної думки” [2, с.61].

Досвід Павліської школи Кіровоградської області не втратив своєї актуальності і сьогодні, незважаючи на те, що за останні роки багато змінилося в поглядах на історію розвитку нашого суспільства, в питаннях соціально-економічної політики.

Початкова освіта – це перший освітній рівень, який закладає фундамент загальноосвітньої підготовки школярів. Тому пріоритетне завдання у початковій школі на сучасному етапі – не лише сформувати в учнів певну кількість знань, загальнонавчальних умінь та навичок, а забезпечити подальше становлення особистості дитини, навчити дітей самостійно і творчо мислити. Упродовж багаторічної праці В. Сухомлинським була сконструйована система початкового навчання, високоефективна для загального розвитку школяра. Вона дала змогу успішно формувати особистість молодшого школяра.

Все найкраще з минулого ввібрала в себе методика навчання і виховання молодших школярів В.О. Сухомлинського, бо осмислення минулого, за його словами, потрібне передусім для того, щоб ясніше уявити майбутнє, а від розуміння майбутнього багато в чому залежить культура педагогічного процесу сьогодні. Особлива принадність методичних прийомів видатного педагога в тому, що вони будять разом і спонукають до творчості. [3]

Всеосяжна діяльність В.О. Сухомлинського прийнята віковою мудрістю народу, яка знайшла своє відбиття у народній педагогіці. Власний досвід учителя-вченого і учителя-практика, його роздуми і спостереження, мудрі поради щодо шляхів, які ведуть до ефективності навчально-виховного процесу в початковій школі – життєдайне і невичерпне джерело для кожного, хто прагне самореалізуватись як учитель.

Формулювання цілей статті... *Мета статті* – розкрити проблеми використання педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського у практиці роботи початкової школи.

Виклад основного матеріалу... Літературно-педагогічна творчість В.О. Сухомлинського – дидактичний засіб, який дозволив йому впливати на вихованців прямо, засобом художнього слова, яким володів досконало. Його художні твори, написані для молодших школярів, спонукають розум і почуття дитини до аналізу вчинків літературних героїв, до відповідних висновків, викликають бажання наслідувати їх або, навпаки, чинити по-іншому.

Цілу низку оповідань і казок В. Сухомлинський присвячує темі філософії життя, місцю кожного у цьому житті на землі. Письменник-педагог дитячими вустами ставить запитання, на які школярам треба шукати відповідь разом з учителем, батьками, своїми однокласниками. Яскравим прикладом таких творів, вміщених в підручниках початкових класів, є оповідання „Як же все це було без мене?” (2 клас), „Соловей і Жук”.

Істотним за своїм призначенням є низка оповідань, присвячених етиці дитячого спілкування, їхнього шкільного співжиття. Вічно є і залишатиметься така педагогічна проблема, як „дитина з фізичними вадами в умовах не спеціальної, а загальноосвітньої школи” (оповідання „Горбатенька дівчинка”, 2 кл.). Це проблема насамперед самої дитини, її батьків та інших членів родини. І, безумовно, це проблема вчителя, оскільки саме йому найчастіше доводиться бути свідком проявів моральної жорстокості до таких дітей, запобігати їм.

За переконанням В.Сухомлинського, найінтенсивніший період оволодіння рідною мовою, словом – два-три передшкільні та два-три перші роки шкільного навчання. У цей час перед дитиною немовби відчиняється вікно у навколишній світ, вона вперше бачить сотні речей, предметів, явищ, залежностей, відносин. І від того, як міцно те бачення в неї пов'язане з мовою, наскільки тонким і багатогранним є цей зв'язок, великою мірою залежить її подальший розумовий розвиток, успішність у навчанні, її духовне життя. Багаторічний досвід переконав визначного педагога, що розвиток розумових здібностей дитини залежить насамперед від того, наскільки правильне, внутрішньо багате, емоційно насичене її мовлення.

Слово, на думку педагога, – наш найважливіший інструмент, який нічим не зміниш, школа повинна бути „дарством мудрого і красивого, правдивого і чуйного, сильного й ласкавого, доброго

й мужнього слова”. В.Сухомлинський був переконаний, що роль рідного слова в початковій школі, коли в дітях пробуджується почуття захоплення кожним природним явищем, важко переоцінити. Щоб до дитячих сердець і розуму доходили найпотаємніші грані великого духовного багатства народу, В.Сухомлинський розробив цілий цикл занять, які назвав „200 квіток рідної мови”. Це двісті відвідин саду рідної мови, двісті бесід про красу слова – найбагатшу в світі красу [5].

Слово повинно ввійти в душу дитини, стати її надбанням. Василь Олександрович водив дітей до лісу, в поле, на берег річки, де вони, побачивши і переживаючи надзвичайну красу природи, сприймали найтонші відтінки слова, через які ця краса залишалася в їхніх душах. У них з’являлося бажання передати свої почуття в маленьких творах про природу. Саме ці твори-мініатюри, на думку педагога, є найважливішою формою роботи з розвитку зв’язного мовлення.

Словесна творчість – могутній стимул духовного життя дитини, високоефективний засіб її духовного розвитку, джерело натхнення в оволодінні мовою, мовленнєвою культурою, надійний засіб самовираження, самоутвердження особистості. Надаючи великої уваги словесній творчості дітей, В.Сухомлинський підкреслював, що однією з причин слабкого духовного розвитку окремих учнів є незадовільна робота з розвитку їхнього усного і писемного мовлення. Шкільні твори педагог розглядав як яскравий сплеск духовного прозріння особистості, оскільки творче натхнення, яке переживається в дитячі роки, розпочинається з того, що слово як духовне багатство особистості стає будівельним матеріалом, з якого дитина творить.

Василь Олександрович вважав, що без мислення, без почуття немає дитини, як і людини взагалі, а тому завдання школи – прищепити учням власне бачення світу, навчити їх мислити, відчувати. Це є першим кроком до творчості, це породжує потяг до розумової праці, бажання осягти незрозуміле.

Учитель написав понад тисячу маленьких творів-мініатюр. Це справжнє багатство. Ось деякі назви творів: „Краплі роси під час сходу сонця”, „Цвітіння соняшника”, „Конюшинове поле”, „Бджоли вилітають з вулика”, „Лісовий шелест”, „Могила Тараса Шевченка”, „Букет польових квітів”, „Зоряна ніч”, „Книжка – мій друг”, „Посади своє дерево”... Усі складені ним твори-мініатюри багаті змістом, поетичні, емоційні, несуть у собі багатогранні відтінки думки й почуттів.

В.Сухомлинський, працюючи з дітьми, переконався, що лише той учитель, який сам добре володіє словесною творчістю, здатний розкрити перед учнями красу живого слова. А це особливо багато важить. Педагог домагався, щоб учитель, починаючи заняття з 1 класом, визначав теми, на які діти писатимуть твори під час навчання у молодших класах. Закінчуючи початкову школу, учні повинні вміти добре розповідати про те, що вони бачать, спостерігають, про що думають.

Робота над розвитком мислення, усного і писемного мовлення у 1–3(4) класах потребує особливого вміння і старанності з боку вчителя. Розуміючи це, педагог радив вести дітей в осінній сад, розповідати їм про красу золотої осені, ласкаві промені сонця, різнобарвне вбрання дерев, про те, як усе живе в природі готується до довгої і холодної зими. Переконавшись, що хлопчики і дівчатка переймаються багатством змісту й емоційним забарвленням слів, слід пропонувати їм розповісти про те, що вони бачать, відчувають. У праці „Урок і знання” вчений пише: „Вкладайте у свідомість дитини живе, трепетне слово, дбайте про те, щоб воно не перетворилося на засушену квітку, а вилетіло, як із гніздечка, співучою пташкою, раділо красі навколишнього світу” [6: т. 5: 368].

Уже в перший рік навчання учні Павлівської школи складали усні і письмові маленькі твори про червоні грона калини, про збирання врожаю, про багряне небо, перші осінні заморозки, про Діда Мороза, що сковує річки та озера, про перші проліски. Кращі зразки творів-мініатюр записували в альбом „Наше рідне слово”.

З 2 класу учні складали твори про своїх старших товаришів, працю батьків, про бруньки яблуні і квітку ромашки, що в’яне, про срібні павутинки „бабиного літа” і збирання яблук у саду. За роки навчання в початкових класах кожен учень складав по 40–50 творів-мініатюр на теми з особистих спостережень.

Вагоме місце у роботі з дітьми посідала казка. В.Сухомлинський вважав, що без казки – живої, яскравої, яка заволоділа свідомістю і почуттям дитини, – неможливо уявити мислення і дитячого мовлення, як певного ступеня людського мислення і мови. Завдяки казці дитина пізнає світ не тільки розумом, а й серцем. І не тільки пізнає, а й відгукується на події і явища навколишнього світу, виражає своє ставлення до добра і зла. З казки черпаються перші уявлення про справедливість і несправедливість. Казка виховує любов до рідної землі, вона – творіння народу.

В.Сухомлинський не тільки розкрив високу мудрість казки, а й показав найраціональніші способи її використання у навчально-виховному процесі.

Працюючи з дітьми над складанням казок, педагог учив їх знаходити свої слова, доводив, що про весняне сонечко, бджолу, гілочку можна скласти декілька казок, сюжет кожної буде цілком

самостійний. У статті „На трьох китах” В.Сухомлинський наводить зразки казок, вибраних із десятків інших, які мають однакову назву.

У своїй школі педагог створив чудово оформлену Кімнату казок, яку часто відвідували діти. Учні з нетерпінням чекали наступної подорожі до таємничої кімнати. У ній було створено атмосферу, що вводила дітей у світ казок: багато малюнків, які відтворювали епізоди казок, декорації. Час від часу, залежно від того, які казки читалися, розповідалися чи інсценізувалися, обладнання в кімнаті змінювалося, бо кожна картина, кожний наочний образ, за словами вченого, загострюють сприймання художнього слова, допомагають розкриттю ідеї казки.

За час багаторічної педагогічної праці В.Сухомлинський переконався, що створення казок – один із найцікавіших для дітей видів творчості. Складена казка має і неабияке значення для психічного розвитку дитини, зокрема, її мислення. Якби не казка, мовлення багатьох дітей було б плутаним, а мислення – хаотичним. Казку педагог справедливо розглядає як перше вогнище, що „розпалює дитячу словесну творчість”. Він радить використовувати цей жанр у творчості дітей від дошкільного до підліткового віку.

Казки – цінний матеріал для вивчення рідної мови. Діти не тільки люблять слухати казки, а й із задоволенням їх складають. З перших днів перебування у Павлівській школі учнів навчали складати казки, які В.Сухомлинський упродовж багатьох років збирав і систематизував (7 тисяч в 45 томах рукописних збірників).

Вчитель сам написав багато казок, притч, оповідань. Казки Василя Олександровича написано яскравою, соковитою, багатою мовою, у них розповідається про розмаїття навколишнього світу, глибокі почуття людини:

Висновки. У ході роботи ми дослідили спадщину В.О. Сухомлинського у навчально-виховному процесі початкової школи, що дозволяє нам зробити наступні висновки. Протягом тривалого часу педагогічна система видатного педагога є об'єктом дослідження науковців. Проте в період відновлення і розбудови державності України виникає нагальна потреба ширше, в дусі національної ідеї, висвітлити деякі грані його творчості, зокрема ті, що стосуються початкової школи.

Дуже важливо, щоб у кожному педагогічному колективі, кожному закладі освіти глибоко пройнялися ідеями педагогіки Василя Сухомлинського, тими життєтворчими началами духовності, громадянськості і професіоналізму, які сповідував В. Сухомлинський – вчитель і директор школи життя, побудованої на засадах розумного, доброго і вічного.

Спадщина видатного педагога є постійним джерелом почерпання досвіду великого вченого, впровадження його в практику початкової школи. Педагогічні, методичні, публіцистичні і літературні твори, вчительський досвід В. Сухомлинського значно вплинули на роботу багатьох шкіл.

Перспективи подальших пошуків у напрямку дослідження. Подальше дослідження полягає у розробці методичних рекомендацій для педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського у розвитку мовлення молодших школярів.

Список використаних джерел та літератури:

1. Антонець М. Погляди В. О. Сухомлинського на процес шкільного навчання / М. Антонець // Рідна школа. – 2002. – № 5. – С. 16–18.
2. Ахияров К. Ш. Труд в системе воспитания В. А. Сухомлинского / К. Ш. Ахияров // Дополнительное образование. – 2003. – № 9. – С. 61–64.
3. Бик А. Фундаментально освоювати педагогіку Василя Сухомлинського / А. Бик // Шкільний світ. – 1997. – № 6. – С. 2.
4. Василь Сухомлинський – видатний український педагог // Початкова школа. – 2000. – № 9. – С. 2–5.
5. Кузь В. Школа В.О. Сухомлинського – школа нового покоління / В. Кузь // Початкова школа. – 2002. – № 9. – С. 28–30.
6. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5-ти т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1976–1977.

Анотація

А.В.Бреславская

Использование педагогического наследия В.А.Сухомлинского в обучении младших школьников

В статье автор раскрывает пути использования педагогического наследия Сухомлинского в обучении младших школьников.

Ключевые слова: *наследие, обучение, творчество, практическая деятельность.*

Summary

A.V.Breslavs'ka

Usage of V.O.Sukhomlyns'kyi's Pedagogical Heritage when Teaching Primary School Pupils

The author of the article reveals the ways of usage of V.O.Sukhomlyns'kyi's pedagogical heritage when teaching primary school pupils.

Key words: *heritage, teaching, creativity, practical activity.*

Проблема вивчення особистості школяра у педагогічній спадщині Василя Сухомлинського

У статті аналізуються погляди видатного українського педагога Василя Сухомлинського на проблему вивчення особистості школяра, зокрема технологія вивчення індивідуально-типологічних особливостей учня, темпераменту, характеру, самооцінки, емоцій, волі особистості.

Ключові слова: особистість, школяр, вивчення особистості, психофізіологічні, психічні, особистісні особливості дитини.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Видатний український педагог Василь Олександрович Сухомлинський досконало вивчав особистість кожного школяра, ґрунтовно відпрацював на практиці технологію вивчення психофізіологічних, психічних, особистісних особливостей дитини. Враховуючи той факт, що сучасна школа України повинна виконувати важливе соціальне замовлення суспільства – формувати творчу особистість з високим рівнем інтелектуального і духовного розвитку, справжнього громадянина, патріота, здатного забезпечити поступ нації, вважаємо що використання досвіду В.Сухомлинського дасть змогу сучасному вчителю сформувати вміння вивчати своїх учнів, ефективно виконати поставлені перед ним завдання.

Аналіз досліджень і публікацій... Проблема вивчення особистості була актуальна завжди. В українській педагогіці ідея вивчення особистості розглядалась у працях Г.Сковороди, К.Ушинського і, звичайно, В.Сухомлинського.

Перечитуючи праці В.Сухомлинського, переконаємось, якими сучасними є ідеї, думки, досвід павлівського педагога, якими актуальними вони є для ефективного реформування освіти незалежної України. Творче використання досвіду Василя Олександровича у практиці української школи розглядалось у працях А.Постельняка [3], А.Розенберга [4], О.Соколовської [5] та ін.

Формулювання цілей статті... Нас, зокрема, цікавить проблема вивчення особистості учня, якій Василь Олександрович приділив надзвичайно багато уваги. Однак саме цей аспект спадщини педагога не досліджувався окремо, тому ми й обрали його предметом дослідження у нашій статті.

Основне завдання дослідження полягає у розкритті досвіду Василя Сухомлинського щодо психолого-педагогічного вивчення школярів.

Виклад основного матеріалу... Василь Сухомлинський був переконаний у тому, що „знати дитину – це та найголовніша точка, де стикаються теорія і практика педагогіки, де сходяться всі нитки педагогічного керівництва шкільним колективом” [14, с.441]. Він вважав величезним недоліком сучасної йому освіти той факт, що у навчальних планах школи й педагогічних вузів був відсутній предмет „Людинознавство”. „Людинознавством має бути пройнята вся навчально-виховна робота школи й вузу”, – переконував педагог у статті „Думки про шкільне виховання” (1968) [8, с.392]. А у статті „Что такое добро и зло” зазначав: „Ніхто не змусить мене відмовитись від переконання: головним предметом у радянській школі має бути людинознавство. І не лише в школі, але і в кожному інституті. Для мене у школі це головний предмет” [7, с.8].

У працях „Павлівська середня школа”, „Розмова з молодим директором школи”. педагог неодноразово зауважував, що школа дає багато знань про навколишній світ і зовсім недостатньо – про саму людину [13; 14]. Він був переконаний, що вчителі повинні знати своїх учнів, їх духовний світ, вміння виховувати волю і характер, розвивати пам'ять. Крім того, Василь Олександрович вважав, що без ознайомлення з основами психології немислимий повноцінний розвиток особистості. Тому у Павлівській школі для вчителів і для учнів старших класів у позаурочний час читався цикл лекцій про психіку людини, про темперамент і характер, мислення, пам'ять, мовлення, почуття, емоції і волю [13].

У відомій книзі „Сто порад учителю” В.Сухомлинський писав: „Пам'ятайте, що нема й бути не може абстрактного учня” [16, с.436-437]. Так як до школи приходять діти з неоднаковими, а різними здібностями, які потрібно розвивати протягом усього періоду навчання, то найважливіше завдання школи В.Сухомлинський вбачав у тому, щоб „розпізнати, виявити, розкрити, виростити, виплекати в кожного учня його неповторно індивідуальний талант...” [10, с.96]. Починаючи саме з

дитинства необхідно все робити для того, аби тільки у дорослому житті не було жодного невдахи, жодної ні до чого не здатної людини. Без вдумливого, індивідуального, творчого вивчення кожного школяра, кожного хлопчика, кожної дівчинки таке завдання вирішити неможливо.

Педагог був абсолютно переконаний, що вчителю насамперед „треба **побачити, пізнати, зрозуміти** дитину... Пізнайте її такою, якою вона є. Не намагайтесь змінити, переломити, перебудувати те, що створила в своїй таємничій майстерні природа...” [11, с.214] (виділено В.Сухомлинським – С.Б.).

Ще у 1953 році В.Сухомлинський у статті „Педагогическая характеристика ученика” стверджував, що вчителю необхідно вміти складати педагогічну характеристику на учня, при цьому слід враховувати ряд важливих моментів [6]. Насамперед, характеристику можна складати лише після глибокого вивчення індивідуальних особливостей дитини. По-друге, вчителю не треба строго притримуватися схеми, тому що „різноманітні особливості дитини не можна „підігнати” під схему” [1, с.217]. По-третє, педагог застерігав вчителів від того, щоб складання характеристики на учня не перетворилося в „своєрідну кампанію”. На переконання педагога, характеристика „повинна включати особливості засвоєння учнем матеріалу і набуття ним практичних навиків” [там само, с.219].

У Павлівській школі під керівництвом директора діяв відомий психологічний семінар. У контексті нашого дослідження цікавим є той факт, що на кожному з семінарів першим стояло питання: „Педагогічна характеристика такого-то учня”. Причому педагогічна характеристика розпочиналась з аналізу стану здоров'я, фізичного розвитку дитини, характеристики умов її всебічного розвитку. „Предметом великої уваги є характеристика індивідуальних особливостей розумового розвитку: як дитина сприймає предмети і явища навколишнього світу, як у неї відбувається формування понять, які особливості її мови, як вона запам'ятовує, як розвинуто в неї образне й абстрактне мислення, яке емоційне забарвлення її мови, взагалі який ступінь її емоційної культури”, – розповідав педагог молодим колегам [14, с.447].

Василь Олександрович зауважував, що на перших порах вчителям було дуже важко „готувати педагогічну характеристику дитини” [там само], однак з часом складання характеристики ставало звичною справою. Розуміння особистості, особливостей її пізнавальної, емоційної, поведінкової, мотиваційно-потребової сфери дає вчителям можливість адекватно планувати систему навчально-виховних заходів, зрозуміти окремі особливості поведінки і психічних властивостей школярів.

Вивчення школярів педагог радив розпочинати зі збору загальних відомостей про учня, про стан його здоров'я, захворювання, загальний фізичний розвиток: „Коли ми переконалися, що все духовне життя і особливо розумова праця дитини залежать від її здоров'я, фізичного розвитку, ...наш колектив вирішив починати вивчення дитини саме з вивчення її здоров'я” [14, с.444].

Потім педагог радив вивчати склад сім'ї, заняття батьків, сімейно-побутові умови учня, матеріальний стан, культурний рівень сім'ї. Вчителів повинні цікавити особливості виховання в сім'ї, погляди батьків на виховання, методи виховання у сім'ї, ставлення батьків до школи, ставлення учня до батьків, до старших, до братів і сестер. Василь Олександрович вважав, що без вивчення сім'ї, „без допомоги батьків нам не обійтися не тільки у вивченні дитини, а й у всіх інших справах” [там само]. У процесі вивчення учня павлівський педагог особливо великого значення надавав ролі сім'ї у становленні особистості дитини. Він був переконаний, що для того, аби „добре вивчити дітей, треба добре знати сім'ю – батька, матір, братів, сестер, дідусів і бабусь” [15, с.19]. Адже „дитина – дзеркало сім'ї; як у краплі води відбивається сонце – так у дітях відбивається моральна чистота матері й батька” [там само, с.29].

Технологію вивчення індивідуально-типологічних особливостей учня, систему вивчення темпераменту, характеру, самооцінки, емоцій, волі особистості, запропонованих Василем Олександровичем, знаходимо у його працях „На нашій совісті – людина”, „Серце віддаю дітям” та ін. [11; 15].

У праці „Духовний світ школяра” педагог на величезному фактичному матеріалі проаналізував інтелектуальну, моральну, естетичну сферу особистості учня на різних вікових етапах розвитку. Педагогом на численних прикладах проаналізовано особливості розвитку сприймання, мислення, почуттів, інтересів, прагнень, вольових процесів [9]. (Детальніше про це див. нашу статтю „В.Сухомлинський про розвиток мислення молодшого школяра” [2]).

Педагог настійливо радив учителям вивчати також і моральну вихованість учнів. Зокрема, про це йдеться у п'ятій бесіді „Про деякі питання морального виховання” в праці „Розмова з молодим директором школи” [14].

Досить актуальним для сучасного вчителя вважаємо положення вже згадуваної вище статті Василя Олександровича „Педагогическая характеристика ученика” про те, що „індивідуальні особливості учня не є чимось незмінним, сталим. Вони постійно змінюються, відповідно, повинна постійно якимось змінюватись і педагогічна характеристика учня. Вона повинна намічати

перспективи розвитку учня у майбутньому, перспективи його росту. Головною у педагогічній характеристиці має бути вказівка на те, як розвиваються здібності учня і що ще треба зробити учителю, щоб учень краще засвоював програмовий матеріал” [1, с.220].

Сучасному вчителю слід також пам'ятати думку Василя Сухомлинського з приводу того, що у педагогічній характеристиці не варто відображати дисципліну і поведінку учня, тому що це є непотрібним, а інколи, й шкідливим моментом. Василь Олександрович наводив яскраві, емоційні приклади негативної ролі педагогічних характеристик у житті школярів [1]. Педагог вважав, що „педагогічні характеристики повинні бути підсумком уважного вивчення індивідуальних особливостей учнів. Тільки в такому випадку вони будуть корисні учителю для подальшої його роботи з учнями” [там само, с.220].

Актуально звучить сьогодні й думка педагога про те, що вчителі повинні знати духовний світ школярів, виховувати їх волю і характер, розвивати пам'ять, мислення, мовлення. Василь Олександрович вважав: „якщо в школі, скажімо, шістсот учнів, то це означає, треба шукати шістсот індивідуальних стежок. Допомогти кожному вихованцеві знайти **його** стежку – це й означає поставити людину на ноги, ввести її в життя громадянином з своєю індивідуальністю” [12, с.247] (виділено В.Сухомлинським – С.Б.). Побачити в кожній дитині індивідуальність, вміти її вивчити і знайти разом з нею її власну життєву стежку – ось важливе завдання вчителя.

Висновки і перспективи подальших розвідок... Таким чином, здійснений аналіз дає змогу стверджувати, що думки, ідеї, справи В.Сухомлинського не втратили актуальності і у наш час. Вони мають знайти відображення у практиці роботи сучасних вчителів, так як досвід педагога й сьогодні допомагає у пошуку відповідей на питання, які ставить суспільство перед школою.

Перспективним на часі вважаємо вивчення можливостей використання спадщини В.Сухомлинського при формуванні позитивної мотивації учнів до шкільного навчання.

Список використаних джерел та літератури:

1. „Обережно: дитина!” В. О. Сухомлинський про важких дітей : тематич. зб. / упоряд. Т. В. Філімонова ; за наук. ред. проф. О. В. Сухомлинської. – Луганськ : державний заклад „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, 2008. – 264 с. – С. 214–224.
2. Бричок С. Б. В.Сухомлинський про розвиток мислення молодшого школяра / С. Б. Бричок // Наукові записки. – Випуск 78 (2). Серія: Педагогічні науки. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2008. – 393 с. – С. 9–13.
3. Постельняк А. І. В.О.Сухомлинський: діалог із сучасністю / А. І. Постельняк. – Кіровоград : Центрально-Українське видавництво, 2003. – 178 с.
4. Розенберг А. Я. Педагогіка провидця / А. Я. Розенберг // Педагогіка Василя Сухомлинського на зламі епох : матеріали V Всеукраїнських педчитань. – Київ – Кіровоград, 1999. – 388 с. – С. 80–83.
5. Соколовська О. С. Формування наукового світогляду у студентів при вивченні педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського / О. С. Соколовська // Педагогіка Василя Сухомлинського на зламі епох : матеріали V Всеукраїнських педчитань. – Київ – Кіровоград, 1999. – 388 с. – С. 298–300.
6. Сухомлинский В. А. Педагогическая характеристика ученика / В. А. Сухомлинский // Народное образование. – 1953. – № 4. – С. 44–49.
7. Сухомлинский В. А. Что такое добро и зло / В. А. Сухомлинский // Свободное воспитание. – М. : ВЛАДИ, 1993. – Вып. 3. – С. 2–8.
8. Сухомлинський В. О. Думки про шкільне виховання / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1976. – Т. 5. – С. 378–392.
9. Сухомлинський В. О. Духовний світ школяра / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1976. – Т. 1. – С. 209–400.
10. Сухомлинський В. О. Людина неповторна / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1976. – Т. 5. – С. 80–96.
11. Сухомлинський В. О. На нашій совісті – людина / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1976. – Т. 5. – С. 203–217.
12. Сухомлинський В. О. Народний учитель / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1976. – Т. 5. – С. 239–255.
13. Сухомлинський В. О. Павлівська середня школа / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1976. – Т. 4. – С. 7–392.
14. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором школи / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1976. – Т. 4. – С. 393–629.
15. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1976. – Т. 3. – С. 7–282.
16. Сухомлинський В. О. Сто порад учителю / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1976. – Т. 2. – С. 419–655.

Анотація

С.Б.Брычок

Проблема изучения личности школьника в педагогическом наследии Василия Сухомлинского

В статье анализируются взгляды выдающегося украинского педагога Василия Сухомлинского на проблему изучения личности школьника, в частности, технология изучения индивидуально-типологических особенностей ученика, темперамента, характера, самооценки, эмоций, воли личности.

Ключевые слова: личность, школьник, изучение личности, психофизиологические, психические, личностные особенности ребенка.

Summary

S.B.Brychok

The Problem of Schollchild's Personality Study in the Pedagogical Heritage of Vasyly' Sukhomlyns'kyi

The views of the prominent Ukrainian teacher V.Sukhomlyns'kyi are analysed to the problem of study of personality of schoolboy, in particular technology of study individually typic features of student, temperament, character, self-appraisal, emotions, will of personality in the article.

Key words: personality, schoolboy, study of personality, psychophysiological, psychical, personality features of child.

Дата надходження статті:

„22” серпня 2011 р.

УДК 378.1

Н.О.БУРАКОВА,

аспірантка

(м.Херсон)

Питання шкільної гігієни учнів у науковому доробку В.О.Сухомлинського

У статті висвітлено основні погляди видатного педагога на розвиток дитячого організму та вплив оточуючого середовища на нього.

Ключові слова: учень, організм, анатомо-фізіологічні особливості, здоров'я.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Дитина – жива істота, її мозок – найтонший, найніжніший орган, до якого треба ставитися дбайливо і обережно. Дати початкову освіту за три роки можна, але за умови постійного піклування про здоров'я дітей і нормальний розвиток дитячого організму. Джерело повноцінної розумової праці не в темпі і напруженості такої праці, а в правильній, продуманій її організації, у здійсненні багатогранно фізичного, інтелектуального, естетичного виховання. Особливо пильної уваги вихователя потребують духовне життя і здоров'я в молодшому віці, що на сьогодні є досить актуальним й обумовило вибір нашої публікації.

Про велику, вирішальну роль початкової школи говорять багато. „Міцний фундамент знань закладається в початкових класах”, „Початкові класи – це основа основ”, – ці слова можна почути, коли мова заходить про недоліки й прорахунки в навчанні та вихованні учнів середніх і старших класів, про поверхові, неміцні знання або систематичному порушенні правил і норм поведінки [4, с.100].

Аналіз досліджень і публікацій... Так, досвід переконує нас в тому, що початкова школа насамперед повинна навчити вчитися. Про це писали видатні педагоги – А. Дістерверг, Я. Коменський, К. Ушинський. Найважливіше завдання початкової школи – дати учням певне коло міцних знань і вмінь. Уміння вчитися включає в себе ряд навичок пов'язаних із оволодінням такими знаннями, як: вміння читати, писати, спостерігати явища навколишнього середовища, думати, висловлювати свою думку, дотримуватися елементарних правил особистої гігієни.

Формулювання цілей статті... Метою нашої публікації є аналіз провідних санітарно-гігієнічних положень початкової школи.

Виклад основного матеріалу... У роки навчання в I – IV класах – від 7 до 11 років – відбувається становлення людини. Звичайно, цей процес не завершується до закінчення початкових класів, та саме на ці роки припадає найбільш інтенсивний відрізок людського життя. Дитина в цей період повинна не тільки готуватися до подальшого навчання, накопичувати багаж знань і вмінь. Вона має жити багатим духовним життям. „Роки навчання в початкових класах – цілий період морального, інтелектуального, емоційного, фізичного, естетичного розвитку, який буде реальною справою, а не пустою розмовою лише за умови, що дитина живе багатим життям сьогодні, а не тільки готується до оволодіння знаннями завтра” [4, с.100].

Важливе виховне значення школи – приділяти максимум уваги фізичному вихованню дітей і насамперед зміцненню захисних сил їхнього організму, які запобігають захворюванню. Турбота школи про те, щоб дитина не хворіла, щоб її організм був несприйнятливим до хвороб, так само важлива, як і турбота про розумовий і моральний розвиток її вихованців [5, с.14].

Добре здоров'я, відчуття повноти, невичерпності, фізичних сил найважливіше джерело життєрадісного світосприймання, оптимізму, готовності подолати будь-які труднощі. „Хвора, квола, схильна до захворювань дитина – джерело багатьох негод” [5, с.125].

Відомо, що розумова праця і все духовне життя дитини залежить від її здоров'я, і саме тому починати вивчати дитину необхідно з огляду стану її здоров'я. Учителеві відводиться важливе завдання – запобігти розвиткові хвороби; зміцнити захисні сили організму: разом із батьками дитини встановити для неї режим праці та відпочинку, режим харчування.

Турбота про здоров'я – це найважливіша праця вихователя. Від життєрадісності, бадьорості школярів залежить їхнє духовне життя, світогляд, розумовий розвиток, міцність знань, віра в свої сили. Ця турбота неможлива без постійного зв'язку з сім'єю. Вчителі початкової школи переважно з батьками радяться, особливо в перші два роки навчання про здоров'я малюків, адже саме в цей час в організмі дитини відбуваються складні, бурхливі й суперечливі процеси, які на все життя визначають функціонування найважливіших систем – нервової, серцево-судинної, органів дихання, травлення. Закладається анатомо-фізіологічна основа найголовнішої творчої духовної діяльності людини – праці [4, с.357].

Так, у своїй відомій праці „Павлиська середня школа” (1969) В. О. Сухомлинський розкриває нам, як саме фізична праця впливає на розвиток організму дитини. „Вихованці, які займаються фізичною працею (догляд за плодовими деревами і виноградом, вирощування саджанців, збирання насіння декоративних і плодкових дерев, відбір насіння зернових і технічних культур тощо) протягом усього перебування в школі, відзначаються чудовим фізичним розвитком, красою, гармонійною пропорційністю органів, пластичністю рухів, умінням докладати фізичних зусиль відповідно до мети руху. Характерною рисою їх фізичного розвитку є поєднання структурності, краси постави, пластичності рухів і фізичної сили” [5, с.138].

Фізична культура – найважливіший елемент здоров'я, джерело життєрадісності. На думку видатного педагога В. Сухомлинського „недопустимо гонитись за індивідуальними рекордами, спортивними досягненнями школи; фізкультура – це боротьба за здоров'я, за зміцнення фізичних і духовних сил вихованців у їх єдності” [5, с.64].

Необхідно, щоб учитель фізкультури разом із лікарем визначили режим і обсяг індивідуальних вправ для кожного школяра і дбав про їх дотримання та виконання. Адже бурхливий фізичний розвиток у підліткову і юнацькому віці потребує, щоб вихователь багато піклувався насамперед про гармонію фізичної і розумової праці своїх вихованців. Багаторічні спостереження колективу Павлиської середньої школи привели до висновку, що в „підлітковому віці велику небезпеку становить загроза підірвати сили людини, яка ще формується, непосильною, потворною розумовою працею – зубрінням. Ми не припускаємо, щоб учень початкової школи сидів щоденно по чотири-п'ять годин над домашніми завданнями (крім трьох-чотирьох годин шкільних занять), – це його калічить, на все життя згубно позначається на його здоров'ї, нівечить його красу: фігура стає сутулуватою, вузькогрудю, з'являється короткозорість” [5, с.129].

Отже, фізична культура повинна сформувати свідоме ставлення учнів до власного організму, виробити вміння берегти здоров'я, зміцнювати його правильним режимом праці, відпочинку, харчування, гімнастикою і спортом, загартовувати фізичні й нервові сили, запобігати загартовуванню про що ми будемо говорити далі у нашій роботі.

Фізична культура тісно пов'язана з культурою моральною й естетичною. Турбуючись про власне здоров'я, учні створюють і оберігають обстановку, необхідну для здоров'я, відпочинку, повноти життя інших людей. Чуйність до себе не повинна розвиватися за рахунок байдужості до інших.

Завдяки наполегливій праці колективу Павлиської середньої школи, учні отримували все для них необхідне: знання, догляд, підтримку, допомогу тощо. Велику увагу викладачі приділяли санітарно-гігієнічним вимогам до зовнішніх умов життя, до режиму праці та відпочинку школярів.

Отже, перш за все необхідно було слідкувати за тим, щоб учні молодших класів не займалися розумовою працею в закритому приміщенні більше трьох годин на день. Із перших днів перебування у школі всі учні працювали фізично – в кабінеті живої природи, в робочій кімнаті, на навчально-дослідній ділянці.

Улітку школярі протягом двох-трьох тижнів живуть у самодіяльному піонерському таборі, де праця поєднується з відпочинком – вони здебільшого доглядають полезахисні лісові полоси

поблизу водойм. Така праця має дуже велике значення для розвитку органів дихання і кровообігу, для посилення обміну речовин.

В організмі дитини, яка дихає повітрям, насиченим киснем лісів і полів, активізується обмін речовин, запобігаючи захворюванням. Із свого боку, учителі й шкільний колектив роблять все для того, щоб повітря було насичене фітонцидами, які вбивають мікроорганізми. Фітонциди багатьох сільськогосподарських рослин (особливо злакових) очищають дихальні шляхи і кровоносні судини від збудників простудних захворювань, ревматизму, туберкульозу. „Той, хто провів два місяці на косовиці, на збиранні пшениці, до того ж поблизу водоймища, протягом наступних шести місяців не захворіє ні на грип, ні на ангіну. Діти, які дихали всю весну і все літо повітрям, насиченим фітонцидами дерев, злакових культур і лугових трав, при правильному режимі і доброму харчуванні ніколи не захворюють на туберкульоз” [5, с.91].

Центральний момент режиму – правильне чергування парці і відпочинку, неспання і сну. Вивчення праці дітей показало, що саме в цій галузі багато небезпек, які можуть згубно позначитися на здоров'ї та настрої. Нерівномірність праці, чергування періодів бездіяльності з періодами надмірного, неприпустимого напруження – серйозний бич не тільки здоров'я, а й моральності. На заняттях батьківської школи неодноразово обговорювалось питання про неприпустимість того, щоб дитина пізно лягала спати. Недосипання, млявість, що переходить у хронічне нездужання, негативно позначаються й на самопочутті, і на розумовому розвитку [5, с.130-131]. Інтенсивна розумова праця дитини молодшого віку після 12-13 годин (якщо вона прокидається о 6 годині ранку), згубно позначається на здоров'ї, та інтелектуальному розвитку: послаблюється пам'ять і яскравість сприймання, уповільнюються розумові функції, погіршуються сон і апетит. Необхідно, щоб діти молодшого віку (від 7-8 до 11-12 років) спали 10 годин [5, с.132].

Чим більше часу відводиться на інтенсивну фізичну і розумову працю на свіжому повітрі, тим гармонійніше функціонуватимуть і розвиватимуться всі органи, більша буде відновлююча роль сну.

У відпочинку вихованець повинен бачити один із засобів не тільки зміцнення здоров'я і фізичних сил, а й розвитку сил духовних. Привчання до активного, діяльного відпочинку з дитинства – одне з найважливіших правил виховання.

Праця на відкритому повітрі цілюще впливає на дітей з великою нервовою збудливістю – дратівливих, неспокійних. Окремі діти приходять до школи з функціональними розладами нервової системи, джерело яких – неправильне домашнє виховання, найчастіше надмірне піклування й опіка. Усунення цих розладів і недоліків – важливе завдання школи [5, с.140].

Також, на думку вченого, особливо важливим є виховання несприйнятливості до будь-яких інфекцій. В періоди різкої зміни погоди майже половина дітей у школі мають погане самопочуття, відчувають перші ознаки застуди. Навіть коли в дитини немає підвищеної температури, вона не може в такому хворобливому стані нормально працювати. Радикальних засобів, які б негайновиліковували нежить, немає. Медичною наукою доведено, що багато з різновидів нежиті – це не інфекційне захворювання, а реакція чутливого організму на різкі зміни навколишнього середовища. Багаторічний досвід показав – особливо чутливі ноги. „Коли ноги бояться найменшого охолодження, людина схильна до неінфекційних нежитей” [4, с.111]. Система зміцнення організму, яка склалася в Павлівській школі починалась із загартування ніг; при цьому, звичайно, брався до уваги загальний стан здоров'я дитини. Для загартування ніг нема якихось спеціальних вправ, розрахованих на певний строк. Необхідно постійно дотримуватись загального режиму, не привчати дітей до тепличних умов, не виявляти надмірного піклування, яке ослабляло б захисні сили організму. Якщо дитина влітку не ходить босоніж – ніякі купання й обтирання мокрим рушником не допоможуть.

У гармонійному розвитку дитини все взаємозв'язане. Здоров'я залежить від того, які домашні завдання задаються дитині, як і коли вона їх виконує. Величезну роль відіграє емоційне забарвлення самостійної розумової праці дома. Якщо дитина береться за книжку без бажання, це не тільки пригнічує її духовні сили, а й несприятливо позначається на складній системі взаємодії внутрішніх органів [4, с.105-106]. Існує багато випадків, коли в дитини, що переживає відразу до занять, серйозно розладнувалося травлення, виникали шлунково-кишкові захворювання.

Велике значення в зміцненні здоров'я мають гімнастичні вправи і купання. Крім зарядки після пробудження (дома), у школі проводяться гімнастичні вправи перед уроками – спеціально для вироблення постави. Перед 30-хвилинною перервою вчителі проводять фізкультурну хвилину (за спеціальним комплексом для кожного віку). Ще в праці „Школи радості”, що ввійшла до збірки „Серце віддаю дітям” зазначається, що діти звикли до ранкової гімнастики і дуже важливо, щоб ця звичка збереглася.

В організмі підлітка все перебуває в становленні й перебудові. Складні анатомо-фізіологічні процеси зумовлюють посилений обмін речовин, який вимагає правильного харчування. Харчування має бути простим (це дуже важливо), повноцінним за калорійністю й регулярним.

Спостерігаючи протягом ряду років фізичний і розумовий розвиток багатьох дітей можна зробити висновок, що здоров'я людини в зрілі роки великою мірою залежить від того, як поєднується повноцінне харчування з працею, відпочинком (сном), повітрям, розумним і постійним загартуванням організму. Харчування повинно бути не тільки достатньої калорійності, а й багатим на легкозасвоювані вуглеводи, що містяться у молоці, маслі, цукрі, також компоненти, що відіграють велику роль у формуванні організму (особливо білки і вітаміни). Особливо велике значення в харчуванні дитини мають молоко і цукор, зокрема фруктозний цукор [5, с.136-137].

Від харчування в роки дитинства залежить гармонія, пропорційність тіла, зокрема правильний розвиток кісткової тканини і особливо грудної клітини. Якщо ж приймати їжу з відсутніми у ній мінеральними речовинами і мікроелементами непропорційно розвиватимуться окремі частини скелета, що на все життя позначиться на поставі.

Відсутність апетиту – грізний бич здоров'я, джерело хвороб і нездужань. Головна причина цього – багатогодинне сидіння в задушному класі, одноманітність розумової праці, відсутність різноманітної діяльності на свіжому повітрі і взагалі „кисневе голодування”, – дитина цілий день дихає повітрям, насиченим вуглекислотою. Тривале перебування в приміщенні, насиченому вуглекислотою, веде до захворювання залоз внутрішньої секреції, що відіграють важливу роль у травленні. Причому ці захворювання стають хронічними і не піддаються ніякому виліковуванню. Серйозні захворювання органів травлення викликаються також і тим, що батьки, прагнучи пробудити апетит, дають дітям різні ласощі, зокрема солодощі. Не допустити „кисневого голодування”, домагатися повноцінного атмосферного режиму – в цьому одна з найважливіших передумов турботи про здоров'я [4, с.105].

Висновки... Сила і можливість виховання невечерпні. Усі без винятку діти, які не мають патологічних відхилень у розумовому розвитку, можуть успішно оволодіти середньою освітою. Неуспішність, другорічництво – це результати поганої навчально-виховної роботи. Завдання школи не тільки в тому, щоб дати кожному знання, необхідні для трудової і повноцінної громадської діяльності, а й у тому, щоб дати кожному щастя особистого духовного життя.

Турбота про людське здоров'я, тим більше про здоров'я дитини, – це не просто комплекс санітарно-гігієнічних норм і правил, не перелік вимог до режиму, харчування, праці, відпочинку. Це насамперед турбота про гармонійну повноту всіх фізичних і духовних сил, і вінцем цієї гармонії є радість творчості.

Зміцнити здоров'я людини в дитинстві, не допустити, щоб дитина вступала в юність кволою і млявою, – це означає дати їй всю повноту життєвих радощів.

Список використаних джерел та літератури:

1. Сухомлинський В. О. Народження громадянина / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : у 5 т. – К. : Радянська школа, 1977. – Т. 3. – С. 283–582.
2. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка / упоряд. і авт. вступ. статті В. Ф. Шморгун. – К. : Радянська школа, 1978. – 263 с.
3. Сухомлинський В. О. Моя педагогічна система: [З неопублікованої книги „Педагогічна культура”] / В. О. Сухомлинський // Радянська школа. – 1988. – № 6. – С. 87–91; № 7. – С. 79–84; № 8. – С. 87–91; № 9. – С. 86–91.
4. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : у 5 т. – К. : Радянська школа, 1977. – Т. 3. – С. 7–279.
5. Сухомлинський В. О. Павлівська середня школа / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : у 5 т. – К. : Радянська школа, 1977. – Т. 4. – С. 7–385.
6. Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : у 5 т. – К. : Радянська школа, 1976. – Т. 1. – С. 403–637.

Анотація

Н.А.Буракова

Вопросы школьной гигиены учеников в научных работах В.А.Сухомлинского

В статье освещены основные взгляды выдающегося педагога на развитие детского организма и влияние окружающей среды на него.

Ключевые слова: *ученик, организм, анатомо-физиологические особенности, здоровье.*

Summary

N.A.Burakova

The Questions of School Hygiene of Pupils in the Scientific Works of V.O.Sukhomlyns'kyi

The article highlights the major outstanding teacher views on the development of the child's body and the effect of environment on it.

Keywords: *student body, anatomical and physiological characteristics, health.*

Концепція Василя Сухомлинського з виховання у дітей шанобливого ставлення до батьків

У статті обґрунтовано концепцію виховання у дітей поваги до батьків на основі положень теорії та практики сімейного виховання В. Сухомлинського; описано компоненти, що характеризують поняття „концепція”; проаналізовано закономірності, принципи, методи, засоби, форми виховання шанобливого ставлення старшого дошкільника та молодшого школяра до батьків на основі аналізу діяльності Павлівської середньої школи..

Ключові слова: концепція, шанобливе ставлення до батьків, закономірності, принципи, методи, засоби, форми.

Шануй і поважай матір і батька – вони дали тобі життя, вони виховують тебе, вони хочуть, щоб ти став чесною людиною з добрим і непримиренним до зла серцем. Твоя любов до батьків – це твоя праця в ім'я того, щоб вони були горді твоєю духовною красою, честю, гідністю.

В.Сухомлинський

Постановка проблеми в загальному вигляді... Сучасне суспільство відчуває дефіцит гуманних стосунків, шанобливого ставлення дитини до довколишнього, інших людей і самої себе. Соціальне середовище не сприяє вихованню у молоді етичної культури, а сучасна школа вирішує цю проблему несистематично, як наслідок – дотримання моральних норм поведінки в молодіжному середовищі перстає бути обов'язковою.

У зв'язку з цим виникає необхідність звернення до досліджень теорії та практики виховання у 40-х-60-х роках ХХ ст. Саме в цей час відбувається активний пошук можливостей становлення та розвитку етичної культури підростаючої особистості. У радянський період ідеї гуманістичного виховання розвивали багато педагогів. Особливий інтерес і значущість представляє педагогічна спадщина видатного ученого-новатора, гуманіста В. Сухомлинського, в якій значне місце займають проблеми педагогічної взаємодії сім'ї та школи.

Аналіз досліджень і публікацій... Проблема виховання шанобливого ставлення дітей до батьків в контексті педагогічної спадщини В. Сухомлинського розглядалася в різних галузях науки з різних позицій: в працях філософів розглянуті погляди В. Сухомлинського на проблеми етичного розвитку особистості (Л. Архангельський, В. Блюмкін, А. Гусейнов, О. Дробницький); вивчені теоретичні передумови ідей В. Сухомлинського щодо формування людських стосунків, заснованих на пошані (П. Каптерев, Я. А. Коменський, А. Макаренко, Й. Г. Песталоцці, Л. Толстой та ін.); розглянуті погляди В. Сухомлинського на виховання моральних почуттів в молодшому шкільному віці (Ш. Амонашвілі, О. Богданова, І. Федотова та ін.). У дослідженнях, присвячених вивченню педагогічної спадщини В. Сухомлинського (Н. Безлюдна, М. Богуславський, Л. Бондар, Т. Кочубей, В. Кушнір, О. Петренко, Л. Повалій, В. Риндак, О. Сухомлинська, О. Тимофеева, Л. Ткачук та ін.), розглядалися окремі аспекти теорії та практики сімейного виховання: проблеми спільної виховної діяльності сім'ї та школи; виховання любові до матері; виховання моральних цінностей дошкільників та молодших школярів тощо.

Формулювання цілей статті... Аналіз теоретичних робіт і освітньої практики показує, що, незважаючи на різнобічне вивчення проблеми виховання шанобливого ставлення підростаючого покоління до батьків, досі відсутні концептуальні орієнтири в її вирішенні. Зважаючи на це, при написанні статті, ми ставили за мету обґрунтувати концепцію виховання у дітей шанобливого ставлення до батьків у педагогічній спадщині В. Сухомлинського.

Виклад основного матеріалу... До середини 60-х років ХХ ст. у творчості В. Сухомлинського склалася цілісна педагогічна концепція виховання у дітей шанобливого ставлення до батьків. Провідні положення концепції представлені у вигляді методики, узагальнюючої педагогічний інструментарій роботи з дітьми та батьками що включає мету (актуалізація у дітей почуття пошани до батьків), концептуальну ідею (інтеграція педагогічних дій сім'ї і суспільного виховання, спрямованих на усвідомлення дітьми батьків як найвищої цінності), принципи (комплексності виховання, єдності громадського і сімейного виховання, врахування вікових і індивідуальних особливостей дітей), зміст (пред'явлення з боку батьків вимог, що побуджують дитину до позитивних дій; виключення прояву батьками несправедливості стосовно дітей;

неприпустимість застосування фізичної сили, залякування і погроз у вихованні дитини; розумне заохочення, що сприяє вихованню культури поведінки; усвідомлення дітьми почуття обов'язку перед батьками), напрями (робота з дітьми, робота з батьками), методи („переконання словом”, приклад батьків, спілкування з людьми двох поколінь, справедлива батьківська влада, заснована на авторитеті, спонукання до позитивних дій і вчинків), засоби (традиції сімейного і трудового виховання, книга, спільна трудова діяльність батьків і дітей, природа), форми (етичні бесіди, діяльність гуртків, збори-диспути, „уроки мислення серед природи”), педагогічні умови (співпраця дошкільного закладу, школи і сім'ї; наявність в сім'ї гуманно-особистісного середовища; підвищення авторитету батьків; врахування психолого-педагогічних особливостей дітей у вихованні поваги до батьків) і результат (вихованість у дітей поваги до батьків, що проявляється у позитивному ставленні дитини до батьків, заснованого на пошані і довірі). Зупинимось на її детальному аналізі.

Провідною ідеєю першого напрямку – **робота з дітьми** – була інтеграція педагогічних дій, спрямованих на сприйняття дітьми батьків як вищої цінності. *Мета напрямку*: виховання у дітей поваги до батьків.

Закономірності виховання поваги у дітей поваги до батьків: від того, як ставляться батьки один до одного, залежить, як дивляться їхні діти на світ і на самих себе; від мудрості батьківської любові залежить, як діти будуть відноситися до довколишніх; від того, як батьки ставляться до своїх батька й матері, залежатиме ставлення їхніх дітей до них [2].

У батьківській педагогіці В. Сухомлинського *принципами* виховання у дітей шанобливого ставлення до батьків є:

- *принцип вимогливої любові до дитини*, заснований на пошані до її особистості, що націлює батьків на пред'явлення вимог, що спонукають дитину до позитивних дій. Із цього принципу випливають правила: вимоги батьків повинні виражатися не лише в заборонах, але головним чином у спонуканні дитини до певних позитивних дій [1];

- *принцип педагогічної справедливості*, що припускає прояв батьками доброзичливості по відношенню до дітей та виключає дитячі образи. Образи, засмучення призводять до того, що дитина перестає шанувати батьків. Багаторічний досвід переконав В. Сухомлинського в тому, що дитина, що пережила в ранньому дитинстві образу, несправедливість, часто ставала хворобливо сприйнятливою до щонайменших проявів несправедливості, байдужості [4]. Правило, що випливає з принципу: „Відверта, задушевна розмова батька, матері, їх добре слово, прямота і щирість, доброзичливість виключають несправедливість в стосунках до дітей, попереджають дитячі образи” [1, с.9].

- *принцип виключення фізичних покарань*. Даний принцип в контексті теорії сімейного виховання В. Сухомлинського передбачає неприпустимість фізичної сили, страху і погроз у вихованні дитини: „Ніщо так не огрубляє юне людське серце, не робить жорстоким його, як образа. Образа піднімає з тайників людської підсвідомості грубі, іноді звірині інстинкти” [1, с.167]. Правило, пов'язане з цим принципом: „виховання високої культури бажань особистості – це неодмінна передумова того, щоб необхідність в покараннях взагалі не виникала” [1, с.280];

- *принцип справедливості заохочення дітей* визначається сукупністю правил: заохочуючи, вихователі необхідно прагнути, щоб поведінка вихованця мотивувалася і спрямовувалася не прагненням отримати похвалу або нагороду, а моральними мотивами. Змістовою характеристикою принципу справедливості заохочення дітей є розумне заохочення дитини, що сприяє вихованню культури поведінки: „...Коли дитині приносить радість тільки те, що його хвалили, тут вже криється небезпека. Справжня майстерність виховання полягає в тому, щоб добро творилося без розрахунку на похвалу” [1, с.285].

- *принцип виховання розумних потреб*, що передбачає усвідомлення батьками небезпеки розвитку у дітей потреби до володіння тільки матеріальними цінностями: „Найстрашніше у взаєминах батьків і дітей – це бездумне „годування” матеріальними задоволеннями і порожнеча, убогість духовного, сердечного життя дитини” [3, с.52]. Правила, що випливають із принципу: акцентування уваги батьків на необхідності розвитку у дітей потреби в пізнанні, спілкуванні, праці, духовності, моральній діяльності, в особистому самовираженні; створення умов, що сприяють розвитку у дітей мотивів, ціннісних орієнтації у сфері потреб.

У родинній педагогіці В. Сухомлинського новим сенсом наповнені основні традиційні *методи* виховання у дітей поваги до батьків: „переконання словом”, приклад батьків, спілкування з людьми двох поколінь, „виховання правдою”, метод справедливої і твердої батьківської влади, заснованої на авторитеті; „виховання ласкою”. Схарактеризуємо їх:

- „*переконання словом*”. Специфіку виховного впливу батьківського слова В. Сухомлинський бачив в тому, що сказане батьками, залишається в пам'яті підростаючої особистості на все життя і служить стимулом гарних вчинків, корисних справ: „...Досконалою безглуздістю є твердження про

те, що вада виховної роботи в багатьох школах - словесне виховання. Потрібно говорити про інше: про примітивність словесного виховання, про невміння окремих учителів виховувати словом” [3, с.7].

- *приклад батьків*. Цей метод розкривається В. Сухомлинським як спосіб передачі соціального і духовно-морального досвіду старших поколінь підростаючому: „Сила прикладу зростає, якщо старші члени сім’ї являють собою зразок чистої і благородної особистості. Без прикладу, без світла і тепла батьківської любові, вираженої в турботі і повазі до дітей, немислимо ні виховання, ні самовиховання” [3, с.88].

- *спілкування з людьми двох поколінь (батьками, бабусяю і дідусем)*. Молодим батькам В. Сухомлинський вселяв думку, що в становленні моральності їхніх дітей особливе значення має духовний зв’язок наймолодшого і найстаршого покоління: „Якщо цей зв’язок розвивається і міцніє, ви, батьки, можете не побоюватися за своїх дітей. Мудра і благородна старість уміє так любити дітей, що кожен прояв цього почуття будить у дітей любов до старших, турботу і занепокоєння про їхнє здоров’я і благополуччя” [3, с.57].

- *„виховання правдою”*. Правду В. Сухомлинський відносив до чинника, що прославляє людську гідність, а обман, несправедливість – до свідомого приниження гідності: „Як вогню бійтеся, матері і батьки, щоб у свідомості дитини не засіла думка про те, що вона завжди права....Уміти любити – це означає не допустити навіть виникнення такої думки” [3, с.52].

- *метод справедливої і твердої батьківської влади, заснованої на авторитеті*. Під „батьківською владою” В. Сухомлинський розумів право, можливість батька і матері підпорядковувати своїй волі дітей, право встановлювати свої, обумовлені життям конкретної сім’ї вимоги. Розкриваючи суть батьківської влади, педагог акцентував увагу батьків на тому, що їх вимоги до дітей мають бути, передусім, розумними з точки зору мети і завдань виховання: „...Вимога батьків стає беззастережною для дитини тільки тоді, коли вона однастайна, тобто коли мати і батько вимагають одне і те ж” [1, с.443].

- *„виховання ласкою”*. Згідно В. Сухомлинського, батьківські ставлення повинні включати доброзичливі, привітні спілкування, що викликають душевне задоволення, радість. Таке ставлення до дітей він називав „виховання ласкою”: „З дитинства берегти чуйність, совість, чистоту людського серця, не озлобляти його, не отупляти і не робити жорстоким, не робити бездушним і черствим, задерев’янілим і скам’янілим – це один з найголовніших принципів моєї педагогічної віри” [1, с.260].

У педагогіці В. Сухомлинського можна виділити такі *засоби* виховання у дітей поваги до батьків: традиції (сімейного виховання; традиції, що виховують шанобливе ставлення до батьків за допомогою включення дитини в трудову діяльність); книга (домашнє читання, індивідуальне читання, казка); спільна трудова діяльність в сім’ї батьків і дітей; природа. Перераховані засоби становлять основу способів реалізації навчального процесу з виховання у дітей шанобливого ставлення до батьків. У зв’язку з цим доцільно перейти до розгляду форм виховання у старших дошкільників та молодших школярів цієї особистісної якості.

Основними *формами* виховання шанобливого ставлення дітей до батьків В. Сухомлинський вважав *етичні бесіди*. Зміст етичних бесід утілювався в книгах В. Сухомлинського „Як виховати справжню людину” і „Хрестоматія по етиці”, які стали підсумком багаторічної роботи павлиського педагога з дітьми. Разом з етичними бесідами в Павлиській школі використовувалися і продовжують застосовуватися дискусійні форми етичної освіти – *збори-диспути* з моральною тематикою. Педагог був переконаний, що атмосфера диспуту, колективного пошуку істини актуалізує емоційну сферу дітей.

В. Сухомлинський вважав, що дитина, яка живе турботами про інших, сприйнятливіша до слова педагога. Відповідно до цього в Павлиській школі особлива увага приділялася роботі різних *гуртків*. У процесі турботи про живих істот у дітей розвиваються гуманні почуття, що є основоположними компонентами поняття „повага”.

Ефективною формою організації навчального процесу по вихованню у дітей поваги до батьків у Павлищі були *уроки мислення серед природи*, метою яких було навчити уважно спостерігати за довколишнім, пояснювати і описувати предмети, явища, ознаки, дії, цікаві для дітей, і, таким чином, розвивати мислення, збагачувати мову.

Метою другого напрямку – **робота з батьками** – було підвищення педагогічної культури батьків. На думку В. Сухомлинського, для того, щоб сім’я могла брати активну участь в житті школи, забезпечувати єдину лінію в навчально-виховній роботі, потрібне безперервне підвищення загальнокультурного та педагогічного рівня дорослих: „Загальна педагогічна культура усього населення, особливо батьків, є однією з передумов виконання кожним громадянином свого боргу перед суспільством, а цей борг полягає передусім у вихованні молодого покоління. Тому, передусім, необхідно піклуватися про підвищення педагогічної культури батьків, особливо в тих її

аспектах, від яких залежить повноцінний розвиток мислення дитини” [1, с.436].

У практиці роботи Павлиської школи успішно застосовувалися і продовжують застосовуватися різноманітні форми спільної роботи школи і сім’ї по вихованню учнів. Аналізуючи діяльність учителів з батьками в 1948/49 н. р., В. Сухомлинський дійшов висновку, що робота з виховання повинна починатися із створення спільного цілеспрямованого колективу батьків, який був би тісно пов’язаний з учительським. На думку педагога, основними шляхами створення такого колективу є батьківські конференції, батьківські дні, консультації для батьків.

Висновки та перспективи подальших розвідок... Вищевикладене дозволяє зробити висновок, що В. Сухомлинський створив цілісну концепцію виховання, актуальну і в рамках сучасної освіти, центральною ідеєю якої є проблема виховання у дітей шанобливого ставлення до батьків. Визначальним чинником виховної дії сім’ї він визнавав внутрішньо-сімейні взаємини, духовне і моральне багатство батьків, їх довіру і пошану до дитячої особистості, діяльність без покарань. Провідну роль у формуванні підростаючої особистості В. Сухомлинський відводив матерів – „світочеві духовного життя дітей”. Серед методів виховання шанобливого ставлення до батьків у родинній педагогіці перевагу надавав переконанню словом; спонуканню до позитивних дій і вчинків; справедливій і твердій „батьківській владі”, заснованій на авторитеті; спілкуванню дітей з людьми двох поколінь – батьками, бабусями і дідусями; ласці. З позиції єдності суспільного і сімейного виховання В. Сухомлинський довів необхідність систематичної участі батьків у виховній роботі школи, розробив систему педагогічної просвіти батьків з урахуванням особливостей віку їхніх дітей.

Дослідження не претендує на повноту і завершеність розв’язання порушеної проблеми, а відкриває напрями щодо подальших наукових пошуків. Зокрема, актуальним уявляється дослідження ролі та місця ідей В. Сухомлинського щодо виховання поваги до батьків у підлітковому віці.

Список використаних джерел та літератури:

1. Дружинин В. Н. Психология семьи / В. Н. Дружинин. – Екатеринбург, 2000.
2. Здравомыслов А. Г. Потребности. Интересы. Ценности / А. Г. Здравомыслов. – М. : Политиздат, 1986. – 223 с.
3. Зицер В. Фактор свободы в становлении взаимоотношений между детьми и родителями : автореф. дис.... канд. пед. наук / В. Зицер. – СПб., 1998. – 24 с.
4. Когачевская Т. И. Проблема формирования нравственного сознания подростков в педагогическом наследии В. А. Сухомлинского : автореф. дис.... канд. пед. наук / Т. И. Когачевская. – Минск, 1990. – 21 с.
5. Козлова С. А. Нравственное воспитание дошкольников в процессе ознакомления с явлениями общественной жизни / С. А. Козлова // Психолого-педагогические проблемы нравственного воспитания детей дошкольного возраста : сб. материалов. – М, 1995. – 182 с.

Анотація

О.Г.Бутенко

Концепція Василя Сухомлинського по вихованню у дітей уважливого отношения к родителю

В статье обоснована концепция воспитания у детей уважения к родителям на основе положений теории и практики семейного воспитания В. Сухомлинского; описаны компоненты, характеризующие понятие „концепция”; проанализированы закономерности, принципы, методы, средства, формы воспитания уважительного отношения старшего дошкольника и младшего школьника к родителям на основе анализа деятельности Павлишской средней школы.

Ключевые слова: *концепция, уважительное отношение к родителям, закономерности, принципы, методы, средства, формы.*

Summary

O.G.Bytenko

Conception of Education for the Children of Valid Attitude Toward Parents of Vasily Sukhomlyns'kyi

Conception of education is refined for the children of respect to the parents on the basis of positions of theory practices of domestic education V.Sukhomlyns'kyi; conformities of law, principles, methods, facilities; forms of education of deferential relation of senior preschool child and junior schoolboy to the parents are analysed in the article.

Key words: *conception, deferential attitude toward parents, conformities of law, principles, methods, facilities, forms.*

Дата надходження статті:

„31” серпня 2011 р.

Проектування етнохудожнього середовища професійної підготовки майбутніх педагогів у контексті реалізації ідей В.О.Сухомлинського

У статті на основі аналізу науково-педагогічних джерел, методичної літератури та досвіду роботи розкривається потенціал та місце ідей В.О.Сухомлинського у проектуванні етнохудожнього середовища в системі професійної підготовки педагогів.

Ключові слова: науково-педагогічна спадщина В.О.Сухомлинського, етнорегіональна культура, етнохудожнє середовище, професійна підготовка педагогів, музей народного мистецтва.

„Щоб мати доступ у дивний палац, ім'я якому дитинство, ми повинні перевтілюватися, ставати в якійсь мірі дитиною, тільки за цієї умови нам буде доступна мудра влада над дитиною. Тільки за цієї умови діти не дивитимуться на нас як на істот, що випадково потрапили в їхній палац, як на сторожів, що охороняють їхній дитячий світ, – байдужих сторожів, яким все одно, що робиться в дивному палаці – дитинстві”

В.О.Сухомлинський

Постановка проблеми в загальному вигляді... Одним із найважливіших напрямів сучасної вітчизняної педагогічної науки і практики є розробка концептуальних підходів до мети і змісту навчання та виховання сучасної молоді людини, пошук нових ефективних шляхів її всебічного розвитку. Пробудити в юних душах почуття людяності, милосердя, доброчесності і працелюбства можна, лише спираючись на споконвічну мудрість і трудові традиції нашого народу, на підвалини етнопедагогіки, традиційну культуру предків, що зберегли національний характер і мораль. Зміст етнохудожнього та трудового виховання має спрямовуватися на узгодження системи цінностей суспільства, етнокультури, комплексу функцій народного мистецтва у формуванні духовного світу особистості з можливостями їх сприймання та збагачення кожною особистістю в процесі творчого пошуку.

Аналіз досліджень і публікацій... Проблема творчої активності завжди була у полі зору вчених. Сучасна педагогічна наука володіє необхідними концепціями для постановки і розв'язання питань, пов'язаних із забезпеченням гуманізації процесу виховання, враховуючи кращі надбання минулого. Їх сутність розкрита й описана в дослідженнях Є.Антоновича, І.Беха, Н.Боринець, І.Ганусенко, І.Зязюна, П.Кононенко, В.Мусієнка, Л.Оршанського та ін. Різні аспекти творчості розглядали В.Дружинін, Я.Пономарьов, І.Семенов; психологічні основи творчої активності вивчали Л.Виготський, П.Гальперін, Д.Ельконін, Г.Костюк та ін.; педагогічний аспект зазначеної проблеми досліджували Ю.Бабанський, І.Лернер, О.Савченко, М.Скаткін, Г.Щукін та ін. Поряд з цим гуманізація процесу художньо-трудоного виховання містить широке коло проблем, розв'язання яких вимагає значних зусиль як вчених, так і практиків.

Важливе місце у системі засобів формування творчої активності учнів посідає народне мистецтво, яке унікальним чином інтегрує у собі побутові, мистецькі, педагогічні традиції. Своєрідним різновидом українського народного мистецтва є іграшка, що якнайкраще підтверджує нерозривність становлення окремої людини і людства в цілому.

Формулювання цілей статті... Мета статті полягає у висвітленні ідей В.О.Сухомлинського у проектуванні етнохудожнього середовища підготовки майбутніх педагогів.

Виклад основного матеріалу... Як зазначено у Державній національній програмі естетичного виховання, нова соціальна ситуація та реальність породжують і нову культурну реальність, провідними рисами якої є переоцінка системи цінностей і їх нова ієрархія, створення нових відносин між основними учасниками художнього життя, зміна критеріїв оцінки естетичних і художніх цінностей і творів мистецтва, розширення меж естетичних і художніх потреб та можливостей їх задоволення, входження народно-національного елемента в спосіб життя і духовність, поява нових відносин та форм організації художнього життя, формування нового естетичного досвіду [2].

Ефективним естетико-виховним засобом, який відповідає концептуальним засадам гуманістичної педагогіки і набуває особливої актуальності в умовах кризи виховання і девальвації суспільних цінностей у нашій країні є етнохудожнє середовище, та українське народне декоративно-прикладне мистецтво зокрема. У ньому найяскравіше відображено і найкраще

збережено традиційний виховний ідеал українського народу, який міститься у високохудожніх образних формах, доступних для сприймання і розуміння молодшими школярами.

Аналіз змісту шкільних програм і підручників, вивчення мистецьких, науково-педагогічних, методичних та публіцистичних джерел, власний досвід викладацької роботи доводять, що вирішальним аспектом етнохудожнього та трудового виховання сучасної молоді людини повинно стати залучення їх до занять народними ремеслами і декоративно-прикладним мистецтвом. Можемо з впевненістю сказати, що українській народній іграшці відведено важливе місце у виховному процесі сучасних дитячих дошкільних закладів та загальноосвітніх шкіл, оскільки твори народного мистецтва впливають на розвиток пізнавальної, емоційної сфер особистості, її творчих здібностей, сприяють активізації творчо-продуктивної діяльності. Важливу роль у процесі формування творчої активності учнів відіграє цілеспрямована, систематична робота вчителя, вихователя та всього педагогічного колективу навчального закладу.

Кожна етнічна спільність, кожен народ має свою іграшкову культуру й іграшковий „репертуар”. У дитинстві людства освоєння простору навколишнього середовища відбувалося шляхом створення найпростіших лаконічно-компактних форм із найбільш доступних природних матеріалів – дерева, глини, трави, кори, листя, плодів. Людина родового суспільства для своїх культових потреб (захист від „злих сил”, заміна жертви, збереження та примноження добробуту) створювала птахів, звірів, диких і свійських тварин, зрештою – людиноподібні образи різних божеств. Саме їх формальні, пластично-пропорційні та образні основи зберігає у собі народна традиційна іграшка. До того ж вона зберігає властивості, ознаки, якості місцевого та національного смаку. Про необхідність такої інформації для дитини наголошують у своїх дослідженнях багато вчених, серед яких важливе місце посідає О.Найден. Він зазначає, що „...спілкуючись з народною іграшкою через зір і дотик, іноді й через смак (фігурне обрядове печиво, іграшки з сиру, цукру), дитина збагачується загальнолюдським, національним та місцевим досвідом художньо-естетичної та доцільної організації матеріалу, а через нього – і організації навколишнього життєвого простору. Дитина нині має сприймати народну іграшку не тільки як предмет побуту, об’єкт гри, а як твір мистецтва, який потребує вивчення, певного аналізу, творчого наслідування і повторення. Таке ставлення до народної іграшки сприятиме її збереженню і духовному збагаченню дитини” [4].

Співзвучні поглядам О.Найдена і думки психолога С.Кулачківської. Вона стверджує, що народна іграшка потрібна сучасній дитині. І не тільки для розширення кругозору, збагачення чуттєвої сфери, світу почуттів, наближення до витоків культури свого народу. Вона є стимулом для прояву дитячої творчості не лише в ігровій, а й у продуктивній діяльності. Беручи участь у виготовленні іграшки, дитини безпосередньо, у дії пізнає радість творення і через власні зусилля залучається до традиції народного мистецтва. Питання використання народної іграшки у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи перебувають у центрі уваги багатьох педагогів. Мудро чинять ті управлінці, котрі заохочують, підтримують діяльність своїх підлеглих, спрямовану на оформлення предметно-розвивального середовища атрибутами народного мистецтва, співпраці з народними майстрами, залучення дітей до процесу пізнання, активної творчої співпраці.

Виховна цінність іграшки полягає в тому, що вона сприяє формуванню самостійності творчої діяльності дітей. Традиційні іграшки різних народів здавна використовують з метою естетичного, морального, розумового, фізичного виховання. Під час гри дитина розвивається, пізнає світ, наслідує і засвоює соціальний досвід. Іграшка є засобом передачі культурного досвіду народу від покоління до покоління. Різноманітні іграшки покликані допомагати сенсорному розвитку дитини. Розбірні іграшки, конструктори формують у дітей здатність до аналізу, синтезу, узагальнення, порівняння, класифікації. Ігри з образними іграшками розширюють й уточнюють уявлення дитини про навколишній світ, розвивають мислення, уяву, мовлення, збагачують словниковий запас. Використання технічної іграшки розвиває її конструкційні здібності, формує інтерес до техніки, створює передумови для технічної винахідливості, творчості. Використовуючи в іграх будівельний матеріал, діти ознайомлюються з об’ємними геометричними тілами, у них розвиваються уявлення про форму, розмір, напрямок, положення, протяжність тощо. Іграшки допомагають засвоювати через ігрові ситуації правила і норми поведінки та взаємодії людей.

У виборі образної іграшки, діях з нею, значною мірою виявляється ставлення до того, що вона уособлює. Використання народної іграшки у вихованні сприяє прилученню дитини до духовного, естетичного, побутового досвіду народу. Ігри з дидактичними іграшками вчать дотримуватися правил гри, виховують терплячість і посидючість, прагнення досягти успіху завдяки власним знанням і вмінням. Художньо оформлена іграшка збуджує у дитини естетичні почуття і переживання, формує естетичний смак. Цікаві за змістом і формою іграшки позитивно діють на

психічний стан дитини, світосприймання, активізують життєвий тонус, що впливає на її здоров'я і фізичний розвиток.

На формування самостійних ігор дітей раннього віку продуктивно впливають сюжетно-образні іграшки, серед яких виокремлюють: *реалістичні* – різноманітні ляльки з яскраво вираженими характеристиками; *умовні* – ляльки з узагальненими рисами (наприклад, лялька-мотанка); *символічні* (предмети-замінники), які лише позначають реальний предмет і мають деякі характерні для нього властивості. З гарною іграшкою граються тривалий час і активно, глибоко пізнаючи її особливості та функції. У грі відбувається закріплення знань про призначення предметів, найпростіших знарядь праці, загальних способів дії з ними. Використовуючи символічну іграшку, дитина починає вперше самостійно оперувати образами, узагальнює свій попередній ігровий досвід [5].

На дітей молодшого шкільного віку особливо впливають іграшки, що зображають людей, істот і предмети реального світу: тварин, риб, птахів, рослинність, предмети побуту, техніки тощо. Вони не тільки спонукають до різноманітних за змістом ігор, а й допомагають увійти в роль, створити улюблений ігровий образ, реалізувати задум. Засобом реалізації задуму іграшка може стати лише в тому разі, якщо дитина правильно сприймає її образ, має певні знання про предмет, а іграшка викликає усвідомлений інтерес і бажання гратися. Іграшка як створений дорослими для розвитку дітей предмет культури має освітнє і виховне значення лише тоді, коли використовується за призначенням. Дитина повинна розуміти іграшку, хотіти з нею творчо діяти. Щоб іграшка, як і гра, була супутником дитинства, людство весь час удосконалює її [1].

Народна іграшка спеціалізовано, у сукупності, універсально дозволяє здійснити основні естетичні та педагогічні функції культури. Охоплюючи всі без винятку види взаємодії людини з навколишнім світом та всередині соціуму, вона по-своєму сприяє організації та розвитку людської діяльності через формування у людині відповідних потреб та навичок. Народна іграшка сприяє моделюванню багатьох життєвих процесів, утвердженню тих або інших цінностей, формує та закріплює соціальні норми та установки, стосунки людей, їх ставлення до навколишнього соціального та природного світу. Народна іграшка може стати знаряддям придбання людиною певного соціального або естетичного досвіду, початкових умінь та навичок. Проникнення народних іграшок у сферу праці, побуту, навчання робить її дійсно універсальною. Ця універсальність розкривається в естетичній виразності народної іграшки, яка несе у собі властивості універсальності та інтегративності [6].

Багатоаспектність народної іграшки характеризується і тим, що вона виступає як засіб педагогічної дії: елемент дитячої гри, засіб виховання і навчання, предмет декоративно-ужиткового мистецтва для прикрашення, адже в ній – суттєвій частині фольклорно-національної культури – значно більше багатств світопізнання і світорозуміння, не кажучи вже про інформативно-генетичні багатства, ніж у найскладнішій комп'ютерній грі.

Систематизоване опанування української народної іграшки робить можливим комплексне сприйняття даного різновиду народного мистецтва, глибоке збагачення особистості дитини естетичним досвідом, стимулювання її творчого потенціалу. При системному та цілеспрямованому підході до навчально-виховного процесу передбачається, що найширше використання комплексу різноманітних форм методів, які б сприяли стимулюванню та ефективному формуванню творчої активності молодших школярів в процесі оволодіння традиційними прийомами створення та оздоблення українських народних іграшок і під час самостійного їх виготовлення є обов'язковою умовою.

Основною і найбільш значною формою здійснення керівництва процесом формування творчої активності виступають уроки образотворчого мистецтва і трудового навчання. В умовах особистісно-орієнтованого підходу суттєво змінюється його мета, форма організації. І.С.Якиманська визначає, що мета такого уроку – виявлення пізнавальної активності учнів. Проведення уроків на основі інтеграції змісту є одним із напрямів методичного збагачення уроків. Це об'єднання має на меті інформаційне й емоційне збагачення сприймання, мислення і почуттів учнів завдяки залученню цікавого матеріалу, що дає змогу з різних сторін пізнати якість, поняття, досягти цілісності знань, робить можливими системне формування у свідомості школярів картини гармонії навколишнього світу.

Комунікативна функція народного мистецтва дозволяє вписати його в динаміку культури, програмувати процеси соціалізації особистості. Тому сенс соціокультурної діяльності полягає не просто в залученні молоді до поширення і пропаганди народного мистецтва, діяльності з виявлення, збирання і зберігання художніх цінностей, а в тому, щоб викликати в них ініціативу, творчість, екологічне ставлення до художньої спадщини, осмислення своєї відповідальності перед майбутнім за збереження художніх цінностей минулого і сьогодення, формування особистості як спадкоємця і суб'єкта культури. Треба усвідомлювати, що ми стоїмо на межі того часу, коли

народне мистецтво може остаточно зникнути, і тому слід свідомо і, найголовніше, відповідально підходити до збирання тих матеріалів, які ще можна врятувати.

Освітня практика вже нагромадила позитивний досвід різних форм роботи, спрямованих на опанування студентами та школярами надбань народного мистецтва.

У Хмельницькій гуманітарно-педагогічній академії вже шостий рік працює музей народного декоративно-ужиткового мистецтва. Його відкриттю передувала велика кропітка робота з пошуку, узагальнення та систематизації матеріалів науково-дослідного характеру, збору та дослідженню об'єктів матеріальної культури народу України і Поділля зокрема.

Музей народного декоративно-ужиткового мистецтва працює за такими експозиційними напрямками: народний одяг, народна іграшка та фольклорна лялька, різноманіття видів декоративно-прикладного мистецтва, народні промисли і ремесла.

Студентами та викладачами створюються експонати для експозиції музею, формуються його фонди, що складають предмети матеріальної культури українців минулого та сучасності. Музей співпрацює з обласним та міським відділами культури туризму і курортів Хмельницької держадміністрації, до співпраці залучені народні майстри Поділля, що забезпечує взаємозв'язок представників студентської та учнівської молоді з автентичним народним мистецтвом. Творчі роботи студентів, що представлені в експозиції, неодноразово приймали участь у міських, обласних, всеукраїнських та міжнародних виставках. Періодично у приміщенні музею проводяться виставки майстрів декоративно-прикладного та народного мистецтва Поділля. Гарні враження залишилися у відвідувачів від спілкування з творчістю заслуженого майстра народної творчості, члена Національних спілок художників та майстрів народного мистецтва України Косаревої Ніни Сергіївни (художня обробка шкіри), члена Національних спілок художників та майстрів народного мистецтва України Нікіток Людмили Іванівни та її доньок Ольги та Дар'ї, онучки Анни (кераміка); подільської майстрині, дослідниці народного мистецтва Напиткіної Галини Павлівни (ткацтво, вузлова лялька).

Музей став гордістю академії. Ніхто з відвідувачів закладу не обійшов його увагою, виносячи з нього найприємніші враження. Тут відбуваються заняття, що сприяють самовираженню і творчому удосконаленню кожного студента. Під керівництвом викладачів у музеї поповнюється збирання українських рушників, знайдених та відновлених в процесі навчально-дослідної роботи. Чільне місце в експозиції музею займає колекція ляльки у комплексах традиційного одягу історико-етнографічних регіонів України. Детальніше представлене розмаїття народного одягу Поділля.

В академії функціонує студія писанкарства, при музеї створені школи українського етнодизайну, народних ремесел, вишивки, результати роботи яких представлені в експозиції музею.

Музей – це навчально-ий комплекс. Випускники академії працевлаштовуються у школах області, де вони можуть створити за зразком такий куточок народних ремесел, тим самим започаткувавши збереження, відродження народного мистецтва та розвиток дитячої творчості на своїй малій Батьківщині.

Саме тому дуже важливо, щоб сучасний шкільний музей народного мистецтва та творчості насправді став одним з ефективних засобів прилучення учнівської молоді до культурної спадщини народу, його духовних цінностей, їх збереження і примноження. Використання музейних засобів для розвитку художнього сприйняття дає можливість не лише для цілеспрямованого, систематичного виховного впливу, гармонійного розвитку особистості, але й дозволяє міцно пов'язати цей процес із шкільною музейною практикою, сприяти набуттю необхідних дослідницьких навичок і умінь.

На базі музею систематично проводяться науково-методичні та науково-практичні семінари з проблем етнохудожнього, трудового, народознавчого напрямку. Під час проведення науково-практичного семінару „Культурологічний та етнопедагогічний потенціал народної іграшки” було проведено ряд майстер-класів, на яких присутні могли не тільки ознайомитись з технологією виготовлення, а й спробувати власноруч виготовити народні іграшки.

Організація спілкування молоді із справжніми цінностями народного мистецтва, серед яких одне з провідних місць займає народна іграшка, дає можливість їм засвоювати нагромаджений життєвий досвід людства, сприяє моральному розвитку, духовному збагаченню. Пам'ятки народного мистецтва іноді використовуються лише з наочно-ілюстративною метою, а не як типи художньої творчості, що об'єднують у собі матеріальне виробництво і духовну культуру.

У зв'язку з цим зростає роль музею, який здатний сформувати у молодій людини – майбутнього фахівця, специфічне, емоційно-ціннісне ставлення до народного мистецтва. Специфіка функціонування музею в сучасному суспільстві визначається тим, що він працює не тільки як енциклопедія, а й за естетичними законами, тобто виступає мовою культурного

спілкування людства. І подібно до того, як через засоби сучасної масової інформації школярі можуть орієнтуватися в оточуючому світі, так завдяки музею вони повинні отримати реальну можливість орієнтуватися в соціально-культурному просторі.

За роки незалежності Української держави суттєві зміни відбулися в усіх галузях суспільного життя, в тому числі у системі національної освіти, одним з важливих напрямів якої визначено відродження національних традицій українського народу і впровадження їх у зміст виховання молодих поколінь.

Висновки... Все вищесказане дозволило зробити такі висновки. Проектування етнохудожнього середовища підготовки майбутнього педагога відбувається через включення елементів музейної педагогіки до навчально-виховного процесу, залученні студентів до пошукової, збиральницької діяльності, використання їх творчого потенціалу в створенні експозиційного матеріалу та формуванні музейних фондів. Це дає можливість не лише для цілеспрямованого, систематичного виховного впливу, гармонійного розвитку особистості, але й дозволяє пов'язати цей процес із шкільною практикою, сприяти набуттю майбутніми педагогами необхідних дослідницьких умінь і навичок. Практичні заняття дозволяють створити необхідний фундамент для розвитку здатності не тільки естетичного споглядання, усвідомлення естетики, аналізу та оцінювання художніх творів, а й створення та реалізацію власних творчих проєктів.

Список використаних джерел та літератури:

1. Антонович Е. А. Декоративно-прикладне мистецтво / Антонович Е. А., Захарчук-Чугай Р. В., Станкевич М. Е. – Львів : Вид-во „Світ”, 1992. – 272 с.
2. Зязюн І. А. Національна державна комплексна програма естетичного виховання / І. А. Зязюн // Рідна школа. – 1995. – № 12. – С.29–52.
3. Масол Л. М. Методика навчання мистецтва у початковій школі : посіб. для вчителів / Л. М. Масол, О. В. Гайдамака, Е. В. Белкіна, О. В. Калініченко, І. В. Руденко. – Х. : Веста ; Видавництво „Ранок”, 2006. – 256 с.
4. Найден О. С. Українська народна іграшка: Історія. Семантика. Образна своєрідність. Функціональні особливості / О. С. Найден. – К., 1999. – 256 с.
5. Орел Л. Г. Дитяча народна іграшка на Україні / Л. Г. Орел // Початкова школа. – 1991. – № 2. – С.66–68.
6. Фіголь Д. І. Українська народна дитяча іграшка. / Д. І. Фіголь. – К., 1956. – 156 с.

Аннотація Г.В.Бучковская

Проектирование этнохудожественной среды профессиональной подготовки будущих педагогов в контексте реализации идей В.А.Сухомлинского

В статье на основе анализа научно-педагогических издательств, методической литературы и опыта работы раскрывается потенциал, а также значение идей В.А.Сухомлинского в проектировании этнохудожественной среды в системе профессиональной подготовки педагогов.

Ключевые слова: *научно-педагогическое наследие В.А.Сухомлинского, этнорегиональная культура, этнохудожественная среда, профессиональная подготовка педагогов, музей народного искусства.*

Summary G.V.Buchkiv'ska

Projecting of Ethno-Artistic Environment of Professional Preparation of the Future Pedagogues by Means of V.O. Sukhomlyns'kyi's Ideas Realization

On the basis of the analyses of scientific-pedagogical sources, methodological literature and the experience of work the potential and the place of V.O. Sukhomlyns'kyi's ideas as for projecting of ethno-cultural environment in the system of pedagogues' professional preparation are revealed in the article.

Key words: *scientific-pedagogical heritage of V.O. Sukhomlyns'kyi, ethno-regional culture, ethno-cultural environment, professional preparation of pedagogues, museum of folk art.*

Дата надходження статті:

„2” серпня 2011 р.

Методологічна культура учителя у наукових пошуках Василя Сухомлинського

У статті аналізується науковий внесок В. Сухомлинського у розробку проблем методологічної культури учителя, її сутності і змісту. Визначено, що головним принципом методологічної культури учителя, згідно з поглядами вченого є принцип педагогічного гуманізму.

Ключові слова: учитель, методологічна культура, методологічна рефлексія, педагогічна теорія, педагогічна практика, педагогічна діяльність.

Аналіз досліджень і публікацій... Методологія як наукова галузь пройшла певний шлях становлення і сформувалась у 50-х роках ХХ століття. Методологічна проблематика досліджувалась на філософському (П. Копнін, В. Лекторський, М. Мамардашвілі, В. Садовський, В. Швирьов, В. Шинкарук), педагогічному (С. Гончаренко, М. Данілов, В. Загвязінський, І. Зязюн, В. Краєвський, І. Логвінов, О. Новіков, Г. Серіков, Г. Щедровицький), психологічному (Б. Ананьєв, Л. Виготський, Г. Костюк, О. Леонт'єв, Б. Ломов, В. Рибалка, В. Роменець, С. Рубінштейн, О. Ткаченко) рівнях. Надзвичайно велику увагу цій проблемі у своєму педагогічному доробку приділяв Василь Сухомлинський, який вважав, що учитель має володіти високою методологічною культурою, постійно удосконалювати свої знання, бути дослідником, експериментатором.

Формулювання цілей статті... Метою цієї статті є аналіз наукового пошуку В. Сухомлинського у сфері методологічної культури учителя.

Виклад основного матеріалу... Видатний педагог розглядав методологічну культуру учителя як невід'ємний елемент його професійної підготовки і діяльності. Педагогічну діяльність вчений характеризував як мета-діяльність, оскільки вона спрямована на виховання іншої людини, цілісної особистості, отже, передбачає вищу ступінь перспективної моральної і правової відповідальності. З іншого боку, справедливо вважав В. Сухомлинський, активна діяльність учителя має смисл тоді, коли вона формує духовний світ дитини на засадах культури і гуманізму. Все це вимагає від учителя бути справжнім професіоналом, відповідати високому рівню сучасних знань.

Учитель набуває знань, навичок, вмінь завдяки оволодінню методологічною культурою, яка за своїм змістом включає: методологічну рефлексію (уміння аналізувати власну наукову діяльність), здатність до наукового обґрунтування, критичного осмислення і творчого застосування певних концепцій, форм і методів пізнання, конструювання тощо. В. Сухомлинський постійно підкреслював, що методологічна культура потрібна не лише вченому, а й учителю-практику, оскільки вона є культурою мислення, культурою почуттів, які ґрунтуються на методологічних знаннях. Така культура потрібна практиці не менше ніж науці, хоча і не всі учителі усвідомлюють це, і навіть нехтують психолого-педагогічними знаннями. Мисленнєвий акт у педагогічному процесі спрямований на розв'язання проблем, які постійно виникають, і тут не обійтись без рефлексії, тобто осмислення власної діяльності, оскільки вона пов'язана з вихованням дитини. „...Ми, вчителі, – писав В. Сухомлинський, – маємо справу з найніжнішим, найтоншим, найчутливішим, що є в природі, – з мозком дитини. Коли думаєш про дитячий мозок, уявляєш ніжну квітку троянди, на якій тремтить крапля роси. Яка обережність і ніжність потрібні для того, щоб зірвавши квітку, не зронити краплю. Ось така обережність потрібна нам щохвилини: адже ми торкаємося найтоншого, найніжнішого в природі – мислячої матерії організму, що росте” [5, с.33].

Оцінюючи власну науково-дослідну і практичну діяльність В. Сухомлинський писав, що багаторічна праця в школі створювала сприятливі умови для тривалого експерименту, для спостереження за процесом становлення, розвитку особистості. Очевидно, що специфіка дослідження, зумовлена практичною необхідністю розв'язувати практичні питання школи, не могла не позначитися на характері й обсязі науково-дослідної роботи у процесі якої здобувалися нові знання. Потрібно було забезпечити:

„– поєднання теоретичного аналізу, вивчення, узагальнення з пошуками найбільш адекватних шляхів виховного впливу на колектив і особистість;

– аналіз ідеї всебічного виховання в процесі її історичного розвитку, збагачення новими положеннями, що висувуються життям;

– постійне врахування взаємозумовленості, взаємозалежності, взаємозв'язку всіх складових частин, елементів, сторін, аспектів процесу навчання і виховання” [2, с.55].

Вчений далі зазначав, що єдність, злиття практичної виховної і науково-дослідної роботи постійно надавали практиці й особливо науковому дослідженню однієї дуже важливої особливості:

одночасно досліджувалось кілька проблем, але при цьому предметом пильної уваги на певному етапі роботи ставала одна із складного комплексу проблем. В. Сухомлинський наголошував: найменше послаблення, спрощення, примітивізм практичної роботи хоч би на одній з її ділянок могли б зробити безглуздою дослідну роботу в цілому [2, с.56].

Вчений вважав, що головною умовою дослідження педагогічної практики є її наукове обґрунтування. Під обґрунтуванням розуміється пізнавальний опис практики, як сутнього, отже, незалежного від нас. А те, що обґрунтовується є образом дійсності, цілком можливим у майбутньому, і як таким, що залежить від нас. Іншими словами – це проект належного, уява, яка реалізується. Отже, доводив В. Сухомлинський, щоб реально змінити навчально-виховний процес як складову педагогічної діяльності на краще, потрібно спочатку адекватно виявити факти і зв'язки, які існують у цій дійсності. Наукове обґрунтування – встановлення зв'язку між різними елементами практики має бути конструктивним, формувальним процесом, в межах якого розробка обґрунтування із самого початку повинна бути орієнтованою на те, що обґрунтовується (план діяльності, практики), причому об'єкт обґрунтування формується не до цього процесу, а в ході його і до обґрунтування просто не існує. Сформована методологічна культура допомагає учителю спрямувати енергію думки на усвідомлення ролі і місця наукового обґрунтування, в удосконаленні власної педагогічної майстерності, діяльності. Культура думки виховує культуру взаємодії людини з людиною, людини з природою, суспільством. Звідси логічно постає ідея *гуманістичної спрямованості* учителя в основу якої покладається принцип поваги до особистості вихованця, врахування у процесі навчання його духовного потенціалу шляхом залучення до людської культури, яка функціонує в межах соціального досвіду. Учитель і школа повинні допомогти учневі опанувати соціальний досвід і перетворити його в особистісний. „Не можна допустити, – писав В. Сухомлинський, – щоб усе духовне життя школи не було просякнуте схвилюваним пізнанням шляху нашого народу до щастя, щоб пульс духовного життя школи й кожної людини, яку ми виховуємо, не відбивав турбот, тривоги, хвилювань Вітчизни. Один з найскладніших секретів виховання полягає в тому, щоб думки про всенародне стали для людини якомога раніше глибоко особистою турботою” [3, с.228].

Виходячи з того, що особистість формується у певному соціально-культурному середовищі, В. Сухомлинський обґрунтовує *принцип пріоритету гуманізму в педагогічних дослідженнях*. На його думку, цей принцип має орієнтувати дослідника на реальний вияв гуманізму у системі відносин: учитель-учень, учень-учитель, учитель-батьки, учитель-учитель тощо. Результати пошуку мають бути не лише валідними, об'єктивними, а й коректними, які б не допускали елементів дезінформації й дезорієнтації щодо об'єктів дослідження. Пріоритет принципу гуманізму полягає і в тому, що кожна особистість як унікальне явище, діалектично поєднує в собі і певні природні особливості, і соціально зумовлену спільність, й індивідуальну духовність. Інакше кажучи, пріоритет гуманізму передбачає верховенство людини як суб'єкта, який самореалізується у навчанні й учінні, вихованні й самовихованні. В цілому принцип пріоритету гуманізму педагогічних досліджень не лише проголошує цінність кожної людини, він виступає певним попередженням спрощення, легковажності у відносинах між людьми, справа у тому, що уява про людину лише в загальних рисах віддзеркалює його сутність. Як складний духовний феномен, людина є унікальною. У цьому сенсі будь-які схематичні уявлення про людину, віддзеркалюючи дещо загальне, виключають її індивідуальні особливості, які можуть бути вирішальними у розумінні її сутності.

Методологічна культура, зазначав В. Сухомлинський, спонукає учителя до розуміння того, що в основу людяності, гуманізму, розвитку особистісного начала покладається реальна *свобода*. Свобода є невичерпним джерелом справжнього людського щастя, творчості, педагогічної майстерності. „Майстерність і мистецтво виховання всебічно розвиненої особистості полягає в умінні педагога відкрити буквально перед кожним, отже й перед найпосереднішим, найважчим вихованцем ті сфери розвитку його духу, де він може досягати вершини, виявити себе, заявивши про своє Я, черпати сили з джерела людської гідності, почувати себе не обділеним, а духовно багатшим” [2, с.73].

Високий професіоналізм, компетентність, духовна зрілість дозволяють учителю творчо формулювати й розв'язувати найскладніші педагогічні задачі. Натомість результати педагогічної практики і досвід навчальної роботи свідчать про те, що значна кількість студентів вищих педагогічних навчальних закладів недостатньо володіє уміннями, які характеризували б їх діяльність як творчу. Переважна частина студентів відчуває труднощі у розв'язанні педагогічних задач. Проведене нами анкетування засвідчило, що лише 5,5% студентів усвідомлюють, формулюють і самостійно розв'язують проблемні задачі; 23% не відчують труднощів у процесі педагогічної практики, адже, не усвідомлюють справжніх проблем, інші акцентують увагу лише на труднощах організаційного плану й установленні контакту з дітьми. Розв'язання деяких

проблем, що пропонують студенти іноді бувають цікавими, нестандартними, але спрямованими на зняття конфлікту в конкретний момент, а не на розв'язання проблеми в цілому. Студенти намагаються адаптуватися до складних ситуацій і не прагнуть вплинути на практику, як вона давніше склалася, не вважають за потрібне змінити її. Отже, проблема навчання студентів творчому розв'язанню педагогічних задач залишається актуальною. На цей бік проблеми звертав увагу В. Сухомлинський, який вважав, що творчість майбутнього учителя слід розвивати ще в стінах навчального закладу. Вчений був переконаний в тому, що жодна професія не потребує такого творчого напруження, як педагогічна. Він писав: „Я знаю працівників багатьох спеціальностей, але немає – я в цьому впевнений – людей більш допитливих, невгамовних, більш одержимих думками про творчість, як учителі... Радість творчої праці, повнота життя завдяки творчості – до цього прагне кожна культурна, освічена людина” [4, с.119].

Видатний педагог і психолог В. Сухомлинський справедливо наголошував, що лише творчий учитель здатний розбудити творчість дитини, виявити її унікальність, неповторність. „Творчість дітей – глибоко своєрідна сфера їхнього духовного життя, самовираження і самоутвердження, в якому яскраво виявляється індивідуальна самобутність кожної дитини. Цю самобутність неможливо охопити якимись правилами, єдиними і обов'язковими для всіх” [5, с.4].

Аналіз наукової і практичної спадщини В. Сухомлинського свідчить, що у формуванні методологічної культури вчений виокремлює три основні етапи: теоретичну підготовку у ВНЗ, практичну підготовку у ВНЗ і практичну роботу в школі. Кожний із цих етапів має свої особливості, взаємозв'язок і взаємозумовленість, що й утворює єдиний цілісний феномен підготовки вчителя.

Висновки... На основі викладеного можна зробити такі висновки:

1. Творча спадщина В. Сухомлинського містить в собі вагомий методологічний потенціал розвитку педагогічної науки.
2. Змістовими складовими методологічної культури учителя, згідно з поглядами В. Сухомлинського є: методологічна рефлексія, здатність до наукового обґрунтування, критичного осмислення і творчого застосування певних концепцій, форм і методів пізнання.
3. Головним принципом педагогічної теорії і практики В. Сухомлинський вважав принцип гуманізму.

До подальших проблем дослідження відносимо: взаємозв'язок педагогічних інновацій із формуванням методологічної культури учителя; дія принципу верифікації наукових знань у системі методологічної підготовки майбутнього учителя; роль і місце методологічної культури учителя у формуванні духовних цінностей учнів.

Список використаних джерел та літератури:

1. Сухомлинська О. В. Сухомлинський Василь Олександрович / О. В. Сухомлинський // Українська педагогіка у персоналіях. У двох книгах. Кн. друга. ХХ століття / [за ред. О. В. Сухомлинської]. – К. : Либідь, 2005. – С.380–387.
2. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5-ти т. – К. : Рідна школа, 1976. – Т. 1. – С.55–206.
3. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5-ти т. – К. : Рідна школа, 1976. – Т. 2. – С.149–416.
4. Сухомлинський В. О. Сто порад учителю / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5-ти т. – К. : Рідна школа, 1976. – Т. 2. – С.419–654.
5. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5-ти т. – К. : Рідна школа, 1976. – Т. 3. – С.7–280.

Анотація

Г.П.Васянович

Методологіческая культура учителя в научных поисках Василия Сухомлинского

В статье анализируется научный вклад В. Сухомлинского в разработку проблем методологической культуры учителя, ее сущность и содержание. Определено, что главным принципом методологической культуры учителя, соответственно взглядов ученого есть принцип педагогического гуманизма.

Ключевые слова: учитель, методологическая культура, методологическая рефлексия, педагогическая теория, педагогическая практика, педагогическая деятельность.

Summary

G.P.Vasianovych

Methodological Culture of a Teacher in the Scientific Researches of Vasyl' Sukhomlyns'kyi

The article analyses the scientific contribution of V.Sukhomlyns'kyi to the elaboration of the problem of methodological culture of the teacher, its essence and content. The author determines principle of pedagogical humanism to be the major principle of methodological culture of the teacher according to the views of scientist.

Key words: teacher, methodological culture, methodological reflection, pedagogical theory, pedagogical practice, pedagogical activity.

Мовленнєвий розвиток дошкільників – запорука успіху навчання молодших школярів

У статті йдеться про важливі складові правильного мовлення дошкільників, яке є найважливішою передумовою успішного шкільного навчання. Подано поради для вихователів з питань підготовки дітей до вивчення рідної мови в школі.

Ключові слова: мовленнєвий розвиток; фонетичний слух; звуковий аналіз; збагачення словникового запасу; граматично правильне мовлення.

В.О.Сухомлинський перший в українській системі освіти і в педагогічній науці зробив неперевершений за своїм значенням внесок у розв'язання проблеми перспективності і наступності між дошкільною і початковою ланками освіти. Саме він побачив можливість і необхідність підготовки і залучення шестирічних дітей до педагогічно організованого навчання, створивши для них у Павлиші „школу радості”. І коли в 1975 році ми в Україні розпочали створення підготовчих класів із шестирічних учнів, передусім у сільській місцевості, досвід, набутий і так неформально описаний Василем Олександровичем у його „Школі радості”, став для нас неоціненним предметом вивчення.

У згаданій праці педагог застерігає, щоб його підготовчу роботу з дітьми, яка ґрунтувалася на їхньому всебічному мовленнєвому розвитку, не розглядали як новий метод навчання грамоти, який зможе замінити ті методи, що вироблені десятиліттями. Він просто спостерігав і бачив, якою тяжкою, стомлювальною і нецікавою працею стають для дитини перші дні її шкільного життя, які труднощі долає першокласник у процесі опанування таких необхідних для подальшого навчання навичок, як читання і письмо. Бачив, яку негативну роль виконує на цьому етапі шкільна оцінка. І робить висновок: „Вона (оцінка) повинна прийти до дитини тоді, коли вона вже буде розуміти залежність якості своєї розумової праці від особистих зусиль, затрачених на навчання. ... Оцінка повинна нагороджувати працелюбство, а не карати за лінь. Якщо учитель бачить в оцінці батіг, яким можна підігнати лінивого коня, а в четвірці і п'ятірці пряник, то дуже скоро діти зненавидять і батіг, і пряник”. І робить висновок, який стає дороговказом для нас, його послідовників – учителів, керівників шкіл та методичної служби і, врешті, стає нормою сучасної початкової освіти: „Двійка і одиниця – це дуже гострий і тонкий інструмент, який у мудрого, досвідченого вчителя початкових класів завжди лежить про запас, але він ним ніколи не користується”. Василь Олександрович вважає, що в початковій школі цей інструмент для того й має існувати, щоб ним ніколи не користуватися. І він дає розгорнуті поради, наводить конкретні приклади спостережень з дітьми в природі, організовує з ними спілкування, їхнє пізнання навколишньої дійсності, що забезпечує мовленнєвий і розумовий розвиток у їх органічному поєднанні.

У процесі організованих спостережень він спонукає дітей, по-перше, до висловлювань різних типів – розповіді, опису і міркування; по друге, до різних видів мовленнєвої діяльності. З цього ми робимо висновок, що Василь Олександрович у праці „Школа радості” не відкрив нового методу навчання грамоти (основний метод є звуковий аналітико-синтетичний, розроблений К.Д.Ушинським), а В.О. Сухомлинський описав один із методів навчання першокласників **рідної мови**. І сьогодні, йдучи за ним, програма з рідної мови в 1 класі не зводиться до елементарного навчання грамоти, а охоплює всі 4 змістові лінії, передбачені Державним стандартом початкової мовної освіти, насамперед, мовленнєву і соціокультурну, діяльнісну і мовну.

Мовленнєвий розвиток є однією з найважливіших складових формування дитячої особистості взагалі і, зокрема, її готовності до шкільного навчання. Спостереження свідчать, що нерідко про рівень готовності дитини до шкільного навчання судять за тим, якою мірою вона в дошкільному віці опанувала елементи грамоти: скільки букв вона знає і вміє впізнавати їх у таблиці алфавіту або в тексті; чи вміє читати склади, найпростіші за графічною будовою слова; у кращому випадку перевіряючого цікавить, чи вміє вона відтворювати звуки в почутих словах. Інші види мовленнєвих умінь, які становлять справжню основу успіхів майбутньої навчальної діяльності першокласника, і передусім мовленнєвої, інколи залишаються поза увагою тих, хто готує його або приймає до школи.

Доцільно взяти до уваги те, що сучасний процес удосконалення змісту і методів навчання української мови в початковій школі ґрунтується на нових досягненнях лінгвістичної науки,

зокрема, теорії тексту, а також психолінгвістики, предметом вивчення якої є закономірності сприйняття і породження висловлювань [4], які лягли в основу розвитку зв'язного мовлення школярів, яке до цього переважно спиралося на інтуїцію, мовне чуття, найчастіше – на зразок. Теорія мовленнєвої діяльності слугувала поштовхом для нових досліджень мовленнєвого розвитку дошкільників, молодших учнів, підлітків; її основні ідеї, пов'язані з чотирма фазами зв'язного висловлювання, стали активно застосовуватися методистами всіх освітніх рівнів у навчанні мови [1; 6]

З огляду на зазначене в роботі зі старшими дошкільниками, спрямованій на підготовку їх до систематичного шкільного навчання з шестирічного віку, у сфері мовленнєвого розвитку необхідно приділити увагу насамперед цим його найістотнішим складовим. Саме від них будуть значною мірою залежати успіхи шкільного навчання, в основі яких лежать такі види мовленнєвих дій, як слухання з розумінням почутого (аудіювання), говоріння, читання і письмо. За цими параметрами розвитку дитячого мовлення ми й побудуємо наші методичні рекомендації для вихователів дошкільних установ, з якими варто в доступній, популярній формі ознайомлювати батьків.

Перша складова системи роботи над мовленнєвим розвитком дошкільників полягає в **удосконаленні дитячої звуковимови, розвитку різних сторін мовленнєвого слуху**, що забезпечує успішне *аудіювання* і правильне *говоріння*. У цій роботі маємо враховувати такі основні моменти: *по-перше*, до школи приходить частина дітей-шестирічок з недосконало сформованими органами мовлення, з так званими, органічними вадами вимови. Вони потребують кваліфікованої логопедичної допомоги, яку з відомих причин не завжди, особливо в сільській місцевості, зможуть отримати. Тому вихователі дошкільних закладів мають опанувати основні прийоми постановки в дитячій вимові тих чи інших проблемних звуків; *по-друге*, у групі, де виховання здійснюється українською мовою, приходить частина дітей, які в сімейному оточенні спілкуються іншою мовою – російською, угорською, польською, кримськотатарською та ін. У цих випадках вихователь обов'язково має враховувати, що рівень аудіювання у таких дітей буде набагато нижчим, ніж у їхніх українськомовних ровесників. *По-третє*, не можемо не брати до уваги впливів на дитячу вимову діалектного середовища, яке в різних регіонах України має свої особливості.

Нагадаємо про найважливіші правила вимовляння звуків, характерних для української літературної мови.

Голосні звуки в українській мові здебільшого вимовляються чітко, повноголосно, не піддаючись як у наголошеній, так і в ненаголошеній позиціях помітній редуції (скороченню). Це стосується голосних [а, о, у, і]. Наприклад, у словах *молоко, корова, ріка, русалка* та ін. ці звуки і під наголосом, і в переднаголошених та післянаголошених складах вимовляються практично однаково – чітко, без будь-якого наближення до інших звуків. Тому наявність у дітей з російськомовних сімей так званого „акання” – „карова”, „сабака”, „вагонь” тощо помітно знижує його культуру у сфері звуковимовляння і навіть може негативно впливати на розуміння висловленого.

З-поміж голосних взаємно наближаються у вимові тільки звуки [е] та [и] в ненаголошеній позиції: *с[еи]ло, л[иe]мон, з[еи]мля* та ін. Тому чітке вимовляння цих звуків, особливо це спостерігається під впливом графіки під час читання, звичайно, є помітним для українського слухача, однак істотно не впливає на розуміння почутого і на загальну мовленнєву культуру такою мірою, як це маємо у наведених вище прикладах зі звуком [о].

У системі приголосних вихователі мають пам'ятати про таку важливу особливість української мови, як збереження дзвінкості парних дзвінких звуків [б, г, ґ, д, д', ж, з, з', дж, дз, дз'] у кінці слів і в позиції перед наступним глухим звуком. Наприклад, у словах *дід, віз, лід, діжка, казка, слизько, їдьте, гедзь* ці звуки не можна замінювати парними глухими, як це, наприклад, є нормою у російській і польській мовах. Тільки в небагатьох словах допускається „оглушення” дзвінкого приголосного [г] – ле [х] ко, во [х] ко, ми [х] тіти.

Важливим умінням щодо звуків мовлення є **опанування дітьми елементарного звукового аналізу нескладних за будовою слів**. Під елементарним звуковим аналізом треба розуміти уміння послідовно і правильно назвати в слові звуки. Наприклад: дим – [д и м], дім – [д' і м], лось – [л о с'], літо – [л' і т о], [л' а л' к а].

У цій роботі важливо навчити дітей розрізняти звуки на слух, правильно відтворювати парні твердий та м'який приголосні звуки заздалегідь до того, як вони ознайомляться з відповідною буквою, якою ці два різні звуки позначаються. Якщо, скажімо, дитина чує у слові *лимон* перший звук [л], а в слові *літак* – звук [л'] і коротко, без призвуку голосного звука, їх відтворює, то можна бути певним, що в майбутньому шкільному навчанні у неї не буде проблеми в опануванні і читання, і грамотного письма.

Серед дітей дошкільного віку і шестирічних першокласників поширеною є гра-змагання в доборі якомога більшої кількості слів на певну літеру. Буде дуже добре, якщо в основі цієї гри було покладено і звуки: „Доберіть слова, які розпочинаються звуком [н] – *небо, намисто, наш, Наталка, новий*”. „А тепер доберіть слова, в яких на початку вимовляється звук [н'] – *ніс, Ніна, кінь, ніжний*. Візьмімо до уваги, що в будь-яких вправляннях, в основі яких лежить добір слів за певною фонетичною ознакою (за кількістю звуків, складів, першим чи останнім звуком у слові, наголошеним звуком тощо) доцільно спонукати і спрямовувати дітей до того, щоб вони добирали слова, які належать до різних частин мови, не вживаючи, звичайно, цього терміна, але орієнтуючи їх на різні лексико-граматичні питання та відповідну семантику слів. Наприклад: „Доберіть слова зі звуком [л'], які відповідають на питання: *що?* – назва місяця (*лютий*), пора року (*літо*); *хто?* – (*вихователька, лікар*); *який?* (*лівий, кольоровий*); *що робить?* (*малює, літає*) тощо”.

Слід мати на увазі, що вправи на добір слів із заданим початковим чи кінцевим звуком, на впізнавання заданого звука в середині слів треба розглядати як частковий звуковий аналіз слова, що є надзвичайно важливим підготовчим умінням на шляху до повного звукового аналізу – послідовного і автономного називання звуків у почутих словах. Не можна при цьому обминати відомі дітям загальнонавчальні слова, до складу яких входять „проблемні” щодо вимовлення звуку – *жук, машина, коза, гудзик, дзьоб* та ін.

Наступна проблема, пов'язана з мовленнєвим розвитком дошкільників, стосується поповнення їхнього словникового запасу. Успішне збагачення, уточнення й активізація дитячого словника може бути забезпечене шляхом застосування цілої низки спеціальних, відомих у методиці навчання мови, вправ, з-поміж яких найдоступнішими і найпродуктивнішими для застосування в роботі з дошкільниками, на наш погляд, є **словниково-логічні** вправи. Їх результативність полягає не тільки в кількісному нарощуванні словникового запасу дітей, а й у їхньому загальному розумовому розвитку, в умінні розв'язувати прості логічні задачі, що постійно постають перед дітьми 3-5-річного віку у процесі пізнання ними навколишнього світу. Наприклад, знаючи, що *малина, смородина, агрус* – це *кущові ягоди*, діти легко віднесуть за зовнішніми ознаками і ті, що побачать уперше, скажімо, *калину, чорноплідну горобину, порічки*. Або, маючи в своєму словниковому запасі загальну (родову) назву *метали*, яка стосується добре відомих дітям її видових назв (*залізо, золото, срібло*), діти віднесуть до металів за зовнішніми фізичними ознаками і *сталь, алюміній, мідь* тощо.

Отже, словниково-логічні вправи на взаємне співвідношення родових (загальних) і видових (часткових) понять, вилучення „зайвого” з ряду однорідних понять (слів), на доповнення, поширення логічного ряду, протиставлення предметів за певними ознаками (зовнішніми і внутрішніми) є одним із простих для застосування навіть у домашніх умовах, у побуті дуже ефективним засобом загальнорозумового і, зокрема, мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку.

Наведемо низку доступних для 5-6-річних дітей загальних (родових) назв, коло яких можна поступово розширювати за рахунок усе нових видових, конкретних найменувань чи ознак:

гриби – це *опеньки, лисички, маслюки, підосичники, грузді ...*

ягоди – це *малина, смородина, ожина, полуниця, суниця ...*

овочі – це *помідор, огірок, картопля, цибуля, гарбуз, капуста ...*

меблі – це *стіл, стілець, шафа, диван, тумбочка, табуретка ...*

одяг – це *пальто, плащ, сорочка, штани, кофта, светр ...*

Перелік цих логічних рядів можна продовжити такими родовими назвами, як: *взуття, навчальне приладдя, посуд, птахи, комахи, звірі, музичні інструменти, квіти, дерева, куці* та ін.

Треба не забувати, що під поняття *родові* і *видові* назви підпадають і прикметникові форми, що характеризують добре відомі дітям предмети з різних боків: кольору, смаку, розміру, форми, матеріалу, ваги, різних фізичних якостей. Тому, користуючись назвами ознак предметів, можна пропонувати дітям виконати цілу низку словниково-логічних вправ, в основі яких лежать важливі розумові операції зіставлення і протиставлення, вилучення „зайвого”, продовження логічних рядів, всебічної характеристики добре знайомих дітям предметів, явищ, природних об'єктів. Наприклад:

– Продовжіть речення:

Помідор червоний, а огірок ...

Глечик із глини, а стіл ...

Річка широка, а струмок ...

Море глибоке, а струмок ...

– Поміркуй і скажи, що чим роблять:

Ручкою пишуть, а пензликом ...

Лопатою копають, а граблями ...

– Доповни сказане за змістом:

Сорока стрекоче, а зозуля ...

Соловей тьохкає, а ворона ...

У курки курча, а в качки ...

В овечки ягня, а в кози ...

– Вилучи зайве слово:

Олівець, пенал, ручка, зошит, молоток, лінійка.

Картопля, слива, гарбуз, цибуля, помідор, огірок.

Широкий, довгий, глибокий, вузький, солодкий.

– Упізнай предмет за цими словами:

Він білий, силучий, солодкий.

Вона рідка, прозора, чиста, смачна, джерельна.

Безумовно, з приходом дитини до школи зміст початкового навчання рідної мови та інших навчальних предметів просуватиме її у пізнанні навколишнього світу і не обмежуватиметься сприйняттям й усвідомленням суто зовнішніх ознак предметів і явищ. Навчальні тексти букваря, читанки, підручників з природознавства, математики вводитимуть учнів у внутрішній світ предметів живої і неживої природи. Вони поступово почнуть вирізняти з-поміж різних ознак не тільки зовнішні (колір, розмір, вагу, смак, красивий, чорнявий, голубоокий тощо), а й внутрішні, такі, що відображають риси характеру, спосіб пересування, силу та ін. Наприклад: швидкий – повільний, сміливий – боязливий, щедрий – скупий, ввічливий – нечемний тощо. У спілкуванні з дорослими дошкільники повинні мати можливість активно вживати в своєму українському мовленні ті слова, які в шкільному навчанні стануть для них загальнозживаними на різних уроках, скажімо: *олівець, гумка, фарби, пензлик, термометр, папір, крейда, портфель, годинник, хвилинка, червоний* та ін. Засвоєння дітьми цієї навчальної та іншої лексики в українському звучанні позбавить учителя в процесі шкільного навчання необхідності витратити навчальний час на переучування, усунування з дитячого мовлення ненормативних слів, введення до їхнього словника власне української лексики.

Робота над реченням як основа розвитку говоріння. Проводиться вона виключно в усній формі, тому й сприяє передусім умінню висловлюватись. Найголовніше аудіативне вміння щодо речення полягає у виділенні речень з мовленнєвого потоку. Діти мають усвідомити, що люди висловлюються, спілкуються між собою за допомогою речень. Тільки в реченні може бути висловлена певна думка. Хоча речення в мовленні зв'язані між собою, все ж їх можна виокремити, орієнтуючись на завершеність думки та інтонації. Вправи, спрямовані на вироблення у дітей уміння виділяти почуті речення з мовленнєвого потоку. Сприятимуть усвідомленню ними найістотнішої ознаки цієї основної одиниці мови і мовлення, удосконалюватимуть мовленнєвий слух, зокрема інтонаційний, формуватимуть граматично правильне мовлення.

1. Послухайте уважно. Скажіть, скільки речень ви почули. Повторіть останнє речення.

– *Весною ми пішли до лісу. Там кожне дерево співало свою пісню.*

– *Поблискують черешеньки в листі зелененькім. Черешеньки ваблять очі діточкам маленькім.*

– *Був морозний ранок. Кругом тиша. Раптом у шибку хтось постукав.*

2. Вправи на розрізнення завершених і незавершених речень спрямовані на усвідомлення дітьми інтонаційної і змістової цілісності речення. У випадках, коли речення є розрізнені за змістом, то їх завершення може мати різні варіанти, до реалізації яких слід заохочувати дітей, показуючи їм різні можливості змістової сполучуваності слів. Наприклад:

Петрик пасе на лузі (гусей, теля, козу, корову, овець).

Корисними для розвитку говоріння є вправи на завершення складних речень. Вони розвивають у дітей асоціативне мислення, спонукають до добору відповідних слів і надання їм відповідної граматичної форми.

Доповніть речення.

Ми пішли до лісу, щоб ...

Діти припинили гру, бо ...

Більше простору для дитячої мовленнєвої творчості дають вправи, які лише узагальнено орієнтують на побудову речень, наприклад:

– Складіть речення, щоб у ньому були слова:

а) *мама, спекла;*

б) *тато, наловив;*

в) *бабуся, рукавички;*

Пропоновані вправи, безумовно, не вичерпують усіх можливостей розвитку мовлення дошкільників, але вони можуть слугувати певним орієнтиром для групової й індивідуальної роботи з дітьми щодо удосконалення їхньої звуковимови і фонетичного слуху, збагачення й активізації словникового запасу, формування граматично правильного мовлення.

Ідучи до школи, шестирічні діти мають володіти такими вміннями:

- говорити чітко, виразно і правильно;
- спілкуватися з дорослими і між собою, дотримуючись правил ввічливості;
- звертаючись до дорослих і ровесників, вживати кличну форму імені, загальної назви (тату, мамо, бабусю, дідусю, сестричко, братику), слова ввічливості;
- уміти розповісти про себе, про своїх членів родини без тривалих пауз і повторень;
- розповідати про улюблених домашніх тварин, іграшки, усно їх описувати;
- розрізняти на слух вірш, казку, оповідання;
- переказувати близько до почутого казку (уривок казки), читати вірші напам'ять, відповідно їх інтонуючи;
- домислювати кінцівку дитячого оповідання, казки (фантазувати).

Опанування дошкільниками зазначених умінь створить надійний ґрунт для їхнього успішного шкільного навчання, найважливішою передумовою якого є розвинене дитяче мовлення.

Список використаних джерел та літератури:

1. Вашуленко М. С. Навчання грамоти в 1 кл. : посіб для вчителя / М. С. Вашуленко. – К. : Освіта, 2002. – 176 с.
2. Вашуленко М. С. Українська мова і мовлення в початковій школі : метод. посіб. / М. С. Вашуленко. – К. : Освіта, 2006. – 268 с.
3. Гудзик І. П. Аудіювання українською мовою : посіб / І. П. Гудзик. – К. : Педагогічна думка, 2003. – 144 с.
4. Галькова Н. Д. Цели и содержание обучения говорению в начальной школе / Н. Д. Галькова, М. Б. Чепцова. – М., 1995. – 235 с.
5. Джежелей О. В. Навчаємо слухати, говорити, читати / О. В. Джежелей, О. М. Коваленко, А. А. Ємець // Початкова школа. – 1994. – № 6. – С. 17–26.
6. Эльконин Д. Б. Как учить детей читать / Д. Б. Эльконин. – М. : Знание, 1976. – 64 с.
7. Преимущество и перспективность в обучении русскому языку : сб. статей из опыта работы : пособие для учителей [сост. А. М. Матвеева]. – М. : Просвещение, 1982. – 128 с.
7. Сухомлинский В. А. Избранные педагогические сочинения : в 3-х т. Т. 1 / сост. О. С. Богданова, В. З. Смаль. – М. : Педагогика, 1979. – 560 с.
8. Хорошковська О. Н. Розвиток мовлення і підготовка до засвоєння грамоти / О. Н. Хорошковська // Початкова школа. – 2001. – № 5. – С. 32–37.

Анотація Н.С.Вашуленко

Речевое развитие дошкольников – залог успеха обучения младших школьников

В статье речь идёт о важнейших составляющих правильной речи дошкольников, которая является важнейшей предпосылкой успешной школьной учёбы. Даны советы воспитателям по вопросам подготовки детей к изучению родного языка в школе.

Ключевые слова: *речевое развитие; фонетический слух; звуковой анализ; обогащение словарного запаса; грамматически правильная речь.*

Summary M.S.Vashulenko

Language Development of Preschool Children – Important Precondition of Success of the Young Schoolchildren

The important components of correct communication of preschool children, that are the most important precondition of successful school learning are analyzed in the article. The recommendations for educators on questions of children training to the mother language learning at school are given.

Key words: *language development, phonetic hearing, sound analysis, vocabulary enriching, grammatically correct communication.*

Дата надходження статті:

„2” вересня 2011 р.

Погляди В.Сухомлинського щодо формування естетичного досвіду молодших школярів

Статтю присвячено творчому внеску видатного вітчизняного педагога В.Сухомлинського у сфері естетичного виховання дітей. Висвітлено основні погляди вченого щодо формування естетичного досвіду учнів початкових класів. Підкреслюється їх актуальність для навчання й виховання молодших школярів у сучасних умовах.

Ключові слова: естетичний досвід, естетичне виховання, естетичні почуття.

Постановка проблеми в загальному вигляді... В умовах розвитку сучасної педагогічної науки звернення до ідей педагогів минулого є надзвичайно актуальним, адже у творчій спадщині цих видатних учених знаходимо чимало думок, що не втрачають своєї значущості з плином часу. Їх осмислення та втілення у практику навчання й виховання підростаючого покоління є відображенням змін, що відбуваються в освітньому просторі сьогодення.

Серед багатьох проблем, що хвилювали й хвилюють педагогічну спільноту різних часів, значне місце відводиться питанням естетичного виховання дітей, розвитку їх емоційності, творчих здібностей й, зокрема, формування естетичного досвіду як невід'ємної складової духовної культури учнів.

Аналіз досліджень і публікацій... У науковій літературі означена проблема знайшла своє втілення у працях науковців різних галузей знань. Про це свідчить творчий доробок філософів (А.Альохін, Ю.Борев, І.Зязюн, Д.Джола, М.Каган, Н.Крилова, В.Кудін, Л.Новикова, Л.Столович та ін.), психологів (Б.Ананьєв, Л.Виготський, С.Рубінштейн та ін.), педагогів (Т.Шацький, Г.Шевченко, П.Юркевич та ін.). Однак, багатогранність і складність цієї проблеми потребує більш детального вивчення. Це стосується, насамперед, дослідження поглядів українських учених: С.Русової, В.Сухомлинського, К.Ушинського.

Формулювання цілей статті... Мета статті полягає у висвітленні основних ідей В.Сухомлинського щодо формування естетичного досвіду молодших школярів.

Виклад основного матеріалу... У працях В.Сухомлинського червоною ниткою проходить думка про те, що естетичне виховання є основою становлення гармонійної особистості. Вчений неодноразово підкреслював, що саме здатність чуттєво реагувати на явища дійсності, уміння творчо перетворювати їх відповідно до уявлень про красу впливає на збагачення духовної культури підростаючого покоління. „Краса, – зазначав педагог, – могутнє джерело моральної чистоти, духовного багатства, фізичної досконалості” [7, с.369]. Тому одне із важливих завдань, які стоять перед вчителем початкової школи, полягає у тому, щоб „навчити дитину бачити в красі навколишнього світу духовне благородство, доброту, сердечність і на основі цього утверджувати прекрасне в собі” [Там само].

На думку Василя Олександровича, залучення дитини до прекрасного сприяє формуванню неповторного світосприйняття, індивідуального досвіду, у якому чуттєві реакції на довкілля відіграють вирішальну роль. Він писав: „...Немає жодної педагогічної закономірності, немає жодної істини, яка була б абсолютно однаковою для всіх дітей. Тому що виховувати людину – це передусім виховувати її душу, бачити й відчувати її індивідуальний світ” [6, с.422]. Ця думка знайшла продовження у поглядах сучасних учених. Зокрема І.Зязюн відзначав, що чуттєвий досвід, як індивідуальне утворення особистості, зберігає цілісність її психічного розвитку, сприяє самореалізації, осмисленню свого місця у житті, оскільки „самоствердження, як безкінечний процес, полягає у чуттєвому осмисленні свого місця у житті, у діяльності, у вчинках” [1, с.30-31].

У працях В.Сухомлинського підкреслюється, що початкова школа повинна дати дітям не тільки міцну основу знань, які потрібні для подальшого навчання, а й забезпечити формування естетичного досвіду, ядром якого є естетичні почуття й емоційне ставлення дитини до явищ й подій. Ці складові найкраще характеризують рівень розвитку людської культури в цілому, оскільки відображають ціннісні пріоритети особистості, визначають лінію її поведінки. „Людська культура – найтонше виявляється в культурі почуттів”, – відзначав педагог [7, с.374]. Цю думку поділяли й інші вчені. „Ніщо – ні слова, ні думки, ні навіть вчинки наші не виражають так ясно і правильно нас самих і наше ставлення до світу, як наші почуття: у них відчутно характер не окремої думки, а всього змісту нашої душі її ладу”, – писав К.Ушинський [8, с.385]. „Справжнім стимулом у житті... є внутрішнє, емоційне ставлення, і діями нашими, особливо у екстремальних умовах, керує саме воно. І поки таке ставлення не сформоване, не засвоєне, немає і справжньої

вихованості, хоча людина й володіє знаннями, уміннями і навіть здібностями”, – наголошував Б.Неменський [3, с.33].

Василь Сухомлинський був переконаний у необхідності емоційного розвитку дитини, оскільки те, що пережите й відчуте нею стає неповторним особистісним надбанням. „Справді, багато з того, що вивчають у школі, з часом неминуче забудеться, але всі культурні цінності, до яких доторкнулась людська думка, залишаються слідом у нашій душі і, насамперед, у почуттях і переживаннях”, – підкреслював педагог [7, с.374]. Особливе значення має розвиток виховання моральних, інтелектуальних, естетичних почуттів у їх тісному взаємозв'язку. Це, як вважав педагог, має практичну спрямованість, оскільки вчить підростаюче покоління „керувати своїми бажаннями, свідомо обмежувати їх, бути володарем бажань, виховувати в собі благородні людські потреби” [6, с.500].

Водночас розвиток емоційності дитини має тісно пов'язуватись із мисленням, що зумовлюється специфікою пізнання естетичних явищ дійсності. „В естетичному сприйманні, як пізнавальному й емоційному процесі, тісно пов'язані поняття, уявлення, судження – взагалі мислення, з одного боку, і переживання, емоції – з другого”, – відзначав В.Сухомлинський [7, с.377].

Залучати дитину до світу краси, приділяти увагу формуванню її естетичного досвіду необхідно якомога раніше. „Прогаяне в дитинстві, – писав Василь Олександрович, – ніколи не відшкодувати в юності і тим більш в зрілому віці. Це правило стосується всіх сфер духовного життя дитини і особливо естетичного виховання. Чуткість, сприйнятливість до краси в дитячі роки незрівнянно глибші ніж у більш пізні періоди розвитку особистості [6, с.193].

На думку В.Сухомлинського, формування естетичного досвіду дитини тісно пов'язується не тільки з естетичним, але й з моральним вихованням. Це зумовлюється специфікою естетичного в якому краса й добро виступають як єдине ціле. „В уявленні про людську красу ми на перше місце ставимо духовну красу – вірність переконанням, людяність, непримиримість до зла”, – відзначав педагог [7, с.374]. Такого погляду дотримувалися й інші вчені-педагоги. Зокрема, у працях К.Ушинського підкреслюється, що ядром естетичного досвіду є прагнення людини до краси, яке необхідно розглядати у його співвідношенні з істиною та добром. „Моральне неодмінно буде сферою естетичних почуттів”, – писав учений [8, с.176]. Цю думку підтримувала й С.Русова, яка неодноразово стверджувала, що „краса завжди пов'язана з добром” [5, с.67]. Тому одним із завдань учителя початкової школи є виховання естетичної потреби, яка багато в чому визначає усе духовне життя дитини. „Потреба в красивому утворює моральну красу, народжуючи непримиренність і нетерпимість до всього вульгарного, потворного. Не допустити, щоб молоде покоління стало тільки споживачем краси – це проблема не тільки естетичного, а й морального виховання”, – підкреслював Василь Сухомлинський [6, с.193].

Формування естетичного досвіду здійснюється завдяки безпосередній естетичній діяльності особистості. В.Сухомлинський стверджував: „Чим більше в людини сил і можливостей для активної діяльності, тим важливішу роль у формуванні її морального обличчя відіграє творення краси, сердечна турбота про красу, особливо в людських взаємовідносинах, у служінні високим ідеалам, в ідейності життя” [6, с.292-293]. При цьому, у працях вченого підкреслюється, що естетичний розвиток дитини можливий у випадку, коли естетична діяльність матиме творчий характер, поєднуючи в собі естетичні переживання, оцінку й осмислення явищ дійсності, а не тоді, коли йдеться лише про споглядання краси або формальне виконання певних дій. „Естетичні почуття пробуджує та краса, яка входить у життя людини як елемент її духовного світу”, – наголошував педагог [7, с.378].

Найкращим засобом у формуванні естетичного досвіду є залучення дитини до світу мистецтва. Василь Олександрович постійно підкреслював його роль у становленні гармонійної особистості. „Мистецтво – це час і простір в якому живе краса людського духу. Як гімнастика виправляє тіло, так мистецтво виправляє душу. Пізнаючи цінності мистецтва, людина пізнає людське в людині, підносить себе до прекрасного, переживає насолоду”, – наголошував він [6, с.544]. Ці думки мають актуальне значення у наш час, де у багатьох людей споживацькі інтереси переважають над прагненням пізнавати і втілювати загальнолюдські цінності у власній діяльності.

Важливе значення мають думки В.Сухомлинського щодо мистецького навчання й виховання молодших школярів, яке не слід зводити тільки до нагромадження знань й умінь. Дитина не повинна занурюватись у світ мистецтва лише для того, щоб відповісти на запитання вчителя й дістати оцінку. „Справжнє пізнання мистецтва починається там, де людина досягає прекрасне для себе, для повноти свого духовного життя, живе у світі мистецтва, прагне прилучитися до прекрасного”, – підкреслював педагог [6, с.544].

На думку Василя Олександровича, входження у світ мистецтва починається з пізнання краси слова. „Красу діти не можуть пізнати без яскравого емоційного слова вчителя про красу

навколишнього світу. Але слово про красу естетично впливає на дитину, якщо вона побачить красу своїми очима. Споглядання і слухання, переживання побаченого і почутого – це ніби перше віконце у світ краси. І ми вбачаємо дуже важливе завдання у тому, щоб навчити дитину бачити і відчувати прекрасне, а коли в ній будуть пробуджені ці здібності, навчити її на все життя зберегти душевне захоплення і доброту”, – наголошував педагог [7, с.370].

Значну роль у формуванні естетичного досвіду дитини, її почуттів має музичне мистецтво. „Музика й співи в школах – не тільки навчальний предмет, а й могутній засіб виховання, який має надати емоційного й естетичного забарвлення всьому духовному життю людини”, – підкреслював В.Сухомлинський [6, с.553]. Музика є тим видом мистецтва, у якому виявляються найглибші та найінтимніші переживання людей. Її специфіка полягає в тому, що вона відображає не сам світ, а переживання світу. Завдяки своїй значній емоційній силі, музичне мистецтво наділяє особистість такою духовною силою, яка підносить внутрішнє „Я” до масштабів усього світу, створює благодійний вплив на її духовний світ. Відтак актуальними залишаються слова видатного педагога: „Без музики важко переконати людину, яка вступає в світ, у тому, що людина прекрасна, а це переконання, по суті, є основою емоційної, естетичної, моральної культури” [6, с.553].

Важливе значення у формуванні естетичного досвіду дитини має правильна організація вчителем слухання музичних творів. Так, підкреслюючи величезну емоційну силу цього виду мистецтва, Василь Олександрович був переконаний у його впливі на інтелектуальний розвиток особистості. „Я глибоко переконаний, що краса музики – могутнє джерело думки”, – підкреслював він [6, с.192]. Тому, коли йдеться про збагачення духовної сфери школярів, необхідно, щоб музичний твір не тільки приносив естетичне задоволення, але й спонукав до роздумів про почуте, „щоб слухання одного й того самого твору приносило естетичну насолоду, відбилося на мисленні і емоційному житті” [6, с.191]. Подібної думки дотримувався Д.Кабалевський, який стверджував: „Лише тоді музика може виконати свою естетичну, пізнавальну і виховну функції, коли діти навчаються по-справжньому чути її і роздумувати про неї. Справжнє, відчуте і продумане сприймання музики, – основа усіх форм прилучення до музики, тому що при цьому активізуються внутрішній світ учнів, їх почуття і думки” [2, с.28].

На думку Василя Олександровича, для формування естетичного досвіду засобами музичного мистецтва необхідно не тільки накопичувати музично-естетичні враження, а й розвивати естетичні запити школярів. Важливо не виховання окремих талантів, а створення необхідних умов для того, щоб учні любили музику, щоб для них вона стала духовною потребою [6, с.193].

У цій складній справі значним недоліком є перенасичення учнів новими музичними враженнями, що веде до розвитку споживацького ставлення до музичного мистецтва. „Нехай за місяць, – писав учений, – дитина почує одну нову мелодію, та ця мелодія стане для неї джерелом духовної насолоди на все життя [6, с.191]. Ці думки мають важливе значення у навчанні й вихованні молодших школярів сьогодення. Так, О.Ростовський підкреслює, що до поверховості почуттів призводить надмірна кількість музичних вражень, де замість глибокого переживання виникає звичний та незначний відгук, натомість збагачення особистості бачимо протилежне – поверховість сприймання, бездушне наслідування моді. Відтак діти звикають до пасивного задоволення, художні враження пробігають поверхово, не зачіпаючи особистості, не викликаючи думок, не ставлячи перед ними ніяких питань [4, с.57].

Висновки... Отже, у педагогічному доробку Василя Сухомлинського знаходимо чимало цінних думок щодо естетичного виховання підростаючого покоління й, зокрема, формування естетичного досвіду молодших школярів. Сучасними залишаються погляди вченого щодо взаємозв'язку естетичних почуттів та моральної культури дитини, розвитку емоційності й творчих здібностей, єдності емоційних та раціональних складових у здійсненні естетичної діяльності. Ці ідеї знайшли своє відображення у навчально-виховному процесі початкової школи сьогодення, у тому числі при проведенні уроків художньо-естетичного циклу.

Список використаних джерел та літератури:

1. Зязюн І. А. Естетичний досвід особи / І. А. Зязюн. – К. : Вища школа, 1976. – 176 с.
2. Кабалевский Д. Б. Воспитание ума и сердца : книга для учителя / Д. Б. Кабалевский. – М. : Просвещение, 1984. – 206 с.
3. Неменский Б. М. Мудрость красоты: о пробл. эстет. воспитания : кн. для учителя. – [2-е изд.] / Б. М. Неменский. – М. : Просвещение, 1987. – 255 с.
4. Ростовський О. Я. Педагогіка музичного сприймання : навч.-метод. посібник / О. Я. Ростовський. – К. : ІЗМН, 1997. – 248 с.
5. Русова С. Вибрані педагогічні твори : [у 2 кн.] / С. Русова. – Кн.2. [за ред. Є. І. Коваленко ; упоряд., передм., прим. Є. І. Коваленко, І. М. Пінчук]. – К. : Либідь, 1997. – 320 с.

6. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5-ти т. / В. О. Сухомлинський. – Т. 3. – К. : Рад. шк., 1977. – 670 с.
7. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5-ти т. / В. Сухомлинський. – Т. 4.– К. : Рад. шк., 1976. – 640 с.
8. Ушинський К. Д. Твори в шести томах / К. Д. Ушинський. – Т. 6. – К. : Рад. шк, 1954. – 616 с.

Анотація

В.С.Вергунова

Взгляды В. Сухомлинского на формирование эстетического опыта младших школьников

Статья посвящается творческому наследию выдающегося отечественного педагога В. Сухомлинского в сфере эстетического воспитания детей. Освещаются основные взгляды ученого на формирование эстетического опыта учеников начальной школы. Подчеркиваются их актуальность для воспитания младших школьников в современных условиях.

Ключевые слова: эстетичный опыт, эстетическое воспитание, эстетические чувства.

Summary

V.S.Vergunova

The views of V.Sukhomlyns'kyi on the formation of aesthetic experience of primary school children

The article is devoted to the creative contributions of outstanding domestic teacher V.Sukhomlyns'kyi in the field of aesthetic education of children. It covers the basic scientist views to the formation of aesthetic experience of primary school pupils. Emphasized their importance for training and education of young pupils in modern conditions.

Keywords: aesthetics experience, aesthetics education, aesthetic sensuality.

Дата надходження статті:

„31” серпня 2011 р.

УДК 371.13 (09)

Ю.О.ВОЛИНЕЦЬ,
аспірантка, викладач
(м.Київ)

Розвиток творчого потенціалу майбутнього вихователя дошкільної освіти у процесі дослідницької діяльності

У статті здійснено аналіз теоретико-методичних підходів до професійно-педагогічної підготовки майбутніх вихователів ДНЗ у процесі дослідницької діяльності, висвітлені особливості підготовки студентів до дослідницької діяльності в умовах модернізаційних змін.

Ключові слова: підготовка майбутніх вихователів ДНЗ у процесі дослідницької діяльності; дослідницька діяльність; творчий потенціал; професійна компетентність; цінність; потреба.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Дошкільна освіта є обов'язковою первинною складовою частиною системи безперервної освіти в Україні – сукупності навчально-виховних закладів, призначених для цілеспрямованого навчання і виховання. Програма модернізації сучасної освіти орієнтована на досягнення нової якості освіти. Перед вищими навчальними закладами постає проблема не лише підвищення рівня теоретичних знань з навчальних дисциплін, але й уміння використовувати їх для розв'язання професійних проблем дослідницьким шляхом. На цьому наголошують О. Андрусь, Б. Гершунський, Н. Ничкало, П. Олійник Д. Чернилевський та інші [1].

Аналіз досліджень і публікацій... Актуальним є питання розвитку творчого потенціалу майбутнього вихователя дошкільної освіти у процесі дослідницької діяльності. Вивченню проблеми професійної підготовки педагога в нових умовах, посилення ролі самостійної роботи студентів, упровадження активних методів та сучасних інформаційних технологій навчання у вищій школі присвячено дослідження О. Абдуллої, В. Бондаря, І. Зязюна, А. Ліненко, С.Мартиненко, Л. Пуховської, О. Савченко, С.Сисієвої, Г. Тарасенко, Л. Хомич, Л. Хоружої, П.Щербаня, І. Шапошнікової та ін.

Науковим основам підготовки педагога і формуванню його особистості присвячені дослідження Ю. Бабанського (дидактична підготовка), С.Єлканова (професійне самовиховання), Н. Кузьміної, О. Мороза, Л. Спіріна (професійна діяльність), Н. Амеліної, А. Момота, Н. Яковлевої (науково-дослідницька та навчально-дослідницька діяльність).

Проблемі готовності майбутнього вихователя до професійної діяльності присвячено чимало досліджень вітчизняних і зарубіжних авторів. Теоретичні та методологічні основи зазначеної проблеми знайшли відображення у працях класиків педагогічної науки А. Макаренка, С.Русової,

В. Сухомлинського, К. Ушинського; у наукових дослідженнях сучасних учених-педагогів і психологів А. Алексюка, Л. Артемової, І. Беха, А. Богущ, Л. Божович, Е. Вільчковського, В. Семиченко, В. Сластьоніної, Г. Тарасенко, О. Щербакової та ін.

Формулювання цілей статті... Мета статті – розкрити змістовий аспект підготовки майбутніх вихователів ДНЗ у процесі дослідницької діяльності.

Виклад основного матеріалу... Сучасне розуміння суті педагогічних явищ і процесів, творчий підхід до розв'язання неординарних педагогічних завдань неможливі без свідомого оволодіння методами наукового пізнання, опанування методологією і логікою дослідного пошуку, уміння прогнозувати його наслідки. Тому одним з важливих завдань підготовки педагогічних кадрів є виховання творчої особистості, здатної вести теоретичні і експериментальні дослідження, яка вміє використовувати досягнення науково-технічного прогресу [6, с.6].

Сучасне розуміння суті педагогічних явищ і процесів, творчий підхід до розв'язання неординарних педагогічних завдань неможливі без свідомого оволодіння методами наукового пізнання, опанування методологією і логікою дослідного пошуку, уміння прогнозувати його наслідки. Тому одним з важливих завдань підготовки педагогічних кадрів є виховання творчої особистості, здатної вести теоретичні і експериментальні дослідження, яка вміє використовувати досягнення науково-технічного прогресу [1, с.6].

Щоб глибоко самопізнати власні потенціали, особистісні якості, людина повинна включитися в ситуації, які вимагають серйозні зусилля, подолати саму себе, надати своєму життю певного смислу. Актуальність обраної теми статті обумовлена ходом глобальних змін, які відбуваються в нашій державі, потребами сучасного суспільного розвитку. Таким чином, ціннісна орієнтація є засобом залучення майбутнього вихователя дошкільних навчальних закладів до загального, пов'язаним з формуванням дослідницьких умінь, його прихильностей до певних ідеалів, професійної мотивації, озброєння певними знаннями, уміннями, навичками організації дослідницького пошуку, творцем свого буття.

За переконаннями В. Сухомлинського, професія педагога – це „людинознавство, постійне проникнення в складний духовний світ людини, яке ніколи не припиняється”. Кожна людина у своєму житті робить вибір, будує своє життя за своїми принципами та бажаннями. У процесі онтогенезу людський індивід поступово оволодіває формами активності, розвиває власні здібності та можливості. Віра у свої сили є важливим чинником для особистості, яка прагне досягти своєї мети. Для однієї людини – смисл життя – це сім'я, для іншої – це кар'єра. Кожна особистість обирає для себе свої пріоритети життя та бачить в них свої цінності.

У психології ми можемо простежити такі твердження, де цінності є предметом потреб, інтересів, цілей, мотивів, ціннісної орієнтації людини. **Цінність** – феномен, який об'єктивно, за своєю природою є благом для людини, спрямованим на утвердженні її в бутті, реалізації її творчих можливостей [8, с.332].

Потребами називають властивість усього живого, яка спонукає до активності людину. У філософському словнику зазначається, що сутність потреб людини розкривається за допомогою відомої філософської тріади – „річ – властивість – відношення”. Незалежно від своєї історичної, економічної, політичної, пізнавальної та іншої міри, а також від ступеня напруженості й нагальності, будь-яка людська потреба від виникнення до реалізації зберігає певну інваріантність, що фіксується наступною логічною послідовністю понять: потреба це властивість – відношення – стан – імпульс – мета активності, діяльності, культури людини [13, с.507].

Задоволення існуючих та виникнення нових потреб пов'язане з процесом споживання, а також з появою нових предметів потреб, їх зміною внаслідок виробництва нових речей. Якщо для тварини характерним є генетично успадковане пристосування до оточуючого середовища й використання даних самою природою предметів потреб, то людина задовольняє потреби не тільки завдяки пристосуванню, яке домінує на початкових стадіях її індивідуального та суспільно-історичного розвитку, а передусім – завдяки створенню предметів потреб на основі певного способу виробництва.

Людські потреби мають предметну спрямованість, якій передують, як правило, так звана „пошукова” поведінка у межах ситуації, коли актуалізація та конкретизація потреб стимулює пошук предметів і способів їх задоволення. Таким чином, утворюється конкретно-історичний механізм виникнення, функціонування й задоволення потреб.

Реалізація потреб неможлива без їх адекватного усвідомлення у різній мірі, де інтуїтивна, раціональна та сенситивна сторона мислення взаємно доповнюють одна одну, здійснюються за допомогою діяльності (у єдності її раціональної, емоційної, вольової складових) і залежать у цілому від умов та рівня культурно-історичного розвитку соціального суб'єкта [13, с.507]. Усвідомлення предмета потреб набуває форми мети, відповідно усвідомлення шляхів, способів, засобів її досягнення – форми інтересів, що разом складають об'єкт особистісних, групових,

суспільних цінностей і проявляються у сукупності мотивів (прагнень, бажань та ін.), які спонукають людину до різноманітних видів та сфер діяльності.

Умовно систему потреб особи можна сформулювати у вигляді ієрархії трьох найбільш загальних рівнів: існування (вітальні потреби), функціонування (соціальні потреби), розвитку (потреби самореалізації, самоствердження, творчості) [13, с.508]. Потреби перебувають в основі інтересів, які означають сконцентрованість діяльності людини на тому предметі, який здатний задовольняти ту чи ту її потребу [7, с.71]. Таким предметом може бути, скажімо, формування дослідницьких умінь майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів у фаховій підготовці. А необхідною ланкою реалізації її інтересів є мотивація і стимули особистості до діяльності.

В свою чергу уміння – „використання суб'єктом наявних знань і навичок для вибору і здійснення прийомів дій відповідно до поставленої мети. Сутністю умінь як психічного новоутворення є готовність до продуктивного виконання значною мірою нових завдань” [9, с.196].

З поняттям інтересу тісно пов'язане поняття мотиву, який відповідає на запитання, чому, з яких причин інтерес людини зосереджений саме на цьому предметі [7, с.72]. Діяльність суб'єкта завжди викликана мотивами. Наприклад майбутнього вихователя до формування дослідницьких умінь можуть спонукати такі мотиви, як: почуття, уявлення про майбутню професію, самореалізація, самоствердження, самовизначення, моральні інтереси, ідеали, ідентифікація з кумиром, переживання, матеріальні цінності, думки, соціальні мотиви (відповідальність за своїх вихованців, прагнення здобути для суспільства та науки щось нове, неповторне), привернення до себе уваги, як засіб у досягненні життєвого успіху тощо. Отже, без мотивації неможливо досягти успіху у діяльності.

Ідеальне уявлення результату, який має бути досягнутий в діяльності, відображається у понятті ціль [7, с.72]. Мета (ціль) – „усвідомлений, запланований результат діяльності, суб'єктивний образ, модель майбутнього продукту діяльності” [3, с.13]. Мета має важливе значення для спрямування та організації, постановки конкретних завдань у формуванні дослідницьких умінь майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів у фаховій підготовці.

На думку В.О.Сухомлинського, найважливіша таємниця та, що вихователь готується до заняття все життя; його духовне життя – постійне збагачення інтелекту. Творчою таємницею педагог вважає нестандартні вирішення вихователем будь-якої проблеми. А ще він має володіти творчою таємницею свободи вибору форм і методів. Василь Олександрович стверджував, що педагог – це той же вчений, але в своїй лабораторії, де він, всебічно вивчаючи вихованців, невпинно творить, щоденно веде пошуки найдосконаліших методів проектування долі і душ людських.

Саме педагогічна творчість – невід'ємна характеристика праці педагога, що інтегрує теорію і практику, прагне розвинути педагогічне передбачення результатів своєї діяльності. Це – пошук і знаходження нових засобів і способів праці, поєднання методів, прийомів і умов їх застосування, бачення декількох варіантів вирішення проблеми, оновлення відомого. Таким чином, його діяльність наближається до дослідницької.

Висновки... Отже, творчість, за своєю суттю, неможлива без елементів дослідження, а розв'язок дидактичних і методичних проблем можливий в тому випадку, коли вихователь думає як дослідник. Тому в сучасній структурі педагогічної освіти в умовах навчального закладу принципово важливим є створення продуктивної системи формування професійно значущих знань, умінь, навичок, а також особистісних якостей педагога, спрямованих на становлення і розвиток практика-дослідника, здатного здійснювати експериментально-дослідну роботу з вихованцями.

Сама дослідницька діяльність полікомпонентна і включає пошукову діяльність у навчальному процесі, в позаурочний час, в період педагогічної практики і самостійну дослідницьку роботу студентів.

Ефективність функціонування навчально-дослідницької діяльності забезпечується участю студентів в різних формах наукового пошуку. До таких слід віднести лекції з проблемним викладанням матеріалу, наукові гуртки, конференції, круглі столи, індивідуальні консультації, олімпіади, конкурси. Підготовка фахівців повинна також включати спецсемінари з ознайомлення новітніми технологіями в галузі дошкільної освіти, ознайомлення з педагогічним досвідом, новою літературою; опанування різноманітними методами і прийомами роботи з дітьми, щоб навчально-виховний процес був цікавим і творчим; забезпечення творчого підходу до планування роботи, включення результатів діагностування дітей до і після експериментально-дослідної роботи, внесення відповідних коректив у лінію розвитку кожної дитини.

Список використаних джерел та літератури:

1. Андрієвський Б. М. Професійно-наукова підготовка майбутнього вчителя початкових класів : [моногр.] / Б. М. Андрієвський, Л. Є. Петухова. – Херсон : Айлант, 2006. – 176 с.
2. Байбара Т. Н. Дидактические условия эффективного использования исследовательского метода в обучении младших школьников : дис. канд. пед. наук : 13.00.01 / Байбара Т. Н. – К., 1988. – С.151.
3. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 кн. / І. Д. Бех. – Кн. 2 : Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади : навч.-метод. вид. / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2003. – 344 с.
4. Лисенко А. Ф. Готовність майбутніх учителів до педагогічної діяльності / А. Ф. Лисенко // Педагогіка і психологія. – 1995. – № 1. – С. 128.
5. Наказ Міносвіти № 285 від 31 липня 1998 р.
6. Мартиненко С. М. Діагностична діяльність майбутнього вчителя початкових класів: теорія і практика : [моногр.] / С. М. Мартиненко. – К. : КМПУ імені Б. Д. Грінченка, 2008. – 434 с.
7. Причепій Є. М. Філософія / Причепій Є. М., Черній А. М., Чекаль Л. А. – К. : Академвидав, 2008. – 592 с. (Альма-матер).
8. Психологічний словник / [ред. В. І. Войтко]. – К. : Вища школа, 1982. – 216 с.
9. Психологія і педагогіка життєтворчості : навч.-метод. посіб. / ред. рада : В. М. Доній (голова), Г. М. Несен (заст. голови), Л. В. Сохань, І. Г. Єрмаков (наук.ред.) та ін. – К., 1996. – 792 с.
10. Рогозіна О. В. Формування дослідницьких умінь у майбутніх учителів трудового навчання : дис... канд. пед. наук: 13.00.02 / Рогозіна Ольга Василівна. – К., 2007. – 218 арк. – Бібліогр. : арк. 166-183. <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/245309.html>
11. Сергєєнкова О. П. Самопізнання. Дослідницькі програми для розвитку дітей дошкільного та дітей шкільного віку / О. П. Сергєєнкова. – К. : Науковий світ, 2000. – 66 с.
12. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5-ти т. / В. О. Сухомлинський. – Т. 2. – К. : Рад. школа, 1976, – 670 с.
13. Філософський словник соціальних термінів : [ред.-упор. Андрущенко В. П. та ін.]. – 3-те вид., оновл. – К.-Х., 2005. – 672 с.

**Аннотація
Ю.А.Волинец**

Развитие творческого потенциала будущего воспитателя дошкольного образования в процессе исследовательской деятельности

В статье осуществлен анализ теоретико-методических подходов к профессионально-педагогической подготовке будущих воспитателей ДООУ в процессе исследовательской деятельности, освещены особенности подготовки студентов к исследовательской деятельности в условиях модернизационных изменений.

Ключевые слова: *подготовка будущих воспитателей ДООУ в процессе исследовательской деятельности; исследовательская деятельность; творческий потенциал; профессиональная компетентность; ценность; потребность.*

**Summary
Yu.O.Volynets'**

Development of Creative Potential of the Future Teacher of Pre-School Educational Institution in the Process of Research Activity

An analysis of theoretical and methodological approaches to vocational and educational training of future teachers in the preschool research has been made in the article, features of preparing students for research activities in the modernization changes have been viewed.

Keywords: *training future teachers in the preschool research activities, creativity, professional competence, value and necessity.*

Дата надходження статті:

„23” серпня 2011 р.

УДК 37.035:929 В.Сухомлинський(477)(045)

Г.П.ВОЛОШИНА

*кандидат педагогічних наук
(м.Умань)*

Рідна мова як чинник громадянського виховання у педагогічній спадщині

В.О.Сухомлинського

У статті розглядаються один аспект проблеми громадянського виховання у педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського – рідна мова. Знання рідної мови, любов і дбайливе ставлення до неї вчений називає одним з найважливіших джерел патріотичних почуттів і громадянським обов'язком кожної людини.

Ключові слова: *громадянське виховання, рідна мова, патріотичні почуття, молодший школяр.*

Важливим чинником виховання справжнього громадянина Василь Сухомлинський вважав рідну мову. Вочевидь, людина існує в мові, виявляє себе в мові, через мову, через спілкування прокладає місток для порозуміння з іншими людьми. Саме через рідну мову, що пов'язує невидимими нитками сучасні й минулі покоління в єдину мовно-національну спільноту України

людина відчуває себе її громадянином. Мову він розглядав не лише як один з предметів навчальних планів шкільної чи вищої освіти, а передовсім як могутній засіб плекання людської душі, як силу, що проникає у все, що сприймає, осягає і пізнає людина.

Метою мовної освіти, на думку В.Сухомлинського, має стати формування всебічно розвиненої, компетентної, творчої особистості громадянина України – носія етнічних, національних і загальнолюдських цінностей, який живе в гармонії з довкіллям і самим собою. А предметом навчання – не виокремлена мова, а представлена нею думка, духовність, мовленнєва і загальна культура, особливості світосприймання, світовідчуття і творчості народу – її носія.

У книзі „Серце віддаю дітям” В. Сухомлинський зазначає: „Школа стає справжнім осередком культури лише тоді, коли в ній панують 4 культу: культ Батьківщини, культ людини, культ книжки і культ рідного слова”. А в іншій відомій праці „Моральні заповіді дитинства і юності” він підтверджує „Батьківщина – це твоє рідне слово, знай, бережи, збагачай духовне надбання свого народу – рідну українську мову, це мова великого народу, великої культури” [2].

Знання рідної мови, любов і дбайливе ставлення до неї вчений називає одним з найважливіших джерел патріотичних почуттів і громадянським обов'язком кожної людини. Саме роль дитинства й отроцтва Сухомлинський вважає надзвичайно сприятливим періодом для розкриття перед людиною багатства, сили, виразності й краси рідної мови.

Навчання мови Сухомлинський вважав не простим передаванням практичних умінь, навичок. „Це передусім виховання. Виховання розуму, формування думки, копіткє різьблення й ліплення найтонших рис духовного обличчя людини...”

Над проблемою слова і всебічної духовної вихованості й духовної культури В.Сухомлинський працював не одне десятиліття. Він, зокрема, мав намір створити „Хрестоматію виховання людської душі”, де планував зібрати колекцію скарбів рідного слова. Виховання у підростаючого покоління любові до рідної мови вчений вважав великою педагогічною проблемою, яку має ставити перед собою практично розв'язувати кожна школа. Так, у статті „Слово рідної мови” він акцентує увагу на такому власному переконанні: „Щоб збагатити культуру педагогічного процесу, щоб навести лад у тій майстерні, яка зветься навчально-виховним процесом, треба виховати любов до рідної мови” [1].

Періодом найінтенсивнішого оволодіння рідною мовою В. Сухомлинський вважав два-три останніх дошкільних роки і два-три перших роки шкільного навчання. Це, на його думку, особливий і найбухливіший період розумового розвитку дитини. Тому з учнями початкових класів очолюваної ним школи проводили цілеспрямовану навчально-виховну роботу, аби „донести до сердець малюків пахощі, музику, чудесне звучання рідного слова, дивовижне багатство відтінків думок і почуттів, які можна передати українською мовою”. З цією ж метою окремі уроки мови також проводились на лоні природи, щоб „донести до свідомості учнів красу рідного слова, закарбувати його в пам'яті дітей разом з тією картиною чи явищем, яке воно передає” [3]. Ніхто, як зазначає Василь Олександрович, не має залишатися байдужим до краси рідної мови. Отже, однією з цікавих форм роботи, що сприяє вихованню любові до рідного слова, В.О. Сухомлинський вважав складання творів про те, що учень бачить, про що він думає, мріє, фантазує. „Коли учень вибирає з невичерпної скарбниці рідної мови слово для твору про те, що він бачить, чує, рідна мова стає для нього як мелодія для музиканта, засобом вираження думок, почуттів і переживань” [2].

В умовах утілення концепції двох рідних мов, з метою науково-подібного обґрунтування русифікації В.О.Сухомлинський лише в записнику міг занотувати: „Дві рідні мови – так само безглуздо, якби нам намагались уявити, що одну дитину народили дві матері. У дитини є одна мати. Рідна. До смерті. До останнього подиху.” Настільки важливим є ці слова і в умовах сьогодення, коли нам прагнуть знову нав'язати двомовність.

В. Сухомлинський був твердо переконаний, що без любові до рідного слова неможлива любов до рідної землі, до своєї вітчизни. У книзі „Щоб у серці жила Батьківщина” він зазначає: „Рідна мова – безцінне духовне багатство, в якому народ живе, за допомогою якого передає з покоління в покоління свою мудрість і славу, культуру і традиції. Рідне слово – то невичерпне, життєдайне і невмируще джерело, з якого дитина дістає уявлення про навколишній світ, про свою родину, про своє село і весь наш край. Віками народ творив це багатство, відкладаючи у скарбницю рідної мови найдорогоцінніші перлини мислі, уяви, фантазії, пісні, казки” [2].

У працях Сухомлинського знаходимо багато цінних думок, поглядів-рекомендацій щодо проблеми освіти, виховання й розвитку дітей засобами рідного слова, ознайомлення з якими забезпечує професійну культуру і психолого-педагогічну майстерність вчителя.

Список використаних джерел та літератури:

1. Бондаренко Н. В. концепція шкільної мовної освіти національних спільнот / Н. В. Бондаренко // Педагогіка і психологія. – 1995. – № 3. – С. 17.

2. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : у 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1976. Т. 5. – С. 76.
3. Сухомлинський В. О. Народження громадянина / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : у 5 т. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 3. – С. 283–626.

Анотація

А.П.Волошина

Родной язык как фактор гражданского воспитания в педагогическом наследии

В.А.Сухомлинского

В статье рассматривается один аспект проблемы гражданского воспитания в педагогическом наследии В.А.Сухомлинского – родной язык. Знание родного языка, любовь и бережное отношение к нему ученый называет одним из самых важных источников патриотических чувств и гражданской ответственностью каждого человека.

Ключевые слова: *гражданское воспитание, родной язык, патриотические чувства, младший школьник.*

Summary

A.P.Voloshina

Native Language as a Factor of Civil Education in the Pedagogical Heritage of

V.O.Sukhomlyns'kyi

The article deals with one aspect of the problem of civil education in pedagogical heritage V.O.Sukhomlyns'kyi – native language. The knowledge of native language, love and respect for the scientists named it the most important source of patriotic feelings and civic duty of every person.

Keywords: *civil education, native language, patriotism, pupil of primary school.*

Дата надходження статті:

„1” вересня 2011 р.

УДК 37.036:929–051В.Сухомлинський(477)(045)

С.М.ГАВРИЛЮК,

кандидат педагогічних наук

(м.Умань)

Педагогічний супровід розвитку дитячої творчості в контексті ідей

Василя Олександровича Сухомлинського

Стаття висвітлює роль вихователя в розвитку дитячої творчості в спадщині відомого педагога-гуманіста Василя Олександровича Сухомлинського.

Ключові слова: *творчість, дитяча творчість, творчий розвиток, педагогічна творчість.*

Постановка проблеми в загальному вигляді... В умовах перехідного періоду освіти до нових креативних технологій особистісно зорієнтованого виховання зростає роль особистості як творця соціокультурної реальності, її художньо-естетичної спрямованості, здатності до пізнання багатоманітності довкілля та культури, можливості самореалізації у високохудожній діяльності. Саме творчий підхід до справи є однією із умов виховання активної життєвої позиції особистості. Велика увага надається цьому питанню в державних законодавчих актах, що стосуються освіти, оскільки розвиток творчого потенціалу дитини є актуальною проблемою сучасності. Проблема творчого розвитку знайшла широке обґрунтування в Національній доктрині розвитку освіти, Законі України „Про дошкільну освіту”, „Про загальну середню освіту”, у Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні, в Концепції художньо-естетичного виховання.

Аналіз досліджень і публікацій... Методологічне підґрунтя теорії творчості особистості визначено у філософських концепціях Аристотеля, Гегеля, Платона, Канта.

Актуальні проблеми генези і розвитку творчості в дитячому віці відмічаються у працях учених І.Д. Беха, А.М. Богуш, Л.С.Виготського, Н.В.Гавриш, О.В.Запорожця, О.Л. Кононко, В.М. Оржеховської, Г.П. Пустовіта, С.Л. Рубінштейна та інші.

Проблему активності як вектора творчого розвитку дітей досліджували Г.С.Костюк, Г.О.Костюшко, О.М.Коберник, С.П. Кудрявцева, Н.Т. Кириченко та інші вчені.

Концептуальні засади прилучення дітей до народних традицій, художньої культури, мистецтва та творчості для розвитку дитини обґрунтовано в працях: Н.С. Вітківської, Н.О. Ветлугіної, В.В. Рибалки, Ю.І. Рубіної, Ю. Фохт-Бабушкіна, В.М. Кардашова, А.А. Кікоть, О.А. Комаровської, та інших. Результати наукових пошуків вчених доводять, що діти дошкільного віку на відміну від підлітків і дорослих володіють здатністю до творчості, що притаманна кожній

дитині. Водночас вчені з тривогою зазначають, що блокування творчого потенціалу в дитинстві відбивається негативними наслідками в подальшому житті.

Підготовку педагога до творчої педагогічної діяльності розкрито в дослідженнях Д.Б.Богоявленської, Ф.Н. Гоноболіна, Я.А. Пономарьова, В.І. Панова, В.О. Кан-Каліка, М.Д.Нікандрова, О.Я. Савченко, В.А. Семиченко, С.О. Сисоевої, В.О. Сухомлинського та інших. Вчені зазначають необхідність психолого-педагогічного супроводу в розвитку творчої, талановитої особистості.

У зв'язку з цим, важливого значення щодо розвитку творчості в дитячому віці набувають педагогічні погляди відомого українського педагога, серце якого належало дітям, Василя Олександровича Сухомлинського.

Формулювання цілей статті... Зважаючи на актуальність поставленої проблеми, **метою статті** є розкриття педагогічних поглядів на проблему розвитку дитячої творчості у спадщині Василя Олександровича Сухомлинського.

Виклад основного матеріалу дослідження... **Дитячий розвиток буде успішним лише тоді, коли приділяється увага розвитку дитячої творчості.** Особливе місце у багатогранній педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського займають питання розвитку дитячої творчості. „...Творчість дітей – своєрідна сфера їхнього духовного життя, самовираження і самоутворення, в якому яскраво виявляється індивідуальна самобутність кожної дитини. Цю самобутність неможливо охопити якимись правилами єдиними і обов'язковими для всіх” [1, с.54]. Адже саме в дитинстві за словами вченого відбувається формування творчої активності, мислення, мови людини. Підкреслюючи виняткове значення дитинства в розвитку творчої особистості, вчений зауважував: „ Дитинство – найважливіший період людського життя, не підготовка до майбутнього життя, а справжнє, яскраве, самобутнє, неповторне життя. І від того, яке було дитинство, хто вів дитину за руку в дитячі роки, що ввійшло в її розум і серце з навколишнього світу, – від цього значною мірою залежить, якою людиною стане сьогоднішній малюк” [5, с.11].

В.О.Сухомлинський закликав педагогів вірити в талант кожної дитини. У своїх педагогічних поглядах вчений твердо переконаний, що „кожна дитина – це цілий світ, досконало особливий, унікальний” [1, с.421].

Тому педагогу потрібно надати кожній дитині можливість для самовираження в різноманітних видах творчої діяльності, починаючи з раннього дошкільного віку.

Творчу особистість може виховати лише творчий вихователь. Зростання ролі дитячої творчості у виховній системі дошкільних навчальних закладів передбачає особливі вимоги до особистості вихователя. Проблему педагогічної творчості, характеристику його особистісних і професійних якостей можна вважати основою творчості педагога-гуманіста В.О. Сухомлинського. „...Проблема творчості, – на думку В.О. Сухомлинського, – одна з ділянок цілини, і щоб розпочати її освоєння, потрібно створити книгу про педагогічний аспект творчості” [2, с.565].

Вивчення досвіду педагога-новатора В.О. Сухомлинського з художньо-естетичного виховання переконує, що розвиток творчого потенціалу вихованців залежить насамперед від готовності педагога до творчості, його бажання творити разом з дітьми, творчого ставлення до справи. В зв'язку з цим вчений зауважує: „ Якщо ви хочете, щоб діти творили, створювали художні образи, – перенесіть хоча б одну іскорку в свідомість дитини. Якщо ви не вмієте творити, або вам здається пустою забавою спуститись до світу дитячих інтересів, – нічого не вийде” [2, с.157].

Вважаємо, що для забезпечення ефективності проведення різноманітних видів творчої діяльності в дошкільному навчальному закладі педагог має володіти навичками акторського мистецтва, перцептивними та організаторськими здібностями; умінням створити сприятливу атмосферу відкриту для спілкування, творчого пошуку, взаємодії між дітьми. Створення такої атмосфери можливе лише при добровільній участі дітей та вмілому керівництві різноманітними видами творчої діяльності з боку педагогів.

Для того, щоб зацікавити дитину до участі в будь-якій творчій діяльності, дорослий сам повинен стати безпосереднім учасником творчого дійства. Своїми діями, емоційним спілкуванням з дітьми він активно залучає вихованців до участі, що допомагає педагогу організувати і направляти діяльність. Таким чином, дорослий одночасно є як учасником, так і організатором колективної творчої діяльності. З метою реалізації інтересів, потреб, нахилів вихованців педагог повинен надати можливість права і свободи вибору кожній дитині на: вибір улюбленої ролі, улюбленої іграшки, театралізацію улюбленого твору, тощо. Нові підходи до організації інформаційно – розвивального середовища в дошкільному навчальному закладі дають дітям можливість уявляти, творити, тому для дітей дошкільного віку повинні бути представлені різноманітні види творчої діяльності: театралізованої, зображувальної, музичної, літературної, тощо. Створена креативна зона чи куточок казки, або куточок усамітнення надає можливості кожній дитині побути наодинці або поспілкуватися з улюбленою іграшкою, переглянути

ілюстрації до твору, провести репетицію перед дзеркалом. Невипадково в „Кімнаті казки” мудрого педагога В.О.Сухомлинського панувала атмосфера тепла, дружби, доброти та поваги вихованців один до одного. У книзі „Серце віддаю дітям” педагог пише: „Кожний раз, коли ми приходимо в „Кімнату казки”, дітям хочеться погратися. Для всіх знаходиться улюблена лялька чи іграшка. Гра виливається в творчість: малюки стають казковими героями, а ляльки в їх руках допомагають краще передати думки і почуття” [2, с.155]. Виникнення позитивних взаємин між дітьми під час творчої діяльності залежить від особистості педагога, його моральних та професійних якостей. Педагогічна творчість потребує розвитку творчої компетентності педагога, професійного педагогічного мислення, творчої самосвідомості. Перш за все – педагог дошкільного навчального закладу мусить бути творчою особистістю, мати високий рівень педагогічної майстерності. Звертаючись до педагогів, В.О. Сухомлинський наголошує: „Не забувайте, ґрунт, на якому будуватиметься ваша педагогічна майстерність – в самій дитині, в її ставленні до знань і до Вас, учителю. Це бажання учитись, натхнення, готовність до подолання труднощів. Дбайливо збагачайте цей ґрунт, без нього немає школи” [2, с.178].

У педагогічній роботі В.О. Сухомлинський вбачав безмежні можливості для творчої діяльності, „тому що творчість у нашій праці... це насамперед, пізнання людини, подив перед багатогранністю й невичерпністю людського” [1, с.422]. Успіх роботи педагога залежить від систематичної і кропіткої праці над собою – підвищенням як педагогічного рівня, особистій готовності до творчості.

Розвиток краси як основи творчості. В.О. Сухомлинський називає творчість сутністю життя в світі знань та краси. Тому одне з головних завдань кожного дошкільного навчального закладу полягає в тому, „щоб навчити дитину жити в світі прекрасного, щоб вона не могла жити без краси, щоб краса світу творила красу в ній самій” [3, с.252]. Відтак, основне завдання педагога як творця дитячої радості, на думку вченого, полягає в тому, щоб відкрити кожній дитині дорогу в світ прекрасного. У зв’язку з цим В.О.Сухомлинський „свій ідеал вбачав в тому, щоб буквально кожна дитина побачила прекрасне та зупинилася перед ним у захваті, зробила прекрасне частиною свого духовного життя, відчула красу слова й образу” [4, с.37-38].

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок... Творче осмислення багатогранної спадщини сільського народного вчителя, талановитого гуманіста, педагога-новатора В.О. Сухомлинського, свідчить про те, що прилучення дитини до краси й гармонії в світі, мистецтві, природі, пробудження її почуттів, прагнення до праці є основою будь-якої творчості. Поруч з таким педагогом діти не були байдужими до моральних і культурно-естетичних цінностей.

Тому, щоб дитина змогла стати активним співучасником в різноманітних видах творчої діяльності, необхідна спеціальна підтримка дитини, психолого-педагогічний супровід, цілеспрямоване педагогічне керівництво її діяльністю з боку дорослих, створення педагогічних умов розвитку дитячої творчості, що вимагає подальшого наукового дослідження.

Список використаних джерел та літератури:

1. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5-ти т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1976. – Т. 2: Формування комуністичних переконань молодого покоління. Як виховати справжню людину. Сто порад учителю, 1976. – 670 с.
2. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5-ти т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1977. – Т. 3: Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина, 1977. – 670 с.
3. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5-ти т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1977. – Т. 4: Павлівська середня школа. Розмова з молодим директором школи, 1977. – 640 с.
4. Сухомлинський В. А. Потребность человека в человеке / Сухомлинский В. А. – М. : Советская Россия, 1981. – С. 37–38.
5. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям / Сухомлинский В. А. – К. : Радянська школа, 1972. – 242 с.

Анотація

С.Н.Гаврилюк

Педагогическое сопровождение развития детского творчества в контексте идей

В.Сухомлинского

Статья раскрывает роль воспитателя в развитии детского творчества в наследии известного педагога-гуманиста Василия Александровича Сухомлинского.

Ключевые слова: *творчество, детское творчество, творческое развитие, педагогическое творчество.*

Summary

S.N.Gavrylyuk

Pedagogic accompaniment of development children's creation in the context of the idea

V.Sukhomlyns'kyi

The article illustrates very important role of a educator in the development of children creation in the inheritance of the famous pedagogue humanist V.Sukhomlyns'kyi.

Key words: *cration, children creation, creative development, pedagogical creation.*

Дата надходження статті:

„29” серпня 2011 р.

**Провідні ідеї та їх термінологічне вираження у концепції
шкільно-сімейного виховання В.О.Сухомлинського**

У статті зроблена спроба визначення провідних ідей В.О.Сухомлинського щодо співробітництва школи та сім'ї. Проаналізовано термінологічну систему концепції шкільно-сімейного виховання.

Ключові слова: шкільно-сімейне виховання, концепція, взаємодія сім'ї та школи, педагогічний досвід, виховна робота.

Постановка проблеми в загальному вигляді... На сучасному етапі становлення Української держави в умовах складного політичного та соціально-економічного її стану особливо відчутний негативний вплив на розвиток освіти, навчання та виховання молоді загалом і на систему сімейного виховання зокрема таких суспільних явищ, як посилення аморальності, злочинності, зубожіння та інше, що призводить до знецінення освіти, падіння авторитету учителя, росту агресивності, жорстокості, нігілізму підлітків. Тому сьогодні стає дедалі очевиднішим, що без засвоєння молодим поколінням основ „сімейної педагогіки” не можна побудувати демократичне, гуманне суспільство. Адже сім'я є найбільш стійким, соціально й духовно значущим елементом у національному вихованні особистості. Саме в родинному лоні розпочинається життєвий шлях майбутніх громадян, формуються початкові уявлення про оточуючий світ, виробляється певна система оцінок, явищ навколишньої дійсності тощо. Одночасно сім'я володіє й потужним виховним потенціалом. Іншими словами, вона виступає вагомим засобом соціалізації індивідів.

Зважаючи на окреслену проблему, особливо актуальними у цьому контексті стають теоретичні розробки і практичний досвід видатного педагога Василя Олександровича Сухомлинського, який розглядав проблему єдності в роботі школи і сім'ї та їх вплив на розвиток особистості тощо.

Учений зробив значний внесок у розв'язання проблеми шкільно-сімейного виховання, адже правильно оцінив тенденції розвитку сучасної школи і дійшов висновку, що „подальший розвиток суспільного виховання не може відбуватися без більш активної і безпосередньої участі сім'ї, батьків. Мова йде не про епізодичну допомогу школі з боку сім'ї, а про комплекс спільних цілеспрямованих дій школи і сім'ї на особистість, про те, щоб виховання дітей становило важливий громадський обов'язок сім'ї, було виконанням їх обов'язку перед суспільством” [3, с.41].

Варто відзначити, що дослідження проблеми партнерства школи і сім'ї в педагогічній спадщині В. Сухомлинського є принципово важливим, оскільки дозволяє розкривати специфічні особливості виховання дітей і використовувати їх у практиці сьогодення. Нові історичні умови створили підґрунтя для того, щоб розглядати виховання у школі і сім'ї як єдину систему. Із цього виходив видатний педагог, висвітлюючи у своїх працях питання шкільної і батьківської педагогіки. Він вважав, що проблема шкільно-сімейного виховання – одна з найактуальніших проблем, над якою необхідно працювати вчителям і батькам у теоретичному та практичному плані.

Аналіз досліджень і публікацій... Окремі аспекти спадщини педагога з досліджуваної нами проблеми вивчали І. Бех, Л. Боднар, А. Богуш, О. Петренко, О. Савченко, М. Сметанський, О. Сухомлинська, В. Федяєва та ін., однак поза увагою дослідників поки що залишилася концепція шкільно-сімейного виховання, обґрунтована В. Сухомлинським.

Формулювання цілей статті... Метою даної публікації є аналіз провідних ідей у концепції шкільно-сімейного виховання дитини В. Сухомлинського та їх термінологічного вираження.

Виклад основного матеріалу... Сьогодні педагогічна спадщина талановитого педагога є надзвичайно актуальною та необхідною для сучасної науки. Ставлячи завдання формувати нові покоління свідомої молоді, він виховував справжніх патріотів. З цією метою вчений постійно шукав та використовував нові організаційні форми та методи виховної роботи. Більшість з яких і сьогодні не втратили своєї вартості.

Аналіз численних праць В. Сухомлинського свідчить, що він розробив і на практиці застосував систему шкільно-сімейного виховання. Для позначення цієї сфери педагогічної діяльності Василь Олександрович використовував різні терміни: *сімейне виховання* й *шкільно-сімейне виховання*, іноді вживається його варіант *сімейно-шкільне виховання*. Про рівнозначність у житті виховання цих двох факторів, а отже, і можливості теоретичного об'єднання в терміні цих двох складових говорить і той факт, що вченим була розроблена спеціальна методика спільної

роботи педагогічного колективу Павлівської школи й батьків, що одержала назву *Батьківська школа*. Діяльність цього освітнього закладу щодо підвищення педагогічної культури батьків містила в собі колективні й індивідуальні форми й здійснювалася на принципах цілеспрямованості, цілісності, погодженості, систематичності, причому школа в цьому співробітництві сприяла правильному вихованню дітей і опікувалася педагогічною освітою матері й батька.

Педагог зазначав, що „...шкільно-сімейне виховання не тільки дає змогу добре виховувати молоде покоління, а й одночасно є дуже важливою умовою вдосконалення морального обличчя сім'ї, батька і матері. Без виховання дітей, без активної участі батька і матері в житті школи, без постійного духовного спілкування і взаємного духовного збагачення дорослих і дітей неможлива сама сім'я як первинний осередок суспільства, неможлива школа як найважливіший навчально-виховний заклад і неможливий моральний прогрес суспільства” [4, т.4, с.14].

Мету сімейного виховання педагог-новатор вбачав у гармонічному розвитку особистості на ідеях антропологічного підходу й врахуванні цінності кожного вікового періоду. У його педагогічних поглядах чітко простежувалося відношення до змісту сімейного виховання як діяльності щодо розвитку розумових здібностей, моральності, працьовитості, патріотизму, здоров'я, вольових якостей і естетичних почуттів.

Автори навчально-методичного посібника „Родинна педагогіка” визначили ідейність та цілеспрямованість як принципи, що характеризують систему шкільно-сімейного виховання. Ці принципи передбачають постійну турботу про те, щоб учні добре знали історію своєї Батьківщини; брали до серця справи старших; поважали матір, батька, старших у сім'ї; шанобливо ставилися до історії та культури українського народу тощо. На думку видатного педагога В. Сухомлинського, виховання як в школі, так і в сім'ї повинне мати чітку ідейну спрямованість, а робота педагогів з батьками – бути процесом безперервного цілеспрямованого керівництва сімейним вихованням і взаємовідносинами батьків і дітей. У процесі повсякденного життя школа має вчити батьків практично втілювати принципи виховання. Утверджуючи у свідомості й поведінці дітей норми та правила моралі, педагоги та батьки повинні надавати вчинкам, діям вихованців певного змісту, домагатися дійовості виховного процесу як фактора формування особистості [4].

Сучасна дослідниця сімейного виховання в історичній ретроспективі В. Федяєва відзначає, що В. Сухомлинський уперше в радянській педагогіці обґрунтував дитиноцентричну концепцію сімейного виховання, яка базується на глибокому психологічному аналізі сімейних взаємовідносин, принципах гуманізму, визнанні дитини вищою цінністю. До її основних системоутворюючих компонентів належать: дитиноцентризм, принцип природовідповідності, народності, гуманізму, соціалізації тощо [8, с.172].

У створеній В. Сухомлинським системі виховання стосунків між особою і колективом важливе місце займає спільна діяльність сім'ї та школи. Зокрема, у своїй праці „Павлівська середня школа” педагог зазначає: „Найбільш повноцінне суспільне виховання – це, як відомо, шкільно-сімейне. Сім'я з її взаєминами між дітьми і батьками – перша школа інтелектуального, морального, естетичного і фізичного виховання. Батько, мати, старші брати і сестри, дідусь і бабуся – перші вихователі дітей у дошкільному віці і лишаються ними, коли їхні вихованці пішли до школи. Духовне і морально-естетичне багатство сімейного життя – найважливіша умова успішного виховання дитини і в домашніх умовах, і в дитячому садку, і в школі” [4, т. 4, с.55].

У своїх наукових працях Василь Олександрович справедливо зауважував, що найбільша результативність у вихованні ціннісних орієнтацій досягається при тісному співробітництві сім'ї й школи. У практиці роботи педагогічного колективу Павлівської середньої школи, якою більш 20 років керував педагог-новатор, злилися два мікросередовища – шкільна й сімейна; учителі ставали частиною сімейного мікросередовища, як найближчі порадики батьків у питаннях навчання й виховання їх дітей, а батьки учнів – частиною їх шкільного мікросередовища, як учасники загального педагогічного процесу.

На думку В.Сухомлинського, шкільно-сімейне виховання не тільки дає змогу добре виховати молоде покоління, з й одночасно є дуже важливою умовою вдосконалення морального обличчя сім'ї, батька і матері.

Зазначаючи величезне педагогічне значення сім'ї, Василь Олександрович наголошує, що „батьки – головні природні вихователі, які становлять ядро виховного впливу дітей у родині. Без батьківської мудрості немає виховуючої сили сім'ї. Батьківська мудрість стає надбанням дітей; сімейні стосунки, побудовані на громадському обов'язку, відповідальності, мудрій любові й вимогливій мудрості батька й матері, самі стають величезною виховуючою силою. Але ця сила йде від батьків, у них її коріння і джерело” [7, с.21]. Однак він додає, що могутньою силою вона стає тільки тоді, коли батько і мати бачать високе призначення і мету свого життя, живуть в ім'я високих цілей, що звеличують їх в очах дитини. Висока педагогічна культура сім'ї – це проблема,

яка перебувала в епіцентрі науково-практичної діяльності В. Сухомлинського. Спираючись на багатовіковий досвід народного виховання, учений розглядає родинно-сімейну педагогіку як копітку працю, майстерність і творчість. Основними умовами успішної дії інституту батьківства педагог називає: сприятливий сімейний мікроклімат; моральна відповідальність батьків за дітей; спільна трудова діяльність членів родини; розумна організація життя і побутового устрою та узгодженість дії сім'ї зі школою. За глибоким переконанням В. Сухомлинського, розвиток особистості залежить насамперед від того, якими людьми постають перед дитиною мати і батько, як пізнаються людські стосунки і суспільне оточення на прикладі батьків [4, т.1, с.86].

Педагог уважав, що у сім'ї має панувати *культ Матері і Батька, культ Дідуся і Бабусі*, називаючи так атмосферу поваги, сердечної чуйності до великої материнської і батьківської праці. У своїх працях Василь Олександрович розкриває через конкретні яскраві приклади життя глибокий зміст поняття „*батьківська педагогіка*” та показує, як створити в сім'ї такі високодуховні культури, як культура праці, книги, рідної мови, поваги до старших, обов'язку, повинності, відповідальності за свої вчинки, культура розумних бажань і потреб. Одним із найтонших і найважливіших завдань сім'ї В. Сухомлинський вважав виховання душевної здатності до співпереживання: „Вміння мисленно перевтілитися в іншу людину, поставивши себе на місце іншого – ось чого вчать мудрі батьки свою дитину з перших кроків її свідомого життя” [4, т.5, с.532]. Педагог був переконаний, що виховувати дітей треба радуючи їх, а не лякаючи [4, т.5, с.521]. Важливою умовою ефективного батьківського впливу, на думку педагога, є повага до дитини, яка може виявлятися в найрізноманітніших ситуаціях сімейного спілкування. Цікавою є позиція педагога щодо культури бажань вихованців. За його переконаннями, „школа бажань – це один з найважливіших факторів формування поведінки людини, її ставлення до інших, її співчутливості чи байдужості, доброзичливості, чи злорадності й озлоблення” [4, т.5, с.185]. Основою батьківського впливу В.Сухомлинський вважав самовіддану і безумовну любов до дітей. „Людину, – писав він, – ми творимо любов'ю – любов'ю батька до матері і матері до батька, любов'ю батька і матері до людей, глибокою вірою в красу і гідність людини” [4, т.5, с.413].

Говорячи про ідеї, які були провідними при організації роботи з батьками, слід підкреслити, що педагог наполягав на важливості збереження єдності вимог школи й сім'ї, а також необхідності „*учити батьків мудрості материнської й батьківської любові*”. Ось тому педагог розбудовує поняття *любити дитину* додаючи таку важливу дефініцію: „*Любити дитину – значить захищати її від того зла, яке оточує ще багатьох дітей у житті*” [6, с.27]. Захищати, на думку В. Сухомлинського, потрібно від духовної самотності в сім'ї, озлобленості, від тілесних покарань, від благ повної волі. Системно пов'язаний із цим терміном авторський термін *захисне виховання* [6, с.27], „Виховання полягає в тому, щоб уміло, розумно, мудро, тонко, сердечно доторкнутися до кожної з тисяч граней, знайти ту, яка, якщо її як алмаз шліфувати, засяє неповторним сяйвом людського таланта, а це сяйво принесе людині особисте щастя. Відкрити в кожній людині його, тільки його, неповторну грань – у цьому мистецтво виховання” [4, т.3, с.7].

В. Сухомлинський відзначав, що формування моральних початків особистості в умовах конкретної сім'ї повинне сполучатися із загальнолюдськими й індивідуально-особистісними цінностями.

Вирішальну роль в інтелектуальному розвитку дитини, на думку вченого, відіграє сімейне середовище: люди моральні, культурні, свідомі трудівники виростають у сім'ях, де панує глибока повага до книги.

Серед цінностей сімейного виховання В. Сухомлинський називав зміцнення здоров'я дитини. Педагог-новатор розглядав у взаємозв'язку фізичне й психічне здоров'я. Разом з батьками вчителі Павлівської школи встановлювали для дітей режим праці, відпочинку й харчування.

Важливим аксіологічним аспектом сімейного виховання педагог уважав формування майбутніх сім'янинів, підготовку їх до любові й сімейного життя, майбутнього материнства й батьківства. При цьому він виділяв такі важливі його напрямки, як формування *культури почуттів, взаємодопомоги й відповідальності* майбутнього подружжя один за одного; передача молодому поколінню духовної культури сім'ї, що включає в себе загальнолюдські й національні цінності, інтелектуальне багатство, ідейні світоглядні переконання.

У педагогічній спадщині В. Сухомлинського чітко звучить думка про те, що цілісний розвиток особистості дитини, її морально-вольових якостей відбувається в трудовій діяльності, причому прилучати до неї необхідно якомога раніше.

Безумовно, авторське бачення гуманістичного змісту поняття *сімейне виховання* привело педагога до виділення ряду аспектів у виховній діяльності, у зв'язку з цим і до глибокого акцентування виховних завдань, їх осмислення й аналізу, а у підсумку – до їхнього вираження в поняттєво-термінологічному апараті.

Педагогом використовувалися й наповнювалися авторським педагогічним змістом такі

терміни, як *культ матері* – „ствердження у дитячій серці почуття турботи про матір як про найдорожче у світі”, *батьківське виховання* – „це, по суті, воля батька й матері, помножена на їхню любов до дітей і на любов дітей до них”, *патріотизм чоловіка* – „здатність бути відповідальним за людину, породжену тобою”; „здатність дорожити”.

Аналіз педагогічної спадщини Василя Олександровича дозволяє стверджувати, що його позиція в цих питаннях блискуче відбита в широко відомих *педагогічних афоризмах*. Наше дослідження показало, що число їх достатньо велике, тому проілюструємо сказане деякими з них: Сім'я – це те первинне середовище, де людина повинна вчитися творити добро; Сім'я – школа справжньої людської любові, любові довірливої й суворої, ніжної й вимогливої; Для того щоб виховати справжніх людей, потрібно виховувати справжніх жінок; Там, де в жінок не розвинене почуття честі й гідності, квітне моральне нещасття чоловіків; Якщо люди говорять погане про твоїх дітей – це значить, вони говорять погане про тебе; Мати творить неповторну людську особистість – ось у чому зміст, мистецтво й майстерність того, що ми називаємо народженням; Батько, що вміє бути відповідальним, – справжній чоловік”.

Афоризми й вислови ученого-практика про сімейне виховання, як показали результати аналізу педагогічної лексикографічної літератури, не ввійшли в поняттєво-термінологічну базу сучасної теорії виховання, незважаючи на те, що в них виражені глибокі педагогічні спостереження й, по суті, сконцентровані певні педагогічні закономірності сімейного виховання. Такі прогалини, як справедливо пише російська дослідниця сучасної педагогічної термінології І.В. Кічева, зумовлені тим, що традиційно в педагогічній лексикографії, що опирається на основи загальнонаукового термінознавства, образні вислови не відносять до розряду термінів, що позначають поняття, хоча в педагогіці вони розглядаються як одиниці її поняттєво-термінологічного фонду [1, с.322].

Аналіз педагогічних праць В. Сухомлинського виявив таку особливість, як образність, метафоричність термінологічного вираження педагогічних суджень. Терміни-метафори становлять основу авторського поняттєво-термінологічного апарата.

Провідне місце в працях педагога відведене поняттям, що відносяться до системи категоріальних структур звичайної свідомості, не пов'язаних з педагогічною теорією (*доброта, любов, духовність, людяність, милосердя, розуміння, повага*). Ці категорії підкреслюють гуманістичну спрямованість концепції сімейного виховання Василя Олександровича. Крім того, павлівський педагог, першим повернув у теорію виховання такі поняття як *совість, сором, чесність і порядність, щедрість душі, моральні емоції*.

Усю систему своїх педагогічних положень учений поєднував навколо поняття *виховання*, яке вважав системоутворюючим. Питання виховання педагог найбільше повно розкрив у таких доробках, як „Серце віддаю дітям”, „Як виховати справжню людину”, „Етюди про комуністичне виховання” та ін.

У трактуванні В. Сухомлинського, *виховання* полягає у постійному збагаченні дитини знаннями, вміннями, досвідом, у розвитку розуму й формуванні відношення до добра й зла та ін. Педагог був проти одностороннього розуміння *виховання* лише як впливу на особистість, що формується. Він ставив знак рівності між *розумінням* дитини і його *вихованням*. У цьому полягає принципова відмінність авторського трактування категорії *виховання* від трактування офіційної науки, де виховання розумілося як процес і результат ціленаправленого впливу на розвиток особистості, її відносин, рис, якостей, переконань.

Педагогічна система шкільно-сімейного виховання В. Сухомлинського містить безліч виховних термінів, пов'язаних з диференціацією напрямків виховання (*естетичне, розумове, моральне, трудове, фізичне*). У художньо-педагогічному доробку ученого-практика розкриваються визначення авторських категорій, що виражають сутність і методи морального виховання особистості в його концепції: *виховання правдою, захисне виховання, виховання гідності особистості, виховання людяності, виховання моральної зрілості, виховання совісті, виховання повинності, милосердя, емоційне виховання, виховання почуття справедливості*.

В. Сухомлинський використовував ряд термінів, присвячених емоційному вихованню: *емоційна культура вчителя, батьків, учити почувати, будити почуття, школа почуттів, емоційна школа, емоційний фонд дитини*. Наше дослідження термінології педагогічної системи шкільно-сімейного виховання педагога-новатора дозволяє відзначити, що емоційне виховання в трактуванні вченого не „окремий” різновид усього виховного процесу, навпаки, емоційне виховання проявляється при розв'язанні всіх виховних завдань. Аналіз робіт В. Сухомлинського виявив значний внесок педагога в розробку ідей естетичного виховання, що розуміється як *виховання красою*, і *трудового виховання, яке розглядається як основа морального й розумового виховання*. Дитиноцентричний підхід в трудовому вихованні відбито у таких термінах, як *прищеплювання любові до праці, творчість у праці, краса праці, вільна праця, улюблена праця,*

емоційна позитивна основа праці. Сутність гуманістичного підходу в навчанні відбита в таких термінах педагога, як *навчання без примусу, створення успіху, співробітництво дітей і дорослих*.

Висновки... Аналіз провідних ідей педагогічної системи шкільно-сімейного виховання В. Сухомлинського та їх термінологічного вираження дозволяє стверджувати, що концепція педагога багато в чому визначила розвиток сучасної сімейної педагогіки, а термінологія зберігає актуальність і зараз.

Перспективи подальшого розвитку даного напрямку роботи вбачаємо у реалізації на практиці розробленої концепції шкільно-сімейного виховання та ґрунтовному дослідженні авторської термінології, що допоможе збагатити сучасну термінологічну систему педагогічної науки.

Список використаних джерел та літератури:

1. Кичева И. В. Обогащение педагогической терминологии в 90-е годы XX века : [моногр.] / И. В. Кичева. – Пятигорск : изд. ПГЛУ, 2004. – 405 с.
2. Родинна педагогіка : навч.-метод. посіб. / [А. А. Марушкевич, В. Г. Постовий, Т. Ф. Алексєнко та ін.]. – К. : Видавець ПАРАПАН, 2002. – 216 с.
3. Сухомлинский В. Этюды о коммунистическом воспитании / В. Сухомлинский // Народное образование. – 1967. – № 2–6. – С. 41.
4. Сухомлинский В. А. Избранные произведения : в 5 т. / В. А. Сухомлинский. – К., 1979–1980.
5. Сухомлинский В. А. Как воспитать настоящего человека (Этика коммунистического воспитания). Педагогическое наследие / В. А. Сухомлинский / сост. О. В. Сухомлинская. – М. : Педагогика, 1989. – 288 с.
6. Сухомлинский В. А. Переиздание / В. А. Сухомлинский. – М. : Издательский Дом Шалвы Амонашвили, 2002. – 224 с.
7. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1978. – 263 с.
8. Федяєва В. Л. Сімейне виховання в історичній ретроспективі (друга половина XIX – XX ст.) : [моногр.] / В. Л. Федяєва. – Херсон : РПО, 2010. – 348 с.

Анотація

Ю.А.Гайдученко

**Ведущие идеи и их терминологическое выражение
в концепции школьно-семейного воспитания В.А.Сухомлинского**

В статье сделанная попытка определения ведущих идей В.А.Сухомлинского относительно сотрудничества школы и семьи. Проанализирована терминологическая система концепции школьно-семейного воспитания.

Ключевые слова: *школьно-семейное воспитание, концепция, взаимодействие семьи и школы, педагогический опыт, воспитательная работа.*

Summary

I.O.Gajduchenko

**Leading Ideas and Their Terminological Expression
in V.O.Sukhomlyns'kyi Conception of School-Family Education**

The author attempts to define the leading V.Sukhomlyns'kyi ideas of school and family cooperation in this article. The terminological system of the concept of school-family education is analysed.

Keywords: *school-family upbringing, the conception, family-school interaction, pedagogical experience, educational work.*

Дата надходження статті:

„2” вересня 2011 р.

УДК 37.035:929–051В.Сухомлинський(477)(045)

О.М.ГАЛУС,

*доктор педагогічних наук, професор
(м.Хмельницький)*

Педагогічна спадщина В.О.Сухомлинського в контексті соціалізації особистості дитини

У статті проаналізовано проблеми соціалізації особистості дитини в педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського. Видатний педагог-гуманіст розглядав дитину як активного суб'єкта у процесі набуття соціального досвіду, надавав великого значення ролі батьків, вчителів та дитячому колективу як агентам соціалізації.

Ключові слова: *соціалізація, виховання, батьки, дитячий колектив.*

Постановка проблеми в загальному вигляді.. Першочерговим завданням сучасної школи є наближення учнів до життя, засвоєння ними систем знань, норм і цінностей, що дають їм можливість функціонувати як повноправним членам суспільства. Такий процес, як відомо, дістав назву соціалізація.

Під *соціалізацією особистості* розуміють процес засвоєння та відтворення нею культурних цінностей і соціальних норм, а також саморозвитку і самореалізації в тому суспільстві, в якому вона проживає. Соціалізація людини відбувається: а) в процесі стихійної взаємодії людини з

довкіллям і стихійного впливу на неї різноспрямованих обставин життя суспільства; б) відносно спрямованим державою процесом впливу на ті чи інші категорії людей; в) в процесі цілеспрямованого створення умов для розвитку людини, тобто виховання.

Процес соціалізації людини є тривалим і складним. З одного боку, суспільство на кожному етапі свого розвитку виробляє певну систему соціальних і моральних цінностей, свої ідеали, норми і правила поведінки, перш за все зацікавлене в тому, щоб кожна людина, сприйнявши і засвоївши їх, змогла жити в цьому суспільстві, стати його повноцінним членом. З іншого боку, на формування особистості великий вплив мають різноманітні стихійні, спонтанні процеси, які проходять у навколишньому житті. Тому сумарний результат таких цілеспрямованих і стихійних впливів не завжди передбачуваний і не завжди відповідає інтересам суспільства.

Аналіз досліджень і публікацій... Існують різноманітні підходи до процесу соціалізації особистості у наукових теоріях, концепціях, школах. Аналіз численних концепцій соціалізації людини показує, що вони тяжіють до одного з двох підходів, не тотожних щодо розуміння ролі людини у процесі соціалізації.

Прихильники першого підходу – *структурного функціоналізму* (Е.Дюркгейм, Т.Парсонс, М.Вебер, В.Парето та ін.) передбачали пасивну позицію людини в процесі соціалізації, а саму соціалізацію розглядали як адаптацію людини до суспільства, що формує кожного його члена відповідно до характерної культури цього суспільства. Цей підхід визначено як суб'єкт-об'єктний (суспільство – суб'єкт впливу, а людина – його об'єкт).

Представники іншого підходу – *символічного інтераціоналізму* (Ч.Кулі, У.Томас, Ф.Знанецький, Дж.Мід та ін.) виходили з того, що людина бере активну участь у процесі соціалізації і не лише адаптується до суспільства, а й впливає на свої життєві обставини і на саму себе. Цей підхід можна визначити як суб'єкт-суб'єктний. Такого підходу у педагогічній діяльності притримувався В.О.Сухомлинський.

Формулювання цілей статті... Метою даної статті є розкриття проблеми соціалізації особистості дитини в педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського.

Виклад основного матеріалу... В.О.Сухомлинського у своїй педагогічній діяльності та творах слугував прикладом того, як учителю потрібно дбати про наближення учнів до життя, засвоєння ними культурного пласту суспільства з метою активної соціалізації. У цьому контексті варто навести висловлювання О.В.Сухомлинської „Якщо в центр розгляду поставити всю педагогічну концепцію В.Сухомлинського, то побачимо, що він не замірявся й не ставив під сумнів тодішні політичні й соціально-економічні умови, це залишалось для нього непорушним. Але він ставить питання: що ж потрібно, щоб зробити дитину щасливою, а значить, вільною? Перш за все він підійшов до дитини як до *суб'єкта*, (виділено Г.О.) вільної істоти, сформулював антропологічний підхід до виховання (що суперечило існуючим підходам), який надавав останньому нового спрямування й новий сенс. Дитина у В.Сухомлинського – самодіяльна, незалежна особистість, котра висловлює в різноманітній діяльності свою особисту людську сутність” [5, с.55].

В.О.Сухомлинський писав: „Суспільна сутність людини виявляється в її відносинах, стосунках, взаєминах з іншими людьми. Пізнаючи світ і себе як частину світу, вступаючи в стосунки з людьми, які задовольняють її матеріальні й духовні потреби, дитина включається в суспільство, стає його членом” [7, с.448]. За В.О.Сухомлинським людина повинна активно пізнавати навколишній світ, змінювати, перетворювати і впливати на життєві обставини. „Життєвий шлях від дитинства до юнацтва повинен бути шляхом радості, бадьорості – це одне з найважливіших правил усієї системи нашої виховної роботи. Радість як джерело оптимістичної впевненості дитини в своїх силах є умовою того багатства справжнього ставлення до навколишнього світу, без якого не може бути духовного розвитку” [1, с.150].

Важливою рисою людини, завдяки якій вона здатна орієнтуватися в довіллі, розуміти навколишній світ природи, контактувати з людьми, вважав педагог, є *спостережливість*. „Необхідно виховувати емоційне начало, яке породжує в дитини подив, захоплення, радість від пережитого, бажання нових зустрічей...Важливо навчити дітей виявляти зв'язки між природними явищами” [1, с.71]. Педагог надавав великого значення веденню школярами календарів погоди, що спонукає дітей систематично спостерігати за явищами, процесами природи. Завдяки проведенню уроків у природі учні мали змогу вивчати природу та господарство рідного краю, що дало можливість у подальшому використовувати краєзнавчий матеріал на уроках та позакласній роботі. „Постарайтесь допомогти дітям і в школі. Організуйте силами батьківського активу вечори питань і відповідей, різні пізнавальні гуртки, читацькі конференції, екскурсії до музеїв” [9, с.106-107]. В.О.Сухомлинський вважав, що під час спостереження необхідно створити умови для проведення дитиною *досліду*. Адже дослід не просто дає змогу споглядати предмет, а навчає ставити і розв'язувати певне завдання: як знайти причини і наслідки того чи іншого явища, як відрізнити головне від другорядного, як побачити дію того чи іншого фактора. З точки зору

В.О.Сухомлинського, якщо проаналізувати ті розумові операції, якими користувався під час проведення експерименту учень, то можна побачити, що саме з них складаються всі основні елементи розвитку логічного мислення: аналіз, синтез, порівняння, індукція, дедукція, абстрагування і узагальнення. „Якщо слово не пов'язане з образом, не спирається на живі, безпосередні спостереження, то воно втрачає свій зміст” [1, с.73].

Педагог вбачав нерозривний зв'язок між вмінням бачити красу природи і потребою її зобразити власним словом, власною мелодією і особливо – власними руками. Розвиток розуму, говорив він, – на кінчиках пальців. „Придивіться уважніше до неповторної творчості природи, і вона підкаже потрібні образи і композиції” [1, с.74].

Життєвий шлях дитини повинен бути *радісним*, сповнений бадьорістю. „Радість як джерело оптимістичної впевненості дитини у своїх силах є умовою того багатства справжнього ставлення до навколишнього світу, без якого не може бути духовного розвитку” [1, с.150]. Педагог надавав великого значення єдності *краси, праці і духовного спілкування*. „Краса виховує моральну чистоту, людяність лише тоді, коли праця, яка створює красу, олюднена високими моральними спонуканнями, насамперед пройнята повагою до людини” [1, с.151]. „Дитинство не повинно бути постійним святом – якщо нема трудового напруження, посиленого для дітей, для дитини залишається не доступним і щастя праці... У праці розкривається багатство людських стосунків...” [1, с.153]. Створення ситуації успіху в процесі навчання сприяє розвитку вольових зусиль школяра, його наполегливості. Такий учень, на думку педагога, не буде боятись помилитись, тому що учитель дав право йому на помилку. А це позбавляє учня відчувати страх перед навчальними завданнями. Він не буде списувати у товариша контрольну роботу в разі отримання негативної оцінки, учитель обов'язково допоможе йому в подоланні труднощів. На підставі багаторічного досвіду О.В.Сухомлинський робить висновок, що оцінка – найгостріший інструмент. Він дає поради вчителям щодо використання оцінки: оцінка має відображати радість успіху у навчанні, вона ставиться тільки за позитивні результати, оцінювання варто проводити не за одним, а за декількома видами роботи учня. Таким чином, фасилітаторська місія учителя є досить актуальною в процесі активної соціалізації учня в умовах школи. Педагог писав: „Справжня майстерність вихователя полягає в тому, щоб перші почуття смутку, тривоги, занепокоєння дитина переживала, бачачи й близько до серця сприймаючи сльози іншої людини” [7, с.450].

Поряд з учителем головними агентами соціалізації дитини педагог вважав *сім'ю та дитячий колектив*. „Чим більше духовних сил уклала дитина в працю в ім'я радості матері, тим більше людяності в її серці...Справжня школа виховання щиросердечності, душевності і чуйності – це родина; ставлення до матері, батька, дідуся, бабусі, сестер є випробуванням людяності” [1, с.164]. Сімейний колектив, де дитину вводять в світ зрілості і мудрості, – це така основа дитячого мислення, яку не може замінити в цьому віці ніхто. В.О.Сухомлинський писав: „Від того, як мати реагує на крик і плач немовляти, як задовольняються перші бажання дитини і як на основі цих бажань створюються потреби, залежить великою мірою моральне здоров'я майбутнього члена колективу, його здатність бути вихованою особистістю” [7, с.449].

Видатний педагог-гуманіст стверджував, що *навчання – це не єдина сфера соціалізації* дитини. Дітей об'єднує все те, чим вони живуть. Він вважав, що вчителів, які намагають виховувати колективізм лише на основі навчальної діяльності, неминуче спіткає невдача. Дитина повинна бути не тільки школярем, а перед усім людиною з багатогранними інтересами, запитамі, прагненнями. Завдання вчителя полягає в тому, щоб сформувати в учнів позитивні мотиви, прагнення, життєві потреби. Кожна дитина повинна прагнути до розвитку власного внутрішнього потенціалу, в тому числі шляхом *самовиховання і самонавчання*. „... Виховання, яке спонукає до самовиховання, – це і є, за моїм глибоким переконанням, справжнє виховання. Навчити самовихованню незмірно важче, ніж організувати недільне проведення часу” [9, с.106]. Василь Олександрович зазначав: „Навчання стає працею за тієї умови, коли учень самостійно добуває знання. Це необхідно не лише для міцності знань. Самостійне добування знань породжує зрілість думки” [7, с.89]. У Павлівській школі, директором якої був В.О.Сухомлинський, працювали гуртки, факультативи, проводилися консультації, що сприяло поглибленню знань учнів, розвитку їх самостійності.

Школа, на думку В.Сухомлинського, повинна сформувати ті знання, уміння і навички, які неодмінно використає випускник в житті. ”Якщо виховання навчати десять років, давати йому знання основ наук, а потім, коли він закінчить школу, дати йому в руки лопату і сказати: „А тепер працюй. Копати треба ось так”, – це буде для нього трагедія. Таку трагедію і переживають ті випускники середньої школи, духовне життя, думки і почуття яких протягом десяти років були відірвані від життя, від праці” [1, с.284].

В процесі соціалізації особистості дитини важливо врахувати її *індивідуальність*, прояв специфічних особливостей психіки. Положення про неповторність кожної дитини є провідною

ідеєю, на якій побудована вся система поглядів В.О.Сухомлинського щодо навчання та виховання і має велике значення для концепції особистісно орієнтованого підходу, оскільки саме з нього випливає положення про дитину як найвищу цінність і головного суб'єкта навчально-виховного процесу.

При Павлівській школі була метеостанція, чотири майстерні, оранжерея, фруктовий сад, виноградник, дослідні ділянки, пасіка, голуб'ятня і кролеферма. Це дало можливість учням безпосередньо працювати на цих об'єктах, набувати певних трудових навичок і ближче ознайомитися із родом діяльності їх батьків.

„Сила будь-якого *трудового колективу* вимірюється розвитком індивідуальних можливостей кожного окремого працівника”, – писав В.О. Сухомлинський [1, с.287]. Педагог надавав великого значення трудовому (учнівському) колективу в процесі соціалізації особистості. З цього приводу він говорив: „Могутня виховна сила колективу народжується тільки за тієї умови, коли людина в школі є не пасивним споживачем знань, а творцем. Вище щастя людини саме й полягає в тому, що вона усвідомлює в собі творчі сили, бачить себе як творця” [7, с.472].

В своїх працях педагог органічно включав категорії етики і поняття про добро і зло, обов'язок, гідність, честь, совість, свободу, відповідальність, кохання, загальні норми і принципи поведінки в структуру питань теорії виховання, розкрив їх значення для розв'язання проблем розвитку, формування і виховання – трудового, розумового, морального, фізичного. Все це створило своєрідний ідеальний образ школяра для наслідування [9, с.5-6]. Педагог писав, що правильна соціалізація ґрунтується на багатстві емоційного життя. „Розвинені почуття, висока емоційна культура – це, образно кажучи, абсолютний музичний слух моральної вихованості. Емоційно невихована, глуха до найтонших впливів дитина – це потенціальний егоїст” [7, с.451]. При цьому надавалось великого значення проведенню етичних бесід, які пробуджують, виховують емоційну чутливість, учать пізнати світ не тільки розумом, а й серцем.

Педагог надавав великого значення вихованню дитини в підлітковому віці, що зумовлено складністю психофізичних процесів цього періоду, зокрема прагненням стати особистістю з одного боку і відсутністю життєвого досвіду – з іншого. В цьому періоді дитини він окреслює протиріччя, які необхідно розв'язувати, це: а) непримиренність до зла, неправди, готовність вступити в боротьбу з найменшим відхиленням від істини і невміння розібратись в складних явищах життя; б) прагнення бути хорошим, слідувати ідеалу і небажання його виховання зі сторони дорослих; в) бажання самоствердитись і невміння це зробити; г) наявність багатства бажань і обмеженість сил, досвіду, можливості для їх здійснення; д) наявне заперечення авторитетів, захоплення ідеальним і сумніви в тому, що ідеальне може бути в нашому буденному житті; е) здивування перед невичерпністю науки, бажання багато знати, переживання натхнення, радості, інтелектуальної праці і поверхове і навіть легковажне ставлення до навчання, до своїх повсякденних завдань; є) романтична захопленість і грубощі, моральне невігластво, кохання красою та іронічне ставлення до неї [8]. Ці протиріччя криються в якісній перебудові взаємодії розуму та емоційного світу, яка здійснюється в підлітковому віці і не завжди враховується вихователями і батьками.

Висновки... Педагогічна спадщина і життєвий досвід В.О.Сухомлинського свідчать про глибоке розуміння природи дитини, намагання педагога допомогти вчителю, вихователю у такому складному педагогічному процесі як соціалізація особистості. Його твори і в майбутньому будуть перечитувати педагоги, батьки тому, що у них поєднується висока професійна компетентність Вчителя та глибока народна мудрість Вихователя.

Список використаних джерел та літератури:

1. Діалоги про виховання: Книга для батьків (укл. О. Г. Свердлова). – К. : Радянська школа, 1985.
2. Мудрість виховання: Книга для батьків / сост. Б. М. Ким-Бад и др. – М. : Педагогика, 1987.
3. Сухомлинський В. А. Письма к сыну / Василий Александрович Сухомлинский. – М. : Просвещение, 1979.
4. Сухомлинський В. А. Родина в сердце / Василий Александрович Сухомлинский. – М. : Молодая гвардия, 1980.
5. Сухомлинська О. В. Ідеї свободи у вихованні в Європейській педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського // Європейська педагогіка і Василь Сухомлинський як сучасний педагог-гуманіст : матеріали міжнар. наук.-прак. конф., присвяченої 75-річчю від дня народження видатного українського педагога. – К., 1993. – С. 54–57.
6. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка / Василь Олександрович Сухомлинський. – К., 1978. – 262 с.
7. Сухомлинський В. О. Вибрані твори / Василь Олександрович Сухомлинський : у 5-ти т. – К. : Радянська школа, 1976. – Т.1. – 654 с.
8. Сухомлинський В. О. Народження громадянина / Василь Олександрович Сухомлинський // Вибрані твори : у 5-ти т. – К., 1977. – Т. 3. – С. 283–582.
9. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину / Василь Олександрович Сухомлинський // Вибрані твори : у 5-ти т. – К., 1977. – Т. 2. – С.149-416.

Анотація

А.М.Галус

Педагогическое наследие В.А.Сухомлинского в контексте социализации личности ребенка

В статье проанализированы проблемы социализации личности ребенка в педагогическом наследии В.А.Сухомлинского. Выдающийся педагог-гуманист рассматривал ребенка как активного субъекта в процессе приобретения социального опыта, придавал большому значению роли родителей, учителю и детскому коллективу как агентам социализации.

Ключевые слова: социализация, воспитание, родители, учитель, детский коллектив.

Summary

O.M.Halus

V.O.Sukhomlins'kyi's Pedagogical Heritage in a Context of Socialisation of the Person of the Child

The problems of socialisation of the personality of a child in V.O.Sukhomlins'kyi's pedagogical heritage are analysed in the article. The outstanding teacher-humanist considered the child as the active subject in the course of acquisition of social experience, showed great importance of the roles of parents, teacher and children's collective body as agents of socialisation.

Keywords: socialisation, education, parents, teacher, children's collective body.

Дата надходження статті:

„31” серпня 2011 р.

УДК 371.671:159.922.1

Н.О.ГЕНСІЦЬКА-АНТОНЮК,

аспірантка

(м.Рівне)

Аналіз впливу змісту шкільних підручників на гендерну соціалізацію особистості школяра у контексті ідей В.О.Сухомлинського

На основі результатів психолого-педагогічних досліджень у контексті ідей Василя Олександровича Сухомлинського здійснено проаналізовано проблему впливу змісту шкільних підручників на гендерну соціалізацію особистості.

Ключові слова: гендерна соціалізація, гендерна роль, гендерні стереотипи, прихований навчальний план, зміст навчальних підручників.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Проблема соціалізації на сьогодні є особливо актуальною для освітніх установ, особливо школи. Адже школа є одним із основних інститутів соціалізації особистості. Реалізація принципу гендерної рівності ставить нові проблеми перед освітою в цілому і, зокрема, перед загальноосвітнім навчальним закладом. Декларована гендерна рівність має на меті паритетність гендерних ролей. Але, на жаль, освітній заклад вносить асиметрію у сімейні та соціальні ролі, що притаманні обом статям. Причому стійкість традиційних гендерних стереотипів прослідковується не лише у взаєминах, які складаються у навчальному закладі, але й у змісті шкільних підручників. У такій ситуації зростає значущість змісту шкільних підручників як необхідного чинника успішної соціалізації особистості, зокрема, й гендерної.

Аналіз досліджень і публікацій... У багатьох працях сучасних українських і зарубіжних учених аналізуються гендерні аспекти освіти. Так, проблема гендерної соціалізації висвітлена в працях І. Кльоциної, Г. Коджаспірової [8], О. Петренко [9]; гендерної рівності у шкільній освіті – Т. Говорун, О. Кікінежді [5], Н. Городнової [6], О. Ярьскої-Смірної [16]; формування гендерних стереотипів поведінки хлопців та дівчат у сучасній школі – у працях С.Вихор [4] та ін.

Однак проблема впливу змісту шкільних підручників на особливості процесу гендерної соціалізації особистості у контексті ідей В.Сухомлинського ще не стала предметом окремого дослідження, відтак предметом нашої наукової розвідки є гендерна соціалізація особистості через зміст шкільних підручників.

Формулювання цілей статті... Основне завдання статті полягає у тому, щоб з'ясувати роль змісту шкільних підручників у гендерній соціалізації особистості.

Виклад основного матеріалу... Гендерна соціалізація є однією зі складових загального процесу соціалізації. Якщо за більшістю визначень соціалізація – це процес адаптації та інтеграції людини в суспільство з подальшим саморозвитком і самореалізацією [1], то гендерна соціалізація, за визначенням Т.Таранової – це двосторонній соціально-педагогічний процес формування у хлопців і дівчат уявлення про мужність і жіночність, спрямований на вдосконалення їх індивідуальності (чоловічої чи жіночої) і орієнтований на становлення і розвиток статевої поведінки [13].

У свою чергу, О.Петренко під гендерною соціалізацією розуміє процес формування гендерних рис, що є найбільш загальними, стійкими рисами особистості, які проявляються в соціально-

організованій діяльності, що регулюється соціально-нормативною системою суспільства, яка не є однаковою в різних гендерних культурах [9].

Російський психолог І.Кльоцина досліджує дві фази гендерної соціалізації: адаптивну (зовнішнє пристосування до існуючих гендерних відносин, норм і ролей) та фазу інтеріоризації (внутрішнє засвоєння чоловічих і жіночих ролей, гендерних відносин і цінностей) [7].

Здійснення гендерної соціалізації здійснюється завдяки таким факторам як:

- диференційне підсилення (коли прийнятна гендерна поведінка заохочується, а неприйнятна карається соціальним несхваленням);

- диференційне наслідування (коли людина обирає гендерні моделі в близьких їй групах: сім'ї, серед однолітків, у школі й т.д. і починає наслідувати прийнятій там поведінці) [9].

Агентами гендерної соціалізації є люди та установи, які відповідальні за навчання культурним нормам і засвоєння соціальних ролей [9]. У свою чергу, Г.Коджаспірова агенти гендерної соціалізації поділяє на: агентів первинної соціалізації (сім'я, друзі, однолітки, педагоги, настанови, лідери молодіжних груп); агентів вторинної соціалізації (різні освітні установи, місце роботи, армія, міліція, церква, держава, засоби масової інформації) [8].

Одним із основних агентів вторинної соціалізації є школа, яка сприяє накопиченню, збереженню та передачі соціального досвіду, цінностей, норм та гендерних стереотипів про призначення чоловіка і жінки. Шкільний заклад охоплює три вікові періоди становлення психологічної статі особистості: молодший шкільний вік (6-10 років), підлітковий вік (10-15 років) і ранній юнацький вік (15-17 років). Саме у ці періоди особистість проходить через осмислення свого внутрішнього світу, самоствердження як представника певної статі; формуються поняття про гендерні ролі, взаємовідносини між ровесниками, дорослими і самим собою; пізнається та самовдосконалюється жіноча (чоловіча) індивідуальність; формується відповідальне ставлення до статевого життя, шлюбу та створення сім'ї; усвідомлюються моральні, психологічні, гігієнічні аспекти статевого життя.

Тому важливою функцією навчального закладу можна вважати підготовку молоді до освоєння й виконання різних соціальних ролей і засвоєння пануючих стандартів, моралі й ідеології [9].

О. Ярська-Смірнова вважає, що „освітні установи поряд з іншими агентами соціалізації визначають наші ідентичності, а також наявні в нас можливості особистого, громадського і професійного вибору: сама організація педагогічного процесу, як і пануючі в ньому ролі, вбудовують в нас модель „нормального” життя і диктують нам жіночі і чоловічі статусні позиції” [16, с.102].

Школа через навчально-виховний процес і педагогічну взаємодію активно реалізовує статево-рольову парадигму гендерної соціалізації учнів. Саме школі, на думку багатьох дослідників, належить провідна роль у формуванні гендерних стереотипів, у проведенні ідей про природну рольову обмеженість жінок, формуванні комплексів професійної неповноцінності і соціальної депривації дівчат. Починаючи з дошкільного дитинства і до дорослого віку, всі стосунки в навчальних закладах відтворюють закладені в культурі уявлення про жінок, як підлеглих, залежних, таких, що не прагнуть досягнень, а про чоловіків як домінуючих, незалежних і успішних. Цей процес не є явною чи навмисною метою освіти і небагато хто з учителів усвідомлює, що він відбувається. Проте освітні установи дають дуже впливові уроки гендерних стосунків. Окрім явно вираженого навчального плану, існує так званий **прихований навчальний план**, який зміцнює гендерно стереотипизовані установки. Прихований навчальний план – це, по-перше, організація самого закладу, гендерні стосунки на роботі, гендерна стратифікація учительської професії. По-друге, сюди відноситься зміст предметів, а, по-третє, стиль викладання. Ці три виміри невидимого, прихованого навчального плану не просто відображають гендерні стереотипи, але й підтримують гендерну нерівність, віддаючи перевагу чоловічому і домінантному й недооцінюючи жіноче і нетипове [11].

Дослідження О. Кікінежді, Н. Городнової та ін. показали, що навчальний підручник поряд зі змістом навчальних предметів є важливим засобом гендерної соціалізації, але, на жаль, він, переважно, відтворює історично складені патріархальні стереотипні образи, де у дівчинки (жінки) переважає орієнтація на сім'ю та сімейні цінності, ведення домашнього господарства тощо, а для хлопчика (чоловіка) пропагується більша активність за межами сім'ї: професійна діяльність, суспільна активність.

На думку Т. Таранової, поява гендерних стереотипів обумовлена тим, що модель гендерних відносин вибудовувалася таким чином, що статеві відмінності переважали над індивідуальними, якісними відмінностями в особистості чоловіка і жінки [13]. Такі традиційні стереотипи впливають на свідомість дитини, що тільки починає шлях у суспільному житті, визначають її гендерні орієнтації і, врешті-решт, реальну поведінку.

Гендерні стереотипи і гендерні ролі є складовими гендерної культури суспільства, яка детермінує гендерну соціалізацію особистості. Гендерна культура є системою соціальних цінностей як певних норм, зразків поведінки і зовнішнього вигляду людей чоловічої або жіночої статі, без якої не існує будь-яке суспільство [11].

Видатний український педагог Василь Олександрович Сухомлинський ще у 60-х роках ХХ століття категорично відкидав поділ видів діяльності на чоловічу та жіночу і, домагаючись гендерної рівності, писав: „Треба так організувати діяльність колективу, щоб не було спеціально жіночих і спеціально чоловічих видів діяльності (це, однак, не означає, що найвищу фізичну працю мають ділити хлопці і дівчата). Не повинно бути таких трудових взаємовідносин, щоб дівчатка обслуговували хлопчиків і звикали таким чином до ролі домогосподарки. Те, що треба робити у домашньому господарстві, однаково вмело й старанно повинні робити чоловіки і жінки. Коли і є який розподіл у самообслуговуванні, то він має бути тимчасовим: сьогодні хлопці виконують одну роботу, завтра – іншу” [12, с.574-576]; „Як вогню бійтеся, щоб дівчатка відчували: ми – слабші, наша доля – підкорятися” [12, с.561].

Навчальний підручник, у змісті якого прослідковується гендерна стереотипізація, не опосередковано впливає на статево-типову поведінку дитини. Дитина через підручник отримує установки, цінності, гендерні орієнтири, які характерні тій чи іншій статі, що в результаті призводить до набуття навиків, які необхідні для виконання гендерних ролей.

Пасивна і обслуговуюча роль та ігнорування жінок, що прослідковується у змісті шкільних підручників глибоко укорінюється у свідомості і накладає свій відбиток на подальший розвиток особистості, що призводить до невпевненості у своїх можливостях, нерішучості у діях, підпорядкуванні „більш сильному” і врешті-решт до неповної реалізації у суспільстві. Це чітко видно з ілюстрацій, де хлопчики глузують з дівчаток або ж дівчатка (жінки) виконують лише другорядні ролі чи роль домогосподарки.

В.Сухомлинський писав: „Орієнтація дівчинки-жінки на активну участь у суспільному виробництві, а не на пасивну роль домашньої господарки, на пасивне обмеження сфери її діяльності доглядом за дітьми – ось що дуже важливо в тому загальному тоні, який має характеризувати духовне життя школи. Бути матір'ю, бути вихователем дітей – горда й почесна місія, але коли тільки цим обмежиться діяльність жінки – вона буде залежною істотою. Тільки яскрава життєва мета дає жінці духовну силу, яка робить її володарем у сфері почуттів” [12, с.573].

Образ цілеспрямованого, активного, рішучого, діючого чоловіка, який постає на сторінках підручників, прямо впливає на подальшу реалізацію хлопчика, як і образ пасивної, невпевненої, залежної жінки – на реалізацію дівчинки.

Згідно ґрунтовного дослідження „Гендер у соціально-психологічному вимірі”, здійсненого Т.Говорун та О.Кікінежді, професії чоловіків та жінок на сторінках сучасних українських шкільних підручників полярно різняться. Чоловіки в них постають космонавтами, механізаторами, водіями, майстрами, вченими, жінки ж, переважно представляють професії, спрямовані на догляд за іншою людиною – домогосподарки, медсестри, вчительки, лікарки. Як правило, чоловічі і жіночі персонажі представлені в традиційних ролях, де перші діють, а другі мають справу з обставинами, що склалися поза їх власним волевиявленням [5].

Згідно зазначеного дослідження майже 80% малюнків у підручниках для початкової школи є гендерно диференційованими. На більшості ілюстрацій (майже 65%) зображено представників чоловічої статі: вчитель, музикант, кухар, політик, капітан, сталевар, лікар, механізатор, гетьман. Дорослі жінки виступають лише у двох професійних ролях – мами та стюардеси. Вони зайняті шитвом, збиранням урожаю у садку, грою на піаніно в колі дітей, заколисуванням дитини, підрублюванням доччиного платтячка. Своєрідним рефреном гендерних відмінностей у поведінці слугують такі рядки: „Люда мила каструлю. Люся мила ложки. Вітя пішов у магазин і купив молоко” [5].

Орієнтація на стереотипізовані види занять прослідковується і у змісті підручника з математики (Богданович М.В. Математика, 1 клас, 2007): „У ляльки було 4 плаття. Марина пошила їй ще...Зоя випрала 4 ляльчиних плаття, а кофточок – на 2 більше. Скільки кофточок випрала Зоя?” [2].

У змісті задач з традиційним розподілом соціальних ролей простежуються стереотипи, упередження, які поділяють хлопчиків та дівчаток на два протилежні за психологією типи людей. Наприклад, у вже згаданому підручнику для 1 класу (Богданович М.В.Математика: Підр. для 1 кл. – К.: Освіта, 2007), поділ сфер діяльності на чоловічі і жіночі залишається незмінним (принаймні у 15 % змісту задачок з математики для першого класу; 30 % – для другого; 22 % – для третього і 28 % – для четвертого), проте автори дослідження відмічають певну позитивну динаміку та орієнтацію на нестереотипізовані види діяльності: „Хлопчик помив 6 глибоких тарілок і 18 мілких...; кондитер випік 23 торти...; брат, сестра і тато обкопували дерева в саду...; тато купив 8 кг

капусти...; на зиму сім'я заготовила...; хлопчик зібрав букет квітів...; господар виростив...; у фермера були качки й гуси...; кухар на приготування обіду витратив...; кухарі зліпили 72 вареники...; 8 юннатів зробили 48 годівниць для птахів..." тощо [5].

Щодо середньої та старшої школи, то на сторінках підручників чоловічі ролі представлені більш широко як в ілюстративному, так і в текстовому матеріалі. Проведений вибіркового гендерний аналіз шкільних підручників з природничо-математичних і гуманітарних дисциплін (Н. Городнова, С. Вихор) дав змогу вченим стверджувати, що підручники створені з порушенням гендерної рівноваги. Зокрема, за кількістю чоловічі образи переважають у всіх підручниках з української літератури: 5 кл. – 70%; 6 кл. – 74%; 7 кл. – 65%; 8 кл. – 79%; 9 кл. – 76% ; водночас як жіночі образи у 5 кл. – 23%; 6 кл. – 26%; 7 кл. – 35%; 8 кл. – 21%; 9 кл. – 28% [4,6].

З отриманих даних про розподіл гендерних ролей можна зробити висновок, що серед проаналізованих підручників немає „жодного”, де б кількість зображень представників різних статей була урівноважена. Співвідношення чоловічих та жіночих зображень у підручниках української мови для 5-9 класів таке: ілюстрацій чоловіків та хлопців – до 98%, жінок та дівчат – до 37%; в текстовому матеріалі – до 77% чоловіків та хлопців, жінок та дівчат – до 35% (Н.Городнова, 2006) [6].

Український психолог П.Фролов (2001) вважає підручник тезаурусом гендерних моделей особистості, „театром” гендерних стосунків і гендерних стратегій і підкреслює, що автори повинні чітко усвідомлювати, які зрушення у способах сприйняття об'єктів може зумовити пропонований текст і до яких способів взаємодії з оточуючим світом підштовхують розставлені у підручнику акценти [14].

Н. Городнова, С. Вихор (2006) здійснили аналіз підручників з історії для 6 та 7 класів і дослідили, що окремі підручники (Шалагінова О.І., Шалагінов Б.Б. Історія стародавнього світу: Підруч. для 6 кл. серед. загальноосвіт. шк., К., 2000; Н.Г.Подальєв. Історія середніх віків: Підруч. для 7-го кл. загальноосв. навч. закл. – К.: Генеза, 2007) [10; 15] прагнуть підтримувати гендерну рівновагу: у підручнику є достатньо ілюстрацій, де чоловіки і жінки виступають рівноправними учасниками подій, зокрема, у сімейному колі. А от у підручнику історії для 11 класу (Бураков Ю.В., Кипаренко Г.М., Мовчан С.П. Всесвітня історія: нові часи: Підручн. для 11-го кл. К.: Генеза, 2005.) [3] описуються події сучасності, наводиться багато документальних матеріалів з архівів, вирізок з тогочасних газет тощо, проте з 235 сторінок тексту лише 2 документи підписані жіночим прізвищем. Серед фотографій портретного типу 21 – чоловіків, в основному голів держав, і лише 4 – жінок (С.Вихор, 2006) [4].

Наведений аналіз підтверджує те, що прихований зміст тексту підкреслює домінування чоловіків у політичних подіях та інститутах влади, формує у школярів гендерні стереотипи.

Висновки та перспективи подальших розвідок... Таким чином, важливим каналом трансляції і формування соціокультурних стереотипів, засобом гендерної соціалізації є зміст навчального матеріалу підручників. Гендерний аналіз підручників дав можливість: виявити гендерні стереотипи, які формуються і підкріплюються у школярів у ході навчання; визначити, які професії фігурують як чоловічі/жіночі; визначити, вияснити роль шкільних підручників у ранній гендерній соціалізації, у засвоєнні статеворольових стереотипів.

Необхідно відзначити, що шкільні підручники у своїй більшості містять закодовану гендерну асиметрію, відтворюють стереотипи про домінуючу позицію чоловіків у політичній, владній структурах, применшують роль жінок в історичному процесі. Кількість зображень та згадок про чоловічу стать у текстах у десятки разів перевищують аналогічні про жінок, що свідчить про порушення гендерної рівноваги. За допомогою підручників проходить процес гендерної соціалізації особистості школяра, в результаті якої дівчатка часто виростають з переконанням, що вони не можуть бути такими ж цінними працівниками у професійній сфері, як чоловіки. Така гендерна соціалізація вносить дисбаланс у свідомість і у поведінку, що впливає на успішне засвоєння і відтворення гендерної ролі дівчатами і хлопцями.

Вважаємо, що врахування гендерного підходу у процесі формування змісту освіти дасть змогу не тільки покращити її відповідність сучасним соціальним умовам, а й зруйнувати вплив освіти на процеси формування гендерної нерівності у суспільстві.

Список використаних джерел та літератури:

1. Андреева Г. М. Социальная психология / Г. М. Андреева. – М. : Наука, 1994. – 324 с.
2. Богданович М. В. Математика : [підруч. для 1 кл.] / М. В. Богданович. – [3-те вид., доп. і доопрац.]. – К. : Освіта, 2007. – 160 с.
3. Бураков Ю. В. Всесвітня історія: нові часи : [підруч. для 11-го кл.] / Ю. В. Бураков. – [вид. 4-те, виправл. та доповн.] / Ю. В. Бураков, Г. М. Кипаренко, С. П. Мовчан. – К. : Генеза, 2005. – 416 с.
4. Вихор С. Т. Гендерне виховання учнів старшого підліткового та раннього юнацького віку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 „Теорія і методика виховання” / С. Т. Вихор. – Тернопіль, 2006. – 26 с.

5. Говорун Т. Гендерна дискримінація в сфері освіти [Електронний ресурс] / Т. Говорун, О. Кікінежді. – Режим доступу : <http://www.helsinki.org.ua/index.php?id=1200305760>.
6. Городнова Н. М. Шкільний підручник як елемент становлення статево-рольової ідентифікації підлітків / Н. М. Городнова // Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Тернопіль : ТДПУ імені Володимира Гнатюка. 2003. – С. 134–137.
7. Клецина И. С. Глоссарий [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.lib.vsu.ru/project/golossary.phtml>.
8. Коджаспирова Г. М. Педагогический словарь : для студ. высш. и сред. пед. учеб. заведений / Г. М. Коджаспирова, А. Ю. Коджаспиров. – М. : Академия, 2003. – 176 с.
9. Петренко О. Б. Проблема статево-рольової соціалізації особистості у педагогічній спадщині Василя Сухомлинського : [моногр.] / О. Б. Петренко. – Рівне : РДГУ, видавець Олег Зень, 2008. – 191 с.
10. Подалаяк Н. Г. История средних веков : [підруч. для 7-го кл. загальноосв. навч. закл.] / Н. Г. Подалаяк. – К. : Генеза, 2007. – 240 с.
11. Словарь гендерных терминов / [под ред. А. А. Денисовой] ; Региональная общественная организация „Восток-Запад: Женские Инновационные Проекты”. – М. : Информация – XXI век, 2002. – 256 с.
12. Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори : в 5 т. – К. : Радянська школа, 1976. – Т. 1. – С. 403–637.
13. Таранова Т. М. Педагогические условия полоролевой социализации подростков . дисс.... канд. пед. наук : 13.00.01 / Т. М. Таранова. – Челябинск, 2003. – 216 с.
14. Фролов П. Гендерна експертиза шкільних підручників / П. Фролов. – К., 2001. – 35 с. – (До постановки проблеми).
15. Шалагінова О. І. Історія стародавнього світу : [підруч. для 6 кл. серед. загальноосвіт. шк. 2-ге вид.] / О. І. Шалагінова, Б. Б. Шалагінов. – К. : Зодіак-ЕКО, 2000. – 256 с.
16. Ярская-Смирнова Е. Неравенство или мультикультурализм / Е. Ярская-Смирнова // Высшее образование в России. – 2001. – №4. – С. 102–110.

Анотація

Н.А.Генсицкая-Антонюк

Анализ содержания школьных учебников на гендерную социализацию личности школьника в контексте идей В.А.Сухомлинского

На основе результатов психолого-педагогических исследований в контексте идей Василия Александровича Сухомлинского осуществлен анализ проблемы влияния содержания школьных учебников на гендерную социализацию личности.

Ключевые слова: гендерная социализация, гендерная роль, гендерные стереотипы, скрытый учебный план, содержание учебников.

Summary

N.Gensitska-Antonyuk

Analysis of the Impact of the Content of School Textbooks on Gender Socialization in the Context of Student Ideas of V.O.Sukhomlyns'kyi

Annotation is based on the results of psychological and educational research in the context of ideas Vasily Alexandrovich Sukhomlynsky by analysis of the problem influence the content of school textbooks on gender socialization.

Key words: gender socialization, gender role stereotypes, hidden curriculum, the content of textbooks.

Дата надходження статті:

„1” вересня 2011 р.

УДК 37 (09): 37.011.3 - 05

С.М.ГЕРГУЛЬ,
старший викладач
(м. Чернігів)

Проблема самоосвіти вчителя початкових класів у педагогічній спадщині

В.О.Сухомлинського

У статті автор аналізує погляди В.О. Сухомлинського на проблему самоосвітньої діяльності вчителя початкових класів.

Ключові слова: самоосвіта, самоосвітня діяльність вчителя, педагогічна спадщина В.О.Сухомлинського.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Соціально-економічні трансформації у суспільстві, входження України до світового освітнього простору висувають якісно нові вимоги до особистості вчителя та його професійної діяльності. У Концепції загальної середньої освіти (12 – річна школа) наголошується: „Освіта XXI століття – це освіта для людини. Її стрижень – розвиваюча, культуротворча домінанта, виховання відповідальної особистості, яка здатна до самоосвіти і саморозвитку, вміє критично мислити, опрацьовувати різноманітну інформацію, використовувати набуті знання і вміння для творчого розв'язання проблем, прагне змінити на

краще своє життя і життя своєї країни” [1, с.3] Отже, основний акцент діяльності педагога, яка раніше передбачала надання учням базових знань, тепер переноситься на забезпечення особистісного розвитку учня. А це потребує самостійний пошук і засвоєння вчителем нової інформації, організацію діяльності, спрямованої на власний саморозвиток та професійну самоосвіту.

Особливої актуальності ця проблема набуває для вчителів початкових класів. Адже, вчитель початкових класів – це вчитель особливої вікової групи: молодший учень бачить в ньому свій ідеал. У молодшому віці йде інтенсивне накопичення учнями позитивного досвіду. Вчитель початкових класів стає зразком. Такі людські відношення як душевна щедрість, чуйність, розуміння іншої людини формуються у молодшого школяра завдяки відношенням вчителя й учня та залишаються на все життя. Це визначає особливу роль вчителя початкової школи та його особливу відповідальність перед учнями та суспільством.

Саме тому необхідні і особливі вимоги до вчителів початкової школи. Вчитель початкових класів повинен бути готовим орієнтувати кожний навчальний предмет на розвиток особистості молодшого школяра, формування у нього навчальної діяльності, уміння та бажання вчитися. Для цього він спрямовує виховання та навчання на саморозвиток та самореалізацію особистості.

У сучасній педагогічній та методичній літературі до цього часу ведуться дискусії щодо змісту, планування, організації, форм самоосвітньої діяльності вчителів початкової школи. У цьому контексті вагомим значення набуває теоретико-педагогічна спадщина видатного українського педагога, заслуженого вчителя УРСР, Героя Соціалістичної Праці, члена-кореспондента АПН РСФСР та АПН СРСР Василя Олександровича Сухомлинського (1918-1970).

Аналіз досліджень і публікацій... Різноманітні та багатоаспектні праці видатного педагога завжди привертала увагу та були предметом дослідження багатьох науковців. Так погляди В.О.Сухомлинського на особистість вчителя у своїх дисертаційних дослідженнях вивчали: Юр'єва Е. („Естетична культура вчителя в педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського”); Василенко В. („Проблема вдосконалення уроку у педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського”); Луцок А. („Проблема педагогічної майстерності вчителя у творчій спадщині В.О.Сухомлинського”) та ін. Значний внесок у вивчення наукового доробку Василя Олександровича зробили вітчизняні вчені А. Борисовський, М. Богуславський, В. Кузь, М. Мухін, О. Савченко, О. Сухомлинська, М. Ярмаченко. Окремі аспекти професійної діяльності вчителя у працях видатного педагога – гуманіста аналізували М. Антоненко, А. Бик, В. Бутенко, Л. Бондар та ін.

Формулювання цілей статті... Однак, проблема самоосвіти вчителя початкових класів у педагогічній спадщині видатного педагога не була ще предметом спеціального історико-педагогічного дослідження. Отже, мета написання статті полягає у вивченні та узагальненні поглядів В.О.Сухомлинського на дану проблему.

Виклад основного матеріалу... В.О.Сухомлинський протягом педагогічної діяльності перебував у стані пошуку теоретико-методологічних та організаційно-методичних засад, спираючись на які можна було б досягти оптимальних результатів у формуванні всебічно розвиненої особистості учня. Звертаючись до вчителів, Василь Олександрович писав: „Ми маємо справу з найскладнішим, неоціненним, найдорожчим, що є в житті, – з людиною. Від нас, від нашого вміння, майстерності, мистецтва, мудрості залежить її життя, здоров'я, розум, характер, воля, громадянське й інтелектуальне обличчя, її місце і роль у житті, її щастя” [3, с.420]. Саме тому вагомим значення набуває професійна підготовленість вчителя, його загальна культура та ерудиція, прагнення та вміння творчо працювати, безперервно оновлювати знання, займаючись самоосвітою.

Вперше деякі аспекти самоосвітньої діяльності вчителів видатний педагог обґрунтував у своєму дисертаційному дослідженні на здобуття вченого ступеня кандидата педагогічних наук „Директор школи – керівник навчально-виховної роботи”(1954). У подальшому ці питання набули розвитку в працях „Організація та виховання педагогічного колективу середньої школи”(1958), „Система роботи директора школи”(1959), „Павлівська середня школа”(1969), „Розмова з молодим директором школи”(1966), „Сто порад учителям”(1967), „Директор і вчитель”(1955), „Листи до сина”(1967), „Методика виховання шкільного колективу”(1968).

Предметом „великої турботи” педагогічного колективу Павлівської середньої школи за часів роботи Сухомлинського було „ідейне та інтелектуальне зростання, розширення кругозору вчителів початкових класів”. У своїй праці „Павлівська середня школа” видатний педагог зазначає: „Той, хто вводить маленьких дітей у світ природи і людського суспільства, повинен бути знаючою, розумною, всебічно освіченою людиною” [2, с.62]. Успішно розв'язати поставлене завдання можливо було лише шляхом самоосвітньої діяльності.

Глибокий аналіз та ретельне вивчення педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського, архівних матеріалів, які характеризують його педагогічну діяльність, документації Павлиської школи та спогадів колег дали змогу зробити висновок, що самоосвітня діяльність вчителя початкових класів, ставила за мету: збагачення ідейно-теоретичного рівня вчителя; поглиблення знань у галузі основних профільних предметів; оволодіння досягненнями педагогічної науки та практики, психології та конкретної методики; підвищення загальної культури вчителя. Даючи визначення поняттю самоосвіта, Сухомлинський писав, що це – „самостійне оволодіння теоретичним матеріалом та практичними вміннями” [3, с.260], а також „особисті зусилля вчителя, спрямовані на підвищення власної культури праці і в першу чергу культури мислення” [4, с.524]. Це не механічне поповнення знань, а перетворення наукових істин у живий досвід творчої праці.

У праці Василя Олександровича „Сто порад вчителю” є окрема порада вчителю, який готується працювати з першим класом. В ній видатний педагог зазначає, що такому вчителю обов’язково потрібно знати кожного свого майбутнього вихованця. А далі наголошує: „Що означає знати дитину? Це передусім мати уявлення про її здоров’я... Діти з неврозамима вимагають особливо великої турботи, повсякденної уваги. І вчити, й виховувати їх треба, застосовуючи спеціальні методи медичної педагогіки, розраховані на запобігання шкідливому збудженню, різким переходом від одного емоційного стану до іншого” [3, с.511-512].

Для самостійного вивчення вчителям були запропоновані наступні теми: „Мозок і свідомість”, „Біохімічні процеси і мислення”, „Фізіологічні основи пам’яті”, „Науково – технічний прогрес, праця і завдання школи”, „Класична генетика і шкільна біологія”, „Патологічні відхилення в психіці людини”, „Соціальні і побутові причини злочинності серед підлітків” тощо. Предметом уваги вчителів Павлиської середньої школи стали праці Леонтьєва А.М. „Проблеми розвитку психіки” (1965 р.), Занкова Л.В. „Наглядность и активизация учащихся в обучении” (1960 р.), „О начальном обучении” (1968 р.), „Дидактика и жизнь” (1968 р.) Костюк Г.С. „Вопросы психологии мышления” (1959 р.), Зінченка П.І. „Непроизвольное запоминание” (1965 р.) та ін..

„Поповнюйте свою бібліотеку психологічною літературою!” – саме так звертається Василь Олександрович до вчителів початкових класів. А потім продовжує: „Вихователю треба бути знавцем душі людини, яка формується. Коли я чую або читаю слова *індивідуальний підхід до людини*, вони завжди пов’язуються у моїй свідомості з іншими поняттями – думаннями. Виховання – це передусім жива, допитлива, шукаюча думка... Я твердо переконаний, що після закінчення педагогічного вузу вчорашній студент стає справжнім майстром педагогічної праці лише за тієї умови, коли протягом усього свого життя він вивчає психологію, поглиблює свої психологічні знання” [3, с.510].

Здійсненню самоосвітньої діяльності вчителів сприяла організована в Павлиській школі наукова просвіта. В.О.Сухомлинський справедливо вимагав, щоб кожний учитель був у курсі всіх новин наукового та культурного життя суспільства. У шкільній бібліотеці та методичному кабінеті зберігалися вирізки з газет та журналів, статті з питань методики виховання й навчання, розподілені за такими розділами: теорія і практики морального виховання; інтелектуальне виховання; фізичне виховання, естетичне виховання; політична освіта і навчання; виховання працьовитості; виховання індивідуальних нахилів і покликання; духовне життя вихованців; психологія процесу оволодіння знаннями; психологічні особливості дітей молодшого, середнього й старшого віку; вибір професії; хлопчики й дівчатка в колективі; методика викладання основ наук (для кожного предмета окрема папка); навчально-виховна робота у початкових класах; творчі письмові роботи учнів; новини науки й техніки (з розділами „Гуманітарні науки” та „Природничі науки”) [5, с.100-101].

Докладний аналіз педагогічної спадщини Сухомлинського дозволив зробити висновок, що провідною формою самоосвітньої діяльності вчителів Павлиської школи стало створення власної бібліотеки. У праці „Сто порад вчителю” Василь Олександрович наголошує: „Як би легко не було вам дістати в бібліотеці будь-яку потрібну книжку, все одно створюйте свою власну бібліотеку. Моя особиста бібліотека – це мої мудрі вчителі, до яких я прихожу щоденно порадитися: де істина? Як її пізнати? Як перекласти з душі й серця старших поколінь у душу й серце підростаючого покоління моральні багатства, створені, нагромаджені, здобуті людством? Мої книжки – це мої вчителі життя, до них я щодня звертаюся із запитаннями: як жити? Як бути взірцем для моїх вихованців? Як донести до їхніх сердець саяво ідеалу?” [3, с.509]

Василь Олександрович започаткував добру традицію створення власної бібліотеки вчителя. За цією традицією молодому педагогу, який тільки розпочинав свою професійну діяльність у Павлиській школі, дарували книги. Як правило, це були книги з педагогіки, психології, енциклопедична або довідкова література. Протягом всієї педагогічної діяльності вчитель поступово збагачував власну бібліотеку. До неї входила наукова, науково-популярна, фахова,

художня, класична література. Так у Павлівській середній школі став панувати так званий „Культ книги”.

Безцінною та актуальною для сучасних вчителів початкових класів є наступна порада Сухомлинського: „Раджу вам, юний друже, щомісяця купувати книжки: 1) з проблем науки, основи якої ви викладаєте; 2) про життя і боротьбу людей, образи яких є світочем, прикладом для молоді; 3) про душу людини – особливо дитини, підлітка, юнака, дівчини (книжки з психології). Нехай у вашій особистій бібліотеці будуть ці три розділи. Кожний рік має збагачувати ваші наукові знання. Нехай уже до кінця першого десятиріччя вашої педагогічної роботи настане час, коли підручник здасться вас букварем. Лише за цієї умови ви можете сказати, що до хорошого уроку ви готувалися все життя. Тільки щоденне поповнення наукових знань дасть вам можливість бачити розумову працю учнів у процесі викладу матеріалу: в центрі вашої уваги будуть не тільки думки про зміст уроку, а й думки про мислення ваших вихованців. Це вершина педагогічної майстерності кожного вчителя, до неї ви повинні прагнути” [3, с.509].

В.О. Сухомлинський був глибоко переконаний, що вчитель початкової школи є одночасно викладачем, вихователем, організатором діяльності дітей, активним учасником спілкування з учнями, їх батьками та колегами, дослідником педагогічного процесу, консультантом, просвітителем і громадським діячем. Саме тому він повинен постійно підвищувати рівень свого професіоналізму та педагогічної майстерності, вести творчий пошук нового.

Отже, безцінна спадщина В.О. Сухомлинського сформувалася в процесі органічного взаємозв'язку теоретичних і практичних напрацювань у середовищі Павлівської середньої школи. Вона є невичерпним джерелом мудрості, знаходиться поза вимірами часу, має відповідь на безліч запитань сьогодення, торкається всієї багатогранності та складності вчительської професії. Ми лише зробили спробу дослідити погляди видатного педагога на проблему самоосвітньої діяльності вчителя початкових класів.

Завдання початкових класів, яке визначив Василь Олександрович ще у минулому столітті співзвучне із проблематикою початкової школи сьогодення. Вкрай актуально звучать зараз слова Сухомлинського: „Головне завдання початкових класів – це навчити дитину вчитися. Навчити її користуватися тим інструментом, без якого їй з кожним роком усе важче і важче оволодівати знаннями, без якого вона стає невстигаючою, нездібною” [4, с.407] Успішно виконати це завдання спроможний лише той вчитель, який постійно навчається, займається самоосвітою та самореалізацією в педагогічній діяльності.

Список використаних джерел та літератури:

1. Концепція загальної середньої освіти (12 – річна школа) // Інформаційний збірник МОН України 2 / 2002. – К. : Педагогічна преса, 2002.
2. Сухомлинський В. О. Павлівська середня школа / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : у 5 т. – Т. 4. – К. : Рад. шк., 1977. – С.30–390.
3. Сухомлинський В. О. Сто порад вчителю / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : у 5 т. – Т. 2. – К. : Рад. шк., 1977. – С. 334–654.
4. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором школи / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : у 5 т. – Т. 4. – К. : Рад. шк., 1977. – С. 393–626.
5. Сухомлинський В. О. Як же виховати любов до праці? / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : у 5 т. – Т. 5. – К. : Рад. шк., 1977. – С. 100–101.

Анотація

С.Н.Гергуль

Проблема самообразования учителя начальных классов в педагогическом наследии

В.А.Сухомлинского

В статье автор анализирует взгляды В.А. Сухомлинского на проблему самообразовательной деятельности учителя начальных классов.

Ключевые слова: самообразование, самообразовательная деятельность учителя, педагогическое наследие В.А. Сухомлинского.

Summary

S.M.Gergul'

The Problem of Self-Education Teacher in the Educational Heritage of V.O.Sukhomlyns'kyi

The article deals with an important and actual problem concerning questing of teacher's self-education. The main idea of the article is pedagogical heritage of V.O.Sukhomlyns'kyi.

Key words: V.O.Sukhomlyns'kyi, pedagogic heritage, self-education, teacher.

Дата надходження статті:

„29” серпня 2011 р.

В.О.Сухомлинський про професійний саморозвиток майбутніх учителів початкових класів

У статті розкриваються окремі аспекти проблеми професійного саморозвитку майбутніх вчителів початкових класів, визначені В.Сухомлинським та його послідовниками в сучасних науково-педагогічних дослідженнях.

Ключові слова: саморозвиток, професійний саморозвиток, майбутній вчитель початкових класів

Підвалиною педагогічної майстерності Василь Сухомлинський вважав професійну компетентність педагога. На його глибокі переконання, знання вчителя повинні бути звернені, з одного боку, до дисципліни, яку він викладає, а з другого – до учнів, психологію яких мусить добре знати. Готуючись до уроку, обмірковував, відточував кожен його структурний компонент, дібраний ним навчальний матеріал завжди був спрямований на врахування індивідуальних особливостей сприймання його учнями відповідного віку, класу, можливостей. За В.Сухомлинським зміст професійної компетентності – це перш за все знання предмета, методика його викладання, це педагогіка і психологія.

Важливою особливістю професійних педагогічних знань є їхня комплексність, яка потребує від учителя вміння синтезувати навчальний матеріал для успішного розв'язання педагогічних задач, аналізувати педагогічні ситуації, що зумовлюють необхідність осмислення психологічної сутності явищ, вибору засобів взаємодії. Розв'язання кожної педагогічної задачі актуалізує всю систему педагогічних знань учителя, які виявляються як єдине ціле.

Він писав, що знання педагога – не сума засвоєних дисциплін, а особистісно забарвлена усвідомлена система, де є місце власним оцінкам, критичним поглядам. „Головне в житті не саме знання, а та гармонія, яка виявляється, коли знання добре вміщені в душі, та філософія, яка визначає людину, її світогляд” [3].

Найголовнішим, найглибшим і найміцнішим надійним каменем педагогічної системи В.О.Сухомлинського є професійний саморозвиток педагога.

Саморозвиток – це усвідомлений і керований особистістю процес, у результаті якого відбувається удосконалення фізичних, розумових і моральних потенцій людини, розгортання її індивідуальності. Процес саморозвитку не має меж, як немає меж досконалості людини, тому сутнісним ядром сучасного вчителя-професіонала є саморозвиток.

Нині, в галузі педагогіки, науковці розширили межі цього поняття. Так, беручи за основу ідеї В.Сухомлинського, Н.Ю. Масовер та Н.І. Нікітіна визначають такі показники професійного саморозвитку педагога: об'єм знань та система уявлень про сутність професійної діяльності, вимоги професії до особистості спеціаліста та його професійні знання, вміння, навички; з погляду організаційно-діяльнісного критерію – це виражена професійна спрямованість, емоційна привабливість професії, позитивна мотивація, готовність самоорганізувати свою діяльність та наявність планів саморозвитку; останній, технологічний критерій вказує на вміння володіння різними педагогічними та психологічними технологіями, методами самовиховання, на вміння переборювати труднощі на шляху і досягати поставлених цілей у професійному саморозвитку, виховання поваги до самого себе [3].

Сухомлинський вважав, до того часу, поки є самоповага, існує й школа. Коли зникає повага до самого себе – немає школи, немає ні особистості, ні колективу, одухотворених благородними цілями, а є випадкове збіговисько. На його думку, повага до людської гідності та виховання самоповаги є сферою педагогічної творчості і великого інтелекту педагога. Тут не можуть бути ефективними якісь трафаретні, шаблонні, застосовувані до всіх учнів і в усіх випадках життя прийоми й методи. Педагог з болем зауважує, що „на жаль, у шкільній практиці ця сфера педагогічної творчості є найбільш недосконалою і саме в цій сфері допускається найбільше грубих помилок”. Майбутній вчитель початкової школи, повинен бути готовий співпрацювати з кожною дитиною в такому руслі, але для цього йому необхідно розширити свій світогляд, оскільки саме у світогляді міститься ідея саморозвитку особистості.

Приймаючи до уваги згадані вище показники, зауважимо, що професійний саморозвиток здійснюється поетапно: від проведення самопізнання до практичної реалізації професійного саморозвитку. Загалом виокремлено чотири етапи процесу професійного саморозвитку, а саме:

1. Здійснення самопізнання (самопостереження, самодіагностика, самоаналіз). Умовою самопізнання є наявність певного рівня самосвідомості.

2. Формування самооцінки та прийняття рішень про необхідність професійного самовдосконалення.

3. Постановка цілі професійного саморозвитку та розробка індивідуальної програми самоорганізації.

4. Практична реалізація професійного саморозвитку: самовиховання відповідних рис, саморегуляція, самоаналіз, самоконтроль та самокорекція.

Продуктивним слід визнати підхід до умов успішної організації саморозвитку студентів – майбутніх учителів (Т. З. Паштов). Автор виділяє такі умови успішної організації саморозвитку майбутніх учителів, як [5]:

1. Усвідомлення студентом цілей, завдань і можливостей свого розвитку та саморозвитку;

2. Спрямованість студентів на творчий саморозвиток особистості у процесі навчальної діяльності;

3. Створення особливої ситуації розвитку – специфічної системи відносин педагога і студента, які характеризуються відкритістю та довірою;

4. Організація поетапної системи умов, спрямованих на формування ціннісного відношення до педагогічної діяльності, до процесу самовдосконалення в контексті особистісно орієнтовного навчання;

5. Розробка дидактичних засобів, матеріалів з підготовки до саморозвитку майбутніх вчителів;

6. Створення індивідуальних планів творчого саморозвитку студентів в контексті суб'єкт-суб'єктних відносин у вищому навчальному закладі;

7. Облік загальнодидактичних та методичних принципів у організації саморозвитку майбутніх учителів.

Сукупність вищезгаданих умов, на думку авторів, зумовить розвиток умінь, навичок та постійної потреби в саморозвитку, який є не тільки одним із результатів освіти спеціаліста, а й однією з головних умов подальшого професійного зростання і творчої активності.

Саме тому у вищих навчальних закладах неухильно зростає роль не просто „активних методів засвоєння матеріалу”, а принципово змінюється „ключ” навчання: методи проведення навчальних занять всіх видів (лекції, семінари, практикуми, педагогічна практика тощо) націлюються на формування „запитань” до педагогів та вчених, інтенсивну затребуваність нових знань і досвіду, на розвиток „попиту” на все те, що народжує і збагачує професіоналізм викладача, а також на формування готовності ці знання відшукувати, вибудовувати в систему, робити умовиводи, особистісно значуще, ціннісно забарвлене власне знання.

Активізація професійного саморозвитку кожного студента є важливою умовою успішності навчального процесу, оскільки суттєво впливає на підвищення рівня пізнавальної та професійної активності майбутнього вчителя і ставить його в позицію суб'єкта навчального процесу, який безпосередньо керує власною пізнавальною діяльністю та професійно-особистісним становленням, що стає головною задачею, оскільки як зауважив Сухомлинський. „Ми маємо справу з найскладнішим, неоцінним, найдорожчим, що в житті, – з людиною. Від нас, від нашого вміння, майстерності, мистецтва, мудрості залежить її громадянське й інтелектуальне обличчя, її місце і роль у житті, її щастя” [3].

Отже, підсумовуючи сказане вище, зазначимо, що професійний саморозвиток залежить від професійних знань, професійних умінь та професійних якостей, якими в процесі навчання оволодіває майбутній вчитель початкових класів.

Список використаних джерел та літератури:

1. Масовер Н. Ю. Саморазвитие студента в профессионально-личностном становлении преподавателя естественнонаучной дисциплины : метод. пособ. „Педагогическая практика студентов университета с дополнительной квалификацией „химия” / Н. Ю. Масовер, Н. И. Никитина. – Новгород : НовГУ, 2005. – Т. 13, вып.2.

2. Селевко Г. К. Современные образовательные технологии / Г. К. Селевко. – М. : Народное образование, 1998. – 256 с.

3. Сухомлинський В. О. Вибр. твори : в 5 т. / Г. К. Селевко. – К., 1976-1977. – С. 420.

4. Фишман Б. Е. Педагогическая поддержка профессионального развития саморазвития педагога / Б. Е. Фишман // Педагогическое образование и наука. – 2006. – № 2. – С. 10–16.

5. Чудина Е. Е. Саморазвитие будущего учителя [Электронный ресурс] / Е. Е. Чудина. – Режим доступа : <http://borytko.nm.ru>.

Анотація
К.В.Годлевская

В.А.Сухомлинский о профессиональном саморазвитии будущих учителей начальных классов

В статье представлены отдельные аспекты проблемы профессионального саморазвития будущих учителей начальных классов, имеющие место в наследии В.Сухомлинского и его последователей в современных научно-педагогических исследованиях.

Ключевые слова: саморазвитие, профессиональный саморазвитие, будущий учитель начальных классов.

Summary
K.V.Godlevs'ka

V.O.Sukhomlyns'kyi about the Professional Self-Development of the Future Primary School Teachers

The article deals with the issue of professional self-development of future primary school teachers set V.Sukhomlyns'kyi and his followers in modern scientific and educational research.

Keywords: self, professional self-development, the future primary school teacher.

Дата надходження статті:

„29” серпня 2011 р.

УДК 37.013:929-051В.Сухомлинський(477)“312”(045)

Н.О.ГОРДУЗ,
методист
(м.Ужгород)

Педагогічна спадщина В.О.Сухомлинського і сучасність

У статті представлені інтерактивні технології навчання, які були започатковані в свій час В.О. Сухомлинським.

Ключові слова: інтерактивні технології, особистісно зорінтоване навчання, соціалізація дитини.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Модернізаційні процеси в різних галузях суспільних відносин, в тому числі і в педагогічній галузі, ставлять певні вимоги до підготовки, освіченості і культури молодого покоління. Ці вимоги передбачають удосконалення навчального процесу в загальноосвітній школі і початковій зокрема.

Сьогодні вимагає нових відносин у колективі учнів, побудованих на спілкуванні і толерантності, спілкуванні і доказовості міркувань тощо. Вивчення шкільної практики показує, що багато хто з учителів початкових класів відчуває труднощі при впровадженні і застосуванні нових комунікаційних технологій у навчально-виховному процесі. Звідси виходить, що знання, раніше здобуті вчителями у вищих навчальних закладах, виявляються недостатніми стосовно сучасних вимог реформування освіти, а це негативно впливає на здійснення особистісно зорінтованого навчання і виховання молодших школярів.

Аналіз досліджень і публікацій... Цій проблемі приділяють увагу багато сучасних вчених: Алексюк А.М., Бондар В.І., Біда О.А., Вашуленко М.С., Воскресенська Н.В., Зязюн І.А., Коваль Л.В., Комар О.А., Максименко Н.М., Пальшкова І.О., Петухова Л.Є., Пометун О.І., Савченко О.Я., Шапошнікова І.М., Ющак К.А. та багато інших. Результати цих досліджень свідчать про широкий спектр напрямів до організації педагогічного процесу в школі, про розробку багатьох питань викладання предметів у початковій школі.

Виклад основного матеріалу... Сьогодні цікавими і актуальними є інтерактивні технології навчання, які пропагував і використовував великий український педагог Сухомлинський В.О. Він був прибічником ранньої соціалізації дитини, його раннього залучення до моралі і духовних цінностей суспільства: „Пізнання дитиною оточуючого світу і самого себе не повинно бути однобоким. Пізнаючи світ і самих себе, діти зобов'язані по крупинках пізнавати свою відповідальність за матеріальні і духовні цінності, створені таршим поколінням” [4, с.186]. У своїх книгах „Серце віддаю дітям”, „Народження громадянина” і „Листи до сина” Сухомлинським В.О., на нашу думку, розкриваються найважливіші умови навчання і виховання: пізнання, емоційне сприйняття, спілкування і діяльність у їх інтегрованому зв'язку.

Саме таким умовам відповідають і задовольняють їх інтерактивні технології навчання. Їхня сутність полягає в тому що навчальний процес відбувається за умови постійної активної взаємодії всіх учнів. Це спів-навчання, взаємо-навчання (колективне, групове, навчання в співпраці), де учні і вчитель є рівноправними, рівнозначними суб'єктами навчання.

Усі інтерактивні технології навчання О.Пометун, Л.Пироженко умовно поділили на чотири групи залежно від доцільної для їх використання форми навчальної діяльності.

1. Парну(робота суб'єктів з педагогом чи однолітками один на один)
2. Формальну (учитель навчає одночасно групу суб'єктів або всю академічну групу)
3. Групову або кооперативну (всі суб'єкти навчання один одного)
4. Індивідуальну(самостійну роботу суб'єкта)

Під час проходження педагогічної практики ми широко застосовували такі інтерактивні технології:

- **Робота в парах** (можна використовувати для досягнення будь-якої дидактичної мети:засвоєння,закріплення, перевірки знань тощо. Крім того, технологія сприяє розвитку навичок спілкування. Вміння висловлюватися, критичного мислення,вміння переконувати й вести дискусію. Робота в парах дає учням час подумати, обмінятись ідеями з партнером і лише потім озвучувати свої думки перед класом)

- **Робота в малих групах** (роботу в групах варто використовувати для вирішення складних проблем,що потребують колективного розуму. Використовуйте малі групи тільки втих випадках, коли завдання вимагає спільної, а не індивідуальної роботи).

Наприклад. Вправа: запиши розв'язання прикладів у зошит. Прокоментуй розв'язання прикладів останнього стовпчика.

6-4+2 8-4-4 7+3-4 6-3-3

9-3+4 6-2+3 5+4-3 7+1-4

Робота в малих групах

Два приклади першого стовпчика розв'язують учні з допомогою вчителя біля дошки.

Решту прикладів розв'язують учні в групі з 4 осіб (суміжні партії) – кожний учень розв'язує і коментує по одному прикладу, решта записує.

Результат: в кожній групі учні розв'язують 4 приклади.

Перевірка відбувається в загальному колі.

3. Розв'язування задачі

За малюнком треба скласти і розв'язати задачу.

Робота в малих групах

Групи працюють над змістом задачі, розв'язують, записують у зошиті. Група, яка витягнула червоний кружечок – має можливість представити свій розв'язок. Перевірка відбувається в загальному колі. Розв'язок задачі вчитель записує на дошці з подачі учнів.

- **Карусель** (цей варіант кооперативного навчання найбільш ефективний для одночасного залучення всіх учасників до активної роботи з різними співрозмовниками для обговорення дискусійних питань.)

- **Мозковий штурм** (це ефективний метод колективного обговорення, пошук рішень, що спонукає учасників виявляти уяву і творчість, бо вможливує вільне висловлення думок усіх учасників і допомагає знаходити кілька рішень з конкретної теми)

- **Метод „Прес”** (використовують, коли виникають суперечливі питання і вапм потрібно посісти й чітко аргументувати певну позицію з проблеми, що обговорюється, переконати інших у вашій правоті.)

Наприклад: Колективна робота („Метод ПРЕС”): Дано ряд чисел.

- Які числа називаються круглими?

- Які числа не круглі?

Мікрофон (надає можливість усім сказати щось швидко, по черзі,відповідаючи на запитання або висловлюючи свою думку чи позицію).

Наприклад: засвоєння таблиць додавання і віднімання числа 4 відбувається через опитування учнів „Дощиком” – робота в загальному колі: – вчитель закриває відповіді прикладів, записаних на дошці, а учні напам'ять у послідовному порядку називають відповіді; – вчитель показує приклади в будь – якому порядку – учні називають відповіді. *Завдання виконується за принципом вправи „Мікрофон”.*

Використання у навчальному процесі зазначених інтерактивних технологій є підтвердженням того, що студенти володіють спеціальними інноваційними технологічними знаннями, що сучасна школа потребує такого навчання, що на сучасному етапі розвитку освіти модернізацію методики початкового навчання можна забезпечити за рахунок її технологічності яка стає сьогодні домінуючою характеристикою діяльності вчителя, означає перехід на якісно новий рівень ефективності,оптимальності, науковості.

Список використаних джерел та літератури:

1. Комар О. А. Інтерактивні методи як інноваційна діяльність сучасного вчителя початкової школи / О. А. Комар // Початкова школа. – 2010. – № 7. – С. 47–49.

2. Пехота О. М. Освітні технології : навч.-метод. посіб / [Пехота О. М, Кіктенко А. З. та ін. ; за заг. ред. О. М. Пехоти]. – К. : А.С.К., 2002. – 255 с.
3. Пометун О. Інтерактивні технології навчання / Пометун О., Пироженко Л. // Відкритий урок. – 2003. – № 3. – С. 19–31.
4. Прокопенко І. Ф. Педагогічні технології : навч. посіб. / Прокопенко І. Ф., Євдокимов В. І. – Харків : Колегіум, 2005. – 224 с.
5. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям. Рождение гражданина. Письма к сыну / В. А. Сухомлинский. – [2-е изд.]. – К. : Рад. шк., 1987. – 544 с.

Анотація

Н.А.Гордуз

Педагогическое наследие В.А.Сухомлинского и современность

В статье представлены интерактивные технологии обучения, которые были начаты в свое время В.А.Сухомлинским.

Ключевые слова: *интерактивные технологии, личностно зоринтоване обучения, социализация ребенка.*

Summary

N.A.Gorduz

Pedagogical Heritage of V.O.Sukhomlyns'kyi and Modern Times

The paper representation of interactive learning technologies, which were established at the time of V.O.Sukhomlyns'kyi.

Keywords: *interactive technology, personally oriented training? socialization.*

Дата надходження статті:

„29” серпня 2011 р.

УДК 37.035.6 – 053.4: [688.72:745.5] (045)

В.В.ГРЕСЬКОВА,

кандидат педагогічних наук, доцент

(м.Хмельницький)

Формування національної свідомості дітей дошкільного віку засобами народної іграшки

У статті на основі аналізу педагогічних джерел, методичної літератури та досвіду роботи розкривається потенціал та місце народної іграшки у формуванні національної свідомості дітей дошкільного віку. Дошкільний навчальний заклад має стати для дітей тим високоморальним середовищем, у якому цілеспрямовано будуть реалізовані завдання формування свідомої особистості.

Ключові слова: *національна свідомість, професійна підготовка педагогів, українська народна іграшка, етнорегіональна культура.*

Постановка проблеми в загальному вигляді... Наша держава, в час духовного відродження нації вимагає сформуванню гуманну особистість, щирю, людяну, доброзичливу, милосердну. Дошкільне дитинство є початковим періодом становлення особистості, коли формуються основи характеру, ставлення до навколишнього світу людей, до себе, засвоюються моральні норми поведінки. Однією з перших моральних потреб є потреба у спілкуванні. Засвоюється вона в процесі взаємодії з дорослими, які добирають доцільні зміст і засоби спілкування. У цьому дитина здобуває перший досвід моральної поведінки.

Аналіз досліджень і публікацій... Серед видатних педагогів, які займалися вивченням проблеми морального виховання дошкільників були: П.П.Блонський, Я.-А.Коменський, А.С.Макаренко, Й.Г.Песталоцці, С.Ф.Русова, В.О.Сухомлинський, К.Д.Ушинський та ін.

У дослідженнях педагогів і психологів ми знаходимо твердження, що саме дошкільний вік є початком формування особистості, у дитини закладаються основи морального, естетичного, фізичного, трудового, розумового виховання. В цей період також велика роль належить вихованню національної свідомості, вихованню патріотизму, любові до людей, поваги до кращих національних традицій.

Формулювання цілей статті... Мета статті полягає у розкритті потенціалу народної іграшки у формуванні національної свідомості дітей дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу... В концепції дошкільного виховання вказується на те, що іграшка – стародавній вид народного мистецтва, зразок національної культури. Вона не

нав'язливо, без зайвого дидактизму розкриває дитині світ, формує активне багатогранне ставлення до нього, активізує творчі можливості [4].

Процес ознайомлення дітей з народною іграшкою досить актуальний у наш час. Адже, як говорить Л.О.Сморж, зараз не кожний з експонатів зацікавить наших малюків, які звикли до сучасних яскравих іграшок, на зразок справжньої техніки, електронних вікторин, комп'ютерних ігор, оригінальних конструкторів, трансформерів тощо.

На сучасному етапі проблемі ознайомлення дошкільників з народною іграшкою приділяють свою увагу такі науковці, як А.М.Богуш, Н.С.Буркун, Г.У.Григоренко, Н.Я.Дзюбина-Мельник, Г.В.Довженюк, Н.В.Лисенко, О.С.Найден, Т.І.Поніманська, М.Г.Стельмахович та ін. У базовому компоненті дошкільної освіти в Україні у змістовій лінії „Світ гри” вказано, що дитина повинна розрізняти народну іграшку, знати її призначення, роль, виконання [3].

Зробивши аналіз теорії і практики дошкільного виховання ми бачимо, що на сучасному етапі недостатньо розроблені методичні аспекти використання української фольклорної ляльки, як особливого виду народного мистецтва, яка сприяє формуванню національної свідомості дітей дошкільного віку.

Дошкільне дитинство є початковим періодом становлення особистості, коли формуються основи характеру, ставлення до навколишнього світу, людей, до себе, засвоюються моральні норми поведінки. Однією з перших моральних потреб є потреба у спілкуванні. Задовольняється вона у процесі взаємодії з дорослими, які добирають доцільні зміст і засоби спілкування. У цьому дитина здобуває перший досвід моральної поведінки.

Протягом дошкільного дитинства розвиваються такі внутрішні моральні якості: почуття власної гідності; почуття сорому; почуття обов'язку.

Важливими чинниками морального виховання є історична пам'ять, традиції роду і сім'ї, бо кожна людина несе у собі колективну пам'ять поколінь. Метою виховання в народній педагогіці є формування належності до коренів роду і народу, значущості таких людських чеснот, як голос совісті, любов до матері.

Виховання патріотизму, любові до батьківщини, на думку К.Д.Ушинського, займає в системі морального виховання головне місце, поряд із народністю. Моральне виховання повинно розвивати у дітей повагу і любов до людей, щире, доброзичливе і справедливе ставлення до них.

С.Ф.Русова наполягала, щоб виховання розпочиналося з народження дитини. Засобами колискової, забавлянок, народних казок, ігор, іграшок, лічилок, загадок тощо має здійснюватися прилучення дітей до національної культури та підвищуватись національна свідомість підростаючої особистості. Педагог стверджує: „Нація народжується біля дитячої колиски, лише на рідному ґрунті, серед рідного слова, пісні, здатна вирости національно свідомою людиною”.

Сформовані у дошкільному віці основи моральної спрямованості особистості значною мірою визначають її подальше життя, а виправити допущені батьками, педагогами помилки у моральному вихованні важко або неможливо.

Розкриваючи механізми морального виховання дітей дошкільного віку сучасні науковці підкреслюють об'єктивний характер взаємозв'язку моральних уявлень, моральних почуттів, моральних вчинків.

Національна система виховання в нашій країні має бути адекватною світосприйняттю, світорозумінню, духовним та виховним традиціям українського народу, відповідати стратегічним завданням нації і держави, сприяти розвитку національної свідомості підростаючого покоління та проникати в усі аспекти виховання.

Що стосується змісту морального виховання дошкільників, то багато педагогів, на жаль уявляють його не стільки як систему загальнопов'язаних елементів розвитку особистості, скільки, як формування набору якостей, що, мовляв, треба виховувати незалежно від логіки усього виховного процесу, від побудови освітньо-розвивального середовища.

Моральне виховання дітей дошкільного віку – це процес цілеспрямованого формування особистості. Знання основних особливостей морального розвитку допомагає педагогу правильно організувати процес морального виховання дітей.

Саме у перші роки дитини закладаються основи морального розвитку. Розвивається уявлення, почуття, звички, які визначають подальше вдосконалення особистості.

Іграшка – один з найдавніших видів декоративно-прикладного мистецтва, що прикрашає наш побут, збагачує душу і серце. Лялька – символ родючості, материнства, вони хатньо-побутові обереги (робилися ляльки з соломи, ганчірки із зав'язаним в ній хлібом на зразок вузької ляльки – з куклою). Обличчя ляльки довгий час не зображувалося, щоб не наврочити дитині.

Українська фольклорна лялька – яскравий своєрідний вид народної творчості, що має багаті, глибокі традиції. Їй притаманне силуетне узагальнене зображення іграшки-ляльки, простота й

лаконізм, яскрава декоративність, святковість, почуття матеріалу, симетрія, логічна відповідність між формою, матеріалом і технікою.

Саме іграшка формує у дітей дошкільного віку зацікавленість до різних професій, історії рідного краю, його народної творчості, поваги до людей, праці, розвиває творчу уяву, фантазію, виховує трудові навички та естетичний смак [1].

Дослідженнями народної іграшки займалися Е.А.Покровський, Н.Д.Бердман, Л.Г.Оршанський. Вони зазначали, що в народній іграшці немає надуманості. Іграшка формувалася в той період, коли інтереси дітей і дорослих були близькі один до одного, коли творчість тих та інших мала багато загальних рис, коли в психіці і світовідчутті була народна близькість. Іграшка була цікава і дітям і дорослим (фольклорна лялька прикріплювалася на тичину на будинку, збирала дорослих на свято). Народна лялька є (при реальному її вивченні) невичерпним джерелом мудрої та творчої народної педагогіки.

У народній іграшці народ віддає дитині свою любов і ласку, свою веселість і сміх, свої думки і знання, свої уміння, – у цьому велика сила її впливу на дитину. Через ляльку хтось зовсім близький та рідний, ласкавий говорить з дитиною правдиво, мудро. Сила цієї народної любові до дитини говорить вустами бабусі, що бавить свого онука.

Коріння народної іграшки дуже глибоке, в її історії ще багато таємниць. Першими майстрами були батьки, котрі в міру свого уміння й творчої уяви виготовляли своїм нащадкам чимало забавлянок – від перших торохтілець з гусячої шиї, свинячого міхура, наповнених горохом або квасолею, іграшкових меблів, посуду, фігурок різних тварин – до найскладніших рухливих пристроїв (ковалі, коники, пташки на коліщатках тощо). Значну увагу приділяли іграшці також і майстри-професіонали, виготовляючи їх із глини, дерева, соломи, сиру, тіста, цукру.

Робили також звукові й музичні інструменти – деркачі, калатала, соплки, скрипочки тощо. Більш складними були механічні іграшки (рухливі фігурки людей та звірів, коники та пташечки на колесах) і „замороки”. Окремі майстри оздоблювали свої вироби різьбою та розписом.

Окреме місце посідають ігрові ляльки. Вони генетично пов'язані з ритуальними антропоморфізованими фігурками, що їх знаходять археологи у найдавніших культурних шарах. Цим фігуркам часто надавалося магічне значення, вони сприймалися як своєрідні обереги.

Ще в колісці починається знайомство дитини з простою лялькою, створеною мамою з шматочка тканини, накрученої на качан кукурудзи чи патичок. З давніх часів дійшли до нас подібні „мотанки”, вузлові ляльки, зроблені з куделі, зеленої трави, соломи або хусточки. Були й складні ляльки, що виготовлялися майстринями. Найчастіше такі ляльки шили із тканини, оздоблювали стрічками, подекуди вишивкою, прикрашали намистом.

Граючись з давніх-давен ляльками-мотанками, дівчата готувалися стати добрими матерями, господинями, бути хранительками домашнього вогнища. Жіноче начало завжди було сильно розвинуте в Україні, культ Матері, Жінки підтримувався тут з правіку. А тому ми не маємо морального права допустити руйнації цієї традиції. У дітей нашої країни повинні бути національні забавки.

В наш час з'явилися ляльки колекційні й сувенірні, що виготовляються народними майстрами та професійними художниками. Вони виліплені з глини, виточені з дерева, декоровані розписом та тканиною, або ж вишлетені з соломи, льону, ниток, пошиті з тканини та оздоблені вишивкою.

С.Ф.Русова вважала обов'язковим глибоко проаналізувати естетичну творчість народу в іграшці і вказувала на те, що національна іграшка є часткою цієї творчості, а отже - часткою всього народу [5].

Висновки... Отже, українська народна іграшка походить з давніх часів. Протягом багатьох століть вона розвивалася, вдосконалювалася, урізноманітнювалася. У наш час вона відіграє роль в ознайомленні дітей з духовною спадщиною кожного народу, знайомить з характерними особливостями кожного регіону нашої країни. Народна іграшка пройшла важливий та тернистий шлях, і сьогодні вона заслуговує на визнання і пізнання її дітьми.

Багатоаспектність народної іграшки характеризується і тим, що вона виступає як засіб педагогічної дії: елемент дитячої гри, засіб виховання і навчання, формування національної свідомості дітей.

Наше дослідження дозволило визначити методичні рекомендації, що забезпечать ефективність процесу формування національної свідомості дітей дошкільного віку.

1. Підбір українських народних іграшок, доступних для сприймання та відтворення дітьми дошкільного віку;
2. Використання в освітньо-виховному процесі необхідного та доступного обсягу систематизованої інформації щодо української фольклорної ляльки (історичний, теоретичний, практичний аспекти);

3. Оволодіння дітьми традиційними прийомами створення та оздоблення українських народних іграшок;
4. Організація процесу самостійного виготовлення дітьми іграшок за традиціями українського народу;
5. Доступність і педагогічна доцільність запропонованих завдань;
6. Створення на заняттях позитивно-емоційної творчої зацікавленості і захопленості;

Таким чином, українська народна іграшка, як засіб навчання і виховання, займає особливе місце у світі дитинства. Метафоричність, образність іграшки роблять її універсальним засобом соціальної адаптації на певному етапі розвитку людини, передачі, засвоєння та творчого відтворення матеріальної та духовної культури народу, коли всі інші засоби малодоступні.

Список використаних джерел та літератури:

1. Андрусик Н. Пригадаймо майбутнє / Н. Андрусик // Дошкільне виховання. – 1996. – № 1. – С. 18–21.
2. Артемова Л. В. Моральне виховання дошкільників / Л. В. Артемова. – К. : Радянська школа, 1974. – 102 с.
3. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. – К., 1998. – С.45.
4. Концепція дошкільного виховання в Україні. Проект. – К. : Освіта, 1993. – 16 с.
5. Русова С. Український дитячий садок / С. Русова // Україна. – 1991. – № 2. – С.40.

Анотація

В.В.Греськова

Формирование национального сознания детей дошкольного возраста средствами народной игрушки

Анализируя педагогические источники, методическую литературу, опыт работы в статье раскрывается потенциал и значение народной игрушки в формировании национального сознания детей дошкольного возраста. Дошкольное учебное заведение должно стать для детей той высокоморальной средой, в которой целенаправленно будут реализованы задания формирования сознания личности.

Ключевые слова: *национальное сознание, профессиональная подготовка педагогов, украинская народная игрушка, этнорегиональная культура.*

Summary

V.V.Hres'kova

Formation of National Consciousness of Children of Pre- School Age by Means of Folk Toy

On the basis of the pedagogical sources' analysis" methodological literature and experience of work, the potential and the place of folk toy in forming national consciousness of children of pre-school age have been revealed. Pre-school educational institution should become that highly-moral environment for children, where the tasks of forming conscious personality will be purposefully realized.

Key words: *national consciousness, professional preparation of pedagogues, Ukrainian folk toy, ethno-regional culture.*

Дата надходження статті:

„29” серпня 2011 р.

УДК 371.217.3 (477)+37 „Сухомлинський”

В.Д.ГУБ'ЯК,

кандидат історичних наук, доцент

(м.Теребовля)

Організація діяльності дитячих літніх оздоровчих закладів на засадах педагогічних ідей В.О.Сухомлинського

Піднята проблема вивчення досвіду роботи ЛОТ Павлівської СШ Кіровоградської області на засадах педагогічних ідей В.О. Сухомлинського в сучасних умовах має виняткове значення. Виховання сучасного школяра вимагає нових підходів і технологій виховного процесу. Однак результати будуть досягнуті лише за умови перевірених стилів та методів виховання на основі досвіду визначних педагогів України.

Ключові слова: *Дитячі літні оздоровчі заклади, табори, діти, школярі, вожаті, вихователі, оздоровлення, відпочинок, методи виховання, ігри.*

Постановка проблеми в загальному вигляді... Сучасний етап розвитку національної системи освіти висуває підвищені вимоги до професійної підготовки вчителя, озброєного новітніми методиками і технологіями виховання, впевненого дослідника, менеджера виховного процесу.

Виховна робота у дитячому літньому оздоровчому закладі як позашкільній установі – важлива складова виховного процесу підростаючого покоління, оскільки доповнює, розширює вплив школи, сім'ї, дитячих громадських формувань на становлення та всебічний розвиток

особистості дитини.

Аналіз досліджень і публікацій... Проблема створення колективу та методика його формування відображена у працях відомих педагогів С.Шацького, С.Русової, А. Макаренка, В. Сухомлинського, І. Іванова. Дитячі об'єднання (можливо через те, що є найсильнішими виховними чинниками), займають чільне місце у дослідженнях вчених та педагогів. Доведено, що легше змінити індивідів, зібраних у групу, ніж змінити кожного окремо. Отже, ніщо так не впливає на розвиток особистості, як колектив, оскільки людина є соціальна істота і отримує всі засоби для розвитку в колективі, і ніщо так важко не створюється, як дружній організований колектив. За результатами досліджень, від 12 до 38% учнів відчують себе у школі та класі дискомфортно; від 13 до 38% – відстороненими спостерігачами; 39% сучасних учителів зазначають, що потребують знань та вмінь, впровадження нових освітніх технологій, спрямованих на становлення та виховання колективу.

Особливо сприятливий вплив на розвиток особистості дитини здатний справити лише дружній колектив ЛОТ. Його створення є одним із найскладніших завдань вихователя групи в оздоровчому закладі. Складнощі створення дитячих об'єднань та груп сприяли розгортанню досліджень педагогів та вчених у цій галузі. Ними розроблено низка технологій формування колективу.

Підкреслимо, що історично однією із перших є технологія А. Макаренка, яка включає в себе чотири етапи. З його думками про послідовність дій у розвитку колективу цілковито погоджувався інший український класик педагогіки В. Сухомлинський, який поділяв переконання А. Макаренка, що колектив створюється поступово, крок за кроком. Василь Олександрович, акцентуючи увагу на могутній силі колективу, у той же час застерігав від можливих небезпек, які він у собі втілює. Завжди існує загроза „перегнути палку”, розправитися із школярем за допомогою колективної думки [5; с.103-108].

Формулювання цілей статті... **Мета статті** полягає у розкритті основних підходів до реалізації принципів і методів, сучасних освітніх технологій виховання школярів та шляхів творчого використання цього досвіду в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу... Важливими для сьогодення є погляди на організацію діяльності літнього табору для дітей великого педагога В.О. Сухомлинського. Вчений зазначав, що дитячий табір надає величезні можливості для розвитку самодіяльності школярів, які протягом тривалого часу об'єднані багатьма спільними справами та самостійно вирішують проблеми, що виникають.

Характеризуючи роботу літнього піонерського табору Павлівської СШ Кіровоградської області, Василь Олександрович визначив такі його особливості:

- табір організовується на території школи, де вже є сприятливі умови для праці та відпочинку школярів (не потрібно створювати спеціальну матеріальну базу);
- повна самодіяльність дітей: вони все роблять самі, а вихователі та вожаті лише корегують самодіяльність дітей;
- змістовний, цікавий, радісний для дітей відпочинок поєднується з такою ж суспільно-корисною працею. Така праця не перевантажує школярів, оскільки за своєю формою наближається до цікавої гри.

Літній табір повинен працювати протягом трьох літніх місяців, щоб була можливість охопити всіх школярів.

Підготовчу роботу до відкриття табору в Павлівській СШ виконували самі діти: білили та прикрашали кімнати, ремонтували спортивні майданчики, облаштовували кімнати для ігор та відпочинку. В.О. Сухомлинський наголошував, що праця учнів у літньому таборі обов'язково повинна відповідати таким педагогічним вимогам: бути посиленою, цікавою, відрізнятися суспільно-корисною спрямованістю, створювати можливість для розвитку змагань і самодіяльності дітей. Учні не повинні перевантажуватися і стомлюватися, робота триває 2–3 години (через кожні 30-40 хвилин перерва по 10-15 хвилин). У цьому таборі виконувалася посиljena сільськогосподарська робота: діти займалися прополюванням зернових, технічних, городніх культур, збиранням овочів та фруктів, знищенням шкідників рослин. Самостійно складали план екскурсій, туристичних походів, ігор, суспільно-корисної праці, і це створювало величезні можливості для розвитку учнівської самодіяльності та самоврядування.

Завдання можуть бути різними, але головним є те, щоб із запланованою роботою школярі могли впоратися до закінчення діяльності табору. Саме в цьому вбачав Василь Олександрович велике виховне значення: налаштовуючись на хороший результат, діти з великою наполегливістю та віддачею виконують кожний трудовий процес [4, с.158]. Видатний педагог стверджував, що колективний труд – це могутній виховний засіб у роботі з дітьми [3, с.8].

З особливою силою виявляється та розвивається дитяча самодіяльність в іграх. Ігровий елемент діяльності дітей пронизує все табірне життя. Найбільший інтерес, на думку В.О. Сухомлинського, викликає у дітей гра, яка потребує сміливості, сили, рішучості, кмітливості. В таких іграх діти імітують роль життєдіяльності дорослих і з великим задоволенням виконують ролі сміливих, відважних людей-мандрівників, військових тощо.

Самодіяльність школярів у таборі розвивається не на словах, а на ділі, вважав Василь Олександрович, коли вони роблять все самостійно, коли їм надається можливість проявити свої здібності й сили в серйозних, значущих справах.

Актуальною для сьогодення є думка вченого про те, що часто вихователі, педагогі-організатори, вожаті в таборах оточують дітей дріб'язковою опікою і знижують прояв самостійності. Ситуацію, коли дітям у таборі більше забороняється, ніж дозволяється, коли вся діяльність вихователів та вожатих спрямована на те, щоб не допустити порушень можливих заборон – такий відпочинок не можна назвати повноцінним і цікавим.

Важливим в роботі табору є кадрове питання. Діяльністю табору і міцним педагогічним колективом повинен керувати досвідчений педагог. В.О. Сухомлинський застерігав: якщо віддати роботу в таборі людям, які не мають чітких знань про виховання – це означає шкодити справі [2, с.3].

Таким чином, дитячу ініціативу, творчий задум педагогам потрібно підтримувати і розвивати, використовуючи інтерактивні технології та готувати дітей до активного самостійного життя в дорослому віці.

Вважаємо, що у роботі з дітьми у позашкільному закладі потрібно відмовитись від надмірного захоплення масовими заходами, які не орієнтовані на особистість кожної дитини, перевантажені фальшивою емоційністю, заорганізованістю і потребують тривалої підготовки. Крім того у роботі з дітьми не може бути розходження між словом і ділом, авторитарного примусу, ігнорування прав і свобод дитини, штучне звуження соціального і територіального простору (слабке використання можливостей дитячого закладу, природних особливостей), нецікавих дітям формальних видів і форм діяльності, неправильного розподілу функціональних обов'язків між педагогічними працівниками.

Короткий за часом існування дитячий колектив, початок і завершення табірної зміни, обов'язкова оцінка діяльності всього колективу і кожної дитини – усе це сприяє активній діяльності, дає їм можливість побачити результати своєї творчої діяльності.

Велика творча діяльність дітей реалізується через розмаїття дружинних та загально-табірних справ КТС (колективних творчих справ):

- подорожі-знайомства („Світ моїх прав” – ознайомлення з правами дитини; „Подвиги Котигорошка” – подорожі, казки; „Мій край – зелена Україна”, „Веселковими стежинами краю” – знайомство з природними багатствами рідного краю; „У царстві МУЗ” – розвиток юних талантів; „Козацькому роду – нема переводу” –лицарське патріотичне виховання та ін.);
- вікторини на патріотичну, краєзнавчу та інші тематики: „Одеса – перлина Чорного моря”, „Я і безпека”;
- усні журнали, пізнавальні справи-огляди, короткі виступи на різні теми колективного життя (радіогазети „Наші мами і тата”, „Україна і світ”);
- прес-конференції активу, диспути на різноманітну виховну тематику ...
- трудові десанти, операції „Чистюлька”, „Діти – дітям”, економічна ділова гра „День підприємництва”;
- розважальні (художні) справи: ланцюжки пісень „Співочий вернісаж”, „Таланти твої, Україно”, „Співає море, діти і літо”, „Міні-Голівуд”;
- відзначення державних, народних чи самостійно вигаданих свят.

Виховна робота з дітьми у таборі повинна відбуватись з урахуванням національних традицій народів, що проживають на даній території, і бути направлена на зміцнення дружніх міжнаціональних стосунків.

Зупинимось на пріоритетних аспектах виховного процесу в ЛОТ:

- розвиток дитячого самоврядування;
- естетичне виховання, розвиток дитячої творчості;
- виховання у дітей потреби у здоровому способі життя;
- трудове виховання;
- фізичне виховання, спортивно-оздоровча діяльність;
- формування моральних принципів на основі християнської моралі;
- екологічне та валеологічне виховання;
- основи правового виховання;
- розвиток пізнавальних інтересів;

– отримання практичних навичок з основ безпеки життєдіяльності людини.

У дитячих оздоровчих закладах усіх видів та форм власності уже вироблено певну сукупність специфічних форм і методів роботи. Проте виховні можливості можуть бути успішно реалізовані лише за умови врахування певних особливостей конкретних закладів.

Загальна мета діяльності дитячого оздоровчого закладу в цілому:

- залишити позитивний слід у свідомості дитини, котра формується;
- задовольнити потреби дитини у спілкуванні;
- допомогти кожній дитині знайти своє вагоме місце у колективі;
- розвинути практичні вміння, творчі обдарування дитини, які дозволять їй проявити себе;
- виявити та розвинути творчі таланти та обдарування;
- дати певні знання та вміння з різних видів діяльності (туризму, краєзнавства, екології, мистецтва, художньої та технічної творчості тощо);
- підготувати дитину до самостійного життя.

Виховний процес у дитячих оздоровчих закладах здійснюється у сприятливих умовах природного, соціального оточення. Дитячий відпочинок повинен бути активний, наповнений глибоким змістом і суспільною спрямованістю. Суспільно-корисна праця здебільшого пов'язана з наведенням порядку і чистоти у кімнатах та на території табору. Кожен день діти розпочинають із фізарядки, проводять різноманітні заходи на свіжому повітрі, що забезпечує відновлення дитячої сили і енергії, знімає набуту фізичну та моральну втому, зміцнює нервову та м'язову системи.

Творча діяльність включає дитячі заходи, реалізацію різних загонових справ, а найкращі – знаходять свій вияв у загальнотабірних масових заходах.

Питання організації виховної роботи з дітьми в літніх дитячих таборах було і залишається актуальним для педагогів. Перебування дитини в літньому таборі носить ефективний характер за умови використання різних видів діяльності в дитячому колективі. Життя та відпочинок дитини у таборі повинні бути для неї цікавими і змістовними. Вожатим та педагогічному колективу літнього дитячого оздоровчого табору необхідно створити максимальні умови для всебічного розвитку дітей. Потрібно чітко усвідомлювати, що згуртування дітей залежить від методики організації колективної діяльності, яка відповідає потребам дитячого колективу на певних етапах його розвитку. Дитячі оздоровчі заклади реалізують принцип наступності й безперервності виховання, відновлюють втрачене ставлення до школи (компенсуюча функція), дають можливість дітям не лише відпочити, але й створюють нові умови для збагачення їх соціального досвіду та застосування нових знань і вмінь у практичній діяльності, яка наповнена грою, романтикою і базується на розвитку дитячої ініціативи і самодіяльності.

Велике значення в організації цілісного педагогічного процесу має трудове виховання у таборі. Метою трудового виховання є формування у дітей трудових умінь та навичок, розвиток працелюбності, естетичного ставлення до цілей, процесу та результатів праці [1, с.209-210].

Виховна робота у дитячому оздоровчому закладі повинна бути реальна з точки зору наявних засобів і сил (матеріальних, фінансових, творчих тощо). У першу чергу слід враховувати традиції і можливості табору, рівень підготовки педагогічного колективу, бажання, інтереси дітей і батьків, власний досвід, а також досвід накопичення кращими вітчизняними та зарубіжними таборами.

Список використаних джерел та літератури:

1. Пігіда В. М. Організація цілісного педагогічного процесу в умовах дитячого оздоровчого табору / В. М. Пігіда // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2009. – № 6 (169) березень. – С. 209–215.
2. Сухомлинский В. А. Начальник лагеря – не завхоз / В. А. Сухомлинский // Учительская газета. – 1952. – № 65 (13 августа). – С. 3.
3. Сухомлинский В. А. Звено летом / В. А. Сухомлинский // Вожатый. – 1956. – № 6. – С. 8.
4. Сухомлинский В. А. Самодеятельный пионерский лагерь / В. А. Сухомлинский // Советская педагогика. – 1957. – № 10. – С. 157–160.
5. Планирование воспитательной работы в классе : метод. пособ. / под ред. Е. Н. Степанова. – М. : Сфера, 2000. – С. 105–108.

Аннотація

В.Д.Губяк

Организация деятельности детских летних оздоровительных учреждений на основе педагогических идей В.А.Сухомлинского

Статья поднимает вопросы воспитания школьников в оздоровительных лагерях. Они должны базироваться на идеях педагогического воспитания В. Сухомлинского, А.Макаренка и других выдающихся педагогов. Воспитание школьников сегодня требует новых эффективных технологий воспитательного процесса с учетом международного опыта деятельности лагерей.

Ключевые слова: *Детские летние здравницы, игры, лето, учреждения, лагеря, дети, школьники, вожатые, воспитатели, отдых, методы воспитания.*

Summary
V.D.Hubiak

Organization of Work of Summer Health-Improving Institutions on the Basis of Pedagogical Ideas of V.O.Sukhomlyns'kyi

The problem of adopting methods of practical activities of Children 's summer sanitation camp of Pavlisk secondary school in Kirovograd region according to V.O. Sukhomlinskiy 's pedagogical ideas is very important in our days. Education of contemporary children needs new methods and ways for educational process. However, the results will be reached only after using new ways and methods of education, especially the experience of a great Ukrainian teacher V.O. Sukhomlinskiy.

Key words: *V.O. Sukhomlinskiy, children's summer sanitation establishments, camps, children, schoolchildren, leaders, the educator, sanitation, rest, methods of education, games, summer.*

Дата надходження статті:

„28” серпня 2011 р.

УДК 373.31.032(045)

В.Ф.ДЕРКАЧ,

директор школи

(с.Павлиш Онуфріївського району Кіровоградської області)

Уроки мислення серед природи – один з найголовніших засобів формування особистості молодшого школяра

У статті автор розкриває досвід роботи вчителів початкових класів з розвитку мислення та зв'язного мовлення молодших школярів в контексті педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського.

Ключові слова: *мислення, особистість, засоби, спостереження, урок.*

Спливають непомітно дні, минають роки, відбуваються зміни та реформи в освітянській галузі, та не втрачає своєї актуальності неоціненна педагогічна спадщина видатного Добротворця з Павлиша, учителя, ім'ям якого названі вулиці та навчальні заклади, на ідеях якого виховуються тисячі молодих людей. Сьогодні можна тільки дивуватися, наскільки чітко В.О.Сухомлинський уявляв майбутнє школи.

З перших днів роботи в Павлиській десятирічці він особливо велику увагу приділяв дітям дошкільного та молодшого шкільного віку. Пригадує заслужений учитель України Г.Я.Вовченко, яка багато років працювала під безпосереднім керівництвом видатного педагога: „Пам'ятаю як одного разу на перерві в учительській виникла дискусія з приводу того, з якого віку діти можуть навчатися в школі. Присутні висловлювали різні думки. Василь Олександрович свою думку не висловив, залишивши всіх при своїх переконаннях. Наступного дня він запросив до учительської мого 5-ти річного сина і, не звертаючи ні на кого уваги, почав з ним розмову. Запитував які він знає країни, їх столиці, просив показати на карті. Поспілкувавшись з ним, він взяв хлопця за руку і вийшов на подвір'я школи, залишивши всіх в роздумах – коли дитина може розпочинати навчання, коли вона найкраще запам'ятовує. Це була його відповідь колегам на дискусію попереднього дня”.

Василь Олександрович був переконаний в тому, що дитина розвивається до семи років завдяки отриманим враженням з навколишнього світу. Тому він особисто готував до навчання в школі шестирічних дітей. Він створив для них „Школу радості”, про яку розповів у книзі „Серце віддаю дітям”. Двічі на тиждень він вів майбутніх першокласників у природу, вчив спостерігати та відчувати красу природи.

Видатний педагог проводив велику роботу з учителями, які повинні були працювати з молодшими школярами. З його ініціативи з 1956 року вчителі початкових класів організовано розпочали проводити підготовку дітей дошкільного віку. Це давало бажані результати. Вчитель мав можливість познайомитися зі своїми майбутніми учнями, мав достатньо часу щоб приділити увагу дітям, які прийшли до школи не підготовлені до навчання.

„Влітку 1960 року, – розповідала Жаленко К.М., – Василь Олександрович наполегливо готував мене до роботи в першому класі. Детально пояснював як необхідно працювати, приносив зі своєї бібліотеки і рекомендував читати необхідну методичну літературу. З 01 серпня ми зібрали майбутніх першокласників. Директор проводив цікаві бесіди з ними, наполегливо допомагав мені готуватися до занять. І ось перші уроки, перші радощі й невдачі. Він уважно стежив за кожним моїм кроком, відвідував мої уроки, детально аналізуючи кожний. Розробивши тематику уроків

розвитку зв'язної мови та мислення серед природи, порекомендував розпочати їх проводити з учнями мого першого класу. „Ми будемо вчити наших першокласників говорити і мислити серед природи”, – наголосив В.О.Сухомлинський. Тему першого уроку він визначив так: „Живе й неживе в природі”. Ми довго ходили з Василем Олександровичем подвір'ям школи і ретельно визначали, які об'єкти будуть спостерігати діти”.

Щороку вчителі проводили по кілька уроків в шкільній теплиці, в живому куточку школи. Педагог вимагав, щоб учні не лише вивчали будову рослини чи тварини, а щоб осягнули зв'язок функцій окремих органів з умовами життя. Він наголошував: „Серцям наших дітей якомога раніше треба відкривати і дивний світ природи, і чарівний світ мистецтва, світ казки і самого життя, бо все це засіває ниву дитячої душі зерном добра, правди, любові, вірності, справедливості”.

Василь Олександрович розробив „300 уроків мислення в природі”, на яких, за його словами, відбувалося „живе спілкування з природою”. Ці уроки допомагали йому, а згодом і всім учителям початкових класів, які їх проводили, одержати перші уявлення про індивідуальні особливості кожної дитини, розвиток її мислення та сприйняття нею оточуючого світу.

Аналізуючи плани роботи Павлівської школи, гортаючи сторінки протоколів педагогічних рад, спостерігаєш, що питання, пов'язані з методикою проведення уроків мислення і зв'язного мовлення, часто виносилися на обговорення на засідання педагогічної ради. Директор школи охоче ділився з учителями початкових класів своїми думками „про подорожі” в природу.

Так, на засіданні педагогічної ради 28 серпня 1965 року обговорювався план роботи школи на 1965-1966 н.р. Серед інших питань розглядалися такі:

- Складання творів за матеріалами спостережень.
- Культура мислення і мови учнів.

На цій педраді директор школи радив учителям початкових класів проводити уроки мислення серед природи і визначив їх орієнтовну тематику: „Наше село”, „Живе і неживе в природі”, „Сонце – джерело життя”, „Вода в природі”, „У квітучому саду”.

Вже через півтора місяці він виніс на засідання педагогічної ради питання „Розвиток мови і мислення учнів на уроках серед природи”. Про перші враження від цих уроків розповідали вчителі початкових класів, які за прикладом свого директора розпочали проводити такі уроки.

Розчинилися двері класних кімнат, діти почали виходити на зелену травичку, на свіжий вітерець. Уроки читання і арифметики, особливо в I і II класах, стали все частіше проводитися під голубим небом. Це не було відмовою від уроку або втечею від книжки, від науки в світ природи. Навпаки, це збагачувало урок, оживляло книжку, науку.

Проникнення в таємниці дитячого мислення – ця колективна дослідницька праця духовно об'єднала вчителів початкових класів. Вони почали разом працювати над книгою – описом подорожей до джерела дитячої думки. Кожну подорож присвячували якому-небудь явищу природи або порі року. Описи читалися, обговорювалися. Книга природи поповнювалася.

На засіданні педагогічної ради 26 грудня 1969 року Василь Олександрович виніс на обговорення колег надзвичайно важливе на його думку питання „Розвиток мислення учнів”. Звертаючись до колег він зазначив: „Ми багато втратимо, якщо не дамо дітям елементарних знань про природу”.

Питання методики проведення уроків мислення та розвитку зв'язного мовлення серед природи неодноразово виносились на обговорення на засідання психолого-педагогічних семінарів, які були започатковані видатним педагогом ще в 1963 році.

Так, наприклад, на засіданні психологічного семінару 3 грудня 1969 року, в якому брали участь крім вчителів початкових класів і батьки дошкільників, зацікавлено обговорювалося питання: „Найголовніші передумови успішної підготовки до школи дітей в дошкільні роки, Василь Олександрович наголосив на тому, що найбільше впливає на виховання дитини середовище, в якому вона знаходиться від чотирьох до дев'яти років, в тому числі і оточуюча природа. Проведення психологічних семінарів, які Василь Олександрович називав творчою лабораторією вчителя, є актуальними і сьогодні в практиці роботи школи. Часто до цієї важливої справи долучаються психологи навчальних закладів, з якими тісно співпрацює школа. Це дає свої позитивні результати (вагомі)”.

Сьогодні вчителі початкових класів Павлівської школи, – як і радив видатний педагог, – в різні пори року організують цікаві для учнів уроки мислення серед природи. Назву лише кілька тем: „Бджілка на квітці”, „Дідусів виноград”, „Музика весняної горобини”, „Криниця у рідному краї”, „Знову цвітуть каштани”, „Кульбабка”, „У квітучому саду”. Для їх проведення вчителі добирають різні об'єкти живої та неживої природи, організують цікаві спостереження, розвивають у дітей уміння бачити, чути, відчувати серцем красу природи, вчать визначати зовнішні ознаки предметів та явищ, порівнювати та узагальнювати, спостерігати за змінами в природі в різні пори року.

Навіть вивчення букв, як і рекомендував Василь Олександрович, часто здійснюється не за партою, а серед природи. Діти подорожують садом, весело щебечуть біля квітучих каштанів, уважно розглядають листочки на білоріхих берізках, а потім всі зручно сідають в „Зеленому класі” і продовжують спостереження за навколишньою природою. Особливо запам’ятовуються молодшим школярам уроки, які проводять вчителі на березі річки, у лісі, у дідуся Миколи на пасіці.

Для стимулювання образності дитячого мислення та розуміння музики природи на таких уроках використовуються класичні твори композиторів. Музика, яка звучить безпосередньо в природі, допомагає дитині сприйняти пори року, політ джмеля, увянути вальс квітів чи схід сонця, відчуті шепіт пшеничного колосся.

Особливість цих уроків – зацікавити, захопити дитину чарівним світом навколишньої природи, дати імпульс для польоту думки, фантазії. Тільки тоді, наголошував Василь Олександрович, думка в учня працюватиме, якщо в нього виникне здивування: чому саме так? Подив розвиває мислення, зумовлює інтерес до навчання.

Наступна сходинка у розвитку дитячого мовлення – складання творів на основі спостережень. І дійсно, для розвитку своїх творчих задатків дитина має написати про побачене, пережите. За порадою свого наставника павлівські педагоги великого значення надають зразкам: спочатку вони разом з дітьми складають твір, допомагають відшукати потрібні слова, створити образи, сформулювати думки, розгорнути сюжет. Читають твори, написані власноруч. Бо по-справжньому надихнути учнів на творчість, за словами великого педагога, може той учитель, який сам уміє творити. Адже творчість заохочується творчістю.

Педагоги вчать дітей замислюватись над емоційним забарвленням слова, їх лексичним значенням. Учні записують окремі слова, образні вислови до „Словникової скарбнички”, яка є в кожного учня і поповнюється протягом чотирьох років навчання їх у початковій школі. А в „Чарівні скриньки” Золотої Осені, Зими-Білосніжки, Зеленої Весни і Сонячного Літчка діти вкладають слова, словосполучення, речення, які найвиразніше передають настрій кожної пори року. Цей накопичений матеріал використовується при написанні творів, віршів, казок.

Роки навчання дітей в початкових класах В.О.Сухомлинський вважав найефективнішим періодом виховання любові до рідного слова. Він разом з колегами наполегливо прагнув, щоб саме у цьому віці у духовне життя дітей ввійшло якнайбільше слів і словосполучень рідної мови з емоційним забарвленням. В.О.Сухомлинський рекомендував учням початкових класів вивчати ті рядки поетичних творів видатних поетів, які ввійшли в золоту скарбницю національного багатства слова.

Виступаючи на засіданні педради школи з доповіддю „Педагогічна культура уроку і якість знань учнів” 28 грудня 1966 року Василь Олександрович, звертаючись до колег сказав: „Дуже вражає наша байдужість до власної мови. Мова – це наш найголовніший інструмент в роботі. Ми маємо справу з мисленням учня. І коли у вчителя мова примітивна, учням важко сприймати те, що говорить учитель. Слово вчителя найголовніший інструмент у його роботі, і цим інструментом він мусить володіти досконало”.

Виступаючи на засіданні педагогічної ради школи в обговоренні доповіді „Про дотримання єдиного мовного режиму”, видатний педагог знову наголосив, що найголовніше – це культура мови самого вчителя і визначив основні вимоги до неї: ясність, чіткість, визначеність і послідовність.

Аналізуючи стан навчально-виховної роботи за 1962-1963 н.р. та визначаючи завдання на новий, директор школи вказав на те, що вчителі початкових класів повинні звернути особливу увагу на засвоєння орфографічного мінімуму. Їх основне завдання полягає в тому, щоб на основі спостережень над оточуючою природою і життям, на основі уміння читати й писати, навчити дітей змістовно й грамотно викладати свої думки, як усно, так і письмово.

„Складання творів, – наголошував директор школи на засіданні педагогічної ради, – це загальнопедагогічна проблема від розв’язання якої залежить розумовий розвиток дітей, багатство їхнього духовного життя. Дитяче мислення схильне до творчості, треба тільки виробити в дитині прагнення до цього”. І вчителі початкових класів прищеплюють учням перші навички поетичної творчості. Ось лише кілька рядків із дитячих творів:

<p>В „Зеленім класі” ми вчимося мислити. І наш невидимий з природою зв’язок Допомагає все переосмислити, Своїми мріями ми досягнем зірок.</p> <p>Ми пам’ятаємо, як Сухомлинський вчив Спостерігати за життям навколо.</p>	<p>Павлівська школа – рідний дім, Щоранку ми йдемо до неї. Колиска знань радіє всім, Щоразу відкриваючи нам двері.</p> <p>Знання міцні вона дає, Науки кремень легко нам долати.</p>
---	--

Себе всього він дітям присвятив, І ти нам, мов домівка, рідна школо!	В житті, в пригоді нам стає І вчить людей нас шанувати.
Камінська Анастасія, 4-А клас	Курка Єлизавета, 4-А клас

Заключним етапом роботи на уроці мислення є складання казок. Складати казки дітям просто необхідно, стверджував Василь Олександрович, який сам любив казки, знав їх багато і залишив нам у спадок понад півтори тисячі своїх оповідань – мініатюр, казок з яскраво вираженим моральним спрямуванням, написаних простою дохідливою мовою. З великим інтересом слухають сьогоднішні школярі казки, які свого часу складали їхні батьки. Це має позитивний вплив на формування особистості молодшого школяра.

Список використаних джерел та літератури:

1. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К., 1976-1977. – Т. 4.
2. Сухомлинський В. О. Директор школи – організатор навчально-виховної роботи : дисертація. – 1955.
3. Сухомлинський В. О. Сто порад учителю / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : у 5 т. – К. : Рад. школа, 1976. – Т. 2.
4. Книги протоколів засідань педагогічних рад Павлівської середньої школи. 1962-1963; 1965-1966; 1969.
5. Книга протоколів психологічного семінару Павлівської середньої школи 1968-1969;
6. Аналіз уроків відвіданих директором Павлівської середньої школи. 1968-1969 н.р.

Анотація

В.Ф.Деркач

Уроки мислення среди природи – один из самых главных средств формирования личности младшего школьника

В статье „Уроки мисления среди природы – один из главных средств формирования личности младшего школьника” Деркач В.Ф. раскрывает опыт работы учителей начальных классов по развитию мышления и связной речи младших школьников в контексте педагогического наследия В. А. Сухомлинского.

Ключевые слова: мышление, личность, средства, наблюдение, урок.

Summary

V.F.Derkach

Lessons of Thinking in the Nature – One of the Most Principle Forms of Personality of Junior Pupil Formation

In the article the author conveys the experience of junior school teachers connected with the development of thinking and connected speech of junior schoolchildren in the context of Vasyl' Sukhomlyns'kyi pedagogical heritage.

Key words: thinking, personality, means, observation, lesson.

Дата надходження статті:

„29” серпня 2011 р.

УДК 371.133–026.15:929–051В.Сухомлинський(477)(051)

І.М.ДИЧКІВСЬКА,

кандидат педагогічних наук, доцент
(м.Рівне)

**Креативність як складова інноваційної діяльності педагога в контексті ідей
В.О.Сухомлинського**

У статті розглядаються особливості креативності як провідної характеристики інноваційної діяльності педагога, аналізуються бар'єри прояву креативності та шляхи їх усунення. Висвітлено окремі аспекти проблеми творчості та творчого розвитку педагога у контексті ідей В.О. Сухомлинського.

Ключові слова: креативність, інноваційна діяльність, педагогічна творчість, В.О. Сухомлинський.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Пошук шляхів оновлення педагогічної освіти здійснюється на різних рівнях: одні установи щойно починають розробляти концепції оновлення, інші – вже оформились як новий тип навчального закладу. Інноваційні пошуки приводять до появи, зародження якісно нових зразків освітніх систем, які мають структурно-організаційні особливості, що виявляється у нових формах освітніх закладів (адаптивні освітні установи, дитячі садки-школи, школи-лабораторії, гімназії, ліцеї тощо).

За всіх відмінностей у стратегії й тактиці шляхів виникнення альтернативних закладів існує те спільне, що їх об'єднує. У всіх випадках основою оновлення виступає інноваційна педагогічна діяльність, результатом якої є не лише виникнення закладів нового типу, тобто структурних змін, а й зміни її концептуальних засад. Це означає, що цільові, змістові та процесуальні характеристики інноваційної освітньої системи моделюються на основі пріоритетних, насамперед, гуманістично зорієнтованих педагогічних ідей і технологій [5, с.4]. Означений процес обумовлений тим, що інноваційні зміни спрямовані в першу чергу на актуалізацію освітніх потреб особистості, яка росте і розвивається.

Аналіз досліджень і публікацій... Проблеми інноваційної педагогічної діяльності серед проблем наукової педагогіки висувуються на рівень пріоритетних. Досліджуються методологічні (Г.Б. Корнетов, В.І. Загвязинський, В.Я. Ляудіс, В.Ф. Паламарчук, І.П. Підласий, О.Я. Савченко, В.О. Сластьонін, Н.Р. Юсуфбекова), аксіологічні (М.С.Бургин, М.В. Кларин, О.В. Попова, М.М. Поташник), практиологічні (С.М. Седова, А.І. Пригожин), методичні (В.П. Беспалько, А.О. Вербицький, Н.Г. Осухова, Е.А. Плеханов), управлінські (Л.І. Даниленко, В.Т. Кваша, О.Г. Хомерики) аспекти даної проблеми. Вчені відзначають, що структура інноваційної діяльності оптимально відповідає характеру сучасних соціальних процесів. Як відомо, сучасному суспільству притаманна „відкрита” перспектива. Відповідно до цього виховання і навчання мають функціонувати у плані „сьогодення з орієнтацією на майбутнє” натомість традиційному, що діяло „у сучасному, виходячи з минулого”.

Формулювання цілей статті... Мета статті – розкрити особливості креативності як провідної характеристики інноваційної діяльності педагога у контексті ідей В.О. Сухомлинського, проаналізувати бар'єри прояву креативності та шляхи їх усунення.

Виклад основного матеріалу... Інноваційна педагогічна діяльність – особливий вид творчої діяльності, який спрямований на оновлення системи освіти. Така діяльність є наслідком активності людини, що виявляється не стільки у пристосуванні до зовнішнього середовища, скільки у перетворенні його у відповідності з особистими і суспільними потребами та інтересами.

Поняття „інноваційна діяльність” – складне і багатопланове. Зокрема, така діяльність розглядається як:

- складний процес взаємодії індивідів, спрямований на розвиток об'єкта, на його переведення в якісно новий стан;
- систему, цілісну й комплексну діяльність, яка складає зміст трьох взаємопов'язаних компонентів інноваційного процесу (створення, освоєння та застосування нових засобів);
- особливий вид творчої діяльності, що об'єднує всю сукупність різноманітних операцій і дій, спрямованих на одержання нових знань, технологій, систем.

Інноваційна діяльність – цілеспрямована педагогічна діяльність, заснована на осмисленні (рефлексії) практичного педагогічного досвіду за допомогою порівняння та вивчення, зміни та розвитку навчально-виховного процесу з метою досягнення більш високих результатів, одержання нового знання, якісно іншої педагогічної практики.

Інноваційна педагогічна діяльність – це один із видів продуктивної діяльності, необхідним компонентом якої є творчість.

Надбання світової (Я.А. Коменський, Й.-Г. Песталоцці, А. Дістервег та ін.) і вітчизняної (Г.С.Сковорода, К.Д. Ушинський, Л.М. Толстой, С.Ф. Русова, В.О. Сухомлинський) педагогіки, сучасні науково-педагогічні дослідження та практичний досвід багатьох поколінь педагогів переконливо доводять необхідність творчого елемента в педагогічній діяльності. Творчість є неодмінною ознакою інноваційного процесу і об'єктивною необхідністю в інноваційній педагогічній діяльності.

Слід пам'ятати, що специфіка педагогічної творчості полягає перш за все в тому, що об'єктом і підсумком її є творіння особистості, а не образу, як у мистецтві або механізму чи конструкції, як у техніці.

Педагогічний процес виступає як спільна творчість (співтворчість) педагога й вихованця. Справжній педагогічний процес виникає в той момент, коли створюється ситуація педагогічної взаємодії й ситуація „педагогічного перетворення людини” [3].

Таким чином, інноваційна педагогічна діяльність – це не просто дії педагога по вирішенню постійно виникаючих педагогічних задач (що передбачає творча діяльність), а „цілеспрямована, осмислена, усвідомлена, планомірна творча діяльність учителя, вихователя” [2, с.23].

Видатний вітчизняний педагог В.О.Сухомлинський, підкреслюючи творчий характер педагогічної праці, наголошував: „... перетворення наукових істин у живий досвід творчої праці – це найскладніша сфера дотикання науки до практики. Зроблене вченим відкриття, коли воно оживає в людських взаємовідносинах у живому пориві думок і емоцій, постає перед учителем як

складне завдання, розв'язати яке можна багатьма способами... У виборі способу, втіленні теоретичних істин у живі людські думки й емоції саме і полягає творча праця вчителя" [8, с.7].

Креативність розвивається в процесі засвоєння того, що вже було накопичено, а потім здійснюється зміна, перетворення існуючого досвіду педагога. Серед важливих особистісних та професійних умінь і якостей значне місце посідає установка педагога на розуміння нового та його створення, нетрадиційний підхід до структурування навчально-виховного процесу, вміння творчо вирішувати питання, які виникають у педагогічній взаємодії з вихованцями, колегами, батьками дітей.

Особливо важливими є характеристики поведінки педагога, пов'язані з розвитком креативності вихованців, оскільки в кінцевому рахунку не знання і не окремі вміння забезпечують розвивальний ефект, а їх втілення і реальна поведінка.

В роботах американського дослідника креативності Е.Торранса виокремлюються чинники поведінки вчителя, що позитивно впливають на розвиток означеної якості у дітей:

- 1) визнання цінності творчого мислення;
- 2) розвиток чутливості дітей до стимулів оточення;
- 3) вільне маніпулювання об'єктами та ідеями;
- 4) вміння дати конструктивну інформацію про творчий процес;
- 5) вміння розвивати конструктивну критику, але не критиканство;
- 6) заохочувати самоповагу;
- 7) розсіювати почуття страху перед оцінкою тощо.

Психолого-педагогічні дослідження (М. Гнатко, Л. Подимова, В. Просецький, В. Сластьонін та ін.) довели, що креативність педагога виникає на основі наслідування досвіду, концепції, ідеї, окремого прийому, формі, методу з поступовим зменшенням питомої ваги наслідувального компонента і, отже, послідовним зростанням питомої ваги творчого компонента педагогічної діяльності. Схематично цей процес можна представити таким чином: наслідування, копіювання → творче наслідування → наслідувальна творчість → справжня творчість [1].

Виокремлюють такі *рівні педагогічної творчості*:

1. Творчість у широкому розумінні – відкриття нового для себе, тобто виявлення педагогом варіативних нестандартних способів вирішення завдань. На цьому рівні здійснюється перехід від алгоритмізованих, стереотипних прийомів до суб'єктивно нових.

2. Творчість у вузькому розумінні – відкриття нового і для себе і для інших, новаторство.

За даними порівняльного аналізу творчих і нетворчих педагогів, у першій категорії педагогів краще розуміння себе, більш висока самоповага, адекватна самооцінка, сильний зв'язок між такими підструктурами самосвідомості, як знання про себе, ставлення про себе, задоволеність своєю професійною діяльністю. Але творчий, конструктивний педагог – не зовсім те ж саме, що педагог з високим інноваційним потенціалом. Інтерес до новацій може співіснувати із спрямованістю не на розвиток вихованця, а на інші зовнішні цілі: підвищення престижу в очах адміністрації, колег, батьків вихованців, задоволеність від володіння „модними” методиками тощо.

Факт спрямованості, зацікавленості педагога інтересами тих чи інших учасників педагогічного процесу в психології називають особистісною центрацією педагога (О.Б.Орлов). Виокремлюють 6 центрацій:

- 1) бюрократична – спрямована на адміністрацію навчального закладу;
- 2) конформістська – центрована на колегах;
- 3) авторитетна – на батьках;
- 4) егоцентрична – на своїх особистих інтересах і переживаннях;
- 5) методична – на засобах навчання та виховання;
- 6) гуманістична – на інтересах дитини.

Лише гуманістична центрація (можливо у поєднанні з іншими значущими сферами педагогічного процесу) – умова того, що нововведення буде відповідати дійсній меті навчання та виховання.

Ідея центрації дозволяє зрозуміти, пояснити причини психологічних бар'єрів, що виникають у педагогів при сприйнятті та впровадженні нового.

Креативний компонент готовності до інноваційної педагогічної діяльності виявляється через наступні показники:

- відкритість щодо педагогічних інновацій;
- гнучкість, критичність мислення;
- творчу уяву.

На шляху впровадження нової ідеї, проекту або технології виникають бар'єри не лише організаційного характеру, але й методологічного, педагогічного, психологічного.

Опір нововведенням – явище досить розповсюджене. Форми такого опору можуть бути різними: від прямої відмови (під тими чи іншими приводами) брати участь у інноваційній діяльності до імітації активності з одночасною демонстрацією того, що нововведення не дає позитивних результатів.

Основним бар'єром на шляху прийняття нового є накопичений у минулому досвід роботи, а він завжди консервативний і несприйнятливий до новацій; такий досвід перебудовується з великими труднощами.

Наступний бар'єр пов'язаний з особливостями педагогічного мислення великої частини вихователів, учителів і спеціалістів, які не мають відповідної педагогічної освіти: вони сповідають просто здоровий глузд і побутові уявлення про характер своєї професійної діяльності. Ці уявлення зводяться до простого висновку: щоб бути гарним вихователем, учителем треба знати добре свою роботу, а все інше – зайві премудрощі.

Психологічні бар'єри виникають тоді, коли потрібно вийти за межі звичних способів розв'язання професійного завдання, здійснити перехід на іншу точку зору.

До вищезначених бар'єрів у інноваційній діяльності відносять і бар'єри творчості: схильність до конформізму (прагнення бути подібним на інших людей, не відрізнятися від них своїми судженнями і вчинками); боязнь виявитися „білою вороною” серед людей, видатися їм нерозумним і смішним у своїх судженнях; боязнь видатися надто екстравагантним, навіть агресивним у своєму неприйнятті і критиці думок інших людей; боязнь помсти з боку іншої людини, чю позицію ми критикуємо; особистісна тривожність, невпевненість у собі, негативне самосприйняття („Я-концепція”), що характеризується заниженою самооцінкою особистості, небажанням висловлювати свої ідеї; негнучкість, ригідність мислення.

Для розвитку креативної поведінки, творчого самовираження майбутніх педагогів використовуються завдання, що спонукають до багатоваріантних рішень. У монографії М.В.Кларина „Інноваційні моделі навчання у зарубіжних педагогічних пошуках” пропонуються рекомендації щодо створення творчої обстановки у процесі навчання:

- усувати внутрішні перепони творчим проявам. Щоб студенти були готові до творчого пошуку, потрібно допомогти їм набутти впевненості у своїх взаєминах з оточуючими – однокурсниками, викладачами;
- приділяти увагу роботі підсвідомості. Навіть коли проблема не знаходиться безпосередньо у центрі уваги, наша підсвідомість може непомітно для нас самих працювати над нею. Деякі ідеї можуть на мить „з'явитися на поверхні”, тому важливо своєчасно зафіксувати їх, щоб пізніше прояснити, впорядкувати і використати;
- утримуватися від оцінок. Це дозволяє тим, хто навчається, розширити потік ідей, більше часу й уваги приділити вільним роздумам над проблемою;
- показувати студентам можливості використання метафор і аналогій для творчого пошуку, відшукування нових асоціацій та зв'язків. Можливості творчого пошуку збільшуються за рахунок незвичайних співставлень, порівнянь. Під час вузівського навчання робота з метафорами передбачає не просто спонукання до образного мислення, але й поєднання спонтанності у створенні образів і цілеспрямованості в їх осмисленні, включенні у вирішення творчого завдання;
- надавати можливість розумової розминки, зміст якої не пов'язаний з майбутньою запланованою діяльністю;
- підтримувати жвавість уяви, яка є підґрунтям творчого мислення;
- „дисциплінувати” уяву, фантазію, контролювати їх. Після творення обстановки внутрішньої свободи, періоду „дозрівання ідей”, усі пропозиції обговорюються і критично переглядаються;
- розвивати сприйнятливості, підвищувати чутливість, широту й насиченість сприйняття всього оточуючого;
- допомагати тим, хто навчається, знаходити сенс, визначати загальну спрямованість їх творчої діяльності, бачити у цьому розвиток власних можливостей у вирішенні творчих завдань [4].

Серед моделей навчання виокремлюється організація творчого пошуку на основі систематичного вирішення проблем, дискусії та дидактичної гри. Особливе місце серед означених моделей належить дидактичним і рольовим навчальним іграм, які дозволяють найбільшою мірою відтворити ситуації творчого професійного пошуку. Такі ігри сприяють закріпленню теоретичних знань, формують управлінські вміння дидактичної діяльності вихователя, розвивають творчий підхід до моделювання освітніх систем, підвищують ефективність інтелектуальної праці.

У світовій педагогіці виокремлюють поняття, тісно пов'язані з використанням гри у навчальних цілях: моделювання, імітація, змагання. Однією з функцій ігрового моделювання є пошук самостійного рішення того чи іншого професійного завдання та зміна, корекція його вирішення. В якості головних способів ігрового моделювання педагогічної діяльності визначають

мікрвикладання, реалізацію педагогічних ситуацій, соціально-психологічний тренінг, психодраму, дидактичні спектаклі тощо. Ігрове моделювання включає й різні форми творчого пошуку: „мозковий штурм”, дискусії, метод синектики (об'єднання різнорідних елементів).

В умовах ігрового моделювання відбувається перехід навчальної діяльності у навчально-творчу, оскільки створені умови сприяють використанню потенційних можливостей студентів, їх творчих здібностей. Ігрове моделювання дозволяє позбавитися від педагогічних стереотипів, шаблонів, що особливо важливо у розвитку готовності до здійснення нововведень як складової інноваційної поведінки майбутніх педагогів.

Серед специфічних методів формування креативної поведінки педагога на особливу увагу заслуговують методи рефлексивно-інноваційного практикуму, запропоновані В.О.Сласт'яніним і Л.С.Подимою, як-от: полілог, дискусія, рефлексивна інверсія, інтерв'ю. Суть означених методів „рефлексивного культивування” полягає в їх принциповій інноваційній відкритості по відношенню до кожної педагогічної задачі, не у споживацькому, а у творчому розумінні [7]. Рефлексивно-інноваційні методи дозволяють актуалізувати попередній досвід, переосмислити його, виявити нові відношення і проблеми освітньо-виховного закладу майбутнього, спрямувати процес переосмислення себе та своєї діяльності у напрямку створення інновацій.

До методів, що дозволяють реалізувати креативну поведінку педагога, перш за все, належить проблемно-рефлексивний полілог, метою якого є актуалізація і розвиток творчих можливостей педагога до самостійного осмислення проблем інноваційної діяльності, а також до прийняття інноваційних рішень. Даний метод складається з таких етапів:

- 1) етап відшукування і визначення педагогічних проблем, де кожний учасник, не повторюючи попереднього, структурує проблеми;
- 2) етап висунення ідей по вирішенню означених проблем;
- 3) колективне обговорення.

Цінність такого полілогу полягає в тому, що забезпечується розвивальний ефект не лише найбільш підготовлених у формулюванні й вирішенні проблем педагогів, а й усіх – в тому числі, менш поінформованих і творчих. Через „заборону” на повторення кожним учасником досягається ефект максимального осмислення альтернативних рішень.

Проблема творчості і творчого розвитку педагога не просто такого, який пізнає, а такого, що перетворює педагогічну дійсність, здатного побачити незвичне у буденних явищах і фактах, розширити звичні рубежі людських знань, – одна з найяскравіших сторінок педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського.

Визначаючи творчий стиль педагога як „творчу педагогіку повсякденної праці, в якій теоретичні закономірності процесу впливу на духовний світ вихованця немов зливаються з особистістю вчителя”, В.О. Сухомлинський вважав, що „найпрекрасніша, найтонша методика дієва лише тоді, коли є жива індивідуальність педагога, коли в загальне він вносить щось своє, глибоко продумане” [8, с.9].

Висновки... Реалізація ідей видатного педагога-гуманіста В.О. Сухомлинського у процесі професійної підготовки майбутніх вихователів, на нашу думку, дає можливості для засвоєння ними не лише педагогічних знань, але й сприяє чіткому усвідомленню себе в цій професії, допомагає проникнути в суть педагогічної інноваційної діяльності і виховати творче ставлення до організації освітнього процесу.

Список використаних джерел та літератури:

1. Гнатко Н. М. Проблема креативности и явление подражания / Н. М. Гнатко. – М., 1994.
2. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : навч. посіб. / І. М. Дичківська. – К. : Академвидав, 2004.
3. Кан-Калик В. А. Педагогическое творчество / Кан-Калик В. А., Никандров Н. Д. – М. : Педагогика, 1990.
4. Кларин М. В. Инновационные модели обучения в зарубежных педагогических поисках / М. В. Кларин. – М., 1994.
5. Підласий І. П. Формування професійного потенціалу як мета підготовки вчителя / Підласий І. П., Трипольська С. А. // Рідна школа. – 1998. – № 1. – С. 3–5.
6. Просецкий В. А. Психология подражания : автореф. дисс.... докт. психол. наук / В. А. Просецкий. – М., 1974.
7. Сласт'янін В. А. Педагогика: инновационная деятельность / Сласт'янін В. А., Подымова Л. С. – М. : Изд-во Магистр, 1997.
8. Сухомлинський В. О. Моя педагогічна система / В. О. Сухомлинський // Рад. школа. – 1985. – № 6. – С.7–10.

Анотація

И.М.Дичковская

Креативность как составляющая инновационной деятельности педагога в контексте идей В.А.Сухомлинского

В статье рассматриваются особенности креативности как ведущей характеристики инновационной деятельности педагога, анализируются барьеры проявления креативности и пути их преодоления. Освещены отдельные аспекты проблемы творчества и творческого развития педагога в контексте идей В.А.Сухомлинского.

Ключевые слова: креативность, инновационная деятельность, педагогическое творчество, В.А.Сухомлинский.

Summary

I.N.Dichkovskaya

Creativity as Constituent of Teacher's Innovative Activity in the Context of Ideas of V.O.Sukhomlyns'kyi

The features of creativity as leading description of teacher's innovative activity are examined and the barriers of display of creativity and the ways of their removal are analysed in the article. The problem of creation and creative development of the teacher is exposed in the context of ideas of V.O.Sukhomlyns'kyi.

Key words: creativity, innovative activity, pedagogical creation, V.O.Sukhomlyns'kyi.

Дата надходження статті:

„2” вересня 2011 р.

УДК 372.32

О.М.ДОМАНЮК,
асистент
(м.Кременець)

Соціалізація дитини в умовах дошкільного навчального закладу

У статті розглядається проблема соціалізації дітей старшого дошкільного віку та визначається роль дошкільного навчального закладу у цьому процесі.

Ключові слова: соціалізація, соціальний досвід, дошкільний навчальний заклад.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Однією з найважливіших педагогічних задач, визначених нормативно-правовими актами в галузі дошкільної освіти є адаптація дитини до соціального середовища, входження дитини до світу людей, її соціалізація. Соціалізація особистості в дошкільному дитинстві – це процес становлення дитячої особистості у взаємодії із соціальним оточенням, результат входження у світ конкретних соціальних зв'язків, оволодіння досвідом людських взаємин та конструювання власного образу світу. Соціалізація дитини, тобто її входження у світ людей, починається від самого народження і проходить у певному соціальному середовищі. Малюк розвивається в межах своєї сім'ї, певного соціального й національного оточення. На нього впливають батьки, родичі й інші дорослі, однолітки, з якими він спілкується, а також дошкільний навчальний заклад [8, с.98].

Дошкільний навчальний заклад є тією соціальною інституцією, яка забезпечує педагогічно виважену соціалізацію дітей, формує моделі поведінки дитини, її цінності, систему стосунків із соціальним довкіллям. Цей заклад несе відповідальність за процес соціального розвитку особистості, він покликаний полегшити її входження у широкий соціальний світ та розвинути внутрішні потенційні сили дитини. У нього свої значущі і достатньо специфічні, соціалізуючі та виховні завдання, серед яких найважливішими є формування соціальної компетентності дітей, становлення дитячої індивідуальності, творчого самовиявлення, вибудовування стосунків зі світом, з дорослими, з іншими дітьми. Відкритість дошкільного навчального закладу сприяє забезпеченню належного ступеня пізнання дітьми соціального світу, освоєння і привласнення дітьми розмаїття його соціальних стосунків і зв'язків на основі активного, послідовного та суб'єктивного сприйняття. Основним результатом його функціонування є успішна взаємодія із соціумом, освоюючи який дошкільний заклад стає важливим соціальним інститутом соціалізації дитини.

Зростання ролі освіти, що спостерігається в багатьох країнах світу, в тому числі і в нашій, змінило відношення до дошкільних навчальних закладів. Відтак, головним чином виступає педагогічна функція дошкільної установи: як виховують, чому вчать, наскільки успішно готують до школи, до життя. Щоб успішно виконувати педагогічні функції, дошкільний заклад повинен переглянути зміст і якість освітньо-виховної роботи з дітьми, шукати шляхи сильнішого впливу на кожну дитину.

Аналіз досліджень і публікацій... Відомі дослідники психічного розвитку дитини дошкільного віку О. В. Запорожець та М. І. Лісіна відзначали, що дитинство займає особливе місце в процесі становлення і розвитку особистості в онтогенезі і найважливішою умовою розвитку при цьому являється повноцінне спілкування дитини з оточуючими дорослими.

Із вступом до дошкільного навчального закладу в мікросередовищі дитини з'являється важливий дорослий – вихователь. Від спілкування з ним, його поведінки значним чином залежить ефективність соціалізації дитини в дошкільному закладі. При цьому особливо гостро постає питання про рівень підготовки і розвитку професійно важливих якостей педагогічних кадрів і організації умов підвищення їх кваліфікації. Багато дослідників відзначають, що в дошкільному дитинстві виховувати дитину повинні педагоги, власний рівень розвитку особистості яких достатньо високий, адже „особистість формує особистість” (О. О. Смирнова, О. Є. Кравцова, і ін.).

Таким чином, проблема розвитку дитини в дошкільному закладі зводиться до підготовки і супроводу професійної діяльності педагогів. Соціально-педагогічний супровід соціалізації дитини передбачає особистісно зорієнтовану взаємодію між тим, хто супроводжував (вихователь) і тим, хто цього потребує (дитина), на засадах гуманістичного виховання, яке відповідає реальному статусу сучасного дошкільного дитинства. Дорослий для дітей 4-5-років є джерелом нових знань, пізнавальних вражень, які втілюються у перші навчальні уміння. Для старшого дошкільника цінність дорослого полягає в його здатності брати участь у різноманітних соціальних зв'язках, орієнтуватися у багатстві та ієрархії міжлюдських стосунків, а отже – бути прикладом соціальної поведінки дитини у соціальному довір'ї (Т. І. Поніманська).

Формулювання цілей статті... Метою даної статті є проаналізувати проблему соціалізації дітей старшого дошкільного віку в умовах дошкільного навчального закладу та визначити вплив даної інституції на цей процес.

Виклад основного матеріалу... Як зазначено у Базовій програмі розвитку дитини дошкільного віку „Я у Світі” вступ дитини до дошкільного закладу – важлива подія в її житті, що знаменує новий етап розвитку, пов'язаний з входженням у широкий соціум, адаптацією до нових умов життя, освоєнням правил поведінки в групі. На відміну від сім'ї, тут дитина перебуває в колективі однолітків, з якими може себе порівняти, разом гратися, товаришувати. Завдяки цьому формується почуття належності до дитячого співтовариства, яким дошкільник дорожить і в якому прагне перебувати. Він поводить себе самостійніше, ніж удома, звільняється від центрації на собі та своїх проблемах, навчається узгоджувати власні інтереси з інтересами інших дітей, домовлятися, поступатися, доводити власну думку, виявляти гнучкість та самоповагу. Пріоритети освіти старшого дошкільника – соціальна компетентність, практична вмільність, збалансований фізичний, розумовий, вольовий та морально-духовний розвиток [1, с.320].

Дошкільний навчальний заклад – друга після сім'ї інституція соціалізації, яка історично завжди була і сьогодні залишається суспільним середовищем розвитку і виховання дошкільника, єдиною можливістю забезпечити дитині повноцінне дитинство, якісний соціально-особистісний розвиток, педагогічно виважену соціалізацію, перший соціальний досвід спілкування з однолітками. Така соціальна інституція є не лише освітньою виховною установою, що здійснює підготовку дитини до шкільного навчання. У більшості випадків – це джерело соціалізуючого впливу на дітей, який, окрім розвитку інтелекту і передачі знань, умінь, навичок, цілеспрямовано формує моделі поведінки дітей, їхні цінності, систему взаємин із суспільним оточенням. Усе це становить той соціальний ресурс, з яким дитина переходить у наступну соціальну стадію розвитку – молодший шкільний вік.

Під впливом дошкільного навчального закладу в дитини формується свідоме ставлення до себе як до самостійної особистості, рівної з іншими людьми, відбувається становлення позитивного образу „Я”, формування почуття гідності та власної значущості серед інших людей. У дошкільника формується адекватна самооцінка, збереження свого особистого простору, усвідомлюється власна поведінка з урахуванням можливих реакцій інших людей, виховується вміння пристосовуватися до життя в нових соціальних умовах, а також протистояти негативним впливам незнайомих людей, коректно припинити неприємне спілкування. Дошкільний навчальний заклад – середовище, де дитина отримує елементарні знання, уміння, навички, які гарантують формування в неї здатності орієнтуватися в довір'ї, набувати життєвого соціального досвіду, адекватно реагувати на явища, події, людей, предметний світ [5, с.26].

У Базовій програмі розвитку дитини дошкільного віку „Я у Світі” відзначено, що у дошкільному закладі дитина дістає задоволення від спільних ігор, розваг, свят, змагань, апробує свої можливості, визначається зі статусом в групі однолітків, усвідомлює, які якості сприяють її авторитету серед товаришів. Вона залучається до систематичних занять, розширюються її уявлення про світ, удосконалюються розумова та практична діяльність [1, с.320].

Раніше батьки і педагоги сприймали дошкільний заклад як інституцію, відповідальну за здоров'я дитини і її підготовку до школи. Зараз же однією з основних його функцій є соціалізація дитини. Ми погоджуємось з думкою О. Л. Кононко та Л. Ю. Якименко, що цьому питанню у виховній діяльності дошкільного закладу приділяється менше уваги, ніж потрібно. Як наслідок – недостатня поінформованість батьків та педагогів про статус дитини в групі однолітків, причини такого стану, його значущість для емоційного благополуччя дитини, методи та прийоми успішної соціалізації дошкільників. Для того, щоб це змінити, слід зрозуміти, що соціалізація дошкільника – важлива і складна проблема, яка прирівнюється до його розумового розвитку [9, с.91].

Дошкільний навчальний заклад – помічник сім'ї у вихованні дітей. Проте, сьогодні авторитет пересічного дошкільного закладу серед громадян не надто адекватний. Водночас однаково багато чути претензій як від батьків до дошкільного закладу, так і від дошкільного закладу до батьків. Дошкільна освіта розглядає дошкільний вік як самоцінний період життя дитини, змістовний у всьому його розмаїтті, емоційно насичений, позитивно забарвлений на всіх сходинках соціальних осередків. Тому потрібна нова педагогічна установка: зміст дошкільної освіти має активно звертатися до цінностей та інтересів дітей, зберігати дитячу субкультуру та збагачувати дитяче життя соціальними досягненнями. Дошкільний заклад повинен бути суб'єктом соціального партнерства, що передбачає наявність творчих ініціатив, значимих не тільки для дошкільного закладу, але й для батьків вихованців.

З метою визначення впливу дошкільного закладу на соціалізацію старших дошкільників ми провели дослідження, в якому взяли участь 47 дітей, серед них були такі, що відвідували дошкільний заклад з раннього і молодшого віку (35), і ті, які до досягнення старшого дошкільного віку виховувалися в сім'ї (12).

Нами було проведено спостереження за поведінкою дошкільників, на основі якого складено індивідуальний профіль соціального розвитку кожної дитини за таблицею, запропонованою Л. А. Шик [3, с.128]. Дана таблиця являє собою своєрідну шкалу з питаннями-твердженнями, що характеризують розвиток соціальної сфери дошкільника при взаємодії з дорослим та однолітками, а також засвоєння норм і вимог найближчого оточення. Пропонуємо частину таблиці.

Таблиця 1

Індивідуальний профіль соціального розвитку

Твердження	2	1	0	-1	-2	Твердження
Легко контактує із дорослими						Уникає контакту із дорослими
Легко приймає допомогу дорослого						Не приймає допомогу дорослого
Часто взаємодіє з однолітками						Уникає взаємодії з однолітками
Добре почувається у великій групі дітей						Не любить великі групи дітей
Успішно розв'язує конфлікти з дітьми						Затрудняється у розв'язанні конфліктів
Добре діє самостійно						Не може діяти самостійно
Уміє стримуватися і контролювати свою поведінку						Не вміє стримуватися і контролювати свою поведінку

За наслідками спостережень тут позначалася та оцінка на шкалі, яка найбільше відповідала твердженню, що характеризувало поведінку дитини (всього 21 твердження). Після заповнення таблиці позначки з'єднувалися і можна було наочно побачити, у бік яких оцінок зрушений профіль, у якій сфері соціалізація дитини здійснюється успішно, а в якій виникли ускладнення.

Обробивши результати спостереження ми розділили дітей на підгрупи за оцінками, які переважають у їх профілі. Таким чином, переважаючи оцінку „2” отримали 23% дітей, які відвідували дошкільний заклад змалку, оцінку „1” – 34,2%. Це свідчить, що ці діти охоче контактують з дорослими, часто взаємодіють з однолітками, уміють стримувати себе, контролювати свою поведінку, самостійні, виявляють якості лідера. Оцінка „0” переважає у 23%. Такі діти інколи приймають допомогу дорослого, зрідка беруть участь у колективній грі, частково визнають правила, запропоновані дорослими чи іншими дітьми. Значно нижчий відсоток дошкільників з оцінками „-1” – 14,2% та „-2” – 5,6%. Це діти з низьким рівнем соціального розвитку: вони рідко або зовсім не реагують на прохання дорослого, не приймають його допомоги, важко встановлюють дружні взаємини з однолітками, не люблять великі групи дітей.

Серед дітей, які отримували сімейне виховання, показники дещо інші. Так, оцінка „2” переважає у 8,3%, „1” – 25%, „0” – 25%, „-1” – 25%, „-2” – 16,7%.

Таким чином, можна побачити, що діти, які відвідували дитячий садок є більш соціально активними, вони із задоволенням спільно діють з дорослими, легко встановлюють дружні взаємини з однолітками, успішно беруть участь у колективній грі, уміють зацікавити решту дітей,

розв'язати конфлікт. „Сімейні” діти, переважно, уникають контакту з малознайомими дорослими, не беруть участі в іграх, запропонованих рештою дітей, не можуть діяти самостійно, орієнтовані на свої безпосередні інтереси. Це дає підставу стверджувати, що дошкільний навчальний заклад займає важливе місце у процесі соціального становлення особистості дитини. Особливого значення при цьому, як зазначає Т. І. Поніманська, слід надавати емоційному елементу у спілкуванні педагога і дітей, адже дорослий дає приклад здатності розуміти стан партнера по спілкуванню у будь-якій ситуації, підтримати його [11, с.92].

Висновки... Визнання державою пріоритету особистісно зорієнтованої моделі освіти передбачає відмову педагогів від звичних стереотипів педагогічної діяльності. Дошкільна установа як відкрита соціальна система передбачає переведення пріоритетів у питаннях виховання та соціалізації дитини у площину соціально-педагогічної взаємодії з сім'єю, створення єдиного соціального простору, педагогізацію цього простору, яка покладена в основу соціалізації дітей, відкриваючи широке поле діяльності для соціального партнерства вихователів та батьків. Усе це вимагає спеціальної професійної та організаційної допомоги, спрямованої на взаєморозуміння і продуктивну взаємодію людей, які беруть участь у процесі соціалізації особистості в дошкільному дитинстві.

Сучасний стан дошкільної освіти потребує цілісного підходу до особистості дитини. Цим пояснюється необхідність ділового педагогічного взаємозв'язку сім'ї та дитячого садка на основі об'єднання їх виховних зусиль. Вихователь та батьки діють в інтересах дитини, приймають рішення стосовно її виховання та навчання, створюють для неї належні умови. Від того, наскільки ці взаємовідносини будуть узгоджені, настільки залежить успіх формування особистості в цілому. Перспективи нашого дослідження ми бачимо у розробці форм і методів співпраці дошкільного навчального закладу з батьками у напрямі гармонізації процесу соціалізації дошкільника.

Список використаних джерел та літератури:

1. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку „Я у Світі” / М-во освіти і науки України, Акад. пед. наук України ; наук. ред. та упоряд. О. Л. Кононко. – К. : Світич, 2008. – 430 с.
2. Запорожец А. В. Избранные психологические труды : в 2-х т. / А. В. Запорожец. – М., 1986.
3. Індивідуальний підхід до дитини в ДНЗ / [упоряд. Л. А. Шик]. – Х. : Основа, 2010. – 176 с. – (Серія „ДНЗ. Вихователю”).
4. Кононко О. Л. Пріоритети дошкільної освіти / О. Л. Кононко // Педагогічна газета. – 2003. – № 10. – С. 5.
5. Кравченко Т. В. Соціалізація особистості й соціальне середовище / Т. В. Кравченко // Теоретико-методичні проблеми дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць. – Вип. 9. – К., 2006. – С. 23–29.
6. Кравцова Е. Е. Педагогика и психология : учеб. пособие для студентов неспсихол. фак., отд.ний и вузов / Е. Е. Кравцова. – М. : Форум, 2009. – 383 с.
7. Лисина М. И. Общение, личность и психика ребенка / М. И. Лисина. – М. : Воронеж, 1997. – 384 с.
8. Лукашевич М. П. Соціалізація. Виховні механізми і технології : навч.-метод. посіб. / М. П. Лукашевич. – К. : ІЗМН, 1998. – 112 с.
9. Методичні аспекти реалізації Базової програми розвитку дитини дошкільного віку „Я у Світі” / О. Л. Кононко, З. П. Плохій, А. М. Гончаренко [та ін.]. – К. : Світич, 2009. – 208 с.
10. Поніманська Т. І. Люди і я: Світ дорослих як чинник соціалізації особистості дитини / Т. І. Поніманська // Дошкільне виховання. – 1999. – № 8. – С. 14–15.
11. Поніманська Т. І. Світ людей у вихованні соціальної компетентності дошкільника / Т. І. Поніманська // Оновлення змісту, форм і методів навчання і виховання в закладах освіти : зб. наук. праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 9. – Рівне : РДГУ, 2000. – С. 90–93.
12. Смирнова Е. О. Детская психология / Е. О. Смирнова. – М., 2002.

Анотація

О.М.Доманюк

Социализация ребенка в условиях дошкольного образовательного учреждения

В статье рассматривается проблема социализации детей старшего дошкольного возраста и определяется роль дошкольного образовательного учреждения в этом процессе.

Ключевые слова: социализация, социальный опыт, дошкольное образовательное учреждение.

Summary

О.М.Domanyuk

Socialization of Children in Preschool Educational Institutions

The article describes the problem of socialization preschool aged children and defines the role of preschool educational establishment in this process.

Keywords: socialization, social experience, preschool educational establishment.

Дата надходження статті:

„30” серпня 2011 р.

Л.Г.ДУБИНА,
кандидат педагогічних наук, доцент;
І.Б.ВАШЕНЯК,
кандидат історичних наук
(м.Хмельницький)

Педагогічна режисура В.О.Сухомлинського

У статті розглядаються основні напрями режисерської майстерності видатного педагога ХХ століття В.О.Сухомлинського.

Ключові слова: педагог та учень, педагогічна майстерність, режисерська майстерність, виховання, творчість, доброзичливість.

Важливою умовою розбудови незалежної держави є освіта – пріоритетна сфера соціально-економічного, духовного і культурного розвитку суспільства. Двадцять років незалежності України показали, що наше суспільство загалом і професійна школа зокрема, відчувають гостру потребу методологічного аналізу накопиченого досвіду, осмислення реальних досягнень і вивчення тих прогресивних тенденцій, які сприятимуть входженню до світового освітнього простору, де головними цінностями є особистості вчителя та учня. Надзвичайно гостро потребує осмислення система підготовки кадрів, в тому числі педагогічних. Це зумовлено тим, що професійність педагога визначається не лише рівнем фактичних і методичних знань, але й умінням донести їх до учня, доступно викладати матеріал, забезпечувати суб'єкт-суб'єктну взаємодію у навчально-виховному процесі, активізувати знання і життєвий досвід школярів, управляти перцептивними, розумовими, емоційно-вольовими та іншими процесами у навчальній діяльності учнів. Рівень майстерності значно залежить від особистісних якостей педагога (активності, зосередженості, організованості, самовладання тощо), здатності розуміти самого себе, розкриття власних потенційних можливостей, гармонізації взаємин зі світом природи, культури, інших людей.

Вагомим стратегічним завданням професійної підготовки майбутніх спеціалістів для будь-якої сфери діяльності є формування готовності до імпровізації, творчості, розвиток акторських та режисерських здібностей. Тому посилюється інтерес до театральної педагогіки, до виявлення можливостей використання засобів сценічної виразності та взаємодії у практиці роботи школи.

Своєрідність педагогічної творчості полягає в тому, що вчитель реалізує творчий задум через власну особистість. Тобто особистість творця та інструмент творчості у педагогіці збігаються. Щодо цього педагогічна діяльність за багатьма характеристиками близька до художньо-творчої діяльності актора, режисера. Урок, на нашу думку, – це своєрідна педагогічна п'єса, де вчитель виступає як автор сценарію, як людина, котра вибудовує драматургію взаємин і керує ними, визначає місце кожного учасника виховного процесу, педагогічної дії, котра виникає на основі творчого науково-педагогічного задуму, потім розвивається за законами педагогічної імпровізації.

Одним із видатних педагогів, який уміло використовував у практиці роботи зі школярами елементи театральної педагогіки, був В. О. Сухомлинський – вдумливий дослідник дитячої душі, чуйний наставник молоді, вчений-педагог із самобутнім, оригінальним почерком. У його працях порушуються винятково важливі проблеми взаємодії вчителя й учня, розкриваються таємниці педагогічної майстерності, ефективні шляхи і засоби збудження творчої природи суб'єктів навчально-виховного процесу. Аналіз педагогічного досвіду В. О. Сухомлинського переконує, що відомий педагог на високому рівні володів засобами сценічної виразності, акторською та режисерською майстерністю, досконало знав методику керівництва театральною діяльністю молодших школярів.

Враховуючи бурхливий розвиток мозку дитини у віці 7-11 років, В. О. Сухомлинський вважав за необхідне організацію такого навчання, яке сприяло б розвитку дитини, збагачувало б її розум. „Не зубріння, а цікаве, різноманітне інтелектуальне життя, що проходить у світі казки, гри, краси, музики, фантазії, творчості – таким буде навчання моїх вихованців, – зазначав педагог. – Спостерігати, думати, розмірковувати, переживати радість праці й пишатися створеним, творити красу й радість для людей і знаходити в цьому творенні щастя, захоплюватися красою природи, музики, мистецтва, збагачувати свій духовний світ цією красою, брати близько до серця й радість, і горе інших людей, сприймаючи їхні долі як глибоко особисту справу, - такий мій ідеал виховання” [5, с.102].

У практиці своєї науково-педагогічної діяльності В. О. Сухомлинський дотримувався головних принципів, які споріднюють шкільну і театральну педагогіку: виховання творчої особистості учня і

розкриття її потенційних можливостей у діяльності. 1948 року В. О. Сухомлинського призначено, на його прохання, директором Павлівської середньої школи. Цією школою він керував до кінця свого життя (ці 23 роки були найбільш плідним періодом науково-практичної та літературно-публіцистичної діяльності педагога). У школі, яку він очолював, широко використовувалися такі елементи театральної педагогіки, як драматизація та інсценізація літературних творів, постійно діяли різноманітні колективи художньої культури, у тому числі самодіяльний дитячий ляльковий театр, драматичний гурток, театр казки. Керували гуртками вчителі та учні старших класів. Особливою популярністю користувалися постановки народних казок. Однією з найцікавіших форм роботи гуртківців було складання та інсценізація власних казок. Для молодших учнів у школі було обладнано спеціальну Кімнату Казки, яка містила декорації, макети, ілюстрації епізодів з українських, а також казок інших народів. Час від часу, залежно від того, які літературні твори читалися чи інсценізувалися на уроках і в позакласній роботі, у Кімнаті створювалася відповідна творча обстановка.

В. О. Сухомлинський переконував, що для утвердження в душі дитини чутливості до найтонших відтінків думки й почуття інших людей, потрібно виховувати, одухотворювати, надихати розум дитини красою й образністю слова, думки, а краса рідного слова, його чарівна сила розкриваються передусім у казці. „Казка – це колиска думки, зумійте поставити виховання дитини так, щоб вона на все життя зберегла хвилюючі спогади про цю колиску”, – писав педагог [3, с.520].

Інсценізації, шкільні театральні дійства у Павлівській школі завжди супроводжувалися музикою, яка, на думку В. О. Сухомлинського, є мовою почуттів, переживань, найтонших відтінків настрою. Великий педагог у своїх творах доводив, що музика пробуджує фантазію дитини, загострює сприйняття навколишнього світу, поглиблює уявлення про предмети та явища, тобто активізує творчі сили розуму. Він вважав, що те, що неможливо сказати словом, можна сказати музикою. Музика, виразність мовлення дійових осіб, відтворення відповідної обстановки – все це посилює естетичні почуття школярів. В. О. Сухомлинський звертав увагу на те, що виховання емоцій під час художньо-творчої діяльності є не вузьким завданням, а еством усього виховного процесу, важливою умовою становлення морального обличчя учнів. Використання елементів театральної педагогіки в навчально-виховному процесі початкової школи сприяє розвитку чуттєвої сфери, творчої уваги, уяви, фантазії школярів, допомагає глибшому проникненню у внутрішній світ персонажів, яких вони зображують, з метою кращого розуміння себе та суті взаємин між людьми. Учні мають змогу вдосконалювати навички спілкування, вчать виражати почуття, емоції.

Вивчаючи творчу спадщину В.О. Сухомлинського, майбутні вчителі мають змогу переконатися, що його уроки та позакласні заняття у класі, серед природи, в Кімнаті Казки, у Куточках Думки, Краси, Мрії, Важких Справ тощо – зразок довершеної режисури, в основі якої лежить „поєднання сердечності з мудрістю”, „найтонше душевне доторкання людини до людини”. Учительська професія для В. О. Сухомлинського – це людинознавство, постійне проникнення у складний духовний світ дитини, яке ніколи не припиняється. Він зазначає: „Об’єкт нашої праці – найтонші сфери духовного життя особистості, яка формується, – розум, почуття, воля, переконаність, самосвідомість. Впливати на ці сфери можна тільки так само – розумом, почуттям, волею, переконаністю, самосвідомістю. Найважливіші інструменти нашого впливу – слово вчителя, краса навколишнього світу й мистецтва, створення обставин, у яких найяскравіше виражаються почуття - весь емоційний діапазон людських відносин” [7, с.421].

Цікаві думки висловлював видатний педагог щодо вміння грати, перевтілюватися, підійматися до рівня розуміння дитячої душі. Це потрібно для того, щоб мати доступ у дивний палац, ім’я якому – дитинство. Тільки за цієї умови вчителю буде доступна мудра влада над дитиною. „Тільки за цієї умови, – зазначав він, – діти не дивитимуться на нас як на істоти, що випадково потрапили в їхній палац, як на сторожів, що охороняють їхній дитячий світ, – байдужих сторожів, яким все одно, що робиться в дивному палаці – в дитинстві” [3, с.621].

Вражає те, що, використовуючи театральні й педагогічні засоби, В. О. Сухомлинський у роботі з дітьми досягав такого естетичного рівня, якого не завжди досягають професійні майстри сцени з підготовленими слухачами. Він умів перетворювати урок чи позакласний захід у чарівне дійство, що доводить високу режисерську майстерність, артистичний талант педагога-новатора.

В.О. Сухомлинський звертав увагу вчителів-колег на необхідність володіти внутрішньою і зовнішньою технікою взаємодії, оскільки „кожна дитина – це цілий світ, неповторний і своєрідний”; творчість визначав як процес „лізання людини, подив перед багатогранністю і невичерпністю людською” [7]. На думку педагога, „немає жодної педагогічної закономірності, немає жодної істини, яка була б однаково застосовна до всіх дітей, тому що практична педагогіка – це знання й уміння, не тільки доведені до ступеня майстерності, але й підняті до рівня мистецтва.

Тому що виховувати людину – це передусім знати її душу, бачити й відчувати її індивідуальний світ” [7, с.422].

Важливим засобом впливу на учня В.О. Сухомлинський вважав чуйність, сердечну турботу про дитину. Він звертав увагу на необхідність створення в собі й удосконалення вміння налаштовувати себе на щирі розмови з учнем, досягнення високого рівня емпатійності як важливої якості проникнення у внутрішній світ дитини. „Різкість, грубість, ”сильнодіючі”, „вольові” прийоми (окрик, погроза) роблять людське серце черствим, байдужим до навколишнього світу і до самого себе. А де байдужість, там не може бути й справжнього людського доброчинства” [6, с.600]. Педагогічна етика В. О. Сухомлинського полягала в тому, щоб дитина сприймала насамперед добро, виховувалася ним і творила його.

Великого значення педагог надавав слову вчителя, вважаючи його найважливішим педагогічним інструментом, „полководцем, що веде в бій, музикантом, що доторкається до дрімаючих струн людської душі” [7, с.584]. Мистецтво виховання, на його думку, включає насамперед мистецтво говорити, звертатися до людського серця. „Слово – це ніби той місток, через який наука виховання переходить у мистецтво, майстерність” [6, с.160]. За В. О. Сухомлинським, „...є слова кволі і потворні, як кретини. Є слова немічні і безкровні, як тінь засихаючої стеблини. Є слова яскраві і незгасні, як вічні зірки, що вказують людині шлях” [7, с.585]. Педагог радив учителям прагнути того, щоб слова були провідними зірками, бо успіх у роботі вчителя залежить від уміння спілкуватися. Мовлення вчителя є показником його педагогічної культури, важливим засобом самовираження і самоутвердження особистості. Великий педагог розробив своєрідний мовний кодекс учителя, акцентуючи увагу на неприпустимості у мовленні брутальних, непристойних фальшивих і нещирих слів. Особливо наголошував на своєрідній психотерапевтичній функції слова вчителя, вважав це обов'язковою умовою спілкування - діалогу між учителем і учнями, ставлячи поряд вислови „душа дитини” і „слова вчителя”.

У Павлівській школі В. О. Сухомлинським було запроваджено дослідження педагогічним колективом емоційного забарвлення слова, впливу емоційності викладу навчального матеріалу на якість виховного процесу. Видатний педагог акцентував увагу колег: „Якщо у викладі вчителя нема істинної, справжньої емоційності, якщо він не володіє матеріалом настільки, щоб пережити те, що він знає, серце учня залишиться глухим до знань” [4, с.452]. Він був переконаний, що не уміючи створювати словом яскравий образ, учителі ускладнюють перехід від образного мислення до абстрактного, „абстрактне ж мислення ґрунтується на поняттях, а поняття формуються на основі уявлень, створених словами” [4, с.464].

Значної уваги педагог надавав умінню використовувати у практиці роботи свій психофізичний апарат як інструмент виховного впливу, володіти собою (своїм організмом, настроєм, мовленням, увагою тощо), знати прийоми впливу на своїх учнів. На його думку, однією з умов високої ефективності педагогічного впливу є ситуація ненавмисності цього впливу, тобто учень не має відчувати, що його виховують. Педагогічна обізнаність, „освіченість” учнів приносить, зазвичай, не користь, а шкоду. У праці „Сто порад учителеві” він висловлює свої роздуми: „Чому людина не повинна знати, відчувати, що її виховують? Тому що справжнє виховання – це самовиховання. Треба створити таке спілкування вихователя і вихованців, щоб кожне слово, звернене до юного серця і розуму, пробуджувало внутрішні духовні сили, викликало внутрішню роботу розуму і серця, спрямовану на самопізнання і самовдосконалення. Якщо ж людина на кожному кроці відчуває та розуміє, що її виховують, здатність до самопізнання і самовдосконалення притупляється. У неї зароджується думка: „Яким мені бути й що мені робити – про це подумують дорослі. А моя справа – чекати поради і вказівок” [7, с.654].

Цікаві думки щодо тактики виховання знаходимо у листі до молодих режисерів, написаному видатним українським майстром сцени, театральним педагогом П.К. Саксаганським, які певною мірою збігаються з думками В.О. Сухомлинського. П. К. Саксаганський зазначав: „Режисере, думай, вчись, як зацікавити актора. Будь дипломатом. Не души своїм режисерським авторитетом індивідуальність актора, допомагай йому в його шуканнях. Підтримуй його, але так мудро, щоб він не відчував сили твоєї направляючої руки керманіча”. Видатний режисер радив привчати акторів до самостійного мислення: „Хай пробує свої сили, хай ходить сам, але май невпинне око над його самостійними кроками, щоб вчасно, непомітно підтримати його, підставивши у важкі хвилини своє власне плече, або подавши енергійну, міцну, надійну руку, коли актор посковзнется на своєму шляху. Але гляди, не вихваляйся перед актором тією допомогою, що ти йому зробив. Навпаки, переконай його, що він урятувався сам. Умій підбадьорити і викликати в актора віру у свої сили” [1, с.45];

Аналізуючи досвід своїх колег, В.О. Сухомлинський піднімав проблему фізичного і психічного здоров'я вчителя як важливих чинників творчого самопочуття, натхнення. Враховуючи специфіку професійних умов педагогічної праці, він зазначав: „Наша робота – це робота серця і нервів, це

буквально щоденна й щогодинна витрата величезних душевних сил..., це повсякчасна зміна ситуацій, що викликає то посилене збудження, то гальмування” [7, с.426]. Уміння володіти собою, „тримати себе в руках”, створювати правильне самопочуття, на його думку, є одним із найбільш необхідних умінь, від якого залежить і успіх у діяльності педагога, і його здоров'я. Джерелом сердечних хвороб, причиною виснаження нервової системи є невміння правильно гальмувати щоденні й щогодинні збудження, володіти ситуаціями.

Заслужують творчого використання у педагогічній діяльності поради В.О. Сухомлинського щодо процесів саморегуляції нервового стану вчителя. Він наголошував на необхідності знати і враховувати у професійній діяльності особливості своєї нервової системи; вміти доводити гнучкість власної нервової системи до ступеня мистецтва влади над емоціями; не допускати проростання насіння таких негативних моментів, як похмурість, перебільшення чужих пороків, гіперболізації „ненормальних” дитячих намірів і дій; не нагнітати в собі збудження, давати розрядку нервовому накопиченню [7, с.426-432].

Постійне стримування себе рано чи пізно призведе до нервового зриву. З метою уникнення цього В.О. Сухомлинський радив скористатися засобами, які виправдали себе у його професійній діяльності. До таких він відносив:

- переключення енергії всього колективу, включаючи й учителя, на справу, яка вимагає духовної єдності, колективної творчості, взаємного обміну інтелектуальними цінностями;
- чергування періодів великого напруження розумових зусиль із порівняно спокійними періодами;
- володіння почуттям гумору [7, с.427-428].

В.О. Сухомлинський вважав, що відсутність у вчителя почуття гумору зводить стіну взаємного нерозуміння, стає причиною роздратування. Діти люблять веселого, бадьорого, нерозпачливого вчителя, бо самі є такими. Вони вміють у кожному вчинку бачити рисочку смішного. Вміння незлобливо, доброзичливо висміювати негативне, жартом підтримувати й заохочувати позитивне є важливою рисою хорошого вчителя та учнівського колективу. На думку педагога, важливо навчитись обачливо витратити нервові сили в процесі повсякденної праці, оскільки це є важливою запорукою здорового серця і здорового духу. З метою запобігання виснаженню нервових сил Василь Олександрович радив уживатися у світ дитинства. „У тому широченному діапазоні, що його дає нам світ дитинства, є приємні й неприємні мелодії, які радують і які засмучують. Уміти розібратися у цій гармонії – найважливіша умова духовної повноти, радості й успіху в педагогічній праці” [7, с.429].

Важливо виробляти в собі оптимістичне ставлення до всього, що відбувається у класі, вірити в кожного учня. Оптимізм педагог називає „чарівною скрипкою й чарівною диригентською паличкою” [7, с.430]. Однією з умов запобігання неврогенним розладам учителів педагог вважав позбавлення, викорінення підозрливості, недоброзичливості як небезпечних недуг, які позначаються і на серці, і на нервах: це – „гостра колючка, яка постійно робить уколи в найчутливіші куточки серця, виснажує душу, ослаблює нерви”. „Отруйною змією” відомий педагог називав рису зловтіхи над неприємностями учня. Він зазначав, що злорадство породжує нетерпимість, зловтішне серце стає глухим і німим, воно не вловлює тонких поривань дитячої душі. Зловтішна людина бачить зло там, де мова йде про звичайні дитячі пустощі, нетерпимість до яких робить учителя холодним резонатором, безстороннім наглядцем, що суперечить гуманістичним засадам сучасної педагогіки. В. О. Сухомлинський застерігав: „Якщо вам не пощастило уникнути цього, ви станете жовчною, драгівливою, похмурою істотою, праця перетвориться для вас у каторгу, у вас з'явиться сто виразок і сто пороків” [7, с.432].

Головним тонутом взаємин учителя й учня педагог вважав доброзичливість. Якщо вона взаємна, людина відкривається перед іншою всією душею. „Взаємна доброзичливість учителя і дітей, на його думку, – це ті найтонші нитки, які еднають серця і завдяки яким людина розуміє людину без слів, людина відчуває найтонші порухи душі іншої людини” [7, с. 432]. Джерелом радості для вчителя він називав успіхи учнів, які, у свою чергу, залежать від доброзичливості педагога.

Аналіз спадщини В.О. Сухомлинського переконливо доводить, що він був професіоналом високого класу. Працюючи у звичайній сільській школі зі звичайними дітьми, він зумів стати великим майстром шкільної педагогіки, розвинути в собі й у своїх колегах широкий спектр здібностей і якостей, науково обґрунтувати найпотаємніші проблеми школи, вчителя й учнів. Високий рівень володіння стратегією і тактикою педагогічної взаємодії, акторськими і режисерськими здібностями дозволяють назвати В. О. Сухомлинського не лише видатним учителем-гуманістом, але й видатним режисером педагогічної дії. Цікаво порівняти, наскільки правомірним є це визначення, посилаючись на думку засновника сучасної театральної режисури К. С Станіславського.

Відомий майстер театральної педагогіки К. С. Станіславський мріяв про режисера у таких іпостасях: „Він – режисер-учитель, режисер-психолог, режисер-філолог і фізіолог. Він, як ніхто, знає фізичну і духовну природу артиста, він розуміє почесну і складну роль акушера, бабки-повитухи, яка допомагає творчості самої природи, і він віддав себе на службу їй. Коли потрібно, він уміє приховувати і показувати себе...” [2, с.502-503].

Так можна схарактеризувати і В. О. Сухомлинського, який, не маючи спеціальної театральної освіти, творчо втілює засоби театральної педагогіки у практику роботи загальноосвітньої школи.

Список використаних джерел та літератури:

1. Саксаганський П. К. До молодих режисерів / П. К. Саксаганський // Режисер і вистава. – К., 1962. – 154 с.
2. Станіславський К. С. Статті, речи, беседи, письма / К. С. Станіславський. – М., 1953. – С. 502–503.
3. Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу / В.О.Сухомлинський // Вибрані твори : в 5 т. – К., 1976. – Т. 1. – С. 403–637.
4. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5 т. – К., 1977. – Т. 4. – С. 394–626.
5. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5 т. – К., 1977. – Т. 3. – С. 9–278.
6. Сухомлинський В. О. Статті / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5 т. – К., 1977. – Т. 5. – 639 с.
7. Сухомлинський В. О. Сто порад учителю / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5 т. – К., 1976. – Т. 2. – С. 419–654.
8. Ничкало К. Г. Педагогічна зірка Василя Сухомлинського / К. Г. Ничкало // Світло. – 1998. – № 4. – С. 23–26.

Анотація

Л.Г.Дубина, І.Б.Вашеняк

Педагогическая режиссура В.А.Сухомлинского

В статье рассматриваются основные направления режиссерского мастерства выдающегося педагога XX века В. А. Сухомлинского.

Ключевые слова: педагог и ученик, педагогическое мастерство, режиссерское мастерство, воспитание, творчество, доброжелательность.

Summary

L.G.Dubina, I.B.Vashenyak

Pedagogical Producing of V.A.Sukhomlins'kyi

This article deals with the main directions of manager mastership of V. Sukhomlins'kyi, famous educator of the 20th century.

Key words: pedagogue and pupil, pedagogical skills, producer's skills, education, creative work, benevolence.

Дата надходження статті:

„1” вересня 2011 р.

УДК 373.21+373.31:929–051В.Сухомлинський

Л.М.ДЯЧЕНКО,

учитель-методист, науковий кореспондент

(м.Мерефа Харківського району Харківської області)

В.Сухомлинський про дошкілля та початкову освіту

Автор у доповіді показує, як В.О. Сухомлинський у своїй „Школі радості” виховував та навчав дошкільнят шестирічного віку. Далі акцентується увага на великій, вирішальній ролі початкової школи, в якій закладається фундамент знань і відбувається становлення людини. У цей інтенсивний відрізок людського життя дитина повинна жити багатим духовним життям.

Ключові слова: справжня людина, пізнання, емоційне сприйняття, спілкування і діяльність, навчити дітей навчатись, поняття добра і зла, щирість, людяність, живе джерело думки і слова, трудове виховання, любов до дітей, казковий палац, Дитинство, сім'я, мати, природа, духовний світ дитини. Ігри, навчання – частина багатого духовного життя, здоров'я.

Ще Януш Корчак закликав учителя піднятися до духовного світу дитини. В.О. Сухомлинський ставив на перше місце вміння проникнути в духовний світ дитини. Тільки той стане справжнім учителем, хто ніколи не забуває, що сам був дитиною. По-друге, у вчителя повинно бути почуття прихильності до дітей; тільки багатогранні емоційні стосунки з дітьми, де вчитель не лише наставник, але й друг, товариш, виховують почуття. Одна з найцінніших якостей

вихователя – людяність, глибока любов до дітей, любов, у якій поєднується сердечна ласка з мудрою суворістю й вимогливістю батька, матері.

„Детство – важнейший период человеческой жизни, не подготовка к будущей жизни, а настоящая, яркая, самобытная, неповторимая жизнь. И от того, как прошло детство, кто вел ребенка за руку в детские годы, что вошло в его разум и сердце из окружающего мира, – от этого в решающей степени зависит, каким человеком станет сегодняшний малыш”, – пише відомий педагог у книзі „Серце віддаю дітям” [5, с.22].

Свій досвід по роботі з дошкільнятами Василь Олександрович набув, коли восени 1951 року запропонував батькам привести дітей у школу за рік до офіційного початку навчання. І це не буде сидінням у класі. Цей рік дав змогу добре пізнати дитину, вивчити індивідуальні особливості її сприйняття, мислення, розумової праці. Перш ніж давати знання, треба навчити думати, сприймати, спостерігати, а також знати особливості здоров'я кожної дитини. А щоб добре пізнати дітей, треба добре знати сім'ю. „Ребенок – зеркало семьи; как в капле воды отражается солнце, так и в детях отражается нравственная чистота матери и отца”, – стверджує Сухомлинський Василь Олександрович у своїй „Школі радості”, яку так скоро назвали батьки учнів, у якій великий педагог створив для дітей відчуття щастя [5, с.23]. Діти спочатку дивувались, що школа їхня під голубим небом, на зеленій травці, під гіллястою грушею, на винограднику, на зелених луках. А щоб діти були здоровіше, в теплу пору ходили босоніж. Тут малята вчилися спостерігати красу природи: зачаровані її красою, завжди затихали. Коли вчитель розповідав казку, він завжди в альбомі малював казкові образи, які ще більше зачарували дітлахів. Пригощаючи дітей виноградом, Василь Олександрович давав кожному по два грона, щоб принести додому одне грона, пригостити маму. Чи всі донесуть це грона? Скільки тут виховних моментів! Треба вчителю пам'ятати, що через казку, фантазію, гру, дитячу творчість – дорога до серця дитини. Діти не тільки слухали казки, які їм читали, а створювали свої. Сухомлинський вважав, що перш ніж відкрити книгу і прочитати по складах перше слово, діти повинні прочитати сторінки найчудовішої у світі книги – книги природи.

Діти з учителем у стіні яру зробили печеру, яку називали „наш Куточок мрії”. Коли вони туди вперше ступили, то верещали, співали, грали в піжмурки. В печері були найкращі умови для створення казок.

У „Школі радості” дбали про здоров'я дітей. І дорослим, і дітям доводилось, що природа – джерело здоров'я. Ходіння босоніж декілька кілометрів, рух на ігровому майданчику, перебування на свіжому повітрі, споживання меду, здорове харчування значно зменшили захворювання дітей, покращили зір.

Батькам і дітям Василь Олександрович доводив, що кожна дитина – художник. Діти кожного дня малювали. Вони не просто переносять на папір щось із оточуючого світу, а живуть у цьому світі, входять у нього як творці краси, насолоджуються цією красою.

Багато уваги в роботі з дошкільнятами вчитель приділяв піклуванню про все живе і прекрасне, щоб не було жорстокості та байдужості.

Не залишив поза увагою Сухомлинський і мандрівки у світ праці. У школі була теплиця, де діти трудилися взимку. Запам'ятались екскурсія до колгоспного зерносховища, машинобудівного заводу.

Шестирічки вчилися слухати музику природи. Сприйняття музичних творів чергувалось зі сприйняттям того фону, на якому дитина може зрозуміти, відчутти красу музики – тиші полів та лук, шелесту дубів, пісні жайворонка у голубому небі, шепоту колосся, дзижчання бджіл.

Особливе місце у вихованні дошкільнят посідає незвичайна пора року – зима, яка несе зимові радості та турботи. Глибоко помиляється той, хто вважає періодом оздоровлення дітей тільки літо. В „Школі радості” дітей привчали бути на морозі, дихати чистим морозним повітрям. Після кожної заметілі вчитель з дітьми ходив дивитися на снігові замети у шкільному саду. Одного разу природа ніби спеціально створила казковий корабель – з парусами і капітанським місточком, з якорем і піратами, що вдивляються в далечінь.

Коли малеча живе у світі краси, гри, казки, музики, малюнка, фантазії, творчості, то в перший період навчання грамоти в школі вона не загубить віру в свої сили. Мудрий учитель проводив „мандрівки” до витоків слова, а діти малювали в альбомі „Наше рідне слово” той малюнок, який став в уяві при знайомстві з новим словом. Перед дітьми не ставилась обов'язкова мета вивчити букви, навчитись читати. На першу сходинку пізнання діти піднімались граючись. Через 8 місяців малюки знали всі букви і читали. „Радостно было и от того, что без душного класса, без доски и мела, без бледных рисунков и разрезанных букв дети научились читать и писать”, – пише Сухомлинський [5, с.86].

Що ж таке початкова школа? Вона, перш за все, повинна навчити вчитись. Сухомлинський пише: „Годы обучения в начальных классах – это целый период нравственного,

інтелектуального, емоціонального, фізического, естетического розвитку, которое будет реальным делом, а не пустым разговором лишь в том случае, когда ребенок живет богатой жизнью сегодня, а не только готовится к овладению знаниями завтра” [5, с.91].

Початкова школа повинна дати учню тверде коло знань, без запам'ятовування і збереження в пам'яті яких неможливе навчання далі. Коли почитаєш уважно книгу Василя Олександровича „Серце віддаю дітям”, то зрозумієш, як він здійснював єдність двох однаково важливих задач початкової школи: по-перше, давав дітям глибокі, тверді знання; по-друге, запобігаючи зазубрюванню, піклувався про багате духовне життя дітей, про їхнє здоров'я. Від життєрадісності, бадьорості дітей залежать їхнє духовне життя, світогляд, розумовий розвиток, знання, віра в свої сили. У Сухомлинського половина всіх турбот і тривог – про здоров'я дітей. Початкова школа, за Сухомлинським В.О., повинна поступово привчати учнів долати труднощі не тільки у фізичній, а й у інтелектуальній праці. В 3 і 4 класах було 2 щотижневих години любимі праці, де панувала атмосфера трудового захоплення. Дати дітям радість праці, радість успіху в навчанні, збудити в їхніх серцях почуття гордості – це перша заповідь виховання. Навчання – не механічна передача знань від учителя до учня, а перш за все людські стосунки, які повинні бути справедливими, щоб не з'явилась озлобленість учня. Створення кімнати казок, куточка краси, саду матері, команди сміливих у Павлівській школі зробило її дійсним вогнищем культури, бо царювали в ній культури: культ людини, культ Батьківщини, культ книги, культ рідного слова, культ матері. Навчання стає часткою духовного життя дитини тоді, коли знання невіддільні від активної діяльності. Але щоб не перетворити дитину в сховище знань, треба навчити її думати.

У Василя Олександровича це так добре виходило, тому що він дуже глибоко знав кожного учня, здійснював до кожного індивідуальний підхід. Питання диференційованого навчання у процесі навчально-виховної роботи не нове. Безцінною є педагогічна спадщина В.О. Сухомлинського, яка ще й досі залишається невичерпним резервом навчально-виховного процесу в школі. На мою думку, поряд із інтерактивними технологіями навчання ми не маємо права забувати про науково обгрунтовану систему навчання Василя Олександровича, особливо з питань індивідуалізації та диференціації. Практика переконує, що неможливо дати всім учнями класу глибокі і міцні основи знань без урахування принципу індивідуалізації навчально-виховного процесу. До того ж слід пам'ятати, що диференціація – це одна із форм інтерактивного навчання. І, як стверджує О.Я. Савченко: „Диференціація завжди поза модою. Це вічна інновація, тому що кожен клас – це різні умови її застосування” [2, с.24]. Постійна нова інформація потребує дисципліни розуму особистості, щоб досягти успіху у соціумі.

Щоб якісно здійснювати диференціацію в навчанні учнів 1-4 класів, В.О. Сухомлинський глибоко вивчав індивідуальні особливості мислення дитини. Великий педагог вивчав мислення дітей не для якихось теоретичних цілей, а для того, щоб полегшити розумову працю дітей, навчити вчитись. Він був упевнений, що перш за все треба навчити дітей у початкових класах у думці охоплювати ряд предметів, явищ, подій, усвідомлювати зв'язки між ними. Від поглибленого погляду на сутність та внутрішні закономірності одного предмета учень повинен поступово переходити до погляду на ряд предметів як би здаля, на відстані. Завдання початкової школи вчений убачав саме в розвитку дитячого мислення від конкретного до абстрактного. Треба виховувати вміння мислити, інакше діти будуть напружувати пам'ять, зубрити, що притупляє думку. Не можна залишати без відповіді жодного дитячого питання. Інколи байдужість дорослих до культури дитячого мислення у ранньому дитинстві послаблює здатність дитини задумуватись над зв'язками між предметами і явищами оточуючого світу, і живі островки мислення у мозку дітей згасають.

Початкова школа, як вважав Василь Олександрович, для розвитку розумової діяльності учнів повинна виправляти бідність емоційної реакції дітей на явища оточуючого світу, запроваджувати педагогічну освіту батьків майбутніх школярів, урахувати спадковість, більше створювати ситуацій, де мислення сполучається з роботою рук. А також педагог не уявляв повноцінного розвитку розумових здібностей і пам'яті без шахів. Мова йде саме про початкову школу, де інтелектуальне виховання займає особливе місце, вимагає спеціальних форм і методів роботи.

Хотілося б декілька слів сказати про свою вчительську траєкторію, що формувалась під впливом ідей В.О. Сухомлинського.

Ім'я і праці В.О. Сухомлинського мені відомі ще в роки навчання в Глухівському педагогічному інституті. На початку педагогічної діяльності на мене справила надзвичайне враження одна із останніх статей ученого „Труд душ”. І в ці роки особливо лягли на серце слова заслуженого діяча мистецтв Грузії К. Вайсермана: „Незабаром настане той день, коли добрі поради і настанови Сухомлинського здійсняться, і діти успішно вчитимуться, виростуть добрими, працелюбними людьми, коли не буде біди в сім'ях через те, що діти погано вчать, коли не буде

сліз через погані оцінки". На думку автора, це може стати лише тоді, коли у всіх школах будуть запроваджені ідеї В.О. Сухомлинського.

І зміст статті вченого, і слова Вайсермана визначили подальший напрямок та стиль усієї моєї педагогічної діяльності. Відтоді наукові, педагогічні статті видатного педагога, вченого, добротворця стали для мене дороговказами, з них я і до цього часу черпаю допомогу, натхнення. На мою педагогічну долю неабиякий вплив мали відвідини (двічі) Павлівської школи імені Сухомлинського. Запам'ятались слова, які я прочитала в музеї школи, що написав один із учнів Василя Олександровича:

Всё годы в памяти стирают,
Но, даже смерти вопреки,
Учителя не умирают,
Пока живут ученики.

51 рік намагаюсь зробити свою початкову школу школою радості, добра, родинного затишку, постійного спілкування і співпраці родини, вчителя і дітей. Відкриваю талант у кожній дитині, не даю цьому таланту загинути, прилучаю кожного вихованця до національних духовних цінностей, надбань і скарбів, сприяю становленню особи в гармонії з навколишнім світом. І в цьому мені допомагають настанови та поради великого Вчителя і Добротворця – В.О. Сухомлинського.

Ім'я його відоме в цілій світі,
Він з нами завжди: в серці й на вустах.
Він серце до краплини віддавав дітям.
Він був, він є, він житиме в віках.

Список використаних джерел та літератури:

1. Ланова В. Години спілкування у початкових класах / Ланова В., Тодісійчук С. // Початкова школа. – 2001. – № 1. – С. 30–31.
2. Логачевська С. Творче використання спадщини В. О. Сухомлинського / С. Логачевська // Початкова школа. – 2010. – № 9. – С. 24–28.
3. Митник О. Курс „Логічний калейдоскоп як засіб забезпечення наступності між дошкільною та початковою освітою” / О. Митник // Початкова школа. – 2011. – № 5. – С. 41–43.
4. Сухомлинский В. А. Как воспитать настоящего человека / В. А. Сухомлинский. – К. : Радянська школа, 1975. – С. 5–235.
5. Сухомлинский В. А. Трилогия, издание второе („Сердце отдаю детям”, „Рождение гражданина”, „Письма к сыну”) / В. А. Сухомлинский. – К. : Радянська школа, 1987. – С. 15–234, 235–477, 479–536.

Анотація

Л.Н.Дьяченко

V.Сухомлинский про дошколье и начальное образование

Автор в докладе показываает, как В.А. Сухомлинский в своей „Школе радости” воспитывал и обучал дошкольников шестилетнего возраста. Далее акцентируется внимание на большой, решающей роли начальной школы, в которой закладывается фундамент знаний и происходит становление человека. В этот интенсивный отрезок человеческой жизни ребенок должен жить богатой духовной жизнью.

Ключевые слова: *настоящий человек, познание, эмоциональное восприятие, общение и деятельность, научить детей учиться, понятие добра и зла, искренность, человечность, живой источник мысли и слова, трудовое воспитание, любовь к детям, сказочный дворец Детство, семья, мать, природа, духовный мир ребенка, игры, здоровье.*

Summary

L.N.Dyachenko

V.Sukhomlyns'kyi about preschool education and primary school

The author in the report shows how V.O.Sukhomlyns'kyi in his book „The School of Joy” brought up and trained preschool children of six-year age. Further he focuses attention on a big, decisive role of an elementary school in which the base of knowledge has been formed and the formation of the personality takes place. During this intensive period of a human life the child should lead a rich spiritual life.

Key words: *genuine man, cognition, emotional receiving, communication and activity, to learn children to teach, conception of the Good and Evil, sincerity, humanity, alive source of thought and word, manual work education, love to children, Fabulous Palace of Childhood, family, mother, nature, spiritual world of the child, games, health.*

Дата надходження статті:

„22” серпня 2011 р.

Т.К.ЗАВГОРОДНЯ,
доктор педагогічних наук, професор
(м.Івано-Франківськ)

Проблема якості дошкільної освіти в Україні в контексті тенденцій її розв'язання у різних країнах світу

У статті розглядаються проблеми забезпечення якості послідовної та неперервної дошкільної та початкової освіти, визначення її показників і критеріїв у різних країнах світу.

Ключові слова: дошкільна освіта, якість освіти, Україна, зарубіжна педагогіка.

Основою освітньої політики багатьох країн світу нині є стратегія якості. Започаткували цей процес наприкінці ХХ ст. (Велика Британія, Нідерланди, Польща, США, Угорщина, скандинавські країни тощо). Сьогодні цей процес активно триває у Німеччині, Румунії, Франції, Чехії, країнах СНД. В умовах реформування української системи освіти якість теж „стала наріжним каменем, який визначає перспективність поставлених завдань та ефективність їх виконання” [5, с.10]. У Національній доктрині розвитку освіти в Україні якість освіти визначена національним пріоритетом і передумовою національної безпеки держави[9].

Якість і доступність освіти виступають сьогодні на перший план і тому, що спостерігається тенденція глобалізації та інформатизації світового суспільства. Це пояснюється тим, що саме освітні системи визначають характер, об'єм і ступінь засвоєння дітьми отриманих знань, а також формують в них світоглядну, громадянську і морально-етичну позицію. Тобто світова співдружність прийшла до висновку, що для тривалого розвитку людства необхідно навчатися протягом всього життя. Підтвердженням цього є низка документів ЮНЕСКО, починаючи з 1971 р., коли була висунута ідея так званого „суспільства, що навчається”, і дані рекомендації дотримуватися „визначального принципу освітньої політики”, відповідно до якого „кожна людина повинна мати можливість продовжувати вчитися протягом усього життя”. Продовженням цього були документи 1973 року. Поняття „навчання впродовж життя” з новою силою заявило про себе в 1990-х роках у контексті економічної кризи та зростання безробіття. Так, у 1995 р. Європейська Комісія опублікувала офіційний документ „Викладання і навчання: На шляху до суспільства, що навчається”. У 1996 р. на засіданні ОЕСР, у якому брали участь міністри освіти, було зроблено висновки про те, що з початку ХХІ ст. навчання впродовж життя має стати необхідним для всіх і тому повинне бути доступним для всіх.

Слід відзначити, що в Декларації „Про право на одержання знань” (Гамбург, 1997 р.) і Болонській декларації однозначно трактується, що право людини та народів на освіту, їхнє *право безупинно отримувати знання* мають розглядатися нарівні з іншими основними правами, такими, як право на охорону здоров'я та гігієну, право на безпеку, на всі форми громадських свобод тощо.

Якщо спочатку в документах ООН ідея безперервної освіти містила лише дошкільну та позашкільну освіту, а також освіту дорослих, то після 2000 р. („Дакарські рамки дій”, „Освіта для всіх” тощо) трактування цього поняття стало чіткішим і визначенішим. Воно розглядає освіту як єдине ціле, як послідовність і взаємозв'язок усіх її етапів протягом усього життя людини. Інакше кажучи, „безперервна освіта” – це єдність і сукупність усього освітнього процесу протягом усього людського життя.

1. Україна, як і всі бувші країни СНГ, підтримали ці документи. А це означає, що всі ланки структури освіти повинні направити свої зусилля на реалізацію поставлених завдань. І, в першу чергу, це стосується дошкільної освіти тому, що основи розвитку людини закладаються в ранньому дитинстві, коли не тільки будується фізіологічна база для здоров'я людини, а й відбувається формування таких важливих ознак особистості, як: самодисципліни, усвідомлення приналежності до сім'ї й суспільства, прагнення до знань. Згідно з Концепцією загальної середньої школи, початкова школа є чотирирічною і до неї вступають діти, яким виповнилося 6 років і які за результатами медичного і психологічного обстеження не мають протипоказань для систематичного шкільного навчання. Залучення дітей до навчання з 6-ти років повинно зрівняти можливості у своєчасному одержанні якісної шкільної освіти кожною дитиною. „Початкова школа, зберігаючи наступність із дошкільним періодом дитинства, забезпечує подальше становлення особистості дитини, її інтелектуальний, фізичний, соціальний розвиток” [3, с.8].

А який же стан розв'язання даної проблеми в сучасній Україні? Всі пам'ятають, як в період з 1991 по 2004 рік спостерігалась тенденція до закриття і передачу в оренду або продаж дитячих закладів, постійне зростання плати за дошкільну освіту. Чисельність дітей, які відвідували тоді дошкільні заклади в країні, зменшилося в 2,3 рази (для порівняння в Азербайджані – в 1,6, в Росії

– в 1,9, в Білорусі – в 1,5). Зменшення числа дітей, охоплених дошкільними закладами, привело до „...зниження якості їх підготовки до навчання в школі, в наслідок чого основна маса дітей відразу ж стикнулася з труднощами в засвоєнні шкільної програми в початкових класах” [6, с.67].

Становлення незалежної України, перехід до ринкової економіки в країні, створили необхідний фундамент для стабілізації ситуації в дошкільній освіті. За даними статистики в 2008 році в Україні відбувається розширення мережі дитячих закладів. Так тільки за 2008 рік в країні побудовано 202 заклади, з яких 93 в сільській місцевості. Проте, не дивлячись на тенденцію до розширення мережі дошкільних закладів, в країні спостерігається недостатня кількість місць, що призводить до зростання навантаження на кожний з них. Так, на 100 місць в дитячих закладах в 2008 р. припадало 108 дітей (в 2007 році – 105).

Важливими факторами негативного впливу на зростання охоплення дітей дошкільною освітою в країні було підвищення плати за перебування дітей в дошкільних закладах (на 32%), надання переваги державним або муніципальним закладам (в 2008 р. в недержавних дошкільних закладах було охоплено 1-2% від загальної кількості дітей, які відвідували дитячі заклади).

У результаті стабілізації економіки в країні, зростання чисельності дітей дошкільного віку, підвищення зацікавленості батьків відвідуванням дітьми дошкільних закладів, як початкового ступеня освіти, в Україні, як і в переважній більшості країн Співдружності, в останні роки зростає охоплення дітей дошкільною підготовкою. Проте залишається суттєво нижче ступінь охоплення дітей дошкільною освітою в сільській місцевості, ніж міських поселень. Пояснити це можливо розміщенням дитячих закладів переважно у великих населених пунктах, рівнем зайнятості матерів, більш низьким матеріальним станом сімей. А це означає, що сільські діти знаходяться в нерівному становищі у відношенні доступу до дошкільної освіти і подальшого отримання якісної освіти.

Гальмуванню спаду в розвитку системи дошкільної освіти сприяло і посилення нормативно – правової бази, яка регулювала сферу освіти. Так стаття № 33 Закону України „Про освіту”, присвячена дошкільній освіті, включає положення, що дошкільна освіта і виховання здійснюються у сім’ї, дошкільних навчальних закладах у взаємодії з сім’єю і мають на меті забезпечення фізичного, психічного здоров’я дітей, їх всебічного розвитку, набуття життєвого досвіду, вироблення умінь, навичок, необхідних для подальшого навчання.

Вищезгадані положення Закону України „Про освіту” знайшли подальший розвиток у Законі „Про дошкільну освіту” (2001 р.). Визначаючи основні принципи державної політики в галузі дошкільної освіти і розвитку дітей, правові, організаційні й фінансові основи функціонування цієї системи, дані закони наголошують на обов’язковості підготовки дітей до школи як одного з принципів державної політики в галузі дошкільної освіти.

Вдосконаленню правової бази дошкільної освіти й виховання в Україні, як і усіх країн СНГ, сприяло прийняття в 2004 році Міжпарламентською Асамблеєю СНГ Модельного закону „Про дошкільну освіту”. В статті 6 даного Закону визначено принципи на яких повинна будуватися дошкільна освіта. Серед інших виокремлено принцип наступності і неперервності дошкільної й початкової освіти.

Сучасна система дошкільних освіти в Україні представлена такими типами закладів: дитячі ясла, дитячий садок, дитячі ясла – садок, сімейні, прогулянкові, дошкільні заклади (для дітей, які потребують корекції психічного і фізичного розвитку) і комбінованих типів з короткотривалим, денним, цілодобовим перебуванням дітей), дитячі сади – інтернати, дитячі будинки. Для порівняння наводимо типи дошкільних закладів в Білорусі: центри розвитку дитини, ясла – садок – школа, групи короткотривалим режимом перебування дитини, сезонних ігрових майданчиків, дитячий садок на дому, дошкільні заклади з пріоритетними напрямками (художньо-естетичний, фізичний, екологічний та ін.), спеціальні заклади для дітей дошкільного віку з особливостями психофізичного розвитку [4, с.77]. Як зазначає І.О.Комарова в розвитку цієї системи дошкільної освіти простежується тенденція створення якісних освітніх закладів, пошук механізмів перетворення системи дошкільного виховання в інтересах сім’ї та дітей з метою забезпечення рівних стартових можливостей для останніх для успішного переходу в найближчому майбутньому на наступний рівень освіти. І як результат, практично всі діти п’ятирічного віку Білорусі відвідують різні типи дитячих садків, а також охоплені іншими формами підготовки до школи. Сьогодні якісні показники розвитку системи дошкільної освіти в Білорусі один із самих високих серед країн СНГ, а також країн Європи в цілому [Комарова, с.78].

Оригінальні системи дошкільної освіти, кожна з яких має особливості й деякі спільні риси склалися і в інших зарубіжних країнах. Широке розповсюдження в США і Західній Європі отримали Вальдорфські дитячі садки. В основу їх діяльності покладено принцип природовідповідності. Так, у Німеччині існує Інтернаціональне об’єднання Вальдорфських дитячих садків, яке об’єднує 1000 дошкільних закладів. Головний зміст роботи таких садків – засвоєння

народної культури й різноманітних видів художньої діяльності (казки, пісні, танці, малювання тощо). Найголовнішою діяльністю виступає гра.

У Франції провідною концепцією дошкільної педагогіки є теорія вільного виховання І дитячий садок називається материнською школою. У цілому в Французькій системі дошкільної освіти присутні як вільне виховання, так і деякий академізм у вимогах до навчання. Головною формою взаємодії між дитиною й вихователем є заняття.

У США великою популярністю користується педагогіка Марії Монтесорі, суть якої полягає в тому, що мотивом всіх дій дитини є природне, інстинктивне бажання розвиватися. Зрозуміло, що у кожній з них цей розвиток відбувається по індивідуальному плану, в якому визначені сенситивні періоди розвитку. Дитина сама обирає вид діяльності, а завдання педагога – створити умови, які відповідають потребам дитини, допомагають виявити його запити й сприяють його самовихованню й самонавчанню. Провідною формою виховання й навчання виступають самостійні індивідуальні заняття дітей або спеціально розроблений індивідуальний урок. В сучасному дитячому садку США в приміщенні організовано декілька центрів: сюжетно-рольової гри, мистецтва, кулінарії, ігри з піском й водою, ляльковий театр і навчально-математичний центр. Широке розповсюдження отримав метод проектування, коли дошкільнятам надається можливість знайти цікаву тему й працювати над ній в невеликій групі. Використовуючи такі методи навчання й виховання, дорослий дозволяє дитині й дитячому колективу зробити свої дії більш ефективними.

Така освітня система США дозволяє дітям стати „незалежними, впевненими в собі, самостійними, що вміють відстоювати власну думку” [1, с.55]. А це означає, що дошкільнята будуть скоріше адаптуватися в початковій школі. Взагалі всі системи дошкільної освіти, як зазначає Т. Горностаї, об'єднує цільова направленість. Це: „виховання дружнього і позитивного ставлення до оточуючих, любові до Батьківщини, природи; розвиток самодіяльності і навчання взаємодії з іншими людьми (дітьми і дорослими); фізичний розвиток, оволодіння засобами безпечної поведінки й життєдіяльності; різносторонній розвиток особистості дитини та ін.” [1, с.51].

А починають формуватися у дітей дошкільного віку вміння управляти власною поведінкою, бажанням діяти за правилами, досягати визначені цілі і контролювати свої дії, що має суттєву роль у формуванні в дітей основних психічних процесів і сприяє ефективній підготовці до майбутнього навчання в школі в процесі ігрової та продуктивних видів діяльності.

Однак говорити про те, що в Україні сьогодні немає проблем в цьому питанні важко, оскільки зараз в країні лише 56% дітей від загальної кількості відвідують дошкільні навчальні заклади. Найменший показник у сільській місцевості – 33% дітей. Тому Україна, як і кожна з країн СНГ, однією з найактуальніших завдань свого розвитку визначає розширення доступності дошкільної освіти, покращення її якості й забезпечення рівних можливостей для отримання такої освіти.

Взагалі поняття якості сьогодні є одним з найбільш складних категорій. Свідченням цього є те, що відсутній універсальний набір критеріїв, за якими робиться оцінка того чи іншого об'єкта або явища. Проблемами якості займаються дослідники з різних галузей знань, таких як філософія, психологія, економіка, право і т.д. У цьому контексті ми можемо говорити про якість освіти, розроблені показники якої залежать від країни, її освітніх традицій, освітньої політики, людини, яка досліджує, ступеня цивілізації, готовності вчителя до змін і інформованості в цій галузі, а також сучасних досліджень (психологічних, соціологічних, педагогічних) тощо.

Проблемам якості освіти в сучасних джерелах інформації надається велике значення. Питанням стратегії якості освіти як основи стратегії країн світу висвітлені в публікаціях вітчизняних (І. Булах, О.Локшина, Т. Лукіна, О. Ляшенко, О.Овчарук, Т.Олендр, О. Пермякова та ін..) і зарубіжних (Й. Бонсінгл, М.Вишневіський, Т.Горностаї, І.Комарова, К. Степін та ін.) науковців. Проте питання якості дошкільної освіти вивчено ще недостатньо. Та й практично відсутнє загальноприйняте тлумачення цієї категорії. Так якість освіти, на думку І.А. Комарової, – це „перш за все рівень досягнення освітою мети, її відповідність визначеним нормам, ступінь задоволення потреб і запитів держави, батьків і дітей”. А у Польщі забезпечення якості розуміють як дії, необхідні для отримання й підтримки достатнього ступеня впевненості в те, що, як і освітня „послуга” вчителя, так і кінцевий результат, який отримує дитина, буде відповідати вимогам якості.

Цікавий досвід розв'язання проблеми якості дошкільної освіти приділяється науковцями Білорусі. Ними розроблені показники визначення якості дошкільної освіти [4, с.76-77], виокремлено компоненти, що впливають на якість реалізації освітнього процесу в дошкільних закладах (зміст, форми, методи роботи, матеріальне, методичне й дидактичне забезпечення). Оцінка якості роботи дитячого садка здійснюється з позиції врахування соціальної ситуації в країні, в тому числі й галузі освіти, нових досягнень світової і вітчизняної науки і практики.

Підвищенню якості дошкільної освіти в країні сприяє реалізація положень Програми розвитку системи дошкільної освіти в Республіці Білорусь на 2009 – 2014 роки [8].

Важливими показниками підвищення якості дошкільної освіти в країні визнано: чітке визначення суті його базисного змісту (державна програма „Пралеска”) і педагогічно доцільне використання поряд з ним різноманітних освітніх програм комплексного і спеціалізованого характеру, ряд альтернативних методик й технологій; центральними фігурами в організації освітньо-виховного процесу в дошкільних закладах поряд із вихователями працюють інші спеціалісти (психологи, логопеди, організатори фізичного виховання, педагоги додаткової освіти і др.), які повинні в своїй діяльності опиратися на основні принципи сучасної дидактики (розвивального навчання, діяльнісного та системного підходу до організації змісту навчання, інтегрованої організації засвоєння запропонованого змісту, продуктивної взаємодії між собою та з дорослими, створення умов для затребування самими дітьми засвоєного змісту у вільній самостійній діяльності, врахування індивідуальних особливостей і статево-рольових особливостей дітей). Як бачимо всі ці принципи носять здоров'язберігаючий характер і їх дотримання забезпечує повноцінний психічний розвиток дитини, збереження її емоційної сфери, формування необхідних особистісних якостей. Ще одним показником якості освітнього процесу в дошкільному закладі є реальна діяльність самої дитини, яка повинна бути систематичною, відповідати цілям виховання й навчання, ініціювати діяльність дитини, враховувати специфіку вікових етапів її розвитку, забезпечувати можливість взаємодії між собою і дорослими, поєднувати в собі постійні і змінні складові, сприяти розв'язанню завдань реалізації „зони найближчого розвитку”. Велике значення тут має грамотна організація в дитячому садку предметно – рольового середовища з врахуванням специфіки вікового етапу розвитку дитини (від п'яти до шести років) [7].

А у Польщі, наприклад, визначення якості роботи дошкільного закладу є процедурою, яка направлена на збір інформації про всі напрями діяльності об'єкта і це є елементом його контролю. В 2004 р. Міністерство національної освіти і спорту видало постанову, в якій зазначається, що „система внутрішнього контролю якості – це комплекс структурованих, взаємопов'язаних і узгоджених дій директора закладу, зокрема, освітньої і виховної діяльності” [2, с.81]. Внутрішня оцінка якості дошкільного закладу базується на організованому і систематичному зборі даних, які використовуються для аналізу й оцінки ступеня відповідності вимогам, які впливають із завдань закладу. За твердженням Е. Зизік, критерії внутрішньої оцінки якості роботи закладу торкаються як керівників закладу, так і вихователів і повинні включати: „планування, організацію й внутрішню оцінку якості; прийняття рішення про вибір діагностичних засобів і методів, які використовувалися при проведенні внутрішньої оцінки якості, а також участь в їх створенні допоміжних закладів; підготовка один раз на рік доповіді про проведення внутрішньої оцінки якості та надання його куратору закладу, педагогічній раді, раді батьків, керуючому органу; розробку програми розвитку дошкільного закладу з викладом завдань з покращення якості діяльності; розробку і впровадження системи внутрішнього контролю якості роботи дошкільного закладу” [2, с.83]. Оцінка роботи по оцінці якості вимагає від закладів розробки відповідних стандартів і їх показників, що визначаються вимогами місцевих органів, потребами і побажаннями людей, які працюють в закладі, місцевими особливостями. Стандарти роботи дошкільних закладів є взірцем для порівняння, визначають роботу закладу на необхідному рівні, а оцінка якості роботи об'єкта забезпечує порівняння з цими стандартами. Найбільш важливі стандарти у Польщі зібрані в чотирьох галузях: I – концепція роботи закладу; II – управління й організація; III – освіта; IV – виховання й догляд. Наприклад, стандарт четвертої галузі передбачає: „Дошкільний заклад здійснює систематичні ефективні дії з виховання й профілактики, забезпечення відповідної соціально – моральної поведінки дітей”. Відповідно до нього показниками для оцінки якості виступають: „1. Дитячий садок має законодавчо оформлені освітні та профілактичні програми, які базуються на проведеній діагностиці; 2. В дитячому садку чітко визначено функції та правила поведінки усіх сторін; 3. Вихователі й вчителі ведуть виховну роботу з дітьми, які мають відхилення в розвитку; 4. Ефективність виховної роботи постійно аналізується й оцінюється” [2, с.84-85].

Отже, в Україні інтенсифікація роботи по оцінці якості діяльності дошкільного закладу повинна розпочатися із створення стандартів і показників для оцінки якості, визначення методів й інструментів дослідження, проведення оцінки якості й інтерпретації результатів тестування, використання результатів оцінки в розробці програми покращення якості роботи дитячого закладу. Саме висока якість діяльності дошкільного закладу лежить в основі наступних успіхів дітей у школі.

Список використаних джерел та літератури:

1.Горностай Т. Л. Роль зарубіжних педагогічних концепцій в розвитку дошкільного образования в современном мире / Т. Л. Горностай // Сравнительная педагогика в условиях международного сотрудничества и европейской интеграции. – Брест : БрГУ имени А. С. Пушкина, 2011. – Ч. 2. – С. 51–56.

2.Зызык Э. Качество деятельности дошкольных учреждений в польской образовательной действительности / Э. Зызык // Сравнительная педагогика в условиях международного сотрудничества и европейской интеграции. – Брест : БрГУ имени А. С. Пушкина, 2011. – Ч. 2. – С. 81–85.

3.Кожна дитина повинна мати можливість для всебічного розвитку // Початкова школа. – 2002. – № 3. – С. 8–9.

4.Комарова И. А. О путях повышения качества дошкольного образования в республике Беларусь / И. А. Комарова // Вопросы качества образования в Беларуси, России, Украине : сб. науч. статей / сост. и ред. М. И. Вишневецкий. – Могилев : УО „МГУ им. А. А. Кулешова”, 2010. – 272 с.

5.Ляшенко О. Якісна освіта – пріоритет інформаційного суспільства / О. Ляшенко // Моніторинг якості освіти світові досягнення та українські перспективи / за заг. ред. О. І. Локшиної. – К. : К.І.С, 2004. – С. 9–14.

6.Мосолов В. В. Основные направления повышения качества дошкольного образования в странах СНГ / Мосолов В. В., Нечаева Г. Ю. // Вопросы качества образования в Беларуси, России, Украине : сб. науч. статей / сост. и ред. М. И. Вишневецкий. – Могилев : УО „МГУ им. А. А. Кулешова”, 2010. – 272 с.

7.Новоселова С. Л. Развивающая предметная среда: Рекомендации по проектированию вариативных дизайн-проектов / С. Л. Новоселова. – М., 1995. – 57с.

8.Программа развития системы дошкольного образования в Республике Беларусь на 2009 – 2014 года / Постановление Совета Министров Республики Беларусь 19.08.2008 № 1193.

9.Указ президента України від 17 квітня 2002 р.№347 „Про Національну доктрину розвитку освіти” // Законодавчі акти України з питань освіти. – К. : Парламентське вид-во, 2004.

Анотація

Т.К.Завгородня

Проблема качества дошкольного и начального образования в Украине в контексте ее решения в разных странах мира

В статье рассматриваются проблемы обеспечения качества преемственности и последовательности дошкольного и начального образования, определение его критериев и показателей в различных странах мира.

Ключевые слова: дошкольное образование, качество образования, Украина, зарубежная педагогика.

Summary

Т.К.Zavgorodnia

The Problem of the Quality of Preschool Education in Ukraine in the Context of Tendencies of it's Decision in the Different Countries of the World

The problems of providing of the quality of successive and continuous preschool and initial education, determination of it's indexes and criteria in the different countries of the world are examined in the article.

Key words: preschool education, quality of education, Ukraine, foreign pedagogic.

Дата надходження статті:

„30” серпня 2011 р.

УДК 372. 46

А.М.ЗАЛІЗНЯК,

кандидат педагогічних наук, доцент

(м.Умань)

Підготовка майбутніх вихователів до роботи з батьками з розвитку мовлення дошкільників

У статті предметом розгляду є підготовка майбутніх вихователів до роботи з батьками з розвитку мовлення дошкільників. Здійснено аналіз наукових джерел, що містять відомості щодо підготовки. Висвітлено сутність поняття „підготовка”, „розвиток мовлення”, „мовлення”. Розкрито різноманітні форми роботи з батьками з розвитку мовлення.

Ключові слова: підготовка, майбутні вихователі, батьки, дошкільники, розвиток мовлення, форми роботи.

Постановка проблеми у загальному вигляді... У сучасних умовах надзвичайно важливою проблемою родини є послаблення сімейних стосунків, ролі батьків у вихованні та навчанні дітей. Вона виникла як завдяки економічному фактору, так і через прогалини у знаннях батьків щодо навчання та виховання власних дітей.

Розв'язання даної проблеми залежить від якісної підготовки майбутніх вихователів до професійної діяльності, що дасть можливість успішно вирішувати завдання навчально-виховної роботи, спрямовувати у відповідне русло спілкування та співпрацю з батьками.

Аналіз досліджень і публікацій... Питанням загальної професійної підготовки майбутніх фахівців присвячені дослідження: А. Алексюк, А. Бойко, А. Капської, Н. Кичук, В. Кузя,

В. Лугового, В. Майбороди, Н. Ничкало, Д. Ніколенко, О. Олексюка, О. Пехоти, О. Савченко, Р. Скульського, Р. Хмелюк та інших.

Сучасними підходами до проблеми професійної підготовки кадрів для системи дошкільної освіти опікуються Л. Артемова, Г. Біленька, Л. Загородня, І. Луценко, М. Машовець, Т. Поніманська та інші.

Стан розробленості проблеми підготовки майбутніх педагогів до роботи з батьками розкрили велети педагогічної думки – А. Макаренко, С. Русова, В. Сухомлинський, К. Ушинський та сучасні дослідники – Т. Алексеєнко, О. Докукіна, В. Заслуженюк, А. Марушкевич, О. Семенов, М. Стельмахович, В. Постовий, І. Трубавіна, Т. Шанскова, Т. Шульга.

Окремі аспекти загальної проблеми взаємозв'язку сім'ї та дошкільного закладу у формуванні особистості дитини висвітлено у працях Е. Арнаутова, Л. Загик, В. Іванової, О. Кононко, В. Котирло, Т. Кравченко, Т. Кулікової, С. Ладивір, Н. Лисенко, Т. Маркової, В. Нечаєвої, Л. Островської, Л. Пелипенко, Ю. Хямляйнен та інших.

Формулювання цілей статті... Мета статті – проаналізувати реально існуючі, поширені форми взаємодії вихователів із батьками з розвитку мовлення дошкільників.

Виклад основного матеріалу... Проблема підготовки вчителя-вихователя є проблемою складною і багатоплановою.

У великому тлумачному словнику сучасної української мови поняття „підготовка” розглядається, як дія за значенням підготувати; запас знань, навичок, досвід і т. і., набутий у процесі навчання, практичної діяльності [2, с.767]. Теоретичний аналіз досліджуваної проблеми показав, що результатом підготовки є готовність, яка є важливою умовою успішного виконання будь-якої діяльності, особливо велика її роль у роботі педагога. У визначенні поняття готовності дослідники йдуть різними шляхами: одні акцентують увагу на його структурних складових, інші – на його сутності. У науковій літературі існує декілька підходів у визначенні структурних складових готовності:

1) готовність як сукупність знань, умінь, навичок (Н. Кузьміна, Л. Кондрашова, В. Моляко, В. Сластьонін, О. Щербаков);

2) готовність як функціональний стан (Н. Букіна, Ф. Генев, А. Ковальов, Л. Лавров, М. Левітов, А. Ліненко);

3) готовність як складне особистісне утворення (М. Дяченко, Л. Кандибович, Ю. Гільбух);

4) готовність як синтез властивостей особистості (В. Крутецький).

Отже, є підстави вважати, що термін „готовність” збагачує поняття „підготовка”. Під змістом підготовки розуміють систему педагогічних знань, практичних умінь і навичок, необхідних для здійснення професійних функцій вихователя.

Ще у давнину людство прийшло до розуміння необхідності спеціальної підготовки батьків до виховання та навчання дітей. Так, класики педагогічної думки: Й. Песталоці, К. Ушинський, С. Русова, А. Макаренко, В. Сухомлинський та інші – наголошували на залежності сімейного виховання та навчання від підготовленості батьків.

Проблеми підготовки майбутніх вихователів до роботи з батьками з розвитку мовлення дошкільників вимагають знань про форми роботи як з дошкільниками, так і з їхніми батьками.

Розвиток мовлення – складний психологічний процес, що обумовлений розвитком діяльності спілкування з дорослими та ровесниками в онтогенезі.

Оволодіння рідною мовою, мовленням – важливе надбання дошкільників і розглядається в сучасній дошкільній освіті як загальна основа виховання та навчання дітей. Зазначимо, що мовлення – це процес використання конкретної мови конкретною людиною, це процес індивідуальний.

Одним із напрямків співпраці сім'ї і дошкільного навчального закладу є мовленнєва підготовка дошкільників. Успіх взаємодії батьків і вихователів, а отже позитивний вплив на виховання дитини значною мірою будуть залежати від відносин, які складатимуться між вихователем і батьками дітей. Адже контакт двох вихователів – педагогів і батьків – крок до взаєморозуміння, до злагодженості, до гармонії, до набуття довіри, обміну духовними й емоційними цінностями, засвоєння педагогічного досвіду, знань, які вихователь і батьки передають один одному. Від того, наскільки батьки й вихователі зможуть порозумітися, від гармонійних взаємин між батьками і вихователями, від єдності вимог у підході до дитини та створення необхідних умов великою мірою залежатиме успіх мовленнєвого розвитку дошкільників.

Безпосереднє здійснення взаємодії вихователів і батьків ґрунтується на вивченні сім'ї педагогами і використанні методів впливу учасників педагогічного процесу один на одного:

– метод переконання: обмін думками, порада, пояснення, висловлювання своїх думок, суджень, аргументів, навіювання;

– метод вправлення: особистий приклад педагога, батьків, прохання, доручення, показ-інструкція, практичні заняття з елементами тренінгу, моделювання та програвання педагогічних ситуацій;

– метод педагогічної оцінки: похвала, подяка, зауваження, заохочення [1].

Вихователі дошкільного закладу мають оволодіти знаннями щодо пошуку форм роботи як з дітьми, так і з їхніми батьками.

Форма – це „тип, будова, спосіб організації чого-небудь...” [2, с.1328].

Форми взаємодії педагогів і батьків – це такі способи організації їх спільної діяльності, які ефективно впливають на мовленнєвий розвиток особистості дошкільника. Форми батьківської освіти розрізняються за:

- місцем проведення (у сім'ї, на нейтральній території, у закладі, на вулиці);
- характером спілкування (безпосереднім та опосередкованим, усним, письмовим, за допомогою технічних засобів зв'язку, із поєднанням видів спілкування);
- участю членів сімей (вся сім'я, обидва батьки, мати чи батько з дитиною, матері, батьки);
- кількістю сімей (індивідуальні, групові, масові або колективні);
- тривалістю (разові, короткочасні, постійнодіючі, пульсуючі);
- змістом (формування знань та умінь; батьківських якостей і рис; правильного ставлення до дитини);
- метою (обслуговуючі, реабілітаційні, профілактичні, супроводжуючі);
- впливом на сім'ю (ознайомлюючі, спонукальні, перетворювальні) [5].

Форми співробітництва педагогів з батьками можуть бути як колективними (університет педагогічних знань, батьківські збори, конференції, зустрічі з батьками, засідання „круглого столу”, вечори запитань і відповідей, засідання батьківського комітету, дні відкритих дверей, семінари-практикуми, створення групи батьків-порадників, спільні свята, спортивні змагання, відпочинок у вихідні дні тощо), так й індивідуальними (вступне анкетування, попередні візити батьків з дітьми до дошкільного закладу, консультації, відвідування педагогами своїх вихованців удома, телефонний зв'язок, бесіди тощо), груповими (консультації, клуби взаємодопомоги, школа молодих батьків, гуртки за інтересами, вечори запитань та відповідей, зустрічі з цікавими людьми), наочно-письмовими (батьківські куточки, тематичні стенди, ширмочки, планшети, папки-пересувки, дошка оголошень, інформаційні листки, анкетування, скринька пропозицій, неформальні листи, педагогічна бібліотека) та наочно-інформаційними (магнітофонні записи бесід з дошкільниками, відеофрагменти організації мовленнєвої діяльності, реклама книг, публікацій у періодиці, в системі Інтернет з проблем мовленнєвого розвитку дошкільників).

Позитивних результатів у розвитку мовлення дітей можна досягти при вмілому поєднанні колективних та індивідуальних форм роботи вихователів з батьками. Педагогічна освіта батьків повинна мати цільове спрямування. У сучасній освітянській практиці пріоритетними стають диференціація, особистісно-орієнтований підхід до батьків та дошкільників.

Для пропагування педагогічних знань серед батьків використовуються різноманітні форми роботи із сім'єю, які мають свою специфіку.

Колективні батьківські збори – це одна з найпоширеніших форм роботи з батьками. Їх готує і проводить педагог. Це форма здійснення педагогічного навчання батьків, обговорення питань, засіб формування батьківського колективу. Збори бувають загальні і групові.

В. Сластьонін підкреслює різноманітність видів батьківських зборів: організаційні, тематичні, збори-диспути, підсумкові тощо [4].

Готуючись до проведення батьківських зборів, слід дотримуватись такої методики:

1. Вибір теми.
2. Визначення мети батьківських зборів.
3. Підготовка до проведення батьківських зборів:
 - здійснення тематичної перевірки з розвитку мовлення дітей,
 - проведення анкетування батьків,
 - створення пам'ятки батькам щодо навчання та розвитку мовлення у дітей,
 - підбір методичної літератури,
 - виготовлення запрошення на збори.
4. Безпосереднє проведення батьківських зборів:
 - повідомлення теми зборів,
 - прослуховування магнітофонного запису заняття з розвитку мовлення або відеоперегляд вищезгаданого заняття,
 - проведення диспуту,
 - виступ методиста, вихователя про наслідки тематичної перевірки з рекомендаціями для батьків,

– виступ батьків по обміну досвідом з питань навчання дітей рідної мови,
– робота з пам'ятками (батькам пропонується прочитати тексти пам'яток, виділити ті пункти і поради, які вони використовують і дають позитивні результати – батьки обмінюються досвідом),
– наприкінці проведення зборів можливе проведення спільних мовленнєвих ігор (батьки і діти).

Лекція – це форма психолого-педагогічної просвіти, яка розкриває сутність тієї чи іншої проблеми виховання. Найкращий лектор – це учитель-вихователь, який знає інтереси, проблеми і клопоти батьків. Головне в лекції – науковий аналіз виховних явищ, ситуацій. Лекції відіграють важливу роль у вирішенні питань з мовленнєвого розвитку дошкільників.

Методика підготовки і проведення лекції включає: вибір теми; визначення мети лекції; підбір літератури; визначення змісту кожного питання плану; підбір цитат і прикладів; складання конспекту лекції.

Вимоги до оформлення тексту лекції:

1. Назва теми.
2. План лекції.
3. Список літератури по темі для самостійного опрацювання.
4. Список використаної літератури.
5. Конспект лекції.

Конференція – форма педагогічної просвіти, яка передбачає розширення, поглиблення і закріплення знань про виховання дітей і була популярною у 60-ті роки. Тема конференції повинна бути конкретною, повідомлятися заздалегідь. Конференції можуть бути науково-практичними, теоретичними, читацькими, з обміну досвідом, конференціями матерів, батьків. Її проведення супроводжується виставкою дитячих робіт, магнітофонними записами бесід з дошкільниками, відеофрагментами організації мовленнєвої діяльності, педагогічною літературою для батьків, їхніми виступами, концертами художньої самодіяльності, розповсюдженням пам'яток для батьків та дітей.

Дискусія – одна з найбільш цікавих форм підвищення педагогічної культури, яка сприяє виробленню умінь всебічно аналізувати факти і явища, спираючись на набуті навички і накопичений досвід. Головний принцип дискусії – повага до позиції будь-якого учасника. До проведення дискусії доцільно підготувати виставку педагогічної літератури з розвитку мовлення для батьків. Дискусію можна проводити раз або двічі на рік.

Рольові ігри – форма колективної творчої діяльності з вивчення рівня сформованості педагогічних умінь учасників. Методика рольової гри передбачає:

- а) визначення теми;
- б) розподіл ролей між учасниками гри;
- в) попереднє обговорення можливих позицій і варіантів поведінки учасників гри.

Відвідування занять – це така форма педагогічного пропагування, яка дає змогу показати батькам форми та методи роботи з розвитку мовлення, щоб потім вони використали їх у сімейному вихованні.

Зустрічі за „круглим столом” – така форма роботи з батьками сприяє підвищенню їхньої педагогічної культури, допомагає виробити єдині підходи у навчанні дошкільників рідної мови. Зміст зустрічі – допомогти батькам проникнути у сутність проблеми, розібратися в технології її вирішення, знайти правильний шлях свого і спільного з вихователем впливу на мовлення дітей.

Тренінг – інтерактивна форма навчання батьків, яка передбачає набуття ними певних знань та вмінь.

Бесіда – це найбільш поширена і доступна форма індивідуальної роботи з батьками, яка передбачає цілеспрямовану організацію обміну думками. Зміст бесід визначається програмовими завданнями. За формою проведення визначають бесіди фронтальні, індивідуальні, групові, а також розрізняють заплановані та епізодичні бесіди, прогнозуючі і не передбачувані.

Формулюючи тему бесіди з розвитку мови слід дотримуватися такої структури: визначити її зміст; підібрати педагогічну літературу та наочний матеріал; скласти план бесіди.

Відвідування сімей – ефективна форма індивідуальної роботи педагога з батьками, встановлення контакту з сім'єю. Під час відвідування сім'ї вихователь знайомиться з умовами життя дитини, розмовляє з батьками про характер дитини, її інтереси і нахили, про ставлення до батьків, дає поради щодо навчання та розвитку мови дитини, інформує батьків про її успіхи.

В. Котирло рекомендувала застосовувати при відвідуванні дитини вдома такі правила: завжди починати з похвали дитини, вести невимушену щирю розмову, ні в якому разі не йти в сім'ю зі скаргами на дитину, виявляти такт у розмові з батьками. Свій візит вихователь повинен продумати за змістом і формою [3].

Чергування батьків – це така форма роботи з батьками, під час якої вони більш глибоко знайомляться з режимом закладу, вимогами, які пред'являють до дітей у питаннях самостійності, поведінки, спостерігають, а й іноді беруть участь у навчально-виховному процесі. Це сприятиме поглибленню їхніх знань про зміст та методи педагогічної роботи з дітьми з розвитку мовлення.

Консультації – це форма роботи з батьками, яка передбачає надання батькам педагогами необхідної допомоги з різних проблем сімейного виховання, зокрема з мовленнєвого. Консультації можуть бути: за кількістю сімей (індивідуальні, групові, масові); за участю членів сім'ї (з усією сім'єю, з батьком, матір'ю і дитиною); за місцем проведення. У спілкуванні з батьками педагог повинен проявляти максимум тактовності. Вихователі повинні дотримуватись принципів успішного консультування: довірливі стосунки, взаємоповага, зацікавленість, компетентність. Тематику консультацій слід визначати індивідуально, диференційовано, враховуючи вік батьків, їхню педагогічну спрямованість.

Практикум – це форма вироблення у батьків педагогічних умінь у вихованні та навчанні дітей, ефективного вирішення педагогічних ситуацій, це своєрідне тренування педагогічного мислення батьків-вихователів. Мета педагогічного практикуму – закріпити інформацію та свідомо використовувати отримані знання у вирішенні конкретних завдань, що передбачає самостійне читання педагогічної літератури та виконання певних завдань-рекомендацій.

Зазначимо, що для педагогічного пропагування слід використовувати і такі форми роботи, як *стенди*, на яких розміщують вирізки з газет і журналів. А така форма роботи з батьками, як *сатирична стінгазета* з яскравими малюнками і влучним текстом під ними привертає увагу всіх і змушує задуматися над своєю поведінкою, мовою. Стенд, оформлений для батьків, – повинен бути направлений на досягнення певної мети. Робота з батьками стає найбільш переконливою за умови використання комплексу наочних засобів (показу роботи з дітьми, використання технічних засобів, оформлення виставок, стендів).

Демонстрація фільмів на педагогічні теми – це така форма роботи з батьками, яка заслуговує на визнання глядачів, тому що в ній доступно розкривається суть тієї чи іншої мовленнєвої проблеми. Під час перегляду таких фільмів батьки починають активно мислити, вирішуючи завдання з розвитку мовлення

Висновки... Отже, ефективність підготовки майбутніх вихователів до означеної діяльності забезпечується через засвоєння студентами необхідних знань просвітницької роботи з батьками дошкільників з розвитку мовлення.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі ми вбачаємо у впровадженні нетрадиційних форм активізації батьків, що сприятимуть досягненню єдиного підходу у питаннях розвитку мовлення дошкільників.

Список використаних джерел та літератури:

1. Белухин Д. А. Личностно ориентированная педагогика в вопросах и ответах : [учеб. пособ.] / Белухин Д. А. – М. : Московский психолого-социальный институт, 2006. – 312 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. гол. ред. В. Г. Бусел]. – К. : Ірпінсь: Перун, 2004. – 1440 с.
3. Котирло В. К. Завтра в школу / Котирло В. К. – К. : Рад. школа, 1977. – 128 с.
4. Методика воспитательной работы : учеб. пособ. для студ. высш. пед. учеб. заведений / [Байкова Л. А., Гребенкина Л. К., Еремкина О. В. и др.]; под ред. В. А. Сластенина. – М. : „Академия”, 2002 – 144 с.
5. Трубавіна І. М. Зміст та форми просвітницької роботи з батьками : [науково-метод. матеріали для працівників соціальних служб, учителів, соціальних педагогів, студентів педагогічних вузів] / Трубавіна І. М. – К. : УЦДССМ, 2000. – 88 с.

Анотація

А.Н.Зализняк

Підготовка майбутніх вихователів до роботи з батьками по розвитку мовлення дошкільників

В статті предметом розгляду є підготовка майбутніх вихователів до роботи з батьками по розвитку мовлення дошкільників. Здійснено аналіз наукових джерел, що містять дані щодо підготовки. Визначено сутність понять „підготовка”, „розвиток мовлення”, „мова”. Розкрито різні форми роботи з батьками по розвитку мовлення дошкільників.

Ключові слова: підготовка, майбутні вихователі, батьки, дошкільники, розвиток мовлення, форми роботи.

Summary

A.M.Zaliznyak

Training Young Teachers for Working with Parents Development of Speech the Pre-Schoolchildren

The subject of the article is training young teachers for working with parents development speech the pre-schoolchildren. Scientific sources are analyzed, that contain information concerning training. The essence of such notions as „training”, „development of speech” and „speech” are exposed. Forms of work are investigated.

Key words: training, young teachers, parents, pre-schoolchildren, development of speech, forms of work.

Дата надходження статті: „25” серпня 2011 р.

**Робота з книжкою в сучасній початковій школі крізь призму творчого розвитку ідей
В.Сухомлинського**

Статтю присвячено використанню ідей В. О. Сухомлинського щодо роботи з книжкою в сучасній початковій школі. Запропоновано форми та методи, які доцільно включити до системи виховної роботи з книжкою в сучасній початковій школі.

Ключові слова: *робота з книжкою, початкова школа, форми та методи виховної роботи, читацька діяльність.*

Постановка проблеми у загальному вигляді... Нині книжка створює виховний простір, який є духовним простором школяра й педагога, простором культури, що впливає на розвиток особистості. Незважаючи на розширення технічних можливостей, нових джерел інформації, Інтернету, все одно навчально-виховний процес неможливий без учителя, бібліотекаря, книжки, бібліотеки, які створюють шкільне інформаційне середовище, долучаючись до виховання дитини.

Система роботи з книжкою у початковій школі спрямовується на підвищення не тільки виховного впливу літератури на школярів, а й якості їх читання, на розвиток активності дітей, розширення світогляду. Виховна робота з книжкою у початковій школі передбачає різноманітні форми роботи з нею, а саме: клуби, гуртки, об'єднання, свята книжки, літературні вечори, зустрічі з авторами, диспути, дискусії, читацькі конференції, вікторини, конкурси тощо. Використання їх у навчально-виховному процесі початкової школи дає змогу ефективно реалізовувати виховний потенціал книжки.

Особливе значення у пошуку конкретних методів, прийомів і способів залучення молодших школярів до книжки має педагогічна спадщина В. О. Сухомлинського. У центрі уваги педагога завжди перебувало питання розвитку особистості в процесі активного творчого спілкування з книжкою і виховання на цій основі високоосвіченої, морально свідомої особистості. „Однією з істин моєї педагогічної віри, – стверджував Василь Олександрович, – є безмежна віра у виховну силу книжки. Школа – це насамперед книжка. Виховання – насамперед слово, книжка і живі людські відносини” [3, с.398].

Формулювання цілей статті... Метою статті є аналіз спадщини В. Сухомлинського та пошук в ній рекомендацій, які можуть бути використані в процесі формування у сучасних молодших школярів любові до книжки, читання.

Виклад основного матеріалу... Робота з книжкою в початковій школі проводиться на уроках (читання, мови, математики, природознавства та ін.), у позакласній, позаурочній та виховній роботі (на уроках позакласного читання, бібліотечних уроках, виховних годинах тощо). У контексті проблеми нашого дослідження спинимось на позакласній і позаурочній виховній роботі з книжкою у початкових класах сучасної школи.

Враховавши творчий доробок В. Сухомлинського щодо використання книжки як засобу виховання молодших школярів та зважаючи на сучасні реалії освітнього простору, а також на вікові особливості молодших школярів, ми розробили рекомендаційні поради щодо проведення виховної роботи з книжкою у сучасній початковій школі. У рекомендаційних порадах передбачено поступове нагромадження і поглиблення знань про книжку та роботу з нею.

Спираючись на педагогічні ідеї В. Сухомлинського, ми визначили такі психолого-педагогічні умови роботи з книжкою в сучасній початковій школі:

- створення відповідної емоційної атмосфери перед читанням;
- використання елементів гри, драматизації, малювання за змістом казки чи оповідання, ілюстрування книжок;
- словникова робота;
- пояснення змісту прочитаного твору, подій і вчинків героїв, причин того чи іншого вчинку;
- словесний переказ змісту прочитаного, придумування підписів під малюнками для розвитку творчої уяви;
- введення в уроки позакласного читання бесід з метою корекції та уточнення просторових уявлень дітей.

Головна мета запропонованої системи роботи – підвищити інтерес до книжки, навчити дітей не просто читати, а й оцінювати прочитане, висловлювати свою думку, аналізувати.

В. Сухомлинський стверджував: „щоб підготувати людину духовно до самостійного життя, треба ввести її в світ книжки” [6, с.200].

Учитель, на думку В. Сухомлинського, обов'язково має застосовувати індивідуально-диференційований підхід до учнів, враховуючи рівень читацької готовності кожного з них.

Нами визначено три етапи підготовки дитини-читача:

- на *підготовчому етапі* вчитель або учні, які оволоділи грамотою, читають першокласникам доступні твори. Діти вчаться сприймати на слух розповіді, казки, елементарно оцінюють прочитане, малюють словесні картинки на основі прочитаного, ознайомлюються з основними правилами гігієни читання та користування книжкою, співвідносять зміст із заголовком, тобто діти під керівництвом учителя орієнтуються в книжці, зокрема, визначають тематику і зміст книжки. За зовнішніми ознаками (заголовок, ілюстрації, прізвище автора) школярі вчаться визначати тему, жанр, емоційне забарвлення книжки.

Одним із основних завдань підготовчого етапу є пробудження в школярів інтересу до дитячої книжки, формування початкових умінь самостійно над нею працювати. Під час читання за інтересом, наголошував В. Сухомлинський, дитина відволікається від самого механічного процесу читання і живе думками про те що читає, тобто без зайвих зусиль розуміє думку автора [4, с.243].

- на *навчальному етапі* діти вчаться орієнтуватися в книжках, об'єднаних темою, жанром чи авторською належністю. Це дає змогу учням самостійно, безпомилково обирати книжки в бібліотеці і вдома, враховуючи власні можливості та інтереси.

На цьому етапі в учнів формується певний читацький кругозір. Вони вчаться усвідомлювати фактичний зміст твору, виділяти основних персонажів, практично розрізняти текст за жанровими ознаками, прогнозувати орієнтований зміст незнайомої книжки, спираючись на такі основні показники позатекстової інформації: прізвище письменника, заголовок твору, ілюстрації, зміст (перелік) творів; роблять короткі записи про прочитане, вчаться розповідати про прочитане, коротко виражати до них своє ставлення. Ознайомлення з новою книжкою та текстом художнього твору відбувається на уроці під керівництвом учителя.

Головним показником досягнень у підготовці дитини-читача є рівень розвитку навичок самостійної читацької діяльності, вміння самостійно й усвідомлено орієнтуватись у книжці чи групі книжок за тематичною чи авторською спрямованістю, правильно називати книжку.

Відповідно основним завданням учителя є формування правильної читацької діяльності учнів – наявність звички думати над книжкою в процесі читання, мати читацький кругозір, уміти читати вибірково. Правильно дібрати книжку для читання молодшим школярам означало для Василя Олександровича спроектувати духовно багате життя дитини, сформувати в її свідомості „уявлення про найважливіші етапи духовного життя людства” [4, с.232].

- на *завершальному етапі* у молодших школярів має бути сформований стійкий інтерес до читання і до книжки, вони повинні вміти користуватися бібліотекою, довідковими посібниками, вести читацькі щоденники, мати сформовані індивідуальні літературні смаки і уподобання. На цьому етапі школярам пропонуються для активного читання значні за обсягом твори; вони глибше засвоюють ознаки певного літературного жанру (наприклад, повісті, казки, міфи та ін.), вчаться з допомогою вчителя узагальнювати історичний та морально-естетичний досвід, відображений у змісті творів.

Запропонована нами робота з книжкою спрямована на системність, стабільність, варіативність форм і методів, творчість вчителя, бібліотекаря. На нашу думку, індивідуальні особливості вчителя, його досвід, творчий потенціал, специфіка соціальної ситуації розвитку школярів, особливості учнівського колективу в кожному конкретному випадку мають враховуватись у роботі з книжкою. Тому запропоновані нами форми і методи роботи не є обов'язковими, а можуть обиратися і структуруватися вчителем самостійно відповідно до поставлених ним завдань. Важливо, щоб визначений зміст роботи виконувався систематично (раз на два-три тижні), а поєднання форм і методів сприяло активізації пізнавальної та емоційно-чуттєвої сфери учнів, залученню їх до діалогічної взаємодії з книжкою, самовираження у творчій діяльності.

Спираючись на педагогічну спадщину В. Сухомлинського, творчо її використовуючи з урахуванням особливостей соціальної ситуації розвитку, пропонуємо форми виховної роботи з книжкою, які, на нашу думку, доцільно включити до системи виховної роботи з книжкою в сучасній початковій школі. Коротко охарактеризуємо кожен з них:

„*Зустріч з книгою*”. Ця форма виховної роботи спрямована на нагромадження в дітей уявлень про світ книжок. Тут можна використати казки В. Сухомлинського на книжкову тему („Батьківський буквар” [7, с.160], „Дві сторінки книги” [7, с.169], „Книга й цукерки” [7, с.162], „Спляча книга” [1, с.86], „Суперечка двох книг” [1, с.47], „Як Дівчинка образила Букваря” [1, с.53–54]), де у доступній для дитини формі автор знайомить її з елементами книжки, формує уяву про

призначення книжки в житті людини, сприяє усвідомленню дітьми книжки як культурного і духовного явища, розвиває інтерес до книжок.

„Ознайомлення з книжкою”. Школярі вчаться за зовнішніми ознаками книжки (заголовком, ілюстраціями, прізвищем автора) визначати її тематику.

Позакласне читання. Це основна форма закріплення в учнів умінь самостійно добирати і читати книжки.

Бібліотечне читання. Організаційна форма, спрямована на опанування знань, умінь і навичок учнів, що пов'язані з використанням бібліотечно-бібліографічних засобів орієнтування у світі книжок: знаходження потрібної книги в рекомендованому списку, картотеці, каталозі бібліотеки; практичне ознайомлення з розмаїттям доступних книжок, із сучасними дитячими книжками.

Сімейне читання. Залучення до системи роботи батьків, які б разом з навчальним закладом педагогічно грамотно керували читанням своїх дітей.

Читання книжки вголос. Головна мета цього виду – досягти розуміння, усвідомлення прочитаного, правильності, виразності, емоційності в читанні.

При читанні твору вголос В. Сухомлинський намагався, щоб діти прагнули відшукати у собі подібність з позитивним героєм і уникати співставлення з негативним. Водночас, на думку педагога, читання вголос дає змогу ефективно здійснювати зворотний зв'язок, активізує роботу всього класу, посилює виховний та естетичний вплив на школярів. Учений підкреслював, що „твори входять у духовний світ лише тоді, коли дитині хочеться прочитати товаришам те, що схвилювало її серце, хочеться передати в слові свої почуття і переживання” [6, с.198]. Багаторічний досвід В. Сухомлинського привів до висновку, що упродовж чотирьох років навчання в початковій школі дитині треба читати вголос не менше 200 годин (10 хвилин щодня в 1–2 класах і 15 хвилин у 3–4 класах) [5, с.588–589]. Читання вголос допомагає осмислити твір, і, відповідно, зацікавитися ним.

Самостійне читання. Це добровільне, індивідуальне читання школярів без допомоги дорослих. При цьому використовуються доступні за тематикою книжки, щоб, по-перше, свідомо обирати книжку, по-друге, прочитати обрану книжку згідно з усіма правилами та зробити відповідні висновки на основі прочитаного. Таке читання є підсумком, результатом системи знань, умінь і навичок, здобутих молодшим школярем у процесі роботи з книжкою в навчальний, позаурочний і позакласний час.

„Орієнтування в книжках”. Це здатність школярів обирати книжки відповідно до читацьких можливостей, інтересів, заданої теми. Вони вчаться підбирати книжку за зовнішніми ознаками: за заголовком, ілюстраціями, прізвищем автора; визначати тему, жанр, емоційне забарвлення книжки. В. Сухомлинський писав: „Хай дитина прочитає небагато, та кожна книжка нехай лишить глибокий слід у її серці і в її свідомості, щоб людина поверталася до неї кілька разів, відкриваючи все нові й нові духовні багатства” [6, с.196].

Коллективні бесіди про книжку. Вони розвивають в учнів потребу вслухатися в запитання вчителя й товаришів, виробляють уміння висловлювати власну думку про прочитаний твір, звичку доповнювати розповіді товаришів своїми зауваженнями або думками. Організація таких бесід сприяє включенню дитини в ситуацію постійних роздумів, обґрунтування своїх думок. Головною педагогічною передумовою проведення бесіди за прочитаним у школі Сухомлинського, було встановлення невимушеної довірливої атмосфери між учителем і дітьми.

Створення проблемних ситуацій. Учитель має навчити дітей аналізувати поведінку і почуття героїв, порівнювати зображену в творі моральну ситуацію з аналогічними життєвими ситуаціями. Завдяки цьому школярі вчаться проходити шлях морального розвитку від актуалізації морального досвіду (поданого безпосередньо в творі) до моральної діяльності.

Творчі роботи школярів. Учні пишуть твори на основі прочитаного, малюють ілюстрації до прочитаних книжок, пишуть продовження книжкових історій. Творчі роботи, як і в В. Сухомлинського, умовно поділяємо на чотири види: твори-мініатюри, казки, оповідання, вірші.

Прийоми словесного змальовування. В. Сухомлинський приділяв велику увагу „словотворчості”: „Треба особливо наголосити на тому, що в житті дітей чільне місце має посідати творчість словом. Завдяки їй діти стають чутливими до найтонших засобів впливу – до слова і до краси...” [2, с.507]. Мистецтво слова потребує образного бачення, особливої емоційної вразливості. Виховувати в школярів поетичне бачення світу, шліфувати культуру почуттів і переживань – відповідальне завдання вчителя і школи. Допомогає в цьому усний опис прочитаного і докладне словесне змальовування, в яких розкриваються душевні почуття і переживання героїв твору.

Ведення читацького щоденника. У щоденнику учні коротко записують зміст художніх творів і висловлюють свої враження. Така форма роботи з книжкою допомагає краще зберегти в пам'яті зміст прочитаних книжок, а також сприяє виробленню вміння самостійно висловлювати свої

враження про художній твір. Отже, з упевненістю можна сказати, що читання з паралельним записуванням сприяє ефективному засвоєнню матеріалу, розвитку пам'яті, мислення і зв'язного мовлення учнів.

Тиждень книги, Свято Книги, книжкові ранки. Ці форми виховної роботи з книжкою спрямовані як на виховання високих моральних якостей особистості, так і на розвиток інтересу до книжки. Методи проведення тижня, книжкового ранку вчитель або бібліотекар добирає відповідно до віку, читацьких інтересів учнів класу чи школи. Під час цих заходів доцільно організувати огляди книжок з певних галузей знань, вручати бібліотечки переможцям конкурсів, олімпіад, вікторин. Книжка в подарунок – один із ефективних методів заохочення до книжки, введений В. Сухомлинським, який сприяв не лише створенню власної бібліотеки кожним учнем, але й формував ціннісне ставлення до книжки у павлиських школярів.

Акція „Подаруй бібліотеці книжку”. Батьки і спонсори поповнюють шкільний фонд енциклопедіями, словниками і художньою літературою, а діти про це розповідають (усно і письмово).

Конкурс „Ми з книжок”. Діти впізнають найбільш популярних серед учнів 1–4 класів героїв дитячої літератури.

Конкурс *знавців книжки*. Він спрямований не тільки на знання змісту якомога більшої кількості дитячих книжок, а й на вміння працювати з дитячою довідковою літературою.

Конкурс „Бібліотечний аукціон”. Кожен учень повинен створити таку рекламу улюбленої книжки, щоб зацікавити нею якнайбільше дітей і швидко її „продати”. Конкурс спрямований на вироблення навичок роботи з книжкою.

Книжкова лабораторія „Живи, книго!”. Розкриває дітям значення книжки в житті людини, ознайомлює з процесом її виготовлення, зберігання, ремонту, виховує бережливе ставлення до книжки. Лабораторія охоплює систему робіт з догляду, ремонту, відновлення пошкоджених книжок, виготовлення книжок дітьми.

Здатність і звичка думати над книжкою не виникає сама по собі. Оволодіння максимально доступною дитині повноцінною читацькою діяльністю є результатом спеціального навчання. І якщо ми хочемо, щоб кожна дитина, навчаючись працювати з книжкою, засвоїла тип правильної читацької діяльності, потрібно ввести у процес навчання доступні їй методи.

Враховуючи природне прагнення дитини до вивчення свого довкілля та його практичного освоєння, до комунікації зі світом, до конструювання, створення власних оригінальних продуктів діяльності як способу самореалізації, самовираження та на основі вивчення ідей В. Сухомлинського щодо виховної ролі книжки ми виділили найбільш доступні методи навчання роботи з книжкою в молодшому шкільному віці. На першому місці серед них ігри, адже гра – природний для дитини вид діяльності, її мотив лежить у самій сутності. Вільне від регламентації ігрове дійство дає змогу дитині виразити найфантастичніші бажання, свої мрії, їй відкривається широкий простір для виявлення творчості, активності, кмітливості. На думку В. Сухомлинського, гра є найбільш оптимальним способом залучення дітей до навчання. Захоплюючись грою із словесним матеріалом, діти не помічають, як у них формується ряд дуже важливих операцій, на яких ґрунтується читання. Оволодівши ними, вони легко й швидко навчаються читати [6, с.76–85]. Педагог наголошував, що гра не тільки сприяє формуванню початкових навичок читання, а й виховує дитину, забезпечуючи дієву реалізацію того, про що читалось на уроках [6].

Таким чином, гра урізноманітнює діяльність школяра, збуджує цікавість, мобілізує духовні сили дитини, вона має тісний зв'язок з творчою інтерпретацією словесного мистецтва. Читання – процес творчий, бо художній твір є відображенням акту творення, у який згодом включається й читач.

На нашу думку, використання гри як засобу організації процесу читацького сприймання зумовлюється не тільки віковими особливостями молодших школярів, а й специфікою літератури, яка є дуже близькою до художніх умовностей гри. Проведення літературної гри доцільно пов'язувати зі сприйманням конкретного художнього твору на тлі відповідного емоційного настрою. Гра має бути стимулом до самостійного багаторазового звертання учнів до тексту твору, осмислення його різних аспектів. Літературна гра має сприяти художньому вихованню, розвитку творчої фантазії, яскравому сприйманню образів, виразності мови.

Вивчивши досвід роботи сучасних закладів освіти, ми пропонуємо такі типи ігор:

„Чи знаєте ви ці казки?” Вона полягає в тому, що діти за фрагментами з казок повинні вгадати, з якої саме казки уривок.

„Хто це? Звідки це?” Учитель чи бібліотекар читає уривок з твору, а школярі мають відповісти, про якого героя йдеться і з якого твору.

„Чи знаєш ти українських письменників?” Дітям називають прізвища письменників і поетів, а вони повинні назвати їхні твори. Потім, навпаки, за назвами творів потрібно назвати авторів.

„Усний тлумачний словник”. Гра полягає в тому, що кожен учасник повинен визначити предмет, докладно його описати: книга, портфель, олівець, земля, автобус, календар, школа. Гра демонструє, наскільки великим словниковим запасом володіють юні книголюби, як у них розвинуті логічне мислення, увага, мовлення.

„Книжковий магазин”. Це презентація нових книжок. Як поставити, як розрекламувати, як презентувати, щоб книжку купили якнайбільше покупців.

„Захист читацького формуляра”. Гра допомагає перевірити зміст прочитаного, вміння ставити запитання до прочитаного, контролює відвідування учнями бібліотеки.

„Подорож літературною картою краю”. У грі, як правило, розглядаються місця, пов’язані з життям і діяльністю письменників і поетів. До карти додаються журнали з описом цікавих фактів, фольклорні збірки, демонструються виставки.

„Подорож книжками”. Це презентація книжки. Кожен учень отримує завдання докладно прочитати конкретну книжку, записати враження від неї, проілюструвати, підготувати випуск спеціальної газети. Як підсумок – зліт учасників подорожей, на якому кожен презентує власну подорож так, щоб зацікавити якомога більше однокласників.

„Експурсія книжковими полицями”. Гра має привернути увагу дітей до книжок з різноманітних галузей знань. За умовами експурсії школярі повинні зробити десять зупинок на різноманітних станціях: історична, трудова, бібліотечна, героїчна, казкова, народна, фантастична, екологічна, наукова, краєзнавча.

На кожній станції школярі мають розповісти про літературу свого напряму, презентувати одну-дві книжки, коротко переказати зміст однієї з запропонованих книжок.

„Хто більше запам’ятає?”. Гра полягає в тому, щоб після кількоххвилинного розгляду певної сторінки назвати якомога більше предметів, зображених на ній. Згодом завдання можна ускладнити, пропонуючи називати лише предмети певного кольору. Перемагає той, хто останнім назве зображену на малюнку річ.

„Чомучка”. Гра допомагає навчати учнів описувати предмети, формулювати запитання. При цьому всі задані запитання записуються на дошці, де попередньо зазначено ключові слова.

„Збери компанію”. Потрібно на сторінці підручника чи розвороті знайти предмети, які об’єднуються однією загальною назвою. Гра проводиться з кількома групами дітей. Перемагає команда, яка „створить компанію”, що включатиме найбільше предметів.

„Холодно – гаряче”. Потрібно уважно розглянути малюнок і згорнути підручник. Спочатку вчитель каже якесь речення. Якщо воно стосується зображеного, потрібно плеснути у долоні, якщо ні – промовчати. Надалі одна команда може загадувати фразу, а інша – визначати її доцільність. Якщо відповідь правильна – хід передається, а якщо ні – пропускається.

Серед доступних та активних методів роботи з книжкою в початковій школі ми пропонуємо методику „Незакінчена казка”, яка дає змогу чітко формулювати думку, вільно висловлювати власну позицію, відпрацьовувати вміння говорити коротко, по суті і переконливо. Під час роботи за цією методикою пропонуємо використовувати казки В. Сухомлинського з незакінченою думкою: „Рідне слово”, „В’язень і людина”, „Цікаве зернятко”, „Лисиця і лев”, „Оленчин горобчик” [8, с.269–271].

Методика роботи з книжкою „Один проти одного, один-вдвох-усі разом” дає школярам можливість подумати, обмінятися ідеями з партнером і лише потім озвучувати свої думки перед класом. Застосування цієї методики сприяє активізації кожного учня в класі, дає можливість дітям тестувати один одного, відповідати на запитання вчителя, порівнювати свої міркування після прочитаної книжки з думками товаришів. Методика сприяє ефективному розвитку навичок спілкування у групі, ведення дискусії, вміння переконувати опонента.

Висновки... Цінність цих методів полягає в тому, що в результаті їх застосування всі учні включені в діяльність відповідно до своїх можливостей. Застосування ідей В. Сухомлинського та доступних методик у виховній роботі з книжкою в сучасній початковій школі сприятиме виробленню необхідних умінь і навичок, створенню психологічного комфорту під час відвертого спілкування, розвитку мовлення, мислення школярів, культури їх спілкування, стійкого інтересу до книжки.

Педагогічна спадщина В. Сухомлинського є надзвичайно важливою та актуальною для розвитку сучасної педагогічної науки і практики. А розроблена й перевірена ним на практиці система роботи з книжкою в початковій школі є надійним засобом виховання особистості молодшого школяра, у тому числі й активного читача, що володіє навичками усвідомленого читання, підготовлений до самостійного використання книжки в подальшому житті.

Список використаних джерел та літератури:

1. Сухомлинський В. Вогнегривий коник : Казки. Притчі. Оповідання / Василь Сухомлинський ; упоряд. і передм. О. В. Сухомлинська. – 2-е вид., стер. – К. : Вікар, 2008. – 200 с.– (Скарби української літератури).
2. Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1976. – Т. 1. – С.403–637.
3. Сухомлинський В. О. Моя педагогічна віра / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1977. – Т. 5. – С.392–401.
4. Сухомлинський В. О. Павлиська середня школа / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1977. – Т. 4. – С.7–390.
5. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1977. – Т. 4. – С.393–626.
6. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1977. – Т. 3. – С.7–279.
7. Сухомлинский В. А. Хрестоматия по этике / В. А. Сухомлинский ; сост. О. В. Сухомлинская. – М. : Педагогика, 1990. – 304 с.
8. Сухомлинський В. О. Чиста криниця : казки, оповід., етюди : для сімейного читання / В. О. Сухомлинський ; упоряд. О. В. Сухомлинська ; худож. оформ. Н. В. Сосніної ; передм. Д. С. Чердиченка. – К. : Веселка, 1993. – 287 с.

Анотація

Л.М.Залиток

Работа с книгой в современной начальной школе сквозь призму творческого развития идей В.Сухомлинского

Статья посвящена использованию идей В. А. Сухомлинского по работе с книгой в современной начальной школе. Предложены формы и методы, которые целесообразно включить в систему воспитательной работы с книгой в современной начальной школе.

Ключевые слова: работа с книгой, начальная школа, формы и методы воспитательной работы, читательская деятельность.

Summary

L.M.Zalitok

Work with a Book at Modern Primary School through the Prism of Creative Development of V.O.Sukhomlyns'kyi's Ideas

This article reveals the usage of V.O.Sukhomlyns'kyi ideas in the work with a book in the modern elementary school. Forms and methods that should be included in the system of educational work with the book in the modern elementary school are given in the article.

Key words: work with a book, elementary school, forms and methods of educational work, reader activity.

Дата надходження статті:

„25” липня 2011 р.

УДК 371.13(09)

О.М.ЗАРУДНЯ,

аспірантка, викладач

(м.Київ)

Основні вимоги до особистості вчителя початкової школи у контексті ідей

В.Сухомлинського

У статті розкрито погляди В. Сухомлинського щодо ролі вчителя початкової школи у становленні та розвитку особистості дитини, виділено основні вимоги до професійної діяльності педагога та головні риси вихователя-гуманіста. Також систематизовано чіткі прийоми, спрямовані на формування педагогічного професіоналізму майбутнього вчителя.

Ключові слова: професійна діяльність учителя початкової школи, педагогіка успіху, гуманізм, індивідуальний підхід.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Глибокі соціально-економічні, духовні зрушення, що відбуваються в Україні, зумовили потребу в учителях початкової школи високої професійної кваліфікації, здатних вільно орієнтуватися в сучасному соціумі, самостійно розв'язувати різноманітні завдання в нестандартних умовах, що вплинуло на вимоги до рівня їхньої підготовки у вищих навчальних закладах.

Формулювання цілей статті... Метою статті є з'ясування бачення В. Сухомлинського основних вимог до вчителя початкової школи, його роль у становленні особистості дитини.

Аналіз досліджень і публікацій... У наукових дослідженнях належна увага приділяється професійній діяльності вчителів початкової школи, зокрема: теоретичним та методичним засадам його підготовки (К.Авраменко, Ш.Амонашвілі, В.Бондар, С.Мартиненко, О.Мороз, О.Савченко);

ступеневій освіті вчителів початкової школи (С.Власенко, М.Дарманський, Л.Хомич); практичній підготовці майбутніх учителів початкової школи в Україні та за кордоном (О.Лавриненко, В.Сморчкова); особливостям підготовки майбутніх учителів початкової школи до виховної роботи (О.Кучерявий, Т.Шанскова); проблемам формування дослідницьких і діагностичних умінь учителів початкової школи (С.Балашова, Л.Коржова, С.Мартиненко, О.Мельник), розвитку професійної активності вчителя (О.Кіліченко, Л.Онищук); формуванню творчої особистості майбутнього вчителя (Н.Кічук, С.Сисоева).

Виклад основного матеріалу... Жодна інша професія не висуває таких вимог до людини, як професія педагога. Учитель – це особа, якій суспільство довіряє найдорожче й найцінніше – дітей, свої кращі сподівання, майбутні досягнення, носій загальнолюдських цінностей, глибоких і різноматних знань, високого рівня особистісної культури.

Особливо цінною для сучасної науки є педагогічна спадщина В.Сухомлинського. Проведений аналіз творів доводить, що вирішального значення талановитий педагог надавав ролі вчителя, професіонала, взірця для наслідування: „Учитель – це не тільки той, хто передає учням знання та вміння. Це передусім той, у кого дитина, як у батька і матері, навчається жити,” – наголошував педагог [3, с.197]. „Початкова школа, – зауважував В.Сухомлинський у передмові до своєї програмної книги „Серце віддаю дітям”, – це насамперед творча праця одного вчителя [2, с.8], тому ми свідомо, слідом за видатним педагогом, зосереджуємо увагу на основних „дійових” особах навчально-виховного процесу: учневі і вчителеві.

Варто зазначити, що основою професійної діяльності сучасного вчителя є координувальна функція, яка передбачає керівництво процесами навчання, виховання, розвитку, формування особистості учня. Справжній майстер своєї справи залишається в навчально-виховному процесі мовби „за кадром”, поза межами вільно здійснюваного учнями, але в дійсності чітко керованого педагогом процесу постійного життєвого вибору.

У цьому вчитель, зазначав В.Сухомлинський, виступає в педагогічному процесі як організатор, який створює сприятливі умови для самостійного й осмисленого навчання, активізує і стимулює допитливість та пізнавальні мотиви школярів, їхню індивідуальну, групову і колективну навчальну роботу, підтримує прагнення навчального співробітництва.

Системоутворювальними моментами програми формування особистості вчителя-фахівця, на думку видатного педагога, є віра в дитину як запорука педагогічного успіху: „Головне – це віра в людину, чутливість до всього хорошого в ній”, – писав педагог [3, с.114]. Улюбленим й авторитетним для дітей вчитель стає не лише через глибоке знання свого предмета і любов до нього, а й тому, що вміє поєднувати у своєму серці цю любов з любов’ю до дитини. У статті „Слово до спадкоємця” він розкриває надзвичайно простий і водночас складний процес виховання: „Навчання стає вихованням там, де є турбота наставника про людську гідність школяра” [2, с.407], наголошуючи на тому, що: „Треба навчати дітей працювати, думати, спостерігати, усвідомлювати, що таке розумова праця, що означає добре працювати – і лише потім можна ставити оцінки за успіхи. Дитина, яка ніколи не пізнала радості праці в навчанні, не пережила гордості від того, що труднощі подолані, – це нещасна людина... Дайте їй це щастя, навчіть дорожити ним...” [2, с.164].

Всі напрями виховного впливу (дії вчителя) щодо формування стратегії успіху дитини у навчанні обов’язково повинні відштовхуватись, вважав В.Сухомлинський, від кожної особистості школяра і концентруватись на кожній з них, тобто має здійснюватись шлях згідно з формулою „від дитини – до дитини”.

Глибоке психолого-педагогічне вивчення особистості учня видатний педагог вважав важливим чинником успіху. На запитання „Що найголовніше в педагогічній праці?” у статті „На нашій совісті – людина” В.Сухомлинський однозначно і без вагань відповідав: „Знати дитину” [2, с.203]. У цій же статті він пише: „Перш ніж подумати, а не те що сказати, вийде чи не вийде щось хороше з дитини, треба побачити, пізнати, зрозуміти дитину” [4, с.214].

На думку В.Сухомлинського, діти, що не бажають вчитися, байдужі до уроків, до знань, невстигаючі і відстаючі, – це учні, які для вчителя – таємниця за сімома замками, їх неуспішність – результат їх невивченості. Педагог упевнено заявляє: „Немає двох дітей, однакових за мисленням, за сприйманням навколишнього світу, за індивідуальними особливостями розуму, волі, характеру, кожна дитина – це особливий неповторний світ. Виховати особистість, сформувати душу дитини можна, тільки зрозумівши цей світ, пізнавши всі його тайники” [2, с.204]. У книзі „Серце віддаю дітям” він писав: „Переді мною 31 дитина – це 31 світ... десь у найпотаємнішому куточку серця кожної дитини своя струна, вона звучить на свій лад, і щоб серце відгукнулось на моє слово, треба самому настроїтися на тон цієї струни” [2, с.97].

Знати вчителю про свого учня треба якомога більше – й індивідуальні особливості його здоров’я, без цього, як говорив В.Сухомлинський, неможливо нормально навчати дітей. На

кожному, без винятку, уроці вчитель повинен вивчати роботу своїх учнів, фіксувати й аналізувати труднощі засвоєння, з якими вони зустрічаються, робити висновок про розвиток здібностей і схильностей. Вивчаючи дитину, учитель повинен намагатися знайти у кожного учня його кращі риси, те, на що можна базуватись у навчання й вихованні. Педагог підкреслював: „У кожній дитині думка розвивається своєрідними шляхами, кожна розумна і талановита по-своєму. Немає жодної нормальної дитини нездібної, бездарної. Важливо, щоб цей розум, ця талановитість стали основою успіхів у навчанні, щоб жодний учень не вчився нижче від своїх здібностей” [3, 240].

У цих В.Сухомлинський висловив саму сутність індивідуального підходу до учнів у процесі навчання, гуманний його смисл – пізнавши учня, розкривши його сили і можливості, виявивши його талант, дати йому на основі розвитку здібностей, радість успіху у розумовій праці, усвідомлення того, що ти здібний, талановитий.

Павлівський новатор не уявляв собі виховання без наукового передбачення його кінцевого результату. Учитель початкової школи повинен визначити, що може учень зараз і на що він здатний у майбутньому. Підходити до кожного учня індивідуально – це перш за все вміти прогнозувати, вміти побачити той шлях, яким піде учень до засвоєння обов’язкових знань. „Треба вміти визначити, яким шляхом, з якими уповільненнями і труднощами дитина може підійти до рівня, передбаченого програмою, як конкретно реалізувати програму в розумовій праці кожного учня” [2, с.437]. Специфіка педагогічної праці полягає і в тому, що вчителю необхідно розвивати вміння передбачати, оскільки „вміння передбачати, – писав учений, – це передусім вміння озирнутися на пройдений шлях, оглянути його, побачити в ньому джерела сьогоднішніх успіхів і недоліків” [3, с.602-603]. Педагогу важливо, з одного боку, бачити перспективу розвитку позитивних якостей особистості учня, з другого – постійно підтримувати та заохочувати притаманне дітям прагнення бути кращим.

Аналіз праць видатного педагога дозволяє зробити висновок, що віра в дитину була основним і найдорожчим педагогічним переконанням В.Сухомлинського, яке він проніс через все своє життя. На запитання „Що значить вірити в учня?” Василь Олександрович відповідає: „Це значить покладати на нього надії і бути впевненим у здійсненні цих надій”. Разом із тим він підкреслює: „Учень повинен не тільки бачити, але й відчувати, що вчитель вірить у нього” [2, с.151].

У варіанті кандидатської дисертації він пише: „Якщо ж дитина коли-небудь не виправдає ваших надій, – а це завжди було, є й буде, – дивуйтесь, розчаровуйтесь, засмучуйтесь, обурюйтесь, виходьте, нарешті з себе, – але ніколи не переставайте вірити в дитину. Дитина побачить це і ще більше полюбить вас, якщо ви засмучені, обурені через неї, дитину. Дитина зрозуміє, що зловживаючи вашою довірою, вона завдала вам болю, і дитяче серце відгукується на ваше законне обурення докорами дитячої совісті. Вірте у те, що докори дитячої свідомості сильні. Але дитина ніколи не пробачить вам байдужості або недовіри. Вона побачить і розгадає їх, під якими б словами вони не маскувались. Вкладайте у свої слова гаряче почуття віри в дитину, і дитина віддячить вам любов’ю, довірою, старанністю, ретельністю. В ті хвилини, коли вона буде готувати уроки, її надихатиме ваша довіра. Думка про те, що ви чекаєте від неї тільки хороших знань буде наповнювати години дитячої праці світлою радістю” [3, с.153].

Справжнім вчителем, стверджував В.Сухомлинський, може бути тільки той, хто вірить у дитину, не відлякує її своєю підозрілістю, сумнівами в її добрих намірах. Погоджуючись з педагогами минулого, що джерелом виховання є віра в „добре начало” кожної дитини, він доводить, що за своєю природою діти не можуть бути поганими, а стають такими лише через помилки у вихованні та умови в яких вони перебувають: „Найпотворніше, найзловісніше в нашій педагогічній справі – не вірити в людину. Там, де немає віри в людину, в добре начало в ній, будь-яка педагогічна система розсипається на порошок” [2, с.335]. Якщо вчитель вірить у сили й можливості учня і довіряє йому, учень намагається виправдати довіру і працює краще. Недовіра й упередженість в оцінці дитини віддаляють його від учителя.

Отже, якщо підходити до учня з точки зору оптимістичної позиції, тобто бачити у ньому маленьку людину, чекати в нього пробудження розуму і творчих здібностей, то учень дійсно розкриється, із захопленням буде вчитися і бачити в учителів надійного наставника, старшого друга. Заслуга В.Сухомлинського в тому, що він не тільки довів на практиці, але й, невпинно закликаючи педагогів до оптимістичного підходу до дітей, тим самим здійснив в практичній педагогіці поворот до гуманізації.

Неодноразово видатний педагог наголошував, що необхідно помічати навіть найменші успіхи учнів, їх зусилля і прагнення вчитися краще. Особливо це важливо для дітей, що не користуються авторитетом у товаришів. Василь Олександрович дуже точно підкреслює лінію поведінки вчителя, що прагне виховувати правильні стосунки у колективі: не підкреслювати успіхи одних і неуспіхи інших; не протиставляти сильних слабким; помічати навіть найменші успіхи слабких учнів, але не підкреслювати це різко, як щось несподіване.

В арсеналі вчителя початкової школи є різні засоби заохочення. Одним з найдієвіших засобів, на думку В.Сухомлинського, доброзичливе слово. Як переконаний гуманіст, він насамперед піклувався про те, щоб слово вчителя було лагідним, доброзичливим, щоб воно використовувалось як найважливіший інструмент у „піднесенні Людини” [2, с.465]. Слова, за твердженням В.Сухомлинського, – найтонший інструмент, за допомогою якого ми доторкаємося до серця дитини; вони можуть стати ніжною, запашною квіткою, живою водою, що повертає віру в добро, гострим ножом, розпеченим залізом і брудом. Ними можна й оживити, і вбити, викликати радість, душевне піднесення або засмутити й приголомшити людину; словом можна посіяти тривогу, сум’яття, невіру людини у свої сили, а можна й надихнути на творчу працю, на мужні вчинки [3, с.279]. Інтерес представляє висновок, зроблений педагогом: успіхи в навчанні залежать „від доброзичливості педагога і, звичайно, від того, наскільки підготовлена душа дитини до сприймання доброзичливості вчителя” [4, с.436].

Висновки... Таким чином, у центрі уваги В.Сухомлинського – особистість вчителя і, зокрема, положення про необхідність високих особистісних якостей учителя. Серед вимог, які висуває видатний педагог до особистості вчителя, першою є вимога любові до власної справи, другою – вимога високої кваліфікації, третьою – вимога високих моральних якостей, четвертою – вимога творчого підходу до навчання й виховання.

Відтак, необхідна розробка нових науково-методичних вимог до вчителя початкової школи, які б враховували особливості сучасної соціально-економічної та соціально-культурної ситуації загалом та специфіки соціалізації сучасних дітей зокрема. У зв’язку з цим нам видається важливим виокремити такі практичні рекомендації щодо підвищення професійного рівня вчителів початкової школи, а саме: сформувати у вчителів нове розуміння сучасного дитинства як соціокультурної цінності суспільства, як самостійний і значущий період життя, в якому відбувається інтенсивний розвиток і становлення особистості дитини; забезпечити усвідомлення сучасними вчителями знань про дитину в особистісному контексті, сформувати уміння і навички, необхідні педагогам у сфері соціально-педагогічної діяльності; виробити уміння давати педагогічну оцінку соціальним процесам, що відбуваються у сучасному соціумі; надавати компетентну допомогу учням у самопізнанні і саморозвитку у просторі дитинства; реалізовувати соціально-педагогічний супровід процесу соціалізації особистості; передбачати соціальні наслідки використаних педагогічних технологій.

Список використаних джерел та літератури:

1. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5-ти т. / В. О. Сухомлинський. – Т. 2. – К. : Рад. школа, 1976, – 670 с.
2. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5-ти т. / В. О. Сухомлинський. – Т. 3. – К. : Рад. Школа, 1976, – 670 с.
3. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5-ти т. / В. О. Сухомлинський. – Т. 4. – К. : Рад. школа, 1976, – 640 с.
4. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5-ти т. / В. О. Сухомлинський. – Т. 5. – К. : Рад. школа, 1977, – 639 с.
5. Луцюк А. М. Василь Сухомлинський: Про педагогічну майстерність учителя / А. М. Луцюк. – Луцк, 2003. – 205 с.

Анотація

О.Н.Зарудня

Основные требования к личности учителя начальной школы в контексте идей

В.Сухомлинского

В статье раскрыты взгляды В. Сухомлинского о роли учителя начальной школы в становлении и развитии личности ребенка, выделены основные требования к профессиональной деятельности педагога и главные черты воспитателя-гуманиста. Также систематизированы четкие приемы, направленные на формирование педагогического профессионализма учителя.

Ключевые слова: *профессиональная деятельность учителя начальной школы, педагогика успеха, гуманизм, индивидуальный подход.*

Summary

О.М.Zarudnia

Basic Requirements to the Primary School Teacher Personality in the Context of V.Sukhomlyns'kyi Ideas

The article deals with views of V.O.Sukhomlyns'kyi on the role of primary school teacher in development of the child's personality, highlights the basic requirements to the profession of a teacher and the main features of educator-humanist. Explicit methods, aimed at forming educational professionalism of future teachers are systematized.

Key words: *professional activities of primary school teachers, education success, humanizm, personal approach.*

Оптимізм учителя та учня у педагогічній спадщині Василя Сухомлинського

У статті аналізується внесок Василя Сухомлинського у визначення сутності змісту педагогічного оптимізму. Доводиться, що в основу оптимізму учителя й учня вчений покладає радість світовідчуття, світосприймання, гуманізм відносин між суб'єктами навчання і виховання.

Ключові слова: учитель, учень, педагогічний оптимізм, світовідчуття, світосприймання, сенс життя, справедливість, гумор.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Учительська професія, на думку В. Сухомлинського, є однією із найскладніших і найбагатіших. Вона, як ніяка інша, пов'язана із дитинознавством, постійним проникненням у неповторний світ людини. Учитель покликаний відкривати в дитині нове, спрямовувати її становлення і духовний розвиток, піклуватися про її психічне і фізичне здоров'я. Виховати із дитини добру, чуйну людину, учитель здатний тоді, коли він буде справжнім майстром своєї справи, знатиме душу дитини й відчуватиме її індивідуальний світ. Наріжним каменем педагогічного покликання є гармонія розуму і серця, глибока віра в можливість успішного виховання кожної дитини. Учитель не може бути байдужою людиною. Безпристрасних, байдужих учителів діти не люблять і ніколи не відкривають їм свого серця, не виявлять своєї радості, душевного піднесення [2, с.423-424]. А без цього не може бути відкритого спілкування, добрих відносин, взаємодії, отже, не може бути оптимізму. Зауважимо, що сьогодні учитель поставлений в такі умови праці і життя, що часто-густо йому важко виявити оптимізм. Матеріальні нестатки, морально-психологічний тиск з боку суспільства й адміністрації навчального закладу призводять до емоційного і фізичного вигорання учителя, стримують вияв чуйності, любові до дитини. Але ідучи в клас, учитель має примусити себе забути про рани і горе власного серця, бути творцем щастя своїх вихованців.

Формулювання цілей статті... Метою статті є аналіз педагогічної спадщини В. Сухомлинського у розумінні сутності і змісту оптимізму учителя і учня.

Виклад основного матеріалу... Феномен оптимізму людини досліджували відомі філософи (Г. Гегель, І. Льїн, І. Кант, О. Лосев), психологи (Г. Костюк, О. Леонтьєв, А. Маслоу, К. Роджерс, С.Рубінштейн), педагоги (Г. Ващенко, А. Дістервег, Я. Коменський, А. Макаренко, Й. Песталоцці, К. Ушинський). Ці та інші вчені по-різному визначали поняття „оптимізм”, обґрунтовували свої позиції щодо умов і засад його формування в учителів та учнів. Однак, одностайною була думка про те, що оптимізм передбачає радісне світовідчуття, світосприймання людини, налаштованість її на віру у майбутнє, надію на краще. Оптиміст – це відважна людина, яка не боїться перешкод, уміє їх долати навіть тоді, коли здається, що все вже є втраченим.

Характеризуючи оптимізм учителя, В. Сухомлинський пов'язує його із сенсом самого життя. Тому особливо велике значення має моральне тло життя людини у процесі пізнання наукових істин, що стосуються самої людини – її життя і смерті, почуттів і переживань. Учитель, як і кожна людина, прагне щастя, здійснення найпоетаємніших мрій та ідеалів. Він відчуває радість творення нової людини, радість взаєморозуміння як зі своїми колегами, так і учнями та їх батьками. Дитина для учителя, як і для батьків, стає джерелом радості тоді, коли вони зуміли вкласти в неї не лише знання, а й почуття гідності, людяності, любові до інших.

Оптимізм учителя, на думку В. Сухомлинського, полягає і в тому, щоб не допускати негідних, „чорних” думок про учня. Справжній учитель, це той, який навіть у важковихованій дитині бачить позитивне, добре. „Оптимізм, життєрадісне світосприймання, почуття впевненості у своїх силах – це, образно кажучи, світлий вогник, який осяває шлях важкій дитині. Погасне цей вогник – і дитина опиниться в мороці, у самотині, її охопить безвихідна туга і безнадія” [6, с.512].

Учитель має з'ясувати, що є причиною негативної поведінки виховання. На думку Г.Васяновича педагог повинен уважно, терпляче досліджувати розумовий, емоційний, духовно-моральний розвиток дитини. Гуманізм педагога і полягає в тому, щоб дитина, якій непосильне те, що посильне переважній більшості дітей, не почувала себе неповноцінною, відчувала високу людську радість – радість пізнання, радість інтелектуальної праці, радість творчості [1, с.294–306]. Проте великою бідою шкільного життя, справедливо зазначав В. Сухомлинський, є те, „... що деякі учителі, самі не роздумуючи, що роблять, підрубують коріння оптимізму учня методично і безжалісно. Оптимізм – це ніби чарівне кольорове скло, крізь яке навколишній світ здається дитині великим дивом. Дитина не просто бачить і розуміє, вона емоційно оцінює, вона любить, захоплюється, дивується, ненавидить, прагне стати на захист добра проти зла. Не можна відібрати

у дитини цього чарівного шкельця. Не можна перетворювати її в холодного розсудливого резонера” [7, с.296].

В. Сухомлинський постійно нагадував учителям, щоб вони виховували таких громадян, які б жили ідеалами народу, щоб час шкільного навчання вимірювався не лише навчальним чвертями, півріччями, семестрами, а й тими історичними завданнями, які розв’язує країна. Ні учитель, ні учень не мають морального права жити лише радіощами споживання, як це на жаль буває. Душа учителя і учня одухотворяється тим, що вони роблять щось добре, корисне для загального блага народу, держави. І головне, щоб це радісне відчуття від зробленого ставало духовною потребою.

Великий педагог і вчений В. Сухомлинський наголошував і на тому, що оптимізм учителя й учня значною мірою залежить від їх здоров’я. „Добре здоров’я, відчуття повноти, невичерпності, фізичних сил найважливіше джерело життєрадісного світосприймання, оптимізму, готовності подолати будь-які труднощі. Хвора, квола, схильна до захворювань дитина – джерело багатьох негод. Протягом 20 років ми вивчаємо, що являють собою невстигаючі учні, які причини неуспішності. Наукове дослідження фізичного і розумового розвитку дітей привело мене до висновку, що у 85% невстигаючих і відстаючих головна причина відставання, незнання, незадовільної роботи на уроках і вдома, другорічництва – поганий стан здоров’я, якесь захворювання чи нездужання, найчастіше зовсім непомітне для лікаря, таке, що піддається діагностуванню тільки в результаті спільних зусиль матері, батька, лікаря і вчителя” [5, с.125].

Оптимізм учня безпосередньо залежить від справедливості учителя. Дотримуючись цієї думки, В. Сухомлинський був впевнений, що виховання справедливості, оптимізму, як і моральне виховання взагалі, продуктивне лише тоді коли воно здійснюється не на функціональних засадах учителя, а на засадах реальної участі в житті дітей, коли за певних ситуацій учитель як батько сімейства співпрацює разом із дітьми, а вони разом із ним. Несправедливий учитель створює нервозність, напруженість у взаєминах, викликає підозру, пригнічує вияв дитячих почуттів. Це призводить до того, що „... школа, яка за самою природою своєю має бути святим місцем гуманності, людяності, храмом високої культури людських почуттів, стає – як це не дивно, але це так – місцем несправедливості. Не знаючи, що робити з учнем, який, на його думку, навмисне порушує дисципліну, навмисне чинить прикроці, – вчитель вдається до покарання. Слабкість апелює до сили й насильства.... сваволя й несправедливість завжди виливаються в насильство над волею, думкою, почуттями. А коли вже вчитель вдався до покарання до сили, – тоді закінчується, вичерпується педагог і починається наглядчач, якого учні ненавидять” [8, с.352-353].

Справедливість має бути однією із найхарактерніших властивостей учителя, яка сприяє вияву оптимізму, внутрішній радості учня. Діти люблять сміх, веселість, дотепний жарт. Тому не випадково, що гумор учителя є природним джерелом оптимізму. Натомість варто зазначити, що існують різні види гумору. Є гумор, який сприяє духовному комфорту вихованців, заохочує дітей до навчання, надихає їх на добре, світле, піднесене. Проте існує і „чорний гумор”, здатний глибоко вразити душу дитини, перерости не лише в іронію, а й відверте грубе висміювання. Справжній гумор – це жива, цілюща вода для дитини, це чисте повітря радості й бадьорості. „Завдання педагога – писав В. Сухомлинський, – виховувати почуття благородного гумору: здатність поєднувати радісний подив із співчуттями, співпереживаннями, жалістю... Маленька людина, яка усміхаючись, співчуває і жаліє, ніколи не буде насміхатись над людиною, висміювати її тоді, коли треба допомогти” [4, с.579].

В.Сухомлинський зазначає, – „Говорячи про гумор, я маю на увазі дитячий сміх, здатність оптимістично, життєрадісно бачити й сприймати навколишній світ. Йдеться не тільки про веселий, життєрадісний настрій людини й колективу, а передусім про особливе бачення світу, особливе ставлення до людей, обставини подій до самого себе, про особливі взаємовідносини між людьми в колективі.

...Школа радісного здивування – це духовна підготовка дошкільнят і маленьких школярів до багатого, повнокровного духовного життя колективу, до тонких, одухотворених життєрадісними переконаннями відносин між особистостями, до взаємного проникнення в світ людини, до вміння почувати людину поруч із собою” [2, с.577-578].

В. Сухомлинський застерігає учителів від прояву зухвальства, недобррозичливості, нетерпимості, жорстокості стосовно учнів. Всьому цьому може запобігти досконале знання учителем світу дитинства. „Так умійте ж почути, зрозуміти, відчутти серцем у тій музиці, яка називається дитинством, насамперед світлі життєрадісні мелодії. Будьте не тільки слухачем, споживачем музики дитинства, але і її творцем-композитором. Створюйте світлі життєрадісні мелодії в музиці дитинства, від якої залежить ваше здоров’я, сила вашого духу, стан вашого серця... Пам’ятайте, що немає серед дітей, підлітків, юнаків і дівчат зловмисників, а якщо й з’являються інколи такі – один на тисячу, на десять тисяч осіб, – то творить їх зло, а виліковують

добро, людяність і знову-таки чарівна скрипка й чарівна диригентська паличка – оптимізм” [3, с.430].

Висновки... Отже, на підставі викладеного можна зробити такі висновки:

1. Сутність і зміст педагогічного оптимізму В. Сухомлинський обґрунтував на засадах людського гуманізму, любові і доброзичливості.

2. Виховання оптимізму у дітей можливе у взаємозв'язку із розумінням сенсу життя, почуттям справедливості, гумору, духовного світу дитини.

До подальших аспектів дослідження відносимо: взаємозв'язок сім'ї і педагогічного колективу у вихованні оптимізму у дитини; дослідження ноологічних засад у процесі виховання оптимізму учителя.

Список використаних джерел та літератури:

1. Васянович Г. П. Педагогічна етика : навч.-метод. посіб. / Г. П. Васянович. – Львів : Норма, 2005. – 344 с.
2. Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5-ти т. – К. : Рідна школа, 1976. – Т. 1. – С. 403–637.
3. Сухомлинський В. О. Сто порад учителю / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5-ти т. – К. : Рідна школа, 1976. – Т. 2. – С. 419–654.
4. Сухомлинський В. О. Народження громадянина / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5-ти т. – К. : Рідна школа, 1976. – Т. 3. – С. 403–637.
5. Сухомлинський В. О. Павлівська середня школа / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5-ти т. – К. : Рідна школа, 1976. – Т. 4. – С. 7–391.
6. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5-ти т. – К. : Рідна школа, 1976. – Т. 4. – С. 396–626.
7. Сухомлинський В. О. Як любити дітей / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5-ти т. – К. : Рідна школа, 1976. – Т. 5. – С. 292–308.
8. Сухомлинський В. О. Не бійтесь бути ласкавими / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5-ти т. – К. : Рідна школа, 1976. – С. 347–359.

Анотація

Л.В.Зданевич

Оптимизм учителя и ученика в педагогическом наследии Василия Сухомлинского

В статье проанализированы основные идеи В.Сухомлинского в определении сущности и содержания педагогического оптимизма. Подтверждено, что основой оптимизма учителя и ученика есть радость мировосприятия, мироощущения, гуманизм отношений между субъектами учебного процесса и воспитания.

Ключевые слова: учитель, ученик, педагогический оптимизм, мироощущение, мировосприятие, смысл жизни, справедливость, юмор.

Summary

L.V.Zdanevych

Optimism of a Teacher and a Pupil in the Pedagogical Heritage of Vasyl' Sukhomlyns'kyi

The article analyses contribution of V. Sukhomlynsky to determination of essence of content of pedagogical optimism. The author proves happiness of world attitude, world perception and humanism between subjects of education to be laid into the basis of teacher's and student's optimism.

Key words: teacher, student, pedagogical optimism, world attitude, world perception, meaning of life, justice, humour.

Дата надходження статті:

„2” вересня 2011 р.

УДК 372.461

Л.В.ЩЕНКО,

кандидат педагогічних наук

(м.Умань)

Проблема розвитку мовленнєвої творчості дітей 5-6 років

В статті досліджується проблема розвитку дитячої творчості, висвітлено педагогічну спадщину В.Сухомлинського з розвитку мовлення дошкільників засобами казки.

Ключові слова: мовленнєвий розвиток, мовленнєва готовність, мовленнєва творчість.

*„У дитинстві закладається людський корінь.
Жодної людської рисочки природа не відиліфує,
вона тільки закладає, а відиліфувати
нам, батькам, педагогам, суспільству”*

Василь Сухомлинський

Постановка проблеми в загальному вигляді... Суспільству сьогодні вкрай потрібні люди, які творчо мислять, здатні створювати культуру, жити в ній, розвивати її. Тому формування освіченої, творчої особистості є одним з першочергових завдань реформування освіти в Україні.

Словесна творчість як один з видів дитячої творчості має важливе значення для самої дитини, формування її особистості. Водночас вона слугує могутнім чинником виховання, освіти і творчого розвитку в дошкільному віці.

Ідея необхідності розвитку творчого потенціалу дитини дістала відображення і в нормативних актах нашої держави: у Законі „Про дошкільну освіту”, Базовому компоненті дошкільної освіти.

У педагогічному огляді з проблеми розвитку дитячої творчості не можна обійти духовну, наукову спадщину видатного педагога В.О.Сухомлинського, оскільки ця проблема, яку вчений назвав педагогічною цілиною, посідає особливе місце в його науково-практичній діяльності.

Аналіз досліджень і публікацій... Сучасні дослідники підкреслюють величезний вплив творчості на становлення повноцінної особистості, здібностей дитини, її потреб та мотивів поведінки. Дошкільний вік визначається вченими як особливо сприятливий для розвитку творчості, у тому числі й мовленнєвої (Ветлугіна Н.О., Виготський Л.С., Запорожець О.В., Ельконін Д.Б., Орланова Н.П., Сухомлинський В.О., Ушакова О.С. та ін.).

Формулювання цілей статті... *Мета дослідження:* обґрунтувати ефективність використання казки як засобу розвитку мовлення дітей дошкільного віку в педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського.

Завдання дослідження.

1. Вивчити педагогічні погляди В.О.Сухомлинського стосовно розвитку дитячого мовлення та словесної творчості.

2. Обґрунтувати найбільш ефективні шляхи використання казки з метою розвитку мовленнєвої творчості у спадщині педагога.

Виклад основного матеріалу... За визначенням В.О.Сухомлинського, творчість „у прямому розумінні цього слова – створення духовних і матеріальних цінностей високої суспільної значущості, – є вершиною духовного життя людини, показником найвищого ступеня розвитку її інтелекту, почуттів, волі” [3]. Творчість починається там, де інтелектуальні й естетичні багатства, засвоєні, здобуті раніше, стають засобом пізнання, освоєння, перетворення світу, при цьому людська особистість немовби зливається зі своїм духовним надбанням. Можна погодитися з таким визначенням творчості, беручи до уваги той момент, що на своєму життєвому шляху, на кожному віковому етапі людина досягає безліч таких вершин. Отже, з одного боку, творчість виявляється свідченням, результатом високого рівня розвитку, з іншого, – умовою цього розвитку.

В.О.Сухомлинський розумів складність дослідження проблеми дитячої творчості, пояснював, що помилка багатьох педагогів полягає в ігноруванні природної творчої організації дитини, пріоритеті творчого продукту як вищої форми прояву культури над творчим процесом, творчим зростанням особистості. Вчений усвідомлював цінність творчості передусім мовленнєвої, як засобу вираження особистісних переживань, почуттів, думок дитини, вбачав її значення саме у творчому процесі, творчій діяльності, в якій особистість удосконалюється та розквітає [3].

Видатний педагог глибоко усвідомлював значення для підростаючої особистості саме словесної творчості, адже схвильоване слово, що виникає в дитини під впливом сильних естетичних переживань, перетворюється в духовне багатство особистості; воно слугує будівельним матеріалом, з якого дитина створює щось нове, за допомогою чого самостверджується, висловлює себе. Вільне, творче мовлення дитини дає педагогові можливість (за умови уважного ставлення до кожного дитячого вислову) простежити за плином думок і почуттів, розвитком їхніх здібностей та схильностей. Дитячу казку, складену серед краси природи, талановитий педагог цілком слушно називав „цілим духовним багатством”, в якому відбито зміст і спрямованість думки, почуттів, переживань дітей. Найголовнішим завданням у розвитку творчості дітей він вважав формування морально гідної, інтелектуальної, естетично розвиненої творчої особистості.

В.О.Сухомлинський наголошував: творчості треба вчити, бо вона не приходить до дітей просто з натхнення. В основу системи навчання, вважав він, треба покласти живе слово і творчість дитини, не повторення чужих думок, а творення власних. Водночас індивідуальному процесу творчості має передувати наслідування дій педагога, відпрацювання точності й доречності у доборі слів, іншого матеріалу, який буде потрібний дитині для її творчості [3, с.328]. Наукові роздуми, методичні рекомендації ученого щодо організації сприятливого для розвитку дитячої творчості навчання і сьогодні мають величезне значення для теоретичного і практичного розв'язання проблеми дитячої творчості.

Одним із ефективних засобів розвитку мовленнєвої творчості дітей дошкільного віку виступає казка.

На думку сучасних лінгводидактів, казка, це усний народний твір, який виник у безпосередньому спілкуванні оповідача із слухачами [2, с.47]; зв'язний текст розповідного характеру, з вигаданим, часто фантастичним змістом, якому притаманні всі риси зв'язного тексту: тематична єдність, наявність заголовку, змістова завершеність, інформативність викладу,

цілеспрямованість, інтеграція, структурна організація (приказка, зав'язка), зв'язок між частинами (казковими віхами), відпрацьоване мовлення відповідно розмовного стилю мови [2, с.29].

У фольклорному жанрі казка посідає почесне місце. Вона є найулюбленішим, найпопулярнішим народним твором для дітей, який розкриває „безмежний світ людської уяви, полонить серця дітей і дорослих”. Казка дозволяє дитині в особливій метафоричній формі пізнати для себе специфічні дитячі теоретичні питання про світ, про добро і зло, і вирішити проблему невизначеності (прогнозувати події, будувати власну поведінку на основі міфологічної картини світу [2].

Вважається, що казка приходить до дитини сама по собі. Але ж в дійсності з цим не можна погодитись. Казковий жанр дуже різноманітний, має багато аспектів, якісно неоднорідний. Глибоко проникнути у світ казки, відчутти її красу, моральну силу дошкільнику буває нелегко. Мова йде не тільки про фабулу казки, її діти засвоюють досить швидко. Тому й складається враження у багатьох дослідників, що в казці все просто. Дитина неспроможна сама, без допомоги дорослого проникнути в багатомірну насиченість казкового світу, його емоційний підтекст.

Чудодійним методом розвитку мовлення дітей називав В. О. Сухомлинський казку. За його словами, це „свіжий вітер, що роздуває вогник дитячої думки і мови”. Завдяки казці дитина пізнає світ не тільки розумом, а й серцем, відкликається на події та явища навколишнього життя, висловлює ставлення до них. Початкове духовне виховання дитини відбувається також у казці.

В.О.Сухомлинський дійшов висновку, що перше завдання школи „навчити дітей добре мислити і говорити”, а розпочинається ця робота вже зі старшими дошкільниками. Весь зміст навчання, характер духовного життя, розумового розвитку дитини повинен стояти на „трьох китах”: „яскрава думка, живе слово і творчість дитини” [3, с.339-340].

Основна мета розвитку мовлення, за В.О.Сухомлинським, озброїти дітей умінням правильно, з дотриманням високої мовленнєвої культури зв'язно висловлювати свої думки. Для досягнення цієї мети необхідно постійно працювати над усіма компонентами мови: звуком, словом, словосполученням, реченням, текстом.

В.О.Сухомлинський акцентував увагу педагогів на використанні казки як засобу розвитку творчого мовлення. За його словами, казка – це активна естетична творчість, що захоплює всі сфери духовного життя дитини – її розум, почуття, уяву, волю. Без казки – живої, яскравої, що оволоділа свідомістю і почуттями дитини, неможливо уявити дитячого мислення і мови. Казка – це духовне багатство народної культури, пізнаючи яке, дитина пізнає серцем життя народу. Створення казок, за автором, – це один з найцікавіших для дітей видів поетичної творчості. Водночас це важливий засіб розумового розвитку. Якби не творчість, не складання казок, мовлення багатьох дітей було б плутаним, а мислення – хаотичним. Саме казка, на його думку, задовольняє жадобу дитячого пізнання, інтерес до навколишнього. Чарівний і дивовижний, веселий і життєстверджуючий світ казок входить у душу кожної людини з дитинства, засіваючи її першими зернами добра, краси і справедливості [3, с.178-190].

Казки сприяють розвитку у дітей творчої уяви, логічного мислення. Слухаючи казки, які розповідають дорослі, діти й самі прагнуть складати казки. Саме про це й писав В.О.Сухомлинський: „Якщо мені вдавалось домогтись, щоб дитина, в розвитку мислення якої траплялись серйозні затримки, придумала казку, пов'язуючи у своїй уяві декілька предметів оточуючого світу, – значить можна сказати з упевненістю, що дитина навчилася мислити” [3, с.45].

Отже, великий педагог націлював увагу педагогів на використання казки як засобу розвитку творчого мовлення дітей.

Казка, вводячи дошкільника у світ фантазії, пробуджує їх до активної діяльності. Спочатку до співтворчості, а у щасливому випадку – до творчості. Дитина через емоції і почуття, викликані казкою, сприймає колорит народності в передачі казкового образу, красу рідної мови.

Бажання дошкільнят пізнати навколишнє життя, взяти в ньому активну участь, змінити його виявляється у їхньому фантазуванні. Саме тому діти дошкільного віку, люблять не тільки слухати, а й самостійно складати казки.

Ознайомлюючись із чужими казками і створюючи свої, дитина прилучається до мистецтва, як одного з видів естетичної діяльності людей. Специфіка казки надає такому прилученню природного і доступного, характеру, дає змогу, навіть, малюкам створювати речі, які мають певну художню цінність. У цьому виді творчості вихователь має змогу на оповідах дітей вчити їх, якими мають бути казки, яку роль відіграє в них той чи інший засіб, як казка може передати почуття автора, його ставлення до зображуваного.

Створення казок корисне для дітей. Адже дитина відчуває свою єдність з художником, переживає радість, почуття творця – дуже цінне в мовленнєвому розвитку. Важливо й те, що

створюючи казку, дитина може вільно висловлювати свої думки, враження, почуття, виразити своє ставлення до героїв, виявити свої мовленнєві здібності.

Реалістичний підхід дітей до казкової фантастики формується в середньому дошкільному віці під безпосереднім впливом виховання і навчання. Складнішим етапом розумової діяльності дитини є оволодіння вмінням самостійно складати казки. Самі діти не можуть оволодіти потрібними прийомами складання казок, цього їм треба вчити. Найкраще робити це у процесі творчої діяльності дітей під керівництвом дорослого [4, с.100].

Казка є одним з вирішальних факторів, що визначають розвиток словесної творчості дошкільника. Саме до казки найбільше наближуються дитячі словесні твори. Казки дітей відображають теми та зміст народних казок, герої дітей діють у нових ситуаціях, але з типовими рисами народних героїв, запозичуються специфічні казкові елементи побудови сюжету (зачин, кінцівки), мають місце класичний принцип потрібності та деякі стилістичні засоби.

У дошкільному закладі пропонуються такі види занять з казкою: читання (авторських, віршованих) казок; розповідання народних казок; театралізація-розігрування та показ казки вихователем; драматизація-розігрування в ролях знайомої дітям казки; відтворення характерних рис його героїв; інсценізація -точно й послідовне відтворення змісту казки дітьми з допомогою костюмів, різних атрибутів, декорацій; ігри за сюжетами знайомих казок; показ казок через проєкційні ліхтарі (діафільми); перегляд казок у телепередачах, кінофільмах; дидактичні ігри: „З якої казки герой?” (або „З якої казки я прийшов?”), „Добери картинку”, „Подорож у дивовижний світ казок”, „Лист дідуся-казкаря”; переказування знайомих казок дітьми; бесіди на морально-етичні теми за змістом казок;

В. О. Сухомлинський намагався розповідати казки дітям на лоні природи, поєднуючи спостереження з виявами фантазії. Це „Казка про Сонце”, „Казка про хмари”, казки „Про Бабу-Ягу”, „Про жайворонка”, „Про Темінь і Сутінок”. Емоційне сприймання казки підсилюється і своєрідним казковим оточенням. В. О. Сухомлинський пропонує розповідати казки якщо не серед природи, то хоч би в спеціально обладнаній Кімнаті казок, щоб все тут нагадувало дитині про казку: вечірні сутінки, веселий вогник у пічці, казковий будиночок Ба-би-Яги, казкові персонажі, хатинка діда і баби, гуси-лебеді тощо [5, с.188-200].

Самостійне створення казок – дійовий шлях розвитку творчості й дитячого мовлення. Під вмілим керівництвом педагога діти починають самостійно складати казки ще задовго до школи. Рідна природа, „подорожі до джерел рідного слова” викликають у малюків творче натхнення.

Скільки таких можливостей для розвитку дитячої фантазії таїть у собі навколишній світ. Потрібно тільки вміло спрямувати думку дітей, як одразу оживають казкові образи. „Через казкові образи, – писав В. О. Сухомлинський, – у свідомість дітей входить слово з його найтоншими відтінками. Під впливом почуттів, що пробуджуються казковими образами, дитина вчиться мислити словами. Без казки – живої, яскравої, що оволоділа свідомістю і почуттям дитини, – неможливо уявити дитячого мислення і мовлення...”. Самостійне створення дітьми казок є водночас і першим кроком у розвитку мислення дитини від живого, конкретного до абстрактного.

Висновки та перспективи подальших розвідок.

1.В.О. Сухомлинський розробив методичні рекомендації щодо організації сприятливого для розвитку мовленнєвої творчості навчання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку.

2.Найголовнішим завданням у розвитку творчості дітей він вважав формування морально гідної, інтелектуальної, естетично розвиненої творчої особистості.

3.В.О.Сухомлинський надавав великого значення навчанню дітей словесної творчості. В основу системи навчання, вважав він, треба покласти живе слово і творчість дитини, не повторення чужих думок, а творення власних. Водночас індивідуальному процесу творчості має передувати наслідування дій педагога, відпрацювання точності й доречності у доборі слів, іншого матеріалу, який буде потрібний дитині для її творчості.

Наукові роздуми, методичні рекомендації ученого щодо організації розвитку дитячої творчості сьогодні мають величезне значення для теоретичного і практичного розв'язання цієї проблеми.

Список використаних джерел та літератури:

1. Короткий тлумачний словник української мови / [під ред Л. Л. Глумецької]. – К. : Рад. шк., 1978. – 296 с.(29-30).
2. Лингвистический энциклопедический словарь / [ред. В. Н. Яйцева]. – М. : Сов. энциклопедия, 1990. – 636 с. (343-344).
3. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1977. – 341 с.
4. Сухомлинський В. О. Рідне слово / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : у 5-т. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 3. – С. 201–205.

5. Сухомлинский В. А. Комната сказки / В. А. Сухомлинский // Избранные произведения в 5-ти т. – К. : Радянська школа, 1980. – Т. 3. – С. 188–200.

Анотація

Л.В.Ищенко

Проблема развития речевого творчества детей 5-6 лет

В статье исследуется проблема развития словесного творчества, раскрыто педагогическое наследие В.Сухомлинского с развития речи детей 5-6 лет средствами сказки.

Ключевые слова: развитие речи, речевая готовность, словесное творчество.

Summary

L.V.Ishchenko

The Problem of Speech Creativity Development of 5-6 Year Old Children

The article reveals the problem of development of children's creation in pedagogical heritage of V.Sukhomlyns'kyi.

Key words: development of speech, speech skills formation.

Дата надходження статті:

„31” серпня 2011 р.

УДК 37.034-057.874:929 В.О.Сухомлинський (045)

Т.В.ЩУК,
старший викладач
(м.Хмельницький)

**Проблема морального виховання школярів у педагогічній спадщині
В.О.Сухомлинського**

В статті розкрито погляди В.О.Сухомлинського щодо морального виховання школярів.

Ключові слова: В.О.Сухомлинський, моральне виховання, моральні почуття, особистість школяра.

Постановка проблеми у загальному вигляді... На сучасному етапі розвитку України відбувається активізація людського фактора, який виступає як одна з умов подальшого суспільного прогресу. Саме сьогодні освіта звертається до моральних чеснот і норм християнської моралі, що покладені в основу національного виховання. Мораль є механізмом гармонізації суспільних та особистісних інтересів, тому сьогодні відбувається активний різнобічний пошук нової моральної стратегії в усіх структурах.

Пріоритети державної політики щодо морального виховання підростаючого покоління актуалізуються основними положеннями освітянських нормативних документів (Державна національна програма „Освіта” (Україна ХХІ століття), Закон України „Про освіту” тощо), в яких моральне виховання визначається як одне з головних завдань розбудови демократичного суспільства [1; 2]. В Концепції національного виховання зазначається, що набуття підростаючим поколінням соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури міжнаціональних взаємин, формування у молоді, незалежно від національної приналежності, рис громадянина Української держави, розвиненої духовності, моральної, художньо-естетичної, правової культури, утвердження принципів загальнолюдської моралі: правди, справедливості, милосердя, патріотизму, доброти та інших добродійностей є головною метою морального виховання школярів [3].

Усі сфери життя людини регламентуються моральними нормами і принципами, які регулюють діяльність, поведінку людей, їх взаємодію. Вони встановлюються в суспільстві на певному етапі його розвитку, є взірцем поведінки та обов'язкові для виконання. Будучи узагальненими, моральні принципи відбивають як соціально-історичні умови, так і основу будь-якої діяльності.

Педагогічне осмислення і практична реалізація цієї проблеми гальмується неоднозначними, а часом і діаметрально протилежними поглядами етичної науки на природу, специфіку та роль моралі в суспільстві. Відмінність думок лежить у площині розуміння суті і функцій морального виховання. Регулятивна організація морального виховання, де переважала контрольно-вказівна, наказова сторона моралі і передбачала жорстку детермінованість поведінки особистості, втратила свою ефективність.

Дедалі більшого значення й поширення набувають погляди вчених, що розглядали мораль як унікальний спосіб духовно-практичного освоєння людиною світу, серед яких вагоме значення має науково-теоретична спадщина В.О.Сухомлинського.

Аналіз досліджень і публікацій... Проблема морального виховання знайшла відображення у фундаментальних дослідженнях К.Д. Ушинського, А.С.Макаренка, В.О. Сухомлинського, Л.І. Божович, в яких розкривається сутність основних понять теорії морального виховання, вказуються шляхи подальшого розвитку принципів, змісту, форм, методів морального виховання.

Ряд дослідників висвітлюють у своїх роботах проблеми підготовки майбутніх вчителів до реалізації завдань морального виховання (І.А.Зязюн, Н.Л.Коломинський, В.Г.Кузь, У.О.Калюжний, Т.Ф.Лисенко, В.М.Оржиховська, О.Я.Савченко та інші).

Незважаючи на те, що в останні роки з'явилося чимало досліджень з питань морального виховання особистості, поки що відсутнє належне вирішення даної проблеми на практиці.

Формулювання цілей статті ... Метою нашої статті є дослідити творчий доробок педагога-гуманіста В.О.Сухомлинського з проблеми морального виховання.

Виклад основного матеріалу... Значний теоретичний і практичний інтерес для сучасної педагогіки мають праці, ідеї В.О. Сухомлинського, в яких віднаходимо глибоке й різнобічне обґрунтування суті педагогічних явищ, закономірностей, глобальних проблем, серед яких центральне місце посідають ті, які тісно пов'язані з вихованням особистості.

Основним принципом, який пронизує всю теорію і практику В.О. Сухомлинського як педагога, є принцип реалізації у вихованні особистості гуманістичної ідеї. Згідно з нею, найкращим, психологічно довершеним інструментом, який завжди спрацьовує, викликає відгук дитячої душі, бажання стати кращим, – це звернення педагога до серця й розуму дитини, а не намагання повчати, вказувати їй, розпоряджатися нею. За такої умови відбувається не лише вплив учителя на вихованця, а й поєднання їхніх прагнень, зусиль у спільну дію, виникає об'єднуючий мотив, який забезпечує гуманні стосунки вихователя і дитини, їх суб'єкт-суб'єктну взаємодію.

Гуманізм педагогічної системи В.О.Сухомлинського, його концепція виховання особистості ґрунтується на положенні про самоцінність людини, її праві на свободу і гідність як неповторної індивідуальності. Педагог висунув і розвинув концепцію відносної автономії конкретної особистості, її права на вибір, що базується на власній совісті.

Варто зазначити, що вже у самому доборі та інтерпретації понять, які описують духовний і передусім моральний світ особистості, виразно виявляється потужний заряд психологізму педагогічної системи В.О.Сухомлинського. Поняттю „совість” належить особливе місце. На думку видатного педагога, совість є центральним утворенням у свідомості людини, яке становить стрижень її духовної суті, внутрішній механізм, що детермінує напрям її становлення як особистості, зокрема, моральності. Совість – причина, а водночас і наслідок тієї „внутрішньої роботи духу”, що породжує такий реальний дійовий її вияв як почуття провини та сорому. Ці почуття у їх розвиненій формі є, безумовно, суттєвим критерієм, показником сформованості у людини відповідальності за власну поведінку, вчинки - за всі наслідки того, що і як вона робить.

Совість і почуття сорому – це своєрідні надійні гарантії відповідальності та обов'язку, оскільки вони - як „голос внутрішнього Я” – спонукають людину до самоконтролю, мотивують потребу „судити свої вчинки та якості ніби від власного імені”. У цьому вислові видатного педагога особливо виразно виступає його глибоке розуміння того, що розвиток та особистісне становлення дитини великою мірою зумовлюються ступенем її самоактивності, внутрішніми суб'єктними потенціалами. Ось чому одне з найважливіших і водночас найскладніших завдань вихователя полягає, на думку В.О. Сухомлинського, у тому, щоб допомогти дитині розвинути у неї внутрішнє бачення, так би мовити, себебачення, і на цій основі вже сприяти становленню рефлексивних здібностей.

Визначним чинником, що зумовлює високу педагогічну культуру та ефективність системи вченого, є те, що він не лише глибоко розумів роль феномена рефлексії у вихованні та самовихованні особистості, а й сам володів винятковим даром рефлексії у міжлюдських стосунках, особливо якщо йшлося про дитячу особистість. Це можна безпомилково відчутти, вдумуючись у поради, з якими він неодноразово звертався до вихователів та учнів. В одному із звернень, В.О.Сухомлинського до дітей читаємо: „Умій відчутти поряд із собою людину, вмій розуміти її душу, бачити в її очах складний духовний світ – радість, горе, біду, нещастя. Думай і відчувай, як твої вчинки можуть відбитися на душевному стані іншої людини”[4, с.235]

Вихованню у дитини здатності до рефлексії, потреби орієнтуватися на оточуючих як засобу розвитку вміння критично оцінювати свою поведінку з урахуванням можливих наслідків для інших людей і для себе В.О. Сухомлинський надавав особливого значення. Ідея служіння людям, турбота про їх благополуччя, щастя, потреба постійно оберігати їх, особливо в годину важких життєвих випробувань була однією з найголовніших у творах В.О. Сухомлинського. В умінні „відчувати душу” іншої людини, у здатності розуміти її душевний стан педагог вбачав найціннішу рису моральності дитини, одну з найважливіших характеристик особистості. У книзі „Як виховати справжню людину” автор, звертаючись до дітей, писав: „Не завдавай своїми вчинками, своєю

поведінкою болю, кривди, турботи, тяжких переживань іншим людям. Умій підтримати, допомогти, підбадьорити людину, в якій горе... Не будь байдужим” [4, с.254].

Глибоко моральна гуманістична сутність концепції виховання В.О. Сухомлинського, як і всієї його педагогічної системи, виявляється вже в самому ставленні до дитини. Найперше це – повага до особистості вихованця – незалежно від віку, наявних у даний час можливостей, визнання складності його внутрішнього світу і необхідності відповідального ставлення до його долі. І одне з найбільших смислових, психологічних навантажень у контексті праці педагога має поняття „внутрішні духовні сили” дитини. Адже саме врахування змісту й реального стану внутрішнього світу дитини, постійна турбота про його збагачення, стимулювання забезпечують виникнення того вирішального моменту, коли виховні впливи дорослого і самоактивність дитини зливаються воедино. Психологічна готовність дитини відгукуватися на дію дорослого, сприйнятливність до виховних впливів є визначальною умовою співробітництва, взаємодії як однієї з найважливіших характеристик ефективності морального виховання особистості.

Обґрунтовуючи практичну необхідність гуманних взаємин між вихователем та дитиною, між самими дітьми і всіма учасниками виховного процесу, педагог-гуманіст переконливо довів, що найцінніше у дитини – її індивідуальність, неповторність внутрішнього світу, здібностей, потенційних можливостей. Підтримка і розвиток у дитини її індивідуальності є умовою зростання не тільки кожної конкретної особистості, а й підґрунтям формування дійового, творчого дитячого колективу, оскільки саме через плекання розмаїття індивідуальностей пролягає шлях до справжнього, а не стадного об'єднання дитячих особистостей.

Визначальний вплив на розвиток особистості дитини має така організація виховання, за якої належна увага приділяється стимулюванню внутрішньої і зовнішньої активності школярів, їх оптимальній участі у спільній з учителем діяльності у справі виховання. Це дає змогу кожному учневі бути не лише об'єктом виховного процесу, а й активним його учасником, суб'єктом виховної діяльності. З огляду на це забезпечуються умови, за яких кожен учень і колектив у цілому мають широкі можливості брати участь у діяльності, в якій керівна роль належить учителеві. Це – самостійне оцінювання дій, вчинків один одного, своїх власних, орієнтацій, поглядів, уподобань, обмірковування і розв'язання посильних моральних проблем, пов'язані з цим дискусії, захист власної точки зору, прийняття рішень та ін. Саме такій активності учнів В.О. Сухомлинський надавав особливого значення. Він неодноразово наголошував, що мистецтво виховання полягає не лише в умінні бачити й передбачати різноманітні складні ситуації, які виникають у роботі з дітьми, а й у тому, щоб навчити дитину самостійно орієнтуватися в життєвих обставинах, і вже змалку привчати приймати хоча б найпростіші, але самостійні рішення, бо лише таким чином у неї може розвиватися „внутрішнє бачення” та поступово складатися стійка потреба у відповідальній поведінці – найсуттєвішій ознаці морального становлення особистості.

Основою, канвою духовності вчений вважає моральну довершеність особистості, яка не є наслідком якихось вузькоспеціальних моралізаторських впливів на дитину, а здобувається останньою у щоденній життєдіяльності, у творчій праці, завдяки усвідомленню суспільного, громадянського значення як самого процесу праці, взаємин, які складаються між її учасниками, так і наслідків праці. Праця ж, мотиви якої не пов'язані з усвідомленням її суспільної та особистої значущості, духовного сенсу, знищує в людині людське, спустошує, спонукає волю до холодного розрахунку, провокує до підлих намірів і вчинків. З тієї ж причини знання, що розглядаються лише з точки зору їх практичного застосування у майбутньому, можуть спричинити появу у людини таких негативних рис, як егоїзм, цинізм, втрата сумління та пов'язану з цим безвідповідальність, прагнення до наживи, успіху будь-якою ціною. Як зазначав В.О.Сухомлинський, духовна довершеність людини – це домінування у неї моральної спрямованості, ідейність її спонукань, думок, поглядів, інтересів, переконань. Усе це детермінується змістом, сутністю, головною життєвою метою людини і взаєминами з іншими людьми, тим, яку роль відіграє вона у житті колективу, суспільства.

Надзвичайну цінність для поступу сучасної теорії і практики морального виховання та розвитку духовності особистості має науково обґрунтований В.О. Сухомлинським та багаторазово апробований ним в реальному виховному процесі віковий принцип: на кожному етапі психічного й соціального розвитку дитині притаманні специфічні актуальні можливості, певна сензитивність щодо оволодіння моральними цінностями. Водночас кожен віковий період є підготовчою базою для наступного, який, у свою чергу, є розгортанням, поглибленням потенційних можливостей попереднього. Внаслідок цього поступово виникають нові соціально-психологічні утворення, які й забезпечують процес становлення духовності особистості на дедалі вищому кількісному та якісному рівнях. Однак, навіть на найвищому етапі соціалізації у її духовності можна відшукати ті специфічні відмінності, ознаки, за якими можна судити про те, яким було її духовне життя на попередніх вікових етапах. Вчений розглядав вікову динаміку становлення духовності особистості

як процес безперервний, органічно взаємопов'язаний, у якому причини й наслідки якісних змін постійно міняються місцями. Однак, на будь-якому етапі становлення особистості дитини головним моментом розвитку її моральності має бути утвердження ідеалу добра у доступній їй активній, творчій життєдіяльності. „Наука і мистецтво виховання полягає передусім у тому, – писав В.О. Сухомлинський, – щоб уже з дитячих років, а особливо з років отрочества і ранньої юності людина не тільки знала, пам'ятала що таке добро і зло, а й відчувала й переживала добро і зло, відчувала й переживала прагнення до добра, правди, честі, духовної краси і непримиренності до зла, неправди, безчестя, потворності. Справжнє виховання полягає в тому, щоб моральний ідеал добра, правди, честі, духовної краси жив у кожному юному серці, утверджувався в активній діяльності як невід'ємна частина власного ества, власної думки, почуттів, намірів”[5, с.241].

Виняткового значення у вихованні особистості дитини, у розвитку її моральності В.О.Сухомлинський надавав особистості вихователя: лише духовно багатий, морально довершений вихователь здатен збагнути складну, часто сповнену суперечностями душу дитини і плекати у неї паростки духовності. Яскравим прикладом того, як видатний педагог працював над формуванням духовної сфери своїх вихованців, є, так звана, „азбука моральної культури”. Заповіді Кодексу моральної гідності загальновідомі, але цінність їх морального змісту настільки велика, що дає змогу зробити висновок: В.О. Сухомлинський – геніальний педагог, а його педагогічна творчість – це глибокий культурний синтез.

Висновки... Питання морального виховання, концепція виховання духовності особистості В.О.Сухомлинського спонукає задуматися над багатьма проблемами педагогічної науки та практики сьогодення. Вона передусім застерігає від крайнощів, від абсолютизації будь-яких, навіть найважливіших сторін педагогічної діяльності. Педагог-гуманіст переконливо довів, як у науковому плані, так і практично, що навчання і виховання – дві сторони єдиного, цілісного, системного процесу. Не буде перебільшенням вважати В.О. Сухомлинського великим, талановитим проповідником і реалізатором найвищих моральних людських чеснот: любові і поваги дітей до батьків, турботи матері і батька про долю своїх дітей, святості подружніх родинних стосунків, щирості, доброзичливості, співчутливості, толерантності, працьовитості, милосердя тощо.

Список використаних джерел та літератури:

1. Державна національна програма „Освіта” (Україна ХХІ століття): Затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 3 листопада 1993р. – 896. – К.: Райдуга, 1994. – 61 с.
2. Закон України „Про освіту”: Підписаний Президентом України 23 березня 1996 р. // Інформаційний збірник Міністерства освіти України. – 1996. – №10 – С. 5.
3. Концепція національного виховання. – К. : Право, 1996. – С. 4.
4. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори у п'яти томах. – К. : Радянська школа, 1979. – Т. 2. – 718 с.
5. Сухомлинський В. О. Виховання і самовиховання / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори у п'яти томах. – К. : Радянська школа, 1980. – Т. 5. – 679 с.

Анотація

Т.В.Ищук

Проблема морального виховання учасників в педагогічному насліду В.О.Сухомлинського

В статті раскрыто взгляды В.А.Сухомлинского на проблему морального воспитания учащихся.

Ключевые слова: В.А.Сухомлинский, моральное воспитание, моральные чувства, личность учащегося.

Summary

T.V.Ishchuk

The Problem of Moral Upbringing of Schoolchildren in V.O.Sukhomlyns'kyi Heritage

The views of V.O.Sukhomlyns'kyi about the moral education of pupils have been revealed in the article.

Key words: V.O.Sukhomlyns'kyi, moral upbringing, moral sense, schoolchild's personality.

Дата надходження статті:

„1” вересня 2011 р.

**Морально-етичний портрет учителя початкових класів у педагогічних поглядах
В.О.Сухомлинського**

У статті на основі аналізу педагогічних праць В.О.Сухомлинського складено морально-етичний портрет учителя початкових класів; визначено моральні якості сучасного педагога.

Ключові слова: *учитель початкових класів, його моральні якості: людяність, повага та любов до дітей, сердечність, вимогливість.*

Постановка проблеми у загальному вигляді ... У педагогічній справі роль моральності особливо велика, оскільки мораль виконує педагогічні функції: учитель значною мірою формує духовний світ а, отже, моральність дитини. Здійснюючи педагогічну діяльність, учитель початкових класів різнобічно, багатофакторно впливає на особистість дитини, формує її соціальну позицію за допомогою передачі комплексу цінностей і ставлення до них, залучає до культури. Від характеру цього впливу й від уміння педагога реалізувати свій педагогічний вплив на учня залежить їхня подальша взаємодія, співробітництво, а також характер взаємодії дитини з навколишнім світом. Впливаючи на особистість дитини й взаємодіючи з нею, учитель початкових класів постійно проникає у внутрішній духовний світ дитини. Цей момент проникнення досить відповідальний і вимагає від нього демонстрації високої моральності.

Надзвичайно важко учителю готувати учнів до життя, коли достеменно ніхто в суспільстві не знає, яке життя ми будемо та які якості особистості будуть високо оцінені майбутнім суспільством. Сьогодні необхідно переосмислити всю систему підготовки педагогічних кадрів; визначити нові вимоги до вчителів, не допускати до роботи з дітьми людей злих, байдужих, слабхарактерних. Ми погоджуємося з думкою А.Й.Сиротенка, який говорив, що „саме характер часто руйнує все, що трапляється на його шляху, – дітей, дорослих, навчальні заклади, виховання, власну долю. Все це дає можливість зробити висновок про надзвичайно шкідливу антивиховну силу деяких особливостей характеру того чи іншого вчителя або вихователя. Тут і емоційна нестриманість, і злопам'ятство, і невміння слухати, і дріб'язкова образливість, і, якщо хочете, невміння терпіти, чекати. І за кожною із названих рис – маса конфліктів – часто дріб'язкових, а часом і значних та важких. І кожен із таких конфліктів ніякою педагогічною доцільністю не обумовлений. Саме така педагогіка тісно пов'язана з елементами педагогічного насильства, надмірної регламентації стосунків „учитель-учень”. Учителі постійно блокують всі устремління і бажання дитини. Дванадцять років такої блокади, і ми віддаємо суспільству непотрібного йому громадянина, безвольного, безініціативного, але з атестатом зрілості” [3, с.155].

Цікавим і корисним є досвід роботи В.О.Сухомлинського, який створив школу радості для дітей і дорослих. У ній учителі були здібними до професійного та особистісного зростання, вільними від догм і стереотипів, вміло допомагали своїм вихованцям здолати відчуження від школи, завдяки їм учні йшли на уроки не з відразою і страхом, а з цікавістю та задоволенням. В.О.Сухомлинський не лише успішно здійснював навчально-виховний процес, а й отримував задоволення від своєї роботи. Питання педагогічної етики глибоко розкрито у його педагогічних працях, які варто вивчати, аналізувати та використовувати кращі традиції та надбання у своїй професійній діяльності.

Аналіз досліджень і публікацій... Педагогічна спадщина В.О.Сухомлинського глибоко вивчена та проаналізована науковцями та впроваджена педагогами в практику роботи освітніх закладів. Дослідженню проблем духовності, моральності в педагогічній спадщині педагога-гуманіста В.О.Сухомлинського приділялася належна увага, зокрема таким її аспектам: гуманізм педагогічних нововведень В.О.Сухомлинського (М.Антонець, І.Буєва, М.Красовицький, В.Стешенко та ін.); особистісно-орієнтований підхід у педагогіці В.О.Сухомлинського (Ш.Амонашвілі, О.Волошенко, Г.Дружиніна, Л.Зламанюк, В.Тютюнник, Т.Максимова, С.Яцишина та ін.); загальнолюдські цінності в педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського (В.Галузьяк, Г.Васянович, М.Сметанський, О.Сухомлинська, В.Хайруліна та ін.).

Формулювання цілей статті... Метою статті є аналіз педагогічних праць В.О.Сухомлинського та опис морально-етичного портрету вчителя початкових класів.

Виклад основ матеріалу... Педагог перебуває у постійному пошуку своєї досконалості, який зумовлений не лише бажанням самотворчості, а й обов'язком, який на нього покладає суспільство: бути носієм високої моральної культури. „Твоя моральна культура, – писав В.О.Сухомлинський, –

визначається тим, наскільки глибоко ти усвідомлюєш для всіх людей потреби, наскільки свідомо орієнтуєшся на них у своїй особистій діяльності. Те, що добре людям, повинно стати твоєю моральною схильністю, твоєю потребою, прагненням, бажанням. Тільки за цієї умови ти станеш щасливою людиною” [6, с.266.]. Як бачимо, В.О.Сухомлинський пов’язував моральну культуру педагога не лише зі здатністю, умінням збуджувати, формувати духовне начало в дитячій душі, привчати її до почуття індивідуальної і колективної відповідальності, але й зі власним щастям.

У праці „Про всебічно розвинену особистість” В.О.Сухомлинський створив „азбуку моральної культури”, зміст якої полягає в наступному:

1. Ти живеш серед людей, кожний твій вчинок, кожне бажання відбивається на людях, які тебе оточують. Є чітка межа між тим, що тобі хочеться, і тим, що можна...

2. Ти користуєшся благами, створеними іншими людьми. Люди дають тобі щастя дитинства. Плати їм за це добром.

3. Всі блага і радість життя створюються працею... своєю працьовитістю ти примножуєш честь сім’ї, роду і створюєш своє ім’я...

4. Будь добрим і чуйним до людей. Допомагай слабким і беззахисним. Безсердечність породжує байдужість, байдужість породжує себелюбство, а себелюбство – джерело жорстокості.

5. Не будь байдужим до зла. Борись проти зла, обману, несправедливості... Найбільше зло – відступництво, зрада високих ідеалів [8, с.170].

Усі визначені педагогом положення азбуки є актуальними і сьогодні. Аналізуючи його азбуку моральної культури, можна визначити такі загальнолюдські норми моральності дітей: „роби все так, щоб людям, які тебе оточують, добре було”; „плати за людські блага та щасливе дитинство добром”; „будь добрим і чуйним до людей”, „допомагай слабким і беззахисним”, „допомагай товаришу в біді”, „не завдавай людям прикрості”, „поважай і шануй матір і батька...”. Проте ці норми є обов’язковими в першу чергу для учителя. Адже В.О.Сухомлинський був переконаний: „Слово етичного повчання взагалі має силу в устах вихователя лише тоді, коли він має моральне право повчати. Не треба бути якимось ангелом, щоб мати моральне право виховувати справжню людину, треба самому бути справжньою людиною – жити правильно, любити людей, берегти свою гідність патріота, громадянина, трудівника, сина або дочки, матері або батька. Якщо ваше слово етичного повчання співзвучне з вашим внутрішнім духовним світом, одухотворене вашими переконаннями, воно, як магніт, притягує тих, хто втратив віру в людину, ви стаєте для них опорою і провідним вогником” [5, с.284-287].

Толерантність і людська доброта є визначальними ідеалами в педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського. Він підкреслював, що моральна свідомість ґрунтується на гуманних почуттях. „Любов до учня” – вимога, якої учитель початкових класів зобов’язаний дотримуватись в кожному випадку спілкування з учнем. Педагог вважав, що гуманність неможлива без чуйності до людини, без доброзичливості. Доброзичливість, розумна доброта – ось що має бути атмосферою життя дитячого колективу, головним тонусом взаємовідносин педагога й дітей. В.О.Сухомлинський вважав, що доброзичливість педагога означає уміння не допустити, щоб дитина стала поганою, застерегти її від помилкових кроків. Молодші школярі легко ранимі, мало підготовлені до життя, вони потребують любові та добре відчувають її: любов вселяє в учня віру в те, що її зрозуміють і при всіх умовах віднесуться справедливо. Любов до дітей викликає відповідні почуття: любов до вчителя, турботу, людяність, вдячність. Разом з тим учитель початкових класів повинен бути вимогливим до дітей. Бути не вимогливим учителем простіше і легко, адже при цьому витрачається менше часу, праці, енергії. Про такого педагога може скластись думка, що він добрий, а інші викладачі „злі”. Але рано чи пізно виявляється кінцевий результат роботи такого учителя, і всі починають розуміти, він погано вчив, погано виховував. На думку В.О.Сухомлинського, вимогливість починається з глибокої поваги до сил і можливостей дитини. Він вважав, що по-справжньому вимагати – це означає вміти зрозуміти і відчути серцем, що учневі під силу, а що ні. До тієї межі, до якої дитина може піднятися при максимальному напруженні своїх сил, їй потрібно допомогти піднятися [1, с.126]. Вимогливість педагога до себе – його відношення до своїх помилок і промахів в своїй роботі, це оцінка ним своїх якостей і гідності з точки зору суспільної цінності.

Педагог-гуманіст наголошує, що справжня духовна влада учителя над учнем досягається лагідним добрим словом. У праці „Методика виховання колективу” він наголошує: „Моя влада над дитиною – це здатність дитини реагувати на моє слово, яке може бути теплим і ніжним, ласкавим і тривожним, строгим і вимогливим, – і завжди мусить бути правдивим і доброзичливим. І чим ніжніші, тонші дитячі почуття, чим чутливіше відгукується дитяче серце на правду, красу, людяність, тим сильніше, могутніше моє слово, що виражає владу над дитиною. Я твердо вірю в те, що виховати дитину можна насамперед ласкою, добром” [7, с.636]. В.О.Сухомлинський виступає проти будь-яких погроз, залякувань дитини. Продовжуючи свою думку, він підкреслює:

„Здійснюючи владу над світом дитячих думок, почуттів, переживань, не можна ні на хвилину забувати про те, що в кожній дитині є добра воля, добрі наміри. Ніякого крику, ніяких погроз, ніяких намагань вжалити дитяче серце. Не можна перетворювати дитяче серце в лякливо пташку, що забилася в куток клітки і чекає розправи. Моя влада над дитиною тією мірою виправдана і тією мірою мудра, в якій я звертаюсь до добрих і діяльних сил її розуму її серця. Серце, чутливе до добра, ласки, справедливості, доброзичливості не потребує не те що крику, а й підвищення голосу” [7, с.637]. Отже, на його думку, за кожним словом мають стояти доброта, сердечність і душевність.

На думку В.О.Сухомлинського, педагог має бути мудрим, яку вбачав передусім у здатності усе розуміти, а мудру любов до дітей визначає як вершину педагогічної культури, думки й почуттів. Він переконував, що сердечність, теплота, доброзичливість у ставленні до дитини – це те, що можна назвати добротою [9, с.299-301]. „Професія учителя вимагає багато сердечності”, – говорив В.О.Сухомлинський, – учитель повинен мати батьківську і материнську вибачливість до дитячого невміння керувати своєю волею; учителеві не можна бути холодною і байдужою людиною, оскільки учительська професія – це людинознавство, постійне проникнення в складний духовний світ людини, яке ніколи не припиняється” [1, с.148]. В.О.Сухомлинський вважав, що бути доброзичливим означає ставитися до дитини так, як ви поставилися би до власної дитини [1, с.128]. Саме Василь Олександрович був таким педагогом, який реалізував ідеї гуманної педагогіки, який понад усе в своєму житті ставив любов до дітей. Він був переконаним, „щоб стати справжнім вихователем, треба віддати дітям серце” [4, с.10]. До ціннісних якостей педагога В.О.Сухомлинський відносив: людяність, глибоку любов до дітей, любов, яка поєднує в собі сердечну ласку з мудрою суворістю і вимогливістю батька та матері.

Теоретичний аналіз літератури з проблеми дослідження (І.Бех, Г.Васянович, Л.Хорунжа, Л.Старовойт та ін.), а також вивчення досвіду роботи педагогів-гуманістів (Я.Корчак, В.Сухомлинський, Ш.Амонашвілі та ін.) дозволили нам скласти морально-етичний портрет учителя початкових класів сучасної школи, визначити його моральні якості, які повинні бути притаманними сучасному учителю: повага та любов до дітей, тактовність, делікатність, милосердя, чуйність та доброта, доброчесність, терпимість, толерантність, чесність, гідність, душевна щирість, доброзичливість, почуття гумору, відповідальність, обов'язковість, благородство, великодушність, мудрість, вихованість, справедливість, громадянськість, патріотизм.

Висновки... Педагогічна спадщина Василя Олександровича Сухомлинського багатогранна і кожне нове звернення до неї підтверджує її актуальність в умовах модернізації освіти, періоду становлення особистісно орієнтованої педагогіки. Оскільки у поглядах В.О. Сухомлинського учитель – це справедливий і чесний перед собою, своїми учнями і колегами, який спрямований на людину, здатний поважати і любити іншого, відчуває стан іншої людини, вміє налагодити контакт з кожним учнем; гнучкий, компетентний у педагогічній справі, який любить і уміє експериментувати, шукає нові форми і методи роботи; якому властиве позитивне сприйняття самого себе, учнів і колег та ін.. Саме таким би хотілося бачити нам сучасного учителя початкових класів. Як зауважує доктор хабілітованих гуманітарних наук в галузі педагогіки, професор звичайний Тадеуш Левовицький, вчительство є суспільною групою, що має великі можливості при формуванні аксіологічних пропозицій спільного створення світу цінностей для дітей і молоді та результати виконання вчителями професійних обов'язків залежать і будуть залежати переважно від того, чи буде професійна етика базуватися на універсальних та єдиних з ними цінностях, які особливо проявляються в освітній діяльності (такі, як добро та щастя дітей, повага до їхніх прав тощо). Ми підтримуємо його думку, що якщо так буде у реаліях, то освіта відіграватиме вагомую роль у формуванні світу ідей та людей, який сприяє досягненню щастя, життя в умовах свободи та демократії, розвитку кожної людини.

Список використаних джерел та літератури:

1. Видатні українські педагоги: Інформаційний довідник / авт.-упоряд. Л. В. Калуська. – Тернопіль : Мандрівець, 2008. – 224 с. – С. 113–176.
2. Левовицький Т. Професійна підготовка і праця вчителів: наукове видання / Тадеуш Левовицький ; переклад з польськ. А. Івашко. – Київ – Маріуполь : Рената, 2011. – 119 с.
3. Сиротенко А. Й. Яким повинен бути сучасний вчитель // Педагогічний дискурс : зб. наук. праць. – Хмельницький : ХГПА, 2007. – Вип. 2. – С.154–158.
4. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям / Сухомлинский В. А. – Рад. школа : К., 1969. – 245 с.
5. Сухомлинский В. О. Сто порад учителю / Сухомлинский В. О. // Вибрані твори : в 5 т. – Т. 5. – К. : Рад. школа, 1977. – С. 284–287.
6. Сухомлинський В. О. Особистість учителя, педагогічний колектив і всебічний розвиток вихованців / Сухомлинський В. О. // Вибрані твори : в 5 т. – Т. 1. – К. : Рад. школа, 1976. – С. 266.
7. Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу / Сухомлинський В. О. // Вибрані твори : в 5 т. – Т. 1. – К. : Рад. школа, 1977. – С. 617.

8. Сухомлинський В. О. Про виховання всебічно розвиненої особистості / Сухомлинський В. О. // Вибрані твори : в 5 т. – Т. 1. – К. : Рад. школа, 1976. – С. 55–208.

9. Сухомлинський В. О. Як любити дітей / Сухомлинський В. О. // Вибрані твори : в 5 т. – Т. 5. – К. : Рад. школа, 1977. – С. 299–301.

Анотація

Н.В.Казакова

Морально-етический портрет учителя начальных классов в педагогических взглядах

В.А.Сухомлинского

В статье на основе анализа педагогических трудов В.А.Сухомлинского сложено морально-этический портрет учителя начальных классов; определены моральные качества современного педагога..

Ключевые слова: учитель начальных классов, его моральные качества: человечность, уважение и любовь к детям, сердечность, требовательность.

Annotation

N.V.Kazakova

A Moral and Ethic Portrait of the Elementary School Teacher in V.O.Sukhomlyns'kyi's Pedagogical Views

On the basis of analysis of the V.O.Sukhomlyns'kyi works the author of the article made up a moral and ethic portrait of the elementary school teacher. The moral qualities are defined.

Key words: a teacher of elementary school, teacher's moral qualities: humanity, respect and love to children, warmth and fastidiousness.

Дата надходження статті:

„29” серпня 2011 р.

УДК 378.14+373.31

І.В.КАЗАНЖИ,

кандидат педагогічних наук, доцент

(м.Миколаїв)

Формування духовно-творчого потенціалу майбутніх учителів початкових класів

У статті розкрито основні поняття духовного розвитку сучасного студентства; окреслено шляхи, форми та методи формування духовного потенціалу майбутніх учителів початкових класів.

Ключові слова: духовна культура, творчий потенціал, виховне середовище, гуманістична спрямованість виховного процесу, особистісна готовність майбутніх учителів початкових класів.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Сучасні культурні процеси, що виступають могутнім фактором у розв'язанні глобальних проблем нашого суспільства, детермінують пошук джерел формування духовного потенціалу майбутніх фахівців освіти, виховання духовності, духовної культури студентів.

Аналіз досліджень і публікацій... У сучасний період проблему духовної культури молоді у соціально-філософському аспекті досліджують В. Андрущенко, А. Бичко, І. Бичко, І. Бойченко, М. Воронін, Г. Горах, В. Загороднюк, В. Лісовий, М. Мокляк, В.Шеломенцев, В. Шинкарук; у психологічному – І. Бех, О. Губенко, Т. Кириленко, О. Колісник, Ж. Маценко, Н. Шаварська; у педагогічному – Ш. Амонашвілі, А. Бойко, А. Богуш, Є. Бондаревська, О. Воропай, С.Карпенчук, А. Кузьмінський, В. Лозова, В. Омеляненко, Г. Троцько, О. Савченко.

Аналіз філософської, психолого-педагогічної літератури дозволив констатувати, що духовна культура як суспільства, так і окремої особистості змінюється під впливом нових об'єктивних і суб'єктивних чинників, набуває нових якостей, характеристик, розкриття суті яких і є предметом подальших наукових пошуків.

Так, філософський словник соціальних термінів пропонує таке визначення: „Духовна культура – сукупність звичаїв, цінностей і норм, що регулюють життя людини – її ставлення до себе, до інших людей, до світа в цілому” [1, с.267].

Л. Л. Бутенко під духовною культурою розуміє: „...мінімально необхідний комплекс загальнокультурних знань, ідей, ціннісних уявлень, універсальних способів пізнання, мислення, форм практичної діяльності, без оволодіння якими неможливі взаєморозуміння, взаємодія людей, гармонія особистості і суспільства” [2].

Новий тлумачний словник української мови визначає духовну культуру як таку, що „зв'язана з внутрішнім життям людини, моральним світом її” [3, с.628]. З'ясування поняття духовної культури вимагає уточнення поняття „духовність”. Так, психологічний словник визначає:

„Духовність – вищі сторони внутрішнього світу, що виявляються у людяності, сердечності, доброті, щирості, відкритості для інших людей. Духовність базується на широті поглядів, ерудиції, культури, загальному розвитку особистості. Втрата духовності рівнозначна втраті людяності. Духовність може бути усвідомленою як прояв інтелігентності. Може бути частково неусвідомлена – про таку людину говорять: сердечний, добрий, щирий від природи” [4, с.130].

Формулювання цілей статті... Метою нашого дослідження є визначення ролі і місця духовної культури в особистісній готовності майбутніх учителів початкових класів до виховної роботи, окреслення основних шляхів розвитку духовного потенціалу студентів.

Виклад основного матеріалу... Одним із найважливіших джерел формування духовної культури студентства виступає навчальний процес у вищому навчальному закладі, інтелектуальне життя молоді. „Інтелектуальне життя школи немислиме без тих тонких взаємин, в яких людина відкривається перед людиною як велике духовне багатство”, – наголошував В. О. Сухомлинський. „Обмін духовними багатствами починається вже на уроці. Готуючись до читання реферату, розповідаючи зміст прочитаного, молода людина переживає радість віддачі своїх духовних сил... Обмін духовними багатствами набуває характеру творчості” [5, с.140].

Організація якісного інтелектуального життя студентів неможлива у відриві від виховання моральної та високодуховної спрямованості особистості майбутнього педагога. Недоліки виховної роботи зі студентами негативно відбиваються на їхньому духовному розвитку. „За умов цілеспрямованого виховання, – зазначає Ж. Масенко, – духовні ціннісні орієнтації можуть набуті більш високої форми – перетворитися на духовні потреби, тобто внутрішні спонуки до різних видів духовної діяльності (пізнавальної, естетичної, комунікативної). На відміну від інших видів діяльності, духовна визначається не прагматичними цілями, а спрямована на задоволення безкорисливих духовних потреб (у знаннях, спілкуванні, любові, моральному задоволенні)” [6, с.11].

У вищому навчальному закладі відбувається процес залучення молоді до загальнолюдських моральних та естетичних цінностей, таких як добро, краса, істина, любов, гармонія, духовність. Гуманістичний напрямок у розв’язанні глобальних проблем вищої освіти передбачає передусім виховання гуманістичного типу особистості студента, орієнтованого на творче перетворення соціальної дійсності і саморозвиток. Найважливішим критерієм гуманізації вищої освіти стають не стільки набуті знання, уміння та навички, скільки усвідомлення й прийняття кожним студентом гуманістичних ідеалів, прагнення до постійного самовдосконалення.

Гуманістична спрямованість виховного процесу в інституті педагогічної освіти пов’язана з формуванням творчої активності майбутнього педагога початкової школи, здібності до свідомої діяльності за законами добра і краси. Духовна культура вчителя відбиває здатність його до грамотного, вільного і повного сприйняття та аналізу різноманітних явищ реальної дійсності, умінні адекватно оцінювати й класифікувати її, а головне – будувати педагогічну діяльність відповідно до соціально значущих норм людяності і краси.

Глибокі знання, високодуховна ерудиція стимулюють виникнення різнобічних інтересів у вихованців, а наявність естетичних почуттів допомагає вчителю не лише зрозуміти, а й відчутти переживання учнів, розібратися у внутрішніх мотивах поведінки дітей, піднятися у ставленні до учнів на рівень „розумних почуттів” [7, с.11].

Чим вищий рівень духовної культури людини, тим яскравіша індивідуальність її носія. На формування духовної культури людини впливають індивідуальні особливості особистості, її соціальне положення, рівень освіти, мікросередовище, джерела інформації, попередній досвід спілкування з мистецтвом. Нам необхідно було з’ясувати поєднання означених факторів, ступінь впливу кожного з них, що допоможе грамотно побудувати програму виховної роботи зі студентами.

Серед актуальних завдань формування духовної культури майбутніх учителів початкових класів сьогодні можна вважати такі: необхідність використання духовно-культурного потенціалу різноманітних навчальних дисциплін; раціональне використання різноманітних форм навчально-виховного процесу в духовно-культурній освіті студентів; необхідність факультативного вивчення курсів теорії культури і естетики; розвиток у студентів культурно-естетичних потреб; використання виховних резервів національної культури і мистецтва. Духовно-культурну підготовку студентів можна розглядати як умову розвитку їх професійно-педагогічної творчості, умову формування інтелігентності. Істинна інтелігентність відзначається не рівнем одержаної освіти, не характером професійної підготовки, а ціннісними орієнтаціями особистості.

Одним із важливих завдань духовного виховання майбутніх учителів є формування духовно-моральної активності студентів. Духовно-моральна активність має різні форми прояву: спонукає до систематичного спілкування з прекрасним, високоморальним; прагнення відстоювати свої морально-етичні погляди; здібність діяти на основі принципів моралі і людяності. Духовно-моральна активність у навчальному процесі досягається добором змісту моральної освіти,

евристичними методами навчання, емпатією, емоційністю, вільним вибором окремих гуманітарних дисциплін. Засобами включення студентів у процес пошуку морально-етичних знань виступають проблемні питання на лекціях, система самостійних робіт з питань історії і теорії всесвітньої та національної культури, гуманістичного виховання, дослідницькі завдання в навчальній та позааудиторній діяльності студентів.

Розвиток творчого потенціалу майбутніх учителів – суть і мета духовного виховання. Моральна свідомість не тільки віддзеркалює етичні боки життя, вона формує в особистості стійку потребу у творчості. Творчість – форма самоутвердження людини, його самодіяльності і саморозвитку. Творча діяльність за своєю сутністю духовна, тому що в процесі її досягається гармонія світу, його краса. Виховання творчості – це розвиток самостійності, активності особистості, уміння діалектично мислити і діяти співвідносно з ідеалами.

На думку І. Беха, у вихованні в особистості морально-духовної цінності істотним є відношення, яке складається між спонукою за емоційним переживанням і об'єктом цього переживання. Завдання педагога – спрямовувати методичну роботу на формування у вихованця суб'єктивної значущості самої морально-духовної вимоги, яка поєднується у внутрішньому плані з узагальненим завданням про об'єкт емоційного переживання. Тоді, наприклад, милосердя й характеризуватиме духовність особистості. Морально-духовне виховання неможливе без відповідного ідеалу, за яким твориться модель особистості. Досягнення такої моделі вимагає від особистості спрямованої роботи над собою, подолання внутрішнього опору, який буває доволі сильним. Тому особистість має максимально активізувати всі свої внутрішні резерви, спрямувати їх у практичне русло. Тільки за цієї умови вона зможе виховати в собі орієнтир до постійного морально-духовного піднесення [8, с.27].

Духовно-творчий потенціал студентів формується найбільш ефективно при систематичному зануренні у спілкування, у процесі самостійної художньої творчості. Духовно нерозвинений індивідуум сильно програє як сила творча, для нього характерний формально-догматичний тип інтелекту, що свідчить про недостатній розвиток уяви, творчих здібностей, творчого сприймання дійсності.

Творчий процес – важливий засіб самопізнання, тому що все, що створено людиною, наділено конкретною людською суб'єктивністю. Продукт творчості знаходиться у прямій залежності від багатства культури, а також ступеня і якості його вираження. Без цього не може бути творчості. Тому для того, щоб формувати творчу особистість, духовно окрилену особистість майбутнього вчителя треба намагатись дати їй можливість вільно виражати свою творчу індивідуальність.

Ж. Маценко зазначає, що духовність є складним гармонійним поєднанням певних психічних та особистісних якостей людини і визначає такі складові вияву духовності: потребово-ціннісний компонент, що містить духовні потреби та духовні ціннісні орієнтації; пізнавально-інтелектуальний компонент, який представлений такими особливостями розумової сфери, як спостережливість, допитливість, глибина, самостійність, критичність мислення; волевий компонент духовності (цілеспрямованість, наполегливість, самовладання, саморегуляція); учинково-діяльнісний компонент духовності – здійснення духовного саморозвитку і духовної діяльності; гуманістичний компонент духовності – ставлення людини до будь-якої форми життя як вищої цінності; естетичний компонент духовності – прагнення людини до краси [6, с.11].

Зазначені складові духовності можна розглядати як психологічні орієнтири у процесі начально-виховного процесу інституту педагогічної освіти. Їх цілеспрямоване формування є одним із завдань духовного розвитку особистості. Шляхи духовно-морального розвитку студентів дуже різноманітні. Викладачами інституту педагогічної освіти Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського віддається перевага тим, за допомогою яких в основному відбувається формування моральних та естетичних поглядів і переконань студентів, гармонійної картини світу, гуманного ставлення до дійсності:

- створення духовно-моральних ситуацій, що вимагають особистої оцінки (обговорення одержаних вражень в обстановці довірливої бесіди, вільного вираження особистих оцінок);
- накопичення морально-етичного досвіду (духовно-культурний досвід складається в процесі вивчення усіх навчальних дисциплін в інституті педагогічної освіти; світоглядне значення має засвоєння таких понять, як „прекрасне”, „високоморальне”, „високопорядне”, „благородне”, „духовне” тощо);
- включення студентів в творчо-художню діяльність в рамках благодійної програми „Твори добро” (збір коштів та іграшок для онкохворих дітей, культурні програми для Будинку дитини, Будинку людей похилого віку);
- введення естетичних елементів в організацію навчально-виховного процесу (оздоблення студентських аудиторій, організація виставок творчих робіт студентів);
- виховання моральних почуттів (в почуттях людини віддзеркалюється розвиток людини, і

чим вища його моральна вихованість, тим вищий ступінь сформованості духовно-моральних почуттів);

- формування морального ідеалу (сформованість морального ідеалу є показником результативності духовного розвитку особистості).

Викладачі інституту педагогічної освіти, які творчо поєднують процес навчання і виховання на лекціях, практичних заняттях і в позааудиторний час (кураторська робота, діяльність науково-творчих гуртків, проблемних груп), програмуючи весь комплекс навчальних і наукових виховних завдань в системі різноманітних видів діяльності студентів, домагаються використання всіх навчальних дисциплін для формування високоморальних почуттів та духовних цінностей майбутніх педагогів.

Могутнім засобом духовного розвитку молоді, їх творчого потенціалу виступає мистецтво, активне засвоєння студентами здобутків світової та вітчизняної художньої культури. Специфіка мистецтва допомагає студентам безпосередньо захоплюватись живими витокami світової культури: пісні, народні промисли, класична музика, живопис, графіка, скульптура тощо. Саме твори мистецтва звеличують людину як творця, утворюють духовний зв'язок між поколіннями. На нашу думку, в процесі гуманізації вищої педагогічної освіти предметам естетичного циклу належить центральне місце в становленні духовності особистості майбутніх вчителів початкових класів. Висока емоційність, яка характерна для студентів інституту педагогічної освіти, впливає на формування духовно-культурного світогляду і передбачає широке використання засобів мистецтва в педагогічному процесі.

Принцип національної свідомості виховання передбачає використання в єдності загальнолюдського і національного надбання в духовному вихованні студентів, оскільки майбутнє суспільства залежить від духовності кожної людини, її соціальних орієнтирів. Під час викладання дисциплін психолого-педагогічного циклу досвідчені викладачі виховують у майбутніх учителів інтерес до національної культури, народних традицій, народних обрядів і календарних звичаїв. Це сприяє формуванню естетичних смаків, національної самосвідомості, гордості за свій народ, любові до рідного краю. Вихованню патріотичних почуттів студентів сприяє активна краєзнавча робота (відвідування музеїв міста і області, вивчення історії міста, ознайомлення з історико-біографічними нарисами видатних земляків).

Основною метою духовного розвитку студентів, на наш погляд, є становлення людини як особистості через удосконалення складових її духовності через самопізнання, самостворення. Найсуттєвішими результатами духовного розвитку є: досягнення гармонії психіки людини, формування її позитивних особистісних якостей, усвідомлення нею єдності себе та всього, що існує у Всесвіті. Не менш важливим для педагогів є відповідь на запитання про те, за якими ознаками можна визначити, що у дитини відбувається процес духовного розвитку.

Серед зовнішніх умов формування духовних потреб найбільш суттєвими є такі: наявність соціального середовища, яке здатне забезпечити особистості задоволення її потреби у повазі, любові, створювати атмосферу позитивного ставлення до неї; наближення людини до краси у всіх її виявах – природи, мистецтва, людських взаємин, учинків, діяльності, – використовуючи для цього будь-яку можливість; створення умов для виявлення творчих здібностей кожної людини через залучення її до різних видів нерегламентованої діяльності; надання достатньої кількості вільного часу для діяльності, яка відповідає індивідуальним інтересам, бажанням, нахилам; налагодження духовного спілкування „викладач – студент, студент – викладач” тощо.

З огляду на викладене, можна сформулювати основні психолого-педагогічні завдання, вираження яких буде сприяти духовному розвитку молоді особистості: формувати духовні ціннісні орієнтації; створювати умови для виникнення духовних станів та почуттів; виховувати емпатійність, формувати альтруїстичний тип поведінки; формувати уявлення про цінність будь-якого життя; розвивати естетичне світосприйняття, тобто здатність помічати, спостерігати, позитивно-емоційно оцінювати та прагнути створювати красу у довкіллі.

Викладачі інституту педагогічної освіти визначають досягнення духовності студента, орієнтуючись на ознаки духовно розвинутої особистості, а саме: наявність у молоді людини активної потреби у пізнанні світу, себе, сенсу життя та її реалізація у пізнавальній діяльності; активне прагнення до сприймання та створення краси; усвідомлення життя як вищої цінності; позитивні якісні зміни у системі ціннісних орієнтацій; здатність до незалежності від негативних впливів соціального оточення, завдяки вмінню розрізняти добро і зло, духовне і бездуховне, „вгамовувати” вияви зла в собі; низький рівень внутрішньої конфліктності; відкритість до самовдосконалення; виявлення бажання та вміння створювати та послідовно втілювати власну програму духовного саморозвитку.

Результативність духовного виховання перебуває у прямій залежності від умов, в яких студенти змогли б досягнути специфіку виховних ситуацій, типових для шкільної практики,

навчилися б знаходити правильні рішення, не допускати педагогічних помилок і прорахунків. Великі можливості в цьому плані має змістовна позааудиторна виховна робота. Позааудиторна робота розглядається як сукупність виховних заходів духовної спрямованості, які проводяться на кафедрі, в інституті, в університеті на основі студентського самоврядування, активності й самостійності студентів при керівній ролі студентського активу і вчасній допомозі викладачів.

Пріоритетними формами духовно-культурного виховання в позааудиторній діяльності визначаємо такі, де слова про художні твори доповнювалися б їх демонструванням, виразним читанням поетичних рядків. Практикуємо такі форми роботи, як музичні, педагогічні вітальні, лекції-концерти, обговорення у виставочних залах, дискусійні клуби, театралізовані диспути, художні конференції, бесіди за круглим столом.

Поліпшенню духовно-культурної освіченості студентів активно сприяють педагогічні гуртки і проблемні групи, що працюють в інституті педагогічної освіти. Для розвитку емоційної та раціональної підсистеми духовної культури студентів на засіданнях гуртків використовується навчальне моделювання. У процесі моделювання виникають відчуття, приходить розуміння гармонії та дисгармонії в поведінці учасників педагогічної ситуації. Оригінальні творчі розв'язки запропонованих завдань викликають позитивні емоції у студентів, сприяють розвитку емоційних та етичних уявлень про вчительську професію, формуванню духовного потенціалу майбутнього педагога.

Висновки висвітленого дослідження // . Отже, можна стверджувати, що духовність є складним гармонійним поєднанням певних психічних та особистісних якостей людини, вона є поєднанням таких особливостей інтелектуальної, почуттєво-емоційної та вольової сфер людини, які сприяють формуванню потреби у пізнанні світу, себе, інших людей та засвоєнню духовних цінностей. Проблема духовного розвитку студентів тісно пов'язана з проблемою творчості, адже духовні цінності і потреби – це складові елементи механізму формування творчої особистості майбутнього педагога. Духовний розвиток студентів – це важлива складова особистісної готовності майбутніх фахівців початкової школи до здійснення ефективної виховної діяльності.

Список використаних джерел та літератури:

1. Філософський словник соціальних термінів. – [вид. третє, доповн.]. – Харків : Р.И.Ф., 2005. – 672 с.
2. Бутенко Л. Л. Виховання загальної культури старшокласників засобами мистецтва : автореф. дис... канд. пед. наук / Л. Л. Бутенко. – Харків, 1995. – 24 с.
3. Новий тлумачний словник української мови : у 3-х томах. Т. 1 / укл. В. В. Яременко, О. М. Сліпущко. – К. : АКОНІТ, 2004. – 926 с.
4. Психологический словарь / авт.-сост. В. Н. Копорулина, М. Н. Смирнова, Н. О. Гордеева, Л. М. Балабанова ; под общ. ред. Ю. Л. Неймара. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2003. – 640 с.
5. Сухомлинський В. О. Народження громадянина / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1970. – 289 с.
6. Маценко Ж. Духовність як феномен психології / Ж. Маценко // Психологія внутрішнього світу. – К. : Редакція загальнопедагогічних газет, 2003. – 128 с.
7. Выготский Л. С. Психология искусства / Л. С. Выготский. – М. : Педагогика, 1987. – 86 с.
8. Бех І. Д. Духовний розвиток особистості: поступ у незвідане / І. Д. Бех // Психологія і педагогіка. – 2007. – № 1 (54).

Анотація

И.В.Казанжи

Формирование духовно-творческого потенциала будущих учителей начальных классов

В статье раскрыты основные понятия духовного развития современного студенчества; очерчены пути, формы и методы формирования духовного потенциала будущих учителей начальных классов.

Ключевые слова: *духовная культура, творческий потенциал, воспитательная среда, гуманистическая направленность воспитательного процесса, личностная готовность будущих учителей начальных классов.*

Summary

I.V.Kazanzy

Forming of Spiritual-Creative Potential of the Future Primary School Teachers

The article is devoted to the ways, forms and methods of the formation of a spiritual potential of future primary school teachers; the main conceptions of the contemporary studentship spiritual development are revealed here.

Key words: *spiritual culture, creative potential, pedagogical environment, humanitarian orientation of pedagogical process, personal readiness of feature primary school teachers.*

Дата надходження статті:

„1” вересня 2011 р.

Проблеми любові і вимогливості у вихованні дітей

У статті розкриваються проблеми взаємозв'язку любові і вимогливості у формуванні особистості молодших школярів.

Ключові слова: гуманна педагогіка, особистість, виховання, любов, вимогливість.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Звертаючись до батьків і педагогів у фільмі „Вчитель” (1970 р.), у своїх роздумах про виховання дітей Василь Олександрович Сухомлинський наголосив: „Дехто думає, що любити дітей це найлегша справа, найпростіша. Бути добрим, бути рідним своїй дитині, бажати добра, бути доброзичливим – це вже і є любов. Насправді це не так. Любити дітей – це, як б сказав, найтонша, найскладніша і наймудріша річ, яка приходить з досвідом. Справжня любов поєднує в собі відповідальність за дитину і бажання добра. Якщо є відповідальність, то є і вимогливість. Справжня вимогливість – це дитя любові і відповідальності”.

Формулювання цілей статті... Мета даної статті – розкрити продуктивні компоненти проблеми любові і вимогливості у вихованні дітей початкової школи у педагогіці Василя Сухомлинського.

Аналіз досліджень і публікацій... Актуальні аспекти педагогічної теорії і практики Василя Сухомлинського розглядалися у працях І. Беха, Н. Гупан, Н. Дічек, О. Савченко, О. Сухомлинської, І. Зязюна, В. Кузя, М. Сметанського, М. Антонця, В. Федяєвої. Предметом вивчення українських (М. Антонєць, І. Бех, А. Богущ, Л. Бондар, І. Зязюн, В. Кузь, О. Савченко, М. Сметанський та ін.) та російських вчених (А. Борисовський, М. Мухін, В. Риндак) стали складові його педагогічної системи. Спадщину нашого видатного земляка також досліджують Х. Франкос і М. Ціандзі (Греція), В. Іфферт, Р. Штайнік, Е. Гартман (Німеччина), М. Біблюк, С.Лашин (Польща), Л. Мілков (Болгарія), Бі Шуджі, Ван Ігао (Китай), А. Кокеріль (Австралія) та ін. Автори у наукових розвідках наголошують на любові до дітей у педагогічних працях та учительській діяльності педагога – гуманіста, хоч у його моделі Павлиської середньої школи раціонально поєднувалися любов і вимогливість, організованість і дисципліна, свобода і відповідальність, ініціатива і творчість. Ці напрями його педагогічної творчості приваблюють насамперед практичних працівників – учителів початкової школи.

Виклад основного матеріалу... Педагогічна система Василя Сухомлинського у сучасних умовах пролонгується у компетентісно орієнтовану освіту і залишається продуктивною і актуальною в умовах модернізаційних змін насамперед в системі початкової освіти. Державний стандарт початкової загальної освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 20 квітня 2011 р. № 462, визначає мету початкової школи з урахуванням пізнавальних можливостей і потреб учнів початкових класів, визначає зміст початкової загальної освіти, який ґрунтується на загальнолюдських цінностях та принципах науковості, полікультурності, світського характеру освіти, системності, інтегративності, єдності навчання і виховання на засадах гуманізму, демократії, громадянської свідомості, взаємоповаги між націями і народами в інтересах людини, родини, суспільства, держави [1, с.1]. Ці концепти базуються на цінностях гуманної педагогіки, зокрема організації навчально-виховного процесу у Павлиській школі за життя Василя Сухомлинського, який ґрунтувався на засадах особистісно зорієнтованого і компетентісного підходів з високим рівнем результативності засвоєння змісту початкової загальної освіти [2]. Учитель успішно формував у своїх вихованців на основі принципів любові і вимогливості такі ієрархічно-підпорядковані компетентності як ключова, загальнопредметна і предметна, здатність дитини застосувати у спілкуванні різні способи взаємодії, насамперед мовні, формував навчальні та трудові навички, навички індивідуальної та колективної праці, створення ситуації успіху для володіння соціальними ролями відповідно до вікових особливостей учнів. Особливу увагу Василь Сухомлинський приділяв таким ключовим компетенціям як вміння вчитися, загальнокультурній, громадянській, здоров'язбережувальній, соціальній та комунікативній і досягав у цьому беззаперечних успіхів. Широке поле діяльності щодо опанування вихованцями естетичними компетентностями забезпечувалося як в урочній, так і в позаурочній діяльності, де діти на уроках, на заняттях гуртків і студій опановували предметними мистецькими компетентностями, у тому числі музичними, образотворчими, хореографічними, театральними, що проявлялося у численних шкільних святах, творчих звітах та зустрічах з батьками. Особливо успішним був Учитель у формуванні у своїх вихованців предметної природознавчої компетентності, яка розглядається у

Державному стандарті початкової загальної освіти як особистісне утворення, що характеризує здатність учня розв'язувати доступні соціально і особистісно значущі практичні та пізнавальні проблемні задачі, пов'язані з реальними об'єктами природи у сфері відносин „людина – природа” [1, с.2]. Учитель із Павлиша тут був неперевершений. Виділимо, на наш погляд, основні педагогічні напрями, обґрунтовані Василем Олександровичем, реалізація яких сприяла вдосконаленню навчально-виховного процесу на основі взаємозалежних складових – любові і відповідальності [2-5].

Гуманізація шкільного життя – загальний і визначальний принцип педагогічного процесу, який ґрунтувався на розробленій Василем Олександровичем концепції дитячого щастя. Сухомлинський зазначав, що дитина має бути щасливою вже сьогодні. Він добирав, розробляв технології навчання, які враховували дитячі запити, інтереси, здібності. Педагог наголошував на тому, що форми роботи з дітьми мають бути доцільними, розвивальними, враховувати реальні умови життя, соціальний досвід учнів.

Навчально-виховний процес досягав гармонійної взаємодії всіх його учасників: педагогів, учнів, батьків, громадськості. Першочергове завдання, яке директор наполегливо вирішував тривалий час, – створення колективу педагогів-одномумців, спроможного розв'язувати найскладніші проблеми діяльності школи. Успішний розвиток дитячої особистості забезпечувався при реалізації всіх складників навчально-виховного процесу: розумового, морального, трудового, фізичного, естетичного. Методи виховання у початковій школі, за Сухомлинським, можна поділити на дві групи: перша – методи, які забезпечують первинне сприймання знань і вмінь учнями; друга група – методи осмислення, розвитку, поглиблення знань. До першої групи відносимо розповідь, пояснення, опис, тлумачення понять, інструктаж, бесіду, самостійне читання книг з метою первинного сприймання знань; демонстрацію, ілюстрацію; трудовий процес; самостійне спостереження, екскурсію, практичну роботу в процесі самостійного оволодіння знаннями; показ фізичних вправ. До другої групи – вправи, пояснення факторів і явищ природи і праці, суспільного життя; проблемні завдання, творчі письмові роботи, виготовлення навчальних посібників і приладів, графічні роботи, дослідницькі роботи, експеримент, керування машинами, механізмами, приладами, застосування знань і вмінь; тривала трудова діяльність, що забезпечує поєднання практичної діяльності з вдосконаленням вмінь та поглибленням знань.

Дидактична система навчання з науково-філософським обґрунтуванням спрямовувалась на індивідуалізацію навчання, розвиток здібностей і обдарувань вихованців, розвиток пам'яті, мислення, творчості, фантазії. У Павлиші пройшли апробацію і стали ефективною складовою навчально-виховного процесу дві програми навчання, уроки мислення, подорожі до джерел думки і слова: уроки творчості, казки школи під голубим небом, казки вечірніх сутінків; свята: Казки, Книги, Рідної мови. Щорічно видавалися рукописні журнали „Педагогічна думка”, „Павлиські Казки”.

Діти і природа – основа розвитку особистості школяра. Цей напрямок у педагогіці Василя Сухомлинського особливо гармонійно поєднується з пізнанням краси в усіх її вимірах, розвитком позитивних емоційних співпереживань і захоплень, здобуттям знань, збагаченням життєвого досвіду, прагненням пізнати, зберегти і захистити природу. Його „Триста сторінок книги природи” – школа, яку з користю пізнають і сприймають діти і дорослі. Упродовж усього періоду роботи в Павлиші Василь Олександрович, а з ним і увесь колектив, невтомно дбали про перетворення шкільної садиби у найкраще місце в селищі. *Трудове виховання учнів* – провідна проблема теоретичних досліджень і практичної діяльності Василя Олександровича. Цій проблемі він присвятив численні книги і статті, у яких генеруюча ідея – створення оптимальних умов для розвитку природних індивідуальних здібностей кожної дитини. Педагогічний зміст системи трудового виховання педагог-новатор розкрив через принципи трудового виховання, які у вітчизняній педагогіці вперше були визначені саме ним. Він пропагував принципи єдності трудового виховання і загального розвитку; раннього залучення дітей до продуктивної праці; різноманітності видів праці; творчий характер праці; посиленість трудової діяльності. Ці принципи розглядалися у єдності і взаємозв'язку, збагачувались і розвивалися під впливом багатокомпонентної практики трудового виховання учнів. Як ідеї, так і технології трудового виховання школярів вчать наступні покоління бути мудрими і виховувати дітей з раннього віку працюючими і відповідальними [6; 7]. Звертають на себе увагу ось такі „виховуючі” деталі. Кожен клас мав свій інвентар для самообслуговування: відерце, поливальницю для квітів, щітки, пилосос, ганчірки. Інвентар знаходився у відведеній кімнаті. Діти привчалися до того, щоб кожна річ мала своє місце. Про чистоту в приміщеннях дбали всі: директор, вчителі, учні, прибиральниці. Доріжки, якими діти переходили з приміщення в приміщення, завжди були ідеально чисті. Про виховну роль шкільної ділянки Сухомлинський говорив і писав досить часто. Адже до всієї тієї краси він особисто докладав чимало інтелектуальних і фізичних зусиль.

Переконливим є вже просто перелік об'єктів, які були на ділянці: розкішний плодовий сад площею два гектари – Сад Матері; виноградник – улюблене дітище всієї школи; теплиця – зелена лабораторія, центр дослідницької роботи юннатів і науково-предметних гуртків; лимонарій, крільчатник, пасіка, дубовий гай. „Шкільна ділянка – царство зелені, – підкреслював Учитель. Школі не потрібен величезний двір, з якого вітер ніс би у вікна хмари пилу. У нас багато зелених лужків, затишних куточків, вкритих травою. Зелені так багато, що, хоч буває, учні ходять по траві і сидять на ній, вони ніколи не зможуть її вигоптати. На ділянках багато квітів, квіткових алей, гаїв. Дорогу від головного навчального корпусу до приміщення навчальних кабінетів, робочих кімнат обсаджено кущами троянд. Ця алея троянд – улюблене місце прогулянок. У саду, периковому гаю, у дубовому гаю не менше 30 затишних куточків, де пахнуть квіти і можна помріяти, поговорити. Усе, що пов'язане з життям людини, повинно бути гарним, от чому ми приділяємо таку велику увагу красі зовнішньої обстановки” [4, с.112-113]. У класних кімнатах були господарські куточки з голками, нитками, ґудзиками, клаптиками тканини. У кожному навчальному будиночку з любов'ю були обладнані живі куточки, де стояли вирощені дітьми квіти; проводились досліди із рослинами. За порівняно короткий час – два десятиліття, павлівські школярі перетворили на родючу ділянку з садом 40 гектарів глинистого ґрунту.

Піклування про здоров'я і фізичне виховання – найважливіша праця вихователя: так вважав і діяв Василь Олександрович. Від життєрадісності, бадьорості дітей залежить їхнє духовне життя, світогляд, розумовий розвиток, міцність знань, віра у свої сили. „Якщо виміряти всі мої турботи й тривоги про дітей протягом перших 4 років навчання, то добра половина їх – про здоров'я”, – писав педагог [2, с.103]. Задля поліпшення здоров'я дітей вчитель проводив бесіди з батьками, дбав, щоб домашня розумова праця не була втомливою, щоб діти були більше на свіжому повітрі, рано лягали спати і рано вставали, спали при відкритій квартирці, влітку – на сіні, під наметами. В „Школі радості” діти звикали до ранкової гімнастики, до водних процедур з метою гармонійного розвитку організму, бо „...людина має бути не тільки здоровою, а й гарною” [2, с.104].

Батьківська педагогіка у Павлівці стала логічною складовою родинно-шкільного виховання. Тут поєднувалися можливості сім'ї і школи, підсилювалися національні виховні мотиви, формувалися морально-етичні засади сімейних взаємин. Василь Олександрович детально розробив глибоко продуману систему педагогізації батьків, яка включала в себе план і програму їх педагогічного всеобучу на весь період навчання дітей у школі. Провідне місце в цій системі відігравала „батьківська школа”. Її засідання проводилися двічі на місяць і суттєво впливали на підвищення педагогічної культури кожної людини. Заняття батьківської школи відбувалися під безпосереднім керівництвом і при активній участі директора, найдосвідченіших педагогів. При підготовці до занять враховувалася освіта батьків, побутові умови і традиції сімей, вікові та індивідуальні особливості дітей. Педагог вважав, що дитина повинна знати, що в її поведінці задовольняє батьків, а що ні. Вимоги батьків мають бути аргументованими, а відповідальність дітей за вчинки має базуватись на їх розумінні скоєного. Перш ніж чогось вимагати від дитини, треба впевнитись, що вона на це здатна. У роботі з дітьми використовувалися найрізноманітніші виховні дії: привчання та вправлення, різноманітні вправи як спосіб закріплення стійкості відповідних навичок і умінь, заохочення, навіювання, осуд, покарання тощо. Справжня батьківська любов, на думку Василя Олександровича, полягає в тому, щоб навчити дитину бачити, відчувати, розуміти й переживати те, що вона живе серед людей і відповідальна перед ними за свої вчинки. Культ Матері в духовному житті школярів сприяв виховання у дітей поваги, любові, шанобливого й турботливого ставлення до неї. Культ Батька формував у дітей повагу до батька як голови й годувальника сім'ї. Слід зазначити, що творча думка педагога постійно розвивалася, збагачувалася, поглиблювалася, вибудовувалася цілісна концепція шкільно-сімейного виховання.

Виключно цілеспрямовано Сухомлинський працював над зростанням професійної майстерності кожного учителя, постійно підкреслював, що вчитель творить людину.

Що таке покликання до праці вчителя? Як воно формується? – ставить проблему Василь Олександрович і відповідає: „Однією з найважливіших особливостей творчості педагога є те, що об'єкт його праці – дитина – повсякчас змінюється, завжди новий, сьогодні не той, що вчора. Наша праця – формування людини, і це покладає на нас особливу відповідальність, яку ні з чим не зіставиш” [3, с.421]. Учителеві, – зазначав педагог, – треба вміти контролювати свої сердечні поривання розумом, не піддаватися емоційній стихії. Особливо важливо це тоді, коли треба приймати рішення в зв'язку з помилковими, необачними, одним словом, неправильними вчинками ваших учнів. Мистецтво й майстерність педагога саме і полягає в умінні поєднувати сердечність з мудрістю [3, с.424]. У вибудованій ним системі науково-методичної роботи центральне місце відводилося учителям початкової школи. У педагогічних працях, на засіданнях педагогічних рад, науково-методичних формувань, в індивідуальних бесідах директор

наголошував, що тільки учитель може виховати творчу дитину, розкрити перед нею багатство знань, знайти найдосконаліші методи проектування людських долі. А для цього вчитель має бути сам творчою, непересічною особистістю, яка віддає насагу, працю, часточку своєї душі і серця дітям. За Сухомлинським, педагогічна творчість – це здатність допомогти дитині пізнати свій внутрішній світ, перш за все свій розум, допомогти їй підвищити інтелектуальні сили, навчити її розуміти і створювати красу своєю працею, своїми зусиллями. Нехай дитина повторює те, що було вже зроблено, створено людьми, але якщо її дії – плід власних розумових зусиль, вона – творець, а її розумова діяльність – творчість. Учитель-вихователь повинен уміти плекати творчу особистість учня, тобто вміти включатися у творчий процес як складну дію, пов'язану з високим напруженням усіх духовних сил людини, і повно реалізувати: здатності до емпатії – співчуття, співпереживання, вміння поставити себе на місце іншого; вміння передавати особистий досвід й емоційні переживання у спілкуванні з учнями; створення духовних ідеалів, які б викликали в учнів певні почуття, емоції, щирі симпатії; вміння створити творчу атмосферу, творчий клімат у педагогічному процесі; здатність виховувати толерантність у відносинах, повагу один до одного; вміння підтримати в дитині суб'єкта з його власним „Я”, з правом на життєву позицію, власний внутрішній світ.

Павлівський педагог, мислитель і вчений все своє творче життя працював над вихованням кожного вчителя і педагогічного колективу. Він добивався права цілком самостійно добирати вчителів і найвищу оцінку давав тим, в яких любов до дітей поєднувалася з творчим інтересом до науки. А також прагнув, щоб учитель мав певну трудову пристрасть, був майстром у тій чи іншій трудовій діяльності, міг керувати одним, двома чи кількома дитячими колективами, забезпечуючи багатогранне духовне життя вихованців. Надавав великого значення і тому, скільки в колективі чоловіків і жінок, чи забезпечується рівновага, правильне виховання хлопчиків і юнаків, яким, крім порад і повчань, потрібна чоловіча, батьківська рука. Керуючись інтересами справи, дбав, щоб кожний учитель забезпечував високий рівень викладання предмета і виховання дітей.

Проблема виховуючого середовища як засобу впливу на духовний світ вихованців, засобу формування їх поглядів, переконань і звичок завжди була актуальною. Тому, вважаємо, доречно акцентувати увагу на особливостях *виховуючого середовища* в Павлівській школі. Василь Сухомлинський зазначав: „Мистецтво виховання полягає в тому, щоб виховували не тільки людські відносини, не тільки приклад і слово старших, не стільки традиції, що дбайливо зберігаються в колективі, а й речі – матеріальні і духовні цінності. Виховання середовищем, обстановкою, створеною самими учнями, речами, що збагачують духовне життя колективу, – це, на наш погляд, одна з найтонших сфер педагогічного процесу” [4, с.89]. Виховуюче середовище підсилювалося трудовими традиціями, які супроводжувалися духовним піднесенням, яскравими почуттями і переживаннями. Це виготовлення в кінці навчального року подарунків школі – приладдя, моделей, альбомів. Протягом канікул виготовлялися наочні посібники: гербарії, колекції, квіткові композиції. Перед початком навчального року діти прикрашали класні кімнати і шкільне подвір'я, а восени і навесні під час тижня саду садили яблуні матері, батька, бабусі, дідуся, виноград; облаштували куточки краси. Все це робилось у тісній співпраці з вчителями та батьками, з випускниками попередніх років. Тому й потопала шкільна садиба в горіхових, вишневих, абрикосових, каштанових, ялинових насадженнях. „Усе це створено руками наших дітей, і все це можна створити в кожній школі”, – стверджував павлівський педагог-гуманіст [4, с.91]. Колективна дослідницька праця об'єднувала колектив. Ряд заходів шкільного життя, започатковані директором і вчителями, зберігаються і нині: вони стали яскравими шкільними традиціями. Серед них – свято Матері, свято дівчат; весняні свята: пісні, квітів, птахів; зимове свято снігового містечка. А також день першого снопа і свято першого хліба.

Висновки... Осередком, сутністю педагогічної системи Сухомлинського стали гуманізм, ставлення до дитини як до унікальної особистості, природовідповідність, культуровідповідність, опора на позитивне в дитині, створення ситуації успіху, одухотворення знання, формування радості пізнання, створення „інтелектуального фону школи” тощо. Учитель майстерно використовував народні традиції, культуру, природу, працю, творчість, дослідництво, самоосвіту й самовиховання школярів, організацію спільної діяльності педагогів, батьків, дітей для досягнення мети – успішного розвитку кожного вихованця. Любов до дитини невід'ємно поєднувалася з виваженою вимогливістю, що забезпечувало формування характеру, загартуванні волі, вміння переборювати труднощі, досягати мети у власній життєтворчості.

Подальшого вивчення потребує феномен цілісності педагогічної системи Василя Сухомлинського з акцентами на особистості Учителя, його саморозвитку, що забезпечувало індивідуальний підхід до дитини, розвиток обдарувань кожного, утвердження в подальшому навчанні і житті як успішної особистості.

Список використаних джерел та літератури:

1. Про затвердження Державного стандарту початкової загальної освіти. Постанова КМУ № 462 від 20.04.11 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/17911.
2. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори : в 5-ти т. – Т. 3. – К. : Рад. школа, 1977. – С. 7–279.
3. Сухомлинський В. О. Сто порад учителю / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори : в 5-ти т. – Т. 2. – К. : Рад. школа, 1976. – С. 419–654.
4. Сухомлинський В. О. Павлицька середня школа / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори : в 5-ти т. – Т. 4. – К. : Рад. школа, 1976. – С. 7–390.
5. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори : в 5-ти т. – Т. 4. – К. : Рад. школа, 1976. – С. 393–626.
6. Сухомлинський В. О. Суспільно корисна праця учнів в умовах сільської школи / В. О. Сухомлинський // Радянська школа. – 1954. – № 8. – С. 23–31.
7. Сухомлинський В. А. Значение системы трудового воспитания детей младшего и среднего возраста / В. А. Сухомлинский // Советская педагогика. – 1959. – № 7. – С. 4

Анотація

Н.А.Калиниченко

Проблеми любови и требовательности в воспитании детей

В статье раскрываются проблемы взаимосвязи любви и требовательности в формировании личности младших школьников.

Ключевые слова: гуманная педагогика, личность, воспитание, любовь, требовательность.

Summary

N.A.Kalinichenko

The Problems of Love and Insistence in Educating of Children

The article deals with the problems of correlation of love and insistence in formation of primary schoolchildren's personality.

Key words: humane pedagogics, personality, education, love, insistence.

Дата надходження статті:

„25” серпня 2011 р.

УДК 372.461:929–051В.Сухомлинський(477)(045)

М.І.КАЛЬЧУК,

вчитель

(м.Українка Обухівського району Київської області)

Дидактична казка на уроках навчання грамоти: з досвіду використання ідей Василя Олександровича Сухомлинського

У статті розкривається підхід змістовної модернізації періоду навчання грамоти через цікаві форми роботи з використанням методу дидактичної казки та навчання писати за генетичним принципом.

Ключові слова: дидактична казка, інтерес, радість творчості, генетичний метод навчання письма.

Замислюючись над питанням, як ефективніше організувати життя маленького школяра, я завжди звертаюся до праць видатного педагога Василя Олександровича Сухомлинського, тому що згідна зі словами з досліджень Ольги Коломійченко: „...багата педагогічна спадщина видатного вченого продовжує залишатися невикористаним резервом для удосконалення якості навчання в сучасній школі” [5, с.2].

У педагогічній скарбниці великого педагога знаходила і знаходжу відповіді на мої запитання, які допомагали у вирішенні певних педагогічних проблем. Основним орієнтиром у роботі з маленькими школярами стали слова Великого Педагога: „Дитинство – найважливіший період людського життя, не підготовка до майбутнього життя, а справжнє, яскраве, самобутнє, неповторне життя” [1, с.15]. Ось чому нас, вчителів початкових класів, повинно хвилювати, який саме буде цей світ у період навчання шестирічної дитини у школі.

Тривога батьків, щодо стану навчання дитини, змушувала замислитись і над тим „...яка шкідлива крута ломка всього побуту дитячого життя в школі, наскільки важливо дати простір розвитку природних сил дитини” [1, с.19]. Тому в „Школі радості” Василь Олександрович знаходив такі форми навчання, які найефективніше зможуть зробити процес навчання шестирічних дітей цікавим, захоплюючим і приніс би найбільшої ефективності від звичного навчання школяра у школі. З власного досвіду роботи з шестирічними першокласниками він

робив такі висновки: „Урок іде цікаво – це значить, що навчання, мислення супроводжується почуттями піднесення, схвильованості учня, подиву, усвідомленням й відчуттям своїх розумових сил, радістю творчості” [2, с.479].

Взявши до уваги думки В.О.Сухомлинського, що „казка – це свіжий вітер, що роздмухує вогник дитячої думки й мови, тому що дитина мислить образами” [1, с.33] та те, що „клітини дитячого мозку настільки ніжні і нормально працювати можуть лише за умови, коли об'єктом сприймання, осмислення є образ” [1, с.34], я вже багато років стала використовувати казки як засіб навчання. Дослідження і переконання видатного педагога про казку, як збуджуючу силу в розумовій праці дитини і „що в періоди великого емоційного піднесення думка дитини стає особливо ясною, а запам'ятовування відбувається найінтенсивніше. Думка учня початкових класів невід'ємна від почуттів. Емоційна насиченість процесу навчання – це вимога, що висувається законами розвитку дитячого мислення” [1, с.46], допомогли зробити перехід шестирічної дитини на новий вид діяльності без різких змін, без проявлення психологічної та фізичної напруги. На власній практиці переконалась як казкове, ігрове сприйняття навколишнього світу, яке переноситься першокласниками з раннього дитинства у шкільні роки та чарівна ниточка казковості, допомагає маленьким школярикам входити у країну знань.

Практика показала, що казка здатна виконувати розвивальну і адаптаційну функції у навчанні школярів та допомагати у розв'язанні таких педагогічних проблем:

- подоланні першокласниками труднощів у переході від життя дошкільника до шкільної праці (в грі навчання молодших школярів проходить як захоплююча діяльність, дитина віддається цій справі вільно і повністю);

- встановленні взаєморозуміння між педагогом і дитиною (партнерство вчителя та учня переростає у дружні стосунки, які грають в казці, спільне використання ігровим матеріалом, створює умови у налагодженні „місточка”, що з'єднує учня і вчителя);

- оволодінні необхідними знаннями, кращому їх засвоєнню і запам'ятовуванню та формуванню вміння самостійно застосовувати засвоєне на практиці;

- підтриманні інтересу до предметів, розвитку пізнавальної активності (з'являється можливість у школяра безпосередньо прийняти участь в діяльності по оволодінню знаннями, уміннями, навичками);

- розвитку розумових процесів: уваги, сприймання, пам'яті, мислення (ігрова діяльність непомітно переходить у навчання, формуючи процеси активної уваги);

- знятті втоми під час розумової праці та в отриманні позитивних емоцій;

- розвитку творчих можливостей, індивідуальних здібностей кожного учня;

- розвиткові особистості учня (забезпечується наявність почуття „свободи вибору”, можливість учневі самореалізуватись);

- сприянні збагачення активного словника, розвитку зв'язного мовлення через слухання казки, переказування, мовленнєву творчість.

Ось чому вже багато років казка стала вірним помічником у навчально-виховному процесі молодших школярів, а театр (ляльковий і драматичний) поповнив основні атрибути класної кімнати. Так на уроках української мови дидактичні казки зайняли головне місце у вивченні програмового матеріалу. До кожної мовної теми були створені авторські дидактичні казки: Наприклад, 2 клас. Тема: Мова і мовлення – „Зайчик у школі”. Тема: Звуки і букви. Алфавіт – „Як звірі вивчали мову букв”, „Алфавітна галявина букв”. Тема: Правопис – „Як здійснилося бажання Білочки”, „Як Білочка навчилася грамотно писати словникові слова”. Тема: Частини мови – „Де живуть слова”. Тема: Речення – „Як звірята навчалися будувати речення”. Тема: Текст – „Як лісові учні знайомились з текстом”. Зміст казок вміщує той програмовий матеріал, яким потрібно оволодіти в межах певного класу. Протягом року, навчаючись за допомогою казки, учні активно залучаються до творчої роботи: переказують, інсценізують, створюють малюнки до казок із кодуванням на ньому теоретичного матеріалу, роблять перші спроби вносити свої зміни у зміст казок. У 3 класі учні вже починають створювати власні казки до вивчаючого матеріалу, виконуючи такі завдання: доповніть казку „Як звірята навчалися будувати речення” новою інформацією про роль слів у реченнях на основі власних спостережень за ними; порівняйте зміст вашої казки і казки вашої ровесниці (у ньому введений матеріал третього класу). Що спільного і що відмінного у ваших казках; розгляньте малюнок, як слова з будиночка „Дієслово” допомагають Жучкові називати його дії, які він виконує і т. д.

Приймаючи вже більше 30 років першокласників, я завжди стикалася із проблемою їх різнорівневої підготовки (нині, в умовах несистемної охопленості дошкільної освіти, ця проблема особливо стає виділятися). Використовуючи диференційований підхід за рівнем готовності дітей, я стала помічати зниження мотивації до читання у дітей, які читають. Не сприяло це і більш швидкому і безболісному навчанню дітей, які ще не навчилися читати до школи. Різнорівневі

читацькі уміння першокласників (одні учні уміють читати, інші – читають окремими складами, а частина учнів – знають лише букви) гальмують процес навчання читати, так як процес навчання письма не дає можливості швидше просуватися у вивченні письма букв. Формування уміння писати для шестирічних першокласників є дуже складним процесом. Нерозвиненість кисті руки та дрібних м'язів пальців роблять процес навчання правильного, каліграфічного письма тривалим.

Саме тому виникла необхідність випередження процесу читання над процесом навчання письма у період навчання грамоти. Переді мною постало питання, як змістовно модернізувати процес навчання читати і писати. Дуже цінними стали у розв'язанні даної проблеми роздуми Василя Олександровича та результати його досліджень щодо навчання грамоти: „...Якою важкою, втомливою, нецікавою справою стає для дитини в перші дні її шкільного життя читання і письмо, як багато невдач буває в дітей на тернистому шляху до знань – і все від того, що навчання перетворюється на суто книжну справу. Я бачив, як на уроці дитина напружує зусилля, щоб розпізнати літери”, і „...як легко запам'ятовують діти літери, складають з них слова, коли це заняття осяяне якимось інтересом, пов'язане з грою” [1, с.76]. Тому Василь Олександрович, вивчаючи з дітьми літери, виплітав їх із стеблинок трави та малював на піску. Кожна буква їм щось нагадувала. Наприклад, у літері Ж вони могли побачити жука-невдачу. Практичні спостереження видатного педагога за навчанням письма шестирічних першокласників підтверджували правдивість його думок: „За кілька місяців пішов на урок до тих самих дітей, у яких вчителька бідкалась: важко з читанням. І як розцвіли їх обличчя, коли вони вивчали букву Ж” [1, с.78]. Тому висновок В.О. Сухомлинського: „Діти повинні жити в світі гри, казки, малюнка фантазії, творчості. Цей світ повинен оточувати дитину і тоді, коли ми хочемо навчити її читати і писати. Навчання грамоти треба тісно пов'язувати з малюванням” [1, с.79]. Він був переконаний, що „творчість починається там, де ... дитина виражає свої почуття” [3, с.384].

Ось чому я вже багато років стала використовувати дидактичну казку у період навчання грамоти. Практика показала, що вона здатна розвантажити навчальний процес, стимулювати мовленнєву творчість шестирічних першокласників через слухання, складання та інсценізацію казок. В таких умовах учнівська діяльність, їх творчість стає могутнім засобом урізноманітнення навчання через малювання і ліплення, виготовлення авторських міні-книжечок, проведення нетрадиційних уроків. У навчальному процесі казки, виконуючи **організаційні, змістовні, контролюючі, мотиваційні** функції, допомагають викликати підвищений інтерес до навчального матеріалу, сприяти кращому запам'ятовуванню вивчаючого матеріалу, своєчасно виявляти прогалини у знаннях.

У цей період казка також здатна об'єднати всіх учасників навчального процесу мотиваційно, а потім дати можливість творчому вогнику, який запалила вона, зацікавити навчальним процесом вчитися читати або удосконалювати читацькі навички. Наприклад, на уроці навчання читати діти всі разом слухають казку „Співуча галявина”, а потім розділяються на такі види робіт: учні, які не вміють читати – вивчають букви; учні, які вміють читати – у книжечках з найвідомішими дитячими казками виконують певні завдання із відповідними буквами (знаходять їх, підкреслюють, придумують про них казки), інсценізують прочитану казку або переказують.

Співуча галявина

Жила у лісі Мудра Сова. Всі її знали як особливу пташку, тому що вона відрізнялась своєю уважністю, мудрістю, розумом і бажанням усім робити добро.

Ось одного разу, пролітаючи у лісі над галявиною, вона почула незвичайні звуки, яких ще не чула. Мудру Сову зацікавили ці звуки. Вона прислухалась уважно і почула такі звучання: а-а-а, е-е-е, и-и-и, і-і-і, о-о-о, у-у-у. Ці звуки були голосними, протяжними і ніжно-мелодійними, схожими на пісеньки. Сова стала за ними повторяти це приємне звучання.

- Таким мелодійним пісенькам потрібно обов'язково навчити моїх маленьких школяриків, – промовила Мудра Сова.

На другий день у Лісовій школі Сова познайомила звірят із голосними пісеньками а-а-а, е-е-е, и-и-и, і-і-і, о-о-о, у-у-у.

Проспівавши мелодійні пісеньки, маленьке Зайченятко підняло лапку і промовило:

- Порадьте мені, будь ласка, як не забути ці пісеньки вдома заспівати мамі.

Всі інші звірятка і собі дружно попросили такої ж поради.

Сова, довго не думаючи, промовила:

- Ви ці звуки зобразіть на малюнку у вигляді таких фігурок: А, Е, И, І, О, У.

Звіряткам сподобалась така цікава порада Мудрої Сови, тому що вони ще й любили малювати. І ось у їхніх маленьких зошитах з'явилися незвичайні замальовки фігурок, якими звірята позначили вивчені пісеньки звуків. Вдома, дивлячись на ці малюнки, звірятка співали батькам вивчені мелодійні пісеньки.

Казка також допомогла по-іншому підійти до навчання письма, використавши можливості генетичного методу.

Як звірята навчилися красиво писати

На галявині гралися звірята. Раптом Білочка знайшла дуже красиву квіточку з незвичайними пелюсточками. Ніхто із звірят не знав, що це за квіточка, але всіх вона дуже зацікавила.

Звернулися вони за порадою до Мудрої Сови, і та їм пояснила:

- Ця квітка чарівна, тому що вона здійснює всі бажання.

Зраділи звірята. Кожен уявив, що квітка допоможе виконати їхнє бажання і вони матимуть у себе хто іграшку, хто морозиво, хто цукерки, хто

Але їх мрії зупинила Сова:

- Здійснитися ваші бажання можуть лише тоді, коли ви їх запишете на листочках красиво і охайно.

Звірята від подиву вигукнули:

- Але ми не знаємо букв, як же ми запишемо слова?

Сова заспокоїла звірят:

- Не хвилюйтеся. Я вас навчу красиво і правильно писати. Тоді ви зможете усі ваші найзаповітніші мрії записати і вони зможуть здійснитися.

Звірята дуже хотіли, щоб здійснилися їхні мрії. Тому відразу вирішили стати учнями Мудрої Сови.

Урок розпочався біля незвичайного дерева. Сова пояснила:

- Ось перед вами дерево із чарівними листочками. На кожному з них букви, які дуже подібні у своєму написанні. Вибирайте спочатку листочок з буквами, які найлегше писати і я навчу вас красиво писати.

Стали звірята старанно переписувати букви у свої маленькі зошити і запам'ятовувати їхні назви. Так вони вивчили всі букви, а з ними навчилися записувати слова. Через деякий час звірята змогли записати на листочках свої побажання.

Так в казках створюється казковий світ, у якому вивчаючий матеріал „оживає” у вигляді живих героїв, яких навіть можна намалювати. Такі казки відповідають віковим особливостям молодших школярів, адже казкові герої звірят є улюбленими персонажами багатьох казок.

В структурі уроку казка може займати найрізноманітніше місце. Це може бути урок-казка або урок з елементами казки на будь-якому етапі уроку.

Наприклад, урок-казка „Співуча галявина” побудований на ознайомленні учнів з новим матеріалом: голосні звуки та позначення їх буквами А, Е, И, І, О, У. Учні слухають казку, малюють звуки у вигляді істоток-букв і вивчають їх. Така діяльність учнів сприяє підвищенню їх уваги, мотивації, підвищує рівень позитивних емоцій, що сприяє кращому засвоєнню матеріалу.

Наведу приклади окремих етапів уроків з елементами казки.

Етап мотивації навчальної діяльності. Вивчення звука Б розпочинається слуханням казки.

Якось звук Б попав на співучу галявину звуків і був приємно здивований як вони голосно співають: а-а-а, е-е-е, и-и-и, і-і-і, о-о-о, у-у-у. Як не намагався він так само проспівати почуті пісеньки, нічого в нього не виходило. Чути було одне бубоніння: б-б-б-б. Тоді звук Б вирішив попросити у голосистих звуків допомогти йому навчитися так голосно співати, як і вони це роблять. Голосисті звуки із задоволенням це зробили: вони швиденько підбігали до звука Б, і разом заспівали такі пісеньки: Ба- Бо- Би- Бі- Бе- Бу.

Етап закріплення вивченого матеріалу. Під час вивчення письма букв с, С, о, О пропонується учням послухати казку про них та дається завдання „оживити” їх, намалювавши у вигляді істоток (малюнок букв учні виконують у міні-книжечці „Галявина букв”).

Букви с, С, о, О жили дружно на пелюсточці квіточки, тому що вони любила красу. Букви зовні були між собою схожими. Всі букви їх поважали за доброту і гостинність. Якщо інші букви приходили до них в гості, то всі захоплювалися їх красивою домівкою. У букв с, С, о, О завжди приємно бувати.

Власна міні-книжечка стає для учнів результатом їхньої творчої діяльності. Дивлячись на малюнки букв, учні придумують власні історії про вивчені букви. Так у процесі складання казок діти вчаться передавати емоційні образи, створені уявою не лише за допомогою слів, а за допомогою малюнків.

Етап повторення вивченого матеріалу. Під час читання складів БА, БЕ, БИ, БІ, БО, БУ учням пропонується пофантазувати і скласти власні історії із життя звука Б і звуків А, И, О, Е, І, У.

Отже, зробимо такий висновок: ідеї Василя Олександровича Сухомлинського допомагають період навчання грамоти зробити оригінальним і ефективним засобом всебічного творчого розвитку молодших школярів. Дитина дійсно може вчитися граючись, а не вчиться, а потім

грається. Наявність образів у вигляді казкових героїв допомагають ефективно працювати клітинам дитячого мозку. Емоційне піднесення під час слухання, складання казки допомагає шестирічному першокласнику легко запам'ятовувати новий матеріал і викликає інтерес до навчання.

Аналіз досвіду застосування казки у період навчання грамоти дає можливість зробити такі висновки:

- навчальна діяльність стає для шестирічного першокласника особистісно значимою, якщо включає гру, казку, фантазію;
- створюються всі умови для застосування учнівської творчості, яка стимулює пізнавальний інтерес;
- казка здатна об'єднати учнів однією цікавою роботою та розвантажити, полегшити навчальну діяльність першокласників;

Використовуючи багато років казки, ігрову діяльність, переконавшись, що доцільно створювати такі умови для її ефективного використання:

- використовувати дидактичні казки та гри в навчально – виховному процесі системно і цілеспрямовано (О.Я.Савченко вважає що, „...не з'явиться „школа радості” під впливом миттєвих емоцій дітей, час від часу проведеної гри або цікавої розповіді учителя. Сприятливі зовнішні умови дають лише імпульс до яскравих емоцій і почуттів. Взаємовплив зовнішніх і внутрішніх умов (власна активність дітей) породжує позитивні емоції, радість пізнання [6, 158]);

- зміст дидактичної казки має узгоджуватися із провідними завданнями програми для початкової школи, бути цікавим, захоплюючим та відповідати віковим особливостям дітей;
- органічно поєднуватися із змістом конкретного уроку та відповідати темі, меті, завданням уроку;

- гра-драматизація повинна поєднуватися з іншими діяльностями дітей;
- об'єм тексту казки має бути невеликим, чіткі відносини дійових осіб;
- барвистість мови; точність, ясність, лаконічність, виразність мовлення; наявність діалогів та яскравих образних виразів;

- використовувати казки, як ігрову форму навчання, на різних етапах уроку та підходити до творчого використання структури уроку заради правильного та ефективного використання казок.

Підсумком багаторічного дослідження, у полегшенні оволодіння процесами навчання читати і писати, стало розроблення програми навчання грамоти, у якій передбачене глибоке, цілеспрямоване і системне використання дидактичної казки. На уроках навчання читати програма розв'язує завдання підтримати інтерес до читання у читаючих дітей та швидше навчити читати інших дітей через випередження процесу навчання читати над процесом навчання писати, максимально враховуючи вікові особливості першокласників.

Враховуючи фізіологічні особливості дітей (слабкість моторики руки), програма пропонує засвоєння написання літер за принципом – від легкого до важкого. Для цього написання букв українського алфавіту проводиться за генетичним методом: букви алфавіту поділені на групи, написання кожної з яких відбувається на основі утворення кожної наступної групи шляхом приєднання нового елемента до попередньої групи букв. Таким чином виконується завдання у полегшенні процесу письма букв, враховуючи вікові особливості шестирічного першокласника.

Отже, багата педагогічна спадщина видатного вченого Василя Олександровича Сухомлинського – джерело педагогічних надбань, великий резерв для удосконалення якості навчання в сучасній початковій школі та можливість зробити навчання молодших школярів радісною діяльністю.

Список використаних джерел та літератури:

1. Сухомлинський В. О. Серце відаю дітям / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5-ти т. – К. : Радянська школа, 1976. – Т. 3. – С. 15, 36, 68, 76–79.
2. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5-ти т. – К. : Радянська школа, 1976. – Т. 2. – С. 479.
3. Сухомлинський В. О. Павлицька середня школа / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5-ти т. – К. : Радянська школа, 1976. – Т. 4. – С. 384.
4. Сухомлинська О. В. Ідея свободи у поглядах В. О. Сухомлинського / О. В. Сухомлинська // Початкова школа. – 2005. – № 9. – С. 1–19.
5. Коломійченко О. В. О. Сухомлинський у контексті сучасної дійсності / Ольга Коломійченко // Початкова школа. – 2009. – № 9. – С. 1–2.
6. Савченко О. Я. Сучасний урок у початкових класах / О. Я. Савченко. – К. : Магістр-S, 1997. – 256 с.

Анотація

М.И.Кальчук

Дидактическая сказка на уроках обучения грамоты: с опыта использования идей Василия Александровича Сухомлинского

В статье раскрывается подход содержательной модернизации периода обучения грамоты через занимательные формы работы с использованием дидактической сказки и обучение письма за генетическим принципом.

Ключевые слова: дидактическая сказка, интерес, радость творчества, генетический метод обучения письма.

Summary

M.I.Kal'chuk

Didactic Tale at the Lessons of Teaching Literacy: from the Experience of Usage Vasyil' Oleksandrovych Sukhomlyns'kyi's Ideas

The approach of substantive modernization of the period of teaching literacy through entertaining forms of work using didactic tale and teaching writing according to the genetic principle have been revealed in the article.

Key words: didactic tale, interest, joy of creativity, genetic method of teaching writing.

Дата надходження статті:

„4” червня 2011 р.

УДК 371.13

К.А.КАПЛУНОВА,

викладач

(м.Миколаїв)

В.О.Сухомлинський про формування колективних взаємин у дітей старшого дошкільного віку

У статті розкриваються й узагальнюються погляди видатного педагога В.О. Сухомлинського на формування колективних взаємин у дітей старшого дошкільного віку.

Ключові слова: формування, колектив, взаємини, старший дошкільний вік.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Нова парадигма освіти ХХІ століття зорієнтована на людину нової культури, на формування творчої самореалізації та розкриття її потенціалу.

Колективні взаємини дітей старшого дошкільного віку, активізація закладених природою здібностей і задатків сприяють умінню самоорганізуватися, виявляти творчу активність, ініціативність, оригінальність у різнобічних колективних взаєминах. Саме творчий підхід до справи є однією з умов формування у дітей старшого дошкільного віку колективних взаємин. Велика увага надається цьому питанню в державних документах, що стосуються освіти оскільки формування колективних взаємин дітей дошкільного віку є актуальною проблемою сучасності.

Проблема формування колективних взаємин у дітей старшого дошкільного віку знайшла широке обґрунтування в Законі України „Про дошкільну освіту”, в Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні.

У нашому суспільстві колективні взаємини характеризуються дружнім співробітництвом, взаємоповагою, піклуванням людей один про одного, взаємодопомогою.

За В. Сухомлинським, людину потрібно виховувати, орієнтуючись на майбутнє, враховуючи об'єктивні соціальні тенденції, моральні цінності суспільства. Саме тому педагоги повинні мати чітке уявлення про суспільний ідеал, ідеал особистості в ньому та про їх взаємостосунки.

Формування колективних взаємин треба починати з дошкільного віку. Дошкільники тільки тоді будуть ставитися до інших з розумінням та повагою, коли відчуватимуть повагу і розуміння до себе. Доброзичливі взаємини з вихователем, який є авторитетною для дошкільників людиною, мають дуже важливе значення для соціального розвитку особистості.

Аналіз досліджень і публікацій... Шляхи формування дитячих взаємин розглядали Р. Жуковська, О. Киричук, О. Кульчицька, Т. Маркова, Л. Пенєвська, Т. Репіна, В. Сухомлинський.

У пошуках ефективних засобів виховного впливу часом забувають про взаємини, які природно виникають між педагогом і вихованцем. А саме зміст і характер цих взаємин має вирішальний вплив на формування особистості дитини.

Над проблемою формування колективних взаємин дітей і педагогів працювали Л. Артемова, О. Баклатов, Г. Григоренко, Р. Жуковська, О. Киричук, Я. Коломінський, О. Кульчицька, Ф. Левін-Шіріна, Т. Маркова, В. Нечаєва, Л. Пеньєвська, Т. Репіна, Р. Рембург, К. Щербакова.

Реалії сьогодення такі, що, у багатьох дошкільних навчальних закладах не створено належних умов для формування колективних взаємин у дітей старшого дошкільного віку. Майже зовсім випала з поля зору педагогів важливість формування колективних взаємин.

Наукові праці з проблеми колективних взаємин А. Богуш, К. Бюлера, Г. Григоренко, Н. Короткова, П. Лесгафт, Д. Менджеричька, Н. Михайленко, В. Нечаєва, А. Сікорський, В. Сухомлинський, Т. Репіна, О. Усова, І. Фрадкіна розкривають вплив середовища на формування колективних взаємин.

Для уточнення вихідних позицій використовувались положення Національної доктрини розвитку освіти XXI століття, програми виховання дітей дошкільного віку: „Малятко”, „Дитина” і діюча програма „Я у Світі”.

Формулювання цілей статті... Метою статті є теоретичне обґрунтування поглядів В. Сухомлинського на формування колективних взаємин дітей старшого дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу... В Українській радянській енциклопедії дається визначення колективу, а саме: „колектив (від лат. *collectivus* – збірний) – суспільна форма об'єднання людей, що виникає на основі їхньої спільної праці, спільних громадських інтересів” [8, с.276].

За педагогічним словником колектив – „це об'єднання дітей, життєдіяльність якого визначається цілями й завданнями, що впливають із потреб суспільного, колективного та індивідуального розвитку” – за педагогічним словником С.Гончаренко. Стосунки між дітьми (ділові і особистісні) є гуманними, характеризуються взаємною повагою і відповідальністю, спільним прагненням до загального успіху [2, с.170].

Аналіз роботи дошкільних навчальних закладів свідчить про те, що не всі вихователі приділяють достатню увагу формуванню колективних взаємин дітей у процесі їх повсякденної взаємодії, часто пускають їх на самоплив. Тоді в групі виникають взаємини, які не лише гальмують розвиток у дошкільників доброзичливого ставлення до своїх товаришів, а навіть породжують відверто неприємні прояви щодо однолітків – неповагу, байдужість, приниження гідності.

Майже зовсім випала з поля зору педагогів важливість формування колективних взаємин. Мусимо констатувати, що багатьом педагогам не вистачає і суто професійної підготовки для регулювання взаємин між однолітками.

Висвітлення питань, які розкривають шляхи формування колективних взаємовідносин дітей, має важливе значення для педагогічної практики, зокрема поліпшення виховного процесу в дошкільному навчальному закладі.

Питання впливу дитячого товариства на формування суспільних якостей у дошкільному віці досліджував В. Сухомлинський. Розуміючи під суспільністю найпростіші прояви дитячої взаємодії, вчений вбачає в них першу ступінь на шляху розвитку вищої форми поведінки – колективізму. Перебування в дитячому товаристві вимагає від дитини ряду суспільних умінь. Серед них – уміння ввійти в товариство ровесників, домовитися з ними, діяти, не заважаючи іншим. Оволодіння цими найпростішими елементами взаємодії дає змогу дітям вільно налагоджувати стосунки з однолітками.

Вміння жити й діяти в колективі формується в нерозривній єдності з повсякденною життєвою практикою взаємин дітей. Вікова група дошкільного навчального закладу є тим мікросуспільством, в якому дитина перебуває щодня протягом кількох років. Тут між дошкільниками зав'язуються взаємовідносини, виникають різноманітні зв'язки, формується певне ставлення один до одного, нагромаджується життєвий досвід.

У кожній віковій групі складається певна соціально-психологічна атмосфера. І тут вирішальною є роль вихователя. Саме він вводить у побут дітей певні знання, моральні норми, оцінює поведінку дітей, формує в них певне ставлення до різноманітних явищ навколишньої дійсності, допомагає формувати колективні взаємини. Важливе значення мають і взаємини між окремими дітьми. Суть і характер зв'язків і залежностей, які складаються між дітьми в умовах щоденних ігрових дій, визначають їх поведінку, вчинки: згуртованість, поступливість чи конфліктність у розв'язанні спірних питань. Вплив дорослих і дитячі взаємини в цілому створюють певну соціальну й психологічну атмосферу, в якій виявляється й формується особистість дитини та колектив групи дошкільного навчального закладу. Це середовище може сприяти формуванню колективних взаємин, моральному розвитку дітей, а може його вповільнювати, ускладнювати. Для одних дітей воно може бути сприятливим, для інших – ні. Залежно від середовища діти легко піддаються виховному впливу дорослих чи протистоять йому свідомо або мимоволі [3, с.116-118].

У процесі взаємодії діти впливають один на одного. У взаєминах з однолітками виявляється сутність кожної дитини: її моральні уявлення, інтелект, ставлення до навколишньої дійсності. Усе це зумовлює поведінку, вчинки, висловлювання дітей та оцінку ними вчинків і суджень інших. Виявляючи свої знання, вміння, вони ознайомлюють з ними ровесників. Ті ж непомітно для себе засвоюють те, що знають і вміють інші. По суті, відбувається взаємне збагачення дітей моральними уявленнями, знаннями про навколишнє життя, різними вміннями, тобто взаємна передача певного соціального досвіду.

Перебування дитини в товаристві ровесників є передумовою для формування в неї колективних взаємин: вміння налагодити взаємини, увійти в товариство однолітків, домовитися з ними; вміння висловлювати свої бажання, погоджувати їх з бажаннями й намірами інших, переконувати ровесників у правомірності своїх міркувань, пропозицій, вміння рахуватися з інтересами інших, ділитися іграшками, разом користуватися ними, вміння справедливо розподіляти ролі в грі. Ці найпростіші суспільні якості – перша сходинка на шляху розвитку вищої форми поведінки – колективізму, що є основою відносин всіх людей, усіх членів нашого сучасного суспільства.

В. Сухомлинський стверджує, що вже у дошкільному віці між дітьми виникають і складаються різноманітні зв'язки, залежності, оцінки, які виражаються в їх взаєминах. Вивчення суті і характеру дитячих колективних взаємин, які складаються в мікросередовищі дошкільників, є неодмінною передумовою цілеспрямованого формування суспільних якостей особистості в процесі її взаємин з однолітками. Видатний педагог В. Сухомлинський стверджував, що „Колектив – дитячий – дуже складна єдність. Це річка, яка живиться тисячами струмків. Колектив створюється поступово, крок за кроком” [6, с.562].

Є різні способи вивчення взаємин дітей, завдяки яким можна створити більш-менш об'єктивну картину зв'язків, що існують у групі дітей в умовах їх щоденного перебування в дошкільному навчальному закладі. „Вимогливість, відповідальність, підкорення і керівництво, – це дуже важливі основи, за глибоким переконанням вченого на яких тримається колектив, але без інших, таких же важливих основ колективу нема й бути не може” [6, с.563].

Закономірні й такі колективні взаємини, коли дитина змушена вступати у взаємини з малопривабливими для неї ровесниками через те, що останні в добрих взаєминах з її другом. Таким чином, діти, які ніяк не пов'язують себе один з одним при опитуванні, виявляються фактично втягнутими у взаємовідносини.

Звертання-доручення вихователя до дітей орієнтують їх, як слід поведися у тому чи інших випадках, допомагають помічати, що ровесник потребує допомоги. Діти оволодівають практичним досвідом взаємодії та взаємодопомоги в колективі однолітків, що сприяє їхньому моральному розвитку.

Педагог повинен шукати індивідуальний підхід до кожного свого вихованця. Добре знання причин і байдужого ставлення деяких дітей до однолітків допомагає і вихователю знайти адекватні прийоми впливу на них з метою стимулювання колективних форм взаємин.

Василь Сухомлинський був впевнений, що міцно згуртує дітей, переконує у необхідності колективних зусиль, дає відчутні результати їхня праця в квітнику та на городі. В процесі догляду за рослинами діти поступово розуміють залежність стану рослин від догляду за ними. Доручаючи дітям догляд за городніми культурами та квітами, варто нагадувати їм, що коли хтось з них виконуватиме роботу похапцем, неякісно, рослини можуть загинути, а тоді марно пропаде праця всіх дітей групи, які висівали, поливали та пропальовали їх. Усвідомивши такий взаємозв'язок своєї праці з працею інших, діти починають не лише відповідальніше ставитися до завдань, а й з власної ініціативи допомагати товаришам, прискіпливіше оцінювати якість виконання доручень. Так поступово формується розуміння взаємозалежності, взаємодопомоги, колективних взаємин та суспільної користі трудових справ.

Звичайно, далеко не всі діти однаково розуміють, чому потрібно допомагати іншим, погано усвідомлюють взаємозв'язок праці тих, хто зайнятий однією справою. Діти, яким завжди допомагають, іноді сприймають це як належне, а тому – часто залишають незавершену справу на своїх помічників й спокійно йдуть гратися. Подібні прояви на думку Василя Сухомлинського потребують негайної реакції вихователя, оскільки вони як правило завжди призводять до виникнення конфліктів між учасниками діяльності. З такими дітьми потрібно проводити індивідуальну роботу, їх треба переконувати, що справжні друзі так не поведуться, на конкретних прикладах довести, що від зусиль, старань кожного залежить кінцевий результат роботи, стимулювати до спільного переживання успіхів.

Колективна діяльність породжує між учасниками різні типи взаємин залежно від того, наскільки правильно її організовує педагог:

- взаємини дружньої взаємодопомоги, для яких характерне справжнє співробітництво, бажання допомогти товаришеві, якщо в цьому є потреба;
- взаємини партнерства, які характеризуються формальним співробітництвом, що ґрунтується на розподілі праці та додержанні законів рівності для досягнення колективної мети;
- взаємини співіснування, сусідства, для яких характерне вболівання кожного учасника за успіх власної частини роботи при відсутності будь-якої турботи про колективний успіх.

На сучасному етапі розвитку суспільства проблема колективних взаємин дітей старшого дошкільного віку потребує особливої уваги. „Колектив – це не щось таке, яке з’являється невідомо звідки. Колектив – це творіння педагога. У колективі, як у краплі води, відбиваються виховні ідеали педагога, його світогляд” – зазначав педагог-практик В. Сухомлинський [6, с.563].

Колективні взаємини дітей старшого дошкільного віку в грі розвивають художні здібності та естетичні смаки дошкільника, формують цілеспрямованість, самостійність, наполегливість. У грі формуються колективні взаємини дітей, вони вчаться порівнювати, відрізняти добре від поганого, товаришувати, дружити, взаємодопомагати спираючись на приклад близьких людей, намагаються бути турботливими, відповідальними і дисциплінованими.

Одним із найтонших, найінтимніших гуманістичних шляхів виховання є метод впливу на особистість: безпосередній вплив педагога і вплив колективу. Вчений підкреслював, що вплив колективу на особистість має змінюватися непомітно і тактовно; тут необхідні чуйність, висока культура вихователя. Щодо влади педагога над дитиною, то це – інструмент, потрібний і водночас дуже небезпечний. Все залежить від того, як саме ним користуватися: чи „зробити непомітну тонку операцію”, чи „розпанахати ніжну тканину дитячої душі”, з якими мотивами і душевними спонуканнями підходити до дитини. Методи, що допомагали В. Сухомлинському створювати у „Школі радості” особливий дух взаємин між вихователем і дитиною, між самими дітьми, свідчать про те, що Василь Олександрович перетворив звичайну сільську школу на справжню наукову лабораторію гуманізму і став подвижником педагогіки гуманізму, присвятивши своє життя і діяльність пропаганді та впровадженню її принципів у теорію і практику вітчизняної і світової педагогіки [1, с.34].

Слово колектив у педагогічній системі В. Сухомлинського означає дошкільний колектив, і домашнє оточення, з якими дитина проживає в дошкільному навчальному закладі, і всіх, з ким дитина вступає в різноманітні багатогранні взаємини: „Колектив – це не якась безлика маса. Він існує як багатство індивідуальностей. І якщо вихователь сподівається, що виховна сила колективу передусім в ігрових діях. Виховна сила колективу починається з того, що є в кожній окремій дитині, які духовні багатства має кожна дитина, що вона привносить у колектив, що дає іншим, що від неї беруть діти” [5, с.28]. Отже, за В. Сухомлинським, формування справжніх колективних взаємин – означає навчати своїх вихованців бачити в світі найголовніше – людину, віддавати фізичні й духовні сили в ім’я її щастя і радості [5, с.15].

Вчений В. Сухомлинський зазначав, що „Колектив будується, образно кажучи, на кількох наріжних каменях: ідейна спільність; інтелектуальна спільність; емоційна спільність; організаційна спільність” [6, с.563].

Свою високу педагогічну культуру взаємин з колективом В. Сухомлинський безпосередньо переносив у між людські сосунки і такого ж ставлення вимагав від вихователів і дітей дошкільного віку, до яких він звертався, і з цього приводу писав: „Умій відчувати перед із собою дитину, вмій розуміти її думки, бачити в її очах складний духовний світ – радість, горе, біду, нещастя. Думай і відчувай, як твої вчинки можуть відбитися на душевному стані іншої дитини” [5, с.46].

В. Сухомлинський вбачав проблеми колективних взаємин не тільки в теоретичному плані, а й у практичному, оскільки він безпосередньо втілював суспільно значимі взаємостосунки окремих вихованців і колективу вихованців у своїй та практичній роботі колег дошкільних навчальних закладів.

У своїй праці „Формування виховного впливу колективу на особистість” учений підкреслював, що суспільна сутність людини виявляється в її відносинах з іншими людьми. Пізнаючи світ і себе як частину світу, вступаючи в стосунки з людьми, які задовольняють її матеріальні і духовні потреби, дитина включається в суспільство, стає його членом, що і є соціалізацією [5, с.448].

Саме в дитинстві одночасно з пізнанням перших найважливіших життєвих істин утверджується у свідомості етичний досвід. У дитячому віці особливо розвинута чутливість до людських страждань, несправедливості. На думку педагога, одна з найважливіших умов успішного виховання дітей – навчити відчувати людську душу, переживати за долю іншої людини, тому що в подальшому моральне, естетичне, емоційне виховання підлітків немислиме без розвитку в них здатності відчувати відтінки думок і почуттів людей.

В. Сухомлинський звертав увагу саме на педагогічний аспект соціалізації. Саме вона є однією з найважливіших передумов формування виховної сили колективу. Від того, як кожен індивідуум, котрий став членом колективу, включається в суспільство, залежить формування, з одного боку, здатності колективу впливати на особистість, з іншого – здатності особистості піддаватися впливові інших людей, жити в колективі, будувати свої стосунки. На думку вченого, правильна соціалізація можлива лише тоді, коли дитина свідомо прагне до гармонії власного „Я” з інтересами інших людей, уміє поступатися своїми бажаннями в інтересах загального блага.

Перебування дитини в дошкільному навчальному закладі сприяє становленню соціального досвіду, соціальної компетентності, досвідченості, обізнаності; у дошкільника формуються певна соціальна поведінка, здатність бути адекватним ситуації, вимогам і сподіванням авторитетних дорослих; розвиваються соціальні потреби, здібності, мотиви поведінки та діяльності. Значення соціального розвитку для особистісного становлення полягає, передусім, у формуванні соціальної компетентності, гарантує усвідомлення дитиною того, як слід себе поводити, щоб бути гармонійною, співзвучною з іншими, почувати себе в будь-якому товаристві комфортно.

Щоб уміло здійснювати педагогічно продуманий навчально-виховний процес у колективі, кожному вихователю слід мати чіткі уявлення про основу функціонування дитячого колективу. Основою існування дитячого колективу є декілька їх особливостей та принципів.

1. Багатство відносин між дошкільниками та вихователями. Спільність, багатогранне переплетення інтересів вихователів та вихованців, спільне задоволення духовних потреб, взаємне збагачення і постійна передача духовних багатств – ось неодмінні риси дитячого колективу. Там, де воно виступає частиною багатогранного життя – бажане й захоплює. Колектив живе багатим, повноцінним духовним життям тоді, коли в ньому є ідейні, громадські, інтелектуальні, трудові, естетичні відносини.

2. Взаємовідносини поза дошкільним навчальним закладом. Вихователь та дитина-дошкільник мають діяти разом і як двоє громадян – лише за цієї умови вони зможуть бути в повному розумінні між вихователем і вихованцем. Дошкільне життя має бути таким, щоб у ньому завжди діяла радість за суспільство.

3. Ініціативність та творчість. Тільки за умови, що кожен член колективу є активним учасником процесу виховання, можливі справжня самодіяльність, творчість, ініціатива.

4. Умноження інтелектуальних багатств. Важливою умовою функціонування дитячого колективу є постійне множення інтелектуальних багатств.

5. Дисципліна. Важливо щоб у колективі були такі взаємовідносини, коли кожна дитина відчуває і дорожить честю колективу. Дуже важливо, щоб були створені такі трудові, товариські, творчі обставини в колективі, за яких би дитина ставила вимоги перед собою, відчувала відповідальність перед колективом [1].

На думку В. Сухомлинського колектив формується не одразу він має пройти декілька стадій:

На *першій стадії* важливо сформулювати перед вихованцями педагогічні вимоги, зрозумілі за змістом. Здійснюють також інтенсивний вплив на дошкільників, формують ядро активу з дітьми, які виконують вимоги режиму і правила для дітей дошкільного віку, вимогливі до себе й до інших, мають організаторські здібності. Цю стадію розвитку колективу не слід затягувати. Якщо дошкільники довго залежать лише від педагогічного колективу, вони звикають до цього і згодом їх важко змусити взаємодіяти з однолітками.

На *другій стадії* вимоги педагога підтримує частина вихованців, актив ставить вимоги до товаришів і до самих себе. Ця стадія починається створенням колективних взаємин. В колективі триває процес вивчання один одного, пошуки товаришів і друзів.

На *третьій стадії* вимоги висуває колектив. Цього досягають, згуртувавши вихованців у єдиній діяльності. Вихователь працює з колективом, допомагає йому завоювати авторитет серед дошкільників, контролює його діяльність, прагнучи залучити до нього найбільше дітей з метою посилення його виховних можливостей.

На *четвертій стадії* кожен дошкільник сприймає колективні, загальноприйняті вимоги, як вимоги до себе. Створюють умови для нових, складніших вимог, які висуваються в процесі розвитку колективу, розширюються права та обов'язки активу, ускладнюються види діяльності колективу [1].

На всіх стадіях розвитку дошкільного колективу педагоги цілеспрямовано працюють над його згуртуванням. Важливою у цій роботі є система – низка послідовно поставлених перед колективом цілей, досягнення яких зумовлює перехід від простого задоволення до глибокого почуття обов'язку, способу життя дітей-дошкільників, який сприяв би розвитку колективних взаємин. Василь Сухомлинський радив дотримуватись певних законів, які впорядковують діяльність та особливості колективу дошкільників:

- якщо діти живуть в умовах постійної критики, вони навчаються засуджувати;

- якщо діти живуть в умовах ворожнечі, вони навчаються насильства;
- якщо дитину постійно висміювати, вона навчається зневажати себе;
- якщо дітей постійно соромлять, вони навчаються відчувати постійну провину;
- якщо діти живуть в умовах толерантності, вони навчаються терпимості;
- якщо дітей підтримують, вони навчаються впевненості в собі;
- якщо дітей хвалять, вони навчаються самоповаги;
- якщо діти живуть в умовах справедливості вони навчаються бути справедливими;
- якщо діти живуть у безпеці, вони навчаються довіряти;
- якщо діти живуть з визнанням, вони навчаються дружелюбності, вони навчаються знаходити любов до землі [1].

В. Сухомлинський вважав, що вихованці повинні постійно створювати відносини, які орієнтовані на задоволення інших людей, а не на самого себе.

Педагогам необхідно виховувати дітей таким чином, щоб кожен член маленького колективу сприймався як член родини, щоб дитині не шкода було віддати товаришу улюблену іграшку, пожаліти його, коли він плаче, відчутти самому біль і радість іншого. Чим глибше в душу дитини увійшли ці переживання, тим більше в неї сформується емоційна чуткість до власної поведінки.

Технологія творчості та виховання дитячого колективу В. Сухомлинського набагато років випередила свій час. Тому аналіз його праць, на сучасному етапі, становить великий інтерес для педагогічної науки. Кожному вихователю, організатору педагогічної роботи слід мати чітке уявлення про основні принципи функціонування дошкільного колективу. Виховання дошкільного колективу, на думку вченого, полягає в тому, що ідейно-стійкі, духовно-багаті, вихователі дошкільного навчального закладу, вчать дітей жити. Вчити жити, як вважає В. Сухомлинський, – найскладніша й найтонша наука. Її азбучні істини: знати, що робитиме кожен вихованець не тільки завтра, а й через рік, через 5 років, знати, що лежить в основі спілкування людини з людиною, які духовні багатства здобуде людина в колективі і принесе у колектив.

Отже, на думку В. Сухомлинського, виховання в колективі дає можливість кожній окремій особі розвивати свої здібності, зберігати свою індивідуальність, вчить співчувати та співіснувати разом з іншими. А головне завдання педагога – допомогти кожному вихованцю знайти себе і своє місце серед людей.

Висновки... Проаналізувавши педагогічні погляди В. Сухомлинського на проблему формування колективних взаємин у дітей старшого дошкільного віку, ми можемо стверджувати, що видатний гуманіст ХХ ст., випередивши свій час, ставив і намагався вирішувати такі питання, які є актуальними в наші дні.

Список використаних джерел та літератури:

1. Антонець М. Я. Проблеми діяльності вчителя у педагогічній спадщині Василя Сухомлинського : [моногр.] / Михайло Антонець. – [3-те вид., допов.]. – К. : Четверта хвиля, 2010. – 212 с.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 373 с.
3. Лисенко Н. В. Педагогіка українського дошкільця : у 3-х ч. / Лисенко Н. В., Кирса Н. Р. – Ч. 2 : навч. посіб. – К. : Слово, 2010. – 360 с.
4. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1975. – 234 с.
5. Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : у 5 т. – К. : Радянська школа, 1976. – Т. 1. – 654 с.
6. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : у 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 2. – 670 с.
7. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : у 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 3. – 670 с.
8. Українська радянська енциклопедія. Колектив // В : 11 т. – К. : Головна редакція української радянської енциклопедії, 1980. – Т. 5. – С. 276.

Анотація

Е.А.Каплунова

В.А.Сухомлинский о формировании коллективных взаимоотношений у детей старшего дошкольного возраста

В статье раскрываются и обобщаются взгляды выдающегося педагога В.А. Сухомлинского на формирование коллективных взаимоотношений у детей старшего дошкольного возраста.

Ключевые слова: формирование, коллектив, взаимоотношения, старший дошкольный возраст.

Summary

К.А.Kaplunova

V.O.Sukhomlyns'kyi about collective relationship formation of the children of senior preschool age

The article covers and summarizes the views of famous teacher V.O.Sukhomlyns'kyi on the establishment of collective relations of the children of senior preschool age.

Keywords: formation, group, relationship, senior preschool age.

Дата надходження статті:

„27” серпня 2011 р.

В.Сухомлинський про проблему формування культури здоров'я учнів початкової школи

У статті розглянуто зміст, форми та методи формування культури здоров'я молодших школярів у досвіді роботи Павлиської середньої школи.

Ключові слова: здоров'я, культура здоров'я, формування культури здоров'я школярів, зміст, форми та методи виховання культури здоров'я молодших школярів.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Стрімкі темпи зміни умов життя на планеті, наслідки широкомасштабної перебудови в Україні сприяли появі чинників, що негативно впливають на соціальну самоідентичність, здоров'я, моральні відносини українців і особливо підростаючого покоління. За 20 років незалежності нашої держави суттєво знизився рівень здоров'я учнівської молоді, що виявляється у рості хронічних форм патології, дисгармонії фізичного розвитку та фізичної підготовленості, відхиленнях у психічному здоров'ї, зростанні дитячої смертності тощо.

Аналіз здоров'язберігаючої діяльності в закладах освіти свідчить, що лише 20 % шкіл ведуть комплексну системну роботу. В інших закладах – це, як правило, профілактична робота з учнями та їхніми батьками (понад 80% закладів), фізкультурно-оздоровча робота (більше 70 % закладів) або спеціальна оздоровча робота (3-7 %) [1, с.4]. Ця статистика свідчить про незадовільний стан навчально-виховної роботи школи з формування здоров'я та культури здоров'я учнів. Саме це й викликає необхідність звернення до історії педагогічної науки з метою пошуку тих виховних систем, які можуть бути використаними для побудови сучасної валеологічної освіти.

Аналіз досліджень і публікацій... На особливу увагу заслуговує педагогічна спадщина великого українського педагога, науковця Василя Олександровича Сухомлинського. Аналізу становлення його системи роботи присвячено праці українських та зарубіжних учених: М. Антонця, І. Бега, А. Богуш, О. Сухомлинської, М. Мухіна, В. Риндак, В. Кузя, Н. Дічек та багатьох інших. Внесок павлиського генія у практику формування культури здоров'я школярів зараз вивчають В. Горащук, Г. Кривошеєва, О. Савченко, Г. Шевченко, Н.Безлюдна, В. Бабич, Л. Носенко та ін. Однак, незважаючи на велику кількість досліджень педагогічної творчості В. Сухомлинського, система формування культури здоров'я школярів у Павлиській середній школі залишається не розкритою та потребує детального вивчення.

Формулювання цілей статті... *Мета нашої статті* – реконструювання змісту, форм і методів виховання культури здоров'я молодших школярів у досвіді роботи Павлиської середньої школи.

Виклад основного матеріалу... Процес формування культури здоров'я учнів Павлиської середньої школи було здійснено шляхом комплексного, гармонійного виховання. Розуміння єдиної, цілісної сутності особистості дало В. Сухомлинському можливість подолати однобічність у навчально-виховній роботі та забезпечити цілісність духовного, психічного, соціального та фізичного розвитку учнів у всіх сферах їхньої різноманітної діяльності та спілкування. Процес формування культури здоров'я школярів відбувався шляхом оптимального (оригінального) поєднання загального та специфічного виховання, тобто за допомогою таких видів діяльності, які були безпосередньо та опосередковано валеологічно спрямовані.

Педагогічним колективом школи під керівництвом В. Сухомлинського було розроблено цілісну систему формування культури здоров'я учнів, яка реалізовувалась з урахуванням їхніх вікових та індивідуальних анатомо-фізіологічних, соціально-психологічних особливостей розвитку. Великий педагог, спираючись на ідеї психологів щодо вікових особливостей розвитку дітей, плануючи зміст та способи формування культури здоров'я, звичайно ж, враховував провідні види діяльності й сензитивні періоди як найсприятливіші для визрівання тих чи тих функцій, здібностей та якостей особистості.

„Світ дитинства”, – так називав дошкільний та молодший шкільний вік В. Сухомлинський, – це найважливіший період людського життя, не підготовка до майбутнього життя, а справжнє, яскраве, самобутнє, неповторне життя [2, с.15]. Це період бурхливого росту, формування характеру, мислення, мовлення дитини, розвитку й становлення усєї особистості. Павлиський педагог добре усвідомлював, що період дитинства – від народження до юності – у людини найдовший порівняно з іншими представниками тваринного світу й бачив у цьому велику таємницю буття: „Цей період немовби відведено самою природою на розвиток, зміцнення, виховання нервової системи – кори півкуль головного мозку. Людина саме тому стає людиною, що протягом дуже тривалого часу вона переживає період дитинства нервової системи, дитинства мозку” [2, с.44].

У перший рік навчання у школі відбуваються серйозні зміни в оточенні дитини й певна стандартизація умов життєдіяльності, пов'язана, перш за все, із новим, чітко регламентованим режимом роботи (треба рано прокидатися, не можна пропускати заняття, на уроках треба поводитись спокійно, своєчасно виконувати домашнє завдання тощо), що може призвести до прояву різних відхилень у фізичному та психічному здоров'ї учнів (гіперзбудженість, гіпердинамія або, навпаки, загальмованість, скутість, швидка втомлюваність, апатія, байдужість до навчання тощо). Глибоко розуміючи основні труднощі першокласників, павлівський учений дійшов висновку, що розпочинати навчання потрібно приблизно за рік до його офіційного початку. Так, з 1951 року у Павлівші було створено „Школу радості” для дітей-дошкільників: „Рік, що передував навчанню за партою, був потрібний мені для того, щоб добре взнати кожну дитину, глибоко вивчити індивідуальні особливості її сприймання, мислення і розумової праці. Перш ніж давати знання, треба навчити думати, сприймати, спостерігати. Треба також добре знати індивідуальні особливості здоров'я кожного учня – без цього не можна нормально вчити” [2, с.19].

Показово, що педагогічний колектив школи розпочав вивчення дітей-дошкільнят із знайомства з їхніми сім'ями, з глибокого аналізу стосунків між батьками. Атмосфера, яка панувала в родині кожного з учнів, вважав Василь Олександрович, значним чином впливала на становлення характеру, звичок та самопочуття дитини.

Павлівський педагог мав унікальну можливість прослідкувати за долями своїх вихованців майже від народження й до того часу, коли школу закінчували вже їхні діти: „Багаторічна праця в тій самій школі, з тим самим колективом створювала сприятливі умови для тривалого експерименту, для спостереження за процесом становлення, розвитку, участі у виробництві й громадському житті принаймні двох поколінь: сьогодні закінчують школу діти тих, хто в перші роки нашої багаторічної роботи були учнями” [3, с.55]. Аналізуючи навчальну діяльність та поведінку своїх учнів, В. Сухомлинський подумки відтворював життєвий шлях їхніх батьків і міг оцінити його вплив на духовний, психічний та фізичний розвиток дітей.

В. Сухомлинський так обирав зміст процесу виховання культури здоров'я школярів, щоб він стимулював активність усіх функцій особистості, усієї системи функціональних якостей. У зв'язку з цим доцільність вибору змісту та, відповідно, форм і методів виховання було визначено їхньою головною функцією – впливу на весь організм, вкладу у процес цілісного розвитку особистості. Таке поєднання різноманітних форм і методів валеологічного виховання дозволило організувати педагогічний процес, який забезпечив формування не тільки окремих компонентів культури здоров'я, але й особистості в цілому.

Реалізацію змісту валеологічного виховання у Павлівській середній школі було здійснено у процесі опанування більшої навчальних предметів і під час позашкільної виховної роботи.

Треба відзначити, що загальнонавчальні предмети та художньо-естетичні мали однаково важливе значення у процесі формування культури здоров'я школярів.

На уроках з основних предметів шкільного курсу активно формувався *ідейно-теоретичний блок* культури здоров'я, адже було використано матеріал, який збагачував їх зміст знаннями про здоров'я особистості (духовне, психічне, фізичне та соціальне), зокрема про побудову свого організму, улаштування та функціонування органів та систем органів, здоровий спосіб життя, елементарні гігієнічні вміння та навички, основи профілактики захворювань, вплив навколишнього середовища на здоров'я людини, систему заходів оздоровлення організму тощо. Предмети художньо-естетичного циклу (малювання, музика, праця та ін.) сприяли формуванню емоційно-чуттєвої сфери особистості, розвитку духовного та психічного здоров'я. Заняття музикою дають відчуття душевного комфорту, викликають позитивну емоційну реакцію на мелодію, переконують дітей, що джерелом краси музики є краса навколишнього світу. В. Сухомлинський сприймав музичне виховання не як виховання музиканта, а передусім, як „виховання людини”. Зауважимо, що в початковій школі слухання музики природи чи музикальної мелодії вважалося важливим засобом морального й розумового розвитку, тому використовувалося як метод валеологічного виховання майже на кожному уроці.

На особливу увагу заслуговує така форма виховання культури здоров'я молодших школярів, як „уроки мислення серед природи”. Природне довкілля, як вважав В. Сухомлинський, є невичерпним, наймогутнішим джерелом духовного, психічного та фізичного здоров'я кожної людини. Розглядаючи природне середовище як один із засобів формування психічного здоров'я учнів, він писав: „Природа мозку дитини потребує, щоб її розум виховувався біля джерела думки – серед наочних образів, і насамперед серед природи, щоб думка переключалася з наочного образу на „обробку” інформації про цей образ. Якщо ж ізолювати дітей від природи, якщо з перших днів навчання дитина сприймає тільки слово, то клітини мозку швидко стомлюються і не справляються з роботою, яку пропонує вчитель” [2, с.34]. Питання, які виникають у дитини у процесі вивчення природи, стосуються спочатку конкретного факту, явища, переходячи до

абстрактного узагальнення, таким чином, діти набувають навичок поступового оперування абстрактними поняттями.

Багаторічні спостереження привели В. Сухомлинського до висновку, що тривале перебування в приміщенні, насиченому вуглекислотою, веде до серйозних захворювань організму дитини. Не допустити „кисневого голодування” та домогтися повноцінного атмосферного режиму – одна з найважливіших передумов турботи про здоров'я. Постійне діагностування здоров'я учнів довели благотворну силу навчання в „зелених класах”. Так, близько 40 % усіх уроків протягом року було проведено в саду під блакитним небом. „Те, що значну частину уроків проводили серед природи, на свіжому повітрі, під блакитним небом, – писав В. Сухомлинський, – мало виняткове значення для дітей. Протягом навчального часу діти почували себе бадьорими й життєрадісними, ніколи не йшли додому з важкою головою” [2, с.117]. Як бачимо, ці уроки на природі Василь Олександрович тісно пов'язував із фізичним станом дитини, із повноцінним функціонуванням її мозку та інтелектуальних сил.

Зважаючи на відставання мотиваційної сфери дітей молодшого шкільного віку від інтелектуальної, одним із завдань валеологічного виховання в початковій школі є розуміння змісту процесу формування культури здоров'я на рівні причинно-наслідкових зв'язків. Відповідно до законів педагогіки та психології молодші школярі ще не мають стійкої мотивації чи потреби бути здоровими, але у процесі виконання валеологічно спрямованої діяльності в них з'являється інтерес до самого процесу, потреба в діяльності, прагнення отримати високий результат. Так, формування *потребнісно-мотиваційного блоку* культури здоров'я відбувається шляхом залучення дітей до оздоровчої діяльності. Цілеспрямований педагогічний вплив на мотивацію відбувається шляхом переконання, роз'яснення, стимулювання до самовдосконалення тощо.

В. Сухомлинський закликав учителів бути особливо чутливими до емоційного стану дітей молодшого шкільного віку, відзначаючи прямий вплив емоцій та почуттів на різні системи їхнього організму: діяльність серця, стан кровоносних судин, органи дихання, скелетні м'язи тощо. „Я глибоко переконаний, – говорив Василь Олександрович, – що без емоційного піднесення неможливий нормальний розвиток клітин дитячого мозку. З емоційністю пов'язані й фізіологічні процеси, що відбуваються в дитячому мозку: в момент напруженості, піднесення, захоплення відбувається посилене живлення клітин кори півкуль. Клітини в ці періоди витрачають багато енергії, але водночас і багато одержують від організму” [2, с.46].

Одним із показників сформованості *емоційно-вольового блоку* культури здоров'я молодших школярів є їхнє вміння більш стримано виражати свої емоції (роздратування, заздрість, обурення, засмучення), особливо коли діти знаходяться серед однолітків, боячись їхнього осудження: „Вміння керувати бажаннями – в цій, здавалося б, найпростішій, а насправді дуже складній людській звичці – джерело людяності, чуйності, сердечності, внутрішньої самодисципліни, без якої немає совісті, немає справжньої людини” [2, с.87].

Характерною особливістю змісту процесу формування культури здоров'я молодших школярів було створення таких педагогічних ситуацій, які б сприяли формуванню у дітей соціальних почуттів і емоцій, таких як людяність, доброта, лагідність, доброзичливість, довіра до людей, здатність до співчуття тощо. Павлиський педагог вважав, що саме в період дитинства людина повинна оволодіти азбукою емоційної культури, пройти школу виховання почуттів: „Якщо добрі почуття не виховані в дитинстві, їх ніколи не виховаєш, тому що це суто людське утверджується в душі одночасно з пізнанням перших і найважливіших істин, одночасно з переживанням і відчуженнями найтонших відтінків рідного слова” [2, с.60].

Одним з проявів культури здоров'я В. Сухомлинський вважав готовність людини до альтруїзму й емпатії. Василь Олександрович прагнув „навчити відчувати серцем іншу людину, вважаючи, що саме це вміння є першим кроком у духовному розвитку, фундаментом творення справжньої Людини. Ці якості, на його думку, дитина набуває у період молодшого шкільного віку, адже саме в цей час вона вчиться бачити світ з позицій іншої людини. В силу своєї динамічності мотиваційна сфера молодшого школяра дає можливості для розвитку у нього соціальної поведінки та мотивів, необхідних для прояву співчуття та співпереживання. Педагог був упевнений, що ці якості можуть бути сформовані у кожній дитини, незалежно від того, з яким „вантажем” вона прийшла до школи.

Розглянемо особливості формування практичного аспекту виховання культури здоров'я молодших школярів у Павлиській середній школі.

У рамках навчально-виховного процесу важливими формами виховання *операційно-практичного блоку* культури здоров'я були рухливі вправи, спортивні ігри, фізична праця на свіжому повітрі, тренування, різноманітні спортивні змагання та свята. Показово, що для всіх учнів 1-10 класів у Павлиській середній школі традиційною була зарядка просто неба перед початком занять.

Аналіз педагогічної спадщини В. Сухомлинського засвідчив, що для учнів школи особливо валеологічно насиченим був час канікул. „Осінні, весняні й зимові канікули ми завжди проводили на свіжому повітрі, серед природи – в походах, на привалі, в лісі, в іграх... Уже в перші канікули всі діти стали на лижі, ходили в ліс, каталися з гірок. ... Літні канікули діти проводили в походах, подорожах по луках, полях, лісах. Місяці безпосереднього спілкування з природою давали дуже багато і для зміцнення здоров'я і для розумового розвитку малюків. Після закінчення I класу діти провели серпень у колгоспному саду і на пасіці. Після закінчення II – на колгоспному баштані” [2, с.106].

Ретельне вивчення здоров'я молодших школярів переконало педагогічний колектив у тому, що причиною поганого стану здоров'я більшості дітей є неправильно організований режим дня й режим праці та відпочинку. Саме тому одним із найголовніших завдань педагогічного процесу в початковій школі В. Сухомлинський вважав прищеплення учням навичок правильної побудови режиму дня.

Сон при відкритій квартирі, виконання вимог рано лягати спати та рано вставати, робити ранкову гімнастику, загартовуватись, збалансовано, раціонально харчуватися, більшу частину дня перебувати на свіжому повітрі – такі поради давав батькам учнів початкової школи Василь Олександрович. Він вважав неприпустимим, коли одразу ж після закінчення занять, після того, як дитина 5-6 годин просиділа у класі, вона повертається додому, швидко їсть і знову 5-6 годин сидить над уроками. Друга половина дня – після занять у школі – період розумової діяльності, зокрема розвитку знань і глибокого осмислення матеріалу. Саме в цей час В. Сухомлинський радив читати цікаву літературу, працювати в майстерні, трудитися серед природи. А домашні завдання слід виконувати до уроків, рано-вранці, адже саме це час найінтенсивнішої праці мозку, коли все швидко засвоюється, і не треба сидіти 5-6 годин над книжкою. Ось що згадує про своє дитинство дочка вченого – Ольга Сухомлинська: „... коли я навчалась у школі, Василь Олександрович експериментував це і на мені, і саме я, як і інші школярі, робила домашні перед школою, і я думаю, що такий підхід дав свої позитивні результати” [4, с.77].

Бути в русі – одна з найважливіших умов фізичного загартування, вважав павлівський педагог. Уже в перший місяць занять у „Школі радості” діти щодня проходили пішки по 2-3 кілометри, на другий місяць – 4-5, на третій – 6. Ця форма роботи виконувала не тільки функцію фізичного оздоровлення, але й стимулювала вольові якості дитини, виховувала стійкість та витримку.

В. Сухомлинський відмічав, що саме почуття обов'язку є основним моральним мотивом, який безпосередньо спонукає дитину до конкретної поведінки. На першому етапі оволодіння моральними нормами, мотивом, що спонукає дитину до відповідної поведінки, є схвалення дорослих, тобто вирішальним, домінуючим мотивом є категорія „потрібно”. При цьому саме в початковій школі Василь Сухомлинський намагався зробити так, щоб дитина захотіла сама, відчула гостру потребу віддавати себе, творити добро на користь інших.

Важливим засобом виховання культури здоров'я школярів початкової школи була фізична праця на свіжому повітрі. Праця на чистому повітрі, насиченому фітонцидами таких злакових рослин як пшениця, жито, ячмінь, гречка є запорукою здоров'я дихальних шляхів, а у морозний зимовий день – чудовий засіб загартування організму й запобігання простудним захворюванням. Наприклад, в невеличкий мороз (до 10°) 8-річні діти працювали раз на тиждень по 2 години, 9-10-річні – по 3 години, 11-річні – по 4 години.

В. Сухомлинський, підбиваючи підсумки навчально-виховної роботи з дітьми – першими учнями „Школи радості”, особливо відмічав те, що діти пройшли школу людяності, навчилися відчувати людину, брати близько до серця її радості і прикрощі, жити серед людей, любити свою Батьківщину й ненавидіти її ворогів. Вони зрозуміли перетворювальну роль праці, прекрасно оволоділи рідною мовою, навчилися спостерігати, думати, читати, писати, передавати думку словом. Показовою була й успішність цих учнів: 12 із 31 мали відмінні оцінки, 13 – добрі й відмінні, у 6 були і „3”, і „4”, і „5”.

На особливу увагу заслуговують показники їхнього фізичного здоров'я. Уважне діагностування протягом усього навчання в початковій школі стану здоров'я кожного з учнів висвітлювало таку динаміку: „У I класі було четверо дітей з ослабленим зором, в II – двоє, в III – жодного. ... в 3 дітей симптоми серцево-судинної слабкості, у 2 – залишкові явища після плевритів, у 2 – ознаки бронхіту, в однієї дитини – підозра на приховану форму туберкульозу. На час закінчення початкових класів тільки в однієї дитини були відмічені симптоми серцево-судинної слабкості – набагато менше виражені, ніж у перші 2 роки навчання” [2, с.111].

Висновки... Таким чином, реконструювавши зміст формування культури здоров'я молодших школярів у практиці роботи Павлівської середньої школи, можна зробити висновок, що цей процес мав чітку мету та відповідав віковим особливостям розвитку цієї групи дітей. Разом з тим, слід

зазначити, що особливістю виховного процесу в Павлівській середній школі була націленість на „випередження” – перспективність виховання. На прикладі початкової школи ми бачимо, що педагогічний колектив намагався утвердити в свідомості молодших учнів „дорослість думки” й „зрілість духу”, прищепити їм низку якостей та навичок, які вкрай необхідні в підлітковому віці та дорослому житті: „Багато з того, що я намагався зробити в роки дитинства моїх вихованців, звичайно, не треба було б робити, якби людина все життя лишалася дитиною. На гіркому досвіді своїх товаришів, та й на власному, на численних помилках я переконався: одно з великих лих шкільного виховання – забуття того, що дитина перестає бути дитиною” [5, с.291-292].

У рамках цієї статті ми проаналізували роботу педагогічного колективу Павлівської середньої школи з формування культури здоров'я молодших школярів. Подальшого дослідження потребує система валеологічної роботи з учнями середньої та старшої школи. На нашу думку, цей досвід має знайти відображення у практиці роботи сучасної школи та під час підготовки майбутніх учителів до здоров'язберігаючого та здоров'яформуючого виховання молоді.

Список використаних джерел та літератури:

1. Гаркуша Н. С. Воспитание культуры здоровья школьников в деятельности классного руководителя : дис... канд. пед. наук : 13.00.01 / Гаркуша Наталья Сергеевна. – Белгород, 2007. – 259 с.
2. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / Сухомлинський В.О. // Вибр. тв. : в 5-ти т. – К. : Рад. шк., 1977. – Т. 3. – С. 7–279.
3. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості / Сухомлинський В. О. // Вибр. тв. : в 5-ти т. – К. : Рад. шк., 1976. – Т. 1. – С. 55–206.
4. Сухомлинська О. В. Навчання і здоров'я дитини / Сухомлинська О. В. // Педагогіка та психологія : зб. наук. праць. – Х. : ХДПУ, 2000. – Вип. 10, Ч. 3. – С. 75–77.
5. Сухомлинський В. О. Народження громадянина / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : в 5-ти т. – К. : Рад. шк., 1977. – Т. 3. – С. 283–582.

Анотація

М.И.Карпенко

В.Сухомлинский про проблему формирования культуры здоровья учеников начальной школы

В статье рассматриваются содержание, формы и методы формирования культуры здоровья младших школьников в опыте работы Павлышской средней школы.

Ключевые слова: *здоровье, культура здоровья, формирование культуры здоровья школьников, содержание, формы и методы воспитания культуры здоровья младших школьников.*

Summary

M.I.Karpenko

V.O.Sukhomlyns'kyi about the Problem of Forming of Primary School Pupils' Health Culture

In the article the context, types and methods of primary pupils' health culture education, based on work experience at Pavlytska secondary school are scrutinized.

Key words: *health, health culture, context, types and methods of primary pupils' health culture education.*

Дата надходження статті:

„1” вересня 2011 р.

УДК 37.022(477)+37(09) Сухомлинський

О.В.КИРЛАН,

здобувач

(м.Тернопіль)

Шляхи формування асоціативного мислення молодших школярів на уроках рідної мови в педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського

У статті обґрунтовано актуальність проблеми формування асоціативного мислення молодших школярів на уроках рідної мови в педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського. Автор вказує на те, що асоціативне мислення учнів формується такими шляхами: забезпеченням взаємозв'язку чуттєвого і логічного елементів пізнання; проведенням уроків мислення на природі (через активне, самостійне виконання школярами розумових дій, формування дійових знань та проведення спостережень серед природи, яка є джерелом розумового розвитку дитини); стимулюванням інтелектуальних почуттів та пізнавального інтересу учнів; врахуванням індивідуальних особливостей кожної дитини.

Ключові слова: *асоціативне мислення молодших школярів, В. О. Сухомлинський, уроки мислення на природі, чуттєве та логічне пізнання, пізнавальний інтерес, індивідуальні особливості дитини.*

Планування уроку – це планування мислення учнів

В. О. Сухомлинський

Постановка проблеми в загальному вигляді... В умовах особистісно орієнтованого навчання у центрі освітньої навчальної системи стоїть дитина з її потребами, нахилами, здібностями. Тому пріоритетним завданням навчання у початковій школі має бути не лише формування в учнів

певної суми знань, загальнонавчальних умінь та навичок, а й забезпечення подальшого становлення особистості дитини, розвиток її розумових здібностей, і в першу чергу навчити дітей самостійно та творчо мислити. Принцип асоціативного мислення пов'язаний зі створенням і актуалізацією зв'язків між уявленнями, завдяки яким одне уявлення або поняття викликає інші. Одним із основних питань асоціативної теорії було питання про репродукування ідей, тому її нерідко називають теорією репродуктивного мислення. Мова й мовлення є одним із засобів мислення, розуміння. Прагнення оптимізувати навчально-виховний процес зумовило появу нових і вдосконалення кращих педагогічних технологій, що використовувалися до цього часу.

З огляду на зазначене цінними є теоретичні положення та практичні здобутки Василя Олександровича Сухомлинського у галузі розумового виховання учнів, який прагнув, щоб початкова школа стала „школою мислення, фундаментом творчих розумових сил учнів” [10, с.2]. Василь Олександрович багато уваги приділяв поліпшенню мовної грамотності учнів, вихованню любові до слова. Мовну культуру людини вважав дзеркалом духовної культури. Педагог не раз говорив, що мова – то бездонна криниця, але треба дбати, щоб вона завжди була чистою і щоб багатство рідної мови було відкрито для дітей з перших кроків їхнього шкільного життя [11, с.8].

Аналіз досліджень і публікацій... Вражає діапазон ідей мудрого педагога, що стали джерельною базою для багатьох дисертаційних досліджень: „Виховання школярів засобами народної педагогіки у творчій спадщині В. О. Сухомлинського” (Петрук Л. П., 1994), „Проблема педагогічної майстерності вчителя у творчій спадщині В. О. Сухомлинського” (Луцок А. М., 1996), „Проблема патріотичного виховання підлітків у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського” (Кіндрат В. К., 1998), „Виховання моральних цінностей молодших школярів у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського” (Семез А. Л., 1998), „Лінгводидактична спадщина В. О. Сухомлинського” (Мамчур Л. І., 1998), „Виховання школярів засобами слова у творчій спадщині В. О. Сухомлинського” (Ткаченко Г. М., 1999), „Формування творчої особистості молодшого школяра в педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського” (Бондаренко Г. Л., 1999), „Педагогічне забезпечення успіху в навчанні молодших школярів у творчій спадщині В. О. Сухомлинського” (Ткачук Л. В., 2001) „Дидактичні проблеми загальноосвітньої школи у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського” (Антонець М. Я., 2008) та ін.

У 90-і роки ХХ ст. в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини створено науково-дослідну лабораторію „В. О. Сухомлинський і школа ХХІ ст.” (керівник В. Г. Кузь), яка є членом Української асоціації імені Василя Сухомлинського.

Формулювання цілей статті... Мета статті – обґрунтувати шляхи формування асоціативного мислення молодших школярів на уроках рідної мови в педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського.

Виклад основного матеріалу... Асоціативність властива майже всім видам пізнавальної діяльності – мисленню, пам'яті, уяві. Асоціації трактуються як зв'язок між окремими нервово-психічними актами (уявленнями, думками, почуттями), внаслідок якого одне уявлення, почуття, образ, особа та ін. викликає в пам'яті інше. Використання асоціацій для виявлення особливостей різних психічних процесів широко застосовується у сучасній психології. Загальноновизнаним є асоціативний експеримент, запропонований швейцарським психологом К. Юнгом. Методика стоїть перед необхідністю розробки технологій, які мали б виразну спрямованість на розвиток асоціативно-образного мислення і творчості школярів.

У своїх працях В. О. Сухомлинський розкриває різні джерела розумового розвитку дітей. Важливим серед них вважає природу, оскільки краса природи загострює сприймання і пробуджує мислення дітей. „Першоджерело розуму, думки, мислення – у навколишньому світі, в тих явищах, які людина бачить, пізнає, які викликають у неї інтерес” [13, с.178].

Сформувані „учня-мислителя”, на думку В. О. Сухомлинського, означає навчити дитину здобувати знання, тобто „відкривати істину, відповідати на запитання” [10]. Педагог неодноразово підкреслював, що знання мають засвоюватися під час активного, самостійного виконання учнями мислительних операцій – порівняння, аналізу, синтезу, абстрагування, узагальнення та конкретизації: „Я ставив мету: зафіксувати у свідомості дітей яскраві картини дійсності, домагався того, щоб процеси мислення протікали на основі живих, образних уявлень...” [4, с.64]. Цим вчитель готує необхідну психологічну основу для формування дійових знань.

В. О. Сухомлинський багато уваги приділяв поліпшенню мовної грамотності учнів, вихованню любові до слова. Мовну культуру людини вважав дзеркалом духовної культури [11, с.8]. Педагог не раз говорив, що мова – то бездонна криниця, але треба дбати, щоб вона завжди була чистою і щоб багатство рідної мови було відкрито для дітей з перших кроків їхнього шкільного життя [5, с.505].

У багатьох працях В. Сухомлинського („Слово рідної мови”, „Джерело невмирущої криниці”, „Рідне слово”, „Слово про слово”, „На трьох китах”) знаходимо відповіді на актуальні питання: як

навчити дитину сприймати, розуміти слово і вдало використовувати його в усному й писемному мовленні. На обговорення колег Василем Олександровичем виносилися такі теми: „Про дотримання єдиного мовного режиму”, „Про поліпшення грамотності учнів”, „Слово як засіб творчості на уроках”, „Орфографічний режим у школі”, „Про рівень знань учнів з мови та перевірку учнівських зошитів”, „Про заходи щодо покращення грамотності учнів з мови і знань з літератури”, „Про хід перебудови викладання мови”.

Творча спадщина В. О. Сухомлинського є актуальною для навчання рідної мови в сучасних умовах функціонування національної системи освіти й виховання в Україні. Особливої уваги потребує проблема розвитку мислення молодших школярів. Розглянемо основні шляхи формування асоціативного мислення учнів початкових класів на уроках рідної мови, виділені у творчій спадщині видатного педагога – забезпеченням взаємозв'язку чуттєвого і логічного елементів пізнання; проведенням уроків мислення на природі (через активне, самостійне виконання школярами розумових дій, формування дійових знань та проведення спостережень серед природи, яка є джерелом розумового розвитку дитини); стимулюванням інтелектуальних почуттів та пізнавального інтересу учнів; врахуванням індивідуальних особливостей кожної дитини.

Характерною особливістю дитячого мислення є те, що воно тісно пов'язано з яскравими предметами і явищами. Учений-педагог конкретизував свою думку так: „Дитина мислить образами. Це означає, що, слухаючи, наприклад, розповідь учителя про подорожі краплини води, вона малює в своїй уяві і срібні хвилі вранішнього туману, і темну хмару, і гуркіт грому, і весняний дощ. Чим яскравіші всі уявні ці краплини, тим глибше осмислює вона закономірність природи” [14, с.33].

Перші уроки мислення мають починатися не в класі, не перед класною дошкою, а серед природи. Це не відхід від уроків, не втеча від книг, підручників. Навпаки, уроки серед природи у „школі радості” збагачували, поглиблювали знання учнів, розширювали їх кругозір. Тут стає дітям у пригоді малювання. „Процес навчання письма й читання буде легким, якщо грамота стане для дітей яскравим, захоплюючим шматком життя, сповненим яскравими образами, звуками, мелодіями. Те, що дитина повинна запам'ятати, насамперед має бути цікавим. Навчання грамоти треба тісно пов'язувати з малюванням” [12, с.79]. Кожна літера у свідомості дитини пов'язується з наочними образами, тому легко запам'ятовується і все слово, і кожна літера („...крапелька роси висить на стеблині трави, – так він уявляє літеру Р. – Скоро вона скотиться на землю...” [12, с.81]).

В. Сухомлинський учив дітей замислюватися над словом: що воно означає і коли його краще вживати. Для цього вже в початкових класах учні мали записну книжечку – „Словесну скриньку”. До неї занотовували слова, які здавалися цікавими чи незрозумілими. Вчитель потім пояснював дітям значення або емоційне забарвлення слова. У „Словесну скриньку” вміщувалися також звороти, фрази, речення, що сподобалися учневі [12, с.194].

Щотижня кілька уроків у його початковій школі були присвячені спостереженням. В. Сухомлинський називав їх „подорожами до джерел думки й рідного слова”. „Це було безпосереднє спілкування з природою, без якої криниця розумових сил і нервової енергії дитини швидко б збідніла” [12, с.71]. Спостереженню як методу пізнання природи видатний педагог надавав великого значення. Саме тому, визначаючи основні завдання, які стоять перед початковою школою, він писав, що „...початкова школа насамперед повинна навчити вчитися” молодшого школяра.

Досвід роботи В. О. Сухомлинського та його співробітників підтвердив, що мислення дітей, які читають „Книгу природи”, має чудову властивість: „оперуючи абстрактними поняттями, дитина в думці звертається до тих уявлень, образів і картин, на основі яких ці поняття сформувалися” [10, с.15]. Організуючи роботу з дітьми, учений передусім піклувався про розвиток їхнього мислення і мовлення, для чого використовував красу навколишнього: серед природи, багатой на живі образи, легше думати, краще фантазувати, швидше добирати слова з найтоншими відтінками. „Я прагнув, щоб перш ніж розгорнути книжку, по складах прочитати перше слово, діти прочитали сторінки найпрекраснішої у світі книги – книги природи” [14, с.33].

Слово повинно ввійти в душу дитини, стати її надбанням. Василь Олександрович водив дітей до лісу, в поле, на берег річки, де вони, побачивши і переживаючи надзвичайну красу природи, сприймали найтонші відтінки слова, через які ця краса залишалася в їхніх душах. У них з'являлося бажання передати свої почуття в маленьких творах про природу. „Ці твори – найважливіша форма роботи з розвитку мови і думки” [12, с.202]. У всебічному розвитку особистості важливою є участь учнів у написанні різноманітних творчих робіт: творів-перевтілень („Я – людяність”, „Я – милосердя”, „Я – краплинка роси”), творів асоціативного характеру, творів-роздумів.

Вагоме місце у роботі з дітьми посідала казка [1; 3; 10; 12]. В. Сухомлинський вважав, що без казки – живої, яскравої, яка заволоділа б свідомістю і почуттям дитини, – неможливо уявити мислення і дитячого мовлення як певного ступеня людського мислення і мови. Сприймаючи казкові образи, дитина вчиться мислити, казка – перший крок до абстрактного, до моральних роздумів і суджень [16, с.147]. „Під впливом почуттів, що пробуджуються казковими образами, дитина вчиться мислити словами. Без казки – живої, яскравої, що оволоділа свідомістю і почуттями дитини, – неможливо уявити дитячого мислення і дитячої мови як певного ступеня людського мислення і мови” [12, с.177]. „Досить дитині подивитися на новий предмет, як він уже пов’язується в її свідомості з іншим предметом, народжується фантастичне уявлення, дитяча уява вирає, думка тріпоче, очі загоряються, мова тече плавним потоком” [12, с.180].

Лірична творчість – найвищий ступінь мовної культури, яка виражає сутність людської культури. Педагог переконував, що поетична творчість доступна кожному і не є привілеєм особливо обдарованих, що вона – таке саме закономірне явище, як малювання, адже малюють усі, через це проходить кожна дитина. „Краса слова найяскравіше втілена в поезії, – писав В. О. Сухомлинський. – Захоплюючись віршем чи піснею, діти немовби чують музику слова. В кращих віршах поетичне слово розкриває найтонші емоційні відтінки рідної мови. Завдяки цьому дітям хочеться запам’ятати вірш” [12, с.210].

Типовим для великої кількості вчителів початкових класів є переконання в тому, що заучування правил є їх знанням. На цьому вони будують контроль на уроках рідної мови. В. О. Сухомлинський переконливо спростовує правильність такої позиції. Досвідчені вчителі починають не із заучування правила, а з виконання „правильної” системи вправ, метою якої є аналіз фактів живої мови. „В початкових класах ми взагалі не допускаємо заучування правил... Процес вправління не може бути обмежений часом, визначеним у програмі, а триває доти, поки по численних фактах живої мови учні з кожним новим уроком дедалі глибше осмислювали суть правил і поступово запам’ятовували їх” [10, с.17].

„Урок, – писав В. Сухомлинський, – це перш за все конкретні діти... Якщо б вчитель не знав, які у нього діти, хто його буде слухати на уроці, він не міг би підготуватися до заняття”. Педагог закликав вчителя вивчати індивідуальні особливості кожної дитини. Василь Олександрович радив умовно поділяти клас на 3-4 групи, краще на 3, за розумовими здібностями учнів, рівнем їх розвитку. І працювати з певною групою відповідно до цих критеріїв (діти про поділ не знали). Кожен учень повинен мати якийсь успіх у навчанні, кожна дитина має відчувати радість від досягнення результатів [16, с.190].

Школа мислення, школа під блакитним небом, школа радості – так називав свою освітню систему В. Сухомлинський. Створена ним школа виховання творчої особистості стала відомою у всьому світі, а його методика виховання серцем – дороговказ для педагогіки другої половини ХХ – початку ХХІ ст. і майбутніх поколінь. Мислення, безумовно, процес суто індивідуальний. Водночас товариське спілкування, обмін інформацією, спільна навчальна діяльність не можуть не впливати на хід мислення школярів на уроці.

Багаторічна і цілеспрямована робота з відвідування й аналізу уроків давала В. О. Сухомлинському обширний матеріал для теоретичних узагальнень, дозволила в подальшому сформулювати ряд положень, які лягли в основу його дидактичної концепції [4, с.6].

Висновки... Аналіз педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського та досвід упровадження його дидактико-методичної системи дав змагу встановити, що асоціативне мислення учнів формується такими шляхами: забезпеченням взаємозв’язку чуттєвого і логічного елементів пізнання; проведенням уроків мислення на природі (через активне, самостійне виконання школярами розумових дій, формування дійових знань та проведення спостережень серед природи, яка є джерелом розумового розвитку дитини); стимулюванням інтелектуальних почуттів та пізнавального інтересу учнів; врахуванням індивідуальних особливостей кожної дитини.

Творче осмислення спадщини видатного українського педагога й методиста збагачує досвід роботи над словом на уроках української мови. Заглиблюючись у його поради, побажання, переконуєшся, що кращої методики навчання рідної мови, як у Василя Олександровича Сухомлинського, по суті, на сьогодні немає.

Список використаних джерел та літератури:

1. Божок В. Іскра живої думки. Використання творчості В. Сухомлинського для виховання учнів засобами художнього слова / Віра Божок // Початкова освіта. – 2008. – № 23–24. – С. 8–13.
2. Борисовский А. М. В. А. Сухомлинский: кн. для учащихся / А. М. Борисовский. – М. : Просвещение, 1985. – 128 с.
3. Бровченко Л. Ф. Насамперед – учитель / Л. Ф. Бровченко. – К. : Знання, 1986. – 48 с.
4. Василенко В. А. Проблема совершенствования урока в педагогическом наследии В. А. Сухомлинского : [моногр.] / В. А. Василенко. – Кировоград, 1999. – 84 с.

5. Історія української школи і педагогіки: хрестоматія / уклад. : О. О. Любар; за ред. В. Г. Кременя. – К. : Знання, 2005. – 767 с.
6. Марченко О. Г. Проблема розумового виховання особистості в педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського у світлі формування критичного мислення [Електронний ресурс] / О. Г. Марченко ; Харківський університет Повітряних Сил. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/ppmb/texts/2007-07/07mogfkm.pdf (10.07.08). – Назва з екрану.
7. Наумов М. Філософсько-педагогічні ідеї В. Сухомлинського [Електронний ресурс] / М. Наумов. – Режим доступу: <http://osvita.ua/school/theory/245> (05.02.2008). – Назва з екрану.
8. Психологія: підручник / [Ю. Л. Трофімов, В. В. Рибалка, П. А. Гончарук та ін.] ; за ред. Ю. Л. Трофімова. – [2-ге вид., стереотип.]. – К. : Либідь, 2000. – 558 с.
9. Родчанин Е. Г. Гуманист. Мыслитель. Педагог: об идеалах В. А. Сухомлинского / Е. Г. Родчанин, И. А. Зязюн. – М. : Педагогика, 1991. – 112 с.
10. Скірка Г. М. Василь Сухомлинський про особливості навчання шестиліток [Електронний ресурс] / Г. М. Скірка. – Режим доступу: http://otherreferats.allbest.ru/pedagogics/00053885_1.html (05.09.2006). – Назва з екрану.
11. Спогади про Сухомлинського / упор. С.П. Заволока. – К. : Рад. шк., 1990. – 223 с.
12. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. Т. 3 : Серце віддаю дітям ; Народження громадянина ; Листи до сина / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1977. – 670 с.
13. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1978. – 263 с.
14. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. Т. 5. Школа і природа / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1977. – 549 с.
15. Хрестоматія з української класичної педагогіки: К. Ушинський, С. Русова, А. Макаренко, Г. Ващенко, В. Сухомлинський: [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / уклад. В. П. Кравець, О. І. Мешко. – К. : Грамота, 2008. – 768 с.
16. Этюды о В. А. Сухомлинском. Педагогические апокрифы : сост., предисл., послеслов., коммент. О. В. Сухомлинской. – Б. м. : Акта, 2008. – 432 с.

Анотація

О.В.Кырлан

Пути формирования ассоциативного мышления младших школьников на уроках родного языка в педагогическом наследии В.А.Сухомлинского

В статье обоснована актуальность проблемы формирования ассоциативного мышления младших школьников на уроках родного языка в педагогическом наследии В. А. Сухомлинского. Автор указывает на то, что ассоциативное мышление учащихся формируется такими путями: обеспечением взаимосвязи чувственного и логического элементов познания; проведением уроков мышления на природе (через активное, самостоятельное выполнение школьниками мыслительных действий, формирования действенных знаний и проведения наблюдений среди природы, которая является источником умственного развития ребенка); стимулированием интеллектуальных чувств и познавательного интереса учащихся; учетом индивидуальных особенностей каждого ребенка.

Ключевые слова: ассоциативное мышление младших школьников, В. А. Сухомлинский, уроки мышления на природе, чувственное и логическое познание, познавательный интерес, индивидуальные особенности ребенка.

Summary

O.V.Kyrlan

Ways of forming associative thinking of junior pupils during the lessons of mother tongue in the pedagogical heritage of V.O.Sukhomlyns'kyi

Actuality of the problem of forming associative thinking of junior pupils during the lessons of mother tongue in the pedagogical heritage of V.O.Sukhomlyns'kyi is proved in the article. The author points out that associative thinking of pupils is formed in the next ways: providing the interconnection of sensual and logical elements of cognition; giving the outside thinking lessons (through active and individual accomplishment of mental actions by pupils, through forming active knowledge and through conducting observations in nature, which is the source of mental development of a child); stimulating intellectual feelings and cognitive interest of pupils; considering individual peculiarities of every child.

Key words: associative thinking of junior pupils, V.O.Sukhomlyns'kyi, outside thinking lessons, sensual and logical cognition, cognitive interest, individual peculiarities of a child.

Дата надходження статті:

„31” серпня 2011 р.

О традициях семейного воспитания детей в контексте идей В.А.Сухомлинского

В статье рассматриваются вопросы использования педагогического потенциала традиций семейного воспитания детей в контексте изучения педагогического наследия В.А.Сухомлинского.

Ключевые слова: традиция, семья, семейные традиции, педагогический потенциал традиций в наследии В.А.Сухомлинского.

Становление демократического общества – это медленный, противоречивый процесс, где одним из основных связующих звеньев между личностью, семьей и государством являются традиции. Сегодня особенно остро стоят вопросы взаимоотношения поколений, преемственности, возрождения, сохранения и развития семейных традиций.

Семья, как уникальный социальный институт, транслирует культурные ценности из поколения в поколение, так как именно здесь у ребенка формируется первое целостное представление о мире, закладывается фундамент человеческой личности. Однако в современных условиях социально-экономической нестабильности в обществе семья испытывает существенное напряжение по ряду причин: растет число разводов; утрачена престижность материнства; разрушается традиционная структура семьи; изменяются старые, общепринятые нормы поведения, характер супружеских отношений и представления о содержании семейных ролей; наблюдается неудовлетворенность супругов эмоционально-психологическим климатом семьи; происходит забвение традиций, ослабевает межпоколенное общение; снижается уровень психолого-педагогической культуры семьи, что отражается на ее воспитательном потенциале.

Вопросы предназначения семьи, ее культурные традиции, идеалы и ценности семейной жизни, влияние современной социологии и демографии, отношения семьи и государства, культура семейных отношений выявлены А.И. Антоновым, Н.С.Арсеньевым, Э.К. Васильевой, С.И. Голодом, И.А. Ильиным, М.С.Мацковским, В.С.Соловьевым, А.Г. Харчевым, Е.М. Черняк и др.

Как показывает многовековая история развития человечества, сформировать ребенка полноценным членом общества возможно только в условиях семьи, так как опыт коммуникации и единения изначально закладывается и отрабатывается личностью в семейной практике.

Вне семьи и вне общества человек не может существовать как полноценная личность, поэтому укрепление семьи должно быть центральной задачей государства, нацеленного на процветание и духовное развитие. В целостности семьи содержится потенциал крепости и целостности общества, достижение личностью самых возвышенных целей сопряжено с достижением личного счастья.

Одной из причин кризиса семьи и воспитания является утрата исторической преемственности с прошлым, нарушение связей между поколениями. Именно по причине утраты исторической преемственности современная семья не выполняет своей исторической функции: передачи подрастающим поколениям духовно-нравственных и культурных традиций, утратив понимание самого процесса воспитания как питания ребенка не только телесной, но и духовной пищей.

Одним из условий успешного воспитания детей, является создание и укрепление семейных традиций. Проведение общественных и семейных праздников, участие в конкурсах, необычная организация выходных дней – всё это создаёт ту атмосферу торжественности, радости и счастья, которая формирует духовную культуру, цементирует семью как коллектив.

Рассмотрим понятия „традиция” и „семейные традиции”.

Традиция – (от лат. tradition – передача), элементы социального и культурного наследия, передающиеся от поколения к поколению и сохраняющиеся в определенных обществах и социальных группах в течение длительного времени. В качестве традиции выступают определенные общественные установления, нормы поведения, ценности, идеи, обычаи, обряды и т. д. Традиции „впитываются” человеком с детства. Многие из того, что делает человек, прививается ему без всякого специального обучения. Это общие правила поведения, привычки, манеры – все это так обычно, так принято окружающими, что непривычно, неудобно поступать иначе. Люди, живущие рядом, вместе, в одной стране привыкают пользоваться традиционными способами выражения своих чувств, мыслей, эмоций, выражать свое отношение к каким-либо явлениям. Этому способствует существующая культура, в которой концентрируются общие обычаи, общие привычки, правила поведения, верования. Традиции народа живут в его фольклоре, в его привычных формах общения. Русские былины и сказки рассказывают о богатырях, живших в глубокой древности. Эти сказки имеют огромное воспитательное значение, так как ребенок с

детства проникается духом уважения к своим предкам, стремится быть сильным и мужественным. Таким образом, возникшие в глубокой древности традиции играют огромную роль в воспитании и образовании новых поколений.

Традиции в педагогике любого народа всегда были основой для построения национальной образовательной системы, так как только народные традиции, вышедшие из жизни и проверенные жизнью, могут быть аксиоматичны. Это подтверждается словами известного педагога-миссионера Н.И. Ильминского, который говорил, что непосредственно-естественное воспитание, принадлежащее целой семье или даже целому народу, отличается своей крепостью, неперемной и всеобщей удачностью и несомненностью. Как через долгие века крепко сохраняются народный быт и народные понятия и предания, так народные симпатии и расположения весьма медленно и постепенно развиваются и совершенствуются [4].

В наше время особое значение приобретают семейные традиции. Они своими корнями уходят в далекую древность и так или иначе всегда были связаны с укладом семейной жизни народа, с его бытом. Они регулируют поведение и поступки членов семьи, накладывают своеобразный отпечаток на формирование мыслей, чувств.

Семейные традиции – это не только мероприятия, проводимые в определенный день или час. Это не только дни празднования юбилеев и дней рождения, выбор профессии членами семьи и традиционные увлечения. В традициях находит свое выражение рыцарство мужчин и нежность женщин, уважение к старшим и любовь к младшим, чувство такта, великодушие, душевная щедрость. Снисходительность, уступчивость – все это, без чего не может существовать семья, развивать и растить потомство. Традиции направлены на сохранение любви, честности, внимания, терпения и т.п. Добрые чувства, возвышенные идеалы в семейных отношениях выражаются не в выдающихся и героических поступках, а в повседневном быте, в незначительных проявлениях, мелочах и пустяках [2].

Традиции составляли существенную часть педагогической системы Василия Александровича Сухомлинского. На базе Павлышской средней школы В.А. Сухомлинским были закреплены многие традиции семейного воспитания, которые актуальны и в наше время.

Основу родительской педагогики В.А. Сухомлинского составляют следующие семейные традиции (семейные законы, устои):

1. Традиция чтить память предков. Данная традиция предполагает изучение родословной семьи, ее истории, традиций и обычаев.

2. Почитать старших в доме. В соответствии с этой традицией необходимо соблюдать правила поведения в общении со старшими, заботиться о них, помогать, уважительно относиться к их опыту и знаниям. Проведение семейных советов, оказание внимания старикам через именные поздравления, изготовление подарков, сюрпризов – все это составляет содержание данной традиции.

3. Уважать родителей. Эта традиция предполагает проявление послушания, заботы по отношению к родителям; соблюдение правил поведения в общении с ними.

4. Заботиться о младших. Сообразно данной традиции, необходимо знать особенности малышей, заботиться о них, оказывать помощь.

5. Проведение традиционных семейных праздников (дни рождения, юбилеи и т.д.).

6. Традиционные занятия (увлечения) членов семьи.

Перечисленные традиции В.А. Сухомлинский направлял, прежде всего, на создание атмосферы праздничности, приподнятости, красоты и высоты духовности. Традиции значительно обогатили и разнообразили методику воспитательной работы в Павлышской средней школе [1].

Как показывают наблюдения, на семейную атмосферу влияют: педагогическая позиция родителей; отношение родителей к работе; взаимоотношения отца и матери; отношения между родителями и родственниками старшего поколения; отношения между родителем и ребенком, братьями и сестрами и методы воспитания.

Традиции взаимоотношений между родственниками в семье играют основную роль в семейном воспитании ребенка. Если члены семьи в основном равноправны, относятся друг к другу с уважением, тактом и заботой, если они вместе и в радости, и в беде, если хозяйственные обязанности распределены, согласно силам и загруженности каждого, если кроме общего бюджета реально существует и общий очаг, то такую семью можно считать коллективом, оптимальной средой для ребенка.

Негативно отражается на семейных отношениях, например, культ одного из членов семьи, неуважение к престарелым, увечным, т.е. все то, что лишает семью признаков гармоничной социальной группы.

Однако сказанное вовсе не говорит о том, что между членами семьи должно быть полное равноправие, „уравниловка”. В.А. Сухомлинский, утверждая необходимость создания культа

матери, имел в виду не искусственное и показное возвеличивание её, а глубокое уважение и заботу о ней. Если дети увидят, как отец и мать уважают и любят друг друга не на словах, а на деле, с глубоким и бескорыстным проявлением заботы, дети будут уважать и мать, и отца одинаково, вызывая положительную мотивацию. А если в семье кому-то отдают преимущества, то этому должно быть соответствующее объяснение для детей. В семье ребенок впервые сталкивается с ранжированием человеческих отношений [1].

В семьях, где преобладает взаимопонимание и сотрудничество, эта несправедливость не допускается. В том случае, если обязанности распределены между всеми, в том числе и детьми, семья является единым коллективом. Атмосфера сотрудничества в семье предопределяет взаимную предупредительность и внимание, взаимовыручку и взаимозаменяемость.

Честь семьи передается из поколения в поколение. Этому способствуют семейные реликвии. Семейные реликвии – очень емкое, многостороннее понятие. Они молчаливы тогда, когда спрятаны подальше. Но если с их помощью старшие поколения откроют подрастающей смене ту или иную страницу своего прошлого, то они заговорят языком героического времени. У каждого поколения раньше или позже появляется потребность познакомиться и знать прошлое семьи, своего происхождения. Как полагал В.А. Сухомлинский, детей в определенный момент начинают интересоваться дедушки и бабушки, их происхождение, где они родились и жили, кем работали, с кем были знакомы и так далее.

Между тем в современных семьях архив с пожелтевшими фотографиями прадедов и даже бабушек с письмами, с какими-то документами вековой давности – большая редкость. Маленький семейный или фамильный музей, десяток-другой фотографий, писем, документов и предметов, свидетельствующих и напоминающих о прошлом не обременяют, не мешают, но будущим поколениям дадут и помогут во многом.

Человек не безроден, он предан своей Родине, родителям, семье. Тот, кто готов пренебречь этими привязанностями, вряд ли станет надежным супругом и отцом, матерью, сумеет сохранить память, достоинство и честь семьи. Родители могут быть честными и упорными тружениками, с прекрасными душевными качествами, но они остаются „вещью в себе”, если не сумеют найти тех путей и возможностей, по которым эти качества смогут быть переданы детям. Известно, что знания без умения ничего не значат. Умению работать учат в школах, но главная школа будущего умельца – это семья.

Таким образом, семейные традиции имеют большое значение в формировании культуры общения детей и взрослых. Специфика их воздействия на формирование культуры межличностного общения у младших школьников заключается в том, что семейные гуманистические традиции и обычаи (уважение к старшим, к женщине, любовь к детям и заботливое к ним отношение, взаимопомощь, доброта, гостеприимство, вежливость) входят в арсенал народных воспитательных средств, которые не нужно специально искать и разрабатывать, необходимо только помнить о них и уметь творчески использовать в процессе воспитания [5].

Список использованной литературы:

1. Воспитание в XXI веке; новые подходы, преемственность традиций, перспективы : сб. статей междунар. науч.-практ. конф., Оренбург, 26 – 27 мая 2004 г. / отв. ред. В. Г. Рындак. Ч. 3. Социально-педагогические технологии реализации воспитательной системы (семья, школа, вуз, социум). – Оренбург : Изд-во ОГПУ, 2004. – 276 с.
2. Зверева О. Л. Семейная педагогика и домашнее воспитание / О. Л. Зверева, А. Н. Ганичева. – 2-е изд. – М. : Академия, 2002.
3. Маркова Т. А. Традиции как составляющая характеристика семейного уклада / Т. А. Маркова // Семья в современном социуме (конец XX – начало XXI вв.) : монография в 2-х частях. Часть 1 / под общ. ред. Т. В. Лодкиной. – [2-е изд.]. – Вологда : ООО ПФ „Полиграфист”, 2007. — С.47-61.
4. Сикорская Г. А. Взаимодействие традиций и инноваций как основа построения национальной образовательной системы / Г. А. Сикорская // Современные факторы повышения качества профессионального образования : материалы XXVIII препод. науч.-практ. конф. Т. 4. – Оренбург : Изд-во ОГПУ, 2007. – 308 с.
5. <http://www.libsid.ru/semeynaya-pedagogika/rol-semeynogo-ospitaniya-v-formirovanii-lichnosti/>

Анотація

Н.А.Клисбаева

Про традиції сімейного виховання дітей у контексті ідей В.О.Сухомлинського

У статті розглядаються питання використання педагогічного потенціалу традицій сімейного виховання дітей у контексті вивчення педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського.

Ключові слова: традиція, родина, сімейні традиції, педагогічний потенціал традицій в спадщині В.О. Сухомлинського.

Summary

N.A.Klysbayeva

About the Traditions of Family Upbringing of Children in the Context of V.O.Sukhomlyns'kyi's Ideas

In the article questions of the usage of pedagogical potential of family education traditions of children in the context of study of a pedagogical heritage of V.O.Sukhomlyns'kyi are considered.

Keywords: *tradition, a family, family traditions, pedagogical potential of traditions in V.O.Sukhomlyns'kyi heritage.*

Дата надходження статті:

„17” серпня 2011 р.

УДК 37.035:929–051В.Сухомлинський(477)(045)

Г.І.КОБЕРНИК,

*кандидат педагогічних наук
(м.Умань)*

**Формування громадянських якостей школярів у педагогічній спадщині
В.О.Сухомлинського**

В статті розкрито педагогічні умови формування таких компонентів громадського виховання як суспільний обов'язок, відповідальність, моральної свідомості, повинності, любові та поваги до своїх батьків, рідних, близьких людей.

Ключові слова: *громадянськість, обов'язок, відповідальність.*

Аналіз досліджень і публікацій... Ідею громадянського виховання розглядали Сократ, Томас Мор, Ж.Ж. Руссо, Г.В.Гегель, К.Д.Ушинський і сучасні педагоги І.Д.Бех, М.М.Боришевський, Т.О.Дем'янюк, О.В.Киричук, В.Л.Поплужний, О.Я.Савченко, М.Г.Стельмахович, В.О.Сухомлинський та інші.

Формулювання цілей статті... Нашою метою є: розкрити педагогічні умови формування основ громадянського виховання школярів у педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського.

Виклад основного матеріалу... Громадянськість – це насамперед відповідальність, обов'язок та вища сходи́на в духовному житті людини, на якій вона віддає себе служінню ідеалові. Оскільки громадянськість, тобто усвідомлення своїх прав і обов'язків по відношенню до держави, є поняття, що стосується особистості, то відповідальність В.О.Сухомлинський розглядає як особистісну проблему. Відповідальність повинна насамперед бути своєю совістю, перед цим, за оцінкою педагога „неспокійним і суворим стражем розуму”.

Завдяки тому, що Василь Олександрович органічно поєднує громадянськість і совість, відповідальність постає у нього у найвищій формі. По-перше, вона характеризує здатність особистості самостійно формулювати моральні обов'язки, вимагати від себе їх виконання і здійснювати самооцінку та самоконтроль. По-друге, суттєво розширюється сфера втручання особистості в оточуючий світ і стверджує ідея особистої відповідальності за все, що створено народом.

В.О.Сухомлинський вважав, що ідея суспільного обов'язку має посідати провідне місце в усій системі навчально-виховної роботи школи.

Усвідомлення суспільного обов'язку, необхідності його виконання – основа з основ етичної культури. В.О.Сухомлинський підкреслював, що в усвідомленні людиною свого обов'язку полягає істинний зв'язок етики як теорії моралі й етичної практики. Ідеї про обов'язок увійдуть в душу дитини й стануть її ідеалами лише тоді, коли становитимуть сутність її переконань, перетворяться в стиль мислення, праці, служіння суспільству.

Василь Олександрович визначає такі види обов'язку: обов'язок людини перед людиною, перед Батьківщиною, обов'язок батька і матері перед дітьми, обов'язок дітей перед батьками, обов'язок особи перед колективом, обов'язок перед вищими моральними принципами. Почуття обов'язку – це не пута, що зв'язують людину. Це справжня людська свобода. Вірність обов'язкові підносить людину. Неодноразово він наголошує на тому, що справжнє особисте щастя – у виконанні обов'язку, що, чим глибший соціальний, політичний смисл обов'язку, тим щасливіша людина.

Однією із особливостей моральної свідомості як специфічної форми свідомості суспільної є те, що вона відображає об'єктивну соціальну необхідність потреби людей, суспільства, історичного розвитку в особливій суб'єктивній формі, що виражається в вигляді уявлень про належне (про те, що треба робити), встановлюючи наскільки відповідає цьому уявленню те, що фактично існує. Із уявлень про належне складаються моральні вимоги, розуміння того, які вчинки повинні

здійснювати люди. Стосовно до людини ці вимоги виступають, як її обов'язки: останні в узагальненій формі правил, що стосуються всіх, формулюються в моральних нормах, заповідях.

В.О.Сухомлинський постійно зупиняється на сукупності правил, які повинні виконувати учні. Ці правила сформульовані чітко, звучать афористично і духовно вражаюче, у вигляді деяких принципів, вимог, тобто так, як у народній педагогіці. Вимога допомагає вихованцеві збагнути суть і наявність потреби в тих чи інших звичаях і манері поведінки. У народній педагогіці вони виражаються по-різному: у цікавій розповіді про якийсь повчальний факт із життя людей, мудрій пораді когось із старших, афоризмі

Один з перших етичних принципів В.О.Сухомлинського стосується поняття „повинність”. Ось як про це він пише, звертаючись до своїх вихованців: „Людина повинна. Вся суть нашого життя полягає в тому, що ми всі зобов'язані, повинні. Інакше жити було неможливо. Живучи в суспільстві, ти на кожному кроці стикаєшся з іншими людьми, кожна твоя втіха, кожна радість чогось коштують іншим людям – напруження їх духовних і фізичних сил, турбот, неспокою, тривоги, роздумів. Життя перетворилося б на хаос, серед білого дня не можна було б вийти на вулицю, якби не було людського обов'язку” Ясне розуміння і суворе додержання твого обов'язку перед людьми – є справжня свобода. Чим людяніше, свідоміше ти додержуєш свого обов'язку перед людьми, тим більше береш ти з невичерпного джерела справжнього людського щастя – свободи. Спробуй звільни себе від обов'язку – і ти перетворишся в раба своїх примх. Бійся духовного поневолення своїми бажаннями, якщо не тримати їх у шорах і не підкоряти повинності, ти перетворишся в безвільну істоту” [2, с.38].

З обов'язку людина завжди поступається чимось іншій людині. У житті завжди буває так, що одній людині легше, іншій важче, одній дістається більше радощів, іншій – менше, одній краще, іншій – гірше. Мудрість людської повинності полягає в тому, щоб бачити і внутрішньо розсудити, де повинен ти і де повинні тобі. І „якби нам вдалося, образно кажучи, – пише педагог, – розкрити очі душі на ці найтонші людські взаємини, кожна людина завжди, буквально завжди, рахувалася б з ними, у моральному житті настала б загальна гармонія... Повинність – школа виховання бажань. Які звеличують людину” [2, с.38-40].

На думку В.О.Сухомлинського, саме у молодшому шкільному віці, коли душа дитини сприятлива до емоційних впливів, необхідно поспішати розкрити їй азбуку загальнолюдської моралі – початкову школу моральності, що складається із норм, які наростають за ступенем активності в утвердженні добра. Починається ця азбука моральної культури від біблійного „не чини іншим зла”, а завершується закликком „боротися проти зла і несправедливості”.

У роботах „Як виховати справжню людину”, „Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості”, „Сто порад учителю”, „Методика виховання колективу”, „Народження громадянина”, „Серце віддаю дітям”, „Павлівська середня школа”, „Розмова з молодим директором” та ряді статей В.О.Сухомлинський сформулював приписи, повчання відповідно до вікових періодів розвитку школярів. Розглянемо ці правила в загальному вигляді.

Педагог справедливо вважає, що піклування про людину, відповідальність людини за людину – основа організації й моральної єдності дитячого колективу. Визнаючи повинність вихованця перед колективом, він формулює закони справжньої дружби, вироблені декількома поколіннями школярів, які навчалися в Павлівській середній школі. Суть цих законів полягає в тому, що дружба – це моральне збагачення людини, віра в людину, вершина, з якої відкриваються найдрібніші деталі доброти і краси, добра і зла, вульгарності і потворності. У цих законах виражена гармонія: з одного боку, почуття особистої честі, гідності, а з іншого – почуття обов'язку, відповідальності за благо товаришів, за людей з якими особа вступає в складні відносини у процесі духовного життя.

Отже, проблема виховання в школярів повинності та обов'язку розглядається в творчій спадщині В.О.Сухомлинського в двох таких аспектах: як найважливіша суспільно-політична проблема, і як центральна проблема власної навчально-виховної теорії і практики. Для розв'язання даного завдання потрібно дотримуватись системного підходу, який передбачає формування обов'язку як трьохкомпонентного утворення що включає усвідомлення обов'язку, досвід морально-оцінної діяльності та діяльнісно-вольову сферу, а сутність методів, шукати в засобах народознавства.

Досить важливою є думка В.О.Сухомлинського про виховання в дітей любові та поваги до своїх батьків, рідних, близьких людей. Любити батька, матір, дідуся, бабусю – це означає творити добро, приносити їм радість, робити конкретні хороші вчинки, в яких би виражалась турбота про них. З цього приводу педагог висловлює таку повчальну мудрість: набагато легше любити все людство, ніж зробити конкретну хорошу справу для рідної тобі людини – матері. Він домагався того, щоб в роки дитинства дитяче серце не раз стиснув біль від думки про те, що матері нелегко, що вона переживає тяжкі хвилини напруженої праці. Необхідно розкрити очі дитини на

материнську працю, нехай кілька разів дитина встане разом з матір'ю – задовго до світанку, нехай піде з нею на ферму, побачить, як нелегко працювати – і в серці з'явиться співчуття. Відчуття серцем найдорожчої в світі людини – матері – є великою школою людяності, могутнім засобом облагородження [1].

Значне місце у вихованні підростаючого покоління В.О. Сухомлинський відводив трудовому вихованню дітей як у сім'ї, так і в школі, вихованню любові до праці, працьовитості, поваги до людей праці, на що сьогодні ми мало звертаємо уваги. „В трудовій діяльності народ бачить найважливіший засіб самовираження, самоствердження особистості ...Важливість виховного завдання в тому, щоб почуття особистої гідності, особистої гордості кожного вихованця ґрунтувався на успіху в праці” [3, с.132].

Водночас він відзначав, що марне витрачання часу, байдикування, ледарство проникає навіть у життя сільських дітей. Ці слова сьогодні є як ніколи актуальними. Дійсно, дітей перетворили в „бездушних споживачів радощів, вони навіть не усвідомлюють звідки та радість прийшла” [1, с.11].

Василь Олександрович стверджує, що справжнім громадянином стане лише той, у кого в зрілі роки прискорено заб'ється серце, коли він пригадає, які неповторні радощі давала у дитинстві щаслива, життєрадісна праця. Тому перед освітянами стоїть нерозв'язане важливе завдання у формуванні громадянина української держави – сформувати народне ставлення до праці.

Список використаних джерел та літератури:

1. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1978. – 263 с.
2. Сухомлинський В. А. Как воспитать настоящего человека / В. А. Сухомлинский. – К. : Рад. школа, 1978. – 136 с.
3. Сухомлинский В. А. О воспитании / В. А. Сухомлинский. – М. : Изд-во политической литературы, 1973. – 272 с.

Анотація
Г.И.Коберник

Формирование гражданских качеств школьников в педагогическом наследии В.А.Сухомлинского

В статье раскрыты педагогические условия формирования таких компонентов гражданского воспитания: обязанность, ответственность, нравственность, сознание, долженствование, любовь и уважение к своим родителям, близким людям.

Ключевые слова: гражданственность, обязанность, ответственность.

Summary
G.I.Kobernik

The Forming of Schoolchildren's Civil Skills in the Pedagogical Heritage of V.O.Sukhomlins'kyi

The pedagogical conditions of forming such components of civil upbringing as duty, responsibility, moral consciousness, love and respect to parents and close people are analysed in the article.

Key words: citizenship, duty, responsibility.

Дата надходження статті:

„2” вересня 2011 р.

УДК 37.018.1

Л.І.КОВИЛЯНСЬКА,

кандидат педагогічних наук, доцент
(м. Чернівці)

„...кожна людська особистість неповторна”

(ідеї В.О.Сухомлинського у професійній підготовці сучасних гувернерів)

У статті йдеться про можливості творчого використання ідей В.О.Сухомлинського у процесі професійної підготовки гувернерів у ВНЗ. Зокрема, розкривається бачення видатним педагогом індивідуального підходу у навчанні й вихованні дітей, підготовки учителів до його реалізації. Автор наголошує на доцільності вдумливого прочитання й інтерпретації поглядів В.О.Сухомлинського як теоретичного підґрунтя підготовки сучасних домашніх учителів/вихователів.

Ключові слова: гувернер, професійна підготовка, індивідуальний підхід, теоретико-методологічні засади.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Вітчизняна освіта сьогодні знаходиться на новому етапі свого розвитку: відбувається інтеграція у європейський та світовий освітній простір, виникають альтернативні педагогічні системи і типи навчальних закладів, удосконалюються теоретичні концепції, розробляються шляхи їх практичної реалізації, однак українська педагогіка

не зможе зайняти належного місця без творчого використання ідей, набутих попередніх століть, спадщини видатних педагогів минулого. Серед них особливе місце займає Василь Олександрович Сухомлинський. Не просто всесвітньовідома особистість, а „працелюб до самозабуття, закоханий у педагогічну справу”, „яскрава зірка першої величини на педагогічному небосхилі”, „людина чітко усвідомленої мети, справжній титан праці”, „людина великої душі, великого серця і розуму”, „унікальна особистість, яка випромінювала світло”, „обпалений добротою”, „поборник добра, краси, правди”. Все, що він створював, робилося з позиції користі для дитини; В.О.Сухомлинський сміливо проектував людину сильну, діяльну, активну й водночас добру, люблячу, щасливу.

Подвижник педагогічної науки ХХ століття не визнавав „бездітної педагогіки”, не терпів сліпого наслідування, „рецептурної педагогіки”, коли все розписано [5, с.90], не приймав і не схвалював будь-якої моди в педагогіці. Його думки співзвучні сьогоденню й відзначаються глибокою оригінальністю, новаторством. Яскравий талантизм, величезне прагнення до знань, сила волі, колосальна працьовитість, організованість, зібраність, цілеспрямованість – ось основа, на якій будувалась уся його життєва й творча діяльність. В.О.Сухомлинського характеризували скромність і вимогливість, невтомна праця розуму й душі, жадоба до праці задля загального добра, він, „Завжди був, як солдат у бою, як робітник біля верстата, як хлібороб у полі” [5, с.116] і сам являв собою довершений зразок людини майбутнього.

Спадщина В.О.Сухомлинського не потребує „осучаснення”, не слід намагатися прямолінійно „впровадити” чи адаптувати ідеї видатного педагога до реалій сьогодення, однак варто вдумливо й уважно проаналізувати їх як гуманістичну парадигму виховання, теоретичне підґрунтя для розробки сучасних педагогічних концепцій, у тому числі й підготовки педагогічних працівників. Це повною мірою стосується й губернерства як педагогічної системи, одного із альтернативних напрямів здобуття дошкільної та початкової освіти в Україні на сучасному етапі. В умовах кризи соціально-економічного, духовного, культурного розвитку суспільства особливого значення набуває сім'я як оптимальне природне середовище розвитку, виховання та навчання дітей. Саме тому держава здійснює кроки щодо підтримки та захисту сім'ї як соціального інституту, який відповідатиме за виховання, навчання та розвиток дітей. Спрямованість державних заходів на забезпечення можливості отримання освіти у домашніх умовах сприяла відродженню інституту домашніх вихователів/учителів. Дошкільну освіту, зокрема, яка є фундаментом, первинною складовою частиною системи неперервної освіти можна отримати як у дошкільному закладі, так і в сім'ї, відповідно до Закону України „Про дошкільну освіту”. Професійна діяльність домашнього педагога/вихователя передбачає освітньо-виховну діяльність, соціально-педагогічну допомогу сім'ї, психотерапевтичну, корекційну роботу та педагогічну просвіту батьків. Ґрунтовні теоретичні розробки проблеми губернерства визначають наступні можливі оптимальні шляхи його розвитку у ХХІ сторіччі: робота з дітьми з особливими потребами; губернери-домашні учителі; губернери-вихователі та губернери-батьки-вихователі у дитячих будинках сімейного типу [4, с.234-235]. Усі ці категорії фахівців – педагогічні працівники різних кваліфікацій та напрямів педагогічної освіти. Саме тому найближчим часом низкою державних законодавчих актів необхідно визначити їх статус, права й обов'язки, можливості отримати категорії та звання відповідно до розповсюдженої практики атестації педагогічних кадрів, пільги, вирішити проблеми визначення педагогічного та загального стажу роботи, можливості державного контролю за їх діяльністю, пенсійне забезпечення, підвищення кваліфікації тощо. Не аби якого значення набуває й необхідність теоретико-методологічного обґрунтування концепції професійної підготовки губернерів у вищих навчальних закладах, підґрунтям якої, зокрема, є спадщина видатних педагогів, у тому числі й Василя Олександровича Сухомлинського.

Аналіз досліджень і публікацій... Проблема професійного розвитку фахівця, становлення його особистості активно розробляється у професійній педагогіці, психології, акмеології і знаходить своє відображення у науковому доробку С.Батищева, Н.Гузій, А.Деркача, Є.Климова, Т.Кудрявцева, Ю.Поваренкова, О.Романової, В.Рибалка, В.Шадрикова та інших. Питання оновлення вищої педагогічної освіти, розроблення теоретичних і методичних засад професійно-педагогічної підготовки студентів здійснюється у працях В.Андрущенка, В.Бондаря, О.Глузмана, О.Дубасенюк, А.Капської, Л.Кондрашової, Н.Кузьміної, О.Кучерявого, В.Лугового, О.Пехоти, В.Семиченко, В.Сластьоніна, Л.Хомич та інших.

Проблема губернерства у історико-педагогічному, соціально-педагогічному, теоретико-практичному аспектах у останнє десятиліття активно досліджується вітчизняними та зарубіжними науковцями. У контексті нашого дослідження вартісними вважаємо праці й дисертаційні роботи Н. Ковалевської, О.Корх-Черби, Є.Сарапулової, В.Стинської, С.Трошиної (історичний аспект діяльності та підготовки домашніх педагогів); А.Бардінова, А.Богущ, О.Білої, Л.Безбах, Г.Беленької, А.Ганічевої, О.Савушкіної, Є.Петрової, Н.Рогальської, Д.Федоренко (зміст професійної підготовки губернерів у системі середньої професійної та вищої освіти); К.Волинець,

М.Головко, С.Куприянова, С.Марченко, Р.Охрімчук, Л.Пасечник, Н.Савельєвої, Т.Скорик, С.Теплюка, Т.Тимохіної, Т.Ткачук, О.Шароватової (професійно-педагогічна діяльність гувернера в умовах варіативної освіти), І.Акіншевої, Л.Завацької, З.Зайцевої, Н.Корпач, Т.Лодкіної, Н.Максимовської, В.Постового (специфіка діяльності соціального гувернера та його підготовки у ВНЗ). Усі ці наукові праці свідчать про інтерес науковців та практиків до проблеми й на користь її подальшого вивчення.

Формулювання цілей статті... З огляду на вище зазначене метою даної публікації є спроба аналізу, творчого прочитання та інтерпретації поглядів В.О.Сухомлинського на індивідуальне навчання й виховання як теоретичного підґрунтя професійної підготовки сучасних гувернерів у вищих навчальних закладах України.

Виклад основного матеріалу... Система освіти є одним з інструментів керування соціумом та показником ефективності його функціонування. Саме тому розвиток системи неперервної освіти, вагомою складовою якої є вища професійна освіта, забезпечує, з одного боку, самореалізацію, самовираження й самоствердження особистості, а з іншого – гарантує поступальний, стійкий та стабільний суспільний прогрес. До її основних тенденцій, що яскраво виявляються в ХХІ столітті, відносять більш глибоке усвідомлення значущості кожного освітнього рівня як органічної частини системи; комп'ютеризацію та технологізацію навчання; перехід від інформативних до активних методів і форм здобуття знань з включенням в діяльність студентів елементів проблемності, наукового пошуку, різноманіття форм самостійної роботи. Сьогодні відбувається переорієнтація вищої професійної освіти з гностичного („знаннєвого”) на діяльнісний підхід, а основна мета професійної підготовки розглядається як формування здатності до активної діяльності, професійної творчості, знання ж перетворюються на засіб розвитку особистості.

Важливим індикатором розвитку професійної вищої освіти є її орієнтація на потреби ринку праці, який суттєво змінився за останні десятиліття. Соціально-економічні перетворення в Україні покликали до життя нові професії, напрями підготовки, відродили спеціальності, що у минулі роки не вважалися суспільно затребуваними. Серед них – професія гувернера як фахівця з індивідуального виховання, навчання й розвитку дитини в умовах сім'ї. В Україні сьогодні фахівців індивідуального навчання й виховання – гувернерів – готують у системі вищої освіти як спеціалізації основних педагогічних спеціальностей – „Початкова освіта”, „Дошкільна освіта”, „Соціальна педагогіка”, „Музична освіта й виховання”. Система підготовки гувернерів, на думку С.Куприянова, у якості базових цілепокладальних компонентів містить, з одного боку, формування й розвиток необхідних професійних якостей (педагогічних знань, умінь, інтуїції), що забезпечать їм професійний підхід до діяльності, а з іншого – створення умов для постійного удосконалення власної педагогічної майстерності (формування установки на саморозвиток, залучення до експериментальної роботи) [2, с.10]. Зміст цієї підготовки інтегрує загальнопрофесійне навчання та пошук й розвиток індивідуального професійного іміджу. Професійна підготовка повинна забезпечити оволодіння майбутнім домашнім педагогом усім комплексом знань та практичних умінь для надання багатопрофільних послуг й педагогічної допомоги сім'ї в індивідуальному навчанні й вихованні дитини, її соціалізації, розвитку творчих здібностей, корекції поведінки; сприяти виробленню умінь надавати необхідну психолого-педагогічну допомогу батькам тощо.

Професійна діяльність є результативною тоді, коли структура особистості фахівця відповідає структурі його діяльності. Якісна підготовка гувернерів у ВНЗ опирається на положення, що обґрунтування її змісту базуватиметься на всіх елементах й аспектах майбутньої професійної діяльності як аналогів для створення інтегрованих блоків навчальних дисциплін. Крім того, зміст підготовки міститиме компоненти, що забезпечуватимуть всебічний розвиток особистості, загальноосвітню та професійну підготовку; матиме гнучку структуру й конструюватиметься на основі його моделі. Для розробки моделі професійної підготовки гувернерів суттєвим є визначення й усвідомлення змісту та особливостей його діяльності.

Професійна діяльність гувернера надзвичайно різнопланова й багатоаспектна, у ній виокремлюються інваріантна та варіативна діяльність, вибір якої визначається особливостями та запитамі сім'ї. Якщо інваріантна частина охоплює в основному схожі для більшості сімей вимоги (фізичний розвиток дитини, організація дозвілля, оволодіння навичками самообслуговування, підготовка до шкільного навчання, формування уявлень про оточуючий світ та суспільство, розвиток морально-етичних якостей, формування навичок культури поведінки тощо), то спектр варіативних видів є надзвичайно широким: від навчання іноземним мовам, музиці, основам образотворчого мистецтва, танцям до знайомства з прийомами самозахисту, альтернативних систем загартування й фізичного розвитку, навчання престижними видами спорту (теніс, фігурне катання, кінний спорт), формування технічних навичок, поглибленого розвитку особистісних

нахилів дитини [1, с.197]. Для значної частини сімей гувернер – фахівець, що здійснює також функції логопеда, реабілітолога, патронажної сестри з догляду за хворою дитиною тощо.

Педагогічна цінність гувернерства полягає перш за все у тому, що особистісно-орієнтований підхід дозволяє задовольнити освітні та соціокультурні запити різних категорій дітей різного віку, використовуючи потенціал спільного проживання у сім'ї. О.Савушкіна переконана, що гувернерство всеохоплююче і немає нічого, що не могло б стати змістом даної форми альтернативної освіти, а його особлива значущість визначається відсутністю жорсткої регламентації діяльності, гуманістичними відносинами учасників освітньо-виховного процесу, тривалим характером взаємодії між дитиною та вихованцем тощо [3, с.3-4]. Разом з тим говорити про відновлення гувернерства у формах минулих століть недоцільно і навіть шкідливо. Вибудовуючи сучасну модель, слід звернути увагу на наступні чинники:

- змінену систему батьківських запитів та потреб стосовно навчання і виховання дітей;
- сучасні проблеми сімейного виховання, спілкування батьків та дітей;
- потреби реформування сучасних освітніх закладів та системи позашкільної освіти у напрямі підвищення якості освіти, виховання та соціалізації дитини;
- тенденції розвитку освітніх систем в Україні та за кордоном;
- результативність індивідуального навчання й виховання як особливої педагогічної системи;
- характер та проблеми взаємодії освітніх закладів та сім'ї [2, с.6].

Аналіз вищезазначених чинників, їх урахування в моделі підготовки сучасних гувернерів дозволяє стверджувати, що гувернерство як педагогічне явище постало з потреби у формуванні яскравої неординарної особистості, здатної здійснювати подальший поступ людської цивілізації. Розвиваючись у надрах родинного виховання, воно відображало педагогічну орієнтацію та запити суспільства в цілому. Гувернерство не відноситься повною мірою ні до родинної, ні до державної форм виховання й навчання підростаючого покоління, а знаходиться на межі цих систем й очевидно саме цим є привабливим для значної частини населення. Для гувернерства як форми індивідуального навчання та виховання дітей притаманні такі ознаки: виховання й навчання дітей є індивідуалізованим; освітньо-виховний процес відбувається в домашніх умовах або в освітньо-виховній установі закритого типу, де створюється мікроклімат, наближений до умов родинного виховання; педагогічний процес організовується таким чином, щоб діти сприймали гувернера одночасно як вихователя та учителя й близьку людину, авторитет якої є не нижчим, ніж авторитет батьків [4, с.84].

Сучасне гувернерство повинно стати такою педагогічною системою, яка:

- автономно від інших освітніх систем чи у взаємодії з ними забезпечить всебічну і якісну освіту, виховання, соціалізацію та розвиток окремих категорій дітей;
- змодельює у стосунках гувернера з дитиною та членами родини умови гармонійного сімейного освітньо-виховного середовища;
- базуватиметься на потребах окремої родини і разом з тим задовольнятиме запити значної частини суспільства в особливих педагогічних технологіях, які забезпечуватимуть оптимальне поєднання сімейного та суспільного виховання та навчання [2, с.7].

Сучасне гувернерство здатне сприяти вирішенню цілого комплексу завдань, які складають суттєву проблему масової дошкільної та початкової ланок освіти. До них відносимо:

- забезпечення індивідуального темпу навчання на основі урахування пізнавальних можливостей конкретної особистості (стан здоров'я, характер сформованих пізнавальних інтересів тощо);
- вирішення і, що більш важливо, попередження можливих конфліктних стосунків у системі „учень – батьки – учитель”;
- досягнення терапевтичного ефекту при певних захворюваннях дітей, наприклад, невротичного синдрому, як наслідку шкільної дезадаптації дитини;
- повноцінне навчання й виховання дітей з проблемами здоров'я (соматичного характеру чи більш стійких порушень, що призвели до інвалідності);
- реалізацію інтелектуального потенціалу та психолого-педагогічний захист обдарованих дітей, особливо тих, що мають нестандартні прояви у поведінці;
- зняття синдрому „батьківської тривожності” та в цілому підвищення психолого-педагогічної культури батьків, що є окремих напрямом гувернерської діяльності сьогодні;
- здатність давати багатий дослідницький матеріал щодо сімейного виховання, спілкування та функціонування сучасної родини.

Крім того, відродження гувернерства дозволить більшості освітніх закладів переосмислити своє призначення, функції, зміст та форми діяльності, компенсувати негативні та актуалізувати позитивні можливості, які несе у собі процес реформування системи освіти [3, с.3].

Гувернерська діяльність відрізняється глибокою особистісною спрямованістю, може відбуватися в індивідуальних чи колективних формах (за умови наявності у сім'ї різновікових дітей), включає елементи навчання, виховання, розвитку та соціалізації особистості, має специфічні завдання, зміст, методи, носить неформальний й комфортний характер для усіх її учасників. Гувернерство – феномен соціальної сфери сучасного суспільства, головною характеристикою якого є індивідуалізація виховання й навчання дітей в умовах родини, яке здійснюється спеціально запрошеним педагогом. Така діяльність вибудовується на договірних основах, які передбачають економічну угоду, визначення освітніх потреб суб'єктів й функціональних обов'язків домашнього педагога, і як результат – передачу окремих соціалізуючих функцій родини фахівцеві-гувернерові. Незважаючи на те, що гувернерство – особлива форма домашньої освіти та виховання, воно реалізує й загальносуспільні цілі. Дві форми виховання – сімейна та суспільна – співіснують протягом століть, взаємодіючи між собою, та у залежності від типу суспільних стосунків розвивають певні сторони та напрями соціалізації особистості, формують культурні установки, норми та ідеали. Домашнє наставництво розглядається як тенденція соціальної взаємодії, соціальний механізм розвитку сімейного та громадського виховання й освіти. Гувернерство вирішує суспільні завдання в індивідуальній формі, у ньому консолідовані запити сім'ї, її освітній вибір, тобто така альтернативна освітньо-виховна система може трактуватися як соціокультурний механізм вирішення протиріч між свободою і необхідністю в соціалізації особистості (С.Марченко).

Домашній учитель, переконаний вчений Д.Федоренко, на багато десятиліть, а то й на ціле століття знадобиться для значної частини населення України. Він зауважує, що сучасний гувернер повинен відповідати вимогам національного державотворення, вітчизняної культурології на рівні світових потреб і стандартів, а надані ним знання, виховані уміння й навички визнаватися державою і підкріплюватися відповідним документом [8, с.5]. До переліку необхідних знань, які повинен опанувати домашній наставник, він відносить: українське православ'я, релігієзнавство (з розділами про іудаїзм, іслам та інші релігії, які існують на теренах України), малюнок, композицію, різні техніки орнаменталізації й розпису, ритміку, спів, народно-музичну та пісенну творчість українців, володіння музичними інструментами (бандура, фортепіано, баян, гітара), знання мов (окрім державної, на рівні спілкування – російською, англійською, французькою, німецькою), психолого-педагогічні знання, норми народної етики і етикету, медичні знання тощо. Науковець зазначає, що „у складному господарстві виховання, навчання і підготовки до життя підростаючого покоління в нових соціальних умовах і державних реаліях” потрібно самотужки долати труднощі та готувати високо кваліфіковані учительські кадри нової спеціальності.

Це означає, що теоретична та практична підготовка гувернерів у ВНЗ, оперта на системний, особистісно-діяльнісний та індивідуально-творчий підходи, повинна максимально сприяти формуванню професіоналізму майбутнього фахівця, його готовності до виконання професійних обов'язків, а інтеграція блоків дисциплін гуманітарної та соціально-економічної; природничо-наукової предметної й професійно-орієнтованої підготовки – стимулювати його професійно-особистісне становлення й зростання. Така підготовка повинна відбуватися в контексті особистісно-орієнтованої парадигми освіти й ґрунтуватися на загальнолюдських та особистісних цінностях, серед яких провідними є моральні та культурні орієнтири людини, що визначають спрямованість розвитку педагогічних систем, а практична педагогічна діяльність в гуманістично орієнтованому процесі будуватиметься через призму формування цінностей у майбутніх гувернерів, провідною з яких є визнання дитини (учня, вихованця) головною цінністю освітнього процесу.

Вища професійна освіта – це процес, що детермінується суспільними та особистісними ідеалами освіченості й одночасно сприяє загальнокультурному й професійному розвитку особистості. Гуманістична парадигма вищої професійної освіти визначається науковцями (Клушина Н., Чобітько М.) як сукупність методологічних й теоретичних передумов побудови процесу підготовки фахівця, серед яких найбільшу значущість мають сприйняття людини як найвищої соціальної цінності, творча самореалізація особистості, особистісно-орієнтований підхід до вирішення завдань професійної діяльності й досягнення високого рівня освіченості. Саме гуманістична парадигма освіти й складає серцевину теоретичної спадщини та основу професійної діяльності В.О.Сухомлинського, а тому повинна стати підґрунтям розробки концепції професійної підготовки учителів та гувернерів як особливої категорії педагогічних працівників.

Вважаючи виховання творенням Людини, В.О.Сухомлинський порівнює педагога зі скульптором, підкреслюючи, що вчитель – це людинознавець, об'єктом праці якого є найтонші сфери духовного життя особистості в процесі їх формування. Саме тому у творчій спадщині В.О.Сухомлинського проблема індивідуального підходу до дитини, методики індивідуального навчання й виховання займає особливе місце. „Людина неповторна”, „Розвиток індивідуальних

здібностей і нахилів учнів”, „Педагогіка серця”, „Моя педагогічна віра”, „Обережно: дитина!”, „Людина – найвища цінність” „Найвідсталіший у класі” - ось далеко не повний перелік статей видатного педагога, де він репрезентує своє бачення освітньо-виховної діяльності з розкриття індивідуальних здібностей, нахилів кожної дитини.

„Індивідуальні задатки, таланти, обдарування відзначаються великою різноманітністю, неповторністю поєднань, яскравістю особистих рис” [7, с.88], – писав В.О.Сухомлинський, а це означало, що „... кожна людська особистість неповторна, що виховання нової людини... полягає насамперед у розкритті цієї неповторності, самобутності, творчої індивідуальності” [7, с.93]. Працюючи з дітьми різного віку, починаючи від дошкільників, яких у Павлиші уперше почали систематично готувати до школи, він формулює кредо індивідуального виховання та навчання – „...вести кожного вихованця тією доріжкою, на якій з найбільшою яскравістю може розкриватися сила його розуму і умінь, майстерність і творчість. Скільки учнів – стільки й доріжок” [7, с.93].

Широко відомими є твердження видатного освітянина про те, що „немає абстрактного учня”, „Немає дітей обдарованих і необдарованих, талановитих і звичайних. Обдаровані, талановиті всі без винятку діти. Розпізнати, виявити, розкрити, виростити, виплекати в кожного учня його неповторно індивідуальний талант – це означає піднести особистість на високий рівень розквіту людської гідності” [7, с.96]. Таке розуміння навчання й виховання виокремлює педагогічну систему В.О.Сухомлинського й ставить її в один ряд з ідеями Я.-А.Коменського, Й.-Г.Песталоцці, А.Дистервега та інших видатних освітян минулого.

Вважаючи індивідуальну бесіду з вихованцем мистецтвом, В.О.Сухомлинський дає педагогам конкретні поради, як от – „умійте вислухати скаргу”, „бережіть таємницю, яку довірила вам людина”, „умійте бути терплячим...”, „умійте побачити в очах свого вихованця найтонші порухи його душі...”, „знайдіть слово – єдине слово треба шукати серед тисяч, – яке тонко, розумно, тактовно спонукало б вашого вихованця розкрити своє серце”, „передусім принесіть їм (дітям - Л.К.) радість...” [6, с.603-606]. Іншими словами учитель повинен прагнути відкривати в дитині нове і бачити її в процесі становлення, вірити в людину, у добрі начала у ній, бути терпеливим та витриманим, чуйним, уміти контролювати свої емоції, поєднувати сердечність з мудрістю, відчувати, чим живе, про що думає, з чого радіє і чим засмучується вихованець. Учні В.О.Сухомлинського згадують, що його мова була сповнена „... якоїсь зовні малопомітної, прихованої, внутрішньо ритмізованої, непоказної експресії,... пройнята наскрізною зацікавленістю, проблемністю” [5, с.210], а його педагогічні твори не є безликою теорією, усі вони наповнені конкретними прикладами з його шкільної практики, іменами учнів, подіями з його педагогічної діяльності, тобто максимально персоніфіковані, олюднені.

Володіючи феноменальною пам'яттю (наприклад, знав усього „Євгенія Онегіна” О.С.Пушкіна), В.О.Сухомлинський не тільки легко запам'ятовував прочитане й почуте, а й знав усіх дітей, які навчалися в школі (а їх було у різні роки до 570!), і не лише за прізвищами, а й їхню успішність, добре пам'ятав також й тих, хто закінчив школу, їх подальше життя та діяльність [5, с.69]. „Мене цікавила кожна дитина: хотілося знати, чим вона живе, що її хвилює і цікавить, які у неї радощі і прикрощі”, – писав В.О.Сухомлинський [5, с.99]. Це було першою умовою його системи роботи.

У „Спогадах про Сухомлинського” один з авторів згадує, що видатний педагог знаходив потрібну книгу чи помітку у записній книжці (а їх у нього було понад 40), згадуючи якогось учня, роки навчання, його подальшу долю. Особистісний інтерес В.О.Сухомлинського до кожного школяра не суперечив необхідності формування колективу та його впливу на становлення особистості. Колектив для нього – це множина індивідуальностей. Педагог вважав, що у кожного учителя повинні бути свої вихованці і це не входить у протиріччя із загальношкільним колективом, навпаки – такі школярі – це „люди, в яких він (педагог – Л.К.) залишає сам себе” [6, с.562] – зміцнять, згуртують маленькі особистості і це є умовою функціонування справжнього колективу як виховної сили.

Вартісними є думки та практична діяльність В.О.Сухомлинського щодо індивідуального навчання. Він був переконаний, що „... в навчанні має бути індивідуалізація – і в змісті розумової праці (в характері завдань), і часі” [6, с.437]. Добираючи індивідуальні завдання для школярів на кожен урок, працюючи з ними у позаурочний час, видатний освітянин притримувався думки, що учитель – „не строгий контролер”, а помічник, співрозмовник, одностудець учня. Тільки на такому уроці, додатковому занятті, занятті гуртка „...панує атмосфера взаємної доброзичливості,...панує інтелектуальне натхнення” [6, с.439]. Досягнення мети індивідуалізованого навчання повинно ґрунтуватися на певній системі принципів. Розглядаючи принципи індивідуалізації, доцільно в першу чергу назвати розроблені В.О.Сухомлинським ще 1966-го року „положення” у сфері розумової праці, які, на наш погляд, спрямовували учителя саме на індивідуалізацію навчання; тобто є системою принципів індивідуалізованої організації навчання.

Пам'ятаючи, що в губернерській діяльності взаємодія з батьками, позитивна співпраця й спілкування є однією з принципових основ роботи, актуальними будуть погляди В.О.Сухомлинського про єдність сімейного і суспільного виховання. У книзі „Павлиська середня школа” він писав, що найбільш повноцінне суспільне виховання – це шкільно-сімейне. Разом з тим усі шкільні проблеми повинні знаходити своє відбиття в родині, усі труднощі, які виникають у складному процесі шкільного виховання, спрямовані своїм корінням у родину, і що давно минув той час, коли громадськість була позбавлена можливості втручатися в навчально-виховний процес. У той же час він вказував й розходження виховання в родині та школі, особливості роботи школи з родиною, вважаючи, що у школі в процесі виховання переважає начало змістовне, у родині – емоційне. У той же час жодна суспільна установа не може прищепити дитині таких якостей, які формує родина. Саме тому вчителі повинні звертатися до родини як до того сприятливого ґрунту, на якому зростає, розвивається, виховується дитина, адже на моральному здоров'ї родини будується педагогічна мудрість школи. Порівнюючи педагогів і батьків зі скульпторами, що допомагають дитині творити власну особистість, він підкреслював важливість єдності позицій у цьому процесі. Шляхами шкільно-сімейного виховання відомий педагог вважав педагогічну просвіту батьків, вивчення сім'ї, участь батьків у навчально-виховному процесі як членів педагогічної ради, як учасників обговорення питань навчання і виховання, повсякденна участь родини у вихованні дітей і роботі школи. В.О.Сухомлинський рекомендував розташовувати школи поблизу від місця проживання, вивчати духовне життя кожної сім'ї, організовувати батьківські школи, піклуватися про здоров'я дітей. Утворена з його ініціативи батьківська школа в Павлиші передбачала курс педагогіки і психології (250 годин), при цьому батьки відвідували її відповідно до вікових особливостей дітей: 1 група – дошкільна (5-7 років); 2 група – I-II класи; 3 група – III-IV класи; 4 група – V-VII класи; 5 група – VIII-X кл. Кожній з них двічі на місяць читали лекції директор, завуч, найдосвідченіші вчителі проводили бесіди. При цьому теоретичні знання пов'язувалися з практикою виховання в родині, приділялась велика увага психології особистості, фізичному, моральному, естетичному і розумовому вихованню, розкривався зв'язок теорії і духовного життя дитини.

Для того, щоб ефективно здійснювати індивідуалізацію навчання та виховання, сам педагог повинен відповідати певним вимогам. Адже вихованець – дзеркало вихователя і „Проблему виховання здібностей, нахилів, покликання не можна розв'язати практично без безпосереднього впливу особистості педагога на особистість вихованців. Здібності виховуються тільки здібностями, нахили – нахилами, покликання – покликанням” [6, с.562], – пише В.О.Сухомлинський. У цьому правда переконань, життя та діяльності самого видатного Педагога.

Відновлення губернерства у його нових якостях може залишитися лише ідеєю, проектом, якщо не враховувати об'єктивні внутрішні та зовнішні суспільні умови, що детермінують його розвиток. Найсуттєвішими серед них є

- гідне місце повинні зайняти освіченість, культура, інтелігентність в українській державі XXI століття;
- державна підтримка (матеріальна, законодавча тощо) інновацій в освіті, у тому числі й губернерської системи навчання і виховання;
- можливості кожної окремої родини використовувати своє право надання дитині відповідної освіти;
- створення системи підготовки фахівців індивідуального навчання й виховання, починаючи від закладів середньої професійної та вищої освіти, з урахуванням потреб у перекваліфікації кадрів та отриманні другої спеціальності у системі післядипломної педагогічної освіти;
- створення позитивної громадської думки, різноманітних об'єднань батьків та фахівців індивідуального навчання й виховання з метою налагодження співпраці з державними освітньо-виховними установами.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку...
Таким чином, проектуючи й реалізуючи концепцію професійної підготовки сучасних фахівців індивідуального навчання й виховання в умовах сімейного виховання – губернерів, необхідно вдумливо та уважно аналізувати спадщину видатних педагогів минулого, зокрема В.О.Сухомлинського. Ідеї видатного педагога щодо індивідуального підходу у вихованні й навчанні дітей, підготовки педагогів до такої діяльності, взаємодії родини та школи є реальним теоретичним підґрунтям формування гуманістично спрямованої особистості майбутнього губернера у процесі вузівської підготовки. Подальшої розробки потребує дослідження еволюції науково-теоретичної думки вітчизняних та зарубіжних педагогів щодо педагогічного потенціалу індивідуального навчання та виховання та шляхів її творчого використання в сучасних умовах.

Список використаних джерел та літератури:

1. Куликова Т. А. Семейная педагогика и домашнее воспитание / Татьяна Александровна Куликова. – М. : Academia, 1999. – 232 с.
2. Куприянов С. В. Организация работы губернской службы / Сергей Владимирович Куприянов. – Иваново : Ивановский гос.ун-т, 1992. – 32 с.
3. Савушкина Е. В. Введение в специальность „Губернер” / Елена Васильевна Савушкина. – Рязань : Рязанский гос.пед. ун-т им.С.Есенина, 1999. – 23 с.
4. Сарапулова С. Г. Психолого-педагогічні основи навчально-виховної діяльності губернера / Євгенія Геннадіївна Сарапулова. – К. : МАУП, 2003. – 264 с.
5. Спогади про Сухомлинського / [упоряд. С. П. Заволока]. – К. : Рад. школа, 1990. – 223 с.
6. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. / Василь Олександрович Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 2 – 670 с.
7. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. / Василь Олександрович Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 5 – 639 с.
8. Федоренко Д. Хто почне першим? /Д. Федоренко // Освіта. – 2000. – 12-19 липня. – С. 5.

Анотація

Л.И.Кобылянская

„...каждая человеческая личность неповторима”

(идеи В.А.Сухомлинского в профессиональной подготовке современных губернаторов)

Статья посвящена рассмотрению путей творческого использования наследия В.А.Сухомлинского в процессе профессиональной подготовки губернаторов в ВУЗе. В частности, раскрывается обоснование выдающимся педагогом индивидуального подхода в обучении и воспитании детей, подготовки учителей к его реализации как теоретико-методологическое обоснование подготовки современных домашних учителей.

Ключевые слова: губернатор, профессиональная подготовка, индивидуальный подход, теоретико-методологические основы.

Summary

L.I.Kobylyans'ka

„... Each Human Person is Unique”

(V.O.Sukhomlyns'kyi Ideas in Professional Tutors Training)

In the article we consider ways of creative use of V.O.Sukhomlyns'kyi heritage in professional training tutors in higher education. In particular, the study revealed an outstanding teacher of individual approach in training and educating children, training teachers to implement it as a theoretical and methodological basis of training modern home teachers.

Key words: tutor, training, individual approach, theoretical and methodological foundations.

Дата надходження статті:

„29” серпня 2011 р.

УДК 371.11(477)

О.П.КОВАЛЬСЬКА,

здобувач

(м.Київ)

Діяльність керівників ЗНЗ щодо забезпечення правової освіти учнів початкової школи у контексті педагогічних поглядів В.О.Сухомлинського

Розглядається діяльність керівників ЗНЗ щодо забезпечення правової освіти учнів початкової школи, розкриваються шляхи здійснення правоосвітньої та правовиховної роботи з ними у контексті педагогічних поглядів В. О. Сухомлинського.

Ключові слова: правова освіта, правове виховання, правова культура, правова свідомість, управління правовою освітою учнів.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Процес становлення незалежної демократичної України з її прагненням стати повноправним членом європейської спільноти передбачає всебічне утвердження в суспільному та індивідуальному бутті цивілізованих норм життя на основі загальнолюдських цінностей та духовних, моральних і культурних засад життя українського народу. Тому мета сучасного освітнього процесу – не тільки сформувати необхідні компетенції, надати ґрунтовні знання з різних предметів, а й формувати громадянина, патріота; інтелектуально розвинути, духовно і морально зрілу особистість, готову протистояти викликам глобалізації життя [1, с.80].

На жаль, сучасний стан духовної культури і моралі суспільства в Україні викликає занепокоєння. Втрата ціннісних орієнтирів, прагматизація життя, пропаганда насилля з екранів

телебачення, нехтування правовими, моральними, соціальними нормами ведуть до руйнації усталених духовних цінностей. Значна кількість молоді не вміє між собою конструктивно спілкуватися, будь-яка нестандартна ситуація стає причиною конфлікту, стресу, проявів неадекватної поведінки. Це призводить до того, молодь відходить від реальної дійсності і шукає порятунку в алкоголізмі, наркоманії, віртуальному комп'ютерному середовищі. Така особистість не здатна створити міцну сім'ю, народити і виховати дітей, а це веде до поглиблення у країні демографічної кризи.

Враховуючи цілий ряд вищезазначених проблем, вимоги до сучасної освіти значно зросли. Як наслідок, правова освіта і правове виховання набули сьогодні загальнодержавного значення, оскільки, показники та якість правової освіти і вихованості громадян прямо впливають на розвиток України, як молодій державі.

Слід зауважити, що наукою в недостатній мірі приділено увагу питанню правової освіти учнів початкових класів та її ефективному управлінню у загальноосвітньому навчальному закладі, і тому ця проблема зумовила тему нашого дослідження.

Аналіз досліджень і публікацій... Сьогодні багато науковців, педагогів, психологів звертаються до проблеми визначення психолого-педагогічних засад правової освіти та правового виховання учнів загальноосвітнього навчального закладу, а особливо, учнів початкової школи.

У науковій літературі різні аспекти управління ЗНЗ досліджують В. Бондар, Б. Гаєвський, Л. Даниленко, Г. Єльнікова, Ю. Конаржевський, О. Кузьміна, В. Лазарев, В. Маслов, Н. Островерхова, Є. Хриков, Т. Шамова та ін.

Дослідженням проблеми правової компетентності керівників навчальних закладів займаються В. Олійник, В. Пальчиков. Питанням правової освіти учнів присвячено праці О. Аграновської, Л. Баліна, П. Баранова, О. Бойка, В. Головченко, М. Кейзерова, В. Котюка, В. Кригера, В. Оксамитного, О. Скакуна, В. Тищенко, М. Цвік.

Над проблемою ефективності правовиховного процесу працюють такі вчені, як І. Бех, Г. Васянович, І. Зязюн, В. Оржеховська та інші, які пов'язують ефективність виховання з управлінням виховними системами.

Питання формування правової культури учнів досліджують В. Дубровський, В. Іова, Л. Твердохліб, М. Фіцула; здійснення соціальної роботи з учнями девіантної поведінки розглядають А. Дробницька, В. Лютий, П. Соломенцев, Т. Федорченко, К. Шендеровський та ін.

Дослідженнями неправомірної поведінки „важких” підлітків та неповнолітніх правопорушників займаються С. Виготський, В. Войтко, В. Галузинський, М. Євтух, К. Єгошев, Е. Єрмаков, З. Зайцева, Л. Качинська, А. Ковалев, І. Козубовська, М. Кривко, Г. Миньковський, І. Невський, В. Процюк, Т. Раєвська, А. Тарас, А. Тузов.

Над дослідженням правосвідомості учнів працюють такі вчені як: Ю. Битяк, Н. Бура, Л. Васильєв, О. Ганзенко, Л. Герасіна, О. Данилян, О. Дзьобань, Н. Дімідова, М. Єнікеєв, О. Землянська, Ю. Калиновський, І. Коваленко, В. Коновалов, М. Костицький, В. Луньов, О. Петришин, О. Тодика, И. Фарбер та ін..

Формулювання цілей статті... Аналіз наукової літератури та організаційно-методичних матеріалів з питань управління правовою освітою учнів початкової школи засвідчив, що спеціальних досліджень щодо вирішення цієї проблеми не проводилося. Відтак, серед окреслених питань удосконалення управління правовою освітою залишається проблема раціональної організації управлінської системи початкової школи. Ці обставини і спричинили вивчення проблеми управління правовою освітою учнів початкової школи у загальноосвітньому навчальному закладі.

Виклад основного матеріалу... Як свідчить практика, для успішного управління правовою освітою учнів початкової школи, прийняття раціональних рішень щодо оцінки і вибору правильних управлінських дій, необхідна дієва система, яка має створити умови для формування особистості громадянина України, що має правову освіту, якому притаманні правова культура, усвідомлення цінності свобод і прав людини.

У Національній програмі правової освіти населення, поняття „*правова освіта*” трактується як здійснення комплексу заходів виховного, навчального та інформаційного характеру, спрямованих на створення належних умов для набуття громадянами обсягу правових знань та навичок їх застосування, необхідних для реалізації громадянами своїх прав і свобод, а також виконання покладених на них обов'язків [6].

Правова освіта органічно поєднана з правовим вихованням, спрямованим на формування у громадян належного рівня правової свідомості та правової культури. Правове виховання включає різні форми пропаганди права, прищеплення поваги до законів і свідомого їх виконання. Формування в Україні національної системи правової освіти та правового виховання розпочалося

із здобуттям державної незалежності і спирається на багатовікові традиції вітчизняної правової думки [3, с.702].

Одноставною є думка учасників засідання Всеукраїнської міжвідомчої координаційно-методичної ради з правової освіти населення (МКМР), які вважають, що правова освіта має бути безперервною й розпочинатися у дошкільних навчальних закладах, де діти отримують початкові знання про норми поведінки, установки щодо їх дотримання, виховується повага до батьків, вихователів, ровесників, людей похилого віку, а продовжуватися в освітніх навчальних закладах – загальних чи профільних [2].

Анкетування, яке проводилося з метою вивчення реального стану управління правовою освітою учнів у загальноосвітніх навчальних закладах серед 336 керівників ЗНЗ Хмельницької області, з числа яких були 136 директорів і 200 заступників директорів шкіл з навчально-виховної, виховної, наукової та методичної роботи, показало, що на питання стосовно віку, з якого краще розпочинати здійснювати правоосвітню роботу з дітьми, думки керівників розподілилися таким чином:

- з дошкільного віку – 30 %,
- з молодшого шкільного віку – 64 %.
- зі старшої школи – 6 %.

Ми погоджуємося з думкою респондентів про те, що саме у дошкільних навчальних закладах діти повинні вже отримувати початкові знання про правила поведінки, поглиблювати їх у початковій школі, далі – у основній школі.

На думку педагогів, науковців, молодший шкільний вік є важливим у становленні особистості дитини, бо саме у цьому віці закладаються основи особистісного розвитку учнів початкової школи. Для вікових особливостей дітей 1-4 класів є характерним незначний соціальний та моральний досвід, підвищена емоційність, вразливість і одночасно пластичність до морально-етичних впливів, імпульсивність та безпосередність поведінки, бажання постійно розширювати коло спілкування [1, с.80].

В. О. Сухомлинський у своїх працях наголошує на великій значимості виховання дітей у дошкільному та молодшому шкільному віці. Він стверджує: „У дитинстві закладається людський корінь. Жодної людської рисочки природа не відшліфовує – вона тільки закладає, а відшліфовувати нам – батькам, педагогам, суспільству” [10, с. 263].

Основними потребами дитини в початкових класах є потреби: у спілкуванні з людьми, в емоційному контакті, визнанні, оцінці своїх дій та вчинків, виявленні власних позицій у ставленні до інших, світу, у дружбі, товариськості, повазі до особистості, самоповазі, набутті нових знань та вмінь для пізнання довкілля.

„Це один з переконливих доказів того, що саме в період від народження до 10-11 років у мозку, у мислячій матерії відбуваються глибокі внутрішні зміни, завдяки яким дитина стає людиною. І найінтенсивніший період цих змін – від народження до 7-8 років, тобто до початку шкільного навчання. В цей період ніжна матерія дитячого мозку дуже чутливо сприймає невпинний потік інформації з навколишнього світу і все, що вона бачить, чує, запам'ятовується, відбивається в нейронах її мозку, і вона починає мислити. Якщо в цей період немає належного виховання, якщо дитина позбавлена того, що необхідно для її повноцінного розумового розвитку – вона не буде добре підготовлена до навчання. Те, що прогаiano в період від народження до 7-8 років, ніколи не надолужиш”, – зазначає В. О. Сухомлинський у своїй книзі „Батьківська педагогіка” [10, с. 263].

У подальшому, елементи правової освіти мають бути присутніми при вивченні курсу „Я і Україна” (1-4 клас), „Етика” (5-6 клас), „Людина і Світ”, „Історія України”, „Всесвітня історія”, „Економіка”, „Географія”. Нещодавно започатковано вивчення курсу „Практичне право” для учнів 8-х класів. У старшій профільній школі учням пропонується низка курсів за вибором, які мають на меті ознайомити школярів з головними постатями та подіями процесу утвердження демократії, прав і свобод людини, а також навчити застосовувати набуті правові знання на практиці. Серед них „Права людини”, „Історія держави і права України”, „Історія держави і права зарубіжних країн”, „Міжнародне гуманітарне право”, „Злочини проти особи”, „Злочини проти власності”, „Екологічне законодавство” тощо.

Школа нового покоління – це дитиноцентристська установа, теплий дім для дітей, у якому кожна, без винятку, дитина повинна почуватися потрібною, прийнятою, упевненою, успішною, а визначальною постаттю навчальних закладів завжди був, є і буде учитель. Найпершою рисою (якістю) кожного вчителя має бути вроджена любов до дитини та природний нахил до виховання, до синтезу народної й академічної педагогіки.

Провідна роль в житті учнів початкових класів, по праву, належить першому вчителю. Дуже часто внутрішнє самопочуття, емоційний настрій дитини залежить від особистості вчителя

початкових класів, оскільки для учнів 1-2 класів учитель залишається центральною фігурою, арбітром, авторитетом. Лише в 3-4 класах самооцінка, оцінка однолітків починає переважати оцінку вчителя.

Зовнішнім вираженням позиції дитини є її участь у різноманітних ситуаціях дитячого життя. Вона виявляється залежною від очікувань вчителя і дітей. Учні з не виправданими очікуваннями часто стають агресивними або, навпаки, пригніченими; боязкими або недовірливими, соціально інфантильними або неспокійними. Ці аспекти необхідно враховувати у роботі з дітьми та їх батьками [1, с.80].

В. О. Сухомлинський писав: „От устройства школы, от того, как видят жизнь ее питомцы, куда устремлены их духовные порывы, что они считают своим идеалом, зависит судьба общества. Школа – святыня и надежда народа. В школе учат не только читать, писать, думать, познавать окружающий мир и богатства науки и искусства. В школе учат жить” [9, с. 288].

Серцевиною виховного процесу у початковій школі є особистість – її нахили, здібності, потреби, інтереси, соціальний досвід, самовідданість, характер, а одним із визначальних принципів системи правової освіти та виховання є взаємозв'язок впливів: родини; вчителя; соціальних об'єктів; довкілля (освітнього простору).

Слід зазначити, що сьогодні перед інститутом сучасної сім'ї постали складні проблеми. Помітно, що діти, які виростають у неблагополучних сім'ях, недостатньо соціально зрілі, агресивні, а тому адекватно не сприймаються однолітками, що утруднює їхній особистісний розвиток [1, с.80].

На думку В. О. Сухомлинського, „Батько й мати – перші вчителі і вихователі. Як би добре не було поставлено виховання в дошкільному закладі, без батьківського слова, без батьківського вдумливого погляду на розумовий світ дитини, без атмосфери багатого, цікавого, повноцінного духовного життя в сім'ї – цього першого вогнища думки, почуття, рідного слова – немислимий повноцінний розумовий розвиток дитини, необхідний для успішного навчання в школі” [10, с.263].

Найбільш ефективним завжди вважалося виховання на прикладах життєдіяльності батьків (історії роду, що органічно поєднано з історією народу), навколишньої природи, розкриття секретів і величі національно-державної мови, культури, міжнародної ролі і місії Батьківщини, видатних здобутків її славних синів і дочок у всіх сферах світового поступу.

Оскільки першими вчителями дітей є їхні батьки (члени роду), то і й виховний процес має починатися з виховної роботи педагогічних колективів з батьками; з роз'яснення батькам та усвідомлення ними сутності й ролі матері та батька, природи і прав дитини; розуміння того, яку роль відіграє в житті немовляти (дитини) особистий приклад батьків: і в сімейно-родових стосунках, і в ставленні до їхніх батьків, до історії народу, до рідної природи, мови, культури, надії і держави; до принципів і норм поведінки, праці та побуту; зрештою - до процесу власного навчання й громадянсько-культурного зростання, бажання й уміння виховувати дітей [1, с.80].

В. О. Сухомлинський зазначає: „Сім'я – це джерело, водами якого живиться повноводна річка нашої держави. На моральному здоров'ї сім'ї будується педагогічна мудрість школи” [10, с.263].

Значною мірою, причиною збільшення правопорушень серед дітей є непорозуміння, які виникають у них з батьками. Учень, який з різних причин не отримує необхідного спілкування з членами своєї родини, намагається компенсувати це на вулиці. Сьогодні батьки, зайняті зароблянням засобів існування, не завжди приділяють достатньо часу своїм дітям. Дефіцит спілкування між батьками та дітьми призводить до сімейних проблем. Але є ситуації, коли батьки переобтяжують дітей своєю увагою. Психологи констатують той факт, що спалахи підліткової агресивності – це результат надмірної батьківської опіки. Тому, довіра до дитини – запорука успіху формування близьких стосунків в сім'ї [5, с.111].

Ще однією проблемою, яка потребує вирішення, залишається правоосвітня та правовиховна робота з самими батьками. Незважаючи на велику кількість педагогічної та правової літератури, сучасні батьки відчувають потребу у правових знаннях. Тому навчальний заклад має спланувати „батьківські правові всеобучі”, „консультації” для батьків, зустрічі з психологом, щоб надати дієву допомогу батькам у вихованні дітей.

Разом з тим, правову освіту не можна вважати лише завданням сектора освіти. Необхідно забезпечити тісний зв'язок з сім'єю, засобами масової інформації у поєднанні з ціленаправленою політикою держави щодо вирішення питань правової освіти учнів початкової школи.

Сучасному вихованню має бути повною мірою властива випереджувальна роль у демократичному процесі державотворення, воно має стати засобом відродження національної культури, зупинення соціальної деградації, стимулом пробудження високих моральних якостей – совісті, патріотизму, людяності, почуття громадянської і власної гідності, творчої ініціативи тощо;

засобом самоорганізації, особистісної відповідальності дітей та молоді; запорукою громадянського миру і злагоди в суспільстві [1, с.80].

Правоосвітня та правовиховна робота в класі багато в чому зумовлена індивідуальними і груповими особливостями учнів класу, в якому вона проводиться. Тому класному керівнику необхідно побачити і зрозуміти специфічні риси класного співтовариства, визначити рівень розвитку учнівського колективу, сформованості в ньому міжособистісних стосунків і спільної діяльності, щоб потім мати можливість обрати найбільш оптимальний шлях, форми і засоби побудови виховної системи класу.

На жаль, серед проблем, які найчастіше визначають класні керівники при плануванні виховної роботи з класом на рік є проблема неправомірної поведінки учнів, низький рівень їх культури та виховання, незгуртованість класного колективу, байдужість батьків до навчання та виховання дитини. В. О. Сухомлинський писав: „Бездоглядність у дитинстві – насіння, яке дає свої плоди в зрілі роки. Пора і батькам, і вчителям глибоко усвідомити, що ні школа без сім'ї, ні сім'я без школи не можуть упоратися з найтоншими, найскладнішими завданнями становлення людини” [10, с.263].

Реалізація програми „Основні орієнтири виховання” І. Д. Беха має на меті допомогти класному керівнику виховати у дитини ціннісне ставлення до себе, до сім'ї, родини, людей, до праці, до природи, до культури і мистецтва, до суспільства і держави.

Також, Програмою передбачається залучення учнів до різних форм творчої та суспільно-корисної діяльності, зокрема: пізнавальної, оздоровчої, трудової, художньо-естетичної, спортивної, пропагандистської, ігрової, культурної, рекреаційної, екологічної, що організовуються у години дозвілля, тобто у позакласний час [1, с.80].

Програма виховання учнів реалізується у процесі організації:

- навчально-виховної діяльності;
- позаурочної та позакласної діяльності;
- позашкільної освіти;
- роботи органів учнівського самоврядування;
- взаємодії з батьками, громадськими організаціями, державними установами

У процесі поетапної реалізації програми виховання класний керівник (вихователь) повинен керуватися особистісно зорієнтованим підходом до здібностей, нахилів кожного учня, тим самим створюючи умови для саморозвитку, самовдосконалення, самореалізації на основі національних та загальнолюдських цінностей [1].

Важливу роль у здійсненні правоосвітньої та правовиховної роботи з учнями початкової школи класному керівнику допоможе складання соціального паспорту класу та щомісячне його поновлення. Інформація про те, хто з дітей належить до категорії сиріт, чи перебуває під опікою; проживає в багатодітних чи малозабезпечених сім'ях; є інвалідом чи виховується в неблагополучній сім'ї; чиї батьки виїхали за кордон або ведуть неналежний спосіб життя допоможе класному керівнику визначити сім'ї, що опинилися у складних життєвих умовах і вчасно здійснювати заходи превенції.

Великою допомогою у даному напрямку класним керівникам має стати методичне об'єднання класних керівників, наставництво, робота творчих груп. Адже в творчому колективі завжди знайдуться ті, хто зможе дати мудру пораду чи поділитися досвідом.

Доцільно класному керівнику 1 раз в семестр проводити анкетування чи тестування щодо визначення рівня вихованості учнів. Це дасть змогу побачити результативність проведеної правовиховної роботи з учнями, виявити слабкі місця і спланувати роботу на наступний семестр щодо ліквідації недоліків.

При плануванні виховної роботи з класом у правовому напрямку класному керівнику обов'язково слід включити розділ „Захист дитини”, де буде передбачено заходи соціальної допомоги дітям-сиротам, дітям, що залишилися без опіки батьків, та дітям, які не мають належних умов для виховання в сім'ї, надання матеріальної допомоги, безплатного харчування, забезпечення спортивною формою, підручниками. Актуальним тут буде і соціальний захист обдарованих учнів, які не мають належних умов для розвитку в сім'ї.

Класному керівнику можна запропонувати найрізноманітніші форми проведення правовиховної роботи в класі з учнями. Це може бути: правова студія; рольова гра; тренінг; семінар-практикум; круглий стіл; брейн – ринг; диспут; КВК; гра; практикум; правовий турнір; години спілкування; анкетування; тестові завдання для вивчення особистості учня; заняття з батьками (Пам'ятки для батьків); засідання клубу „Довіра” тощо.

В. О. Сухомлинський писав: „Ні на хвилину не забувайте про те, що саме головне і важливе у сучасній школі – виховання духовно багатой особистості. Забуваючи про це, ми часто отримуємо моральних калік, з головою, заповненою формулами, теоремами, датами і цифрами,

но не розуміючих людей, не готових і не бажаючих давати своїм знанням життєво-практичні навички” [7, с.112].

Серед форм і методів набуття учнями правової освіти важливе місце повинна займати позакласна правовиховна робота. Тут і бесіди, виховні години, конференції, диспути, батьківські лекторії, збори, зустрічі з працівниками органів юстиції, правоохоронних органів, практичні заняття з формування навичок застосування правових знань тощо. Знання і дотримання законів права вносить порядок і врегульованість у життя людей, вимагає точного і постійного дотримання громадянами покладених на них обов'язків і, в той же час, активного використання наданих їм прав [8, с.17].

Показниками успішної діяльності класного керівника у напрямку правовиховної роботи з учнями має стати динаміка зростання рівня вихованості школярів, організованості і згуртованості класного колективу, висока навчальна мотивація, тенденція до підвищення якості знань, активність учнів класу в позаурочній діяльності, гуртковій роботі, зменшення кількості правопорушень, активна участь батьків у виховному процесі, захищеність та комфортність умов перебування кожного вихованця в класі, в школі.

В цілому ж, керівники загальноосвітніх навчальних закладів, поряд із позитивними тенденціями вирішення питань управління правовою освітою учнів початкової школи, мають врахувати цілий ряд перешкод, серед яких домінують:

- недостатній рівень професійної компетентності педагогів, зокрема, їх правової, діагностичної, технологічної культури;
- функціональний підхід до освіти та виховання (за окремими другорядними напрямами втрачається цілісність особистості, її суб'єктність);
- односторонність навчальних і виховних впливів, не орієнтованих на учня як суб'єкта своєї діяльності;
- відсутність у масовій практиці школи постійного моніторингу якості правоосвітньої та правовиховної роботи, діагностики рівня правової освіти учня;
- слабка, часто епізодична взаємодія педагогів і батьків, школи і громадськості у правовому навчанні та вихованні учнів;
- недостатній рівень науково-методичної роботи з педагогами, класними керівниками в школі;
- неналагодженість системи управління правоосвітньою та правовиховною роботою у школах.

З вищезазначеного можна зробити висновок, що керівники ЗНЗ, володіючи системними знаннями і мистецтвом управління, для успішної реалізації правоосвітньої та правовиховної роботи з учнями початкової школи, повинні вміти означити мету своєї діяльності і виробити стратегію, з'ясувати засоби її досягнення, врахувати типові недоліки і успішно реалізовувати прийняті рішення на практиці при безпосередній участі людей, тобто управляти ними системно [4, с.202].

Висновки... Сподіваємося, що розглянуті нами актуальні аспекти управлінської діяльності керівників щодо забезпечення правової освіти початкової школи в умовах загальноосвітнього навчального закладу сприятимуть акцентуванню уваги керівників на вирішення важливих завдань реалізації цієї проблеми, налагодженню відповідної системи роботи, адже, як відомо, системний підхід до розв'язання управлінських завдань впорядковує повсякденну працю керівника, виводить його на рівень наукового управління з мінімальними затратами ресурсів.

Список використаних джерел та літератури:

1. Бех І. Д. Нові орієнтири виховання учнів 1-12 класів загальноосвітніх навчальних закладів України. Програма / Бех І. Д. – Тернопіль : Навчальна книга-Богдан, 2008. – 80 с.
2. Бігун С. Правова освіта населення – не лише знати, але й вміти : [Електронний ресурс] / Бігун С. – Режим доступу : <http://www.yur-gazeta.com/oarticle/1258/>.
3. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; [гол. ред. В. Г. Кремень]. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
4. Кизименко Л. Д. Управління в освіті : зб. матеріалів V Міжнар. наук.-практ. конференції, 14-16 квітня 2011 р., Львів / відп. ред. Л. Д. Кизименко. – Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2011. – 376 с.
5. Коваленко О. Підліток та його батьки: чи можливе порозуміння? / Коваленко О., Шведко К. // Шкільна бібліотека. – 2007. – № 6. – С. 111.
6. Національна програма правової освіти населення : Указ Президента України від 18 жовтня 2001 року № 992/2001.
7. Родчанин Е. Г. Гуманист. Мыслитель. Педагог: Об идеалах В. А. Сухомлинского / Родчанин Е. Г., Зязюн И. А. – М. : Педагогика, 1991. – 112 с.
8. Склярєнко Н. М. Позакласна правова робота – важлива складова виховання громадянина України / Склярєнко Н. М. // Шкільна бібліотека. – 2007. – № 4. – С. 17.

9. Сухомлинский В. А. Как воспитать настоящего человека / Сухомлинский В. А. // Педагогическое наследие / сост. О. В. Сухомлинская. – М. : Педагогика, 1990. – 288 с.
10. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка / Сухомлинський В. О. – К. : Рад. школа, 1978. – 263 с.

Анотація

О.П.Ковальська

Деятельность руководителей общеобразовательных учебных заведений по вопросу обеспечения правового образования учеников начальной школы в контексте педагогических взглядов

В.А.Сухомлинского

Рассматривается деятельность руководителей общеобразовательных учебных заведений по вопросу обеспечения правового образования учеников начальной школы, раскрываются пути решения правообразовательной и правовоспитательной работы с ними в контексте педагогических взглядов В.А.Сухомлинского.

Ключевые слова: правовое образование, правовое воспитание, управление, управление правовым образованием.

Summary

O.P.Koval's'ka

The Leaders Activity of General Educational Establishments in Providing a Legal Education of Primary School Pupils in the Context of Pedagogical Views of V.O.Sukhomlyns'kyi

The leaders of general educational establishments activity is considered providing a legal education of primary school pupils, the ways of decision of laweducational and educational work with them in the context of pedagogical views of V.O.Sukhomlyns'kyi.

Keywords: legal education, education, management, legal management

Дата надходження статті:

„2” вересня 2011 р.

УДК 37(477)(092):37.015.31:796

Г.П.КОВАЛЬЧУК,

кандидат педагогічних наук
(м.Кам'янець-Подільський)

Проблема фізичного виховання та зміцнення здоров'я школярів у творчій спадщині В.О.Сухомлинського

У статті розкрито питання фізичного виховання школярів та зміцнення їх здоров'я у поглядах В.О. Сухомлинського. На основі аналізу його педагогічних праць та досвіду роботи учительського колективу Павлівської середньої школи автором здійснена спроба окреслити шляхи удосконалення діяльності загальноосвітніх закладів з проблеми фізичного виховання та піклування про здоров'я учнів.

Ключові слова: фізичне виховання, здоров'я, педагог, навчання, фізична праця, школярі, фізична культура, спорт, фізична досконалість.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Суспільно-політичні зміни та соціально-економічні процеси, які відбуваються в Україні в останні роки, поставили перед суспільством нові освітні вимоги до навчання і виховання підростаючого покоління, зміцнення його здоров'я та розвиток фізичної культури, реалізація яких знайшла відображення у законах України „Про освіту”[2], „Про фізичну культуру і спорт”[3], у Національній доктрині розвитку освіти України XXI ст. [4], Національній доктрині розвитку фізичної культури і спорту [5], державній програмі розвитку фізичної культури і спорту на 2007-2011 роки [1], цільовій програмі „Здоров'я через освіту”, в „Основах законодавства України про охорону здоров'я” та ін.

Проблема здоров'я і фізичного виховання дітей особливо гостро постала на початку третього тисячоліття. Гуманізація освіти потребує якісно нового підходу до потреб дитини – навчання свідомого ставлення молодого покоління до збереження та зміцнення здоров'я, пристосування до умов наявного в Україні рівня безпеки, що залежить від стану навколишнього середовища, державної системи підтримки безпеки людини та індивідуальної захищеності. Здоров'я підростаючого покоління є невід'ємною складовою частиною загальнолюдських цінностей будь-якої держави. Воно тісно пов'язане з рівнем розвитку держави та її місцем серед когорти провідних країн світу. Незважаючи на ряд заходів щодо покращення стану здоров'я дітей, які пропонуються керівними освітніми та науковими установами, в Україні спостерігаються лише поодинокі випадки успішної їхньої реалізації у діяльності роботи навчально-виховних закладів. Саме тому в умовах розбудови національної системи освіти важлива роль належить аналізу

педагогічної спадщини не тільки діячів сучасності, а й минулого щодо проблеми фізичного виховання школярів та зміцненню їх здоров'я. Значний внесок у розвиток цієї проблематики зробив видатний педагог-гуманіст – В.О.Сухомлинський. Педагогічна система В.О. Сухомлинського розкриває максимум можливостей для формування і збереження здоров'я школярів. Так, Павлівська середня школа, директором якої, починаючи з 1944 року і до кінця свого життя, був В.О. Сухомлинський, стала місцем для втілення всіх його педагогічних проєктів у життя, в тому числі і піклування про здоров'я школярів, що стало досить актуальним саме у повоєнний період.

Фізичне виховання учнів було однією із провідних проблем наукової і практичної діяльності Василя Олександровича. Питанням фізичного виховання та збереження здоров'я дітей він присвятив цілий ряд книг та статей. У своїх творах „Павлівська середня школа”, „Сто порад учителям”, „Розмова з молодим директором школи”, „Серце віддаю дітям” та ін. він розкрив їх виховні можливості. Вивчаючи медичну літературу, Василь Олександрович переконався в необхідності розуміння педагогом внутрішніх фізіологічних, психічних, вікових і статевих процесів, що відбуваються в організмі школярів. Він стверджував, що „педагог не має права не знати, що робиться з дитиною, чому вона нездорова, як стан здоров'я позначається на її розумовому і моральному розвитку” [8, с.43].

Аналіз досліджень і публікацій... Широкий спектр актуальних проблем, висвітлених у педагогічних працях та втілених у практичну діяльність Василем Олександровичем Сухомлинським, вивчався багатьма вітчизняними та зарубіжними вченими, а саме: М.Я. Антонцем, І.Д. Бехом, А.С.Биком, А.М. Богущ, Л.С.Бондар, Л.І. Дехтяренко, В.Ф. Деркач, І.А. Зязюном, Н.А.Калініченко, С.Г. Мельничуком, Н.С.Побірченко, О.Я. Савченко, О.В. Сухомлинською, М.І.Сметанським, В.Л. Федяєвою, М.Д. Ярмаченком, російськими науковцями – М.В.Богуславським, В.Г. Риндак, М.І. Мухіною, С.Соловейчиком та іншими зарубіжними дослідниками – М. Библиком, С.Лашиною (Польща), А. Кокеріля (Австралія), Еріки Гартманн, В.Іффертом (Німеччина), Дугласом Ларша (США), Бі Шуджі, Лі Цзихуа, Ван Ігао (Китай), Христосом Франгосом (Греція).

Окремі аспекти дослідження фізичного виховання та його вплив на здоров'я та загальний розвиток особистості школяра в педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського знаходимо у науковому доробку В.П. Горащука, М.Д. Зубалія, О.М. Іонової, В.Н. Ликова, В.П. Оржеховської, Н.С.Побірченко, С.М. Шевченко та ін.

Формулювання цілей статті... З огляду на важливість цієї проблеми та її недостатню розробленість із позицій сучасної історико-педагогічної науки метою нашої статті є висвітлення педагогічних поглядів видатного педагога-гуманіста щодо фізичного виховання школярів та збереження їх здоров'я, критичне переосмислення результатів його творчих підходів і наукових здобутків та визначення їх цінності для педагогічної науки і практики роботи в освітніх закладах України.

Виклад основного матеріалу... В.О. Сухомлинський фізичне виховання та збереження здоров'я підростаючого покоління розглядав як невід'ємну складову частину всебічного гармонійного розвитку особистості. Він пристрасно і переконливо стверджував: „Добре здоров'я, відчуття повноти, невичерпності, фізичних сил найважливіше джерело життєрадісного світосприймання, оптимізму, готовності подолати будь-які труднощі. Хвора, квола, схильна до захворювань дитина – джерело багатьох негод” [8, с.125].

Вважаючи здоров'я визначальним фактором успішного навчання і розвитку дітей він шукав шляхи його поліпшення. Рекомендації Василя Олександровича ґрунтуються на спільному розв'язанні проблеми фізичного виховання, збереження здоров'я основою життєдіяльності у школі і сім'ї: „Заняття фізкультурою і спортом відіграють певну роль у всебічному розвитку учнів лише тоді, коли вся навчально-виховна робота пройнята турботою про здоров'я” [8, с.140].

Збереження і зміцнення здоров'я дітей видатний педагог сприймав як найважливіший аспект практичної діяльності директора школи і кожного вчителя. Виступаючи на Кіровоградській обласній науково-практичній конференції у 1965 році з доповіддю „Яким бути директору середньої школи?”, В.О. Сухомлинський значну увагу приділив питанню збереження здоров'я дітей, попередження перевантаження їх у процесі навчання, наголошуючи при цьому, що деяким любителям методів ефективного прискореного та інтенсивного навчання не потрібно гратись із здоров'ям дітей. Видатний педагог вважав, що за форсоване введення трирічного навчання в початковій школі – без серйозного підвищення педагогічної культури всіх учителів, без збагачення всього інтелектуального життя дитини, – нам доведеться розплачуватись здоров'ям дітей.

Досліджуючи причини неуспішності і другорічництва, Василь Олександрович прийшов до висновку, що „у 85 процентів невстигаючих і відстаючих головна причина відставання, незнання,

незадовільної роботи на уроках і вдома, другорічництва – поганий стан здоров'я, якесь захворювання чи нездужання, найчастіше зовсім непомітне для лікаря, таке, що піддається діагностуванню тільки в результаті спільних зусиль матері, батька, лікаря і вчителя. Перед нами відкрилися непомітні з першого погляду, замасковані дитячою жвавістю і рухливістю захворювання серцево-судинної системи, дихальних шляхів, шлунково-кишкові. З кожним роком нам стає дедалі зрозумілішою і зрозумілішою залежність духовного життя дитини – інтелектуального розвитку, мислення, уваги, пам'яті, посидючості – від „гри” її фізичних сил” [8, с.125].

Питання зміцнення здоров'я дітей не сходили з порядку денного педагогічної ради Павлівської середньої школи, вони постійно розглядалися на заняттях психологічного семінару. Так, лише протягом 1960-1966 років обговорювались такі питання: „Здоров'я і духовне життя дитини”, „Режим праці і відпочинку”, „Харчування і здоров'я дитини”, „Попередження захворювання серця”, „Слух і зір дитини”, „Діти з уповільненими мислительними процесами” та ін. Так, про стан здоров'я першокласників педагогічній раді доповідав лікар. Діти, у яких були виявлені слабкість серцево-судинної системи, дихальних шляхів, порушення обміну речовин, неврози, перебували під постійним наглядом. „Ми стараємося запобігти розвиткові хвороби, зміцнити захисні сили організму: разом з батьками дитини ми встановлюємо для неї режим праці і відпочинку, режим харчування”, – писав видатний педагог у праці „Павлівська середня школа” [8, с.126]. Тому залежно від стану здоров'я, – на думку педагога, кожна дитина потребувала не тільки індивідуального підходу, але й цілої системи заходів, які б зберігали і зміцнювали здоров'я.

У Павлівській середній школі були чітко окреслені основні напрямки виховної роботи щодо реалізації завдань фізичного виховання та зміцнення здоров'я у школярів: санітарно-гігієнічні вимоги до зовнішніх умов життя і до режиму праці та відпочинку учнів; особливості організації фізичної праці дітей як важливого засобу зміцнення здоров'я; фізичне виховання на уроках фізичної культури і в процесі позакласної спортивно-масової роботи; організація активного діяльного відпочинку учнів; система бесід про людину і особливості людського організму; оптимальне чергування розумової і фізичної праці; оздоровча спрямованість системи фізкультурних занять: уроків фізичної культури, ранкової зарядки, фізкультхвилинок, динамічних перерв; створення широкої мережі спортивних секцій і залучення школярів до активної участі в них („спорт – улюблене заняття кожного учня”); спортивні ігри, змагання, спартакіади (легка атлетика, гімнастика, плавання, верхова їзда; катання на ковзанах і лижах, велосипеді; зимові розваги, побудова снігової фортеці тощо); утвердження у свідомості учнів необхідності уважного і дбайливого ставлення до свого здоров'я і здоров'я інших. Активна пропаганда і утвердження здорового способу життя – створення позитивного психологічного мікроклімату, „урок повинен викликати позитивні емоційні почуття, тобто почуття задоволення роботою, здорове почуття втоми” [7, с.14].

Велику увагу В.О. Сухомлинський приділяє природному джерелу оздоровлення дітей: ранкова гімнастика, душ, улітку – купання та ходіння босоніж, мандри до лісу, в поле. Важливо, щоб діти більшу частину доби будь-якої пори року бували на свіжому повітрі, багато рухалися й не засиджувалися над підручниками одразу після шкільних занять. Не можна, щоб домашня розумова праця втомлювала. Другу половину дня діти мають проводити не за підручниками й не в закритому приміщенні. Природа, за твердженням видатного педагога, – це сад здоров'я, фізичного й духовного. Він вважав, що школа під блакитним небом, уроки мислення на природі – то мандрівка до джерела емоцій, образного сприйняття світу, єднання з прекрасним і початок духовного здоров'я малечі й підлітків.

Спостерігаючи багато років за розумовою працею учнів початкових класів, В.О.Сухомлинський дійшов висновку, що центром педагогічних зусиль має бути дитина з її інтересами, потребами, особливостями природних задатків. Очевидно, що в організмі кожної людини природою закладаються індивідуальний режим, специфічна внутрішня вібрація, якій відповідає певний напрям творчої діяльності (наукової, художньої, технічної). Якщо людина знаходить творчу, „сродну” працю, живе за індивідуальним режимом, перебуває „у власній стихії”, то вона реалізується як особистість, що позитивно впливає на її здоров'я: „Фізична праця відіграє таку саму важливу роль у формуванні фізичної досконалості, як і спорт. Без здорової втоми людині не може бути повною мірою доступна насолода відпочинком” [8, с.137].

Багаторічні спостереження В.О. Сухомлинського свідчать про те, що, „...багато трудових процесів, у яких гармонійні, красиві, злагоджені рухи людського тіла можна прирівняти до гімнастичних вправ. За динамікою та естетичною виразністю рухів така праця стоїть нарівні з гімнастикою (косіння сіна вручну, мурування цегляних стін). Молодь виконує таку фізичну роботу з великим задоволенням, особливо в колективі. Вихованці, які займаються такою працею протягом усього часу перебування в школі, відзначаються чудовим фізичним розвитком, красою,

гармонійною пропорційністю органів, пластичністю рухів, умінням докладати фізичних зусиль відповідно до мети руху. „Характерною рисою їх фізичного розвитку є поєднання стрункості, краси постави, пластичності рухів і фізичної сили. Вони шукають красу в усякій фізичній праці, прагнуть до естетичної досконалості будь-якого трудового процесу” [8, с.138]. Порівняно із спортом така праця має навіть переваги: „...в ній більше відтінків, що виявляються в різноманітному поєднанні фізичної сили і майстерності, вміння” [8, с.138].

Видатний український педагог відзначав, що велику роль у фізичному і духовному розвитку дітей відіграють заняття фізкультурою і спортом. Але серйозну функцію ці заняття виконують лише тоді, – наголошував він, – коли вся навчально-виховна робота перейнята турботою про здоров’я, про гармонію фізичного і духовного: „Ми добиваємося того, щоб виконання гімнастичних вправ давало насолоду, стало потребою організму. Людина повинна займатися спортом не тільки для досягнення успіху в змаганнях, а й для формування своєї фізичної досконалості” [8, с.140].

Турбота про людське здоров’я, на думку В.О.Сухомлинського, а тим більше про здоров’я дитини, – це не просто комплекс санітарно-гігієнічних норм і правил, не перелік вимог до режиму харчування, праці, відпочинку, але й систематичне виконання фізичних вправ. Мета таких вправ – виховати почуття краси рухів, силу, гармонійність, спритність, витривалість. Під час розучування рухів на заняттях з фізкультури велика увага у Павлівській середній школі приділялась естетичній досконалості, красі, як одного із головних стимулів, що спонукають учнів щодня робити ранкову гімнастику: „Ми прагнемо привести вихованців до переконання, що завдяки регулярним вправам у них не тільки розвивається краса тіла, гармонія рухів, а й формується характер, гартується сила волі. Організовуючи виконання таких вправ, як біг, ходьба на лижах, плавання, ми надаємо великого значення естетичному задоволенню. З цих та інших видів спорту в нас стало правилом проводити змагання на першість з краси, граціозності, гармонії рухів, а швидкість вважаємо другорядним елементом. Тут не тільки демонструється, а й створюється краса, фізична досконалість, тобто досягається головна мета фізичного виховання. Взагалі ми вважаємо неприпустимими змагання, де єдиним критерієм успіху є швидкість рухів. Це прищеплює нездоровий азарт, честолюбство. У таких змаганнях часто немає краси, відсутні естетичні вимоги і, що особливо неприпустимо, немає справжньої масовості і не враховуються індивідуальні можливості. Не можна перетворювати спорт із засобу фізичного виховання всіх дітей у засіб боротьби за особистий успіх, не можна ділити дітей на здібних і нездібних щодо занять спортом, не можна розпалювати нездорові пристрасті ажіотажем боротьби за уявну честь школи. Спорт стає засобом виховання тоді, коли він – улюблене заняття кожного” [8, с.141-142].

В.О. Сухомлинський наполегливо і послідовно відстоював гуманний підхід до дитини, активно виступаючи проти засилля авторитарної педагогіки, яка нерідко є причиною конфліктних ситуацій, педагогічних неврозів. У статті „Не бійтеся бути ласкавими” він з тривогою писав: „Покрикування, нервозність, запальність подекуди стали звичними у взаєминах учителя з учнями. Звикаючи до підвищеного тону, до нервозності, учні іноді протягом п’яти-шести годин, протягом цілого шкільного дня, перебувають у стані надмірного збудження. Вже це одне – серйозна загроза не тільки їхньому здоров’ю, а й моральному розвитку” [6, с.351-352]. Василь Олександрович проявив себе непримиренним критиком до жорстокості, зневажливого, грубого ставлення до дітей, підкреслюючи, що „крик у стінах школи – це дрімуче педагогічне безкультур’я”. Він був глибоко переконаний у тому, що вчити й виховувати дітей з неврозами необхідно, „застосовуючи спеціальні методи медичної педагогіки, розраховані на запобігання шкідливому збудженню різким переходом від одного емоційного стану до іншого” [10, с.512].

Упродовж своєї педагогічної діяльності Василь Олександрович відстоював ідею зміцнення здоров’я людини в дитинстві, щоб запобігти кволості, млявості та ін., а за роки шкільного життя дати їй всю повноту життєвих радощів. Для запобігання надмірній втомлюваності, а отже, й руйнації здоров’я дітей, педагог рекомендував реалізувати ідею „Школи радості” й відкрити перед учнями „чудесний світ” у живих барвах, яскравих і тремливих звуках, у казці й грі, у власній творчості, у красі, що надихає серце, у прагненні робити добро людям. Через казку, фантазію, дитячу творчість – дорога до серця дитини. Адже творчість – це стан організму, пов’язаний з позитивними емоціями. Творчість характеризується комфортністю спочатку на емоційному, а потім – і на фізіологічному, клітинному рівнях. Позитивні і негативні емоції – це своєрідні енергетичні хвилі, які генеруються гормональною системою і наскрізь пронизують наш організм. Енергія емоційних хвиль нервовими каналами передається клітинам, спонукаючи їх працювати в тому чи іншому режимі. Позитивні емоції створюють в організмі такий стан, завдяки якому всі системи функціонують правильно. В.О. Сухомлинський вважав, що емоційна насиченість процесу навчання, особливо сприймання навколишнього світу, – це духовний заряд дитячої творчості. „Я глибоко переконаний, – наголошував педагог, – що без емоційного піднесення неможливий нормальний розвиток клітин дитячого мозку. З емоційністю пов’язані й фізіологічні процеси, що

відбуваються в дитячому мозку: в моменти напруженості, піднесення, захоплення відбувається посилене живлення клітин кори півкуль” [9, с.45-46].

Одним із важливих напрямів діяльності школи В.О. Сухомлинський вважав необхідність дотримання санітарно-гігієнічних вимог щодо обладнання й оснащення приміщення для занять, що сприяє збереженню здоров'я, ефективній організації розумової діяльності. Він наполягав на постійному провітрюванні приміщень, де проходять уроки, де діти відпочивають. На його думку, внаслідок тривалого перебування дитини у приміщенні, тобто „кисневого голодування”, можуть виникнути проблеми з очима, порушення обміну речовин, а тому дитина втрачає здатність до зосередженої розумової праці. Саме тому учні школи тривалий час перебували на свіжому повітрі, особливо восени й у весняні і літні дні [8, с.129].

Одним не менш важливим напрямом збереження здоров'я школяра є запобігання перенавантаженню під час навчання. Педагог вказував на необхідність індивідуально підходити до кожного учня, бачити розумову роботу кожної дитини; піклуватися про повсякчасний розвиток знань; не допускати, щоб навчання перетворювалося на нескінченне надолужування пропущеного, не підтягувати без кінця „хвості”; надавати учневі вільний час, необхідний йому, як повітря для здоров'я. Не припустимим було, щоб учні молодших класів займалися розумовою працею в закритому приміщенні більше 3 годин. Для цього є альтанки. Викладачі школи не припускали, щоб і підлітки 12-15 років виконували домашнє завдання протягом 4-5 годин, тому що це калічить дитину, згубно позначається на її здоров'ї [8, с.128-129].

Висновки... Таким чином, вивчення моделі навчально-виховної роботи, за якою працювала Павлівська середня школа за часів В.О.Сухомлинського, свідчить, що системоутворюючим елементом там була ефективна праця всього педагогічного колективу з метою досягнення високого рівня здоров'я та гармонійного фізичного розвитку учнів. У процесі фізичного виховання та збереження здоров'я школярів успішно формувались морально-вольові якості особистості, вироблялась в учнів потреба в повсякденних заняттях фізичними вправами, розвивалась рухова активність, необхідність у фізичній праці як важливої умови на шляху становлення фізичної досконалості.

Науково обґрунтовані педагогічні ідеї, які втілював В.О. Сухомлинський, є актуальними і на сьогоднішній день і нині слугують формуванню в учнів свідомого ставлення до свого здоров'я, оволодінню життєвими навичками здорового способу життя та безпечної для здоров'я поведінки. Наведені вище педагогічні погляди В.О. Сухомлинського не вичерпують усіх позитивних напрямів розвитку і втілення у практику ідеї виховання здорової дитини. Але в сукупності вони створюють величезні можливості щодо зміцнення здоров'я школярів.

Отже, одне з найважливіших завдань педагогічних колективів активно втілювати у практику роботи сучасної школи теоретичні та практичні аспекти основ здоров'я і психогієни навчально-виховного процесу щодо збереження та зміцнення фізичного, психічного й духовного здоров'я дітей і підлітків, спрямовувати професійну роботу кожного учителя не тільки на навчання школярів, але і бережному ставленню до свого здоров'я.

Список використаних джерел та літератури:

1. Державна програма розвитку фізичної культури і спорту на 2007-2011 роки // Зібрання законодавства України. Постанови та розпорядження кабінету міністрів України 45/2006 від 8-15 листопада 2006 р. №1594. – К. : Український інформаційно-правовий центр, 2006. – № 1. – С. 51–74.
2. Закон України „Про освіту” // Зібрання законодавства України. Звід законів України. – К. : Український інформаційно-правовий центр, 2000. – № 3. – С. 35–73.
3. Закон України „Про фізичну культуру і спорт” // Зібрання законодавства України. Звід законів України. – К. : Український інформаційно-правовий центр, 2000. – № 3. – С. 66–97.
4. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті // Педагогічна газета. – 2001. – № 7 (85), липень.
5. Національна доктрина розвитку фізичної культури і спорту // Щотижневий збірник актів законодавства. – К. : Офіційний вісник України, 2004. – № 39. – С. 23–34.
6. Сухомлинський В. О. Не бійтеся бути ласкавими / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори : в 5 т. – Т. 5. – К. : Рад. шк., 1977. – С. 347–359.
7. Сухомлинський В. О. Інтерес до учіння – важливий стимул навчальної діяльності учнів / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори : в 5 т. – Т. 5. – К. : Рад. шк., 1977. – С. 7–16.
8. Сухомлинський В. О. Павлівська середня школа / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : у 5 т. – К. : Рад. шк., 1976. – Т. 4. – С. 7–390.
9. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : в 5-ти т. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 3. – С. 5–279.
10. Сухомлинський В. О. Сто порад учителям / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : у 5 т. – К. : Рад. шк., 1976. – Т. 2. – С. 419–655.

Анотація

Г.П.Ковальчук

Проблема физического воспитания и укрепления здоровья школьников в творческом наследии В.А.Сухомлинского

В статье раскрыты вопросы физического воспитания школьников и укрепления их здоровья во взглядах В.О.Сухомлинского. На основе анализа его педагогических произведений и опыта работы учительского коллектива Павлышской средней школы автором определены пути совершенствования деятельности общеобразовательных учреждений с проблемы физического воспитания и заботы о здоровье учащихся.

Ключевые слова: физическое воспитание, здоровье, педагог, обучение, физический труд, школьники, физическая культура, спорт, физическое совершенство.

Summary

G.P.Koval'chuk

The Problem of Physical Upbringing and Securing of Children's Health in Creative Heritage of V.O.Sukhomlyns'kyi

The problem of physical education of schoolchildren's and strengthening of their health in V.O.Sukhomlyns'kyi views is considered in the article. On the basis of analysis of his pedagogical work and Pavlysh secondary school teacher collective's experience of work author made the attempt to draw the ways of improvement of general educational institutions activity with the problem of physical education and solicitude of pupils health.

Key words: physical education, health, educator, education, manual work, school-children, sport, physical perfection.

Дата надходження статті:

„1” вересня 2011 р.

УДК 371.3+373.3:929В.Сухомлинський(477)(045)

Я.П.КОДЛЮК,

*доктор педагогічних наук, професор
(м. Тернопіль)*

Технологія формування в молодших школярів уміння вчитися в педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського

У статті охарактеризовано технологію формування в молодших школярів уміння вчитися, розроблену В.О.Сухомлинським: розкрито підходи відомого педагога до трактування сутності вміння вчитися, його структурних компонентів (умінь спостерігати, читати, писати, думати, висловлюватися), шляхів формування.

Ключові слова: вміння вчитися; ключова компетентність; вміння спостерігати, читати, писати, думати, висловлюватися; В.О.Сухомлинський; молодші школярі.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Одним із основних напрямів модернізації національної системи освіти визнано посилення її результативної складової, зокрема реалізація у навчальному процесі компетентнісного підходу.

У перелік ключових компетентностей, визначених Державним стандартом початкової загальної освіти, включено вміння вчитися [3]. Зазначене новоутворення набуває особливої значущості в умовах переходу людства до інформаційного суспільства, що актуалізує проблему виховання особистості, здатної до самоосвіти та саморозвитку, яка вміє опрацьовувати різноманітну інформацію, використовувати набуті знання і вміння для творчого розв'язання завдань.

Аналіз досліджень і публікацій... Аналіз наявного наукового фонду свідчить про те, що поняття „вміння вчитися” дидакти трактують переважно як володіння сукупністю провідних загальнонавчальних умінь і навичок [1; 6]. Помітно, що науковий пошук педагогів зорієнтований в основному на розробку технології формування цих умінь, тоді як психологи надають перевагу розвиткові рефлексії як необхідної умови повноцінного навчання [5; 13]. Зокрема, враховуючи двосторонній характер процесу навчання, Г.О.Пукерман визначає вміння вчитися як здатність чітко усвідомлювати межі своїх знань і умінь та переборювати ці межі; навчати самого себе, бути учнем і вчителем одночасно, в одній особі; самостійно знати і робити те, що на початку навчання виконується лише у співдружності з учителем.

Чимало цікавих думок щодо формування зазначеного вміння міститься у науковому доробку відомого педагога-гуманіста, директора Павлышської середньої школи на Кіровоградщині В.О.Сухомлинського.

Формулювання цілей статті... Мета статті: охарактеризувати технологію формування вміння вчитися у педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського.

Виклад основного матеріалу... Василь Олександрович розглядав **уміння вчитися** як основне завдання початкової школи, як необхідну умову повноцінного навчання молодших школярів: „...творчість учителів початкових класів можлива за тієї умови, коли в колективі склалося педагогічне переконання: для того, щоб діти успішно вчилися, їх треба навчити вчитися” [9, с.413]. Цей феномен він образно називав інструментом, за допомогою якого особистість все життя оволодіває знаннями. Зазначимо, що вперше стаття „Вчити вчитися” була опублікована у другому номері новоствореного журналу „Початкова школа” (1969 р.).

У структуру вміння вчитися В.О.Сухомлинський включав п’ять умінь: спостерігати явища навколишнього світу; читати; писати; думати; висловлювати думку про те, що я бачу, роблю, думаю, спостерігаю. „Звичайно, такий поділ умовний, – зауважував педагог. – Уміння думати тісно пов’язане з умінням спостерігати; уміння висловлювати думку починається з уміння спостерігати й уміння думати. Але все-таки це окремі вміння, які відбивають специфічні риси розумової діяльності” [9, с.408].

Вміння вчитися починається з *уміння спостерігати*, стосовно якого Василь Олександрович акцентував увагу вчителів на таких моментах: вказував на його значущість („У початкових класах спостереження необхідні дитині, як сонце, повітря й волога необхідні рослинні. Тут спостереження – найважливіше джерело енергії розуму” [11, с.472]); підкреслював важливість спеціального формування зазначеного вміння („Виховуючи учнів початкової школи, я вчив їх бачити у звичайному незвичайне, шукати і відкривати причинно-наслідкові зв’язки, відповідаючи на запитання „чому?” [там же]); результативність активного спостереження вбачав у формуванні в молодших школярів спостережливості та допитливості як важливих якостей особистості („Розумні, несподівано „філософські” запитання чує вчитель від школярів, яких учили спостерігати, бачити” [11, с.473]. Початкова школа, на думку Василя Олександровича, має бути школою спостережливості.

Цікавими є думки педагога щодо формування *вміння читати* як структурного компонента вміння вчитися. В.О.Сухомлинський аналізує ряд термінів, які характеризують процес якісного читання: „добре читати”, „вміти читати”, „швидко, свідомо читати”, „читання з потреби думати”, „думання над книжкою”. Так, наприклад, вміти читати – „означає бути чутливим до змісту й краси слова, до його найтонших відтінків. Тільки той учень „читає”, у свідомості якого слово вирає, тріпоче, переливається барвами і мелодіями навколишнього світу” [10, с.194], а швидко, свідомо читати – це читати так, „щоб очі схоплювали і свідомість фіксувала цілі речення, щоб учень міг відірвати погляд від книжки і закінчити фразу за допомогою зорової пам’яті. Адже тільки так читаючи, учень оволодіває складним умінням одночасно читати і думати” [12, с.332].

Найбільш інтенсивно вміння читати формується у переважної більшості дітей в початковій школі. Воно, на думку Василя Олександровича, має бути доведене „до такого ступеня автоматизму, щоб сприймання зором, очима й свідомістю значно випереджало вимовляння вголос. Чим значніше це випередження, тим тоншою буде здатність думати під час читання...” [11, с.443]. Уже за два роки навчання у початковій школі діти повинні навчитися так вільно, виразно й свідомо читати, щоб сприймати очима як одне ціле невеликі речення і закінчені частини великих речень.

Педагогічним колективом Павлівської школи була розроблена спеціальна методика швидкого свідомого читання, яка давала змогу учневі зосереджуватися не лише на процесі читання, а й на змісті прочитаного. Обов’язковим елементом кожного уроку було зразкове, емоційно насичене, виразне читання вчителя, а потім діти читали самостійно, причому не тільки матеріал підручника, а й книжку, яка їм сподобалася.

З метою розвитку техніки читання педагог використовував різні засоби активізації навчальної діяльності учнів: колективне слухання (учень, який добре оволодів навичкою читання, читав текст, а клас слухав), малювання, складання книжок-картинок про природу та ін.

Однак, стверджував В.О.Сухомлинський, читання як джерело духовного збагачення не зводиться до вміння читати; з цього уміння воно тільки починається. Особливо важливо навчити дитину думати над прочитаним, тобто йдеться про „читання з потреби думати”. „В читанні з потреби думати, дізнаватися, дивуватися величчю і силою розуму й полягає сенс інтелектуального життя особистості. Без такого читання сидіння над підручником перетворюється в зубріння, отупляє розум, робить навчання тяжкою повинністю” [12, с.528]. Саме через читання учні повинні пізнати самих себе і навколишній світ. А це буде відбуватися тоді, коли паралельно з читанням, і навіть раніше, починається копітка робота над словом.

В.О.Сухомлинський дбав про розвиток індивідуального читання, прагнув до того, щоб воно стало духовною потребою кожної дитини. Василь Олександрович радив учителям заохочувати

школярів до ведення записних книжок (так званих читацьких щоденників), де б вони фіксували назву й автора прочитаного твору, вислови, які особливо сподобалися, цікаві факти, думки, події тощо. Починаючи з другого класу, кожен учень може вести „словесну скриньку“, де записує незрозумілі слова. Учителі мають перевіряти записні книжки учнів; переглядати, які твори діти прочитали самостійно; пояснювати їм незрозумілі терміни і вислови.

Початкова школа має також подбати про те, щоб молодші школярі навчилися досить швидко, чітко і грамотно *писати*. А для цього потрібні, з одного боку, відповідна система вправ на вироблення техніки і темпу письма (за умови достатньої кількості вправ процес письма можна довести до такого ступеня автоматизму, коли учень не задумується, як з'єднати букви у слова, яку літеру писати), а з іншого – сформоване вміння читати, оскільки „неграмотно пишуть завжди ті, хто погано читає” [11, с.477]. Розумові сили дитини, за твердженням В.О.Сухомлинського, мають бути звернені в основному на розуміння змісту того, про що вона пише, а не на процес письма.

Василь Олександрович неодноразово вказував на наявність тісного зв'язку читання і письма з *умінням думати*: „У школяра, який уміє читати, думаючи, й думати, читаючи, не буває відставання...” [11, с.444]; „Без уміння одночасно слухати, писати й думати (так само, як і без уміння одночасно читати й думати) неможливий розвиток знань” [11, с.477]. З цією метою вчений рекомендував створювати на уроці атмосферу, яка спонукає школярів міркувати. Проведення на початку уроку так званих „інтелектуальних розминок”; використання завдань на аналіз, узагальнення, встановлення причинно-наслідкових зв'язків; організація безпосереднього спілкування учнів з природою, у тому числі „уроки мислення” – так звана „школа думки”, – ефективні засоби розвитку мислення, апробовані педагогом у Павлівській середній школі.

Подорожі до джерел рідного слова стали важливим засобом формування у молодших школярів *уміння висловлюватися*. Автор натхненно розповідає про те, як у казковій обстановці діти стають поетами, творцями. Пізнаючи найтонші відтінки предметів і явищ, учень хоче сказати щось своє, хоче у слові виразити почуття, настрої (найчастіше у казці, в поезії).

Заслуговує на увагу підхід автора до керівництва процесом навчання, побудований на науковому розподілі найважливіших знань і вмінь у часі. Детально проаналізувавши навчальні програми з усіх предметів, педагоги Павлівської школи визначали „вузлики” знань, які мають засвоїти учні, а також часові межі оволодіння основними вміннями і навичками, що давало змогу і вчителю, і керівникові школи контролювати, як відбувається розумовий розвиток дитини на тому чи іншому етапі навчання.

Відомо, що вміння вчитися формується як прямим шляхом, так і опосередкованим. До прямих засобів впливу педагог відносить насамперед різні види роботи з книгою (позакласне читання, самостійне читання, роботу „бібліотеки дитинства” та ін.), а також творчість засобами слова. Опосередковані – це ситуації успіху („радість перемоги”), інтелектуальний фон уроку („напруження розумових зусиль”), емоційно позитивний стиль спілкування вчителя з учнями та ін.

Сучасні дидакти стверджують, що, формуючи в молодших школярів вміння вчитися, педагог сприяє тому, що дитина стає не лише об'єктом навчання, а й суб'єктом, тобто носієм двох груп якостей – рефлексивних, необхідних для того, щоб зрозуміти навчальну задачу, усвідомити недостатність наявних знань та вмінь, і продуктивних (загальнонавчальних), які потрібні для набуття нових способів діяльності [4].

В.О.Сухомлинський був переконаний у тому, що процес оволодіння вмінням учитися невід'ємний від формування *бажання вчитися*. „Завдання вчителя полягає в тому, щоб постійно розвивати в дітей позитивне почуття задоволення учінням, щоб з цього почуття виник і утвердився емоційний стан – пристрасне бажання вчитися” [8, с.7]. Джерелом, яке живить це почуття, Василь Олександрович вважав нелегку, але радісну, привабливу, жадану для дитини працю, пов'язану з оволодінням знаннями. А таким процесом навчання стає тоді, коли напруження розумових сил невіддільне від переживання власної гідності. З іншого боку, „бажання вчитися утверджується в дитині тільки в тому разі, коли її інтелектуальне життя проходить серед книжок” [7, с.431].

Серед позакласних заходів, присвячених книзі, проводилися Свята рідного слова, Свята книги; організувалися Куточки книги, Кімнати книги, дитячі бібліотеки, особисті бібліотеки, товариства шанувальників книги, у яких посильну участь брали молодші школярі.

Неабияку роль у формуванні вміння вчитися, зокрема працювати з підручником відіграє особистий приклад педагога. Від його ерудиції, інформаційної культури значною мірою залежить, чи стане книга для школяра супутником життя, джерелом інформації. В.О.Сухомлинський стверджував: „Вести кожного учня у світ книжок, виховати любов до книжки, зробити книжку провідною зіркою в інтелектуальному житті – це залежить від учителя, від того, яке місце в його власному духовному житті займає книга” [11, с.491].

Справжній педагог, за переконанням Василя Олександровича, – це, перш за все, книголюб. Ось чому він рекомендує вчителю багато читати; нагадує, що якщо немає читання, то немає „ні вітрил, ні вітру”. Читання – це самостійне „плавання” у морі знань, тому завдання педагога полягає в тому, щоб кожен учень зазнав щастя від цього „плавання”.

Помітно, що дедалі більше вчених вказує на тісний зв'язок уміння вчитися з набуттям потреби в учінні, зі сформованістю позитивних мотивів навчання. „Саме бажання та уміння вчитися, – підкреслює В.В.Давидов, – характеризують молодшого школяра як суб'єкта навчальної діяльності” [2, с.10]. Відтак природний інтерес викликає науковий доробок відомого педагога із зазначеного аспекта проблеми.

Висновки... Таким чином, є підстави стверджувати, що В.О.Сухомлинський розробив технологію формування у молодших школярів уміння вчитися, оскільки він, за словами В.Г.Кременя, зумів перейти від загальнотеоретичних підходів через методичні розробки до практичного впровадження ідей.

Список використаних джерел та літератури:

1. Бабанский Ю. К. Рациональная организация учебной деятельности / Ю. К. Бабанский. – М. : Знание, 1981. – 96 с.
2. Давыдов В. В. Концепция гуманизации российского начального образования (необходимость и возможность создания целостной системы развивающего начального образования) / В. В. Давыдов // Психологическая наука и образование. – 2000. – № 2. – С. 5–17.
3. Державний стандарт початкової загальної освіти // Початкова школа. – 2011. – № 7. – С.1–18.
4. Кодлюк Я. Молодий школяр як суб'єкт навчальної діяльності / Я. Кодлюк // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету (Серія: Педагогіка). – 2002. – Вип. 4. – С. 5–12.
5. Психолого-педагогические проблемы развития школьника как субъекта учения / под ред. Е. Д. Божович. – М. : Московский психолого-социальный институт ; Воронеж : Изд-во НПО „МОДЭК”, 2000. – 192 с.
6. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи / О. Я. Савченко. – К. : Абрис, 1997. – 416 с.
7. Сухомлинський В. О. Вчити вчитися / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : у 5-ти т. – Т. 5. – К. : Рад. школа, 1977. – С. 426–436.
8. Сухомлинський В. О. Інтерес до учіння / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : у 5-ти т. – Т. 5. – К. : Рад. школа, 1977. – С. 7–16.
9. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : у 5-ти т. – Т. 4. – К. : Рад. школа, 1977. – С. 393–626.
10. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : у 5-ти т. – Т. 3. – К. : Рад. школа, 1977. – С. 7–279.
11. Сухомлинський В. О. Сто порад учителям / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : у 5-ти т. – Т. 2. – К. : Рад. школа, 1976. – С. 419–654.
12. Сухомлинський В. О. Школа живе лєнінськими ідеями / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : у 5-ти т. – Т. 5. – К. : Рад. школа, 1977. – С. 517–529.
13. Цукерман Г. А. Как младшие школьники учатся учиться / Г. А. Цукерман. – Москва – Рига : Эксперимент, 2000. – 224 с.

Аннотация

Я.П.Кодлюк

Технология формирования у младших школьников умения учиться в педагогическом наследии

В.А.Сухомлинского

В статье охарактеризовано технологию формирования у младших школьников умения учиться, разработанную В.А.Сухомлинским: раскрыто подходы известного педагога к пониманию сущности умения учиться, его структурных компонентов (умений наблюдать, читать, писать, мыслить, высказываться), путей формирования.

Ключевые слова: умение учиться; ключевая компетентность; умения наблюдать, читать, писать, мыслить, высказываться; В.А.Сухомлинский; младшие школьники.

Summary

Y.P.Kodliuk

The Technology of Learning Skills Forming in Primary School Pupils in V.O.Sukhomlyns'kyi Heritage

In the article is described the technology of learning skills forming in primary school pupils, developed by V.O.Sukhomlyns'kyi: it's solved a famous teacher approaches to the interpretation of the essence of learn skills, its structural components (skills to observe, to read, to write, to think, to speak), ways of formation.

Keywords: skill to learn; core competence; skills to observe, to read, to write, to think, to speak; V.O.Sukhomlyns'kyi; primary school age children.

Дата надходження статті:

„1” вересня 2011 р.

Структурно-функціональна модель підготовки майбутніх вихователів до педагогічної підтримки дітей дошкільного віку

У статті представлено характеристику структурно-функціональної моделі підготовки майбутніх вихователів до педагогічної підтримки дітей дошкільного віку. Розкрито її концептуальну й методологічну основи, обґрунтовано принципи, функції та педагогічні умови; проаналізовано етапи та основні компоненти. Особливий акцент автор робить на описанні науково-методичного супроводу, що дозволяє оптимізувати процес професійної підготовки студентів спеціальності „Дошкільна освіта”.

Ключові слова: педагогічна підтримка, модель, педагогічні умови, науково-методичний супровід.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Вихід України на європейський і світовий рівень обумовлює потребу у створенні нової освітньої системи, що з'єднує в собі національні традиції та основні досягнення світової педагогічної думки. Виховання здорової та компетентної особистості, забезпечення прав дитини на повноцінний фізичний, інтелектуальний, моральний, естетичний і соціальний розвиток, формування передумов навчальної діяльності, є головними пріоритетами сучасної української дошкільної освіти. Перераховані тенденції вимагають удосконалювання професійної підготовки майбутніх вихователів. Дошкільним навчальним закладам необхідний педагог, здатний створювати умови для всебічного розвитку й саморозвитку дітей. Одним із шляхів вирішення цього завдання є підготовка майбутніх вихователів до педагогічної підтримки дітей дошкільного віку.

Аналіз досліджень і публікацій... Питанням загальної професійної підготовки майбутніх фахівців присвячені дослідження: А. Бойко, Л. Вовк, Н. Дем'яненко, Н. Кичук, В. Лугового, Е. Лузік, В. Майбороди, Н. Ничкало, Д. Ніколенко, О. Олексюк, О. Пехоти, О. Савченко, В. Семиченко, Р. Хмелюк та ін. Сучасні підходи до проблеми професійної підготовки педагогів на засадах компетентісно зорієнтованого підходу піднімаються у працях В. Анищенка, І. Беха, Н. Глузман, С. Гончаренка, І. Зязюна, Л. Кондрашової, О. Михайличенка, О. Сухомлинської. Значним внеском у професійну підготовку майбутніх вихователів стали дослідження Л. Артемової, Г. Біленької, О. Богінч, Ю. Косенко, М. Машовець, Т. Поніманської та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття... Аналіз сучасної наукової літератури та теоретико-експериментальних праць свідчить, що сьогодні накопичено певний досвід підготовки вихователів для дошкільних навчальних закладів, та все ж залишається не висвітленою проблема підготовки студентів спеціальності „Дошкільна освіта” до педагогічної підтримки дітей. Як наслідок, недостатньо розроблено питання теоретичного й методичного забезпечення процесу професійної підготовки в даному напрямі, що визначає доцільність розробки структурно-функціональної моделі підготовки майбутніх вихователів до підтримки дошкільників як особливого виду педагогічної діяльності.

Формулювання цілей статті... Мета статті полягає у визначенні та характеристиці основних структурних елементів моделі підготовки майбутніх вихователів до педагогічної підтримки дітей дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу... Проектування процесу підготовки майбутніх вихователів до педагогічної підтримки дітей дошкільного віку потребує побудови моделі досліджуваного об'єкта, виділення його істотних зв'язків, описання його структурно-динамічних характеристик. Перш ніж перейти до моделі, зупинимось докладніше на аналізі даного поняття. Прийнято вважати, що моделювання – це метод дослідження об'єктів пізнання на їхніх моделях. Модель у перекладі із французького означає – міра, зразок, норма. Одне з перших визначень поняття „модель” належить Г. Клаусові, який розумів її як відображення фактів, речей і відносин у вигляді простої, прозорої матеріальної структури певної області [3, с.262].

Пізніше акцент робився на моделюванні схованих якостей внутрішнього плану об'єкта, а значення слова „модель” надбало змісту аналога (схеми, структури, знакової системи) певного фрагмента природної або соціальної реальності, породження людської культури, концептуально-теоретичного утворення та ін. – оригіналу. Цей аналог служить для зберігання та розширення знання про цій оригінал, його конструювання, перетворення або керування ним. На думку

П. Образцова, модель служить засобом опису, прогнозування поведінки прототипу (оригіналу) [7, с.73].

В. Краєвський відносить моделювання до теоретичних методів, за допомогою яких можуть бути перетворені ділянки педагогічної дійсності, удосконалена педагогічна діяльність і – у загальному виді – позначено, що потрібно зробити, щоб цю діяльність поліпшити [4].

Однак Л. Хоружа акцентує увагу на тім, що модель має пізнавальний потенціал тільки в тому випадку, якщо вона відповідає об'єкту, який досліджується, здатна замінити його в процесі вивчення і є акумулятором одержання про нього нової інформації [8].

Н. Яковлева у свою чергу вважає, що модель особистості фахівця повинна передбачати не тільки актуальні, але й перспективні його якості та властивості. У протилежному випадку вона втрачає свою розвиваючу основу й сили [9]. Отже, модель становлення фахівця повинна враховувати компоненти моделі його особистості (сукупність його якостей і властивостей) і компоненти моделі його діяльності (опис видів діяльності або списки розв'язуваних завдань).

Метод моделювання широко використовується в сучасних педагогічних дослідженнях, що підтверджують наукові праці І. Богданової; Н. Булгакової; Н. Глузман; Л. Коваль; О. Савченко; Л. Хоружої; А. Хуторського та інших учених. Моделювання розглядається в них як метод опосередкованого теоретичного керівництва об'єктом. При цьому досліджується не сам об'єкт, а штучна або природна система, що перебуває в повній відповідності з об'єктом, що вивчається.

Цільова варіативність побудови певної моделі впливає на вибір її форм (структурні, описові) і видів (структурні та функціональні, логічні та логіко-математичні, інформаційні, моделі-аналогії та ін.). У межах нашого дослідження ми вибираємо форму концептуальної, комбінованої моделі, що представляє сукупність ідей, принципів, підходів, на основі яких здійснюється процес підготовки майбутніх вихователів. Цільове призначення моделі – удосконалювання змісту та засобів організації навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі для більш ефективного формування готовності майбутніх вихователів до надання педагогічної підтримки дітям дошкільного віку.

Уважаємо за необхідне уточнити, що методологічною основою моделі є гуманістична парадигма особистісно зорієнтованої освіти. У центрі гуманістичної парадигми – особистість як суб'єкт життя, яка має потребу в саморозвитку. Гуманістична парадигма спрямована на розвиток внутрішнього світу дитини, міжособистісне спілкування, діалог, допомогу в особистісному рості. Документ стратегічного значення – „Національна Доктрина розвитку освіти в Україні XXI столітті” визначає у контексті гуманістичної парадигми реалістичний курс розвитку освіти. Реалізація доктрини забезпечує перехід до нового типу освіти – особистісно зорієнтованої, суть якої може бути представлена такими положеннями:

1) особистість, як педагогічна категорія, відображає специфічну сферу освіти та розвитку людини;

2) крім оволодіння у процесі освіти досвіду застосування знань, способів вирішення пізнавальних і практичних завдань, творчого досвіду, студент повинен опанувати й досвід „бути особистістю”, тобто досвід виконання специфічних особистісних функцій (вибірковості, рефлексії, самореалізації, соціальної відповідальності та ін.).

Як концептуальна основа моделі підготовки майбутніх вихователів виступають взаємозалежні системний, аксіологічний, діяльнісний, особистісний, компетентнісний підходи.

Цінність *системного підходу* полягає в тому, що він дає можливість вивчати об'єкт, явище в цілісності та структурованості зв'язків між їхніми елементами. Використання цього підходу припускає аналіз усіх факторів, які впливають на досліджуване педагогічне явище як систему, спрямованість діяльності суб'єкта на забезпечення оптимального функціонування педагогічних систем. Філософські аспекти системного підходу розроблено О. Авер'яновим, Б. Афанасьєвим, В. Садовським та ін. Стосовно до проблеми професійної підготовки майбутніх педагогів даний підхід розглядається у роботах Б. Гершунського, Н. Кузьміної, Т. Ільїної та ін. Відповідно до системного підходу професійно-педагогічну підготовку майбутніх вихователів ми розглядаємо як цілісну, динамічну, керовану систему, у якій здійснюється підготовка студентів до педагогічної підтримки дітей дошкільного віку.

Аксіологічний підхід – це філософсько-педагогічна стратегія, що показує шляхи розвитку професійного мистецтва, використання педагогічних ресурсів для розвитку особистості. Деякі дослідники (В. Андреев, Є. Бондаревська, І. Ісаєв, В. Сластьонін, Т. Сергеева) вважають за можливе при підготовці фахівців для освітніх установ у межах вивчення педагогічних дисциплін спеціально виділити як методологічну основу аксіологічний підхід, що додасть процесу підготовки майбутніх вихователів ціннісну спрямованість.

Процес професійного становлення студентів, заснований на *діяльнісному підході*, припускає моделювання майбутньої самостійної педагогічної діяльності. Засвоєння теоретичних знань і

формування професійно-практичних умінь розуміється як процес їх інтеграції на основі взаємодії всіх способів і форм організації навчання (Г. Бокарева, Г. Петрова, Л. Рувинський та ін.). На думку авторів, професійна спрямованість педагогічної освіти полягає у тому, що у формуванні особистості педагога повинно бути досягнуто діалектична єдність двох сторін – інтелектуальної (розвиток педагогічного мислення) і практичної (оволодіння педагогічною технікою).

Особистісний підхід опирається на психологічну теорію особистості та визнає необхідність використання різних видів діяльності для повноцінного розвитку особистості. Можна стверджувати, що використання цього підходу стимулює професійну самоосвіту й самовиховання студентів, їх самостійну роботу з оволодіння педагогічною майстерністю (І. Бех, Є. Бондаревська, В. Давидов, В. Сластьонін та ін.).

Компетентнісний підхід – це підхід, що акцентує увагу на результатах освіти, які визнаються вагомими за межами системи освіти, висуває на перше місце не інформованість людини, а її вміння розв'язувати практичні проблеми. Проблемі компетентнісного підходу присвячено роботи Н. Бібік, Н. Глузман, І. Зимньої, В. Краєвського, О. Овчарук, О. Пометун, В. Серікова, А. Хуторського та ін. Переважна більшість учених переконані, що перехід до компетентнісного підходу означає забезпечення спроможності фахівця мати відповідний потенціал для практичного вирішення життєвих проблем, пошуку свого „Я” у професії.

Істотне значення для розробки моделі підготовки майбутніх вихователів до педагогічної підтримки дітей дошкільного віку має визначення основних вихідних положень – базових принципів. Принципи, як основні ідеї, відображають вимоги до навчально-виховного процесу, що регулюють взаємодію всіх його суб'єктів. Опіраючись на концептуальні підходи дослідження, ми виділили сукупність принципів підготовки майбутніх вихователів до педагогічної підтримки дітей дошкільного віку. Охарактеризуємо їх:

- *принцип цілеспрямованості* полягає у тому, що вся навчально-виховна робота і кожне конкретне педагогічне завдання повинні бути спрямовані на формування мотиваційно-ціннісних відносин, соціально значимих якостей особистості, професійно-педагогічних знань, умінь і навичок, необхідних студентові для надання дошкільникам педагогічної підтримки;

- *принцип інтеграції* припускає взаємозв'язок усіх компонентів процесу навчання, усіх елементів системи підготовки до педагогічної підтримки, він є проведним при розробці цілеполягання, визначення змісту навчання, його форм і методів; цей принцип забезпечує цілісність і системність педагогічного процесу;

- *принцип людиноцентризму* характеризує гуманістичну спрямованість змісту і способів організації освіти; в основі принципу – особистісно зорієнтований підхід, що реалізується за допомогою створення особистісно зорієнтованого освітнього поля; принцип передбачає формування у майбутніх вихователів умінь бачити сутність кожної дитини;

- *принцип практичної спрямованості* відображає максимальну орієнтацію навчання на вирішення студентом конкретних професійно-педагогічних завдань, що забезпечують єдність у свідомості майбутнього вихователя педагогічних цінностей і засобів їх реалізації.

Перераховані вище принципи дають можливість істотно змінити підходи до змісту й організації навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі з метою підготовки майбутніх вихователів до педагогічної підтримки дітей дошкільного віку.

Для того щоб визначити структуру готовності до педагогічної підтримки необхідно виділити її основні функції. О. Кучерявий розуміє під функцією виконання педагогом дій, орієнтованих на реалізацію усвідомленої мети [5, с.78]. Кожна функція, за словами автора, співвідноситься з комплексом знань, умінь і якостей педагога, одночасно значимих як для її виконання, так і для конструювання цілей підготовки до педагогічної діяльності. Тобто основні функції вихователя дітей дошкільного віку можна визначити, виходячи з урахування специфіки його професійних дій і відносин, у які він вступає (створення сприятливих умов для розвитку особистості дитини); надання дитині комплексної допомоги та підтримки в саморозвитку й самореалізації у процесі сприйняття світу та адаптації в ньому; захист дитини в його життєвому просторі):

- реалізуючи *аналітико-діагностичну функцію*, вихователь вивчає й оцінює індивідуальні особливості кожного дошкільника, сприяє виявленню обдарованих дітей, дітей з особистісними проблемами; прогнозує вплив на дитину з метою надання їй педагогічної підтримки;

- *розвивальна функція* припускає вміння вихователя керувати процесом розвитку дітей дошкільного віку, формувати у них уміння самостійно мислити, стимулювати творчі прояви, забезпечувати проблемні ситуації, що спонукають дошкільників активно проявляти себе;

- для реалізації *мобілізаційної функції* вихователів необхідно знати психолого-педагогічні закономірності розвитку особистісних якостей дітей різного віку; уміти викликати інтерес, зацікавленість, прагнення до активної самостійної діяльності, впливати на емоційно-вольову сферу особистості дитини найбільш раціональним шляхом;

- *орієнтаційна функція* пов'язано з діями педагога, спрямованими на надання дошкільникові допомоги й підтримки в особистісному розвитку.

Розглянуті функції співвідносяться із професійними педагогічними вміннями вихователів і характеризують їх готовність до надання педагогічної підтримки дітям дошкільного віку.

Для побудови цілісної моделі підготовки майбутніх вихователів до педагогічної підтримки необхідно обґрунтувати педагогічні умови її реалізації. Український дослідник С.Висоцький визначає умови як „динамічний регулятор інформаційних, особистісних, психологічних і педагогічних факторів” [2, с.91]. В.Манько вважає, що педагогічні умови – це взаємозалежна сукупність внутрішніх параметрів і зовнішніх характеристик функціонування, що забезпечують результативність навчального процесу [6]. З урахуванням цього розглянемо педагогічні умови підготовки майбутніх вихователів до педагогічної підтримки дітей дошкільного віку.

Формування гуманістичної спрямованості майбутніх вихователів припускає, що основу їх психолого-педагогічної підготовки повинні становити гуманістичні педагогічні цінності. У цьому випадку наукове знання, яким опановують студенти в процесі навчання, з'являється не стільки в онтологічному, гносеологічному значенні, скільки в аксіологічному, ціннісному, тобто виконує ціннісно-орієнтовану функцію в пізнавальній, перетворювальній та іншій діяльності. Реалізація цієї умови припускає здійснення педагогічного керівництва засвоєнням студентами системи загальнолюдських цінностей, розвитку в них цілісної педагогічної та моральної рефлексії, здатності до здійснення адаптивної та гуманістичної функцій педагогічної діяльності, формування здатності до ціннісного осмислення й усвідомлення особливого (що перебуває в основі їх взаємодії з дітьми) та загального (що здійснюється у взаємодії із соціально-педагогічною дійсністю) у їх педагогічній діяльності. Сформованість гуманістичної спрямованості визначається через наявність у майбутніх вихователів таких особистісних утворень, як емпатія, конгруентність, фасилітація, толерантність, рефлексія, здатність конструктивного вирішення проблем, здатність до встановлення суб'єкт-суб'єктних відносин.

Установлення міждисциплінарних зв'язків у процесі навчання здійснюється через змістові, методичні та організаційні аспекти. Змістовий аспект передбачає інтеграцію суспільних, психолого-педагогічних, методичних і спеціальних знань і забезпечує підготовленість майбутнього вихователя до цілісного бачення педагогічного процесу, уміння самостійно інтегрувати, синтезувати знання навколо певної педагогічної проблеми й системно їх застосовувати в процесі рішення професійно-педагогічних завдань. Методичний аспект реалізується за рахунок інтеграції методів навчально-пізнавальної діяльності (проблемний виклад знань, аналіз ситуацій та ін.), науково-дослідної діяльності (евристична бесіда, ділова гра, „мозковий штурм” та ін.) і професійно-педагогічної практики (вивчення, аналіз і творче використання ефективного педагогічного досвіду, виявлення й аналіз педагогічних помилок і утруднень, професійний самоаналіз і самооцінка практичної діяльності та ін.). Організаційний аспект припускає інтеграцію форм навчання (проблемна лекція, проблемні семінари й практичні заняття, творчі групи, методичний практикум та ін.). Міждисциплінарні зв'язки дозволяють сформувати у студентів цілісний системний образ педагогічної підтримки й здійснити взаємодію між окремими дисциплінами.

Забезпечення практико-орієнтованого характеру навчання. Як показує досвід професійної підготовки студентів у вищому навчальному закладі, орієнтація тільки лише на засвоєння теоретичного матеріалу приводить до одержання формальних знань, що впливає на зниження ефективності їх використання на практиці. Це у свою чергу спричиняється виникнення проблем тривалої адаптації випускників вузів, що часом приводить до розчарування в професії, зміні професійної орієнтації. Процес навчання повинен являти собою сукупність різних форм, методів і засобів, за допомогою яких можливо відтворити предметний і соціальний зміст професійної праці, відтворити фрагменти майбутньої професійної діяльності й системи професійних відносин; розвивати професійні здатності студентів. Навчання, у якому за допомогою всієї системи дидактичних форм, методів і засобів моделюється предметний і соціальний зміст майбутньої професійної діяльності студента, а засвоєння ним абстрактних знань накладено на канву цієї діяльності, одержало назву – контекстне навчання (А.Вербицький [1]). Концепція контекстного навчання полягає в тім, що засвоєні знання, а також уміння та навички виступають у професійній діяльності не як предмет, на який спрямована активність студента, а як засіб вирішення професійних завдань. Основною характеристикою навчально-виховного процесу контекстного типу є моделювання мовою знакових засобів предметного й соціального змісту майбутньої професійної діяльності. При цьому здійснюється поступовий перехід від найбільш абстрактних моделей, що забезпечують фундаментальні знання, до більш конкретних, міжпредметних моделей, що відтворюють реальні професійні ситуації. Таким чином, із самого початку студентові задаються контури його майбутньої професійної діяльності. У цих умовах багато в чому

знімаються труднощі мотиваційного забезпечення навчальної роботи. Вона здобуває для майбутнього вихователя особистісний зміст, оскільки в навчальній діяльності проглядаються контури професії, створюються реальні можливості для переходів від пізнавальної мотивації до професійної та назад.

Організація безперервного педагогічного моніторингу. Об'єктивне оцінювання результатів навчальних досягнень студентів, дає можливість вчасно вносити зміни у форми, методи, засоби та зміст навчального матеріалу. Технологічність оцінки результатів навчання залежить від своєчасного контролю і засобів, які впроваджуються із цією метою. Основні види контролю здійснюються за допомогою педагогічного моніторингу (вхідний, поточний і підсумковий), завданнями якого є: спостереження за станом освітнього процесу та одержання оперативної інформації про нього; своєчасне виявлення змін, що відбуваються в освітньому процесі; попередження негативних тенденцій; здійснення короткострокового прогнозування; оцінювання ефективності технології підготовки до педагогічної підтримки. При визначенні процедури моніторингу враховуються такі вимоги: набір показників моніторингу повинен бути обмеженим і постійним протягом експериментального навчання (опитування, анкетування, рішення педагогічних ситуацій, контент-аналіз, тестування); показники повинні носити оцінний характер.

Охарактеризовані педагогічні умови розуміються нами як сукупність сприятливих організаційно-педагогічних факторів, реалізація яких забезпечує ефективність формування готовності майбутніх вихователів до педагогічної підтримки дітей дошкільного віку. Для їх реалізації було визначено чотири етапи підготовки майбутніх вихователів до педагогічної підтримки.

Перший етап – *підготовчий*, основний зміст якого полягає у створенні спрямованості студентів на фундаментальну теоретичну підготовку, майбутню педагогічну діяльність, формуванні установки на спілкування і взаємодію у різних міжособистісних структурах, потребі в наданні педагогічної підтримки дітям дошкільного віку.

Другий етап – *інформаційний*, його метою виступає накопичення теоретичних психолого-педагогічних знань із питань педагогічної підтримки, ознайомлення з її методами й тактиками.

Третій етап – *технологічний*, що дозволяє оптимізувати процес формування вмінь і навичок, необхідних для надання педагогічної підтримки дітям дошкільного віку, забезпечити практичний досвід її реалізації. Цей етап створює передумови для творчого осмислення й використання отриманих теоретичних знань, закладає фундамент подальшого професійного й особистісного вдосконалювання студентів.

Четвертий етап технології – *результативний* – націлений на рефлексію, осмислення студентами досвіду реалізації педагогічної підтримки в умовах реального педагогічного процесу, закріплення та розширення механізмів підтримуючої поведінки в структурі особистості майбутніх вихователів.

Наведений розподіл процесу підготовки майбутніх вихователів до педагогічної підтримки на етапи багато в чому носить умовний характер, тому що різкої межі між ними провести неможливо. Проте кожний етап характеризується своїми специфічними особливостями: розв'язуваними завданнями, підбором засобів для їх досягнення, методами, застосовуваними при використанні цих засобів, що в підсумку дає можливість більш раціонально планувати й більш ефективно реалізовувати поставлені цілі.

Наступним завданням моделювання стало виділення структурних компонентів моделі. Зважаючи на те, що надання педагогічної підтримки характеризує діючу, функціональну сторону педагогічної діяльності вихователя, було виділено такі компоненти готовності студентів до неї:

- *мотиваційний*, суть якого полягає в єдності мотиваційно-ціннісних орієнтацій майбутнього вихователя, в основі яких найвищою цінністю виступає саме дитина;
- *когнітивний* є системою професійних теоретичних знань, необхідних для реалізації педагогічної підтримки дітей дошкільного віку;
- *операціональний* – як сукупність умінь і навичок, необхідних для виконання певних дій з надання дітям педагогічної підтримки;
- *рефлексивний*, що передбачає прогнозування результатів підтримуючої поведінки, організацію процесу рефлексії й контролю змін у розвитку дитини; наявність навичок аналітичного мислення.

Запорукою успішності функціонування розробленої моделі підготовки майбутніх вихователів до педагогічної підтримки дітей дошкільного віку є науково-методичний супровід цього процесу, під яким розуміється керована спеціально організована продуктивна взаємодія суб'єктів, що припускає впорядковану сукупність наукового змісту й категоріального апарату педагогічної підтримки, впровадження в педагогічний процес вищого навчального закладу інноваційних

технологій, засобів, форм і методів, моніторингових змін, що забезпечують якість формування готовності майбутніх вихователів до педагогічної підтримки дітей дошкільного віку.

Характеристика науково-методичного супроводу акцентує увагу на тім, що:

- його призначення полягає у створенні педагогічних умов, що сприяють підвищенню ефективності утворювального процесу;
- умови створюються за допомогою спільної діяльності суб'єктів, спрямованої на розвиток рефлексивної свідомості, на форми й способи розвитку компетентності, на формування особистісних якостей, важливих для реалізації підтримуючої поведінки;
- науково-методичний супровід припускає активну роль усіх суб'єктів освітнього процесу, їх готовність до участі в процесі створення цього супроводу;
- науково-методичний супровід припускає виникнення, перетворення та зміну одних форм співробітництва іншими – більш складними й більш високого рівня розвитку;
- науково-методичний супровід носить варіативний характер і повинен бути адекватним розв'язуванню завдань;
- науково-методичний супровід припускає постійний моніторинг змін у рівні підготовки студентів до педагогічної підтримки й організацію у разі необхідності відповідних корекційних заходів.

У межах нашого дослідження науково-методичний супровід представлений такими елементами: змістово-цільовий (знання педагогічних явищ, закономірностей, понять); технологічний (види навчальної діяльності студентів, засоби самонавчання й самореалізації); контроль-рефлексивний (діагностика, що визначає результати діяльності студентів).

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі... Таким чином, використання основних положень, представлених у структурно-функціональній моделі, реалізація педагогічних умов і науково-методичного супроводу освітнього процесу дозволяє сформувати мотиваційну сферу майбутніх вихователів, гуманістичну спрямованість їх особистості, компетенцію в області надання педагогічної підтримки, максимально розвинути якості й здібності, необхідні для реалізації гуманістичної парадигми в умовах дошкільної освіти.

Список використаних джерел та літератури:

1. Вербицкий А. А. Теория контекстного обучения: сущность и практическое значение / А. А. Вербицкий // Школьные технологии. – 2006. – № 4. – С. 41–45.
2. Высоцкий С. В. Структура психолого-педагогических условий формирования поисково-творческой направленности личности в процессе обучения / С. В. Высоцкий // Збірник наукових праць. – Одеса, 1999. – С. 90–94. – (Науковий вісник Південноукраїнського державного університету ім. К. Д. Ушинського; Вип. 8–9).
3. Клаус Г. Кибернетика и философия / Г. Клаус ; пер. с нем. – М. : Изд. иностр. лит-ры, 1963. – 531 с.
4. Краевский В. В. Методология педагогики : [пособие для педагогов-исследователей] / В. В. Краевский. – Чебоксары : Изд-во Чуваш. ун-та, 2001. – 244 с.
5. Кучерявый А. Г. Профессиональное самовоспитание будущих педагогов в процессе их целостной подготовки : [моногр.] / А. Г. Кучерявый. – К. : Вища шк., 1999. – 224 с.
6. Манько В. М. Дидактичні умови формування у студентів професійно-пізнавального інтересу до спеціальних дисциплін / В. М. Манько // Збірник наукових праць : [„Соціалізація особистості”] / М-во освіти і науки України, НПУ ім. М.П. Драгоманова. – К. : Логос, 2000. – С. 153–161. – (Педагогічні науки; Вип. 2)
7. Образцов П. И. Методы и методология психолого-педагогического исследования / П. И. Образцов. – СПб. : Питер, 2004. – 268 с.
8. Хоружа Л. Л. Теоретичні засади формування етичної компетентності майбутніх учителів початкових класів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 „Теорія та методика професійної освіти” / Л. Л. Хоружа. – К., 2004. – 45 с.
9. Яковлева Н. М. Теория и практика подготовки будущего учителя к творческому решению воспитательных задач : автореф. дис.... д-ра пед. наук / Надежда Максимовна Яковлева. – Челябинск, 1992. – 37 с.

Аннотация

Н.Н.Колосова

Структурно-функциональная модель подготовки будущих воспитателей к педагогической поддержке детей дошкольного возраста

В статье представлена характеристика структурно-функциональной модели подготовки будущих воспитателей к педагогической поддержке детей дошкольного возраста. Раскрывается ее концептуальная и методологическая основы; обосновываются принципы, функции и педагогические условия; анализируются этапы и основные компоненты. Особый акцент автор делает на описании научно-методического сопровождения, позволяющего оптимизировать процесс профессионально-педагогической подготовки студентов специальности „Дошкольное образование”.

Ключевые слова: педагогическая поддержка, модель, педагогические условия, научно-методическое сопровождение.

Summary
N.N.Kolosova

Structural-Functional Model of Educators Training to Pedagogical Support of Preschool Children

The article presents the characteristics of structural-functional model of future educators training to pedagogical support of preschool children. The conceptual and methodological are discovered; justified principles, functions and educational conditions; the stages and the main components are analyzed. The author makes particular emphasis on describing of scientific and methodological support that allows to optimize the process of professional-pedagogical students training of the specialty „Pre-school education”.

Keywords: educational support, model, pedagogical conditions, scientific and methodological support.

Дата надходження статті:

„31” серпня 2011 р.

УДК 373.3.036.5:82

М.В.КОНОВАЛЬЧУК,
кандидат педагогічних наук, доцент
(м. Чернігів)

Сучасні концепції креативної освіти молодших школярів: проблеми та перспективи

У статті розглядається сутність та основні положення креативної освіти, її зв'язок з іншими концепціями творчого розвитку молодших школярів. Презентовано авторський спекурс для майбутніх вчителів початкових класів „Розвиток творчих здібностей молодших школярів”, який є одним із шляхів реалізації ідей креативної освіти в Україні.

Ключові слова: інноваційний розвиток, креативна освіта, розвиток творчих здібностей молодших школярів.

Постановка проблеми в загальному вигляді... На рубежі другого і третього тисячоліть людство опинилося перед принципово новими цивілізаційними викликами, які потребують відповідних знань, компетентностей, внутрішньої позиції особистості, уміння діяти в нестандартних ситуаціях, швидко орієнтуватися у змінних умовах, створювати щось нове, а головне – діяти на засадах гуманності та духовності.

Науково-технічна революція, яка виступала панівною силою над людством упродовж ХХ сторіччя, сприяла поглибленню знань про оточуючий світ, виникненню нових галузей наук, породила колосальний технологічний прорив та спричинила зародження ери інформатизації, комунікації та глобальних мереж. Сьогодні ми є свідками процесів глобалізації, яка виявляється у розширенні й поглибленні міжнародних зв'язків, взаємозалежності суб'єктів світового співтовариства, у наявності багатьох проблем, які вийшли за межі окремих держав і стосуються інтересів усього людства.

За цих умов найбільшого успіху досягають ті держави, які мають висококваліфіковані кадри у високотехнологічних галузях виробництва. Прогрес практично всіх галузей людської діяльності залежить від людей, які нестандартно сприймають навколишній світ, надзвичайно активні, енергійні, здатні генерувати нестандартні ідеї, творчо мислити та самостійно навчатися протягом життя. Отже провідною у державній політиці є проблема обдарованості, творчості, інтелекту, креативної освіти.

Аналіз досліджень і публікацій.... Болючою проблемою освіти нашої країни є переважно репродуктивний тип навчання учнів, що дістався у спадок від радянської освітньої системи. Сьогодні незважаючи на визнання провідними вітчизняними та зарубіжними вченими важливості розвитку творчих здібностей дітей, визнання творчої діяльності основою прогресу людства (Д.Б.Богоявленська, Л.В.Венгер, Дж.Гілфорд, О.М.Лук, В.О.Моляко, Я.О.Пономарьов, В.А.Роменець, О.І.Савенкова, О.Я.Савченко, Е.Торренс та ін.), школа залишається переважно засобом закріплення і відновлення існуючих соціальних структур, інститутом формування „людини знаючої”, замість того, щоб плекати людину дослідницько-інноваційного типу з розвиненими творчими здібностями, активну, ініціативну, здатну опановувати ще не існуючі знання, змінювати своє життя та життя своєї країни на краще.

В освітніх документах нашої країни цій проблемі приділяється чимало уваги. Зокрема, у Національній доктрині розвитку освіти наголошено на необхідності створення умов для особистісного розвитку і творчої самореалізації кожного громадянина України. У Державному стандарті початкової загальної освіти зазначено, що поряд із загальнонавчальною підготовкою

діти мають набути достатній особистий досвід культури спілкування і співпраці у різних видах діяльності, самовираження у творчих видах завдань.

Розв'язання проблеми творчого навчання учнів сприятиме розвитку сучасної освіти України, яка „...адаптує до загальноосвітніх процесів, утверджує свою державність, незалежність, національну єдність, нові суспільні відносини, аби виступати рівноправним суб'єктом світотворення заради людського благополуччя”, що зазначено у Білій книзі національної освіти України [1, 9].

На нашу думку, великі можливості у покращенні ситуації в сучасній школі, зокрема у початковій ланці, має організація повноцінної творчої діяльності учнів, впровадження технологій креативного навчання, що сприятиме максимальному розкриттю задатків, потреб та інтересів кожної дитини. З нашої точки зору, сьогодні вимагає оновлення філософії освіти, зміни педагогічного мислення, перегляду категорійного апарату, трансформації педагогічної практики на засадах креативного підходу до освіти.

Формулювання цілей статті... Отже, метою нашого дослідження є з'ясування сутності та особливостей креативної освіти як інноваційної галузі педагогічних знань, виявлення її зв'язків з іншими сучасними підходами, ідеями, аналіз різних концепцій, теорій та технологій креативного навчання молодших школярів та підготовки вчителів до впровадження технологій креативного навчання у початковій ланці освіти.

Виклад основного матеріалу... Розрив між шкільною освітою та вимогами часу відчувається як ніколи, тому перед педагогікою постає спектр нових завдань: розвивати людину, що володіє ключовими компетенціями, здатну повноцінно жити та ефективно діяти у глобальному середовищі, здатну до творчої самореалізації та навчання протягом життя в динамічному рухливому світі.

Під час симпозіуму Ради Європи на тему „Ключові компетенції для Європи” був визначений перелік ключових компетенцій. Їх аналіз дозволяє стверджувати, що більшість з них має креативну спрямованість, зокрема це наступні компетенції:

1. Вивчати (вміти отримувати користь з досвіду; організувати взаємозв'язок своїх знань і впорядковувати їх; організувати свої власні прийоми вивчення; вміти вирішувати проблеми; самостійно займатися своїм навчанням).

2. Думати (організувати взаємозв'язок минулих і справжніх подій; критично ставитися до того чи іншого аспекту розвитку наших суспільств; вміти протистояти непевності та складності; займати позицію в дискусіях і виконувати свою власну думку; вміти оцінювати твори мистецтва і літератури).

3. Співпрацювати (вміти співпрацювати і працювати в групі; приймати рішення - залагоджувати розбіжності і конфлікти; вміти розробляти і виконувати контракти).

4. Прийматися за справу (включатися до проекту; нести відповідальність; входити в групу або колектив і вносити свій вклад).

5. Адаптуватися (вміти використовувати нові технології інформації та комунікації; доводити гнучкість перед обличчям швидких змін; показувати стійкість перед труднощами; вміти знаходити нові рішення).

Аналіз даного переліку компетенцій показує їх достатню креативну спрямованість, хоча й не завжди в явному вигляді, а в якості підготовчого етапу до творчості. До власне креативних компетенцій із списку можна віднести: „вміти отримувати користь з досвіду”, „вміти вирішувати проблеми”, „організувати взаємозв'язок минулих і справжніх подій”, „вміти знаходити нові рішення” тощо [9, 109].

Креативна освіта – нова галузь вітчизняної освіти, у всіх своїх формах і проявах (випереджувальна і перспективна, безперервна і багаторівнева, етапна і спадкоємна) зорієнтована на безперервне становлення творчої особистості та узагальнює знання про психолого-педагогічні особливості і закономірності творчої діяльності. Методологічне підґрунтя концепції являє собою феноменологію становлення творчої особистості, його психолого-педагогічні основи і закономірності, об'єкти, суб'єкти та умови професійно-творчої діяльності, характеристики творчої особистості та її творчого потенціалу, опис та обґрунтування сучасних теорій і технологій креативної освіти.

Важливим положенням креативної освіти є визначення креативності за П. Торренсом як процесу виникнення чутливості до проблем, дефіциту знань, їх дисгармонії, невідповідності, фіксації цих проблем, пошуку їх рішення, висунення гіпотез, перевірок і формулювання результатів рішення проблеми. Разом з тим він визначив креативність і як природний процес, який породжується сильною потребою людини в знятті напруги, що виникає в ситуації невизначеності і незавершеності. Такий розгляд креативності як процесу дає можливість

визначити її і як здібність до творчості, і як умову, яка полегшує і стимулює творчий процес і забезпечує оцінку його продуктів.

Креативна освіта, на нашу думку, тісно пов'язана з такими галузями педагогіки, як педагогічна інноватика та синергетика.

Педагогічна інноватика – наука про систему оновлених взаємовідносин між учасниками педагогічного процесу, що вивчає є інноваційні процеси. Педагогічні інновації розуміються не лише як кінцевий продукт застосування новизни у навчально-виховному процесі з метою зміни (якісного покращання) суб'єктів та об'єктів, а й процедурою їхнього постійного оновлення, що є характерним і для творчості [3].

Холістично-синергетичний підхід відкриває можливість підійти до вирішення тих суперечностей сучасної освіти, які існують між авторитарним і вільним, репродуктивним і творчим типами педагогічної діяльності. Він дозволяє поєднувати, синтезувати позитивні елементи кожного з цих типів у новій філософії освіти і заснованих на них усіх конкретних видах педагогічної діяльності. Він також базується на концепції функціональної асиметрії півкуль та є близьким до понять „творчість”, „креативність”, „інтеграція”, „синтез”. Метою розвитку людини, згідно концепції, є досягнення синтезу право- і лівопівкульових аспектів психіки, типів мислення. За такого поєднання такі полярні категорії, як образ, предмет, знак, відчуття і думка, єдине і множинне „зливаються”, внаслідок чого формується основа для поєднання конкретного і абстрактного, експресивного і логічного, в результаті людина постає як гармонійна творча особистість, здатна осягнути світ розумом і серцем [2, 29].

Креативна педагогічна концепція базується на засадах *особистісно-орєнтованого підходу* та таких його ознаках, як діагностична основа навчання молодших школярів, врахування їх вікових та індивідуальних особливостей, турбота про емоційне та фізичне благополуччя учнів, пристосування навчальних методик до особливостей учнів, переважання навчального діалогу, повага до особистої гідності кожної дитини та ін (О.Я.Савченко) [10], [11].

Розгляд та аналіз різноманітних концепцій, теорій та технологій креативної освіти дозволив виділити декілька найбільш актуальних та перспективних, з нашого погляду, для розвитку креативної особистості, здатної ефективно вирішувати складні проблеми власної життєдіяльності, нестандартно мислити та здійснювати саморозвиток протягом життя.

Відомий російський дослідник А.В.Хуторський серед технологій креативного навчання розглядає теорію і практику „*дидактичної евристики*” [13].

В евристичному навчанні учень спочатку конструює знання у досліджуваній області реальності. Для цього йому пропонується реальний значущий об'єкт (природне явище, історична подія, матеріал для конструювання і т. п.) але не готові знання про нього. Отриманий учнем продукт діяльності (гіпотеза, твір, виріб і т. п.) потім з допомогою вчителя зіставляється з культурно-історичними аналогами – відомими досягненнями у відповідній галузі. У результаті учень переосмислює, добудовує або драматизує свій результат. Відбувається особистісне освітнє прирощення учня (його знань, почуттів, здібностей, досвіду), створюється відповідна продукція. Результати діяльності учня можуть виступати не тільки особистісним, а й загальнокультурним збільшенням, тоді учень виявляється включеною у культурно-історичні процеси в якості їх повноправного учасника.

Однією з найбільш популярних технологій креативної освіти, особливо серед вчителів початкової школи, є *теорія рішення винахідницьких задач (ТРВЗ)*.

Автор ТРВЗ (Г. С.Альтшуллер) створював її як методику винахідництва для вирішення технічних проблем. Дослідивши розвиток технічних систем як об'єкта діяльності суспільства, Г. С.Альтшуллер показав, що воно відповідає загальним принципам розвитку, сформулював ряд законів розвитку технічних систем і розробив основи ТРИЗ. Застосування ТРИЗ при пошуку найбільш ефективного вирішення технічних проблем дає можливість замінити хаотичний перебір варіантів на алгоритмічний, при цьому операції мислення стають усвідомленими і керованими. ТРВЗ-педагогіка успішно вирішує завдання проблемного і розвиваючого навчання, а також розвитку критичного мислення, і, в повній відповідності з законами розвитку систем, є наступним етапом еволюції педагогічних систем.

Технологія передбачає вивчення алгоритму рішення винахідницьких задач (Арізо), знайомство з поняттями психологічної інерції, пізнавально-психологічних бар'єрів та методів їх подолання, оволодіння методами активного пошуку творчого рішення (мозковий штурм, синектика, метод фокальних об'єктів), методами систематизованого пошуку творчого рішення (морфологічний аналіз, метод контрольних питань).

Ще однією концепцією креативної парадигми освіти є *педагогіка життєтворчості*. Життєтворчість розуміється дослідниками (В.М. Доній, Г.М. Несен, Л.В. Сохань, І.Г. Єрмаков та ін.) як духовно-практична діяльність особистості, спрямована на творче проектування і здійснення

свого життя. Розроблюючи, коригуючи і здійснюючи свій життєвий сценарій, особистість оволодіває мистецтвом жити, в основі якого лежать засоби, методи і технології життєтворчості. Педагогіка життєтворчості оперує поняттями „самоактуалізація, саморегуляція, самоздійснення, самовдосконалення, саморозвиток, самосвідомість, самоствердження, самореабілітація, самопрогнозування, самоприйняття, самоаналіз, самооцінка тощо. Сутність кожного з цих понять пов'язана з самостійністю особистості. Самостійно планувати власну діяльність, самостійно приймати рішення й нести відповідальність за результати діяльності – одні з показників сформованості життєвої компетентності особистості [5, с.15].

Досить оригінальною є концепція *механізму творчості* українського дослідника Віктора Клименка. Основна проблема, яку досліджує автор концепції механізму творчості людини (креативної психічної системи) формулюється так: „Механізм творчості людини створюється синтезом психе (душі) – мислення, почуттів, уяви та соми (тіла) – психомоторики та енергопотенціалу. Він призначений здійснювати обмін інформації та енергії під час розв'язання задач і проблем, в результаті яких людина виробляє творчі продукти” [7].

На думку дослідника, механізм творчості – це механізм перетворення дискомфорту (задач і проблем) і створення (відкриттів, винаходів і художніх образів) гармоній. Він є в кожному з нас, але для того, щоб він почав працювати, ми повинні свій механізм творчості привести до стану гармонії. Причому, повинні бути пропорційно розвинені мислення, почуття, уява та психомоторика (здатність до діяльності) і енергопотенціал (забезпеченість належною енергією). Механізм творчості описується формулою: Я (психе, свідомість) і не-Я (таємниця, невідоме).

Вищу насолоду натхнення людина переживає не від результатів роботи, а від процесів відкриттів, винаходів та створення образів, якими створюються знакові системи (наукові думки), матеріальні предмети та художні образи тощо. Щоб механізм творчості людини почав працювати, ми маємо гармонійно розвивати всі його складові. В оптимальному стані мають перебувати і душа (мислення, почуття і уява), і тіло (енергопотенціал і психомоторика) людини. Причому ніяких компенсацій у цій неповторній цілісності не буває. Мислення, почуття і уява знаходять у дискомфорті нові задачі, психомоторика їх розв'язує, а енергопотенціал живить пізнавальні, моральні та естетичні дії і творчість людини.

Творчість в такому контексті розглядається як це процес народження нового, що об'єктивно здійснюється у природі або людині. У природі – зародження, зростання, визрівання; у людській роботі – створення нових думок, почуттів або образів, які стають безпосередніми регуляторами творчих дій. Творчість – це стан натхнення – спалах енергетичного потенціалу, який розриває межу невідомого, відокремлює його частину і перетворює на відоме.

Розуміючи тісний взаємозв'язок ефективності креативного навчання молодших школярів з якісною підготовкою вчителів до творчого розвитку учнів, нами було створено та апробовано протягом двох навчальних років *спецкурсу „Розвиток творчих здібностей молодших школярів”* для спеціальності „початкове навчання” (освітньо-кваліфікаційний рівень „бакалавр”). Його метою є налаштування студентів на творчу педагогічну діяльність, озброєння їх технологіями креативного навчання молодших школярів, що дозволить їм краще орієнтуватися у безперервно змінній педагогічній дійсності, стимулюватиме розвиток педагогічної творчості, закладає фундамент професійного світогляду, гуманістичній та інноваційній спрямованості професійної діяльності.

Зміст спецкурсу складають теми: „Проблема розвитку творчих здібностей особистості та її актуальність для сучасної початкової школи”, „Феномен творчості та творчих здібностей особистості”, „Особливості розвитку творчих здібностей у молодшому шкільному віці”, „Методичні аспекти проблеми РТЗМШ. „Технології творчого розвитку молодших школярів”, „Роль особистості вчителя у творчому розвитку учнів початкової школи” та ін.

Практичні заняття зі студентами проводяться переважно в інтерактивній формі – заняття-диспут, заняття-фестиваль, заняття-круглий стіл, використовуються рольові ігри, мозковий штурм, тренінгові методики, що сприяє формуванню креативного підходу до власної педагогічної діяльності майбутніх вчителів початкової ланки освіти. Самостійна робота передбачає роботу в Інтернеті, розробка індивідуальних, парних та групових творчих проєктів, створення опорних схем, педагогічних есе, етюдів, проєкту власного освітнього веб-сайту, проєктів розвивально-творчих програм для молодших школярів тощо.

Висновки... Отже, сучасне життя поставило на порядок денний проблему творчого навчання молодших школярів та підготовку вчителя до креативної освіти учнів. Впровадження нових педагогічних підходів, що передбачають креативне навчання як вчителів, так і учнів, ґрунтуються на одночасному використанні мультимедійних засобів, комп'ютерів та Інтернету, дозволяє зробити процес навчання більш інтенсивним та інтерактивним. За висновками Світового банку, найкращий результат досягається шляхом застосування таких методів, як взаємне навчання,

самоорганізація, емпіричне навчання, навчання в умовах, наближених до реальних, навчання з використанням ресурсів та проблемно орієнтоване навчання, рефлексія, критичний самоаналіз, а також поєднання цих методів у будь-яких варіантах.

Підсумовуючи, зазначимо, що розгляд представлених концепцій, технологій креативної освіти не вичерпує всього арсеналу ідей, підходів, теорій творчого навчання то розвитку молодших школярів. Разом із тим зазначені теорії варто цілеспрямовано реалізовувати в сучасній школі, оскільки світ в цілому та економіка зокрема, вимагають плекання людини творчого типу. Якщо освіта залишається спрямованою на підготовку „людини корисної”, тобто на формування наперед заданої кількості та конфігурації корисних якостей, то вона не задовольнятиме вимог часу. Творчість орієнтована на самовизначення, а не на старанне відтворення запрограмованих інструкцій та алгоритмів [8, с.29]. Впровадження технологій креативного навчання є ще однією можливістю розвитку суспільства знань та інформації.

Список використаних джерел та літератури:

1. Біла книга національної освіти України. Проект. / академія пед. наук України ; за ред. В. Г. Кременя. – К., 2009. – 285 с.
2. Вознюк О. В. Парадигмально-методологічні засади креативної освіти: визначення понять / Теорія і практика креативного навчання обдарованих дітей / О. В. Вознюк. – К. : ІОД НАПН України, 2011. – 139 с.
3. Даниленко Л. І. Теоретико-методичні засади управління інноваційною діяльністю в загальноосвітніх навчальних закладах : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Даниленко Лідія Іванівна. – К., 2005.
4. Драйден Г. Революція в обучении. Научить мир учиться по-новому / Драйден Г., Вос Д. – М. : Парвинэ, 2003. – С. 122–123.
5. Єрмаков І. Освіта і життєва компетентність для ХХІ століття / І. Єрмаков // Завуч. – 2005. – № 19. – С. 13–16.
6. Зиновкина М. М. НФТМ-ТРИЗ: Креативное образование ХХІ века. (Теория и практика) / М. М. Зиновкина : [моногр.]. – М. : МГИУ, 2007. – 306 с.
7. Клименко В. В. Психология творчества : навч. посіб. / В. В. Клименко. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 480 с.
8. Ліпін М. В. Освіта та еліта в суспільстві знань / М. В. Ліпін // Еліта, обдарованість, людиноцентризм : матеріали міжнар. наук. конф. – ІОД – Київ, 2010. – 212 с. – С. 28–35.
9. Рада Європи: Симпозіум за темою „Ключові компетенції для Європи”: Док. DECS / SC / Sec. (96) 43. Берн, 1996 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Prpg/2008_7_1.pdf
10. Савченко О. Виховання розумної особистості, яка вмє самостійно вчитися / О. Савченко // Початкова школа. – 2007. – № 8. – С. 1–5.
11. Савченко О. Я. Виховний потенціал початкової освіти : посібник для вчителів і методистів початкового навчання / О. Я. Савченко. – [2-ге вид.]. – К. : Богданова А. М., 2009. – 226 с.
12. Тоффлер Е. Третья Хвиля / Е. Тоффлер. – К. : Всесвіт, 2000. – 480 с.
13. Хуторской А. В. Дидактическая эвристика. Теория и технология креативного обучения / А. В. Хуторской. – М. : Изд-во МГУ, 2003. – 416с.

Аннотация

М.В.Коновальчук

Современные концепции креативного образования младших школьников: проблемы и перспективы

В статье рассматриваются суть и основные особенности креативного обучения, его связь с другими концепциями творческого развития младших школьников. Представлен авторский спецкурс для будущих учителей начальных классов „Развитие творческих способностей младших школьников”, который является одним из путей реализации идей креативного образования в Украине.

Ключевые слова: *инновационное развитие, креативное образование, развитие творческих способностей младших школьников.*

Summary

M.V.Konovchalchuk

The New Conception of Creative Education of Students of Elementary School: Problems and Future

One of the main tasks of education XXI century is to discover all positive features in children, revealing and developing their best qualities and abilities. In the article are presented the materials of the phenomenon of Creative Education as a main component of the global world, built pedagogical conception its development by different methods. This problem is reviving the influence of humanistic ideas in the system of modern education.

Keywords: *innovation developing, Creative Education, humanistic pedagogic, qualities and abilities of students of elementary school.*

Дата надходження статті:

„28” серпня 2011 р.

Воспитание культуры здоровья дошкольника средствами фольклора

В статье анализируются возможности различных фольклорных форм: колыбельной, сказки, в воспитании культуры здоровья дошкольника.

Ключевые слова: культура, здоровье, культура здоровья, традиция, этнокультурная среда, мультикультурное образовательное пространство.

Значение культуры в сохранении здоровья становится все более очевидным для ученых и широкой общественности. Растет интерес к психосоциальным и этнокультурным факторам, влияющим на здоровье. Исследования последних лет демонстрируют сложность и противоречивость корреляций между состоянием здоровья, уровнем смертности, выбором стиля жизни и различными социокультурными показателями [1]. Обусловленные этническими традициями отличия существуют и в понимании *здоровья-нездоровья*, и в восприятии причин душевно-физического дисбаланса, и в стратегии решения возникающих проблем.

Культура здоровья, на наш взгляд, представляет собой составную часть мировоззренческой позиции человека, проявлениями которой оказываются здоровьесберегающее мышление и здоровьесберегающее, здоровьесформирующее поведение. Такая позиция ведет не только к совершенствованию индивидуального здоровья и стремлению качественно улучшить здоровье окружающих людей, но и к выстраиванию гармоничных духовно-нравственных отношений с природной и социальной средой, что обуславливает важность формирования культуры здоровья в онтогенезе человека. Особенно важным в формировании данного личностного качества является дошкольный и младший школьный возраст.

Поиски традиционных оснований для воспитания культуры здоровья ребенка закономерно приводят нас в сферу фольклора. Именно здесь мы обнаруживаем разнообразные здоровьесохранительные культурные формы, семантика и прагматика которых испокон веков обеспечивает целостность всякой нации, природосообразно упорядочивая вместе с тем быт и бытие каждого человека.

Любая человеческая культура обязательно несет в себе модель мира, созданную данной этнокультурной общностью. Эта модель воплощена в мифах, отражена в системе религиозных верований, воспроизводится в обрядах и ритуалах, закреплена в языке. Каждое новое поколение получает в наследство определенную картину мироздания, которая служит опорой для построения индивидуальной картины мира каждым отдельным человеком и одновременно объединяет этих людей как культурную общность. И если взрослый хочет приобщить ребенка к определенной системе мировоззренческих принципов, а значит, и определенной модели мироустройства, то он обязательно должен воплотить ее в виде словесного, изобразительного или поведенческого текста (рассказа, песни, сказки, картины, модели поведения и т.д.), который максимально легко и полно может быть усвоен воспитуемым [2]. Совокупность таких текстов и представляет педагогу фольклор.

Под термином „фольклор” в конце XX столетия перестают понимать исключительно искусство слова: устно-поэтические тексты или только облеченные в вербальные формы народные традиции. Рамки фольклора расширяются. Он уже рассматривается как комплексная научная дисциплина, предметом которой является вся совокупность явлений традиционной культуры народа в их единстве и взаимообусловленности.

Педагогический характер исследования ставит нас перед необходимостью очертить некоторые особенности фольклора как феномена культуры, как наследия традиционной мифопоэтической эпохи, сохраняющего осколки сокровенного знания наших предков. В.Я.Пропом на примере волшебной сказки и его последователями на материале других фольклорных форм было показано, что „отжившие установления” живут в фольклоре сконденсированными в виде знаков (сюжетов, мотивов, тропов) [3]. Тот аспект теории знаков, который связан с их использованием, в семиотике называется прагматикой. Основатель этой исследовательской традиции Ч.С.Пирс обратил внимание, что существуют две различных практики: практика человека, рассуждающего о мире, – практика познания, и практика человека, в мире живущего и действующего. Последняя по Пирсу определяется верованиями, которые суть привычки действовать определенным образом. „Деятельность мысли порождается сомнением и прекращается, когда верование достигнуто” [4].

Современное понимание того, как у человека складывается мировоззрение, „картина мира” и как знание, облеченное в речевую формулу, ставшее „верованием”, приобретает статус действия, поступка, поведения, которое превращается в образ жизни, – это понимание достигнуто благодаря фундаментальным исследованиям ученых разных отраслей. В разработку названных проблем внесли неоценимый вклад физиологи И.Павлов и А.Ухтомский, психолог и педагог Л.Выготский, лингвисты Э.Сепир и Р.Якобсон, филолог М.Бахтин, культуролог Ю.Лотман и многие другие. Таким образом, специфика фольклора обнаруживается на междисциплинарном пространстве семиотики, лингвистики, фольклористики, культурологии, социологии. Истинная сущность фольклора проявляется в процессе коммуникации, именно здесь осуществляется его бытие и раскрывается целесообразность.

В чем же заключается ценность владения фольклором с педагогической точки зрения? Какие его формы имеют ярко выраженные здоровьесохранительные свойства? Среди всего многообразия фольклорных жанров мы выделим для рассмотрения несколько, именно те, которые, на наш взгляд, наиболее эффективны в процессе воспитания культуры здоровья детей и молодежи, – это материнский фольклор (колыбельная, пестушки, потешки и др.), волшебная сказка и речевое оснащение детской игры (считалки, жеребьевки, дразнилки, подделки). Как всякое явление фольклора, они, конечно, полифункциональны; мы приглядимся внимательнее к тому, какие кризисные, переходные моменты они обслуживают, как, обеспечивая психическую саморегуляцию, ролевую самоидентификацию, достижение нового личностного качества, эти вербально-поведенческие комплексы помогают ребенку, подростку, молодому человеку структурировать пространство окружающего мира и осознавать свое место в нем, восстанавливать душевное равновесие, возвращать себе внутреннее состояние целостности и сохранять его.

Для русской народной культуры было характерно стремление дать ребенку основные ориентиры как можно раньше, впрямь, задолго до того, как он будет этот мир практически осваивать сам. Построение картины мира ребенка начиналось уже в младенчестве через обращенный к нему материнский фольклор – колыбельные песни, пестушки, потешки и т.п. Они должны были обеспечить ребенку целостное мировосприятие и ощущение своей включенности в общий порядок мироздания, т.е. задать некую систему основных координат, помогающих ребенку самоопределиваться в жизненно важных отношениях с миром. И начиналось все это с выделения своего „Я” через осмысление ребенком устройства своей телесности, что абсолютно необходимо для нормального умственного и личностного развития. Не случайно в народной культуре этот процесс направлялся и контролировался традицией. Столетиями передавались из поколения в поколение тексты материнского фольклора, обращенные к детям. В них оказались зафиксированными наиболее удачные по содержанию и по форме способы обучения ребенка пониманию собственного тела. Образные, рифмованные, легко запоминающиеся тексты пестушек, потешек, пальчиковых игр были общеизвестны. А потому даже самая глупая и нерадивая воспитательница, которая их использовала, волей-неволей развивала ребенка в соответствии с заложенной в эти тексты культурной программой [2].

Колыбельная – это песня, адресованная младенцу, находящемуся в состоянии перехода ко сну, и функционально направленная на его завершение. Колыбель (люлька, зыбка, качка) – первое собственное место ребенка в этом мире, его исходное личностное пространство. Важно знать её устройство для понимания образности и семантики традиционных колыбельных. У большинства народов европейской части России, Сибири колыбель подвешивалась на крюк, это делалось не только из соображений удобства. Верили, что приподнятый над полом ребёнок находится под покровом небесных сил.

Колыбельная песня заранее дает ребенку простейшую схему картины мира, знакомит с расстановкой сил, персонифицированных в образах людей, животных, мифологических персонажей, и с главными принципами, которыми должен руководствоваться человек, вступающий на дорогу жизни. Но кроме содержания семантическую значимость фольклорному тексту придает сама ситуация, в которой он функционирует. Благодаря ритму песни, согласованному с ритмами дыхания и укачивающего движения, достигается состояние чуткого взаимодействия и особо тонкого эмоционального восприятия информации. Именно в эти моменты она усваивается максимально полно, откладывается в глубинах бессознательного на всю жизнь. А дитя засыпает эмоционально уравновешенным, умиротворенным. Так должно быть, чтобы ребенок рос здоровым – в психическом, физическом, социальном отношении.

Педагогическое значение традиционных фольклорных текстов связано с их своеобразной магической силой. Их образы необыкновенно емки, а словесные формулы недаром похожи на заклинание. Они легко проникают в самые глубины души, в ее бессознательные слои, потому что говорят на их языке. Говорят о самом важном для ориентации этой души в земной жизни, о том, что кристаллизовалось в материнском фольклоре из огромного душевного опыта многих

поколений людей, которые когда-то тоже учились жить на свете [2]. Что надо нам сделать, чтобы не прерывалась эта традиция? Где и как обучать прагматике материнского фольклора?

– Женские консультации. Занятия с будущими матерями по подготовке к родам, психотренинги с молодыми семьями по ролевому взаимодействию. Образовательные сайты.

– Педагогические, колледжи, учебные центры, вузы, факультеты, где готовят воспитателей детских садов, ясельных групп, учителей начальных классов – педагогический персонал для работы с дошкольниками и младшими школьниками. В учебных программах должен быть предусмотрен специальный практикум, в процессе освоения которого обучаемые не только запомнят тексты, но и поймут их функциональное назначение, научатся с ними действовать.

– Детские дошкольные учреждения, детские дома, дома малютки. Деятельность педагогического персонала. Игры детей с куклами в „дочки-матери”. Фольклорные тексты в сборниках дидактических материалов для воспитателей и музыкальных работников.

– Детские телевизионные передачи типа „Спокойной ночи, малыши!”

– Кинематограф. Эмоциональные, запоминающиеся эпизоды пестования и укачивания малышей обаятельными мамами, нянями, бабушками.

– Этнографические фольклорные коллективы. Концерты, камерные выступления с театрализацией, анимация музейных экспозиций. Медиа-продукция, аудиозаписи. Образовательные сайты.

Полифункциональность и универсальность сказки как воспитательного средства требуют особого разговора и отдельной статьи, поэтому в рамках заявленной темы только обозначим здоровьесохранительные возможности волшебной сказки.

Во-первых, она постепенно приходит на смену колыбельной, когда дитя подрастает и становится способным воспринимать **сюжет**. Семантика *перехода* обогащается за счет множества символов, сюжетных вариаций. Край, граница как свойство пространства переживается ребенком телесно, в фольклоре образно закрепляется бесчисленно: „не ложися *на краю*, придет серенький волчок...”, „черна курица ряба *на завалинке* спала, прилетела сова, серьги вывернула, перья вищипала”; кот и дрозд уходят в лес дрова рубить, а петушку наказывают *в окошко* не выглядывать..., баба положила колобок на *окошко* простынуть, он и покатился *с окна на завалинку, с завалинки на дорожку*..., коза уходит в лес траву есть, козлятам наказывает никому *дверь* не отпирать..., отец с матерью собираются в город, дочке наказывают братца беречь, *на улицу* не ходить, гуси-лебеди прилетят...

Мы видим, как постепенно расширяется пространство безопасности (и сказка тщательно фиксирует это) по мере того, как ребенок приобретает навыки взаимодействия с предметами и субъектами, населяющими это пространство. Сказка предупреждает, предохраняет, служит инструкцией для исправления бедственной ситуации, обнадеживает. Но главное – она кодирует, делает знаками таинственные еще для малыша слова, сюжеты, тексты, за которыми скрываются некие жизненно важные повторяющиеся (с вариациями) фрагменты действительности. И здесь сказка в полной мере выполняет свою эпистемологическую функцию.

В живой практике семейного воспитания волшебная сила сказки и ритуализованного действия для самых кризисных моментов почти не используется, очевидно, потому, что даже молодые родители в свое время не поняли или уже забыли этот мифопоэтический язык. Как сказал Антуан де Сент-Экзюпери, „все взрослые сначала были детьми, только мало кто из них об этом помнит”. Между тем неожиданные „нормативные кризисы развития” лишают душевного равновесия, вызывают неконтролируемые отрицательные эмоции как у взрослых, так и у детей. Перечислим лишь некоторые ступени взросления, которые можно сказочно ритуализировать как инициации, не только сохранив здоровье ребенка, но и приумножив его за счет положительных эмоций семейного приключения-состязания-праздника (как фантазия подскажет): поступление в детский сад, в школу, вуз; позволение гулять (добираться до школы) без сопровождения взрослых, первый выезд в детский загородный лагерь, разрешение гулять до полуночи, отправляться с друзьями на каникулы и т.п.

Проведенное нами исследование показало, что материнский фольклор, волшебная сказка и детский фольклор в контексте игровой деятельности обслуживают важные переходные, кризисные моменты в жизни детей и молодежи, которые напрямую затрагивают их физическое, психическое, социальное и духовное здоровье. Структурируя пространство и время, человек телесно и духовно переживает критические точки: **начало, край, граница, переход, конец**. В жизни они на каждом шагу. В данной работе затронуты переход от бодрствования ко сну, начало и окончание детской игры, некоторые ступени детской социализации. Фольклор представляет собой уникальный культурный феномен: это образцы поведения, данные нам в речи и насыщенные такими глубинами смысла, над загадками которых мы можем биться всю жизнь; это семиотические культурные коды, не владеть которыми нельзя, потому что заложенная в них

культурная программа гарантирует позитивное мировосприятие и здоровье личности, успешную регуляцию деятельности индивида и социума в противостоянии Хаосу и сохранении целостности и незыблемости всего мира и каждой его клеточки – человека (5).

Список использованной литературы:

1. Триандис Гарри С. Культура и социальное поведение : учеб. пособие / перевод В. А. Соснин. – М. : ФОРУМ, 2007. – 384 с.
2. Осорина М. В. Секретный мир детей в пространстве мира взрослых / М. В. Осорина. – СПб. : Питер, 2000. – 288 с.
3. Пропп В. Я. Исторические корни волшебной сказки / В. Я. Пропп. – Л., 1946 ; Еремина В. И. Ритуал и фольклор / В. И. Еремина. – Л., 1991 ; Юдин Ю. И. Русская бытовая сказка / Ю. И. Юдин. – М., 1993 и др.
4. Адоньева С. Б. Фольклор: социальное действие и коммуникативный акт. Опыт междисциплинарного подхода / С. Б. Адоньева // Рабочие тетради по компаративистике. Вып. 3–4. – СПб. : Изд. СПбГУ. 2001.
5. Хейзинга Й. Homo ludens. Опыт исследования игрового элемента в культуре: Самосознание европейской культуры XX века: Мыслители и писатели Запада о месте культуры в совр. об-ве / Й. Хейзинга. – М. : Политиздат, 1991. – 80 с.

Анотація

Є.В.Конькіна

Виховання культури здоров'я дошкільника засобами фольклору

У статті аналізуються можливості різних фольклорних форм: колискової, казки, у вихованні культури здоров'я дошкільника.

Ключові слова: культура, здоров'я, культура здоров'я, традиція, етнокультурне середовище, мультикультурний освітній простір.

Summary

Ye.V.Kon'kina

Teaching of Culture of Schoolchild's Health by Means of Folklore

In article possibilities of various folklore forms are analyzed: a lullaby, fairy tales, in education of culture of health of the preschool child.

Keywords: culture, health, culture of health, tradition, the ethnocultural environment, multicultural educational space are considered.

Дата надходження статті:

„17” серпня 2011 р.

УДК 37(477)(09)

Н.А.КОРНІЄНКО

*магістр
(м.Київ)*

Психологічні аспекти педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського

У статті розкривається суть психологічних аспектів педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського.

Ключові слова: аспект, виховання, засоби, сприймання, мислення, закономірності.

Особливе місце в історії української педагогічної науки належить В.О.Сухомлинському, ім'я якого відоме не тільки в нашій державі, а й далеко за її межами. Педагогічна спадщина В.О.Сухомлинського багатогранна й багатовекторна. В ній кожен може знайти відповідь на питання, які стосуються проблеми навчання, виховання, формування особистості дитини. Метр педагогіки неодноразово наголошував, що найголовнішим у його житті була любов до дітей: щоб любити дитину, треба її знати.

Він зазначає, що немає дитини абстрактної. Кожна дитина – це унікальний світ, який потребує від вихователя розуміння і нестандартного педагогічного підходу. Інакше не можна перебороти формалізм у вихованні та навчанні. „Знати дитину – це та найголовніша точка, де стикаються теорія і практика педагогіки, де сходяться всі нитки педагогічного керівництва колективом” [2, с.35].

У монографії „Духовний світ школяра” В.О.Сухомлинський дає ґрунтовну характеристику інтелектуального, морального, естетичного становлення особистості дитини на різних вікових етапах її психічного життя, особливо звертає увагу педагогів на специфіку виховання і навчання хлопчиків і дівчаток, їх емоційний світ.

Він наголошував, що емоційне виховання починається з розвитку культури відчуттів і сприймань. Завдяки цим психічним процесам породжуються почуття й переживання. Протягом

усього життя людини чуттєве сприймання є тим провідником, який впливає на її внутрішній світ, духовний розвиток. Тому завдання педагога вчити дітей помічати найменші, найтонші зміни в природі

Спостереження за природними явищами в початковій школі – могутній фактор розвитку дитини. Із спостережень не тільки черпаються знання, завдяки спостереженням вони застосовуються як інструменту праці. Якщо повторення – мати навчання, то спостереження – мати осмислення й запам'ятовування знань. Спостережливий учень ніколи не буває невстигаючим. У початкових класах спостереження необхідні дитині, як сонце, повітря й волога необхідні рослині. Чим більше треба дитині осмислити й запам'ятати, тим більше їй необхідно побачити взаємозв'язків у навколишній природі. Із цього видно, що розвиток мислення і пам'яті тісно пов'язаний із розвитком органів чуття й сприймання. Виховуючи учнів початкової школи, В.О.Сухомлинський вчив їх бачити в звичайному – незвичайне, шукаючи й відкриваючи причинно-наслідкові зв'язки.

Розвиток органів чуття і сприймання безпосередньо залежить від рівня розвитку уваги школяра. Для багатьох учителів, а особливо початкових класів, питання виховання і розвитку уваги – одне з найскладніших у педагогічній практиці. Керування увагою – одна з найтонших і й ще малодосліджених сфер педагогічної праці. Щоб впливати на увагу, треба глибоко знати психічні особливості дітей, їх вікові особливості. Багато років роботи в школі переконали В.О.Сухомлинського в тому, що оволодіти увагою дітей можна, створивши, утвердивши, зберігши її певний внутрішній стан – емоційне піднесення, інтелектуальне натхнення, його неможливо створити на самому уроці, наприклад, тільки вдало дібраними засобами унаочнення. Цей стан залежить від культури думки й почуття, світогляду учня. Оволодіння увагою – тонкий, багатогранний вплив педагога на мислення дитини. На думку В.О.Сухомлинського, мимовільна увага має поєднуватися з довільною. Таке поєднання виникає тоді, коли учень, слухаючи, думає. А це можливо лише за умови, коли в свідомості є „приманка для мислення” – учневі вже дещо відомо про той предмет, який розглядається на уроці. Чим активніша думка в процесі сприймання навчального матеріалу, тим легше учневі навчатися. Загальновідомо, що інтерес до предмета й увага учнів збільшуються засобами унаочнення. Але унаочнення як принцип навчання має ширше значення. Якщо ж вбачати в наочних посібниках тільки засіб збудження уваги учнів, то це загрожує примітивізмом і в навчанні, і особливо в розумовому вихованні. Наочний образ предмета може сам собою привернути увагу на тривалий час, але мета застосування наочності полягає зовсім не в тому, щоб на весь урок привернути увагу учня – унаочнення на уроці потрібне для того, щоб на певному етапі пізнання діти відволікалися від образу, прийшли до узагальнюючої істини, закономірності.

Застосування засобів унаочнення потребує великої науково-педагогічної підготовленості вчителя, знання психології дитини, процесу оволодіння знаннями. По-перше, треба пам'ятати, що унаочнення – це загальний принцип розумової праці маленьких школярів; це – сила, яка розвиває уважність, мислення, вона надає емоційного забарвлення пізнанню. По-друге, застосовуючи унаочнення, треба замислюватися над тим, як від конкретного перейти до абстрактного, на якому етапі уроку засіб унаочнення перестане бути необхідним, коли учні вже не повинні звертати на нього увагу. Це дуже важливий момент інтелектуального виховання: засіб унаочнення потрібен лише на певному етапі активізації думки. По-третє, поступово треба переходити від натуральних до образотворчих засобів унаочнення, а згодом – таких, які дають символічне зображення предмета, явищ. По-четверте, від образотворчого унаочнення необхідно поступово переходити до словесно-образного. Словесний образ – це крок на шляху переходу від мислення формами, звуками, фарбами і відчуттями до мислення поняттями. По-п'яте, засіб унаочнення має бути таким, щоб діти звертали увагу на найголовніше, найсуттєвіше.

Особлива роль у педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського серед усіх пізнавальних процесів належить мисленню і мові. Для розумового розвитку дитини він радить проводити спеціальні уроки мислення вже в дошкільний період. З початком занять у 1 класі вони стають частиною розумового виховання. Урок мислення – це і живе, безпосереднє сприймання образів, картин, явищ, предметів навколишнього світу, і логічний аналіз, здобування знань, розумові вправи, з'ясування причин і наслідків. Якщо ви хочете, пише відомий педагог, щоб навчилися мислити ваші „тугодуми”, „приведіть їх до такого джерела, яке відкривало б ланцюг явищ, аби наслідок одного ставав причиною – другого. Справа в тому, що в сув'язі явищ одне за одним ідуть відкриття, перед дитиною ніби спалахують вогники думки, вони стимулюють рухливість розумових процесів. Розумовий розвиток дитини можливий за умови врахування індивідуальних особливостей її мислення. В.О.Сухомлинський стверджує, що є два основні типи людського мислення – логіко-аналітичне, або математичне, й художнє, або образне. Він радить зібрати своїх майбутніх першокласників вересневого дня і піти з ними в осінній ліс. Саме там педагог побачить малюків з цими двома яскраво вираженими типами мислення. Наприклад, дитина звернула увагу на кущ

шипшини, густо всіяний червоними ягодами й срібними краплинами роси; крім цього куша, дитина більше нічого не бачить, увесь світ краси для неї – у цьому творінні природи.

Це найхарактерніші риси художнього, чи образного, сприймання навколишнього світу. Діти, яким воно притаманне, з інтересом і захопленням розповідають проте, що вони бачать, мислячи картинами, образами, барвами, звуками, рухами; вони дуже чутливі до музики навколишньої природи, взагалі до краси. В їхньому сприйнятті ніби переважає емоційний елемент, вони більше пізнають серцем, аніж розумом. Діти з яскраво вираженим художнім мисленням охоче вивчають літературу, люблять читати, захоплюються поетичною творчістю. У засвоєнні математики такі учні мають значні труднощі або й не встигають з цього предмета.

Для інших дітей ніби й не існує гармонії краси. Вони запитують: а чому це на заході сонце стає червоним? Куди воно ховається на ніч? Чому одні листки стають восени червоними, інші – оранжевими, а ще інші – жовтими? Чому листя на дубі аж до приморозків зелене? Перед поглядом цієї дитини відкривається передусім не образний, а логічний, причиново-наслідковий аспект світу. Це логіко-аналітичне, або математичне мислення. Діти, яким воно притаманне, легко помічають причиново-наслідкові зв'язки й залежності, схоплюють думкою коло предметів і явищ, об'єднаних тим чи іншим зв'язком. Ці учні легко абстрагуються, з цікавістю вивчають математику та інші точні науки. Логічний аналіз із абстракцій для них такий же цікавий, як і яскраві образи для дітей з художнім мисленням. Ці два типи мислення існують об'єктивно, вчителів треба знати, який тип переважає в кожній дитині, що важливо для правильного педагогічного керівництва розумовою працею. Вчити мислити, розвивати мислення – означає розвивати в дитини обидві розумові сфери: образну та логіко-аналітичну, не допускати однобічності, але водночас уміло спрямовувати розумовий розвиток у русло, яке найбільше відповідає її природним нахилам. Мислення дітей відрізняється також темпом розумових операцій, швидкістю думки. В одних дітей думка дуже жвава. Щойно дитина думала про те, як бджілка збирає нектар з квітки, але ось вчитель показав складну будову квітки – і думка дитини легко переключиться на інший об'єкт. В іншій дитині, якщо думка зосереджена на чомусь одному, їй важко переключитися на інше. Вдумуючись в одне, вона забуває про інше. Іноді, вчитель помиляється/ приймаючи цю особливість мислення за аномалію в розумовому розвитку. Уповільненість розумових процесів трапляється як у дітей з образним мисленням, так і в дітей з чітко вираженим логіко-аналітичним мисленням. Не розібравшись, учителі нерідко роблять неправильні, поспішні висновки щодо розумового розвитку дітей. Особливих прикрас завдають непорозуміння з дітьми, в яких розумові процеси уповільнені. Нездатка це розумні, кмітливі діти, але повільність, млявість їхнього мислення дратує педагога; через що дитина нервує, а часто взагалі перестає міркувати. Все це треба побачити, пізнати до початку навчання. Вивчити особливості мислення дитини незрівнянно легше тоді, коли навчання ще не почалося. Василь Олександрович радить учителям, які працюватимуть з першим класом: протягом року здійсніть двадцять-тридцять мандрівок у природу, де діти захоплюватимуться, переживатимуть почуття подиву перед її красою і водночас мислитимуть, аналізуватимуть.

Природа мозку дитини потребує, щоб її розум виховувався серед природи, щоб думка переключалася з наочного образу на „обробку” інформації про цей образ. Якщо ж ізолювати дітей від природи, якщо з перших днів навчання вони сприймають тільки слово, то клітини мозку швидко стомлюються і не справляються з роботою, яку пропонує вчитель. Ось де причина того явища, з яким багато вчителів часто зустрічаються в початкових класах: дитина немовби уважно слухає, але не сприймає жодного слова, бо педагог розповідає і розповідає. У цьому разі учневі треба думати над правилами, розв'язувати задачі – все це абстракції, узагальнення, немає живих образів, мозок стомлюється і виникає відставання.

Ось чому треба розвивати мислення дітей, зміцнювати розумові сили дитини серед природи, бо це вимога природних закономірностей розвитку дитячого організму наголошував великий педагог – В.Сухомлинський.

Список використаних джерел та літератури:

1. Педагогіка В. О. Сухомлинського – педагогіка ХХІ століття // Педагогіка і психологія. – 2000. – № 1. – С. 3.
2. В. О. Сухомлинський про виховання особистості в колективі // Максимілюк С. П. Педагогіка : навч. посіб. – К. : Кондор, 2005. – 667 с.
3. Педагогічна культура вчителя як основа його професійної компетентності у творчій спадщині В. О. Сухомлинського // Педагогіка і психологія. – 2006. – № 3. – С. 13.
4. Ідеї В. О. Сухомлинського в системі професійно-технічної освіти // Проф.-тех. освіта. – 1999. №3. – С. 49.
5. Ідеї свободи у поглядах В. О. Сухомлинського // Педагогіка і психологія. – 2005. – № 4. – С. 106.
6. Вимоги до професійної культури вчителя в педагогічній спадщині Сухомлинського В. О. // Педагогіка і психологія. – 2004. – №1. – С. 21.

7. Питання педагогічної майстерності в теорії і практиці В. О. Сухомлинського // Рідна школа. – 2004. – № 3. – 3 с.

8. Елементи педагогічної діагностики у творчій спадщині В. О. Сухомлинського // Рідна школа. – 2004. – №3. – 7 с.

Анотація

Н.А.Корниенко

Психологические аспекты педагогического наследия В.А.Сухомлинского

В статье раскрываются психологические особенности педагогического наследия В.А.Сухомлинского.

Ключевые слова: *аспект, воспитание, средства, восприятие, мышление, закономерности.*

Summary

N.A.Korniyenko

Psychological Aspects of V.O.Sukhomlyns'kyi's Pedagogical Heritage

Psychological peculiarities of V.O.Sukhomlyns'kyi's Pedagogical Heritage have been revealed in the article.

Key words: *aspect, teaching, means, perception, thinking, regularities.*

Дата надходження статті:

„2” вересня 2011 р.

УДК 37.013.41

О.М.КОЧЕРГА,
викладач-методист
(м.Прилуки)

Підготовка студентів до роботи з батьками як важлива складова професійної підготовки вчителя початкової школи в умовах модернізаційних змін

В статті розкривається актуальність проблеми підготовки студентів до роботи з батьками учнів як однієї з важливих складових професійної діяльності вчителя початкових класів, здійснюється аналіз системи підготовки студентів педагогічного коледжу з даного напрямку. Автор спирається на теоретичні розробки і практичний досвід видатного педагога Василя Олександровича Сухомлинського, який особливу увагу приділяв проблемі єдності у роботі школи і сім'ї та їх впливу на розвиток особистості дитини.

Ключові слова: *модернізація освіти, професійна підготовка, форми роботи школи з сім'єю, педагогічна культура батьків.*

Постановка проблеми у загальному вигляді... На сучасному етапі суспільного життя та своєї власної історії освіта стає не тільки найважливішою соціальною сферою, але й у прямому сенсі найважливішою економічною галуззю. Перспективи зростання благоустрою нашої країни – на шляху збільшення значимості людського капіталу, а значить, значимості української освіти. Цей шлях стає реальним тільки при масштабній модернізації вітчизняної системи освіти.

Модернізація – це зміна у відповідності з потребами та вимогами сучасності. Головною метою модернізації освіти є забезпечення її високої якості, побудова ефективної освітньої системи з дієвою економікою та управлінням, яка відповідає запитам сучасного життя та потребам розвитку країни, повернутої обличчям до інтересів особистості, суспільства, держави.

Система нашої освіти все ще суттєво відстає від сучасних вимог і тому потребує глибокої модернізації. На даний момент, коли ситуація у країні втратила певну стабільність, модернізація, не тільки у питаннях освіти, стає можливою, а головне необхідною. На сьогодні модернізація української освіти має, по суті, три сенси, три виміри [3].

1. У історичному плані модернізація української освіти представляє собою логічне, закономірне завершення освітніх реформ останніх років. У силу багатьох причин не вдалося провести комплексне, усестороннє оновлення освіти. Потрібно ще створити багато нормативно-правових та організаційно-економічних механізмів, щоб у повній мірі реалізувати процес модернізації.

2. У плані реконструкції, відновлення освітянської гілки модернізації потрібно подолати наслідки загальносистемної соціально-економічної кризи, яка може поставити цю галузь на грань виживання, а педагогічний корпус – за межу бідності. Тут постають величезні завдання по оздоровленню та розвитку сфери освіти, які потребують напружених зусиль держави, суспільства та самої системи освіти, інтенсивної та динамічної мобілізації її зовнішніх та внутрішніх ресурсів.

3. Не менш складні завдання модернізації у плані власне оновлення освіти, подолання все більш зростаючого її відставання від потреб розвитку країни. У цьому плані завдання модернізації освіти набувають максимальної загальнонаціональної значущості, тому що ми проходимо перехрестя, де визначається, чи буде освіта стимулом стагнації суспільства чи фактором його економічного зростання та благоустрою, фактором конкурентоздатності та національної безпеки країни.

Підвищення соціального статусу, професійного рівня педагогічних працівників та посилення їх державної підтримки – один із напрямків вирішення проблеми модернізації системи освіти України.

Існуюча підготовка майбутніх учителів початкових класів не забезпечує повною мірою їхньої готовності до змін, які сьогодні відбуваються в українському суспільстві. У Концепції загальної середньої освіти у зв'язку з цим зазначається: „...зміни в змісті й структурі загальної середньої освіти мають глибинний характер і потребують підготовки вчителя, який усвідомлює свою соціальну відповідальність, постійно дбає про своє особистісне і професійне зростання” [2, с.5-15]. Закон України „Про освіту”, Концепція національного виховання підростаючих поколінь в основу пріоритетних принципів розвитку системи освіти поклали гуманізацію і демократизацію всіх складових її елементів та національну спрямованість, що свідчить про невіддільність освіти від національного ґрунту. Як зазначено в цих документах, нова українська школа повинна забезпечувати всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, виявлення її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, творчого культурного потенціалу народу [1]. Розв'язання цих складних завдань повною мірою залежить від учителя, якості його підготовки. Тому однією з актуальних проблем вищої школи є розроблення сучасної концепції формування майбутнього учителя як висококваліфікованого фахівця, здатного до творчої організації усіх ланок особистісно зорієнтованого педагогічного процесу, до самореалізації, до виконання нового соціального замовлення. Насамперед потребує вдосконалення його професійно-педагогічна підготовка, зокрема, її конкретизація і наближення до майбутньої професійної діяльності.

Аналіз досліджень і публікацій... Підготовка вчителя до професійної діяльності є складною дефініцією, яка стала об'єктом багатьох наукових досліджень у філософії, психології, педагогіці. Велике значення для розв'язання проблем підготовки вчителя до професійної діяльності мали фундаментальні дослідження Н.В. Кузьміної, В.О. Сластьоніна, О.І. Щербакова. Крім зазначених вище науковців питання загальнопедагогічної підготовки знайшли своє розв'язання у працях сучасних педагогів: О.О.Абдуліної, Л.М.Ахмедзянової, І.М.Богданової, Н.М.Боритко, В.М.Володько, М.Б.Євтуха, В.О.Кан-Калика, Н.В.Кічук, В.А.Крутецького, Ю.М.Кулюткіна, З.Н.Курлянда, В.І.Лозової, Н.Г.Ничкало, Г.Д.Панченко, Л.Ф.Спіріна, Г.С.Сухобської, Н.Ф.Тализіної, Г.В.Троцько, М.Л.Фрумкіна, Р.І.Хмельюк, О.С.Цокур, Н.А.Шайденко, М.Д.Ярмаченка, а також психологів О.В.Киричука, С.Д. Максименка, В.А.Семиченко та ін. Особливості професійної підготовки вчителя початкової школи розкриті в дослідженнях А.М.Алексюка, Н.М.Бібік, В.І.Бондаря, С.У.Гончаренка, О.А.Дубасенюк, І.А.Зязюна, О.М.Івлевої, Л.Г.Коваль, С.М.Лисенкової, С.М.Мартиненко, Н.Г.Ничкало, О.Я.Савченко, Л.О.Хомич, Л.Л.Хоружої, М.М.Фіцули, І.М.Шапошнікової та ін. Проте педагогічна підготовка потребує подальшого детального обґрунтування й аналізу тому, що окремі її аспекти залишаються недостатньо вивченими.

Формулювання цілей статті... Метою цієї статті є аналіз та узагальнення особливостей підготовки майбутнього вчителя початкової школи до роботи з батьками учнів молодшого шкільного віку як однієї з важливих складових професійної підготовки педагога в умовах педагогічного коледжу.

Виклад основного матеріалу... Родинне виховання – перша природна і постійно діюча ланка виховання. Без докорінного поліпшення родинного виховання школа не зможе домогтися значних змін у подальшому розвитку підростаючих поколінь. Саме у сім'ї закладається духовна основа особистості, її мораль, самобутність, глибокі людські почуття, любов до матері та батька, бабусі та дідуся, роду і народу, пошани до рідної мови, історії, культури тощо. Школа має все це зберегти і стати спільником сім'ї у розв'язанні важливих завдань виховання особистості.

У цьому контексті особливо актуальними стають теоретичні розробки і практичний досвід видатного педагога Василя Олександровича Сухомлинського, який розглядав проблему єдності в роботі школи і сім'ї та їх вплив на духовно-моральний, розумовий, громадсько-патріотичний, фізичний розвиток особистості. Педагог-гуманіст вважав, що проблема шкільно-сімейного виховання – одна з найактуальніших проблем, над якою необхідно працювати вчителям і батькам у теоретичному та практичному плані. Правильно оцінюючи тенденції розвитку сучасної школи, він дійшов висновку, що „подальший розвиток суспільного виховання не може відбуватися без

більш активної і безпосередньої участі сім'ї, батьків. Мова йде не про епізодичну допомогу школі з боку сім'ї, а про комплекс спільних цілеспрямованих дій школи і сім'ї на особистість, про те, щоб виховання дітей становило важливий громадський обов'язок сім'ї, було виконанням їх обов'язку перед суспільством" [9, с.41].

Слід зазначити, що дослідження проблеми єдності дій школи і сім'ї в педагогічній спадщині В.Сухомлинського є принципово важливим, оскільки дозволяє розкривати специфічні особливості виховання дітей і використовувати їх у практиці сьогодення. Аналіз численних праць педагога-класика свідчить, що він розробив і на практиці застосував систему шкільно-сімейного виховання, яка себе цілком виправдала. Василь Олександрович зазначав: "...шкільно-сімейне виховання не тільки дає змогу добре виховувати молоде покоління, а й одночасно є дуже важливою умовою вдосконалення морального обличчя сім'ї, батька і матері. Без виховання дітей, без активної участі батька і матері в житті школи, без постійного духовного спілкування і взаємного духовного збагачення дорослих і дітей неможлива сама сім'я як первинний осередок суспільства, неможлива школа як найважливіший навчально-виховний заклад і неможливий моральний прогрес суспільства" [6, с.13-14].

Нові історичні умови створили підґрунтя для того, щоб розглядати виховання у школі і сім'ї як єдину систему. Із цього виходив видатний педагог-класик, висвітлюючи у своїх працях питання шкільної і батьківської педагогіки.

У сучасних умовах координацію виховних дій сім'ї покладено на освітній заклад і від того, як організована і реалізована робота з батьками учнів, значною мірою залежить успішність процесу навчання і виховання дітей. Важливим завданням є широке залучення батьків, усіх дорослих членів сім'ї до співпраці з педагогічним колективом, до активної участі в житті навчального закладу, класу. Встановлення і підтримання педагогічної взаємодії „діти-батьки-педагоги” необхідно вибудовувати на принципах взаємоповаги, довіри, відповідальності та рівноправного партнерства. Основою такої взаємодії має стати єдність у ставленні до дитини як до найвищої цінності.

Останнім часом спостерігається певне звуження цього аспекту діяльності освітнього закладу і вчителя, самоусунення педагогічних колективів від роботи з сім'ями учнів. На часі організація роботи з батьками дітей різних вікових груп, в родинях з різним типом сімейного неблагополуччя, формування педагогічної культури всіх дорослих членів сім'ї на новій методологічній основі із застосуванням інноваційних педагогічних технологій. Мова йде про такий зміст педагогічної діяльності вчителя, який спрямовується на підвищення готовності батьків до виховання дітей, на усвідомлення ними важливості відповідального батьківства, на передачу всім дорослим членам родини певної психолого-педагогічної, фізіолого-гігієнічної, правової тощо інформації, на формування у них відповідних практичних умінь і навичок.

Організація роботи з батьками в освітньому закладі – багатоаспектна і має значні педагогічні можливості. Успіх в організації роботи з батьками великою мірою залежить від особистості й авторитету педагога, його професійності, високих моральних, людських якостей, вміння спілкуватись з батьками, з колегами, з дітьми.

Окремі аспекти проблеми сімейного виховання, підготовки вчителя до роботи з сім'єю розглядаються багатьма вченими. Серед них: історія розвитку родинного виховання в Україні, вплив виховних традицій на становлення характеру громадянина, проблеми формування педагогічної культури сучасних батьків, основні напрями співпраці родини, школи, громадських організацій (Т.Алексеев, А.Марушкевич, В.Постовий та ін.); шляхи взаємодії сім'ї з іншими соціальними інститутами (Т.Кулікова); сім'я як соціальний інститут становлення особистості (А.Ганічева, О.Зверева).

Початкова освіта – перший освітній рівень, який закладає фундамент загальноосвітньої підготовки учнів. Відповідно до можливостей дітей молодшого шкільного віку початкова школа, зберігаючи наступність із дошкільною ланкою, має забезпечити подальше становлення дитячої особистості, її інтелектуальний, соціальний і психофізичний розвиток. Забезпечення найбільш продуктивного виконання завдань початкової школи можливе за умови творчої співпраці вчителя початкових класів і батьків учнів. Професійна діяльність учителя початкових класів постійно пов'язана із сімейним вихованням та взаємодією з батьками учнів як стосовно впровадження різних форм соціально-педагогічної допомоги родині, так щодо його корекції у процесі педагогічної освіти батьків. На передній план у професійній підготовці вчителя виходять уміння та навички гуманізації шкільного середовища, гармонізації його взаємодії з соціумом. Багатогранність діяльності вчителя початкових класів передбачає оволодіння великим обсягом соціально-педагогічних, психологічних, законодавчо-правових знань та вмінь.

Підготовку студентів до роботи з батьками учнів потрібно розглядати як соціальний вплив, який повинні вміти здійснювати педагоги на переконання та поведінку батьків з метою

покращення якості сімейного виховання. Таку підготовку майбутнього вчителя до роботи з батьками учнів ми розглядаємо як підсистему цілісної системи професійної підготовки вчителя. Плануючи зміст та основні форми і методи такої підготовки, ми орієнтуємося на специфіку організації роботи з батьками учнів у сучасній загальноосвітній школі, яка має здійснюватись за такими основними напрямками: вивчення сімей учнів, їх виховного потенціалу; включення батьків, усіх дорослих членів родини у навчально-виховний процес як рівноправних учасників, інтеграція зусиль і гармонізація взаємин педагогічного колективу і батьківської громадськості в створенні сприятливих умов для ефективної роботи освітнього закладу; формування педагогічної культури сучасної сім'ї та допомога батькам в їх психолого-педагогічній самоосвіті; корекція виховної діяльності родин з різним типом сімейного неблагополуччя.

Система підготовки студентів педагогічного коледжу до роботи з батьками учнів початкових класів має на меті надати студентам, майбутнім учителям початкових класів, систематизовані знання про специфіку організації виховного соціально-педагогічного процесу, технології постановки та здійснення виховних цілей, засобів щодо соціально-педагогічної роботи з сім'ями різних типів для покращення сімейного виховання, якості співробітництва та взаєморозуміння з батьками учнів. Зміст роботи з досліджуваної проблеми спрямований на те, щоб ознайомити студентів з особливостями сучасних українських сімей, їх виховним потенціалом; обґрунтувати наукові засади сімейного виховання; довести значення сім'ї, родини у вирішенні завдань формування гармонійно розвиненої особистості школяра; проаналізувати провідні напрями педагогічної діяльності, спрямованої на взаємодію з батьками учнів та створення оптимальних умов для успішної соціалізації особистості; озброєння студентів різноманітними методиками вивчення сімей учнів, сучасними доцільними формами та методами роботи з сім'ями вихованців; виховання у студентів культури спілкування у процесі взаємодії з батьками учнів і ін.

Підготовка студентів до роботи з батьками в умовах педагогічного коледжу здійснюється впродовж усього періоду їх навчання і характеризується цілеспрямованістю, послідовністю, систематичністю, єдністю всіх навчально-виховних впливів. У вирішенні проблеми цілеспрямованої підготовки майбутнього вчителя до повноцінної роботи з батьками учнів прослідковується певна поетапність роботи викладачів коледжу. Кожен із етапів передбачає поглиблення, узагальнення і систематизацію професійних знань, поступове формування професійних умінь, розвиток та саморозвиток якостей особистості майбутнього класовода-вихователя.

На початковому етапі підготовки майбутнього вчителя до роботи з батьками при вивченні курсу „Вступ до спеціальності” викладачі знайомлять студентів зі специфікою вчительської професії, розкривають її суспільну значимість, спонукають до аналізу основних функцій педагога, змісту його діяльності. Студенти-першокурсники мають можливість доторкнутись до педагогічних порад В.О.Сухомлинського, проникнути у чарівний світ його мудрих ідей. Так, під час практичного заняття з теми „Обговорення поради В.О.Сухомлинського „Що таке покликання до праці вчителя і як воно формується?” студенти знайомляться із специфічними особливостями обраної ними професії. Викладач серед багатьох інших особливостей виділяє ту, яка стосується багатофакторності впливу на процес виховання особистості дитини. Серед низки факторів виділяється сім'я, родина. Разом із студентами аналізуються позитивні і негативні впливи сім'ї на процес формування особистості школяра. З метою переконання студентів у важливій ролі сім'ї в житті дитини наводимо приклади із праць В.Сухомлинського „Серце віддаю дітям”, „Батьківська педагогіка”, його статей „Мікроклімат вашого дому”, „Батьківська педагогіка”, „Особлива місія”, „Обережно:дитина!” та ін., з власного досвіду викладача та досвіду самих студентів.

На II-III курсах студенти вивчають психолого-педагогічні дисципліни, метою яких є цілеспрямована професійна підготовка до майбутньої педагогічної діяльності. Студенти знайомляться і засвоюють цілий ряд теоретичних питань: сім'я як найголовніше соціально-педагогічне середовище виховання та розвитку дитини, провідна ланка її соціалізації; виховні функції сім'ї; соціальний захист та підтримка дітей в Україні; правові основи педагогічної діяльності вчителя з батьками учнів; особливості та структура сучасної сім'ї та вплив вказаної структури на сімейне виховання; особливості виховання дитини в різних типах сімей; наукові засади сімейного виховання; складові частини виховання дітей у сім'ї; типові помилки сімейного виховання; види батьківського авторитету; умови успішного виховання дитини в сім'ї; соціально-педагогічна допомога сім'ям учнів у роботі вчителя початкових класів; форми роботи з батьками учнів; культура соціально-педагогічного спілкування вчителя з батьками учнів. На цьому етапі здійснюється фундаментальна теоретична підготовка студентів до роботи вчителя-вихователя з батьками учнів. Під час лекцій у студентів формуються теоретичні знання про сім'ю та зміст роботи вчителя початкових класів з батьками.

Особливу увагу приділяємо формуванню у студентів умінь та навичок роботи з батьківським колективом в процесі вивчення педагогіки. Намагаємось робити це по можливості в процесі вивчення кожної теми. Наведемо окремі приклади.

Зміст теми „Мета і завдання виховання” передбачає проведення практичного заняття „Розробка і захист фрагменту бесіди вчителя з батьками молодших школярів „Мета і завдання сімейного виховання”. Заняття має на меті поглиблення знань студентів про мету і завдання виховання взагалі та вироблення у них вміння її конкретизувати відповідно до умов сімейного виховання, сформуванню переконання у необхідності дотримання цієї мети як вчителем, так і батьками. Все заняття пройняте думками педагога-гуманіста В.Сухомлинського: „Сім'я в нашому суспільстві – це первинний осередок багатограних людських відносин – господарських, моральних, естетичних. І, звичайно, виховних. Однак могутньою виховною та облагороджуючою силою для дітей вона стає тільки тоді, коли батько і мати бачать високу мету свого життя, живуть в ім'я високих цілей, що звеличують їх в очах дитини” [8, с.414]. Студенти вчать доносити до батьків такі важливі поняття як „мета виховання”, „мета сімейного виховання”, переконувати матір і батька у необхідності дотримуватись мети у вихованні своїх дітей, розкривати перед ними завдання сімейного виховання у відповідності до суспільної мети. Захист студентських доробок проводиться на занятті через організацію ділової гри „Батьківська консультація”, в ході якої студенти беруть на себе ролі „батьків”, „вчителя початкової школи”, „рецензента”.

Аналогічно проводиться практичне заняття з теми „Методи і форми виховання”. Кожен студент добирає собі окремий метод виховання чи групу методів, детально вивчає особливості його використання в умовах сімейного виховання, підбирає приклади із літературних джерел, праць педагогів-класиків та оточуючого життя про ефективне чи неефективне застосування методів виховання, розробляє ряд порад батькам щодо використання методу у виховній роботі з дітьми, пропонує їм можливі засоби для реалізації завдань методу. Кращі студентські розробки оформляємо у вигляді поради вчителю по роботі з батьками учнів молодшого шкільного віку. Крім того студентам пропонується розробка змісту лекцій („Поради по загартуванню і фізичному вихованню дітей у сім'ї”, „Народні сімейні традиції та їх виховне значення”), дискусій („Сучасна українська сім'я: проблеми виховання підростаючих поколінь”; „Яку сім'ю можна вважати ідеальною щодо виховання дітей?”, „Щаслива сім'я: міф чи реальність?”), програм конференцій для батьків з різних питань виховної роботи з дітьми тощо.

Особливий інтерес проявляють студенти до участі в активних формах, однією з яких є ділова гра – круглий стіл „Сучасні проблеми сімейного виховання”. Учасникам круглого столу пропонуються питання, які стосуються проблем виховання дітей у сім'ї. Ось орієнтовний перелік питань для обговорення: 1. Сплкування батьків і дітей у сім'ях. Як його організувати? Де знайти час? 2. Проблеми сім'ї, пов'язані з розподілом сімейного бюджету, розподілом функцій тощо. 3. Труднощі об'єднання професійної та сімейної ролі жінки. 4. Сучасний чоловік – батько сім'ї. 5. Життя дітей у неповних сім'ях. 6. Вплив конфліктів між батьками на психіку, вихованість дитини. Запропоновані питання можуть бути змінені в інтересах студентів або викладача.

Значне місце у системі цілеспрямованої підготовки студентів до роботи з батьками належить темі „Місце і роль сім'ї у вихованні. Форми зв'язку школи і сім'ї”. Студенти під керівництвом викладача поглиблюють свої знання про сім'ю як соціальний інститут суспільного розвитку, розширюють наявні у них уявлення про функції сім'ї, аналізують шляхи та засоби підвищення психолого-педагогічної культури батьків, форми та методи роботи вчителя-класовода з батьками вихованців. На цьому етапі особливо важливе значення відводиться ознайомленню студентів з методикою підготовки та проведення різних форм роботи з батьками (як колективних, так і індивідуальних). Студенти залучаються до розробки програми проведення батьківських зборів, імітують проведення індивідуальних бесід з батьками учнів, через використання ігрових методів вчать виходити з конфліктних ситуацій, уникати непорозумінь у стосунках з батьками і ін. У підготовці до роботи з батьками належне місце відводимо ознайомленню студентів з досвідом педагогів-класиків: обговорюємо праці В.О.Сухомлинського „Батьківська педагогіка”, „Павлівська школа”, „Листи до сина” і ін.; А.С.Макаренка „Книга для батьків”, „Лекції про виховання”; В.Леві „Нестандартна дитина”, Б.Нікітіна „Ми і наші діти”, П.Щербаня „Національне виховання в сім'ї” та ін. В ході такої роботи акцент робимо на формуванні у студентів навичок здійснення індивідуального підходу до сім'ї, використанні ними діалогових методів роботи з батьками, що є дуже важливим у наш час.

Успішному включенню студентів у реальну взаємодію з батьками вихованців сприяють розв'язування педагогічних задач, аналіз виховуючих ситуацій, ігрові методи оптимізації взаємодії з батьками, рольові тренінги, практичні конференції. З метою структурування та удосконалення здобутих знань, умінь та навичок щодо роботи майбутнього вчителя з батьками учнів пропонуємо створювати методичне портфоліо, в якому зібрані доробки студентів у вигляді

зразків документів, анкет для батьків з вивчення різних питань, тематика та зміст лекцій, бесід, конференцій з батьками для різних вікових груп учнів, презентації тощо. Такий вид роботи є ефективним допоміжним засобом у самовихованні студентів та контролі за їх діяльністю.

Вагоме значення у підготовці студентів до роботи з батьками має педагогічна практика, в ході якої майбутні педагоги готують та проводять родинні свята („Ми матір святою називаємо”, „Мама і тато – два серця гарячих”, „Свято бабусь”, „Свято родоводу”, „Родинний вечір”, „Тато, мама і я – спортивна сім'я” і ін.), беруть участь у проведенні батьківських зборів, виступаючи перед батьками з повідомленнями на різноманітну тематику: „Батько й мати – найперші вихователі юних громадян, приклад для наслідування”; „Культура поведінки – складова частина морального виховання дітей”; „Організація ігрової діяльності молодших школярів”; „Доручення в сім'ї та їх роль у вихованні дитини”; „Як керувати самопідготовкою дитини?”; „Роль режиму дня у житті молодшого школяра”, „Секрети формування інтересу до читання у молодших школярів” та ін. Студенти-четвертокурсники під час переддипломної практики проводять з батьками вихованців дискусії, педагогічні ринги („Погані звички – спадковість чи вплив соціуму?”, „Чи можна карати дитину у власному домі?”, „Що робити, якщо тато не цікавиться вихованням власної дитини?”, „Чи потрібні дитині свята?”, „Як навчити дитину завжди та скрізь бути людиною?” тощо), практикують семінари-практикуми, створюють інформаційні куточки для батьків.

Спілкування з вчителями початкових класів під час проходження студентами педагогічної практики, обмін думками із студентами-старшокурсниками, педагогами-випускниками коледжу, батьками дозволяють зробити висновки про те, що саме така робота з майбутніми вчителями допомагає їм оволодіти знаннями та вміннями щодо взаємодії з батьками учнів, які відповідають сучасним потребам соціально-педагогічної діяльності в Україні, забезпечити їх успішну професійну підготовку в напрямку роботи з батьками учнів, формує у студентів відповідальне ставлення за даний напрямок роботи, сприяє подальшому розвитку професійної майстерності майбутнього вчителя-вихователя.

Висновки... Таким чином, представлена нами система підготовки студентів педагогічного коледжу до роботи з батьками учнів початкових класів сприяє формуванню у них стійких професійних мотивів, відповідального ставлення за власне професійне зростання у даному напрямку роботи вчителя, засвоєнню ними знань та умінь щодо організації та проведення її в реальних умовах функціонування початкової школи, орієнтації майбутніх учителів на постійну творчу роботу над власним професійним самоудосконаленням. Вважаємо, що така підготовка студентів дуже важлива і необхідна, адже у наші дні немає важливішого завдання у сфері виховання людини, ніж учити батька і матір виховувати своїх дітей, без турботи про педагогічну культуру батьків неможливо розв'язати жодного завдання, що стосується виховання та навчання.

Список використаних джерел та літератури:

1. Закон України „Про освіту”. – К., 2006. – 40 с.
2. Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа) // Директор школи. – 2002. – № 1. – С. 5–15.
3. Катеринчук О. В. Модернізація системи освіти / О. В. Катеринчук / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://intkonf.org/katerinchuk-ov-modernizatsiya-sistemi-osviti>.
4. Родинна педагогіка : навч.-метод. посіб. / [А. А. Марушкевич, В. Г. Постовий, Т. Ф. Алексеенко та ін.]. – К., 2002. – 216 с.
5. Сухомлинський В. Сто порад учителю / В. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1986. – 176 с.
6. Сухомлинський В. Павлівська середня школа / В. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5-ти т. – К. : Рад. шк., 1979. – Т. 4. – С. 7–410.
7. Сухомлинський В. Моральні цінності сім'ї / В. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1979. – Т. 5. – С. 436–440.
8. Сухомлинський В. Батьківська педагогіка / В. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1979. – Т. 5. – С. 410–414.
9. Сухомлинский В. Этюды о коммунистическом воспитании / В. Сухомлинский // Народное образование. – 1967. – № 2–6. – С. 41.
10. Хомич Л. О. Професійно-педагогічна підготовка вчителя початкових класів / Л. О. Хомич. – К., 1998. – 200 с.
11. Щербань П. М. Національне виховання в сім'ї / П. М. Щербань. – К. : Борівітер, 2000. – 260 с.

Анотація

О.Н.Кочерга

Підготовка студентів к работе с родителями как важная составная профессиональной подготовки учителя начальной школы в условиях модернизационных процессов

В статье раскрывается актуальность проблемы подготовки студентов к работе с родителями учащихся как одной из важных составных профессиональной деятельности учителя начальных классов, анализируется система подготовки студентов педагогического колледжа в данном направлении. Автор использует теоретический и практический опыт выдающегося педагога Василия Александровича

Сухомлинського, котрий розглядав проблему єдинства в діяльності школи і сім'ї і їх вплив на розвиток особистості дитини.

Ключевые слова: модернізація освіти, професійна підготовка, форми роботи школи і сім'ї, педагогічна культура батьків.

Summary

O.N.Kocherga

Preparing Students to Work with Parents as an Important Component of the Professional Training of Teacher of Primary School in the Conditions of Modernization Changes

The author of the article reveals the topicality of the problem of training of students to work with parents of pupils as one of the important components of the professional activity of teacher of primary school, the author analyses the systems of training of students of pedagogical college in this direction. The author draws on the theoretical developments and practical experience of outstanding teacher of Vasil Sukhomlynsky, who considered the problem of unity in the work of school and family and their impact on the development of child's personality.

Keywords: modernization of education, professional training, forms of work of school with family, pedagogical culture of their parents.

Дата надходження статті:

„9” серпня 2011 р.

УДК 37(092):372

В.Г.КУЗЬ,

*дійсний член НАПН України,
доктор педагогічних наук, професор
(м.Умань)*

Сухомлиністика – нова парадигма елітного виховання

Основою статті взято сухомлиністику як новітню парадигму престижного елітного виховання в школі майбутнього, зокрема наступність між дошкільням і початковою школою.

Ключові слова: сухомлиністика, дитячий садок, елітне виховання.

Науковий термін „сухомлиністика” походить від імені творця авторської педагогіки В.О. Сухомлинського – видатного мислителя, вченого, педагога, сільського учителя. Дана стаття побудована на основі його наступних ідей:

- дошкільня як основа сучасної освіти;
- різновіковості як ефективного виховного принципу;
- наступності як основи парадигми сучасної виховної технології;
- елітної педагогіки як науки про престижне виховання, що логічно впливає з його вчення.

1. Дошкільня – „золотий вік людини”, фундамент сучасної системи безперервної освіти. „Ніколи ще в незалежній Україні проблеми дошкільньої освіти не мали такого розголосу визнання їх надзвичайно важливого значення. До дошкільня сьогодні прикута увага вищого керівництва держави, науковців, практиків, усіх освітян і громадян країни” [6, с.2]. Врешті, свідченням цього є факт проведення у кінці 2010 року (5 листопада) 1-го Всеукраїнського з'їзду педагогічних працівників дошкільньої освіти України [6, с.2-19].

27-29 вересня 2010 р. у Москві відбулося засідання Всесвітньої конференції ЮНЕСКО з питань виховання та освіти дітей дошкільнього віку, за підсумками якої можна зробити такі висновки:

- 1) у світі серйозно зайнялися проблемою виховання та навчання дітей дошкільнього віку, яка сьогодні розцінюється як проблема формування нового обличчя людської цивілізації;
- 2) дошкільня освіта стає найважливішою сферою реалізації прав людини, забезпечення рівних можливостей щодо здобуття якісної освіти;
- 3) до показників іміджу країни обов'язково входять критерії дошкільньої освіти; необхідні документи вже сьогодні розробляються Євросоюзом [11, с.3].

І це справедливо, бо дошкільня освіта – запорука процвітання і добробуту нації. Як зауважив Д.В. Табачник, багато дошкільніх закладів світу спираються у своїй роботі на досвід відомого японського скрипача і педагога С.Судзукі, який вважав талант максимальним рівнем розвитку здібностей дитини, а вік до 6-ти років – періодом, коли вирішується її доля. Ще до С.Судзукі про особливу роль у вихованні дитини до шести років писали А.С.Макаренко і В.О. Сухомлинський.

На чутливість раннього і дошкільнього віку звернув увагу також і Масаро Ібука, автор знаменитої книги „Після трьох уже пізно”.

На I-му Всеукраїнському з'їзді педагогічних працівників дошкільної освіти України [6, с.2-19] наголошувалось:

- 1) на необхідності розроблення програми розвитку кожного дитячого садка. Цей документ мають розробити педагогічні колективи закладів у союзі з дошкільними кафедрами регіональних педагогічних університетів, орієнтуючись на потреби місцевості та власний потенціал;
- 2) впровадження в практику роботи українського дошкільця проекту „Впевнений старт”;
- 3) на основі пошуку нестандартних шляхів, швидких рішень та рішучих дій щодо втілення в життя Державної програми розвитку дошкільної освіти на 2011-2017 роки, яка передбачає розвиток людини в „золотий вік” під орудою „золотих” кадрів вихователів – „садівниць”, як їх називала Софія Русова.

Д. Табачник завершив свій виступ на з'їзді такими словами: „Дитинство швидко минає, але саме воно визначає все наше, теж не таке вже й довге життя. Зрештою, вищою освітою насправді є дошкільця, і, додамо, ще й початкова школа, всі інші – значною мірою професійні” [11, с.5].

2. Різновіковість – як давня виховна технологія, з'явилась тоді, коли ще ні школи, ні писемності людство не знало, а під одним дахом разом проживали дідусь і бабуся, їх діти, онуки, правнуки. Спільне буття та праця такої родини були прекрасною школою виховання, досвід якої зберігся і використовується сьогодні. Не дивно, що Ф. Моргун, відомий учений, безмежно відданий закоханий у рідну землю, хліборобство, село, зі смутком запитував: „Сім'я з трьох поколінь, яка живе під одним дахом! Де вона?” [4, с.13]. На початку третього тисячоліття яскраво проявляються нові, позитивні зміни на селі: зароджується правова держава, чітко окреслюється політичний плюралізм та ринкова економіка, відроджуються народні традиції, етнопедагогіка, утверджується нова хвиля релігійності. В цілому це зумовило створення відповідної парадигми виховання, без якого освіта породжує хіба що дикунів з дипломами, якими легко маніпулювати, їх можна виводити на майдан мітингувати, вони здатні руйнувати, але ніколи не стануть будівниками майбутнього. Не менш важливою є проблема дошкільця, яке за нинішніх умов утвердження нової педагогічної ідеї – неперервної освіти, реалізації принципу освіти через усе життя стає її найпершою ланкою.

Руйнівна політика в галузі сільської освіти в кінці ХХ століття, ідея „неперспективних” сіл, негативно відбилась на шкільній сітці: зменшення кількості початкових шкіл привело до духовного зубожіння малих населених пунктів, їх занепаду. Адже ця маленька школа була тут і центром культури, і селозміцнюючим фактором. Справжнім патріотом виросте дитина, вихована в рідній оселі, в сільському дитячому садку, невеликій, але своїй, рідній, сільській школі. Тому турбота про мале село – це – турбота про маленьку дошкільню групу, яка живе і діє під одним дахом із невеличкою школою, а отже – турбота про майбутнього хлібороба, годувальника людства [4, с.19].

Ефективність різновіковості як виховної технології чітко проглядається в умовах сільських малокомплектних шкіл, малочисельних дошкільних груп.

Прикро, що ідея „неперспективних сіл” не навчила нас нічому і думка про закриття малочисленних за складом учнів сільських шкіл знову починає звучати. Споконвічною є добра традиція проживання, а отже виховання разом дітей різного віку з дорослими в родині, потім – у відповідних закладах, про що йдеться в давніх літописах України, пам'ятках літератури, статуті Львівської братської школи, де записані моральні правила життя: старшим – підтримувати, вчити менших премудростям життя; дітям – поважати дорослих, вчитись у них, в дружбі з ними бути. Ідея спільного виховання дітей у різновікових колективах – школярів і дошкільнят – актуальна і сьогодні. Про ефективність і доцільність створення навчально-виховних комплексів і не лише в сільській місцевості йшлося і на 1-му Всеукраїнському з'їзді педагогічних працівників дошкільної освіти України. Зокрема С.Пахомова, делегат з'їзду від Кіровоградщини наголосила на наступному: „Саме навчально-виховне об'єднання на основі взаємодії сім'ї, дитсадка, початкової чи середньої школи, по-перше, дає змогу якнайкраще реалізувати наступність між освітніми ланками, по-друге, сприяє формуванню стійкої мотивації дошкільника до навчання, по-третє, мінімізує психологічний стрес, який відчуває на собі дитина, переходячи з дошкільного закладу у шкільний світ” [6, с.10]. Дошкільник має спокійно прийняти статус школяра і без страху перед невідомим пересісти з дитсадківської лави за шкільну парту, бо, за словами В.О. Сухомлинського, „школа не повинна вносити різкий перелом у житті дітей. Нехай, ставши учнем, дитина продовжує робити сьогодні те, що вона робила вчора. Нехай нове з'являється в її житті поступово і не приголомшує зливою вражень” [10, с.96].

У сімдесяті роки ХХ ст. в охорону сільської школи, сільського дошкільця виступив відомий освітянин, тоді начальник Хмельницького облуну В.М. Шайнога, разом з яким ми творили вищезгадані НВК школа-дитячий садок. Він присутній сьогодні на цій конференції і ми йому вдячні за його легендарну працю на ниві збереження сільської школи, дошкільця. Хочу згадати

сьогодні і попередника В.М. Шайноги, начальника Хмельницького облуну, С.Д. Бабишина, відомого вченого, дослідника становлення і розвитку освіти Київської Русі.

В.О. Сухомлинський за багато років роботи у сільській школі переконався в тому, що „людина найкраще виховується тоді, коли вона виховує інших, турбується про іншу людину” [9, с.597].

Отже, функціонування досліджуваної навчально-виховної установи розв'язує низку соціальних і педагогічних проблем, зокрема:

- зміцнення сільської малокомплектної школи;
- зміцнення села;
- удосконалення громадського виховання дошкільнят на селі і підготовку їх до школи;
- становлення комплексу центром виховання на селі, початковою ланкою створеної у державі єдиної системи неперервної освіти і виховання та організаційним початком і основною виховного соціуму.

3. Наступність у вихованні – це багатоступеневий виховний часопростір, в якому конкретна ступінь охоплює певний життєвий період людини, формуючи в неї особистісні якості. При цьому кожен ступінь витікає з попереднього, логічно вписується в наступний, утворюючи таким чином неперервність виховного процесу.

Наступність – один із важливих педагогічних принципів, який передбачає певний порядок і послідовність у засвоєнні дошкільнятами знань, умінь та навичок поведінки від молодших школярів, завдяки чому досягається цілісність життєвого виховного процесу та зберігається його висхідний характер.

Турбуючись про малюків, старші діти (в нашому експерименті йдеться про виховний вплив учнів початкової школи на дошкільників) розвивають такі якості, як доброта, великодушність, ніжність, турботливість, а дошкільнята переймаються у відповідь почуттям вдячності та намагаються у всьому наслідувати своїх юних наставників.

Ще Квінтіліан помітив, що кращим, доступним, зрозумілим взірцем для дітей є близькі їм за віком: „Але як змагання початківців збільшує успіхи в старших, так і в початківців з'являється бажання наслідувати своїх товаришів, а не наставника, тому що перше для них легше. Бо як насмілитись від перших кроків мати надію на той ступінь красномовності, який бачать діти у свого учителя? Тому хапаються за найближче до себе, як виноградні лози, до дерев прив'язані: найперше в'ються навколо гілок, а вже потім підіймаються до вершини” [2, с.24].

Про виховний вплив старших, дорослих на дітей писали Плутарх, Володимир Мономах; про педагогічний ефект від спілкування дітей різного віку йшлося у „Повісті минулих літ”, працях Р. Оуена, С.Шацького, А. Макаренка, В. Сухомлинського. Василь Олександрович писав: „Виховна сила колективу великою мірою залежить від багатства і різноманітності стосунків між особистостями, які стоять на різних ступенях розвитку, тобто між вихованцями різного віку. Це стосунки ідейно-виховні, самодіяльно-творчі, інтелектуальні, навчально-трудова, ігрові. Колектив впливає на особистість у процесі такої діяльності, коли старший передає молодшому свої ідейні переконання, знання, трудовий досвід, творчі вміння” [8, с.12].

Заслугує схвалення ідея створення в структурі НАПН України інституту дошкільної освіти і сімейного виховання. Варто б створити в Україні, споконвічно хліборобській державі, нові, овіяні романтикою заклади підготовки фахівців хліборобських професій, бо землероба належить виплекати, адже він – не тільки виробник продуктів харчування! Він живе в безпосередньому щоденному зв'язку з природою та її ритмом. А розумна організація праці на землі поглиблює цей зв'язок. Єдність землеробства з землею – її струмками, невеликими річками, галями – основа народної духовності. Земля – чисте, надійне джерело любові до батьківщини і стійкості держави. Кореневий, духовний зв'язок народу з землею – це не біржовий товар, він дорогий нам, як сама Україна, як її душа. І цей зв'язок сьогодні під загрозою повного докорінного знищення.

Серйозні ідеї щодо реформування дошкільної освіти висловлені міністром освіти, науки і туризму Д. Табачником, президентом НАПН України В.Г. Кременем, делегатами I Всеукраїнського з'їзду педагогічних працівників дошкільної освіти, зокрема:

- визнання її особливого значення в державі як фундаменту сучасної системи безперервної освіти, як запоруки процвітання і добробуту нації;
- необхідності зміцнення статусу дитинства в Україні;
- змінити суть змісту дошкільля і по-перше, висунути ідею розвитку фізичного, сенсорного, етичного, екологічного, інтелектуального, замінивши поняття „дошкільний заклад”, що трактується як такий, що готує дітей до школи, на іншу назву – „материнська школа”, в якій в центр уваги поставити розвивальний та виховний аспект, посиливши формування мотивів до пізнавальної діяльності, розвиток інтелектуальних почуттів дошкільників;
- особливої уваги з боку держави потребують педагоги дошкільних закладів, бо їх професійна діяльність вимагає найбільшої фаховості, найдобрішого серця, найтонших умінь, отож

необхідно порівняти педагогів дошкільця до вчителя за зарплатою, навантаженням, тривалістю відпустки;

- потребує також перебудови „екологія школи, дошкільця”, де дитина має почувати себе оптимістом, який вірить у свої сили, можливості і успішно їх реалізує. Дитячий садок, а за ним початкова школа, по суті, провокують неуспішність, бо не розвивають мистецтва мислення, а роблять акцент на запам'ятовування і механічне зубріння.

Дошкільня освіта найперше має охопити всіх дітей відповідного віку, по-друге, вона повинна бути гарантовано якісною, по-третє, досягнення нею належного високого рівня має зберегти пріоритети охорони життя, зміцнювати психічне і фізичне здоров'я дошкільнят, забезпечувати їхній своєчасний та повноцінний розвиток, у тім числі формування творчих задатків відповідно природних нахилів, здібностей (як мовив Г. Сковорода: „роби те, до чого народжений” [7, с.447]).

Отже, дошкільні установи посідають важливе місце в процесі соціалізації дитини та в отриманні нею первинних знань і навичок, котрі будуть основою поведінки і виховання її упродовж усього життя і забезпечують успішний розвиток та засвоєння знань на всіх ступенях освіти.

4. Елітарна педагогіка. Як відомо, різноманітні здібності, наприклад, комунікативні, серед яких якості лідера, формуються вже в ранньому віці. Щоб виявити і розвинути їх, потрібні певні передумови – створення рівних стартових можливостей представникам молодого покоління в конкурентній боротьбі за отримання освіти якнайвищого рівня, котра стала б ключем до висхідної соціальної мобільності. За цієї умови до вищих найпрестижніших позицій у суспільстві прийдуть дійсно найталановитіші чесні люди, які зможуть забезпечити його оптимальний розвиток.

У третьому тисячолітті особливу роль посідає елітна освіта, яка тісно пов'язана з виробництвом і підготовкою кадрів, що володіють високими технологіями, методологією аналізу наукової інформації, кадрів супервисокої кваліфікації, які відкривають нові горизонти перед людством, способом існування котрого є неперервний і стрімкий розвиток, особливо якщо знання швидко старіють і тому потрібне їх постійне оновлення і переосмислення, а отже на часі нові підходи, нові ідеї, нові узагальнюючі теорії [1, с.330].

Представники справжньої еліти – носії високої культури, моральності, люди честі і сумління, які думають найперше про благо народу, країни, людства, а своєю креативністю вносять найбільший доробок у прогресивний розвиток суспільства. Елітна освіта – це поле для інновацій і експериментів, котрі підіймають всю освітню систему на новий, більш високий рівень, який би відповідав потребам доби.

Елітарна освіта – це освіта високої якості, що забезпечує не тільки наявність глибоких базових знань, але й уміння продуктивно їх використовувати, будувати логічні моделі і робити правильні висновки, відштовхуючись від мінімуму фундаментальних знань і отримуючи при цьому нові, часом неочікувані результати. Вона формує здатність особистості до подальшого саморозвитку і самоосвіти впродовж усього життя, залежно від мінливих вимог суспільства.

Відповідно до потреб розвитку сучасного суспільства та принципів демократії і соціальної справедливості необхідно скорочувати елітарну освіту (тобто освіту для еліти) і розширювати освіту елітну (тобто освіту високої якості), за допомогою якої здійснювати відбір обдарованих молодих людей, здатних до нестандартного мислення, інтелектуального пошуку і творчих рішень. Застосування цих принципів на практиці – важлива умова становлення інтелектуальної, культурної і політичної еліти.

Талановиті елітні вчені виростають з обдарованих дітей, яких ми маємо відшукувати вже в дошкільньому віці, в дитячих садочках і далі їх з любов'ю рости аби жодна обдарована дитина не була втрачена.

Елітне виховання нації починається з дошкільця.

Отже, сухомлиністика – основа, нова парадигма престижного, елітного виховання учнів школи майбутнього.

5. *Summagum*: сухомлиністика як новітня течія в сучасній педагогіці школи майбутнього впевнено посідає домінуюче місце в дослідженні:

- якісної освіти;
- освіти впродовж усього життя;
- наступності між дошкільною та початковою, а також іншими ланками системи освіти, що забезпечить отримання початковою школою належної елітної якості „висхідного матеріалу” із дошкільця або „материнської школи”.

Список використаних джерел та літератури:

1. Ашин Г. К. Мировое элитное образование / Г. К. Ашин. – М. : АНкил, 2008. – 360 с.
2. Квинтилиан, Марк Фабий. Двенадцать книг риторических наставлений : в 2 ч. / Марк Фабий Квинтилиан ; пер. с лат. А. Никольского. – СПб, 1834. – Ч. 1. – 486 с.

3. Квинтилиан, Марк Фабий. Дванадцять книг риторических наставлений : в 2 ч. / Марк Фабий Квинтилиан ; пер. с лат. А. Никольского. – СПб, 1834. – Ч. 2. – 522 с.
4. Моргун Ф. Т. Селянин – світова душа / Ф. Т. Моргун. – Полтава : Полтавський літератор, 2001. – 312 с.
5. Пахомова С. З виступів делегатів з'їзду / С. Пахомова // Дошкільне виховання. – 2010. – № 12. – С. 10.
6. 1-й Всеукраїнський з'їзд педагогічних працівників дошкільної освіти України // Дошкільне виховання. – 2010. – № 12. – С. 2–19.
7. Сковорода Г. С. Розмова, названа Алфавіт або Буквар миру: Хор природних добровісників / Г. С. Сковорода // Сковорода, Г. С. Твори : в 2 т. / Г. С. Сковорода. – К. : Обереги, 2005. – Т. 1. – С. 443–450.
8. Сухомлинський, В. О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості / В. О. Сухомлинський // Сухомлинський, В. О. Вибрані твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 1. – С. 53–206.
9. Сухомлинський, В. О. Різновікові колективи не можна будувати на пустому місці / В. О. Сухомлинський // Сухомлинський, В. О. Вибрані твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1976. – Т. 2. – С. 419–656.
10. Сухомлинський, В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Сухомлинський, В. О. Вибрані твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 3. – С. 7–282.
11. Табачник, Д. В. Дошкільна освіта – запорука процвітання і добробуту нації : доповідь Міністра освіти і науки України на 1-му Всеукраїнському з'їзді педагогічних працівників дошкільної освіти України / Д. В. Табачник // Дошкільне виховання. – 2010. – № 12. – С. 2–5.

Анотація

В.Г.Кузь

Сухомлинистика – новая парадигма элитного воспитания

В основу статті положено сухомлинистику – сучасну парадигму престижного елітарного виховання, а також преемственность между детским садом и начальной школой.

Ключевые слова: *сухомлинистика, детский сад, элитное воспитание.*

Annotation

V.G.Kuz

Sukhomlynistika is a Newest Paradigm of Elite Education

The basis of the article is sukhomlynistika as the newest paradigm of prestige elite education in a future school, in particular following between preschool and initial school.

Keywords: *Sukhomlynistika, preschool education, elite education.*

Дата надходження статті:

„14” червня 2011 р.

УДК 371.68+373.31(045)

Г.А.КУКУРА,

викладач

(м.Хмельницький)

Використання технічних засобів навчання у діяльності педагогів початкової школи

В статті розкривається проблема використання технічних засобів навчання, в тому числі і комп'ютерної техніки, у педагогічній діяльності вчителя початкової школи. Показано паралель підготовки вчителя інформатики у вищому навчальному закладі, зокрема Хмельницькій гуманітарно-педагогічній академії, і якісного проведення занять з інформатики.

Ключові слова: *наочність, технічні засоби навчання, інформаційно-комунікаційні технології, персональний комп'ютер, мультимедіа.*

Постановка проблеми в загальному вигляді... Сучасне покоління живе в епоху зростання ролі особистості як творця соціального світу й творця самої себе. Формування особистості школяра прямо залежить від цілеспрямованого педагогічного впливу. Традиційно основою освітнього процесу проголошується єдність навчання й виховання. Ця єдність обмежується рамками шкільного простору і єдиними методами цілеспрямованого нормативного впливу вчителя на учня.

Для успішного навчання в школі важливе значення має формування в дітей конкретних образів, уявлень про навколишній світ. У початковий період навчання діти не потребують висновків, доказів, логічної послідовності; їм потрібні певні образи – все те, що збуджує увагу і конкретизує певні поняття. Без наочності школяр не зможе швидко пізнати оточення і дійти до конкретних висновків. Наочність полегшує засвоєння навчального матеріалу, сприйняття формування у школярів наукових уявлень про фізичні явища і процеси, забезпечення міцних та глибоких знань.

Василь Олександрович Сухомлинський підкреслював, що „наочність – сила, яка розвиває уважність, мислення, вона надає емоційного забарвлення пізнанню. Завдяки одночасності бачення, слухового сприйняття, переживання і мислення у свідомості дитини формується те, що в психології називається емоційною пам'яттю; з кожним уявленням і поняттям, що відклалися в пам'яті, пов'язується не тільки думка, але і почуття, переживання” [6].

Аналіз досліджень і публікацій... Принцип наочності розвивали усі провідні педагоги минулого. Проблеми організації навчального матеріалу як компонента адекватного осмислення та ефективного засвоєння знань з використанням наочних засобів розглядали К.Д.Ушинський, І.Песталоцці, А.Дістервег, досліджувалися у контексті психологічних досліджень (Б.М.Величковський, К.М.Вербіцький, О.В.Запорожець, Б.Макелрі, М.З.Шехтер, В.С.Юркевич та ін.), педагогічних (І.М.Вікторенко, Л.В.Занков, М.В.Гаркавенко, В.О.Онищук, А.М.Захарова, О.З.Крапівіна, С.П.Логачевська, О.Я.Савченко, В.Ожонь, В.І.Орлов, І.П.Підласий, Ю.І.Щербаков та ін.) та методичних (Н.П.Байбара, Р.Е.Басангова, М.В.Богданович, Л.Варзацька, Н.В.Гордіюк, М.В.Дідух, М.Ігнатенко, О.І.Киричук та ін.).

Дослідженню принципу наочності присвячені роботи багатьох учених, серед них – В.О.Сухомлинський, М.М.Фіцула, С.Архангельський, В.П.Симонов, М.І.Махмутов та ін.

На сьогодні традиційне навчання зазнає змін на всіх стадіях навчального процесу завдяки можливості використовувати широкий спектр засобів комунікацій обробки і збереження інформації: персональні комп'ютери, Інтернет, кабельне і супутникове телебачення, мобільний зв'язок тощо.

Науковці Н.В.Морзе, О.Г.Глазунова стверджують, що використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) та дистанційних технологій у навчальному процесі поступово вносять зміни в невід'ємні елементи традиційної системи освіти, замінюючи дошку і крейду на електронну дошку і комп'ютерні навчальні системи, книжкову бібліотеку на електронну, звичайну аудиторію – на мультимедійну [4].

Формулювання цілей статті... Мета статті – розкрити особливості використання технічних засобів навчання в освітньо-виховному просторі школи.

Виклад основного матеріалу... Людина завжди була активною особистістю, прагнула прогресу. Бажання спілкуватися, передавати і набувати знання, розвиватися духовно, розширювати свої можливості, свідомість вели її довгою дорогою розвитку: винайдення колеса, різних інструментів і механізмів, оптичного скла та телескопу (Евклід і Аристотель, Леонардо да Вінчі, Галілео Галілей), хімічних елементів (А.П.Бестужев-Рюмін, І.Г.Шульце, Х.І.Гротгус, Д.Гершель, Д.Дрейпер), фотографії (Ж.Ньепс, Л.-Ж.Дагер, В.Тальбот), радіо (А.С.Попов), кіно (брати О. і Л.Люм'єри), телебачення (О.Г.Толетов, Б.Л.Розінг, Л.С.Термен, Б.П.Грабовський та ін.) [1; 2; 3].

Потреба у швидких та точних обчисленнях сприяла розвитку обчислювальної техніки.

Одним із найяскравіших проявів технічного прогресу стало впровадження технічних та комп'ютерних засобів в навчально-виховний процес школи. Введення дисципліни „Технічні засоби навчання” (1976 р.) в педагогічному училищі (нині Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія) дали можливість майбутньому педагогу оволодіти технічними засобами навчання (ТЗН) і методично правильно їх застосовувати в навчанні і вихованні підростаючого покоління.

В процесі вивчення курсу студенти повинні: зрозуміти і засвоїти призначення в навчально-виховному процесі кінофільмів, звукової апаратури, навчального телебачення, сучасних технічних засобів навчання; ознайомитися із загальною методикою використання всіх видів екранних і звукотехнічних засобів; знати будову, принцип дії призначення всіх видів шкільної проекційної, кінопроекційної і звукотехнічної апаратури; знати правила експлуатації апаратури, кінофільмів, правила пожежної безпеки і техніки безпеки.

Відводячи велику роль інформатизації освіти модернізується шкільна освітня система, яка передбачає використання засобів і форм пізнавальної діяльності учнів, в тому числі й використанню комп'ютерних та комунікаційних технологій.

Починаючи з 1985 р. в навчальні програми старших класів середніх шкіл було введено новий предмет – „Основи інформатики і обчислювальної техніки”. На початковому етапі головна увага приділялась вивченню будови електронно-обчислювальної машини та основ алгоритмізації і програмування. В основі курсу сучасної інформатики ведеться підготовка студентів, майбутніх педагогів, до професійної роботи в школі. Вони не лише знають будову персонального комп'ютера, основні принципи його роботи, а й мають навички використання набутих знань та умінь для розв'язання типових задач, виконання різноманітних розрахунків, обробки і передачі текстової, графічної, аудіо- та відеоінформації тощо.

Міністерством освіти і науки України запроваджено у початкових класах вивчення інформатики. У академії для підготовки вчителів-початківців ввели нову додаткову спеціальність

„інформатика”, де готують педагогів, які досконало володіють методикою застосування комп'ютерних технологій в школі, що сприятиме якісній підготовці власне вчителів інформатики у початковій школі.

Завдання вчителя – провести урок більш цікаво, методично правильно і на сучасному рівні, доповнити матеріал з підручника на свій розсуд, використовуючи при цьому наочний матеріал.

Уміння здійснювати пошук необхідної інформації, працювати з книгами й іншими джерелами інформації, проводити спостереження і зіставлення складають основу інформаційної культури фахівця. Уміння використовувати нову інформацію – запорука успіху викладання і свідчення майстерності педагога. В.О.Сухомлинський наголошує, що „кожний рік має збагачувати ваші наукові знання. Нехай уже до кінця першого десятиріччя вашої педагогічної роботи настане такий час, коли підручник здасться вам букварем” [6].

Варто враховувати, що комп'ютерні навчальні системи не мають витіснити паперовий підручник та інші традиційні засоби навчання, а об'єднувати все наявне інформаційно-методичне забезпечення в чітку систему, спрямовану на вирішення основних дидактичних завдань навчально-виховного процесу в загальноосвітній школі.

Персональний комп'ютер став не тільки об'єктом вивчення на уроках інформатики і обчислювальної техніки, а й ефективним засобом активізації всього навчального процесу. Використання інформаційно-комунікаційних технологій у навчальному процесі (глобальної комп'ютерної мережі Інтернет), комп'ютерної підтримки у викладанні різних шкільних предметів дозволяє внести кардинально нове у звичайні форми роботи вчителя, сприяє цікавому і повнішому, всебічному розкриттю, зрозумілішому поданню складного навчального матеріалу, і тим самим сприяє скороченню навчального часу для успішного засвоєння теми. Його використання в навчальному процесі сприяє також підвищенню інтересу й загальної мотивації навчання завдяки новим формам роботи і причетності до пріоритетного напрямку науково-технічного прогресу; активізації навчання завдяки використанню привабливих і швидкозмінних форм подання інформації, змаганню учнів з персональним комп'ютером та самих із собою; індивідуалізації навчання – кожен працює в режимі, який його задовольняє; доступу до „банків інформації”, можливості оперативно отримувати необхідні дані в достатньому обсязі; обмін інформацією; об'єктивності перевірки й оцінювання знань, умінь і навичок школярів.

У світі великої кількості інформації вчителю потрібно із усієї відомої інформації вибрати необхідну, а потім, дотримуючись стратегічної цілі навчально-виховного процесу розробити або вибрати методику передачі учневі конкретної інформації.

В. Симонов стверджує, „якщо викладач читає лекцію за конспектом, то його слово діє найменше і слухачі засвоюють лише 10% змісту. Коли ж викладання здійснюється живим словом, то ефект засвоєння збільшується до 20%. Якщо ж використовувати до викладу ще й зображення, то сприймання змісту зростає до 50%. Найбільш результативними є практичні методи – 90 %” [5].

Персональні комп'ютери у всесвітній мережі Інтернет забезпечують користувача науковою, довідковою, навчальною, культурною і розважальною інформацією. Спілкування з персональним комп'ютером стало простим і природним завдяки застосуванню комп'ютерних засобів навчання – мультимедіа. Комп'ютери, оснащені мультимедійними проекторами, мають можливість відтворення на екрані одночасно кількох форм подання інформації – тексту, відеоінформації та звукового супроводу, що дає пояснення терміну „мультимедіа” (в перекладі означає „багато засобів”).

Широка доступність навчальної інформації самого різноманітного характеру завдяки засобам мультимедіа є важливим фактором, що впливає на перспективи розвитку та характер сучасного процесу навчання.

При застосуванні інформаційно-комунікаційних технологій виникають деякі проблеми та труднощі:

1. Систематичне застосування нових технологій можливе лише за наявності відповідної матеріально-технічної бази в школі.

2. Відповідний рівень підготовки вчителя. Це неможливо без його бажання бути сучасним педагогом. Учителі молодших класів і вихователі є гуманітаріями, їм складніше працювати з технікою. Учні теж повинні мати навички роботи з персональним комп'ютером. Недоцільно вчити інформатику на уроках історії, іноземної мови, астрономії тощо.

3. Під час роботи з персональним комп'ютером потрібно пам'ятати, що вони є не метою, а тільки засобом для засвоєння знань. Так, Інтернет доцільно застосувати, щоб навчити знаходити необхідну інформацію. Для засвоєння необхідної суми знань доцільнішими є традиційні уроки.

4. Уроки в комп'ютерному класі є складнішими для вчителя з точки зору організації. Такі уроки порівняно з традиційними потребують більш ретельної підготовки вчителя та складнішої координаційної роботи під час їх проведення.

Основними завданнями учителів є збагатити свої знання щодо застосування ТЗН:

- розглянути наявні технічні засоби;
- практично застосувати їх;
- пояснити наскільки важливо вміти застосовувати ТЗН і прикладні програми відповідно до теми, мети, завдань уроку;
- виділити особливе значення найновіших технічних засобів;
- використати дидактичний матеріал;
- знайти додаткову літературу, розглянути її, зрозуміти суть;
- вивчити методику використання ТЗН на уроках та в позаурочний час.

Саме інформатично компетентний учитель вміє в сучасних інформаційних середовищах здійснювати пошук інформації, необхідної для розв'язання навчальних завдань, оцінювати знайдену інформацію відповідно до вимог програми, мети уроку тощо. Саме вчитель впливає на інформатичну культуру своїх учнів.

Висновки... Швидкий розвиток технологій потребує не тільки формування певного рівня підготовки вчителя до використання ТЗН, а й постійна готовність до самоосвіти й перепідготовки. У нових умовах вчитель повинен вміти трансформувати навчальний процес, модернізувати наявні форми та методи навчання щодо застосування комп'ютерів та програм, розробляти нові ефективні організаційні та навчальні моделі, залучати учнів до використання інформаційних технологій, орієнтувати їх на використання сучасних інформаційних та інтерактивних засобів навчання.

Використання найсучасніших технічних засобів на уроках (комп'ютер, відео-, фотокамера, відеопроєктор, сканер, інтерактивна дошка) повинні стати звичним явищем у практиці вчителів. Тільки правильний вибір і застосування технічних засобів навчання можуть забезпечити високий рівень знань учнів та виховати в них потребу в систематичній, свідомій, творчій навчальній праці.

Список використаних джерел та літератури:

1. Клименко О. Ф. Информатика та комп'ютерна техніка / О. Ф. Клименко, Н. Р. Головка, О. Д. Шаранов. – К. : КНЕУ, 2002. – 534 с.
2. Краткий справочник фотолюбителя / под общей ред. Н. Д. Панфилова и А. А. Фомина. – М. : Искусство, 1984. – 367 с.
3. Лагутенко О. Б. Сучасні впровадження програмно-методичного забезпечення у навчальний процес та управління вищим навчальним закладом освіти / О. Б. Лагутенко, С.М. Япанов // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 5. Педагогічні науки : реалії та перспективи: зб. наук. праць / за ред. П. В. Дмитренка, В. Д. Сиротюка. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2008. – Вип. 11. – С. 48–53.
4. Морзе Н. В. Моделі ефективного використання інформаційно-комунікаційних та дистанційних технологій навчання у вищому навчальному закладі [Електронний ресурс] / Н. В. Морзе, О. Г. Глазунова // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2008. – № 2(6). – Режим доступу до журн. : <http://www.ime.edu.ua.net/em6/emg.html>.
5. Симонов В. П. Педагогический менеджмент / В. П. Симонов. – [3-е изд.] – М. : Пед. общество России, 1999. – 430 с.
6. Сухомлинський В. О. Сто порад учителю / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1988. – 304 с.

Анотація

Г.А.Кукура

Использование технических средств обучения в деятельности педагогов начальной школы

В статье раскрывается проблема использования технических средств обучения, в том числе и компьютерной техники, в педагогической деятельности учителя начальной школы. Показана параллель подготовки учителя информатики в высшем учебном заведении, в частности Хмельницкой гуманитарно-педагогической академии, и качественного проведения занятий по информатике.

Ключевые слова: наглядность, технические средства учебы

Summary

G.A.Kukura

Use of Technical Means of Education in the Activity of Teachers of Primary School

The problem of the use of technical means of education including computer equipment in the pedagogical activity of teacher of the primary school has been revealed in the article. Parallel has been drawn between the preparation of the teacher of informatics in higher educational establishment and at Khmelnytsky humanitarian – pedagogical academy in particular and qualitative conduction of the informatics lessons.

Key words: visual material, technical means of education, informative – communicative technologies, personal computer, multimedia.

Дата надходження статті:

„1” вересня 2011 р.

Використання педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського в організації навчання і виховання дітей у різновіковій групі дошкільного навчального закладу

У статті автор розкриває основні ідеї В.О. Сухомлинського щодо соціального становлення особистості в дитинстві на засадах різновікового об'єднання в групах дошкільного навчального закладу..

Ключові слова: соціальне становлення особистості, спілкування, різновікове об'єднання дітей, спецкурс.

Постановка проблеми в загальному вигляді... У системі освіти України відбуваються докорінні зміни. Зокрема, це стосується розвитку й демократизації національної системи освіти: оновлення змісту освіти, варіативність мережі навчальних закладів і освітньо-професійних програм. Усі ці зміни зачіпають і сферу дошкільної освіти.

Реформування дошкільної освіти, зменшення кількості дошкільних навчальних закладів, а також ініціатива батьків, спричинили виникнення різновікових груп як у сільських дошкільних навчальних закладах так і в міських багатокімнатних дошкільних навчальних закладах. Сьогодні кожна шоста дитина виховується в групі, яка об'єднує дітей різного віку.

Праця зі змішаними віковими групами є достатньо складною, тому вона вимагає від вихователя професійної майстерності високого рівня, знання специфіки одночасної роботи з дітьми різного віку, уміння співвідносити програмові вимоги з індивідуальними особливостями вихованців, здатності розуміти й бачити кожного малюка, а також усю групу в цілому.

Практика виховання дітей у різновікових групах має багато позитивних рис. У процесі роботи з дітьми різного віку педагогові легше відійти від уніфікації й приділяти більше уваги індивідуально зорієнтованому вихованню, а опосередковано – через старших дітей – передавати молодшим набутий досвід міжособистісних взаємин, інформацію про норми та правила поведінки, валеологічні навички; розвивати розумово. Саме старші діти є для малят зразком людських взаємин, навчають їх норм і правил поведінки, допомагають вихователям прищеплювати молодшим гігієнічні навички.

Аналіз досліджень і публікацій... Проблема спільного виховання дітей різного віку в дошкільних навчальних закладах не нова в дошкільній педагогіці. Питання переваги різновікових груп для дітей дошкільного віку обговорювалися педагогами ще в 20-30 роки ХХ століття (Н. Крупська, Є. Тихеева). Проте не знаючи на наявність позитивних сторін у спільному вихованні дітей різного віку, широкою практикою суспільного виховання було вибрано інший шлях – організація освітнього процесу з дітьми одного віку.

Уперше в дошкільній педагогіці проблема спільного виховання дітей різного віку як предмет спеціального дослідження була представлена в роботах Т. Маркової, В. Нечаєвої, Р. Жуковської на початку 70-х років. У дослідженнях 80-х років А. Арушановою, В. Гербовою, А. Давидчук, Т. Дороновою, Т. Макеєвою, В. Стерликовою, С.Якобсон переконливо показано, що різновікова дошкільна група має значний розвивальний потенціал. Проте він не включається автоматично. Для його реалізації потрібні певні умови.

Організація педагогічного процесу в різновіковій групі потребує від педагога знання програми всіх вікових груп, уміння зіставляти програмові вимоги з віковими та індивідуальними особливостями дітей, здатність правильно розподіляти увагу, розуміти й бачити кожну дитину і всю групу в цілому, спрямувати розвиток дітей згідно із завданнями виховання і можливостями. Проте досягти цього можна лише при правильній організації навчально-виховного процесу і відповідній психолого-педагогічній підготовці педагогів. Однак цілісний освітній процес у різновікових групах дошкільного навчального закладу досі системно не досліджувався, специфіка його побудови не цілком зрозуміла.

Формулювання цілей статті... Тому метою статті є розгляд проблеми організації спілкування дітей в різновікових об'єднаннях в педагогічній спадщині В. Сухомлинського, що на нашу думку поповнить психолого-педагогічні знання педагогів і цим самим буде сприяти більш ефективному навчанню і вихованню дітей в різновіковій групі.

Виклад основного матеріалу... Дитинство як соціально-культурний феномен та особливий значущий віковий період є предметом полідисциплінарного дослідження, у зв'язку з чим окреслилися історичний, соціогенетичний, етнографічний та психолого-педагогічний аспекти його

вивчення (Ф. Аріес, В. Абраменкова, Д. Ельконін, Е. Еріксон, В. Давидов, І. Кон, Т. Кочубей, І. Печенко, В. Мухіна, О. Савченко, О. Сухомлинська, В. Сухомлинський, Д. Фельдштейн та ін).

У педагогічній спадщині В. Сухомлинського категорія дитинства набуває особливого трактування і звучання: він підкреслює, що „дитинство – найважливіший період людського життя, не підготовка до майбутнього життя, а справжнє, яскраве, самобутнє неповторне життя...” [4, с.15]. Тому й книги, які з’являлися в царині педагогічної творчості видатного вченого, було присвячено світові дитинства, про яке в педагога є особливо влучні слова: „А дитинство, дитячий світ – це світ особливий. Діти живуть своїми уявленнями про добро і зло, про честь і безчестя, про людську гідність; у них свої критерії краси, у них навіть своє вимірювання часу: у роки дитинства день здається роком, а рік – вічністю. Маючи доступ до казкового палацу, ім’я якому Дитинство, я завжди вважав за конче потрібне стати якоюсь мірою дитиною. Тільки за такої умови діти не дивитимуться на вас як на людину, що випадково проникла за ворота їхнього казкового світу, як на сторожа, що охороняє цей світ, сторожа, якому байдуже, що робиться там, усередині цього світу” [4, с.8].

Отож, як бачимо, В. Сухомлинський добре розумів ту особливу роль, котру природа відводить дитинству – основоположному періоду людського життя. Він бачив і прагнув допомогти побачити іншим значущість дитинства, його унікальність та відмінність від життя дорослого. Тому педагог повинен якнайтонше розуміти й відчувати дитяче пізнання світу – „пізнання розумом і серцем”. Для нас надзвичайно важливо розвивати сьогодні цілісне бачення педагогіки саме з такої позиції. І хоча в колі наукової когорти сьогодення (Л. Артемова, І. Бех, А. Богуш, А. Капська, О. Кононко, В. Кузь, Н. Побірченко, Т. Поніманська, Ю. Приходько, О. Сухомлинська, О. Савченко та ін.) існує саме такий погляд на дитинство, як на самоцінний, самобутній і неповторний період життя особистості, на тлі суспільного буття воно, за образним висловом Д. Фельдштейна, „затиснене” певними реальними можливостями, зумовленими не тільки віком, але й усією системою суспільних зв’язків, що визначають соціальний стан дитинства в його узагальненому розумінні в сучасному соціумі. Результати соціально-психологічних досліджень останніх років (В. Абраменков, Л. Обухова, А. Орлов) констатують загальне несприятливе становище дітей у суспільстві.

Дитинство розглядають переважно як похідну від суспільно-історичного розвитку, обов’язком якого є відтворення та засвоєння колективного досвіду дорослих, загальних норм, способів та еталонів діяльності дорослих.

У різні історичні періоди розвитку суспільства дитинство мало різне трактування, зміст і структуру, при цьому різним було і ставлення дорослих до дітей.

1. Інфантицидний стиль, який характеризувався масовими дітовбивствами та насиллям над дітьми.
2. Покидальний стиль, котрий характеризувався особливим ставленням до дитини як до об’єкта агресії.
3. Амбівалентний стиль, який характеризувався тим, що дитина вважалася окремою духовною і особистістю і повноправним членом сім’ї, але у вихованні застосовували побиття.
4. Нав’язливий стиль характеризувався тим, що на загальному фоні близькості до батьків поведінка, внутрішній світ, почуття, воля дитини контролюються батьками.
5. Стиль, який соціалізує, характеризувався тим, що дитина стає об’єктом виховання і навчання, основні зусилля спрямовуються на підготовку дитини до майбутнього самостійного життя.
6. Стиль, що допомагає, характеризувався намаганням дорослих забезпечити індивідуальний розвиток дитини.

Визнання державою пріоритету особистісно зорієнтованої моделі освіти передбачає відмову вихователів від звичайних стереотипів педагогічної діяльності. Та, на жаль, навіть у кращих вихователів вихованець виявляє себе надто однобічно: про те, добрий чи поганий вихованець, вихователь аналізує на підставі того, як дитина виконує норми і вимоги порядку. Натомість для педагогіки Сухомлинського властиве тонке проникнення в душу дитини. Він справедливо наголошував: „...не може бути легкого й безтурботного виховання. Ця робота, копітка, у ній незрівнянно більше одноманітної, втомливої, часто неприємної праці, ніж праці, яка б давала тільки задоволення” [4, с.291].

Перебудову ціннісної системи дорослих потрібно починати саме з перебудови поглядів на дитинство. Особливої уваги потребують дослідження проблем дошкільного дитинства. Дошкільне дитинство пов’язане з актуалізацією предметно-практичної діяльності та норм людських взаємин. Прихід дитини в дошкільний навчальний заклад є важливим моментом у її житті: змінюється „соціальна ситуація розвитку”.

Зміст соціального розвитку особистості визначається, з одного боку, сукупністю соціальних впливів світового рівня культури, загальнолюдських цінностей, а з іншого – ставленням до цього самого індивіда, актуалізацією власного „Я”, розкриттям творчого потенціалу особистості. Головним критерієм соціального розвитку в цьому разі є не стільки ступінь засвоєння соціальних норм і правил поведінки, адаптованості до навколишнього світу на рівні конформізму, скільки ступінь самостійності, ініціативності, творчості особистості. Соціальний розвиток дитини проходить двома пов'язаними лініями – соціалізації (оволодіння дитиною суспільним досвідом) та індивідуалізації (набуття нею самостійності, відносної автономності). Вивчення соціального розвитку дитини з погляду його змістовної сутності (соціалізації-індивідуалізації) дає змогу визначити психологічні механізми становлення цього процесу в онтогенезі. Соціальний досвід, до якого прилучається дитина з перших років свого життя, акумулюється і виявляється в соціальній культурі. Засвоєння культурних цінностей, їхнє перетворення, що сприяють суспільному процесові, є однією з фундаментальних завдань соціалізації.

Проте особистістю дитина стає у результаті самоуправління, коли вона починає певною мірою виливати на своє життя. У дошкільному дитинстві вона здійснює це переважно з допомогою дорослих, а в наступні періоди – все більш самостійно.

Соціальний розвиток можливий тільки тоді, коли дитина не лише засвоює соціальний досвід попередніх поколінь, але доповнює, поглиблює, формує сучасними надбаннями.

В. Сухомлинський, торкаючись проблеми соціального становлення особистості, влучно зауважив, що: у людині її людські риси формуються тільки тому, що з першого подиху свого життя вона – істота суспільна. Суспільна сутність людини виявляється в її стосунках, взаєминах з іншими людьми. Пізнаючи світ і себе як частину світу, вступаючи в стосунки з людьми, які задовольняють її матеріальні й духовні потреби, дитина (злучається до суспільства, стає його членом. Це процес прилучення особистості до суспільства, який вчені називають соціалізацією.

Ступенем соціального розвитку дитини, соціальною зрілістю її особистості, рівнем її соціальної компетентності визначається успішність соціалізації дошкільника, що дає змогу дитині зайняти гідне місце в системі взаємин з дорослими й однолітками в мікросередовищі: родині та групі дошкільного навчального закладу.

В. Сухомлинський підкреслював важливе значення різновікового спілкування для соціалізації дитини й наголошував: педагог має турбуватися, щоб його вихованці були й вихователями. Він писав: „Третина століття роботи у школі переконала мене в тому, що людина найкраще виховується тоді, коли вона виховує інших, турбується про інших людей” [5, с.122]. Ми погоджуємося з педагогом, що майстерність виховання полягає у тому, щоб навчити кожну дитину віддавати свої знання молодшим товаришам, тим самим збагачуватися інтелектуально; тільки завдяки цьому й формується справжня жадоба до знань. Старші діти стають помічниками педагогів, організують ігри для молодших, беруть участь у їхніх розвагах, залучають молодших до спільної праці. На думку вченого, різновікове об'єднання є найсприятливішим соціумом і важливим фактором соціального й психологічного розвитку дитини. У процесі передачі практичних умінь і навичок між дітьми різного віку виникають духовні взаємини, іншими словами, кожний вихованець стає суб'єктом не лише діяльності, а й спілкування.

Різновікову групу дошкільного навчального закладу можна розглядати як модель інтегрованої групи, у якій об'єднуються діти різного віку, тобто різні за своїми розумовими і фізичними здібностями, інтересами, знаннями та вміннями. Особистість, яка зростає, набуває соціального досвіду, виробляє способи поведінки з предметами, оцінює результативність своїх дій, утверджує позицію „Я” серед інших, прагне здобути визнання інших дітей, знайти своє відповідне місце в дитячому суспільстві. Дитяча субкультура, носієм якої є дитяче співтовариство, також виконує функцію первинної соціалізації дитини. Самі діти ще з раннього віку мають свої „власні (не сформульовані) концепції особистості, поведінки і взаємин з дорослими”. У їхній концепції відображається вплив менталітету нації у світлі особливостей конкретної сім'ї, дошкільного закладу, школи, товариства ровесників. їхній вплив на процес виховання визначається саме цими уявленнями, які зумовлюють активність дітей, їхнє ставлення до самих себе, до навколишнього світу, до інших людей. Доречним тут буде згадати слова І. Кона: „При всій залежності від дорослих світ дитинства володіє певною психологічною автономією, і ця своєрідна дитяча культура, точніше - субкультура, повинна бути сприйнята зсередини, а не просто пояснена функціонально як підготовка до майбутнього дорослого життя”. Стосовно аналізу специфіки соціалізації особистості в дошкільному дитинстві висловлені положення можуть означати, що дитяче соціальне життя починається в дошкільній групі, як генетично ранньому шаблі соціальної організації людей, що з часом замінюється шкільним класом.

Низка вчених та дослідників (А. Богущ, Л. Божович, В. Дяченко, І. Дьоміна, В. Кузь, А. Макаренко, Т. Маркова, В. Нечаєва, Л. Пен'євська, І. Печенко, Є. Субботський та ін.)

обґрунтували виховну роль взаємодії і спілкування дітей різного віку одне з одним, його значення і вплив на розвиток позитивних сторін особистості як молодших, так і старших дітей. Розвиток особистості здійснюється, виявляється, збагачується, коригується в соціальній діяльності різновікового товариства дітей-дошкільників. З виявів соціальної поведінки, ціннісних орієнтацій, вибору й наданих переваг, рішень та оцінок можна робити висновок про особливості вияву емоцій, волі, інтелекту дитини, про її моральні та соціальні якості, естетичний смак, культуру, здібності.

Основним чинником соціального розвитку є знання норм і правил спілкування з іншими людьми, тобто здатність осмислювати процес спілкування та прогнозувати його різноманітні ситуації. Будь-яка взаємодія дитини з дошкільним докільям відбувається в процесі спілкування, форми якого в дитини міняються-залежно від віку. До семи років у дитини змінюються чотири форми спілкування з дорослими: ситуативно-особистісна, ситуативно-ділова, ситуативно-пізнавальна і ситуативно-особистісна. Досвід свого спілкування з дорослими дитина переносить у ситуації спілкування з іншими дітьми.

Спілкування – обмін між дітьми інформацією пізнавального або афективно-оцінного характеру. Воно задовольняє особливу потребу дитини - у взаємодії з іншими і пояснюється її соціальною природою. В. Сухомлинський влучно зауважив: „В процесі спілкування формується духовна і моральна культура людини, її світогляд” [3, с.195]. Здійснюється спілкування за допомогою різних засобів – міміки, і жестів, мови. Остання – провідний засіб, який використовують дошкільники, спілкуючись один з одним. Одна з основних функцій мови (передусім мовлення) – комунікативна або функція спілкування. У процесі мовленнєвої діяльності діти обмінюються між собою ідеями, почуттями, думками, настроєм, домовляються про свої плани й спільні дії. Реалізація дитиною потреби в спілкуванні або, навпаки, незадоволення спілкуванням викликає у неї відповідні емоції і почуття. Емоції виявляються в безпосередньому переживанні дошкільником задоволення, радості, незадоволення, засмучення, страху. Завдяки емоціям він регулює свою поведінку, співвідносить її з поведінкою інших дітей, з якими спілкується. Емоції виконують особливу функцію – засобу спілкування.

Спілкування дітей різного віку є природною умовою набуття й передачі соціального досвіду, що є так званим стихійним шляхом соціалізації. У процесі різновікового спілкування можливим стає взаємовиховання і взаємонавчання, коли діти як молодші, так і старші, здобувають нові знання, вміння, навички, закріплюють та узагальнюють їх. Старші стосовно молодших є досвідченішими, вихованішими, свого роду наставниками. У свою чергу, менші стежать за вчинками, поведінкою і діяльністю старших. Будь-які проблеми, що виникають, стають спільними. Дошкільнята ставляться до старших з довірою, легко підкоряються їм, намагаються копіювати, наслідувати їх. У цій ситуації кожна дитина усвідомлює позитивне значення спільних із товаришами робочий зусиль, пізнає радість спільної праці.

Найскладніші виховні завдання успішно розв'язуються в різновіковому об'єднанні дітей: діти вчаться уважно ставитися до старших, турбуватися про менших, набувають комунікативних навичок. Наслідування старших, імітації їхньої поведінки молодшими дітьми – це, по суті, відображення, яке полягає у привабливості позиції старшого, й прагнення молодших до дорослості.

Груповий вплив є одним із найперспективніших сфер впливу на соціальне становлення дитини, її соціальну поведінку, вміння відгукуватися на потреби інших людей. Досвід виховної роботи В. Сухомлинського засвідчує, що „виховна сила колективу великою мірою залежить від багатства, різноманітності стосунків між особистостями, які стоять на різних ступенях розвитку, тобто між вихованцями різного віку. Це стосунки ідейно-виховні, інтелектуальні, навчально-трудові, самодіяльно-творчі, ігрові” [4, с.15]. На думку вченого, різновікове об'єднання є найсприятливішим соціумом і основним фактором соціального та психологічного розвитку дитини. Вона вчиться налагоджувати контакти з іншими людьми відразу в декількох вимірах. Важливим засобом тут виступає організація спільної діяльності в одному колективі. Так, протягом дня вихованці мають час для постійної взаємодії та спілкування. При цьому важливим засобом виступає гра як провідний вид діяльності, притаманний дітям обох вікових груп. Головним відкриттям дітей на етапі дошкільного дитинства є ідея партнерства. Між трьома та п'ятьма роками дитина інтенсивно освоює важку практику взаємодії з іншими дітьми в грі, а потім – і в іншій діяльності. Головною силою, яка рухає розвиток стосунків між дітьми-дошкільниками, є спільна гра. Рольова гра, яка входить у поведінковий репертуар дітей, стає головною моделлю партнерської взаємодії. Стосовно ігрового дійства як цілого кожна дитина, котра взяла на себе певну роль, стає частиною процесу, одним із структуроформівних елементів ситуації - її учасником. її дії як члена дитячої ігрової групи підпорядковуються загальним для усіх людей законам групового життя. Це певним чином обмежує свободу дій дитини й пов'язане з присутністю в грі інших її учасників. Правильно організована ігрова діяльність старших і молодших вихованців формує моральні чесноти, гуманні взаємини, відповідальність, чуйність, доброту.

Специфіка освітнього процесу в різновікових групах дошкільного навчального закладу (умовлена наявністю системи міжвікових дитячих взаємодій, яка здатна доповнювати й змінювати соціальний досвід дитини, що складається в системах взаємодії „дорослий – дитина”, „молодша дитина-старша дитина”, забезпечуючи позитивну динаміку в соціальному розвитку дошкільника. Спілкування та взаємодія між такими різними дітьми суттєво відрізняються від тих, які складаються в гомогенній групі. Взаємодія дітей у різновіковому колективі виконує функцію соціального захисту, яка полягає у допомозі старших молодшим в організації їхньої життєдіяльності, захисті та підтримці тих дітей, які не можуть реалізувати себе з різних причин у колективі однолітків; забезпеченні відповідного емоційного самопочуття кожного вихованця, оскільки створюється можливість для кожної дитини спілкуватися з дітьми того віку, з якими вона себе комфортніше почуває [1, с.67]. На думку психологів, взаємини з іншими людьми зароджуються і найбільше інтенсивно розвиваються в дошкільному віці. Досвід цих перших стосунків є фундаментом для подальшого розвитку особистості дитини і багато в чому визначає характер ставлення до самої себе, до світу, її поведінки і самопочуття серед людей. За словами С.Рубінштейна, серце людини все виткано з її взаємин з іншими людьми; з ними пов'язаний головний зміст психічного та внутрішнього життя людини. Саме ці взаємодії народжують найсильніші переживання і вчинки. Взаємини з іншою людиною є центром духовно-морального становлення особистості та багато в чому визначають моральну цінність людини.

Сучасні науковці (В. Бутенко, Е. Смирнова) виділяють наступні типи взаємодії між дітьми в різновіковій групі [2, с.70].

Відсторонені стосунки: характеризуються низьким інтересом до інших дітей і вираженою орієнтацією на дорослого. І в старших, і в молодших дітей переважають індивідуальні форми активності й високої нормативності у висловах і в поведінці. Головним для дітей є взаємини з дорослим при повній байдужості до інших дітей. Правильне виконання інструкції і завдань вихователя є способом отримання його заохочень.

Егоцентричні стосунки: характеризується яскраво вираженим прагматизмом. Головним мотивом поведінки є прагнення реалізувати свої інтереси й отримати свою вигоду, інша дитина при цьому сприймається як перешкода. У старших дітей це виражається у визнанні своїх переваг, демонстрації їх молодшим і прагненні керувати ними й повчати їх.

Стосунки знецінювання: виражаються в прагненні старших дітей самоутвердитися за рахунок молодших і виявляються в негативних оцінках дій і поведінки дітей у групі. Така взаємодія може негативно наливати на особистість іншої дитини. Старша дитина утверджує власне „Я” не просто за рахунок своїх переваг у грі, а через приниження і знецінювання особистості молодшої дитини. Молодші при цьому або протестують (скарги, сльози, образи), або терплять і підкорюються волі старших.

Стосунки причетності: виявляються в прагненні до спільної діяльності, в узгодженні інтересів. Старші діти прагнуть залучити менших до загальної справи, допомагати їм, причому всі дії здійснюють за власною ініціативою, без указівок і спонукань вихователя. Молодші зацікавлені загальною справою й охоче відгукуються на пропозиції старших.

Конкурентні стосунки: виражаються в тому, що інша дитина є об'єктом для порівняння. При вихідних рівних можливостях завжди присутнє прагнення підкреслити свою перевагу: хто швидше й краще намалює, хто виграє і т.д.

Важливим фактором, що впливає на міжособистісні стосунки дітей у різновіковій групі, є характер взаємодії вихователя з дітьми. Взаємодія вихователя та стиль його спілкування з дітьми є моделлю поведінки старших дітей стосовно менших. Склад різновікової групи створює сприятливі умови для реалізації, відтворення та присвоєння того типу стосунків з молодшими дітьми, які демонструє вихователь. Тому В. Сухомлинський постійно звертав увагу на досягнення тісного співробітництва, встановлення партнерських стосунків між дорослими та дітьми. Видатний педагог уважав, що справжнім вихователем може стати лише той, хто не забуває, що він колись був дитиною, і завжди радив педагогам бути чуйними до вихованців, уважно спостерігати за їхнім внутрішнім світом, почуттями та переживаннями. На вихователя, який постає „мудрим, люблячим захисником дитини”, покладена велика відповідальність, оскільки досить часто діти приходять в освітні заклади скаліченими обставинами родинного виховання та чинниками навколишнього оточення, педагог зауважував: „уважно ставтеся до індивідуального розвитку та особливостей кожної дитини”. У статті „Як любити дітей” з цього приводу В. Сухомлинський зазначає: „Любити дитину – це означає захищати її від зла, яке оточує багатьох дітей у житті”. Із вихованням та навчанням пов'язана велика кількість дитячих проблем, а тому вчитель повинен постійно вивчати панівний настрій групи загалом та кожної дитини зокрема, підтримувати вихованців в різних життєвих ситуаціях, дорожити їхнім безмежним довір'ям, створювати умови кожному з них для взаємодії, самодіяльності та самовияву. Ніякого насильства

над дитиною – основоположний принцип педагогічної концепції Сухомлинського. Він рішуче відстоював виховання без покарань, його влада над дітьми – безумовна „материнська” любов і турбота про вихованців: „дитяче серце легко поранити. У навчанні, взагалі у всьому шкільному житті при неухважному або байдужому ставленні до дитини з’являється багато гострих кутів і підводних каменів, що створюють умови для потрясінь, з якими дитина не може справитися” [3, с.22].

Отже, різновікове об’єднання є чинником, який найефективніше впливає на соціальний і психічний розвиток дитини. Взаємодія у різновіковому об’єднанні дітей виконує функцію соціального захисту: допомога старших молодшим в організації їхньої життєдіяльності, захист і підтримка тих дітей, які не можуть реалізувати себе з різних причин у колективі ровесників; забезпечення відповідного емоційного самопочуття кожного вихованця, оскільки створюється можливість спілкуватися з тим віком, з яким себе комфортніше почуває.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку... І саме творча спадщина В. Сухомлинського через звільнення від стереотипних, міфологізованих дорослими образів дитячого розвитку та діяльності, що спотворюють та звужують вивчення дитинства, сприяє конструюванню нового образу дитинства, проектуванню нових типів стосунків між дорослим та дитячим світом.

Але значний розвивальний потенціал цих дитячих співтовариств не працює автоматично, а включається тільки в процесі особливого керівництва з боку дорослого.

Педагог, працюючий в різновіковій групі, повинен володіти знаннями специфіки розвитку дитини в умовах різновікових об’єднань дітей, уміннями конструювати навчальний процес з урахуванням взаємовпливу дітей різного віку, діагностувати хід розвитку дітей і вносити необхідні зміни до змісту освіти і його технології. У цьому аспекті неминує вставати проблема підготовки фахівців дошкільної освіти до роботи в різновікових групах. Тому подальшу нашу роботу ми вбачаємо в розробці модульної програми для спецкурсу „Навчання і виховання дітей в різновіковій групі”, який вноситься в навчальний план спеціальності „Дошкільна освіта”.

Список використаних джерел та літератури:

1. Кузь В. Г. Соціалізація дітей в умовах сільських навчально-виховних комплексів „загальноосвітній навчальний заклад – дошкільний навчальний заклад” / Кузь В. Г., Печенко І. П. – К. : Міленіум, 2004. – 212 с.
2. Смирнова Е. О. Отношения между детьми в разновозрастных группах детского сада / Смирнова Е. О., Бутенко В. А. // Психолог в детском саду. – 2007. – № 2. – С. 66–80.
3. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : у 5-ти т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 2. – 600 с.
4. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : у 5-ти т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 3. – 670 с.
5. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором школи / В. О. Сухомлинський. – К., 1988.

Р.В.Кулиш

Использование педагогического наследия В.А. Сухомлинского в организации обучения и воспитания детей в разновозрастных группах дошкольного образовательного учреждения

В статье автор раскрывает основные идеи В.А. Сухомлинского относительно социального становления личности в детстве на основе разновозрастного объединения в группах дошкольного учебного заведения.

Ключевые слова: *социальное становление личности, общения, разновозрастная объединения детей, спецкурс.*

R. V. Kulish

Using Pedagogical Heritage of V.O.Sukhomlyns'kyi in Training and Education of Children in Different age Groups of Preschool Educational Institutions

The author explores basic ideas of V.O.Sukhomlyns'kyi on social identity formation in childhood, based on different ages of association in groups of pre-school educational institution.

Keywords: *social formation of personality, communication, association of different ages of children, a special course.*

Дата надходження статті:

„5” липня 2011 р.

Самовиховання як чинник розвитку особистості молодших школярів у педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського

У статті розкриваються можливості використання ідей педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського щодо самовиховання як одного з важливих чинників формування особистості молодших школярів.

Ключові слова: самовиховання, виховання, В.О.Сухомлинський, самопізнання, самовдосконалення, самоконтроль, воля, моральне самовиховання, самоповага.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Одним із пріоритетних завдань виховання сучасного підростаючого покоління є формування особистості з високим рівнем готовності до самовиховання. Якщо дитина усвідомлює потребу у самовихованні ще в молодшому шкільному віці, то вона стає, як правило, постійним супутником впродовж усього її життя.

Ефективність навчально-виховного процесу в початковій школі забезпечується єдністю зовнішніх виховних впливів і самовиховання як складових частин єдиного процесу формування особистості молодшого школяра. Це пояснюється тим, що ніяка зовнішня система дій, покликана забезпечити комплексність у вихованні особистості, не досягне поставленої мети, якщо не знайде у самої особистості підтримки, стимулювання і активізації її свідомості, почуттів, волі, опори і відповідних зусиль, спрямованих на самовиховання. Велику увагу проблемі самовиховання приділяв видатний український педагог В.О.Сухомлинський. Він неодноразово зазначав, що методи виховання повинні сприяти тому, аби людина подивилася на саму себе, прагнула пізнати свій внутрішній світ, щоб усі сили її душі були спрямовані на те, щоб зробити себе кращою, досконалішою. Педагог-гуманіст стверджував, що самовиховання – це міцний фундамент виховання [4].

Аналіз досліджень і публікацій... Теоретичні розробки і методичні поради, присвячені даній проблемі, висвітлювалися у наукових публікаціях, художніх творах, публіцистичних статтях, епістолярній спадщині Я.А.Коменського, Г.С.Сковороди, Л.М.Толстого, К.Д.Ушинського, М.М.Коцюбинського, А.С.Макаренка та ін..

У сучасних науково-педагогічних дослідженнях В.О.Білоусової, Л.Р.Болотіної, Б.І.Латишиної, В.К.Буряка, Л.І.Рувінського, М.Г.Тайчинова, І.Т.Федоренко розглядаються різноманітні аспекти організації самовиховання школярів та ін..

Найбільш широко, повно і вичерпно проблему самовиховання школярів розкрито у науково-педагогічній спадщині відомого українського вченого Василя Олександровича Сухомлинського (1918-1970).

Окремим аспектам педагогічної системи В.О.Сухомлинського присвячені кандидатські дисертації Л.А.Абрамової, М.Г.Базилевич, М.Библюка, А.С.Бика, Л.С.Бондар, Т.Г.Будняк, Е.Гартман, В.А.Лоскутова та ін..

Цінними для розуміння педагогічної системи В.О.Сухомлинського є праці вітчизняних вчених М.Я.Антонця, В.І.Бондаря, Л.С.Бондар, Н.П.Калениченко, В.Г.Кременя, О.Я.Савченко, О.В.Сухомлинської, М.Д.Ярмаченка. У дослідженнях цих та інших авторів розкрито внесок В.О.Сухомлинського в розвиток вітчизняної науки в цілому.

Формулювання цілей статті... Метою статті є здійснення аналізу виховних аспектів педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського з проблеми самовиховання молодших школярів.

Виклад основного матеріалу... Вивчення педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського показало, що найважливішим детермінантом виховання є самовиховання. Самовиховання вчений визначав як вищий етап навчально-виховного процесу, що здійснюється в цілеспрямованій роботі людини над власним розвитком і самовдосконаленням. Справжнім вихованням, на його думку, є те, що спонукає школярів до самовиховання.

Досліджуючи процес самовиховання, педагог виділив найважливіші його складові компоненти: самопізнання, самооцінка, самоконтроль, воля, самоповага. Одним з найнеобхідніших психологічних компонентів процесу самовиховання Василь Олександрович вважав самопізнання. Завдяки пізнанню власного я людини розкриває свої позитивні й негативні якості, співвідносить свої дії і вчинки з реальними обставинами, з діями інших людей і, відповідно до цього, прогнозує самовдосконалення.

Процес самопізнання спонукав вихованців В.О.Сухомлинського до формування адекватної, постійної, критичної самооцінки свого темпераменту і характеру, своїх здібностей і можливостей [4, с.118]. Існує тісний зв'язок між організацією самовиховання й самооцінкою відповідних якостей. Показниками цієї залежності виступають: сила суспільної думки, дієвість критики й

самокритики, сприятливий мікроклімат у колективі, допомога вчителя у виборі прийомів і засобів самовиховання.

У формуванні вміння самооцінки, на думку вченого, вирішальну роль відіграє рівень домагань людини, тобто ставлення до самого себе, до своїх сил. Чим вищим є цей рівень, тим сильніше прагнення особистості до вдосконалення.

Педагоги Павлівської школи піклувалися про те, щоб у колективі вихованців не виникало переконання, що хтось в усьому сильний, або слабкий; прагнули, щоб на заняттях учні творчо застосовували набуті знання, усвідомлюючи, що вони здатні творити і в цьому нічим не обмежені; щоб серед вихованців не було жодного, хто б досягнутий успіх не вважав наслідком наполегливої праці.

В.О.Сухомлинський стверджував, що здатність людини об'єктивно оцінювати хід розвитку власних сил і можливостей є своєрідним психічним підґрунтям для наступного, більш складного етапу самовиховання – самоконтролю. Вчений визначав самоконтроль як здатність особистості перевірити себе, порівнюючи свою свідомість і діяльність із загальноприйнятими критеріями поведінки. Надзвичайно велику увагу у формуванні цього вміння у школярів він надавав порівнянню чи зіставленню себе з іншими людьми, поведінка яких є своєрідним ідеалом. Зміст справжнього виховання, на його думку, полягає в тому, щоб навчити школяра бачити оточуючий світ, самого себе не тільки очима, а й душею.

Великого значення у самовихованні В.О.Сухомлинський надавав умінню людини виявити вольову силу в подоланні труднощів, примусити себе робити те, що є складнішим, іноді нецікавим. Тому педагогічний колектив Павлівської середньої школи працював над основними правилами з виховання волі, яких школярі намагались дотримуватись. Перше правило містило вимогу до боротьби з небезпечним „ворогом” – „не хочеться”. Друге – закликала школярів пробуджувати в собі почуття настороженості, коли їм щось здається нездійсненим, неможливим. Третє правило – вчило зневажати негідне, підле. Четверте – спонукало школярів до владарювання духом, волею над слабкостями свого тіла [1].

Педагог відзначав, що у самовихованні дитячої волі вихователі повинні вміти правильно визначати ступінь вольового напруження для кожного учня у будь-якій його справі. Це не тільки дасть дітям змогу досягти поставленої мети, пережити радість успіху, а й розвивати впевненість, що їх сили й можливості дозволяють долати ще більші труднощі й перепони. Велику допомогу павлівським педагогам у вирішенні цього завдання надавали розроблені спеціальні заняття й вправи з учнями з питань культури волі. Воля починається з уміння здобувати перемоги, навіть маленькі, над собою. В.О.Сухомлинський радив школярам, як навчитися опановувати собою, виховувати самодисципліну: „Тобі не хочеться підніматися о сьомій годині, розгнівайся на себе, заведи будильник на шість, піднімися миттєво, як тільки почуєш дзвінок. Зроби зарядку, умийся, обітри тіло вологим рушником, піди в сад, полий квіти, подивися, як піднімається сонце, придивися, як пробуджується природа, потім сядь за книгу, почитай, потім малюй... Ти переконаєшся, як це радісно змушувати себе, опановувати собою, бути хазяїном своїх потягів. Нехай „не хочеться відступити” ти відчуєш себе хазяїном своєї волі...”, [10].

Не менш важливим і необхідним компонентом самовиховання школярів великий український педагог вважав самоповагу, яка здатна об'єднати волю вихователя з волею вихованця. Аналізуючи власний досвід виховної роботи, вченому вдалося визначити необхідні умови утвердження дитячої самоповаги.

По-перше, кожен вихователь повинен стежити за стилем свого виховного впливу на школярів, щоб у взаєминах між ними панували доброта й спокій. По-друге, педагоги мають серйозно підходити до проблеми оцінювання результатів праці своїх учнів, щоб бажання вдосконалитись не перетворилося для них в гонитву за оцінками. Вихованці Павлівської середньої школи завжди поважали себе, тому вони самі ставили до себе вимоги, які висувались вихователями. Виховна мета осмислюється й приймається вихованцем у результаті систематичного цілеспрямованого впливу з боку педагогів. У процесі самовиховання школяр виступає як суб'єкт виховного процесу [10].

Самовиховання також перебуває в безпосередній залежності від змісту життя школярів, їхніх інтересів, відносин, характерних для того або іншого віку.

Дослідженнями встановлено, що потреба в самовихованні виникає в дітей уже в молодшому віці й може бути успішно використана в педагогічній роботі. Потреба в самовихованні є вищою формою розвитку особистості. Вона не виникає одночасно у всіх учнів одного віку, особливо якщо особистість не підготовлена до сприйняття пропонованих вимог.

Василь Олександрович підкреслював, що цілеспрямованість, осмисленість і стійкість самовиховання залежать насамперед від суспільної спрямованості діяльності школяра, ідеалів,

від вольових властивостей особистості, від тої значимості, що школяр надає колективу однолітків [4].

Стосовно самовиховання школярів колектив виконує дві основні функції: створює загальні передумови й умови для самостійного й стійкого процесу самовиховання й організує цей процес. Перша функція виражається в тім, що колектив формує в учнів позитивне відношення до соціально значимих видів діяльності, розвиває прагнення й бажання брати активну участь у колективній діяльності, стимулює самостійність, громадський обов'язок, ініціативність тощо. Друга функція виражається в безпосередній організації самовиховання: у формуванні самосвідомості учнів, у стимулюванні позитивної мотивації для роботи над собою, у наданні допомоги при плануванні й оцінці результатів своїх зусиль [10].

Індивідуальний розвиток учнів під впливом самовиховання позитивно впливає на колектив. Розмаїтість інтересів школярів, широта їхнього кругозору, високий рівень загальної культури створюють умови для виявлення різнобічних похилостей і можливостей членів колективу, що у свою чергу збагачує колективні відносини, впливає на розвиток і вдосконалювання колективу в цілому.

Провідним компонентом змісту самовиховання є формування вольових і моральних якостей. Основу морального самовиховання школярів становить елементарна моральна культура. Ознакою цієї культури є особисті моральні переконання, формування яких починалося із вчинків, звичок, насичених глибокими почуттями. А для того, щоб спонукати вихованців до цієї духовної діяльності, педагогам необхідно пробудити в їхніх серцях захоплення красою морального ідеалу.

В.О.Сухомлинський стверджував, що вихованці молодшого шкільного віку є найчутливішою частиною шкільного колективу, сприйнятливою до виховання моральних почуттів з метою їх подальшого вдосконалення. У системі виховної роботи павлівських педагогів найбільш ефективними формами спонукання малюків до морального самовиховання були ігри, бесіди (етичні, громадянські), позакласне читання, уроки бачення краси (природи, музики, пісні), а також творення добра для людей.

Предметом посиленої уваги вченого було питання, як зробити працю сферою самовиховання молодших школярів. Вирішення цього завдання він пов'язував з умінням вихователів керувати емоційним станом дитини. Першим кроком павлівських дітей до трудового самовиховання було їх ознайомлення з світом праці, коли 5-6-річні малюки об'єднувались у групи дослідників. Під час навчання у початкових класах діти брали активну участь у роботі гуртків (технічних, сільськогосподарських). Першими помічниками і прикладом для наслідування в праці для них були вихователі. Відчуття краси трудового процесу, його матеріальних результатів робило працю для молодших школярів сферою самовиховання.

Радість праці – це передусім радість подолання труднощів, горде усвідомлення й переживання того, що ось ми, напружуючи фізичні й духовні сили, вийшли переможцями, піднялись на вершину, до якої довго прагнули” [7, с.496]. Але – „треба духовно підготувати вихованців до праці, яка матиме яскраве громадянське звучання. Треба очистити юне серце від усього випадкового, скороминущого... Треба допомогти кожному знайти себе, виявити себе в улюбленій праці, оволодіти необхідними знаннями й уміннями, стати майстром” [8, с.577-578]. „Праця – це також сфера розкриття особистості, самоутвердження, самопізнання і самовиховання” [7, с.622].

Трудове самовиховання В.О.Сухомлинський розглядав як тривалий процес пошуку людиною самої себе, пошуку тієї сфери власного вираження, в якій розквітають її здібності, таланти, покликання. Для школярів це можливе тільки тоді, коли в їхній праці відбувається злиття розумових сил і майстерності рук, свідома постановка мети й подолання труднощів.

Поряд із трудовою діяльністю великі можливості для самовиховання школярів містить в собі розумова праця, навчання. Тому перед своїми колегами педагог ставив два завдання: по-перше, дати учням певний запас знань; по-друге, навчити постійно, надалі самостійно їх поповнювати, користуючись цінностями зі скарбниці людської культури. Вирішення другого завдання в умовах школи вчений пов'язував з розвантаженням дітей шляхом запровадження режиму праці і відпочинку. Утворений таким чином вільний час вони будуть присвячувати заняттям, які відповідатимуть їх пізнавальним інтересам [9].

У тісному взаємозв'язку з інтелектуальною, моральною і трудовою В.О.Сухомлинський розглядав й фізичну сферу життєдіяльності людини. Вона була необхідною умовою духовного життя та інтелектуального багатства особистості. Тому процес самовиховання у сфері фізичної культури вчений розглядав як, по-перше, турботу людини про своє здоров'я і збереження життя, як найвищої цінності, по-друге, систему роботи, що забезпечує гармонію фізичного розвитку і духовного життя, багатогранної діяльності людини.

Поряд із самовихованням в моральній, трудовій, інтелектуальній сферах, В.О.Сухомлинський велику увагу приділяв й організації фізичного самовдосконалення молодших школярів. В Павлівській середній школі вирішення цього завдання було побудовано на тісній взаємодії й взаєморозумінні з колективом батьків. Першою і найважливішою формою фізичного самовдосконалення для учнів молодших класів було прагнення свідомо дотримуватись режиму праці й відпочинку. Крім того, велику користь для зміцнення організму школярів приносило вміння вихователів організувати дозвілля дітей з використанням особливостей природи і тих явищ, що пов'язані із змінами пір року (зимові прогулянки в ліс, праця взимку, самодіяльний оздоровчий табір „Сад здоров'я”, ланка „сміливих і безстрашних”).

Здійснюючи педагогічне керівництво процесом самовиховання, В.О. Сухомлинський завжди брав до уваги вікові особливості учнів. Виходячи з того, що на той час було ще недостатньо досліджене духовне життя складових частин різновікового колективу, вченим було розроблено і успішно апробовано методику педагогічного керівництва самовихованням школярів молодшого, середнього і старшого віку в моральній, трудовій, інтелектуальній і фізичній сферах.

Висновки... Таким чином, педагогічна наука й практика, відповідаючи на запити життя, шукають і знаходять шляхи вдосконалення виховання підростаючого покоління, одним із яких є вивчення педагогічної спадщини видатного українського педагога В.О.Сухомлинського. Успіх виховання залежить від того, наскільки педагогічно доцільно вчитель застосовує той чи інший засіб, метод або прийом впливу на учнів, наскільки цей засіб включений у систему виховання даного класного колективу, наскільки застосовувані засоби й методи відповідають поставленим завданням і цілям виховання, наскільки виховання раціонально поєднується із самовихованням учнів молодшого шкільного віку.

Самовиховання виникає тоді, коли дитина підготовлена до нього, коли вона починає усвідомлювати себе особистістю, замислюватися над своїм майбутнім, проявляти відому самостійність у практичному житті. Найбільш сприятливі умови для самовиховання створюються в колективі, коли дитина навчається коректувати свою поведінку з його вимогами. Самовиховання може здійснюватися дитиною в різних сферах його розвитку – морального, фізичного, емоційно-вольового, естетичного й інтелектуального. Зміст і спрямованість самовиховання залежать від ряду обставин: від особливостей життєвого складу, від ідеалів школяра, від усвідомлення тих об'єктивних і суб'єктивних труднощів, з якими він зіштовхується.

В.О.Сухомлинський доводив, що процес виховання дитини можна вважати ефективним тоді, коли в неї з'явиться потреба в самовихованні – у свідомій, планомірній роботі людини над собою. Ця робота спрямована на формування таких властивостей особистості, які відповідають вимогам суспільства й особистій програмі розвитку.

Список використаних джерел та літератури:

1. Главацька О. Л. Основи самовиховання особистості : навч.-метод. посіб. / О. Л. Главацька. – Тернопіль : Кондор, 2008. – 206 с.
2. Левківський М. В. Історія педагогіки : підруч. / М. В. Левківський. – [2-е вид., доп.]. – К. : ЦНЛ, 2003. – 360 с.
3. Педагогіка: Хрестоматія / [уклад. : Кузьминський А. І., Омелянко В. Л.] – К. : Знання-Прес, 2003. – 700 с.
4. Сухомлинський В. О. Виховання і самовиховання / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : у 5-ти т. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 5. – 639 с.
5. Сухомлинський В.О. Духовний світ школяра / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : у 5-ти т. – К. : Рад. школа, 1976. – Т. 1. – 654 с.
6. Сухомлинський В.О. Методика виховання колективу / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : у 5-ти т. – К. : Рад. школа, 1976. – Т. 1. – 654 с.
7. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : у 5-ти т. – К. : Рад. школа, 1976. – Т. 1. – 654 с.
8. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : у 5-ти т. – К. : Рад. школа, 1976. – Т. 3. – 670 с.
9. Сухомлинський В. О. Сто порад учителеві / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : у 5-ти т. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 2. – 665 с.
10. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : у 5-ти т. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 2. – 665 с.

Анотація

С.А.Кутова

Самовоспитание как фактор формирования личности младших школьников в педагогических исследованиях В.А.Сухомлинского

В статье раскрываются возможности использования идей педагогических исследований В.О.Сухомлинского относительно самовоспитания как одного из важных факторов формирования личности младших школьников.

Ключевые слова: самовоспитание, воспитание, В.О.Сухомлинский, самопознание, самоусовершенствование, самоконтроль, воля, моральное самовоспитание, самоуважение.

Summary
S.O.Kutova

Self-Education as the Factor of the Personality Development of the Young Pupils in the V.O.Sukhomlins'kyi Pedagogical Heritage

The article shows us the possibilities of using the ideas of the V.O.Sukhomlins'kyi pedagogical heritage in the self-education as one of the important factors in the young pupil's personality formation.

Key words: self-education, education, V.O.Sukhomlins'kyi, self-knowledge, self-improvement, self-checking, will, moral self-education, self-esteem

Дата надходження статті:

„16” серпня 2011 р.

УДК 37.013:929–051 В.Сухомлинський (477)(045)

Н.В.ЛИСЕНКО,

*доктор педагогічних наук, професор
(м.Івано-Франківськ)*

О.Б.БУДНИК,

*кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник
(м.Івано-Франківськ)*

Педагогічна спадщина Василя Сухомлинського: етнокультурний дискурс

У статті на основі аналізу педагогічних творів видатного педагога В. Сухомлинського відображено народознавчий аспект його діяльності, виокремлено прогресивні ідеї навчання й виховання дітей у сучасній початковій школі.

Ключові слова: педагогічна спадщина В.Сухомлинського, професійна діяльність, етнокультурна освіта, народна педагогіка.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Нещодавно ми відзначали 90 років від Дня народження видатного українського педагога Василя Олександровича Сухомлинського, котрий залишається в нашій пам'яті настільки неординарною людиною, що цілком може бути предметом наукового вивчення як особистість, громадянин, громадський діяч, учитель, керівник школи, організатор освіти, публіцист та в багатьох інших аспектах.

Однак науково-педагогічних працівників Василь Олександрович цікавить передовсім як педагог-новатор, невтомний дослідник педагогіки, теоретик і практик. Особливого вивчення заслуговує його багатоаспектна педагогічна спадщина, яка представлена у підготовлених і видрукованих 48 книгах, 600 наукових статтях, близько 2-х тисячах художніх творах для дітей, а також численних лекціях, доповідях, повідомленнях на різномісцевих педагогічних форумах. Популярними з-поміж освітян стали такі твори видатного педагога, як: „Серце віддаю дітям”, „Народження громадянина”, „Духовний світ школяра”, „Шлях до серця дитини”, „Щоб у серці жила Батьківщина”, „Моральні заповіді дитинства і юності”, „Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості”, „Розмова з молодим директором школи”, „Сто порад учителів” та багато інших.

Про величезну популярність В.Сухомлинського свідчить те, що лише в колишньому Радянському Союзі загальний наклад його книг перевершив три мільйони. Десятки мільйонів примірників становив загальний наклад періодичних видань, які друкували твори Василя Олександровича. Не випадково його наукові й публіцистичні праці знають не тільки освітяни України, але й близького й далекого зарубіжжя. Його книги видруковані сьогодні в багатьох країнах світу (Росії, Німеччині, Японії, США, Канаді, Китаї та інших). Творче використання педагогічного доробку В.Сухомлинського в сучасних умовах слугуватиме базою для вирішення низки навчально-виховних завдань розбудови української школи. Використання етновиховного досвіду, народної моралі, звичаїв і традицій, прагнення до добра й краси зробило сьогодні педагогічну скарбницю великого учителя ХХ сторіччя особливо актуальною.

Формулювання цілей статті... Мета статті полягає в тому, щоб на основі вивчення й аналізу педагогічної спадщини видатного українського педагога В. Сухомлинського виокремити прогресивні ідеї виховання дітей у сучасній початковій школі, зокрема народознавчий аспект практичної діяльності дослідника.

Аналіз досліджень і публікацій... Вивчаючи педагогічний доробок В.Сухомлинського, приходимо до висновку про широке використання у його діяльності, по-перше, класичної педагогічної думки, про що свідчить звернення до творів Я. Коменського, Ж.Руссо, Г.Сковороди, К.Ушинського, Т.Шевченка, І.Франка та інших; по-друге, – здобутків української народної педагогіки: "Народ – живе, вічне джерело педагогічної мудрості. Якби у нас не було постійного духовного спілкування з людьми, ми не могли б успішно вчити і виховувати молоде покоління".

Виклад основного матеріалу... В. Сухомлинський через усе своє життя проніс народні джерела, батьківські й дідівські заповіді, що лягли в основу формування його як людини, педагога. З дитинства мати дарувала йому любов до народних пісень, які любила співати на родинних святах чи з подругами; бабуся відкрила світ казки, рідного слова й людської краси; батько надихнув на творчу працю, зокрема привчив секретам народного ремесла – різьблення по дереву; дідусь научив любити й шанобливо ставитися до книги, які зберігав, наче реліквії.

Українська етнопедагогіка надихала дослідника, орієнтувала на виховання в дітей та молоді безмежної любові до Вітчизни, глибокої любові до матері, батька, рідних, поваги до старших, сердечної чуйності до людини праці й готовності допомогти їй, старанності в роботі, трудової майстерності та кмітливості, дбайливого ставлення до природи та інших цінностей. Задля вирішення окреслених завдань Василь Олександрович широко використовував у практичній роботі народну творчість: прислів'я, приказки, етичні повчання, задачі на кмітливість, казки, думи, притчі, легенди та інше. Родинна етнопедагогіка пропагує плекання в вихованців духовно-моральних чеснот, почуття любові до ближнього, поваги й шани до батьків і старших, чесності й взаємодопомоги. Світ прекрасного для дитини, на думку педагога, починається в родині. „Витонченість відчуттів, емоційне сприйняття, вразливість, чуйність, співпереживання, проникнення в духовний світ іншої людини – все це пізнається насамперед у родині”. В.Сухомлинський переконливо навчає вічним цінностям своїх учнів: "Не перекладай своєї праці на батька й матір. Поважай їхню працю і відпочинок справами, вчинками... Не допускай, щоб все краще вони віддавали тобі" [3, с.231]. І далі: "Найсвятіше й найпрекрасніше в житті людини – мати... Бережіть своїх матерів..." [3, с.231-232]. Педагог вдається до вислову українського філософа Г.Сковороди про те, що любити людство легше, ніж зробити добре своїй матері, у чому вбачає величезну мудрість народної педагогіки. На думку В. Сухомлинського, не можна виховувати особистість, якщо в серці не утверджена прив'язаність до близької, рідної людини. „Основна школа виховання сердечності, душевності й чуйності – це сім'я; ставлення до матері, батька, дідуса, бабусі, братів, сестер є випробуванням людяності, [3, с.232]. Твори Василя Сухомлинського багаті на матеріал в аспекті гармонізації сімейного виховання школярів.

Діти молодшого шкільного віку здатні виражати турботу не тільки на рівні емоцій, а й поведінкою. Для них орієнтирами мають бути такі чесноти, як ввічливість, доброзичливість, милосердя, взаємодопомога, щедрість, гостинність, чемність, увага до інших, повага до старших. Майже в кожній дитині є бабуся або дідусь, а це люди старшого віку, які потребують до себе уваги. Тільки батьківський приклад покаже дитині, як потрібно шанувати, співпереживати, милосердно ставитися до своїх батьків. Виховання дітей 6-10 років, тобто учнів початкових класів, В. Сухомлинський називав „школою сердечності”. Акцентуючи на потребі формування в них доброти, любові, милосердя, педагог закликає вчителів і батьків до створення відповідного середовища в школі та вдома, щоб діти виховувались на конкретному гуманістичному змісті вчинків і поведінки оточуючих. Дослідник дає такі мудрі поради [2]: „Ти живеш серед людей. Не забувай, що кожний твій вчинок, кожне твоє бажання позначається на людях, що тебе оточують. Знай, що є межа між тим, що тобі хочеться, і тим що можна. Перевіряй свої вчинки... Роби все так, щоб людям, які тебе оточують, було добре”. У педагогічному доробку В. Сухомлинського належне місце посідає сила духу як національна й загальнолюдська цінність, що в останні роки в українців дещо послабилась. Виховуючи у дітей цю шляхетну якість, він підкреслював, що сила духу як моральна категорія починається з віри в моральні святині рідного народу.

У радянський період нашої історії, коли всіма можливими засобами прагнули витравити із свідомості людей традиційні уявлення про господарювання, відлучити їх від землі-годувальниці й трудових звичаїв українців, стали відчутними безгосподарність, марнотратство, соціальний песимізм, споживацьке ставлення до природи, предметів матеріальної і духовної культури. Це особливо турбувало В. Сухомлинського, котрий відповідально ставився до формування в учнів елементів культури праці, любові до природного довкілля. „Як пробудити у дітей світлі, добрі почуття, як утвердити в їх серцях доброзичливість, дбайливе ставлення до живого й красивого?” [5, с.46]. Бережливе ставлення учнів до оточуючого світу було принципом організації їхнього шкільного життя. У школі, якою майже чверть століття він керував, успішно реалізувався згаданий принцип, бо педагог добре розумів, що марнотратство породжує бездуховність. Адже

„...від бездушності до жорстокості – лише один крок” [6]. Ідеал виховної роботи В. Сухомлинський вбачав у тому, щоб наші діти були справжніми господарями своєї країни.

Педагог виходив з того, що кожна дитина в повсякденному житті користується певними речами – іграшками, одягом, взуттям, книгами, предметами побутового призначення тощо. Народна педагогіка доводить, що предмети, які оточують людину і які вона сприймає, є найпершими її вчителями. В. Сухомлинський зауважує: „Гармонія речей, які оточують дитину, створює загальний естетичний дух обстановки за тієї умови, коли окремі речі не кричать про себе, коли їх ніби не помічаєш” [2, с.386]. Цьому принципу повною мірою відповідав дизайн традиційного українського житла. З особливою увагою народ ставився до естетизації помешкання, прикрашаючи його вишивками, декоративними виробами з дерева, лози, металу, шкіри, глини, скла тощо.

У творчій діяльності педагога були не тільки відроджені, але й практично реалізовані загальнодидактичні принципи (*принципи народності, природовідповідності, гуманізації педагогічного процесу* і под.), на яких акцентували увагу науковці лише в кінці 80-х початку 90-х років минулого століття. Це засвідчує про наявність у В. Сухомлинського вміння дивитись у майбутнє й працювати на нього з великим випередженням. В етнодидактиці педагогові належить *ідея широкого розгортання дитячої творчості*. Наприклад, відома в Павлівській середній школі „Кімната казок”, де учнів залучали до читання, слухання, розповіді, складання, драматизацій, переживань доступних їм творів етнографічного характеру. Педагог небезпідставно зауважував, що „не уявляє навчання в школі не лише без слухання, а й без створення казки”, оскільки завдяки казці дитина пізнає світ не лише розумом, але й серцем... і не тільки пізнає..., а й виражає своє ставлення до добра і зла. [3, с.165]. „Через казкові образи в свідомість дітей входить слово з його найтоншими відтінками; воно стає сферою духовного життя дитини, засобом висловлення думок і почуттів – живою реальністю мислення. Під впливом почуттів, що пробуджуються казковими образами, дитина вчиться мислити словами. Без казки – живої, яскравої, що оволоділа свідомістю і почуттями дитини, – неможливо уявити дитячого мислення і дитячої мови, як певного ступеня людського мислення і мови” [7, с.177].

В теорії виховання видатний педагог із значним випередженням відстоював *принципи педагогічної співпраці школи, батьківської громадськості, інших соціальних інституцій*. Йому ж належить *ідея ґрунтовного вивчення особистості учня та врахування результатів цього вивчення у навчальній і виховній роботі*.

Значення педагогічної спадщини В.Сухомлинського полягає і в тому, що він обґрунтував *ідею інтегрування духовних цінностей школяра та їх вираження поняттями вищого рівня узагальнення* (приміром, поняття „громадянська культура”, яке висвітлено в книзі „Народження громадянина”).

Водночас дослідник прагнув до того, щоб його школярі із задоволенням відвідували школу, виявляли допитливість, творчі здібності, розуміли народний гумор, адже український народ відзначається неабиякою дотепністю, розумом, веселою вдачею та вмінням добродушно глузувати не лише над недоліками інших, а, в першу чергу, над своїми. „В гуморі виражається культура інтелекту, людяність думки”, – справедливо зазначав В. Сухомлинський [1, с.585]. Педагог закликав до використання в навчально-виховному процесі приказок, анекдотів, усмішок, примовлянок. Одна з найприкріших педагогічних помилок, на думку В. Сухомлинського, коли вчитель на дитячий недоречний сміх злиться, – „...Треба присоромити гумором” [1, с.587]. Як засвідчують результати опитування учнів про особу вчителя, переважна їх більшість надали перевагу таким якостям, як весела вдача й почуття гумору. Вдало використані гумористичні елементи, на думку В. Сухомлинського, можуть успішно слугувати засобом налагодження та збереження гуманних взаємовідносин між учасниками педагогічного процесу.

Банальним став вислів Василя Олександровича, записаний у книзі „Серце віддаю дітям”: „Що найголовніше було в моєму житті? Без роздумів відповідаю: любов до дітей”. Учительська професія, вважав В. Сухомлинський, – це глибоке знання й постійне проникнення у складний духовний світ людини. Чудово відкривати в ній щось нове, бачити людину в процесі її становлення. Педагог був глибоко переконаним, що цей корінь закладається у людині ще в дитинстві і юності, в родині і школі. Він передається через турботу за старших – батька, матері, вчителя, – які виховують дитину в дусі любові до ближнього й поваги до них. Саме так формувався педагогічний талант самого В. Сухомлинського, джерелом якого слугувала безмежна любов до дітей.

Більше того, великий український педагог дбав про педагогічний всеобуч громадськості: „...Загальна педагогічна культура всього населення, особливо батьків, є однією з передумов виконання кожним громадянином свого обов’язку перед суспільством, а цей обов’язок полягає перш за все у вихованні молодого покоління. Тому необхідно турбуватись про підвищення

педагогічної культури батьків” [4, с.436]. В іншому творі він продовжує цю думку: „Без турбот про педагогічну культуру батьків неможливо розв’язати жодного завдання, що стосується навчання та виховання. Батьківська педагогіка, тобто елементарне коло знань матері та батька про те, як істота, що народилася від людини, стає людиною – це фундамент, основа всієї педагогічної теорії та практики” [6]. Отож неабиякого значення надавав В. Сухомлинській питанням підвищення педагогічної культури батьківської громадськості, налагодженню співпраці з батьками в аспекті навчання й виховання учнів, зокрема початкової школи.

В. Сухомлинський прожив досить коротке життя, однак воно було надзвичайно плідним в плані професійної самореалізації. Він пішов з нього, не досягнувши повних 52 років, з яких 35 – віддав школі. Педагог захистив кандидатську дисертацію, став член-кореспондентом Академії педагогічних наук СРСР, Заслуженим учителем України, Героєм Соціалістичної Праці, нагороджений багатьма орденами й медалями, включаючи медаль А.Макаренка.

Сьогодні ідеї великого учителя активно втілюють у педагогічну практику Павлиська середня школа ім. В. О. Сухомлинського, Український коледж ім. В. О. Сухомлинського м. Києва, Олександрійське педагогічне училище Кіровоградської області ім. В. О. Сухомлинського, Миколаївський державний педагогічний університет ім. В. О. Сухомлинського; дитячий навчальний заклад ім. В. О. Сухомлинського; Державна науково-педагогічна бібліотека України ім. В. О. Сухомлинського.

З кожним роком зростає кількість наукових досліджень, присвячених вивченню творчості видатного педагога. Не випадково у середині 90-х років минулого століття було запропоновано введення в педагогічну термінологію узагальнюючого поняття ”сухомліністика”, яким користуються й досі.

Висновки... Отже, вивчення й аналіз доробку В. Сухомлинського переконливо засвідчує, що в педагогічній науці та навчально-виховній практиці немає жодної шкільної проблеми, яка більшою чи меншою мірою не знайшла б свого висвітлення в його творчій спадщині. Утім, за даними доктора педагогічних наук, професора, дійсного члена НАПН України О. Сухомлинської, значна доля творчих надбань Василя Олександровича наразі існує в рукописах. Потребують ґрунтовного вивчення й опубліковані праці вченого, адже прискіпливий дослідник знайде в них чимало ідей і практичних рекомендацій, що стосуються актуальних проблем сучасної початкової школи.

Список використаних джерел та літератури:

1. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5-ти т. / В. О. Сухомлинський. – Т. 1. – К. : Рад. школа, 1976. – 654 с.
2. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5-ти т. / В. О. Сухомлинський. – Т. 4. – К. : Радянська школа, 1977. – 638 с.
3. Сухомлинский В. О. Воспитание / В. Сухомлинский. – М. : Политиздат, 1973. – 272 с.
4. Сухомлинский В. А. Родительская педагогика // Избр. пед. соч. : в 3 т. / В. А. Сухомлинский. – Т. 3. – М.: Педагогика, 1981. – С. 367–386.
5. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський. – К., 1972. – 244 с.
6. Сухомлинський В. О. Сто советов учителю / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1984. – 254 с.
7. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5-ти т. / В. О. Сухомлинський. – Т. 3. – К. : Рад. школа, 1976. – 670 с.

Анотація

Н.В.Лысенко, Е.Б.Будник

Педагогическое наследие Василия Сухомлинского: этнокультурный дискурс

В статье на основе анализа педагогических трудов выдающегося педагога В. Сухомлинского отражено народоведческий аспект его деятельности, представлены прогрессивные идеи обучения и воспитания детей в современной начальной школе.

Ключевые слова: педагогическое наследие В. Сухомлинского, профессиональная деятельность, этнокультурное образование, народная педагогика.

Summary

N.V.Lysenko, O.B.Budnyk

Vasil V.O.Sukhomlyns'kyi Pedagogical Heritage: an Ethnocultural Discourse

Ethnic aspect of his activity on the basis of the analysis of pedagogical works of V.O.Sukhomlyns'kyi is represented and allocated in the article. The author offers progressive ideas of education at modern elementary school.

Key word: pedagogical works of V.O.Sukhomlyns'kyi, professional activity, ethnocultural education, ethnopedagogics.

Дата надходження статті:

„1” вересня 2011 р.

Соціально-педагогічна підготовка майбутніх учителів початкових класів: творче осмислення спадщини В.О.Сухомлинського

Стаття присвячена проблемі соціально-педагогічної підготовки вчителів початкових класів на основі використання новаторського досвіду науково-педагогічної діяльності В.О.Сухомлинського, спрямованої на об'єднання зусиль школи, сім'ї та громадськості щодо створення оптимальних умов для успішного розвитку і соціалізації дітей.

Ключові слова: підготовка майбутніх учителів початкових класів, соціально-педагогічна діяльність учителя початкових класів, соціалізація і виховання особистості, функції соціально-педагогічної діяльності.

Категорія педагогіки соціалізації посіла належне місце та почала відігравати особливу роль у системі базових категорій педагогіки. Сьогодні актуалізувалися потреби методологічного і теоретичного обґрунтування засад, форм і методів розв'язання проблем соціально-педагогічного характеру, зокрема, тих проблем, які виникають та вирішуються у взаємодії школи й суспільства. У цьому напрямі відбувається перегляд завдань і функцій педагогічної діяльності й школи як соціального інституту з метою створення базових освітньо-виховних передумов подальшої соціалізації молоді. Соціальна роль і статус учителя, рівень його фахової майстерності є невід'ємними складовими особистісної ролі педагога як агента соціалізації. Розгляд педагогічної діяльності в ціннісно-смысловому контексті завдань шкільної соціалізації доводить, що учень і вчитель постають як суб'єкти творчого процесу, метою якого є досягнення спільної мети - сходження молоді особи на новий рівень індивідуального розвитку та соціальної інтегрованості. Вивчення проблем соціалізації в Україні спирається на значний вітчизняний та зарубіжний теоретичний і практичний досвід, до якого належить і творчий доробок В.О.Сухомлинського.

У педагогічній феноменології дослідника-новатора розкрито проблеми, які в сучасних умовах визнані як соціально-педагогічні. У творчості В.О.Сухомлинського особливе місце належить виховній проблематиці з висвітленням системи взаємодії особистості та соціального середовища, повноти та структури формування особистісних утворень, що становить незаперечний теоретико-прикладний інтерес, оскільки розширює та доповнює сучасні уявлення про становлення особистості дитини, педагогічні умови керівництва цим процесом на етапі шкільного навчання. Завданнями статті виступили: аналіз педагогічного досвіду роботи Павлишської середньої школи щодо розв'язання соціально-педагогічних проблем; вивчення шляхів творчого використання здобутків В.О.Сухомлинського в соціально-педагогічній підготовці майбутніх учителів початкових класів.

Власною педагогічною діяльністю, унікальним педагогічним експериментом у Павлишській школі В.О.Сухомлинський переконливо довів, що школа як соціальний інститут спроможна повноцінно виконувати всі свої функції за умови тісної співпраці з соціальним оточенням, тобто за умови функціонування її як відкритої виховної системи. Осмислення інноваційної виховної системи педагога дозволяє вирізнити відповідні психолого-педагогічні засоби, що забезпечують ефективність процесів соціалізації і виховання дітей.

Виключно важливого значення надавав зв'язку діяльності школи з життям. Розвиваючи різноманітні форми взаємодії та співпраці з середовищем, школа В.О.Сухомлинського наповнила його педагогічним змістом, перетворилася з місця навчання дітей в освітньо-культурний виховний центр села. „У школі, – зазначав Василь Олександрович, – навчають не тільки читати, писати, рахувати, мислити, пізнавати світ, багатства науки й мистецтва. У школі вчать жити” [3: т.2, с.337].

Широкі соціальні зв'язки були спрямовані на особистісний розвиток та виховання кожної дитини, зміцнення її фізичного, морального, психічного здоров'я, педагогічну підтримку та допомогу сім'ї. Павлишська школа сприяла поширенню нових знань, педагогічному просвітництву, підвищенню культурного рівня середовища. До новаторських здобутків педагога належать: Школа радості та школа під блакитним небом, уроки мислення серед природи, бесіди з людинознавства, Батьківська школа, психолого-педагогічний семінар, свято Матері, упорядкування „Золотої хрестоматії дитинства”, літературні мініатюри для дитячого читання, тощо. У педагогічній системі павлишського вченого органічно поєдналися народні звичаї, здобутки класичної педагогіки та його власні новаторські творчі знахідки.

У переважній більшості сучасних концепцій соціалізації й виховання особистості, визначальною рисою яких є гуманістична орієнтація, школа постає як відкрита система, що має поліфункціональний характер. Функціонування школи як відкритої системи у громадянському

суспільстві передбачає розширення її освітніх та соціалізуючих функцій. Педагогічним змістом шкільної соціалізації є цілеспрямована передача молодій особі соціального досвіду, забезпечення адаптації та формування готовності до активної участі в різноманітних сферах суспільної діяльності. Через виховання здійснюється коригування впливу всієї сукупності факторів середовища, управління процесом соціалізації, відбувається інтеграція дитини в суспільство. У такому зв'язку провідним завданням виховання постає правильне поєднання процесів соціалізації та індивідуалізації з урахуванням впливу специфічних умов середовища на різних рівнях (мега-, макро-, мезо-, мікрорівнях) з метою успішної інтеграції дитини в суспільство. Однак, соціальні педагоги працюють далеко не в усіх освітніх закладах, економічні й організаційні труднощі гальмують створення багатьох соціально-педагогічних служб, необхідних для повноцінної охорони, захисту та підтримки дитинства. У таких умовах саме вчитель, який поряд з сім'єю найповніше включений у дитяче життя, покликаний реалізовувати соціально-педагогічні функції.

Соціально-педагогічна діяльність допомагає дітям і молоді зорієнтуватися у вирі суспільних подій та явищ, в оволодінні соціальним досвідом, самостійному пошуку професійного та життєвого шляху та виступає складовою навчально-виховного процесу школи, його невід'ємною підсистемою (О.Безпалько, Г.Вороніна, М.Галагузова, І.Зверева, А.Капська, Л.Міщик, П.Шептенко та ін.). Соціально-педагогічна діяльність – особистісно орієнтована, оскільки зосереджується на розв'язанні індивідуальних проблем, що виникають у процесі соціалізації дитини, засобами вивчення її особистості та довкілля, складання індивідуальної програми допомоги. Провідними функціями соціально-педагогічної діяльності, що обумовлюють її засоби, методи, форми і технології, з допомогою яких досягаються цілі діяльності, виступають: аналітико-діагностична, прогностична, посередницька, соціально-профілактична, корекційно-реабілітаційна, охоронно-захисна, евристична.

Соціально-педагогічна діяльність учителя початкових класів постає як структурно-динамічна сукупність цілеспрямованих соціально-педагогічних дій, здійснюваних у мікросоціумі спеціальними педагогічними засобами з метою підтримки розвитку та соціалізації дітей, з урахуванням їхніх реальних умов життя та освіти. Провідними напрямками соціально-педагогічної діяльності вчителя початкових класів виступають: соціально-педагогічна діяльність у школі; соціально-педагогічна діяльність учителя у мікросередовищі; робота у дитячій субкультурі; просвітницько-консультативна робота з сім'ями молодших школярів; корекційно-профілактична робота з різними категоріями проблемних дітей.

У своїй педагогічній спадщині В.О.Сухомлинський неодноразово звертається до сутності й соціальних функцій професійної діяльності вчителя як наставника дітей, посередника між дитиною та соціумом. „Головне, – підкреслював педагог, – це віра в людину, чутливість до всього хорошого в ній. Висока моральність учителя стає нині найважливішою умовою його педагогічної майстерності... Улюбленим і авторитетним учитель стає не тільки тому, що досконало знає свій предмет, а й тому, що, глибоко люблячи його, поєднує у своєму серці цю любов з любов'ю до людини-дитини” [3: т.5, с.114].

У педагогічній системі В.О.Сухомлинського розвиток особистості дитини вивчався крізь буттєвий і соціальний рівні. Вчитель, за переконанням В.О.Сухомлинського, у своїй педагогічній діяльності повинен виходити із закону єдності суспільних та особистісних інтересів. На соціальному рівні виявляється система суспільно значущих ставлень, активно-діяльнісна позиція людини в соціальній взаємодії та різних видах діяльності. Буттєвий рівень пов'язаний з глибокими індивідуально забарвленими переживаннями. У зв'язку з цим вагоме місце у творчості педагога посідали питання психологічного самопочуття та емоційного комфорту дитини у процесі навчання. У практиці роботи Павлишської середньої школи великого значення надавалося опануванню педагогами способами індивідуальної психокорекції, адже виховний ефект залежить від урахування особливостей внутрішньої позиції вихованця. З цією метою було спеціально організовано роботу психолого-педагогічного семінару вчителів. Обґрунтовуючи сутність педагогічної професії як творчого процесу, В.О.Сухомлинський неодноразово підкреслював, що у своїй основі педагогічна праця є творчістю, наближеною до наукового дослідження. Однак педагогічна творчість неможлива без праці душі вчителя, тому однією з найголовніших вимог до вчителя, на думку В.О.Сухомлинського, є здатність поєднувати щирість та мудрість із тим, щоб творити красу людини. Він указував на особливу роль умінь учителя щодо професійного самопізнання й самовиховання.

Педагог постійно утверджував пріоритетність оздоровчих функцій школи, розвивав ідеї захисного виховання, вказуючи на те, що таке виховання є виявом індивідуальної творчості педагога. Захист та підтримка дитинства виступає наскрізною ідеєю його педагогічної концепції. У зв'язку з цим завданням школи та сім'ї вбачав у забезпеченні щастя дітей, яке полягає в самореалізації, творінні добра для інших, любові до людей та праці, насолоді від краси оточуючого

світу. У творах В.О.Сухомлинського знаходимо блискучі, вичерпні, емоційні та яскраві характеристики кожного вікового періоду. Педагог-новатор, разом з іншими представниками гуманістичного напрямку, заклав розуміння дитинства як важливого, відповідального цілісного періоду людського життя. Стали крилатими його слова: „Дитинство – найважливіший період людського життя, не підготовка до майбутнього життя, а справжнє, яскраве, самобутнє, неповторне життя” [3: т.3, с.15].

Великого значення надавав Василь Олександрович становленню особистості маленької людини на початкових етапах шкільного навчання. Найбільш повно й послідовно він розглянув процес становлення особистості дитини у цей період у книзі „Серце віддаю дітям”, яка витримала понад 50 перевидань. Протягом молодшого шкільного віку відбуваються глибокі психологічні зміни, що торкаються перетворення інтелекту, особистості й соціальних стосунків, збагачення досвіду. Умовно цей період називають періодом народження соціального „Я”, коли у дитини формується „внутрішня позиція” (Л.Божович, Д.Ельконін, В.Мухіна та ін), потреба зайняти нове місце в мікросоціумі й виконувати нову суспільно значиму діяльність.

Вступ дітей до школи, освоєння ними класу і школи як первинної соціальної групи, прийняття статусу й виконання ролі учня є як фазою, так і інструментом шкільної соціалізації. Реальне буття людей у світі реалізується в системі їхніх стосунків, а тому місія школи, на думку В.О.Сухомлинського, полягає у тому, щоб „виховати людину в її гармонійній єдності: громадянина і трудівника, люблячого й вірного чоловіка й батька-матір” [4: т.3, 246]. Педагог розумів, що досягнути цього можливо крок за кроком уводячи дитину у світ різноманітних людських відносин, тому формування особистості в Павлишській школі відбувалося в затишному, емоційно позитивному оточенні, із задоволенням естетичних потреб через спостереження й творення краси у докільлі.

Утверджуючи ідею виховання гармонійної особистості В.О.Сухомлинський висвітлював різні аспекти трудового, розумового, фізичного й морального виховання, з особливою пильністю та піклуванням звертався до емоційного світу школярів та емоційному розвитку вчителя-вихователя. У побудові виховної взаємодії опирався на мотиви, які спонукали дітей до творення добра і краси. Уважав, що вчитель, який не надає перевагу формуванню у своїх вихованців високоморальних вчинків та глибоких духовних переживань, породжує черствість і байдужість дітей до найближчого оточення, а пізніше й життя. За переконаннями педагога, проникнення в душевний світ досягається через глибоке розуміння, вслуховування й емоційне співпереживання.

Багатою та різноманітною виявилася літературна творчість педагога для дітей. Через оповідання, казки, притчі, легенди, написані у близькій і зрозумілій для дітей формі, він формував ціннісні орієнтації та настанови, закладав розуміння складності й краси людського буття. Така робота допомагала маленькій людині комфортно входити у багатовимірний світ людських стосунків і спілкування, а також закладала основи самопізнання, потреби саморозвитку.

Головною метою сучасної вищої педагогічної освіти є підготовка професійно компетентних та конкурентноздатних, висококваліфікованих спеціалістів, тобто формування суб'єктів професійної діяльності, здатних вільно та свідомо самовизначатися у педагогічній дійсності, творчо розв'язувати проблеми педагогічного процесу у спільній діяльності з учнями. Ведеться пошук основ формування змісту нової педагогічної освіти з чітко окресленими тенденціями педагогічної спрямованості освіти в цілому, у зв'язку з чим педагогічні дисципліни поєднуються з філософією, психологією, методикою викладання, культурологічними та спеціальними дисциплінами, тобто розвивається міждисциплінарний підхід та створюються інтегративні курси. Координуючу роль у такій інтеграції відіграє педагогіка, що синтезує всі знання про людину, виявляє закономірності педагогічного процесу, формує принципи його організації, визначає зміст, форми й методи роботи з урахуванням закономірностей фізичного та психічного розвитку й соціалізації дитини. Фундаменталізація статусу дисципліни „Педагогіка” у ВНЗ передбачає посилення системоутворюючого характеру педагогічних навчальних предметів у структурі професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя, що зумовлює необхідність їх вивчення протягом усіх років навчання у вищій школі.

У практиці підготовки майбутніх учителів початкових класів у Рівненському державному гуманітарному університеті при вивченні педагогічних дисциплін протягом усіх років навчання звертаються до вивчення педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського, зокрема традиційним стало конспектування його творів, підготовка рефератів, курсових та дипломних робіт; написання педагогічних есе і творів-міркувань (наприклад, „В.О.Сухомлинський – автор гуманістичної концепції виховання”; „Проблеми соціалізації дітей у педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського”; „Валеологічні аспекти роботи Павлишської середньої школи”, „Зміст і форми педагогічної освіти батьків у Павлишській середній школі”, „Життя як цінність у культурно-виховній інетерпретації В.О.Сухомлинського” та ін.); проведення дискусій на тему:

„Соціально-педагогічні методи в педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського”. Консультаційно-методичний центр забезпечував роботу соціальної служби, розробляючи творчі програми „Україна – наш спільний дім”; „Демократія та демократична держава сьогодні”. Провідні ідеї В.О.Сухомлинського покладені в основу розробленого нами спецкурсу для майбутніх учителів початкових класів „Основи соціально-педагогічної діяльності”.

Нові соціокультурні умови потребують нових форм соціально-педагогічної та виховної роботи, особистісно розвивальна спрямованість якої може бути збагачена здобутками педагога-дослідника, що заклав основи філософської педагогіки. У сучасних умовах школа постає як соціально-педагогічна система, що об'єднує та інтегрує виховні зусилля педагогів, батьків, громадськості. Соціально-педагогічна діяльність вчителя початкової школи зорієнтована на своєчасний вияв проблем у розвитку й соціалізації, запобігання та забезпечення профілактики різних негативних явищ (морального, фізичного, соціального плану), відхилень у поведінці дітей, розв'язання оздоровчо-виховних завдань та педагогізацію мікросередовища. Змінюються наукові парадигми, практичні підходи й методи, а ідеї педагога-гуманіста В.О.Сухомлинського, який виступив продовжувачем найкращих традицій світової та вітчизняної педагогіки, залишаються актуальними завжди. Педагогічна спадщина Василя Олександровича належить не тільки до культурно-історичних надбань, а залишається джерелом для подальших досліджень у розв'язанні проблем та пошуку найпродуктивніших моделей соціалізації, виховання і розвитку дітей.

Список використаних джерел та літератури:

1. Бех І. Д. Виховання особистості : підруч. / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2008. – 848 с.
2. Лавриченко Н. М. Педагогіка соціалізації: європейські абрисы / Н. М. Лавриченко. – К., 2000. – 328 с.
3. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : у 5-ти т. / В. О. Сухомлинський. – К., 1976–1977.
4. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка / В. О. Сухомлинський. – К., 1978. – 262 с.
5. Стратегії реформування освіти в Україні: рекомендації з освітньої політики. – К. : К.І.С, 2003. – 296 с.

Анотація

С.А.Литвиненко

Социально-педагогическая подготовка будущих учителей начальных классов: творческое осмысление наследия В.А.Сухомлинского

Статья посвящена проблеме социально-педагогической подготовки учителя начальных классов на основе использования новаторского опыта научно-педагогической деятельности В.Сухомлинского, направленной на объединение усилий школы, семьи и общественности по созданию оптимальных условий для успешного развития и социализации детей.

Ключевые слова: подготовка будущих учителей начальных классов, социально-педагогическая деятельность учителя начальных классов, социализация и воспитание личности, функции социально-педагогической деятельности.

Summary

S.A.Lytvynenko

Social-Pedagogical Preparation of Future Elementary School Teachers: the Creative Interpretation Heritage of V.O.Sukhomlyns'kyi

Article is devoted to the social-pedagogical training of primary school teachers using the innovative practice research and teaching V.O.Sukhomlyns'kyi; aimed for schools, families and community unification; to create optimal conditions for the successful development and children's socialization.

Keywords: training future primary school teachers, primary school teacher's social-pedagogical activities, individual's socialization and education, social functions and educational activities.

Дата надходження статті:

„30” серпня 2011 р.

УДК 373.21

Т.А.ЛІСОВСЬКА,

кандидат педагогічних наук

(м.Миколаїв)

Використання ідей В.О.Сухомлинського в музичному вихованні старших дошкільників

У статті розглядається сутність поняття „музичне виховання”, трактування означеного феномена вченими; подано аналіз поглядів, ідей В. О. Сухомлинського на гармонійний розвиток і музичне виховання особистості у вимірі сьогодення.

Ключові слова: музичне виховання, старший дошкільник, гармонійний розвиток, особистість, творчість.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Процес модернізації системи дошкільної освіти передбачає розв'язання стратегічного завдання – створення розвивальних умов для відповідального самовизначення особистості, яка зростає, її реалізації в різних формах активності, позиції „Я у Світі” як системи ціннісних ставлень до природи, культури, людей, власного „Я” [1]. У

цьому аспекті особливого значення набуває проблема самовираження дитини, розвитку її творчості в різних видах діяльності, в музичній у тому числі.

Аналіз досліджень і публікацій... У роботах А. Богущ, Н. Гавриш, О. Дронової, О. Кононко, В.Мухіної підкреслено, що дитинство дає всім унікальний шанс творити, фантазувати, реалізувати себе. Мистецтво, у всіх його формах, є „моделлю” світу та зразком художньо-творчої активності людини в ньому (М. Бердяєв, Ю. Бореєв, Г. Гегель, Н. Дмитрієва, М. Каган, Л. Столович та ін.). У такому векторі здатна сприймати і розуміти музичне мистецтво дитина-дошкільник.

Історія педагогічного досвіду засвідчує, що музичному вихованню належить особливе місце в духовному, естетичному, загальному культурному розвитку дитини. Вплив музики на розвиток духовної сфери особистості доведено в дослідженнях Л. Виготського, А. Готсдінера, Б. Теплова. Проблеми розвитку музичного сприймання дитини, засобів педагогічного впливу на формування основ її музичної культури і грамотності, зміст, методи та форми музичного виховання дітей розглянуто в працях О. Апраксіної, Д. Кабалевського, А. Кенеман, О. Радиної, В. Шацької, С.Шоломович та ін. Загальні засади музичного виховання дітей старшого дошкільного віку в умовах дошкільного навчального закладу висвітлено в працях О. Барабаш, Н. Ветлугіної, Л. Костюхіної, О. Кульчицької, С.Науменко, С.Нечай, А. Шевчук, С.Якимчук та ін.

У розв'язання проблем щодо музичного виховання дітей надзвичайно важливого значення набувають педагогічні ідеї видатного українського вченого, педагога Василя Олександровича Сухомлинського. Музичне виховання педагог розглядав у тісному зв'язку з вихованням громадянина – моральним, розумовим, естетичним. Найвищу мету музичного виховання підростаючого покоління важко обґрунтувати точніше і простіше, як це зробив Василь Олександрович: „Музичне виховання – це не виховання музиканта, а насамперед виховання людини” [8, с. 63].

Формулювання цілей статті... Мета статті – проаналізувати педагогічні ідеї Василя Олександровича Сухомлинського щодо музичного виховання дітей старшого дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу... Встановлено, що музичне виховання пройшло довгий та інтенсивний шлях розвитку. Постійно еволюціонуючи, чітко реагуючи на естетичні запити суспільства, зміст музичного виховання і шляхи його здійснення змінювалися разом зі зміною поглядів на людину і її роль у суспільстві. Але незмінною упродовж досліджуваного історичного періоду була теза про визначальну роль музики у гармонійному розвитку особистості. Концепція музично-естетичного виховання базувалася на філософських ідеях добра, краси, духовності.

Так, у педагогічних словниках „музичне виховання” розглядається як: найважливіший із засобів формування естетичного досвіду особистості, здійснюється як у процесі сприймання (слухання) музики, так і в ході її виконання [5, с.329-330]; процес цілеспрямованого пізнання музики, розвиток музично-естетичних смаків людини, збагачення її музичної культури та здібностей. Музична діяльність розвиває любов до музики, вдосконалює здатність розуміти музичне мистецтво, співпереживати, сприймати його з естетичною насолодою. Засобами музичного виховання є музична освіта, практична музична діяльність, слухання музики. У музичному вихованні провідна роль належить педагогічному процесові, велике значення має вплив середовища, музичне оточення в родині. Музичне виховання – галузь естетичного виховання; організований педагогічний процес, спрямований на виховання музичної культури, розвиток музичних здібностей дітей з метою становлення творчої особистості дитини. Завдання музичного виховання – навчити дитину любити і розуміти музику, розвивати її музичний слух і смак, музичні здібності, прищепити найпростіші виконавські навички (спів, музикування) [2, с.178]. Поняття „музичне виховання” розкривається у педагогічній енциклопедії: „музичне виховання – це цілеспрямований та систематичний розвиток музичних здібностей дітей, виховання емоційної чутливості до музики, здібність розуміти та глибоко переживати її зміст” [4, с.110].

Н. Фоломеева зауважує, що поняття „музичне виховання” перебуває у співвідношеннях дуже чіткої логічної субординації з поняттям „виховання”. Ці відносини настільки виражені, що їх можна визначити як ієрархію. Логічні зв'язки між ними складають систему, де поняття „виховання” виявляється найбільш загальним, всеохоплюючим, метасистемним; а поняття „музичне виховання” виявляється субсистемою третього підрівня.

За І. Ананіч, музичне виховання у дитячих навчальних закладах у широкому розумінні цього поняття включає елементи навчання та музичної освіти, їх взаємодія та тісний взаємозв'язок забезпечують всебічний музичний розвиток дітей. Започатковуючи музичне виховання дитини, ми повинні пам'ятати, що світ музичних звуків – це та особлива стихія, в яку занурювати дитину потрібно непомітно і радісно, а не вштовхувати її насильно, називаючи це – „вчити музики”.... Потрібно зачарувати дитину музикою, як цікавою казкою, що не має кінця. Василь Олександрович Сухомлинський був одним з перших українських педагогів, який комплексно

вивчав та масштабно впроваджував засоби мистецтва у естетичному розвитку дітей всіх вікових груп. Він писав, що одним із засобів гармонійного розвитку особистості, формування її культури є музика. Вона збуджує думки і почуття, викликає натхнення і насолоду, збагачує духовний світ людини, адже „музика – це джерело думки..., музика – це найсприятливіший фон, на якому виникає духовна спільність вихователя і дітей [6, с.66]. Багаторічний досвід роботи в освітній галузі переконав народного вчителя в тому, що успішно навчати та виховувати дітей не можливо без любові до кожної дитини. Висловлюючись з даної проблеми В. Сухомлинський казав: „Педагог без любові до дитини – це все одно, що співець без голосу, музикант без слуху, живописець без відчуття кольору” [7]. Процес музичного виховання Сухомлинський тісно пов’язував із вихованням почуттів, емоційного світу дітей. Василь Олександрович вважав, що виховання емоцій є не вузьким завданням, а еством усього виховного процесу, становлення морального обличчя людини. Серед засобів впливу на юне серце важливе місце педагог надав музиці, тому що її виключна емоційна насиченість, діючи на людину, доторкується до всіх сторін духовного життя. У своїй педагогічній діяльності Сухомлинський завжди пов’язував музику (в широкому та багатогранному розумінні) з життям. Вважав, що цей зв’язок – необхідна умова для активного сприймання музики. Саме такі переконання спрямовували педагога в залученні дітей до музики про природу. За його рекомендаціями, перед знайомством дітей із програмними музичними творами необхідно дати їм можливість відчутти віч-на-віч чарівну музику природи „...яка є найважливішим джерелом емоційного забарвлення слова, ключем до розуміння і переживання краси мелодії” [8, с.188]. Сприймання музики має свої специфічні особливості, перша з них – емоціональність. Людина, яка уважно слухає музичний твір, не залишається байдужою, під впливом прослуханого в неї виникають певні настрої, почуття. Як відзначає Б. Теплов, музика – емоціональне пізнання. Цим підкреслюється не тільки емоціональність, а й пізнавальна функція музичного сприймання, яка не вичерпується емоціями. Якщо слухач емоційно реагує на музичний твір, але не помічає змін у мелодії, ритмі, динаміці, то його сприймання – поверхове. Щоб воно було повноцінним, треба сприймати звукову тканину твору [3, с.8]. Взаємозв’язок сприймання музичних творів і різних видів музичної діяльності полягає у взаємному впливові одного процесу на другий. Це пояснюється тим, що музичний твір пробуджує в людини глибокі почуття, які активізують творчу уяву і стають спонукою до музичної діяльності під впливом вражень від сприйнятого. Отже, чим більш глибокими виявляються переживання від сприйнятого, тим значнішим є вплив мистецтва на психіку людини, тим сильнішим виявляється поштовх її до активної музичної діяльності. У сучасній теорії і методиці музичного виховання дошкільників музична діяльність включає сприймання музики, різноманітну за змістом, різних жанрів, різних стилів і епох; виконавство (співи, гра на музичних інструментах і музично-ритмічні рухи); творчість (пісенна, танцювальна та ігрова, музикування на інструментах) і музично-освітня діяльність (повідомлення відомостей загального характеру про музику і спеціальні знання про способи виконавства); музично-ігрова діяльність (театралізовані музичні ігри, ігри зі співом, музично-дидактичні ігри, музично-ритмічні ігри). Кожен вид музичної діяльності, який має свої особливості, передбачає оволодіння дітьми тими способами діяльності, без яких вона нездійснена, і здійснює специфічний вплив на музичний розвиток дошкільників. Залучаючи дитину до музично-образного втілення в різних видах музичної діяльності, ми звертаємо увагу на те, що в пісні можна передати різноманітність почуттів, в грі – образи персонажів, діючи з музичними іграшками, зобразити таке звучання, яке буде нагадувати певні життєві ситуації. Таким чином, перед дитиною розкривається образний бік музичного мистецтва, і вона сама включається в безпосередню діяльність, оволодіває різноманітними інтонаціями, використовує дитячі музичні інструменти, рухається під музику, засвоює доступні їй способи втілення найпростіших музичних образів. Василь Олександрович Сухомлинський вважав, що повноціннішим є сприймання музичного твору з використанням „природного фону”, тобто музики природи. „Людина стала людиною, коли почула шелест листя і пісню коника, дзюрчання весняного струмка і дзвін срібних дзвіночків жайворонка в бездонному літньому небі, шелест сніжинок і завивання завірюхи за вікном, ласкавий плескіт хвилі й урочисту тишу ночі – почула і, затамувавши подих, слухала сотні і тисячі років чудову музику життя. Умій і ти слухати цю музику, умій милуватись красою” [9, с.370]. Василь Олександрович дуже часто пропонував своїм вихованцям мандрівки у „світ краси”. Мета цього засобу полягала у створенні певних умов для сприймання неповторної краси навколишнього світу. Педагог вказував, що дитяча душа однаково чутлива і до рідного слова, і до краси природи, і до музичної мелодії. Донесені в ранньому дитинстві до серця маленької людини багатогранні відтінки людських почуттів, зможуть підняти її на такий щабель культури, якого вона не досягне ніякими іншими засобами і в інші періоди життя. У роки дитинства, особливо важливо, щоб дитина знайшла, відчула, усвідомила в собі красу, пережила захоплення красивим, людським у самій собі. Не кожному вдається сказати про музику так коротко та красиво, як сказав

В. Сухомлинський: „Слово ніколи не може до кінця пояснити всю глибину музики, але без слова не можна наблизитися до цієї найтоншої сфери пізнання почуттів” [8, с.554]. Сучасному педагогу необхідно майстерно володіти словом як найважливішим носієм інформації: від вихователя до вихованця, щоб навчити дітей розуміти музику. Ці твердження Сухомлинського підказують педагогу, як зробити вплив музики на дитячі серця плідним. Від особистості педагога, його методів, підкреслює він, залежить дуже багато в освітньо-виховному процесі. Василь Олександрович Сухомлинський висловив думку, що кожна людина талановита і завдання педагога полягає в тому, щоб знайти „ізіюмінку” в кожній дитині. Він підкреслював, що для успішного навчання дітей необхідно насамперед знати кожну дитину. А тому слід уважно, вдумливо вивчати її. У Павлівській сільській школі В. Сухомлинський, разом з іншими педагогами, починав працювати з шестирічними дітьми за рік до вступу їх до школи. „Рік, що передувє навчанню за партою, – писав він, – був необхідним для того, щоб добре взнати кожну дитину, глибоко вивчити індивідуальні особливості її сприймання, мислення, розумової праці. Перш ніж давати знання, потрібно навчити думати, сприймати, спостерігати. Потрібно також добре знати індивідуальні особливості здоров'я кожної дитини [7, с.14]. Шлях вивчення індивідуальних особливостей дитини, на думку В. Сухомлинського, потрібно розпочинати з її сім'ї, одночасно підкреслюючи необхідність педагогічної просвіти батьків: „За-моїм глибоким переконанням, педагогіка повинна стати наукою для всіх...” [6, с.32].

У педагогічних поглядах В. Сухомлинського головним було виховання справжньої людини, високодуховної, з витонченим внутрішнім духовним світом. Учений-педагог своєю педагогічною діяльністю довів значення емоційного, естетичного сприйняття навколишнього середовища, краси природи, творів мистецтва у процесі формування та становлення особистості. Він наголошує, що дитина розвиває свої духовні сили таким шляхом: музика – уява – фантазія – казка – творчість. Музична творчість активізує фантазію дитини, сприяє досягненню самостійно поставленого завдання, пошуку форм для втілення свого задуму, сприяє навчанню, кращому засвоєнню пісень, танців, ігор, хороводів. Діти старшого дошкільного віку спроможні самостійно складати невеличку партитуру для оркестру: після прослуховування п'єси, пропонують окремі фрагменти виконувати на тих чи тих музичних інструментах, проявляють свою індивідуальність достатньо яскраво. Дитяча музична творчість припускає наявність музичних здібностей, знань та вмінь. Важливу роль у цьому процесі відіграє уява, інтуїція, котрі К. Станіславський назвав „надсвідомістю”. Як відомо, у процесі музичної творчості бере активну участь і образне мислення. Творчі імпрровізації збагачують процес навчання: проблемні ситуації сприяють закріпленню і вільному застосуванню засвоєного. Діти старшого дошкільного віку охоче імпрровізують пісні, придумують свою мелодію на заданий текст. Вони здатні створювати мелодії різного характеру: веселі, спокійні, маршоподібні. Відзначимо, що всі завдання і вправи повинні проводитись в ігровій формі, щоб діти не відчували ніякого насильства з боку педагога, почували себе вільно і були задоволені своїми результатами. Музика розвиває дитину розумово, а також розвиває її емоційну сферу. Характеризуючи музичну діяльність, її види, призначення, зміст кожного виду, доречно було б підкреслити багатогранні взаємозв'язки, які встановлюються між ними і дозволяють вирішувати загальні завдання естетичного виховання і розвитку дитини.

Висновки... Відтак, музична діяльність дітей дошкільного віку – це специфічний вид діяльності, пов'язаний із сприйманням, розумінням і відтворенням змісту музичних творів у різних видах музичної діяльності (слухання, співи, музично-ритмічні рухи, гра на дитячих музичних інструментах). Переосмислення та перетворення загально прийнятих методів, всебічне опрацювання цілих систем музичного виховання – це той напрямок, яким йдуть сьогодні педагоги-музиканти, прагнучи зробити надбанням кожної дитини світову музичну культуру. Важливою ланкою всієї системи виховання, вважав В.О. Сухомлинський, є музичне виховання.

Ідеї В.О. Сухомлинського в музичному вихованні дітей старшого дошкільного віку в освітньо-виховному процесі не втратили своєї практичної значущості у наші дні. Їх розумне використання з урахуванням усіх змін, що відбуваються у суспільстві, дозволить підвищити методичну грамотність вихователя та удосконалювати якість підготовки тих, хто готується до самостійної професійної праці педагога в умовах університетської освіти.

Список використаних джерел та літератури:

1. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку „Я у Світі” / М-во освіти і науки України ; Акад. пед. наук України ; наук. ред. та упоряд. О. Л. Кононко. – К. : Світич, 2008. – 430 с.
2. Дошкольное образование. Словарь терминов / [сост. Виноградова Н. А. и др.] – М. : Айрис-пресс, 2005. – 400 с.
3. Методика музичного виховання в дитячому садку / за ред. С. М. Шоломович. – К., 1974. – 192 с.
4. Основы эстетического воспитания / под ред. А. К. Дремова. – М. : Высшая школа, 1975. – 327 с.
5. Педагогічний словник / [з ред. дійсного члена АПН України Ярмаченка М. Д.]. – К. : Педагогічна

думка, 2001. – 516 с.

6. Сухомлинский В. А. О воспитании / В. А. Сухомлинский. – М., 1985. – 400 с.
7. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям / В. А. Сухомлинский. – К. : Рад. шк., 1981. – 382 с.
8. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – Т. 3. – К. : Рад. шк., 1977. – 553 с.
9. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – Т. 4. – К. : Рад. шк., 1976. – 640 с.

Анотація

Т.А.Лисовская

Использование идей В.А.Сухомлинского в музыкальном воспитании старших дошкольников

В статье рассматривается сущность понятия „музыкальное воспитание”, трактовка указанного феномена учеными; представлен анализ взглядов, идей В. А. Сухомлинского на гармоничное развитие и музыкальное воспитание личности в современном измерении.

Ключевые слова: музыкальное воспитание, старший дошкольник, гармоничное развитие, личность, творчество.

Summary

T.A.Lisovska

Using the Ideas of V.O.Sukhomlyns'kyi Musical Education in Older Preschoolers

In the article the main idea of „music education”, the definition of this phenomenon by the scientists are considered; analysis of points and ideas of view of V.O.Sukhomlyns'kyi on the harmonious development and musical education of the person in the measurement of modern age is represented.

Keywords: music education, older preschoolers, harmonious development, personality, creativity.

Дата надходження статті:

„2” вересня 2011 р.

УДК 37.012

А.М.ЛУЦЮК,

*кандидат педагогічних наук, доцент
(м.Луцьк)*

Василь Сухомлинський про педагогічну майстерність учителя початкової школи

Представлено основні погляди всесвітньо відомого українського педагога-гуманіста В.О.Сухомлинського на вдосконалення педагогічної майстерності, а також технологія реалізації цієї проблеми у роботі вчителя.

Ключові слова: педагогічна майстерність, педагогічна культура, гуманізм, професіоналізм, технологія.

В умовах розбудови в Україні національної системи освіти школа „як колыска народу”, „колыска духу і культури народної” стає „святинею і надією народу”, а її вчитель – „головним скульптором” дитячої душі, першим світочем у житті школяра, який пробуджує потяг до знань, повагу до нації, культури, освіти. Тому й нині зразком високоефективного розв'язання згаданих завдань є науково-практична діяльність видатного педагога В. О. Сухомлинського. Його основні методологічні позиції: школа – це перш за все вчитель, особистість вчителя – наріжний камінь виховання, якому народ віряє своє майбутнє. У час оновлення національної школи місія вчителя у тому, щоб кожен учень усвідомлював себе як „громадянина, як хранителя духу народу, його ідей, його багатств і цінностей, його неминущої величі” [8, с.338].

Аналіз В. О. Сухомлинським власного педагогічного досвіду з питань професійної майстерності вчителя відображений ним у багатьох працях, насамперед у широковідомих книгах „Павлівська середня школа”, „Серце віддаю дітям”, „Розмова з молодим директором”, „Як виховати справжню людину”, „Сто порад учителям” – це скарбниця педагогічної майстерності вчителя. Дуже часто роздуми та судження видатного педагога з цієї проблеми вміщувалися на сторінках періодичних педагогічних видань. Так, у газеті „Кіровоградська правда” цій проблемі він присвятив одні із перших своїх статей: „Краща вчителька” (1948), „Майстерність” (1949), „Майбутні вчителі” (1950), „Моральне обличчя вчителя” (1954) та інші. У своїх працях педагог-гуманіст розкриває суть педагогічної майстерності, показує, в чому ж полягає романтика цієї професії, незважаючи на її труднощі і складності.

У „Павлівській середній школі” вражає діловитість, конкретність і достовірність будь-якої з рекомендацій, що їх дає педагог-гуманіст. Вельми продуктивним може бути педагогічне усвідомлення, адаптація методологічних та методичних надбань вчителів Павлівської середньої школи під керівництвом її директора В.О. Сухомлинського. Ми знаходимо у книзі окремий параграф під назвою „Допомога вчителю у удосконаленні педагогічної майстерності” [3, с.72-74], в

якому він розповідає про свою індивідуальну роботу директора школи з учителями, про допомогу їм у створенні власної творчої лабораторії.

На великому фактичному матеріалі у монографії „Сто порад учителям” В.О. Сухомлинський висвітлює досвід роботи Павлівської середньої школи і дає практичні поради вчителям з різних питань навчально-виховної роботи. Це, як він сам говорить, книга, яка є результатом зустрічей та бесід з вчителями-початківцями. У ній – його відповіді на листи вчителів, зокрема, на такі постійні питання: „Що таке покликання?” і „З чого починається підготовка вчителя за покликанням?”

Система підготовки спеціаліста у вищому педагогічному навчальному закладі і школі повинна ґрунтуватися на чіткому уявленні, який учитель, вихователь потрібен завтрашній (у перспективі на 15-20 років) школі, які вимоги ставить суспільство ХХІ століття перед вихователем підростаючого покоління. Оновлена національна школа України буде вимагати яскравої творчої особистості педагога. Загальними характеристиками такого вчителя є: висока громадянська активність і соціальна відповідальність; орієнтація на співробітництво і співтворчість з дітьми; справжня інтелігентність, висока духовна культура; високий професіоналізм, сучасне науково-педагогічне мислення; готовність до самоосвіти, безперервного оновлення знань, постійного самовдосконалення і професійна придатність та висока працездатність.

Знати дитину з дитинства – один з найважливіших елементів педагогічної майстерності вчителя. В.О. Сухомлинський був певний у тому, що висока психологічна компетентність є складовою частиною професійно-педагогічної культури вчителя. Тому він постійно наголошував, що не можна виховати дитину, не знаючи її вікових та індивідуальних особливостей, що залежно від цього змінюються і методи виховання. „Якщо педагогіку можна порівнювати з майстернею, де творяться складні прилади, – писав Василь Олександрович, – то психологія в цій майстерні – найскладніші інструменти. Не буде інструментів, або вони стануть неточними – від майстерні залишаться одні стіни” [1, с.612]. Тому в Павлівській середній школі був створений психологічний семінар з проблеми вивчення вікових та індивідуальних особливостей дітей і – що дуже важливо – індивідуального підходу до тяжких дітей. Семінар проводився двічі на місяць по понеділках і складався з двох частин: психолого-педагогічної характеристики одного чи двох вихованців і суто теоретичного питання. Робота кожного вчителя над педагогічною характеристикою дитини – це „ази педагогічної культури”. Спробуйте доручити вчителю доповідь на тему „Педагогічна характеристика такого-то учня”, „і ви побачите, яка велика педагогічна культура вимагається від нього, щоб розповісти про дитину все, що треба обов’язково знати про неї...” [4, с.447]. Щоб знати дитину, необхідно не лише вивчити педагогіку, психологію, анатомію і фізіологію, а насамперед потрібно навчитися любити дитину.

В гуманізації взаємодії учителів і учнів В.О. Сухомлинський вбачав джерело підвищення якості уроку як основної форми навчально-виховного процесу школи. В його численних працях знаходимо цінні думки та обґрунтовані рекомендації щодо організації педагогічної взаємодії саме з цієї проблеми. Він писав, що „навчання – це не механічна передача знань від учителя до дитини, а насамперед людські взаємини. Ставлення учня до знань, до навчання значною мірою залежить від того, як він ставиться до вчителя” [5, с.166]. Павлівські вчителі будували весь навчально-виховний процес саме на міцній основі спільної взаємодії, на фундаменті психологічної єдності з учнями. Вони організовували такі взаємостосунки, які природним шляхом стимулювали творче мислення та активну діяльність учнів. Саме педагог своїми діями, підкреслював В.О.Сухомлинський, повинен формувати у вихованців переконання в тому, що вони і їхній наставник – товариші, однодумці у спільній праці на уроці. В такій атмосфері трудової товарищескої серце дитини стає чуйним до всього доброго, вона прагне наслідувати хороше від свого вчителя, а через нього бачити людяність у навколишньому оточенні. Захоплення спільною товариською працею на уроці дає можливість дитині розкрити свої вольові якості, щоб досягти певної мети. Практично в роботі павлівських педагогів ця важлива закономірність виховання полягає в тому, що вони дуже рідко забороняли і майже завжди спонукали, захоплювали вихованців своїм прикладом творчої роботи і гуманним ставленням до учнів. „У цьому весь „секрет” майстерності виховання сильної волі, – писав Василь Олександрович. – Хороший учитель мало забороняє не тому, що він закриває очі на зло, а тому, що вихованець, захоплений творенням добра, прагне бути хорошим” [2, с.536].

В.О. Сухомлинський говорив, що саме аналіз уроку дає можливість вести мову про „педагогічну і методичну лабораторію вчителя”. Перше враження про урок – це перше враження про його педагогічну майстерність. За роки своєї праці в Павлівській школі Василь Олександрович відвідав близько 10000 уроків. Він глибоко їх аналізував, обговорював складні питання, радив вчителям займатися самоосвітою. Видатний педагог постійно був у пошуках і вимагав цього від усіх вчителів. Він наполегливо шукав шляхи, форми і методи удосконалення педагогічної

майстерності вчителя. Творча діяльність В.О. Сухомлинського – зразок органічного поєднання теорії з практикою.

Майстерність вчителя на уроці В.О. Сухомлинський вважав передумовою високоякісної організації навчально-виховного процесу сучасної школи. З його точки зору, в творчо організованій праці вчителя дітей на уроці знаходить вираження одна із провідних закономірностей навчання і виховання – залежність знань і процесу формування особистості учнів від майстерності педагога.

Майстерність учителя на уроці в педагогічній концепції В.О. Сухомлинського полягає у розв'язанні таких проблем: єдність навчальної і виховної мети; розкриття головних, провідних ідей предмета; відповідність методів навчання й структури уроку його навчальній і виховній меті; керування пізнавальною діяльністю учнів на уроці; гуманізація педагогічної взаємодії; використання нетрадиційних форм уроку; обґрунтоване застосування на уроці різноманітних методів і прийомів розумового розвитку учнів тощо.

Справою великої педагогічної майстерності вчителя вважав В.О. Сухомлинський забезпечення ним активної пізнавальної діяльності школярів під час урочної роботи, спонукання їх до сумлінної праці в процесі оволодіння основами наук. „Однією з найсерйозніших хиб нашої шкільної практики є те, – писав він, – що, навчаючи дітей, працює переважно вчитель. Самому терміну „засвоєння знань” властивий відтінок пасивності; у факті набування знань тут не підкреслюється активна діяльність того, хто добуває знання – учневі відводиться місце пасивного споживача знань. Термін засвоєння знань слід було б, на наш погляд, замінити більш правильним терміном „добування знань” [7, с.114].

Предметом особливої уваги педагогічного колективу була індивідуальна робота з обдарованими дітьми. „Майстерність педагога, – підкреслював павлівський директор, – полягає в умінні побачити обдарованість дитини, визначити сферу застосування її інтелектуальних і творчих сил та поставити перед нею завдання, щоб, розв'язуючи їх, вона долала труднощі і щоб це сприяло дальшому розвитку її здібностей” [3, с.19]. У методиці організації уроку, а також у системі позакласної роботи вчителі здійснювали спеціальну спрямованість навчально-виховного процесу на розвиток наявних обдарувань, виховання розуму, творчих здібностей учнів, які в майбутньому могли б стати вченими, мислителями, письменниками, художниками.

Учитель з хорошими професійними якостями до школи приходив рідко. Тому як директор Василь Олександрович проводив копітку роботу з молодими педагогами і прагнув того, щоб через три, п'ять років після закінчення вищого навчального закладу той знав у три-п'ять, десять разів більше, ніж на початку своєї педагогічної діяльності, щоб йому не загрозувало „духовне заокостеніння”, а учням – „нудне зубріння”. Він наголошував: „Інтелектуальне зростання, постійне збагачення, оновлення, поповнення, поглиблення, вдосконалення знань – це питання життя вчителів” [3, с.51]. Причому, постійне вдосконалення знань – це справа не лише початкуючих молодих вчителів, стверджував В.О. Сухомлинський, а навіть тих, хто працює в школі 10, 20, 30 років. Набуття педагогічної майстерності процес тривалий. Він починається у стінах педагогічного навчального закладу і продовжується все життя.

Учитель поєднує в собі дві спеціальності. Він має бути фахівцем не лише з того предмета, який викладає, а ще й педагогом-вихователем. Тобто вчитель, навчаючи, виховує, а виховуючи, навчає. Навчаючи, він покликаний не лише передавати учням знання, а й прищеплювати їм гуманні ідеали, пробуджувати потребу до суспільно корисної діяльності, виховувати активну життєву позицію. Ось чому вчитель має поєднувати в собі майстерність викладача і вихователя.

Учительська професія, зазначав В.О. Сухомлинський, особлива, її не можна порівняти з якою іншою, – „це людинознавство, постійне проникнення в складний духовний світ людини, яке ніколи не припиняється” [6, с.421]. Процес формування професійної майстерності педагога – двосторонній, який перебуває як під зовнішнім впливом, так і в результаті внутрішньої діяльності особистості. І основою для розвитку самовдосконалення є самоаналіз роботи. Адже вміння робити самоаналіз – це показник педагогічної праці вчителя, його педагогічної культури. Неможливо сформувати творчу особистість педагога без опори на фундаментальні положення В.О.Сухомлинського про творчий характер праці вчителя, складових його педагогічної культури. Професійна самостійність і творча активність вчителя виступають як необхідне завершення процесу формування учителя-майстра педагогічної справи. Василь Олександрович дає пораду учителю-початківцю: все життя збагачувати свою педагогічну і психологічну культуру, щомісяця поповнювати свою бібліотеку трьома книгами, одна з яких – „про душу дитини”.

Думка про те, що вчитель повинен постійно читати і поновлювати свої знання, бути закоханим в книгу, свій предмет, пронизує усі праці В.О. Сухомлинського. Майстер педагогічної справи зобов'язаний глибоко знати предмет викладання і процес виховання, підкреслював педагог. У центрі його уваги на уроці повинна бути розумова і духовна праця учнів.

Василь Олександрович був глибоко переконаний у тому, що педагогічній майстерності вчителя сприяє індивідуальне читання. „Удосконалення педагогічної майстерності кращих учителів, – писав він, – якраз і зумовлене тим, що систематичне читання безперервно наповнює море їхніх знань” [6, с.442]. Для цього В.О. Сухомлинський рекомендував педагогам створювати власну бібліотеку, щомісяця купувати книжки і поповнювати її такими розділами: 1) з проблем науки, основи якої він викладає; 2) про життя і боротьбу людей, образи яких є світочем, прикладом для молоді; 3) про душу людини – особливо дитини, підлітка, юнака, дівчини (книжки з психології) [6, с.509].

В.О. Сухомлинський допомагав вчителям у створенні „індивідуальної творчої лабораторії”, в якій вони прагнули „сконструювати власний досвід”. Що ж робив він для організації творчого пошуку учителів? На його думку, для цього необхідно: навчити вчителя передусім аналізувати свою діяльність, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між знаннями учнів і власною працею, вивчати факти, систематично знайомитись з педагогічною спадщиною минулого, сучасними досягненнями педагогічної науки і практики, використовувати новітні педагогічні технології навчання і виховання, давати об'єктивний аналіз власної діяльності і стану навчально-виховного процесу в школі, оцінку результатів впровадження у практику передового педагогічного досвіду. Завдання вчителя, підкреслює Василь Олександрович, – використати з досвіду інших усе те, що властиве його індивідуальності, і виробити власний особистий алгоритм. Формування творчої особистості вчителя неможливе без удосконалення його професіоналізму.

За фахом В.О. Сухомлинський – вчитель української мови і літератури, тому, як ніхто інший, він усвідомлював значення і красу рідного слова. Він вважав за необхідне постійно працювати над усіма компонентами мовлення: звуком, словом, тоном, розвивати словесну творчість дітей, активізувати мислительну діяльність, збагачувати словниковий запас учнів, створювати в школі атмосферу чутливості до слова, вчити дітей високій культурі мовлення, привчати їх говорити чистою рідною мовою красиво, виразно, емоційно. В.О. Сухомлинський вимагав від учителів майстерного володіння цим мистецтвом, адже „творче слово вихователя породжує творчість учня”, його думки про мовну культуру вчителя як „дзеркало духовної культури людини” особливо актуальні тепер, у період національного відродження України.

В.О. Сухомлинський – самобутній педагог, з оригінальним власним почерком, практична і теоретична діяльність якого найяскравіше висвітлюють можливості сучасної школи. Його творчий доробок складає органічну частину золотого фонду вітчизняної педагогіки, несе в собі ідеї, які ще недостатньо вивчені, осмислені і вимагають подальшого дослідження. В умовах модернізації освіти критичне переосмислення, наукове узагальнення теоретичних і практичних набутків В.О. Сухомлинського з питань професійної майстерності вчителя є нагальною потребою сьогодення. Адже тільки більш повне пізнання творчої спадщини видатного педагога, орієнтація на інноваційні процеси у педагогічній теорії та практиці з урахуванням альтернативних концепцій світового педагогічного досвіду допоможе узагальнити здобутки з питань педагогічної майстерності і тим самим удосконалити роботу вчителя початкової школи.

Список використаних джерел та літератури:

1. Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори : в 5 т. – К., 1976 – 1977. – Т. 1. – С. 403–637.
2. Сухомлинський В. О. Народження громадянина / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори : в 5 т. – К., 1976 – 1977. – Т.3. – С.282–583.
3. Сухомлинський В.О. Павлівська середня школа / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори : в 5 т. – К., 1976 – 1977. – Т.4. – С.7 – 390.
4. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори : в 5 т. – К., 1976–1977. – Т.4. – С.393–626.
5. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори : в 5 т. – К., 1976–1977. – Т.3. – С.7–279.
6. Сухомлинський В. О. Сто порад учителям / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори : в 5 т. – К. 1976–1977. – Т.2. – С.410–653.
7. Сухомлинський В. О. Формування комуністичних переконань молодого покоління / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори : в 5 т. – К., 1976–1977. – Т.2. – С.7–146.
8. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори : в 5 т. – К., 1976–1977. – Т.2. – С.149–416.

Анотація

А.М.Луцюк

Василь Сухомлинський о педагогическом мастерстве учителя начальной школы

Представлены основные взгляды всемирно известного украинского педагога-гуманиста В.А.Сухомлинского на совершенствование педагогического мастерства, а так же технология реализации этой проблемы в работе современного учителя.

Ключевые слова: педагогическое мастерство, педагогическая культура, гуманизм, профессионализм, технология.

Summary
A.M.Lutsyuk

Vasil Sukhomlyns'kyi about Primary School Teacher's Skills

The basic views of world renowned Ukrainian teacher, humanist, V.O.Sukhomlyns'kyi to improve teaching skills, as well as technology renowned realization of this problem in the modern teacher's work.

Keywords: pedagogical skills, pedagogical culture, humanity, professionalism and technology.

Дата надходження статті:

„30” серпня 2011 р.

УДК 373.2:81'233:793.7

В.В.ЛЮБАШИНА,

*кандидат педагогічних наук, доцент
(м.Ялта)*

Розвиток діалогічного мовлення старших дошкільників засобами ігрової діяльності

Автор статті розглядає основний вид діяльності в дошкільному дитинстві – ігрову, та визначає її як провідний засіб розвитку діалогічного мовлення. Висвітлює сучасні дослідження щодо проблем мовленнєвого розвитку дітей засобами ігрової діяльності. Розглядає види ігор, що найбільше сприяють розвитку діалогічного мовлення.

Ключові слова: діалогічне мовлення, ігрова діяльність, мовленнєвий розвиток дошкільників.

У старшому дошкільному віці гра залишається провідним видом діяльності, проте вона набуває більш творчого характеру. Водночас ускладнюються сюжети ігор; розвиваються режисерські ігри, ігри-фантазії, ігри з правилами.

На думку педагогів та психологів (О.Запорожець, В.Логінова, П.Саморукова, А.Усова, П.Якобсон) дитяча особистість розвивається в ігровій діяльності, що є найдоступнішою для дитини, оскільки більш за все відповідає її психічним і фізичним особливостям. В ігрових діях розвиваються мовлення дошкільника, його почуття, сприймання, збагачується емоційна сфера, саме через гру дитина опановує всю систему людських відносин. Гра є одним із найцікавіших видів людської діяльності, провідною діяльністю дошкільника, засобом його всебічного розвитку, важливим методом виховання, дійсною соціальною практикою дошкільника (О.Запорожець). Дитяча гра – це діяльність, спрямована на орієнтування в предметній і соціальній дійсності, в якій дитина відображає враження від їх пізнання (Н.Бойченко, В.Воронова, Г.Григоренко, А.Матусик, О.Щербакова). У грі формуються всі сторони особистості дитини, відбуваються значні зміни в її психіці, що готують перехід до нової, більш високої стадії розвитку (С.Рубінштейн).

Водночас гра має величезний потенціал щодо спілкування, розвитку діалогічного мовлення. У процесі гри діти перебувають, по-перше, в ігрових стосунках, по-друге – у реальних, які передбачають діалогічне спілкування.

На жаль, науковці та практики (С.Алексюк, М.Васільєва, А.Бондаренко, С.Гавриленко, Н.Короткова, А.Матусик, Н.Міхайленко, О.Швацька, О.Щербак) відзначають, що за різних психологічних, педагогічних та соціальних причин останнім часом діти нерідко підміняють ігрові змістовні взаємовідносини простим маніпулюванням іграшками, яке не вимагає змістовного спілкування. Отже, завдання педагога полягає в тому, щоб допомогти дітям встановити ігрову взаємодію, наповнити її цікавим для дітей змістом, спонукати до обміну репліками, тобто діалогу.

Сучасна педагогіка найчастіше послуговується такою класифікацією ігор як-от: творчі ігри (режисерські, сюжетно-рольові (сімейні, побутові, суспільні), будівельні, ігри на теми літературних творів (драматизації, інсценування)); ігри з правилами (рухливі (великої, середньої, малої рухливості; сюжетні, ігри з предметами; з переважанням основного руху (бігу, стрибків тощо; ігри-естафети) та дидактичні ігри (словесні, з іграшками, настільно-друковані)); народні ігри (забави, рухливі, дидактичні, обрядові).

Зупинимося на характеристиці тих видів ігор дошкільників, що найкраще сприяють розвитку мовлення взагалі та діалогічних умінь зокрема. З-поміж них: творчі, сюжетно-рольові, режисерські, театралізовані, дидактичні ігри, ігри мовленнєвої спрямованості, ігри за сюжетами художніх творів.

За визначенням В.Воронової, творчі ігри – це ігри, які придумують самі діти, відображаючи в них враження від пізнання навколишнього світу. Головною ознакою творчої гри є уявлювана

ситуація, яку дитина створює замість реальної, діє в ній, виконуючи роль відповідно до тих значень, які вона надає предметам, що її оточують. Педагогічна цінність творчої гри полягає і в тому, що в її процесі, крім взаємин, обумовлених змістом, ролями, правилами, між дітьми виникають реальні стосунки. Адже їм доводиться домовлятися про гру, розподіляти ролі, контролювати виконання правил тощо. У грі дошкільники легше налагоджують контакт між собою, підпорядковують свої дії, поступаються один одному, оскільки це належить до змісту прийнятих ними ролей [4]. Це найбільш значущий аспект для нашого дослідження. Реальні взаємини є основою організації дитячого товариства, що дає підстави вважати гру формою організації життя і діяльності дошкільнят (В.Воронова, С.Новосьолова).

Науковці (А.Бондаренко, Є.Гаспарова, А.Матусик) визначають режисерські ігри як ігри дитини з іграшками та їх замісниками за створенням нею сюжетом. У цих іграх дитина переходить від ігрових дій з іграшкою до гри за власним задумом, самостійно визначаючи сюжет, ігрові засоби. У них також наявна уявлювана ситуація, ролі, іграшки або предмети-замісники. Проте для переходу до сюжетно-рольової гри у дошкільника ще недостатньо досвіду спілкування. Сюжетні події в індивідуальних режисерських іграх є результатом асоціативного сприймання дитиною навколишнього світу. Режисерські ігри розвиваються з предметно-відображувальних ігрових дій дитини в процесі спілкування з дорослими, засвоєння запропонованих ними простих сюжетних зразків. У них дошкільник виявляє свою здатність відображати в грі не лише дії з предметами, а й відносини між двома або більшою кількістю персонажів. У нього з'являється уявлення про роль і зумовлені нею, підпорядковані єдиному ігровому сюжету дії. Головною умовою подальшого розвитку режисерської гри є формування навичок спільних дій: уміння узгоджувати задум, добирати іграшки й атрибути, розподіляти ролі, погоджувати дії [2; 6]. Для нашого дослідження формування цих навичок є значущим, оскільки вищезазначені дії відбуваються в процесі діалогу.

Сюжетно-рольову гру науковці розглядають як образну гру за певним задумом дітей, що розкривається через відповідні події (сюжет, фабула) і розігрування ролей (С.Козлова, В.Котирло, Т.Куликова). Такі ігри пов'язані зі сферою людської діяльності й людських стосунків, оскільки своїм змістом вони відтворюють саме цей аспект дійсності. Вдаючись до них, діти намагаються по-своєму відтворити дії, стосунки дорослих, створюючи спеціальні ігрові ситуації. В іграх дітей дошкільного віку вони надзвичайно різноманітні й відображають конкретні (соціально-історичні, географічні, побутові тощо) умови їхнього життя. В цих іграх дошкільники відтворюють у ролях усе те, що вони бачать навколо себе в житті та діяльності дорослих (Г.Григоренко, Є.Коваленко, Е.Щербакова). Творча рольова гра сприяє становленню і розвитку регулюючої та плануючої функцій мовлення. В ході рольової гри виникає потреба в контекстному мовленні, тут же вдосконалюється діалогічне мовлення. Нові потреби спілкування з неминучістю ведуть до інтенсивного оволодіння мовою (Р.Жуковська, Д.Менджеричька, Є.Тихеева, Є.Флоріна, Д.Ельконін).

Дослідники визначають театралізовані ігри як розігрування в особах літературного твору, відтворення за допомогою виражальних засобів (інтонації, міміки, жестів, пози, ходи) конкретних образів (Л.Артемове, С.Новосьолова). Театралізовані ігри охоплюють: дії дітей з ляльковими персонажами або дії за ролями; літературну діяльність (вибір теми, складання, інсценування власних творів тощо); образотворчу діяльність (малювання декорацій, виготовлення атрибутів); музичну діяльність (інсценування музичних творів тощо). До театралізованих ігор належать ігри-драматизації та ігри за сюжетами літературних творів. Розглянемо більш детально ці види ігор.

На думку С.Новосьолової, гра-драматизація полягає в зображенні, розігруванні в особах літературних творів зі збереженням послідовності епізодів. Сюжет гри, послідовність подій, ролі, вчинки, мова героїв визначаються текстом літературного твору. Гра-драматизація відбувається заздалегідь заданим сюжетом і передбачає ролі, регламентовані межами авторського тексту. Дітям необхідно дослівно запам'ятати текст, усвідомити перебіг подій, образи героїв казки чи оповідання і показати їх саме такими, якими вони є у творі. Літературний твір своїм змістом визначає, які дії необхідно виконувати, однак він не містить вказівок щодо способів їх утілення – рухів, міміки, інтонації. Така гра є значно складнішою для дітей, порівняно з тією, в якій наслідуються побачене в житті. Вона допомагає усвідомити ідею твору, його художню цінність, учить дітей виражати свої почуття, сприяє розвитку пам'яті, мовлення, вияву самостійності, творчості в доборі зображувальних і виразних засобів для створення образів [7].

У старшій групі гра-драматизація має забезпечити оволодіння дітьми прийомами інакомовності, фантастичного перетворення, перебільшення; вироблення вміння емоційно та інтонаційно виразного характеризувати персонажів, виявлення власного ставлення до них та їхніх учинків; опанування виражальними засобами, необхідними для виконання різних ролей, відображення рольових дій, взаємин; уміння розігрувати відомі і нові сюжети за змістом та

мотивами літературних творів, казок та інших жанрів усної народної творчості; вміння використовувати і виготовляти атрибути, що характеризують типові риси образу, ознаки місця подій.

Науковці (Л.Артемова, Н.Водолага) виділяють три етапи гри-драматизації: 1) підготовка до гри-драматизації, яка охоплює заходи, спрямовані на засвоєння літературного тексту: читання або розповідання тексту вихователем; прослуховування тексту в звукозаписі; бесіда з дітьми про особливості характерів, голосів персонажів; переказування змісту тексту, під час якого діти закріплюють у своїй пам'яті послідовність подій, що відбуваються, прямої мови персонажів; переказування за виконаними дітьми ілюстраціями, сюжетними малюнками тощо; 2) збагачення знань дітей про персонажів та події, про які йдеться у грі; вправлення у виразному читанні тексту; підготовка атрибутів і декорацій; 3) власне гра-драматизація, в якій розвиваються творчі здібності дітей [1; 3].

Л.Фурміна зауважує, що організовуючи гру-драматизацію, вихователь спочатку сам визначає, хто виконуватиме ту чи іншу роль, зважаючи на те, хто з дітей як сприйняв казку. Поступово діти старшого дошкільного віку самі привчаються правильно розподіляти між собою ролі. Гру-драматизацію треба починати з простих казок. Розгортаючи гру-драматизацію, вихователь запитаннями, репліками, жестами спрямовує дію. Іноді педагог бере на себе обов'язки ведучого: розповідає від автора текст казки, який підводить дітей до певної дії. Діти старшого дошкільного віку грають у складніші ігри-драматизації. Вони разом з вихователем готують костюми, обговорюють, кому з дітей яка роль більше підходить [10].

Крім драматизації в дитячому садку проводять інсценування художніх творів. Інсценізація – це переробка будь-якого твору (у тому числі й казки) для сцени або кіно. Як зазначає Н.Водолага, інсценування відрізняється від драматизації послідовним відтворенням літературного сюжету, спеціальним заучуванням слів. В інсценівці є ведучий, що говорить слова від автора [3].

Розвитку діалогічних умінь старших дошкільників сприяють також і дидактичні ігри. Науковці пропонують розрізняти дидактичні ігри за навчальним змістом, ігровими діями і правилами, організацією та стосунками дітей, роллю вихователя тощо (А.Бондаренко, О.Сорокіна). Вони виділяють: ігри-подорожі, що відображають реальні факти і події через незвичайне: просте - через загадкове, складне – через переборне, необхідне – через цікаве; покликані посилити враження, надати пізнавального змісту, казкової незвичайності, звернути увагу дітей на те, що існує поряд, але вони цього не помічають (подорож у намічене місце, подолання простору і часу, подорож думки, уяви тощо); ігри-доручення, в яких ігрове завдання та ігрові дії ґрунтуються на пропозиції будь-що зробити; ігри-припущення, ігрове завдання яких виражене в назвах („Що було б...?“, „Що б я зробив, якби...?“ та ін.); спонукають дітей до осмислення наступної дії, що потребує вміння зіставляти знання з обставинами або запропонованими умовами, встановлювати причинні зв'язки, активної роботи уяви; ігри-загадки, які розвивають здатність до аналізу, узагальнення, формують уміння розмірковувати, робити висновки; ігри-бесіди, цінність яких полягає в активізації емоційно-розумових процесів (єдності слова, дії, думки, уяви дітей), у вихованні вміння слухати і чути запитання вихователя, питання і відповіді дітей, уміння зосереджувати увагу на змісті розмови, висловлювати судження [2]. Відповідно до характеру ігрових дій дидактичні ігри поділяють на ігри-доручення, що ґрунтуються на інтересі дітей до дій з іграшками і предметами: добирати, складати, роз'єднувати, з'єднувати, нанизувати тощо; ігри з відшукуванням предметів, особливістю яких є несподівана поява і зникнення предметів; ігри з відгадуванням загадок, що вибудовуються на з'ясуванні невідомого („Впізнай“, „Відгадай“, „Що змінилося?“); сюжетно-рольові дидактичні ігри, ігрові дії яких полягають у відображенні різних життєвих ситуацій, виконанні ролей (покупця, продавця, вовка, гусей та ін.); ігри у фанти або в заборонений „штрафний“ предмет (картинку), що пов'язані з цікавими для дітей ігровими моментами (скинути картку, утриматися, не сказати забороненого слова тощо) (В.Аванесова). Близькими до нашого дослідження є сюжетно-рольові дидактичні ігри.

Н.Луцан виділяє окрему групу ігор - ігри мовленнєвої спрямованості, до яких можна віднести народні ігри, народні словесні ігри, режисерські, театралізовані ігри, музичні ігри, ігри-розваги, ігри-забави [9]. Учені поділяють народні ігри на шість груп, усі з яких супроводжуються образною народною мовою (А.Богущ, Н.Луцан). Нас цікавили дві перші групи ігор: сюжетні народні ігри з елементами драматизації; народні рухливі ігри. Дотичними до проблеми нашого дослідження є ігри зі словесним текстом („Квочка“, „Бочечка“), які розкривають дітям красу, образність і багатство рідної мови, сприяють формуванню виразності та зв'язності мовлення; ігри – смішинки („Сміх“, „Зайчику, зайчику, де ти був?“, „Йди додому на зелену соломку“), що сприяють створенню позитивного, емоційного настрою в дітей, розвитку мовленнєвої активності, образного мовлення, вправляють у вмінні вести діалог, добирати необхідні слова для гри.

Ми визначаємо ігри за сюжетами художніх творів як ігри, в яких діти втілюють сюжет

художнього твору, передають діалоги персонажів твору близько до тексту або інтерпретуючи їх.

Ігри на теми художніх творів менше прив'язані до сюжету і композиції конкретного твору, ніж ігри-драматизації. Вони можуть поєднувати події з різних літературних джерел, довільно інтерпретувати їх зміст, передбачати нових героїв. Водночас дошкільники легко втілюють у грі сюжет художнього твору. Джерелом інформації для ігор старших дошкільників є спостереження та розповіді дорослих, сюжети казок, оповідань.

Казки і розповіді по-різному втілюються в іграх дітей. Деякі з дошкільнят розігрують окремі епізоди казки, інші діють, як улюблений казковий герой або намагаються відтворити всю казку, збагачуючи її зміст фактами з реального життя, виявляючи творчість. У дитячих іграх герої художніх творів можуть діяти дуже несподівано. Закінчуватися гра може так, як цього хоче дитина, а не так, як про це йдеться у творі.

Зауважимо, що діти дошкільного віку відносно легко втілюють у грі сюжет літературного твору. Окремі герої настільки припадають їм до душі, що дошкільники називають себе їхніми іменами, орієнтуються на їхню поведінку. Зупинимось на визначенні впливу гри взагалі та ігор за сюжетами художніх творів зокрема на розвиток мовлення дошкільників. Будь-які ігрові дії дітей супроводжуються мовленням: з мовлення вихователя дошкільники черпають зразки правильного мовлення, мовленнєві еталони, вислови; мовлення необхідне дитині, щоб запросити однолітків до спільної гри, пояснити її суть, разом дібрати атрибути, розпочати та завершити гру.

У реалізації своїх ігрових задумів дошкільники використовують слово, власні дії, предмети-замісники. Розвиток дитячої уяви безпосередньо пов'язаний з мовленням. У грі діти активізують, розвивають свої мовленнєві можливості, а завдяки різноманітним виражальним мовним засобам їхня гра стає змістовнішою, яскравішою. Якщо спочатку дошкільники послуговуються словом на позначення дій (з метою їх осмислення), то пізніше словом замінюють дію, виражаючи свої думки і почуття. Особливо велика роль належить слову в режисерських іграх, оскільки дитина в них організовує гру як режисер, регулюючи стосунки дійових осіб. Носіями ролей у таких іграх є іграшки (ляльки, тварини), інші предмети, від імені яких дитина діє, говорить. Це вимагає від неї вміння регулювати свою поведінку, обмірковувати дії і слова, стримувати свої рухи.

Перевтілення і створення образу можливі за наявності в дитини певних знань про зображені в літературному творі об'єкти та явища навколишнього світу, навичок виразного читання й усної розповіді, досвіду рухової діяльності. Гра-драматизація потребує від дітей творчих здібностей, таких як: поетичний слух – особливо чутливе сприйняття змісту і форми літературного тексту в єдності, а також виразне мовлення дитини; здатність швидко сприймати й усвідомлювати зміст літературного твору; вміння зберігати жвавість вражень, вираження ставлення до образу героя і почуття, що виникли на цій основі, користуючись при цьому мовою, рухами, мімікою.

Сучасні українські науковці (Л.Артемова, Г.Григоренко, К.Щербакова та ін.) досліджують формування суспільної спрямованості дитини дошкільного віку у грі, розвиток моральних стосунків в іграх тощо. У зв'язку з питанням про спільну гру дошкільників значний інтерес являють роботи К.Гарві, в яких показано ускладнення структури та змісту ігрової взаємодії протягом дошкільного віку: від обміну однаковими діями, що багаторазово повторюються, до дій, що продовжують дії партнера та розгортають спільну гру. В ігровій взаємодії дітей К.Гарві виділяє два рівні ігрових дій (тобто дій, включених до рольової поведінки) і „метакомунікацій”, розмови дітей з приводу гри, що пояснює ігрові дії. Кооперація та взаєморозуміння в грі досягаються за рахунок узгодженості обох рівнів комунікації. З віком мета комунікації має все більшу питому вагу в структурі спілкування дітей і в старшому дошкільному віці може переважати над ігровими діями.

Протягом третього-четвертого років життя однолітки є для дитини учасниками спільної практичної діяльності. Водночас індивідуальні характерологічні риси залишаються поза увагою дитини. В чотири – п'ять років однолітки – рівна істота, з якою „можна себе порівнювати”. Лише до п'яти – семи років однолітки набувають індивідуальності в очах дитини, стають значущими для спілкування. З шести років головним завданням і проблемою для дитини є встановлення емоційних контактів з однолітками. Для дитячого типу спілкування властива перш за все потреба у спільній діяльності з однолітками. Старші дошкільники можуть брати участь у справах, ініційованих іншими дітьми, реалізувати чужі ідеї, починають співчувати та допомагати один одному, можуть виражати почуття словами.

Важливість однолітків у психічному розвитку дитини визнається більшістю психологів (Л.Виготський, О.Запорожець, Д.Ельконін, Ж.Піаже). Значущість однолітка в житті дитини вийшла далеко за межі подолання егоцентризму та розповсюдилася на різні галузі розвитку дошкільника. В спілкуванні з іншими дитина вчиться лагодити з людьми та відстоювати свої права. Дж.Мід стверджував, що соціальні навички розвиваються через здатність брати ролі, яку дитина набуває в рольовій грі.

Заслугує на увагу питання дитячої популярності, яке розв'язувалося переважно у зв'язку з ігровими здібностями дітей. Характер соціальної активності та ініціативності дошкільників у сюжетно-рольових іграх обговорювався в роботах Т.Репіної, В.Мухіної. Дослідження цих авторів засвідчують, що становище дітей у рольовій грі не однакове – одні виступають у ролі ведучих, інші – в ролі гравців. Переваги дітей та їх популярність у групі багато в чому залежать від їх здатності придумувати та організувати спільну гру. В дослідженні Т.Репіної становище дитини в групі також вивчалось у зв'язку з її успішністю в конструктивній діяльності.

Інший напрям робіт базується на положенні М.Лісіної про те, що в основі формування міжособистісних відносин лежить задоволення комунікативних потреб. Якщо зміст спілкування не відповідає рівню комунікативних потреб суб'єкта, то привабливість партнера зменшується, і навпаки, адекватне задоволення основних комунікативних потреб призводить до переваги конкретної людини, що задовольняє ці потреби [8].

З-поміж характерних труднощів у спілкуванні науковці виділяють такі: дитина прагне до однолітка, але її не приймають до гри; дитина прагне до однолітків, вони грають з нею, але їх спілкування носить формальний характер; дитина йде від однолітків, але вони налаштовані до неї дружелюбно; дитина йде від однолітків, і вони уникають контакту з нею. Ці труднощі можна пояснити порушенням однієї з умов „повноцінного спілкування”: наявність взаємних симпатій; інтересу до діяльності однолітка, прагнення грати разом; наявність співчуття; здатності „приспосовуватися” одного до одного; необхідного рівня ігрових та діалогічних умінь (М.Лісіна, Т.Репіна).

Отже, в процесі ігрової діяльності діти не лише позначають і супроводжують свої дії словом, осмислюючи їх, а й висловлюють власні думки та почуття. Вони отримують нагоду творити слово, фразу, текст (будують висловлювання, репліку в діалозі, самостійне судження; перефразовують і створюють власні варіанти віршованих супроводів гри, приказок для оцінювання участі гравців, розподіляють ролі, вступають у контакт з іншими учасниками гри, ведуть з ними ігровий діалог тощо).

Список використаних джерел та літератури:

1. Артемова Л. В. Театр і гра / Л. В. Артемова. – К. : Томіріс, 2002. – 340 с.
2. Бондаренко А. К. Дидактические игры в детском саду / А. К. Бондаренко. – М. : Просвещение, 1991. – 160 с.
3. Водолага Н. В. Навчання розповідання дітей старшого дошкільного віку в театралізованій діяльності : дис. канд. пед. наук : 13.00.02 – теорія та методика навчання / Н. В. Водолага. – Одеса, 2001. – 218 с.
4. Воронова В. Я. Творческие игры старших дошкольников : [пособие для воспитателей детского сада] / В. Я. Воронова. – М. : Просвещение, 1981. – 80 с.
5. Ворошнина Л. В. Пути совершенствования процесса обучения старших дошкольников творческому рассказыванию : автореф. дис ... канд. пед. наук : 13.00.01 „Педагогика, история педагогики” / Л. В. Ворошнина // НИИ дошк. воспитания АПН СССР. – М., 1978. – 28 с.
6. Гаспарова Е. М. Режиссерские игры / Е. М. Гаспарова // Игра дошкольника. – М. : Просвещение, 1989. – С.30–48.
7. Игра дошкольника / под ред. С. Л. Новоселовой. – М. : Просвещение, 1989. – С.3–79.
8. Лисина М. И. Проблемы онтогенеза общения / М. И. Лисина. – М. : Педагогика, 1986. – 180 с.
9. Луцан Н. І. Методика розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку за текстами українських народних ігор : дис... канд. пед. наук: 13.00.02 / Н. І. Луцан / Південноукраїнський педагогічний ун-т ім. К. Д. Ушинського. – О., 1995. – 186 с.
10. Фурмина Л. С. Творческое проявление у детей 5-7 лет в театрально-игровой деятельности / Л. С. Фурмина // Художественное творчество в детском саду. – М. : Просвещение, 1974. – С.37–39.

Анотація

В.В.Любашина

Развитие диалогической речи старших дошкольников средствами игровой деятельности

Автор статьи рассматривает основной вид деятельности в дошкольном детстве – игровую, и определяет ее как ведущее средство развития диалогической речи. Освещает современные исследования относительно проблем речевого развития детей средствами игровой деятельности. Рассматривает виды игр, которые наиболее способствуют развитию диалогической речи.

Ключевые слова. Диалогическая речь, игровая деятельность, речевое развитие дошкольников.

Summary

V.V.Lyubashina

Development of Dialogic Speech of Pre-School Children by Means of Playing Activity

The author of the article considers a basic type of activity in the preschool childhood – playing, and determines it as a leading tool of development of dialogic speech. The lights the modern researches in relation to the problems of vocal development of children by the tools of playing activity. The author considers the types of games which are most helpful in development of dialogic speech.

Keywords. Dialogic speech, playing activity, speech development of under-fives.

Проблеми управлінської діяльності керівника загальноосвітнього навчального закладу в творчій спадщині В.Сухомлинського

В статті проаналізовано творчий доробок видатного українського педагога-гуманіста В.Сухомлинського щодо теорії і практики управління навчальним закладом.

Ключові слова: *В.Сухомлинський, директор школи, управління навчально-виховним процесом, гуманізм, людяність, педагогічна культура, віра в дитину.*

Постановка проблеми у загальному вигляді... Початок ХХІ століття є періодом освітніх реформ в Україні, спрямованих на створення системи освіти, яка б відповідала вимогам суспільства, європейського освітнього простору. На сучасному етапі розвитку освіти постає актуальна проблема забезпечення якості навчально-виховного процесу. У цьому контексті великого значення надається пошуку ефективних методів та стилів управління загальноосвітніми навчальними закладами.

В освітнянських нормативних документах обґрунтовується необхідність суттєвого удосконалення управління освітою в Україні, утвердження сучасного типу управління та перехід до державно-громадської моделі управління середньою освітою. Успішна реалізація цих завдань значною мірою визначається творчим підходом керівників загальноосвітніх навчальних закладів до їх реалізації, адже сьогодні значно зросла актуальність розв'язання таких питань як удосконалення змісту загальної освіти, впровадження інноваційних технологій навчання та виховання, координація зусиль школи, сім'ї і громадськості у розвитку особистості дитини. Важливого значення набуває проблема розвитку творчого потенціалу педагогів, питання виявлення, вивчення, узагальнення й впровадження перспективного педагогічного досвіду, створення в педагогічних колективах сприятливого соціально-психологічного мікроклімату, атмосфери творчості та відповідальності. Все це є доказом необхідності модернізації внутрішньошкільного управління навчально-виховним процесом.

Значний внесок у розробку теорії і практики управління навчальним закладом зробив видатний педагог-гуманіст В. Сухомлинський, який з 1948 р. й до кінця життя працював директором середньої школи в с. Павлиш на Кіровоградщині, де за 22 роки створив унікальну систему навчання і виховання дітей і в 1955 р. захистив кандидатську дисертацію на тему "Директор школи – керівник навчально-виховної роботи".

Аналіз досліджень і публікацій... У численних педагогічних виданнях більшості країн світу з'являються статті, розвідки, окремі брошури і книги, присвячені теоретичній спадщині й практичній діяльності визначного педагога. Ще за життя В. Сухомлинського його творчість педагогічна громадськість України, Росії та інших республік колишнього Радянського Союзу сприймала неоднозначно. Якщо для більшості вчителів, батьків, керівників органів народної освіти, громадськості праці видатного педагога стали порадиниками і помічниками у розв'язанні актуальних проблем формування, виховання і освіти молоді, то окремі автори публікацій піддавали його погляди необ'єктивній критиці.

Вітчизняна педагогічна думка значну увагу приділяє вивченню спадщини В.Сухомлинського. Важливими, на наш погляд, є дослідження науковців М. Антонця, С. Денисюк, Н. Дічек, І.Зязюна, Б. Лихачова, О. Коваль, В. Кумаріна, О. Пшеврацької, О.Сухомлинської, Г.Бучківської та ін. За межами нашої держави педагогічну спадщину В.Сухомлинського досліджують М.Богуславський, І. Буєва, М. Гусаковський, М. Мухін, С. Лашин, Л. Мілков та ін.

Формулювання цілей статті... Незважаючи на наявність в науково-педагогічній літературі значної кількості публікацій щодо вивчення різнопланового та багатоаспектного творчого доробку В. Сухомлинського, його внесок у розвиток теорії управління навчальним закладом досліджений мало. Тому метою даної статті є дослідити праці видатного педагога про роль керівника у навчанні та вихованні підростаючого покоління.

Виклад основного матеріалу... В. Сухомлинський увійшов в історію української педагогіки як педагог-гуманіст, творець педагогічної системи, в центрі якої перебуває дитина як унікальна особистість. Він вбачав мету виховання у розвитку творчих сил і здібностей особистості в умовах колективу й на основі етико-естетичних цінностей, інтересів і потреб, спрямованих на творчу

працю і саморозвиток. З позицій гуманізму, загальнолюдських цінностей, витоки яких лежать в українській духовності, її моральних імперативах та культурах, педагог розглянув виховання особистості як пізнання, духовність, працю. В. Сухомлинський включив українську народну педагогіку в систему різнобічних педагогічних впливів, вважав її основою формування особистості. Великого значення педагог надавав прищепленню любові до рідного слова і на цій основі створив власні оригінальні форми й методи організації навчання та виховання дітей у школі.

У своїй книзі „Павлівська середня школа” видатний педагог зазначає: „Добре керувати школою означає добре знати науку виховання, яка повинна стати основою наукового керівництва вихованням і освітою, організації роботи колективу школи – вчителів та учнів: бути майстром навчально-виховного процесу, володіти мистецтвом впливу на дитину, підлітка, юнака, дівчину. Адже виховання в широкому розумінні – це постійне духовне збагачення – оновлення як тих, хто виховується, так і тих, хто виховує.

Керівник школи буде хорошим, авторитетним наставником вчителів і учнів лише до тих пір, поки він вдосконалює свою майстерність та вчителя і вихователя. Хороший директор – це перш за все хороший організатор, вихователь і дидакт не тільки по відношенню до дітей, яких він навчає на своїх уроках, але і по відношенню до всіх вихованців школи і вчителів” [2, с.31].

Серед вимог, які стоять перед директором, В. Сухомлинський виокремлює моральність, інтелект, вольові якості. „Перша, найголовніша і найважливіша якість, без якої педагог не може бути директором, як і не всяка людина може бути педагогом, – це глибока любов до дітей, органічна потреба в дитячому колективі, глибока людяність і здатність проникнути в духовний світ дитини, зрозуміти, відчувати в кожному із вихованців особисте, індивідуальне. Ця здатність, яка являється результатом високої педагогічної культури, визначається насамперед властивістю людини пізнавати світ серцем... Навчитися любити дітей не можна ні в якому навчальному закладі, ні з жодних книжок, ця здатність розвивається в процесі участі людини в громадському житті, її взаємовідносинах з іншими людьми” [2, с.32]. Педагог-гуманіст прийшов до висновку, що діти тягнуться до того, хто сам тягнеться до них, не може жити без них, знаходить щастя і насолоду в спілкуванні з ними.

Ще до моменту призначення директором школи Василь Олександрович був глибоко переконаний, що виховання тільки тоді стає реальною силою, коли воно ґрунтується на вірі в дитину. Без віри в дитину, без довіри до неї вся педагогічна премудрість, всі методи і прийоми навчання та виховання руйнуються. Крім цього, щоб дитина повірила в свої сили, звикла ніколи не відступати перед труднощами, вона повинна вірити в свого вихователя, бачити в ньому не тільки взірєць для наслідування, але і підтримку, допомогу. „Віра в людину, – пише В. Сухомлинський – найголовніша для мене. Я ревню беріг і бережу її від спаллювання невір'ям, байдужістю” [2, с.38].

Відносини у педагогічному колективі мають будуватися на принципах чуйності, дружби, колективізму, справжньої людяності, правдивості, чесності. Він радив вчителям: „...якщо ви сумніваєтесь в чомусь, скажіть прямо, не носіть в душі сумнівів, особливо невіри в дитину, для вихователя це дуже небезпечний тягар. Побачивши в тому чи іншому вчинку, в словах педагога невіру в людину або в силу виховання, я прагнув ... довести йому його неправоту, переконати в тому, що він помиляється. Саме переконати, а не впливати адміністративним шляхом – заставити, примусити” [2, с.38].

Головним методом роботи директора з вчителем, на думку В. Сухомлинського, є індивідуальна, дружня, відверта, душевна бесіда. Тільки тоді, коли йому вдавалося переконати вчителя і вчитель підтверджував свою впевненість практичною роботою (це досягалось, безумовно, не однією бесідою), тільки тоді він вважав, що виконав свою місію керівника. Василь Олександрович не писав жодного наказу, що стосувався процесу виховання, в роботі директора школи, вважав він, це абсолютно безрезультатно, ніяких найскладніших суперечок з учителем він ніколи не виносив на засідання педагогічної ради.

Важливою заповіддю і вчителя, і директора має бути якомога глибше знання духовного світу кожної дитини. „В школі – десятки навчальних та самодіяльних колективів, в кожному з них протікає багатогранне духовне життя вихованців; директор – активний учасник цих колективів і перш за все друг, товариш вихованців. Шлях до серця дитини лежить через дружбу, через спільні інтереси, захоплення, почуття” [2, с.40].

Директору школи важливо також знати духовне життя кожної сім'ї. Педагогіка повинна стати наукою для всіх – і для вчителів, і для батьків. Потрібно старатися дати кожному із батьків мінімум педагогічних знань. В. Сухомлинський добре розумів, що без "батьківської школи" важко уявити повноцінне шкільно-сімейне виховання.

Керівництво педагогічним процесом, участь в житті дитячих колективів, проникнення в духовний світ дітей – все це потребує від директора великої уваги до питань культури розумової

праці. Виховні ідеї потрібно вміти втілювати в різноманітні справи і при цьому завжди слід намагатися бачити перспективу розвитку колективу. „В житті школи – тисячі педагогічних явищ, і, чим більше задумуєшся над кожним з них, над долями окремих учнів, над їх вчинками, тим більше виникає практичних проблем, які потрібно вирішувати колективом. Роздуми над цими питаннями – дуже важлива основа практичного планування того, що потрібно зробити завтра, через місяць, через рік, до чого повинен прагнути колектив, – вважав В. Сухомлинський. Потрібно добиватися того, щоб всі працівники школи – від директора до сторожа – втілювали в життя педагогічні ідеї, щоб цими ідеями жив колектив” [2, с.49].

Проблемі керівництва навчально-виховним процесом у школі присвячена також книжка В. Сухомлинського „Розмова з молодим директором школи”, в якій розглядаються питання творчої праці педагогічного колективу й індивідуальної творчості учителя, взаємозалежності педагогічних явищ, духовного життя шкільного колективу, взаємовідносин учителя із своїми вихованцями, виховання важких дітей, даються поради щодо керівництва процесом навчання, аналізу уроків, підведення підсумків навчального року.

Керівниками загальноосвітніх навчально-виховних закладів повинні бути ерудовані, авторитетні люди, які мають організаторські здібності, досвід педагогічної діяльності, прекрасним прикладом якого був сам В. Сухомлинський. У книзі „Розмова з молодим директором школи” він писав, що „учителем учителів – а тільки вчитель учителів і є справжнім керівником, якому вірять і якого поважають, – можна стати лише тоді, коли з кожним днем усе більше заглиблюєшся в деталі, в тонкощі педагогічного процесу, коли перед тобою відкриваються все нові й нові грані того, що можна назвати мистецтвом впливу на душу людини” [3, с.398].

Керівник загальноосвітнього навчально-виховного закладу є, перш за все, вихователем педагогічного колективу. Він повинен бути прикладом для педагогічних працівників, добре знати свій предмет, методику його викладання, вміти науково аналізувати роботу кожного педагогічного працівника, колективу в цілому, постійно вдосконалювати свою педагогічну майстерність, прагнути до наукової роботи. Директор, заступник директора, організатор позакласної роботи покликані бути посередниками між педагогічною наукою і практикою. Від них залежать не тільки пропаганда, впровадження наукових знань у практичну роботу, але й така організація педагогічного колективу, при якій об'єднуючим началом є творчий задум, ідея. „Педагогічна ідея – це, образно кажучи, повітря, в якому парять крила педагогічної майстерності” [3, с.406].

Головна діяльність, яка визначає характер шкільного життя, полягає у свідомій розумовій праці учнів, результатом якої є глибокі, міцні знання. „Керувати педагогічним колективом, бути вчителем учителів – це означає керувати розумовою працею школярів, робити на неї певний вплив” [3, с.413].

Особливо цінними порадами для директорів шкіл є роздуми В.Сухомлинського про вивчення й узагальнення досвіду роботи вчителів. „Треба відвідати і проаналізувати велику кількість уроків, щоб зробити правильний висновок не тільки про педагогічну і методичну лабораторію вчителя, а й про його духовне багатство, кругозір, інтереси. Тільки численні факти, проаналізовані в їх взаємозв'язку, дають право говорити про педагогічне явище. Про урок як єдине ціле з учителем треба говорити вже після першого відвіданого в нього уроку, але лише аналіз системи уроків дає змогу перейти до узагальнень про взаємозалежність педагогічних явищ. Завдання молодого керівника школи полягає в тому, щоб, осмислюючи, аналізуючи факти, поступово переходити до характеристики педагогічних явищ. Цей перехід залежить не тільки від умінь директора школи спостерігати, а й від умінь слухати вчителя. Повноцінний лише той аналіз уроку, який складається з роздумів директора і вчителя про урок. Розмова про урок, роздуми, взаємне проникнення в думки і погляди одне одного – це дуже важлива умова повноцінного педагогічного керівництва” [3, с.414].

Одним з найважливіх моментів керівництва школою, на думку великого педагога, є вміння поєднувати теоретичні знання з практичною діяльністю. „Найважливіша місія директора і завуча – відкрити перед учителем один дуже важливий і водночас важко-вловимий бік педагогічної діяльності: вчитель повинен думати про теоретичний матеріал, який він викладає, і одночасно спостерігати за розумовою працею школярів, бачити, спостерігати, аналізувати їх увагу, інтерес, волю зусилля, ставлення до інтелектуальної праці і до вчителя. Гармонійне злиття цих двох функцій педагогічної праці, вміння думати про різні речі й аналізувати складний процес навчання з різних боків – це одна з тих найтонших сфер педагогічної майстерності, проникнення в які, за моїм глибоким переконанням, дає нам щастя творчості” [3, с.419]. Керівництво школою повинно розпочинатися із побудови „міцної інтелектуальної основи”.

Особливо актуальними в наш час є роздуми В.Сухомлинського про такі важливі аспекти діяльності школи як: навчання і виховання „важких дітей”, взаємозв'язок моральності і знань, духовної культури і освіченості, керівництво розумовою працею школярів.

Висновки: Теоретична, літературно-педагогічна творчість і практична діяльність видатного українського педагога В. Сухомлинського увійшла до історії вітчизняної педагогічної думки помітною сторінкою. Його педагогічні, публіцистичні та літературні праці, учительський та керівний досвід значно вплинули на практичну діяльність директорів шкіл, учителів, збагатили педагогіку України новими положеннями і думками. Аналізуючи педагогічну спадщину, досвід роботи видатного педагога В. Сухомлинського, можна стверджувати, що його погляди, ідеї є актуальними для сучасної української школи.

Список використаних джерел та літератури:

1. Десятов Т. М. Наука управління загальноосвітнім навчальним закладом : навч. посіб. / Т. М. Десятов, О. М. Коберник, Т. Л. Тевлін, Н. М. Чепурна. – К. : Шкільний світ, 2001. – 209 с.
2. Сухомлинський В. О. Павліська середня школа / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори в п'яти томах. – Т. 4. – К. : Радянська школа, 1977. – 638 с.
3. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором школи / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори в п'яти томах. – Т. 4. – К. : Радянська школа, 1977. – 638 с.
4. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори у п'яти томах. – Т. 3. – К. : Радянська школа, 1977. – 458 с.
5. Сухомлинський В. О. Сто порад учителю / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори в п'яти томах. – Т. 2. – К. : Радянська школа, 1988. – 304 с.

Анотація

Н.И.Мазуренок, М.В.Мазуренок

Проблеми управленческой деятельности руководителя общеобразовательного учебного заведения у творческом наследии В.Сухомлинского

В статье проанализировано творческое наследие известного украинского педагога-гуманиста В.Сухомлинского по вопросам теории и практики управления учебным заведением.

Ключевые слова: В.Сухомлинский, директор школы, управление учебно-воспитательным процессом, гуманизм, человечность, педагогическая культура.

Summary

N.I.Mazurenok, M.V.Mazurenok

The Problems of Management Activity of Manager of General Educational Establishment in V.O.Sukhomlyns'kyi Works

Works of great Ukrainian pedagogue humanist V.O.Sukhomlyns'kyi about theory and practice of educational establishment management are analyzed in the article.

Key words: V.O.Sukhomlyns'kyi, school principal, management of educational process, humanism, humanity, pedagogical culture.

Дата надходження статті:

„1” вересня 2011 р.

УДК 37.035.6

Н.О.МАЙБОРОДА,
здобувач
(смт. Вільшана)

Педагогічні погляди В.О.Сухомлинського на проблему патріотичного виховання дітей сільських навчально-виховних комплексів

Стаття розкриває закономірності та завдання патріотичного виховання дітей в умовах сільського НВК у педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського.

Ключові слова: патріотичне виховання, патріотизм, сільський навчально-виховний комплекс.

Постановка проблеми в загальному вигляді... В умовах формування в Україні громадянського суспільства, яке передбачає розбудову Української суверенної, правової, демократичної держави, особливо гостро постає потреба в становленні громадянина як культурно-освіченої, творчої, високодуховної, всебічно розвиненої, гуманістично спрямованої особистості зі своїм сформованим світоглядом, з почуттям патріотизму.

Одним з пріоритетних напрямів сучасної освіти є виховання особистості на засадах загальнолюдських, національних і патріотичних цінностей. Найбільш значущою цінністю громадянського суспільства, важливим фактором розвитку правової, демократичної держави, атрибутом її життєздатності, символом мужності українського народу є патріотизм. У зв'язку з цим виховання патріотизму як духовно-моральної якості української молоді є нагальною потребою держави. Патріотичне виховання особистості розглядається як джерело духовного, політичного і економічного становлення країни, її цілісності і безпеки. Провідним шляхом вирішення означеного завдання є створення ефективної системи патріотичного виховання сучасної молоді людини, спрямованої на формування національної самосвідомості, соціально-політичної, правової,

інформаційної компетентності, виховання таких моральних і патріотичних цінностей як чесність, великодушність, обов'язок, справедливість, відповідальність, мужність, гідність, толерантність, громадська активність, вірність героїчним традиціям минулого, почуття гордості за свою Батьківщину, готовність до ратної праці в ім'я України. Виховні проблеми, пов'язані з утвердженням патріотизму, духовності, моральності та формування загальнолюдських цінностей, у дітей та молоді, широко висвітлюються в державних документах освіти України: Державній національній програмі „Освіта” (Україна XXI століття), Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, у Законах України „Про освіту”, „Про загальну середню освіту”, „Про дошкільну освіту”, Указі Президента України від 27 квітня 1999 р. № 456 (456/99) „Про заходи щодо розвитку духовності, захисту моралі та формування здорового способу життя громадян”, Національній програмі патріотичного виховання громадян, формування здорового способу життя, розвитку духовності та зміцнення духовних засад суспільства, Програмі виховання дітей та учнівської молоді в Україні, „Концепції національно-патріотичного виховання молоді”, Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності, постанові Кабінету Міністрів України від 28 січня 2009 року № 41 про затвердження Державної цільової соціальної програми „Молодь України” на 2009-2015 роки. Вищезгадані документи ставлять перед українським суспільством завдання виховання у підростаючого покоління любові до Батьківщини, формування якостей майбутнього громадянина-патріота України.

Сучасне життя вимагає від людини критичного ставлення до політичної ситуації в країні, вибору своєї позиції щодо свого місця в суспільстві, відношення до інших народів. Слід зазначити, що всі ці якості людина матиме завдяки підґрунтю, яке заклалося з раннього дитинства в дошкільному навчальному закладі, сім'ї і закріпилося в шкільні роки. Дитинство є важливим періодом формування характеру, поведінки особистості, її ідеалів, переконань, патріотичних цінностей.

Аналіз досліджень і публікацій... Ціннісні підходи до формування нових тенденцій виховання патріотизму у сучасній науці, як значущої цінності суспільства, що інтегрує в своєму змісті соціальні, історичні, духовні, етнічні компоненти, розкрито в працях сучасних українських учених: І.Беха, А. Богущ, Г.Біленької, М.Боришевського, О.Вишневського, В.Гонського, М. Євтуха, В.Кузя, В.Котирло, Д.Пащенко, Ю.Руденка, М. Стельмаховича, Ю.Трофімова, М. Щербаня, О.Чебикіна та інших. В наукових працях вчені розглядають патріотизм, як важливу складову духовно-моральної якості особистості, що характеризує високий, духовний рівень її розвитку. Дійсний патріотизм виступає єдністю духовності, громадянської зрілості і соціальної активності особистості, реалізується в діяльності на благо свого народу і Батьківщини.

Різноманітні складові патріотичного виховання розкрито у сучасних наукових дослідженнях вчених: Т.Гавлітіної, Г.Гуменюк, В. Гонського, М. Качур, В.Каюкова, О. Коркішко, В.Кіндрата, В.Коваль, І. Мартинюка, П.Онищук, В. Поплужного, Ю. Римаренка, О. Сухомлинської та ін.

Різноманітні аспекти організації освітнього процесу в сільських навчально-виховних комплексах розкриваються у сучасних наукових дослідженнях учених В.Г. Кузя (педагогічні основи виховного процесу в комплексі), Н.М. Манжелій (педагогічні умови функціонування сільських навчально-виховних комплексів), І.П. Печенко (соціалізація дітей в умовах сільських навчально-виховних комплексів „Загальноосвітній навчальний заклад – дошкільний навчальний заклад”), В.В. Ферштейна (виховання гармонійної особи в умовах сільського навчально-виховного комплексу) та ін. Дослідження учених переконують, що виховний потенціал села, його соціокультурне середовище є стійким і традиційним для соціальної активності вихованців сільського комплексу, її взаємодії з сільським соціумом, соціального виховання підростаючого покоління. В умовах сільського соціуму у дітей значно раніше формується національна самосвідомість, повага до сімейних традицій, бережне відношення до Батьківщини, до рідного краю, природи та мистецтва.

За визначенням В.Г.Кузя „навчально – виховна робота в комплексі „школа – дитячий садок” базується на таких концептуальних положеннях:

- сучасне гуманне, демократичне суспільство потребує високоосвічених, здорових, готових до праці в ім'я себе, народу, держави, людей ;
- об'єктивною основою формування особистості є родинне виховання, правила, традиції, що діють у родині, в селі (мікросередовище), та соціальне буття, спосіб життя суспільства (макросередовище) ;
- різновікові стосунки, які дають змогу перебувати вихованцям як у позиції об'єктів, так і суб'єктів виховної діяльності;
- в організації педагогічного процесу в комплексі „Школа – дитячий садок” враховуються особливості сільської школи: малокомплектність, контактність та особливості сільського

середовища – відкритий спосіб життя, органічна єдність з природою, більш гуманні (ніж у місті) стосунки між усіма жителями села;

- комплекс стає організатором виховного середовища усіх жителів села;
- сільський комплекс „Школа – дитячий садок” є початковим підрозділом створеної в країні системи неперервної освіти та виховання;

подальше розширення особливостей та функцій комплексу „Школа – дитячий садок” шляхом утворення найновішого закладу в цьому напрямку – „Дитячий садок – школа – родина” [1, с.23-25].

Формулювання цілей статті... Метою даної публікації є розкриття закономірностей та завдань патріотичного виховання підростаючого покоління на основі аналізу педагогічної творчості Василя Олександровича Сухомлинського в умовах сільського навчально-виховного комплексу.

Виклад основного матеріалу... Погляди В.О.Сухомлинського на патріотизм як поняття мають велику цінність для справжніх педагогів та вихователів сучасності, адже недаремно ми користуємось термінами „громадянин”, „громадянин-патріот”, „патріот своєї держави”, які є актуальними в час становлення як національної школи, так і нашої молоді держави. На нас, дорослих (вчителів, вихователів, наставників, викладачів) покладено місію виростити, виховати, виплекати справжню молоду українську еліту – державотворців, демократів, гуманістів, для яких вірність Україні постає невід’ємною ознакою світогляду. Для того, щоб задовольнити найголовнішу соціально-психологічну потребу особистості – потребу в самовизначенні та самоствердженні, ми повинні застосовувати ідеї, думки, погляди, рекомендації, поради В.О.Сухомлинського, творчо їх використовувати, інтерпретувати в сучасних умовах навчально-виховного процесу. Проблему патріотизму В.О. Сухомлинський висвітлював у своїх працях : „Серце віддаю дітям”, „Як виховати справжню людину”, „Народження громадянина”.

У своїй праці „Народження громадянина”

В.О. Сухомлинський обґрунтував і подав структуру духовного світу особистості : розум – почуття – погляди – переконання – воля, суть методологічних підходів до виховання громадянина своєї держави, дієвого патріота практичними прикладами вибудував стратегію виховних впливів на особистість. Кожний навчальний заклад з успіхом має використовувати в своєму навчально-виховному процесі кімнату казки, кімнату думки, в яких вихованці читатимуть книги про відомих людей своєї держави як минулих часів, так і теперішніх, подорожуватимуть в минуле і сучасне Батьківщини. Адже вислів В.О. Сухомлинського, „Сила й ефективність патріотичного виховання визначається тим, наскільки глибоко ідея Батьківщини оволодіває особистістю, наскільки яскраво бачить людина світ і саму себе очима патріота” [3, с.467-468] не втрачає сенсу і в наші дні.

В.О. Сухомлинський сформував закономірності процесу патріотичного виховання :

- глибокі патріотичні почуття і переконання ;
- моральний ідеал ;
- моральна доблесть ;
- патріотичні турботи й тривоги за долю свого народу ;
- патріотична непримиренність;
- патріотична гордість;

та завдання вихователя – „відкрити перед кожним вихованцем усі джерела, якими живиться могутнє почуття любові до Батьківщини. Це і природа рідного краю, слово рідної мови, культ Матері і Батька, Мала Батьківщина, її історичне та героїчне минуле, працелюбність” [6, с.133-135].

Розглянемо трактування цих понять: ”(в пер з грец. Partiotēs _ земляк, співвітчизник) – суспільний моральний принцип діяльного ставлення до свого народу, що віддзеркалює національну гордість і любов до вітчизни, громадянську відповідальність за її долю, а також емоційне підпорядкування особистістю свого життя спільним національним інтересам і виявляється в готовності служити Батьківщині, захищати її від ворогів” [2, 633].

В.О.Сухомлинський під патріотизмом розумів сукупність моральних і політичних ідей, моральних почуттів, в основу яких покладено такі загальнолюдські та національні цінності: „любов до рідної землі, народу, Батьківщини та її минулого, любов до матері, батька, старших у сім’ї, любов до рідної мови, шанобливе ставлення до історії та культури українського народу, працелюбність” [1, с.119-120].

В.О.Сухомлинський ввів у педагогічні словники такі терміни як „дух”, „духовність”, „людяність”, „сердечність”, „повага” тощо. Під патріотичним вихованням він розумів сферу духовного життя людини, яка проникає в усе, що робить, до чого прагне, що любить і ненавидить людина, що формується.

„Азбука” патріотичного виховання за Сухомлинським проста і доступна для кожного вчителя, вихователя. Бо кожній дитині як індивіду притаманні емоції, почуття і переживання, переконання, характер. В.О.Сухомлинський на практиці перевіряв і довів, що саме колектив, побудований на принципі партнерства й співробітництва, виступає основним інструментом виховання особистості. Також ним був використаний ефект різновіковості. Коли старші учні проявляють себе як наставники для молодших, мають спільні інтереси, здібності, спільну працю, то відбувається ненав'язлива передача знань, умінь, досвіду молодшим школярам. Саме через емоції, відчуття, які виникають у дітей під час спілкування в колективі, засвоєння знань та позашкільній діяльності ми формуємо переконання, поліпшуємо мікроклімат колективу, збагачуємо духовний світ школярів, створюємо умови для підвищення соціальної та життєвої компетенції, полегшуємо адаптацію дітей до школи, спонукаємо до виявлення своєї громадянської позиції.

В умовах сільської місцевості є присутніми ті дні, години, хвилини, коли картини, образи навколишнього світу закарбовуються у свідомості дітей. З цього й починається патріотизм. Ми занурюємо дитину у світ звичайних буденних речей, але відкриваємо їх красу, неповторність, чарівність. Мальовничі краєвиди, родюча земля, теплий клімат – це основні духовні, матеріальні, культурні багатства України. В українців на генетичному рівні закладене сприймання виховного впливу природи, що зумовлене постійним зв'язком з природою, особливо в сільській місцевості. Коли вихованці бачать і відчують, то природно для них буде висловити побачене словами. Завдання вихователя на цьому етапі – „відкрити поетичну грань слова, щоб слово стало очима, які бачать красу” [6, с.136]. Зв'язок з природою дає можливість дитині легко сприймати і засвоювати поняття, слова, речення, розвивати зв'язне мовлення, уяву, логічне мислення, порівняння предметів і явищ, зв'язків і наслідків.

У бесіді „Про деякі питання морального виховання” класик педагогічної думки розкриває перед нами практичну значущість понять „патріотичні почуття і переконання”. Щоб виховати морально стійку особистість, треба виховувати в дітях” почуття обов'язку людини перед людиною, перед суспільством, перед Батьківщиною. Обов'язок батька і матері перед дітьми, обов'язок дітей перед батьками. Обов'язок особи перед колективом, обов'язок перед вищими моральними принципами” [5, с.527-528].

Розмірковуючи над тим, що таке „моральний ідеал” Сухомлинський вбачає в ньому гармонійну єдність переконань і життєвої практики. Задля того, щоб виховувати Людину, ми повинні керуватися складеною програмою, планом наших дій, спільних зусиль вчителів, батьків, громадськості, яка в процесі виховання підростаючого покоління змінюється та удосконалюється. „Дуже важливий момент у здійсненні виховної програми – єдність того, що вкладається в людську душу, і того, в чому людина себе виражає, утверджує, виявляє” [5, с.532].

В.О. Сухомлинський наголошував, що патріотичні ідеї перетворюються в стійкі духовні утворення (погляди, переконання, ідеали) за умови, коли дитина виступає в ролі дослідника, шукає і знаходить їх сама в певній системі знань, відомостях, образах, національних звичаях, традиціях, обрядах.

На особливу увагу з погляду всіх видатних педагогів, яка здійснює вагомий вплив на дитину, заслуговує родинне виховання. Сім'я за визначенням В.О.Сухомлинського має різнопланові людські відносини: моральні, господарські, психологічні, духовні, естетичні, виховні. Педагоги і батьки є володарями унікального інструменту – дитячої душі, вразливої, тонкої, неповторної. Тому їм потрібно бути мудрими і обачними. Важливим у сімейному вихованні є те, що воно повинне бути способом життя, а не штучно проведеними „заходами”. У родині дитина повинна радіти життю, виростати в щирості, любові, повазі як до себе, так і до старшого покоління, піклуватися про найменших, бути милосердною. Створена батьками аура духовності, простого сімейного щастя передається дітьми наступним поколінням. Діти сільської місцевості мають більші можливості засвоїти, ввібрати в себе та продовжувати народні звичаї, традиції, обряди, бути духовно більш досконалими у порівнянні з іншими. Логічним звершенням започаткованої В.О.Сухомлинським „батьківської педагогіки” стане за визначенням В.Г.Кузя „подальше розширення комплексу „Школа – дитячий садок” і утворення найновішого закладу в цьому напрямку – комплексу „Дитячий садок – школа – родина” [3, с.25].

Чи не найважливішим чинником патріотичного виховання є виховання дітей на бойових і героїчних традиціях нашого українського народу. Хоча епоха соціалізму мала інші ідеали, вподобання, проте, на нашу думку, треба брати і не забувати найкраще з минулого і нести його в майбутнє. Український народ має своїх героїв, звитяжців, чиї подвиги гідні наслідування молодим поколінням. Тому то і об'єднані зусилля школи, сім'ї, громадськості, самих вихованців по постійній роботі шкільних Музеїв бойової слави, піклуванню про ветеранів Великої Вітчизняної війни, співпраці з воїнам-афганцями, проведенні пошукової роботи дадуть добрий врожай на ниві

патріотичного виховання підростаючого покоління. У дітей, вихованих в душі таких героїчних традицій, знаючих історичне минуле свого народу, люблячих свою „малу” і „велику” Батьківщину проявиться патріотична непримиренність до неправди, зла і патріотична гордість за свій народ, націю, Україну.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, взявши до уваги досвід видатного українського педагога-новатора Василя Олександровича Сухомлинського, справжнього громадянина нашої держави, можна упевнитись в тому, що тема виховання патріотичних почуттів у дітей не втрачає актуальності в наш час. Для кожного вчителя педагогічна спадщина В.О.Сухомлинського є невичерпною скарбницею пізнання, дослідження таких сучасних і незмінних для людства істин. Такі знання допоможуть виростити цілісно сформованих особистостей, духовно багатих, цивілізованих людей, які повинні мати на меті вибудувати високоморальне досконале, гуманістично спрямоване суспільство. Перспективи подальших досліджень, на наш погляд, пов'язані з удосконаленням новітніх педагогічних технологій, сучасних методів впливу на особистість, створення концепцій патріотичного виховання підростаючого покоління.

Список використаних джерел та літератури:

1. Гуманізація навчально-виховного процесу : наук.-метод. зб. „Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю: виховання громадянина”. – Слов'янськ : СДПУ, 2007. – 223 с.
2. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; гол. ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
3. Науково-практичні засади організації освітнього простору в НВК „Школа – дошкільний навчальний заклад” / гол. ред. В. Г. Кузь. – К. : Міленіум, 2005. – 148 с.
4. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5-ти т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1977. – Т. 3 : Народження громадянина. – 669 с.
5. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5-ти т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1977. – Т. 4 : Розмова з молодим директором. – 637 с.
6. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5-ти т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1977. – Т. 1 : Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості. – 653 с.

Анотація

Н.А.Майборода

Педагогические взгляды В.О.Сухомлинского на проблему патриотического воспитания детей в сельских учебно-воспитательных комплексах

Статья раскрывает закономерности и задания патриотического воспитания детей в условиях сельского УВК в педагогическом наследии В.О.Сухомлинского.

Ключевые слова: патриотическое воспитание, патриотизм, сельский учебно-воспитательный комплекс.

Summary

N.O.Mayboroda

Pedagogical views of V.O.Sukhomlyns'kyi at the problem of the patriotic education of children for the country teaching complexes

The article discovers regularity and assignments of patriotic education children in the conditions of the rural (country) teaching educational complex of the pedagogical inheritance of V.O.Sukhomlyns'kyi.

Key words: patriotical education, patriotism, rural(country), teaching education.

Дата надходження статті:

„19” серпня 2011 р.

УДК 372+37(477)(09)

М.М.МАРУСИНЕЦЬ,

*кандидат психологічних наук, доцент, докторант
(м.Івано-Франківськ)*

Організація навчальної взаємодії у контексті ідей В.О.Сухомлинського

*„Навчання – це не механічна передача знань.
Це надзвичайно складні людські взаємини!”*

В.О.Сухомлинський

У статті розгорнено ідеї В.Сухомлинського про роль і місце суб'єкт-суб'єктних, суб'єкт-об'єктних взаємин в організації навчальної взаємодії.

Ключові слова: взаємодія, навчальна взаємодія, рефлексія, вчитель.

Серед глобальних питань сучасної педагогіки проблема навчальної взаємодії займає особливе місце. У більшості психолого-педагогічних досліджень взаємини розглядаються як діади „учень-вчитель”, „учитель-учитель”, „учень-учень”. У навчальній взаємодії позиція вчителя, його професійні якості, в цілому його особистість виступають найважливішим інструментом впливу.

Інтегральною характеристикою такого впливу є комунікативність (спілкування). В.Сухомлинський розглядає комунікативність як професійно-особистісну якість педагога, що характеризується потребою у спілкуванні, здатністю легко вступати в контакт, викликати позитивні емоції у співрозмовників, відчувати задоволення від спілкування.

За сучасними вченнями, комунікативність містить три основні компоненти: комунікабельність, відчуття соціальної спорідненості, альтруїзм. Що заважає комунікабельній педагогу бути комунікативним? Отримуючи задоволення від спілкування, він часом діє у власних інтересах, не збуджуючи позитивних емоцій в учнів, чим блокує контакт з ними.

Водночас, окремим педагогам властива гіпертрофована комунікабельність, їхня надокучливість втомлює, нетактовність через надмірну допитливість, пригнічує. Гіперкомунікабельність – риса особистості педагога, що зумовлює такий рівень організації процесу спілкування, який характеризується великою кількістю поверхових контактів, у яких центром комунікації є ця людина.

Серед педагогів трапляються і некомунікабельні, які не виявляють ініціативи у спілкуванні, на запитання учнів відповідають здебільшого односкладно, незацікавлено. Це гіпокомунікабельні педагоги. Брак взаємовідносин з учнями спостерігається через відсутність інтересу до співрозмовника, невеликою кількістю контактів, пасивною позицією в комунікативному акті. З приводу цього В. Сухомлинський писав: „Якщо спілкування з багатолюдним колективом приносить вам головний біль, якщо вам краще працювати на самоті, ніж поряд з великою групою товаришів, – не вибирайте своєю професією вчительську працю” [5].

Зауважимо, що рівень комунікативності залежить від соціальних установок учителя. Комунікабельність як складова комунікативності стає значущою за умови відчуття педагогом соціальної спорідненості з оточенням (учнями, колегами, батьками), коли він не протиставляє себе, свій досвід, а об'єднується зі співрозмовниками, що й забезпечує суб'єкт-суб'єктні стосунки у взаємодії. Прагнення до взаємодії разом із безкорисливими, альтруїстичними тенденціями засвідчує, в ім'я кого і чого працює вчитель. Альтруїзм полягає в домінанті на інтересах співрозмовника, що є вже ознакою професійної діалогічної взаємодії.

Щоб легко вступати в контакт, потрібно відчувати іншу людину, усвідомлювати результати своїх дій у спілкуванні, тобто володіти здатністю сприймати й розуміти іншого.

Емпатія – співпереживання, розуміння будь-якого почуття – гніву, печалі, радості, що його переживає інша людина, і відповідний вияв свого розуміння цього почуття. Це „гарячий” спосіб пізнання іншого (як мама відчуває дитя, вчитель сприймає учня), здатність відчувати кінетику в змінах міміки та пантоміміки, що виявляють почуття. Таке „занурення” у світ дитини називається рефлексією. Сам В.Сухомлинський володів такою здатністю. Він повчав молодих вчителів не бути байдужими до дітей, відчувати радість або біль іншого, так, як це „начебто” відчуває він сам, сприймати їх недоліки, як свої. При цьому обов'язковим повинен залишатися відтінок „начебто”: начебто це я радію чи засмучуюся... Це означає тимчасове життя іншим життям, делікатне перебування в ньому без оцінювання й осуду”. Рефлексія у його розумінні не тільки знання чи розуміння іншого, а знання того, як учень, колега, батьки сприймають учителя, розуміють його. Змістом такого взаємовідображення є суб'єктивне відтворення внутрішнього світу співрозмовника самого вчителя.

Здатність до рефлексії як уміння подумки поставити себе на місце іншого є дуже цінною особистісною якістю педагога. Отже, емпатія як „занурення” в почуття іншої людини і рефлексія як „видумування” є важливими механізмами взаємопроникнення у процес взаємодії. Пам'ятаймо, що, розуміючи іншого, потрібно й діяти так, як того хоче інший, знайти ті позитивні прагнення, на які можна спиратися, вибудовуючи взаємодію.

Взаємодія – це універсальна категорія, яка проявляється:

- у взаємопереході, породженні одним об'єктом іншого;
- у відносинах, або зв'язках (безпосередніх чи опосередкованих);

У широкому практичному сенсі, навчальна взаємодія – це будь-яка взаємодія вчителя і учня. У наукових і практичних доробках В.Сухомлинського навчальна взаємодія представлена як суб'єкт-об'єктні відносини, що розвивають обидві сторони навчального процесу через традиційний репродуктивний (інформаційний) спосіб навчання та об'єкт-суб'єктні відносини, коли вчитель стає предметом вивчення.

Вона може носити характер не тільки безпосередніх навчальних контактів. Це можуть бути й паузи, розмірковування й усвідомлення в подальших тимчасових просторових відрізках, це невидимий для ока обмін енергіями, думками, відчуттями.

Основними її критеріями є:

- предметність (наявність зовнішньої мети або об'єкта для поєднання зусиль обох сторін);
- ситуативність (відносна нестабільність контакту);

- експліцированість (доступність для стороннього спостереження і реєстрації);
- рефлексивна багатозначність;

Якими бачать учні вчителя? Як сприймають його? З ким ідентифікують?

Для учнів початкових класів здебільшого значимою є сама зовнішність вчителя, одна його (навіть мовчазна) присутність викликає потік творчої енергії або, навпаки, пригніблює їх.

Для налаштування позитивної навчальної взаємодії вчитель також повинен з'ясувати для себе

Які переживання виникають у вчителя щодо сприйняття учнів класу? Як рефлексує вчитель стосовно того, наскільки може задовольнити дитячі мрії, потреби, інтереси? Наскільки глибоко намагається проникнути в індивідуальне життя кожної дитини, щоб зрозуміти і відкрити її для себе й інших, змусити вірити в себе, у свої можливості, розкрити відповідні здатності, і т.ін. Для прояву такої рефлексивної взаємодії доцільно вжити формулу: суб'єкт-об'єкт-суб'єктні відносини в навчальному процесі – коли об'єктом стає навчальний матеріал або людина.

Відтак, організація навчально-виховного процесу у початковій школі значною мірою залежить від характеру такої взаємодії. Забезпечуючи навчальну взаємодію, вчитель здійснює вплив не лише змістом того, чому і як навчає, а й своїм прикладом, поведінкою, звичками, манерами, ставленням до справи, до інших людей і самого себе. Одним із головних завдань організації навчальної взаємодії метр педагогіки вбачав у її наповненості реальним змістом, метою і спільною діяльністю.

В.Сухомлинський зауважував, що в процесі такої взаємодії вчитель має проявляти до учнів належну повагу незалежно від їхньої функціональної спроможності (відчуття впевненості у собі, самодостатність). Формування цих та інших якостей припадає на молодший шкільний вік. Учителю необхідно пам'ятати про сензитивні межі формування в учнів поваги до себе, до інших.

Повага, за В.Сухомлинським, – єдиний пласт, на якому можна очікувати зустрічну активність. У чому проявляється повага до учня? Вчений радить скористатися відомими, традиційно визнаними дидактичними прийомами: бути уважними один до одного, до висловлювань, створювати зрозуміле і прогнозоване навчальне поле, бути емоційно стриманими, терпеливими, чуйними і справедливими до оцінки і самооцінки як особистісних так і навчальних досягнень учня. Для успішного налагодження взаємостосунків між учителем і учнем необхідно, першому, більше застосовувати під час навчання такі діалогічні прийоми взаємодії, як: стимулювання, запитання, звернення, пропозиції, надання можливостей вибору способу виконання, опора на минулий досвід, оцінювання та самооцінювання, прогнозування тощо. Важливою умовою високої ефективності застосування таких прийомів є вміння вчителя слухати і чути, визначати у розмові з учнем раціональне зерно та надавати йому належної емоційної та когнітивної ваги.

Дотичною до названої вище тези є ідея Василя Олександровича про неповторність особистості дитини та її виховання. Учень, за В.Сухомлинським, – повноцінна особистість, яка має право на свободу, автономію, власний вибір, самостійність, індивідуальність. Тільки на такому ґрунті успіх дає змогу дитині відчувати зацікавленість і доброзичливість учителя, який передусім повинен бути справжнім другом і наставником.

Він повчав педагогів прагнути до того, щоб відчувати дитинство, з мудрістю і розумінням ставитися до найрізноманітніших необачних дитячих учинків, відчувати серцем їх світ, берегти їхні прагнення, стати другом і наставником, зберігати гармонію і доброзичливих стосунків. Звісно, такий процес неможливий без спілкування та спільної діяльності, мотивованої потребою учителя та учнів один в одному. Він писав, що цінність людської особистості незаперечна, її не можна вимірювати тимчасовими успіхами або невдачами. Цінність у ній самій. Невдачі – природна частина нашого досвіду. Ресурси особистості – невичерпні, а здатність до змін – природне явище. Тому треба вірити в усе добре кожної дитячої особистості і цією вірою, повагою керуватися у своїх вимогах до неї.

Таким чином, здатність педагога прийняти дитину у свій не заперечує принципового й вимогливого ставлення до учня. Вимогливість дає позитивні результати стосовно зростання особистості не лише на тлі прийняття особистості й бажання допомогти їй. Звичайно, є ситуації, коли треба підтримати учня, допомогти йому, словом або поглядом подолати хвилювання (наприклад, під час відповіді чи рішення складного завдання). У таких випадках особливо треба проявити вчителю витримку, доброзичливість і педагогічний такт, увагу до думок і переживань дитини.

Педагог дає настанови вчителям про те, що в процесі такої взаємодії не варто забувати про психологічні особливості індивідуального та вікового розвитку учнів, про потребу самоствердження, про деяку демонстративну поведінку, про підвищену емоційність, тривожність, впертість. До усіх цих змін педагог повинен ставитися із розумінням і толерантністю.

Якщо такі або інші прояви набувають демонстративного характеру, то вчитель не має залишати їх поза увагою, оскільки існує культура (норми) взаємин, якими регулюється соціальна поведінка, і яку необхідно дотримуватися.

Таким чином, педагогічні міркування Василя Сухомлинського щодо організації суб'єкт-суб'єктних, суб'єкт-об'єктних взаємин не втратили своєї ваги і залишаються актуальними донині.

Список використаних джерел та літератури:

1. Бондар Л. С. В. О. Сухомлинський про міжособистісні стосунки / Л. С. Бондар // Педагогіка і психологія. – 1998. – № 3 (20). – С. 21–24.
2. Булах І. С. Психологічні аспекта міжособистісної взаємодії викладачів і студентів : навч. посіб. / І. С. Булах. – К. : Нац. пед. ун-т, 2002. – 350 с.
- Калмиков Г. В. Суспільство. Особистість. Взаємини. Громадянськість: гуманістичний погляд В.О.Сухомлинського у майбутнє : навч. посіб. для студ. вищих навч. закладів / Г. В. Калмиков. – К. : Переяслав-Хмельницький державний педагогічний інститут, 2002. – 180 с.
3. Кон И. С. В поисках себя: личность и ее самосознание / И. С. Кон. – М. : Политиздат, 1984. – 335 с.
4. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г. С. Костюк. – К. : Рад. школа, 1989. – 608 с.
5. Савченко О. Я. Навчально-виховне середовище сучасної школи: діалог з В. О. Сухомлинським / О. Я. Савченко // Наук. віс. Микол. держ. ун-ту. Пед. науки : зб. наук. праць. Миколаїв. держ. ун-ту ім. В. О. Сухомлинського ; редкол. : [В. П. Андрущенко, І. Д. Бех, А. М. Богуш та ін.]. – Миколаїв, 2004. – Вип. 8.
6. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5-ти т. / В. О. Сухомлинський. – Т. 2. – К. : Рад. школа. – 670 с.

Анотація

М.М.Марусинец

Организация учебного взаимодействия в контексте идей В.А.Сухомлинского

В статті представлені ідеї В.Сухомлинського о ролі суб'єкт-об'єктних, суб'єкт – суб'єктних взаимоотношень в організації навчаючого взаємодія.

Ключевые слова: *взаємодія, навчаюче взаємодія, рефлексія, учитель*

Summary

М.М.Marusynets'

Organization of Educational Interaction in the Context of V.O.Sukhomlyns'kyi's Ideas

The article presents the ideas of V.O.Sukhomlyns'kyi about the role of subject-object and subject-subject relations in the organization of teaching interaction.

Keywords: *interaction, instructional interaction, reflection, teacher.*

Дата надходження статті:

„2” вересня 2011 р.

УДК 373:37.035.6

М.В.МАТІШАК,

*кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник
(м.Івано-Франківськ)*

Педагогічні умови формування етновиховного середовища початкової школи

У статті висвітлена проблема етнокультурного виховання школярів. Проаналізовано актуальність етнокультурної складової в освітньому просторі України, виділено педагогічні умови формування етновиховного середовища початкової школи, визначено особливості етнічної соціалізації молодшого школяра.

Ключові слова: *етнокультурна освіта, етновиховне середовище, етнічна соціалізація.*

Постановка проблеми в загальному вигляді... Сучасна освіта повинна забезпечити готовність особистості до життя в полікультурному світі: толерантно відноситися до представників різних етносів, примножувати цінності національної культури та громадянського суспільства, оберігати власну етнічну самобутність. Основою етнокультурного виховання школярів повинні бути педагогічні традиції українського народу, загальнолюдські принципи, здобутки світової культури.

Цілеспрямована етновиховна діяльність необхідна для забезпечення політичної стабільності в країні й потребує підтримки зі сторони державних структур прав, соціального статусу, національної самобутності кожного етносу. Основні засади етнокультурної політики Української держави закріплені в Конституції (Основному Законі) України, в Законах „Про національні меншини в Україні”, „Про свободу совісті та релігійні організації”, „Про охорону дитинства”, „Про об'єднання громадян”, Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку Української державності, Програмі виховання дітей та учнівської молоді в Україні, Національній

доктрині розвитку освіти в Україні, інших чинних документах, а також у міжнародно-правових актах, ратифікованих Верховною Радою України. До прикладу, Національна доктрина розвитку освіти містить положення про те, що „держава повинна забезпечити...збереження та збагачення українських культурно-історичних традицій, виховання шанобливого ставлення до національних святинь, української мови, а також до історії та культури всіх корінних народів і національних меншин, які проживають в Україні, формування культури міжетнічних і міжособистісних відносин” [4].

Аналіз досліджень і публікацій... Проблема етнокультурного виховання української молоді привертає увагу багатьох дослідників. Зокрема В.Свтух акцентує увагу на важливості проведення масових заходів, спрямованих на відродження й активне функціонування культур різних етнічних спільнот: проведення всеукраїнських фестивалів, форумів, конкурсів, широке використання засобів масової інформації та включення в навчальні плани шкіл та вищих навчальних закладів курсів з історії та культури етнічних спільнот, які проживають на території України.

І.Лощенова вказує на необхідність розвитку пізнавальних та невербальних умінь і навичок, які дають дитині змогу вступати в контакт з іншими культурами та їхніми носіями.

О.Джуринський, Г.Дмитрієв, Т.Поштарьова надають перевагу таким методам навчання та виховання: діалог, дискусія, моделювання, рольові ігри, евристичні бесіди, робота з першоджерелами для розвитку навичок міжкультурного спілкування.

Значущість культурно-соціального аспекту сімейного виховання виділяють Е.Заредінова, Т.Кравченко, В.Федяєва.

О.Галай, В.Ковтун, О.Чебан наголошують на важливості вивчення національних традицій, звичаїв, творчості як передумови полікультурного становлення особистості.

Узагальнюючи теоретичні і практичні напрацювання вчених зазначимо, що вони зазвичай зосереджують свою увагу на засвоєнні учнями елементів етнокультури як об'єктивної реальності (звичаї, обряди, традиції, народна творчість тощо). Проте для формування етнокультурної компетентності учнів вирішальне значення має усвідомлення своєї приналежності до тієї чи іншої етнічної групи і особливості сприймання культури власного етносу та інших народів. Як зазначають дослідники: „Дитина повинна жити рідною культурою, а інші культури вона повинна знати. Жити і знати – ось у чому глибинна відмінність в організації педагогічного процесу по відношенню до різних культур” [10, с.112].

Формулювання цілей статті... Метою статті є аналіз актуальності проблеми етнокультурного виховання дітей та молоді і виділення педагогічних умов формування етновиховного середовища початкової школи.

Виклад основного матеріалу... Етнокультурна спрямованість освіти – це така характеристика освіти, яка показує, в якій мірі її завдання, мета, зміст, технології виховання і навчання орієнтовані на розвиток і соціалізацію особистості як суб'єкта етносу і як громадянина держави, здатного до самовизначення в умовах сучасної світової цивілізації [3, с.394].

Етнокультурна спрямованість освіти реалізується за умови дотримання принципів побудови і розвитку національної школи. Серед них:

- *Принцип включення вихованців в єдину етнокультурну традицію.* Національна школа повинна відображати в своїй діяльності зміст накопиченого фонду національних цінностей, досягнень свого етносу, особливостей його соціально-історичного досвіду. Опіраючись на національну культуру, школа створює для учнів ситуацію духовного комфорту, відчуття соціальної захищеності, тому що сприяє самоідентифікації особистості дитини. Включення вихованців у рідну етнокультурну традицію є успішним при умові застосування основного принципу національної школи – принципу реалізації конституційного права виховання і навчання учнів рідною мовою.

- *Принцип переходу від національної культури до пізнання культур народів спільного проживання в державі і прийняття світових культурних цінностей.* У зв'язку з цим М. Стельмахович зазначав: „той, хто любить свій народ, як правило, з повагою ставиться до інших народів; той, хто знає й шанує свою національну мову й культуру, як правило, прагне оволодівати й іноземними мовами, досягнути загальнолюдські культурні здобутки. Через засвоєння своїх, власних, народних, національних надбань можна по-справжньому опанувати загальнолюдськими духовними цінностями” [8, с.164]. Дослідник наголошує на тому, що міжнаціональне зближення має відбуватися на ґрунті розвитку народних національних культур.

- *Принцип діалогу культур* – основа взаємного збагачення і саморозвитку культур.

Перспективність розвитку національної школи залежить від реалізації системного підходу, який охоплює весь комплекс проблем щодо етнокультурної спрямованості освіти: філософських,

правових, економічних, змісту освіти, технологій навчання і виховання, наукового, навчально-методичного, кадрового і матеріально-технічного забезпечення. [3, с.395]

Отож, національна школа має відрізнятися „не національним аранжуванням” загальнолюдських цінностей, а національною культурою, доповненою і збагаченою інформацією про культуру інших народів.

Основними завданнями етнокультурної освіти є: соціокультурна ідентифікація особистості, засвоєння системи понять і уявлень про етнокультурне середовище, збереження і примноження культури власного народу, позитивне ставлення до культурної самобутності різних етносів тощо.

Комплексний підхід до реалізації етнокультурної спрямованості освіти, на нашу думку, передбачає створення етновиховного середовища початкової школи. У загальнонауковому значенні середовище – це сукупність природних і соціальних умов і впливів, що оточують людину; це життєвий простір, який активно чи пасивно діє на свідомість, почуття людини [7]. Навколишнє середовище діє прямо і опосередковано, а в школі тим дужче, чим органічніше вписується у цілеспрямований виховний процес.

Молодший школяр має прямі чи опосередковані зв'язки з природним, соціальним, навчальним, ігровим, технологічним і психопедагогічним середовищем. „Вихованість, навченість сучасної дитини – результат не лише діяльності вчителя, а й впливу всіх перелічених середовищ” [7, с.74].

Проте, виникають суперечності між вимогами до формування етнокультурного середовища сучасної початкової школи і відсутністю цілеспрямованої діяльності, насиченої морально-етичним змістом. Як зазначає О. Савченко: „... маємо спеціально створювати виховні і розвивальні ситуації, коли активно працюють моральні почуття, інтерес, мимовільна увага, пам'ять. Надзвичайно важливо, щоб дитину оточувало естетично-привабливе розвивальне і виховне середовище. Причому не створене раз і назавжди, а мінливе, змінюване педагогами, батьками разом з дітьми” [7, с.107].

Крім того, недостатньо забезпечити учнів теоретичними знаннями, потрібно сформувати вміння дотримуватися поведінки, яка відповідає загальнолюдським нормам і принципам. Урахування умов середовища, в яких перебуває дитина, вікових індивідуально-психологічних характеристик особистості, реалізація компетентнісного підходу до навчально-виховного процесу дозволить ефективно здійснювати етновиховну діяльність.

Етновиховне середовище розглядаємо як сукупність підсистем, які цілеспрямовано забезпечують досягнення освітніх цілей учасниками навчального процесу на засадах поваги до національних традицій, культурних цінностей різних народів.

На основі аналізу досліджень О.Горчакової, В.Мастерової, В.Ясвіна нами виокремлено компоненти етнокультурного середовища сучасної школи. Це:

Соціально-психологічна складова – суспільство і взаємовідносини між людьми. Особливістю етнокультурного освітнього середовища є те, що учасники навчально-виховного процесу (представники різних національностей, носії різних культур) будують взаємовідносини опираючись на свої уявлення про взаємодію. Крім того, соціально-психологічна складова включає особливості менталітету, стереотипів та традицій поведінки, притаманних тому чи іншому етносу. Причиною проблем при організації взаємовідносин можуть бути культурні відмінності, різні системи цінностей, розуміння соціальних ролей тощо.

Інформаційна складова – це інформація, необхідна для здійснення навчально-виховного процесу в умовах полікультурності. Доступ до такої інформації може бути ускладнений через недостатнє знання мови, або через нерозуміння важливості інформації учасниками навчально-виховного процесу.

В інформаційну підсистему входить також нормативно-правове забезпечення навчання громадян різних національностей та іноземних громадян. Накази й розпорядження, а також документація, що видається в навчальному закладі і пов'язана з організацією та забезпеченням навчально-виховного процесу в умовах полікультурності, також є складовою частиною інформаційної підсистеми. До окремої категорії відноситься навчальна інформація.

Педагогічна складова – це закономірності, принципи, засоби, способи, методи і технології, форми організації навчання та виховання учнів різних національностей і культур, навчально-методичне забезпечення навчального процесу (план роботи, програми, спеціально розроблені підручники, навчальні посібники, робочі зошити тощо).

Матеріально-технічна складова – технічні засоби забезпечення навчально-виховного процесу і побутові умови учасників навчально-виховного процесу, які належать до різних національностей і культур.

У міру дорослішання дитини її оточення розширюється, тим самим компоненти виховного середовища природно змінюються. К. Приходченко зазначає: „Особистісний світ дитини

розвивається від індивідуального до духовно-практичного досвіду людства з метою виховання людини культури, здатної до відтворення природно-культурного середовища з опорою передусім на національну культуру” [5, с.23].

Етнізація або етнічна соціалізація дитини починається в дошкільному та молодшому шкільному віці, з участі дитини у сімейних звичаях та обрядах, із народної пісні, причетності до народної творчості. У цьому віці формується культ рідного дому, сім’ї, рідного міста чи села, що є основою щодо подальшого усвідомлення дитини себе як частини нації.

У молодшому шкільному віці, згідно з результатами досліджень, отриманими О. Романовою (Білорусія), спостерігається суттєве зростання етнічних знань, не просте повторення, а систематизація інформації, отриманої від дорослих [9].

Етновиховну діяльність необхідно інтенсифікувати в молодшому шкільному віці, тому що саме в цей час „...формується не лише відчуття себе представником певної етнокультурної групи, систематизуються знання про інші народи та їх культури, але й формуються ставлення до них, своєрідна їх „оцінка”, основи поведінкової моделі до своєї та інших етнічних груп” [1, с.42]. Крім того, молодший шкільний вік характеризується психолого-педагогічними передумовами для формування навичок міжетнічної комунікації, толерантності: „...дитина оволодіває елементарним вмінням та навичками підтримки та збереження міжособистісної злагоди, запобігання та мирного розв’язування конфліктів; здатністю брати до уваги думку товаришів та опонентів; орієнтацією на дорослого як носія суспільних еталонів та морального авторитета” [6].

Ефективність формування етновиховного середовища початкової школи підвищується за сукупності таких педагогічних умов:

- розробки змісту, форм, методів і технології етнокультурного виховання молодших школярів і їх упровадження в навчально-виховний процес;
- дотримання системного підходу, що забезпечує єдність теоретичних і практичних знань;
- розвитку в учнів емоційно-позитивного ставлення до здобутків власної культури та розуміння цінностей інших народів;
- стимулювання поведінки в безпосередньому зв’язку з практичним відпрацюванням відповідних умінь і навичок;
- дотримання основних принципів особистісно орієнтованого та діяльнісного підходів;
- підвищення педагогічної культури батьків.

Моделювання етновиховного середовища на основі виділених нами педагогічних умов дозволяє із розрізнених заходів, подій, свят, контактів тощо спроектувати модель етновиховної системи, яка об’єднує чинники впливу за певною метою, координує заходи, визначає ритм повсякденного життя і реальні перспективи етнокультурного розвитку учнівського і вчительського колективів у школі, класі, групі. Такий підхід є необхідним для співвіднесення мети і очікуваної результативності.

Якщо виховний процес стає керованим, тоді можна визначити його стан, оцінювати його ефективність за певними критеріями і показниками [7, с.40].

Висновки... Отож, підсумовуючи, можемо зазначити, що поняття „етновиховне середовище” є феноменом педагогічної дійсності і поряд з виховною системою є дієвим засобом етнокультурного виховання молодшого школяра. Етновиховне середовище стане істотним фактором особистісного розвитку школяра за умови дотримання комплексного підходу до проблеми. Неорганізоване у виховному плані середовище здатне негативно впливати на формування особистості дитини, незважаючи на зусилля педагогів.

Для створення етновиховного середовища початкової школи необхідно: визначити основні його компоненти і те, що буде їх об’єднувати; органічно вписати у процес творення етновиховного середовища дітей на доступному для них рівні; залучити до партнерської взаємодії всіх суб’єктів навчально-виховного процесу.

Список використаних джерел та літератури:

1. Заредінова Е. Проблеми формування міжетнічної толерантності в учнів початкових класів (психолого-педагогічний аспект) / Е. Заредінова // Постметодика. – № 2 (86). – 2009. – С. 41–43.
2. Кириченко В. І. Виховний простір: сутність і технологія створення [Електронний ресурс] / Кириченко В. І., Ковганяч Г. Г. // Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vlush/Ped/2010_16_2/7.pdf.
3. Мацейків Т. Етнокультурна спрямованість шкільної освіти і виховання / Т. Мацейків // Гірська школа українських Карпат. – №4–5. – 2008–2009. – С. 394–397.
4. Національна доктрина розвитку освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.mon.gov.ua/laws/Ukaz_Pr_347.doc.
5. Приходченко К. Характеристика різнобічних якостей освітнього середовища / К. Приходченко // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – № 16 (203). – Ч. II. – 2010. – С. 23–31.

6. Основні орієнтири виховання учнів 1-12 класів загальноосвітніх навчальних закладів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.mon.gov.ua/education/average.
7. Савченко О. Виховний потенціал початкової школи: посібник для вчителів і методистів початкового навчання / О. Савченко. – [2-ге вид., доповн., переробл.]. – К. : Богданова А. М., 2009. – 226 с.
8. Стельмахович М. Українська родинна педагогіка / М. Стельмахович. – К. : ІСДО, 1996. – 288 с.
9. Стефаненко Т. Этнопсихология / Т. Стефаненко. – М. : ИПРАН Академический Проект, Екатеринбург, 2000. – 320 с.
10. Шадриков В. Философия образования и образовательная политика / В. Шадриков. – М. : Логос, 1993. – 181 с.
11. Тайчинов М. Развитие национального образования в поликультурном, многонациональном государством / М. Тайчинов // Педагогика. – 1999. – № 2. – С. 25–35.

Анотація
М.В.Матишак

Педагогические условия формирования этновоспитательной среды начальной школы

В статье рассматривается проблема этнокультурного воспитания учеников. Проанализирована актуальность этнокультурного компонента в образовательном пространстве Украины, выделены педагогические условия формирования этнокультурной среды начальной школы, определены особенности этнической социализации младших школьников.

Ключевые слова: этнокультурное образование, этновоспитательная среда, этническая социализация.

Summary
M.V.Matishak

Pedagogical conditions of forming ethnocultural environment of primary school

The article deals with the problem of ethnocultural education of junior schoolchildren. The actuality of ethnocultural component in the educational environment of Ukraine is analyzed, pedagogical conditions of forming ethnocultural environment of primary school are selected, features of ethnic socialization of junior schoolchildren are presented.

Key words: ethnocultural education, ethnocultural environment, ethnic socialization.

Дата надходження статті:

„2” вересня 2011 р.

УДК 37.036(045)

В.П.МАЦЬКО,

доктор філологічних наук, доцент

(м.Хмельницький)

Виховний потенціал художнього слова Василя Сухомлинського

Вперше зацікавлюється увага на педагогічному, виховному значенні під кутом зору художнього слова видатного українського вченого В.Сухомлинського. Наголошено на українськості формування підростаючого покоління, прищеплення їм доброти, милосердя, патріотизму, любові до природи, краси рідної землі.

Ключові слова: виховний потенціал, художнє слово, оповідання, казки, методика викладання уроку.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Видатний український педагог В.Сухомлинський, працюючи в сільській школі на Кіровоградщині в другій половині ХХ століття, не міг, звичайно передбачити дитину початку ХХІ століття. Актуальність полягає в тому, що сучасне урбанізоване середовище різко відмінне від середовища, в якому живе й сучасна сільська дитина. Міська дитина не знає ні барвистих весняних лук, ні широкого безкрайнього степу, ні співу жайвора, ні тихих росяних світанків, ні чарівних миттєвостей заходу сонця, ні журливого співу потічка – тобто не знає всього того, що майже щоденно відкривав своїм вихованцям видатний педагог, справедливо вважаючи, що відкриття краси природи є могутнім засобом виховання. Така краса, сприйнята дитиною, виховує у ній доброту, естетичну витонченість, любов до рідної землі, формує потребу зберігати природу, тобто формує моральну серцевину майбутнього громадянина України. Це і є фундаментальною константою Сухомлинського. Торкаючись виховного процесу засобами художнього слова, дослідники не звертають особливої уваги на твори для дітей, що вийшли з-під пера видатного педагога.

Мета публікації – розкрити художні засоби, що ними оперує автор у творах для дітей, описуючи природу, життя тварин, людські стосунки, високе почуття патріотизму, милосердя. Казки, оповідання Сухомлинського несуть у собі значний виховний потенціал і сьогодні.

Приступаючи до викладу основного матеріалу скажемо, що нам випало жити в час, коли народжуються люди нового покоління. І головна риса останнього формується як діагноз – синдром дефіциту уваги з гіперактивністю (СДУГ). Цей синдром є результатом багатьох чинників – тут і матері, що вели неправильний спосіб життя (скажімо, курили й матюкалися), й екологія, і

харчування модифікованими продуктами, і агресивне та інформаційно ущільнене середовище, і гіподинамія, викликана комп'ютерною залежністю. Нині школа хоч і стривожена, але не розгублена. Учителі готові працювати з такими дітьми.

Але у них залишилася єдина альтернатива – гуманна педагогіка з її дуже складними технологіями. Один із найбільш відомих американських педагогів Роберт П. Оккер пише: „Моє бачення майбутнього навчання та виховання „нових” дітей ґрунтується на безумовній любові. У цьому суть людства нової епохи. Всі, хто працює в галузі освіти, мають володіти добрим серцем і тонкою душею, щоб із сьогоднішніх дітей виховати людей майбутнього. Справжні вихователі будуть турбуватися про тіло, душу і дух людини майбутнього, щоб вона була всебічно підготовлена до життя вільною, мудрою та незалежною. Викладачі та вихователі, що стануть піонерами у цій справі, зроблять велику послугу людству”.

За методикою Сухомлинського, найперше – це глибока повага до учня, й водночас уміле поєднання з високою вимогливістю до нього. Учень ніколи не відчуває себе приниженим, що відповідно зніме проблему дитячої та підліткової озлобленості на „увесь світ”. А ще – виховання красою. За Сухомлинським, діти не лише повинні сприймати красу довкілля, а й повинні стати її творцями, зростаючи до професійного рівня. Науковцями доведено, що творча особистість менш агресивна, життя сприймає таким, яким воно є, легше переносить труднощі, проявляє милосердя до тих, хто його потребує. Творчість, фізична витривалість знімає отой сумнозвісний синдром дефіциту уваги, що ним страждає більшість сучасних школярів. Культ слова, культ фізичного гарту, культ матері і Батьківщини є домінуючим у виховному процесі. І такий культ, безумовно, мусить базуватися на принципах добра, краси і радості – тріумфу гуманної педагогіки. Маємо ще один культ Сухомлинського, про який дослідники не говорять – це культ українськості, українського менталітету, який виразно постає в його поезії:

Я був на далекій чужині...

Я був на далекій чужині,
Там небо таке ж голубе,
Та тільки нема Батьківщини,
Нема там, Вітчизно, тебе,

Бо в ріднім краю над землею
Чистіша і глибша блакить.
І сонце Вітчизни моєї
Яскравіше в небі горить.

Я слухав пісні на чужині —
Хороші думки в тих словах,
Але то не крила орлині,
Що є в наших рідних місцях.

Читаючи твори Василя Сухомлинського, ми на кожному кроці стикаємося з культом гуманного виховання дитини. А спадщина педагога є надзвичайно щедрою і багатогранною, а саме: написав понад сорок книжок, 600 статей, 1200 казок та оповідань для дітей. Центральна праця „Серце віддаю дітям” побачила світ 30 мовами світу.

Заглиблюючись в словесне море Сухомлинського, відчуваємо, як педагог вдало об'єднав ідею всебічного розвитку особистості з ідеєю гармонійного розвитку суспільства. Він зацентрував на концепції функціональної єдності людини: душа, дух, тіло. В. Сухомлинський не втомлювався говорити: „Діти повинні жити у світі краси, гри, казки, музики малюнка, фантазії, творчості” [3].

Методика проведення уроку, скажімо, у четвертому класі, в якому заторкуються аксіологічні моделі, учитель може зразково зупинитися на мотивації навчальної діяльності учнів, розглянувши оповідання „Сергійкова квітка”. Спершу вчитель читає оповідання (первинне сприймання). Згодом учні самостійно працюють над текстом:

В. Сухомлинський. СЕРГІЙКОВА КВІТКА.

Сьогодні передостанній день навчання. Четверо хлопчиків прийшли до школи раноранесенько. Посідали під високим дубом і почали хвалитися батьківськими подарунками.

Петро показав хлопцям ніжик. Це був чудовий ніжик з мідною колодочкою, а на колодочці намальований кінь і на ньому вершник.

- Добрий ніжик, – сказали хлопці.
- Це мій ніжик, – похвалився Петро.

Максим показав хлопцям ліхтарик. Такого ліхтарика вони ніколи не бачили. На білій ручці його було вирізьблено дивовижного птаха.

- Добрий ліхтарик, – сказали хлопці.

- Це мій ліхтарик, – похвалився Максим.

Гриць показав металевого соловейка. Доторкнувся до нього губами, подув, і той заспівав.

- Добрий соловейко, – сказали хлопці.

- Це мій соловейко, – похвалився Гриць.

Хлопці чекали: а що ж у кишені Сергійка?

- Ходімо зі мною.

Він повів хлопців у гущавину чагарника й показав квітку. Вона цвіла під кущем акації. Це була прекрасна квітка. На її блакитних пелюстках тремтіли краплини роси, і в кожній краплині горіло по маленькому сонцю.

- Яке диво! – зітхнули хлопці.

- Але ж це не твоя квітка, – сказав Петро. – Ти ж не можеш узяти її з собою...

- А навіщо мені брати квітку з собою? – запитав Сергійко.

- Ти ж не можеш її на щось поміняти, – доводив Максим.

- А навіщо мені квітку міняти? – усміхнувся Сергійко.

- Пхе, і я можу сказати: це моя квітка, – мовив Гриць.

- А хіба від цього вона стане гіршою? – здивувався Сергійко.

Після прочитаного тексту учитель звертається до дітей, аби вони пригадали, що ж таке оповідання, як жанр художньої літератури. (Це розповідний прозовий твір про різні випадки з життя людей, тварин, або про природу).

Вчитель звертається до класу, аби діти пригадали оповідання, казки і легенди Сухомлинського, які читали у 2 й 3 класі. („Слід”, „Сьома дочка”, „Я хочу сказати своє слово”, „Горбатенька дівчинка”, „По волосинці”, „Як же все це було без мене?”).

Якщо учні не ознайомлені з автором оповідання, тоді треба сказати, що Сухомлинський 35 років працював вчителем і директором школи на Кіровоградщині. Постійно спостерігав за життям і поведінкою дітей, а потім на основі цих спостережень написав чимало казок-мініатюр, оповідань, легенд. В них автор навчає доброти, щирості, людяності, справедливості.

Далі поставити дітям ряд запитань, на які вони дадуть відповідь. (Чим цікаве це оповідання „Сергійкова квітка”, чому воно вчить, який незвичайний подарунок подарував хлопчик своїм товаришам і до чого закликає автор своїм оповіданням?). Сергійко подарував своїм друзям (Петрові, Максимові Грицю) красу. Чи зрозуміли вони це?

Домашнє завдання.

Скласти свою казку про весняну квіточку.

Цінність класного обговорення за творами Василя Сухомлинського полягає в тому, що учням є можливість зрозуміти вчинки та поведінку героїв, скласти нову ситуацію, де б добро, краса, милосердя посідали центральне місце. Кожна дитина повинна зрозуміти, що казковий пан Добродій працює лише на благо людей. Особливо сьогодні, коли доброта стала чи не найбільшим дефіцитом у довкіллі. І саме тут на допомогу приходять мініатюри Сухомлинського, котрі прищеплюють дітям добрі почуття.

В роботі над словом, словосполученням, реченням доцільно використовувати такі завдання за творами Сухомлинського:

- підібрати декілька спільнокореневих слів;

- ввести частку „не” у зміст мініатюри чи казки;

- знайти слова однакові за звучанням, а різні за значенням тощо.

Казка – засіб виховання і навчання. У праці „Серце віддаю дітям” Сухомлинський писав: „Казка, гра, фантазія, животворне джерело дитячого мислення, благородних почуттів і прагнень... Через казкові образи в свідомість дітей входить слово з його найтоншими відтінками... Під впливом почуттів, що породжені казковими образами, дитина вчиться мислити словами. Діти знаходять велике задоволення у тому, що їхня думка живе у світі казкових образів, в них – перший крок від яскравого, живого, конкретного до абстрактного”.

Текст казок, оповідань-мініатюр Сухомлинського – прекрасний матеріал для формування навичок зв'язного мовлення. Молодші школярі із задоволенням розповідають казки, зберігаючи народні образні вислови та зображувальні засоби (порівняння, епітети), а також прийнятий у казках своєрідний синтаксичний стрій, мовлення, структуру речень, емоційні особливості твору.

У меморіальному музеї у Павлищі, де працював В. О. Сухомлинський, зберігається 80 томів казок, написаних учнями. Видатний вчений вважав, що створення казок – не розвага, а засіб розумового й естетичного розвитку дітей. Навіть афоризми відомого педагога носять виключно виховний потенціал:

- Виховуючи свою дитину, ти виховуєш себе.
 - Справжня любов народжується тільки в серці, що пережило турботи про долю іншої людини.
 - Дитина – дзеркало родини; як у краплі води відбивається сонце, так у дітях відбивається моральна чистота матері і батька.
 - Людина народжується на світ не для того, щоб зникнути безвісною пилінкою. Людина народжується, щоб лишити по собі слід вічний.
 - Любов – це насамперед відповідальність, а потім уже насолода, радість.
 - Людина лише тоді по-справжньому дорожить життям, коли в неї є щось несумірно дорожче за власне життя.
 - Там, де є суворість і вимогливість жінки, дівчини, юнак стає справжнім чоловіком.
- Отже, жанрово-типологічний, системний підхід до прочитання творів В.Сухомлинського дозволяє освоїти основні принципи мови через художнє відображення дійсності засобами образної виразності. В учнів формується чітке уявлення про філологію: рідне слово – мову і літературу – з її специфікою тематики, персонажів, художніх засобів творення слів. Твори В.Сухомлинського не застарілі, а вічні, бо виховання не може зупинитися, як і час. Відтак виховний потенціал творчої спадщини В.Сухомлинського ніколи не втратить актуальності.

Список використаних джерел та літератури:

1. Гришина Р. М. Святкова лінійка, присвячена 80-річчю з дня народження В. О. Сухомлинського / Р. М. Гришина // Все для вчителя. – 1998. – № 17. – С. 37.
2. Деркач В. В. Примножуючи спадщину Павлівського добротворця: Ідеї і традиції В. Сухомлинського продовжують жити у Павлівці / В. В. Деркач // Початкова школа. – 2000. – № 9. – С. 6–7.
3. Сухомлинський Василь. Вічна тополя [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrlit.vn.ua/article/208.html>.
4. Сухомлинський Василь – видатний український педагог // Початкова школа. – 2000. – № 9. – С. 2–5.
5. Сухомлинський Василь. Оповідання. // Світ барвистий, веселковий. – Кам'янець-Подільський : ФОП Сисін О. В, 2011. – С. 236–238.

Анотація

В.П.Мацько

Воспитательный потенциал художественного слова Василия Сухомлинского

Впервые акцентируется внимание на педагогическом, воспитательном значении под углом зрения художественного слова украинского ученого В.Сухомлинского. Ставится во внимание украинскость формирования подрастающего поколения, вкладывание в их сознание принципов доброты, милосердия, патриотизма, любви к природе, красоты родной земли.

Ключевые слова: воспитательный потенциал, художественное слово, рассказ, сказка, методика преподавания урока.

Summary

V.P.Mats'ko

Educational Potential of Artistic Word of Vasyl' Sukhomlyns'kyi

For the first time the attention is paid to the pedagogical, educational meaning on-the-mitre of artistic word of Ukrainian scientist V.Sukhomlyns'kyi. We take into account the Ukrainian way of formation of rising generation, insertion into their minds the principles of kindness, patriotism, love to nature, beauty of native land.

Key words: educational potential, artistic word, story, tale, methods of conducting a lesson.

Дата надходження статті:

„2” вересня 2011 р.

УДК 371.134+371.4 (045)

Л.А.МАШКІНА,

*кандидат педагогічних наук, доцент
(м.Хмельницький)*

Педагогічна спадщина В.О.Сухомлинського у контексті професійної підготовки вихователів дошкільних навчальних закладів

У статті висвітлено інноваційні підходи щодо використання спадщини В.О.Сухомлинського у контексті професійної підготовки вихователів дітей дошкільного віку у вищих навчальних закладах. Показано впровадження інноваційних форм роботи з студентами у процесі використання наукових ідей видатного педагога.

Ключові слова: педагогічна спадщина В.О.Сухомлинського, професійна підготовка, вихователь дошкільного закладу.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Нова доба потребує суспільства, що постійно навчається. Інтернаціоналізація сучасного життя, стрімкий розвиток інформаційних і комунікативних технологій потребують удосконалення систем, які забезпечують здійснення кардинальних змін у вищій школі, спрямованих на підготовку нової генерації фахівців.

Інформаційно-технологічний виклик ХХІ ст. об'єктивно сприяє необхідності широкого

впровадження інноваційних підходів до професійного навчання в умовах неперервної освіти, а також необхідності якісних змін у підготовці фахівців для дошкільної галузі. Суспільство, що базується на знанні, зумовленому цими змінами, має запропонувати принципово нові, досі небачені технології в галузі професійної освіти та підготовки. І такий інноваційний пошук в Україні став реальністю.

Випускники педагогічних вищих навчальних закладів повинні здійснювати дошкільну освіту дітей, навчити їх вчитися, здобувати самостійно нові знання. І тут їм, майбутнім вихователям, стануть у нагоді мудрі настанови В.О.Сухомлинського, який багато уваги приділяв якійсь дошкільній підготовці дітей до навчання в школі, установах наступності між дошкільною та шкільною освітою.

В.Сухомлинський вважав дошкільне дитинство періодом життя, що великою мірою визначає майбутнє людини. У процесі виховання дитини дошкільного віку педагог повинен бачити і відчувати дитячу душу. Адже кожна дитина – це унікальний світ, який потрібно зрозуміти, прийняти і знайти шляхи взаємодії з ним. Розглядаючи педагогічні проблеми з дитиноцентричних позицій, вважаючи дитину найвищою соціальною цінністю, В. Сухомлинський важливу роль відводив особистості педагога, його вмінню бачити найцінніше, що є у світі – людину [1].

Здійснити такий підхід до виховання може фахівець з багатим духовним світом, здатний особистісно зростати разом з дитиною. Саме у контексті таких ідей повинна здійснюватись підготовка майбутнього дошкільного педагога.

Аналіз досліджень і публікацій... Теоретична, літературно-педагогічна творчість і практична діяльність видатного педагога Василя Олександровича Сухомлинського ввійшла до історії вітчизняної педагогічної думки вагомою сторінкою. Його педагогічні, публіцистичні, літературні праці, вчительський досвід значно вплинули на практичну діяльність школи, і т.ч. і вищої, збагативши педагогіку України новими положеннями і думками.

Кількість читачів, дослідників, продовжувачів справи В.О.Сухомлинського щороку зростає. І свідченням цього є створення у 1990 році Української асоціації Василя Сухомлинського, яка об'єднала педагогів України, небайдужих до творчості павлівського вчителя. Ця асоціація покликана досліджувати, поширювати і впроваджувати в життя творчу спадщину вченого, а також передовий педагогічний досвід, сприяти підготовці і підвищенню кваліфікації педагогічних кадрів.

Вивченню, висвітленню та творчому використанню науково-теоретичної спадщини й цінного практичного досвіду В.О.Сухомлинського присвятили свої дослідження відомі вчені: Ю.П.Азаров, М.Я.Антоненко, А.С.Бик, М.Библюк (Польща), М.В.Богуславський (Росія), Е.Гартман (Німеччина), М.А.Дмитрієв (Білорусь), І.А.Зязюн, В.Іфферт (Німеччина), А.Кокеріль (Австралія), В.Г.Кузь, Л.А.Мілков (Болгарія), О.Я.Савченко, С.Л.Соловейчик (Росія), О.В.Сухомлинська, Бі Шуджі (Китай), М.Д.Ярмаченко та ін.

Водночас дослідження спадщини В.О.Сухомлинського щодо підготовки майбутніх фахівців дошкільної галузі у вищих навчальних закладах ще недостатньо висвітлено.

Формулювання цілей статті... Мета статті – розкрити інноваційні підходи до використання спадщини В.О.Сухомлинського у професійній підготовці майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів, висвітлити особливості проведення різних форм навчання у контексті наукових ідей відомого педагога.

Виклад основного матеріалу... З позицій сьогодення очевидно, що В.О.Сухомлинський зміг піднятися до рівня світової філософської і педагогічної думки. Відштовхуючись від ідей великих мислителів-гуманістів минулого і джерел народного виховання, він сформулював педагогічну концепцію, яка має загальнолюдський характер, спирається на об'єктивні закони і закономірності, не пов'язані з кон'юнктурою та ідеологічними догмами, яких вимагав від нього час.

В центр виховного процесу Сухомлинський поставив особистість. Основою його концепції є повага і довіра до дитини, визнання її унікальності та права на власний вибір.

Проектування людини він вважає найголовнішим у педагогічній роботі. Методика такого проектування передбачає системи розвивального навчання, самостійність і самобутність життя дитини, її право на щастя. Виховання дитини Василь Сухомлинський розглядав у контексті різноманітних видів діяльності (інтелектуальної, трудової, моральної, естетичної, фізичної), спрямованої на всебічний розвиток особистості. Основу виховання мають становити народна педагогіка та загальнолюдські цінності – добро, совість, честь, обов'язок, гідність. Чи не найважливішим засобом виховання Василь Сухомлинський вважав мистецтво спілкування педагога з дітьми, де діти довіряються педагогу як старшому доброму порадинику, другу [1].

Гуманістичні ідеї В.О.Сухомлинського використовуються у вищих навчальних закладах при підготовці педагогів, в т.ч. і дошкільного профілю. У Хмельницькій гуманітарно-педагогічній

академії є певний досвід щодо підготовки майбутніх вихователів на основі інноваційної технології В.О.Сухомлинського.

В процесі викладання психолого-педагогічних дисциплін ми інформуємо студентів, що зміст підготовки до шкільного навчання В.О.Сухомлинський бачив у глибокому вивченні вікових та індивідуальних особливостей вихованців. За його образним висловом в серці кожної дитини звучить своя струна, на яку педагог повинен настроїтися [4]. Вихователів слід обов'язково вивчати тип і темп мислення кожної дитини, що допоможе формувати її індивідуальні нахили та здібності, спрямовувати розумовий розвиток у русло, що найбільш відповідає її природним даним. Навчити дитину думати, пробудити допитливість та інтелектуальні інтереси було головною турботою педагога-дослідника [5].

Відкрити для себе Сухомлинського студентам допомагають презентації його чудових педагогічних творів, що проводяться на заняттях з педагогіки. Неповторну, щиру і піднесену назву має книга „Серце віддаю дітям”. І чим далі гортали студенти цю книгу, тим глибше розуміли: вона для них. Майбутнім вихователям дошкільнят близькими і зрозумілими були і школа радості під блакитним небом, і зелені класи, і ходіння босоніж по росі, і Кімнати Думки та Казки, і Сади Вдячності й Здоров'я. Студенти вчитувалися у рядки і ніби припадали до свіжого, живлющого джерела, - так незвичайно, піднесено, по-новому говорилося про те, як навчати малят не лише читати і писати, а й піклуватися про все живе, проймається красою, гідно жити серед людей.

Семинарські заняття у формі прес-конференцій, круглих столів на теми: „Сухомлинський в моєму житті”, „Він віддав своє серце дітям”, „Радимось із Сухомлинським” сприяють формуванню у студентів здатності розвивати у малят інтелектуальні уміння і навички, творчість. І саме Василь Олександрович рекомендує їм організувати „уроки мислення серед природи”, що їх він проводив у „Школі радості” і які були спрямовані на формування розумових здібностей вихованців, умінь бачити, спостерігати, аналізувати, фантазувати, передавати сприйняте [2].

У творчій співпраці з учителями Павлівської середньої школи В.О.Сухомлинський розробив „300 уроків мислення серед природи”, що новаторськи збагатили теорію і практику дошкільного навчання. Елементи методики такої роботи подаються педагогом у книгах „Серце віддаю дітям” та „Павлівська середня школа”, у ряді статей. Василь Сухомлинський як учитель, тонкий психолог, учений-педагог був глибоко переконаний у тому, що діти перш ніж розгорнути шкільну книжку і прочитати по складах перше слово, мають прочитати сторінки найпрекраснішої в світі книги – книги природи. Розвивати мислення дітей, зміцнювати розумові сили дитини серед природи – це, наголошує вчений, вимога природних закономірностей розвитку дитячого організму, тому що кожна подорож у живу природу є уроком мислення, уроком розвитку розуму [2].

Студенти з захопленням розповідають на семінарах про школу під блакитним небом, де серед розквітлої природи, вихователь і його вихованці не тільки спостерігають за життям рослин і тварин, небом, сонцем, зірками, хмарами, але й складають казки, які так чарували дитячу душу, розвивали фантазію і ставали згодом тією духовною їжею, без якої діти не уявляли собі життя в „Школі радості”.

Студенти враховують поради В.О.Сухомлинського і про те, щоб саме в дошкільному віці перед дитиною відкривалось якомога більше незрозумілого в природі, праці, суспільному житті, тому що чим швидше працює її мозок, тим розумнішою вона стає. Адже, навколишній світ, природа – вічні джерела пам'яті та мислення: „Сама природа дитячої свідомості, дитячої пам'яті потребує, щоб перед малюком ні на хвилину не закривався навколишній світ з його закономірностями”, – переконував Василь Олександрович [2].

Корисні для майбутніх вихователів рекомендації щодо формування допитливості у дітей, піклування про те, щоб вихованці були, передусім, думаючими, активними добувачами знань, допитливими шукачами істини, мандрівниками у світі пізнання. В.Сухомлинський наголошував: „Людина – дитина природи”. І те, що ріднить її з природою, повинно використовуватися для прилучення до багатства духовної культури. Тут, у природі, вічне джерело дитячого розуму” [2].

Неординарні ідеї педагога-гуманіста студенти використовують в процесі практичних занять. Наводимо приклад нетрадиційного заняття з методики ознайомлення дітей з природою.

Тема: Формуємо творчу особистість в школі під блакитним небом (до теми „Спостереження як метод ознайомлення з природою”).

Мета: Орієнтація студентів на використання спадщини В.О.Сухомлинського при формуванні у дітей спостережливості, допитливості, розумових здібностей, логічного мислення засобами природи.

Орієнтовний план заняття:

1. „Школа під блакитним небом”.

1.1. Читання уривків з книги „Серце віддаю дітям”

1.2. Система спостережень в природі за Сухомлинським.

2. „Вибери собі хмаринку на небі”.

2.1. „Разом з дітьми розповідаємо про природу, малюємо природу” (зразки розповідей, малюнків студентів, дітей; магнітофонні записи дитячих розповідей)

3. „Куточок мрії і фантазії”

3.1. Розробка уроків розвитку у дітей мислення та розуму на конкретних матеріалах спостережень

4. „Слухаємо музику природи”

4.1. Слухання музики П.І.Чайковського, М.Римського-Корсакова. (Які образи викликає ця музика)

4.2. Музика поля, лісу, неба, луку, вечора... (фрагменти роботи з дітьми: міні-ділова гра)

5. „Читаємо разом з дітьми найкращу в світі книгу – книгу природи”.

6. Завдання творчій групі: скласти рекомендації щодо проведення спостережень в дошкільному закладі під час педагогічної практики.

Сторінки чудової книги „Серце віддаю дітям” оживають в роботі студентів з дітьми при організації ігор і роботи з екологічного виховання, ознайомлення з довкіллям. З великою радістю студенти під час практики разом з дітьми йдуть в школу під блакитним небом, де вони милуються сонцем, яке розсипає сріблясті іскорки, зеленою травою, гіллястою грушею, квітами, ніжними фарбами вечірньої зорі, а потім складають маленькі казки, оповідання.

Дуже цікаво практиканти разом з малятами подорожують „по хмаринках”, вбачають в їхніх чарівних контурах звірят, казкових велетнів, полинають в захмарну величність – фантазії і радості немає меж.

Під час уроків мислення серед природи студенти звертають увагу дітей, наприклад, на кущ шишини, посипаний червоними ягідками та срібними павутинками, що звисають з гілок з тремтячими крапельками ранкової роси, яка швидко випаровується. І тут діти фантазують, мислять: хто п’є росинки. Можливо, сонечко? І так, крок за кроком, студенти підводять дітей до відкриття навколишнього світу, розуміння його краси.

На основі художніх творів В.Сухомлинського вони в процесі практики проводять уроки доброти і людяності. Своєрідну програму етичної освіти можна віднайти у відомій книзі педагога „Як виховати справжню людину”, де В.Сухомлинський послідовно розвиває гуманістичну ідею величчя, цінності людини. Він показує, якими мають бути: ставлення до батьків, рідних, близьких, до людей і обов’язок перед ними; любов до Батьківщини, розуміння життя, добра і зла в ньому; виховання високих моральних якостей і норм поведінки, любов до знань, ставлення до краси в природі і суспільстві [4].

В процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін майбутні фахівці отримують інформацію про те, як В.О.Сухомлинський радив прищеплювати дітям бажання вчитися, яке він бачив у характері дитячої розумової праці, в інтелектуальних процесах. Навчаючись, діти повинні самостійно переживати радість успіху, що є важливою умовою збереження сталого інтересу до навчання. „Успіх у навчанні, – говорив Василь Олександрович, – єдине джерело внутрішніх сил дитини, які породжують енергію для подолання труднощів, бажання вчитися” [1].

Майбутні фахівці повинні також усвідомити, що бажання вчитися великою мірою залежить від умінь вчитися. Виховати ці умінь – одне з важливих завдань педагога. В.О.Сухомлинський своєрідно розумів це поняття, у зміст якого включав умінь спостерігати, виражати свою думку в слові, читати, писати, думаючи читати і читаючи думати.

На заняттях з методики розвитку мови підкреслюємо, що В.Сухомлинський дбав про різні аспекти мовного розвитку дітей дошкільного віку: про збагачення словника, розвиток зв’язного мовлення та словесної творчості. А ще студенти дізнаються, що великий педагог виробив оригінальну методику навчання грамоти, при якій діти менш як за рік опанували читанням під час спостережень у природі, гри та малювання.

Майбутні фахівці, готуючи експрес-повідомлення на цю тему, відзначали, що з оволодінням грамотою в духовне життя дітей має входити книга. Тонкий знавець дитячої психології Сухомлинський створив для дітей, які тільки почали читати, цікаві, емоційні, доступні книжки-картинки. Від них малювання переходило до читання невеликих друкованих дитячих книжок, серед яких Василь Олександрович особливо цінував народні казки і твори української класичної літератури для дітей [3].

Василь Олександрович вважав, що без казки не можна уявити дитинство, тому що це свіжий вітер, який роздмухує вогник дитячої думки й мови. Діти не тільки люблять слухати казку. Вони творять її. Гуманізмом і великою любов’ю до дітей пройняті такі нововведення видатного педагога, як Кімната казки, Куточок мрії, Острів чудес. Обстановка Кімнати казки була створена такою, щоб діти почувалися у світі казкових образів. В.Сухомлинський вважав: першими творчими роботами,

які складає дитина, мають бути саме казки про те, що дитина бачить, переживає, чим переймається [2].

Студенти в процесі педагогічної практики націлюють дошкільнят на те, щоб вони вчилися самостійно створювати казки з метою збагачення власного словникового запасу, правильної побудови речень і послідовної розповіді. Казка у розумінні В.Сухомлинського – це Друг і навчитель дітвори, вона допомагає їм краще пізнавати навколишній світ, робить їх добрішими, людянішими, викликає бажання пронести чудові риси позитивних персонажів через своє життя.

Висновки... На сучасному етапі духовного відродження педагогічна спадщина Василя Олександровича Сухомлинського набуває особливої актуальності, оскільки сприяє розв'язанню таких педагогічних завдань, як формування національної гідності, піднесення людини, яка утверджує в собі свідому громадянську позицію.

Не існує, за В.О.Сухомлинським, спеціальної „науки любові”, є наука людяності, і той, хто опанував її азбуку, підготовлений до благородних духовно-психологічних і морально-етичних відносин, тому справжню гуманність педагогіки він розглядав як збереження радості, щастя, на які має право кожна дитина, а справжнє гуманне виховання – як таке, в якому людина відчуває себе не тільки вихованцем, а відповідальним за долю інших людей, за життя колективу.

Саме на таких інноваційних підходах слід формувати сучасного педагога-професіонала, майбутнього вихователя дітей дошкільного віку. Така робота здійснюється в процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін виробничої практики в дошкільних закладах, на практичних та семінарських заняттях.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі... Дана стаття не претендує на всебічний розгляд проблеми щодо використання спадщини В.О.Сухомлинського у професійній підготовці дошкільного педагога. Ряд аспектів потребують подальших наукових розвідок, зокрема використання педагогічних ідей В.Сухомлинського в процесі педагогічної практики, роль факультативних занять щодо реалізації цього питання та ін.

Список використаних джерел та літератури:

1. Артемова Л. В. Історія педагогіки України : підруч. / Л. В. Артемова. – К. : Либідь, 2006. – 424 с.
2. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1985. – 189 с.
3. Сухомлинський В.О. Сто порад учителю / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори : у 2 т. – К., 1976. – Т. 3.
4. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5-ти т. / В. О. Сухомлинський. – К., 1977. – Т. 5.
5. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором / В. О. Сухомлинський // Там само. – К. : Рад. школа, 1976-1977. – Т. 4 – С. 393–626.

Анотація

Л.А.Машкина

Педагогическое наследие В.А.Сухомлинского в контексте профессиональной подготовки воспитателей дошкольных образовательных учреждений

В статье освещены инновационные подходы по использованию наследия В.А.Сухомлинского в контексте профессиональной подготовки воспитателей детей дошкольного возраста в высших учебных заведениях. Показано использование инновационных форм работы со студентами в процессе использования научных идей выдающегося педагога.

Ключевые слова: педагогическое наследие В.А.Сухомлинского, воспитатель дошкольного учреждения, профессиональная подготовка.

Summary

L.A.Mashkina

Pedagogical Inheritance of V.O.Sukhomlyns'kyi in the Context of Professional Preparation of Teachers of Pre-School Educational Establishments

Innovative approaches of using of V.O.Sukhomlyns'kyi inheritance in the context of professional preparation of teachers of children of pre-school age at high educational establishments have been enlightened up in the article. The usage of innovative forms of work with the students in the process of providing of scientific ideas of the prominent teacher is shown in the article.

Key words: V.O.Sukhomlyns'kyi pedagogical inheritance, pedagogical preparation, teacher of pre-school educational establishment.

Дата надходження статті:

„31” серпня 2011 р.

Розвиток педагогічної системи сільської початкової школи у контексті гуманістичних ідей В.О.Сухомлинського

Стаття присвячена дослідженню процесу розвитку сільської початкової школи, що здійснюється на гуманістичних ідеях В.О. Сухомлинського. Розкрито сутність таких понять як: „розвиток школи”, „педагогічна система школи”, „розвиток особистості учня”, зосереджено увагу на ролі вчителя, батька у вихованні та розвитку особистості молодшого школяра.

Ключові слова: педагогічна система, сільська початкова школа, гуманістичні ідеї, В.О.Сухомлинський.

Проблема розвитку педагогічної системи загальноосвітнього навчального закладу зумовлена підвищеними вимогами суспільства до якості освіти, фундамент якої закладається на етапі дошкільного навчання та особливо у початковій школі.

Державний стандарт початкової загальної освіти, що розроблений „...відповідно до мети початкової школи з врахуванням пізнавальних можливостей і потреб учнів початкових класів, визначає зміст початкової загальної освіти, який ґрунтується на загальнолюдських цінностях та принципах науковості, полікультурності, світського характеру освіти, системності, інтегративності, єдності навчання і виховання на засадах гуманізму, демократії, громадянської свідомості, взаємоповаги між націями і націями і народами в інтересах людини, родини, суспільства, держави” [1, с.7].

Успіх у вирішенні поставлених завдань перед початковою школою залежить від якості педагогічної системи, її складових, що охоплюють цілісний освітній простір, в якому учень як ключовий суб'єкт цієї системи, здобуває знання, формується як творча особистість, виступає у ролі організатора та співучасника активної життєдіяльності й життєтворчості.

Унікальною педагогічною лабораторією особистісного зростання учня, що відома в Україні і далеко за її межами була і залишається Павлиська школа, яку з 1948 року і до кінця свого життя очолював відомий вчений і педагог В.О.Сухомлинський, підносячи значущість школи, піклуючись про її постійний розвиток.

Василь Олександрович мав великий досвід педагогічної роботи в сільській школі, саме тому він часто піднімав проблеми щодо її ролі та значущості на шпальтах газет та журналів. У своїх статтях він писав: „Сільська школа далеко не те, що школа міська. На неї тепер покладається зовсім особлива місія. Сільська школа – найважливіший, головний, іноді, в силу умов, що складаються, єдиний осередок культури. Вона задає тон всьому інтелектуальному, культурному і духовному життю села.... Підвищити якість знань у сільській школі просто неможливо без піднесення культурного, духовного рівня життя всієї школи і особливо сільської сім'ї” [4, с. 418-419. Т.5].

Пріоритетною у системі загальної середньої освіти В.О.Сухомлинський вважав початкову школу. Вчений зазначає, що вже в початковій школі дитина не тільки навчається на уроці, а живе активним шкільним життям. Розвиток дитячої особистості досягається шляхом тісної взаємодії всіх компонентів педагогічного процесу, що впливає на інтелектуальний, моральний, фізичний, естетичний стан дитини, на формування її громадянської, соціальної компетентності. Василь Олександрович особливо зосереджує увагу на тому, що у початкових класах завдання вчителя полягає не лише в тому, щоб навчити дитину основних загальнонавчальних умінь, але й організувати багате життя для життєрадісності, бадьорості дітей, від яких залежить їхнє духовне життя, віра в свої сили. „Виховання діяльного, творчого розуму ми починаємо з першого дня перебування дитини в школі. Успіх цієї роботи вирішальною мірою залежить від того, на що спрямовані активні розумові зусилля учнів” [4, с. 63. Т.5].

Враховуючи особливості сільської школи, динаміку психологічних характеристик дитини, що виховується у сільському середовищі, педагог формував таку модель навчального закладу, в якому переважали гуманістичні гармонійні стосунки, а шкільне життя наповнювалося радістю, що частково компенсувало недостатність родинного виховання. спричинену їхньою зайнятістю у веденні домашнього господарства чи виконанні інших сезонних робіт.

Створюючи модель „Школи радості”, в основу якої закладалися гуманістичні ідеї дитиноцентризму, автор враховував результати роботи кожного вчителя, робив узагальнені висновки: „Наш педагогічний колектив ставить перед собою мету – добитися. щоб у школі не було

жодного безликого учня, який нічим не цікавиться, якого ніщо не хвилює і не захоплює, який з однаковою байдужістю учить і математичні формули, і ліричні вірші. Ми прагнемо, щоб кожний наш вихованець з перших днів свого перебування в школі чимсь захопився, щось полюбив, розвинув свої здібності, вийшов з її стін з певним життєвим покликанням” [4, с.123. Т.5].

Педагог добре усвідомлював, що розвиток загальноосвітнього навчального закладу значною мірою залежить від особи вчителя, образ якого охарактеризував таким чином: „Це насамперед людина, що любить дітей, знаходить радість у спілкуванні з ними, вірить у те, що кожна дитина має стати доброю людиною..., добре знає науку, психологію і педагогіку, досконало володіє вміннями в тій чи іншій галузі трудової діяльності, майстер своєї справи”. Справжній вчитель завжди має бути учнем, і найголовніша наша турбота – нехай не бідніють джерела, які живлять струмок наших знань, джерела ці – книжки [4, с.49.Т.4].

Серед сукупності основних компонентів моделі авторської школи В.О.Сухомлинський називав виховний потенціал школи, що на думку вченого виховною системою стає тільки тоді, коли дитина відчуває на собі вплив багатьох вчителів, причому кожний із них вкладає в неї частку своїх духовних сил [4,с.405].

Як відкрита педагогічна система Павлиська школа постійно розвивалася, наповнювалася новим цікавим змістом, перетворювалася із навчального закладу у потужний освітньо-культурний центр села, де Василь Олександрович, будучи директором школи, організовував продуктивну співпрацю батьків, учнів, вчителів, спрямовував їх на реалізацію спільної мети. Така співдружність підтверджувалася конкретними справами – батьки очолюють гуртки за інтересами, оформляють виставки, проводять спортивні змагання, організовують турпоходи та ін.. Саме взаємодія поколінь, за переконанням педагога, сприяє здійсненню духовного та інтелектуального зростання всього колективу.

На думку В.О.Сухомлинського успіх школи залежить від того, на скільки вона впливає на батьків, на скільки вони вболівають за свою дитину, разом з нею співпереживають, радіють за успіхи чи переживають за не удачі, повторюючи самих себе у дитині. Яскравим підтвердженням цьому є його повчальні настанови, спрямовані до батьків, зокрема: „Якщо ви хочете стати неповторною особистістю, якщо ви мрієте залишити після себе глибокий слід на землі – не обов’язково бути видатним письменником або вченим, творцем космічного корабля або відкривачем нового елемента періодичної системи. Ви можете утвердити себе в суспільстві, засяяти красивою зіркою неповторної індивідуальності, виховавши хороших дітей, хороших громадян, хороших трудівників, хорошого сина, хорошу дочку, хороших батьків для своїх дітей. Діти – це щастя, створене вашою працею” [6, с.125].

Повноцінним суб’єктом освітнього процесу В.О.Сухомлинський вважає батьківську громадськість, авторитет якої формується у процесі виконання конкретних дій, що активно впливають на виховання дитини. У цьому контексті вчений підкреслював: „Шкільно-сімейне виховання не тільки дає змогу добре виховати молоде покоління, а й одночасно дуже важлива умова вдосконалення морального обличчя сім’ї, батька і матері. Без виховання дітей, без активної участі батька й матері у житті школи, без постійного духовного спілкування і взаємин духовного збагачення дорослих і дітей неможлива сама сім’я як первинний осередок суспільства, неможлива як найважливіший навчально-виховний заклад і неможливий моральний прогрес суспільства” [3, с.14].

Докладаючи багато зусиль, щоб піднести звичайну сільську школу на рівень перспективних, В.О.Сухомлинський завдяки своїй винятковій працьовитості, творчому пошуку створював модель гуманістичної школи, що стимулювала розвиток педагогічної системи закладу, утверджувала гуманні стосунки між суб’єктами освітнього процесу.

Гуманістичні ідеї В.О.Сухомлинського покладено в основу концептуальної моделі розвитку сільської школи, що розроблялася у процесі дослідження лабораторією сільської школи Інституту педагогіки НАПН України.

Як свідчать результати нашої науково-дослідної роботи розвиток загальноосвітнього навчального закладу залежить від сукупності чинників та умов, що позначаються на варіативності моделі школи.

Проте загальною основою їх побудови слугують філософські ідеї В.О.Сухомлинського вивірені вченим впродовж свого життя про те, що тільки гуманне суспільство можуть створити лише мудрі, гуманні люди, яких може виховати лише гуманізм.

Розвиток школи вчений розглядав як процес, в якому утверджуються гуманні стосунки, яскраво виражені приклади толерантності, переважають суб’єкт – суб’єктні взаємини між учасниками освітнього процесу, при цьому школа для дитини стає домішкою, джерелом формування життєво важливих компетентностей та закладом утвердження соціального досвіду, де враховуються вікові та індивідуальні особливості кожного.

Надаючи перевагу ідеї гуманізму, В.О.Сухомлинський завжди демонстрував зразки людяності та добротності у своїй діяльності. Педагог переконливо доводив, що виховання гуманізму, людяності здійснюється через творення добра, і саме цій проблемі присвячено багато його праць.

За переконанням вченого, ідея людяності, насамперед, реалізується через розвиток всіх позитивних якостей особистості, що виступає критерієм розвитку школи, результат діяльності якої – всебічно розвинена особистість, що втілює в собі повноту і гармонію сил, здібностей, пристрастей, потреб, які визначають моральну, ідейну, громадянську, розумову, творчу, трудову, естетичну, емоційну, фізичну досконалість.

Аналіз теоретичної спадщини та практичний досвід В.О. Сухомлинського свідчать про відданість ідеям гуманізму, що пронизують всі грані шкільного життя, в якому повсякденно формується особистість учня як найвища цінність, до якої треба ставитися бережливо.

Саме з таких позицій підходив Василь Олександрович до формування моделі Павлівської школи, яка стала „школою радості” для дітей, а навчання – природним станом дитинства, невід’ємною частиною дитячого життя, що спирається на гуманістичні відносини [2, с.128].

Своєю невтомною працею В.О.Сухомлинський переконливо довів, що сільська школа, яка постійно розвивається, спроможна на високому рівні виконувати освітні функції та вирішувати найважливіші завдання за умови тісної співпраці всіх учасників навчально-виховного процесу та інших зацікавлених сторін, що в тісному взаємозв’язку створюють умови для повноцінного фізичного, духовного, інтелектуального розвитку і саморозвитку дитини.

На думку вченого, завдання розвитку школи полягає не в тому, щоб у комплексі виховувати різнобічні матеріальні та духовні потреби, а особливу увагу приділяти та домагатися „...гармонійного розвитку особистості, особливо тих якостей, що спрямовані на задоволення потреб вищого порядку – потреб духовних” [5, с.267].

У процесі нашого дослідження ми дійшли висновку, що розвиток школи може відбуватися за умов втілення гуманістичних ідей В.О.Сухомлинського, які стають провідними у діяльності всього шкільного колективу, а толерантні взаємовідносини суб’єктів педагогічного процесу переростають у традицію, що охоплює всі етапи шкільного життя.

Надаючи перевагу початковій школі, педагог наголошує на тому, що саме в цей період школа повинна прагнути до утвердження самоцінності дитячого життя. Як зазначає автор, „...кожен віковий етап має своє незамінне значення у розкритті тих можливостей, які відповідають власне даному вікові”, про це яскраво висвітлено у працях „Серце віддаю дітям”, „Духовний світ школяра” [3, с.524].

В.О. Сухомлинський був палким прихильником ранньої соціалізації дитини, розвитку її життєдіяльності шляхом залучення до моральних і духовних цінностей суспільства, пізнання дитини оточуючого світу і самих себе. Підтвердженням цьому є його думки про те, що „діти зобов’язані по крихті пізнавати свою відповідальність за матеріальні і духовні цінності створені старшими поколіннями” [5, с.75].

За переконанням вченого, початкова школа повинна функціонувати для дитини і не забирати у малюків дитячих радощів. Завдання, що ставилися перед учителем, який проводив роботу з наймолодшими дітьми, вимагали детального вивчення якостей особистості, її інтелектуальних інтересів та можливостей, уподобань та нахилів шляхом використання різних видів спостереження.

Головне завдання початкової школи, на думку вченого, – навчити дитину вчитися, оскільки саме у цей період відбувається становлення людини, проходить її інтенсивний розвиток. Аналізуючи цю проблему, Василь Олександрович зазначає: „Роки навчання в початкових класах – цілий період морального, інтелектуального, емоційного, фізичного, естетичного розвитку, який буде реальною справою, а не пустою розмовою лише за умови, що дитина живе багатим життям сьогодні, а не тільки готується до оволодіння знаннями завтра” [3, с.100].

Рівень розвитку школи та її впливу на учня значною мірою залежить від керівника та організатора, що має бути зразком професійності, добросовісного і творчого ставлення до виконання своїх обов’язків. Тільки за таких умов директор школи матиме право висувати вимоги до підлеглих та батьків, давати поради й настанови, формувати творчий колектив односторонніх, вважає вчений.

У школі, що перебуває у стані розвитку зростають вимоги до вчителя: посилюється його відповідальність за результати багатогранної діяльності, зростає потреба у підвищенні рівня педагогічної майстерності та професійної компетентності, що часто породжують багато запитань у молодих вчителів. Співзвучні з сьогоденням шляхи розв’язку педагогічних проблем систематизовані у книзі Василя Олександровича „Сто порад вчителів”, яка стала настільною

книгою і порадником сучасного педагога, як і багато інших його творів, що мають велике пізнавальне значення для освітян.

Підкреслюючи значущість сільської школи, В.О. Сухомлинський висував високі вимоги до вчителя, серед сукупності якостей до найважливіших відносить такі: професійну майстерність, різнобічні здібності, педагогічний такт, і найважливіше – любов до дитини. Педагог, на думку В.О. Сухомлинського, повинен на професійному рівні здійснювати повноцінну організацію шкільного життя, проводити позашкільну роботу на засадах взаємоповаги, доброзичливого партнерства, тісного зв'язку з громадськістю села, врахувати традиції та звичаї. Віра в людину, зазначав вчений, – величезна моральна сила, що втілює в собі саму суть відносин у нашому суспільстві. І в школі цю віру учитель повинен підтримувати завжди і в усьому. Справжнім педагогом може вважати себе тільки той, хто в кожному вихованцеві бачить людину в майбутньому” [4, с.119].

Розмірковуючи над розв'язанням завдань школи, В.О Сухомлинський особливо ретельно заглиблювався у проблеми сімейного виховання, здійснював аналіз впливу батьківської педагогіки на розвиток дитини, на формування основних характеристик особистості, становлення її характеру та моральних якостей.

Координація зусиль школи та сім'ї у навчанні та вихованні дітей, удосконалення змісту сімейного виховання вимагає посиленої уваги всього педагогічного колективу спрямованої на формування у батьків основ педагогічної культури як важливого чинника успішного сімейного і суспільного виховання дітей у нових соціальних, демографічних, культурологічних та економічних умовах.

Забезпечуючи тісну взаємодію школи з громадськістю В.О. Сухомлинський вказував на роль педагогічного впливу, що проявляється у різних видах спільної діяльності (трудовій, спортивній, мистецькій, пізнавальній та ін.).

Особливого значення надавав педагог ролі сім'ї у вихованні дітей молодшого віку, підкреслюючи, що сім'я з її взаєминами між дітьми і батьками – перша Школа інтелектуального, морального, естетичного і фізичного розвитку. Батько, мати, старші брати і сестри, дідусь і бабуся – перші вихователі дітей у дошкільному віці і лишаються ними, коли їхні вихованці пішли до школи. Духовне і морально-естетичне багатство сімейного життя – найважливіша умова успішного виховання дитини і в домашніх умовах, і в дитячому садку, і в школі” [4, с.12].

Широкі соціальні зв'язки Павлівської школи активно використовувалися з метою розвитку кожної дитини, для зміцнення її фізичного, морального, психологічного стану, забезпечення педагогічної підтримки тощо. У цьому контексті В.О.Сухомлинський зазначав: „Гармонійний, всебічний розвиток можливий лише там, де два вихователі – школа і сім'я – не тільки діють одноставно, ставлячи перед дітьми ті самі вимоги, а є одностайними, поділяють ті самі переконання, завжди виходять з тих самих принципів, не допускають ніколи розходжень ні в меті, ні в процесі, ні в засобах виховання”[5, с.87].

Успішній практичній педагогічній і творчій науково-педагогічній діяльності В.О.Сухомлинського сприяло глибоке знання народної педагогіки. Працюючи у сільському середовищі, досконало вивчаючи глибини життя, він усвідомив можливості народної педагогічної мудрості в навчанні та вихованні підростаючого покоління. У багатьох своїх творах педагог радив учителям, батькам брати все те цінне, що створене народною педагогікою і використовувати у родинному спілкуванні. В.О. Сухомлинський створював і широко використовував казки, оповіді, приказки і прислів'я, пісні, народні традиції і обряди, пропонував їх для використання у повсякденній роботі вчителів. У своїх творах автор показував їх роль у духовному зростанні учнівської молоді, вказуючи на те, що „...казка виховує любов до рідної землі вже тому, що вона – творіння народу”.

Неоціненний досвід відомого педагога можна вважати значним поступом у розвитку педагогічної науки. Розроблена ним педагогічна система не тільки збагатила педагогічну науку новаторськими ідеями й положеннями, внесла значний вклад у теорію і практику навчання й виховання, але здійснила значний внесок у розвиток вітчизняної педагогічної думки. Ідеї В.О Сухомлинського стали провідними у теорії розвитку сучасної школи як відкритої соціально-педагогічної системи, його гуманістичні погляди широко використовуються у розробленні сучасних стратегій та моделей розвитку національної школи, слугують методологією у розвитку прогресивної педагогіки.

Список використаних джерел та літератури:

1. Державний стандарт початкової загальної освіти // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – № 14–15. – С. 7–18.
2. Сухомлинский В. А. Павлышская средняя школа / В. А. Сухомлинский. – М. : Просвещение, 1969 с.
3. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину / В. О. Сухомлинський. – К., 1975. – 234 с.

4. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5-ти т. – Т. 1, 2–5. – К. : Рад. школа, 1977.
5. Сухомлинський В. О. Моя педагогічна система / В. О. Сухомлинський // Радянська школа. – 1988. – № 8. – С. 87–91.
6. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1969.

Анотація

В.В.Мелешко

Развитие педагогической системы сельской начальной школы в контексте гуманистических идей В.А.Сухомлинского

В статье раскрыта проблема внедрения педагогических идей В.А.Сухомлинского в развитие педагогической системы начальной школы, функционирующей в сельской местности, раскрыты сущность таких понятий как „развитие школы”, „педагогическая система школы”, „особенности развития личности” акцентировано внимание на роли учителя в формировании личности младшего школьника.

Ключевые слова: педагогическая система, сельская начальная школа, гуманистические идеи, В.А.Сухомлинский.

Summary

V.V.Meleshko

Development of Educational System of Rural Primary School in the Context of Humanistic Ideas

V.O.Sukhomlyns'kyi

The article deals with the problem of implementation of humanistic ideas V.O.Sukhomlyns'kyi in the development of teaching elementary school system that operates in rural areas. The essence of such concepts as „development of the school”, „educational system of schools”, peculiarities of personality development are revealed in the article, the role of teacher in the process of personal development of junior schoolchildren is emphasized.

Key words: pedagogical system, rural primary school, humanistic ideas, V.O.Sukhomlyns'kyi.

Дата надходження статті:

„29” серпня 2011 р.

УДК 37.015.3(045)

И.В.МЕЛЬНИКОВА,

кандидат психологических наук

(г.Москва)

Особенности совершенствования научных способов понимания личности ребёнка у будущих педагогов

В статье раскрываются особенности совершенствования научных способов понимания личности ребёнка у будущих педагогов.

Ключевые слова: способы, особенности, личность, пути познания.

Понимание педагогом личности ребёнка является важным условием руководства учебно-воспитательным процессом и управления развитием личности. В психолого-педагогической литературе среди факторов, определяющих профессионализм педагога, выделяют способность к построению адекватного образа учеников. „...Без знания души ребенка, особенностей его мышления, восприятия окружающего мира слова о чуткости остаются пустым звуком; без знания души ребенка нет педагогической культуры, нет научного руководства школой...” – писал В.А.Сухомлинский. Для того чтобы лучше узнать душу ребенка специалисты проводят комплексную психологическую диагностику. Но педагог не всегда может применить методики диагностики и нарисовать объективную картину личности ребёнка. Другой путь познания осуществляется в процессе межличностного восприятия в ходе учебно-воспитательного процесса.

В работах Н.А.Рожественской построена модель научных способов межличностного познания⁶. Для эффективного усвоения научно обоснованных способов оценки личностных качеств детей будущими педагогами нами разработана, апробирована и внедрена в учебный процесс подготовки специалистов педагогического профиля в Московском гуманитарном педагогическом институте методика: „Совершенствование научных способов познания личностных свойств детей у будущих педагогов”.

⁶ К ним относятся: 1. Ориентация на полный охват личностных свойств человека. 2. Применение адекватных и существенных критериев оценки. 3. Анализ внутренних и внешних факторов, влияющих на человека (личностные свойства, эмоциональные и функциональные состояния, здоровье, другие люди, обстоятельства, условия жизни человека). 4. Рассмотрение основных биографических данных и перспектив его развития. 5. Проверка суждений в практической деятельности. 6. Использование вероятностных суждений о нем.

Спецификой нашей методики, направленной на формирование научно обоснованных способов оценки личностных свойств детей у будущих педагогов, является соблюдение таких условий как:

1. Использование методов поэтапного формирования и проблемного обучения с целью активизации познавательной деятельности студентов и эффективного рефлексивного усвоения ими научных способов межличностного познания;

2. Использование тренинговой формы обучения, обеспечивающей дополнительную активизацию мотивационной и эмоциональной переменных, а также возможность применять более широкий арсенал заданий на межличностное познание.

3. Включение приёма реконструкции психотравмирующей ситуации, имевшей место в личном опыте студентов в дошкольном и школьном возрасте.

Оптимальное число участников тренинговой группы 10-12 человек. Продолжительность занятий 90-120 минут. Регулярность проведения занятий: 1-2 раза в неделю. Тренинг состоит из 11 занятий.

Мотивация усвоения способов межличностного познания обеспечивается на первом занятии посредством участия студентов в выполнении всех упражнений, включенных в него. Помимо этого, мотивация поддерживается с помощью первых упражнений в начале всех остальных занятий. Выполнение упражнений на создание или повышение мотивационной составляющей тренинга способствует усилению атмосферы сотрудничества, доверия, что обеспечивает настрой на достижение целей тренинга его участниками, вызывает у них познавательный интерес и стимулирует их к совместной деятельности, направленной на изучение способов познания личностных свойств детей.

Этап уяснения способов межличностного познания разбит на два подэтапа. На первом – при выполнении различных упражнений у студентов актуализируются психологические знания о содержании каждого компонента личности (мотивационно-ценностные представления, интеллект, эрудиция, произвольность и волевые качества, эмоции, характер, способности), подлежащего оценке, также они знакомятся со способами межличностного познания. Это обеспечивается, благодаря тому, что студентам предлагается описать характеристики, относящиеся к тому или иному компоненту личности; привести примеры конкретных ситуаций, в которых они проявляются и факторов, которые способствуют их развитию. То есть, происходит знакомство с принципами всестороннего охвата личностных свойств; адекватности и существенности критериев оценки; оценки качеств личности на основе анализа взаимодействия конкретных факторов, влияющих на человека; проверки суждений в практической деятельности, типичной для детей. Первый подэтап начинается с первого занятия и продолжается до 7-го занятия.

На втором подэтапе этапа уяснения способов межличностного познания (8 занятие) студентам предъявляется учебная карта со схемой ориентировочной основы научных способов познания личностных свойств детей. Данные способы представлены в виде схемы ориентировочной основы данных способов, подлежащей усвоению.

Схема ориентировочной основы научно обоснованных способов оценки личностных свойств детей педагогами:

1. Всесторонний охват личностных свойств. Личностные свойства детей оцениваются всесторонне, что создаёт представление о целостности личности.

1. *Мотивационно-ценностные представления.* Важно отметить отношение ребёнка к миру, культуре, самому себе, к сверстникам, взрослым. (Заниженная или завышенная самооценка, религиозность, оптимизм, доброта...)

2. *Интеллект* проявляется в особенности познавать действительность, получать и перерабатывать информацию, необходимую для управления деятельностью. Необходимо выделить особенности познавательной сферы ребёнка, его способность эффективно и самостоятельно решать жизненные ситуации. (Критичность, ригидность, высокая (низкая) степень развития познавательных процессов: восприятия, памяти, внимания, мышления, речи, воображения)

3. *Эрудиция* – это знания, которыми владеет ребёнок. Важно отметить широту, глубину, направленность данных знаний, информированность ребёнка в разных сферах человеческой жизнедеятельности. (Осведомленность, эрудированность, широкие знания в области биологии, истории...)

4. *Произвольность и волевые качества* – это особенности самоорганизации, преодоления внешних и внутренних трудностей, встающих на пути к цели, способность мобилизоваться морально, интеллектуально, физически возможности. Необходимо выделить проявление произвольности в интеллектуальной, эмоциональной сфере ребёнка. (Организованность, целеустремлённость, произвольность действий, самоконтроль).

5. *Эмоции* – переживание ребёнком своего отношения к каким-либо явлениям, событиям, предметам действительности, собственной деятельности, качествам, достижениям, неудачам, психическому и физическому состоянию. (Весёлый, грустный фон настроения, преобладает жизнерадостное эмоциональное состояние...)

6. *Характер* ребёнка проявляется в процессе общения со сверстниками, взрослыми; это стиль поведения и общения ребёнка с другими. (Общительный, замкнутый, инициативный, грубый ...)

7. *Способности* – особенности человека, обеспечивающие эффективность деятельности в ходе овладения им знаниями и умениями, выполнения той или иной работы, в процессе общения. (Музыкальные, спортивные, организаторские, лидерские...)

II. *Адекватность и существенность критериев оценки.* Для оценки мотивов, установок, интересов, самооценки, интеллекта, эмоционально-волевой сферы и стиля общения детей используются адекватные критерии, то есть осознаваемые и научно обоснованные; в личности ребёнка выделяются наиболее существенные признаки каждого из её компонента.

III. *Оценка качеств личности на основе анализа взаимодействия факторов, влияющих на человека.* Личностные особенности детей анализируются в связи с внутренними и внешними условиями их жизни: состояние здоровья, настроения, интересов, семейной ситуацией, положением в коллективе...

IV. *Проверка суждений в конкретной практической деятельности, типичной для человека.* Педагогу необходимо проверить правильность своих суждений о ребёнке непосредственно в ходе учебно-воспитательного процесса: на уроках, перемене, в игре, в общении со сверстниками, учителями, воспитателями, родителями...

V. *Рассмотрение личностных свойств в развитии.* Внимание педагога сосредоточено на отслеживании изменений, происходящих в ребёнке в процессе личностного роста, и направлении данных изменений.

VI. *Вероятностный подход к оценке личностных свойств.* Педагог не располагает всей полнотой информации о ребёнке, поэтому следует допускать вероятность ошибок. Нельзя делать категорических выводов о ребёнке, а следует применять гипотетические суждения.

Девятое занятие посвящено анализу чувств, которые в прошлом вызвали у участников тренинга педагоги, истолковавшие какие-то их поступки неправильно. Для этого использовался прием реконструкции личного опыта (или прием реконструкции психотравмирующей ситуации, которая имела место в личном опыте студентов в дошкольном и школьном возрасте).

После анализа связей между педагогическими ошибками, о которых речь шла выше, и ошибками, совершенными ими в познании детей, этап усвоения способов межличностного познания завершается и далее следует *этап отработки схемы ООД*. Он включает следующие подэтапы: отработка схемы ООД с опорой на учебную карту, отработка схемы ООД без опоры на учебную карту и свернутый анализ учебных заданий. Участникам тренинга предлагается описание личности школьника и предлагается определить, какие способы оценки применялись при составлении этой характеристики, какие способы не были использованы, какие ошибки были допущены.

Так как прием реконструкции психотравмирующей ситуации ранее не использовался с целью повышения эффективности усвоения научных способов познания личностных свойств детей будущими педагогами в процессе их профессиональной подготовки, представим его подробнее.

Этот прием проводится в заключительной части этапа уяснения схемы ООД, после того, как студенты знакомятся со всеми способами межличностного познания, и в группе будет установлен контакт со всеми участниками тренинга. Ведущий вводит новое упражнение, которое называется „Непонимание...“. Студентам предлагается вспомнить случай, произошедший с ними в детстве, когда педагоги обошлись с ними некорректно из-за того, что не поняли их. Инструкция: „Вспомните, пожалуйста, ситуацию из школьной (дошкольной) жизни, когда Вас неправильно поняли учителя, воспитатели и несправедливо поступили по отношению к Вам. Опишите эту ситуацию. Что Вы чувствовали в этот момент?“

Далее выбирается один из участников тренинга, и его ситуация разыгрывается в соответствии с правилами проведения психодраматических ролевых игр. Для проработки следует выбирать ситуации, в которых наглядно выступают ошибки непонимания личности ребёнка, а также ярко выражена личностная значимость данной ситуации для участника тренинга. Чтобы управлять ходом выполнения данного упражнения, ведущий должен быть знаком с основами психодрамы. Данное упражнение, вызывает сильные эмоциональные реакции у участников группы, поэтому ведущий должен быть готов к работе с ними. После проигрывания ситуации протагонисту (так в психодраме называется участник тренинга, проблема которого анализируется в ролевой игре) предлагается с позиции взрослого человека и профессионала выразить свои чувства и объяснить

своєму бившому учителю, чому він був не прав. Після цього ситуація протагоніста обговорюється в групі, і в кінці ведучий просить учасників тренінгу пояснити, які науково обґрунтовані способи пізнання повинні використовувати вчителі, щоб не травмувати протагоніста.

Оскільки така ситуація, в більшості випадків, знаходить великий емоційний відгук у всіх учасників тренінгу, постольку необхідно, щоб кожен мав можливість відреагувати на негативні емоції, пов'язані з його особистим негативним досвідом. Для цього група розбивається на пари, і в парах студенти по черзі говорять своїм „обидчикам” про пережиті ними почуття і пояснюють, як потрібно пізнавати дітей, щоб їх помилки не травмували дитячу психіку. В даному випадку використовується техніка порожнього стула. Учасники тренінгу мають право відмовитися від виконання цього вправи. Крім того, можна використовувати прийом „переігрування” ситуації, коли протагоністу пропонується програти свою ситуацію знову так, як він хоче.

В.А. Сухомлинський писав: „Де-то в самому сокровенному куточку серця у кожного дитини своя струна, вона звучить на свій лад, і щоб серце відгукнулося на моє слово, потрібно настроїтися самому на тон цієї струни”. На наш погляд, така методика дозволяє педагогам „настроїтися” на особистість дитини, його внутрішній світ, що в свою чергу сприяє розвитку потенціалу розвиваючоїся людини і вдосконаленню навчально-виховного процесу.

Таким чином, цілеспрямоване формування науково обґрунтованих способів оцінки особистісних особливостей дітей у майбутніх педагогів за розробленою нами методикою сприяє більш адекватному розумінню особливостей особистості дітей.

Список використаної літератури:

1. Березина А. В. Міжособистісне пізнання і його формування у школярів і студентів : навч. посібник для студ. гуманітар. вузів / Березина А. В., Мельникова І. В. – М., 2009.
2. Березина А. В. Психологія в діяльності вчителя початкової школи: слагаєми успіху : навч.-метод. посібник для слухачів курсів підвищення кваліфікації / Березина А. В., Журавлева Е. А., Мельникова І. В., Чижова К. І. – М., 2007.
3. Родітська Н. А. Способи міжособистісного пізнання: психолого-педагогічний аспект / Н. А. Родітська. – М., 2004.
4. Сухомлинський В. А. О вихованні / В. А. Сухомлинський. – М., 1973.

Анотація

І.В.Мельникова

Особливості удосконалення наукових способів розуміння особистості дитини майбутніх педагогів

В статті розкриваються особливості удосконалення способів розуміння особистості дитини майбутніми педагогами.

Ключові слова: способи, особливості, особистість, шляхи пізнання.

Summary

I.V.Mel'nykova

Peculiarities of Improving Scientific Ways of Understanding of Personality of a Child by the Future Pedagogues

Peculiarities of improving ways of understanding of personality of a child by the future pedagogues are revealed in the article.

Key words: means, peculiarities, personality, ways of cognition.

Дата надходження статті:

„2” вересня 2011 р.

УДК 37-051:81'38]Сухомлинський (045)

Н.І.МИРИНЮК,
старший викладач;
В.М.МИРИНЮК,
викладач
(м.Хмельницький)

Погляди В.О.Сухомлинського щодо інтеграції краси і слова на уроках літератури

У статті висвітлено роль літературно-педагогічної творчості і практичної діяльності видатного українського педагога Василя Олександровича Сухомлинського у прищепленні учням любові до слова та розвитку їх образного мислення на уроках української літератури.

Ключові слова: урок, українська література, літературний твір, особистість вчителя, мовна культура, моральне виховання.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Школа в наш час має виховувати всебічно розвинену людину. Одним із важливих елементів цього є прищеплення учням любові до рідного слова, до рідної мови. „Рідне слово – то невичерпне, животноє і невмируще джерело, з якого

дитина черпає уявлення про навколишній світ, про свою родину, про своє село і місто, про весь свій край” [2, с.134]. Перед кожним педагогом стоїть важливе завдання – навчити своїх вихованців дбайливо ставитися до рідної мови, оберігати рідне слово, не знищувати його могутності. Могутність мови – це духовна могутність народу, який дає мові силу й красу.

Аналіз досліджень і публікацій... Окремі аспекти окресленої проблеми знайшли своє відображення в дослідженнях В.І.Лугового, В.К.Майбороди, І.Ф.Надольного, В.А.Скуратівського, С.А.Чукот та ін., які в своїх працях акцентують увагу на необхідності підвищення рівня культури мовлення як важливого чинника формування цілісної культурно-національної ідентичності.

Питання мовної культури завжди було предметом дослідження, у першу чергу, мовознавців (В.В.Виноградов, І.І.Огієнко, О.О.Потебня), які розглядали мову в системному аспекті.

Спеціальному вивченню підлягають концептуальні педагогічні положення про роль українського слова у працях вітчизняних вчених (Н.Д.Бабич, В.М.Князев, М.І.Мельник, Н.Р.Нижник, І.М.Плотницька, П.О.Редін, Т.П.Рукас, С.П.Шумовицька та ін.).

Л.П. Пархета присвятив своє дослідження українській літературі як навчальному предмету у спадщині В.О.Сухомлинського. Г.М. Ткаченко досліджувала питання виховання школярів засобами слова у творчій спадщині В.О. Сухомлинського.

Формулювання цілей статті... Метою даної статті є висвітлення ролі літературно-педагогічної творчості видатного українського педагога В.О.Сухомлинського у прищепленні учням любові до слова та розвитку їх образного мислення на уроках української літератури.

Виклад основного матеріалу... В.О.Сухомлинський – особистість багатогранна. Закінчивши факультет мови і літератури Полтавського педагогічного інституту, він почав працювати у Павиській середній школі, що на Кіровоградщині. Роздумуючи про роботу педагога, він прийшов до висновку: „...діти тягнуться до того, хто сам тягнеться до них, не може жити без них, знаходить щастя і насолоду в спілкуванні з ними. У перші роки педагогічної роботи я, звичайно, не замислювався над цією закономірністю, мене просто тішили діти. Коли закінчувався навчальний рік, разом з ними вирушав у похід – у поля, ліси, на берег річки. Для мене було щастям ночувати разом з дітьми під яскравими південними зірками, варити кашу, розповідати зміст книжок, легенди, казки. Мабуть, тому і діти із задоволенням ішли під пекучим промінням сонця, несли важкі рюкзаки” [3, с.33].

Як викладачеві-філологу В.О.Сухомлинському доручили організувати літературний гурток, навколо якого об'єдналися юні поети і любителі художнього слова. „Тихими весняними вечорами, – згадує він, – в ясні сонячні дні щонеділі і в свята ми йшли в поле, на берег ставка, в діброву, сідали десь на галявині і складали вірші та поетичні описи того, що бачили, чули, про що думали. З віршів і оповідань укладали збірники, які ми називали літературним журналом” [3, с.33].

Урокам літератури В.О.Сухомлинський відводив особливе місце в системі освіти: надзвичайно велика роль їх у прищепленні учням любові до слова, в розвитку образного мислення, у формуванні світогляду, зміцненні почуттів любові до рідної землі, у вихованні ідейно переконаних та естетично розвинених громадян України.

Серед багатой і різноманітної спадщини В.О.Сухомлинського увагу привертають проаналізовані ним уроки, проведені учителями. Він залишив близько тридцяти охайно і густо списаних зшитків, у яких певною мірою відбилися його погляди, зокрема на викладання української літератури у школі (записи охоплюють період з 1947 по 1970 рік).

В.О.Сухомлинський вважав, що місце художньої літератури в розумовому вихованні визначається специфікою впливу цього предмета на внутрішній світ людини. Література насичує ідеї „плоттю і кров'ю”. У самому понятті „знати літературу” вирішальне значення має суб'єктивний фактор: наскільки глибоко політичні, соціальні, моральні, громадянські ідеї та естетичні принципи, втілені в художній формі, відображаються в особистому духовному світі, в переконаннях, у поведінці людини. Знання літератури тісно пов'язане з моральним вихованням. Ми надаємо великою значення чіткому добору творів для читання в роки дитинства, отрочтва, юності. У школі склався мінімум книг, обов'язкових для читання і перечитування. „Школа – це насамперед читання: вдумливе, зосереджене, таке, що захоплює розум і серце, індивідуальне читання як творчий процес, в якому вихованець наповнює слово пристрасно свого серця – він або охоплюється красою, благородством, моральною величчю, або ж переживає почуття обурення, презирства, непримиренності. Ми вважаємо завданням великої ваги те, щоб читання було ідейним життям особистості у світі книжок” [1, с.97].

Школа, підкреслював педагог, тільки тоді школа, коли вона утверджує культ книги, виховує жадобу до читання художньої, політичної, науково-популярної літератури, пристрасну закоханість у книгу, благоговіння перед нею. „Виробляти в учнів високу культуру читання, викликати в них незрівнянне ні з чим переживання радості й насолоди від спілкування з книгою – означає

попереджувати інтелектуальну, моральну й емоційну неповноцінність особистості, ефективно забезпечувати самоосвіту й самовиховання підростаючої людини” [1, с.27].

Не можна забезпечити високу педагогічну результативність уроків літератури без таких професійних якостей, як вільне оперування навчальним матеріалом, докладне знання текстів художніх творів, розуміння вчителем психолого-педагогічних основ навчання і виховання учнів, специфіки мистецтва і особливості сприймання його дітьми різного віку, досконале володіння сучасними технічними засобами навчання. Проте і цього не досить. Щоб успішно керувати педагогічним процесом, необхідно мати моральні якості, такі, як національний світогляд, переконаність, громадянську зрілість, вимогливість і принциповість, цілеспрямованість, наполегливість, дисциплінованість у роботі, нетерпимість до шаблону; необхідно керуватися у своїй практичній роботі тими настановами, які ставляться до виховання підростаючого покоління.

Справжній вихователь той, за словами В.О.Сухомлинського, хто йде до вихованців із своїми яскравими думками, ідеями, переконаннями. Йдеться про духовні потреби вчителя виражати себе як особистість, розкривати свій внутрішній світ перед людьми. Виражаючи себе в ставленні до ідейних святинь нашого суспільства, до моральних та інтелектуальних цінностей народу, педагог створює те багатогранне життя колективу, в якому діти, підлітки, юнаки і дівчата стають ідейними одностайними. Професія вчителя літератури не терпить байдужості. Вона вимагає живої пристрасності до літератури, емоційного впливу на учнів.

У Павлівській середній школі, де 22 роки посаду директора займав В.О.Сухомлинський, велику увагу приділяли інтелектуальному збагаченню кожного педагога, в основі якого було індивідуальне читання книжок. „Справжній педагог – книголюб: таке золоте правило життя нашого колективу, що стало традицією, – писав вчений. Атмосфера любові до книжки, поваги до книжки, благоговіння перед книжкою – в цьому полягає суть школи і педагогічної праці. У школі може бути все, але, якщо нема книжок, потрібних для всебічного розвитку людини, для її багатого духовного життя, або якщо книжку не люблять і байдужі до неї, це ще не школа; у школі може багато чого бракувати, багато в чому ми можемо бути бідними і скромними, але, якщо в нас є книжки, потрібні для того, щоб перед нами завжди було широко відчинене вікно в світ, це вже школа” [3, с.53].

Великого значення В.О.Сухомлинський надавав поясненню вчителем нового матеріалу з української літератури. Він вважав, що в центрі уроку літератури треба ставити розкриття запланованої теми, щоб воно було найбільш урочистою і пам'ятною для дітей частиною навчального процесу. Саме тут з усією повнотою повинні виявитися здібності літератора, щоб учень, таким чином, міг побачити зразок, еталон того, як слід правильно розглядати й осмислювати поставлену проблему. Неодмінною умовою розповіді вчителя повинна бути наявність нових, свіжих фактів, раніше не знаних і не доступних для школярів. „Нове й нове на кожен урок” - так Василь Олександрович визначав формулу успіху педагогічної діяльності. Виступ учителя літератури перед класом повинен бути пройнятий певною ідеєю, покликаною формувати матеріал, надавати йому композиційної стрункости та логічної пластичности. Отже, йдеться про підпорядкування уроку важливій ідейно-виховній меті.

„Завдання уроку, – писав 30 січня 1970 р. Сухомлинський, – не лише з'ясувати, а й до чогось закликати – ось що дуже важливо!” [4, с.42]. Трохи пізніше, в записках 25 лютого 1970 року, ця думка поглиблюється і конкретизується: „Що значить пояснювати літературний матеріал?.. Це значить – запалювати юні серця, пробуджувати почуття прекрасного. Виклад з літератури – це не просто розкриття істини. Учитель мусить до чогось закликати, до чогось вести” [4, с.54]. Таким чином, кожен урок літератури повинен бути внутрішньо пов'язаний певною головною ідеєю, метою.

Кожен літературний твір вимагає багато часу для аналізу ідейно-тематичної основи, образів, композиції, мовних особливостей. І покликання вчителя полягає насамперед у тому, щоб навчити дітей із наукових, методологічних і літературознавчих позицій підходити до аналізу художніх творів, глибоко розуміти й цінувати мистецькі шедеври. Учитель має продемонструвати своїм вихованцям на уроці, як треба порівнювати, зіставляти, ілюструвати думку, досліджувати, переключати увагу з одного об'єкта на інший, узагальнювати. Лише за таких умов можна з певністю сподіватися, що діти оволодіють „секретами” проникнення в художній світ письменника, в ідейно-художню тканину його творів.

В.О.Сухомлинський суворо ставився до фактичних неточностей, які інколи траплялися. Він вважав, що вчитель повинен ґрунтовно готуватися до уроків, знати не тільки літературознавчу та методичну літературу, а й відомості посібників з історії, філософії і т. д.

В.О.Сухомлинський надавав великого значення характеристиці персонажів твору. „Треба так розкрити художній образ, – писав він, – щоб учні осмислили бурхливе життя людських пристрасей...” [4, с.70].

Найголовніша виховна мета вивчення твору – пробудити в юних душах прагнення до високого, благородного. Василь Олександрович акцентував на вмінні вчителя керувати мисленням своїх вихованців, активізувати його. Вчитель літератури не повинен нав'язувати дітям свого трактування, подавати готові, відшліфовані ідеї, а тактовно, вміло спрямовувати їхню думку на шлях істини. Саме так має відбуватися осмислення художнього твору.

Василь Олександрович приділяв велику увагу особистому баченню учнем художнього образу. Він радив домагатися того, щоб діти виражали своє ставлення до героя, до важливих подій суспільного життя.

Великий педагог рекомендував будувати урок літератури так, щоб усі компоненти його сприяли величезному напруженню учнівського мислення, щоб на такому уроці панувала атмосфера думки. Коли увесь клас буде брати активну участь у вирішенні тих чи інших літературних проблем, то це буде означати, що вчитель досяг високої ефективності в роботі.

Створити проблемну ситуацію можна під час вивчення різних тем. Потрібно лише добре проаналізувати програмовий матеріал і знайти в ньому ті вузлові моменти, на яких слід зосередити увагу учнів. Він вважав, що проблемні запитання повинні сприяти глибшому розкриттю поетичного звучання та ідейно-художньої основи твору.

В.О.Сухомлинський навчав дітей вдумливо ставитися до літератури. Василь Олександрович радив повсякчас розвивати у дітей художнє чуття, виховувати гарний смак, заохочувати їх до ведення записних книжок, куди б вони занотували із творів усе краще, що приверне їхню увагу.

Не виправдовував В.О.Сухомлинський тих учителів, які недооцінюють або й часом применшують значення в розумовому розвитку дітей вивчення напам'ять художніх творів або уривків з них. Щоб заохотити школярів ще з молодших класів до цього, слід проводити з ними тематичні бесіди, роз'яснювати їм важливість і потребу вивчення напам'ять художніх текстів для гармонійного розвитку особистості. Цей процес повинен бути цілеспрямованим, тісно пов'язаним із системою всієї освіти, ускладнюватися, збільшуватися за обсягом від класу до класу. Василь Олександрович вважав, що учнів треба ознайомлювати з перлинами світової літератури, куди входять насамперед твори найкращих українських, російських та зарубіжних літераторів.

Вивчення напам'ять, зазначав В.О.Сухомлинський, особливо велику роль відіграє в розвитку образного мислення, без якого неможливе творче зростання особистості.

Для цього він рекомендував школярам читати якомога більше творів усної народної творчості, вивчати напам'ять художні твори та уривки з них.

В.О.Сухомлинський вважав літературу нашою сучасницею, великою союзницею, помічницею у формуванні в учнів високої духовності, національної гідності, Людяності, Добра і Краси.

Висновки... Сьогодні, коли українська мова, отримавши статус державної, розширює сферу свого функціонування, зростає увага до культури усного та писемного мовлення. Стає престижно розмовляти гарною українською мовою, приходиться розуміння того, що добре знання мови - важлива складова культури людей різних спеціальностей. Основи вмілого користування мовою закладаються з дитинства, тому так важливо прищепити дітям ще в школі почуття відповідального ставлення до мови як найважливішого засобу людського спілкування, виробити в них навички не лише правильного, а й майстерного вживання мовних засобів відповідно до конкретної комунікативної ситуації, навчити їх виявляти помилки і очищати своє усне та писемне мовлення від тих елементів, що спотворюють його. Уроки рідної мови посідають найважливіше місце в навчальному процесі школи, бо йдеться не тільки про навчальний предмет, а й засіб опанування знань з інших предметів: математики, природознавства тощо. Прищепити любов до рідного слова – одне з головних завдань вчителя.

Список використаних джерел та літератури:

1. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : у 5-ти т. – К. : Радянська школа, 1976. – Т. 1. – 504 с.
2. Сухомлинський В. О. Вибрані педагогічні твори : в 3-х т. Т.2 / укл. О. С. Богданова, В. З. Смаль. – М. : Педагогіка, 1980. – 384 с., іл.
3. Сухомлинський В. О. Павлівська середня школа / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : у 5-ти т. – К. : Радянська школа, 1977. – Т. 4. – 638 с.
4. Сухомлинський В. О. Сто порад учителям / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : у 5-ти т. – К. : Радянська школа, 1988. – Т. 2. – 304 с.
5. Сухомлинський В. О. Сто порад учителям / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : у 5-ти т. – К. : Радянська школа, 1988. – Т. 2. – 304 с.

Анотація

Н.И.Мырынюк, В.Н.Мырынюк

Взгляды В.А. Сухомлинского на интеграцию красоты и слова на уроках литературы

В статье раскрывается роль литературно-педагогического творчества и практической деятельности выдающегося украинского педагога Василия Александровича Сухомлинского в воспитании любви к слову и развитию образного мышления учеников на уроках украинской литературы.

Ключевые слова: урок, українська література, літературне произведение, личность учителя, культура речи, нравственное воспитание.

Summary

N.I. Myrnyuk, V.N. Myrnyuk

Integration of Beauty and Word in the Context of V.O. Sukhomlynskyi Pedagogical Thought

The role of literary-pedagogical creative work and practical activity of the famous Ukrainian pedagogue Vasyl' Oleksandrovych Sukhomlyns'kyi in teaching love to word and development of figurative thinking of pupils at the lessons of Ukrainian literature have been revealed in the article.

Key words: a lesson, Ukrainian literature, literary work, teacher's personality, language culture, moral upbringing.

Дата надходження статті:

„31” серпня 2011 р.

УДК 929 В.О.Сухомлинський : 37.036 + 373.31 (045)

О.О.МОРОЗОВА,

викладач

(м.Хмельницький)

Концепція естетичного виховання молодших школярів у педагогічній спадщині

В.О.Сухомлинського

У статті розглядаються основні ідеї В.О. Сухомлинського щодо естетичного виховання молодших школярів, можливості їх використання в школах України.

Ключові слова: естетичне виховання, духовність, музика, образотворче мистецтво.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Необхідністю сьогодення є створення в Україні нової школи, яка б плекала творчу особистість, забезпечила умови для повноцінного фізичного, інтелектуального, духовного розвитку дитини, для піднесення культури і духовності суспільства. Це спонукає до подолання усталених стереотипів, застарілих цінностей і підходів, пошуку нових ідей, створення інтелектуальної основи школи ХХІ століття – школи самореалізації особистості, школи життєтворчості, полікультурного виховання, в якій утверджується проєктивна, особистісно зорієнтована педагогіка.

У процесі становлення особистості з найдавніших часів особливе значення мало естетичне виховання, спрямоване на формування здатності дитини сприймати прекрасне у навколишньому середовищі і мистецтві, на розвиток естетичних почуттів, суджень, смаків, умінь, творчих здібностей, потреби брати участь у створенні прекрасного в житті та в художній творчості.

Багато уваги естетичному вихованню підлітків приділяв Василь Олександрович Сухомлинський, погляди якого увійшли помітною сторінкою до історії вітчизняної педагогічної думки. Його педагогічні, публіцистичні і літературні праці та вчительський досвід значно вплинули на практичну діяльність школи, збагатили педагогіку України новими положеннями і думками.

Аналіз досліджень і публікацій... Проблему естетичного виховання у естетико-педагогічному аспекті широко висвітлено у спадщині видатних українських педагогів і діячів освіти Е. Водовозової, П. Каптерева, С.Лисенкової, С.Русової, К. Ушинського.

Філософсько-естетичні та психологічні аспекти цієї проблеми розглядали Б. Ананьєв, Л. Божович, Ю. Боров, Л. Виготський, І. Гончаров, М. Киященко, І. Кон, Б. Теплов, В. Ядов та інші.

Видатні вчені О. Буров, В. Вансаалов, Л. Волович, І. Долецька, М. Каган, Є. Квятковський, Л. Коган, М. Лайзеров, А. Макаренко, В. Розумний, О. Семашко, В. Скатерщиков, В. Шестакова зробили значний внесок у розробку теорії естетичного виховання. Насамперед вони визначили основні поняття, на які потрібно спиратися при побудові системи естетичного виховання підлітків у процесі навчання.

Сучасні дослідники Ф. Говорун, Б. Коротяєв, В. Левін, В. Моляко, Ю. Петров, П. Підкасистий, Я. Пономарьов, В.Романець, В.Цапок вирішували питання щодо значення творчості та пізнавальної діяльності в естетичному вихованні підлітків; розкрили механізми творчості; закономірності взаємозв'язку творчої діяльності з відтвореною дійсністю; сформулювали основні принципи формування творчої особистості.

Формулювання цілей статті... Мета статті – розглянути концепцію В.О. Сухомлинського щодо естетичного виховання молодших школярів і можливості її використання в сучасних школах України.

Виклад основного матеріалу... Василь Олександрович Сухомлинський – видатний український педагог, творчість і практична діяльність якого увійшла до історії вітчизняної педагогічної думки.

Педагогічні погляди В.О. Сухомлинського сформувалися внаслідок натхненної копіїткої учительської праці, творчої діяльності вченого, заслуженого вчителя України, члена-кореспондента кількох педагогічних академій. Основні праці відомого та визнаного у світі педагога увібрали в себе і частку його практичної діяльності, в якій, як зворотний зв'язок, апробувалися його провідні теоретичні висновки як ученого, педагога-експериментатора, вчителя-новатора.

Василь Олександрович вважав, що важливу роль у формуванні особистості відіграє естетичне виховання, що формує емоційні почуття, які є складовою частиною переконань, моральних норм поведінки та виконують регулятивну функцію. „Шляхетність, моральна гідність людини, – підкреслював В.О. Сухомлинський, – визначаються тим, наскільки широкий світ охоплює сфера її емоційного життя” [3, с.258].

Поняття „естетичне виховання” у сучасній педагогічній літературі розглядається як невід’ємна складова ідейного, трудового, морального, фізичного виховання, як систематичне, науково умотивоване звертання до людських емоцій, які розвивають у підлітків такі здібності, що сприяють не тільки естетичному сприйняттю прекрасного у житті й мистецтві, а й роблять кожного з них творцем естетичних цінностей [2].

В.О. Сухомлинський також неодноразово наголошував, що без поетичної, емоційно-естетичної струминки неможливий повноцінний розвиток дитини. „Добрі почуття сягають у дитинство, а людяність, доброта, лагідність, доброзичливість народжуються в праці, турботах, хвилюваннях про красу навколишнього світу. Добрі почуття, емоційна культура – це серцевина людяності. Якщо добрі почуття не виховані в дитинстві, їх ніколи не виховаєш, тому що це суто людське утверджується в душі одночасно з пізнанням перших і найважливіших істин, одночасно з переживанням і відчуженням найтонших відтінків рідного слова. В дитинстві людина повинна пройти емоційну школу – школу виховання добрих почуттів” [4, с.60-61].

Особливо великого значення в естетичному вихованні молодших школярів В.О. Сухомлинський надавав казці, музиці, живопису. Вчений дбав про те, щоб його вихованці отримували світлі мажорні враження, які вже самі по собі повинні ставати могутніми засобами виховання людини. Це досягалось за допомогою яскравих полотен, доступних дітям за змістом і формою, виразно прочитаної народної казки, краси рідної природи.

Багато уроків у Павлівській середній школі Василь Олександрович проводив у так званій „Кімнаті казок”, щоб якомога глибше поринути з дітьми в атмосферу чарівного світу казок, бо саме казці педагог відводив особливе місце в естетичному вихованні учнів. Адже усвідомлення суті моральних ідей досягається не гучними словами й фразами, а емоційністю, глибиною розкриття істини і показом величі людського розуму. Дитина мислить образами. Це означає, що слухаючи, наприклад, казку про подорожі краплини води, вона малює в своїй уяві і срібні хвилі ранішнього туману, і темну хмару, і гуркіт грому, і весняний дощ. Чим яскравіші в її уявленні ці картинки, тим глибше осмислює вона закономірність природи та світу.

Без відчуття краси слова для дитини є недосяжними потаємні грані його смислового значення. А переживання краси є немислимим без фантазії, без особистої участі учня у співтворчості з учителем, який передає казку. Казка, на думку В.О. Сухомлинського, – активна творчість, яка охоплює всі сфери духовного життя дитини, її розум, почуття, уяву, волю. Казка невіддільна від краси, сприяє розвитку естетичних почуттів, без яких є немислимими благородство душі, чуйність, героїчний вчинок тощо. Завдяки казці дитина осягає світ не лише розумом, але й почуттями, в казці вона знаходить реальну форму виявлення своїх духовних сил.

В.О. Сухомлинський наголошував, що створення казок є одним із важливих джерел поетичної творчості, формування естетичних почуттів і водночас – засобом розумового розвитку. Участь дитини у створенні казок великою мірою сприяє збагаченню її словникового запасу, розвитку творчого мислення. Казка виховує любов до рідного краю вже тому, що сама вона – творення народу, гра творчих сил народного духу, духовне багатство народної культури.

У Павлівській школі багато казок створювалося самими дітьми. Понад тисячу казок написано В.О. Сухомлинським, який стверджував, що фантастичні казкові образи відкривають дитині не лише красу, але й істину, без казки і казкової ситуації всі пояснення для дитини є мертвими, бо мовчить її серце.

В.О. Сухомлинський вважав, що великий вплив на формування естетичного та духовного світу молодших школярів відіграє пісня, музика. Осягаючи світ музичних ритмів, діти навчаються передавати за допомогою музики свої враження, розкривають свою емоційну культуру, творчі здібності. „Музика – це один з найвагоміших засобів естетичного виховання дітей, бо вона, як ніщо інше, здатна ушляхетнити людину, розвинути в ній благородні поривання, вплинути на психіку і настрій” [1, с. 63].

У вихованні музикою виражається єдність моральної, емоційної й естетичної сфер людини. Тому у Павлівській школі слуханню музики приділялася велика увага. При цьому насамперед ставилося завдання – викликати емоційну реакцію на мелодію і потім поступово переконати дітей, що джерелом краси музики є краса навколишнього світу; музикальна мелодія немовби закликає людину – спинися, прислухайся до музики природи, насолоджуйся красою світу, бережи цю красу й примножуй її. В.О. Сухомлинський вважав, що людина опановує і рідну мову, і азбуку музичної культури – здатність сприймати, розуміти, відчувати, переживати красу мелодії – тільки в роки дитинства. Те, що занедбано в дитинстві, майже неможливо надолужити в зрілі роки. Дитяча душа однаково чутлива і до рідного слова, і до краси природи, і до музичної мелодії. Якщо в ранньому дитинстві донести до серця красу музичного твору, якщо у звуках дитина відчуває багатогранні відтінки людських почуттів, вона підніметься на такий щабель культури, якого не можна досягти ніякими іншими засобами. Почуття краси музичної мелодії відкриває перед дитиною власну красу – маленька людина усвідомлює свою гідність. Музичне виховання – це не тільки виховання музиканта, а передусім виховання людини.

Музика – це могутнє джерело думки. Без музичного виховання є неможливим повноцінний розумовий розвиток дитини. Першоджерелом музики є не тільки навколишній світ, а й сама людина, її духовний світ, мислення, мова. Музичний образ по-новому розкриває перед людьми особливості предметів і явищ дійсності. Увага дитини немовби зосереджується на предметах і явищах, які в новому світлі відкрила перед нею музика, і її думка малює яскраву картину; ця картина проситься в слово.

Дитина творить словом, черпаючи в навколишньому світі матеріал для нових уявлень і роздумів. В.О. Сухомлинський писав: „Музика – уява – фантазія – казка – творчість – така доріжка, йдучи якою, дитина розвиває свої духовні сили. Музикальна мелодія пробуджує в дітей яскраві уявлення. Вона є ні з чим не зрівняний засобом виховання творчих сил розуму. Музика – це мова почуттів. Мелодія передає найтонші відтінки почуттів, недоступні слову. Музика починається там, де кінчається слово. І якщо словом обмежується проникнення вихователя в потаємні куточки юного серця, якщо після слова не починається тонше й глибше проникнення – музика, виховання не може бути повноцінним” [3, с.553, 557].

Образотворче мистецтво, на думку В.О. Сухомлинського, відіграє не менш значущу роль в естетичному розвитку молодших школярів, тому що діти здатні тонко відчувати настрій художніх картин. Твори образотворчого мистецтва утверджують в юній душі почуття величі й краси людини, підносять особистість в її власних очах. На найкращих зразках живопису й музики у школярів виховується вміння цінувати справжню людську красу, нетерпимість до приниження людської гідності. Музика й живопис сприяють формуванню в дитини кращих людських якостей, вони – могутній засіб виховання дітей.

Діти молодшого шкільного віку, на думку В.О. Сухомлинського повинні жити в світі краси, гри, казки, музики, малюнка, фантазії, творчості. Цей світ повинен оточувати дитину і тоді, коли ми хочемо навчити її читати і писати. Так, від того, як почуватиме себе дитина, піднімаючись на першу сходинку драбини пізнання, що вона переживатиме, залежить весь її подальший шлях до знань.

Таким чином, формування естетичних смаків і ідеалів засобами мистецтва – обов’язкова умова виховання всебічно і гармонійно розвинутої особистості. Основи естетичних поглядів і переконань людини закладаються в шкільні роки. Тому формування естетичних почуттів дітей, їх емоційної культури – одне із важливих завдань системи освіти і виховання.

Висновки... Найважливішим завданням естетичного виховання В.О. Сухомлинський вважав навчити дитину бачити красу оточуючого світу, красу людських стосунків, духовне багатство, доброту, щирість і на цій основі стверджувати прекрасне в самому собі. Саме естетичне виховання, на думку педагога, має різнобічні зв’язки з усіма сферами духовного життя особистості та колективу.

Підсумовуючи вищесказане, зазначимо, що творчий доробок В.О. Сухомлинського має різноплановий багатоаспектний характер, основу якого становлять педагогічні погляди і переконання видатного вченого. Своїми педагогічними працями він довів, що поглиблення чуттєвого світу засобами мистецтва сприяє вихованню людини, цікавої і корисної суспільству.

Список використаних джерел та література:

1. Кирило Стеценко: спогади, листи, матеріали / [упор. Є. Федотов]. – К. : Музична Україна, 1981. – 480 с.
2. Педагогика : [музыка] / под ред. Ю. К. Бабанского. – М. : Педагогика, 1984. – 368 с.
3. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5-ти томах / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1977.
4. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1988. – 286 с.

Анотація

О.А.Морозова

Концепция эстетического воспитания подростков в педагогическом наследии

В.А.Сухомлинского

В статье рассматриваются основные идеи В.А.Сухомлинского по эстетическому воспитанию младших школьников, возможности их использования в школах Украины.

Ключевые слова: эстетическое воспитание, духовность, музыка, изобразительное искусство.

Summary

О.О.Морозова

Concept of Juvenile Aesthetic Education in the Pedagogical Legacy of V.O.Sukhomlyns'kyi

The article deals with major ideas of V.O.Sukhomlyns'kyi concerning aesthetic education of teenagers and possibilities of their use at Ukrainian schools.

Key words: aesthetic education, spirituality, music, visual art.

Дата надходження статті:

„1” серпня 2011 р.

УДК 373.31.032(045)

А.В.МОСКВИНА,

*доктор педагогических наук, профессор
(г.Оренбург, Россия)*

Интеллектуальное развитие младших школьников: диалог с В.А.Сухомлинским

В статье раскрываются психолого-педагогические проблемы интеллектуального развития младших школьников в контексте педагогического наследия В.А.Сухомлинского. Дана характеристика отклоняющегося интеллектуального развития и коррекции младшего школьника с позиций диалога современных исследований и опыта великого педагога.

Ключевые слова: интеллектуальное развитие, младший школьник, педагогическое наследие В.А.Сухомлинского.

Открываю книгу В.А.Сухомлинского „Павлышская средняя школа”. Как многому нам еще надо учиться – не только в педагогических идеях, но и в самом стиле, языке педагогического сочинения – умении донести мысль образно, аргументированно, эмоционально. Читаю столь знакомые и ставшие столь близкими строки: „Ребенок будет чувствовать себя личностью только при том условии, когда умственный труд в процессе учения захватит его эмоциональную сферу, когда постижение истины будет представляться ему результатом его личных усилий” (6, с.66-67).

В.А. Сухомлинскому была очень близка и понятна идея о неограниченных и далеко неостребованных в учебном процессе возможностях каждого ребенка, о необходимости глубокого уважения к его личности. Бесчисленное множество посещенных уроков, их скрупулезный анализ, беседы с учителями, уроки самого Сухомлинского, проведенные специально для каждого из павлышских учителей – приводят великого педагога к выводу : прежде всего – надо воспитать учителя, творца собственного педагогического открытия, исследователя, поверившего в свои возможности и талант, *умеющего учить своих учеников мыслить.*

Тревога за ребенка с проблемами в интеллектуальном развитии пронизывает многие работы Сухомлинского, его статьи, письма к учителям: „...В классе перед учителями – бледный, слабенький мальчик. Он внимательно слушает слова учителя, но глаза его смотрят куда-то вдаль, он ничего не соображает. Что с этим мальчиком, какая аномалия в его здоровье?..” (3, с.88).

По данным Министерства образования РФ, только 3 % российских детей рождаются абсолютно здоровыми, при этом 85 % детей – воспитанников детских садов и учащихся школ нуждается в помощи медицинского, психологического или коррекционно-педагогического характера.

Большая часть проблем, связанным с необходимостью и востребованностью оказания специальной педагогической помощи данной категории детей связана с *младшим школьным возрастом*, который называют вершиной детства. Это период позитивных изменений и

преобразований, происходящих с личностью ребенка. Потому так важен уровень достижений школьника на данном возрастном этапе. Если в этом возрасте ребенок не почувствует радость познания, не приобретет уверенность в своих способностях и возможностях, сделать это в дальнейшем (за рамками сенситивного периода) будет значительно труднее. Чем больше позитивных приобретений будет у младшего школьника, тем легче он справится с предстоящими сложностями подросткового возраста.

В младшем школьном возрасте ребенок сохраняет много детских качеств – легкомыслие, наивность, взгляд на взрослого снизу вверх. Но он уже начинает утрачивать детскую непосредственность, у него появляется другая логика мышления. Учение для него – значимая деятельность. В школе он приобретает не только новые знания и умения, но и определенный социальный статус. Меняются интересы, ценности, весь уклад жизни ребенка.

В педагогическом наследии В.А. Сухомлинского этому возрасту уделено особое внимание. По мнению великого педагога, дошкольный и младший школьный возраст наиболее сензитивен для интеллектуального развития школьника: „Многолетняя практика воспитательной работы, исследование умственного труда и многогранной духовной жизни детей привели меня к глубокому убеждению, что важнейшие причины, в силу которых ребенок становится трудным, неуспевающим, отстающим – кроются в воспитании, в условиях, окружающих ребенка в годы раннего детства” (3, с.80).

Какие качества следует прежде всего развивать в ребенке этого возраста? Каков главный стержень всей учебной деятельности младшего школьника? Эти мысли заставляют В.А.Сухомлинского вновь пересмотреть свою педагогическую деятельность: *Я стал исследовать прежде всего свою работу, свои уроки, ответы своих учеников.* Вот ребенок рассказывает о путешествии капли воды. Речь должна идти о первом весеннем ручейке, о радуге, о тихих всплесках уснувшего озера. Именно об этом должен говорить ребенок как миру, который его окружает, о мире, в котором он сам частица живой природы. А что я слышу? Вымученные, неуклюжие заученные фразы, словосочетания, смысл которых самому ребенку представляется туманным. *Вслушиваюсь, вдумываюсь в речь детей, и у меня постепенно крепнет убеждение, что мы, учителя, не учим ребенка мыслить”* (6, с.104).

В.А. Сухомлинский был убежден: проблемы интеллектуального развития ребенка напрямую связаны с *умением педагога управлять умственным трудом ученика, развитием его мышления.* „Готовясь к высокой миссии педагога, человек готовится прежде всего к руководству, управлением умственным трудом ученика. Вот где средоточие научной организации учительского труда! А что он знает о процессах мышления?” (3, с.88).

Размышляя о трудностях обучения детей с аномалиями интеллекта, педагог с горечью замечает, что в педагогическом институте человеческому мышлению почти не уделяется внимания, а о специфике детского мышления будущие учителя получают лишь поверхностные представления. Недостаточный научно-педагогический уровень подготовки педагогов для работы с детьми, проявляющими нестандартность в поведении и мышлении, приводит к неадекватной оценке их личностных качеств и всей их деятельности. Качественным показателем успеха в учении по-прежнему принято считать свойства памяти, режы – мышления, и совсем редко – воображения. Эксперименты, проведенные зарубежными исследователями, убедительно показали, насколько сложно перестроить систему образования, изменить отношение педагога к детям, снять барьеры, блокирующие его потенциальные возможности.

Изучая педагогический опыт Василия Александровича и сообразуя его с реалиями современной школы, мы понимаем, что интеллектуальное развитие личности младшего школьника, её когнитивной (познавательной) сферы невозможно без совершенствования культуры мышления, без практических умений и навыков творческой мыслительной деятельности. Развитие культуры мышления в процессе обучения предполагает совершенствование таких её качеств, как сверхчувствительность к проблемам (способность видеть проблему там, где её не видят другие), склонность к задачам дивергентного (разнонаправленного) характера, гибкость и продуктивность мышления, способность к ассоциированию и прогнозированию, концентрация внимания.

Теоретический анализ исследований и практический опыт позволяют констатировать, что современный педагог не всегда готов к решению проблем, с которыми он сталкивается в школе в силу общепринятых рамок практики, ограничивающих педагогический процесс традиционной формулой „обучение – воспитание”. Понятие о профессиональной педагогической деятельности современного педагога дополняется все новыми и новыми гранями, и каждая из этих высвеченных временем новых граней – „развитие”, „коррекция”, „педагогическая помощь”, „фасилитация”, „исследование” и т.д., – востребует педагога, ориентирующегося не только в собственном предмете, но и *интегрирующего в своей практической деятельности* научные

знания в области психологии, социологии, физиологии и медицины, имеющего опыт межличностного социального взаимодействия. Возникает необходимость в практическом переосмыслении и теоретическом обосновании подготовки специалиста качественно нового уровня.

А именно: *профессионала*, владеющего знаниями в области физиологии, психологии, социологии возрастного развития и способного оказать психолого – педагогическую поддержку – то есть адекватное конкретной зоне актуального и ближайшего развития ребенка педагогическое действие, направленное на актуализацию его физических, психических и духовных сил в момент разрешения возникшей проблемы; *фасилитатора* (facilitate – облегчать), для которого личность умственно отсталого школьника, его жизнь, свобода, духовное богатство и творчество – высшие человеческие ценности. Педагог – фасилитатор относится к воспитаннику как к ответственному и самостоятельному субъекту собственного развития, выстраивает взаимодействие на основе интенции к высшим ценностям, уважительного отношения к каждому человеку, отзывчивости, сопереживания, милосердия, толерантности; *педагога-исследователя*, способного к самостоятельной диагностике, проектированию и реализации коррекционно – развивающих программ на основе решения педагогически значимых проблем, которые служат развитию личности субъектов образовательного процесса – учителя и ученика.

Для того, чтобы весь педагогический процесс был более эффективным, прежде всего необходима максимально точная дифференциальная диагностика. Но прежде чем решать эту задачу, важно знать, каких детей следует считать умственно отсталыми, в чем своеобразие их познавательной деятельности, эмоционально – волевой сферы и поведения.

Исследования ученых (Л.С.Выготский, А.Р. Лурия, К.С.Лебединская, В.И. Лубовский, М.С.Певзнер, Г.Е. Сухарева и др.) дают основания относить к умственной отсталости только те состояния, при которых отмечается стойкое, необратимое нарушение преимущественно познавательной деятельности, вызванное органическим повреждением коры головного мозга. Именно эти признаки (стойкость, необратимость дефекта и его органическое происхождение) должны в первую очередь учитываться при диагностике умственной отсталости.

Умственная отсталость – это не просто „малое количество ума”, это качественные изменения всей психики, всей личности в целом, явившиеся результатом перенесенных органических повреждений центральной нервной системы. Это такая атипия развития, при которой страдают не только интеллект, но и эмоции, воля, поведение, физическое развитие. Такой диффузный характер патологического развития детей с умственной отсталостью вытекает из особенностей их высшей нервной деятельности (2).

В.А. Сухомлинский обращает внимание на одно из важнейших качеств педагога, работающего с такими детьми, – *наблюдательность, умение адекватно оценить мыслительные возможности ученика*: „...Мы понимали, что мыслительные процессы в голове Кости проходят очень медленно, что для осмысления той или иной закономерности мальчику необходимо увидеть, „ощупать” множество фактов – гораздо больше, чем необходимо это другим ученикам” (3, с.103).

„Малоспособные, слабоумные дети со сниженной, ослабленной памятью, – пишет Сухомлинский, – *постоянно находятся под моим наблюдением*. В первые четыре года школьного обучения я провожу с этими детьми специальные занятия различной периодичности (в зависимости от степени слабоумия и ограниченности умственных способностей и памяти)” (3, с.254).

Как показывают данные исследований, у детей с умственной отсталостью на всех этапах процесса познания имеют место элементы недоразвития, а в некоторых случаях атипичное развитие психических функций. Мышление является главным инструментом познания. Оно протекает в форме таких операций, как анализ, синтез, сравнение, обобщение, абстракция, конкретизация. Все эти операции у умственно отсталых недостаточно сформированы и имеют своеобразные черты.

Так, анализ предметов они проводят бессистемно, пропускают ряд важных свойств, вычлняя лишь наиболее заметные части. В результате такого анализа они затрудняются определить связи между частями предмета. Устанавливают обычно лишь такие зрительные свойства объектов, как величина, цвет. При анализе предметов выделяют общие свойства предметов, а не их индивидуальные признаки. Из-за несовершенства анализа затруднен синтез представлений о предметах. Выделяя в предметах отдельные их части, они не устанавливают связи между ними, поэтому затрудняются составить представление о предмете в целом.

Ярко проявляются специфические черты мышления у детей с умственной отсталостью в операции сравнения, при котором приходится проводить сопоставительный анализ и синтез. Не умея выделить главное в предметах и явлениях, они проводят сравнение по несущественным признакам, а часто – по несоотносимым. Затрудняются устанавливать различия в сходных

предметах и общее в отличающихся. Особенно сложно для них установление сходства. Так, сравнивая ручку и карандаш, они отмечают: „Похожи тем, что длинные, а еще у них кожа одинаковая”.

„Посещая уроки А.А.Филиппова, – пишет В.А. Сухомлинский, – я обращал теперь главное внимание на путь познания – от наблюдения и анализа фактов до формирования обобщений и применения их в дальнейшем учении. Одна за другой открывались новые закономерности педагогического процесса. Мы убедились, что *обобщение запоминается и без специального заучивания, если оно многократно применяется в качестве ключа к объяснению все новых и новых фактов*; при этом на уроке появляется резерв времени для практической работы, тренировки, выработки умения учиться” (6, с.98).

Особенности восприятия и осмысливания детьми учебного материала неразрывно связаны с особенностями их памяти. Основные процессы памяти – запоминание, сохранение и воспроизведение – у умственно отсталых имеют специфические особенности, т.к. формируются в условиях аномального развития. Они лучше запоминают внешние, иногда случайные зрительно воспринимаемые признаки. Труднее ими осознаются и запоминаются внутренние логические связи.

В своей неопубликованной статье „Чем лечить мозг – мыслью, трудом, творчеством – или лекарствами”? Василий Александрович полемизирует с известным американским психологом Дэвидом Кречем о возможности в будущем десятилетия химической терапии умственной отсталости посредством влияния на качество памяти: „Все больше и больше убеждаясь в том, что *химические и вообще какие-либо „радикальные” средства влияния на память малоспособных, слабоумных детей совершенно недопустимы*; убеждаясь в том, что *влияние на память немислимо без гармонического влияния на всю духовную жизнь человека*, я с каждым годом стал все лучше понимать причины ослабленной, сниженной памяти и неполноценной функциональной деятельности мозга” (3, с.249).

При этом педагог предупреждает: „Первое спасение и первая защита этих детей заключается в том, чтобы *не допустить неправильного их обучения*”. Сухомлинский дает следующую заповедь воспитания ума малоспособных и слабоумных: к нагрузкам на память подходить исключительно осторожно. *Помня думать и думая помнить* – с этого как раз и начинается гармония памяти и мысли, дающая в результате умственные способности, разум и талант.

Так в творческой лаборатории великого Мастера рождаются знаменитые *уроки мышления – путешествия к первоисточнику мысли и слова*: „Мы ведем малышей в природу – в сад, в лес, на берег пруда и реки, в поле. Перед ребенком невидимые с первого взгляда десятки, сотни причинно-следственных связей между предметами, вещами, явлениями. Он мысленно проникает в сложнейшие тайны жизни. Здесь он – активный мыслитель, открыватель истины. В вялом, хилом, слаборазвитом мозге рождается мысль, удивляющая, изумляющая, поражающая, потрясающая ребенка. ... В тихие вечерние часы мы становимся поэтами,...мы сложили тысячу сказок – да, это творчество детей, которые пришли в школу слабоумными. Поэтическое творчество, по моему твердому убеждению, учит мыслить” (3, с.257).

Педагогическое наследие В.А. Сухомлинского сегодня нуждается в глубоком, не только теоретическом, но и практикоориентированном, технологическом осмыслении. Важно при этом, чтобы соблюдалось то требование, о котором писал великий педагог, обращаясь к своим читателям, настоящим и будущим своим ученикам-последователям: „Мы надеемся, что педагогические коллективы, заимствующие наш опыт, не будут механически копировать его детали. Творческое внедрение опыта – это развитие педагогических идей, формирование собственных педагогических убеждений”.

Список использованной литературы:

1. Выготский Л. С. Проблемы дефектологии / Л. С. Выготский. – М., 1994.
2. Гаврилушкина О. П. Воспитание и обучение умственно дошкольников / О. П. Гаврилушкина, Н. Д. Соколова. – М., 1998.
3. „Обережно: дитина”: В. О. Сухомлинський про важких дітей : тематич. зб. – Луганськ : Державний заклад „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, 2008. – 264 с.
4. Рындак В. Г. Уроки Сухомлинского / В. Г. Рындак. – М. : Педагогический вестник, 1998.
5. Спиркин А. Г. Сознание и самосознание / А. Г. Спиркин. – М. : Политиздат, 1972.
6. Сухомлинский В. А. Павлышская средняя школа / В. А. Сухомлинский. – М., Просвещение, 1979.
7. Сухомлинский В. А. Мудрая власть коллектива // В. А. Сухомлинский. – М., Молодая гвардия, 1975.
8. Сухомлинский В. А. Рождение гражданина / В. А. Сухомлинский. – М., Молодая гвардия, 1979.

Анотація

А.В.Москвіна

Інтелектуальний розвиток молодших школярів: діалог з В.О.Сухомлинським

У статті розкриваються психолого-педагогічні проблеми інтелектуального розвитку молодших школярів в контексті педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського. Дана характеристика

інтелектуального розвитку, що відхиляється, і корекції молодшого школяра з позиції діалогу сучасних досліджень і досвіду великого педагога.

Ключові слова: інтелектуальний розвиток, молодший школяр, педагогічна спадщина В.О.Сухомлинського.

Summary

A.V.Moskvina

Intellectual Development of Junior Pupils: Dialogue with V.O.Sukhomlyns'kyi

In this article the psycho-educational problems of junior schoolchild's intellectual development are revealed in the context of V.O.Sukhomlyns'kyi pedagogical heritage. A characteristic of divergent intellectual development and correction of junior schoolchild is given from the position of a dialogue between modern researches and experience of the great pedagogue.

Keywords: *intellectual development, junior schoolchild, V.O.Sukhomlyns'kyi pedagogical heritage.*

Дата надходження статті:

„17” серпня 2011 р.

УДК [37.034:39]:929В.Сухомлинський(477)(045)

Л.Л.НАВОЗНЯК,
аспірантка, вчитель
(м.Київ)

Особливості морального виховання учнів засобами фольклору в педагогічній спадщині В.Сухомлинського

У статті обґрунтовується теза про те, що моральне виховання особистості засобами фольклору сприяє формуванню внутрішніх регуляторів поведінки, розглянуто точку зору В.Сухомлинського на моральне виховання учнів засобами фольклору, узагальнено досвід педагога.

Ключові слова: фольклор, виховні можливості фольклору, виховна робота, моральні цінності, моральна поведінка.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Демократичні процеси розвитку освіти та інших соціально-культурних галузей життєдіяльності суспільства в Україні актуалізують утвердження загальнолюдських цінностей та духовних, моральних і культурних норм життя українського народу. Тому „Основними орієнтирами виховання учнів 1–12 класів загальноосвітніх навчальних закладів України”, затверджених МОН України від 17.12.2007 р., мету сучасного освітнього процесу спрямовано не тільки на формування необхідних компетенцій, ґрунтовних знань з різних предметів, а й на формування духовно і морально зрілої особистості, готової протистояти викликам глобалізації життя [3, с.2]. Вагоме значення для реалізації ключових позицій цієї програми має звернення до творчої спадщини видатного українського педагога, засновника гуманістичної, новаторської педагогіки Василя Олександровича Сухомлинського (1918–1970). Він перший почав відроджувати і розбудовувати національну систему виховання. Основу його педагогічної спадщини складає українська народна творчість: казки, пісні, думи, прислів'я, приказки, легенди тощо. Він називав ці жанри фольклору вічним і невичерпним джерелом народної мудрості, головною підвалиною національного виховання. В.Сухомлинський вибудував концепцію виховання особистості на основі культурно-історичних традицій рідного народу, вважаючи, що дитина найкраще засвоює матеріал, коли емоційно його переживає. Педагог розробив методику уроків мислення на природі, що стало великим надбанням педагогіки народознавства.

Аналіз досліджень і публікацій... Осмислення його поглядів на сутність, принципи і зміст духовного становлення людини сприятиме послідовному втіленню мети морального виховання підростаючого покоління на національній основі. Цінні фактичні матеріали про доробок директора Павлівської середньої школи, його наукові праці проаналізовано у роботах М.Антонця, І.Бега, А.Богуш, М.Боришевського, В.Бутенка, М.Вашуленка, І.Зязюна, В.Кузя, М.Мухіна, Н.Ничкало, Н.Побірченко, О.Савченко, М.Сметанського, О.Сухомлинської, В.Хайруліної, М.Ярмаченка, окремі аспекти його творчості розкрито у дослідженнях Г.Бондаренка, Т.Будняк, В.Калмикова, В.Кіндрата, Л.Мамчур, О.Петренко, Л.Петрук, З.Шевців. Педагогічні новації Василя Олександровича впроваджуються у практику і в далекому зарубіжжі, зокрема Греції, Китаї, Німеччині, Польщі, Росії, США.

Формулювання цілей статті... Однак, незважаючи на значну кількість праць, до цього часу достатньою мірою не розкрито проблему морального виховання дітей засобами фольклору в педагогічній спадщині В.Сухомлинського через призму сучасного розуміння моральних цінностей

і орієнтирів виховного процесу, що й визначено **метою** цієї статті. Досягнення мети передбачає вирішення таких **завдань**: визначити сутність педагогічних поглядів В.Сухомлинського у моральному вихованні школярів засобами фольклору; окреслити можливості впливу фольклору на формування моральної складової особистості школяра.

Виклад основного матеріалу... Педагогічна спадщина В.Сухомлинського, який поєднав у собі досвід педагога, методиста-теоретика і словесника-практика багатопланова. Вона зазнавала певної еволюції, постійно збагачувалася, поглиблювалася. Педагогічна концепція педагога високогуманна і демократична, органічно поєднує класичну і народну педагогіку. Ретельний педагогічний аналіз і сучасна імплементація його здобутків дає змогу стверджувати, що кожне покоління входить у життя через соціалізацію та виховання, у першу чергу, на національній основі. Саме український фольклор спрямований на розвиток моральності людини, представника конкретного етносу, на засвоєння культурних цінностей, ідей, розширення знань та відродження досягнень духовності минулих століть; закладає основу моральної сутності особистості, яка включає в себе норми поведінки, внутрішній стан людської душі, чистоту та цілісність самоусвідомлення людини, що заперечує будь-який егоцентризм та закликає творити добро. Моральна вихованість полягає у тому, що людина прагне зробити добро „і не може робити зла. Найвищою рушійною силою людської поведінки є переконаність у тому, що добро – вершина морального багатства” [1, с.87].

Згідно переконанням В.Сухомлинського, дуже важливо, щоб кожне покоління мало духовне життя та моральні цінності. Для цього педагог радив кожну дитину вчити і вчити, адже вона живе не в пустелі, а серед людей і кожен її крок відбивається на ближньому, тому що вона кудись іде з якоюсь метою; кожне її слово відгукується в душі іншої людини, але як воно відгукнеться залежить від неї самої. Уже те, що дитина дивиться на навколишній світ і бачить його, – приховує в собі добро і зло: все залежить від того, що вона бачить і як бачить. Дитяче серце чутливе до закликів творити красу й радість для людей – важливо тільки, запевняв В.Сухомлинський, щоб слідом ішла праця. Дитина, яка відчуває, що своїми вчинками приносить радість ближнім, змалечку навчатиметься узгоджувати власні бажання з інтересами людей, а це важливо для виховання доброти й людяності, без якої немає совісті, немає справжньої людини. Отож, з колискового віку дитині слід прищеплювати любов до пісні, до уснопоетичної творчості, адже в них відбито постійні прагнення народу до всього кращого. До того ж народна творчість, досить гарно поєднуючись з дитячою психологією, з дитячим світом, вчить мріяти, оптимістично сприймати дійсність, бачити добро і зло, естетично виховує, дає повні знання. Свої морально-етичні норми народ створював та вдосконалював протягом багатьох століть, але завжди головним в них були повага та любов до вільної праці, ствердження ідеалів добра та краси, знання свого родоводу, високої риси громадянства.

Вартим уваги сучасників є розуміння В.Сухомлинським фольклору як неодмінного компоненту процесу формування не лише високоморального підростаючого покоління, а й свідомої української нації. Педагог знав, що фольклор містить багатющий досвід організації виховного процесу, спрямованого на формування життєвих компетенцій, дає приклад вдумливого особистісно цінного застосування слова як могутнього засобу виховного впливу, формування досвіду соціальної комунікації на засадах щирості і взаємної поваги. У його працях („Слово рідної мови”, „Джерело невмирущої криниці”, „Рідне слово”, „Слово про слово”, „На трьох китах”) знаходимо відповіді на актуальні питання: як навчити дитину сприймати, розуміти рідне слово і вдало використовувати його в усному й писемному мовленні. Слово, – згідно твердження В.Сухомлинського, ввібрало в себе найтонші порухи наших почуттів; в ньому закарбувалася душа, звичаї, традиції, радості і болі народу – всі його духовні цінності, творені століттями. З пізнання краси слова відбувається входження мистецтва у духовний світ школяра, тому широке використання казок, оповідань, приказок і прислів'їв, пісень, народних традицій і обрядів широко простежується у повсякденній вчительській роботі мудрого педагога. „Поетичне слово стає виховною силою тоді, коли воно вчить *ставитись*. Музика думки звучить для учня в тому, що воно викликає в нього почуття захоплення або презирства. Треба домагатися того, щоб поетичне слово до чогось кликало” [2, с.8].

Приклад використання народної дидактики для справи морального виховання в педагогічній науці подав В.Сухомлинський у таких творах, як „Моральні заповіді дитинства і юності”, „Як виховати справжню людину”, „Листи до сина”, „Духовний світ школяра”, „Праця і моральне виховання”, „Моральний ідеал молодого покоління”, „Сто порад учителів”, „Батьківська педагогіка” та ін. У них порушено і з науковою переконливістю обґрунтовано сутність використання таких словесних методів навчання як народні сентенції і заповіді, правила і заборони („Десять не можна”), застереження („Дев'ять негідних речей”), 14 Законів дружби, кодекс людської порядності, мудрі обмеження, пам'ятки для формування таких важливих понять і

почуттів кожної особистості, як любов до Батьківщини, висока громадянськість, ставлення до батьків, рідних, близьких і обов'язок перед ними, розуміння життя, добра і зла, виховання моральних якостей і норм поведінки, дружба, любов, правдивість, особиста гідність, великодушність, безкорисливість, скромність, працьовитість, бережливість, турбота про збільшення всенародного багатства, ставлення до краси в природі і суспільстві. В.Сухомлинський вважав, що формування у дітей почуття любові до рідної землі, мови, культури народу сприяє більш ефективному вихованню у них соціальної активності, громадянської зрілості, системи активного дійового ставлення особистості до суспільства, природи, до праці й самого себе, а також прилучає дитину до національної культури свого народу, його історії, розвиває почуття власної гідності, поваги до духовної спадщини людства.

З раннього дитинства дитина дістає уявлення про такі моральні норми як „добро” і „зло”, „щастя”, „обов'язок”, „чесність” тощо. Згодом батьки та вихователі поширюють вже набуті знання дитини про моральні норми та вчать її розуміти ці норми, впроваджувати в життя, спілкування. Підручним матеріалом у батьків та вихователів у цій справі, на думку В.Сухомлинського, повинна бути багата різножанрова фольклорна скарбниця, на основі якої дитина краще за все розуміє сутність норм моралі та поведінки. Це – українські народні казки, легенди, прислів'я та приказки, народні пісні та свята, народні ігри тощо. Тобто, все те, за допомогою чого здійснюється моральне виховання у початковій школі. Доступні за змістом, яскраві за художньою виразністю фольклорні твори виховують школярів, вчать жити в суспільстві, цінувати творення людини і природи, і, найголовніше, – формувати свою життєву позицію. Казки, легенди, пісні розвивають у дітей такі якості, як самостійність, працелюбність, людяність, самолюбність, спостережливість, відповідальність, розсудливість.

Педагог постійно піклувався про учня, про його формування як Громадянина й Людини. Цим пояснюються його настійливі вимоги у процесі аналізу фольклорного твору, що вивчається на уроці, виділяти загальнолюдські проблеми, які хвилюють школярів на цьому етапі. Тому В.Сухомлинський рекомендував на уроці „розмову з людиною про людину” [4, с.41].

З власного досвіду можу сказати, що на дітей молодшого шкільного віку мають великий вплив твори морально-етичного змісту. Дитячому фольклору властива своя специфіка: відповідає особливостям дітей у виборі тем, образів, ідей; характеризується поєднанням словесного матеріалу з елементами гри, супровідними рухами; у багатьох творах проявляється виражене виховне спрямування. У праці „Серце віддаю дітям” В.Сухомлинський розповідає про добродійний вплив українських народних пісень. Рідна пісня, визначаючи поетичне бачення навколишнього світу, допомагає виховати у дітей естетичне ставлення до природи, тонкість сприймання, емоційну чуйність, моральність. Фольклорні надбання – це багатющий матеріал, що подає дітям загальнолюдські цінності й високу мораль не у вигляді нудних і сухих повчань та наказів, які надто часто викликають у дітей природне прагнення чинити навпаки, а подані в такій словесно-емоційній формі, яка невимушено підводить дітей до самостійного висновку: чому саме потрібно поводитись гарно, чому лише позитивні вчинки приводять до справжньої радості і задоволення. Аналізуючи фольклорний твір, він рекомендував звертатися, перш за все, до серця дитини, оскільки для В.Сухомлинського „холодне, байдуже серце на уроці – це ще й сплячий розум” [5, с.329].

Свою методику виховання В.Сухомлинський спрямовував на виховання внутрішніх, психічних регуляторів особистості – совісті, емпатії, почуття власної гідності. У вихованні він опирався на гуманну ідею про те, що людині від природи притаманне прагнення до Добра, Правди і Краси. Навчання у „Школі радості”, „зелених класах”, складання книжок-картинок про природу, подорожі на природу, проведення уроків мислення, використання і розв'язування задач із „живого задачника”, кімната казки, острів чудес, куточок краси, використання пісні, прислів'їв, скоромовок, загадок, мирилок, проведення свята Матері, написання дітьми оповідань, казок тощо, сприяє як розумовому розвитку так і моральному вихованню дітей, засвоєнню ними духовних цінностей свого народу. Після прослуховування і обговорення різних жанрів фольклору діти малюють малюнки. Це допомагає розвивати у них уяву, увагу, різні види пам'яті. Учні висловлюють свою думку, визначають позитивні або негативні риси персонажів твору. Для закріплення матеріалу, з яким ознайомились діти, пропонується їм виконати вдома творчі завдання – намалювати, зробити аплікацію або інше за змістом того твору, що найбільше сподобався або запам'ятався. Моральне виховання у початковій школі на засадах народних традицій та обрядів здійснюється не тільки у навчально-виховній роботі школи, але й у повсякденному житті; цьому допомагає використання українських народних свят, усних журналів, заочних подорожей, проведення систематичних бесід, прогулянок, екскурсій, вечорів питань та відповідей, які прищеплюють молодшим школярам любов до українських народних традицій. Все життя і діяльність молодших школярів вдома і в школі мусить будуватись, як вважав

В.Сухомлинський, з урахуванням народних традицій трудового, родинно-сімейного, морально-етичного виховання та активного залучення до виробничої, обслуговуючої, інтелектуальної праці.

Висновки... Таким чином, відображаючи духовний світ українського народу, його високі моральні та естетичні ідеали, фольклор містить у собі невичерпний виховний потенціал. Педагогічне значення українського фольклору багатопланове: він сприяє розвитку мислення, мовлення, уяви, вихованню моральних чеснот, емоційної чуйності й почуття гумору. Систематичне і постійне використання всіх його жанрів у навчально-виховному процесі сприятиме всебічному вихованню дітей з раннього віку, збагачуватиме їх мову зразками народної мудрості. Отже, український фольклор – ефективний засіб морального виховання. Відповідно, В.Сухомлинський вважав кінцевою метою вивчення фольклору – становлення духовного світу людини. Він розумів, що учитель не завжди має можливість бачити наслідки своєї роботи, що інколи цілі десятиліття відділяють посів від жнив.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у необхідності розробки технологій впровадження народної системи виховання у педагогічну діяльність кожного наставника, доповнивши її сучасним науковим змістом та зберігши національний характер.

Список використаних джерел та літератури:

1. Карпенчук С. Т. Теорія та методика виховання / С. Т. Карпенчук. – К. : Вища школа, 1997. – С. 304.
2. Книга протоколів засідань педагогічної ради Павлівської середньої школи за 1948–1951 н.р. – № 1. – С. 109.
3. Основні орієнтири виховання учнів 1–12 класів загальноосвітніх навчальних закладів України: [Електронний ресурс] : затверджено МОН України від 17.12.2007 р. – Режим доступу : : <http://www.zakon.ua>.
4. Сухомлинський В. А. Век математики или век Человека? / В. А. Сухомлинский // Воспитание школьников. – 1967. – № 1. – С. 352.
5. Сухомлинський В. О. Народження громадянина / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : у 5-ти т. – К. : Радянська школа, 1977. – Т. 3. – С. 582.

Анотація

Л.Л.Навозняк

Особенности нравственного воспитания учеников средствами фольклора в педагогическом наследии В.Сухомлинского

В статье обосновывается тезис о том, что нравственное воспитание личности средствами фольклора способствует формированию внутренних регуляторов поведения, рассмотрено точку зрения В.Сухомлинского на нравственное воспитание учеников средствами фольклора, обобщено опыт педагога.

Ключевые слова: фольклор, воспитательные возможности фольклора, воспитательная работа, нравственные ценности, нравственное поведение.

Summary

L.L.Navoznyak

Peculiarities of the Moral Education of Pupils by Means of Folklore in Teaching Heritage of V.O.Sukhomlyns'kyi

The article substantiates the thesis that the moral education of the personality by means of folklore promotes internal regulators of conduct, considers opinion of V.O.Sukhomlyns'kyi on moral education of pupils by means of folklore, summarizes the experience of the teacher.

Key words: folklore, pedagogical content of the folklore, educational work, moral values, moral behavior.

Дата надходження статті:

„16” серпня 2011 р.

УДК 378.371.13

А.М.НАТОЧІЙ,

кандидат педагогічних наук, доцент

(м.Миколаїв)

Формування готовності майбутніх фахівців дошкільної освіти до виховної роботи з дітьми

У статті розглядаються форми і методи підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти до виховної роботи з дітьми в умовах класичного університету.

Ключові слова: дитинство, професійний потенціал, виховна діяльність, готовність, особистісно орієнтовані технології, педагогічна взаємодія.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Становлення України, як демократичної держави, її входження у єдиний європейський освітній простір зумовили прогресивні зміни у стратегії розвитку національної системи освіти.

Відповідно до Закону України „Про дошкільну освіту” дошкільна освіта є обов’язковою первинною складовою частиною системи безперервної освіти в Україні. ХХІ століття висуває нові вимоги до цілей, завдань, структури та змісту дошкільної освіти України. Зміни, які передбачаються в національній дошкільній освіті, знаходять своє відображення та регулюються

відповідними законодавчими документами – Законом України „Про дошкільну освіту”, Базовим компонентом дошкільної освіти в Україні, Державною базовою програмою розвитку дитини дошкільного віку. Вони визначають основні тенденції розвитку дошкільної освіти, відповідність змін, що відбуваються, світовим тенденціям; розкривають організаційно-змістові характеристики оновлення дошкільної освіти на сучасному етапі; об'єктивують існуючі проблеми та шляхи їх розв'язання; указують на закономірності й принципи, що мають консолідувати освітній простір України. Зокрема, Базовий компонент дошкільної освіти України як державний стандарт, визначає вимоги до розвиненості, вихованості та навченості дитини дошкільного віку та умови, за яких вони досягаються. Ключовою фігурою дошкільної освіти має стати дитина з самоцінністю її буття, неповторністю душевного світу, творчим самовираженням [1, 2].

Безумовно, що такі тенденції щодо модернізації змісту дошкільної освіти України, переходу від авторитарно-дисциплінарної до особистісно орієнтованої моделі організації навчально-виховного процесу в дошкільних закладах, сприятимуть як розвитку дошкільника так і системи освіти в цілому.

Однак, зазначимо, що оновлення структури і змісту дошкільної освіти, гуманізація її цілей і принципів пред'являють підвищені вимоги до професійних та особистісних якостей сучасного педагога.

Визначальною характеристикою такого педагога має бути його професійний потенціал, який ми розглядаємо як сукупність ув'язаних в систему та набутих якостей, що визначають його професійну спроможність виконувати свої професійні обов'язки на заданому рівні. Однією із складових професійного потенціалу є готовність майбутнього фахівця дошкільної освіти до виховної діяльності з дітьми.

Формулювання цілей статті... Мета статті – визначити й обґрунтувати педагогічні умови ефективного формування готовності майбутніх фахівців дошкільної освіти до виховної роботи з дітьми.

Аналіз досліджень і публікацій та виклад основного матеріалу... Проблема особистості педагога-вихователя в усі часи хвилювала людство, бо від рівня його професійної підготовки і моральних якостей завжди залежала доля підростаючого покоління.

Питання професійного становлення педагога розглядали класики зарубіжної (Я. Коменський, Й. Песталоцці, А. Дістервег, И. Герbart і ін.) та вітчизняної (Г. Сковорода, К. Ушинський, А.Макаренко, В. Сухомлинський і ін.) педагогіки.

Сучасні дослідження розглядають ці питання в багатьох аспектах: методологічні та методичні засади підготовки педагога (А. Алексюк, С.Гончаренко, В. Заслуженюк, В. Луговий, О. Мороз, І.Прокопенко, О. Пехота, Т. Таранов, М. Шкіль, М. Ярмаченко); психологічні проблеми підготовки педагога (Г. Балл, І. Бех, В. Демиденко, О. Киричук, Т. Яценко); розвиток творчої ініціативи у процесі професійного становлення педагога (Ю. Кулюткін, Н. Маклакова, Н. Шадриков); становлення професійно-методичної компетентності (Г. Татур, Д. Кузнецова, М. Альясов); підготовка до інноваційної діяльності (П. Півненко, М. Сергеев); підготовка до здійснення виховної роботи в школі (І. Зязюн, Б. Кобзар, А. Бойко, О. Кондратюк, М. Стельмахович, Л.Макарова).

Проблеми підготовки педагогів до професійної діяльності у дошкільних навчальних закладах знаходяться в центрі наукових інтересів Л. Артемової, А. Богущ, Г. Беленької, Н. Гавриш, Т.Жаровцевої, Н. Кичук, О. Кононко, Т. Котик, Н. Луцан, Т. Степанової і ін.

Виховна діяльність педагога була предметом дослідження багатьох сучасних педагогів і психологів: методологія і методи дослідження проблеми (О. Григорєва, М. Кузьміна); вивчення компонентів виховної діяльності і вмінь, які входять в неї (В. Єльманова, Г. Засобіна, С.Кисельгоф, Г. Мемельський, Л. Соколова); розв'язання завдань у галузі виховання (А. Кімова); формування професійних якостей вчителя як вихователя (Ф. Гоноболін, В. Сластьонін, О.Щербакова).

Професійне становлення педагога-вихователя в динаміці розглядається в педагогічній літературі на таких рівнях: інтуїтивному, репродуктивному, репродуктивно-творчому, творчо-репродуктивному, творчому (В. Сластьонін). В основі кожного рівня лежить відповідний рівень готовності випускника ВНЗ до виконання своїх виховних функцій.

За висновком Г. Троцько, зараз існує чимало концепцій підготовки студентів педагогічних навчальних закладів до виховної роботи в школі. Це концепції: комплексного підходу, професійно-діяльнісного, інтенсифікації навчально-виховного процесу на основі цільового підходу, цілісності, цілісного „бачення” педагогічного процесу, виховання особистісної культури вчителя, формування педагогічної майстерності через спеціальні вправи в контрольованих умовах, професіоналізації у позааудиторній роботі з педагогіки [5].

Поняття „готовність” до професійної педагогічної діяльності у дослідженнях проблем вищої школи (Ф. Гоноболін, Н. Кузьміна, М. Кобзев, В. Сластьонін та ін.) визначається як „складне соціально-педагогічне явище, яке містить в собі комплекс індивідуально-психологічних якостей особистості і систему професійно-педагогічних знань, умінь, навичок” [4, с.6].

Поняття „готовність” до професійної педагогічної діяльності у дослідженнях в психології (М. Левітов, В. М'ясищев, О. Ковальов та ін.) визначається як особливий психічний стан людини.

Готовність до діяльності, як психічний стан, залежить від індивідуальних особливостей особистості і типу вищої нервової діяльності людини, а також від умов, у яких протікає діяльність.

Готовність може виступати і як деяка стійка характеристика особистості. У її структурі розрізняють: позитивне ставлення до того чи іншого виду діяльності (професії); відповідні вимогам діяльності (професії) риси характеру, здібності, темперамент, мотивацію; необхідні знання, вміння, навички; стійкі, професійно значущі, особливості сприймання, уваги, мислення, емоційних і вольових процесів.

Психологічна готовність до певної діяльності є істотною передумовою її цілеспрямованості, регулювання, стійкості та ефективності.

В умовах класичного університету значно звужуються можливості щодо підготовки студентів до виховної роботи з дітьми у зв'язку з абсолютизацією значення спеціальних знань і послабленням уваги до гуманістичної і гуманітарної підготовки. Слід зазначити, що ключовим завданням освіти у ХХІ столітті визначається виховання людини з гуманістичним світосприйманням, яка здатна орієнтуватися у складних соціокультурних умовах, активно реалізувати свій особистий потенціал на основі взаєморозуміння і співробітництва з іншими людьми. Тому сучасний етап розвитку національних систем освіти у світі характеризується процесами впровадження в освітній простір особистісно орієнтованої парадигми. Її витoki містяться в античній гуманістичній філософії, що прагнула до возвелічення людини (Аристотель, Платон, Сократ та ін.). Набувши нового потужного імпульсу в епоху Відродження (Т. Компанелла, Т. Мор, Ф. Рабле та ін.), та Нового часу (М. Монтень, Ж.-Ж. Руссо, Л. Толстой та ін.), ідеї гуманістичного спрямування виховання молодого покоління в 50-і роки ХХ ст. завдяки працям Р.Бернаса, А. Маслоу, Р. Мея, Дж. Олпорта, К. Роджерса, В. Франкла, Е. Фрома, К. Хорні та ін. було оформлено в самостійний науковий напрям – гуманістичний підхід. Значне розповсюдження в освітанських колах Західної Європи і США він отримав у 70-80-і роки ХХ ст., де розглядався як антитеза традиційній освітній парадигмі [6].

На сучасному етапі розвитку людства у зв'язку з розбудовою інформаційного суспільства, в умовах якого освіта має виступати в декількох іпостасях (як засіб самореалізації, саморозвитку та самоствердження особистості; як засіб усталеності, соціального самозахисту та адаптації людини; як її капітал, яким вона буде розпоряджатись як суб'єкт на ринку праці), проблема модернізації національних освітніх систем на засадах особистісно орієнтованого підходу набуває глобального характеру.

„Сьогодні стає все очевиднішим, що класична модель освіти, яка сформувалась під впливом філософських і педагогічних ідей кінця ХVІІІ ст. – початку ХІХ ст., фактично віджила свій вік. Жорстке протистояння в межах цієї моделі суб'єкта та об'єкта не тільки створює проблеми в системі освіти, але й ретранслює їх на інші сфери суспільного життя” [8].

З огляду на це, педагогічними умовами підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти до виховної роботи з дошкільниками ми визначили: впровадження особистісно орієнтованих технологій у навчально-виховний процес ВНЗ; забезпечення рефлексії в системі підготовки майбутніх фахівців; міждисциплінарну інтеграцію змісту вищої педагогічної освіти; оволодіння студентами діагностичною діяльністю при організації виховної взаємодії з дітьми.

Основними структурними компонентами готовності майбутніх фахівців дошкільної освіти до виховної роботи з дітьми, взаємодія та взаємозалежність яких визначають її функціональність і цілісність, виступили: когнітивний компонент (містить систему знань змісту і методів здійснення виховної роботи з дітьми); методичний компонент (передбачає сукупність умінь, що сприяють визначенню змісту, методів і форм виховної роботи з дошкільниками, вмінням організувати і рефлексувати у процесі такої взаємодії); аксіологічний компонент (включає сукупність ціннісних уявлень про виховну діяльність як педагогічну систему і дослідження її педагогічного компоненту); мотиваційний компонент (розкриває спеціальну педагогічну роботу зі студентами з формування настанови на провідні умови розвитку і виховання дитини).

Підготовку майбутніх фахівців до виховної роботи з дошкільниками розглядаємо в таких підходах: гуманістичний, особистісно орієнтований, аксіологічний і рефлексивний.

Так, **гуманістичний підхід** був спрямований на гуманізацію педагогічної освіти в трьох аспектах: встановлення гуманних відносин учасників педагогічного процесу один з одним;

оновлення змісту освіти; розробка нових методик (технологій) професійної підготовки фахівців дошкільної освіти.

Особистісно орієнтований підхід забезпечував майбутньому педагогу можливість опанувати певний рівень готовності у процесі спілкування з дітьми і здійснити соціальний контакт, від якого здебільшого залежить становлення окремої дитини як особистості.

Аксіологічний підхід у процесі підготовки студентів дозволив ефективно вирішувати проблему формування професійних мотивів і цінностей.

Зокрема, серед ціннісних орієнтирів у вихованні дітей дошкільного віку враховуємо: усвідомлення цінності сім'ї у вихованні дитини, загальнолюдські цінності; педагогічну взаємодію вихователя із вихованцями на основі діалогу, довірливості, співробітництва і співтворчості; використання виховних можливостей різних видів діяльності; прагнення до активності, творчості, самореалізації як педагога, так і батьків.

За думкою І. Бега „допомогти дитині усвідомити себе як особистість має стати ключовим завданням педагога як організатора виховного процесу” [3, с.125].

У цьому плані необхідні нові методи виховання, які сповна б реалізували ідею свободи, співпраці, співтворчості в педагогічному процесі.

Актуальними є сьогодні слова В. Сухомлинського, які виражають сутність його поглядів на дитину і дитинство: „Я з тривогою все більше переконувався, що в роки дитинства в багатьох – навіть у найкращих – вихователів людина (вихованець) виявляє себе надто однобічно: про те, хороший чи поганий вихованець, вихователь доходить висновку тільки на підставі того, як він виконує норми й вимоги порядку: чи слухняний, чи не порушує правил поведінки. У слухняності й покірності багато вихователів вбачають внутрішню душевну доброту, а це далеко не так” [7, с.290].

Як засвідчує практика, і на сьогодні продовжує існувати такий самий погляд на дитину.

В. Сухомлинський намагався проникнути у душу дитини, яка пізнає світ й утверджує себе в ньому. Він справедливо наголошував: „У дитинстві закладається людський корінь. Жодної рисочки природа не відшліфовує – вона тільки закладає, а відшліфовувати нам – батькам, педагогам, суспільству” [7, с.291].

Про виховання В. Сухомлинський писав: „усе залежить від виховання у дитинстві” і що ця робота важка, копітка, в ній „незрівнянно більше одноманітної, втомливої, часто неприємної праці, ніж у праці, яка б давала задоволення” [6, с.271].

Сьогодні у вищій школі навчання, побудоване тільки чи переважно на передаванні інформації, необхідно замінити на навчання, діяльність, орієнтовані як на сьогодні, так і на майбутнє.

Важливо змінити статус викладача: передавач інформації має перетворитися на менеджера навчального процесу, а також внести зміни у зміст освіти: не інформація про діяльність плюс сама діяльність, а діяльність, що ґрунтується на інформації.

На відміну усталеним необхідно використовувати форми активного навчання: дидактичні ігри, аналіз конкретних ситуацій, розігрування ролей, різновиди дискусій, тренінги.

Зміна цілей, змісту і форм навчання мають вплинути на характер спілкування викладачів і студентів, атмосферу їхньої взаємодії.

Домінантою відносин має стати партнерство, рівність особистостей у вчинках, відповідальність у виборі, позитивне емоційне тло.

Доцільно, в основу створення алгоритму навчання покласти вчення Л. Виготського щодо зони найближчого розвитку особистості: 1 – зона актуального розвитку – відповідає завданням, які студенти виконують самостійно, причому оцінка рівня знань за цими завданнями має відповідати показникам обсягу та якості засвоєного студентами навчального матеріалу; 2 – зона найближчого розвитку завдань – у студентів з'являються навички самостійного вирішення тих завдань, які раніше виконувалися ними на негативну оцінку, при цьому має відбуватися засвоєння нових знань.

Протягом 2008-2011 років нами проводиться дослідно-експериментальна робота по формуванню готовності майбутніх фахівців дошкільної освіти до виховної роботи з дітьми у дошкільних начальних закладах.

Як відомо, ефективність дидактичного процесу здебільшого визначається адекватним вибором і професійною реалізацією конкретних педагогічних технологій, традиційно названих організаційними формами й методами навчання.

Разом з тим, в організації навчального процесу вищої школи існує практика фрагментарного застосування різних способів і засобів навчання без урахування взаємозумовленості і взаємозалежності всіх елементів педагогічної системи.

Ми розглядаємо особистісно орієнтовані технології як процес цілепокладання і встановлення адекватної послідовності, логічності навчального процесу, організації системності засвоєння знань, урахування індивідуальних особливостей і професійного досвіду студентів і методичної обґрунтованості.

Діяльність викладача, хоч і має певну концептуальну основу, фактично вимагає в кожному конкретному випадку технологічного підходу, необхідність якого породжується неповторним поєднанням особливостей педагогічної ситуації, що виникла.

Особливе значення у формуванні виховного потенціалу майбутнього педагога має мотивація педагогічної діяльності і професійної самоосвіти та самовдосконалення. Важливою передумовою високого рівня його професіоналізму і педагогічної майстерності є психологічна компетенція. Як відомо, психологічна компетенція педагога є наслідком його психолого-педагогічної освіти та самоосвіти, ментально-духовного осягнення соціального досвіду і власного життєвого надбання у стосунках з оточуючим світом. Водночас встановлено, що психологічна компетентність педагога потребує суттєвого збагачення і коригування в двох напрямках. По-перше, підвищення рівня психологічних знань про педагогічну діяльність, особистість педагога і особистість того, кого виховують. По-друге, формування операційних сторін професійного мислення педагога і, перш за все, професійного самоаналізу і соціально-перцептивних здібностей. Але психолого-педагогічної підготовки студентської пори недостатньо, а педагогічний досвід сам по собі не підвищує рівень психологічної компетентності педагога. У майбутнього педагога має бути цілком усвідомлена позитивна мотивація самоосвіти в галузі психологічних знань. Для формування такої мотивації важливо задіяти наступні психологічні механізми: механізм задоволення потреб, механізм оцінювання та самооцінювання, механізм психічного зараження, механізм наслідування, емпатію, ідентифікацію, раціональне усвідомлення, рефлексію, механізм осмислення та переосмислення, механізм саморегулювання і інші. Так, механізм розвитку рефлексії допомагає майбутньому педагогу оволодіти якостями, які забезпечують йому можливість продуктивно налагоджувати контакти зі своїми вихованцями.

Підготовку студентів доцільно здійснювати за допомогою трансформації їхньої власне навчальної діяльності через квазіпрофесійну (професійно-подібну) в навчально-професійну. Сутність квазіпрофесійної діяльності полягає у відтворенні на поняттєво-практичному рівні умов і динаміки педагогічного процесу дошкільного навчального закладу, а також відносин фахівців з дітьми. Найбільш представницькою формою квазіпрофесійної діяльності стала ділова гра, в якій за допомогою імітаційної та ігрової моделей відтворювався предметний, соціальний і психологічний зміст професії педагога дошкільної освіти, задавався контекст його професійної діяльності.

В роботі використовувалися різні види педагогічних проєктів, а саме: практико-орієнтовані, дослідницькі, інформаційні, творчі, рольові. Метою яких було – формування властивостей особистості, що включають взаємозалежність знань, умінь, цінностей, а також готовність мобілізувати їх у необхідній ситуації. Діапазон представлених проєктів різноманітний – від навчальних посібників до пакетів рекомендацій щодо виховання дітей. Метод розробки проєктів педагогічної взаємодії з дітьми є перспективним, оскільки забезпечує цілісність формування властивостей професійної готовності студентів. Цілісність полягає в тому, що студенти виявляються спроможними усвідомити, виявити (вибрати з безлічі своїх потенцій) певні можливості.

У дослідженні були використані такі форми і методи роботи зі студентами:

- **психолого-педагогічні тренінги** (тренінги цілепокладання, спілкування, креативності і ін.), змістом яких виступав виховний процес у сім'ї, виховна робота в дошкільному закладі з різними категоріями дітей;

- **система вправ**, спрямованих на формування конкретних навичок техніки взаємодії, необхідних для продуктивної професійної поведінки, а саме: мовний тренінг, автотренінг, мімічний і пантомімічний тренінги, тренінг з розвитку навичок „читання” емоційних станів і т. ін.;

- **рефлексивно-творчі методи активного соціального навчання**: дискусійні методи (групові дискусії, аналіз казусів із практики, аналіз ситуацій морального вибору), ігрові методи (рольові ігри, невербальна психогімнастика, поведінковий тренінг);

- **лабораторні заняття** із самопізнання, складання програм професійного становлення, тренінги, складання індивідуальних творчих програм педагогічних практик, суть яких полягала в аналізі власних можливостей щодо виховної діяльності з дітьми;

- **складання індивідуального освітнього проєкту студента (ІОПС)**, що є процесом планування, розробки, корекції та реалізації індивідуального проєкту педагогічної взаємодії з дітьми, тобто включення елементів професійної діяльності у процесі навчання;

- **формування у студентів настанови на вироблення позитивної атракції** (лат. *attrahere* – залучати). Сформувати позитивну атракцію означає викликати до себе симпатію, прихильність з боку дітей і батьків;

- **практичне використання у педагогічній взаємодії з дітьми принципу діалогічності**. Було виділено три види діалогу: в діаді „викладач – студент”, другий – у діаді „студент – студент”, третій – особливий вид взаємодії викладача зі студентом за допомогою його взаємодії із групою студентів. Формами реалізації принципу діалогічного спілкування були: „лекція у двох”, „лекція – інтерв'ю”, „лекція – ситуація”;

- **практично-орієнтовані специфічні форми**, що дозволяли трансформувати одержані студентами теоретичні знання у практичні вміння на основі такої логіки: формування мотиваційно-ціннісного ставлення до майбутньої діяльності, організації взаємодії з дітьми, створення позитивного емоційного настрою на спільну з ними діяльність; оволодіння методикою окремих форм роботи, що передбачає виявлення рівня практичної готовності, настанови на придбання знань і навичок; засвоєння технологій взаємодії, вміння співвідносити і виявляти окремі ланки взаємодії, адаптувати отриману інформацію у практичні дії; формування творчого ставлення до педагогічної праці, з урахуванням її мобільності, варіативності й особистої адаптованості; розвиток навичок аналітичного мислення, аналізу результатів, прогнозування, моделювання;

- **підготовка спеціальних завдань до програми педагогічної практики**. Студентам усіх навчальних курсів пропонувалася парціальна програма педагогічної практики стосовно виховної роботи з дітьми.

Попередні результати проведеної роботи зі студентами щодо формування виховного потенціалу майбутнього фахівця дошкільної освіти орієнтують на поглиблення і розширення діапазону готовності їх до роботи з дітьми в контексті особистісно орієнтованої освіти.

Список використаних джерел та літератури:

1. Закон України „Про дошкільну освіту” // Бібліотечка журналу „Дошкільне виховання”. – К. : Ред. журн. „Дошкільне виховання”, 2001. – С. 4–33.
2. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні / В кн. Нормативні документи / упор. Т. Т. Чала. – Харків : Основа, 2007. – С. 87–121.
3. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 кн. / І. Д. Бех. – Кн. 2: Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2003. – 344 с.
4. Кобзев М. С. Пути и методы формирования у студентов готовности к учительскому труду / М. С. Кобзев. – Саратов, 1977. – 111 с. – С. 6.
5. Лозова В. І. Теоретичні основи виховання і навчання : навч. посіб. / В. І. Лозова, Г. В. Троцько. – Х., 2002. – 400 с.
6. Освітні технології : навч.-метод. посіб. / [О. М. Пехота, А. З. Кіктенко, О. М. Любарська та ін. / за заг. ред. О. М. Пехоти]. – К. : А.С.К., 2001. – 256 с.
7. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5-ти т. / В. О. Сухомлинський. – Т. 3. – К. : Радянська школа, 1976.
8. Шевченко Н. И. Теоретико-методологические императивы модернизации института образования : дисс.... д-ра социол. наук : 22.00.01 / Н. И. Шевченко. – Саратов, 1998. – 312 с.

Анотація

А.Н.Наточий

Формирование готовности будущих специалистов дошкольного образования к воспитательной работе с детьми

В статье рассматриваются формы и методы подготовки будущих специалистов дошкольного образования к воспитательной работе с детьми в условиях классического университета.

Ключевые слова: *детство, профессиональный потенциал, воспитательная деятельность, готовность, личностно ориентированные технологии, педагогическое взаимодействие.*

Summary

A.M.Natochiy

Formation of readiness of the future experts of a preschool education to educational work with children

The forms and methods of preparation of the future experts of a preschool education to educational work with children in the conditions of classical university are considered in the article.

Keywords: *the childhood, professional potential, educational activity, readiness, personality the focused technologies, pedagogical interaction.*

Дата надходження статті:

„26” серпня 2011 р.

Культура педагогической деятельности учителя начальных классов в контексте идей В.А.Сухомлинского

В статье на основе анализа наследия В.А.Сухомлинского выявлены особенности культуры педагогической деятельности учителя начальных классов. Рассмотрены основные требования, предъявляемые к педагогу начальной школы, проанализированы приоритетные направления его деятельности в контексте стандартов нового поколения.

Ключевые слова: культура педагогической деятельности учителя, образовательный стандарт нового поколения.

Переход школы на Федеральный государственный образовательный стандарт общего образования второго поколения создает принципиально новую ситуацию в отечественном образовании. Основные функции ФГОС – сделать массовую школу осознанно развивающей и важная роль в этом отводится начальной школе, так как без успехов в начальной школе невозможна дальнейшая успешность ученика. Каким же должен быть учитель начальных классов в контексте тех сложных задач, которые вытекают из требований нового стандарта? Какой квалификацией и какими компетенциями должен он обладать, чтобы реализовать принципиально новые профессиональные задачи?

Актуальными, созвучными нашему времени представляются гуманистические позиции В.А. Сухомлинского в понимании культуры педагогической деятельности учителя начальных классов, а именно: отношение к человеку как главной и высшей ценности общества и вытекающее отсюда безграничное уважение и любовь к человеку (особенно – ребенку), создание педагогических условий для его личностного становления.

Фундаментальный вклад В.А. Сухомлинского в педагогику состоит прежде всего в том, что он успешно преодолел исторически сложившийся и действующий поныне стереотип педагогического мышления, основанный на объектной позиции ученика и позиции учителя как управленца, наставника и авторитета для подражания (т.е. субъекта образования).

Разработка идеи воспитания культуры педагогической деятельности занимала важное место в педагогической деятельности В.А. Сухомлинского. При этом, не употребляя понятие „культура педагогической деятельности” в назывном плане, он стремился, как можно полнее раскрыть его сущностное содержание, трактуя это понятие как сложное и комплексное.

Анализ фундаментальных работ В.А. Сухомлинского позволил утверждать, что методологией культуры педагогической деятельности учителя (в частности начальной школы) в наследии ученого выступают следующие положения:

- ребенок – цель всякой педагогической деятельности („Осторожно: ребенок!”), активный участник педагогического процесса („Сто советов учителю”, „Рождение гражданина”);
- учитель – не „передатчик знаний” (В.А. Сухомлинский), а значит не объект, не средство достижения образовательных целей, он – личность, цель и субъект, организатор процесса развития ребенка, создающий условия для раскрытия его задатков и развития способностей („Сердце отдаю детям”);
- управление школой – это управление не объектами, не процессами, а в первую очередь людьми; только через деятельность учителей, эмоциональную окрашенность отношений достигаются цели управленческой деятельности, поэтому главная цель – создание условий для воспитания каждого учителя („Общество и учитель”, „Директор и учитель”, „Разговор с молодым директором школы”);
- гуманизация отношений между учителем и учеником, между учителями, между учениками, между администрацией и учителем – цель директора школы („Павлышская средняя школа”, „Мудрая власть коллектива”).

Определяя роль учителя начальных классов в образовании, ученый в первых своих статьях писал, „учитель стоит у истоков становления и развития личности”. „С помощью учителя, – продолжал В.А. Сухомлинский в более поздних произведениях, – и при самом непосредственном его участии подрастающие поколения приобщаются к интеллектуальным богатствам, созданным человечеством, учатся постигать себя, разбираться в сущности понятий Гражданственность, Честь, Достоинство, Благородство, составляющих суть человеческого в Человеке, готовятся приумножать многовековую историю и ни с чем несравнимые ценности своего народа и Отечества” (2).

Учений особо підкреслював особисте впливання вчителя (особенно початкових класів) на духовний світ дитини. Документи Павльшського меморіально-педагогічного музею ім. В.А. Сухомлинського, в частині, характеристики, портрети вчителів, створені педагогом, дозволяють обобщити і сформулювати вимоги, пред'явлювані ученим до педагога:

– інтелектуальна особистість: тактичний і доброземний; у нього високо розвита критичність мислення, але він сдержан і поважає чуже міння; йому властиві висока ерудиція і загальна культура; здатний до глибокого самоаналізу і рефлексії; він проявляє постійний інтерес до всьому новому, прогресивному в науці, мистецтві, політиці;

– духовно багата особистість: духовне багатство вчителя проявляється передусім в щирої любові до дітей, в високій моральності і совістливості, в прагненні зрозуміти сенс і мету життя, своє професійне призначення; він володіє підвищеною чутливістю до краси світу, людських взаємин, прагне зрозуміти все багатство духовного світу виростаючої людини – свого учня, у нього високо розвита емпатія і рефлексія;

– творча особистість: не приймає рутини і одноманітності, а тому шукає і знаходить щось нове, оригінальне; створювати, творити, пробувати – це звичайне професійне стан вчителя;

– вільна особистість, здатна до самовизначення як у житті, в професійній діяльності, так і у світі культури; у нього в високій ступені поєднується незалежність суджень і дій з усвідомленням особистої і професійної відповідальності;

– гуманна особистість, розуміюча цінність, неповторність і неприкосновенність кожної людської особистості, життя, характеризується прагненням до миру, згоди, вмінням проявляти терпимість і доброземність до всіх людей, незалежно від раси, національності, положення в суспільстві, особистих якостей;

– громадянська активна особистість, проявляюча інтерес до всьому, що відбувається в його селі, місті, країні, з повагою відносячись до історії своєї Батьківщини;

– людина культури: він живе і діє, враховуючи соціокультурну ситуацію і визначене культурне простір, враховуючи і втілюючи в себе новітні досягнення науки, мистецтва, практичної діяльності людей і їх культуру; знає і поважає традиції, звичаї свого народу; проявляє глибокий інтерес до читання художньої і професійної літератури, до живопису, музики, кіно, а головне, він прагне своє зацікавлене ставлення до культури зробити цінністю своїх учнів.

Ці характеристики, що містяться в різних архівних документах, дають нам право стверджувати, що в педагогіці В.А. Сухомлинського „вирісала” цілісна теорія культури педагогічної діяльності вчителя, яку він не зміг привести до єдиної системи.

В.А. Сухомлинський виділяв важливі риси педагогічної діяльності як осмисленість, суспільний характер, взаємин впливання її суб'єктів, існування в культурі.

„Ми маємо справу, – писав педагог, – з самим складним, цінним, самим цінним, що є в житті, – з людиною. Від нас, від нашого вміння, майстерства, мистецтва, мудрості залежить його життя, здоров'я, розум, воля, громадянська і інтелектуальна особистість, його місце і роль у житті, його щастя” (3).

„Кінцевий результат педагогічного праці можна побачити не сьогодні, не завтра, а через дуже тривале час. Те, що ви зробили, сказали, змогли внаслідок дитині, іноді казано через п'ять, десять років” (там же).

Учений був твердо переконаний, що „на дитини впливають багато людей і явища життя... Вплив на дитини може бути позитивний і негативний... Миссія школи, наша з вами найважливіша завдання, дорогою колего, – боротися за щастя, подолати негативні впливи і давати простір позитивним. А для цього необхідно, щоб особистість вчителя надавала найбільш яскраве, дійсний і добрий вплив на особистість учня... Людська природа може розкритися в повній мірі лише тоді, коли у дитини є розумний, вмілий, мудрий вихователь” (там же).

„Об'єкт нашого праці – тончайші сфери духовного життя формуючої особистості – ум, почуття, воля, впевненість, самосвідомість. Впливати на ці сфери можна тільки тим же – умом, почуттям, волею, впевненістю, самосвідомістю. Найважливіші інструменти нашого впливу на духовний світ школяра – слово вчителя, краса оточуючого світу і мистецтва, створення обставин, в яких найбільш яскраво виражаються почуття – весь емоційний діапазон людських відносин” (там же).

В.А. Сухомлинський неодноразово підкреслював: „однією з найважливіших особливостей творчості педагога є те, що об'єкт його праці – дитина – постійно змінюється, завжди новий, сьогодні не той, що вчора. Наш праці – формування людини, і це возкладає на нас особливу, ні з чим не порівняємою відповідальність” (там же).

Кроме того, в статьях В.А. Сухомлинский подчеркивал такие характерные особенности педагогической деятельности, как „органическое сочетание требований теоретического и творческого элементов в педагогическом мышлении и действии учителя”; „взаимообусловленность педагогической мысли и практики”; „абсолютная недопустимость догматического подхода к педагогическому знанию и опыту”; „эстетическое чутье, тонкая наблюдательность, воображение и вдохновение, ведущие к „озарению”.

В.А. Сухомлинский впервые в истории отечественной педагогики заострил внимание на том, что педагогическая культура нормативна, ею устанавливаются определенные нормы возможных отношений воспитателя и воспитуемого. Нормы педагогической культуры исторически изменчивы, что связано с динамичностью и вариативностью образования. Они выступают в явной и письменно зафиксированной форме, определяя как подготовку учителя, так и его последующую деятельность. К *нормам педагогической культуры* в контексте идей В.А. Сухомлинского можно отнести следующие: 1) максимально способствовать социализации детей, их воспитанию в соответствии с требованиями общества, поскольку „неправильное, уродливое включение человека в общество приводит к тому, что он становится трудно восприимчивым к воспитательному влиянию людей, а иногда и совсем утрачивает восприимчивость к нормальным, эффективным для других детей способам влияния” (4); 2) отказ от авторитарной педагогики, понимание диалогичности и субъект-субъектного характера отношений с учащимися при одновременном учете асимметричности этих отношений; обучая и воспитывая, следует любить ученика (норма введена в педагогическую практику Ж.-Ж. Руссо). Появление этой нормы приводит к отказу от телесных наказаний и иных форм насилия. Единственно эффективным становится желание самого обучаемого, поэтому задача учителя – привить ученику это желание. В практике В.А. Сухомлинского данная норма определяется главенствующей: „любовь к ребенку в нашей специальности – это плоть и кровь воспитания как силы, способной влиять на духовный мир другого человека. Педагог без любви к ребенку – это то же самое, что певец без голоса, музыкант без слуха, живописец без чувства цвета” (5); 3) процесс обучения и воспитания строится с учетом возрастных и индивидуальных особенностей учеников, что предполагает глубокие знания как общей, так и возрастной психологии. В.А. Сухомлинский неоднократно отмечал в своих работах, что только глубокое знание сил природы и анатомо-физиологических особенностей, психических закономерностей и духовного мира ребенка поможет преодолеть возникающие трудности в обучении и воспитании детей. Ученый, акцентируя внимание на отличии ребенка от взрослого, которое заключается в том, что первый познает мир сердцем, делает вывод: „Чтобы знать ребенка, видеть в нем Человека, воспитатель должен познать его, ребенка, тоже сердцем” (там же); 4) ценности каждой отдельной семьи не всегда совпадают с ценностями, пропагандируемыми школой. Из этого для учителя вытекает неизбежность некоторого рассогласования задач воспитания и его реальных результатов; косность – свидетельство профессиональной несостоятельности учителя. Динамичность педагогического процесса требует от учителя умения постоянно разнообразить формы и методы взаимодействия с учениками; высокая личная нравственность. Данная норма вытекает из того, что главным „доводом”, при помощи которого педагог осуществляет воспитание, является он сам, его жизненная позиция, его образ жизни, поскольку „только духовно богатая личность может воспитать духовно богатого человека”.

Созвучной нашему времени представляется мысль В.А Сухомлинского о том, что в отличие от специалиста в определенной предметно-дисциплинарной области, культуросообразно действующий учитель умеет практически работать с сознанием и личностью человека, способен к организации образовательных процессов и управлению ими. Для культуросообразно действующего учителя учебный предмет становится средством, площадкой для развития способностей школьника. Ученый обращал внимание на две важнейшие задачи учителя: „во-первых, дать ученикам определенный запас знаний, во вторых, научить учеников постоянно, всю жизнь пополнять и обогащать свои знания, научить самостоятельно пользоваться ценностями из сокровищницы человеческой культуры”.

Индикатором культуры педагогической деятельности учителя, по утверждению В.А.Сухомлинского, является нравственное отношение к деятельности и ученику, в противном случае она (деятельность) подменяется неадекватными формами. Именно нравственно-эстетические отношения в совместной деятельности выступают как основа культуросообразной педагогической деятельности.

Вслед за В.А Сухомлинским, мы считаем, что школа, ее структура, направленность образовательной работы должны идти от личности ученика и учителя. Создавая условия для становления личности ученика, учителя, родителей, школа будет и сама изменяться вместе с ростом образовательного уровня населения, будет меняться и окружающая действительность. Такой подход В.А Сухомлинского сегодня имеет значение руководящего принципа.

Список использованной литературы:

1. Соколова Л. Б. Становление культуры педагогической деятельности учителя / Л. Б. Соколова. – Оренбург : Изд-во ОГПУ, 2003.
2. Сухомлинский В. А. Рождение гражданина / В. А. Сухомлинский. – М. : Молодая гвардия, 1971.
3. Сухомлинский В. А. Сто советов учителю / В. А. Сухомлинский // Избр. произведения : в 5 т. – К., 1979. – Т. 2.
4. Сухомлинский В. А. Мудрая власть коллектива (методика воспитательной работы) / В. А. Сухомлинский // Избр. пед. соч. : в 3 т. – М. : Педагогика, 1981. – Т. 3.
5. Сухомлинский В. А. Наша „скрипка” / В. А. Сухомлинский // Рад. освіта. – 1966. – 21 мая.
6. Сухомлинский В. А. Павлышская средняя школа: обобщение опыта учебно-воспитательной работы в сельской средней школе / В. А. Сухомлинский. – М. : Просвещение, 1979.

Анотація

Н.М.Науменко

Культура педагогічної діяльності учителя початкових класів у контексті ідей

В.О.Сухомлинського

У статті на основі аналізу спадщини В.О.Сухомлинського виявлені особливості культури педагогічної діяльності вчителя початкових класів. Розглянуто основні вимоги, пропоновані до педагога початкової школи, проаналізовані пріоритетні напрямки його діяльності в контексті стандартів нового покоління.

Ключові слова: культура педагогічної діяльності вчителя, освітній стандарт нового покоління.

Summary

N.M.Naumenko

Culture of Pedagogical Activity of a Primary School Teacher in the Context of

V.O.Sukhomlyns'kyi's Ideas

In article on the basis of the analysis of a heritage of V.O.Sukhomlyns'kyi features of culture of pedagogical activity of the teacher of initial classes are revealed. The basic requirements to the teacher of elementary school are considered, priority directions of its activity in a context of standards of new generation are analysed.

Keywords: culture of pedagogical activity of the teacher, the educational standard of new generation.

Дата надходження статті:

„17” серпня 2011 р.

УДК 371(09)

О.В.НЕВМЕРЖИЦЬКА,

кандидат педагогічних наук, доцент
(м.Дрогобич)

Формування цінностей особистості у натуралізмі

У статті висвітлено погляди на виховання і освіту у працях педагогів-натуралістів. Проаналізовано методичні та організаційні аспекти формування цінностей особистості у натуралістичній концепції освіти. Охарактеризовано роль педагогів у процесі аксіологічного становлення особистості.

Ключові слова: цінності, натуралізм, формування цінностей, релятивізм.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Суть і зміст виховання підростаючої особистості становлять цінності, а відтак виховання є не що інше, як введення дитини у їх світ. Це непростий і тривалий процес, який бере початок з моменту народження людини та триває протягом її життя. Проте, безумовно, найбільш інтенсивно він відбувається упродовж періоду дошкільного та шкільного дитинства. Як переконливо доводив видатний український педагог В.О. Сухомлинський, „у дитинстві починається тривалий процес пізнання – пізнання і розумом і серцем – тих моральних цінностей, що лежать в основі моралі” [10, с.16]. Щоб почувати себе комфортно у суспільному житті, а також у міжособистісних стосунках кожна особистість повинна засвоїти як загальнолюдські цінності, так і національні, громадянські, родинні, валеологічні, а також вартості особистого життя тощо. З цього приводу В.О. Сухомлинський писав так: „...дуже важливо, щоб з дитинства в людини було духовне життя в світі моральних цінностей... Суть духовного життя маленького громадянина повинна бути в захопленні, одухотворенні красою людини й красою ідеї, у прагненні стати справжнім патріотом, справжнім борцем. Той, хто живе у світі моральних цінностей, з малих років чуває себе сином Батьківщини” [11, с.159]. При цьому треба пам'ятати, що „прогаяне в дитинстві ніколи не відшкодувати в юності і тим більше в зрілому віці. Це правило стосується всіх сфер духовного життя дитини...” [10, с.193].

Протягом століть філософи, психологи, педагоги намагалися знайти механізми, які б спростили особистості процес засвоєння цінностей, зробили його більш ефективним, забезпечили б

не формальне засвоєння вартостей, а їх внутрішнє переживання та визнання кінцевою метою виховних впливів. Вплив філософських напрямів на освітні процеси завжди був і залишається вагомим. Проблему виховання особистості представники різних філософських напрямів та течій розв'язували по-різному. Цікавим у цьому контексті є розгляд питання формування вартостей особистості у натуралізмі.

Натуралізм – це філософський напрям, який основою дійсності вважає природу як універсальну систему. Дійсність у натуралізмі визнається матерією, яка перебуває у постійному русі. Тому й не дивно, що багато прихильників натуралізму були матеріалістами та не визнавали надприродного порядку світу.

Натуралістичні концепції дуже різноманітні. Філософи-натуралісти часто стояли на різних позиціях, а їхні погляди ґрунтувалися на різних засадах. Так, Ж.-Ж. Руссо у основоположній праці „Еміль або Про виховання” визнавав романтичну концепцію людської природи. Й.Г. Песталоцці був людиною віруючою, що, безумовно, вплинуло на формування його педагогічного світогляду та поглядів. Водночас Г. Спенсер був прихильником теорії походження видів Ч. Дарвіна. Схильність до емпіризму у своїх поглядах виявляли С.Стронг та Геккель тощо.

Проте можна виділити положення, які об'єднують такі, здавалось би, різні погляди. По-перше, у центрі зацікавлень натуралістів завжди була людина, яка існує у світі інших природних істот та перебуває з ними у взаємозв'язку. По-друге, базовим поняттям виступає „природа” та „природність/натуральність”.

Аналіз досліджень і публікацій... Безумовно, концепція натуралізму мала вплив на освіту та організацію навчально-виховного процесу. Праці Ж.-Ж. Руссо, зокрема його „Еміль, або про виховання” [7], а також Й.Г. Песталоцці [4–6] (наприклад, „Лебедина пісня” або ж „Лінгард і Гертруда”) стали керівництвом до дії для багатьох педагогів, які намагалися здійснювати едукацію вихованців відповідно до їхніх потреб та досягнутого рівня розвитку.

Очевидно, що ідеї, висловлені у творах цих відомих педагогів, не втратили своєї актуальності і сьогодні. Серед науковців, які намагаються обґрунтувати основи натуралістичної концепції освіти, – А. Єрохін [3], В. Борзенков [1] та ін. Вони доводять, що у сучасних умовах натуралістична концепція освіти доволі успішно дає відповідь на питання, як сформувати всебічно і гармонійно розвинену особистість, розв'язуючи при цьому цілу низку проблем стосовно змісту освіти, принципів, методів, засобів та форм навчання і виховання підростаючої особистості.

Дж. Гутек виділяє такі риси натуралізму як філософії освіти: 1) окреслюючи мету освіти, необхідно звертатися до природи та власної натури, яка є частиною природного порядку; 2) ключем до розуміння природи є чуттєве пізнання; враження є фундаментом наших знань про дійсність; 3) оскільки природні процеси протікають повільно, поступово і мають еволюційний характер, освіта людини також повинна відбуватися без поспіху [12, с.68].

Формулювання цілей статті... Мета статті полягає в обґрунтуванні основних засад формування цінностей особистості у філософській концепції натуралізму задля виокремлення положень, які залишаються актуальними для сучасної української освіти.

Виклад основного матеріалу... Невід'ємним елементом теорії освіти у натуралізмі виступає природа. Проте людина змушена жити у суспільстві, атрибутами якого є неприродність і фальш. Тому, на думку натуралістів, перевагу у вихованні треба надавати автентичності, свободі, спонтанності і простоті. Людина є частиною природи та за своєю природою – добра. Якщо вона живе на первісному рівні, діє згідно з чистими спонуканими, що виникають зі здорових інстинктів, це дає їй можливість зберегти свою чистоту і природність.

Натуралісти намагалися протистояти поглядам ідеалістів та реалістів і здійснили у освіті своєрідний переворот, порушивши старі основи навчання та виховання. Причиною цього стали дві великі революції: американська й французька. Вони спричинили падіння монархій та скинення інституцій, за допомогою яких монарх здійснював абсолютну владу, дану від Бога. Іншим чинником, що вплинув на погляди натуралістів, стала праця Чарльза Дарвіна „Про походження видів” [12, с.73–74]. Таким чином, натуралістична педагогіка відкинула основи, на яких базувалася традиційна педагогіка, – авторитет Святого Письма та визнання існування надприродних сил.

Відтак мета едукації у натуралізмі полягає у підготовці особистості до життя згідно з природою. При цьому вихованець повинен навчитися тверезо усвідомлювати реалії матеріального світу. Освіта здійснюється для того, щоб суб'єкти освіти знали, як здійснювати раціональний контроль над природними і соціальними обставинами свого життя, своїм оточенням і розуміли, як розвивати здібності, якими вони наділені як природні суб'єкти [3, с.104]. Очевидно, що програма навчання у натуралізмі спрямована насамперед на дослідження й вивчення природних явищ, адже людина повинна знати середовище, у якому живе і частиною якого є. Тому особлива увага приділяється природничим дисциплінам тощо. Оскільки у системі натуралізму фундаментальною

реальністю є світ, який сприймаємо органами чуттів, а відчуття та емпіричний досвід становлять основні способи його пізнання, педагогам рекомендується віддавати перевагу емпіричним методам навчання, серед яких спостереження, польові дослідження, лабораторні експерименти тощо. Наукові методи пропонується включити до навчальних програм для вивчення як у вигляді окремих дисциплін, так і раціональних процедур для розв'язання наукових і соціальних проблем [3, с.105]. Педагоги-натуралісти стоять на позиції, що діти навчаються не тоді, коли їх знайомлять із предметним змістом, а коли вони самі здійснюють певні дослідження, проекти, розв'язують проблеми, які знаходять в навколишньому світі. Безумовно, така організація навчання сприяє розвиткові учнів, формуванню у них самостійності та оригінальності мислення. Власне, на необхідність такого навчання звертав увагу ще Ж.-Ж. Руссо, який вказував, що дорослі не вміють зайняти позицію дітей, не входять у їхні ідеї, а нав'язують власні. Коли ж вихованці стежать лише за нашими власними міркуваннями, ми (дорослі) з допомогою послідовного поєднання істин набиваємо їхні голови лише нісенітницями та помилковими поглядами. Завдання освіти, за Ж.-Ж. Руссо, полягає не в тому, що викласти дитині багато речей, а в тому, щоб допускати до її мозку лише правильні і зрозумілі ідеї. Більше того, зміст освіти треба dostosовувати до потреб та зацікавлень самої дитини. При цьому функції вчителя полягають у тому, щоб зробити для дитини навчання доступним, сформувати у неї бажання вчитися і дати їй засоби для задоволення цієї потреби [7, с.254–257]. Результатом освіти стає те, що вихованець, який мав лише відчуття, тепер має ідеї; раніше він лише сприймав відчуттями, тепер він судить [7, с.271].

Ще однією важливою умовою натуралістичної освіти є врахування індивідуальних особливостей вихованців. Визнаючи, що протягом життя людина проходить певні стадії розвитку, натуралісти стверджували, що едукація на кожному з них має відповідати її фізичним та психічним особливостям. Інакше кажучи, освіта має бути природовідповідною, адже „істинна природовідповідна освіта за самою своєю суттю пробуджує прагнення до досконалості, прагнення до удосконалення людських сил” [4, с.358].

Педагоги-натуралісти не підтримували традиційну концепцію школи як місця, у якому здійснюється формальне вивчення академічних предметів. Вони вважали, що у ній потрібно створювати доброзичливе виховне середовище, позбавлене багатьох обмежень. Зокрема, Й.Г.Песталоцці вважав, що школа має відповідати духові та сутності сімейного життя, виховуючи в учнів любов, доброзичливість, дух товаришкості, дитячу невинність і вдячну та довірливу прихильність [5, с.342].

Попри наукову спрямованість натуралізму, його зорієнтованість на природничі науки, все ж у натуралістичній парадигмі освіти залишається місце для гуманістичних аспектів. Безумовно, виховання підростаючого покоління полягає у формуванні почуття злагоди з природою. Для цього важливо, щоб вихованці засвоїли певні цінності.

У натуралізмі цінності трактуються із суб'єктивістської точки зору. Їхні джерела слід шукати у інтеракціях людини з середовищем. Не потрібно стримувати потягів, бажань і рефлексів. Однак, даючи їм волю, важливо керуватися природним почуттям власної вартості, яке виключає небезпеку використання інших людей, забезпечення собі користі і високого суспільного становища коштом інших [12, с.75].

Саме так розумів цінності і Ж.-Ж. Руссо. Його Еміль все чуже для себе оцінює лише за відношенням до себе самого, але ця оцінка є точною і правильною [7, с.272–273]. Щоправда, до вміння оцінювати Еміль йшов довгі роки під керівництвом свого наставника. Його виховання здійснювалося із врахуванням низки положень, викладених у праці „Еміль, або Про виховання”.

Зокрема, Ж.-Ж. Руссо вважав, що людина залишається доброю, доки на неї не впливає суспільство. Тому дітей бажано виховувати на природі, ізолювавши від негативних суспільних впливів. З цього приводу філософ писав: „міста – безодня для людського роду. За кілька поколінь раси гинуть чи вироджуються; їм потрібне оновлення, а це оновлення дає завжди село. Посилайте ж дітей своїх оновлятися” [7, с.213]. При цьому важливо здійснювати виховання відповідно до індивідуальних особливостей вихованця, поводячись з ним відповідно до його віку. А зміст освіти та методи, якими він реалізується, повинні сприяти природному розвиткові дитини. „Спостерігайте за природою та йдіть шляхом, який вона прокладає” [7, с.209].

Якщо ж дитина виховується в освітніх інституціях, то присвоює собі добрі манери, але водночас стає актором і маніпулятором. „Я не беру до уваги світського виховання, тому що це виховання, прагнучи до двох суперечливих цілей, не досягає жодної з них: воно здатне формувати лише людей дволиких, які завжди показують вигляд, що вони все роблять для інших, а насправді завжди думають тільки про себе”, – писав філософ [7, с.204].

Іншим прихильником натуралістичної концепції освіти був Й.Г. Песталоцці, який однією з базових потреб людини вважав почуття моральності. Метою морального виховання, на його думку, є правильний всебічний і гармонійний розвиток моральних задатків людини, що

забезпечує людині самостійність моральних суджень і прищеплення їй визначених моральних навичок. А сама людська моральність полягає у досконалому пізнанні добра, досконалому вмінні і бажанні творити його [6, с.338–340].

Виховання моральних почуттів починається відразу після народження дитини. Першим вихователем є матір, яка забезпечує усі її потреби, у т.ч. й потребу у безпеці. Перші паростки моральності народжуються з перших паростків довіри і любові, які з'являються між матір'ю і дитиною. „...материнська сила і материнська відданість природодоцільно розвивають у дитині паростки любові і віри... Виходячи з любові до матері, цей дух любові і довіри знаходить собі вираз у любові до батька, братів, сестер, і в довірі до них. Коло людської любові і людської віри дитини все більше розширюється. Кого любить мати, того любить і її дитя. Кому довіряє мати, тому довіряє і дитя” [4, с.361–362].

Найважливішими цінностями, які повинен засвоїти вихованець у процесі виховання, є любов і віра, без яких нема початку нитки, з якої починається істинний розвиток людяності. „...віра і любов – альфа і омега природодоцільного, а відповідно елементарного, формування людяності” [4, с.385]. При цьому педагог наголошує на необхідності поєднання морального та інтелектуального виховання, оскільки „...убогим є найвищий розумовий розвиток і досконале володіння майстерністю без любові”, а з іншого боку, „безсильними є навіть найніжніші почуття любові, прихильності, співчуття і віри без інтелектуального розвитку і виробничих умінь” [5, с.345].

Сучасні педагоги-натуралісти також дотримуються суб'єктивістського підходу до розуміння поняття „цінності”. Зокрема, необхідність повної релятивізації цього поняття доводить В. Борзенков. Він пише, що людські уявлення про цінності, їх зміст та ієрархії релятивні стосовно відповідного контексту їхнього формування і функціонування у різних людських суспільствах та культурах. Водночас поняття „цінність” взагалі виражає собою певне специфічне відношення значущості властивостей одного об'єкта для успішного функціонування іншого. У цьому сенсі цінностей ні як об'єктів, ні як якостей поряд з іншими об'єктами і якостями (як матеріальними, так й ідеальними) просто не існує.

Далі науковець стверджує, що цінності – це не об'єкти, і не якості, а відношення, і будь-який об'єкт автоматично стає цінністю, вступивши у відношення значущості, ставши у якому-небудь сенсі „значущим” для іншого об'єкта, наприклад, для людини. Причому цим об'єктом може бути будь-який вид діяльності, а не щось протилежне суб'єктові.

На думку вченого, відношення значущості сформувалося в Універсумі задовго до появи людини і людської культури. Воно є невід'ємним від самого феномену життя. У світлі натуралізму, доводить автор, процес формування специфічно людських цінностей постає у вигляді наростання, інтенсифікації і перетворення відношення значущості, що виникло принаймні одночасно з першими живими організмами, у ході наступної біологічної, антропологічної і соціально-культурної революції [1, с.107–108].

Щоправда, серед педагогів-натуралістів немає одностайної точки зору щодо необхідності передачі підростаючому поколінню певних цінностей. Окремі з них дотримувалися точки зору, що учні повинні самі виробляти оцінки реального світу.

Хоча частина педагогів-натуралістів все ж вважали за необхідне звертатися до ціннісної проблематики при визначенні змісту освіти. Мова йде про намагання ввести в освітній процес уроки екології і живого спілкування з природою. Таким чином у дітей не лише формується бережливе ставлення до природи, але й з'являються навички застосування методів наукового дослідження. У процесі викладання мистецтва та естетики, тобто безпосереднього чуттєвого контакту з природою, здійснюється засвоєння естетичних цінностей, а краса у мистецтві розглядається не у її абсолютності, а як відображення природи. У мистецтві більшість натуралістів підкреслюють перевагу цінності форм і співрозмірності як елементів, суттєвих для адекватного сприймання природних процесів.

Педагоги-натуралісти відстоюють також необхідність здійснення морального виховання підростаючого покоління. Його головна мета полягає у тому, щоб навчити молодих людей розрізняти, які вчинки приносять благо, а які – зло найбільшій кількості людей. Ця практична перспектива робить розв'язання етичних питань чисто фактичною, навіть статистичною процедурою, відкритою для ретельного огляду та дослідження. При цьому зовсім не акцентується на мотивації вчинків особистості [3, с.108]. Критерієм моральності виступають результати практичної діяльності людей. Прихильники цієї концепції бачать поведінку людини як буття в гармонії з природою. Немає необхідності підтверджувати ці характеристики поведінки шкалою абсолютних цінностей, варто лише бачити, що суспільство в основному схвалює їх [3, с.109]. Очевидно, натуралістична традиція оцінювати поведінку людей за її наслідками базується на філософії Г. Спенсера. У праці „Наукові основи моральності” він робить детальний огляд поведінки живих істот у процесі їхнього розвитку. Намагаючись визначити, яку поведінку можна

вважати доброю, а яку поганою, філософ приходять до висновку, що добрими є всі акти, пристосовані до самозбереження особистості, до виховання потомства, здатного до повноти життя, а також дії, спрямовані на забезпечення повноти життя інших людей. Відповідно основним критерієм моральної поведінки, на думку Г. Спенсера, є сукупність її наслідків, приемних чи неприемних для себе та інших [8, с.51].

У будь-якому випадку, педагог не повинен давати учням готові відповіді на їхні запитання, особливо ті, що стосуються ціннісної проблематики. Не повинен також бути взірцем для наслідування, як це декларується в ідеалізмі. Насамперед він повинен бути другом для своїх вихованців, вчителем, зорієнтованим на дитину. Це означає, що стосунки між суб'єктами освітнього процесу мають бути вільними та неформальними. Вихователь повинен постійно спонукати вихованця до пізнання світу, бути провідником у світі знань, даючи йому необхідні вказівки, чи створюючи відповідні умови для відкриття істин. Крім того, педагог має бути всебічно розвиненим, добре знати закони розвитку особистості та достосовувати процес виховання до вже досягнутого вихованцем рівня розвитку, спонукаючи його до подальшого удосконалення та формування характеру.

Багато положень натуралізму є співзвучними з поглядами В.О. Сухомлинського. З одного боку, це пов'язано з впливом на видатного українського педагога ідей Й.Г. Песталоцці та Ж.-Ж. Руссо. „Ідеї великих педагогів – Коменського, Песталоцці, Руссо, Ушинського, Дістерверга, які спрямовували школу, вчителя, учня на вивчення навколишнього світу, вчили досліджувати, пояснювати те, що людина бачить, – перломлюються в нашій роботі стосовно до наших завдань виховання” [9, с.10]. З іншого боку, погляди В. Сухомлинського є надзвичайно самобутніми та спрямованими на максимальне наближення навчально-виховного процесу до природи дитини. Школа під блакитним небом, „зелені класи”, робота на колгоспних ланах, баштані та сіножатях, „подорожі” в природу, „Книга природи” тощо – це лише незначний перелік форм роботи з дошкільнятами та молодшими школярами у Павлівській школі. Завдяки їм учні не просто знайомилися з природою, але й вчилися відчувати її, жити згідно з її законами, вчилися не лише ставити запитання про все на світі, у тому числі й стосовно цінностей, які повинні керувати поведінкою, але й самостійно шукати відповіді на них. У школі, очолюваній В.О. Сухомлинським, велика увага надавалася також врахуванню особливостей природи кожної дитини, інакше кажучи, дотриманню принципу індивідуалізації навчання. Такі ж високі вимоги, як і у натуралізмі, були до кожного педагога, який не просто мав любити свою справу, але й бути взірцем для наслідування.

Висновки... Отже, аналіз основних положень натуралістичної освіти дає підставу виокремити як позитивні, так і негативні її сторони.

Позитивним аспектом натуралістичної концепції виховання Дж. Гутек вважає можливість розвитку ціннісних – природних і базових людських схильностей. Задоволення чи терпіння, будучи наслідком власних дій людини, вже самі собою є для неї нагородою чи карою [12, с.76]. Крім того, прагнення навчити вихованця ставити проблемні запитання та самостійно шукати відповіді на них також позитивно впливає на розвиток підростаючої особистості.

Водночас вважаємо, що визнання натуралізмом релятивного характеру цінностей негативно впливає на процес становлення підростаючої особистості. Власне, на небезпеки релятивного прочитання цінностей вказували та вказують багато науковців, серед яких К. Ушинський, Г. Ващенко, О. Вишневський та багато інших. Зокрема, Х.М. Вегас переконливо доводить, що відмова від об'єктивності цінностей і норм зводить виховне завдання до технічного керівництва вихованцями. Формуючи критичність мислення, вихователь, іноді навіть несвідомо, викорінюватиме у вихованцях будь-яку видимість цінностей, а відтак руйнуватиме всі практичні критерії добра і зла. У виховній ситуації вихователь виступає технократом, озброєним науковими знаннями про механізми людської поведінки і відповідними технологіями використання цих знань. Його завдання полягатиме у прищепленні учням видимості цінностей, які мають набути у них характер інстинкту і забезпечать благополуччя суспільства. У такий спосіб вихователь стає маніпулятором, який намагається прищепити дітям те, у що сам не вірить. Вихованці ж перестають бути суб'єктами педагогічного процесу поетапного введення у світ цінностей, спільних і для вихованців, і для вихователів. Вони стають об'єктами, стосовно яких застосовуються різні технічні прийоми [2, с.61 – 63].

Знаючи небезпеки, до яких призводить релятивізація цінностей, та намагаючись уникати їх, можна ефективно будувати навчально-виховний процес на основі натуралістичної філософської концепції.

Список використаних джерел та літератури:

1. Борзенков В. Жизнь и ценности. К обоснованию современного натурализма / Борзенков В. // Жизнь как ценность. – М., 2000. – С. 94–110.

2. Вегас Х. М. Ценности и воспитание. Критика нравственного релятивизма / Вегас Х. М. – СПб. : Издательство Санкт-Петербургского университета ; Издательство Русской Христианской Гуманитарной академии, 2007. – 225 с.
3. Ерохин А. Модель образования в философии натурализма / Ерохин А. // Вестник Тихоокеанского государственного экономического университета. – 2007. – № 1. – С. 103–113.
4. Песталоцци И. Г. Лебединая песня / Песталоцци И. Г. // Коменский Я. А., Локк Д., Руссо Ж.-Ж., Песталоцци И. Г. Педагогическое наследие / сост. В. М. Кларин, А. Н. Джуринский. – М. : Педагогика, 1988. – С. 356–391.
5. Песталоцци И. Г. Памятная записка о семинарии в кантоне Во / Песталоцци И. Г. // Коменский Я. А., Локк Д., Руссо Ж.-Ж., Песталоцци И. Г. Педагогическое наследие / сост. В. М. Кларин, А. Н. Джуринский. – М. : Педагогика, 1988. – С. 341 – 356.
6. Песталоцци И. Г. Памятная записка парижемским друзьям о сущности и цели метода / Песталоцци И. Г. // Коменский Я. А., Локк Д., Руссо Ж.-Ж., Песталоцци И. Г. Педагогическое наследие / Сост. В. М. Кларин, А. Н. Джуринский. – М. : Педагогика, 1988. – С. 331 – 341.
7. Руссо Ж.-Ж. Эмиль, или О воспитании / Руссо Ж.-Ж. // Коменский Я. А., Локк Д., Руссо Ж.-Ж., Песталоцци И. Г. Педагогическое наследие / Сост. В. М. Кларин, А. Н. Джуринский. – М. : Педагогика, 1988. – С. 199 – 297.
8. Спенсер Г. Научные основания нравственности: Данные науки о нравственности [Пер. с англ. / Вступ. ст. и примеч. А. Федорова] / Спенсер Г. – М. : Издательство ЛКИ, 2008. – 336 с.
9. Сухомлинський В. О. Павлівська середня школа / Сухомлинський В. О. // Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5-ти т. – К. : Радянська школа, 1976. – Т. 4. – С. 6–390.
10. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / Сухомлинський В. О. // Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5-ти томах. – К. : Радянська школа, 1976. – Т. 3. – С. 5–280.
11. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину / Сухомлинський В. О. // Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5-ти томах. – К. : Радянська школа, 1976. – Т. 2. – С. 147–416.
12. Gutek G. L. Filozoficzne i ideologiczne podstawy edukacji / Gutek G. L. – Gdańsk : Gdańskie wydawnictwo psychologiczne, 2003. – 348 s.

Аннотация

Е.В.Невмерзичья

Формирование ценностей личности в натурализме

В статье освещены взгляды на воспитание и образование в трудах педагогов-натуралистов. Проанализированы методические и организационные аспекты формирования ценностей личности в натуралистической концепции образования. Охарактеризована роль педагогов в процессе аксиологического становления личности.

Ключевые слова: ценности, натурализм, формирование ценностей, релятивизм.

Summary

E.V.Nevmerzhyts'ka

Formation of Personality's Values in the Naturalism

The article highlights the views on the upbringing and education in the works of teachers-naturalists. The methodological and organizational aspects of the formation of the personality's values in a naturalistic conception of education are analyzed. The article characterizes the role of the teachers in the process of axiological formation of the personality.

Keywords: values, naturalism, the formation of values, relativism.

Дата надходження статті:

„29” серпня 2011 р.

УДК 17. 023.31:364

О.В.НОВОСЬОЛОВ,

*кандидат історичних наук, старший науковий співробітник
(м.Івано-Франківськ)*

Соціокультурне середовище і розвиток особистості

Стаття присвячена аналізу соціально-культурного середовища як важливого фактора у формуванні і розвитку особистості на сучасному етапі у зв'язку з історичною та соціально-культурною моделлю розвитку країни.

Ключові слова: соціо-культурне середовище, соціок-культурний підхід.

Функціонування, розвиток і саморозвиток системи формування соціокультурного потенціалу особистості значною мірою залежить від визначення сукупності основних джерел, пов'язаних з його соціально-культурною детермінованістю. Пошук джерел формування духовного потенціалу в глибинних процесах соціокультурних впливів, середовищних взаємодій, функціональних зв'язків макроі мікросоціумів стає актуальним. Це пояснюється посиленням дії інтеграційних культурних процесів, які є могутнім фактором розв'язання глобальних проблем людства.

Зміст поняття „соціокультурний простір” під тим чи іншим кутом зору вивчали всі гуманітарні дисципліни. Так, Е. Дюркгейм указував на вирішальне соціокультурне значення

явищ суспільного життя для духовного розвитку людини. Інтегральним фактором соціального та духовного життя є колективний рефлекс. Його ідеї соціокультурної динаміки дали можливість розглядати життєдіяльність людини в контексті соціокультурного простору.

Водночас доводиться констатувати, що адекватне розуміння повноти взаємодії культури, суспільства та особистості (особливо на рівні включеності самої особистості в цю взаємодію) як джерела її духовного розвитку поки що не спостерігається. Тим не менше сучасні масштаби дослідження соціуму, соціально – педагогічної діяльності та масових форм виховної роботи, їх проектування і моделювання підтверджують зацікавленість наукового співтовариства в розв'язанні цієї проблеми. Особливий інтерес становить концепція Н. Крилової, на думку якої характеристика складної системи соціокультурного буття ґрунтується на новому розумінні включення особистості в культурні взаємодії різних утворень – субкультурних, міжсубкультурних і транссубкультурних [8, с.122]. Вона вважає, що особистість перебуває не в одному і однорідному середовищі, а в їх перехрещенні, що створює для неї постійне дифузне поле впливу субкультурних утворень. Ці висновки дали можливість автору у більш узагальненій формі викласти розуміння особливостей включення особистості в культуру на чотирьох рівнях: 1) ментальному; 2) індивідуально-культурному; 3) субкультурному та 4) транс-субкультурному.

Дані рівні включення особистості в культуру дають змогу визначити джерела формування духовного потенціалу особистості за умов сучасної соціокультурної ситуації. Так, перший – ментальний рівень – це ареал автономного індивідуального мікрокультурного простору, в якому особливу роль відіграють власні ставлення стосовно реалій культури. У безпосередньому полі культурної діяльності, поведінки та спілкування (це другий, індивідуально – культурний рівень) реалізується культурна свідомість та самосвідомість, яка, висвітлює внутрішню сутність самого себе як суб'єкта, споглядає, пізнає себе, свій духовний світ, оцінює свої можливості, здібності та акти діяльності. Отже, на перших двох рівнях основними джерелами духовного потенціалу особистості стають самопізнання, самовиховання, самовдосконалення [6, с.334].

Третій, субкультурний рівень включення особистості в культуру – це близьке до особистості соціокультурне середовище, субкультурний та національно – культурний простір. Останній забезпечує спілкування та комунікації в рамках соціальних груп і міжособистісних взаємодій. У центрі уваги цього рівня перебуває прояв безпосереднього впливу соціальних інститутів – родини, системи освіти, мистецьких закладів, засобів масової інформації. Із визначення субкультури як особливої картини світу, а також як скоригованих нею елементів загальнонаціональної та загальнолюдської культури, випливають джерела духовного потенціалу особистості, зокрема, його нормативно – регулятивні механізми. Одна з найважливіших функцій субкультури полягає в тому, що вона є життєво необхідною передусім для становлення особистості з метою її соціалізації. Тому колективний спосіб життєдіяльності і соціальність, що становлять базу для розвитку людської індивідуальності із суто природної особини, відіграють тут роль найістотніших духовних детермінант.

Розвиток творчого потенціалу особистості не можна раціонально зрозуміти тільки „зсередини” системи безперервної освіти. Тут потрібно враховувати особливості соціокультурного середовища в широкому сенсі цього слова [4, с.291].

Соціокультурне середовище – це складна структура суспільних, матеріальних і духовних чинників, через які реалізується діяльність людини. Середовище виявляється істотною умовою розвитку особистості; в той же час під впливом діяльності людини середовище змінюється сама. Ось чому проблеми взаємин людини і середовища розглядаються в рамках різних наукових дисциплін і напрямків (філософія, психологія, соціальна екологія, педагогіка, соціологія та ін.)

Освітнє середовище є передусім підсистема соціокультурного середовища, сукупність історично сформованих чинників, обставин, ситуацій, тобто цілісність спеціально організованих педагогічних умов розвитку особистості.

У широкому сенсі соціокультурну освітнє середовище можна розуміти як структуру, що включає кілька взаємозалежних рівнів. До глобального рівня можна віднести загальносвітові тенденції розвитку культури, економіки, політики, освіти, глобально-інформаційні мережі та ін. До регіонального рівня (країни, великі регіони) – освітню політику, культуру, систему освіти, життєдіяльність відповідно до соціальних і національними нормами, звичаями і традиціями, засоби масової комунікації та ін. До локального рівня – освітня установа (його мікрокультура, мікроклімат), найближче оточення, сім'ю. У вузькому сенсі слова до середовища можна віднести лише безпосереднє оточення індивіда. Саме це оточення і зв'язок з ним може створювати найвизначальніший вплив на становлення і розвиток людини [1, с.501].

Багато дослідників під соціокультурним середовищем розуміють систему ключових факторів, що визначають освіта і розвиток людини: люди, які впливають на освітні процеси; суспільно-

політичний лад країни; природне і соціокультурне середовище (включаючи культуру педагогічного середовища); засоби масової інформації; випадкові події.

Вводячи поняття соціокультурне середовище, дослідники розглядають його як умову, здатну забезпечити формування основ нового культурно-освітнього та соціально-педагогічного мислення. Соціокультурне середовище є культурно-освітнім простором з пріоритетом гуманістично-моральних цінностей і володіє такими якісними характеристиками, як цілісність, автономність і відкритість. Соціокультурне середовище створює умови для розвитку інтересу щодо об'єктивності процесу освіти, актуальних перетворень суб'єктивності [5, с.111].

Таким чином, освітнє середовище може бути охарактеризована як сукупність соціальних, культурних, а також спеціально організованих в освітньому закладі психолого-педагогічних умов, в результаті взаємодії яких відбувається становлення особистості.

Кроком у вирішенні цих проблем є створення умов для досягнення успіхів кожним, розуміючи, що бути успішним – обов'язкова потреба кожної людини, і з'являється ця потреба з моменту усвідомлення дитиною себе як особистості.

Це відзначав і В.О.Сухомлинський: „Даремна, безрезультатна праця і для дорослого стає осоружною, набридливою, безглуздою, а ми ж маємо справу з дітьми. Якщо дитина не бачить успіхів у своїй праці, вогник прагнення до знань згасає, в дитячому серці утворюється крижинка, яку не розтопити ніякими намаганнями доти, поки вогник знову не загориться; дитина втрачає віру в свої сили...”. Дитина, яка не може досягти успіхів у навчанні в силу свого інтелектуального розвитку або особливостей сприйняття навчального матеріалу, почувається нещасною. А учень, який не вмотивований на отримання знань і творчу діяльність при вивченні шкільних предметів, приречений на нудне існування в стінах навчального закладу [3, с.9]. Такі учні часто знаходять для себе засоби реалізації особистості і власних домагань в асоціальних стосунках і діях. „У правопорушеннях і злочинах найяскравіше відбивається залежність наслідків від причин”, – такої думки був Сухомлинський. Тим більш значимою стає проблема раціональної і змістовної організації позакласної діяльності і учнівського дозвілля.

Такий підхід – виховання школярів у процесі реалізації захоплюючої, але конкретної мети – забезпечував комплексне вирішення виховних задач. Робота пліч-о-пліч з батьками допомагала створенню абсолютно інших стосунків в категорії „батьки і діти”: спільна мрія-мета, спільна робота і спільна радість після досягнення цієї мети – все це згуртовувало вчителів, учнів та батьків в один-єдиний міцний колектив.

І тут доречно звернутися до роздумів В.О.Сухомлинського щодо ролі колективу для виховання особистості. Він стверджував, що колектив для людини має бути сферою вираження самого себе, полем, на якого можна показати себе в усій красі і величі. Мова йдеться не тільки про те, що кожен працює на благо колективу і суспільства, а й про те, що така діяльність духовно збагачує і оновлює всіх співучасників.

В.Сухомлинський був сміливим новатором у галузі оновлення змісту шкільної освіти в умовах єдиних та одноманітних навчальних планів і програм у колишньому СРСР. Навчально-виховний процес у Павлівській середній школі він органічно зінтегрував з усім найкращим у досвіді української народної педагогіки. Передусім це стосується навчання, виховання і розвитку особистості у лоні рідної материнської мови, природи, праці, національної культури, історії родини та України з поступовим залученням до загальнолюдських вартостей [2, с.9].

Багато дослідників при вивченні соціокультурного середовища застосовують теорію систем, підкреслюючи, що людина розглядається як складна, відкрита система, котра саморозвивається. У психолого-педагогічних дослідженнях застосовується загальнонаукова методологія системного підходу, і зокрема теорія „синергетики”. На відміну від традиційних наукових напрямків, що розглядають в основному жорстко детерміновані явища, що реалізуються в замкнених системах, синергетика робить акцент на вивчення систем відкритого типу, основними принципами існування яких є самоорганізація і саморегуляція. Ці системи діють у постійній, активній взаємодії з навколишнім середовищем. Іншою особливістю саморегулюючих систем є можливість гнучкої і недетермінованої ієрархії структурних елементів, що передбачає інформаційно-енергетичну відкритість і активність систем за рахунок постійної взаємодії з іншими системами або зовнішнім середовищем [6, с.412].

Синергетичний підхід передбачає новий діалектичний зміст категорії детермінації, який ґрунтується на рівноважності випадкового і необхідного в житті складних систем. У житті будь-якої складної системи випадковість і необхідність, стійкість і нестійкість її станів взаємодоповнюють один одного.

Дослідження показують, що розвиток особистості багато в чому залежить від впливу систем (відкритих чи закритих), тобто від переваг щодо індивідуального досвіду особистості. Педагогічні впливи тих чи інших систем будуть формувати відповідний індивідуально-психологічний склад

людини, яка, в свою чергу, з певного моменту починає самостійно впливати на вибори зовнішніх зв'язків і відносин. В той же час чинником найбільш успішного розвитку індивіда є забезпечення його відкритої взаємодії (діалогу) в навколишньому соціокультурному середовищі.

Системний аналіз проблем взаємодії середовища та історико-педагогічного процесу дозволяє розглядати різні інтервали часу (від коротких до тривалих), протягом яких відбувалися зміни у світосприйнятті педагогів та учнів. Такі зміни можуть бути безпосередньо пов'язані зі структурними перетвореннями в житті суспільства, зародженням та розвитком нових тенденцій в культурі (науці, мистецтві і т.д.), які формують ноосферу не середовище як відкриту систему. Взаємодія особистості з такою відкритою системою може здійснюватися як безпосередньо, через органи почуттів та форми пізнання, так і опосередковано, тобто через освітні системи (освітня установа, сукупності освітніх установ, педагогічну культуру і т.д.) [7, с.5].

Соціокультурне середовище має особливі компоненти структури. Просторово-семантичний компонент:

Архітектурно-естетична організація життєвого простору (архітектура будівлі та дизайн інтер'єрів, просторова структура навчальних та рекреаційних приміщень, можливість просторової трансформації приміщень при виникає необхідності тощо);

Символічний простір (різні символи – герб, гімн, традиції та ін.)

Змістовно-методичний компонент:

Змістова сфера (концепції навчання і виховання, освітні та навчальні програми, навчальний план, підручники та навчальні посібники тощо);

Форми і методи організації освіти (форми організації занять - уроки, дискусії, конференції, екскурсії тощо, дослідницькі суспільства, структури самоврядування та ін.)

Комунікаційно-організаційний компонент:

Особливості суб'єктів освітнього середовища (розподіл статусів і ролей, національно-культурні особливості приналежності учнів і педагогів, їх цінності, установки, стереотипи і т.п.);

Комунікаційна сфера (стиль спілкування і викладання, просторова й соціальна щільність серед суб'єктів освіти, ступінь скупченості та ін);

Організаційні умови (особливості управлінської культури, наявність творчих об'єднань викладачів, ініціативних груп тощо);

Також необхідно звернути увагу на типологізацію соціокультурного середовища:

За стилем взаємодії всередині середовища (конкурентна-кооперативна, гуманістична – технократична і т.д.);

За характером ставлення до соціального досвіду і його передачі (традиційна – інноваційна, національна – універсальна і т.д.);

За ступенем творчої активності (творча – регламентована);

За характером взаємодії з зовнішнім середовищем (відкрита – змкнута).

Необхідно зазначити, що будь-яка типологія соціокультурного середовища умовна. В той же час, в умовах певного виховного простору може бути поєднання різних, іноді досить суперечливих умов соціокультурного середовища [8, с.263].

В основі формування того чи іншого типу соціокультурного середовища лежать ціннісно-сміслові доміанти сприйняття світу і людини. Ці доміанти відображаються в філософських і психолого-педагогічних концепціях, які можуть бути сформульовані (відрефлексовані), або можуть бути присутніми імпліцитно.

Характеристику деяких типів середовища дав Я. Корчак: „догматичний”, тип „безтурботного споживання”, „зовнішнього лоску й кар'єри”, „ідейний”.

„Догматичний” тип характеризується наявністю жорстких традицій і авторитету, дисципліною, пасивністю учнів.

Для „безтурботного” соціокультурного середовища характерним є доброзичливе ставлення до вихованців, відсутність необхідної вимогливості – такий тип формує пасивність і нездатність до діяльної, напруженого життя.

„Кар'єрний” тип формує завзятість, діяльний прагматизм, байдужість до інших.

„Ідейне” (творче) середовище виховує відкриту і вільну особистість з високою самооцінкою, яка активно освоює й перетворює навколишній світ,.

Творчий розвиток індивіда може здійснюватися одночасно в умовах кількох соціокультурних середовищ – організації, де особистість безпосередньо самостійно працює. Активна взаємодія з різними середовищами сприяє розкриттю особистісних і професійно значущих якостей [4, с.314].

Аналіз різних наукових позицій дозволив зробити висновок про те, що механізм включення особистості у соціокультуру є своєрідним джерелом її духовного потенціалу. Всі вони перебувають у постійному взаємозв'язку, забезпечуючи цілісність культури як системи і створюючи основу для

взаємозв'язку джерел формування духовного потенціалу соціокультурної сфери особистості, серед яких найістотнішими є саморозвиток, засоби масової інформації та спілкування.

Список використаних джерел та літератури:

1. Андрущенко В. П. Роздуми про освіту: Статті, нариси, інтерв'ю / В. П. Андрущенко. – К. : Знання України, 2005. – 804 с.
2. Антонець М. Гуманізм педагогічних нововведень В. О. Сухомлинського / М. Антонець // Початкова школа. – 1997. – № 9.
3. Барабаш В. П. Народна дидактика у системі В. О. Сухомлинського / Барабаш В. П., Бамбуркін О. П. // Початкова школа. – 1994. – № 9–10.
4. Губерський Л. Культура, ідеологія, особистість. Методолого-світоглядний аналіз / Губерський Л., Андрущенко В., Михальченко М. – К., 2002. – 577 с.
5. Кремень В. Г. Освіта і наука України: шляхи модернізації (Факти, роздуми, перспективи) / В. Г. Кремень. – К. : Грамота, 2003. – 216 с.
6. Науково-освітній потенціал нації: погляд у ХХІ століття / авт. кол. : В. Литвин (кер.), В. Андрущенко, С. Довгий та ін. – К. : Навч. книга, 2003. – Кн. 3: Модернізація освіти. – 2003. – 943 с.
7. Смотрицький Є. Освіта і ринок / Є. Смотрицький // Відкритий урок. – 2009. – №5.
8. Соціологія : посіб. для студ. вищих навч. закл. / за ред. В. Г. Породяненка. – К. : Видавничий центр „Академія”, 1999. – 384 с..

Анотація

А.В.Новосёлов

Социально-культурная среда и развитие личности

Статья посвящена анализу социально-культурной среды как важного фактора в формировании и развитии личности на современном этапе в связи с исторической и социально-культурной моделью развития страны.

Ключевые слова: *социо культурная среда, социо-культурный подход.*

Summary

O.V.Novosiolov

Socio-Cultural Environment and Personal Development

The article analyzes the socio-cultural environment as an important factor in the formation and personality development on the modern stage with regard to the historical and socio-cultural pattern of country's development.

Key words: *socio-cultural approach, socio-cultural environmen.*

Дата надходження статті:

„1” вересня 2011 р.

УДК 371.4.025.7

К.Ф.НОР,

*кандидат педагогічних наук, доцент
(м.Миколаїв)*

Прийоми розумового розвитку учнів початкових класів у дидактичній системі

В.О.Сухомлинського

У статті розкриваються основні погляди В.О.Сухомлинського на прийоми розвитку розумових сил і здібностей молодших школярів. Показана специфіка розумового розвитку дітей у Павлівській школі.

Ключові слова: *прийоми навчання, дидактична система В.О.Сухомлинського, розумовий розвиток, учні початкових класів.*

Постановка проблеми в загальному вигляді... Сучасні умови діяльності школи висувають підвищені вимоги до організації розумової праці школярів. Тому можна з впевненістю сказати, що проблема формування мислячої особистості є потребою суспільства, самого життя, практики навчання і виховання.

Видатні педагоги-класики Я. А. Коменський, Ж.-Ж. Руссо, І. Г. Песталоцці, К. Д. Ушинський, психологи Ж. Піаже, Л. С.Виготський ставили завдання розвитку в процесі навчання, і в першу чергу, мислення.

Сьогодні, відповідно до Національної доктрини розвитку освіти, особливе значення мають ідеї В. О. Сухомлинського про сутність і рушійні сили розвитку дитини, про шляхи і засоби взаємозв'язку навчання і розвитку. У спадщині видатного педагога проблема розумового розвитку постає як категорія педагогіки, психології, філософії.

Формулювання цілей статті... **Мета статті:** висвітлити прийоми розумового розвитку молодших школярів у дидактичній системі В. О. Сухомлинського.

Виклад основного матеріалу... Розумова праця дітей відрізняється від розумової праці дорослої людини. Для дитини кінцева мета оволодіння знаннями не може бути головним стимулом його розумових зусиль, як у дорослого. Джерело бажання вчитися – в самому характері дитячої розумової праці, в емоційному забарвленні думки, в інтелектуальних переживаннях. Якщо це джерело зникне, ніякими прийомами не заставиш дитину сидіти за книгою.

Ідеалом В. О. Сухомлинського була творчо мисляча людина, яка глибоко відчуває красоту навколишнього світу, творець матеріальних і духовних цінностей, мудрий мислитель і дослідник, патріот, гуманіст і умілець. Він був переконаний, що майстерність вчителя виявляється в умінні вчити дітей мислити. „Повноцінне навчання, тобто навчання, яке розвиває розумові сили і здібності, було б немислимим, якби не спеціальна спрямованість, скерованість навчання – розвивати розум, виховувати розумну людину навіть за умови відносної незалежності розумового розвитку, творчих сил розуму від обсягу знань” – писав В. О. Сухомлинський [1, с. 97].

Особливо багато уваги В. О. Сухомлинський приділяв розумовому вихованню малят, дітей дошкільного і молодшого шкільного віку. Він добре розумів, що основні здібності дитини закладаються, розвиваються і формуються до 5 – 7 років, тому передусім треба розвивати мислення і мову. „Розумове виховання, – пише В.О. Сухомлинський, завжди було і буде однією з головних ланок навчально-виховного процесу” [3, с. 445].

Розумове виховання, за переконанням В. О. Сухомлинського, досить складний педагогічний процес. Його не можна звести лише до теоретичного засвоєння понять, нагромадження знань. Це було б просто навчання, а не розумове виховання. Розумове виховання охоплює всі сторони життєдіяльності дитини, це: засвоєння знань, які нагромадило людство за всю історію свого існування; розвиток здібностей до пізнавальної діяльності і творчого мислення; формування наукового світогляду; включення дитини у чуттєво-практичну діяльність до перетворення світу і пристосування його до потреб і інтересів людини. Останнє має особливе значення у розумовому вихованні учнів. В. О. Сухомлинський підкреслював, що „...осмислювання понять – лише один бік розумового розвитку дітей. Дитина повинна думати, працюючи руками, і працювати руками, думаючи” [2, с. 213].

Мислення учня розвивається тоді, коли в нього з'являється потреба відповісти на питання, і викликати її – найважча справа і найбільш вірний показник педагогічної майстерності.

Безглуздо прагнути на занятті до того, щоб розумове напруження тримало учня весь урок. Є вчителі, які вважають своїм досягненням те, що їм вдається створювати на уроці „умови постійного розумового напруження” дітей. Частіше за все це досягається зовнішніми факторами, які відіграють роль узди, яка утримує увагу дитини: часті нагадування (слухай уважно), різким переходом від одного виду праці до іншого, перевіркою знань відразу ж після пояснення (точніше загрозою поставити двійку, якщо учень не слухає того, що вчитель розповідає), завданням відразу ж після пояснення будь-якого теоретичного матеріалу виконати практичну роботу...

Василь Олександрович вказував на те, щоб поступово привчати учнів до подолання труднощів в інтелектуальній праці, виховувати самодисципліну розумової праці. Важливо, стверджує Сухомлинський, створити в школі загальні умови цілеспрямованої праці, постійної розумової діяльності без стомлювання, без ривків, поспіху і натуги духовних сил. Треба, щоб дитина трудилася не для отримання оцінки, а щоб нею керувало інтелектуальне почуття радості пізнання.

Ця радість пов'язана з відкриттям явищ навколишнього світу і несумісна з втискуванням у голови дітей готових істин, узагальнень і висновків, які далекі від практичного життя дитини, перетворюють її в запам'ятаючий пристрій. „Підміна думки пам'яттю, яскравого сприйняття, спостереження за сутністю явищ заучуванням – великий порок, який отупляє дитину, відбиває зрештою бажання вчитися” [2, с.132]. Треба вчити дітей мислити.

В. О. Сухомлинський розкриває засоби розумового розвитку дітей, одним з яких є природа. „Красота природи, – говорить В. О. Сухомлинський, – загострює сприйняття, пробуджує творчу думку, наповнює слово індивідуальними переживаннями” [2, с.61-62]. Але не природа сама по собі, а виникаючи в процесі спостережень питання, розкриття причинно-наслідкових зв'язків і взаємозалежностей є джерелом розвитку мислення, уяви і мови дітей: „Я намагався до того, щоб здивування перед тайнами природи, переживання радості пізнання служили як би поштовхом, який пробуджує і активізує дітей” [2, с.128]. Кожна „подорож» у світ природи – це урок розвитку дитячого мислення. „Треба розвивати мислення дітей, зміцнювати розумові сили дитини серед природи з безмежним багатством явищ, з невичерпною красою. Тут, у природі, вічне джерело дитячого мислення” [2, с.76].

Триста сторінок „Книги природи”, про які іде мова у книзі „Серце віддаю дітям”, – це триста захоплюючих уроків розвитку дитячої думки. Процес пізнання починається із живого споглядання, з чуттєвого сприйняття, з чуттєвого пізнання. Це є суттєва, необхідна передумова до

розвитку абстрактного мислення. На основі живих і образних уявлень, які виникають у процесі спостережень за природою, учні встановлюють причини, наслідки явищ, порівнюють ознаки і якості, намагаються відповісти на питання, що виникають. Так, вивчаючи тему „Живе і неживе”, вони шляхом безпосередніх спостережень, сумісними зусиллями за допомогою вчителя встановлюють ознаки живого і його відмінність від неживого. В них народжується безліч питань. Поступово, розкриваючи одну за іншою сторінки „Книги природи”, діти вчать користуватися такими поняттями, як „подібність” і „відмінність”, „причина” і „наслідок” і т.д. А це означає, що іде процес розвитку абстрактного мислення, теоретичного пізнання складних явищ природи, пізнання світу. Розвивається спостереження, росте жадоба знань, а разом з нею бажання трудитися. „Світ, що оточує дитину, – це передусім світ природи з безмежним багатством явищ з невичерпною красою. Тут, у природі, вічне джерело дитячого розуму” - писав великий педагог [2, с. 76]. Він підкреслював: „Дуже важливо, щоб мислення учнів ґрунтувалося на дослідженні, пошуках, щоб усвідомленню наукової істини передувало нагромадження, аналіз, зіставлення і порівняння фактів. Спостерігаючи явища і картини природи, дитина оволодіває формами й процесами мислення, збагачується поняттями, кожне з яких сповнюється реальним змістом причинно-наслідкових зв'язків, помічених гострим зором допитливого спостерігача” [3, с.496].

В. О. Сухомлинський підкреслював, що дуже важливо, щоб засвоєння перших наукових істин відбувалося не за підручником, який часто гасить чуттєві враження, засушує уяву і фантазію, притупляє емоції, не завжди запалює іскорку мислення, а з джерел природи, що найвірніше сприяє розвитку особистості [2, с.76]. Проте, В. О. Сухомлинський нагадував, що „дивитися – ще не означає бачити. Уміння бачити, уміння помічати те, що, на перший погляд, не відрізняється чимось особливим – це, образно кажучи, повітря, на якому тримаються крила думки, першоджерело розуму, думки, мислення – у навколишньому світі; у тих явищах, які людина бачить, пізнає, які викликають у неї інтерес” [6, с.178]. „Я намагався, – пише педагог, – щоб в усі роки дитинства навколишній світ, природа постійно жили свідомість учнів яскравими образами, картинами, сприйняттями та уявленнями, щоб закони мислення діти усвідомлювали як струнку будову, архітектура якої підказана ще більш струнким від твором – природою” [2, с.128].

В. О. Сухомлинський завжди підкреслював, що думка дитини невіддільна від її почуттів і переживань, що емоційна насиченість процесу навчання, сприйняття навколишнього світу – важлива умова розумового розвитку дітей, творчого мислення. Дитяче мислення і пам'ять живляться якими образами, картинами, уявленнями. Такою яркою емоційною насиченістю відрізняються казкові образи, тому слухання і створення казок – найсильніший засіб розвитку мислення і мови дітей. Казкові образи допомагають їм відчувати красу рідної землі.

В. О. Сухомлинський виняткову роль відводив впливу на розвиток мислення дітей казок, які розкривають малюкам на доступному рівні філософію життя, сутність загальнолюдських цінностей.

Будучи філософськи освіченою людиною, Василь Олександрович добре розумів, що дитина у своєму індивідуальному розвитку проходить хоч і в скороченому вигляді, усі основні історичні етапи розвитку людства. Він підкреслював, що мислення дитини подібні до мислення первісної людини, у якої переважаючим було міфологічне, ілюзорно-фантастичне відображення дійсності. Дитяче мислення теж фантастично-ілюзорне, яке конкретно проявляється в казково-образному відображенні світу. Тому розумна добра казка дитину вчить, виховує, поступово вводить її у світ складних людських відносин [1].

Василь Олександрович використовував казку як засіб розвитку мислення і мови дитини. Він пише: „Казка, гра фантазія – животворне джерело дитячого мислення, благородних почуттів і прагнень. Багаторічний досвід переконує, що естетичні, моральні та інтелектуальні почуття, які народжуються в душі дитини під враженням казкових образів, стимулюють потік думки, який пробуджує до активної діяльності мозок, зв'язує повнокровними нитками живі острівці мислення. Через казкові образи в свідомість дітей входить слово з його найтоншими відтінками; воно стає сферою духовного життя дитини, засобом висловлення думок і почуттів – живою реальністю мислення. Під впливом почуттів, що пробуджуються казковими образами, дитина вчить мислити словами. Без казки – живої, яскравої, що оволоділа свідомістю і почуттями дитини, – неможливо уявити дитячого мислення і дитячої мови як певного ступеня людського мислення і мови” [2, с.176–177]. І далі: „Мої вихованці не оволоділи б навичками абстрактного мислення, якби в їхньому духовному житті казка не стала цілим періодом” (там саме).

Важливим засобом формування розумових якостей, вказує В. О. Сухомлинський, є праця. Він пише: „Праця – могутнє джерело розумового розвитку. Спілкуючись активно з природою, людина не просто набуває знання, а здобуває їх; напруження фізичних сил зливається з напруженням сил розумових. Ніде думка не набуває такої яскравої форми пошуку, ніде немає такої глибокої потреби в думанні, як у праці...” [4, с.561]. Інтерес до праці пробуджує в дітях дух дослідження,

допитливості, цікавості, намагання знайти у процесі праці відповідь на хвилюючі питання, відкрити будь-яку нову задачу.

Повноцінний розумовий розвиток В. О. Сухомлинський не мислить без дитячої гри, яка розкриває перед дитиною навколишній світ і творчі здібності його особистості. Пізнавальна частина „уроків мислення” серед природи обов’язково чергувалася з грою. Їх метою було ознайомлення дітей з навколишнім світом, з різними явищами природи. Як відомо, в молодшому шкільному віці переважає образне мислення. В. О. Сухомлинський закликав батьків і вчителів молодших класів „вводити дітей в обстановку, де яскраві образи і причинно-наслідкові зв’язки між явищами, де діти захоплюються, переживають почуття подиву перед красою і водночас мислять, аналізують” [3, с.521]. Педагог широко використовував елементи гри і під час навчання грамоти.

Великого значення для розумового розвитку В. О. Сухомлинський надавав розвитку у дітей мови. Адже мова і мислення нерозривно взаємопов’язані. Рідна мова органічно поєднується з почуттями, емоціями, характером, звичаями, традиціями, душею народу, що знаходить свій вираз у поезії, прозі, легендах, казках, пісенній творчості тощо.

Важливим засобом активізації думки, за переконанням В. О. Сухомлинського, є самостійна робота учнів. Розумові сили розвиваються, коли учень зустрічає труднощі і самостійно їх долає. Доцільно залишати щось недоговорене, щоб дитині хотілося повернутися до того, що вона узнала. Після пояснення необхідно дати час осмислити матеріал, подумати, зосередитися. Осмислення може виражатися і різних формах роботи: читанні, складанні плану, виконання схем, малюнків.

Процес активної розумової праці, пов’язаний з аналізом, дослідженням, порівнянням, продовжується під час виконання домашніх завдань, якщо вони поєднують у себе читання книги із спостереженням і працею. Основним видом праці під час виконання домашніх завдань, за Сухомлинським, має бути не заучування, а читання, розмірковування, аналіз фактів, тобто творча праця дітей.

Для здоров’я та інтелектуального розвитку молодших школярів, на думку В.О.Сухомлинського, необхідна різноманітність видів розумової праці, чергування праці і відпочинку. Одним із засобів такого чергування він вважав малювання. Його діти малювали казку, задачу, малювали все, на що звернули увагу, що їх зацікавило.

Із завданням розвитку мислення В. О. Сухомлинський тісно пов’язує інтерес до навчання. Кінцева мета оволодіння знаннями для дитини, вважає Василь Олександрович, не може бути головним стимулом розумових зусиль, як для дорослої людини. Для неї джерело бажання вчитися – сама розумова праця, інтелектуальні переживання, емоційні забарвлення думки. Чим більше учень оволодіває навичками розумової праці, тим більше зростає в нього інтерес до навчання, а невміння трудитись породжує небажання вчитися, лінощі: „Навчання може стати для дітей цікавою, захоплюючою справою, якщо воно осяяне ярким світом думки, почуттів, творчості, краси, гри” [4, с. 131]. Успішність навчального процесу залежить від самого учня, від його бажання працювати, активності процесу пізнання на уроці. Учень має стати активним учасником процесу пізнання, формувати власні знання. В. О. Сухомлинський підкреслював, що виняткову роль відіграє вміння вчителя скерувати хід думки учнів так, щоб вони активно, зосереджено прагнули побачити невидиме у звичайному. Він зауважував, що активність має проявлятися найперше в активності розуму, в усвідомленні учнями основних причинно-наслідкових зв’язків навчального матеріалу.

О. Я. Савченко, творчо переосмислюючи спадщину видатного педагога, стверджує, що, чим молодші учні, тим більше значення для формування позитивного ставлення до навчання мають стимули опосередкованого впливу, які діють сильніше і триваліше. На її думку, найсуттєвішим для забезпечення такого впливу є стимулююче педагогічне спілкування, використання дидактичних ігор, інсценізація, взаємне навчання дітей із різними навчальними можливостями, створення ситуації програмованого успіху, різні засоби педагогічної підтримки.

Дуже важливо, щоб учень досяг успіху у розумовій праці, в учінні. Успіх породжує інтерес. Інтерес веде до успіху. Вчителю необхідно берегти вогник дитячої допитливості, цікавості, жадоби знань. А єдине джерело, яке питає цей вогник, – радість успіху у праці. Якщо дитина не бачить успіхів у своїй праці, вона втрачає віру у свої сили. Вогник жадоби знань гасне. Учень звикається з думкою, що ні до чого не здібний, загублює почуття власної гідності. Радість праці, успіху у навчанні – головний стимул.

Успіх розумового виховання багато в чому залежить від методів навчання, творчого застосування, їх відповідності завданням розумового розвитку школярів, що у свою чергу визначає відповідну структуру уроку. Від різноманітності методів навчання залежить розвивальне значення процесу навчання: оволодіння системою наукових знань, формування пізнавальних та практичних умінь, підготовка до практичної діяльності. Різноманітність методів навчання диктується також врахуванням психологічних особливостей учнів та рівнем їхнього розвитку.

Тому в молодших класах здебільшого використовуються наочні методи навчання. Готуючись до уроку, як відзначав В. О. Сухомлинський, педагог завжди продумує, як відбиватимуться повідомлені ним знання на розумовому розвитку його учнів. Залежно від цього вчитель вибирає й методи навчання.

Розумовий розвиток, вважав В. О. Сухомлинський, був би неможливий без спеціальної його спрямованості та розвитку розумових сил і здібностей дітей. Видатний педагог рекомендував учителям навчати учня вмінню аналізувати свої думки, а також вивчати мисленеву діяльність учня, щоб правильно керувати нею. Важливо враховувати, що розвиток мислення школярів здійснюється поступово, від наочно-дійового в дошкільному віці до образно-мовленнєвого в молодшому та до понятійного, теоретичного в середньому та старшому віці.

Отже, весь процес навчання, усі види діяльності учнів Василь Олександрович пов'язує з розвитком їх розумових здібностей, перш за все творчого мислення. Головна умова успіху в цій праці – навчання із захопленням, постійна турбота вчителя про те, щоб кожний учень досягав успіху, відчував впевненість у своїх силах. Важливим завданням школи він вважає дати дитині радість праці, радість успіху у навчанні.

А для того треба, щоб учень глибоко осмислював весь хід навчального процесу, добре розумів сенс і значення кожного виду своєї навчальної діяльності, був активним суб'єктом процесу навчання, вчився б охоче і легко, без будь-якого примушення, в умовах доброзичливості, поваги, довіри і співчуття з боку вчителя.

Ці думки В. О. Сухомлинського знаходять все більший відгук серед вчителів Миколаївщини. Перетворення навчання в інтересний, захоплюючий процес пізнання дитиною навколишнього світу – це, напевно, одна із головних умов розв'язання складних завдань, які стоять сьогодні перед українською школою і учителем, і одна з кардинальних проблем сучасної дидактики і методик.

Список використаних джерел та літератури:

1. Персоналії в історії національної педагогіки. 22 видатні українські педагоги : підруч. / А. М. Бойко, В. Д. Бардінова та ін. ; під заг. ред. А. М. Бойко – К. : Професіонал, 2004. – С. 542– 571.
2. Сухомлинський В. О. Вибр. твори : у 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К., 1976. – Т. 1. – 654 с.
3. Сухомлинський В. О. Вибр. твори : у 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К., 1977. – Т. 3. – 670 с.
4. Сухомлинський В. О. Вибр. твори : у 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К., 1976. – Т. 4. – 640 с.
5. Сухомлинський В. О. Вибр. твори : у 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К., 1977. – Т. 5. – 639 с.
6. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка / В. О. Сухомлинський. – К., 1978.

Анотація

Е.Ф.Нор

Приёмы умственного развития учеников начальных классов в дидактической системе

В.А.Сухомлинского

В статье раскрываются основные взгляды В.А.Сухомлинского на приемы развития умственных сил и способностей младших школьников. Показана специфика умственного развития детей в Павлышской школе.

Ключевые слова: приемы обучения, дидактическая система В.А.Сухомлинского, умственное развитие, ученики начальных классов.

Summary

K.F.Nor

The Techniques of Primary School Pupils' Intellectual Development in V.O.Sukhomlyns'kyi Didactic System

The article deals with V.O.Sukhomlyns'kyi main views of intellectual development and primary school pupils' abilities. The peculiarity of children's intellectual development in Pavlyhsk school is shown.

Key words: didactic strategies, V.O.Sukhomlyns'kyi didactic system, intellectual development, primary school pupils.

Дата надходження статті:

„29” серпня 2011 р.

**Навчально-виховний комплекс „дошкільний навчальний заклад – початкова школа”:
шляхи забезпечення наступності**

У статті розглядаються особливості забезпечення наступності в роботі з дошкільнятами і молодшими школярами в умовах комплексу „дошкільний навчальний заклад – початкова школа”.

Автор виділяє такі особливості забезпечення наступності: полегшується процес адаптації дітей до умов шкільного життя, формується позитивне ставлення дитини до школи, сприяє формуванню досвіду колективної творчої діяльності, змінюється статус учня, створюються можливості для спільного використання приміщень, сприяє співпраці вихователів і учителів з батьками дітей, використовуються різні форми методичної роботи.

Ключові слова: *наступність, навчально-виховний комплекс „дошкільний навчальний заклад – початкова школа”.*

Постановка проблеми в загальному вигляді... Національна доктрина розвитку освіти в Україні як один із пріоритетних напрямків розвитку освіти визначає забезпечення наступності і безперервності освіти. Цьому на сьогодні в значній мірі сприяє обов'язковість підготовки дитини до школи, яка може здійснюватися різними шляхами: 1) через систему дошкільної освіти; 2) через організацію занять з дітьми, які не охоплені суспільним дошкільним вихованням, у недільних школах або впродовж місяця заздалегідь до початку навчального року.

Формулювання цілей статті... *Мета нашої статті* – показати особливості забезпечення наступності у навчально-виховній роботі з дошкільниками і молодшими школярами в умовах комплексу „дошкільний навчальний заклад – початкова школа”, який є характерним для малочисельних сільських населених пунктів.

Виклад основного матеріалу... Під поняттям наступності у роботі дошкільної і початкової ланки системи освіти ми розуміємо таку систему роботи, яка спрямована на підготовку дитини до умов шкільного навчання та врахування того рівня її розвитку, з яким вона прийшла до школи, опора на нього.

В умовах комплексу „дошкільний навчальний заклад – початкова школа” полегшується процес адаптації дітей до умов шкільного життя. Діти мають можливість отримати належну психологічну підготовку до школи, спокійно, без страху перед невідомим сісти за шкільну парту. Дотримання принципу наступності значно полегшує адаптацію дитини до виконання нової ролі – школяра. В.О.Сухомлинський вказував, що „школа не повинна вносити різкий перелом у життя дітей. Нехай, ставши учнем, дитина продовжує робити сьогодні те, що вона робила вчора. Нехай нове з'являється в її житті поступово і не приголомшує зливою вражень” [8, с.96].

Зі вступом дитини до школи перебудовується весь хід її життя. „Перехід від дошкільного дитинства до шкільного, – пише Л.І. Божович, – характеризується вирішальною зміною місця дитини в системі доступних їй соціальних взаємин і всього її способу життя” [1, с.209]. Основні зміни відбуваються у внутрішній позиції школяра, яка зв'язана з наявністю певного ступеня готовності до шкільного життя.

Психологічна готовність до школи – це комплексна характеристика дитини, яка включає ті психологічні якості, які найбільше необхідні для нормального входження її у шкільне життя. Основними компонентами психологічної готовності є мотиваційна, емоційно-вольова, розумова і соціальна готовність, а також готовність до взаємодії з ровесниками та учителем.

Мотиваційна готовність до школи – це готовність до нової соціальної позиції, показником якої може бути внутрішня позиція школяра, „яка з'являється у дитини на кінець дошкільного віку і являє собою систему потреб, пов'язаних з учінням як з новою, серйозною, справжньою, суспільно значущою діяльністю, що втілює в собі новий. Серйозний, справжній, суспільно значущий і, отже, доросліший спосіб життя” [4, с.24].

Наявність внутрішньої позиції школяра виявляється в позитивному ставленні до змісту і форм занять у школі, до шкільного типу взаємин з дорослими, що є найважливішою передумовою благополучного входження дитини у навчальну діяльність.

В умовах комплексу „дошкільний навчальний заклад – початкова школа” можливостей для формування позитивного ставлення дітей до школи значно більше, ніж у випадку, коли діти

відвідують тільки дитячий садок або не були охоплені суспільним дошкільним вихованням. Вихователь, спостерігаючи за діяльністю дітей у дошкільній групі, має можливість виявити, як часто діти цікавляться школою, граються у школу, ставлять питання, пов'язані зі шкільною темою.

У комплексі „дошкільний навчальний заклад – початкова школа” дошкільнята мають можливість безпосередньо бачити, що роблять молодші школярі в школі, в процесі спілкування з ними дізнатися про відмінності шкільного навчання від дошкільного. Прийшовши в перший клас, мотиви учіння дітей формуються в процесі навчальної діяльності. Завдання вчителя – підтримати бажання дитини вчитися.

Організація навчально-виховного процесу в умовах комплексу „дошкільний навчальний заклад – початкова школа” сприяє формуванню досвіду колективної творчої діяльності. Діти займаються в оточенні своїх ровесників. „Це створює можливості, – вказувала А.П.Усова, – для активного впливу дітей один на одного, і якщо ці можливості правильно використати, то дорослий, що навчає дітей, набуває серйозної підтримки своїм зусиллям: ефект виходить значно більший, ніж тоді, коли дорослий працює з однією дитиною” [9, с.41].

Старші дошкільники разом з учнями початкових класів беруть участь у концертах, підготовці і проведенні свят, у виставах лялькового театру, спортивних змаганнях, виготовляють матеріали до занять, до дня народження, разом доглядають за клумбами, готують вироби на виставку дитячої творчості. Зближенню дітей сприяє і організація їх спільної ігрової діяльності. Найбільш популярними серед дошкільників і молодших школярів є колективні рухливі ігри, які сприяють формуванню товариськості, взаємодопомоги, вміння підпорядковувати свої дії загальним правилам гри. Формуванню доброзичливих взаємин між дітьми сприяють ігри-драматизації. Підготовка костюмів, масок, декорацій зближує дітей дошкільних груп і учнів початкових класів.

Ще Я.А.Коменський позитивно відзивався про співпрацю дітей різного віку. „Якби навіть і були батьки, які б могли присвятити себе вихованню своїх дітей, то все-таки доцільніше навчати юнацтво спільно в більш значному об'єднанні, бо більше виходить користі і задоволення, коли робота одних є прикладом і спонукою для інших. Адже цілком природно робити те, що на наших очах роблять інші, і йти туди, куди йдуть інші, йти за тими, хто попереду і випереджати тих, хто йде за нами” [2, с.85].

Частотність проведення спільних ігор – 1-2 рази на тиждень. Атрибути для проведення творчих ігор можуть виготовляти дошкільники і молодші школярі.

Діти дошкільних груп займаються і в другій половині дня, що створює реальні можливості для функціонування різновікової групи продовженого дня, що включає і учнів початкових класів. Процес виховання в таких умовах характеризується більшою насиченістю.

Організація навчальної роботи з учнями у другій половині дня створює реальні можливості для врахування їх індивідуальних особливостей, надання допомоги у підготовці домашніх завдань, оскільки батьки дітей зайняті веденням власного підсобного господарства, що скорочує обсяг їхнього вільного часу.

Взаємовідносини дітей в умовах комплексу стають значно різноманітними, багатшими. В.О.Сухомлинський писав: „Виховна сила колективу великою мірою залежить від багатства і різноманітності стосунків між особистостями, які стоять на різних ступенях розвитку, тобто між вихованцями різного віку. Це стосунки ідейно-виховні, інтелектуальні, навчально-трудова, самодіяльно-творчі, ігрові. Колектив впливає на особистість у процесі такої діяльності, коли старший передає молодшому свої ідейні переконання, знання, трудовий досвід, творчі вміння” [7, с.165].

В умовах комплексу „дошкільний навчальний заклад – початкова школа” про дошкільників турбуються і учні початкових класів, вчать їх правильній поведінці, таким чином відбувається передача соціального досвіду від старших молодшим, і разом з тим вони розвивають у своєму характері такі якості, як турботливість, ніжність, доброта, взаємодопомога.

У різновіковому колективі комплексу докорінно змінюється статус учня початкових класів, який виступає не тільки як об'єкт виховного впливу, але і як суб'єкт виховання у відношенні до дошкільників. Дошкільнята намагаються у всьому бути такими, як старші діти, які служать взірцем для близьких за віком дітей. Наявність у такому закладі двох підсистем – дошкільної і шкільної – сприяє посиленню різноманітних стосунків між дошкільнятами і школярами.

Результати спостережень за дошкільниками, які виховувалися у навчально-виховних комплексах „дошкільний навчальний заклад – початкова школа” дають підстави стверджувати, що вони більше розвинуті у фізичному і інтелектуальному відношенні, краще підготовлені до школи.

Навчально-виховний комплекс „дошкільний навчальний заклад – початкова школа” створює можливості для використання навчальних приміщень, інвентаря. Фізкультурний майданчик або

спортивний зал (кімната), шкільна майстерня або кімната трудового навчання, ігрова кімната, пришкільна навчально-дослідна ділянка є спільними для дошкільнят та учнів початкових класів. У звичайній малочисельній початковій школі їдальня, як правило, відсутня. В умовах комплексу використовується спільна їдальня для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку.

Забезпеченню наступності у роботі дошкільників і молодших школярів в умовах комплексу „дошкільний навчальний заклад – початкова школа” сприяє співпраця вихователів і вчителів з батьками дітей. У ході проведення батьківських зборів потрібно ознайомити їх з тими вимогами, які містить Базовий компонент дошкільної освіти і Державний стандарт початкової загальної освіти щодо розвитку, вихованості та навченості дошкільника і молодшого школяра.

Провідним видом діяльності у дошкільному віці є ігрова діяльність. У першому класі вчителю необхідно використати ті надбання, які дитина здобула в дошкільному віці. „Маємо створити в початковій школі такі умови, – підкреслює О.Я Савченко, – щоб ті якості, уміння, здобутки дошкільця, формування яких ще не завершилося на рівні дошкільного віку, могли б повноцінно розвиватися в початковій школі й водночас сприяли формуванню пріоритетної, провідної діяльності, новоутворення цього віку – навчальної діяльності” [6, с.5].

З метою забезпечення наступності у вивченні навчального матеріалу учителям початкових класів потрібно знати, з якими знаннями знайомлять дошкільнят старшої групи. Тому доцільно співставити програму початкової школи і дошкільного закладу. Наведемо окремі приклади.

Математика

Старша група	1-ий клас
1. Уміння орієнтуватися на місцевості. Розуміння відношення між предметами за величиною.	Розуміння змісту слів: кожний, всі, решта, останній, будь-який тощо. Порівняння предметів за розмірами (більший, менший; довший, коротший, однакової довжини; ширший, вужчий, однакової ширини; товщий, тонший, однакової товщини; вищий, нижчий, однакової висоти). Розміщення предметів у просторі (над, під, на, за, поруч, зверху, знизу, між, зліва, справа, поза, усередині, навколо). Визначення просторового розміщення предметів від самого себе, відносно іншого Розміщення предметів на площині (на столі, на парті, у зошиті).
2. Лічба у межах 10. Розуміння відношення між суміжними числами.	Знати назви і послідовність чисел від 1 до 20, вміти лічити числа, які по-різному розташовані. Вміти читати, записувати і порівнювати числа в межах 20, називати попереднє і наступне числа до будь-якого у межах 20.
3. Визначення форми предмета в цілому і його частин за допомогою геометричних фігур.	Розпізнавати та називати прості геометричні фігури (пряма, ламана, крива, промінь, відрізок, круг, трикутник, квадрат, чотирикутник, п'яти – шестикутник).

Мовленнєве спілкування

Старша група	1-ий клас
Удосконалювати вимову всіх звуків рідної мови. Розвивати фонематичний слух, інтонаційну виразність мови. Визначати кількість слів у реченні, складати речення з відповідними словами. Ознайомити дітей з складом (дво-трискладові слова), з голосними та приголосними звуками; вчити визначати їх за допомогою схем та фішок.	Звуки мовлення у зіставленні з немовними звуками. Смыслорозрізнавальна роль звуків. Уміння виділити окремі звуки слова. Уміння зливати звуки для утворення складів різної структури. Ознайомлення з голосними і приголосними, дзвінками і глухими, твердими і м'якими звуками. Уміння правильно відтворити ланцюжок звуків у почутому слові. Ознайомлення з артикуляційними органами, спостереження за їх роботою під час вимовляння різних звуків. Поділ слова на склади. Уміння розрізнявати

	одно-дво-трискладові слова. Наголос у слові. Уміння повторити слово за учителем, щоб було чітко чути склад під наголосом. Позначення звуків буквами.
--	--

Методичний аспект наступності у комплексі „дошкільний навчальний заклад – початкова школа” реалізується через взаємовідвідування вихователями і вчителями занять у старшій дошкільній групі та уроків у першому класі з наступним спільним обговоренням, проведення педагогічних рад, зокрема „Спільна робота комплексу „дошкільний навчальний заклад – початкова школа” і батьків з питань підготовки дитини до школи”, „Педагогічні умови формування у дошкільників та молодших школярів позитивного ставлення до школи”, „Психолого-педагогічні аспекти готовності дошкільників до навчання в школі”, „Наступність та перспективність дошкільної та початкової ланки освіти”, „Забезпечення психологічної та фізіологічної готовності дітей до шкільного навчання”; спільне проведення методичних об'єднань вихователів дошкільних груп та вчителів початкових класів, зокрема: „Наступність і перспективність у розвитку зв'язного мовлення в дошкільних групах і початкових класах”, „Індивідуальні та групові форми роботи на заняттях у дошкільних групах та уроках у початкових класах”, „Забезпечення наступності і перспективності у використанні форм, методів навчання та виховання у роботі вихователів старших груп та вчителів початкових класів”; круглих столів для вихователів дошкільних закладів та вчителів початкових класів з питань вивчення індивідуальних особливостей дошкільників, забезпечення наступності в реалізації програмних вимог з навчання в старшій групі та першому класі; лекторій для батьків майбутніх першокласників „Турбота про фізичне здоров'я дітей”, „Психологічні особливості дітей шестирічного віку”, „Сьогодні – дошкільник, завтра – школяр”; групові консультації для батьків: „Допомога школяреві в організації навчального дня”, „Розвивальні ігри для майбутніх школярів”, „Розвиток творчої уяви дитини”; батьківські збори „Ваша дитина готується до школи” та ін.

Висновки. Таким чином, в умовах комплексу „дошкільний навчальний заклад – початкова школа” відкривають великі можливості для забезпечення наступності в роботі з дошкільниками і молодшими школярами. Знання та врахування цих особливостей вихователями дошкільних закладів та вчителями початкових класів у практичній роботі сприятиме підвищенню ефективності навчально-виховного процесу з молодшими школярами.

Список використаних джерел та літератури:

1. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте / Л. И. Божович. – М. : Просвещение, 1968. – С. 209.
2. Коменський Я. А. Велика дидактика / Я. А. Коменський. – К. : Радянська школа, 1940. – С.85
3. Малайко. Програма виховання дітей дошкільного віку / Науково-дослідний інститут педагогіки України. – К., 1991. – С. 110, 127–128.
4. Нежнова Т. А. Формирование новой внутренней позиции / Т. А. Нежнова // Особенности психического развития детей 6-7-летнего возраста. – М. : Педагогика, 1988. – С. 24.
5. Програми для середньої загальноосвітньої школи. 1–4 класи. – К. : Початкова школа, 2006. – 432 с.
6. Савченко О. Я. Наступність і перспектива в роботі двох перших ланок освіти / О. Я. Савченко // Дошкільне виховання. – 2000. – № 11. – С. 4–5.
7. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : в 5 т. – К. : Радянська школа, 1977. – Т. 1. – С. 53–206.
8. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори : в 5-ти т. – К. : Радянська школа, 1977. – Т. 3. – С. 5–279.
9. Усова А. П. Обучение в детском саду / А. П. Усова. – М., 1981. – С.41.

Анотація

З.М.Онышкив

Учебно-воспитательный комплекс „дошкольное учебное учреждение – начальная школа”: пути обеспечения преемственности

В статье рассматриваются особенности обеспечения преемственности в работе с дошкольниками и младшими школьниками в условия комплекса „дошкольное учебное учреждение – начальная школа”.

Автор выделяет такие особенности обеспечения преемственности: улучшается процесс адаптации детей к условиям школьной жизни, формируется положительное отношение ребенка к школе, содействует формированию опыта коллективной творческой деятельности, изменяется статус ученика, создаются возможности для общего использования помещений, содействует сотрудничеству воспитателей и учителей с родителями детей, используются разные формы методической работы.

Ключевые слова: преемственность, учебно-воспитательный комплекс „дошкольное учебное учреждение – начальная школа”.

Summary

Z.M.Onyshkiv

„Pre-School – Junior School” Educational Complex: Ways of Ensuring Continuity

The article dwells upon the possibilities for continuity between preschool education and junior level classes in the integrated framework of „preschool educational establishments–junior school”.

The author singles out the following peculiarities of providing the continuity between the two levels of education: making the adjustment process of pupils to the school life easier, the formation of positive attitude of children toward school, the formation of the experience of creative work in a group, the functioning of multiage after school groups, the change of junior school pupil status, the use of common classrooms, the cooperation of educators and teachers with parents, and the use of various forms of methodical work.

Key words: *the continuity, integrated framework of „preschool educational establishments – junior school”.*

Дата надходження статті:

„29” серпня 2011 р.

УДК 378.83.3

Л.І.ОРЄХОВА,

кандидат педагогічних наук, доцент
(м.Одеса)

Традиції та новаторство педагогічної системи В.Сухомлинського у професійній підготовці педагогів

У статті доведено, що провідною ланкою системи освіти та виховання є професійна підготовка педагогічних кадрів на рівні кращих вітчизняних і світових надбань. Розширення функцій учителя в сучасному суспільстві, його ролі та призначення, ускладнення освітніх завдань, змісту та технологій підготовки педагогів, зумовлюють підвищення вимог до особистості вчителя. Тільки на основі синтезу сучасних досягнень педагогічної теорії і практики, переосмислення досвіду минулого, зокрема, педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського, можна створити провідні засади нової концепції педагогічної освіти.

Ключові слова: *професійна підготовка, особистість учителя, педагогічна система, творча спадщина.*

Постановка проблеми в загальному вигляді... Провідною ланкою системи освіти та виховання є професійна підготовка педагогічних кадрів на рівні кращих вітчизняних і світових надбань. Розширення функцій учителя в сучасному суспільстві, його ролі та призначення, ускладнення освітніх завдань, змісту та технологій підготовки педагогів, зумовлюють підвищення вимог до особистості вчителя. Сучасна суспільна педагогічна думка дійшла висновку, що вчитель, зорієнтований своєю працею у майбутнє, – це справжня особистість, головними рисами якої є духовність, майстерність, здоров'я. Тільки на основі синтезу сучасних досягнень педагогічної теорії і практики, переосмислення досвіду минулого, можна створити провідні засади нової концепції педагогічної діяльності й педагогічної освіти.

Багато сучасних учених зосередило свою увагу на педагогічній скарбниці вітчизняної та зарубіжної наукової думки, саме там шукаючи відповіді на актуальні питання сучасності, зокрема на порозі XIX–XX століть, коли вітчизняна педагогічна теорія і практика набула надзвичайного злету, глибини та масштабності. Тому метою нашого дослідження є виявлення плідних і конструктивних ідей навчання і виховання майбутнього вчителя XX століття з огляду на реалії сьогодення, що можуть бути використаними з метою відтворення цілісності, єдності, духовності соціокультурного простору, в якому живе, виховується і творить сучасний учитель. Дослідники аналізують персоналії з нових позицій та потреб педагогічної науки, переосмислюють їхню творчість, інтерпретують авторські ідеї відповідно до актуальних питань сучасності. Історики педагогіки розглядають педагогічні персоналії системно, в сукупності особистісних, історичних, загальносоціальних та внутрішньонаукових зв'язків.

Особливе місце серед досліджень педагогічних персоналій посідають праці, присвячені вивченню окремих складових педагогічної системи Василя Сухомлинського, вона є постійним об'єктом уваги науковців не тільки в Україні, а й за кордоном.

Аналіз досліджень і публікацій... Загальнотеоретичні положення, визначення особливостей функціонування та структури педагогічних систем вивчали Г.Александров, К.Баханов, В.Беспалько, Н.Кузьміна, Л.Новикова та ін. Аналізу складових педагогічної системи В.Сухомлинського, виділенню етапів їх становлення й розвитку присвятили свої праці М.Богуславський, Б.Кваша, В.Кузь, М.Мухін, В.Риндак, А.Розенберг, О.Сухомлинська.

Особистість В.Сухомлинського, окремі аспекти його педагогічної спадщини стали предметом вивчення науковців як в Україні (М.Антонець, І.Бех, А.Богущ, Л.Бондар, І.Зязюн, В.Кузь, О.Савченко, О.Сараєва, М.Сметанський, О.Сухомлинська та ін.), так і поза її межами (А.Борисовський, Б.Кваша, М.Мухін, В.Риндак, С.Соловейчик та ін.). Історіографічний аналіз наукового доробку В.Сухомлинського в контексті вивчення проблеми педагогічних персоналій в історико-педагогічній науці зробив Н.Гупан, а порівняльний аналіз систем В.Сухомлинського та А.Макаренка в англійськомовних дослідженнях здійснила Н.Дічек. Сучасні сухомлинці продовжують зосереджувати увагу на вивченні досвіду В.Сухомлинського у розв'язанні проблем, пов'язаних із навчанням, вихованням, управлінням в умовах сьогодення. З'являються й активно поширюються нові підходи до досліджень сухомлиністики в контексті всесвітнього та європейського освітнього середовища.

Формулювання цілей статті... Педагогічна спадщина В.Сухомлинського викликає потребу в переосмисленні, систематизації, застосуванні та обґрунтуванні можливості творчого використання виявлених продуктивних ідей минулого у сучасній вищій педагогічній освіті, що і виступає метою нашого дослідження.

Виклад основного матеріалу... Дослідження практики початкової школи щодо особливостей використання педагогічних ідей В.О. Сухомлинського дають можливість ствердити актуальність та відповідність сучасній початковій школі поглядів В.О. Сухомлинського. Педагогічна концепція видатного українського вченого базується на антропологічних та культурологічних уявленнях і власному педагогічному досвіді. Його педагогічна система являє собою сукупність складових педагогічного процесу: навчання, виховання, управління, сім'я, навколишнє середовище, відображає засоби, методи, форми та прийоми досягнення поставленої мети. Вона відзначається цілісністю і завдяки діяльнісному підходу набуває практичного характеру. Педагогічна система В.Сухомлинського включала в себе, за його власним баченням, „всю багатогранність, сукупність методів і прийомів виховного впливу особи педагога на колектив і особу вихованця з метою виховання всебічно, гармонійно розвиненої особистості. Педагогічна система, за Сухомлинським, – це втілення положень і узагальнень педагогічної теорії в конкретних стосунках педагога з вихованцями, в повсякденному їх спілкуванні в найрізноманітніших сферах духовного життя, активної діяльності”[3].

Аналіз робіт і публікацій ученого засвідчив, що життя, творчість, науково-педагогічна діяльність В.Сухомлинського – це цілісна, науково-виважена, обґрунтована педагогічна система, що була вибудована автором на основі розв'язання навчально-виховних проблем упродовж 50-70-х рр. ХХ ст. Становлення ідей В.Сухомлинського відбувалось у зіткненні протиріч різних поглядів на проблеми освіти та виховання школярів. Пріоритетне для нього виховання дитини на засадах загальнолюдських цінностей: добра, совісті, чесності, співчуття сприймалося як аполітизм і послугувало підґрунтям для несправедливих звинувачень. У педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського сучасна шкільна практика знаходить відповідь на питання, пов'язані зі залученням учнів до естетики оточуючого середовища. Цей напрямок у системі початкової освіти молодших школярів набуває важливого предметного, суспільного та художнього середовища, що пов'язано з розвитком їх умінь усвідомлено сприймати і визначати не лише прагматичні, але й духовно-ціннісні прояви природи, предметів побуту, міжособистісних стосунків, явищ художнього слова й життя.

На думку В.О. Сухомлинського, свідомість формується як активна форма встановлення духовно-практичного зв'язку з навколишньою дійсністю. Саме тому одним із пріоритетних напрямів сучасної системи екологічної освіти є організація діяльності учнів за законами природи. Школа радості – це школа, в якій основні види діяльності пов'язані з почуттям збереження і охорони навколишнього середовища. Саме тому зміст і характер комунікативної, пізнавальної, трудової і творчої діяльності учнів початкової школи повинні мати екологічну забарвленість, бути підпорядковані законам, що дозволяють примножувати прекрасне у сфері природи, збереження природних об'єктів.

Методи виховання, за В.О. Сухомлинським, можна поділити на дві групи: методи, які забезпечують первинне сприймання знань і вмінь учнями та методи осмислення, розвитку, поглиблення знань. До першої групи В. Сухомлинський відніс розповідь, пояснення, лекцію, опис, тлумачення понять, інструктаж, бесіду, самостійне читання книг з метою первинного сприймання знань; демонстрацію, ілюстрацію; трудовий процес, умінь; самостійне спостереження, екскурсію, практичну і лабораторну роботи в процес самостійного оволодіння знаннями; показ фізичних вправ. До другої групи він відніс вправи, пояснення факторів і явищ природи праці, суспільного життя; дискусії, творчі письмові роботи, виготовлення навчальних посібників і приладів, графічні роботи, лабораторні роботи, експеримент, керування машинами, механізмами, апаратами, застосування знань і вмінь; тривала трудова діяльність, що поєднує мету практичної діяльності і

мету вдосконалення вмінь із поглиблення знань. Велика увага в педагогічній спадщині вченого відводиться якостям особистості учителя. Насамперед педагог вимагав від учителя глибокого знання і розуміння закономірностей всебічного виховання дітей. Намагання визначити оптимальні підходи, які б дозволили розв'язати наявну суперечність між соціально-педагогічними запитами до особистісних професійних якостей сучасного вчителя та його діяльності і реальним станом, пов'язаним із спроможністю фахівця вирішувати сучасні завдання виховання, призвели до потреби по-новому оцінити вагомість творчих ідей, які містяться у педагогічній спадщині В. Сухомлинського. Він дійшов висновку про виключну роль саме особистісних якостей вчителя, його духовно-морального стрижня в досягненні результативності педагогічного впливу на особистість вихованця.

Свою педагогічну систему В.Сухомлинський реалізував у керованій ним школі. Впродовж 1948-1970 рр. тут були втілені його погляди на управління школою, навчання і виховання дітей, вироблені з урахуванням актуальних на той час наукових надбань вітчизняного й зарубіжного педагогічного досвіду. В.Сухомлинський найбільш повно розкрив складові своєї педагогічної системи в таких працях, як: „Павлиська середня школа” (1969) і „Виховання всебічно розвиненої особистості” (1969). Але особливу цінність становить його стаття „Моя педагогічна система” (частина неопублікованої книги „Педагогічна культура”), що була видана лише 1988 року, в якій В.Сухомлинський уперше вводить поняття „педагогічна система” стосовно своєї діяльності та в цьому контексті розкриває організацію навчально-виховного процесу в Павлиській середній школі. Розуміння автором педагогічної системи ґрунтувалось на думці, що кожен педагог-майстер у процесі роботи має виробляти власну педагогічну систему, що є актуальним і на сучасному етапі.

Ефективність системи, за В.Сухомлинським, залежить від органічного поєднання впливу особи педагога з самовихованням учнів. Її основу складають: індивідуальний підхід до дитини, духовне багатство вчителя, педагогічна культура, такт учителя. Педагогічна система В.Сухомлинського включає: складові (педагогічну концепцію, педагогічну систему, авторську школу); суб'єкти (вчитель, учень, родина); мету (формування всебічно розвиненої особистості); принципи (гуманізму, унікальності дитини, природовідповідності, культуровідповідності, опори на позитивне в дитині, створення ситуації успіху, одухотворення знання, радості пізнання, створення „інтелектуального фону” школи, формування культури почуттів); напрями виховання всебічно розвиненої особистості (розумове, моральне, громадянське, трудове, фізичне, естетичне, патріотичне, ідейно-політичне виховання); форми і засоби навчання (розвивальне навчання, інтелектуальний та емоційний фон школи, створення радості пізнання, школа мислення, школа радості, уроки в зелених класах, уроки розвитку мовлення, „Книга природи”, дві програми навчання: обов'язкова і розширена тощо); засади внутрішкільного управління (організація та планування науково-методичного забезпечення діяльності школи, створення специфічної матеріально-технічної бази школи, системний і гуманістичний стиль керівництва школою, організація самоосвіти й самовиховання школярів, організація спільної діяльності педагогів, батьків, дітей у досягненні колективних і індивідуальних цілей, підвищення педагогічної кваліфікації).

Характерною особливістю педагогічної системи В.Сухомлинського, що відрізняє її від інших, які діяли в той час, є включення сім'ї та навколишнього середовища до педагогічного процесу Павлиської середньої школи. Учений стверджував, що саме сім'я, як носій самобутньої національної культури, має брати повноцінну участь у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи.

У багатогранній спадщині вченого одне з чільних місць посідає розгляд актуальних проблем культури мови. Учитель-словесник за фахом, знавець багатьох мов – української, російської, німецької, французької, болгарської, чеської, польської, словацької, учений-педагог за покликанням, поет і літератор за вдачею, В. О. Сухомлинський, природно, не міг стояти осторонь від актуальних проблем лінгвістики. Та не тільки цим зумовлювався постійний і глибокий його інтерес до мови. Василь Олександрович бачив у мові могутній фактор становлення всебічно розвиненої особистості, дійовий засіб духовного зростання нашого суспільства. З розвитком мови, оволодінням нею він нерозривно пов'язував розвиток розуму, формування найтонших рис духовного обличчя людини. „Мовна культура, – за словами В. О. Сухомлинського, – це живодайний корінь культури розумової, усього розумового виховання, високої, справжньої інтелектуальності. Завдяки мові людині стають доступні найрізноманітніші джерела, що живлять емоційну, інтелектуальну й вольову сферу її духовного життя. У мові відбивається ідейна спрямованість духовного життя людини, слово містить у собі невичерпні можливості для впливу на її світоглядну сферу” [7]. Як бачимо, у становлення культури мови Василь Олександрович Сухомлинський вкладав широкий зміст і не зводив його лише до вузько практичної мети живого спілкування. Такий підхід до трактування ролі культури слова у житті людини впливає з

широти функцій самої мови. Величезну суспільну роль мови важко переоцінити. „Адже із думки і слова, – пише вчений, – почалося становлення людини; мисль, втілена в слово, підняла нас над природою, над усіма речами й явищами, над епохами й століттями. Слово ввібрало в себе найтонші порухи наших почуттів; у ньому закарбувалася душа, звичаї, традиції, радості й болі народу – всі його духовні цінності, творені століттями” [7].

Учитель повинен зробити рідне слово основою духовного світу дитини. Адже рідна мова – одна-єдина на все життя, тому треба знати, берегти, збагачувати її. У своєму записнику В.Сухомлинський занотовує: „Дві рідні мови – це так само безглуздо, якби ми намагалися уявити, що одну дитину народили дві матері. У дитини є одна мати. Рідна. До смерті. До останнього подиху”. Цими словами видатний педагог висловив своє педагогічне кредо. Виховання чутливості до слова та його відтінків він вважав однією з передумов гармонійного розвитку особистості. Вмінню вибирати із скарбниці мови якраз ті слова, які необхідні, щоб знайти шлях до єдиного, не схожого на інші, людського серця, учений надавав особливо великого значення. Саме на це повинно бути спрямоване вивчення мови в школі. По-справжньому опанує мову той, хто орієнтується на мовний взірєць – живе народне слово, твори письменників-класиків, словники. Ознайомлення із взірцевими висловами народу, майстрів художнього слова дуже впливає на мовний розвиток людини. Ось чому так любовно й ретельно вибирав В. О. Сухомлинський із словесного моря чудові мовні квітки – найвлучніші слова і вирази. В. О. Сухомлинським був складений прекрасний навчальний посібник з культури мови – „Скарбниця рідної мови”.

Методична спадщина В.Сухомлинського досить багатогранна і глибока: він торкається проблем формування мовної культури як учнів, так і вчителів-словесників, конкретних методичних питань щодо різних мовленнєвих рівнів. Уся педагогічна діяльність ученого спрямовувалася на те, щоб „життєдайне джерело – багатство рідної мови – було відкрите для дітей з перших кроків їхнього життя” 1. У багатьох його працях („Слово рідної мови”, „Джерело невмирущої криниці”, „Рідне слово”, „Слово про слово”, „На трьох китах”) знаходимо відповіді на актуальні питання: як навчити дитину сприймати, розуміти слово і вдало використовувати його в усному й писемному мовленні. Хто серцем відчуває слово й може передати найтонші відтінки людської думки і переживання, той піднімається на сходинку високої людської культури. І навпаки, низька мовна культура збіднює духовний світ людини. Із живої думки і слова „почалося становлення людини: мисль, втілена в слово, підняла нас над природою, над усіма речами і явищами, над епохами і століттями. Слово ввібрало в себе найтонші порухи наших почуттів; в ньому закарбувалася душа, звичаї, традиції, радості і болі народу – всі його духовні цінності, творені століттями” [7]. Сухомлинський радить вести дітей до невичерпного й вічно нового джерела знань – у природу: в сад, у ліс, на берег річки, в поле. Звертати увагу на найтонші відтінки кольорів, звуків, рухів. Розкрити дітям людську працю як творчість. Усе це має відобразитися у слові.

У Павлівській школі присвячувалися спеціальні уроки таким словам, як зоря, вечір, степ, поле, річка, дзюрчить, мерехтить, гримить... В.Сухомлинський вимагав від учнів копіткої роботи над словом, його значенням та емоційним забарвленням. Він наголошував на тому, що чутливість до змісту і краси мови „виробляється тоді, коли людина розуміє і відчуває гру слова: його внутрішнє змістове багатство, емоційне забарвлення” [2]. Діти повторювали за вчителем, створюючи живий словесний образ. Насолоджуючись красою побаченого, намагалися висловитися так, щоб зазвучала мелодія слова. У такі хвилини душу дитини проймає поетичне натхнення. Діти шукають і знаходять слова для висловлення своїх почуттів, думок, переживань. Зворушити дитяче серце – означає відкрити ще одне життєдайне джерело думки. „Сила цього джерела в тому, – казав Сухомлинський, – що слово відбиває не тільки предмет, явище, дає їм означення в людській мові, а й втілює глибоко особисті сприймання, почуття, переживання” [7].

У дитинстві кожна людина – поет. Але вчитель слушно зауважував, що було б наївним думати, ніби поетичне натхнення приходить як чудесний дар. Душу пробуджує почуття прекрасного. Якщо це почуття не виховувати, учень залишиться байдужим до краси природи і слова. Поетична творчість – найвищий ступінь мовної культури, яка виражає сутність людської культури. Педагог переконував, що поетична творчість доступна кожному і не є привілеєм особливо обдарованих, що вона – таке саме закономірне явище, як малювання, адже малюють усі, через це проходить кожна дитина. „Та поетична творчість стає звичайним явищем у духовному житті дітей лише тоді, коли вихователь відкриває перед дітьми красу навколишнього світу й красу слова. Як любов до музики не можна виховати без музики, так і любов до поетичної творчості не можна виховати без творчості” [7]. Особливу увагу вчитель звертав на виразність, правильність мови. Юнаки й дівчата люблять висловлювати свої думки в бесідах із друзями і, висловлюючись, немовби прислухаються до кожного слова, зважують його повноту, змістовність, виразність. У цьому віці зростає інтерес до краси слова, посилюється емоційна насиченість мови.

Подорожі до джерел живого слова тривають і в підлітковому віці та в роки юності. Твориться скарбниця рідної мови, а одночасно проходить активний процес розумового, морального й естетичного виховання. Адже слово не тільки розгортає понятійну систему, а й впливає на діяльність емоційної сфери мозку. „Я не уявляю викладання мови, – переконував В.Сухомлинський, – без походів і екскурсій по рідному краю, без споглядання картин природи, без вияву почуттів у словах. На березі річки, в полі, біля нічного багаття, в курені під тихий шум осіннього дощу я вчу дітей висловлювати думку про те, що їх оточує. Радію, що моя любов до слова передається дітям, захоплює їхні думки й почуття. Вони відчують красу, аромат, найтонші відтінки слова, творять свої оповідання-мініатюри про природу, складають вірші. Чутливість до краси слова – це величезна сила, що облагороджує духовний світ дитини. У цій чутливості одне з джерел людської культури” [7].

Великого значення надавав він учнівським творам, бо „складання творів – це загальнопедагогічна проблема, від розв’язання якої залежить розумовий розвиток дітей, багатство їхнього духовного життя” [7]. У Павлиші з перших днів перебування в школі дітей учили думати про те, що вони бачать, і говорити про те, що вони думають. Спостерігаючи явища природи, діти складали твори з натури. Творчість словом – це складний процес, який активізує розумову й психічну діяльність дитини, „це ні з чим не зрівнянний духовний стан, у дитини радісно б’ється серце, вона відчуває приплив енергії, переживає гордість творця” [2]. Учений доводить, що складати твори-мініатюри діти можуть навіть у період дошкільної підготовки, бо сприйняття довкілля в них досить гостре й активне. Саме дитяче мислення схильне до творчості. Треба вести учнів на берег річки, ставу, разом з ними спостерігати, як сідає сонце за горизонт, відсвічуються різними барвами вода, поле, луки; допомогти дитині знайти потрібне слово для висловлення думки, побудови фрази. Довершувало систему учнівської творчості вироблення індивідуального стилю. Цьому сприяють по-перше, добре усвідомлений словник; по-друге, сформоване чуття слова, здатність повністю відтворити мовну ситуацію; по-третє, усвідомлення того, що ту саму думку можна висловити по-різному. Творчості необхідно вчити – це стійке переконання видатного педагога на основі багатого вчительського досвіду.

Особливе місце Василь Сухомлинський відводив збагаченню словникового запасу учнів. Для „Школи радості” він склав список слів рідної мови, що їх діти повинні запам’ятати. Скарбниця рідної мови починалася з найпростіших малюнків до слів мати, батько, бабуся, дідусь, сестра, брат, ліс, ставок, дуб, луг, берег. Оволодіння рідною мовою визначає багатство, широту інтелектуальних та естетичних поглядів особистості, а тому вчений вимагав, щоб учителі всіх предметів збагачували активний, словниковий запас дітей, вчили їх думати, користуватися внутрішнім мовленням, правильно передавати свої думки усно й на письмі. Сухомлинський вважав, що зацікавлення учнів рідною мовою сховане насамперед у самій мові. Слід тільки посправжньому розкрити її красу.

Педагог рішуче не погоджувався з думкою, ніби мова належить до „сухих” навчальних предметів. „Засушують” її бездарні вчителі своїми примітивними уроками, байдужістю до рідного слова і дітей. У таких горе-вчителів рівень грамотності й мовної культури їхніх учнів, як правило, низький; учні зневажливо ставляться до рідної мови, не знають жодного вченого-мовознавця, жодного вірша про рідну мову. У зв’язку з цим заслуговує на увагу позиція вченого щодо особистості вчителя рідної мови. „Викладати цей предмет повинні найздібніші й найталановитіші. Бо це не просто передача знань, практичних умінь, навичок. Це передусім виховання. Викладання мови – це майстерність творення людської душі, бо воно є найтоншим, найніжнішим диткненням до серця людини. Викладання мови – людинознавство, бо в слові поєднуються думки, почуття, ставлення людей до всього навколишнього світу”.

Оволодіння культурою слова є неодмінною передумовою успішного навчання і розумового розвитку дитини. Слово й думка нерозривно пов’язані. Коли учень учиться висловлювати думку, він обов’язково вдосконалює і мислення. Вираження думки словом дає змогу заглиблюватись у суть пізнаваного. Уміння володіти словом, почуття краси слова потрібні кожній людині. Той, хто серцем відчуває красу слова, вміє словом передати найтонші відтінки людських думок і переживань, підніметься на високу сходинку справжньої людської культури. І навпаки, низька культура мови збіднює духовний світ людини. „Убогість слова – це убогість думки, а убогість думки веде до моральної, інтелектуальної, емоційної, естетичної „товстошкірості” [3], – писав В.О.Сухомлинський. Видатний педагог, звичайно, був далекий від прямолінійного висновку: багата мова – багатий духовний світ, розвинуте почуття краси слова – висока моральна культура. Вчений добре розумів, що мовна культура бере участь у формуванні світогляду тільки в гармонійній єдності з культурою моральних почуттів, відносин, вчинків. Разом з тим він нагадує, що слово само по собі теж впливає на становлення і розвиток розуму, і якщо ми говоримо: людина

– істота обдарована, то маємо на увазі здатність активно пізнавати світ, брати активну участь у житті суспільства, а це неможливо без високорозвиненої мовної культури.

В. О. Сухомлинський учив знаходити слово точне, вагоме, емоційне. „Кожне слово має своє значення, – нагадає Василь Олександрович, – невміння вибрати потрібне слово – це те саме, що замість гостро заструганого олівця на уроці малювання користуватися цвяхом” [4]. Мова, слово здатні найглибше проникати до найпотаємніших куточків людської душі. „Слово – найтонше доторкання до серця, – воно може стати і ніжною запашною квіткою, і живою водою, що повертає віру в добро, і гострим ножем, і розжареним залізом, і брудом. Мудре і добре слово дає радість, нерозумне і зле, необдумане і нетактовне – приносить біду. Словом можна вбити й оживити, поранити йвилікувати, посіяти тривогу й безнадію і одухотворити, розсіяти сумнів і засмутити, викликати посмішку і сльози, породити віру в людину і заронити невіру, надихнути на працю і скувати силу душі... Зле, невдале, нетактовне, просто кажучи, нерозумне слово може образити, приголомшити людину, [5]. Тож і користуватися мовою треба вміло. По-справжньому оволодіє мовою той, хто постійно прагне до цього. І роль самовиховання тут незаперечна. Самовиховання дисциплінує думку, спонукає запам'ятовувати й складати самостійно довершені мовні зразки, відкидати недоречні вислови. Мовне самовиховання обов'язково приведе до словника, до книги – наймогутнішого фактора мовного самовдосконалення! У школі, у сім'ї, у житті кожної людини повинен бути культ книги, – невтомно повторював видатний педагог, бо бачив у начитаності головну (підйому піднесення культури мови).

Василь Сухомлинський обґрунтував теоретичні основи своєї системи, вибудував концепцію і реалізував їх у практичній діяльності, визначив суб'єкти (учитель, учень, родина), мету (формування всебічно розвиненої особистості), складові всебічно розвиненої особистості (розумове, моральне, громадянське, трудове, фізичне, естетичне, патріотичне, ідейно-політичне виховання), що спиралися на гуманістичні основи (окультурення потреб дитини; формування культури бажань, культури почуттів; створення для дитини „радість буття”; формування почуття власної гідності; створення атмосфери успіху; перевага позитивних стимулів і реакцій на поведінку дитини над негативними; взаємодія школи, сім'ї, громадськості тощо). Осереддям, сутністю педагогічної системи Сухомлинського стали гуманізм, ставлення до дитини як до унікальної особистості, природовідповідність, культуровідповідність, опора на позитивне в дитині, створення ситуації успіху, одухотворення знання, формування радості пізнання, створення „інтелектуального фону школи” тощо.

У педагогічній системі В.Сухомлинського через різні форми організації навчання та виховання дітей було реалізовано принцип культуровідповідності, який спирався на педагогічні народні традиції та природовідповідності як складової особистісно орієнтованого та розвивального навчання, які включали: „інтелектуальний фон школи”, „створення радості пізнання”, „емоційний фон”, школу під голубим небом, школу радості, уроки в зелених класах, уроки мислення, уроки розвитку мовлення; „вузлики знань” (проблемні запитання), „Книгу природи”, дві програми навчання (обов'язкова і розширена) тощо. Теоретичні положення також реалізувались у спільній, творчій роботі колективу школи і сім'ї (єдині вимоги школи і сім'ї; педагогічна просвіта батьків; цінності сім'ї; народнопедагогічна основа; підготовка дітей до школи) через специфічну систему управління (організація і планування науково-методичного забезпечення відповідно до умов роботи сільської школи, створення специфічної матеріально-технічної бази школи, системний і гуманістичний стиль керівництва школою, організація самоосвіти й самовиховання школярів, організація спільної діяльності педагогів, батьків, дітей у досягненні колективних та індивідуальних цілей, підвищення педагогічної кваліфікації вчителів).

На основі аналізу думок, поглядів, досвіду видатного педагога Василя Сухомлинського з визначеної проблеми доцільно виділити ряд спільних професійних ознак та педагогічних вимог до творчої професії вчителя, а саме: всебічна широка освіта та спеціальна педагогічна, психологічна і методична, теоретична і практична підготовка; глибоке знання теорії та володіння мистецтвом навчання і виховання; створення у педагогічному процесі духу творчого пошуку з елементами наукового дослідження; здібність і готовність до самостійного, постійного розширення свого наукового і педагогічного кругозору шляхом самоосвіти, самовдосконалення, професійного самопізнання і самовиховання; органічне поєднання професійних якостей учителя і вихователя. Учитель для учнів не лише носій знань, який професійно володіє професійними якостями вчителя-предметника, але одночасно і вихователь; вчитель – носій найвищих ідеалів людяності, добра, справедливості й гуманізму. Особистість педагога творить особистість вихованця, що і досі залишається актуальним.

Розглядаючи педагогічні умови, що впливають на творче зростання вчителя В.Сухомлинський був упевнений, що педагогічна творчість може успішно розвиватися лише на основі відкритої любові до дітей та до педагогічної справи. Аналізуючи дискусійну точку зору

учителів щодо того, що має бути першим: розуміння і любов до дітей чи високий професіоналізм. В. Сухомлинський у статті „Як любити дітей” висловлює однозначну думку: „...треба залишити школу і здобути іншу спеціальність. Або ж виховати в собі любов до дитини – третього не дано”. Тільки любов вихователя може вплинути на духовний світ дитини, „педагог без любові до дитини – це все одно, що співець без голосу, музикант без слуху, живописець без відчуття кольору” [4, с.292].

Учений-педагог глибоко розумів, що за творчим характером педагогічна праця неможлива без елемента дослідження і насамперед творчого. На думку В. Сухомлинського, „стає майстром педагогічної праці звичайно той хто відчув себе дослідником”. Спостерігаючи, вивчаючи, аналізуючи факти, вчитель творить педагогічне явище. Саме в цьому і „полягає найважливіший елемент творчого дослідження-передбачення” [1, с.471]. Це є важливою умовою творчого ставлення вчителя до роботи. Вчитель стає шукачем і дослідником, тим же вченим, але в своїй особливій лабораторії всебічно вивчаючи учнів, невпинно творить педагогічний процес. Надаючи особливої уваги творчому характеру педагогічної діяльності, суттєвої ролі педагогічної науки у справі навчання та виховання В. Сухомлинський постійно піклувався про рівень підготовки учителів у відповідних навчальних закладах.

Звернення до педагогічної спадщини В.Сухомлинського, розгляд його педагогічної системи, наявність наукових шкіл та їх активна діяльність як наукова, так і просвітницька, свідчать про плідність і перспективність цього напрямку досліджень не лише в структурі історико-педагогічної науки, а й значущість для розв'язання актуальних проблем сучасної освітньої та виховної практики. *Перспективу дослідження* вбачаємо у вивченні та використанні педагогічної спадщини інших педагогів цього періоду.

Список використаних джерел та літератури:

1. Любар О. О. Історія української школи і педагогіки : навч. посіб. / О. О. Любар, М. Г. Стельмахович, Д. Т. Федоренко. – К. : Т-во „Знання”, 2003. – 450 с.
2. Медвідь Л. А. Історія національної освіти і педагогічної думки в Україні : навч. посіб. / Л. А. Медвідь. – К. : Вікар, 2003. – 335 с.
3. Бойко А. М. Персоналії в історії національної педагогіки. 22 видатних українських педагоги : підруч. / А. М. Бойко, В. Д. Бардінова. – К. : Професіонал, 2004. – 576 с.
4. Сухомлинська О. В. Українська педагогіка в персоналіях : у 2-х книгах : навч. посіб. / О. В. Сухомлинська. – Кн. 1. Х–XIX століття. – К. : Либідь, 2005. – 624 с.
5. Сухомлинська О. В. Українська педагогіка в персоналіях : у 2-х книгах : навч. посіб. / О. В. Сухомлинська. – Кн. 2. XX століття. – К. : Либідь, 2005. – 552 с.
6. Сараєва О. В. Педагогічна система В.Сухомлинського : навч.-метод. посіб. / О. В. Сараєва, В. Л. Федяєва. – Херсон, 2006. – 144 с.
7. Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу / В. О. Сухомлинський. – К., 1971. – 96 с.
8. Сухомлинський В. О. Моя педагогічна система: [з неопублікованої Кн. „Педагогічна культура”] / В. О. Сухомлинський // Радянська школа. – 1988. – № 7. – С. 79–84.

Анотація

Л.І.Орехова

Традиції и новаторство педагогической системы В.Сухомлинского в профессиональной подготовке педагогов

В статье доказано, что ведущим звеном системы образования и воспитания является профессиональная подготовка педагогических кадров на уровне лучших отечественных и мировых приобретений. Расширение функции учителя в современном обществе, его роли и назначения, усложнения образовательных заданий, содержания и технологий подготовки педагогов, предопределяют повышение требований к личности учителя. Только на основе синтеза современных достижений педагогической теории и практики, переосмысления опыта прошлого, в частности, педагогического наследия В.О.Сухомлинского, можно создать ведущие принципы новой концепции педагогического образования.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, личность учителя, педагогическая система, творческое наследие.

Summary

L.I.Orekhova

Traditions and Innovations of the Pedagogical System of V.O.Sukhomlyns'kyi in Professional Preparation of Teachers

The article proves, that the main elements of the system of education and up-bringing are the professional training of pedagogical specialists at the level of the best domestic and world achievement. Widening of the functions of teacher in the modern society, his role and setting, complication of educational tasks, maintenance and technologies of preparation of teachers predetermine the increase of requirements to personality of teacher. Only on the basis of synthesis of modern achievements of pedagogical theory and practice, revolution of experience of the past, in particular, pedagogical legacy of V.O.Sukhomlyns'kyi, is possible to create leading principles of new conception of pedagogical education.

Key words: professional preparation, personality of teacher, pedagogical system, creative inheritance.

Дата надходження статті:

„25” серпня 2011 р.

Етнопедагогічні ідеї творчості В.О.Сухомлинського в процесі підготовки майбутнього вчителя

В статті розкриваються основні етнопедагогічні ідеї В.О.Сухомлинського та шляхи використання педагогічної спадщини великого вченого-педагога в процесі викладання етнопедагогіки майбутнім вчителям.

Ключові слова: етнопедагогічні ідеї, педагогічна спадщина, підготовка майбутнього вчителя.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Вивчення безцінної спадщини В.О.Сухомлинського в наш час є актуальним з точки зору педагогічного пізнання, розвитку загальної педагогічної науки та етнопедагогіки зокрема. Неможливим є сьогодні навчально-виховний процес у педагогічних закладах без використання спадщини вченого. Сучасними та актуальними є його ідеї, думки, досвід. Хоча вчений не опублікував окрему роботу з етнопедагогіки, проте всі його педагогічні дослідження базуються на ідеях української народної педагогіки. Самі назви його робіт говорять про це: „Батьківська педагогіка”, „Лист молодому батькові”, „Слово до батьків”, „Як любити дітей”, „Педагогіка серця”, „Духовний світ школяра”, „Як виховати справжню людину”, „Лист до сина”, „Лист до доньки”, „Звернення до учнів” та інші. Основою педагогічних переконань В.О.Сухомлинського були народні знання і його багатющий педагогічний досвід. Це надихало вченого, зорієнтувало на пропаганду у своїй творчості ідей виховання дітей в українській родині, молодого покоління в любові до Батьківщини, матері, батька, дідуся та бабусі, рідних, поваги до старших, чуйності, готовності надати людині допомогу, милосердя, гуманності, дбайливого ставлення до природи, скромності, працьовитості, совісті, доброти, обов'язку і відповідальності. Це все вчений розумів як ідеальні чесноти українського народу. У педагогічній лабораторії В.О. Сухомлинського відбувалася апробація його поглядів та ідей щодо розвитку особистості дитини, її громадянськості та морального виховання, що так актуальне для нашої спільноти, для нашої держави сьогодні.

Аналіз досліджень і публікацій... У сучасній вітчизняній педагогічній науці та практиці проблемі вивчення творчості спадщини В.О.Сухомлинського приділяється постійна увага. Етнопедагогічні ідеї його спадщини закладені в сучасних курсах педагогічних закладів з етнопедагогіки, етнопсихології, педагогічної майстерності тощо. Вчені, викладачі вищих навчальних закладів постійно опираються на етнопедагогічні ідеї вченого, досліджують його спадщину, організовують майбутніх педагогів бути активними пропагандистами цих ідей.

В роботах М.Я.Антонця, С.І.Барабаш, А.М.Богущ, О.С.Березюк, О.І.Вишневського, І.А.Зязюна, Б.С.Кобзаря, В.І.Ковальчука, В.І.Кононенко, В.М.Мадзігона, В.А.Мосіяшенка, Є.Г.Родчанина, А.Б.Резніка, А.Я. Розенберга, О.Я.Савченко, М.Г.Стельмаховича, М.І.Сметанського, О.В.Сухомлинської та інших вчених розкриваються різноманітні сторони етнопедагогічних ідей в педагогічній творчості В.О.Сухомлинського. Ще у 1985 році академік І.В.Цюпа в нарисі про В.О.Сухомлинського назвав його „Великим Добротворцем” [1].

Використовуючи педагогічну спадщину вченого під час викладання етнопедагогіки та інших педагогічних дисциплін, ми постійно наголошуємо, що етнопедагогічні ідеї та традиції, про які писав відомий педагог у своїх творах, допомагають зробити процес навчання в школі цікавим та результативним, його гуманістичні погляди вражають кожну людину, а не тільки педагога. Великим „вчителем – гуманістом” його називають у всьому світі.

Аналізуючи сучасний педагогічний досвід, можна засвідчити, що молодий вчитель нині потребує матеріалів та рекомендацій про розкриття ідей В.О.Сухомлинського, висвітлення його творчості, впровадження її на конкретних уроках та заняттях. Про це свідчать виступи педагогів, їх публікації, запити, прохання тощо. За таких умов актуальність дослідження спадщини В.О.Сухомлинського зростає і не старіє.

Формулювання цілей статті... Багаторічний досвід роботи зі студентами та вчителями, наші педагогічні дослідження дають нам можливість дійти до висновку, що вивчення педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського є актуальною сьогодні не лише в теоретичному, але й у практичному аспекті. Навчальна практика потребує конкретних рекомендацій та методичних пропозицій щодо впровадження ідей спадщини великого українського вченого-педагога. У представленій статті ми спробуємо розкрити актуальність та значущість цієї педагогічної

проблеми. Зміст статті, на нашу думку, сприятиме збагаченню теоретичного, методичного і практичного аспекту ознайомлення із педагогічною спадщиною вченого, його етнопедагогічними ідеями.

Виклад основного матеріалу... Педагогічна спадщина В.О. Сухомлинського завжди була в центрі уваги на етапі становлення української держави та національної освіти. За умов складного політичного і соціально-економічного стану в країні особливо відчутний негативний вплив таких суспільних явищ, як посилення аморальності, злочинності, зубожіння тощо, що призводить до знецінення освіти, падіння авторитету вчителя, росту агресивності, жорстокості, нігілізму у молодій людині. Аналіз цих деконструктивних процесів дозволяє зробити висновок, що є небезпека виростити бездуховне покоління, що не „обтяжене” інтелігентністю, порядністю, яке зневажливо ставиться до культурних цінностей та не прагне до здорового способу життя.

Розв'язання цієї проблеми, як підтверджує вітчизняний і світовий досвід, можливе шляхом поліпшення умов оптимізації управління процесом виховання за допомогою гуманізації освіти, що має забезпечити утвердження пріоритету загальнолюдських цінностей у суспільстві. Гуманізація освіти передбачає, насамперед, сприяння розвитку творчих можливостей людини, її інтелектуальної свободи, створення максимально сприятливих умов для розкриття особистості. Гуманні цінності та відповідні їм норми є тим культурним кодом, який визначає повсякденну поведінку і регулює взаємини людей, забезпечує раціональність і людяність їхнього способу життя, а отже життєздатність суспільства. Саме гуманізм сприяє олюдненню суспільних відносин.

Система гуманістичних поглядів у навчанні та вихованні підростаючого покоління створена українським народом, його етнопедагогічним досвідом впродовж тисячоліть, стала основою для діяльності українських педагогів, філософів, соціологів, політологів, культурологів, етнологів. В.О.Сухомлинський, що став відомим педагогом ХХ століття, приділяв цим проблемам особливу увагу. Він неодноразово підкреслював, що нема і не може бути виховання гуманіста без людської любові та поваги до вихованців, бо саме розумна любов і повага роблять дитину здатною піддаватися впливові педагога і колективу.

Народна педагогіка з покоління в покоління відтворює образ народу в його кращих рисах. „Поки вона жива – живий і народ, який її створив”, - так стверджує автор „Української педагогіки” В.А. Мосіяшенко [2]. Крилатим став вислів В.О. Сухомлинського – „Народ – вічне джерело педагогічної мудрості ” та „Школа завжди буде найважливішим вогнищем мудрості народу”. Вчений знав, що ідеалами народної педагогіки є морально-етичні норми, погляди на зміст, мету й принципи формування людини, сукупність засобів, умінь і навичок, виховання і навчання дітей та молоді. Створена народом педагогіка так вдало аранжувалася в творчості В.О.Сухомлинського. У народній педагогіці вчений високо цінував гуманізм, цінність життя людини, ідеал її духовної свободи, моралі, етики, праці, материнства і батьківства, любові до дітей, до рідного краю, рідної мови тощо. Він так захоплювався народною педагогікою, що інтенсивно почав збирати етнологічний матеріал, мріючи написати про українську етнопедагогіку спеціальну книгу. В одному з листів до відомого дослідника чуваської етнопедагогіки Г.Н. Волкова писав: „Про народну педагогіку до цих пір ніхто серйозно не думав. І, напевно, це завдало багато шкоди педагогіці. Я переконаний, що народна педагогіка – це зосередження духовного життя народу. В народній педагогіці розкриваються особливості національного характеру обличчя народу. Якщо в майбутньому знайдеться достатньо сил, я візьмуся за українську народну педагогіку” [3]. Хоча вченому не довелося написати такої книги, проте народна мудрість, етнопедагогічний досвід українського народу ставу одним із потужних джерел ідей в його педагогічній творчості. Він вважав що справжня народна мудрість, загальнолюдські ідеали про виховання дітей і молоді ніколи не старіють. Вони розвиваються разом з народом. Тому науковцям необхідно не протиставляти, а зіставляти ідеї наукової та народної педагогіки, перевіряти їх життєздатність. Найперспективнішим вчений вважав розвиток і застосування сімейної (родинної) етнопедагогіки. Широко використовуючи педагогічні ідеї українського народу, педагог переконливо заявляв, що без знання досягнутого протягом багатьох століть, без осмислення і використання спадщини сьогодні неможлива висока культура педагогічної праці вчителя. У монографіях „Павлівська середня школа”, „Батьківська педагогіка” В.О. Сухомлинський розкриває своє ставлення до етнопедагогічної спадщини українського народу.

У своєму публічному виступі В.О. Сухомлинський сказав : „Ми несемо в народ світло знань, науки. Народ – живе, вічне джерело педагогічної мудрості. Якби у нас не було постійного духовного спілкування з людьми, ми не могли б успішно вчити і виховувати молоде покоління” [4].

Етнопедагогічні ідеї надихали думку і творчість В.О. Сухомлинського, орієнтували його на пропаганду виховання у дітей і молоді безмежної любові до вітчизни, глибокої любові до матері, батька, рідних, поваги до старших, сердечної чуйності до трудової людини, дійової готовності

подати їй допомогу в біді, пошани до праці, старанності в роботі, трудової майстерності й кмітливості, дбайливого ставлення до природи, її багатств, виявлення патріотичних почуттів у повсякденній діяльності та поведінці. Високо цінував вчений у народній педагогіці традиції мудрої любові батьків до дітей, гуманного, поєднаного з розумною вимогливістю підходу до них, використання в навчанні і вихованні скарбів рідного слова, підпорядкування книжкових знань реальним потребам трудового життя, поступового загартування дитячого організму, додержання прийнятих у народі природних способів фізичного виховання.

У своїй творчості вчений-педагог широко використовував народні прислів'я, приказки, вислови, афоризми, крилаті слова, етичні повчання, задачі на кмітливість, переказував і сам створював казки, притчі, думи, легенди, міфи. В 1973 році в одній із центральних газет вчений написав статтю-настанову, де наголошував : „Виховуючи повагу до старших, треба частіше звертатися до того усного підручника, який, коли б він був виданий, називався б „народна педагогіка”. Звіт законів тут простий, але в них відбитий віковий досвід поколінь. У цій скарбниці житейської мудрості немало повчального можуть знайти й учені-педагоги, які займаються проблемами виховання молоді, і шкільні наставники, і батьки” [5].

Усі твори видатного педагога пройняті безмежною вірою в людину, в щедрість і благородство її душі, невичерпне багатство інтелектуальних і моральних сил, і ті величезні виховні можливості, які створює народ.

Головною метою етнопедагогіки є процес надихання людей та молоді на збереження духовних надбань рідного народу, виховання високосвідомих представників української нації, носіїв традицій і творців новітньої української культури. В.О. Сухомлинський високо цинив роль традицій і звичаїв у вихованні патріотизму, громадянському вихованні, формуванні ідейних переконань і моральних почуттів.

У Павлівській середній школі були створені прекрасні традиції, звичаї, що згуртували дитячий колектив і сприятливу психологічну атмосферу. Урочисте проведення пам'ятних днів, догляд за могилами воїнів, праця в Музеї Слави, створення Алеї Героїв, участь і відтворенні історичних подій минулого, допомога інвалідам війни і праці, батькам своїх однокласників, вдовам тощо. У системі роботи Павлівської середньої школи ці традиції і звичаї входили в життя дитини з першого дня її навчання в школі. Активна участь у громадянських справах старших школярів, освоєння пустирів і запущених земельних ділянок, боротьба з ерозією ґрунту, насадження лісозахисних смуг, парків, садів, участь у збиранні врожаю, урочисте відзначення свята Першого Снопа, Першого Хліба, літньої косовиці, написання історії рідного села – все це створювало в дитячому колективі культ величного і героїчного, культ праці, високої пошани і поваги до трудівників [6]. В.О.Сухомлинський був неперевершеним майстром створення патріотичних ритуалів і традицій, обрядів і звичаїв. Традиції Павлівської школи передавалися наступним поколінням, це забезпечувало ідейний зв'язок, гуртували учнівський колектив, формували почуття честі і відповідальності, обов'язку і поваги до колективу [7].

Наприкінці свого життя В.О.Сухомлинський розпочав роботу над дуже потрібною книжкою – енциклопедією сімейного виховання – „Батьківська педагогіка”, в якій він намірювався висвітлити найактуальніші сучасні проблеми виховання дітей у сім'ї, педагогічної освіти батьків і дорослих, соціальної педагогіки. Та не встиг вчений підготувати до друку задуману ним книгу. Зібрані після його смерті статті, рукописи, замітки лягли в основу видання „Батьківська педагогіка”, що є хрестоматійним матеріалом у сучасній педагогіці, які ми активно використовуємо під час підготовки майбутніх працівників дошкільних закладів, початкової та старшої школи. Беручи за основу етнопедагогічні ідеї української педагогіки, вчений розкриває головні засади сімейного життя і виховання, стосунки в родині, статус батька, матері, дідуся й бабусі, рідних, підготовка молоді до шлюбу та сімейного життя. У роботі автор органічно пов'язує мереживо оригінальних оповідань, народних легенд і переказів, повчальних прикладів і епізодів з життя школи і сім'ї, заставляє думати і аналізувати педагогічні проблеми, робити висновки.

Педагогічна майстерність В.О. Сухомлинського виявляється в тому, що звичайні життєві явища, події та ситуації він умів використовувати як важливі фактори виховного впливу на особистість дитини, перетворюючи їх у засоби виховання. У книзі „Батьківська педагогіка” кожний маленький епізод, подія з життя, легенда, міф стають канвою, відправним моментом для змістовної розмови, педагогічних роздумів і міркувань, що змушують глибоко вникати в проблеми сімейної педагогіки. Назви розділів книги – „Що ми залишаємо в серцях своїх синів, батьки?”, „Нехай попів героїв стукає в серця дітей”, „Діброва Пам'яті Героїв”, „Кому віддає тепло свого серця твій син?”, „Нехай увійде в серце твого сина краса праці”, „Нехай живе в серцях наших синів краса пізнання світу”, „Нехай суспільство стане для наших синів глибоко особистим”, „Нехай у твого сина буде багато друзів”, „Нехай буде у Вашого сина добре серце”, „Батьківський авторитет”,

„Ми продовжуємо себе в наших дітях” говорять про підняті вченим педагогічні проблеми, які були вічними у народній педагогіці і хвилюють сучасну педагогіку [8].

Досліджуючи педагогічну спадщину В.О. Сухомлинського, ще раз переконаєшся, що спрямування, зміст і організацію виховних дій вчений робив під впливом ідей етнопедагогіки, чітко дотримуючись принципів народного виховання. Принцип гуманізму був головним у його творчості. Принцип народності проходить лейтмотивом в усіх його педагогічних роботах. Вчений переконує нас досконало володіти рідною українською мовою, розуміти фольклор, всі жанри українського мистецтва, визнавати морально-етичні норми нашого народу. Принцип зв'язку виховання з життям для вченого був основоположним, закликав до виховання людяності, принциповості, порядності, позитивного ставлення до людей. Через забезпечення між поколінного зв'язку вчений вбачав реалізацію принципу наступності та спадкоємності поколінь. Принцип участі у праці прослідковується чи не в кожній педагогічній роботі вченого. „Нехай увійде в серце твого сина краса праці” – стверджував він [9].

Через принцип природовідповідності вчений вбачав врахування вікових та індивідуальних особливостей кожної дитини, як домінанти народної педагогіки. Формування культури, певної компетентності учнів вчений вбачав у дотриманні принципу культуровідповідності. У своїй творчості В.О. Сухомлинський спрямовує дослідження на дотримання принципу самодіяльності дитини, право на власну думку, ініціативу, активність тощо.

Вчений постійно прагнув, щоб усі батьки були ознайомлені з основами сучасної та народної педагогіки, теорією виховання, основами антропологіки. Цим самим буде розкриватися принцип педагогічної компетентності батьків, їх батьківська освіта. Небайдужими у творчості вченого були етнопедагогічні принципи систематичності і послідовності та принцип єдності вимог і поваги до особистості. Вчений вважав, що гармонійна людська особистість народжується батьківською мудрістю, багатовіковим педагогічним досвідом і культурою народу.

Матеріали нашого дослідження апробовані на лекціях з етнопедагогіки в Київському університеті імені Бориса Грінченка. Студенти активно залучаються до вивчення етнопедагогічних ідей вченого-педагога, готують виступи на щорічні конференції, що проходять в університеті в кінці вересня і присвячуються В.О.Сухомлинському.

Висновки... Усе своє життя великий український педагог прагнув зробити духовним надбанням людей усі ті цінності, які створив трудовий український народ протягом століть. В процесі всієї своєї творчості В.О.Сухомлинський прагнув виховувати молодь національно свідомими українцями. Його заповіді, які найбільш глибоко звучать у його педагогічних роботах, роздумах, казках, оповіданнях можуть виховувати Справжню Людину, якій притаманні найкращі якості: висока мораль, гуманістичні ідеали, любов до народу, до природи, до Батьківщини, бо „...без будь-якого із нас Батьківщина може обійтися, але будь-хто із нас без Батьківщини – ніщо” [10].

Великий педагог любив повторювати, що „...людина народжується на світ не для того, щоб зникнути безвісною пилінкою. Людина народжується, щоб лишити по собі слід вічний”.

Світлий, теплий, милосердний, гуманістичний таланти В.О.Сухомлинського подарував нам вічні людські та національні цінності українського народу – гармонію думки і слова, душі і серця. Він був глибоко переконаний, що постійне духовне спілкування з дітьми, молоддю – найперша необхідна умова успішного їх виховання і навчання в українській національній школі.

Список використаних джерел та літератури:

1. Цюпа І. В. Сухомлинський (Добротворець) / І. В. Цюпа. – К., 1985.
2. Мосіяшенко В. А. Українська етнопедагогіка : навч. посіб. / В. А. Мосіяшенко. – Суми : Університетська книга, 2005. – С. 6.
3. Єгоров Л. Є. Народилася під щасливою зіркою / Л. Є. Єгоров. // Рад. освіта – 1972. – 20 груд.
4. Сухомлинский В. А. Народный учитель / В. А. Сухомлинский // Коммунист. – 1966. – № 2. – С. 82.
5. Сухомлинский В. А. Уважение к старшим / В. А. Сухомлинский // Правда. – 1973. – 30 сентября.
6. Сухомлинський В. О. Духовний світ школяра / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : у 5-ти т. – Т. 1. – К. : Рад. школа, 1976. – С. 338–342.
7. Сухомлинський В. О. Павлівська середня школа / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : у 5-ти т. – Т. 4. – К. : Рад. школа, 1977. – С. 79–88.
8. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка / В. О. Сухомлинський ; [підгот. до вид. текст і написав вступ. статтю В. Ф. Шморгун]. – К. : Рад. школа, 1978. – 263 с.
9. Сухомлинський В. О. Особа вчителя, педагогічний колектив і колектив вихованців / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : у 5-ти т. – Т. 1. – К. : Рад. школа, 1976. – С. 588–637.
10. Богуш А. М. Педагогічні виміри Василя Сухомлинського в сучасному освітньому просторі : [моногр.] / А. М. Богуш. – К. : Слово, 2008. – 272 с.

Анотація

Л.Б.Паламарчук

Этнопедагогические идеи творчества В.А.Сухомлинского в процес се підготовки будущего учителя

В статье рассматриваются основные этнопедагогические идеи В.А.Сухомлинского и пути использования педагогического наследия великого ученого-педагога в процессе преподавания этнопедагогике будущим учителям.

Ключевые слова: этнопедагогические идеи, педагогическое наследие, подготовка будущего учителя.

Summary

L.B.Palamarchuk

Ethno-Pedagogical Ideas of Creativity of V.O.Sukhomlyns'kyi in the Process of Future Teacher Preparation

This article is about the main ethno pedagogical ideas of V.O.Sukhomlyns'kyi and ways of the providing pedagogical inheritance of the great scientist-teacher in the process of the teaching ethno pedagogics to the future teachers.

Keywords: ethno pedagogical ideas, pedagogical inheritance, training of the future teachers.

Дата надходження статті:

„17” серпня 2011 р.

УДК 37:94 (477)

О.Б.ПЕТРЕНКО,

доктор педагогічних наук, доцент

(м.Рівне)

Ідеї статевої соціалізації дитини у педагогічній спадщині Василя Сухомлинського

У статті аналізуються погляди видатного українського педагога Василя Сухомлинського на проблему статевої соціалізації дитини, зокрема молодшого шкільного віку, у контексті соціокультурних особливостей життя радянського суспільства 50-70-х рр. XX століття.

Ключові слова: соціалізація, статева соціалізація, особистість, дівчина, хлопець, соціальне середовище, гендерна роль.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Сучасні психологи, педагоги, соціологи констатують недостатній рівень статевої соціалізації особистості, через що виникають труднощі міжстатевих контактів, відмічається збільшення кількості молоді, яка відноситься до сексуальних меншин, не вміє створювати сім'ю, неправильно виховує дітей. Відтак актуалізація проблеми повноцінної вчасної й ефективної статевої соціалізації особистості є логічно зумовленою. Вхідження особистості у соціальне середовище здійснюється шляхом засвоєння гендерних ролей та культури взаємин між статями, завдяки яким проходить становлення системи ціннісних орієнтацій, притаманних конкретному суспільству. Як зазначав І.Кон, „щоб стати чоловіком чи жінкою, індивід повинен усвідомити свою статево приналежність і засвоїти відповідну статево роль” [4, с.113].

Вважаємо, що ефективно розв'язання проблеми статевої соціалізації дитини повинне спиратись на систему наукових знань, ідей і теорій видатних представників психологічної та педагогічної науки. Зокрема, процес статевої соціалізації особистості розглядається у багатьох працях відомого українського педагога Василя Олександровича Сухомлинського.

Аналіз досліджень і публікацій... До розгляду окремих аспектів проблеми статевої соціалізації особистості у педагогічній спадщині Василя Сухомлинського за останні роки зверталися такі вітчизняні дослідники, як Т.Говорун, Т.Голованова, О.Кікінежді, В.Кравець, О.Петренко [3; 2; 5; 6].

Однак, незважаючи на наявність окремих праць, все ж на сьогодні очевидна потреба у цілісному аналізі ідей статевої соціалізації дитини у педагогічній спадщині Василя Сухомлинського. Тому саме цей аспект є предметом дослідження у нашій статті.

Основне завдання дослідження ми вбачаємо у розгляді ідей Василя Сухомлинського щодо процесу статевої соціалізації дитини, зокрема, молодшого шкільного віку.

Виклад основного матеріалу... Погляди видатного українського педагога-гуманіста Василя Сухомлинського на проблему статевої соціалізації особистості формувалися відповідно до соціально-культурного контексту епохи й еволюціонували під впливом змін у суспільстві та набутого педагогом педагогічного досвіду у стінах очолюваної ним Павлівської середньої школи.

За 34 роки напруженої праці погляди вченого закономірно еволюціонували від осмислення конкретної організаційної шкільної роботи й пошуків удосконалення окремих сторін навчально-виховного процесу до створення цілісної педагогічної системи формування всесторонньо розвиненої особистості. Василь Олександрович відтворив реальний зразок особистості, наділив її живими думками й почуттями, визначив її вчинки та дії. При цьому він обґрунтував шляхи, засоби й методи формування ідеальної людини у відповідності із цілями соціалістичного суспільства, з врахуванням вікових, психологічних, статевих особливостей розвитку дитини. Ці особливості педагог розглядав у тісній єдності із соціальною дійсністю, з врахуванням об'єктивних і суб'єктивних, активних і пасивних факторів виховання.

В.Сухомлинський один з перших у вітчизняній педагогіці порушив питання про соціалізацію як передумову виховання дитини. Ще тоді, коли проблема соціалізації особистості вважалась „закритою” галуззю радянської педагогічної науки, він писав: „Суспільна сутність людини виявляється у її відношеннях, зв'язках, взаємовідносинах з іншими людьми. Пізнаючи світ і себе як частину світу, вступаючи в різноманітні відносини з людьми, відносини, що задовольняють її матеріальні і духовні потреби, дитина включається в суспільство, стає його членом. Цей процес приєднання особистості до суспільства і, отже, процес формування особистості, вчені називають *соціалізацією*” [9, с.51] (курсив наш – О.П.). Василь Сухомлинський визначав соціалізацію як „процес прилучення особистості до суспільства”, що „є однією з найважливіших передумов формування ... виховної сили колективу” [13, с.448].

У статті „Етюди про комуністичне виховання” (1967) педагог висловив думку про ускладнення соціальних зв'язків у міру розвитку суспільства. Кожний новий етап суспільного розвитку характеризується більшою складністю порівняно з попереднім: „Якщо ж придивлятися уважніше до наших днів, до нашого соціалістичного суспільства, – то ми побачимо, що відносини між світом і людиною змінюються у бік ускладнення зв'язків, у яких ці відносини відображаються і виявляються” [10, с.39]. Звідси народжуються нові вимоги до людини, до характеру її взаємин з оточуючими.

Досвід В.Сухомлинського був помітним кроком у розробці педагогічної системи, спрямованої на формування всебічно розвиненої людини, причому з яскраво вираженою статевою приналежністю – людини-чоловіка, людини-жінки. Своєрідністю цього досвіду було те, що він реалізувався на ґрунті „напіввідкритої” системи – у загальноосвітній школі селища міського типу Павлиш. У сільській місцевості, де майже всі люди особисто знали один одного, існував жорсткий соціальний контроль за поведінкою кожного у вигляді звичаїв, традицій та інших форм соціальної й психологічної регуляції, в тому числі й у формуванні гендерної ролі й суворому дотриманні гендерних стереотипів.

У Павлиській школі за часів В.Сухомлинського набував пріоритетності такий тип взаємин, який можна визначити як організацію умов для вільного самовизначення вихованця. Це передбачало стимулювання самопросування дитини до послідовного досягнення її самоідентифікації, самовизначення і самореалізації. Завдяки цьому відбувалося пізнання дитиною себе, дійсності і встановлення свого нового місця в соціумі [1].

З точки зору природи особистості, яка формується, В.Сухомлинський трактував виховання дитини як процес реалізації („розгортання”) іманентно властивих їй вроджених (біологічних, в тому числі й статевих) властивостей, спонтанних реакцій і імпульсів, спочатку (генетично) закладених природою. Разом з тим велике значення педагогом надавалося спеціально організованому вихованню соціуму. Саме у процесі соціалізації переплітаються складні, суперечливі взаємини суспільства й особистості (чоловіка або жінки). „Від того, як кожний індивідуум, що потім став членом колективу, включається в суспільство, залежить формування, з одного боку, здатності колективу впливати на особистість і, з іншого, – здатності особистості піддаватися впливу інших людей”, – зазначав педагог у праці „Методика виховання колективу” (1971), де виділив спеціальний розділ „Процес соціалізації” [13, с.448].

У контексті радянської дійсності 50-70-х років ХХ століття Василь Сухомлинський, будучи особистістю надзвичайно спостережливою, з добре розвинутою інтуїцією, відчув необхідність переосмислення стандартної, „безстатевої” радянської педагогіки. Він зрозумів, що однакові вимоги до хлопців і дівчат не дають змоги враховувати психофізіологічні, моральні, психологічні і соціальні особливості дітей різних статей. Через це випускники шкільні виявляються невідповідними до виконання своєї соціостатевої ролі у суспільстві, не готові до шлюбу, до сімейного життя, до виховання дітей.

Вивчивши причини розлучень 200 молодих сімей і дійшовши висновку, що 189 розлучень сталися через невміння молодят зрозуміти одне одного, педагог розробив власну систему освіти і виховання справжніх чоловіків і жінок, батьків і матерів. „Місія школи полягає в тому, щоб

виховувати людину в її гармонійній єдності: громадянина і трудівника, люблячого й вірного чоловіка і батька – матір”, – зазначав педагог у „Листі до дочки” [12, с.246].

Василь Олександрович був переконаний, що „не всім бути інженерами чи лікарями, а батьками та матерями бути всім, без винятку, чоловіками та жінками – бути всім. І якщо поставити виховні завдання школи по ступенях важливості, то на першому місці стане виховання Людини, чоловіка, жінки, батька, матері. А на другому – виховання майбутнього інженера чи лікаря” [16, с.369].

Розкриваючи погляди Василя Сухомлинського на процес статевої соціалізації, необхідно зазначити, що ще у 50-х роках ХХ століття педагог неодноразово висловлювався про те, що школярів необхідно підготувати до кохання, шлюбу, подружнього життя, народження і виховання дітей, материнства і батьківства. „Щоб запобігти бідам і помилкам сімейного виховання, потрібно вже в стінах школи готувати юнаків і дівчат бути чоловіком і дружиною, матір’ю і батьком своїх дітей” [15, с.504]. По суті, В.Сухомлинський вперше у вітчизняній педагогіці 50-60-х років ХХ століття, заідеологізованій, сексуально табуованій, поставив питання доцільності та необхідності врахування соціостатевих особливостей школярів у навчально-виховному процесі, питання необхідності статевого виховання дітей, питання соціальної рівності статей, питання статевої соціалізації особистості.

У праці „Методика виховання колективу” (1971) Василь Сухомлинський зауважував, що „педагогічний аспект соціалізації до цього часу не тільки не вивчається з належною глибиною і всебічністю, а й не розглядається” [13, с.448]. Хоча за переконанням педагога, „правильне включення в життя суспільства, правильна соціалізація можливі лише тоді, коли людина прагне до гармонії власного „я” з інтересами інших людей” [там само, с.450].

За твердженням Василя Сухомлинського, „правильно поставити дитину на стежку соціалізації” вихователь повинен ще з дошкільного віку, а „найтонші й найчутливіші корінці правильної соціалізації”, дадуть вже у *молодшому шкільному віці* можливість „правильного включення особистості в життя суспільства” [13, с.450; с.455].

У 1968 р. у статті „Думки про шкільне виховання” педагог на всю країну підняв питання про те, що сучасна йому школа не вчить найголовнішого – „не вчить жити”: „Вчимо всього, знають наші вихованці силу-силенну корисних і потрібних (а інколи й не дуже потрібних) речей: і в якому стані перебуває вода на п’ятикілометровій глибині, і що записано було в законах царя Хаммурапі, і скільки атомів речовини в кубічному сантиметрі міжзоряного простору, і що таке гравітація..., але нічого не знають про те, як жити родинним життям, що це воно значить – бути дружиною і чоловіком, матір’ю і батьком своїх дітей. На педагога, який би раптом присвятив виховну бесіду з восьмикласниками чи дев’ятикласниками темі „Взаємовідносини жінки і чоловіка в молодій сім’ї”, подивилися б як на дивака. А тим часом говорити про це набагато важливіше, ніж про гробниці ассирійських царів. Адже сльозами і горем дітей обертаються розлучення батьків” [11, с.379].

Василь Сухомлинський у 1967-1969 роках неодноразово стверджував: „Мені здається, що середня школа не робить найголовнішого, що має робити – не вчить жити. Вважається, що коли *юнак* склав іспити і одержав атестат – він уже готовий до життя; якщо *дівчина* навчилась керувати трактором або працювати біля токарного верстата – вона почуватиме себе рівною з чоловіком і ця рівність забезпечить моральну незалежність і щастя. Яке це все наївне й убоге... Адже головне в житті... – це творення людини. Це головна праця всіх, адже всім доведеться бути чоловіками й матерями” [12, с.245-246] (курсив наш – О.П.).

Статевою соціалізацією особистості на основі ідей Василя Олександровича ми розглядаємо як компонент цілісного педагогічного процесу, який включає навчання й виховання, самонавчання і самовиховання, самоосвіту, що й забезпечує ефективність статевої соціалізації. Процес статевої соціалізації не може бути обмежений вирішенням завдань статевого виховання у вузькому значенні слова, а розуміється нами як процес передачі і засвоєння всього суспільно-історичного досвіду, який неминуче віддзеркалюється і на змісті знань, умінь і навиків поведінки, і на розумінні історичних аспектів виникнення і закріплення тієї або іншої норми, і, неминуче, на процеси, які забезпечують самоактуалізацію, самовираження, самосвідомість, самореалізацію.

Статевою соціалізація включає широкий спектр анатомо-фізіологічних, психологічних, естетичних і етичних знань, установок, звичок і т.д.; вона сприяє повноцінному розвитку особистості людини у її власних інтересах і інтересах суспільства, до якого вона належить. Особистість, яка включається у процес статевої соціалізації, розглядається нами як системне утворення, структурні компоненти якого представлені в ракурсі інтегрального дослідження індивідуальності. Особистість соціалізується через діяльність (навчальну, трудову, ігрову), через спілкування як з дорослими, так і з однолітками.

Статеворольова соціалізація – це процес і результат загального і психосексуального розвитку дівчини/хлопця по мірі входження у соціальні відносини відповідно до особливостей вікових етапів дорослішання. На кожному віковому етапі розвитку перед школярем стоять завдання, які визначає суспільство, соціальні інститути, однолітки, які передбачають прилучення особистості до певного рівня культури, включаючи культуру взаємин статей, володіння певними знаннями, вміннями статорольової поведінки, рівень сформованості уявлень, спрямованості особистості, прояв індивідуальності як представника певної статі.

В. Сухомлинський вважав, що соціальна рівність статей передбачає для чоловіків і жінок однаковий статус та створення для них однакових умов для реалізації своїх прав. Він пропагував і утверджував ідеї гармонії стосунків між статями, неупередженого ставлення до особи, поваги до неї, незалежно від її статорової належності. Педагог вважав, що формування морального обличчя хлопців і дівчат повинне проходити через активне духовне спілкування, яке сприяє взаємному впливу, взаємному проникненню якостей, притаманних чоловіку і жінці в силу їх специфічної ролі у суспільному розвитку. У „Книзі про любов” педагог зазначав, що „морально-естетична сутність взаємин, властива справжній любові, завжди висувала в якості самої актуальної, живої проблеми рівність жінки і чоловіка. Взаємність любові, моральна чистота взаємного володіння наводили, природньо, на думку про право жінки на рівну участь у всіх сферах суспільного життя [8, с.28] (курсив наш – О.П.).

Однак Василь Сухомлинський уточнював своє розуміння рівності між жінками і чоловіками, відмінне від тогочасного офіційного державного розуміння рівності: „...в розуміння рівності дехто вкладає грубий, вульгарний смисл, спотворюючи саму сутність рівності (Наприклад, під гаслом рівності окремі господарники пропонують жінкам ті ж види праці, що й чоловікам, зовсім ігноруючи те, що якраз рівність у цьому випадку вимагає надання жінкам не тільки більш легкої роботи, але й роботи, яка враховує особливості жінки) [там само]. Фактично Василь Олександрович першим з вітчизняних педагогів офіційно виступив проти радянського гендерного контракту: „Не можна миритись з тим, що в колгоспах на одних і тих же ділянках виробництва, де ще недостатньо механізовані трудові процеси, наприклад, на тваринницьких фермах, на ручній обробці і зборі цукрового буряка, чоловіки виконують інколи більш легку роботу, ніж жінки. Такий стан не лише спотворює жіночність, але й руйнує жіноче здоров'я. На будівництвах в багатьох випадках жінки переносять більші тягарі. Це недопустимо з точки зору елементарних фізіологічних вимог. На превеликий жаль, окремі журналісти оточують таку працю ореолом пошани. Подібні публікації – плід невігластва і бездумності, насправді така праця виснажує фізичні і духовні сили жінки, пригнічує її, збіднює її психологічні й естетичні достоїнства. Встановлення справжньої рівності в праці передбачає не формальне зрівняння стану сторін, а врахування їх особливостей і з ним – приведення у відповідність трудових норм та інших умов. Вирішенню цього завдання служить, зокрема, удосконалення виробництва і виробничих відносин, в тому числі й посилення ролі громадської думки з цього приводу в розв'язку принципових питань праці й побуту. Тоді буде забезпечено справжню рівність” [8, с.29-30].

Як засвідчує здійснений аналіз поглядів педагога, Василь Сухомлинський одним з перших у вітчизняній педагогіці відмовився від ідей „безстаторового” навчання і виховання і повернувся до визнання і врахування на практиці діяльності Павлицької школи біологічних і соціальних відмінностей між дітьми різних статей. Так, у праці „Народження громадянина” (1970) педагог переконував, що „педагогічна мудрість статорового виховання полягає в тому, щоб якнайменше говорити про фізіологічне у взаємовідносинах статей. Винятково важлива тут гармонія фізичного розвитку й духовного життя” [14, с.354].

Організуючи процес соціалізації особистості, Василь Сухомлинський зазначав „У людини людські риси формуються тільки тому, що з першого подиху свого життя вона – істота суспільства. Пізнаючи світ і себе як частину світу, вступаючи у стосунки з людьми, які задовольняють її матеріальні і духовні потреби, дитина включається в суспільство, стає його членом” [13, с.448]. У процесі соціалізації Василь Олександрович особливо виділяв роль школи, сім'ї, громадськості, ровесників, звертав увагу на необхідність координації виховних зусиль цих соціальних інститутів, узгодженість дій всіх позитивних джерел впливу на особистість дитини.

Статорольова соціалізація відбувається упродовж всього життя людини, причому, кожний етап у вихованні індивіда сприятливий для актуалізації різних нашарувань суспільно-історичного досвіду. Так, наприклад, для *молодшого школяра (6-10 років)*, вважав педагог, процес статорольової соціалізації проходить через осмислення дитиною свого внутрішнього світу, своєрідності власної індивідуальності, становлення внутрішньої системи управління, самоствердження як представника певної статі. Статорольова самосвідомість дає змогу дитині у цей віковий період усвідомлювати свої індивідуальні особливості хлопчика/дівчинки, у відповідності до яких формуються уявлення про гендерні ролі, різні стилі гендерної поведінки,

про специфіку взаємовідносин з дорослими, ровесниками, самим собою, про їх моральний аспект. Діапазон поведінки хлопчиків і дівчаток молодшого шкільного віку збагачується досвідом свідомого наслідування етичним, гігієнічним, естетичним нормативам статевої поведінки, вмінням оцінювати і регулювати контакти з однолітками, накопиченням досвіду співпраці з однолітками та дорослими, розширенням уявлень про роль чоловіка й жінки у народженні дитини та виконанні батьківських ролей, розумінням значення дружби, кохання у міжстатевому спілкуванні (Докладніше це ми аналізували у [6]).

Статево-рольова соціалізація молодших школярів характерна своєю системою взаємин (взаємодій) з дорослими людьми, з однолітками, як своєю, так і протилежної статі, і з самим собою, причому у здійсненні статево-рольової соціалізації у цьому віці дуже важливу роль відіграють педагоги [7, с.57]. Система взаємин впливає на розвиток різноманітних сфер індивідуальності хлопчика/дівчинки, сприяє позитивній і негативній статево-рольовій соціалізації молодших школярів, впливає на формування компетентності, самостійності школяра/школярки як центральних новоутворень віку у контексті реальної життєдіяльності, соціокультурної ситуації.

Отже, успішна статево-рольова соціалізація передбачає, з одного боку, ефективну адаптацію людини в суспільстві, а з другого – здатність певною мірою протистояти суспільству, а точніше – частині тих життєвих колізій, які заважають розвитку, самореалізації, самоствердженню людини як представника певної статі.

Підсумовуючи сказане, важливо ще раз підкреслити, що головною і визначальною умовою процесу статево-рольової соціалізації є не стільки біологічні особливості статі, скільки соціальні вимоги, які висуваються сім'єю, освітніми закладами, ровесниками до дітей, впливом статево-рольових стереотипів, культурних особливостей суспільства, літератури, мистецтва, засобів масової інформації, релігії в залежності від статі кожної конкретної дитини.

Висновки і перспективи подальших розвідок... Таким чином, здійснений аналіз дає змогу стверджувати, що В. Сухомлинський не просто розкрив різні аспекти процесу статево-рольової соціалізації дитини, але й на практиці здійснював процес статево-рольової соціалізації у відповідності з особливостями різних вікових періодів розвитку особистості у контексті соціокультурної ситуації суспільства, життєдіяльності різноманітних освітньо-виховних інститутів. Перспективою для подальших наукових розвідок вважаємо створення такої технології процесу статево-рольової соціалізації сучасних школярів на основі ідей українського педагога, яка б підкріплювала сучасні стандарти гендерної рівності статей, сприяла б усуненню стереотипів у сприйманні ролей чоловіка і жінки, батька та матері у сучасному українському суспільстві.

Список використаних джерел та літератури:

1. Богуславський М. В. Школа самореалізації особистості у трактуванні В. О. Сухомлинського / М. В. Богуславський // Дир. школи. – 1998. – № 26 (38). – С. 3.
2. Голованова Т. Гендерні аспекти виховання особистості в творчості В. О. Сухомлинського / Т. Голованова // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія : Педагогіка. – 2002. – № 5. – 354 с. – С. 251–254.
3. Кікінежді О. „Гендерні” наголоси в педагогіці В. О. Сухомлинського / О. Кікінежді, Т. Говорун // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія : Педагогіка. – 2002. – № 5. – 354 с. – С. 254–258.
4. Кон И. С. Психология старшеклассника / И. С. Кон. – М. : Просвещение, 1982. – 207 с.
5. Кравець В. П. Історія гендерної педагогіки : навч. посіб. / В. П. Кравець. – Тернопіль : Джура, 2005. – 440 с.
6. Петренко О. Б. Проблема статево-рольової соціалізації особистості у педагогічній спадщині Василя Сухомлинського / О. Б. Петренко. – Рівне : РДГУ, видавець Олег Зень, 2008. – 191 с.
7. Столярчук Л. И. Полоролевая социализация школьников: теория и практика воспитания / Л. И. Столярчук. – Волгоград : Перемена, 1999. – 275 с.
8. Сухомлинский В. А. Книга о любви / В. А. Сухомлинский ; сост. : А. И. Сухомлинская, Л. В. Голованов ; предисл. Л. В. Голованова. – М. : Мол. гвардия, 1983. – 191 с.
9. Сухомлинский В. А. Мудрая власть коллектива / В. А. Сухомлинский. – М : Мол. гвардия, 1975. – 239 с.
10. Сухомлинский В. А. Этюды о коммунистическом воспитании / В. А. Сухомлинский // Нар. образование. – 1967. – № 2. – С.38–46.
11. Сухомлинський В. О. Думки про шкільне виховання / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1976. – Т. 5. – С.378–392.
12. Сухомлинський В. О. Лист до дочки / В. О. Сухомлинський // Батьківська педагогіка. – К. : Рад. шк., 1978. – С.241–250.
13. Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1971. – 208 с.
14. Сухомлинський В. О. Народження громадянина / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1977. – Т. 3. – С. 283–582.

15. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором школи / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1976. – Т. 4. – С. 393–629.

16. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину / В. О. Сухомлинський // Вибр. тв. : в 5 т. – К. : Рад. шк., 1976. – Т. 2. – С. 149–418.

Анотація

О.Б.Петренко

Идеи полоролевой социализации ребенка в педагогическом наследии Василия Сухомлинского

В статье анализируются взгляды выдающегося украинского педагога Василия Сухомлинского на проблему полоролевой социализации ребенка, в частности младшего школьного возраста, в контексте социокультурных особенностей жизни советского общества 50-70-х гг. XX ст.

Ключевые слова: социализация, полоролевая социализация, личность, девушка, парень, социальная среда, гендерная роль.

Summary

O.B.Petrenko

Ideas of Gender-Role Socialization of a Child in the Pedagogical Heritage of Vasyil' Sukhomlyns'kyi

In the article the views of the prominent Ukrainian teacher V.O.Sukhomlyns'kyi to the problem of sociosexual socialization of child, in particular midchildhood, in the context of sociocultural features of life of soviet society 50-70th XX age are analyzed.

Key words: socialization, sociosexual socialization, personality, girl, boy, social environment, gendernaya role.
Дата надходження статті: „19” серпня 2011 р.

УДК 37.011.33: 371.13

Л.О.ПЕТРИЧЕНКО,
кандидат педагогічних наук
(м.Харків)

Педагогічна спадщина В.О.Сухомлинського у контексті вирішення сучасних проблем

У статті здійснено спробу узагальнити й осмислити досвід В.О. Сухомлинського, який визначає орієнтири для вирішення найбільш актуальних проблем сучасної школи і професійної підготовки педагогічних кадрів.

Ключові слова: освіта, особистість, розумове виховання, духовне життя, особистісно-орієнтований підхід, професійна підготовка вчителя-вихователя.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Сучасні перетворення особливо гостро зумовили необхідність осмислення причин і пошук шляхів подолання кризи у вітчизняній освіті; призвівши до виникнення нової освітньої парадигми, орієнтованої не на виробництво, а на особистість. Зміна її ролі і місця у сфері освітніх послуг спричинила ускладнення соціально-психологічних умов діяльності випускників педагогічних ВНЗ, виникнення нових ролей в освітньому процесі, зміну цільових орієнтирів тощо. Все це, в свою чергу, вимагає такої моделі формування фахівця, яка б дозволяла розвивати у нього здатність продукувати і приймати самостійні рішення у широкому спектрі соціально-педагогічних проблем.

Спадщина педагога світового рівня, українського просвітителя Василя Олександровича Сухомлинського, за умови її творчого осмислення й використання, стає важливим чинником успішного вирішення низки актуальних педагогічних проблем. Адже свої педагогічні парадигми видатний гуманіст будував виключно на власному досвіді й діяльності колег. Василь Олександрович не зробив жодного висновку й не висунув жодного теоретичного положення, яке б не спиралось на реальні потреби дитини, її освіти та виховання. Його праці відображають запити, стан, тенденції та перспективи шкільних реалій, розвитку дитини. Педагогічна теорія В.О.Сухомлинського значною мірою аналітична, вона ґрунтується на аналізі, перш за все, потреб навчання й виховання, можливих способів і засобів їх задоволення, тому можна з упевненістю говорити, що педагогіка Василя Олександровича буде прийнятною для будь-якого часу і країни.

Рухаючись у руслі офіційної педагогіки, В.О. Сухомлинський успішно працював над вирішенням таких неординарних проблем, як формування особистості школяра, розвиток духовного світу дитини, розробка гуманістичної теорії навчання й виховання тощо.

У працях „Методика виховання колективу”, „Розмова з молодим директором школи”, „Як виховати справжню людину”, „Сто порад учителю”, „Листи до сина”, „Книга про любов” та інших постає новий В.О. Сухомлинський, не схожий на інших, оскільки пропонує свій шлях у педагогіці, пропонує своє бачення педагогічних проблем і методи їх вирішення:

- гуманістична та національна спрямованість освіти й виховання;
- школа як особливе соціальне й природне середовище;
- особлива роль і місце вчителя у вихованні особистості школяра як самоцінності тощо.

Формулювання цілей статті... Метою статті є спроба актуалізувати педагогічну спадщину В.О. Сухомлинського щодо вирішення типових питань для системи загальної й педагогічної освіти України.

Виклад основного матеріалу... Визначальною особливістю педагогічної теорії В.О. Сухомлинського є багатогранність, всеосяжність і відносна завершеність її структурно-змістовних і функціональних параметрів.

Систему видатного педагога без перебільшення можна назвати універсальною щодо широти охоплення системотворчих феноменів та глибини й переконливості інтерпретації їх причинно-наслідкових зв'язків. Незважаючи на багатоаспектність педагогічних проблем, що є предметом уваги, глибокого і всебічного аналізу, найголовнішою слід все ж вважати проблему виховання особистості. Серед основних принципів теорії і практики В.О. Сухомлинського, як педагога, є принцип реалізації у вихованні гуманістичної ідеї.

Гуманізм його педагогічної системи, концепція виховання ґрунтується на положенні про самоцінність людини будь-якого віку, її права на свободу й гідність як унікальної особистості. Ось чому одне з найважливіших і водночас найскладніших завдань виховання полягає, на думку Василя Олександровича, у тому, щоб допомогти дитині, аби у неї розвинулося внутрішнє бачення, так би мовити себебачення, і на цій основі вже сприяти становленню рефлексивних здібностей [1].

Імовірно, передбачаючи зміну мети освіти, Василь Олександрович особливого значення надавав розумовому вихованню школярів. Він чітко розмежовував поняття „набуті знання” й „розумове виховання”, зазначаючи, що не можливо їх ототожнювати. Програма загальноосвітньої школи передбачає вивчення основ наук про природу, суспільство, мислення, працю, мистецтво, але здобуті знання – лише передумова розвитку їхнього мислення, що в свою чергу дасть можливість надалі самостійно оволодівати новими знаннями.

Особливо актуальними для сучасного освітнього середовища звучать слова Василя Олександровича про те, що накопичення знань само собою не означає вплив на особистість. Лише якщо учень навчиться використовувати ці знання на практиці, якщо вони стануть основою його духовного життя, їх можна вважати основою розумового виховання дитини. „Серцевиною розумової вихованості є світоглядна спрямованість переконань, побудованих на знаннях” [2, с.100]. Таким чином, методика педагогічної діяльності вчителів сучасної школи має ґрунтуватися на способах вироблення у дітей стійких пізнавальних інтересів та потреб, спонуканні учнів до самостійного здобуття знань. Спеціальне навчання спрямоване на оволодіння мисленнєвими операціями, синтезує вміння дітей спостерігати, аналізувати, узагальнювати, порівнювати, обґрунтовувати тощо. Підкреслюючи це, В.О. Сухомлинський пропонував увести в школі спеціальні уроки розвитку мислення. „Дитина побачила те, на що вона ніколи б не звернула уваги, якби ви не збудили в неї бажання дізнатися, чому в молодому лісі рівні рядки”, – пише він у порадах для батьків [2, с.48].

Значимість педагогічної спадщини Василя Сухомлинського підсилюється й переходом на особистісно орієнтовану систему навчання, одним із компонентів якої є індивідуалізація навчально-виховного процесу.

Цікаві поради з цієї проблеми ми знаходимо в працях В.О. Сухомлинського. Щоб нормально навчати дітей, вважав він, треба добре й глибоко вивчити індивідуальні особливості кожної дитини, її сприймання, мислення, добре знати сім'ю школяра. Головною причиною появи невстигаючих учнів у початкових класах видатний педагог вважає саме відсутність індивідуального підходу до них у сфері розумової праці. „Уміння правильно визначити, на що здатен кожен учень у даний момент, як розвивати його розумові здібності надалі – це надзвичайно важлива складова педагогічної мудрості” [3, с.21].

Причину утруднень дітей у розумовій праці він вбачав, зокрема, в тому, що вони не навчилися думати, навколишній світ не став для них джерелом думки. В.О. Сухомлинський вважав, що необхідний етап спеціального осмислення нового матеріалу для слабовстигаючих учнів, на якому треба зосередити увагу на тих моментах навчального матеріалу, які є основою знань.

У педагогічному доробку В.О. Сухомлинського знаходимо багато цінних зауважень щодо повсякденної роботи вчителя, пораду, як долати труднощі, що виникають.

„Діти живуть своїми уявленнями про добро і зло. Про честь і безчестя, про людську гідність. У них свої критерії краси... Маючи доступ до казкового палацу, ім'я якому Дитинство, я завжди вважав за конче потрібне стати якоюсь мірою дитиною. Тільки за такої умови діти не

дивитимуться на вас, як на людину, що випадково проникла за ворота їхнього казкового світу, як на сторожу, що охороняє цей світ, сторожу, якій байдуже, що робиться там, усередині цього світу”.

„...Ми живемо в такий час, коли без оволодіння науковими знаннями неможливі ні праця, ні елементарна культура людських стосунків...Учіння не може бути легкою і приємною грою, що приносить лише задоволення...

Чим більшим колом знань треба буде оволодівати, тим більше буде рахуватися з природою людського організму в період бурхливого росту, розвитку і становлення особистості – в роки дитинства”.

„...Для того, щоб дітям було цікаво вчитися, зовсім не обов'язково робити кожний крок цікавим, не потрібно розважати дітей і вигадувати щось незвичайне. Секрет інтересу зовсім не в цікавості, а в успіхові дітей, в їх відчутті росту, руху, досягнення важкого.”

Василь Олександрович і багато інших дослідників, які вивчали його педагогічну спадщину, вважають, що особливо цікавими і важливими для підвищення ефективності навчально-виховного процесу є такі педагогічні знахідки Павлівської школи:

- уроки думки -

сам Сухомлинський називав їх „емоційним пробудженням розуму”, вважаючи, що вчителю треба більше спілкуватися з дітьми, разом з ними замислюватись над явищами природи, навколишнім життям;

- творчість-

учити дітей творити через усі доступні їм види творчості: написати твір, придумати казку, скласти математичну задачу, створити ілюстрацію тощо;

- домашні уроки -

вдома дитина має вчити себе чомусь цікавому й важливому, пов'язаному з удосконаленням знань; задоволенням своїх потреб, а не довге сидіння над домашнім завданням, оскільки в класі щось недопрацьовано;

- інтелектуальний фон -

у класі має панувати атмосфера інтересу, допитливості, яка досягається шляхом діалогу, обміну думками, запитаннями, взаємним навчанням;

- проблемне навчання -

зміст уроку має розглядатися як проблема, яку учні мають вирішити разом з учителем, відшукавши ключик до знань;

- оцінка -

оцінка як нагорода за успіх, а не покарання і примус;

- захоплення -

кожен учень має знайти для себе у навчанні щось захоплююче, у кожного має бути свій улюблений предмет, який хочеться знати.

В.О. Сухомлинський дійсно створив психолого-педагогічну систему, в якій усе зосереджено навколо людини. Як же реалізується ця система у сучасній школі? Чи пронизують ідеї великого Добротворця усі складові навчально-виховного процесу, багатогранні зв'язки і взаємозв'язки, що супроводжують педагогічний процес? На це запитання однозначно відповісти важко, оскільки, з одного боку, не всі з його сучасників змогли піднятися до розуміння й осягнення істинного сенсу сповідуваних ним гуманістичних ідеалів. З іншого боку, є підстави зробити висновок, що школа і вчитель все ще не готові послідовно комплексно й ефективно реалізувати ці ідеї.

Аналіз звітів голів ДКК окремих педагогічних навчальних закладів Харківщини, зокрема педагогічних коледжів, за період з 1992 року дав можливість установити низку типових недоліків у підготовці педагогічних кадрів для школи:

- невміння свідомо й обґрунтовано визначати шляхи й засоби впливу на вихованців у конкретних педагогічних ситуаціях;

- слабо сформована здатність на діагностичній основі самостійно вибирати оптимальну модель педагогічної діяльності для даної школи, дитячого навчального закладу, учнів;

- недостатнє володіння методикою (технологією) індивідуального підходу в роботі з учнями загальноосвітніх та інших типів навчальних закладів.

Окрім того, слід зважити й на об'єктивні проблеми, з якими стикається школа і вчитель:

1. Нові педагогічні технології в педагогічних ВНЗ, на жаль, скоріше штучні явища, ніж масова практика.

Самі ж учителі вказують на відсутність чітко визначеного зв'язку наукової теорії з цією проблемою з конкретними методиками й змістом навчально-виховної роботи у школі.

2. У школу приходять учителі й вихователі, які володіють науково-теоретичними основами предметно-методичних і психолого-педагогічних знань, але потребують надпредметних методологічних знань, сформованості методологічної культури, що дозволить їм свідомо

реалізувати право вибору наукових ідей і теорій, а також відповідних їм змісту й технологій освітнього процесу.

3. На якість сучасної педагогічної освіти впливає і все ще слабка практична підготовка майбутнього педагога у ВНЗ.

Європейський форум „За свободу в освіті й житті” відбувся у м. Санкт-Петербурзі ще 1937 року. У підсумковому аргументі колоквиуму „Вчитель XXI століття” рекомендовано, визначаючи зміст і структуру професійної підготовки вчителя, прагнути до наступного розподілу академічного часу: третина – на психолого-педагогічні науки, третина – на предмети професійної підготовки, третина – на педагогічну практику [4].

4. Наслідуючи ідеї вітчизняних педагогів-гуманістів, до числа яких належить і В.О. Сухомлинський, школа вповні мала б розраховувати на педагогічні кадри, які мають покликання і необхідні здібності до педагогічної професії. Однак, у сучасних реаліях про ефективну профорієнтаційну роботу і тим більше профвідбір схильних до педагогічної діяльності учнів говорити можна лише формально. Тим більше, що вчитель – професія масова.

5. Безперервне ускладнення вимог педагогічної діяльності щодо рівня підготовки фахівців, складність оперативного оновлення цих вимог у навчально-програмній документації гальмують процес створення якісних підручників і навчально-методичних посібників, які відповідали б вимогам педоцентристської концепції освіти, її завданням особистісно орієнтованого навчання і були б створені саме для пересічного вчителя.

6. Не можна не помітити, що наділення вчителя школи все новими й більш складними функціями і завданнями надає його діяльності виснажливого характеру, йому не вистачає часу, а часто й відповідних знань та вмінь для глибокої й системної роботи з кожним учнем, вихованцем. Саме таку думку висловили 86% учителів шкіл і гімназій м. Харкова. Всього було опитано 106 учителів.

Висновки... На нашу думку, потрібна більш тонка градація педагогічних кваліфікацій у загальноосвітніх закладах і особливо у початковій школі: вчитель, помічник учителя (вихователя), координатор індивідуальних освітніх траєкторій тощо.

Повертаючись до педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського, зазначимо, що вона, по суті, містить визначальні орієнтири для вирішення названих і багатьох інших проблем. Оскільки дає досить яскраве й чітке уявлення про те, яким має бути педагог як особистість, професіонал, громадянин.

Сучасна національна школа має намагатися максимально реалізувати ідеї класика української педагогіки, озброївшись саме новітніми педагогічними технологіями. Парадокс? Тоді згадаємо слова самого Сухомлинського Василя Олександровича: „...Щоб діти добре вчилися, потрібно навчити їх вчитися”.

Список використаних джерел та літератури:

1. Духовный мир школьника. – М. : Учиздат, 1961.
2. Сухомлинский В. А. Мудрость родительской любви / В. А. Сухомлинский. – М. : Молодая гвардия, 1988. – 304 с.
3. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5-ти т. – К. : Радянська школа, 1977. – Т. 3. – С. 21.
4. Європейський форум „За свободу в освіті” / Декларація колоквиуму „Вчитель XXI століття”. – СПб., 1997.
5. Сухомлинский В. А. О воспитании / В. А. Сухомлинский ; сост. вступит. очерков С. Соловейчик. – [4-е изд.]. – М. : Политиздат, 1982. – 270 с.

Анотація

Л.О.Петриченко

Педагогическое наследие В.А.Сухомлинского в контексте разрешения современных проблем

В статье осуществлено попытку обобщить и осмыслить опыт В.А.Сухомлинского, который определяет ориентиры для решения наиболее актуальных проблем современной школы и профессиональной подготовки педагогических кадров.

Ключевые слова: образование, личность, умственное воспитание, духовная жизнь, личностно-ориентированный подход, профессиональная подготовка учителя-воспитателя.

Summary

L.O.Petrychenko

Pedagogical Heritage of V.O.Sukhomlyns'kyi in the Context of Modern Problems Solving

The attempt to generalize and comprehend V.O.Sukhomlyns'kyi experience that defines guidelines for solving the most actual problems of modern school and vocational training of teaching staff is realized in the article.

Key words: education, personality, intellectual education, inner life, oriented to personality approach, kindergarten teachers training.

Погляди В.О.Сухомлинського на природу як засіб всестороннього розвитку дитини

В статті окреслено напрямки поглядів В.О.Сухомлинського на природу як один з провідних засобів загального розвитку дитини, визначено доцільний змістовий матеріал з його праць, який можуть досліджувати студенти при написанні курсових та дипломних робіт та використовувати викладачі методики викладання природознавства вищого навчального закладу в процесі теоретичної та практичної підготовки майбутніх вчителів початкової ланки освіти.

Ключові слова: уроки мислення, уроки роздуму, уроки милування природою; розумове, естетичне, гігієнічне, екологічне виховання; мозок дитини – найцінніша, найтонша, найчутливіша мисляча матерія, що є у природі.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Пізнавальний інтерес дітей формується змістом природничої освіти, методами та вміннями використання засобів, створенням позитивного психологічного клімату в оточенні дитини.

Вказується на необхідність використання поглядів В.О.Сухомлинського на природу як провідний засіб формування особистості, як джерело думки, логіки мислення, почуття краси, позитивних емоцій та ціннісного бачення оточуючого.

Формулювання цілей статті... *Мета статті:* зробити доцільний відбір змістового матеріалу з праць В.О.Сухомлинського, показати педагогічний процес розкриття різнобічного потенціалу природи в навчально-виховному процесі, акцентувати на тому, що педагогічною енциклопедією сучасного вчителя має бути спадщина поглядів В.О.Сухомлинського на природу як засіб всебічного розвитку дитини.

Виклад основного матеріалу... Значну увагу опрацюванню цього засобу приділяв Я.А.Коменський – виводив закони навчання і виховання, виходячи з законів природи; Ж.Ж.Руссо та інші педагоги довели, що вплив природи облагороджує людину.

Вітчизняний педагог К.Д.Ушинський свої книги для читання у початкових класах школи („Дитячий світ і хрестоматія” та „Рідне слово”) побудував, в основному, на природничому матеріалі. Він вважав, що логіка природи є найдоступнішою і найкориснішою логікою для дітей.

В.О.Сухомлинський – відомий педагог, письменник. Він залишив нам у спадок 50 монографій і книг, 625 статей, а також близько 1500 оповідань і казок. Найбільш відомою є трилогія з проблем формування особистості в загальноосвітній школі: „Серце віддаю дітям”, „Народження громадянина”, „Листи до сина”.

Центральною у педагогічній системі В.О.Сухомлинського є ідея всебічно розвиненої особистості. Яка ж роль природи в гармонійному розвитку особистості?

У 1951 році, як писав В.Сухомлинський у книзі „Серце віддаю дітям”, він розпочав навчання шестирічних першокласників. Сухомлинський достатньо знав дитячу психологію, так як розумів, що у звичайних умовах навчити наймолодших буде досить важко. Тому він обирає метод навчання дітей в природі. Для цього у шкільному саду було збудовано „зелений клас”; значна частина занять проводилась на лузі, біля річки, на галявині тощо. Ось як це описує педагог у своїй праці „Школа під блакитним небом”: „...– Ходімо, діти, до школи, – сказав я малюкам і попрямував до саду. Діти з подивом дивились на мене.

– Так, діти, ми йдемо до школи. Наша школа буде під блакитним небом, на зеленій травичці, під гіллястою грушею, на винограднику, на зеленому лузі...

Ми пішли до виноградної алеї. В тихому, оточеному деревами куточку, розрослися виноградні лози. Заплівши металевий каркас, вони утворили зелений курінь. Всередині куреня земля вкрита ніжною травицею. Тут панувала тиша, звідси із зелених сутінок, весь світ здавався зеленим. Ми розсілися на траві.

– Ось тут і починається наша школа. Звідси будемо дивитися на блакитне небо, сад, село, сонце...

Я не складав детального плану: що і якого дня говоритиму дітям, куди поведу їх. Життя нашої школи розвивалося з ідеї, яка надихала мене: дитина зі своєю природою – допитливий дослідник, відкривач світу. Так нехай перед нею відкривається чудовий світ у живих фарбах, яскравих і трепетних звуках, у казці та грі, в особистій творчості, красі, що надихає серце, в прагненні робити людям добро. Я буду так вводити малюків в навколишній світ, щоб вони кожного дня відкривали

щось нове, щоб кожний наш урок був мандрівкою до джерела мислення і мови – до чудової краси природи. Дбатиму, щоб кожний мій вихованець зростав мудрим мислителем і дослідником, щоб кожний крок до пізнання облагороджував серце і гартував волю...

Життя „Школи радості” не обмежувалося строгим регламентом. Не було встановлено, скільки часу повинні перебувати діти під блакитним небом. Найголовніше, щоб їм не набридло, щоб у дитячі серця не проникло тоскне чекання того моменту, коли вчитель скаже: „Час додому” [1].

У всебічному розвитку особистості першорядного значення він надавав розумовому вихованню. Ідеалом школи є те, щоб у життя не вступала жодна невихована в розумовому відношенні людина. Той, хто вийшов із стін школи, може чогось і не знати, але він має бути розумною людиною, здатною до виконання викликів сьогодення. Проілюструємо це з досвіду видатного педагога.

„...Тут, серед природи, особливо чіткою, яскравою була думка: ми, вчителі, маємо справу з найніжнішим, найтоншим, найчутливішим, що є у природі, – з мозком дитини. Коли думаєш про дитячий мозок, уявляєш ніжну квітку троянди, на якій тремтить крапля роси. Яка обережність і ніжність потрібні для того, щоб, зірвавши квітку, не зронити краплю. Ось така обережність потрібна нам щохвилини: адже ми торкаємося найтоншого і найніжнішого в природі – мислячої матерії організму, що росте...

Природа мозку дитини потребує, щоб її розум виховувався біля джерела думки – серед наочних образів, і, насамперед, серед природи, щоб думка переключалася з наочного образу на „обробку” інформації про цей образ. Якщо ж ізолювати дітей від природи, якщо з перших днів навчання дитина сприймає тільки слово, то клітини мозку швидко стомлюються і не справляються з роботою, яку пропонує вчитель...

Ось чому треба розвивати мислення дітей, зміцнювати розумові сили серед природи – це вимога природних закономірностей розвитку дитячого організму. Ось чому кожна подорож у природу є уроком мислення, уроком розвитку розуму...

Серед природи дитині треба дати можливість послухати, подивитися, відчутти...

Розповіді вихователя, що ділить з дітьми всі радощі й прикраси, – обов'язкова умова повноцінного розумового розвитку дитини, її багатого духовного життя. Розповіді повинні бути яскравими, образними і короткими. Не можна нагромаджувати безліч фактів, давати дітям масу вражень – сприймання розповідей притупляється, і дитину вже нічим не зацікавиш” [1].

А ось уривок з іншого твору – „Наш куточок мрії”: „...Перші уроки мислення повинні бути не в класі, не перед класною дошкою, а серед природи. Справжня думка завжди пронизана трепетним почуттям: якщо тільки дитина відчула аромат слова, її серце охоплює натхнення. Йдіть у поле, в парк, пийте з джерела думки, і ця жива вода зробить ваших вихованців мудрими дослідниками, допитливими людьми, які люблять знання, поетами” [2].

В умовах суспільства, що не було зацікавлене в індивідуальному розвитку особистості, Сухомлинський по новому використовує природу як широкий засіб загального розвитку дитини. Головним завданням таких уроків серед природи був розвиток у дітей здатності до кольорового та просторового відчуттів. Подібні спостереження він вважав лише початком навчання. За переконанням вченого, саме в естетичному сприйнятті дитиною природи і виявляється потреба у вираженні своїх почуттів у вигляді малюнків, казок, фантазій на тему природи.

Спілкування з природою, на думку В.О.Сухомлинського допомагає дітям зрозуміти велич людської праці, формує переконання: саме завдяки їх створено добробут, який їх оточує.

Природа формує у дітей сферу краси. Краса природи загострює сприймання, пробуджує творчу думку. Без вражень від тиші полів і лук, шелесту дібров, пісень жайворонка у голубому небі, шепоту колосся пшениці, дзиччання джмелів і бджіл неможливе сприймання музичного твору, бо все це є тим фоном, на якому людина може зрозуміти, відчутти красу музики, те джерело, з якого вона черпає натхнення.

Яскравим колоритом вплітається у всебічний розвиток особистості естетичний розвиток дітей. При цьому вчений прагнув, щоб діти у буденному, звичайному знаходили найяскравіші, найнеповторніші кольори і відтінки природи, людських взаємин, і на цій основі переживали глибокі позитивні емоції, що є основою правильного сприйняття оточуючого світу.

Послухаємо думку видатного педагога: „Дитяча пам'ять саме тому гостра і чіпка, що в неї вливається чистий струмок яскравих образів, картин, сприймань, уявлень.. Я прагнув, щоб в роки дитинства навколишній світ, природа постійно жили свідомість учнів яскравими образами, картинами, сприйняттями та уявленнями, щоб закони мислення діти усвідомлювали як струнку будову, архітектура якої підказана ще більш струнким витвором – природою...

Не можна перебільшувати ролі природи в розумовому вихованні... Природа стає могутнім джерелом виховання лише тоді, коли людина пізнає її, проникає думкою в причинно-наслідкові зв'язки.

Я подумав усе, що має стати джерелом думки моїх вихованців, визначив, що день за днем протягом 4 років спостерігатимуть діти. Так було створено 300 сторінок „Книги природи”. Це – 300 спостережень, 300 яскравих картин, що закарбувалися в свідомості дітей. Двічі на тиждень ми йшли в природу – вчилися думати. Це були уроки мислення...

Ось перша сторінка „Книги природи”, називається вона „Живе і неживе”. Я вчив своїх вихованців спостерігати конкретні явища природи, шукати причинно-наслідкові зв’язки. Завдяки тісному зв’язку мислення з конкретними образами діти набували навички поступового оперування абстрактними поняттями.

Запитання, що виникають під час читання „Книги природи”, – це початок стрімкого злету думки до тієї вершини знань, з якої за кілька років відкриється складність таємниць життя. Однією з рис розумового виховання моїх вихованців у роки отрочества і юності було вміння бачити предмети і явища у взаємозв’язку. Все, що не ясно, незрозуміло, вони прагнули знайти у книжках. Книжка стала для них джерелом знань і духовною потребою” [3].

Центральним у всебічному розвитку особистості, на думку вченого, є трудове виховання. Педагог вважав за необхідне в період дитинства і отрочества широко залучати учнів до різноманітних видів продуктивної праці. Що і реалізував в „Школі радості”, де з першого дня виховання діти залучались до посиленої праці в шкільному саду, на навчально-дослідній ділянці. Взимку діти працювали в теплиці.

„Ми бачили важливе виховне завдання в тому, щоб дітей оточував не тільки світ природи, а й світ праці, творчості, будівництва. Краса людини найяскравіше розкривається у праці...” [3].

Важливою формою організації праці в школі, що забезпечувала активне пізнання природи учнями, був комітет захисту природи.

„...Турбота про живе і прекрасне поступово ввійшла в життя дітей. Пізньої осені 1951 р., коли з дерев осипалося листя, ми пішли в ліс, викопали маленьку липку, принесли її на шкільну садибу, посадили... Діти раділи...” [3].

„...Навесні, перед закінченням 1-го класу, ми почали створювати Куточок краси... Кожний клас почав створювати свій Куток краси, прагнучи зробити його не схожим на інші...”

Праця в ім’я творення краси облагороджує юне серце, запобігає байдужості. Створюючи красу землі, діти стають кращими, чистішими, красивішими” [3].

Важливе місце у всебічному розвитку особистості учня має турбота про його здоров’я, фізичний розвиток. У Павлівській школі чітко практикувався здоровий спосіб життя. Вчений на практиці знайомив дітей з різноманітними формами загартовування.

„...Я переконав батьків у тому, що чим більше вони оберігатимуть малюків від простуди, тим слабшими будуть діти. Всі погодились з моїм настійним проханням посилати дітей у жаркі дні до школи босоніж... Еліксиром здоров’я є повітря, насичене фітонцидами злакових рослин, а також лугових трав. Я часто водив дітей у поле, на луг – нехай дихають свіжим повітрям, що настоялось на ароматі хлібних рослин.

Весною в усіх дітей слабшає здоров’я. І тому якомога більше процесів мислення має відбуватися на природі а не в класі” [3].

„...Наступного дня ми розташувалися на галявині шкільної садиби. Я запропонував дітям: „Подивіться навколо. Що ви бачите гарного, що вам найбільше подобається, те й малюйте... Настала тиша. Діти малювали із захопленням” [3].

За словами В.О.Сухомлинського, особливе місце в естетичному розвитку учнів займає музика. „Як гімнастика випрямлює тіло, так музика випрямлює душу дитини...”.

„...Я вбачав одне з важливих завдань виховання дітей в тому, щоб сприймання музичних творів чергувалося із сприйманням того тла, на якому людина могла зрозуміти, відчувати красу музики – тиші полів і лук, шелестіння діброви, пісні жайворонка в блакитному небі, шепотіння стиглих колосків пшениці, дзижчання бджіл і джмелів. Усе це і є музика природи, те джерело, з якого людина черпає натхнення, створюючи музичну мелодію” [3].

Серед шляхів і засобів формування всебічно розвиненої особистості у школі педагог теж вирізняв: навчання, працю, слово, традиції, експериментування, багате духовне життя вихованців. За словами вченого, школа стає колискою народу, якщо в ній панують культ Матері, Батьківщини, Людини, культ Рідного слова, а все це разом і є природа оточуючого світу і природа людини.

Висновки... Реалізація потенціалу педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського у процесі здобуття природничо-педагогічної освіти студентами ВНЗ – майбутніми вчителями – забезпечить ефективність психолого-педагогічних підходів використання природи як вагомого засобу формування особистості дитини, а згодом і вчителя, бо будь-який дорослий виконує функцію вчителя і вихователя.

Ми бачимо невмирущість і актуальність методики проведення різнопланових занять в природі, розроблених В.О. Сухомлинським.

Список використаних джерел та літератури:

1. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5-ти т. / В. О. Сухомлинський. – Т. 1.– К. : Радянська школа, 1976.
2. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5-ти т. / В. О. Сухомлинський. – Т. 2. – К.: Радянська школа, 1976.
3. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5-ти т. / В. О. Сухомлинський. – Т. 3. – К. : Радянська школа, 1976.

Анотація
Л.Г.Пылыпчук

Взгляды В.А.Сухомлинского на природу как средство всестороннего развития ребенка

В статье очерчены направления взглядов В.А.Сухомлинского на природу как один из ведущих средств общего развития ребенка, определен целесообразный содержательный материал из его трудов, который могут исследовать студенты при написании курсовых и дипломных работ а также использовать преподаватели методики преподавания природоведения в ВУЗе в процессе теоретической и практической подготовки будущих учителей начального звена образования.

Ключевые слова: уроки мышления, уроки размышления, уроки любования природой; умственное, эстетическое, гигиеническое, экологическое воспитание; мозг ребенка – самая ценная, самая тонкая, чувствительная мыслящая материя, что есть в природе.

Summary
L.H.Pylypchuk

V.O.Sukhomlyns'kyi's Views to the Nature as a Means of Comprehensive Development of a Child

The directions of V.O. Sukhomlyns'kyi's views to the nature as one of the leading means of general development of a child are outlined in the article, reasonable substantive material from his works, which can be studied by students when writing their course and diploma projects, and by teachers of methods of teaching of natural history in higher educational institutions in the process of theoretical and practical preparation of the future teachers of primary classes.

Key words: lessons of thinking, lessons of speculation, lessons of nature admiring; intellectual, aesthetic, hygiene, ecological education; child's brains – is the most valuable, subtle, sensitive thinking substance existing in nature.

Дата надходження статті:

„31” серпня 2011 р.

УДК 37:94 (477)

Л.В.ПИРОЖЕНКО,

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник
(м.Київ)

Проблеми змісту освіти у спадщині В.О.Сухомлинського

У статті аналізуються погляди видатного українського педагога Василя Сухомлинського на проблему відбору, структурування та реалізації змісту загальної середньої освіти у теорії та практиці початкової і середньої школи у 60-70-х рр. ХХ століття.

Ключові слова: загальна середня освіта, зміст навчання, навчальні плани, навчальні програми, підручники.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Докорінні зміни, які переживає сьогоднішній шкільна освіта в Україні, потребують відповіді на питання якою має бути структура сучасного змісту освіти, якими є методологічні основи її конструювання та розвитку, які предмети повинні вивчатись у школі та якими є критерії відбору матеріалу для кожного з них, який обсяг та порядок викладення змісту освіти у навчальних стандартах і програмах забезпечить його оптимальне засвоєння учнями тощо. Відповіді на ці питання тобто наукова розробка сучасного змісту освіти, підходів до його відбору, структурування та побудови можливі лише за умов вивчення генези теорії і практики розвитку освітнього змісту у минулому та його переосмислення з позицій сучасності.

Аналіз досліджень і публікацій... Історичний досвід розбудови та практичної реалізації змісту загальної середньої освіти завжди був у полі зору науковців. Питання відбору та дидактичного оформлення змісту освіти в історії дидактики відображено в дослідженнях А. Алексюка, Р.Вендровської, С.Гончаренка, В.Вихрущ, Т.Завгородньої, Б.Єсіпова, В.Краєвського, І.Лернера,

Ю.Мальованого, В.Помагайби, О.Савченко, М.Скаткіна, О.Сухомлинської та ін. Однак у сучасній історико-педагогічній літературі недостатньо відображено процес розвитку змісту загальної середньої освіти в середині 60-х – першій половині 70-х рр. ХХ ст., немає цілісного дослідження поглядів В.О.Сухомлинського на практику відбору, структурування та диференціації змісту навчання в історії української загальноосвітньої школи цього періоду. Тому саме цей аспект є предметом розгляду у нашій статті.

Формулювання цілей статті... Основне завдання дослідження ми вбачаємо у розгляді ідей Василя Сухомлинського щодо відбору, структурування та диференціації змісту навчання в загальноосвітній школі.

Виклад основного матеріалу... Період середини 60-х – початку 70-х рр. ХХ ст. характеризувався розбудовою змісту загальної середньої освіти на основі загальних принципів і провідних напрямів його розвитку, розроблених Центральною комісією з визначення змісту освіти (сформована постановою президій двох академій – АПН РСФСР та Академії наук СРСР від 14 грудня 1964 р. і складалась із центральної та предметних комісій). Період реформування змісту охоплював відносно значний відрізок часу від початку поетапного планомірного переходу середньої школи на нові навчальні плани та програми у 1966/67 н. р. і до завершення цього процесу у середині 70-х рр. У цей період робились спроби прогнозувати подальший процес розвитку змісту шкільної освіти з урахуванням динаміки науково-технічного та соціального розвитку країни, забезпечити зв'язок з дослідженнями теоретичної та практичної педагогіки і психології. В освітній практиці реалізувались програми експериментальної перевірки змісту та методів розвивального навчання, виявлялись і апробувались різноманітні шляхи підвищення ефективності навчання.

У процесі реформування змісту загальної середньої освіти, впровадження у шкільну практику нових початкових планів, навчально-методичного забезпечення стали очевидними прогалини у педагогічній теорії, відсутність чітких критеріїв відбору навчального матеріалу до навчальних програм та підручників. На думку відомого радянського дидакта 70-х рр. ХХ ст. М. Шамаєва, „лише експертним шляхом відібрати зміст освіти неможливо. У всякому разі, результати реформи 1964 – 1966 рр. засвідчили, що зміст освіти, побудований перш за все на основі думок відомих учених, виявився для загального навчання малодоступний” [1, с.21-22]. В громадській та педагогічній думці відбулися якісні зміни в баченні цілей освіти та завдань і перспектив загальноосвітньої школи. Поступово на зміну „зунівської” (знання, вміння, навички) моделі приходять особистісно-діяльнісна модель. За цієї моделі учень – повноцінний партнер учителя та інших учнів, а зміст освіти – засіб організації навчального діалогу. Це був глобальний процес заміни рецептивно-відображального підходу на конструктивно-діяльнісний. На думку О. Сухомлинської, „реформування змісту освіти в цей період було найбільш серйозним, продуманим і виваженим кроком порівняно з іншими етапами розвитку змісту середньої освіти, особливо щодо поєднання репродуктивної та розвивальних функцій освіти” [2, с.42].

У цей період у вітчизняній педагогічній думці з'явилося ряд публікацій, присвячених окремим питанням структури змісту освіти в цілому: переліку навчальних предметів, їх взаємозв'язку, послідовності вивчення, характеру взаємозв'язків між навчальними предметами, структурі окремих навчальних предметів. Численні наукові дослідження (І. Зверева, Н. Антонова, В. Краєвського, П. Кулагіна, П. Новикова, В. Онищука, М. Скаткіна, О. Янцова та ін.), опубліковані в 70-х рр. ХХ ст., були присвячені теорії навчального предмету, підходам до побудови навчальних планів та програм, структуруванню навчального матеріалу [3; 4; 5].

На початку 1970-х рр. побачили світ ґрунтовні роботи відомих психологів В. Давидова, Л. Занкова, Д. Ельконіна, Г. Костюка, В. Репкіна, О. Скрипченка та очолюваних ними колективів, присвячені деяким аспектам теоретичного обґрунтування відбору й структурування змісту початкової освіти [6;7;8]. Так, В. Давидов у праці „Особенности реализации содержательного обобщения в обучении” у рамках розробленої ним теорії навчальної діяльності опирався на поняття змістових узагальнень, виділених ним щодо структури мислення. Зміст освіти, за В. Давидовим, повинен спрямовуватись на розвиток науково-теоретичного мислення, а побудова навчальних предметів повинна здійснюватися у відповідності зі способом наукового викладу матеріалу [7]. Л. Занков висунув положення про триєдність освітнього процесу, що включає в себе навчання, виховання й розвиток. Тільки враховуючи усі складові освіти, твердив учений, можна сформувати її оптимальний зміст [8].

Значна кількість досліджень з проблеми теоретичного обґрунтування змісту освіти та його структури у 70-х рр. не в останню чергу була зумовлена тим фактом, що був накопичений і піддавався протягом попереднього десятиліття аналізу та систематизації величезний практичний досвід відбору змісту освіти. Величезний внесок як у становлення теорії змісту загальної середньої освіти так і практику його реалізації зробив В.О.Сухомлинський, розквіт таланту якого припав на

цей період. Видатний український педагог активно виступив проти авторитарно-догматичного змісту виховання, схоластичного, відірваного від життя змісту освіти, відтворюючого навчання, вніс значний вклад в розвиток теорії та практики виховуючого навчання, яке, на його думку можливе лише за умови активізації духовних сил дитини, пробудження в неї почуття гордості та особистого достоїнства. На досягнення цієї мети повинна бути спрямована діяльність учителя, зміст і організація всього процесу навчання. Не маючи змоги впливати на формування змісту освіти на державному рівні, Василь Олександрович розробив ряд заходів, спрямованих на його вдосконалення в рамках очолюваного ним навчального закладу.

Василь Олександрович Сухомлинський був переконаний, що зміст шкільної освіти потрібно добирати так, щоб кожен учень уже в період дитинства, отрочтва і ранньої юності міг усвідомити об'єктивні закономірності розвитку природи і людського суспільства. Знання мають ставати особистими переконаннями, а інтелектуальний розвиток повинен підпорядковуватися розвитку моральному, постійно зміцнюючи і поглиблюючи його. Призначення школи і відбір змісту педагог розглядав взаємопов'язано, застерігаючи від вузько раціонального підходу. „Зміст освіти треба розглядати не тільки з погляду практичного застосування знань у праці, – писав він. – Розумове виховання потрібне людині не тільки для того, щоб вона застосовувала знання у праці, а й для повноти духовного життя, для того, щоб уміти цінувати багатства культури і мистецтва. Людині треба дати щастя насолоджуватися культурними й естетичними цінностями” [9, с.208].

Дитина у Василя Олександровича – це самодіяльна, незалежна особистість, котра висловлює в різноманітній діяльності свою особисту людську сутність [10, с.55]. Кожна дитина має індивідуальний талант і тому не може бути єдиної для всіх „усередненої освіти”. Збагачення знаннями має відбуватись з урахуванням інтересів, можливостей кожного учня. Кожна дитина, має право на вибір оптимального обсягу знань, необхідного і достатнього для розвитку закладеного в нею природою. Адже здібності людини, згідно з сучасними дослідженнями на 40 – 70 % визначаються генетично, а на 60 – 30 % - умовами її розвитку. І щоб повноцінно використати 60 % можливостей педагогічного впливу потрібно витратити зусилля цілеспрямовано, розвиваючи і поглиблюючи закладене природою, допомагаючи дитині відчутти і оцінити свій потенціал.

У часи, коли офіційна педагогіка підкреслювала головну функцію школи як закладу, що готує дітей до життя і певних професій, В.Сухомлинський, розкриваючи у своїх працях вічні загальнолюдські цінності, стверджував, що особистість має бути глибше і ширше своєї професії, її основне призначення творити нове. І хоча Павлицька школа розвивалась у 60-70 рр. ХХ ст. як трудова політехнічна, Василь Олександрович вважав, що загальноосвітня школа не може ставити за мету дати учням професійну підготовку. „Учень, який закінчив середню школу, – підкреслював педагог, – повинен лише орієнтуватися в головних галузях виробництва і мати вміння та навички, які полегшують свідомий вибір спеціальності” [9, с.318].

Василь Олександрович надавав надзвичайно великого значення змісту знань, як важливому інструменту розумового виховання учнів. Аналізуючи навчальні плани, педагог наголошував, що в них відсутні основи таких наук як геологія, мінералогія, біохімія, космогонія, психологія, стилістика, етнографія, що робить немислимим повноцінне розумове виховання. Василь Олександрович вважав, що практичне завдання школи – добитися того, щоб у розумовому розвитку учнів належне місце посіли основи наук про природу і працю, про людський організм і мислення, про суспільство і духовне життя людей, про мистецтво. Незважаючи на те, що геологія, мінералогія, біохімія, космологія, психологія, стилістика, етнографія не входять до навчального плану, без ознайомлення з основами цих наук, на думку педагога, немислиме повноцінне розумове виховання [9, с.225].

Одним із перших у вітчизняній педагогічній науці Василь Олександрович (поряд із І.Лернером та М.Скаткіним) висунув ідею взаємопов'язаності та взаємообумовленості змісту та процесу навчання. Педагог був переконаний, що зміст освіти може бути реалізований тільки тоді, коли вчитель створює умови для активної діяльності учнів, яка включала б у себе не лише ілюстрацію до знань, а й служила б джерелом нових істин, відкриттів, закономірностей. Готуючись до викладання в середніх та старших класах вчителі повинні знайти можливості для такої праці, в якій усі поняття навчального предмета розкривались би в конкретних відношеннях і продумати план „отримання знань в дії”. Зміст шкільних дисциплін не може бути повноцінно засвоєним без насиченої думкою праці, без практичних вмінь та навичок без яких неможливий розумовий розвиток дитини [11, с.472].

В. Сухомлинський одним із перших звернувся до проблеми відповідності методів навчання змісту і меті уроку. Педагога хвилювала надзвичайна регламентація дій учителя, переважне використання нам комбінованого типу уроку та обмеженого арсеналу методів, що приводило до зниження інтенсивності навчального процесу. „Не можна вважати нормальним, – писав педагог, – таке становище, коли кожний урок, незалежно від його змісту, будується за шаблонною схемою:

опитування – розповідь вчителя – закріплення – домашні завдання”. Неодмінне чергування цих етапів на кожному уроці, наголошував Василь Олександрович, не є обов’язковим. Використання різноманітних типів уроків та вміння використовувати можливості того чи іншого методу навчання в залежності від змісту – одне з центральних питань не лише педагогічної теорії, а й практики навчально-виховного процесу. „Не лише зміст знань, які здобуваються на уроках, а й сам характер розумової діяльності учнів у процесі навчання повинні відповідати завданням підготовки до трудового життя. Забезпечення цього – дуже важливе питання педагогічної теорії та практики, яке вимагає уважного й глибокого дослідження” [12, с.9].

Необхідність строго дотримуватись навчальних планів та програм, користуватись єдиними, заідеологізованими підручниками – всі ці реалії 60-х рр. змушували Василя Олександровича вдаватись до пошуків нових форм, методів навчання, що могли б нівелювати недоліки навчально-методичного забезпечення та його змістового наповнення, створити умови для повноцінного розвивального навчання та виховання учнів.

У цей період криза середньовічної знанієвої моделі загальної освіти стала очевидною для будь-якого мислячого педагога. Скільки не відкривай перед учнем нескінченні скарбниці з інтелектуальними надбаннями і скільки не вимірюй мінімуми необхідних знань, що їх вони повинні засвоїти – реальна освіченість від цього не збільшується. Завдання освіти полягає не у визначенні необхідного для засвоєння учнями мінімуму знань, а в створенні оптимальних умов для освітнього діалогу особистості з різними галузями культури. А якість освіти має визначатись не максимальним засвоєнням формалізованого змісту освіти, а тим, наскільки учень зумів активізувати й розвинути свої освітні потреби й здібності в різних сферах життя соціуму.

Василь Олександрович дійшов висновку: чим складніший і об’ємніший інформаційний простір освіти, тим більш диференційованою (менш загальною) має бути загальноосвітня підготовка учнів. „Будь-яка програма з будь-якого предмету – це певний рівень, коло знань, але не жива дитина. До цього рівня, до цього кола знань усі діти йдуть по різному” [11, с.467].

Одним з основних недоліків існуючого змісту освіти педагог вважав хибне визначення понять „знання”, „знати”. Знати, означає не лише вміти відповідати на поставлене запитання, відтворити прочитане чи почуте, як часто трапляється в практиці сучасної школи. Знати, пише педагог – це, перш за все вміти застосовувати знання. „Про знання можна говорити лише тоді, коли вони стають чинником духовного життя, захоплюють думку, пробуджують інтерес. Активність, життєвість знань – це вирішальна умова того, щоб вони повсякчас розвивались, поглиблювались” [11, с.452]. „Знання – і мета, і засіб” такий заголовок однієї з частин праці Василя Олександровича „Сто порад учителям”, написаної у 1965 – 1967 рр. Передача учням знань, навчання – мета школи. Та по мірі того як учень накопичує, розвиває знання, чим більшими знаннями він володіє, тим легше йому вчитись. Знання поступово перетворюються на засіб навчання [11, с.452].

Василь Олександрович вважав, що процес оволодіння знаннями про органічний світ невіддільний від застосування цих знань – це необхідна умова формування наукового світогляду. Поєднання процесу отримання знань і їх практичного застосування в реальній, здавалося б зовсім не навчальній ситуації, надає дітям впевненості в тому, що знання, які пов’язані з біологією (географією, історією і т.д.) мають величезне значення для підвищення продуктивності праці, реальну матеріальну основу, можуть контролюватись.

Досліджуючи життя садів, лісів, степів, спостерігаючи за життям в ставках, річках та озерах кожна дитина починає думати, розрізняти причини та передбачати наслідки явищ. Вона починає розуміти найбільш поширені в природі зв’язки, аналізувати та узагальнювати, розвивати абстрактне мислення, висувати гіпотези та перевіряти їх на практиці. Тому, вважав педагог, чим частіше мислення дитини встановлює зв’язки з конкретними явищами, тим більше явищ воно може осмислити, тим кращою буде її увага та спостережливість.

Василь Олександрович не лише закликав педагогів сприяти перетворенню знань учнів з нерухомого, мертвого багажу в засіб повноцінного інтелектуального, морального, емоційного та естетичного розвитку, а й давав практичні поради практикуючим вчителям, використовуючи досвід Павлівської школи. Важливим засобом впливу, яким на думку В. Сухомлинського повинен володіти кожен учитель є *слово*. Василь Олександрович, на відміну від пануючого в педагогіці 60-х рр. негативного ставлення до словесних методів навчання, що певною мірою було реакцією на абсолютизацію цих методів у попередній період [12, с.8] вважав слово одним з найголовніших інструментів творчості вчителя. Виняткового значення надавав В.Сухомлинський і мовній підготовці. „Беручи до уваги, що мовна культура в нашому суспільстві дедалі тісніше пов’язується з культурою праці, із загальною культурою людини ми надаємо великого значення оволодінню практичною стилістикою літературної мови і виробленню індивідуального стилю” [9, с.231].

В умовах строгої регламентації навчального процесу підручники виступали не лише як засіб навчання, а й в ролі об’єкта вивчення школярами, в якості основного джерела для побудови

проекту уроку. Частіше всього за втіленою в підручнику методичною системою створювались і методичні посібники для вчителів. Підручники були єдиними для всіх країн Радянського Союзу, не враховували ні національні, ні регіональні особливості, ні різний рівень підготовки та умови роботи вчителів. Часто навчальні посібники були переобтяжені матеріалом, заідеологізовані, не містили розвивальних завдань. Аналіз шкільних підручників з історії, проведений у 1965 р., засвідчив, що з 2600 завдань 92,5 % потребували лише відтворення знань і лише 7,5% містили елементи проблемності, сприяли розвитку самостійного мислення [13, с.47].

На протигагу існуючій практиці навчання, В.О.Сухомлинський, не раз підкреслюючи величезну роль книги для формування гармонійно розвиненої особистості, в своїх порадах вчителю не дає жодної рекомендації щодо використання підручника. Підручник має на увазі коли мова йде про „заучування, зазубрювання правила, закону”. Знання, на думку педагога, можуть прийти до дитини лише через постановку запитання, усвідомлення прогалин в знаннях та практичну діяльність, що якраз і є їх оволодінням. Самостійно здобуті і осмислені знання не потребують заучування, вони запам'ятовуються автоматично.

Говорячи про великий обсяг матеріалу в підручнику з історії, Василь Олександрович радить вчителям вчити дітей *віддалятися* від матеріалу – не помічати деталей і придивлятися до головного, не читаючи всього підряд. Вміння відхилятися від другорядного і зосереджувати увагу на головному – одна з основ формування світогляду [11, с.468]. На уроках з гуманітарних дисциплін (зокрема історії) осмислення – це пошук причинно-наслідкових, смислових зв'язків у новому матеріалі. Саме для осмислення нового матеріалу, для повторення раніше вивченого матеріалу „без читання всього підряд” і потрібен, на думку В.О.Сухомлинського підручник. „Таке повторення найефективніше, бо по самій суті своїй воно – думання” [11, с.462].

Василь Олександрович не уявляв собі повноцінного оволодіння змістом освіти дітьми, які не читають науково-популярну літературу. „Не може бути й мови про непохитний інтерес до знань, якщо учень не виходить за межі підручника” [11, с.473], – писав педагог. Наука розвивається настільки швидко, що навіть часті зміни навчальних планів, програм та підручників не забезпечать учням належних вимогам часу знань. І тут, на думку Василя Олександровича, все залежить від того, наскільки зможе вчитель пробудити в учнів інтерес до читання наукової літератури, до самостійного пошуку інформації. При цьому бажано, щоб учні не лише поглиблювали знання вже вивчених розділів, а й читали додаткову літературу з незнайомих їм тем, навіть якщо вона містить незрозумілу інформацію. Чим більше в учнів запитань, тим вищим буде інтерес до знань на уроці, в процесі вивчення нового матеріалу.

Важливу роль в розвитку інтересу до знань Василь Олександрович відводив різноманітним науково-предметним гурткам, в яких учні під керівництвом досвідченого, знаючого, захопленого своєю роботою вчителя розглядають питання, що виходять за межі навчальної програми. Завдання школи та вчителів предметників В.О.Сухомлинський вбачав у тому, щоб окрім ґрунтовних знань з усіх навчальних предметів розвивати в учнів особливий інтерес до одного чи кількох предметів, вчити учнів самостійно оволодівати позапрограмним матеріалом з галузей знань, що їх цікавлять. В Павлівській школі учні, які мали стійкий інтерес до якогось предмету, комплектували домашню бібліотеку з книжок відповідної галузі знань [9, с.244]. З метою оновлення та збагачення змісту шкільного навчання В.О.Сухомлинський створив п'яти томний рукописний посібник „Хрестоматію з етики для читання учням Павлівської середньої школи”, у якій вміщено художні твори-мініатюри – казки, легенди, притчі, новели, нариси, оповідання для дошкільнят та учнів різних класів середньої школи. Зміст художніх творів-мініатюр Василя Олександровича і сьогодні широко використовується у навчальному процесі загальноосвітніх шкіл, у змісті підручників з читання, української літератури, етики.

Висновки і перспективи подальших розвідок... Таким чином, здійснений аналіз дає змогу стверджувати, що В.Сухомлинський не просто проаналізував існуючі в теорії і практиці розбудови змісту загальної середньої освіти проблеми, але й запропонував конкретні шляхи їх розв'язання. Перспективою для подальших наукових розвідок вважаємо розробку підходів до відбору та структурування змісту освіти з урахуванням ідей українського педагога, які б відповідали потребам сучасного суспільства і враховували б інтереси дитини та її розвитку.

Список використаних джерел та літератури:

1. Шахмаев Н. М. Общественная необходимость и педагогическая целесообразность дифференцированного обучения в средней школе / Н. М. Шахмаев. – М. : Педагогика, 1970. – 122 с.
2. Сухомлинська О. В. До питання про розвиток змісту загальної середньої освіти / О. В. Сухомлинська // Шлях освіти. – 2004. – № 3.
3. Методологічні проблеми розвитку педагогічної науки / під ред. П. Р. Атутова, М. Н. Скаткіна, Я. С. Турбовського. – М. : Педагогика, 1985. – 240 с.
4. Онищук В. О. Деякі проблеми навчання старшокласників / В. О. Онищук // Радянська школа. – 1975. – № 7.

5. Янцов А. О некоторых вопросах построения учебных предметов / А. Янцов // Советская педагогика. – 1965. – № 5.
6. Давыдов В. В. Виды обобщений в обучении: Психологические проблемы построения учебных предметов / В. В. Давыдов. – М. : Педагогическое общество России, 2000. – 480 с.
7. Давыдов В. В. Особенности реализации содержательного обобщения в обучении / В. В. Давыдов // Хрестоматия по психологии : [учеб. пособие для студентов пед. ин-тов] / под ред. А. В. Петровского. – М. : Образование, 1987. – С. 401–408.
8. Занков Л. В. Дидактика и жизнь / Л. В. Занков. – М. : Образование, 1968. – 175 с.
9. Сухомлинский В. А. Павлышская средняя школа / В. А. Сухомлинский // Изб. произв. : в 5 т. – К. : Радянська школа, 1980. – Т. 4.
10. Сухомлинська О. В. Ідея свободи у вихованні в європейській педагогіці і спадщині В. Сухомлинського / О. В. Сухомлинська // Європейська педагогіка і Василь Сухомлинський як сучасний педагог-гуманіст : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 75-річчю від дня народження видатн. укр. педагога. – К., 1993. – С. 50–57.
11. Сухомлинский В. А. Сто советов учителю / В. А. Сухомлинский // Изб. произв. : в 5 т. – К. : Радянська школа, 1980. – Т. 2. – С. 447–701.
12. Сухомлинський В. О. Відповідність методів навчання змісту і меті уроку / В. О. Сухомлинський // Радянська школа. – 1959. – № 11. – С. 9–12.
13. Занков Л. В. Дидактика и жизнь / Л. В. Занков. – М. : Просвещение, 1968. – 147 с.

Анотація

Л.В.Пироженко

Проблеми содержания образования в наследии В.А.Сухомлинского

В статье анализируются взгляды известного украинского педагога Василия Александровича Сухомлинского на проблему отбора, структурирования и реализации содержания среднего образования в теории и практике начальной и средней школы в 60-70-х гг. XX столетия.

Ключевые слова: *общее среднее образование, содержание обучения, научные планы, научные программы, учебники.*

Summary

L.V.Pyrozhenko

The Problems of Content of Education in V.O.Sukhomlyns'kyi's Heritage

The views of the famous Ukrainian pedagogue Vasyl' Oleksandrovych Sukhomlyns'kyi to the problem of selection, structuring and realization of content of secondary education in theory and practice of primary and secondary school in 1960 – 1970 are analysed in the article.

Key words: *general secondary education, content of education, scientific plans, textbooks.*

Дата надходження статті:

„2” вересня 2011 р.

УДК 373.3:929–051В.Сухомлинський(477)(045)

О.Т.ПИСАРЧУК,

асистент

(м.Тернопіль)

**Формування освітньо-розвивального середовища початкової школи
в педагогічному досвіді В.Сухомлинського**

Конкретизовано поняття та виділено основні компоненти освітньо-розвивального середовища початкової школи В. Сухомлинського, узагальнено основні механізми його створення; досліджено чинники, умови та особливості організації освітньо-розвивального середовища початкової школи у педагогічному досвіді В. Сухомлинського; обґрунтовано можливості трансформації ідей В. Сухомлинського щодо формування освітньо-розвивального середовища в сучасну систему початкової освіти.

Ключові слова: *освітньо-розвивальне середовище, початкова школа, педагогічна спадщина В.Сухомлинського, компоненти освітньо-розвивального середовища.*

Постановка проблеми в загальному вигляді... Результативне вирішення оновлених освітніх завдань, визначених у Державній національній програмі „Освіта” („Україна ХХІ століття”), Державній програмі „Вчитель”, залежить від якості професійної підготовки педагога, зокрема вчителя початкової школи. Підготовка нової генерації вчителів спрямована на усвідомлення необхідності створення позитивного навчального середовища шляхом активізації інтелектуальних і почуттєво-емоційних ресурсів кожного учня. Реалізація такого підходу в початковій ланці освіти закладає основи демократизації сучасної школи, сприяє утвердженню діалогічного підходу до навчального спілкування, уможливорює організацію ефективної педагогічної взаємодії учасників навчально-виховного процесу. Тому виникає необхідність застосування у професійній освіті відповідним чином організованого освітньо-розвивального середовища.

Серед освітніх, виховних та розвивальних факторів, що впливають на розвиток особистості, вагоме місце займає середовище дитини, орієнтоване на зменшення або послаблення дії деструктивних впливів, а також узгодження виховних цілей різних соціальних інституцій, які безпосередньо чи опосередковано впливають на її розвиток. Різні підходи до використання виховних можливостей середовища осмислювалися педагогами, психологами, соціологами.

Динаміка соціальних умов існування сучасної освіти в цілому, початкової школи зокрема, активізує доцільність переосмислення концептуальних положень В.О.Сухомлинського, який „вже в 60-70-ті роки минулого століття з позицій гуманної педагогіки підходив до питань формування особистості школяра, роботи школи, вчителя” [2, 269]. В умовах тоталітарного суспільства, комуністичної ідеології видатний педагог, директор школи планував, прогнозував роботу на гуманістичних, демократичних засадах. Він створив доцільне, сприятливе освітнє середовище для повноцінного розвитку особистості школяра, для становлення вчителя-професіонала, для підвищення педагогічної освіти батьків, для залучення громадськості до виховання дітей.

Аналіз досліджень і публікацій... Спадщину В.Сухомлинського досліджують у контексті різних наукових проблем: взаємодії людини і соціуму (В. Кремень), філософії дитинства (М.Антонець, А. Богущ, Т. Кочубей), виховної системи (О. Білюк, Г.Бучківська), виховання школяра громадянського і патріотичного виховання (В.Кіндрат, Б. Кваша, М. Мухін, А.Розенберг), самовиховання школярів (О. Дуда), реалізації принципу природовідповідності (В.Кравцов), організації позакласної навчально-виховної діяльності (Т. Остапівська), творчої реалізації ідей у зарубіжній школі (Л. Цзихуа), духовних домінант (І. Бех, Н. Дічек), гуманістичної педагогіки і виховання гуманістичних цінностей (М. Библюк, І. Зязюн, В.Киричок), формування світогляду (О.Невмержицький), осмислення механізму використання різних виховних середовищ (В. Костіна, О. Савченко, Є. Салтанов), статевої соціалізації особистості (О.Петренко), батьківської педагогіки (А.Попова, О.Сухомлинська), взаємодії сім'ї та школи (Л. Бондар), проблем колективу і особистості (Г. Калмиков) та інших.

Однак, попри змістовність попереднього аналізу і наукову значущість отриманих результатів, має місце недостатність педагогічного аналізу спадщини В.Сухомлинського в контексті формування освітньо-розвивального середовища, яке розглядалося лише на рівні дії його окремих елементів. Поза увагою дослідників залишилися питання, що стосуються педагогічних засад формування освітньо-розвивального середовища початкової школи як системного явища теорії і практики навчання і виховання учнів початкової школи.

Формулювання цілей статті... **Метою статті** є виявлення і узагальнення специфіки сформованого В.О.Сухомлинським освітньо-розвивального середовища в умовах початкової школи.

Педагогічні ідеї та знахідки В. Сухомлинського не лише спричинили світоглядний переворот і педагогічну дискусію, але й актуалізували проблему педагогічного використання потенцій освітньо-розвивального середовища. Великий педагог не лише створив дієву виховну систему, але і зміг гармонізувати виховний вплив соціальних інститутів на дитину у с.Павлиш, тобто створив цілісне освітньо-розвивальне середовище на практиці.

Аналіз науково-педагогічних публікацій В.Сухомлинського переконливо свідчить, що інтегруючою педагогічною умовою у процесі розбудови цілісного освітньо-розвивального середовища стала особистість учителя як посередника між дитиною і соціумом, який поєднує субкультури дітей та дорослих. Це дає йому змогу ефективно вирішувати різні педагогічні проблеми.

Виклад основного матеріалу... Освітньо-розвивальне середовище Павлиської середньої школи визначається як своєрідна унікальна модель самопізнання, духовного та розумового збагачення особистості як учнів, так і вчителів, батьків з єдиною метою – сформувати особистісний потенціал, реалізувати себе як людину. Домінантним у створеному В.О.Сухомлинським освітньо-розвивальному середовищі у Павлиші є його толерантний характер, що передбачав гуманні та демократичні стосунки між учасниками навчально-виховного процесу, побудовані на взаємодії, гармонії, взаємоповазі, взаєморозумінні, співробітництві. Основними суб'єктами у цій моделі були: учень і вчитель, вихідним принципом діяльності – любов і повага до дитини, тепле і чуйне ставлення до неї, розуміння її.

Оскільки діяльність початкової школи виходить за межі освітніх функцій і здебільшого є одним з осередків культури, В. Сухомлинський зауважував, що „школа – колыска народу, колыска духу і культури народної” [11, с.361], то освітньо-розвивальне середовище розглядається як єдність підсистеми соціального, освітньо-виховного, культурного середовища. За змістовою спрямованістю – це середовище розвитку і виховання особистості, де школа – головний осередок, ключове джерело цього розвитку. Створення школи під блакитним небом В.О.Сухомлинський підпорядковував, за його словами, ідеї, яка окриляла його: „дитина за своєю природою –

допитливий дослідник, відкривач світу. То хай же перед ним відкривається чудовий світ в живих фарбах, яскравих і трепетних звуках, в казці та грі, у власній творчості, в красі, що надихає його серце, у бажанні робити добро людям” [14, с.33-34].

Передусім вчений думав про створення атмосфери, в якій проходить навчання. Зусилля педагогічного колективу школи були спрямовані на прагнення дати правильний напрям розвитку людської індивідуальності, так будувати навчальну і виховну роботу, щоб жоден наш вихованець не почував себе нездібним. Особливість школи В.Сухомлинського полягає у створенні у ній атмосфери цікавого багатогранного інтелектуального та духовного життя школярів. Одне із центральних завдань школи Василь Олександрович визначив так: виховання благородних, моральних, інтелектуальних, естетичних почуттів. „Наш ідеал – щоб зі школи вийшли в життя люди з громадською свідомістю, стійким світоглядом, готові проявити мужність і протистояння злу” [13, с.24-25].

Важливим компонентом освітньо-розвивального середовища Павлиша була школа, а в ній – педагогічний колектив, керівник якого був глибоко переконаним, що основною умовою всестороннього розвитку дітей є багате, різноманітне життя педагогічного колективу, розмаїття інтересів, широта світогляду, допитливість, відчуття нового в науці. На думку В.Сухомлинського, фундаментом, на якому стоїть школа і все, що в ній відбувається – це різносторонні знання, багатство розумового життя, постійний інтелектуальний ріст кожного учня та вчителя.

Директор турбувався про те, щоб у школі панувала творча співдружність однодумців, дбав про постійність складу колективу. У цьому Василь Олександрович вбачав запоруку збереження і примноження педагогічної культури, традицій школи.

Педагогічний колектив Павлиської школи складався 15 чоловіків і 20 жінок, що В.Сухомлинський вважав суттєвим, підкреслюючи, що колектив не повинен бути тільки жіночим. Рівновагу у статевому співвідношенні вчений вважав важливою умовою правильного виховання дітей, яким потрібні не тільки добрі поради і настанови, а й тверда чоловіча, батьківська рука. У колективі забезпечувалася наступність поколінь, здійснювалася передача досвіду від старших – молодшим, де особливо шанувалася життєва мудрість старших. Стосунки будувалися на основі принципу колегіальності, ефективність якого залежала від спільності поглядів на ключові питання роботи школи [3].

Невичерпної краси грань педагогічної майстерності – уміння вчити дітей думати – давала поштовх до творчості, була важливим механізмом творення цільового середовища Павлиської сільської школи.

Характерними ознаками роботи директора Павлиської школи було прагнення допомогти кожному вчителю у створенні індивідуальної творчої лабораторії, доброзичливе ставлення, детальний аналіз роботи вчителя, увага до нього, спільний пошук істини.

Багато уваги у Павлиській школі приділялось традиціям – спільні свята (загальні, шкільні, сімейні), трудовим традиціям. Невід’ємним компонентам створеного у Павлиші освітнього середовища була матеріальна база школи, яка розглядалася в нерозривній єдності з умовами, що охоплювали природу, працю і громадську діяльність оточуючих людей.

На глибоке переконання вченого, предмети, що знаходилися тут, часто зроблені самими учнями з любов’ю і захопленням, поєднувалися в їх емоційній пам’яті з подіями, людськими стосунками, почуттями, переживаннями. Таким чином матеріальні цінності входили в духовне життя кожної дитини, зміцнюючи міжособистісні стосунки. Життя дитячого колективу школи В.Сухомлинського реалізовувало завдання розвитку особистості, здібностей, обдарувань дітей, виховання високоморальних вчинків, стремління робити добро суспільству і бути непримиреним до зла. Визначені сучасною дослідницею В.Мелешко [5] компоненти освітнього середовища яскраво простежуємо у створеній В.О.Сухомлинським педагогічній системі, яка ґрунтувалася на засадах етнопедагогіки, аксіології гуманної педагогіки, багатющому досвіді і мудрості керівника школи.

Відомо, що успіх навчально-виховної роботи багато в чому залежить від соціокультурного просторово-предметного розвивального середовища, під яким ми розуміємо потенційні можливості позитивного впливу розмаїття факторів, засобів, форм і методів у їх взаємодії на формування особистості майбутнього фахівця.

На основі аналізу педагогічних творів В.О. Сухомлинського виокремлено види соціокультурного середовища, в які були „занурені” учні Павлиської школи, а саме: пізнавальне, естетичне, комунікативне, екологічне, трудове, рефлексивне [8].

Пізнавальне середовище було організовано вченим з метою інтелектуально-творчого і фізичного розвитку особистості, засвоєння нею культурно сенсорних еталонів, а саме: культури відчуттів, сприймань, мислення, почуттів, волі, тобто психологічної і фізичної культури. „Як важливо, – зазначав В.О. Сухомлинський, щоб перші наукові істини дитина пізнавала в довірливості,

щоб джерелом думки була краса й невичерпна складність природних явищ, щоб дитину поступово вводили у світ суспільних відносин, праці” [14, 8]. Учений був переконаний, що психічна культура (культура відчуттів, сприймань, мислення, волі) є підґрунтям інтелектуальної культури. Для її формування в школі були створені кімнати „Джерела знань”, „Кімната думки” і Золота бібліотека отроцтва. Через ті кімнати пройшли всі підлітки Павлиської школи. „Якими б цікавими не були б уроки, як би наполегливо не працював учитель над їх удосконаленням, – зазначає В.Сухомлинський, – підлітки ставляться до них байдуже, якщо інтелектуальні запити обмежуються уроками. До знань, набутих побіжно, не залежно від уроків, підлітки ставляться з великою повагою, дорожать ними; те, що здобує власними зусиллями людині особливо дороге” [11, 411]. Пізнавальне середовище є необхідною умовою формування всебічно розвиненої особистості майбутнього фахівця з вищою освітою.

Естетичне середовище – це художньо-естетичний стиль навчального закладу, це педагогічний стиль педагогічного колективу, педагогічна культура освітнього закладу, це змістовий аспект художньо-естетичного й морально-духовного розвитку дітей.

Павлиська школа, як і її директор, мала свій, тільки їй притаманний художньо-естетичний і педагогічний стиль, стиль високої педагогічної культури. У передмові до книги „Серце віддаю дітям” В. Сухомлинський зазначає, що найважливішим джерелом виховання є багатогранні емоційні відносини педагога з дітьми в єдиному, дружньому колективі, де вчитель – не тільки наставник, а й друг, товариш. Емоційні відносини „неможливі, якщо вчитель зустрічається з учнями тільки на уроці і діти відчувають на собі вплив педагога тільки у класі” [13, 15]. Саме тому в Павлищі були і „Школа радості”, і „Школа під блакитним небом”, „Куток мрії”, і кімната „Джерела Знань”, „Кімната думки”, „Кімната казки”, „Сад здоров’я”, куточки здоров’я та ін., тобто все, що становило розвивальне естетичне середовище.

Рефлексивне середовище Павлиської школи було організоване таким чином, щоб кожен учень міг усвідомити себе, свій внутрішній світ, органічний зв’язок свого Я із зовнішнім предметним світом, природою, довкіллям, іншими людьми (батьками, учителями, однокласниками), культурою [7]. Вдумливий учитель, тонкий психолог В. Сухомлинський знав, що в шкільні роки сприймання естетичних якостей світу зливається з поглибленим логічним пізнанням, розумовим проникненням у природу речей і явищ. У школі перед учнями відкривається суть таких наукових істин, як вічність матерії, безмежність всесвіту, перехід енергії з одного виду в інший, єдність живого і неживого. В єдності логічного і естетичного пізнання, за словами Василя Олександровича, у злитті інтелектуальних і естетичних емоцій – джерело того, що „учні пильніше, уважніше вдивляються в людей, бачать Людину, відчувають її внутрішній світ і самих себе” [12, с.442]. Таким стимулювальним, розвивальним рефлексивним середовищем, емоційним тлом педагог називав красу природи, красу людських стосунків, красу „життєвого середовища”, в якому постійно перебували учні вдома, у школі.

Допомогти учням Павлиської школи пізнати й усвідомити себе та внутрішній світ інших допомагав уведений у педагогічний режим шкільних уроків постійний обмін духовними цінностями, які учні здобули в процесі самоосвіти.

Комунікативне середовище вчений розумів як виховання в учнів і учителів любові до рідної мови виховання культури мовлення і мислення, тобто, за словами В.О. Сухомлинського, „мовної психокультури”, що є стрижнем комунікативної культури. „Я твердо переконаний, пише вчений, що багато труднощів виховання криється в тому, що інтелектуальне входження у світ не супроводжує робота вчителя з розвитку емоційно-естетичної мовленнєвої культури, чутливості дітей до краси рідного слова” [11, с.169]. Свої думки щодо організації культурно-комунікативного середовища викладено ним на шпальтах багатьох наукових праць, в яких йдеться про виховання любові до рідної мови і Слова, слова вчителя, слова батьків, слова учнів, які вели постійно „Словесну скриньку”. Культурно-комунікативне середовище початкової школи вимагає передусім досконале володіння педагогічним колективом українською літературною мовою та національної спрямованості навчально-виховної роботи зі школярами.

Екологічне середовище створювалося В.Сухомлинським щодня: це уроки серед рідної природи, це подорожі й екскурсії в природу. Це школа під блакитним небом; це щоденне звертання учнів до краси рідної природи, адже людина, яка відчуває всім серцем красу рідної природи, не може завдати їй шкоди. „Ось на шкільній алеїці цвіте бузок, – звертається вчитель до учнів. – Вам хочеться зламати квітучу гілочку. Але якщо кожен задовольнить таке бажання, квітучий кущ перетвориться в оголене гілля. Людям нічим буде милуватися – своїм вчинком ви вкрадете в них красу” [12, с.442]. І продовжує далі: „А на цій зеленій галявинці хотілося б пограти в м’яча, але не можна: трава тут завжди має бути чистою, бо вона – це чисте повітря” [12, с.443] і т. ін.

Трудове середовище передбачало організацію ручної праці школярів, за словами вченого, „праці рук, що вимагала тонких, розрахованих рухів” [13, с.408]. До ручної праці залучались учні

на уроках з трудового навчання, і в різноманітних гуртках. Адже той, хто навчився володіти різцем, уважав учений, гарно пише, чутливо ставиться до найменшої неакуратності, непримиримий до роботи як-небудь. Рука дисциплінує розум: виховує самоконтроль і чутливість думки до точності, тонкості, краси. „Руки мислять, – пише В.Сухомлинський, - і саме в ці моменти пробуджуються творчі ділянки мозку” [3, с.74].

Узагальнення наукових джерел В.О.Сухомлинського дає можливість конкретизувати характеристику компонентів освітнього середовища Павлиської школи:

– *просторовий* (організація життєвого простору школярів: піонерська кімната, радіолабораторія, шкільний сад, методичний кабінет, майстерні, теплиця, пришкільна ділянка, музей, куточки книги батьків, образотворчого мистецтва, бібліотека, кімната казки, куточок юних краєзнавців, алея юності, стенди з малюнками школярів, тематичні виставки малюнків, картинок, карта району із позначкою знахідок юних краєзнавців, плакати-монтажі, панно, квіти, столик для шахів, гуртки художньої вишивки тощо);

– *змістовий*: концепція навчання – навчити вчитися, що спрямована на радість пізнання, успіх у навчанні, на інтелектуальний та духовний ріст; основна ідея виховання – формування високоморальних громадян суспільства, котрі вміють розрізняти добро і зло, виховання людини чистої і благородної душі; утвердження любові до людей діяльності, в праці; виховання знаннями, формування стійких переконань, утвердження в душі вихованців вищої цінності світу – людини (бесіди, зустрічі, школа педагогічної культури). Сюди ж відносять рекомендації, пам'ятки вчителям, учням, батькам, плани;

– *комунікативний*: демократичний стиль спілкування, оснований на взаємодії, співробітництві, взаємоповазі взаєморозумінні, розташування школи на тихій околиці села, серед природи, поблизу великих водоймищ, поруч із стадіоном, нестандартні уроки – роздуми, уроки-міркування, уроки мислення серед природи, екскурсії, туристичні походи, піонерські та комсомольські збори, індивідуальні читання, складання казок, творів, диспути, дослідницька робота на навчально-дослідній ділянці, робота на тваринницькій фермі, змагання на заняттях гуртків юних селекціонерів, юних радіотехніків, музичні вечори, мандрівки у світ краси природи, мистецтва, спілкування в гуртках, в праці тощо.

Основними рисами та механізмами, які забезпечили результативність впливу цільового середовища Павлиської школи, є: сформованість колективу однодумців; координація, згуртованість та злагодженість дій педагогічного колективу, родини, громадськості; гуманізм і демократія у взаємостосунках членів колективу; любов до дітей; віра в людину, повага, взаєморозуміння, взаємодопомога; дисципліна, відповідальність перед колективом і самим собою; систематична, натхненна праця, творча взаємодія; повага до традицій свого народу, свого села, своєї школи; радість успіху в пізнанні, навчанні; турбота про здоров'я, фізичне загартування школярів; захоплення таємницями природи, відчуття її простору, краси, бережне ставлення до неї; розширення світогляду школярів; формування стійких переконань; гармонія серця й розуму, єдність думки й почуттів; єдність інтелектуального, духовного, фізичного розвитку особистості; гармонія серця й розуму, єдність думки й почуттів; культ фізичної праці.

У цілісній системі освітнього середовища Павлиської школи, яка складалася впродовж десятиріч, приділялася значна увага розумовому, моральному, екологічному, естетичному, громадянському, патріотичному вихованню. А головне, як стверджував В.О.Сухомлинський, – „на нашій совісті найбільш цінне, що є у світі – людина. Об'єкт нашої праці – жива душа” [13, 229]. З плином часу ця істина не застаріла. Навпаки, в новому суспільстві, що створює всі умови для багатогранного розвитку особистості, ця істина набуває особливого змісту. Як заповіт сучасному і майбутньому звучать слова вченого: „Вступаючи на шлях педагогічної праці, ви подумки даєте собі клятву: відкрити в кожній дитині всі задатки, здібності, сили. А для цього треба знати, кого ви виховуєте” [13, 229].

Отже, домінантною ознакою створеного В.Сухомлинським освітньо-розвивального середовища була підпорядкованість і спрямованість впливу всіх його компонентів на формування особистості школяра.

Висновки... Творчість педагогічного колективу, наукове дослідження власної праці, глибоке вивчення дитини – єдність цієї тріади стали умовою і результатом успіху створеного В.Сухомлинським освітньо-розвивального середовища у Павлиші, усі складові якого забезпечувалися спільними зусиллями учнів, вчителів, батьків, громадськості під керівництвом мудрого і майстерного Вчителя, Науковця, Людини, яка над усе любила дітей і віддала їм своє серце. Вважаємо, що детальніше вивчення всіх складових освітньо-розвивального середовища Павлишської школи може розширити джерела формування особистості вчителів та учнів, забезпечити умови для їх саморозвитку та самовираження.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці організації освітньо-розвивального середовища сучасної початкової школи на основі досвіду В.О.Сухомлинського, технології її реалізації.

Список використаних джерел та літератури:

1. Беляев Г. Ю. Педагогическая характеристика образовательной среды в различных типах образовательных учреждений / Г. Ю. Беляев. – М. : ИЦКПС, 2000. – 288 с.
2. Енциклопедія освіти / гол. ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
3. Замашкіна О. Д. Ідеї розвивального навчання молодших школярів у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського / О. Д. Замашкіна // Початкова школа. – 2001. – № 10. – С. 74–77.
4. Малиношевський Р. В. Цілепокладання як складова соціально-педагогічних засад розбудови цілісного виховного середовища В. Сухомлинським / Р. В. Малиношевський // Теоретико-методологічні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць. – Вип. 14, кн. 2. – Кам'янець-Подільський : Видавець Зволейко Д.Г., 2010. – С. 188–198.
5. Савченко О. Я. Екологія дитинства: В. О.Сухомлинський і сучасна початкова школа / О. Я. Савченко // Початкова школа. – 2000. – № 11. – С. 1–4.
6. Савченко О. Я. Навчально-виховне середовище сучасної школи: діалог з В. О. Сухомлинським / О. Я. Савченко // Наук. вісник Миколаївського державного університету. – Вип.8. Педагогічні науки. – Ч.1. – 2005. – С. 4–9.
7. Сироветник Н. О. Організація виховного середовища в початкових класах : навч.-метод. посіб. / Н. О. Сироветник. – К. : Володарка, 2009. – 100 с.
8. Сорока Г. І. Сучасні виховні системи та технології : навч.-метод. посіб. / Г. І. Сорока. – Х., 2002. – 128 с.
9. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину / В. О.Сухомлинський // Вибр. твори в 5-и т. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 2. – С. 159–447.
10. Сухомлинський В. О. Особая миссия / В. О. Сухомлинський // Вибр. пед твори в 5-и т. – К. : Рад. школа, 1979. – Т. 5. – С. 442–445.
11. Сухомлинський В. О. Павлиська середня школа / В. О. Сухомлинський // Вибр.пед твори в 5-и т. – К. : Рад. школа, 1979. – Т. 4. – С. 1–412.
12. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина / В. О. Сухомлинський // Вибр. пед. твори в 5-и т. – К. : Рад. школа, 1979. – Т. 3. – 1980. – С. 7–301.

Анотація

О.Т.Пысарчук

Формировання образовательно-развивающей среды начальной школы в педагогическом наследстве В. Сухомлинского

Исследованы факторы, условия и особенности организации образовательно-развивающей среды начальной школы в педагогическом опыте В. Сухомлинского; конкретизировано понятие „образовательно-развивающая среда“; выделены основные компоненты образовательно-развивающей среды начальной школы В. Сухомлинского, обобщенно основные механизмы ее создания, показано условия обеспечения ее результативности; обосновано возможности трансформации основных компонентов образовательно-развивающей среды В. Сухомлинского в современной системе начального образования.

Ключевые слова: образовательно-развивающая среда, начальная школа, педагогическое наследство В. Сухомлинского, компоненты образовательно-развивающей среды.

Summary

О.Т.Pysarchuk

The Environment of Elementary School in V.O.Sukhomlyns'kyi Pedagogical Inheritance

This article explores the factors, conditions and peculiarities of developing educational environment of elementary school teachers in the teaching experience V.O.Sukhomlyns'kyi; concretize the concept of „developing educational environment“, highlighted the main components of developing educational environment of elementary school V.O.Sukhomlyns'kyi, generalized basic mechanisms of its creation, provided that it shows the effectiveness, and reasonably possible transformation of the basic components of education and developing environment V.O.Sukhomlyns'kyi in the modern system of primary education.

Keywords: environment, education and developing environment, primary school teachers, creativity V.O.Sukhomlyns'kyi.

Дата надходження статті:

„31” серпня 2011 р.

Втілення ідей В.О.Сухомлинського до вирішення проблеми логіко-математичного розвитку

У статті висвітлюється зв'язок сучасних підходів до вирішення проблеми логіко-математичного розвитку з основними положеннями педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського

Ключові слова: логіко-математичний розвиток, розумовий розвиток, пізнавальна діяльність.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Проблема формування математичних уявлень, математичної підготовки і математичного розвитку дітей дошкільного віку не є новою для теорії і практики навчання. Протягом багатьох років одним з основних завдань у галузі дошкільної освіти вважалось розумове виховання дитини. Під цим поняттям розуміють цілеспрямований вплив дорослого на розвиток активної розумової діяльності дошкільника, а головна мета полягає у формуванні здатності до розумової праці, здобуття нових знань, умінь, навичок, накопичення особистого досвіду.

Аналіз досліджень і публікацій... Українські вчені плідно працюють над такими проблемами розумового розвитку дошкільників:

- особливості системи розумового виховання дітей дошкільного віку (О. Фунтікова);
- формування пізнавальних здібностей дітей дошкільного віку (Л. Проколієнко, О.Проскура);
- методика вивчення загального рівня розумового розвитку п'яти-шестирічних дітей з метою диференційованого підходу в навчально-виховному процесі (Т. Кондратенко, В. Котирло, С.Ладивір);
- особливості мовленнєвого розвитку (А. Богуш, Н. Гавриш, К. Стрюк, К. Кругій),
- навчання зображувальної діяльності (Г. Сухорукова, В. Котляр);
- ознайомлення з природою (Н. Яришева, З. Плохій, Н. Лисенко);
- навчання математики (К. Щербакова, Т. Степанова, Н. Баглаєва).

Формулювання цілей статті... Метою статті є висвітлення зв'язку сучасних підходів до вирішення проблеми логіко-математичного розвитку з основними положеннями педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського

Виклад основного матеріалу... Сучасні інформаційні технології окреслюють новий спектр проблем, пов'язаних з розвитком і використанням інтелектуальних можливостей особистості. Постіндустріальна епоха пред'являє якісно нові вимоги до інтелектуального потенціалу людини, що передбачає зміни в системі освіти і розумового виховання.

Аналіз поглядів вітчизняних і зарубіжних учених переконливо свідчить про генетичний зв'язок, який існує між практичною діяльністю та мисленням дитини. Розв'язуючи у процесі практичної діяльності низку схожих, але не тотожних завдань, дитина має змогу дійти висновку про узагальнення сприйнятого, що дозволяє їй переносити знайдений засіб дії в нові, змінені умови.

За основу тлумачення логіко-математичного розвитку ми беремо визначення цього поняття Н.Баглаєвої, яка трактує його, як якісні зміни в пізнавальній діяльності дитини, що відбуваються внаслідок розвитку математичних умінь і пов'язаних з ним логічних операцій [1].

Логічний і математичний компоненти взаємозалежні оскільки математичні знання засвоюються за допомогою логічних прийомів. Тільки правильно організована діяльність дітей і вихователя в процесі навчання забезпечує достатній рівень логіко – математичного розвитку дітей. Бо кожне логіко – математичне поняття і уміння формується поступово, поетапно на основі виконання математичних і логічних операцій, доступних конкретній підгрупі дітей. Тому, в роботі з логіко – математичного розвитку вихованців, необхідно враховувати послідовність засвоєння ними логічних операцій.

Основними завданнями розвитку логічного мислення дитини є:

- навчити формулювати мету;
- виділяти головне, не фіксуючи уваги на несуттєвому та другорядному;
- аналізувати, синтезувати, порівнювати;
- класифікувати предмети і явища за певними ознаками;

- узагальнювати, розділяти ціле на частини;
- конструювати моделі за схемами, аргументувати свої судження;
- встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, висувати припущення та гіпотези.

Логічні уміння – необхідний засіб для освоєння дошкільником навколишньої дійсності, засвоєння матеріалу в будь-якій галузі знань, у тому числі й математиці. Вони використовуються для узагальнення та систематизації знань, дають дитині можливість самостійно виводити нове знання з уже засвоєного.

Педагогічна робота з розвитку логіко-математичних умінь дітей полягає у створенні відповідних умов для формування в дошкільника пізнавальної активності: вправлення в умінні досліджувати, трансформувати, експериментувати та моделювати різні за розміром, кількістю та просторовим розміщенням об'єкти; використання розумових операцій і логічних прийомів; здійснення вимірювань та елементарних обчислень. Значно важливіше, щоб сучасний дошкільник міг звертатися до своїх логічних і математичних умінь у ході пізнання широкого світу, зокрема співвідносити інформацію з фактами власної біографії, орієнтуватися у просторі, відчувати рух, характеристики часу, засвоювати основні закони буття (зміни дня і ночі, переходу світла в темряву й навпаки), визначити своє положення серед об'єктів природи, предметів та людей; знаходити схоже і відмінне, опанувати дії об'єднання, упорядкування, групування предметів довкілля – одним словом, діяти свідомо, з відчуттям доцільності зробленого, з розумінням зв'язку причин та наслідків [1].

Педагог має фіксувати увагу дитини на тому, як вона розмірковує і як вчиняє, до чого це призводить, виховувати свідоме ставлення до своїх дій, стимулювати бажання самостійно виводити логічні судження з приводу своїх вчинків, навчити робити власні припущення.

Для розвитку логіко-математичних умінь важливо, щоб навколишнє середовище, в якому перебуває дошкільник, було варіативним, різноманітним, надавало дитині можливості почуватися відкривачем нових знань, було доступним для ознайомлення.

Проблема виокремлення педагогічних умов розумового розвитку дітей дошкільного віку є однією з центральних задля створення педагогічної системи розумового розвитку дитини.

Педагогічні умови ми визначаємо як особливості організації навчально-виховного процесу, що детермінують результати виховання, освіти і розвитку дитини, об'єктивно забезпечують можливість їх досягнення. Оскільки властивості предметного світу дитина пізнає у процесі оволодіння розумовими операціями аналізу, синтезу, абстрагування, порівняння, узагальнення, класифікації, серіації, які формуються шляхом розв'язання дитиною різноманітних пізнавальних завдань, то основою її мислення є узагальнення на предметно-практичному, наочно-образному й абстрактно-логічному планах.

Отже, на нашу думку, формування логіко-математичних понять у процесі математичної підготовки дітей дошкільного віку буде успішним за умови:

- відображення у змісті навчання логіки підведення під математичне поняття як предмета цілеспрямованої пізнавальної діяльності дитини;
- поетапного опрацювання логіки математичного узагальнення на предметно-практичному, наочно-образному й абстрактно-логічному планах дій з предметами;
- набуття дитиною індивідуального практичного досвіду експериментування з множиною предметів.

Одним із важливих показників розумового розвитку дитини є рівень розумової активності – здатності дитини самостійно ставити пізнавальні завдання та знаходити способи їх вирішення. Діти не просто засвоюють знання, а й збагачують цей процес власним досвідом, що зумовлює виникнення нових, оригінальних пропозицій, здогадок. За належної підтримки дорослих діти прагнуть одержати якомога більше нових знань, що має важливе значення для формування їхньої розумової активності.

Педагогічна наука покликана знайти такі засоби виховання, які забезпечать розвиток усіх форм розумової діяльності та найповніше відповідають сучасним знанням про можливості й особливості розумового розвитку в дошкільному віці.

Як зазначав В.Сухомлинський, активне життя дитячої думки – це найголовніша передумова і свідомого ставлення до навчання, і твердих, глибоких знань, і тонких інтелектуальних взаємин у колективі.

Вміння дітей сприймати якості предметів удосконалюються в процесі трудового виховання. І розумове, і естетичне виховання мають одну спрямованість – пізнання дитиною навколишнього світу. Різносторонність і повнота цього процесу визначаються єдністю пізнавального і естетичного сприйняття, що позитивно впливає на розвиток духовної культури дитини. Про цю особливість В.О.Сухомлинський говорить так: „Я буду так вводити малюків до оточуючого світу, щоб вони кожен день відкривали у ньому щось нове, щоб кожен наш крок був подорожжю до витоків

мислення і мови – до чудової краси природи. Буду турбуватися про те, щоб кожен мій вихованець ріс мудрим мислителем, дослідником, щоб кожен крок пізнання облагороджував серце і загартовував волю” [2].

У спадщині В.О.Сухомлинського рельєфно виступає проблема розумового виховання, яка була і завжди буде однією з головних ланок навчально-виховного процесу.

За В.Сухомлинським, розумове виховання – це „надбання знань і формування наукового світогляду, розвиток пізнавальних і творчих здібностей, вироблення культури розумової праці, виховання інтересу й потреби в розумовій діяльності, у постійному збагаченні науковими знаннями, у застосуванні їх на практиці” [2, с. 214].

Розумове виховання відбувається в процесі надбання знань, але не зводиться лише до їх накопичення. Знання повинні стати переконаннями особистості, її духовним багатством, впливати на ідейні погляди, результати діяльності людини, на її громадянську активність та інтереси.

Найважливішим засобом розумового виховання є навчання, у процесі якого відбувається розумовий розвиток. „Як без азбуки людина не може читати, так без розумового розвитку, без гнучкої, живої думки неможливе розумове виховання” [2, с.215]. На багато численних переконливих прикладах Василь Олександрович показав, що успіх розумового виховання залежить від багатьох факторів: від інтелектуального багатства всього життя; від духовного багатства вихователя, його кругозору, ерудиції, культури; від змісту навчальних програм і характеру методів навчання; від організації розумової праці на заняттях і вдома. „Навчання – це лише одна із пелюсток квітки, яка називається вихованням у широкому розумінні слова. У вихованні немає головного і другорядного, як немає головної пелюстки у квітки. У вихованні все головне – і заняття, і розвиток різноманітних інтересів у дітей після занять, і відносини вихованців у колективі” [3, с.13-14]. Знання з кожного предмета мають певний виховний заряд для формування і розвитку творчого розуму.

В. Сухомлинський вважає, що розумове виховання неможливе без спеціального, спланованого, постійного розвитку розумових сил і здібностей дітей.

З метою поліпшення дискретності мозку дитини у Павлівській школі проводять спеціальні уроки мислення. Дітям потрібно відкривати якнайбільше незрозумілого, цікавого. Чим більше незрозумілого, тим яскравіший інтерес. У дитини виникає багато „чому?”. У такі моменти „дитина думає, спостерігаючи, і спостерігає, думаючи” [4, с.106].

Розумове виховання в широкому розумінні слова можливе лише за умови отримання дітьми міцних, свідомо засвоєних знань, елементарних істин науки, тобто тих азів, з яких починається навчання і без яких не можна досягти вершини знань. Навчання, побудоване на заучуванні і зубрінні, породжує інертність думки. Той, хто лише заучує, часто стає безпорадним перед елементарним розумовим завданням.

Узагальнюючи свій великий практичний досвід, В. О. Сухомлинський намітив основні шляхи активізації розумової діяльності дітей, серед них:

- самодисципліна в розумовій праці;
- формування пізнавальних мотивів;
- спеціальна організація розумової праці на занятті і після заняття;
- творчий характер завдань з елементами дослідження;
- навчання прийомам мислительної діяльності.

„Справжнє розумове виховання, – підкреслював Василь Олександрович, – орієнтує людину на життя у всій його складності, у всьому багатстві” [4, с.100].

Питання розумового виховання були в центрі уваги всіх праць В. О. Сухомлинського та в його практичній діяльності. Його одержимість цією проблемою знаходимо в праці „Як виховати справжню Людину”. Говорячи про образ ідеальної людини, яку слід назвати справжньою, В.Сухомлинський вважає, що такий людині поряд з іншими якостями повинні бути властиві „інтелектуальне багатство, творчий розум, прагнення жити у світі думок, постійне бажання збагачувати і розвивати свій Розум” [5, с.160].

Дуже цінні положення і висновки В.О. Сухомлинського про розумове виховання ввійшли до збірника „Про розумове виховання”, вони мають непересічне значення для педагогічної громадськості, студентства, усіх читачів. Книга складається з п'яти розділів. Перший розділ – „Розумове виховання, його суть, місце і роль у системі виховної роботи”; другий – „Школа багаття знань, освіченості, розумової культури і розумової праці”; третій – „Світ природи і розумове виховання”; четвертий – „Дайте дитині радість розумової праці, радість успіху в навчанні”; п'ятий – „Як розвивати мислення і розумові здібності дітей”. А які багаті ці підрозділи! Студенти дізнаються про суть розумового виховання, його зв'язок з інтелектуальним і трудовим розвитком; про роль учителя, педколективу в розумовому розвитку; про наукову організацію процесу

оволодіння знаннями; про „школу під голубим небом”; про керівництво розумовою працею учнів на уроці; про роль казок, про шляхи розвитку мислення, розумових Здібностей дітей.

Висновки... Отже, у творчій спадщині В. О. Сухомлинського розглядаються проблеми змісту освіти й виховання, мотивації й методики навчання дітей, контролю і керівництва навчально-виховним процесом, підготовки вихователя та багато іншого. Великий педагог бачив нові проблеми та шляхи їх вирішення, про це свідчать унікальність його експериментів, творчий підхід до теорії і практики навчання й виховання.

Список використаних джерел та літератури:

1. Баглаєва Н. Сучасні підходи до логіко-математичного розвитку дошкільників / Н. І. Баглаєва // Дошкільне виховання. – 1999. – № 7.
2. Сухомлинський В. О. Вибр. твори : в 5-ти т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1979–1980.– Т.4.
3. Сухомлинський В. О. Вибр. твори : в 5-ти т. / В. О. Сухомлинський. – К.: Рад. школа, 1979–1980.– Т.3.
4. Сухомлинський В. О. Вибр. твори : в 5-ти т. / В. О. Сухомлинський. – К.: Рад. школа, 1979–1980.– Т.1.
5. Сухомлинський В. О. Вибр. твори : в 5-ти т. / В. О. Сухомлинський. – К.: Рад. школа, 1979–1980.– Т.2.

Анотація

И.Ю.Подлипняк

Воплощение идей В.А.Сухомлинского к разрешению проблем логико-математического развития

В статье Подлипняк И.Ю. „Воплощение идей В.А. Сухомлинского к решению проблемы логико-математического развития” освещается связь современных подходов к решению проблемы логико-математического развития с основными положениями педагогического наследия В.А. Сухомлинского.

Ключевые слова: логико-математический развитие, умственное развитие, познавательная деятельность.

Summary

I.Yu.Pidlipniak

Embodiment of V.O.Sukhomlyns'kyi's Ideas as for Solving of Problems of Logic-Mathematical Development

In the article Pidlipniak I.Y. „Embodiment of V.O.Sukhomlyns'kyi's Ideas as for Solving of Problems of Logic-Mathematical Development” lights up connection of the modern approaches to the solving of the problem of logic-mathematical development with the basic regulations of pedagogical heritage of V.O. Sukhomlyns'kyi.

Keywords: logic-mathematical development, mental development, cognitive activity.

Дата надходження статті:

„31” серпня 2011 р.

УДК 373.21.008.2:929 В.О.Сухомлинський (045)

Л.С.ПСОЦЬКА,

кандидат педагогічних наук, доцент

(м.Хмельницький)

Управління дошкільним навчальним закладом крізь призму ідей В.О.Сухомлинського

У статті розкрито основні ідеї В.О.Сухомлинського як керівника навчального закладу в контексті управління дошкільним навчальним закладом.

Ключові слова: управління, завідувач, педагогічні ідеї, аналіз діяльності, „школа радості”, аналіз діяльності.

Постановка проблеми в загальному вигляді... У період соціально-економічних змін в Україні, коли відбуваються переоцінка всієї системи суспільних відносин, істотних змін зазнає і система освіти, в тому числі – дошкільної. Серед цих змін відзначаються як позитивні тенденції, так і складні проблеми, котрі вимагають прийняття кардинальних рішень та нових підходів до управління цією системою. Орієнтація на дитину та її потреби, створення умов для забезпечення всебічного розвитку особистості кожної дитини, орієнтація педагогів на ефективну самокеровану індивідуальну та колективну діяльність у різних автономізованих педагогічних системах – такий зміст нової парадигми управління дошкільною освітою сьогодні. Констатуємо той факт, що у процесі пошуку нових освітніх та управлінських шляхів в освіті невичерпним джерелом є трансформування досвіду діяльності видатних педагогів у сучасну систему освіти. Вивчення й актуалізація досвіду попередніх поколінь, дозволяє здійснити порівняльний аналіз минулого й сучасного, прогнозує можливості й варіанти новітніх освітніх систем, науково передбачає майбутнє, забезпечує поєднання теоретичних пошуків з ретроспективним аналізом розвитку педагогічної думки.

Звернення науковців до історії педагогіки, допомагає по-новому осмислити здобутки вітчизняної педагогіки у контексті історичних подій та скористатися ними для формування й удосконалення нових освітніх технологій в умовах соціальних перетворень в Україні. Тому аналіз

праць і життєвого шляху педагогів, громадських діячів, учених, котрі зробили вагомий внесок у розвиток вітчизняної педагогічної науки, залишається надзвичайно актуальним.

Серед видатних постатей, які своєю невтомною титанічною працею, світлим розумом, організаторським талантом внесли неоціненний вклад у розвиток освіти, є Василь Олександрович Сухомлинський. Відзначаємо, що його управлінський досвід важливу роль відіграє у процесі розвитку освіти, у тому числі – дошкільної.

Аналіз досліджень і публікацій... В.О.Сухомлинський – відомий гуманіст, керівник, педагог і науковець України. Його науково-педагогічну спадщину активно вивчали і впроваджували у практику Л. Бондар, Г.Бучківська, Н.Ничкало, І.Зязюн, О.Савченко, М.Соловейчик, О.Сухомлинська та інші. У дослідженнях цих науковців розкрито аспекти бібліографічного характеру, систематизовано досвід роботи видатного педагога з різних напрямів виховання дітей у світлі демократичних і гуманістичних відносин між вчителем і учнем та управління школою, розкрито повернення ним в педагогічну науку українських національних традицій і наповнення їх новим змістом через аналіз його творів тощо.

Формулювання цілей статті... Метою статті є розкрити роль управлінського досвіду В.О.Сухомлинського в діяльності керівника дошкільного навчального закладу

Виклад основного змісту... Аналіз досліджень фактичного матеріалу означеної проблеми дає нам можливість узагальнити тлумачення самого поняття „управління”. Управління є тією рушійною силою, яка націлена на активізацію людини через створення оптимальних умов для прояву та розвитку її творчого потенціалу. Тому керівнику дошкільного навчального закладу (ДНЗ) варто орієнтуватися у різноманітті сучасних управлінських ідей, вивчати й успішно застосовувати досягнення передового педагогічного досвіду, організовувати творчу діяльність. Підвищення якості дошкільної освіти знаходиться в прямій залежності від професійного рівня, педагогічної та організаторської компетенції, вміння визначати перспективу розвитку свого закладу з врахуванням соціального запиту суспільства керівника дошкільного навчального закладу – завідувача. У тлумачних словниках „завідувати” пояснюється як керувати, управляти чим-небудь. Керувати, користуючись кермом, спрямовувати рух, хід, роботу, здійснювати владу, бути господарем. Виходячи з вищезначеного трактуємо, що він має спрямовувати колектив ДНЗ на реалізацію завдань реформування і модернізації дошкільної освіти. В.О.Сухомлинський з цього приводу писав: „Хороший директор – це перш за все хороший організатор, вихователь і дидакт... по відношенню до всіх вихованців школи і вчителів” [1, с.28]. Вважаємо за необхідне наголосити, що завідувач ДНЗ має взяти до уваги ці влучні слова видатного педагога-керівника у своїй діяльності.

Аналіз практичного досвіду дає можливість відзначити, що завідувач дошкільного навчального закладу – це вихователь вихователів, який здатний об'єднати навколо себе весь колектив, і стати його центром. В.О.Сухомлинський у „Розмові з молодим директором” відмічає, що „педагогічний колектив – єдина виховуюча сила” [6, с.39]. Звідси доходимо до висновку про важливість формування колективу ДНЗ. На основі аналізу науково-практичного доробку В.О.Сухомлинського констатуємо, що роль завідувача ДНЗ у формуванні педагогічного колективу полягає в тому, що він „допомагає педагогам, вчить їх, а вже потім узагальнює та розповсюджує їх досвід” [1,с.38].

Завідувач ДНЗ не зможе виховувати і спрямовувати роботу колективу, якщо сам постійно не буде прагнути до самоосвіти та самовиховання, не буде тримати руку на пульсі часу, не буде думаючою, творчою особистістю. „Керувати – це означає перш за все самому постійно збагачуватися та оновлюватися, бути сьогодні духовно багатшим, чим вчора” [3, с.9]. Окрім того В.О.Сухомлинський з цього приводу писав: „Керівник буде авторитетним учителем учителів лише до тих пір, поки він з кожним днем удосконалює свою майстерність –майстерність вчителя, вихователя...” [6, с.9].

Від умінь завідувача залежить створення сприятливих умов для розкриття творчого обличчя кожного члена колективу, використання сили колективу для виховання всіх працівників. Завідувач, який хоче, щоб „педагогічний колектив став єдиною виховною силою” [6, с.39], має „відкрити, знайти в педагогів їх захоплення, нахили: інтелектуальні, трудові, естетичні, творчі інтереси” [6, с.43]. У педагогічній діяльності творчого педагога головним є творче начало, постійний пошук нових шляхів і способів впливу на дітей. Завідувач має створити умови для творчої роботи кожного педагогічного працівника, бо „майстерність колективу – це педагогічні ідеї” [6, с.16]. Педагогічні ідеї кожного члена колективу – це те, що спрямовує освітньо-виховний процес ДНЗ, від чого залежить успіх виховання дітей, що допомагає реалізовувати основні завдання модернізації дошкільної освіти, які лежать в основі творчої праці. „Творча праця в нашій складній та багатогранній справі починається там, де загоряється вогник живої думки, що шукає відповідь на запитання, які ставить життя”, – так говорив видатний український педагог

В.О.Сухомлинський [6, с.16]. Педагогічна компетентність завідувача ДНЗ полягає в тому, щоб кожен педагогічний працівник відчував психологічний комфорт, захищеність, допомогу, визнання. Аналіз управлінської діяльності В.О.Сухомлинського доводить, що він своєю практичною діяльністю педагога-керівника вчить управлінців проявляти піклування про педагогів, цікавитися їхнім побутом, допомагати влаштовувати його тощо. Таке піклування стимулює педагога до активної участі в освітньо-виховному процесі, сприяє до добросовісного виконання свого обов'язку – до такого висновку нас спонукає досвід В.О.Сухомлинського як організатора і керівника. Оскільки робота з дітьми вимагає від педагогічних працівників ДНЗ великого напруження сил та енергії, то у колективі особливо важливі гуманні взаємини, доброзичливість, тактовність і помірна вимогливість серед всіх учасників освітньо-виховного процесу. Один з найкращих способів підвищити інтерес до роботи і створити творчу команду з перерахованими якостями колективу, на думку В.О.Сухомлинського, – це повага до людей і наділення їх певними повноваженнями. Він вважав, що право на повагу має лише той, хто поважає інших людей. Вважаємо за необхідне взяти до уваги ці, на перший погляд, прості слова до уваги керівникам ДНЗ у своїй управлінській діяльності.

Управлінська діяльність завідувача ДНЗ нерозривно пов'язана зі спілкуванням, особливо з його вмінням в процесі спілкування стати на позицію педагога, врахувати точку зору даного педагога і не проігнорувати її. Тактикою спілкування завідувача з колективом є співробітництво, гнучке керівництво на основі врахування особистісних якостей кожного співробітника. Багатогранність такого спілкування виявляється в тому, що воно може бути формою інформаційного зв'язку, процесом співпереживання, взаємного розуміння, без чого не можливий особистісно-орієнтований підхід в управлінні ДНЗ. В.О.Сухомлинський говорив: „...ворожість, несхвалення, глузування, окрик, роздратування, підвищений тон - все це прояв не влади, а безсилля...” [5, с.238]. Констатуємо, що важливу роль у спілкуванні відіграє комунікативна культура завідувача, яка виявляється у дотриманні ним нормативності мовлення: „умінні варіативно, залежно від стилю мовлення та ситуації спілкування, логічно, зрозуміло, доречно, виразно, різноманітно й естетично висловлювати думку” [3, с.34]. В.О.Сухомлинський зазначав, що „багата мова – багатий духовний світ, розвинуте почуття краси слова – висока моральна культура...” [6, с.96]. Вважаємо за необхідне зауважити, що завідувач ДНЗ має взяти до керівництва в управлінській діяльності важливу думку В.О.Сухомлинського, що слово керівника має бути точним, вагомим, емоційним.

У керівництві ДНЗ особисті якості завідувача є надзвичайно важливим фактором його успішності, „адекватності обраній соціальній ролі” [3, с.31]. Риси характеру, інтереси, переконання, зовнішній вигляд, манера одягатися, спілкуватися, слухати – все це не просто ознаки особистої культури завідувача, а показники й критерії його професіоналізму, педагогічної культури [3], яким багато уваги приділяв В.О.Сухомлинський як керівник. У поняття педагогічної культури видатний педагог вкладав глибоке знання своєї справи, „безпосереднє звернення...до розуму і серця вихованця” [6, с.25], багатство методів вивчення кожної особистості, знання психології та дефектології. „Якщо ви хочете, щоб управління було побудоване на науковій основі, щоб практична робота збагачувала теоретичні знання кожного вчителя, щоб... підвищувався рівень його педагогічної культури, починайте з психології та дефектології” – так радить В.О.Сухомлинський молодому директору, а натомість і завідувачу ДНЗ [6, с.61-62]. Окрім того, він вважав, що вимогливість наставника до інших членів колективу має поєднуватися з вимогливістю до себе, бо він є зразком до наслідування.

В.О.Сухомлинський сповідував ідеї „школи радості”. „Виховується бажання бути хорошим багатьма способами: красою, людяністю, добротою, чуйністю; на прикладі педагогів і батьків; правдою і чуйністю; повчанням; через подолання труднощів та ін. Але насамперед радістю... життєвий шлях від дитинства до отроцтва має бути шляхом радості”, – пише видатний педагог у праці „Духовний шлях школяра”. ДНЗ, як і школа, має бути для дитини „радістю”, а це можуть створити всі члени колективу закладу, які працюють однією командою і сповідують гуманістичні ідеї.

Незаперечним є те, що професійно значимим для завідувача є вміння проводити системний аналіз діяльності педагогів ДНЗ. Тому стверджуємо, що керівник обов'язково повинен володіти навичками педагогічного аналізу: вміння спостерігати, порівнювати, узагальнювати, виділяти істотне, систематизувати. З цього приводу радимо прислухатись до поради В.О.Сухомлинського, що для того, щоб зробити правильний висновок не тільки про педагогічну та методичну лабораторію вчителя, але і про його духовне багатство, кругозір, інтереси, необхідно відвідати та проаналізувати велику кількість уроків. Тільки численні фактори, проаналізовані у їхніх взаємозв'язках, дають право говорити про педагогічні явища. Вважаємо, що аналіз будь-якого процесу та дії завідувач має проводити з точки зору досягнення поставлених цілей на основі порад

видатного педагога. „Про урок як єдине ціле з вчителем слід говорити зразу після першого відвіданого у нього уроку” [6, с.23], – радить Василь Олександрович.

На основі аналізу науково-методичних напрацювань В.О.Сухомлинського стверджуємо, що завідувач ДНЗ має сформувати у собі вироблення звички за будь-яких обставин, не дивлячись на зайнятість, щотижня займатися аналізом власної управлінської діяльності, аналізом освітньо-виховного процесу в ДНЗ, що буде сприяти професійному росту завідувача як керівника, а також професійному зростанню всіх членів педагогічного колективу. „Повноцінний лише той аналіз..., який складається з роздумів директора та вчителя про урок..., взаємне проникнення в думки та погляди один одного – це дуже важлива умова повноцінного педагогічного керівництва” [6, с.23]. Система контролю має бути гнучкою та дієвою, змінюватися залежно від результатів роботи та допомагати кожному педагогу „стати мудрим творцем тієї гармонії, ім'я якої – зосереджена розумова праця дітей” [6, с.27], а також має сприяти вивченню та розповсюдженню позитивного педагогічного досвіду.

Висновки... Таким чином вважаємо, що аналіз управлінського досвіду видатного українського педагога керівниками ДНЗ і використання його порад щодо керівництва навчальним закладом у практичній діяльності завідувача ДНЗ уможлиблює досягнення позитивних результатів діяльності ДНЗ. Стаття не претендує на вичерпне розкриття проблеми. Вважаємо, що за лаштунками нашого дослідження залишилося вивчення досвіду В.О.Сухомлинського щодо шляхів формування колективу дошкільного навчального закладу.

Список використаних джерел та літератури:

1. Борисовский А. М. В. А.Сухомлинский : Книга для учащихся / А. М. Борисовский. – М. : Просвещение, 1985. – 128 с.
2. Закон „Про дошкільну освіту”. – К. : Вид-во ж-лу „Дошкільне виховання”. – 2001.
3. Комарова І. Культура педагогічного спілкування вчителя / І. Комарова // Шлях освіти. – 2001. – №1.
4. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – Т. 1. – К. : Рад. школа, 1974.
5. Сухомлинський В. О. Сто порад учителям / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1988.
6. Сухомлинский В. А. Разговор с молодым директором школы / В. А. Сухомлинский. – М. : Просвещение, 1982.

Анотація

Л.С.Писоцкая

Управления дошкольным учебным заведением сквозь призму идей В.А.Сухомлинского

В статье раскрыты основные идеи В.А.Сухомлинского как руководителя учебного заведения в контексте управления дошкольным учебным заведением.

Ключевые слова: *управление, заведующий, педагогические идеи, анализ деятельности, „школа радости”.*

Summary

L.S.Pisots'ka

Management of Pre-School Educational Establishment through the Prism of V.O.Sukhomlyns'kyi's Ideas

The main ideas of V.O.Sukhomlyns'kyi as a manager of educational establishment in the context of management of pre-school educational establishment have been revealed in the article.

Key words: *management, manager, pedagogical ideas, analysis of work, “school of joy”.*

Дата надходження статті:

„1” вересня 2011 р.

УДК 37.035:37.018.3

О.В.ПОЛІЩУК,

кандидат педагогічних наук

(м.Хмельницький)

Правове виховання підростаючого покоління у педагогічній спадщині

В.О.Сухомлинського

У статті автором розглядається використання педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського для підвищення ефективності правового виховання підростаючого покоління. Продемонстровано застосування її у навчально-виховному процесі загальноосвітніх закладів.

Ключові слова: *правове виховання, правова освіта, колектив, загальноосвітній заклад.*

Постановка проблеми у загальному вигляді... Зміни, які відбуваються в українському суспільстві сьогодні, завдання побудови демократичної правової держави та формування громадянського суспільства вимагають виховання правосвідомої, соціально активної і відповідальної особистості. У цьому контексті особливо актуальним є правове виховання молодших поколінь, формування їхньої правової вихованості, адже необізнаність у правових

питаннях значною мірою знижує можливість реалізації особистістю своїх прав та обов'язків, попереджувальну силу законів.

У наукових роботах з філософії, педагогіки, психології, соціології досліджуються окремі аспекти даної проблеми, інтеграція яких дає повне уявлення про важливість, складність даної проблеми.

Аналіз досліджень і публікацій... Основні положення та ідеї правового виховання висвітлюються у наукових працях з філософії, педагогіки, психології, соціології, інтеграція яких дає повне уявлення про важливість, складність даної проблеми: виховання особистості (І.Д. Бех, Г.С.Костюк, В.А. Лабунська, С.Д. Максименко, Ф. Райс), дидактичні аспекти правового виховання (В.В. Берман, О.Д. Наровлянський, В.Г. Подзолков та ін.), специфіка правового виховання в позаурочній та позашкільній роботі (В.Ф. Дубровський, В.Ю. Іова, О.І. Пометун, В.М. Оржеховська, А.Й. Сиротенко, Л.В. Твердохліб, М.М. Фіцула та ін.), особливості правового виховання у різних вікових категоріях дітей (Н.І. Агаркова, В.Я. Загрева, І.Г.Запорожан, Л.В. Кузьменко, М.К. Подберезський, О.І. Пометун, Л.В. Твердохліб, Н.А. Ткачова, О.В.Хоптяна, О.В. Шевчук).

Формулювання цілей статті... Мета статті полягає у висвітленні важливих аспектів правового виховання у педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського.

Виклад основного матеріалу... Проблеми правового виховання підростаючого покоління є актуальними для педагогічної теорії і практики.

У своїй роботі Г.П. Давидов зазначає, що загальна мета правового виховання як структурної складової загальної системи виховання є формування гармонійно розвиненої особистості. Конкретна ціль правового виховання полягає в тому, щоб правильно сформувати ті сфери свідомості та поведінки особистості, які безпосередньо чи опосередковано вступають (чи можуть вступати) у взаємодію з правовими явищами [1, с.51–52].

Дослідниця О.Г. Шалаєва зазначає, що до засвоєння моральних норм індивід долучається у ранньому віці через усвідомлення розрізнення добра і зла, а про норми права він дізнається лише згодом. Правові норми мають зворотній вплив на норми моралі і трансформують (перетворюють) їх. Правове виховання передбачає вироблення у громадян поваги до права, законів, усвідомлення ними до необхідності добровільного дотримання норм чинного законодавства. У свою чергу, повага до права видається неможливою без елементу моральної оцінки, без сприйняття та схвалення законів на рівні моральних почуттів і емоцій [6].

Видатний педагог-гуманіст В.О. Сухомлинський звертав увагу співвітчизників на те, що „правове виховання, запобігання правопорушенням і злочинам – одна з найгостріших соціальних проблем нашого суспільства. Треба вести спеціальну виховну роботу, розраховану спеціально на те, щоб не було в нашому суспільстві злочинців і правопорушників [5, с.323]. Наразі зазначав, що боротьба з проявами протиправних дій вихованців має бути насамперед боротьбою за духовне багатство людини, за її світогляд, переконання [4, с.46].

Особливого значення надавав педагог навчання своїх вихованців дорожити життям і свободою – величезними людськими цінностями, в яких виявляється сама сутність людини. На думку В.О. Сухомлинського, дорожити життям і свободою навчиться лише той, хто в дитинстві досягнув мудрості обмеження своєї свободи і бажань. Ця мудрість – один з найтонших інструментів виховання. „Бездумне ставлення до свободи, невміння владарювати над бажаннями перетворює дитину, образно кажучи, в живий клубок сваволі. Свавілья – це небезпечна річ, вона заховає в собі ті глухі, нестримні, що дримають до певного часу, сили, які „несподівано”, на перший погляд, штовхають людину на злочин” [2, с.330].

Відвернення небезпеки збитися на хибний шлях правопорушень і злочинності В.О.Сухомлинський вбачав також у тому, щоб у людини не зародилася безсоромність. „...Від почуття огиди – до сорому, від сорому – до мужньої стійкості, непохитності, невіддатливості, стійкості проти будь-яких спонукань, поштовхів („дружків”, „вулиці”) до правопорушення, злочину” [5, с.324–325].

Для цього у школі не повинно бути пустослів'я і пустодзвонства, а мають панувати правда і довір'я. „Ось у чому зміст тієї роботи душі, яка запобігає правопорушенням і злочинності” [2, с.333], – зазначав він.

Значну увагу приділяв педагог збереженню, розвитку в дітей їхньої стихійної соціальної прямодушності. „Перша протиотрута, перше щеплення проти можливого майбутнього сповзання на погану стежку полягає в дитячій нетерпимості, непримиренності, презирстві, ненависті до зла, – писав В.О. Сухомлинський. – Не бійтеся того, що, йдучи за законом свого дитячого світу соціальної прямодушності, вони іноді перегинають палицю... В цьому немає нічого небезпечного, пізніше все виправиться. Не допускайте, щоб, доторкаючись думкою до зла, несправедливості, дитина залишалася байдужою” [2, с.324].

Ефективним чинником правового виховання є групова свідомість, яка визначається стійкістю інтересів колективу. Таке виховання є можливим у загальноосвітніх закладах. Воно набагато ефективніше, ніж індивідуальне, бо в класах відбувається не лише навчання, а й передача позитивного досвіду від одних членів іншим.

У своєму дослідженні ми прагнули зробити процес згуртування і розвитку учнівського колективу, адже колектив є основним регулятором та інструментом правового виховання.

Завдання педагогів полягало у створенні позитивних умов життєдіяльності класу, сприянні учням у наповненні міжособистісних стосунків гуманістичним змістом. Спрямувавши зусилля на правове виховання особистості в колективі і через колектив, на підвищення виховних можливостей колективу, через який учень забезпечує собі входження у суспільство, ми, водночас, звертали увагу вихователів на суперечності особистості і колективу. Саме вихователі мали виступати регуляторами цих суперечностей, формувати гармонійні відносини молодших підлітків і колективу. Години спілкування, аналіз проблемних ситуацій, бесіди-роздуми сприяли вихованню у дітей відповідальності перед собою, колективом, державою, за свій вибір і вчинки, поваги прав і свобод – власних і інших.

Ми спиралися на багаторічний досвід виховної роботи В.О. Сухомлинського, який переконав його в тому, що далеко не все, що зв'язане з поведінкою і вчинками школярів, слід виносити на обговорення колективу. Він зазначав, що недопустимо робити предметом обговорення в колективі:

- негожу поведінку дитини, причиною якої є явні чи приховані ненормальності в сім'ї, зокрема, антигромадські вчинки батьків, сварки, скандали, незгода між батьком і матір'ю;

- негожу поведінку або окремі негативні вчинки, якщо причина їх – душевний надлом у дитини через те, що в неї нерідний батько чи нерідна мати. Яким би злісним порушником дисципліни не здавалася дитина, але якщо в неї нема батька чи матері, розглядати її поведінку колективом не слід;

- поведінку чи окремі вчинки, що об'єктивно є протестом дитини проти грубості, сваволі батьків чи когось із дорослих, у тому числі й педагогів. Якщо дитина висловила свій протест у формі, яка вважається звичайно негожим вчинком, то розгляд цього вчинку дитина переживає як несправедливість;

- погані вчинки дітей, які є результатом допущеної педагогом помилки. Абсолютно недопустимо, щоб під час розгляду неправильного вчинку учня учитель говорив: „Мова йде про тебе, а не про вчителя, до вчителя тобі діла нема”. Так само недопустиме й те, щоб, обговорюючи помилку учня, обговорювали помилку педагога;

- негожий вчинок, зумовлений тим, що вчитель допустив необ'єктивність в оцінюванні знань учня. Як і в багатьох інших випадках, тут ми маємо справу з дитячою образою. Взагалі про деякі речі в колективі не варто говорити не тому, що діти не розуміють, (інколи вони можуть розібратися в цьому не гірше, ніж дорослі), а тому, що не треба зайвий раз ятрити рани. У багатьох випадках значно корисніше потурбуватися про те, щоб не було нових ранок-образ;

- відставання учня в навчанні в тому випадку, коли він має аномалії в розумовому розвитку, чи коли він виявляє старанність, але той чи інший навчальний матеріал для нього просто непосильний. Учитель завжди повинен відрізнити лінощі й недбалість від нерозуміння і невміння. Якщо вчитель не може цього зробити – він не вихователь. Лише шкоду, біль і образи приносить те, що перед колективом видається за лінощі і недбалість щось зовсім інше;

- поганий, неправильний вчинок, пояснення якого вимагає розповіді про глибоко особисті, дружні стосунки учня із своїм ровесником чи із старшим або молодшим другом. Наштовхування на відвертість у таких випадках учень усвідомлює і переживає як спонування до зради, виказування друга... У взаєминах між школярами все не так просто, як здається з першого погляду. У дітей свої поняття, свої переконання про честь і безчестя, і ці поняття й переконання треба поважати;

- поганий вчинок, мотиви якого пов'язані з особливими стосунками в сім'ї, про які дітям рано знати і які не можна їм роз'яснити. Такі вчинки треба вміти тактовно й непомітно згладити, нейтралізувати.

А що ж, з точки зору В.О.Сухомлинського, допустимо розглядати в колективі? Нічого. Якщо йдеться про проступки, то їх взагалі не слід розглядати, обговорювати... Колектив як виховна сила існує і впливає на особистість не розглядом проступків; чим менше займається колектив розглядом всіляких конфліктів, – тим більшу виховну силу він має.

„Я за виховання дітей (саме дітей) без тих потрясінь і вибухів, без тих сильних засобів впливу, які ні до чого доброго не приводять, – писав В.О.Сухомлинський. – Не можна з „дорослої” соціології переносити поняття й закономірності в дитячий світ. Потрясіння, конфлікти, вибухи у вихованні дітей не є об'єктивною необхідністю. І краще без потрясінь” [3, с.624-626].

В процесі правової освіти основною метою вважається засвоєння дітьми знань про основи держави та права. Ми базувались перш за все на знанні дітьми моральних норм.

Цілі морально-правового виховання відображають глибину засвоєння людиною правових і моральних норм. Формальний бік цілей виховання складається з таких основних елементів – моральні і правові знання, уявлення, почуття, переконання, звички, потреби, інтереси, вчинки і поведінка.

В процесі дослідження нами було використано невичерпний досвід В.О. Сухомлинського. Його поради щодо виховання молоді, допомоги опанування дітьми знаннями норм моралі і права були враховані нами при розробці і апробації циклу етичних бесід.

Зокрема, тема: „Десять не можна” у ставленні до батьків, рідних, близьких”. Мета: дати дітям знання про моральні норми у ставленні до старших, рідних, близьких; формувати у них почуття відповідальності, співчуття, поваги; вчити школярів аналізувати факти, вчинки, висловлювати свої думки.

Дітям ми розповідали, що в Павлівській середній школі Кіровоградської області, де довгі роки працював великий український педагог-гуманіст В.О. Сухомлинський, було вироблено „Десять Не можна”. Додержання цих заборон вважалось в колективі справою честі й гідності, порушення – ганьбою і моральним невіглаством. Ось ці „Десять Не можна”:

– „Не можна ледарювати, коли всі працюють; ганебно байдикувати, розважатися, коли – ти добре знаєш про це – старші покоління працюють і не можуть дозволити собі відпочинку.

– Не можна сміятися над старістю і старими людьми – це величезне блюзнірство; про старість треба говорити тільки з повагою; у світі є три речі, з яких ніколи не можна сміятися, – патріотизм, справжня любов до жінки і старість.

– Не можна заходити в суперечку з шанованими і дорослими людьми, особливо із стариками; не гідно людської мудрості й розсудливості поспішно висловлювати сумнів щодо істинності того, що радять старші; якщо в тебе просяться на язик якісь сумніви, придерж їх у голові, подумай, розміркуй, а потім спитай у старшого ще раз – спитай так, щоб не образити.

– Не можна виявляти незадоволення тим що в тебе немає якоїсь речі ..., у товариша твого є, а про тебе батьки не подбали: від своїх батьків ти не маєш права вимагати нічого.

– Не можна допускати, щоб давала мати тобі те, чого вона не бере собі, – кращий шматочок на столі, смачнішу цукерку, кращий одяг....

– Не можна робити того, що осуджують старші, – ні на очах у них, ні десь на стороні, – кожний свій вчинок розглядай з погляду старших: що подумують вони, особливо неприпустимі настирливість, намагання без потреби нагадувати про себе, виставляти на показ свої домагання

– Не можна залишати рідну людину самотньою, особливо матір, якщо в неї немає нікого, крім тебе; залишати самотнім дідуся, старого батька, навіть і тоді, коли ти сам уже став старим, – нелюдно, дико; пам’ятай, що в житті людини настає такий період, коли ніякої іншої радості, крім радості людського спілкування, в неї вже не може бути.

– Не можна збиратися в дорогу, не спитавши дозволу і поради у старших, особливо в діда, не попрощавшись з ними, не дочекавшись від них побажання щасливої дороги і не побажавши їм щасливо залишатися.

– Не можна сідати до столу, не запросивши старшого; тільки моральний невіглас уподібнюється тварині, що вгамовує свою жадобу сама і боїться, щоб її родич був присутній при цьому ...

– Не можна сидіти, коли стоїть доросла, особливо літня людина, тим більше жінка; не чекай, поки з тобою привітається старший, ти повинен першим привітати його, зустрівшись, а прощаючись, побажати доброго здоров’я; в цих правилах етикету закладено глибоку внутрішню суть – повагу до людської гідності...” [5, с.202–204].

Важливими і цікавими були для дітей бесіди з теми: „Кодекс людської порядності” (мета: розширити та закріпити знання учнями моральних основ поведінки; формувати у них почуття вдячності, справедливості, відповідальності, вміння розрізняти добро і зло); „Дев’ять негідних речей” (мета: формувати у вихованців розуміння того, що є негідним у поведінці, виховувати активне прагнення чинити гідно; вчити аналізувати, узагальнювати, формулювати свої думки).

Тема „Дружба як школа виховання благородних почуттів” проводилася у формі диспуту: „Справжня дружба. Як ти її розумієш?”. Метою її було виробити в учнів правильне уявлення про справжню дружбу, формувати потребу у вірності дружбі, відданості другу.

Хід диспуту: для обговорення теми школярам спочатку було запропоновано такі запитання:

– Які якості, риси повинен мати справжній друг?

– Чи потрібно шукати друга?

– Чи можна мати відразу кілька друзів?

- Чи потрібно миритися з недоліками друга?
- Чи може бути дружба між юнаком і дівчиною?

Учасникам диспуту пропонувалося послухати, які „Закони дружби”, вироблені багатьма поколіннями людей, наведені у роботі В.О. Сухомлинського „Як виховати справжню людину”. Учасникам диспуту пропонувалося, слухаючи „Закони дружби”, визначитись, з якими з них вони згодні, з якими – ні, і чому, які виявились їм найбільш близькими. Ось ці закони:

1. Не залишай друга в біді. Бути вірним у дружбі – значить, ділити з другом не тільки радість, а й горе. У друга можуть бути помилки, труднощі, випробування, якщо ти бачиш, що у друга біда, іди йому на допомогу. Відвернутися від друга в тяжку для нього хвилину – значить морально готувати себе до зради.

2. Тобі не байдуже, який твій друг. Дружба – це моральне збагачення людини. Знайшовши надійного друга, ти помножуєш свої сили, стаєш морально чистішим, багатшим, красивішим. Знай, що маючи вірного друга, ти щогодини, щохвилини не тільки бачиш сам себе, але й залишаєш свою душу відкритою перед тим, кому ти віриш.

3. Дружба – це насамперед віра в людину, вимогливість до неї і повинність. Гармонійне злиття цих трьох начал дає незрівнянне щастя духовного спілкування з близькою по духу і ідеалом людиною. Чим глибша твоя віра в друга, тим вищою повинна бути вимогливість, тим більше ти зобов'язаний, повинен.

4. Дружба і егоїзм – неприміренні і несумісні. Дружба вчить людину віддавати духовні сили і багатства, турботу.

5. Дружба вчить віддано любити і стійко, мужньо ненавидіти, бути неприміреним ... Дружба дає людині зіркість на добро і зло. Дружити – значить, бути старанним учнем у школі вимогливості.

6. Дружба випробовується в біді і небезпеці. Дружба – могутне і невичерпне джерело доблесті, мужності, стійкості.

7. Уміє жити так, щоб тебе з другом об'єднувала єдність духу, ідеалів ... Вірна дружба немислима без мрії про майбутнє... Нехай дружба буде для тебе яскравим світлом, що осяває мету життя.

8. Юність без вірної, відданої дружби убога і порожня. Не вміючи дружити, ти обкрадаєш себе. Роки юності, осяяні яскравою, духовною насиченою дружбою, це духовна енергія всього життя.

9. Дружба виховує відданість високому, ідеальному вже тому, що в дружбі більше віддають, ніж беруть, і по-справжньому здобувають лише тому, що віддають, найбагатшим стає найщедріший... Справжня дружба уберігає від егоїзму, вчить ненавидіти корисливість.

10. У дружбі ти проходиш справжню школу безкорисливості. Дружба дає тобі незрівняну радість від того, що ти віддав. Дружба по суті відкриває справжній сенс життя.

11. Друг – якщо тільки це справжня дружба – стає частинкою тебе самого. Якщо ти бачиш у друга щось погане, не гідне вашої одностайності, вашого прагнення до ідеального, скажи йому відверто про це. Ти повинен бути найсправедливішим, наймужнішим і найсуворішим суддею свого друга...

12. Без відданої, вірної, вимогливої дружби неможливий колектив... Найчутливіший до громадської думки колективу той, хто зв'язаний з іншою людиною узами справжньої дружби.

13. Бути вимогливим у дружбі – значить мати мужність розірвати її, якщо друг зраджує в ім'я чого складалася дружба. Відступництво – найпідліша вада, ненависть і неприміренність до якої треба виховувати кожним кроком шкільного життя, кожним виявом людських відносин.

14. Із цеглинок міцної, ідейно багатой дружби будується моральна сила колективу. Почуття обов'язку і відповідальності перед колективом тісно пов'язане з почуттям сорому: тільки той, кому хочеться бачити себе гідним високоморальної, красивої дружби, тонко відчуває те, що говорять і думають про нього люди [5, с.307–311].

Учасники диспуту висловлювали своє ставлення до Законів дружби, доповнювали їх, робили висновки стосовно піднятих питань. При потребі вихователь аналізував ці висновки, підводив підсумки диспуту, уникаючи при цьому авторитарності, категоричності тверджень, суджень.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших досліджень у цьому напрямку... Аналіз опитування, педагогічні спостереження свідчать, що такі види роботи, побудовані на педагогічному досвіді В.О.Сухомлинського, дозволили залучити велику кількість учнів та успішно вирішувати завдання формування у них правових знань, умінь. Дана стаття не охопила всіх проблем і підходів до вирішення завдань правового виховання підростаючого покоління. Зокрема перспективою подальших розвідок у даному напрямі може стати детальне вивчення впливу використання народних традицій на ефективність правового виховання.

Список використаних джерел та літератури:

1. Давыдов Г. П. Основы правового воспитания учащихся общеобразовательной школы : дисс.... доктора пед. наук : 13.00.01 / Давыдов Геннадий Павлович. – М., 1984. – 370 с.
2. Сухомлинский В. А. О воспитании / В. А. Сухомлинский – М. : Политиздат, 1975. – 394 с.
3. Сухомлинський В. О. Сто порад вчителю : Вибр. тв. у 5-ти томах / В. О. Сухомлинський – К. : Рад. школа, 1976. – Т. 2. – 670 с.
4. Сухомлинський В. О. Формування комуністичних переконань молодого покоління : Вибр. тв. у 5-ти томах / В. О. Сухомлинський – К. : Рад. школа, 1976. – Т. 2. – 670 с.
5. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину : Вибр. тв. у 5-ти томах / В. О. Сухомлинський – К. : Рад. школа, 1976. – Т. 2. – 670 с.
6. Шалаева О. Г. Проблемы общей теории нравственно-правового воспитания : дисс.... канд. пед. наук. : 13.00.01 / Шалаева Ольга Гасановна. – Л., 1985. – 192 с.

Анотація

Е.В.Полищук

**Правовое воспитание подростящего поколения в педагогическом наследствии
В.А.Сухомлинского**

В статье автором рассматривается использование педагогического наследия В.А. Сухомлинского для повышения эффективности правового воспитания подростящего поколения. Продемонстрировано применение его в учебно-воспитательном процессе общеобразовательных заведений.

Ключевые слова: правовое воспитание, правовое образование, коллектив, общеобразовательное заведение.

Summary

O.V.Polishchuk

Legal Education of Rising Generation in Pedagogical Heritage of V.O.Sykhomlyns'kyi

The author of the article is examines the use of pedagogical heritage of V. O. Sykhomlyns'kyi for the increase of efficiency of legal education of rising generation. Its application is shown in the educational process of general educational establishments is shown.

Keywords: legal upbringing, legal education, collective, general educational establishment.

Дата надходження статті:

„1” вересня 2011 р.

УДК 37.032.37.064

Т.І.ПОНІМАНСЬКА,

*кандидат педагогічних наук, професор
(м.Рівне)*

Виховання як гуманістична взаємодія у педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського

У статті розкриваються погляди В.О.Сухомлинського на виховання як процес взаємодії педагога і дитини на засадах гуманістичних цінностей.

Ключові слова: гуманізм, дитина, педагог, взаємодія, погляди В.О.Сухомлинського на гуманістичне виховання.

Видатного українського педагога В. О. Сухомлинського поправу можна віднести до плеяди найбільш яскравих представників гуманістичної педагогіки. У центрі педагогічної системи В. О. Сухомлинського – дитина з її реальним духовним світом – самоцінна, складна, духовна істота, яка постійно розвивається. Поєднання досвіду народної педагогіки, даних наукових досліджень, значної теоретичної роботи та власного практичного досвіду виховання дало змогу В. О. Сухомлинському створити гуманістичну виховну систему, засновану на визнанні особистості людини, яка розвивається, вищою соціальною цінністю, а весь педагогічний процес побудувати на засадах розвитку духовного світу людини.

Концепт людини – центральний у теорії гуманістичного виховання В. О. Сухомлинського на рівні визнання її як мети виховання. Червоною ниткою, що має проходити через усе виховання, вважав видатний педагог, є захоплення людиною: „По суті, виховання є тривалою багаторічною підготовкою маленької людини до усвідомлення істини: людина – найвища цінність” [6, с.184]. Таке визначення сутності виховання педагогом було зроблено в умовах ідеологізованої держави задовго до демократизації соціальних взаємин. Варто зазначити, що тема виховання гуманної людини, За Сухомлинським, „нової”, „справжньої”, іднята педагогом над усіма іншими цінностями. Це дозволяє стверджувати, що В.О.Сухомлинський будував свою педагогіку на ціннісних, а не на ідеологічних засадах.

Гуманність виступає в якості соціально-педагогічної основи педагогіки Сухомлинського як визначальна функція його педагогічної системи. У структурі гуманістичних цінностей учений-гуманіст виокремлює кілька рівнів: на першому – життя, всесвіт, земля, природа; на другому – людина, людство, народ, сім'я, колектив; на третьому – людяність, благородство, доброта, честь, гідність. Усі означені рівні мають поєднуватися у виховному процесі зусиллями професійної майстерності і особистості вихователя.

У педагогічній теорії і практиці В. Сухомлинського не лише знайшли втілення, але й одержали подальший розвиток головні ідеї гуманістичної педагогіки. Перш за все, це любов до дітей, яка набуває чітко визначеного видатним педагогом змісту і головного механізму виховання (виховання – це любов). Таке розуміння закладено у визначення власного педагогічного кредо „Я впевнений, що лише людяністю, ласкою, добротою – так, простою людською добротою можна виховати справжню людину...” [9, с.4-5].

На відміну від традиційного трактування любові педагога до дитини як умови і засобу виховання Сухомлинський вказує також і на значення взаємної любові педагога і вихованця: виховується не той, кого лише люблять, а той, хто любить сам: „Я вважаю одним з найважливіших принципів виховання взаємну довіру педагога і дитини” [9, с.4-5]. Мета виховання трактується Сухомлинським із сучасних позицій розуміння виховання як ціннісної гуманістичної взаємодії педагога і вихованця, спрямованої на найвищу мету – виховання людини, яка здатна відчувати в собі людину. Справжня любов до вихованців, вважав видатний педагог, полягає у бажанні дати їм те, що є дорогого для самого себе. А це – „невсипуща, важка і захоплююча праця”, заснована, перш за все, на особистісному зростанні як вихованців, так і вихователя.

У центрі педагогіки В. О. Сухомлинського – дитина, її індивідуальність, а також педагог – його особистість, майстерність. Гуманістична позиція видатного педагога допомагає нині відновлювати глибоку суть педагогіки як науки про формування найціннішого, що є у світі – Людини. Здійснити такий підхід до виховання може педагог з багатим духовним світом, „хто народом і суспільством уповноважений творити людське щастя, тобто виховувати по-справжньому”. Сухомлинський аналізує процес становлення такого педагога і наголошує на необхідності спільного особистісного росту дитини і педагога. Визнання „рівноцінності” особистостей педагога і дитини в педагогіці має передбачати реалізацію шляхів гуманізації підготовки педагога уже у вузі та впродовж усього педагогічного життя саме через формування емпатійного ставлення до дітей, уміння відчувати й розуміти їх внутрішній світ, діяти на основі гуманістичних засобів і методів виховання.

Концепт „добро” представлений у педагогіці В. О. Сухомлинського як джерело виховання. „Мета виховання, – стверджує педагог-гуманіст, – полягає в тому, щоб морально удосконалюючись, людина у своїх взаємовідносинах з іншими людьми перемагала зло” [6, с.230]. Повноцінне виховання – це виховання добром, піднесення гідності, недоторканості, особистої честі дитини, її власна думка, особистий погляд на все. У такому ставленні до дитини Сухомлинський вбачав покликання педагога. „Не можна пізнати дитину, не люблячи її”, – стверджував він [7, с.292].

У педагогіці Сухомлинського втілюється гуманістичний ідеал гармонії права і обов'язку як необхідної умови свободи і щастя людини. „Далеко не кожен вихованець може „відкрити порох”, виявити успіхи в теоретичному мисленні, стати математиком чи фізиком, філологом чи істориком. Але кожен вихованець є Людиною” [2, с.88]. Тому педагог має усвідомлювати, що в дитини ніколи не буває бажання навмисне робити зло. Нерозуміння цього, приписування дитині злої волі є педагогічним невіглаством. У цій ситуації реалізовується сота порада В. О. Сухомлинського вчителю [5, с.654], сутність якої в тому, що навчати і виховувати дітей треба так, щоб вони не відчували, що їх примушують, на них тиснуть. Майстерність учителя в тому, щоб викликати необхідну потребу, зацікавити дітей.

Особливої уваги В.О.Сухомлинський надає дитинству як періоду життя, що значною мірою визначає майбутнє людини. Щоб сприяти повноцінному розвитку особистості в даний період, педагог повинен „бачити і відчувати дитячу душу”. У світлі ідеї виховання духовності з раннього дитинства слід гуманізувати завдання педагогіки: кожна дитина, говорить Сухомлинський, – це унікальний світ, який потрібно зрозуміти, прийняти і знайти шляхи взаємодії з ним.

Уже дитина дошкільного віку відчуває свій внутрішній духовний світ, більше того – відчуває, розуміє, переживає процес виховного впливу на себе, і торкатися душі дитини потрібно бережно. Проникнення у внутрішній світ дитини, ґрунтовне вивчення її особливостей можливі за умови, коли між педагогом і вихованцем встановлюються справжні дружні взаємини. Спільність інтересів становить для цього найміцнішу основу. „Щоб знайти шлях до дитячого серця, – писав педагог, – учитель мусить бути другом дитини, радіти разом із нею і ділити і горе, по-справжньому вболівати за її долю. Довіру дитини до вихователя можна порівняти з тонким, ледве чутним

звучанням струни, коли рука музиканта торкається інструмента... Образно кажучи, в кожному дитячому серці є ніжні, чутливі струни, настроєні на сприймання життєрадісної, світлої музики – дитячих радощів, творчої праці, дружби, братерства, товариства” [4, с.89].

Важливо враховувати, що психіка дитини відкрита, незахищена, вразлива, тому в дитячий світ не варто вносити тих закономірностей світу дорослих, що спричиняють несправедливість та жорстокість. Серед умов виховання гуманності видатний педагог визначає прив’язаність дітей, їх відчуття приналежності й зв’язку спочатку з найближчим оточенням, а згодом і з усіма людьми. Усе прекрасне, що існує в навколишньому світі і створене людиною для інших, повинно доторкнутися до серця дитини і облагородити її. Позитивне емоційне забарвлення, участь у роботі, насиченій турботою про інших, створюють арсенал спогадів дитинства, які незалежно від віку завжди хвилюватимуть серце дитини. „В моїй педагогічній системі стало правилом: кожній людині протягом усього життя мусять сяяти вогники дитинства – хвилюючі спогади про те, що створено в роки дитинства власними руками для людей” [2, с.82].

Взаємини дитини із світом в процесі виховання як навчання дитини соціального буття – центральна проблема педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського. Видатний педагог виявляє гуманістичне бачення процесу соціалізації як взаємодії особистості й суспільства, що заснована на гармонії індивідуального й колективного: „Ввести дитину в складний світ людських стосунків – одне з найважливіших завдань виховання” [4, с.87]. Відтак, гуманність виховання пов’язана із збереженням щастя, на яке має право дитина. Високу місію педагога Сухомлинський вбачає у тому, щоб бути творцем дитячого щастя, цілителем дитячих душ. Адже вся складність і „дивовижна розкіш, усі тривоги, болі та прикросці, муки і торжество виховання в тому й полягають, аби у серці дитини поселилися радість і щастя” [1, с.456]. Серед причин нещастя дитини він відзначає: неблагополуччя в сім’ї, незадовільний статус дитини в колективі однолітків, неуспішність у навчанні. Тому до завдань гуманістичного виховання він відносить блокування чинників, що породжують у дітей відчуття своїх взаємин із світом як нещасних. Варто зазначити, що педагог не уникав роботи з різними категоріями дітей. Майже півстоліття тому у Павлівській школі була реалізована ідея інтегрованого навчання дітей з особливими потребами. Глибоко гуманним було ставлення до дітей нещасних, знедолених природою чи середовищем: маленька людина не повинна дізнатися про те, що у неї є проблеми розвитку, а її виховання має бути в сто разів більш ніжним, чуйним, турботливим.

Уже в роки дитинства кожен вихованець повинен дорожити людиною як найбільшою цінністю, а це можливо за умови, що у ній виховане почуття власної гідності, тоді вона з повагою поставиться і до іншої людини, і до колективу, і до суспільства. Без цього людина буде не особистістю, а озлобленою, нещасною істотою. Тому до завдань виховання Сухомлинський відносить виховання у дитини потреби в іншій людині, не з примусу до життя серед інших чи з огляду на інтереси колективу, а як особистісну потребу, поклик душі.

Видатний педагог визначає переживання та усвідомлення відповідальності за свою поведінку перед людьми і перед самим собою як одну з найважливіших рис людяності і називає її совістю, а її виховання пов’язує з з подоланням труднощів заради самоствердження людини [8, с.50]. У книзі „Серце віддаю дітям” педагог стверджує: „... якщо дитина не вмє бачити в очах іншої людини, що в неї на серці, – вона ніколи не стане справжньою людиною” [4, с.89]. Опанувати науку людяності потрібно вже у наймолодшому віці. Для цього потрібно душею відчувати і зрозуміти людину, яка потребує допомоги і підтримати її, щоб вона не почувалася самотньою чи нещасною. В.О. Сухомлинський попереджає: „якщо добрі почуття не виховані в дитинстві, то їх ніколи не виховаєш, через те що справжня людяність стверджується в душі разом з пізнанням перших та важливих істин; саме в дитинстві людина повинна пройти емоційну школу – школу виховання добрих почуттів” [4, с.50]. Зазначимо, що перші такі уроки дитина засвоює у сім’ї вже на підсвідомому рівні, а усвідомлено – під впливом педагога, який спрямовує перші уявлення дітей про належне у практику їх учинків, створюючи умови для набуття дитиною особистісного досвіду гуманності. Відтак, сам педагог має бути людяним.

Провідні концепти педагогічної теорії Сухомлинського дитина і педагог покладені в основу визначених ним принципів своєї педагогічної системи:

1. Не узагальнені „діти”, а саме індивідуальність, Дитина є центральним концептом педагогічної теорії і практики В. О. Сухомлинського: „... В природі немає дитини безталанної, ні на що не здатної. Кожному можна дати щастя творення, кожного треба вивести в люди. Це перший наріжний камінь моєї педагогічної системи” [2, с.88].

2. Для досягнення виховної мети потрібен особистий приклад педагога: „Серед вогників інтелектуальної культури, які сяють навколо школяра, вчитель мусить бути найяскравішим вогником – це другий наріжний камінь моєї педагогічної системи” [2, с.89].

3. Майстерність педагога у застосуванні гуманістичних методів і прийомів виховання. „Чутливість духовного світу вихованця вимагає великої тонкості засобів виховного впливу. Це третій наріжний камінь моєї педагогічної системи” [2, с.90]

Усі складові діяльності вихователя розглядаються крізь призму універсальної системи гуманізму. У книзі „Сто порад учителю” учений переконливо констатує: „Учительська професія – це людинознавство, постійне проникнення в складний духовний світ людини, яке ніколи не припиняється” [5, с.421]. Здатність відкривати дитині її внутрішній світ – критерій педагогічної майстерності. Для цього потрібно знати дитину, і це знання – головне у педагогічній діяльності. Найвищий прояв гуманістичних цінностей педагога – серце, віддане дітям. Навіть коли вчитель бачить зло, його не можна переносити на того, у чий душі воно поселилося, а варто звертатися „до голосу краси людської, яка в дитині обов’язково є”. У книзі „Серце віддаю дітям” учений-гуманіст зазначає: „Найголовнішою рисою педагогічної культури має бути відчуження духовного світу кожної дитини, здатність приділити їй стільки уваги й духовних сил, скільки потрібно для того, щоб дитина відчула, що про неї не забувають, її горе, її образи й страждання поділяють” [4, с.167].

Глибоке вміння відчувати духовний світ вихованців учений-гуманіст визначає як найголовнішу рису педагогічної культури – це здатність приділити вихованцеві стільки уваги й духовних сил, скільки потрібно для того, щоб дитина відчула, що вона не байдужа педагогові. Показовим є трактування Сухомлинським педагогічної справедливості як основи довіри вихователя до дитини: немає абстрактної справедливості поза індивідуальністю; щоб бути справедливим, потрібно до тонкощів знати духовний світ кожної дитини.

Для розвитку педагогічної емпатії видатний педагог радить учителям стимулювати згадки про власне дитинство, учитися співпереживати почуття вихованця. Виховання почуттів педагога є сутністю педагогічної культури, оскільки справедливість, сердечність, доброта, душевність – це не просто азбука людської культури, а основа професійної роботи педагога.

Доброта і чесність, людяність, любов до дітей, готовність розуміти їх та спрямовувати розвиток особистості дитини – ось головні риси, які відзначають хорошого вчителя. А рівень їх сформованості є показником педагогічної майстерності. Ідея гуманізму пронизує всі 100 порад, адресованих учителю. Зокрема в одній з них В. О. Сухомлинський зупиняється на проблемі влади педагога як одній з найтонших у вихованні. „З кожним роком, – писав він, – я все більше переконувався, що влада над дітьми – це одне з найважливіших випробувань для педагога, це критерій, показник його культури” [5, с.638-639]. Це інструмент, який педагог застосовує, виходячи з душевних спонукань, з якими він підходить до дитини. Для цього необхідно розуміти і серцем відчувати „безмежне дитяче довір’я і немінучу в зв’язку з цим дитячу беззахисність”. Влада педагога й полягає в тому, щоб виправдати цю довіру.

До складових педагогічної культури Сухомлинський відносив здатність до наукового передбачення, яке він також пов’язує із щастям вихованців: „Без наукового передбачення, без вміння закладати в людині ті зерна, які зійдуть через десятиріччя, виховання перетворилося б у примітивний нагляд, вихователь – у неграмотну няньку, педагогіка – у знахарство. Треба науково передбачати – у цьому суть культури педагогічного процесу, і чим більше тонкого, вдумливого передбачення, тим менше несподіваних нещаст” – відзначав він у „Ста порадах учителю” [5, с.423].

В. О. Сухомлинський закликав через любов до дитини, через гуманне ставлення до неї пізнавати духовний світ вихованців і позитивно впливаючи збагачувати його. Він підкреслював: „Бо любов до дитини в нашій спеціальності – це плоть і кров вихователя як сили, здатної впливати на духовний світ іншої дитини. Педагог без любові до дитини – це все одно, що співець без голосу, музикант без слуху, живописець без відчуття кольору” [7, с.292]. Педагог застерігає від тієї любові, яка не облагороджена життєвою мудрістю, яка у справжнього педагога „не сліпить очі”, а є виваженою, відповідальною, щирою і критичною, яка знає „і міру і ціну”. Мова йде про мудру людську любов, – стверджує Василь Олександрович, одухотворену глибоким знанням людського, розумінням усіх слабких і сильних сторін особистості – любов, що застерігає від нерозсудливих вчинків і надихає на вчинки чесні, благородні. Любов, що вчить жити, – така любов нелегка, вона вимагає напруження всіх сил душі, постійної віддачі їй” [7, с.293].

Глибокий знавець дитячої душі, Василь Олександрович був переконаний, що „тільки той стане справжнім учителем, хто ніколи не забуває, що він сам був дитиною. З цією метою вченим був запропонований своєрідний прийом: учителю необхідно стимулювати спогади про власне дитинство, намагатися встановити зворотний зв’язок у спілкуванні з дитиною, виробити у собі здатність подивитися на світ її очима, перевітлитися у неї.

Людинотворчий характер педагогічної діяльності висловлений вимогою постійного вивчення дитини: „Гуманне ставлення до дитини означає розуміння вчителем тієї простої і мудрої істини,

що без внутрішніх духовних сил дитини, без її бажання бути хорошою немислима школа, немислиме виховання”, – стверджує видатний педагог [4, с.479].

Отже, аналіз концептуальної сфери теорії і практики гуманістичного виховання В. О. Сухомлинського дозволяє виокремити такі пріоритети, які відображають суть гуманістичного виховання як взаємодії:

1. Педагогічний гуманізм – „прийняття всіх вихованців”, довіра до них, повага до їх особистості, впевненість в їх можливостях; прийняття цілей, запитів, інтересів.
2. Емпатійне розуміння вихованців – прагнення та вміння „відчувати іншого як самого себе”, розуміти їх внутрішній світ, цінувати позитивні та негативні переживання і почуття дитини.
3. Співпраця – установка та довірливе відкрите спілкування з дітьми, забезпечення їм „ролі активного діяча” у процесі організації спільної та самостійної діяльності.
4. Діалогізм – вміння вести міжособистісний діалог на основі рівноправ’я, взаємної поваги і довіри, взаєморозуміння і співтворчості; вміння слухати дитину, цікавитися її думкою, знати інтереси.
5. Створення гуманістичного виховного середовища на засадах полісуб’єктного підходу.
6. Особистісна позиція педагога і його вміння творчого самовираження, яка дозволяє йому постати перед своїми вихованцями не формальним керівником їх життєдіяльності та організатором процесу навчання, а особистістю, яка відкрита до вираження своїх почуттів та емоцій, цікавою індивідуальністю і гідної уваги людиною.

Список використаних джерел та літератури:

1. Сухомлинський В. О. Людина – найвища цінність / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори в 5 т. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 5. – С.446-472.
2. Сухомлинський В.О. Моя педагогічна система: [З неопублік. кн. „Педагогічна культура”] // Радянська школа. – 1988. – №6. – С.87-91; №7. – С.79-84; №8. – С.87-91.
3. Сухомлинський В. О. Павлівська середня школа / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори в 5 т. – К. : Рад. школа, 1980. – Т. 4. – С.7-412.
4. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори в 5 т. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 3. – С.7-279.
5. Сухомлинський В. О. Сто порад вчителю / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори в 5 т. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 3. – С.419- 654.
6. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори в 5 т. – К. : Рад. школа, 1979. – Т. 2. – С.159-416.
7. Сухомлинський В. О. Як любити дітей / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори в 5 т. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 5. – С.292-308.
8. Сухомлинський В.А. О воспитании совести // Педагогика. – 1995. – № 1. – С.49-51.
9. Сухомлинський В.А. Что такое добро и зло / В. А. Сухомлинский // Свободное воспитание. – М.,1993. – Вып. 3. – С.4-5.

Анотація

Т.И.Пониманская

Воспитание как гуманистическое взаимодействие в педагогическом наследии

В.А.Сухомлинского

В статье раскрываются взгляды В.А.Сухомлинского на воспитание как процесс взаимодействия педагога и ребёнка, основанное на гуманистических ценностях

Ключевые слова: гуманизм, ребёнок, педагог, взаимодействие, взгляды В.А.Сухомлинского на гуманистическое воспитание.

Summary

T.I.Ponimans'ka

Education as a Human Interaction in the Pedagogical Heritage of V.O.Sukhomlyns'kyi

The article reveals the views of V.O. Sukhomlyns'kyi to the education as a process of interaction between a teacher and a child on the basis of the humanistic values.

Keywords: humanism, child, teacher, interaction, views of V.O.Sukhomlyns'kyi to the humanistic education.

Дата надходження статті:

„4” серпня 2011 р.

**Формування громадянської позиції особистості у педагогічній спадщині
В.Сухомлинського**

У статті аналізуються погляди В.Сухомлинського про місце і роль громадянської позиції у структурі формування особистості школяра. Автором здійснена спроба обґрунтування своєрідності концепції виховання громадянина, розробленої видатним українським педагогом.

Ключові слова: громадянське виховання, громадянська свідомість, громадянська позиція, громадянськість, громадянська гідність, громадянський обов'язок, громадянська відповідальність, громадянська діяльність.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Реалізація мети виховання в умовах розбудови і утвердження правової і демократичної держави, становлення громадянського суспільства в Україні висуває першочерговим, визначальним завданням формування громадянина, тобто, особистості, яка ідентифікує себе з Україною, -активно включається у суспільне життя, захищає свої права, інтереси, переконання, виконує обов'язки, керується у своїй поведінці, демократичними принципами. Система громадянського виховання підростаючого покоління багатопланова, визначальними її характеристиками є: патріотизм, правосвідомість, політична освіченість, моральність, трудова активність тощо. У Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності чітко визначено мету: „Сформувати свідомого громадянина, патріота, професіонала, тобто людину з притаманними їй особистими якостями й рисами характеру, світоглядом і способом мислення, почуттями, вчинками та поведінкою, спрямованими на саморозвиток демократичного громадянського суспільства в Україні” [3, с.9].

Проблема громадянського виховання була актуальною в історії наукової і педагогічної думки, її важливість і актуальність для педагогічної теорії і практики висвітлена у попередніх публікаціях автора. Успіх виховної роботи щодо формування громадянськості у школярів, за твердженням дослідників, визначається рівнем ознайомлення педагогів з функціонуванням соціально-психологічних та педагогічних механізмів громадянського виховання, з технологіями індивідуального підходу, паралельної дії, дидактичних впливів, самовиховання громадянських якостей.

Аналіз досліджень і публікацій... Широкий спектр актуальних проблем, висвітлених у педагогічних працях та втілених у практичну діяльність Василем Олександровичем Сухомлинським, вивчався багатьма вітчизняними та зарубіжними вченими. Кількість досліджень педагогічної спадщини В.Сухомлинського за останні тридцять років в Україні, Росії та інших країнах світу зростає з кожним днем. Це пояснюється посиленням гуманістичних тенденцій в світовому освітянському просторі, потребами перебудови школи України на гуманістичних засадах і зростаючим усвідомленням значущості творчості В.Сухомлинського у світовій педагогіці. Проблеми гуманістичної педагогіки В.Сухомлинського присвячені дослідження українських вчених - М.Антонця, І.Бега, А.Бика, А.Богущ, Л.Бондар, М.Вашуленка, Л.Дехтяренко, І.Зязюна, Н.Калініченко, В.Кузя, О.Пехоти, Н.Побірченко, Є.Родчанина, О.Савченко, О.Сухомлинської, М.Сметанського, Г.Файзуліна, Б.Хижняка, М.Ярмаченка, російських науковців – М.Богуславського, В.Риндак, М.Мухіна, С.Соловейчика та інших, дослідників зарубіжжя – М.Біблюка, С.Лашина (Польща), А.Кокеріля (Австралія), Еріки Гартманн, В.Іфферта (Німеччина), Дугласа Ларша (США), Бі Шуджі, Лі Цзихуа, Ван Ігао (Китай), Христоса Франгоса (Греція).

Формулювання цілей статті... З огляду на важливість цієї проблеми та її недостатню розробленість із позицій сучасної історико-педагогічної науки метою нашої статті є висвітлення педагогічних поглядів видатного педагога-гуманіста щодо проблеми формування громадянської позиції школярів, критичне переосмислення результатів його творчих підходів і наукових здобутків та визначення їх цінності для педагогічної науки і практики роботи в освітніх закладах України.

Виклад основного матеріалу... Методологічним підґрунтям громадянського виховання молоді є погляди й думки відомих українських педагогів Г.Ващенко, Б.Грінченка, О.Духновича, І.Огієнка, С.Русової, Г.Сковороди, К.Ушинського. Погляди В.Сухомлинського про особливу роль громадянського виховання у формуванні особистості школяра приваблюють своєю неординарністю

й актуальністю. Зазначимо, що в українській педагогічній спадщині і XIX, і XX століть є суттєвий теоретико-практичний доробок, присвячений культивуванню і реалізації різних складових формування особистості громадянина, в якому знайшли відображення виховні ідеали певного історичного часу – зокрема доби визвольних змагань (націонал-патріот), радянського періоду (політичне свідомий інтернаціоналіст), нинішнього етапу незалежного державного розвитку (патріот, який сповідує загальнолюдські цінності) тощо. До тих невмирущих педагогічних скарбів, які й нині мають могутню силу і залишаються джерелом корисних ідей, належать твори Василя Сухомлинського. У статті „З чого починається громадянин” він стверджує: „...Громадянин виростає там, де є почуття обов’язку перед людьми”. І нині актуальною є його концепція громадянського виховання памолоді. Видатний педагог вважав, що „виховання – це передусім ідейне виховання, формування ідеології. А ідеологія людини залежить від того, що вона думає і як думає, які події, люди, явища хвилюють її, до чого вона прагне, що вважає добром і що – злом” [7, с.365].

Згідно з сучасними уявленнями, громадянськість як риса особистості, передбачає усвідомлення людиною своїх прав і обов’язків щодо держави, суспільства [1, с.75], і це, в свою чергу, відображається у наявності почуття відповідальності за їх становище. Громадянське виховання покликане формувати в молоді моральну і правову культуру, внутрішню потребу діяти для блага соціуму. Реформування виховної галузі, яке відбувається нині, ставить за мету широке впровадження гуманістичних і демократичних принципів розвитку підростаючих поколінь. Такі принципи складають основу особистісно орієнтованого підходу до виховання маленької людини, який покликаний забезпечити пріоритетність вибору нею свободи і соціальної відповідальності як своїх життєвих принципів. Однак, на нашу думку, в сучасних, особливо європейських підходах до впровадження громадянської освіти переважає раціоналістичний вектор, звернений до свідомості дитини, а не до її почуттів. Тому ми переконані, що перенесення акцентів на емоційне наповнення методики запровадження громадянської освіти дасть продуктивніший результат. Джерелом практичних ідей у цьому аспекті є праці Василя Олександровича.

Для В.Сухомлинського громадянськість - складна ідейно-моральна якість людини. Найповніше цю проблематику видатний педагог розробив у працях „Як виховати справжню людину”, „Методика виховання колективу”, „Сто порад учителеві”, „Народження громадянина”. „Громадянськість, – запевняв Василь Олександрович, – це насамперед відповідальність, обов’язок – та вища сходинка в духовному житті людини, на якій вона віддає себе служінню ідеалові” [4, с.415].

Окремі параграфи своєї праці „Методика виховання колективу” вчений присвячує формуванню ідейно-громадянських переконань колективу й кожного його члена, бесідам про громадянськість. Особливу увагу В.Сухомлинський радить звертати на взаємостосунки, *що* розвивають і утверджують почуття громадянської відповідальності, а саме:

- інтелектуальні стосунки. Це робота в предметних гуртках під керівництвом старшокласників. Інтелектуальні взаємостосунки – найміцніші, найтриваліші зв’язки між старшими і молодшими школярами, завдяки їм збагачується духовне життя колективу;
- ідейно-виховні стосунки. Вони тісно пов’язані з інтелектуальними, але тут на перше місце виступає турбота про суспільну активність, громадянську діяльність, спрямовану на утвердження громадянської гідності. Кожен вихованець має передати свої ідейні громадянські переконання молодшим товаришам, щоб їхня участь у громадському житті була водночас турботою про духовне збагачення інших людей. В ідейно-виховних взаєминах на перше місце виступає утвердження однією людиною ідейних переконань у свідомості, діяльності й поведінці іншої. Почуття громадянської відповідальності – це продуктивні ідейно-виховні та навчально-трудова стосунки;
- виховна цінність трудових стосунків полягає у тому, що громадянські ідеї втілюються в конкретній праці, знаходять свій вияв у взаємній відповідальності;
- самодіяльно-творчі та ігрові взаємини. Однією з важливих форм цієї діяльності є відпочинок. Від того, чим він насичений, як організовується, значною мірою залежить життя вихованців. Але всі взаємостосунки – „тільки азбука, перші елементарні уроки громадянськості”, „перша школа громадянської відповідальності людини за людину” [4, с.420].

Через усі твори В.Сухомлинського проходить червоною ниткою ідея виховання дітей у душі високої громадянськості, тобто усвідомлення своєї відповідальності за все, що відбувається в країні. „Учений-педагог визначив основні складові громадянськості особистості: знання, переживання, вчинки. Як цілісне особистісне утворення громадянськість включає емоційну культуру особистості (патріотичні, гуманні, правові, екологічні почуття) і громадянські якості (громадянська самосвідомість, гідність, совість, мужність, почуття громадянського обов’язку та громадянської відповідальності). „Громадянська діяльність, як стверджує видатний педагог, – це така праця, таке напруження фізичних і духових сил, коли для людини особистим, моїм, дорогим, рідним стає те, що належить не їй особисто, а громаді, колективу, суспільству... Громадянське

виховання – це виховання на громадянських ідеях. А ідеї – то святині, здобуті, вистраждані людством, їх не повторюють щодня і на кожному кроці... Раджу всім, причетним до виховання: як вогню, бійтеся тієї гри в ідейність, яка, на жаль, буває в школі і про яку, на сором школі й педагогіці, газети інколи пишуть як про досягнення в ідейному громадянському вихованні” [7, с.361]. Видатний педагог стверджував, що протягом усіх років навчання в школі учням слід давати не лише систему знань з основ наук. Передусім дітей треба вчити жити, вчити найважливішої мудрості буття – громадянськості. „Громадянськість – це насамперед відповідальність, обов’язок – та вища сходинка в духовному житті людини, на якій вона віддає себе служінню ідеалові” [8, с.29]. Під громадянським вихованням він розумів складну, спрямовану діяльність, що забезпечувала становлення й розвиток свідомості, почуття власної гідності, мужності й патріотизму. У праці „Методика виховання колективу” він виділив низку взаємин у шкільному середовищі, що розвивають і утверджують почуття громадянської відповідальності. Це інтелектуальні, ідейно-виховні, навчально-виховні, самодіяльно-творчі та ігрові стосунки. У „Розмові з молодим директором школи” В.Сухомлинський дає мудру пораду: „...займіться перспективою становлення людини-громадянина”, адже „дитина, якій сьогодні сім років, яка несміливо переступає поріг школи і виводить у зошиті кружечки і палички, через десять років, на ваших очах стане громадянином” [9, с.559]. Однією з форм виховання ідейно-громадянських переконань колективу й особистості в Павлівській середній школі були розмови про громадянськість, які Василь Олександрович називав бесідами, їх проводили протягом навчання дітей у школі з 1-го по 10-й клас, але не частіше як двічі на чверть. Виховна суть бесід, на думку педагога, полягає в тому, що вони викликають у вихованця бажання бути хорошою, справжньою людиною, а мета - в тому, щоб довести до учня розуміння величі, духовної краси, героїзму, благородства, відданості високим ідеалам і на цій основі утвердити в ньому почуття самоповаги й великої відповідальності за все, що він робить і що належить йому робити в майбутньому [4, с.429]. У бесідах найчастіше йшлося про життя, боротьбу, про героїв Великої Вітчизняної війни, про речі, які мали не тільки „зворушити, схвилювати, а й уразити, взяти за живе”. Вчителі прагнули донести до свідомості молодших дітей моральну красу й доблесть не лише тих, чий імена відомі всьому світу, а й громадян свого села, району. Таке розкриття громадянськості мало велике виховне значення. Директор Павлівської середньої школи вважав, що вихованець стає громадянином тільки тоді, коли він живе долею Вітчизни, коли з гордістю, хвилюванням і захопленням пізнає героїчну історію свого народу.

„У працях В.Сухомлинського поширене звернення до етичної категорії обов’язку, що тісно пов’язана з відповідальністю, совістю, самосвідомістю як моральними характеристиками діяльності людини. У його тлумаченні обов’язок - універсальне, етично значуще поняття. Воно є одним із тих, які становлять основу теорії виховання громадянина, розробленої павлівським педагогом: „Чим більше людських доль входить у мое життя..., тим більше я переконуюся, що серцевиною людини, її стовповим коренем, від якого все залежить і все починається, є обов’язок, усвідомлення і переживання людською особою свого обов’язку перед Вітчизною, перед пам’яттю і моральними цінностями народу, перед іншою людиною – її долею, радощами, щастям, життям, народженням і смертю” [6, с.475]. Поняття обов’язку Василь Олександрович називає „моральною серцевиною” етичних принципів і норм поведінки, а людина високого обов’язку проголошується педагогом метою виховання.

Намагаючись осмислити закономірності становлення почуття обов’язку в дитячій душі, В.Сухомлинський з власного педагогічного досвіду вивів кілька супутніх якостей, рис характеру, формування яких сприяє розвитку цього почуття. Це, насамперед, вдячність і благородство, які стають особистими переконаннями лише у процесі багаторазового вираження й повторення. А початок цих почуттів закладається у ставленні дітей до батьків або тих, хто виконує їхні функції. Педагог був переконаний, що гармонія між хочу і повинен може скластися лише через вираження і утвердження людини у високому людському обов’язку, „бо не вмійючи відчувати залежності свого щастя від праці інших людей, вона нездатна переживати почуття вдячності – а це є джерелом, яке наповнює почуття обов’язку” [6, с.478].

В.Сухомлинський справедливо стверджував, що моральна відповідальність покладається на людину не тільки тому, що особистість може діяти інакше, ніж цього вимагають право і мораль, а й тому, що вчинки і дії людини ґрунтуються на певних цінностях і нормах, причому добровільне їх виконання є її обов’язком. Докладаючи на людину відповідальність, суспільство розраховує, що цим самим воно виховує її в потрібному напрямі. У цьому розумінні моральна відповідальність особистості – це важливий регулятор поведінки людей у суспільстві, який орієнтує їхню діяльність в ім’я суспільних цілей. Спираючись на досвід багаторічних спостережень за духовним розвитком дітей від молодшого віку до зрілого, В.Сухомлинський стверджував, що свідомість відповідальності контролює поведінку людини, урівноважує особистісні й громадські інтереси.

Моральна відповідальність ґрунтується на внутрішньому переконанні самої особистості, на її самосвідомості, почуттях і волі. Це робить моральну відповідальність найефективнішим засобом у регулюванні не лише моральної, а й інших галузей громадського життя. На думку видатного педагога, справжня суть відповідальності полягає не в природі окремої людини, а в стосунках її із суспільством. Відповідальність – це процес взаємодії особистості й суспільства. Справді, людині постійно доводиться приймати рішення, робити вибір. Але при цьому слід мати на увазі, що, здійснюючи вибір, вона не відривається від суспільства, від людей, а навпаки, встановлює нові зв'язки з ними.

Василь Олександрович прагнув до єдності громадянських думок, почуттів і діяльності, аби почуття, переживання знаходили своє виявлення у благородних учинках, у праці для людей, суспільства, Вітчизни. Підлітковий вік учений називає новою, особливою сходинкою до моральної й громадянської зрілості. „Задовго до зрілості, – зазначає він, – наш підліток повинен жити громадянськими думками й прагненнями. Справжнє громадянське виховання у процесі навчання починається там, де думка надихає, пробуджує й утверджує прагнення до морального ідеалу” [11, с.330]. „Як вихователь – класний керівник і викладач гуманітарних предметів – я прагнув, щоб у підлітків розвивалося, загострювалося громадянське бачення світу” [10, с.434]. Громадянське бачення світу вчений вважав живою плоттю і кров'ю моральності.

Виховання громадянської гідності особистості В.Сухомлинський називає однією з найтошних сфер впливу на духовний світ підлітка. Зазначаючи, що педагог має зробити все для того, аби вихованець відчував себе активною особистістю, здатною впливати на суспільний розвиток, учений-гуманіст наголошує: „Громадянські почуття – це найвищі й найблагородніші порухи душі, вони звеличують людину, утверджують у ній суспільну свідомість, честь, гордість. Громадянські почуття є головним джерелом моральної чистоти. Людині, в якій глибоко розвинене почуття громадянської гідності, властиве особливе бачення світу; все, що відбувається навколо неї, вона розглядає через призму громадянської значимості: те, що, здавалося б, не стосується її особисто, входить у її душу як особисте” [5, с.520-521]. Важливо, зазначає В.Сухомлинський, домагатися того, щоб кожний вихованець у роки дитинства й отрочтва пройшов уроки громадянського піклування про інтереси народу, щоб він переживав за те, що особисто його нібито не стосується. Учений має на увазі працю для людей – для колективу, суспільства, народу. У Павлівській середній школі прагнули до того, щоб суспільно вагома праця починалася в ранньому дитинстві й упродовж років – в отрочстві і ранній юності – сприяла моральному збагаченню, становила саму суть просування по шляху до громадянської зрілості.

Виховання громадянської гідності особистості В.Сухомлинський називає однією з найтонших сфер впливу на духовний світ підлітка. Зазначаючи, що педагог має зробити все для того, аби вихованець відчував себе активною особистістю, здатною впливати на суспільний розвиток, учений-гуманіст наголошує: „Громадянські почуття – це найвищі й найблагородніші порухи душі, вони звеличують людину, утверджують у ній суспільну свідомість, честь, гордість. Громадянські почуття є головним джерелом моральної чистоти. Людині, в якій глибоко розвинене почуття громадянської гідності, властиве особливе бачення світу; все, що відбувається навколо неї, вона розглядає через призму громадянської значимості: те, що, здавалося б, не стосується її особисто, входить у її душу як особисте” [5, с.520-521].

В.Сухомлинський відзначає, що почуття громадянської честі і гордості починається з естетичної насолоди моральним вчинком. У підлітковому віці це почуття осягається свідомістю, розумінням ідейної суті морального благородства. Естетичне переживання моральної краси вчений вважає важливою умовою пізнання суспільної величі людини. Вплив на духовний світ підлітка в тому й полягає, щоб естетична насолода моральною красою зливалася з пізнанням людини-громадянина.

Висновки... Таким чином, творчість Василя Олександровича Сухомлинського багатопланова й різноманітна. Його ідеї, думки і рекомендації витримали випробування життям, знайшли творче застосування в практиці тисяч освітян і здатні слугувати наступним поколінням. Об'єктивний критичний аналіз педагогічної спадщини видатного українського педагога дає корисні матеріали для вдосконалення сучасної виховної практики, в основу якої необхідно покласти формування у дітей емоційно вмотивованої соціальної відповідальності і почуття суспільного обов'язку, тобто тих моральних пріоритетів громадянина, які докладно обґрунтовано видатним педагогом. Сформованість зазначених етико-педагогічних понять є своєрідним показником соціальної зрілості молоді людини, а тому в сучасну епоху вони набувають аксіологічного значення.

Виховати громадянина сучасної України – означає сформувати в нього комплекс особистісних якостей і рис характеру, що є основою специфічного способу мислення та спонукальною силою повсякденних дій, вчинків, поведінки. Серед них: патріотична свідомість, громадянська

відповідальність, готовність захищати Батьківщину і працювати для її розвитку, підвищувати міжнародний авторитет; повага до Конституції, законів держави, правових норм; досконалі знання і володіння державною мовою; повага до батьків, свого родоводу, до традицій та історії рідного народу; дисциплінованість, працьовитість, завзятість, почуття дбайливого господаря своєї землі, піклування про її природу, екологію; гуманність, шанобливе ставлення до культури, традицій, звичаїв національних меншин, які проживають в Україні; висока культура міжнаціонального спілкування [2, с.32]. Тому виховання нової людини, людини з високою громадянською свідомістю, яка навіть ціною власного життя здатна відстоювати інтереси нації, держави, – найважливіше завдання нашої школи. Успішно розв'язати ці проблеми зможуть лише соціальне активні й суспільне відповідальні, високодуховні, патріотично настроєні, здатні до саморозвитку й самопізнання особистості.

Список використаних джерел та літератури:

1. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
2. Ігнатенко П. Громадянське виховання учнів в умовах українського державотворення / Ігнатенко П., Косарева Н., Поплужний В. // Рідна школа. – 1996. – № 3. – С. 31–50.
3. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності // Шлях освіти. – 2000. – № 3. – С. 7–13.
4. Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори : у 5-ти т. – Т. 1. – К. : Рад. шк., 1976. – С. 403–639.
5. Сухомлинський В. О. Виховання громадянина / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5-ти т. – Т. 3. – К. : Рад. школа, 1976. – С. 283–657.
6. Сухомлинський В. О. Виховання обов'язку / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5 т. – Т. 5. – К. : Рад. школа, 1977. – С. 472–489.
7. Сухомлинський В. О. З чого починається громадянин / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори : у 5 т. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 5. – С. 359–366.
8. Сухомлинський В. О. Проблема виховання всебічно розвинутої особистості / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори : у 5 т. – К. : Рад. школа, 1976. – Т. 1. – С. 55–206.
9. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором школи / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори : у 5 т. – К. : Рад. школа, 1976. – Т. 4. – С. 393–628.
10. Сухомлинський В. О. Сто порад учителеві / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5 т. – Т. 2. – К. : Рад. школа, 1976. – С. 419–654.
11. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5 т. – Т. 2. – К. : Рад. школа, 1976. – С. 149–416.

Анотація

V.V.Prysakar

Формирование гражданской позиции личности в педагогическом наследии В.Сухомлинского

В статье анализируются взгляды В.Сухомлинского о месте и роли гражданской позиции в структуре формирования личности школьника. Автором осуществлена попытка обоснования своевременности концепции воспитания гражданина, разработанной выдающимся украинским педагогом.

Ключевые слова: *гражданское воспитание, гражданское сознание, гражданская позиция, гражданское достоинство, гражданский долг, гражданская ответственность, гражданская деятельность.*

Summary

V.V.Prysakar

Formation of Civil Position of Personality in Pedagogical Heritage of V.O.Sukhomlyns'kyi

V. Sukhomlyns'kyi's views of place and role of civic attitude in the structure of pupils personality forming are analysed in the article. Author made an attempt of originalty proving of person's upbringing conception developed by outstanding Ukrainian teacher.

Key words: *civic upbringing, civic consciousness, civic attitude, civic dignity, civic duty, civic responsibility, civic activity.*

Дата надходження статті:

„2” вересня 2011 р.

Воспитание у младшего школьника уважительного отношения к миру в педагогическом наследии В.А.Сухомлинского

В данной статье анализируется педагогический потенциал произведений для детского творчества В.А. Сухомлинского в воспитании уважительного отношения к близким, окружающему миру, животным. Дается анализ программно-методических разработок по чтению для учащихся начальной школы с учетом включения произведений В.А. Сухомлинского.

Ключевые слова: уважение, уважительное отношение, произведения для детского чтения В.А. Сухомлинского, воспитательная задача.

Произведения В.А. Сухомлинского – это сказки, рассказы, притчи об отношении детей к бабушке и дедушке, отцу и маме, о жизни одиноких пожилых людей. Именно *уважительное отношение* к старшим, согласно В.А. Сухомлинскому, является основой всех нравственных чувств личности. Почитание старших, забота о них, уважительное отношение к их труду, осторожное и нежное отношение к матери, уважение к отцу и восхищение им, чуткое и бережное отношение к бабушке и дедушке, к одиноким престарелым людям – неперемное условие развития всех высоких гражданских чувств личности, воспитания высокой культуры человека. В ряде произведений педагога вскрываются недостатки родительского воспитания, уродующие душу ребенка, порождающие самовлюбленность, крайний эгоцентризм (3).

Каждая сказка или рассказ В.А. Сухомлинского содержит в себе несколько воспитательных задач, которые учитель будет творчески разрешать в каждой конкретной ситуации в соответствии с определенными целями. Кроме того, немаловажное значение при работе с детьми имеет учет нравственного, эмоционального уровня развития детей, степени их готовности к восприятию.

Воспитание у младшего школьника уважительного отношения к родителям средствами художественной литературы – процесс сложный, тем более что и само понятие уважения многогранно. Это и отзывчивость, и стремление помочь, действительно посочувствовать, а иногда и пожертвовать тем, что у тебя есть (4).

Воспитание уважения начинается с воспитания жалости, сочувствия, сострадания. Детская жалость – это ступенька на пути воспитания человечности. Она может проявляться в отношении к другому ребенку, к взрослому, к животному, к цветку, который необходимо поливать.

Не следует думать, что чтением одного или нескольких произведений В.А. Сухомлинского можно сразу воспитать у ребенка доброту и отзывчивость, но вызывать в нем человеческое участие, душевное волнение возможно.

Начиная работу над произведениями педагога, необходимо учитывать особенности младшего школьного возраста, располагать материал по мере его усложнения. *Критериями дифференциации произведений В.А. Сухомлинского по классам (на основании теории развивающего обучения В.В. Давыдова)* могут выступать следующие положения (3, с.98).

В *первом классе* произведения В.А. Сухомлинского предполагают раскрытие „открытой” нравственной идеи (без подоплеки). То есть упор делается на преобладание на данном возрастном этапе наглядно-образного мышления. Взаимодействие педагога с детьми осуществляется, как правило, на уровне беседы в процессе ознакомления с предлагаемыми произведениями.

Во *втором классе* в произведении допускается „легко скрытая” идея, которая раскрывается автором. Из сюжета учитель выявляет тему произведения вместе с детьми на начальном уровне развития логического мышления. При работе с произведениями дети совместно с учителем начинают сравнивать сюжетные линии.

В *третьем классе* продолжается работа на материале первого и второго годов обучения. В урок вводятся произведения с ярко выраженной воспитывающей ситуацией. Ребенок начинает ассоциировать свои действия с тем, о чем говорится в произведении (начальная стадия рефлексии). Упор делается на преобладание словесно-образного мышления.

В *четвертом классе* учителем продолжается работа на основе опыта предыдущих лет обучения, но содержание произведений усложняется тем, что дети начинают ассоциировать свои действия с абстрактно-образными героями (животные, растения).

Произведения В.А. Сухомлинского следует подбирать таким образом, чтобы у детей постепенно развивалось абстрактно-образное мышление. В сказках и рассказах, наряду с воспитывающими ситуациями, можно наблюдать более глубокий нравственный смысл. В

произведениях автор через образы различных животных демонстрирует особенности взаимодействия людей, целую гамму человеческих чувств.

Все произведения В.А. Сухомлинского для детского чтения можно распределить по разделам: 1) для рассказывания детям; 2) для пересказывания; 3) для развития детской самостоятельности. В последнем разделе могут быть помещены произведения, рекомендуемые для игр-драматизаций, чтения в лицах, сюжетно-ролевых игр.

Проанализируем особенности произведений по разделам (3, с.99-100).

Произведения для рассказывания детям. К данным произведениям относятся, в первую очередь, сказки, созданные В.А. Сухомлинским. Сказки, вводя детей в круг необыкновенных событий, превращений, происходящих с героями, учат гуманному, доброму отношению к людям, показывают высокие чувства и стремления. Также в раздел могут быть включены рассказы, которые, на наш взгляд, наиболее доступны детям для восприятия на слух. Как правило, это произведения, отличающиеся близкой ребенку тематикой.

Для того чтобы донести до маленьких слушателей все неповторимое художественное своеобразие сказки, ее идею, учитель должен тщательно подготовиться к рассказыванию. В процессе рассказывания необходимо следить за плавностью речи и выразительностью интонаций, передающих отношение рассказчика к героям и событиям.

Произведения для пересказывания детьми. В этом разделе могут быть помещены небольшие рассказы, имеющие идейно-эстетическую ценность, отличающиеся простотой построения, художественной выразительностью. Пересказывание литературных произведений – эмоциональная деятельность учителя. Она обогащает речь ребенка, оказывает положительное влияние на его эстетическое, умственное и нравственное развитие.

В процессе пересказывания углубляется понимание детьми мыслей и чувств, выраженных автором, взаимоотношений героев, развивается способность понимать образный язык, находить верные интонации, выражающие отношение рассказчика к героям, их поступкам.

Произведения для развития детской самостоятельности. Сказки и рассказы, включенные в данный раздел могут способствовать активизации воображения ребенка и стать источником содержания детской игры.

На основе выбранных произведений детям предлагаются две группы игр:

- игры-драматизации;
- творческие игры по мотивам художественных произведений.

В игре-драматизации ребенок участвует в разыгрывании готового текста. В играх по мотивам произведений дети, используя сюжет, могут по-своему, творчески его изменять и развивать.

Игры-драматизации имеют большое воспитательное значение. Выполняя ту или иную воспитательную роль, ребенок на какое-то время становится носителем высоких моральных и духовных качеств своего героя, что является ценным для нравственного воспитания его личности.

Игры-драматизации бывают разных видов:

- чтение в лицах;
- разыгрывание сюжета с использованием настольного театра;
- разыгрывание сюжета с использованием атрибутов, выполненных самими детьми.

В последнем случае игре предшествует подготовительный этап, во время которого дети рисуют декорации, лепят из пластилина фигурки детей и животных, предметы мебели и т.д. Этот вариант особенно ценен, так как позволяет вовлечь всех детей в самую разнообразную творческую деятельность.

Для того чтобы игра-драматизация прошла успешно, дети должны хорошо запомнить содержание произведения, понять его идейный замысел. С этой целью учитель после первичного чтения текста беседует с детьми о прочитанном, рассматривает иллюстрации, затем чтение повторяется (столько раз, сколько требуется в данной конкретной ситуации).

К возрастным особенностям психологического развития младшего школьника относятся такие положительные черты, как отзывчивость, любознательность, непосредственность, доверчивость. Важной возрастной особенностью является *подражательность* – младшие школьники стараются подражать взрослым и сверстникам, а также героям любимых книг. Положительные примеры для подражания можно найти в художественной литературе. При помощи рассказа на этическую тему может быть представлен идеальный образец, пример нравственного поведения, психологически достаточно близкий детям, чтобы взволновать их, вызвать стремление подражать этому примеру, равняться на него в своем поведении. Поэтому младший школьный возраст представляет большие возможности для воспитания нравственного сознания и поведения. Податливость и известная внушаемость младших школьников, их доверчивость, склонность к подражанию, – на все это необходимо опираться в воспитании уважительного отношения к старшим. Богатейший

потенціал в вихованні данного качества содержать произведения для детского чтения В.А.Сухомлинского.

Глубочайшая эрудиция, знание быта, традиций и культуры украинского народа, богатый жизненный опыт помогли педагогу создать художественные миниатюры, отличающиеся выразительностью, пластичностью. Мир сказок, рассказов, легенд и притч населен персонажами и событиями, привычными и понятными детскому разуму. Часто художественная миниатюра В.А.Сухомлинского несет в себе ситуацию нравственного выбора, который либо поставлен, либо разрешен педагогом.

Новое прочтение В.А. Сухомлинского сегодня, когда со школы сняты оковы казенной педагогики (а многое в терминологии Учителя определялось тем, что он вынужден был вольно или невольно оглядываться на ее постулаты), будет все в большей степени открывать еще не осознанные до конца идеи великого педагога-гуманиста.

Список использованной литературы:

1. Рындак В. Г. Уроки Сухомлинского / В. Г. Рындак. – [2-е изд., доп.]. – М. : Педагогический вестник, 2003. – 340 с.
2. Рындак В. Г. Учитель Сухомлинский: уроки на завтра / В. Г. Рындак. – Оренбург : Изд-во ОГПУ, 2008. – 512 с.
3. Рындак В. Г. Младший школьник и близкие ему люди: воспитание уважительного отношения : учеб. пособ. / В. Г. Рындак, О. С. Тимофеева. – Оренбург : Изд-во ОГПУ, 2004. – 264 с.
4. Сосновская О. В. Литературное чтение в начальной школе / О. В. Сосновская. – М. : Начальная школа, 2003. – № 9. – С. 15.
5. Сухомлинский В. А. Хрестоматия по этике / В. А. Сухомлинский ; сост. О. В. Сухомлинская. – М. : Педагогика, 1990. – 304 с.
6. В. А. Сухомлинский: о воспитании / сост. С. Л. Соловейчик. – М. : Политиздат, 1975. – 177 с.

Анотація

В.Г.Рындак

Виховання у молодшого школяра шанобливого ставлення до світу в педагогічній спадщині

В.О.Сухомлинського

У даній статті аналізується педагогічний потенціал творів для дитячої творчості В.О.Сухомлинського у вихованні шанобливого ставлення до близьких, навколишнього світу, тварин. Дається аналіз програмно-методичних розробок з читання для учнів початкової школи з врахуванням включення творів В.О. Сухомлинського.

Ключові слова: пошана, шанобливе ставлення, твори для дитячого читання В.О.Сухомлинського, виховне завдання.

Summary

V.G.Ryndak

Upbringing of Respectful Attitude to the World of a Primary Schoolchild in Pedagogical Heritage of V.O.Sukhomlyns'kyi

In the given article the pedagogical potential of products for V.O. Sukhomlyns'kyi's children's creativity in education of the valid relation to relatives, world around, animals is analyzed. The analysis of programmno-methodical workings out on reading for pupils of elementary school taking into account inclusion of products of V.O.Sukhomlyns'kyi is given.

Keywords: respect, respectful attitude, works of V.O.Sukhomlyns'kyi's for children's reading, educational problem.

Дата надходження статті:

„17” серпня 2011 р.

УДК 372+37(477)(09)

Т.М.РІЗАК,

директор НВК „Пролісок”

(м.Ужгород)

Впровадження ідей В.О.Сухомлинського у спеціалізованому навчально-виховному комплексі „Пролісок”

В статті розглянуті ідеї громадянського виховання та соціалізація особистості дитини в умовах спеціалізованого навчально-виховного комплексу „Пролісок”.

Ключові слова: соціалізація дитини, навчально-виховний комплекс, громадянське виховання.

В умовах сьогодення комплекс „загальноосвітній навчальний заклад – дошкільний навчальний заклад” поступово стає гуманізованою і відкритою моделлю школи XXI століття. Це передбачає педагогічне керівництво виховними силами соціального довкілля, координацією їх виховних зусиль, педагогічну просвіту української родини.

Сучасні вчені Л.В. Артемова, А.М. Богуш, І.Д. Бех, В.Г. Кремень, В.Г. Кузь, О.Я. Савченко наголошують на необхідності визнати активними суб'єктами виховного процесу не тільки

особистість дитини, але і педагога, і батьків, і суспільство в цілому. Для ефективної соціалізації підростаючого покоління необхідна узгодженість між сім'єю і соціально-етнічним довкіллям. Важливою умовою цієї узгодженості є наявність спільної системи цінностей. Саме вона становить зміст соціалізації дитини в сім'ї та у школі, визначаючи ефективність їх взаємодії у національному вихованні В.О. Сухомлинський постійно нагадував педагогам: „На дитину впливає багато людей і явищ життя, на неї впливають мати, батько, шкільні товариші, так зване „вуличне середовище”, прочитані книжки й переглянуті кінофільми, про які ви й не знаєте, зовсім не передбачувана зустріч з людиною та ін. Вплив на дитину може бути позитивним і негативним. Трапляються сім'ї, в яких важка, гнітюча обстановка накладає відбиток на все життя людини. Місія школи, наше з вами найважливіше завдання, дорогий колего, – боротися за людину, переборювати негативні впливи і давати простір позитивним” [4, с.420]. В умовах функціонування спеціалізованого навчально-виховного комплексу „Пролісок” увага акцентується на соціальному розвитку дітей, на розширенні та збагаченні їхнього соціального досвіду в процесі спілкування в різновіковій групі не тільки з однолітками, але й зі старшими та молодшими товаришами, з сусідськими дітьми тощо. Різні соціально-педагогічні ситуації – спонтанні або створені педагогами – сприяють створенню відносин взаємодопомоги, необхідності застосування знань і вмінь, збільшення досвіду спілкування, діяльності, розширення пізнавальних мотивацій. Отже, особливістю діяльності спеціалізованого навчально-виховного комплексу „Пролісок” є не тільки виховання і навчання дитини, а і її соціалізація шляхом створення виховного соціально-культурного довкілля.

Науковці та педагоги-практики помітили особливу атмосферу у колективі, який складається з дітей різного віку. Спільні інтереси, нахили, здібності дітей і складають основу виховного взаємовпливу. У конкретній діяльності проявляють діти, дошкільнята і молодші школярі, свої особисті нахили, вміння. Старші, як правило, проявляють свої вміння, навички, більшу вправність, досконалість, що є предметом захоплення молодших за віком школярів, слугує для них взірцем для наслідування – близьким, доступним, зрозумілим. „Виховний ефект різновікового колективу полягає у тому, що під впливом яскравого позитивного прикладу дитина, підліток усвідомлює, якою людиною вона хоче стати, у них з'являється прагнення досягти ідеалу, взірця” [4, с.596].

Досліджуючи проблему організації виховного процесу у спеціалізованому навчально-виховному комплексі „Пролісок”, ми найперше звернули увагу на вирішальний фактор виховання – взаємини у колективі, ступінь їх гуманізації. У цьому комплексі „Пролісок” має особливі можливості через те, що у досліджуваному комплексі об'єднуються не тільки школярі, але й дошкільнята, взаємини між якими можуть досягти високого рівня позитивного нюансування. Ядром цих взаємин в комплексі „Пролісок” як системі є різновікові стосунки, які дають змогу культивувати у молодших повагу до старших, а в старших – турботу про молодших, що забезпечують природний процес передачі досвіду старших молодшим. Отже, з утвердженням „Школи – дошкільної установи” дошкільне виховання стає першою ланкою загальної освіти, крім того, дошкільнята отримують у комплексі „Пролісок” належну фізичну, інтелектуальну, психологічну підготовку до школи, чим пояснюється найнижчий показник шкільної тривожності у дошкільнят.

Дошкільник спокійно приймає статус школяра і без страху перед невідомим переходить з дитсадківської лави за шкільну парту, про що писав В.О.Сухомлинський у своїй відомій праці „Серце віддаю дітям”, В організації різновікового спілкування між членами колективу спеціалізованого навчально-виховного комплексу „Пролісок” неминуче враховуються, стають складниками педагогічного процесу у ньому особливості громадянського фактора.

Сьогодні велика кількість педагогів, вихователів, учених стурбовані реальним станом справ у системі громадянського виховання молоді. Великою мірою громадянськість дитини залежать від позиції учителя, дошкільного педагога, їхніх громадянських якостей, національного характеру, патріотичної свідомості, громадянського світогляду. Вивчення особливостей орієнтування вихователів на утвердження прав і свобод дітей показало, що, в цілому схвалюючи ідеї Конвенції прав дитини, на практиці педагоги недостатньо володіють методикою правовиховної роботи як з дошкільниками, так і з батьками. Лише невеликий відсоток практичних працівників активно шукають новітні підходи до організації громадянського виховання, Поки що в державі відсутні науково обґрунтовані засади забезпечення права дитини на здоров'я, його зміцнення, охорону її життя, необхідні соціально-психологічні умови розвитку, формування як особистості і громадянина демократичного суспільства.

Науковці (Л. Артемова, А. Богуш, І. Кононко, В. Кузь, Т. Поніманська) стверджують, що громадянське виховання має починатися уже в дошкільному віці. На думку І. Беха, громадянськість особистості досить складне психологічне утворення. Тому, роздумуючи про

громадянське виховання, його доцільно розглядати як таке, що поєднує в собі патріотичне, правове та моральне виховання особистості.

Отже, саме життя ставить завдання – виховувати дітей як громадян, які люблять свою Батьківщину – Україну, свій народ, мають національну самосвідомість, гуманістичну мораль, знають свої права і свободи, вміють ними керуватися у своїй життєдіяльності.

Громадянське виховання передбачає формування в особистості відповідального ставлення до сім'ї, до інших людей, всього народу і Батьківщини. Громадянин має добросовісно виконувати не тільки конституційні закони й власні суспільні обов'язки, привносити свою частку у процвітання нашої країни. В умовах сьогодення важливо, щоб кожен відчував відповідальність за долю усєї планети, якій загрожують різноманітні катастрофи і усвідомлював себе громадянином планети Земля.

Практика підтверджує, що саме у дітей дошкільного та молодшого шкільного віку формується такий важливий процес як громадянське виховання. Творчі, відповідно підготовлені педагоги вміло проєктують розвиток громадянських якостей дітей – і прагнуть, щоб їхні вихованці не тільки усвідомлювали певні морально-правові категорії, а й емоційно переживали певні громадянські норми поведінки.

Досвід нашої роботи показує, що педагогічна майстерність педагогів здатна перетворити складні категорії громадянського виховання у цілком доступні для дітей поняття.

На нашу думку, важливою і своєрідною щаблюною засвоєння дитиною досвіду гуманізму, громадянської поведінки, моральних норм, громадянських цінностей, установок, вимог, притаманних сучасному суспільству став саме спеціалізований навчально-виховний комплекс „Пролісок”.

Список використаних джерел та літератури:

1. Бех І. Д. Концепція виховання особистості / І. Д. Бех // Рідна школа. – 1991. – № 5. – С. 40–47.
2. Бех И. Д. Нравственность личности: стратегия становления / И. Д. Бех. – Ровно : Редакционно-издательский отдел управления по печати, 1991. – 146 с.
3. М'ясоїд П. А. Загальна психологія : навч. посіб. / П. А. М'ясоїд. – К. : Вища школа, 2000. – 476 с.
4. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5-ти т. / В. О. Сухомлинський – Т. 2. – К. : Рад. школа. – 670 с.

Анотація

Т.М.Ризак

Воплощение идей В.А.Сухомлинского в специализированном учебно-воспитательном комплексе „Подснежник”

В статье рассмотрены идеи общественного воспитания и социализация личности ребенка в условиях специализированного учебно-воспитательного комплекса „Подснежник”.

Ключевые слова: социализация ребенка, учебно-воспитательный комплекс, общественное воспитание.

Summary

T.M.Rizak

Embodiment of Sukhomlyns'kyi's Ideas in a Special Education Center „Snowdrop”

The article deals with ideas of public education and socialization of a child in a special education center „Snowdrop”.

Keywords: socialization of a child, educational complex, public education.

Дата надходження статті:

„2” вересня 2011 р.

УДК 37.035(051):292 В.О.Сухомлинський (477)(045)

В.В.РОЗГОН,

аспірантка

(м.Івано-Франківськ)

Гуманістичні ідеї виховання В.О.Сухомлинського на сторінках науково-педагогічних часописів

У статті проаналізовано гуманістичні погляди В.О.Сухомлинського на виховання дітей у закладах освіти та в сім'ї. Зазначені основні науково-педагогічні часописи, в яких були опубліковані статті й твори великого педагога.

Ключові слова: гуманізм, публікація, педагог, наукова преса, моральні цінності.

Теоретична, літературно-педагогічна творчість і практична діяльність видатного українського педагога Василя Олександровича Сухомлинського (1918-1970) увійшла до історії вітчизняної педагогічної думки помітною сторінкою. Його педагогічні, публіцистичні та літературні праці й учительський досвід значно вплинули на практичну діяльність дитячого садка та школи, збагатили педагогіку України новими положеннями і думками.

Основні праці В.О. Сухомлинського розпорошені по газетних і журнальних публікаціях, немало їх зібрано і упорядковано в численні тематичні збірки та у тритомному і п'ятитомному (українською й російською мовами) виданнях вибраних творів „невтомного” трударя педагогічної ниви”.

Твори В.О. Сухомлинського відомі у виданнях різними мовами народів світу від болгарської до японської; його спадщина розглядається (вивчається) в провідних університетах і педагогічних інститутах Європи, окремі статті та уривки з фундаментальних праць друкуються в педагогічних журналах Польщі, Німеччини, Чехії, Словаччини, Румунії, Австрії, Іспанії, Фінляндії та інших країн.

Слід зазначити, що педагогічні погляди В.О. Сухомлинського сформувалися в ході й унаслідок натхненної клопіткої учительської праці (розпочав викладати рідну мову і літературу у Васильківській, потім Зибківській школах Онуфріївського району в 1935 р. і скінчив свій шлях 2 вересня 1970 року на посту директора Павлівської середньої школи), творчої діяльності вченого (кандидат педагогічних наук з 1955 р.), заслуженого вчителя України, члена-кореспондента кількох педагогічних академій. Тож основні праці відомого і визнаного у світі педагога увібрали в себе і частку його практичної діяльності, в якій, як зворотний зв'язок, апробувалися провідні теоретичні висновки В.О. Сухомлинського як вченого, педагога-експериментатора, учителя-новатора.

У численних педагогічних виданнях більшості країн світу з'являються популярні чи критично-аналітичні статті, розвідки, окремі брошури і навіть книги, присвячені теоретичній спадщині й практичній діяльності визначного педагога, а в Україні складається своєрідна школа сухомлинознавства, що об'єднує авторів праць про Добротворця – Василя Олександровича Сухомлинського.

У педагогічну науку Василь Олександрович прийшов у 50-х роках минулого століття. З 1952 року він почав активно друкуватись у науково-педагогічних журналах „Радянська школа”, „Українська мова в школі”, „Народное образование”, „Советская педагогіка”, „Семья и школа”, „Дошкільне виховання”. Його статті перекладалися молдавською, вірменською, грузинською, казахською та іншими мовами народів СРСР, друкувалися в НДР, Польщі, Югославії, Румунії, Болгарії.

У 1955 році В.О. Сухомлинський успішно захистив у Київському державному університеті ім. Т.Г. Шевченка кандидатську дисертацію „Директор школи – керівник навчально-виховної роботи” на здобуття вченого ступеня кандидата педагогічних наук. Наступного року вийшла його перша монографія „Воспитание коллективизма у школьников”, а згодом одна за одною побачили світ книги „Трудовое воспитание в сельской школе”, „Виховання в учнів любові і готовності до праці”, „Педагогічний колектив середньої школи”, „З досвіду роботи сільської школи”, „Воспитание коммунистического отношения к труду”, „Виховання моральних стимулів до праці у молодого покоління”, „Виховання радянського патріотизму у школярів”, „Система роботи директора школи”. Дані публікації висвітлювалися на сторінках науково-педагогічних часописів. Почали видаватись книги в перекладі за кордоном.

Ім'я В.О. Сухомлинського як ученого, автора наукових праць стало широко відомим. У 1957 році його обрали членом-кореспондентом АПН РРФСР, а у 1968 році – членом-кореспондентом Академії педагогічних наук СРСР. У 1958 році йому присвоєно звання „Заслужений вчитель УРСР”. У 1959 році Василь Олександрович був делегатом з'їзду вчителів УРСР, а у 1960 році брав участь у роботі Всеросійського з'їзду вчителів. Цього ж року його нагороджено орденом Леніна. В.О. Сухомлинський - автор 41 монографії і брошур, більше 600 статей, 1200 розповідей і казок. Загальний тираж його книг складає близько 4 млн.екземплярів на різних мовах світу [2, с.20].

Особливо плідними і яскравими в житті В.О. Сухомлинського були 60-ті роки, коли повною мірою розкрився його блискучий самобутній талант педагога-дослідника, керівника школи, вченого, публіциста. Саме тоді він написав найкращі книги, статті, твори для дітей.

У роки „хрущовської відлиги” В. Сухомлинський активно відстоював, практично реалізовував і широко пропагував нову філософію освіти, яка базувалась на ідеях демократизації, гуманізації, орієнтації на особистість дитини як неповторну індивідуальність. Твори цього періоду життя присвячені вихованню особистості, формуванню духовного світу дітей: „Як ми виховали мужнє покоління”, „Вірте в людину”, „Духовний світ школяра”, „Людина неповторна”, „Моральні заповіді дитинства і юності” та ін. За кожною працею – глибокі роздуми, педагогічні дослідження, аналіз, нерідко велике нервово напруження.

Одним із перших у вітчизняній педагогіці Василь Олександрович довів, що гуманізм – це обов'язкова риса творчої педагогіки. Принцип гуманізму пронизує всю творчість педагога і є основою гармонійного розвитку особистості. В його педагогічній діяльності гуманізація навчання і виховання стала головною стратегічною лінією. Вчений вважав, щоб стати справжнім

вихователем, треба пройти школу сердечності, тобто пізнати серцем все, чим живе та про що думає вихованець. Педагог переконливо стверджував, що виховання гуманізму, людяності здійснюється через творення людям добра [5, с.501].

Вищеозначеній проблемі присвячено більшість робіт В.О. Сухомлинського. На його думку, ідея людяності насамперед реалізується через розвиток всіх потенціальних, інтелектуальних і фізіологічних можливостей особистості. Всебічно розвинена особистість втілює в собі повноту і гармонію сил, здібностей, пристрастей, потреб, які визначають моральну, ідейну, громадянську, розумову, творчу, трудову, естетичну, емоційну та фізичну досконалість. Педагог наголошував, що працюючи над втіленням в практику ідеї всебічного розвитку ніколи не можна досягти однакової межі інтелектуального збагачення, пізнання та духовного удосконалення. Ця нерівність визначається природою дитини, її родинним оточенням, соціальним середовищем. Зрештою цю нерівність відчувають і самі діти, і часто у них, особливо під впливом наслідків навчання, з'являється почуття меншовартості. Як гуманіст, В.О. Сухомлинський засуджував діяльність вихователів і учителів, яка змушує дітей так себе почувати. Кожна людина повинна бути щасливою, вважає педагог, і в цьому їй має допомогти дитячий садок та школа. Духовне життя школи або дошкільного закладу та їх вихованців не повинні обмежуватися самими успіхами в оволодінні навчальною програмою. Для того, щоб сформувати культуру бажань необхідно, вважав В.Сухомлинський, навчити дітей азбуці моральної культури.

У праці „Як виховати справжню людину” подається моральний ідеал, який увібрав у себе найкращі риси менталітету українського народу. В ній розкриваються конкретні принципи, істини, повчання, настанови, рекомендації тощо. Подаються вони у вигляді правил „Десять не можна”, „Дев'ять негідних речей” та 14 Законів дружби, що складають азбуку моральної культури. В ній розкриваються зміст і методика виховання у дітей любові до Батьківщини, ставлення до людей і обов'язку перед ними, ставлення до батьків, рідних, близьких, розуміння життя, добра і зла в ньому, виховання високих моральних якостей і норм поведінки. Автор у цій праці вперше у вітчизняній педагогіці глибоко розкриває суть таких понять, як людяність, патріотизм, відповідальність, гідність, терпимість, тактовність і т. ін. На конкретних прикладах подається методика утвердження в юних душах почуття совісті, сорому, справедливості, скромності, щедрості, милосердя [1, с.6].

На думку В.О.Сухомлинського, – одна з найскладніших і найгостріших проблем, над якими треба працювати і в теоретичному, і в практичному планах – це проблема виховання моральних цінностей засобами слова, адже слово вихователя, як інструмент впливу на душу вихованця, нічим не замінити.

Вплив слова вчителя на дітей з метою виховання у них моральних цінностей великою, мірою залежить від емоційної культури самого вчителя. Справжній майстер – вихователь дає моральну оцінку вчинкам і поведінці учнів не спеціально дібраним гострим слівцем. А насамперед емоційним відгінком звичайних слів. В.О. Сухомлинський наводить приклад фразою „Як недобре ти зробив”. Він зазначає, що ці слова, сказані одним учителем, пробуджують у вихованця прикрість, глибокі докори сумління навіть збентеження, а сказані іншим – вони не пробуджують ніяких почуттів, сприймаються байдуже. Перший учитель відзначається емоційною культурою, якої неможливо навчитися спеціально, вона якнайтісніше пов'язана з моральною культурою, людяністю, чуйністю душі. У другого вчителя слово „знелюднене”, і цю порожнечу вчитель часто намагається заповнити криком. У дитячих садках та школах багато таких „вчителів (вихователів)”, які володіють лише однією нотою емоційної гами – обуренням! Вони, вважає Василь Олександрович, гідні глибокого жалю, оскільки їхній виховний вплив на учнів дорівнює нулю. [10, с.322]

Висока гуманістична позиція В.О. Сухомлинського виявилася і в його ставленні до сім'ї. Він вважав, що гармонійний, всебічний розвиток можливий лише за умови, коли школа і сім'я будуть діяти одноставно і стають одностайними у спільній роботі. У багатьох своїх творах педагог показав як розвиток особистості залежить від культури батька й матері, як пізнаються людські стосунки і суспільне оточення на прикладі батьків [3, с.17].

Уперше в педагогіці В.Сухомлинський обґрунтував неповторну концепцію, яка базується на глибокому психологічному аналізі сімейних відносин, принципах гуманізму, визнанні дитини вищою цінністю, визначив місце сім'ї в цілісному процесі формування особистості, розробив і перевіряв на практиці ідею співдружності сім'ї і школи у вихованні дітей тощо. Його наукові напрацювання, практичний досвід були і залишаються базовими для подальшого розвитку теорії і практики сімейного виховання в Україні.

„Сім'я в нашому суспільстві, – писав В.Сухомлинський, – це первинний осередок багатогранних людських відносин – господарських, моральних, духовно-психологічних, естетичних, виховних. Однак могутньою виховною та облагороджуючою силою для дітей вона стає

тільки тоді, коли батько і мати бачать високу мету свого життя, живуть в ім'я високих цілей, що звеличують їх в очах дитини" [4, с.414]. В.Сухомлинський глибоко досліджує внутрішній світ дитини, закономірності її розвитку, залежність формування її мотивів, потреб, інтересів, ціннісних орієнтацій від впливу сімейного середовища, зусиль вихователя і вихованців.

Мету сімейного виховання педагог формулював у дусі тих вимог, які ставляться перед загальною системою виховання особистості взагалі. Адже зусилля сім'ї, дитячого садка і школи мають діяти в одному напрямі. Не потребує доказів і той факт, що В.Сухомлинський високо підніс роль і значення сім'ї у вихованні підростаючого покоління. У величезному педагогічному доробку українського педагога важко навіть знайти праці, в яких би він не оспівував, не опоетизовував сім'ю, не піклувався її проблемами. Вражає не тільки наукова виваженість і переконливість його тверджень і висновків, але їх емоційність і художність [8].

Виховання дітей, наголошує Сухомлинський, вимагає від батьків величезного напруження сил, веде не лише до гармонійного розвитку дітей, але й до самовизначення батьків, утвердження їх людської гідності. „Є десятки, сотні професій, спеціальностей, робіт, - зазначає педагог, - один буде залізницею, інший зводить житло, третій вирощує хліб, четвертий лікує людей, п'ятий шие одяг. Та й найуніверсальніша, найскладніша і найблагородніша робота, єдина для всіх і водночас своєрідна, неповторна в кожній сім'ї – це творення людини" [4, с.413].

Успіх досягнення поставленої мети В.Сухомлинський безпосередньо пов'язував із пріоритетністю в підході батьків до виконання своїх виховних обов'язків: „Яка б у вас відповідальна, складна, творча робота не була на виробництві, – знайте, що вдома на вас чекає така ж відповідальна, так ж складна, така ж тонка робота – виховання дитини. Скрізь вас можна замінити іншим працівником – від сторожа на тваринницькій фермі до міністра; справжнього ж батька не замінить ніхто. І якщо перед вами вибір – іти завершувати роботу, за яку – ви це точно знаєте – вас представлять до високої нагороди, чи йти до школи, рятувати сина, з яким нещастя, – ідіть до школи, рятуйте сина" [4, с.411].

Виховання дітей – це віддавання духовних сил. Людину ми творимо любов'ю – любов'ю батька до матері і матері до батька, любов'ю матері і батька до людей, глибокою вірою в красу і гідність людини. Чудові діти виростають у тих сім'ях, де батько і мати по-справжньому люблять одне одного і водночас люблять і поважають людей. „Я відразу бачу дитину, в якій батьки глибоко, сердечно, красиво, віддано люблять одне одного. У цієї дитини – мир і спокій в душі, глибоке душевне здоров'я, щиросердна віра в добро, віра в красу людську, віра в слово вихователя" [4, с.413]. Вплив сім'ї на дитину настільки великий, що людина відчуває, несе в собі протягом усього життя. Починає дитина пізнавати світ людини з батька і матері, далі учитель разом із батьком і матір'ю веде її по першій стежці життя, потім у дію вступають інші виховні інституції, активізується процес саморозвитку.

В.Сухомлинський займався різноманітними проблемами сімейного виховання. Серед них – сім'ї і сімейне виховання у житті дитини, формування її як особистості. Педагог із нових позицій підходить до оцінки життєвої позиції і ролі дитини в сім'ї. Діти в сім'ї – це не тільки слухняні виконавці волі батьків і старших, вони рівноправні члени сім'ї, активні учасники всіх сімейних справ, вони можуть чинити взаємний позитивний вплив на сім'ю, поведінку батьків і старших, їх ставлення до своїх сімейних і громадських обов'язків. Вони не повинні відчувати своєї нерівності, неповноцінності, приниженої гідності. В.Сухомлинський активно відстоював право дітей втручатися в сімейні справи. Він указував на необхідність єдиних уявлень у батьків щодо виховання дітей, а звідси випливає єдність їх вимог.

Особливу роль педагог відводив матері. В.Сухомлинський у своїй школі створив культ матері, дух високого ставлення до жінки. Мати для В.Сухомлинського була джерелом людського життя і краси, найсвятішим і найпрекраснішим у житті людини. У розумі, почуттях, душевних пориваннях матері полягають перші витoki моральності. Розумна, духовно багата, горда людина, яка вміє дорожити своєю духовною володаркою і повелителькою в сім'ї. Від її авторитету залежить авторитет інших членів сім'ї.

Значну роль В.Сухомлинський відводив батьку. Його роль визначалася єдиним словом – відповідальність. Справжній батько – особистість сильна, яскраво виражена, людина мужня і мудра. Мужність чоловіка, батька, на думку В.Сухомлинського, полягає в умінні захищати і оберігати жінку і дітей. Могутня духовна сила виховання закладена в тому, що діти вчаться дивитися на світ очима батька, вчаться у батька поважати, шанувати матір, бабусю, жінку. „Батько прийшов з роботи – і перше, про що він запитує – як здоров'я його бабусь – матері і жінки" [4, с.410].

Найперша умова існування щасливої родини – любов між батьками. „Подружня любов – це ті найтонші корінці, що живлять дерево батьківської і материнської мудрості. Любити дружину – це значить шанувати її, берегти, боготворити її, вірити розумом і серцем, що вона – найкраща з усіх

жінок світу, тому що вона твоя дружина і мати твоїх дітей, отже, не зраджуй її навіть у думці” [4, с.413].

Немає для батька і матері більшої радості, чим подяка їх дітей, і немає нічого гіршого для материнського і батьківського серця, ніж відчуття байдужості, невдячності. Невдячний син, невдячна дочка – у народній етиці це найгостріше, найглибше осудження людських вад. „Якщо ви, батьки і матері, прагнете, щоб ваш син хотів бути хорошою людиною, дорожив своєю гідністю, щоб слово і воля батьківські і материнські були для нього непорушним законом, – навчіть його в дитинстві бачити все дерево життя – від найтонших коренів до відмираючих гілок, які відходять у небуття”. Повага народжується із спільності духовного життя батька, матері, дітей. Повага – це не просте знання занять батьків. „Нерідко буває, що син надто вже добре розуміє, скільки здоров'я, енергії вкладає в нього мати, але безсердечно, байдуже ставиться до неї. Поважати батьків – це означає виявляти в чомусь самого себе, бачити себе в чомусь” [4, с.445].

На думку В.Сухомлинського, батьки, які все дозволяють своїм дітям, позбавляють їх щастя, яке неможливо купити, продати, передати в спадок і т.д. Не треба задовольняти всі потреби і бажання дитини, а необхідно їх окультурювати. „Культура людських бажань – це стовпова дорога сімейного виховання. Ми переконуємо матерів і батьків, що дати дітям щастя – це зробити їх бажання морально виправданими”.

У сім'ї найтоншими доторканнями батька і матері до дитячого серця і розуму пишеться наймудріша, найскладніша і водночас найпростіша – тому, що вона доступна кожному батькові і матері – сторінка книги, яка називається суспільством.

У процесі сімейного виховання у дитини формуються основні цінності, якими вона має дорожити, – любов до батьків, рідних, взаємоповага, бажання прийти на допомогу у будь-яку хвилину. Діти вчаться цінувати бажання і прагнення батьків. Любов дітей до матерів і батьків – це радість затрати духовних сил в ім'я того, щоб принести щастя улюбленій людині.

У багатій спадщині В.О. Сухомлинського окремо слід виділити неперевершений засіб впливу на дітей – педагогічні казки, які окремими виданнями були опубліковані після смерті їх автора. Педагогічні казки В.О. Сухомлинського – дивосвіт малят, розкритий очима мудрого наставника, який не повчає дітей, не спонукає чи заохочує їх, а просто йде поруч радіючи разом з ними кожному новому відкриттю.

Педагогічні казки В.О. Сухомлинського нібито опосередковано, непомітно зовні, але активно й ефективно виховують у дітей дошкільного і молодшого шкільного віку найкращі людські почуття, формують перші навички людяності у взаєминах один між одним. Тому й досі продовжують публікувати повчальні казки видатного педагога на сторінках педагогічної преси, а саме в журналах „Дошкільне виховання”, „Дошкольное воспитание”, „Палітра педагога”, „Рідна школа”, „Початкова школа” та багатьох інших.

В цілісному вигляді гуманістичні педагогічні ідеї В. О. Сухомлинського вперше викладені в „Етюдах про комуністичне виховання” (1967). Ось найголовніші з них: довіра й повага до дитячої особистості, погляд на навчальну діяльність школярів як на насичений творчими відкриттями процес пізнання та самопізнання, обмеження сфери впливу колективу на особистість, виховання без покарань, велика роль слова та особистості вчителя для дитини. Вищезначені погляди Сухомлинського на виховання викликали обурення з боку офіційної педагогіки, тому праця „Етюди про комуністичне виховання” були піддані нищівній критиці (Б. Ліхачов, В.Кумарін, Л.Гордін, В. Коротов), а сам Василь Олександрович звинувачений у проповіді „абстрактного гуманізму”.

Позбавлений можливостей відстоювати свою позицію в педагогічній пресі через відмову друкувати його статті, в умовах цькування В. О. Сухомлинський продовжує розвивати свої ідеї в таких загальновідомих творах, як „Серце віддаю дітям” (1968 – НДР, 1969 – Україна), „Павлівська середня школа” (1969), „Народження громадянина” (1970).

Ось основні ідеї, які розвивав Василь Олександрович у своїх працях:

- любов до дитини;
- розвиток творчих сил кожної окремої особистості в умовах колективної співдружності;
- культ природи, природа як найважливіший засіб виховання почуття прекрасного і гармонії;
- розробка демократичних педагогічних засобів і методів навчання й виховання (повага, заохочення, опора на позитивне, моральне покарання);
- звернення до внутрішнього світу дитини, опора на її сили, внутрішній потенціал;
- розвиток ідеї „радість пізнання”, тобто емоційне сприйняття процесу навчання;
- демократизація структури управління навчально-виховним процесом у школі (психологічний і педагогічний семінари, школа для батьків тощо) [11, с.384–385].

Ці положення були підпорядковані ідеї комуністичного виховання. При цьому комунізм виступає у В.О. Сухомлинського як суспільство щасливих, гармонійно розвинених людей, де

панують високоморальні відносини, утверджується соціальна справедливість, розвивається висока духовність. Водночас він говорить і про суспільні вади. Суперечності, що виникають між запланованим виховним впливом та стихійним впливом навколишнього середовища, видатний педагог називає „педагогічним дисонансом” і наголошує: „Чим різкіший дисонанс між передбаченими та ненавмисними засобами виховання, які являють собою середовище для формування суспільних інстинктів людини, тим важче виховувати, тим важче формувати те, що в практиці зветься голосом совісті” [9, с.300].

Життєва та науково-педагогічна дорога В.О.Сухомлинського ніколи не була встелена трояндами. Чимало проблем виникало з публікацією творів, автору радили їх доповнити, переробити. Нерідко редакторські висновки та рецензії на його книги рясніли різного роду звинуваченнями, але Василь Олександрович намагався відстояти свої принципи, іноді був змушений іти на поступки, доповнюючи книги і статті цитатами класиків марксизму-ленінізму, політичних діячів, посиланнями на матеріали партійних з'їздів тощо.

Педагогічна спадщина видатного педагога має різноплановий, багатоаспектний характер. Акумулюючи найкращі надбання класичної вітчизняної і зарубіжної педагогіки, В.О. Сухомлинський на основі узагальнень тривалого широкомасштабного експерименту запропонував неординарні підходи до вирішення актуальних проблем навчання і виховання. І не випадково з роками не згасає, а, навпаки, зростає інтерес до педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського не лише в Україні, а й у світі.

Список використаних джерел та літератури:

1. Барабаш С. Б. Філософія серця, або гуманізм Василя Сухомлинського / С. Б. Барабаш // Дзеркало тижня. – 2001. – № 39.
2. Ковальчук В. І. Спогади про В. Сухомлинського / В. І. Ковальчук. – К. : Рад. школа, 1990.
3. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка / В. О. Сухомлинський // Рад. школа. – К., 1978.
4. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори : у 5 т. – К., 1977. – Т. 5. – С. 410–414.
5. Сухомлинський В. О. Вибрані твори / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1976. – Т. 4. – С. 501.
6. Сухомлинський В. О. Вибрані твори / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1976. – Т. 1. – С. 501.
7. Сухомлинський В. О. Вибрані твори / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1976. – Т. 1. – С. 612.
8. Сухомлинський В. А. Мудрость родительской любви / В. А. Сухомлинский. – М. : Молодая гвардия, 1988. – 303 с.
9. Сухомлинський В. О. Народження громадянина / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори : у 5 т. – К., 1987. – Т. 3. – С. 300.
10. Сухомлинський В. О. Слово вчителя в моральному вихованні / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори : у 5-ти т. – Т. 5. – К., 1977. – С. 321–330.
11. Сухомлинський В. О. Школа і природа / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори : у 5 т. – К., 1977. – Т. 5. – С. 549.

Анотація

В.В.Розгон

Гуманістическіе ідеї виховання В.А.Сухомлинського на сторінках науково-педагогічних журналів

В статті проаналізовані гуманістическіе погляди В.А. Сухомлинського на виховання дітей в установах освіти і в сім'ї. Вказані основні науково-педагогіческіе журнали, в котрих були опубліковані статті і твори великого педагога.

Ключевые слова: *гуманізм, публікація, педагог, наукова преса, моральні цінності.*

Summary

V.V.Rozgon

Humanistic Ideas of Upbringing of V.O.Sukhomlyns'kyi at the Pages of Scientific-Pedagogical Magazines

This article analyzes the humanistic views of Vasyl' Sukhomlyns'kyi as for children's education in educational institutions and in families. Also, this article tells us about the main scientific and educational magazines, which published articles and works of the great teacher.

Keywords: *humanism, publication, teacher, scientific press, moral values.*

Дата надходження статті:

„1” вересня 2011 р.

Художні твори Василя Сухомлинського для дітей як джерело виховання цінностей

У статті висвітлено роль рідного слова як виразника національних і загальнолюдських цінностей: вічності і цінності життя, відносності часу і простору, гуманізму і толерантності, етики поведінки, краси, любові до рідної землі, Батьківщини тощо. Розкрито джерела літературної творчості педагога; рекомендації щодо застосування художніх творів В.Сухомлинського на уроках читання.

Ключові слова: цінності, літературна творчість В.О. Сухомлинського, виховання словом, тематика творів для дітей, уроки-роздуми, уроки-діалоги.

У сучасному світі нарощуються кризові явища у сфері людських відносин, все гострішими стають проблеми з утвердженням загальнолюдських і національних цінностей. Це стосується як країн з „молодою демократією”, так і тих, які мають репутацію розвинених.

Розвиток високих технологій, швидкі темпи виробництва товарів, поряд з позитивами, сприяють формуванню суспільства споживачів, де у гонитві за новими товарами, послугами, насолодами чимало людей забувають про свою людську сутність.

У 21 столітті людство постало перед цивілізаційною кризою, зумовленою перш за все невідповідністю темпів розвитку матеріальної і духовної культури, що спричинює дегуманізацію людського суспільства. І як свідчать події останнього часу цей розрив стає загрозою виживання людини як у духовному, так і екологічному вимірах. Тому все більшої актуальності набувають пророчі настанови В.О. Сухомлинського, висловлені наприкінці 60-х років минулого століття: „Світ вступає в століття Людини. Більше, ніж будь-коли, ми зобов’язані думати тепер про те, що ми вкладаємо в душу людини”. Найважливішими завданнями вчителів педагог вважав: ...по-перше, дати учням певний запас знань, а по-друге, навчити своїх вихованців постійно, все життя поповнювати і збагачувати свої знання, навчити *самостійно користуватися цінностями із скарбниці людської культури* (курсив наш). Якщо здійснення першого завдання стало предметом постійної уваги школи і громадськості, то до другого мало хто ставиться серйозно. А втім саме від його здійснення, – підкреслював учений, – величезною мірою залежить майбутній розвиток особистості, багатство відносин між людьми [1, с.252].

У вихованні цінностей загальнолюдської культури педагог вважав незамінною роль рідного слова. Переконаність Василя Олександровича у великій силі слова, як могутнього інструмента виховання цінностей, ґрунтувалася на тому, що він сам чудово володів українською мовою, умів захопити своїми думками усіх, хто спілкувався з ним, слухав, читав його твори.

У спадщині педагога знаходимо низку статей про могутню силу слова: „Слово вчителя у моральному вихованні”, „Слово до спадкоємця”, „Слово до батьків”, „Слово до учнів” (див. зміст 5 тому) та ін. Виховна сила слова, за Сухомлинським, залежить від педагогічного світогляду вчителя і його комунікативної культури. Ці дві умови тісно зв’язані. У працях педагога йдеться про різні аспекти комунікативної культури вчителя: любов до рідної мови, етика спілкування, багатство мови, точність, виразність, залучення усної народної творчості, виховання у дітей захоплення красою української мови та ін.

Василя Олександровича турбувало те, що „... уміння виховувати словом було і – поки що, на жаль, залишається ахіллесовою п’ятою теорії і практики нашого виховання. Слабкість багатьох, дуже багатьох учителів у тому, що слова їх не доходять до тих, до кого вони звернені...” [1, с.251]. Тому вчений радить учителям „... якщо ви прагнете, щоб ваше виховання стало мистецтвом, відточуйте слово. Шукайте в невичерпній скарбниці нашої рідної мови перлини, які запалюють вогник у дитячих очах. Знаходьте найтонші відтінки на багатобарвній палітрі народної мудрості, говоріть дітям красиво про красу навколишнього світу” [1, с.7].

Як же „запалити цей вогник” у дитячих очах, як розкрити дитячу душу до добра, краси, справедливості? Спираючись на свій величезний педагогічний досвід, глибоке розуміння світу дитинства, знаючи безмежну довіру дітей до вчителя, Василь Олександрович поступово створює **авторську педагогічну систему виховання і розвитку молодших школярів засобами художнього слова, яке він уважав найкращим виразником складних морально-етичних ідей.**

Ця система була інноваційним явищем педагогічної дійсності того часу, вона стимулювала інноваційний рух вчителів початкових класів впродовж наступних десятиліть. Назвемо основні ознаки, які її характеризують.

1. Передусім інноваційною була методологічна позиція педагога, який відійшов від класової моноідеології і шукав гуманістичні засоби „піднесення особистості” навіть найменшого вихованця у складних умовах сільського життя. Результатом його методологічної рефлексії стало переконання, що прийняття загальнолюдських цінностей дітьми не повинно відбуватися через диктат вимог і примусу. Звернення до їхніх почуттів, народження думки у діалозі з вчителем, з ровесниками, спільне осмислення життєвої ситуації – ось ґрунт для щирих дитячих слів, роздумів, залучення їх до співтворчості, заохочення морального вчинку.

2. Інноваційним явищем постала змістова основа педагогічної системи, тобто ті художні твори, які прояснювали дітям сутність найважливіших цінностей життя, орієнтували у життєвих смислах. Як відомо, на той час до дитячих бібліотек переважно потрапляла література, що ілюструвала цінності класового, закритого суспільства.

В.О. Сухомлинський вперше у радянській педагогіці почав створювати *філософію для дітей*. Підкреслимо, хоча йдеться про філософію для дітей, але за змістом, глибиною і обсягом охоплення понять, вона зовсім не дитяча, бо у змісті творів розкриваються тією чи іншою мірою загальнолюдські, національні, колективні, індивідуальні цінності життя і філософські смисли.

Конкретизуємо це положення, звертаючись до творів В.О. Сухомлинського. В них на зрозумілих дитячому мисленню сюжетах розкриваються смисли найважливіших духовних скарбів людства: любов до матері, цінування життя, пошанування старших, бережливе ставлення до природи, зв'язок із своїм родоводом, своєю Батьківщиною, любов до рідної мови, книги як джерел мудрості та ін.

У багатьох творах розкривається значущість моральних цінностей в контексті близьких для дітей життєвих ситуацій спілкування з ровесниками та іншими людьми у найближчому оточенні. Їх зміст є дуже важливим для набуття дітьми соціального досвіду, розвитку моральних почуттів (співпереживання, милосердя, доброти, турботи, розкаювання), відповідальності, прогнозування наслідків своїх вчинків. В.О. Сухомлинський писав: „Не можна відгороджувати дітей від навколишнього світу кам'яною стіною. Не можна позбавляти учня радощів духовного життя. Духовне життя дитини повноцінне лише тоді, коли вона живе у світі гри, казки, музики, фантазії, творчості. Без цього вона засушена вітка” [2, с.67-68]. Саме тому таке велике значення надавав педагог урокам мислення у природі, створенню дітьми описів, казок. „За роки навчання в початковій школі я тисячу разів воджу своїх вихованців до джерел краси. Це уроки бачення прекрасного. Діти вчать бачити, вслухатися в музику навколишнього світу, розуміти його, милуватися ним”, – пише Василь Олександрович [3, с.410].

3. Органічний зв'язок змісту творів з життям: з усною народною творчістю, з народними традиціями, рідною природою, побутом українського села, родини. Цей зв'язок увиразнює виховну ідею. Він виявляється різнопланово: у тематиці творів, у виборі дійових осіб, використанні слів-символів української мови. Прокоментуємо останнє положення, звертаючись до змісту творів. Наприклад, ідейний задум автор передає через такі слова – образи рослин: *барвінок, верба, тополя, вишня, дуб, калина, квітка, конвалія, ромашка, трава, яблуко*, які дуже часто використовуються у фольклорі.

Яким багатозначним і новим постає в уяві дитини образ яблука у творах: „Яблуко з осіннього саду”, „Яблунька і літо”, „Яблуко на верхівці”, „Бабусина яблуня”, „Зламана яблунька”, „Яблуко для бабусі”, „Червоне яблечко на вершині яблуні” та ін. Через цей знайомий кожній дитині образ Василь Олександрович залучає дітей до осмислення найважливіших морально-етичних цінностей: добра, відповідальності, обов'язку, любові до матері, працелюбності. Так само проникливо звертається педагог до дітей, будуючи сюжети творів, використовуючи інші слова-символи української мови: *серце, людина, совість, соловей, криниця, сонце, поле, коліска, лелека, ластівка, рушник, зозуля*. Кожне з цих слів наче асоціативний код народної пам'яті і моралі. Неважко помітити, що вони є інструментами народної педагогіки, які часто використовуються у казках, прислів'ях, загадках, піснях.

Засвоєння слів-символів розвиває дитяче мислення разом з інтелектуальними, моральними і естетичними почуттями, розкриває малюкам джерела виникнення думки і слова. „Я тисячу разів переконувався: без поетичного, емоційно-естетичного струменя неможливий повноцінний розвиток дитини” [2, с.47]. Особливого значення педагог надавав народним казкам. „Завдяки казці дитина пізнає світ не тільки розумом, а й серцем. І не тільки пізнає, а й відгукується на події і явища навколишнього світу, виявляє своє ставлення до добра і зла. З казки бере дитина перші уявлення про справедливість і несправедливість” [2, с.177].

4. Сюжет і структура творів В.Сухомлинського для дітей відрізняються низкою художніх особливостей, які засвідчують їхню самотність, образне втілення чіткої виховної ідеї. Зауважимо основне.

Майже в усіх творах (оповіданнях, казках, етюдах) сюжет дуже чіткий, читач може відразу зрозуміти, де, коли і як довго відбувалась подія; скільки дійових осіб; хто вони. Основою сюжетів є опис короткотривалих ситуацій спілкування і взаємодії між дітьми, дитиною і батьками, учнями і вчителями, між казковими істотами тощо, у процесі якого постає значуща морально-етична або пізнавальна проблема. Націленість сюжету на таку проблемність часто підказують заголовки текстів. Наприклад, „Чому не вішаєте цього рушника, матусю?“, „Чого це дідусь такий добрий сьогодні?“, „А хто ж вам казку розповідає, бабусю?“, „Скажи людині: „Здрастуйте!“, „Найдорожче“, „Найкрасивіше і найпотворне“, „І чого це так?“, „Чому голуби прилетіли до Олега?“, „Як Павлик списав у Зіни задачу“, „Чия ж така правда“, „Кінь утік“, „Народження егоїста“ та ін. Разом з цим маємо відзначити, що моральна ідея не завжди визначається автором у тексті. У багатьох творах вона є прихованою, її сутність мають виявити читачі самостійно „у діалозі“ з автором.

Дуже важливою характеристикою текстів є їх психологізм, діалогічність. Це надає динамізму, доступності і емоційності сприймання їх змісту. Чому ж Василь Олександрович зосередився на такій формі викладу? З нашого погляду, саме такий спосіб втілення авторського задуму є оптимальним. Це дозволяє, по-перше, врахувати психологічні особливості пізнавального, мовленнєвого, емоційного розвитку дітей 5–10-річного віку, яких педагог достеменно знав; по-друге, донести головну думку доступно і переконливо; по-третє, у процесі опрацювання текстів можна використати такі прийоми активного навчання як читання в особах, драматизація, доповнення, продовження сюжету та ін.

5. Високий виховний і розвивальний потенціал художніх творів В.О. Сухомлинського для дітей все більше привертає увагу вчителів, вихователів, авторів підручників, батьків. Збірки цих творів Василя Олександровича широко використовують як у школі, так і в дошкільних закладах.

Працюючи у цьому напрямі впродовж тривалого часу, ми прагнули побудувати систему впровадження літературної спадщини педагога у зміст і методику предмета читання у 2–4 класах шкіл з українською мовою навчання. Вона передбачала передусім обґрунтування переліку творів, які необхідно відібрати для засвоєння учнями сутності базових цінностей життя. Всього відібрано і включено у зміст підручників 28 текстів, які є основою для сприймання і розуміння учнями таких цінностей: вічності і цінності життя відносності часу („Як же все це було без мене?“), призначення людини („Який слід повинна залишити людина за землі“, „Навіщо кажуть спасибі“), любові до Батьківщини („Дідова коліска“), совісті („Чого ж ти вчора не шукав моїх окулярів?“), „Кінь утік“, „Соромно перед соловейком“, „Як Павлик списав у Зіни задачу“, „Як Наталя в Лисиці хитринку купила“), доброти, милосердя („Горбатенька дівчинка“, „Усмішка“, „Про що думала Марійка“, „Покинута кошени“, „Красиві слова і красиве діло“), толерантності, права кожного на повагу і життя („Соловей і Жук“), цінність і краса праці („Найкраща лінійка“, „По волосинці“, „Гвинтик“), цінність і краса природи („Як змінюється колір снігу“, „Камінь“, „Синій світ“, „Сергійкова квітка“), цінність знань („Спляча книга“, „Горбчик і вогонь“, „Суперечка двох книг“), цінність і краса творчості („Я хочу сказати своє слово“, „Співуча пір'їнка“, „Що таке Школа під голубим небом“).

Кожна казка, кожне оповідання В.О. Сухомлинського, що включене до підручників, є основою для різнобічного виховання і розвитку читачів, спонукає їх до оцінювальних суджень, дає імпульс для саморозвитку. Важливо будувати уроки за цими творами як *уроки-діалоги*, *уроки-роздуми*, не допускати поспішних оцінних суджень, а залучати дітей до рефлексії, актуалізувати їхній життєвий досвід, придумувати для уроків емоційні девізи тощо [6, с.292-299].

У підсумку зазначимо, що літературно-художня спадщина В.О. Сухомлинського має величезний потенціал для виховання у молодших школярів найважливіших загальнолюдських і національних цінностей. Ці твори необхідно системно і цілеспрямовано використовувати на різних уроках у початковій школі. За нашим переконанням, на засадах цих цінностей має будуватися наступність у вихованні і розвитку дітей дошкільного і молодшого шкільного віку.

Список використаних джерел та літератури:

1. Сухомлинський В. О. Народний учитель / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори : у 5 т. – К. : Рад. шк. – Т. 5. – Статті. – 639 с.
2. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори : у 5 т. – К. : Рад. шк., 1977. – Т. 3. – С. 5–279.
3. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори : у 5 т. – К. : Рад. шк., 1976. – Т. 2. – С. 147–416.
4. Сухомлинський В. О. Вічна тополя: казки, оповідання. Етюди: Для молод. шк. віку / Упоряд. О. Сухомлинської; заг. ред., передм. Д. Чередниченка. – К. : Генеза, 2003. – 272 с.

5. Сухомлинський В. О. Вогнегривий коник. Казки. Притчі. Оповідання / упоряд. і передм. О. В. Сухомлинської. – [2-ге вид.] – К.: Вікар, 2008. – 200 с.

6. Савченко О. Я. Уроки-роздуми за творами Василя Сухомлинського. Методика читання у початкових класах : посіб. для вчителя / О. Я. Савченко. – К. : Освіта, 2007. – 334 с.

Анотація

А.Я.Савченко

Художественные произведения Василия Сухомлинского для детей как источник воспитания ценностей

В статье раскрывается роль родного слова как отображателя национальных и общечеловеческих ценностей: вечности и ценности жизни, отношения времени и пространства, гуманизма и толерантности, этики поведения, красоты, любви к родной земле, Родине. Раскрыты источники литературного творчества педагога, рекомендации относительно применения художественных произведений В.Сухомлинского на уроках чтения.

Ключевые слова: *ценности, литературное творчество В.О. Сухомлинского, воспитание словом, тематика произведений для детей, уроки-диалоги.*

Summary

O.Ya.Savchenko

Vasyl' Sukhomlyns'kyi's Works of Art for Children as a Source of Teaching Values

The role of native word as a reflector of national and universal values: eternity and value of life, relationa of time and space, humanism and tolerance, ethics of behaviour, beauty, love to the native land, Motherland is revealed in the article. The sources of literary creativity of the pedagogue, recommendations as for implementation of V.Sukhomlyns'kyi's works at the lessons of reading are shown.

Key words: *values, literary creativity of V.O.Sukhomlyns'kyi, teaching by the word, subject area of works for children, lessons-deliberations, lessons-dialogues .*

Дата надходження статті:

„2” вересня 2011 р.

УДК 37.013:372.04

О.В.САРАЄВА

кандидат педагогічних наук

(м.Херсон)

Погляди сухомлинців на початкову освіту

У публікації представлено погляди дослідників спадщини В.Сухомлинського на проблеми навчання й виховання молодших школярів у Павлівській середній школі. Закцентовано на кандидатських дисертаціях як одній з форм вивчення педагогічної спадщини В.Сухомлинського

Ключові слова: *сухомлинці, початкова освіта, кандидатські дисертації.*

Педагогічна система В.Сухомлинського є особливим явищем в українській педагогічній думці ХХ ст. Вона впродовж тривалого часу викликала інтерес багатьох учених, громадських діячів як на батьківщині (М.Антонець, Л.Бондар, Н.Калініченко, О.Савченко, О.Сухомлинська, В.Федяєва та ін.), так і за кордоном (М.Біблюк, М.Богуславський, А.Кокеріль, М.Мухін, В.Риндак, Ли Цзихуа та ін.).

Педагогічна система В.Сухомлинського, становить собою сукупність елементів педагогічного процесу, відображає засоби, методи, форми та прийоми досягнення поставленої мети. Вона цінна своєю цілісністю, завдяки якій набуває практичного дієвого характеру. Аналіз монографій та публікацій ученого показав, що життя, діяльність, науково-педагогічна спадщина В.Сухомлинського – це цілісна, науково-виважена, обґрунтована педагогічна система, яка була вибудована автором на основі розв'язання буденних навчально-виховних проблем упродовж 50-70-х рр. ХХ ст. У період, коли відступ від регламентованих норм трактувався як антирадянська діяльність і призводив до морального і фізичного знищення діячів.

Педагогічна система В.Сухомлинського знайшла свою реалізацію в авторській школі, що являє собою школу-комплекс, школу-родину, школу-лабораторію, школу радості і виховання справжньої всебічно розвиненої особистості, школу співдружності поколінь. Таким чином, в авторській школі Василя Сухомлинського упродовж 1948-1970 рр. були реалізовані його власні теоретичні погляди щодо управління, навчання і виховання, вироблені з урахуванням сучасних наукових надбань та вітчизняного й зарубіжного педагогічного досвіду.

Значне місце в педагогічній системі В.Сухомлинського належить навчанню дошкільнят і молодших школярів. Головним завданням навчання молодших школярів у Павлівській школі було:

- навчити дітей „читати, писати, спостерігати, висловлювати свою думку” [12, с.276];
- „щоб найперші поняття і уявлення про добро і зло, правду і неправду, гідність і негідність знайшли своє втілення в моральних стосунках між дітьми” [12, с.40].

У Павлівській середній школі складалася така система роботи в початкових класах: не оцінювати результати роботи учнів доти, доки вони не досягнуть позитивної оцінки, не навчаться працювати. Це сприяло реалізації принципу успіху у навчанні, створенню позитивного емоційного настрою, який став у Павлівші запорукою успіху учнів.

Учений зосередив також увагу на проблемі розвивального навчання молодших школярів, визначивши якісно нові факти щодо сутності і шляхів такого навчання. Василь Олександрович радив учителям за допомогою відповідного навчального навантаження і розвивального середовища прискорювати розвиток учнів, однак застерігав від перевантаження школярів. Особливо акцентував увагу Василь Олександрович на розумовому розвитку дітей, формуванні їх пізнавальної активності і самостійності в навчальній діяльності, системі подорожей до джерел думки і рідного слова, впливі навчання на фізичний і емоційний розвиток вихованців, ролі предметно-перетворювальної діяльності, спілкуванні з природою, праці і малюванні.

Починаючи з осені 1951 р., педагог розвинув та експериментально перевіряв ідею навчання дітей шестирічного віку. З шестирічками працювали по дві години на тиждень упродовж усього навчального року. Згодом групу павлівських дошкільнят батьки назвали „Школою радості”, а навесні 1952 р. вони вже „знали всі літери, писали слова, вільно читали і з нетерпінням чекали на справжні уроки – за партою” [8, с.114].

У роботі з дошкільнятами В.Сухомлинський використовував „подорожі” в природу, ігри, колективну працю. Адже головним завданням роботи з дошкільнятами педагог-новатор вважав: „вивчити як мислить кожна дитина, навчити її думати, пробудити в ній допитливість, інтелектуальні інтереси” [10, с.97].

У Павлівші уроки в початковій школі проводились у зелених класах. Для оптимального планування часу В.Сухомлинський пропонував дітям вранці (до шкільних занять) виконувати домашні завдання, а в другій половині дня читати, грати, займатися улюбленою справою, працювати на свіжому повітрі. Такий розпорядок дня, на переконання педагога, сприяв усебічному розвитку особистості.

У початкових класах, у „Школі Радості” ефективними були ті види робіт, у яких було поєднано слова вчителя, наочний образ, практичну діяльність дітей. Наприклад, складання оповідань, казок, книжок-картинок про природу, тощо.

Виховуючи молодших школярів, В.Сухомлинський широко користувався різноманітними формами, методами, прийомами і засобами. Так, драматизація казок, оповідань, байок, що спрямована на підсилення емоційного впливу навколишнього світу та розрахована переважно на дітей 7-10 років, сприяла розвитку мислення, мовлення, творчості учнів. Розумовому розвитку сприяли також олімпіади, що передбачали розв’язання арифметичних та геометричних задач, які були розраховані на дітей усіх вікових груп, і розвивали логічне та абстрактне мислення школярів. Шефство над інвалідами, літніми людьми, малюками, які через два роки підуть до школи, заклало основи ціннісних орієнтацій учнів, викликало почуття поваги, зацікавленості у результатах власної діяльності. Для учнів 1-4 класів проводилось Свято Казки з інсценуванням відомих народних і літературних казок.

Для учнів початкової школи В.Сухомлинським було створено 300 сторінок „Книги природи”: „Це – 300 спостережень, 300 яскравих картин, що закарбувалися в свідомості дітей” [11, с.129].

Метою публікації є з’ясувати погляди дослідників спадщини В.Сухомлинського на теорію і практику навчання і виховання молодших школярів.

Підходи В.Сухомлинського до навчання й виховання молодших школярів стали предметом вивчення та аналізу вітчизняних учених, громадських діячів, учителів-практиків і вперше почали висвітлюватись за радянських часів.

У контексті нашого дослідження заслуговують на увагу кандидатські дисертації як одна з форм вивчення педагогічної спадщини В.Сухомлинського. Впродовж 1977 – 1990 рр. у СРСР було захищено 28 досліджень такого типу, 3 з них присвячені висвітленню різних аспектів навчання й виховання молодших школярів.

Так, проблему організації естетичного виховання молодших школярів висвітлено Т.Будняк [4]. Дослідниця зазначає, що В.Сухомлинський розглядав естетичне ставлення особистості до світу як складну структуру, що складається з естетичного сприйняття, здібностей до оцінки, до творчої діяльності [3]. Новаторський внесок В.Сухомлинського у вирішення цієї проблеми, на думку автора дисертаційного дослідження, полягає у ставленні до естетичного виховання в початкових класах як цілісного процесу, що забезпечує фундамент подальшого розвитку дитини, її естетичне світосприйняття.

Питання виховання радянського патріотизму молодших школярів – тема дисертаційного дослідження Н.Базилевич [29]. Нею подано цілісну характеристику поглядів педагога, проаналізовано методіку виховної роботи Павлівської середньої школи й розроблену

В.Сухомлинським систему патріотичного виховання. Ми підтримуємо думку автора, що основними її компонентами були: „глибоко продуманий зміст виховної роботи, своєрідна методика, продиктована специфікою віку учнів, нові його форми, шляхи і засоби” [1, с.14]. Крім того, дослідниця, акцентує увагу на важливості для патріотичного виховання молодших школярів історико-краєзнавчої діяльності, суспільно корисної праці, позакласного читання, шкільних свят і спеціального циклу бесід про громадянськість.

Педагогічна проблема підготовки дітей до школи стала основою дисертаційного дослідження Г.Сухорукової [13]. Нею з'ясовано, що підготовка дітей до школи виступає умовою удосконалення процесів виховання і навчання в педагогічній системі В.Сухомлинського. Дослідниця переконана, що готовність до школи Василь Олександрович розумів як „складну структуру, в якій органічно поєднані фізичні, інтелектуальні, моральні та естетичні якості майбутнього школяра, що необхідні йому для оволодіння новим видом діяльності – навчанням – і становлення соціальної позиції як учня і члена колективу” [13, с.6]. Важливою складовою у системі готовності вважає дослідниця інтелектуальну готовність. Її структурними компонентами виділяє: допитливість, загальна пізнавальна активність, вміння спостерігати і виділяти головне, добре розвинуте усне мовлення і уява, вміння читати, розв'язувати задачі на кмітливість і вміння сприймати слово педагога.

У другий період розвитку впродовж 1990 – 2000 рр. в Україні та Росії було захищено 1 докторську і 17 кандидатських дисертацій, в 4 з них аналізуються ідеї В.Сухомлинського стосовно різних аспектів діяльності молодших школярів.

Проблему виховання моральних цінностей дітей молодшого віку дослідив А.Семез [9]. Він розглянув генезу моральних цінностей в історії філософсько-педагогічної думки, розкрив теоретико-практичний досвід Павлиського вчителя з даної проблеми, довів необхідність творчого застосування його педагогічної спадщини в сучасних умовах. А.Семез підкреслив, що В.Сухомлинський уперше в вітчизняній педагогіці підійшов до морального виховання з позицій гуманізму, формування дитини як неповторної особистості, індивідуальності, а виховання моральних цінностей розглядав крізь призму „внутрішніх психологічних чинників: почуття, переконання, переживання, звички, відчуття” [9, с.15].

Основні підходи В.Сухомлинського до формування творчої особистості молодшого школяра визначено Г.Бондаренком [3]. Розвиваючи свої міркування, автор показує якісну специфіку й футурологічне спрямування процесу формування творчої особистості молодшого школяра в педагогічній спадщині В.Сухомлинського, його концептуальна ідея, основні структурні елементи; подано характеристику важливих творчих якостей; визначено поняття „дитяча творчість”. Воно базується на критеріях створення учнем суб'єктивно нового у зовнішньому світі і виявлення нового в собі, розроблено модель творчої особистості молодшого школяра за В.Сухомлинським. Її складовими компонентами є пізнавальний, мотиваційний, емоційно-вольовий, конституційний.

Проблема розвитку пізнавального інтересу молодших школярів у педагогічній спадщині В.Сухомлинського стала предметом кандидатського дослідження М.Дубінки [5]. Визначену проблему автором розглянуто як складову частину гуманістичної цілісної педагогічної системи, основу якої становить творчий підхід до її реалізації в навчально-виховній роботі школи. М.Дубінка прийшов до висновку, що Василь Олександрович у своїх роботах не тільки обґрунтував важливість цілісного підходу до проблеми пізнавального інтересу в формуванні гармонійно розвиненої особистості, але й розкрив її сутність, зміст, специфіку методів і форм. Дослідник вважає, що ефективність розвитку пізнавального інтересу учнів у цій педагогічній системі залежить від отримання наступних дидактичних умов: „чіткої підготовки, організації та проведення навчально-виховного процесу загалом; наявності у школярів певного обсягу знань та сформованості основних інтелектуальних умінь і навичок необхідних для успішного оволодіння змістом середньої освіти; створення позитивного інтелектуально-емоційного клімату в процесі навчання, що сприяє атмосфері зацікавленого ставлення учнів до навчання; рівня розвитку пізнавальних сил і здібностей кожної дитини; вміння школярів самостійно осмислювати й засвоювати навчальний матеріал; наявності у змісті початкового навчання спеціальної системи пізнавальних завдань та використання проблемно-пошукових способів їх розв'язання” [5, с.13].

Процес реалізації ідеї розвивального навчання молодших школярів у творчій спадщині В.Сухомлинського розглянуто у дисертації Н.Безлюдної [2]. Дослідницею визначено розвивальне навчання як актуальну проблему експериментального дослідження. Н.Безлюдна підкреслює, що Василь Олександрович довів доцільність навчання, спрямованого на розвиток дитини як суб'єкта особистісної діяльності. Дослідницею вивчено, проаналізовано та творчо модифіковано досвід „Школи радості”, на основі чого розроблено експериментальну програму інтегрованого курсу „Уроки мислення”. В ході дослідження автором створено теоретичну модель розвивального навчання В.Сухомлинського.

Характерною ознакою розвитку сухомліністики пострадянського періоду є звернення до вивчення категорії молодших школярів. Дане твердження підкріплено захистом дисертаційних досліджень М.Дубінки, Н.Безлюдної, А.Семеза, Г.Бондаренка.

У пострадянський період у визначенні тем наукових досліджень простежується та сама тенденція, що і в радянський час: науковці шукають у спадщині В.Сухомлінського відповіді на питання сучасності. Підтримуємо думку академіка О.Сухомлінської про те, що „ідеї Сухомлінського, які не знайшли повного застосування в свій час, значно вплинули на подальший розвиток педагогічної науки і практики – вони лягли в основу широкого руху „педагогіки співробітництва”, ...ввійшли органічною складовою в сучасну реформовану початкову школу України, за ними працюють різні навчальні заклади...” [13, с.386].

На сучасному етапі сухомліністика поповнилась яскравими науковими дослідженнями. Впродовж 2001 – 2011 рр. в Україні та Росії було захищено 16 кандидатських дисертацій, 4 з них присвячено вивченню діяльності молодших школярів.

Питання реалізації принципу успіху в навчанні представлено Л.Ткачук у кандидатській дисертації [16]. Вона основі використання досвіду педагога-новатора теоретично розробила й експериментально перевірила методику досягнення успіху в навчанні. Автор довела, що Василь Олександрович розглядав його як „інтегративний компонент загальної системи освіти (формування особистості), вбачаючи його значення насамперед у максимально повній самореалізації кожної дитини, виразно виявляючи у розумінні цієї проблеми ознаки особистісно-орієнтованої системи навчання” [16, с.10]. У ході дослідження Л.Ткачук проаналізувала авторську систему В.Сухомлінського з забезпечення успіху в навчальній діяльності молодших школярів і розробила структурну модель компонентів успіху.

У цьому ж році у Кривому Розі Н.Тарапакою захищено кандидатську дисертацію [14], в якій на прикладі діяльності „Школи радості” дослідницею показано організацію поступового переходу від однієї вікової групи до іншої. Визначено, що велику роль в емоційно-естетичному розвитку дітей в спадщині В.Сухомлінського відіграють вчителі і батьки. Виділено основні засоби виховання емоційно-естетичних почуттів: природа, музика, казка, художнє слово, навколишнє середовище.

Виховання поважного ставлення молодших школярів до батьків у науковому доробку В.Сухомлінського стало предметом дисертаційної роботи російської дослідниці О.Тимофеевої [15]. Поважне ставлення до батьків у Павлиші вона як визначила як інтегративну характеристику особистості, яка відображає сформованість когнітивного, емотивного, діяльнісного компонентів; розробила власну модель реалізації концепції В.Сухомлінського з виховання поважного ставлення молодших школярів в умовах сьогодення, що включає мету, концептуальну ідею, принципи, зміст, напрями, методи, засоби, форми виховання, результат. На думку дослідниці, ефективність функціонування цієї моделі забезпечується сукупністю педагогічних умов, серед яких: активізація співробітництва школи і сім'ї, залучення творів В.Сухомлінського до змісту сучасних програм початкової освіти, створення в сім'ї гуманно-особистісного середовища, підвищення авторитету батьків, врахування психолого-педагогічних особливостей молодшого школяра.

Книжку як засіб виховання молодших школярів у педагогічній спадщині В. Сухомлінського розглянуто в дисертаційному дослідженні Л.Заліток [6]. Авторкою визначено й репрезентовано особливості роботи молодших школярів з книжкою у Павлиській середній школі, де з цією метою застосовувалась система форм і методів, а саме: створювалась відповідна емоційна атмосфера (організовувались куточки думки, Кімната казки, книжкові виставки, Свята книги і рідного слова, літературні гуртки, створювались плакати, стенди); використовувались різні види читання як спосіб прилучення учнів до книжки (читання вголос художніх творів, виразне читання, колективне читання, мовчазне читання, читання вдома для батьків, літературні читання); складалися списки книжок для читання дітей різного віку.

У ракурсі вивчення проблеми розвивального навчання молодших школярів в українській педагогічній науці (60-90 рр. ХХ ст.) О.Замашкіною [7] окрема увага приділяється системі розвивального навчання В.Сухомлінського. Автор підкреслює, що вчений не вживав безпосередньо у своїх працях терміну „розвивальне навчання”, однак у широко використовував вислови „всебічний розвиток”, „розвиток мислення”, „розумовий розвиток”, „творчий розвиток”, „духовний розвиток”, „емоційний розвиток”, „інтелектуальний розвиток”, „розвиток потреб, інтересів”. На думку О.Замашкіної, ці словосполучення – складові розвивального навчання.

Дослідниця підкреслює, що внесок В.Сухомлінського в теорію і практику розвивального навчання полягає в:

- акценті уваги на важливості психофізіологічних основ розвитку школярів у навчальному процесі;

- втіленні в роботу Павлівської середньої школи різних теорій взаємозв'язку навчання і розвитку, розроблених Л.Занковим і Г.Костюком;
- спрямуванні методики початкового навчання на розвиток активності, ініціативності, самостійності учнів, розвиток їх творчого потенціалу в розумовій праці;
- використанні активних методів, що сприяють „саморуку розвитку”: самореалізації, стимулюванню, самовихованню, самонавчанню, самопізнанню особистості учнів у співпраці з дорослими і ровесниками [7].

Отже, питання початкової освіти знаходились в предметному полі науковців упродовж усього періоду розвитку сухомлинської – окремого напрямку, представники якого, спираючись на творчий доробок В.Сухомилинського, досліджують і поширюють його спадщину, підтримують досвід реалізації й розвиток його ідей в Україні та за її межами.

Список використаних джерел та літератури:

- 1.Базилевич Н. Г. Проблемы патриотического воспитания младших школьников в педагогическом наследии В. А. Сухомилинского : автореф. дис.... канд. пед. наук : 13.00.01 / Н. Г. Базилевич. – К., 1982. – 16 с.
- 2.Безлюдна Н. В. Ідеї розвивального навчання молодших школярів у творчій спадщині В. О. Сухомилинського : дис.... канд. пед. наук : 13.00.01. / Н. В. Безлюдна. – К., 1998. – 210 с.
- 3.Бондаренко Г. Л. Формування творчої особистості молодшого школяра в педагогічній спадщині В. О. Сухомилинського : дис.... канд. пед. наук : 13.00.01. / Г. Л. Бондаренко. – Умань, 1999. – 201 с.
- 4.Будняк Т. Г. Проблемы эстетического воспитания младших школьников в педагогическом наследии В. А. Сухомилинского : дисс.... канд. пед. наук : 13.00.01. / Т. Г. Будняк. – К., 1977. – 191 с.
- 5.Дубінка М. М. Розвиток пізнавального інтересу в молодших школярів у педагогічній спадщині В. О. Сухомилинського : дис.... канд. пед. наук : 13.00.01. – Кіровоград, 1998. – 191 с.
- 6.Заліток Л. М. Книжка як засіб виховання молодших школярів у педагогічній спадщині В. О. Сухомилинського : автореф. дис.... канд. пед. наук : 13.00.01 / Л. М. Заліток. – К., 2011. – 21 с.
- 7.Замашкіна О. Д. Проблемы розвивального навчання молодших школярів в українській педагогічній науці (60-90 рр. XX століття) : автореф. дис.... канд. пед. наук : 13.00.01 / О. Д. Замашкіна. – К., 2005. – 20 с.
- 8.Князюк В. Світ маленьких гуліверів / В. Князюк // Вітчизна. – 1971. – № 1. – С. 110–125.
- 9.Семез А. А. Виховання моральних цінностей молодших школярів в педагогічній спадщині В. О. Сухомилинського : дис.... канд. пед. наук : 13.00.01 / А. А. Семез. – Кіровоград, 1998. – 173 с.
10. Сухомилинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості / В. О. Сухомилинський // Вибр. твори : в 5 т. – К. : Рад. школа, 1976. – Т. 1. – С. 55–206.
11. Сухомилинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомилинський // Вибр. твори : в 5 т. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 3. – С. 7–279.
12. Сухомилинський В. О. Павлівська середня школа / В. О. Сухомилинський // Вибр. твори : в 5 т. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 4. – С. 7–390.
13. Сухорукова Г. В. Подготовка детей к школе как педагогическая проблема в теории и практике В. А. Сухомилинского : автореф. дис.... канд. пед. наук : 13.00.01. / Г. В. Сухорукова. – К., 1987. – 20 с.
14. Українська педагогіка в персоналіях : у 2 кн. Кн. 2 : навч. посіб. / за ред. О. В. Сухомилинської. – К. : Либідь, 2005. – С. 380–386.
15. Тарапака Н. В. Проблема емоційно-естетичного розвитку особистості дітей дошкільного та молодшого шкільного віку у творчій спадщині В. О. Сухомилинського : дис.... канд. пед. наук : 13.00.01. / Н. В. Тарапака – Кіровоград, 2000. – 210 с.
16. Тимофеева О. С. Воспитание уважительного отношения младших школьников к родителям в педагогическом наследии В. А. Сухомилинского : дисс.... канд. пед. наук : 13.00.01. / О. С. Тимофеева – Оренбург, 2005. – 200 с.
17. Ткачук Л. В. Педагогічне забезпечення успіху в навчанні молодших школярів у творчій спадщині В. О. Сухомилинського : автореф. дис.... канд. пед. наук : 13.00.01 / Л. В. Ткачук. – Умань, 2001. – 227 с.

Анотація

Е.В.Сараева

Взгляды сухомилинстов на начальное образование

В публикации представлены взгляды исследователей наследия В. Сухомилинского на проблемы обучения и воспитания младших школьников в Павлышской средней школе. Акцентировано на кандидатских диссертациях как одной из форм изучения педагогического наследия В. Сухомилинского

Ключевые слова: *сухомилинсты, начальное образование, кандидатские диссертации.*

Summary

L.V.Sarayeva

The Sukhomlinist's Views to the Elementary Education

The publication presents the views of researchers of the heritage of V. Sukhomlyns'kyi about the problems of education and training younger schoolchildren in Pavlyshka secondary school. It focuses on master's theses as a form of learning of V. Sukhomlyns'kyi's pedagogical heritage.

Keywords: *sukhomlinistes, elementary education, master's theses.*

Дата надходження статті:

„2” вересня 2011 р.

Взаємодія сім'ї і школи в контексті педагогічних ідей В.О.Сухомлинського

Розроблена В.О.Сухомлинським система шкільно-сімейного виховання спрямована в наше сьогодення і майбутнє, повинна знайти утвердження і подальший розвиток у сучасній школі.

Ключові слова: сім'я, школа, взаємодія, співпраця

Постановка проблеми в загальному вигляді... Зміни, що відбулися в житті українського народу останнім часом, зумовили потребу розбудови національної системи виховання. В ній органічно поєднуються надбання світової педагогічної думки з досягненнями вітчизняної школи та педагогічної науки в різні періоди надзвичайно складної історії України.

Подальший розвиток української школи неможливий без глибокого й систематичного вивчення попереднього досвіду, в тому числі нагромадженого українською радянською школою в 50-70-ті роки ХХ ст., що вважаються „золотим періодом” у розвитку освіти.

Формулювання цілей статті... Педагогічна спадщина В.О.Сухомлинського творча і різнопланова, багата і різноманітна. Творче переосмислення і застосування гуманістичних ідей В.О.Сухомлинського може стати вагомою допомогою при вирішенні багатьох проблем сучасної школи. І тут особливо важливими та актуальними слід відзначити положення видатного педагога, пов'язані з роллю сім'ї як невід'ємного компонента соціальної структури суспільства. Розгляд проблеми співпраці сім'ї і школи в педагогічній системі В.О.Сухомлинського є **метою** даної статті.

Виклад основного матеріалу... В працях В.О.Сухомлинського розроблена оригінальна система батьківської педагогіки – створено послідовну систему роботи з батьками, проаналізовано роль сімейних умов щодо соціалізації та гуманізації дитини, виховне значення психології сімейних взаємовідносин і клімату сім'ї, значення підготовки молоді до сімейного життя.

В.О.Сухомлинський характеризував сім'ю як первинний осередок, де шліфуються найтонші грані людини-громадянина, людини-трудівника, культурної особистості. Із сім'ї починається суспільне виховання, тут, образно кажучи, закладається коріння, з якого виростають гілки, квітки і плоди. Сім'я – це джерело, водами якого живиться повноводна річка нашої держави.

У статті „Мікроклімат вашого дому” В.Сухомлинський пише: „У сім'ї дитина пізнає багато речей, все для неї нове, все її хвилює: і сонячний зайчик у кімнаті, і казка про Івасика-Телесика, і барвистий метелик, і далекий ліс на обрії, і біла хмаринка в небі, і сива голова дідуса. Але відкривається перед дитиною й інше-людина” [3, с.217]. В.О.Сухомлинському належать і такі прекрасні слова – школою сердечності була, е і завжди буде сім'я. Проблеми батьківського впливу на дітей розглянуто не тільки в особистій роботі „Батьківська педагогіка”, але й в багатьох інших творах В.О.Сухомлинського: „Книга про любов”, „Листи до сина”, „Лист до доньки” та ін. „Я б сказав, що пізнання дитиною світу починається з пізнання людини, а людина відкривається перед дитиною в образі матері, батька і вчителя” – писав В.О.Сухомлинський [3, с.95]. Сім'я і школа – це головні скульптори особистості дитини. Неоціненна їх роль в залученні дитини до цінностей суспільства, у формуванні активної особистості.

Неправильна, потворна (що, нажаль, також буває) соціалізація в сім'ї приводить до того, що дитина у школі погано піддається виховному впливу з боку інших людей. Наприклад, сформоване в ранньому віці почуття егоїзму, коли дитина сконцентровує усі свої думки навколо себе, коли усі її духовні сили направлені на задоволення особистих бажань, призводить інколи до того, що у школі дитина постійно відчуває жалість до самої себе, її серце закривається для щедрості та безкорисливості, вона стає глухою до потреб інших.

Сімейний устрій сучасної родини є досить різноманітним, і від нього залежить, у якому персональному оточенні буде відбуватися становлення дитячої особистості, який її ексклюзивний генофонд домінує. Як відомо, усі психологічні теорії розвитку оцінюють етап входження дитини у світ як такий, що визначає увесь її наступний розвиток. Відсутність досвіду близьких стосунків у ранньому дитинстві (неповні сім'ї, відсутність братів і сестер, зайнятість батьків діловими проблемами) породжує примітивізм світогляду дітей, неврози, агресію, комплекс неповноцінності, страх перед спілкуванням і складністю сучасного світу, відчуття самотності. У сучасних сім'ях превалує авторитарний стиль взаємин з дітьми, що призводить до встановлення у сім'ї полярних позицій [1, с.28]. Викликає тривогу зменшення тривалості та значне збіднення змісту спілкування членів родини, зникнення спільних форм діяльності батьків та дітей, а також спільних форм проведення сімейного дозвілля. Як наслідок, психологи констатують факти катастрофічного

збіднення емоційних зв'язків між батьками й сучасними дошкільниками - між ними не складаються близькі довірливі стосунки, які необхідні для нормального психічного розвитку [2, с.69]. Глибоко правий В.О.Сухомлинський, коли говорить, що правильна соціалізація ґрунтується на багатстві духовного життя. Сім'я, батьки вчать дитину перш за все відчувати і співпереживати. Почуття, особисті переживання дитини – це неначе крихітний магніт, закладений у дитячій душі, який притягує її до інших людей, робить її сприйнятливою до слів, повчань, ідей, настанов. Тому головна сила сім'ї в тому, що вона є школою почуттів. Вся інтимно-емоційна сфера людини, її здатність любити, співпереживати, бути ніжною і чуйною - все це формується перш за все у сім'ї, нормальній позитивній сім'ї.

Не менш важливе середовище для дитини – це шкільний колектив – носій суспільного виховання. Саме школа виступає керівником сімейного виховання, допомагає підняти сімейне виховання на науковий рівень.

Багаторічний досвід практичної та наукової роботи дав В.О.Сухомлинському підстави зробити висновок, що подальший розвиток суспільного виховання не може здійснюватися без більш активної і безпосередньої участі сім'ї, батьків. Мова йде не про епізодичну допомогу школі з боку сім'ї, а про комплекс спільних цілеспрямованих взаємодій школи і сім'ї на особистість підростаючої людини, про те, щоб виховання дітей стало найважливішим суспільним обов'язком сім'ї, виконанням її обов'язку перед суспільством. „Школа без сім'ї також безсилна, як і сім'я без школи”, – стверджував Василь Олександрович [3, с.93].

Павлівська середня школа під керівництвом її директора зробила дуже багато для того, щоб підняти сімейне виховання до рівня суспільного. „Ми в Павлишах вивчаємо і знаємо духовне життя кожної сім'ї, але це лише початок шкільно-сімейного виховання. За моїм глибоким переконанням, – писав В.О.Сухомлинський, – педагогіка повинна бути наукою для всіх – для вчителів, і для батьків. І ми прагнемо дати кожному батькові мінімум педагогічних знань” [3, с.211].

Значну цінність в умовах сьогодення має запропонована В.О. Сухомлинським система ефективних засобів шкільно-сімейного виховання, яка включає: **по-перше**, розуміння необхідності та переваг суспільно-сімейного виховання; **по-друге**, організацію педагогічного всеобучу батьків, підвищення їх педагогічної культури і, при цьому, забезпечення диференційованого підходу до організації цього; **по-третє**, формування, утвердження і розвиток сімейно-шкільних традицій; **по-четверте** підготовку школярів до сімейного життя, батьківства і материнства.

У своїй праці „Павлівська середня школа” В.О. Сухомлинський визнає: „Найбільш повноцінне суспільне виховання – це, як відомо, шкільно-сімейне. Сім'я, з її взаєминами між дітьми і батьками – перша школа інтелектуального, морального, естетичного і фізичного виховання. Батько, мати, старші брати і сестри, дідусь і бабуся – перші вихователі дітей у дошкільному віці і лишаються ними, коли їхні вихованці пішли до школи. Духовне і морально-естетичне багатство сімейного життя – найважливіша умова успішного виховання і в домашніх умовах, і в дитячому садку, і в школі” [4, с.12]. Удосконалення, поглиблення суспільного характеру означає не применшення, а посилення ролі сім'ї. Гармонійний, всебічний розвиток можливий лише там, де два вихователі – сім'я і школа – не тільки діють одноставно, ставлячи перед дітьми ті самі вимоги, а є однодумцями, поділяють ті самі переконання, завжди виходять із тих самих принципів, не допускають ніколи розходжень ні в миті, ні в процесі, ні в засобах виховання. Щоб це стало не декларованою а реальною підсистемою, школа і сім'я повинні будувати свої відносини на психології довіри. На чому ґрунтується довіра батьків до педагога? На повазі до досвіду, знань, компетентності педагога в питаннях виховання, але головне, на довірі до нього, в силу його особистісних якостей (підкування, увага до людей, доброта, чуйність).

Таким чином школа брала дитину під свій вплив з дошкільних років, так як саме в юному віці виховуються прагнення до знань, цікавість, допитливість., закладаються основи моральних та естетичних почуттів. В „Батьківській школі” існували відділення для батьків дітей дошкільного віку, молодшого шкільного віку, середнього та старшого віку. Заняття проводились два рази на рік. „Приходять на заняття батьки і матері, і ми любимо те, що назвав би глибоким вивченням дитинства. Справді, якщо порівняти наше життя з квітучим деревом, то ми – батьки і матері, вивчаємо квіти: що вони обіцяють дати? Які плоди зав'яжуться від квітів? І на першому місці у нас на всіх двадцяти заняттях розмова про щастя”, – писав В.О.Сухомлинський [3, с.414].

На думку В.О.Сухомлинського, шкільно-сімейне виховання не тільки дає змогу добре виховати молоде покоління, а й одночасно є важливою умовою вдосконалювання морального обличчя сім'ї, батька і матері. Це укріплювало устрій сім'ї, підвищувало педагогічну і загальну культуру батьків. „Без виховання дітей, без активної участі батька і матері в житті школи, без постійного духовного спілкування і взаємного духовного збагачення дорослих та дітей неможлива сама сім'я як первинний осередок суспільства, неможлива школа, як найважливіший навчально-виховний заклад, і неможливий моральний прогрес суспільства” [4, с.14].

Критерієм вихованості за В.О.Сухомлинським є совість людини, її вміння бачити очима інших людей і оцінювати свою поведінку ніби збоку. Совість породжує бажання стати кращим самому, і приносити радість іншим. Створюючи радість для близьких у сім'ї, дитина відчуває гордість і за себе, а це виступає дуже важливим стимулом виховання. Багато дуже правильних слів, думок, – стверджував В.О.Сухомлинський, залишаться для людини пустим звуком, якщо вона не засвоїть елементарну людську азбуку моральності, що ґрунтується на началах гуманізму.

Яким буде наше майбутнє, якими стануть діти – це у великій мірі залежить від сім'ї, перш за все від мами. Перед дитиною відкривається неосяжний світ складних людських взаємовідносин. Саме нагальне питання, на яке їй хочеться отримати відповідь, це питання про добро і зло. Саме мати дає дитині перші уроки добра, вчить ненавидіти зло. А в школу дитина приходить вже із сформованими уявленнями про світ, про людей, про відносини між ними. В.О.Сухомлинський говорив, що важко собі уявити, щоб мати не любила свою дитину.

Василь Олександрович пропонував утвердити в сім'ї культ матері. Він писав: „Ми переконуємо дітей: буття ваших сердець, радість вашого буття, висока мрія про ідеал, ваша любов, щастя людської відданості, творення нової людини, віра у власну непохитність і нездоланність у найважчі хвилини життя, радість подолання труднощів і свідомість власної мудрості - все це від матері. Мати не тільки родить, а й народжує наше буття, мати одухотворює живий клубочок життя духу твого народу рідним словом, думкою, любов'ю і ненавистю, відданістю і непримиренністю. Мати творить твою неповторну людську особистість...” [3, с.134].

Павлиський вчитель неодноразово повертався до думки про те, що ускладнення в сімейному житті -у взаємовідносинах між батьками та дітьми пояснюються відсутністю благородства у відносинах батьків між собою. Циніки, грубіяни виростають у сім'ях, де любов спаплюжена чи то зрадою обов'язку, чи то цинічним проявом тваринних інстинктів, чи то пошуками матеріального благополуччя. Навіть одну з причин злочинів серед молоді В.О.Сухомлинський бачив у тому, що більшість молодих людей вступають в життя з байдужістю та безсердечністю у відносинах між батьками.

Між тим, виховання юних – це віддача духовних сил. Людину батьки створюють своєю любов'ю: любов'ю батька і матері до людей. В.О.Сухомлинський говорив: „Чудові діти виростають у тих сім'ях, де батько і мати по-справжньому люблять одне одного і водночас люблять і поважають людей. Я відразу бачу дитину, в якій батьки глибоко, сердечно, красиво, віддано люблять одне одного. У цієї дитини мир і спокій в душі, глибоке душевне здоров'я, щиросерда віра в добро і віра в красу людську, віра в слово вихователя, тонка чутливість до тонких засобів впливу - доброго слова і краси” [3, с.413].

В.О.Сухомлинський – один з небагатьох педагогів, який гостро поставив питання про підготовку молоді до сімейного життя, про майбутні батьківські обов'язки.

Стверджуючи справжні цінності співдружності школи і сім'ї, В.О.Сухомлинський писав: „Якщо ти хочеш стати неповторною особистістю, якщо ти мрієш залишити після себе глибокий слід на землі – не обов'язково бути видатним письменником чи вченим, творцем космічного корабля чи відкривачем нового елемента періодичної системи. Ти можеш утвердити себе в суспільстві, засяяти прекрасною зіркою неповторної людської індивідуальності, виховавши хороших дітей” [4, с.411].

Гуманізму сім'ї, мудрості сімейного життя, культурі відносин, взаємодопомоги, відповідальності майбутнього подружжя один за одного видатний педагог вчив в процесі навчання та позакласної роботи з усіх навчальних предметів. Крім того, в Павлиській середній школі вперше в нашій країні почали вести курс „Культура взаємовідносин у сім'ї”. На першому місці в цьому курсі, вважав В.О.Сухомлинський, повинні стояти проблеми про культуру людських бажань, про вміння управляти ними. Він радив на повчальних прикладах показувати, як виникають людські бажання, які з них можна задовольняти і як саме, а які потрібно вміти стримувати; як підкорювати свої власні бажання спільним інтересам сім'ї. Підготовка людини до високої місії батька і матері починається саме з вироблення культури бажань. Кожна дитина повинна це пройти. Про одне з важливих правил виховання високої моральної культури майбутніх батьків В.О.Сухомлинський писав: „В дитячому віці, і особливо в отроцькі роки величезну роль відіграє свідоме керування бажаннями. Ми розповідаємо дітям яскраві життєві історії для того, щоб людина думала про бажання, а це не так просто. Навчити людину бути вірною своєму почуттю, обов'язку, слову можна тільки за тієї умови, якщо бажання осяяне світлом доброї, чистої, високої, благородної думки... Тільки коли думка відіграє провідну роль у керуванні почуттями, виховуються гідні людини бажання... Там, де вчинками керують сліпі бажання, там де думка дремає – народжується моральна спустошеність, розбещеність... Той, хто не вміє думати про бажання, ніколи не засоромиться, сором –і є своєрідний гнів, тільки звернений усередину” [6, с.186].

Батьківська педагогіка В.О.Сухомлинського органічно включає виховання у дітей поважного відношення до батьків. Він відстоює думку, щоб діти постійно пам'ятали про те, що батьки дали їм

життя, і живуть заради їхнього щастя, що потрібно зберегти здоров'я і спокій батька й матері, не завдавати їм болю, страждань, не засмучувати, поважати їхню працю. Любов до сім'ї, до батьків - показник морального розвитку особистості.

Таким чином, вивчаючи твори В.О.Сухомлинського, аналізуючи особливості його педагогічної системи, можна зазначити, що узагальненою метою виховання у ній було виховання всебічно розвиненої особистості, громадянина, щасливої Людини. І надзвичайно важлива роль у цій гуманістичній системі відводилася співпраці сім'ї і школи.

Список використаних джерел та літератури:

1. Богуш А. М. Педагогічні виміри Василя Сухомлинського в сучасному освітньому просторі : [моногр.] / А. М. Богуш. – К. : Слово, 2008. – 272 с.
2. Мид М. Культура и мир детства / М. Мид // Избр. произв. – М. : Наука, 1988.
3. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 5. Батьківська педагогіка. – 417 с.
4. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 4. : Павлівська середня школа. – 640 с.
5. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 1. – С. 535.
6. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1976. – Т. 1 : Проблема виховання всебічно розвиненої особистості. – 654 с.

Анотація

И.А.Сичко

Сотрудничество семьи и школы в контексте педагогических идей В.А.Сухомлинского

Разработанная В. А. Сухомлинским система школьно-семейного воспитания актуальна в наши дни и должна найти дальнейшее развитие и применение в современной школе.

Ключевые слова: семья, школа, взаимодействие, сотрудничество.

Summary

I.O.Sichko

Family and School Cooperation in the Context of V.O.Sukhomlyns'kyi Pedagogical Ideas

The system of family and school upbringing developed by V.O.Sukhomlyns'kyi is actual at present and must find further development and application in modern school.

Key words: family, school, interaction, cooperation.

Дата надходження статті:

„1” вересня 2011 р.

УДК 37.034:929В.Сухомлинський(477)(045)

В.І.СЛЮЗКО,

кандидат педагогічних наук, доцент;

А.М.СЛЮЗКО,

кандидат сільськогосподарських наук

(м.Хмельницький)

**Слово як засіб формування моральної свідомості особистості у педагогічній спадщині
В.Сухомлинського**

У статті досліджуються теоретичні засади розвитку моральної свідомості особистості засобами слова у педагогічній спадщині В.Сухомлинського.

Ключові слова: мораль, моральна свідомість, етика, етична культура, моральність, моральна поведінка, словесні методи виховання.

Постановка проблеми у загальному вигляді... На фоні соціально-економічних перетворень, що відбуваються у сучасному українському суспільстві, яскраво висвітлюються духовно-моральні проблеми, серед яких – труднощі в моральному вихованні дітей і підлітків. Вони пов'язані не тільки з соціально-економічними та політичними особливостями перехідного періоду, котрі переживає наша держава, а й з недоліками виховання підростаючого покоління у сім'ї, школі, суспільстві.

„Майже 83,2% з 3-х тисяч директорів шкіл на запитання, який вид діяльності викликає у них труднощі при виконанні службових обов'язків, відповіли: організація виховної роботи і керівництво нею. Вчителі зіткнулися з проблемою, котрої не знали їхні колеги ще 8-10 років тому. Число дітей групи ризику, так званих важких, різко зросло. Їх виявилось більше половини. Частіше проявляється грубість у ставленні до вчителів, батьків, недисциплінованість на уроках.

Прогули, бродяжництво, крадіжки, хуліганство, пияцтво. Ці явища стали серйозною проблемою в школах” [1, 3].

Як не прикро констатувати, але в цей процес втягнуті не тільки підлітки, а й молодші школярі. Це відбувається на тлі педагогічної байдужості та безграмотності значної частини батьків, відмови багатьох освітніх закладів від споконвічно притаманної їм виховної функції на користь інтелектуального розвитку учнів. З'явився термін „моральна бездоглядність дітей” [1, 7].

Тому особливої актуальності набуває питання формування моральної свідомості особистості, що передбачає створення належних умов та пошук ефективних шляхів, засобів удосконалення процесу морального виховання підростаючого покоління.

Аналіз досліджень і публікацій... Формування морального обличчя нації має стати пріоритетною національно-гуманітарною проблемою, яка потребує значних зусиль державних органів, наукових установ, освітніх закладів.

Пошуки методологічної та теоретичної бази досліджуваної проблеми показали, що процес формування моральної свідомості людини був предметом роздумів філософів-етиків, психологів і педагогів минулого – Протагора, Сократа, Аристотеля, Платона, І.Канта, Г.Сковороди, М.Бердяєва, В.Духновича, К.Ушинського та ін.

Фундаментальні ідеї морального розвитку особистості розроблялися Л.Виготським, Л.Кольбергом, І.Коном, Я.Корчаком, А.Макаренком, Ж.Піаже, Г.Песталоцці, Ж.-Ж.Руссо, В.Сухомлинським, С.Якобсон та ін.

Важливий вклад у розробку теоретичних і прикладних проблем формування моральної свідомості учнів, зокрема її ціннісної, емоційної та когнітивної сфер, внесли праці Л.Артемової, І.Беха, Л.Божович, М.Боришевського, А.Дем'янчук, М.Дригус, А.Кириченка, Б.Кобзаря, О.Кононко, В.Кузя, В.Лугового, І.Мар'єнка, Л.Масол, Н.Монахова, З.Плохій, Л.Рувинського, А.Сиротенка, М.Сметанського, О.Сухомлинської, С.Уланової, М.Ярмаченка та ін.

Формування цілей статті... Метою статті є вивчення педагогічної спадщини В.Сухомлинського щодо педагогічних умов формування моральної свідомості особистості засобами слова.

Виклад основного матеріалу... В.О.Сухомлинський в працях „Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості”, „Духовний світ школяра”, „Як виховати справжню людину”, „Серце віддаю дітям”, „Народження громадянина”, „Павлівська середня школа”, „Розмова з молодим директором” та в ряді інших праць розробив цілісну систему морального розвитку особистості на засадах гуманізму, демократизму та виховуючого буття дитини.

Провідною ідеєю всебічно розвиненої особистості є ідея моральності. Основна мета морального виховання за Сухомлинським – формування моральних знань та їх перехід у переконання. Цей шлях лежить „...через єдність моральної звички і моральної свідомості. Далі іде довгий, складний процес формування особистих моральних переконань – кінцевого результату морального виховання, головного показника, що характеризує духовне обличчя людини, єдність думки і вчинку, слова і діла в її поведінці... Моральні переконання – це діяльнісні сили особистості, гаряче прагнення відстояти правильність, показати істинність свого погляду, готовність піти в ім'я цього на будь-які обмеження. Переконання – це не тільки те, що людина знає, це насамперед те, як вона ці знання перетворює в своїй діяльності” [7, с.172].

Крім того, В.Сухомлинський доводить, що шкільний вік найсприятливіший для формування в моральній свідомості головних моральних понять: гідності, доброчинності, дружби, краси, любові, мужності, працелюбності тощо [7, с.218-225]. Вчений писав: „Саме в молодшому віці, коли душа дуже піддатлива до емоційного впливу, ми розкриваємо перед дітьми загальнолюдські норми моральності, вчимо їх моральної азбуки...”

Серцевиною формування моральної свідомості молодших школярів Сухомлинський вважав виховання моральних почуттів. Найголовніші – ласка, доброзичливість, радість від доброчинності тощо. В статті „Народження добра” педагог-гуманіст так визначає роль початкової школи у вихованні моральних почуттів: „Дитинство повинне стати для дітей природною школою сердечності. Це одне з найскладніших і найтендітніших виховних завдань сім'ї і школи. Ми покликані облагородити серце нового громадянина, одухотворити його пориви і бажання вищою людською красою – чуйністю, співчутливістю...” [10, с.223].

Як бачимо, центральне місце у формуванні моральної свідомості особистості займає процес формування моральних понять: доброти, працелюбності, співчуття, тобто тих якостей, які найбільше відбивають світ моральних почуттів.

Надзвичайно цінною є педагогічна спадщина В.О.Сухомлинського про роль слова у виховному процесі. „Школа стає справжнім осередком культури лише тоді, коли в ній панують чотири культури: культ Батьківщини, культ людини, культ книжки, культ рідного слова” [8, с.201].

Знаючи, яку необмежену владу має над людиною слово, вчений відстоює його право бути провідним засобом і методом у педагогіці. Він вважав, що виховання словом – найскладніше і найважче в цій науці. Абсолютно безпідставним є твердження, що словесне виховання – вада виховної роботи.

„Мистецтво виховання включає насамперед мистецтво говорити, звертатися до людського серця. Я твердо переконаний, що багато шкільних конфліктів, які нерідко закінчуються великою бідою, починаються з невміння вчителя говорити з учнями” [10, с.321].

„Вербальний метод виховання – такий ярличок іноді приклеюють до того, без чого неможливе формування людської душі, – до живого слова вчителя, до яскравих, хвилюючих розум і серце книжок” [10, 264].

Не заперечуючи того, що у формуванні моральної свідомості велику роль відіграють поведінка та взаємини в колективі, конкретна праця на благо народу, В.О.Сухомлинський все ж надає перевагу слову як найважливішому засобу впливу на духовний світ школяра. Особливо, коли це слово в устах людини, котра любить і розуміє дітей: „В руках вчителя слово – такий же могутній засіб, як музичний інструмент в руках музиканта, як фарби в руках живописця, як різець і мармур у руках скульптора. Як без скрипки немає музики, без фарби і пензля – живопису, без мармуру і різця – скульптури, так без живого, трепетного, хвилюючого слова немає школи, педагогіки. Слово – це ніби той місток, через який наука виховання переходить у мистецтво, майстерність” [10, с.160].

Сухомлинський вважав, що витонченість внутрішнього людського світу, благородство морально-емоційних відносин не утвердиш без високої культури словесного виховання. У його педагогічній спадщині словесне виховання було вирішальним засобом формування моральної свідомості, воно органічно поєднувалося із засобами трудового, естетичного виховання, з розвитком в учня допитливості і радості пізнання.

У статтях „Слово вчителя в моральному вихованні”, „Слово про слово”, „Слово рідної мови”, „Джерело невмирущої криниці”, „На трьох китах” та ін. він висвітлює навчальні та виховні можливості мови, усного і друкованого слова.

Простежимо, як описує великий педагог вплив краси, сили та виразності рідного слова на свідомість дитини: „Слова – це вогники, які допомагають дітям побачити щось незрівнянно вище і значніше, ніж повсякденний світ особистого життя, – Вітчизну, народ, його історичну долю, його сподівання і надії” [10, с.487].

„Слово – найтонший різець, здатний доторкнутися до найніжнішої рисочки людського характеру. Вміти користуватися ним – велике мистецтво. Словом можна створити красу душі, а можна й спотворити її. Тож оволодіймо цим різцем так, щоб з-під наших рук виходила тільки краса” [10, с.167].

У статті „Література і людина” Василь Олександрович стверджував, що „література – музика слова” відіграватиме значну роль у моральному розвитку підростаючого покоління. В цій же праці вчений наголошує на особливій ролі поетичного слова у вихованні дітей: „Поезія вчить бачити світ, його красу і велич, радощі і горе людини. Поетичне слово відкриває красу природи і людини..., вчить любити і ненавидіти”. „Ми, словесники, не просто вчителі, ми вихователі, бо у нас кожне слово – вихователь”. Вивчення літератури в школі педагог порівнює зі „стежкою до квітучого саду” [10, с.184].

В.О.Сухомлинський не просто виголошував концептуальні ідеї виховання особистості через слово, а розробив досить дієву методичну систему роботи вчителя над художнім словом як засобом морального виховання. В його методиці роботи із словом у початкових класах ми виділили такі чотири етапи:

1. Ознайомлення з текстом.
2. Робота над художнім образом.
3. Робота над словом-образом.
4. Художньо-літературна творчість учнів.

В.О.Сухомлинський був переконаний, що дитину потрібно готувати до сприйняття художнього слова. Найкраще це робити у природній і невимушеній атмосфері. Він розробив програму подорожей стежками рідного слова. Учні, які навчалися в „Школі радості”, сприймали світ і слухом, і зором, і дотиком. Власним досвідом педагог довів, що за рік можна байдужих дітей перетворити на неповторні особистості, які не тільки відчувають і люблять художню літературу, а й самі здатні творити художнє слово. Така словесна дитяча творчість є найвищим показником розвитку свідомості дітей засобами слова. Цей процес Василь Олександрович описав у своїй оригінальній методиці навчання дітей самостійно складати казки.

Працюючи з молодшими школярами в Кімнаті Казки, він помітив, що діти охоче сприймають зміст твору у вечірніх сугінках, коли сама обстановка сприяє польоту дитячої фантазії. Це, мабуть,

тому, що подібне оточення створює ореол фантастичності, таємничості, який діє на дитячу уяву і почуття, трансформуючи їх із звичайних психічних явищ, процесів у творчі, змістовні. „Слово казки живе в дитячій свідомості. Серце завмирає у дитини, коли вона слухає або вимовляє слова, що малюють фантастичну картину. Я не уявляю навчання в школі не тільки без слухання, а й без створення казки” [9, с.36].

Після ознайомлення з текстом, який мав збудити почуття дітей, розпочиналась копітка робота над образом твору.

„Через казкові образи в свідомість дітей входить слово з його найтоншими відтінками; воно стає сферою духовного життя дитини, засобом висловлення думок і почуттів – живою реальністю мислення. Під впливом почуттів, що пробуджуються казковими образами, дитина вчиться мислити словами. Без казки – живої, яскравої, що оволоділа свідомістю і почуттями дитини, – неможливо уявити дитячого мислення і дитячої мови, як певного ступеня людського мислення і мови” [9, с.177]. Сухомлинський вважав, що саме казка викликає до активної співпраці такі психічні процеси і явища, як мислення, почуття, мовлення, уяву тощо. І як тільки маленька людина набуває здатності думати над тим, що її оточує, що безпосередньо та опосередковано стосується її, вона починає під впливом казкових образів відрізняти красу від мерзоти, чарівність від вульгарності... [9, с.601]. Цей процес розпочинається ще в дошкільному віці і продовжується в початковій школі. „У молодшому шкільному віці вже закладаються основи моральних почуттів. Такі поняття, як добро, зло, справедливість і несправедливість, правда і брехня, щирість і лицемірство, вірність і зрадливість, краса і паскудство, що усвідомлюються в цьому віці в образі яскравих картин і уявлень, лишаються в емоційній пам'яті на все життя. В уявленнях, в думках, емоціях дитини молодшого шкільного віку весь світ дуже просто класифікується: гарне й погане, правильне й неправильне. Дитина не бачить відтінків, їй важко побачити погане й гарне, особливо в людях...” [9, с.258].

„А чи не ускладнить казка пізнання істинних закономірностей природи? Ні, навпаки – полегшить. Діти розуміють, що грудочка землі не стане живою істотою, як розуміють і те, що немає Ковалів-велетнів, Баби Яги, Коцюя. Та якби в дітей не було всього цього, якби вони не пережили боротьби добра і зла, не відчували, що в казці відтворені уявлення людини про честь, правду, красу, – їхній світ був би тісним і незатишним” [9, с.70].

Робота над художнім образом рідного слова велася педагогом постійно. Під час подорожей стежками рідного слова діти звертали увагу на деталі предмета, який описували: небо було синє, блакитне, ясне, погоже, прозоре тощо, але воно могло бути і лагідним, і ніжним, і усміхненим, і добрим. За допомогою слова Сухомлинський вчить дітей не тільки бачити образ, а й наповнювати його почуттями. Такі подорожі спонукали дітей образно мислити, переносячи ознаки одного предмета чи явища на інший, а це вже вияви першооснов абстрактного мислення. Ці уміння простежувалися у дітей і в ході аналізу художнього твору, який завжди був поєднаний з виховною метою. Словесний образ вимагав від дитини розуміння змісту слова, багатого словникового запасу. Тому, на його думку, найважливішим у формуванні моральної свідомості є розвиток образного мислення, а через нього – збагачення словника словами морального змісту, моральними поняттями „Образне мислення – обов'язковий стан для переходу до мислення поняттями. Я прагнув, щоб діти поступово оперували такими поняттями, як явище, причина, наслідок, подія, зумовленість, залежність, відмінність, подібність, спільність, сумісність, несумісність, можливість, неможливість” [9, с.133]. Це шлях набуття дітьми моральних знань, без яких не буває моральних переконань, а значить, і високого рівня розвитку моральної свідомості. „Дитина мислить... Це означає, що відповідна група нейронів кори півкуль її мозку сприймає образи (картини, предмети, явища, слова) навколишнього світу і через найтонші нервові клітини – як через канали зв'язку - йдуть сигнали.

Нейрони „обробляють” цю інформацію, систематизують її, групують, зіставляють, порівнюють, а нова інформація в цей час надходить і надходить, її треба знову й знову сприймати, „обробляти”. Щоб справитись з прийомом нових образів і з „обробкою інформації, нервова енергія нейронів у надзвичайно короткий відрізок часу блискавично переключається від сприймання до обробки образів.

Ось це дивовижне, швидко переключення нервової енергії нейронів і є тим явищем, котре ми називаємо думкою. Дитина думає...

Переключення думки, яка є сутністю мислення, можливе лише тоді, коли перед дитиною або наочний, або реальний образ, або ж настільки яскраво створений словесний образ, що дитина немовби бачить, чує, відчуває на дотик те, про що розповідають...” [9, с.34]. Саме копітка робота над протилежними моральними категоріями та моральними поняттями, закодованими у слові, розвиває і образне мовлення, і образне мислення, і уяву. Саме копітка робота над протилежними

моральними категоріями та моральними поняттями, закодованими у слові, розвиває і образне мовлення, і образне мислення, і уяву.

Висновки...

1. Провідною ідеєю всебічно розвиненої особистості за В. Сухомлинським є ідея моральності.

2. Базове завдання морального розвитку – формування моральних знань та їх перехід у переконання.

3. Моральний розвиток має базуватися на засадах гуманізму, демократизму та виховуючого буття дитини.

4. В. Сухомлинський доводить, що шкільний вік найсприятливіший для формування в моральній свідомості головних моральних понять: гідності, добротності, дружби, краси, любові, мужності, працелюбності.

5. Серцевиною формування моральної свідомості школярів Сухомлинський вважав виховання моральних почуттів

6. За відповідних умов слово стає головним системоутворюючим засобом розвитку моральної свідомості особистості.

7. Робота словом як засобом розвитку моральної свідомості у Сухомлинського складається з таких методів і прийомів:

- спілкування з природою; уроки на природі;
- створення атмосфери довіри, щирості, таємничості та камерності;
- глибоке ознайомлення з довкіллям;
- збагачення лексики учнів і поліпшення якості володіння словом через художню літературу;
- вміння сформулювати і висловити свою думку, відстояти її;
- постійна робота з творами літератури;
- сприяння дитячій літературній творчості;
- бездоганне володіння вчителем мовою, вміння спілкуватися.

Сухомлинський визначив чи не головний критерій сформованості моральної свідомості, який полягає у „... чуйності, чутливості до доброго слова, до мислі, почуття до найтонших порухів душі, виражених у словах” [160, 14].

Список використаних джерел та літератури:

1. Оржеховська В. М. Профілактика правопорушень серед неповнолітніх / В. М. Оржеховська. – К. : ВіАн, 1996. – 350 с.
2. Паламарь А. О. Мудрость общения / А. О. Паламарь. – М. : Планета, 1990. – 51 с.
3. Педагогічний пошук / упорядник І. Баженова. – К. : Радянська школа, 1988. – 496 с.
4. Педагогіка : навч. посіб. / Галузяк В. М., Сметанський М. І., Шахов В. І. – Вінниця : РВВ ВАТ Віноблдрукарня, 2000. – 200 с.
5. Плахтій В. І. Показники та рівні сформованості моральної свідомості особистості / В. І. Плахтій // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського: Серія: Педагогіка і психологія. – Вип. 6. – Вінниця : РВВДП „Державна картографічна фабрика”, 2010 – С. 75–80.
6. Плахтій В. І. Формування моральних ідеалів молодших школярів / В. І. Плахтій // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Серія : Педагогіка і психологія. – Вип. 3. – Вінниця : ВАТ „Віноблдрукарня”, 2000. – С. 90–93
7. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1976. – Т. 1. – 654 с.
8. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський – К. : Радянська школа, 1976. – Т. 2. – 670 с.
9. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський – К. : Радянська школа, 1976. – Т. 3. – 670 с.
10. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський – К. : Радянська школа, 1976. – Т. 5. – 639 с.
11. Сухомлинський В. О. Казки школи під голубим небом / В. О. Сухомлинський. – К. : Освіта, 1991. – 191 с.
12. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям. Рождение гражданина. Письма к сыну / В. А. Сухомлинский. – К. : Рад. школа, 1983. – 557 с.
13. Сухомлинський В. О. Слово рідної мови / В. О. Сухомлинський // Українська мова і література в школі. – 1989. – № 1. – С. 13.
14. Сухомлинский В. А. Сто советов учителю / В. А. Сухомлинский. – К. : Рад.школа, 1984. – 252 с.
15. Сухомлинський В. О. Чиста криниця / В. О. Сухомлинський. – К. : Веселка, 1993. – 257с.

Анотація

В.И.Слюзко, А.М.Слюзко

Слово как средство формирования нравственного сознания личности в педагогическом наследии В.Сухомлинского

В статье изучаются теоретические аспекты развития нравственного сознания личности посредством слова в педагогическом наследии В.Сухомлинского.

Ключевые слова: нравственность, мораль, нравственное поведение, этика, этическая культура, нравственное воспитание, словесные методы воспитания.

Summary

V.I.Sliuzko, A.M.Sliuzko

Word as a Means of Moral Consciousness of Personality Formation in Pedagogical Heritage of V.O.Sukhomlyns'kyi

Theoretical aspects of moral consciousness of personality development by means of word in pedagogical heritage of V.Sukhomlyns'kyi have been studied in the article.

Key words: morality, morals, moral behaviour, ethics, ethic culture, moral upbringing, verbal methods of upbringing.

Дата надходження статті:

„1” вересня 2011 р.

УДК 371.13

О.С.СОКОЛОВСЬКА,

кандидат педагогічних наук, доцент

(м.Миколаїв)

Вплив педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського на єдність педагогічних поглядів і переконань викладачів у професійній підготовці майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів

У статті розкривається сутність дефініції „професійна підготовка”. Подається характеристика професійної підготовки майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів з позиції єдності педагогічних поглядів і переконань викладачів університету сформованих під впливом педагогічної спадщини В. Сухомлинського.

Ключові слова: адаптація, професійна адаптація, професійна підготовка, самоосвіта, соціалізація.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Підготовка майбутніх вихователів для дошкільних навчальних закладів завжди були в центрі уваги педагогічної спільноти. Орієнтація національної освітньої системи на європейські стандарти, проблеми демократизації і гуманізації навчально-виховного процесу, потребують підготовки майбутніх фахівців з новим педагогічним мисленням, новим світоглядом, вихователів творчих та закоханих у свою справу. Одним із головних завдань університету являється формування у студентів професійної мотивації, інтересу до науково-педагогічної діяльності, до людини, дитини як найвищої цінності. Узагальнений педагогічний досвід, його критичний аналіз у контексті нових реалій відкриває нові можливості впливу на сучасний педагогічний процес в університеті.

Педагогічний процес сучасного університету повинен не лише конструювати професійний простір як зовнішній чинник розвитку особистості майбутнього вихователя дошкільного навчального закладу, але і формувати його внутрішній світ.

Професія вихователя вимагає особливого статусу, адекватної соціальної ролі в суспільстві. Цінність вихователя надзвичайна, так як він залишається основним посередником між особистістю вихованця і суспільним досвідом.

У другій половині ХХ на початку ХХІ століття відбулися координальні зміни в розвитку суспільної дошкільної освіти в Україні, для потреб якої здійснюється професійна підготовка вихователів. Однак, незважаючи на величезний і багаторічний досвід у справі успішної підготовки кадрів високої кваліфікації, досі немає теоретично обґрунтованих основ педагогіки вищої школи, які б служили допомогою у справі наукової організації навчального процесу в університеті, єдності педагогічних поглядів і переконань викладачів.

Нові підходи до підготовки спеціалістів дозволяють не формально, а по суті реалізувати ефективні методи і засоби сучасної педагогіки вищої школи. Практика показала необхідність зміни методології і технології навчання.

У зв'язку з цим необхідно шукати такий підхід, який дозволив би студентам глибше усвідомлювати свої уявлення про майбутню професійну діяльність, як фахівця дошкільного навчального закладу.

Успішне вирішення завдання підготовки фахівців багато в чому залежить від уміння впроваджувати у педагогічний процес університету історичний досвід вчених різних країн. А саме, багаторічний досвід українського педагога-гуманіста Василя Олександровича Сухомлинського, який наполягав на єдності педагогічних поглядів і переконань викладачів.

Аналіз досліджень і публікацій... У науковій літературі термін „професійна підготовка” трактують як сукупність знань, навичок і вмінь, що в свою чергу визначається як суб'єктивний стан особистості, яка вважає себе здатною і підготовленою до виконання певної професійної діяльності.

На підставі аналізу наукових праць (О. Антонова, В. Беспалько, Н. Гузій, В. Кушнір, Т. Семенюк) було встановлено, що для визначення професійної підготовки вихователів науковці звертаються до таких понять, як „педагогічна система”, „педагогічний процес”. Вітчизняні дослідники (Л. Артемова, А. Богущ, Н. Гавриш, Т. Жаровцева, Н. Лисенко, Т. Поніманська) розглядають педагогічний процес як цілісну систему формування професійної компетентності вихователя дошкільного навчального закладу, його професійного самовиховання і саморозвитку.

Дослідження вчених (Л. Виготського, Г. Костюка, О. Леонтєва, С.Рубінштейна) переконливо доводять, що дошкільний вік – це період всебічного розвитку духовного світу дитини. Тому до вихователя дошкільного навчального закладу висувуються найвищі вимоги як морально-етичного плану так і професійної підготовки.

Саме в дошкільному віці, на думку В. Сухомлинського „Розповіді вихователя, що ділять з дітьми всі радощі й прикрощі, – обов'язкова умова повноцінного розумового розвитку дитини, її багатого духовного життя” [6, с.41]. На це направлена професійна підготовка випускників університету – майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів. Свою професійну діяльність вони мають організувати на засадах гуманізму та високої моральності.

Формулювання цілей статті... Метою статті є теоретичне обґрунтування визначення єдності педагогічних поглядів і переконань викладачів університету сформованих під впливом педагогічної спадщини В. Сухомлинського у підготовці майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів.

Виклад основного матеріалу... Навчальний процес в університеті – це система організації навчально-виховної діяльності в основу якої покладено єдність і взаємозв'язок поглядів і переконань викладачів спрямованих на досягнення цілей навчання, розвитку особистості студента, його підготовки до професійної діяльності.

Це зобов'язує викладачів університету приділяти особливу увагу питанням згуртування студентів в єдиний дружний колектив, поліпшення навчально-виховного процесу, дотримання єдності педагогічних поглядів і переконань. Здійснення Закону України про „Освіту” пов'язане з необхідністю виховувати професійно підготовлені кадри, які спроможні розв'язувати складні завдання навчання і виховання дошкільників. Підготовка майбутніх вихователів ДНЗ починається з перших днів навчання в університеті, і від того наскільки успішно молода людина освоїться з новим для неї становищем студента, багато в чому залежить наступне формування її як спеціаліста і громадянина.

За глибоким переконанням В. Сухомлинського: „У людини її людські риси формуються тільки тому, що з першого подиху свого життя вона – істота суспільства. Суспільна сутність людини виявляється в її відносинах, стосунках, взаєминах з іншими людьми” [4, с.448].

Становлення студента університету – багатогранний послідовний процес, в якому можна виділити такі етапи: сприйняття і засвоєння вимог університету, оволодіння університетськими методами навчання, самовиховання в собі якостей майбутнього вихователя дошкільного навчального закладу всебічний розвиток, творче оволодіння обраною професією. У педагогічній спадщині В. Сухомлинського чітко простежується думка про те, що: „Ідеї стають твердим переконанням тоді, коли людина не тільки усвідомила, а й зробила, завоювала їх, коли вона вклала в торжество цих ідей свої духовні сили. Формування ідейних, моральних переконань – це активний процес, в якому виховуваний є не пасивним об'єктом виховання, а активним борцем за те, що утверджується в його душі” [7, с.165].

Першокурсників чекають напружені заняття, нові умови життя й навчання, а отже і труднощі, які їм належить подолати.

Ці труднощі тим складніші для подолання, чим більший розрив у змісті освіти й структурі навчального процесу, між вищою і середньою школами.

Звернення до педагогічної спадщини видатного вченого В. Сухомлинського нададуть неоціненну допомогу у подоланні цих труднощів. Як практик з багаторічним досвідом, Василь

Олександрович наголошував на єдності педагогічних поглядів й переконань викладачів з найважливіших питань виховання й освіти.

Він писав: „Єдність поглядів передбачає розквіт творчої індивідуальності кожного педагога як особистості” [6, с.382]. На думку вченого, у кожного щось переважає, кожен маючи неповторну живинку, здатний яскравіше, повніше від інших розкрити, виявити себе в якійсь сфері духовного життя. Ця сфера якраз і є тим особистим вкладом, який вносить індивідуальність педагога в складний процес впливу на студента. Але разом з тим, стверджує Василь Олександрович, „кожен має бути часткою єдиного цілого – джерела інтелектуальної, моральної, естетичної, фізичної, психічної, емоційної культури” [6, с.382].

На першому курсі університету виклад нового матеріалу у структурі навчального процесу займає набагато більше місця ніж у випускних класах середньої школи і водночас значно зменшується аудиторне закріплення матеріалу поточного контролю. На сьогоднішній день, головна відмінність полягає в особливостях шкільних і університетських методів навчання за новітніми технологіями (кредитно-трансферною) й самостійної навчально-пізнавальної та навчально-дослідної діяльності учнів і студентів. Першокурснику надається велика навчальна самостійність, до якої він, як правило, не підготовлений.

Проведене на факультеті психології Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського зі спеціальності „Дошкільна освіта” дослідження показало, що в першому семестрі тільки 24% першокурсників володіють високим рівнем самоорганізації і морально-ділових якостей, 76% студентів відчують труднощі пов'язані з переходом на нові форми навчання.

Без жадоби знань, як вказує В. Сухомлинський, неможливе повноцінне духовне, а отже, й трудове, творче життя. Тому нам треба виховати органічну потребу в самоосвіті [7, с.386].

Крім того, зміст навчання на першому курсі зі спеціальності „Дошкільна освіта” відзначається глибиною і складністю. З'являється багато нових предметів та викладачів які їх читають, різних методик за якими проводяться практичні заняття.

Єдність викладання і учіння є об'єктивною характеристикою навчального процесу університету, адже у процесі навчання беруть участь два суб'єкти: викладач, діяльність якого спрямована на управління навчально-пізнавальною діяльністю студента на основі врахування принципів, методів, організаційних форм і засобів навчання, та студенти, які в процесі учіння засвоюють знання, уміння та навички, які передбачені навчальними планами і програмами.

Перед першокурсником, майбутнім вихователем ДНЗ, стоїть нелегке завдання – оволодіти університетськими методами навчання, а також освоїтися з новими умовами діяльності. А значить адаптуватись.

У педагогічному словнику С.Гончаренко, адаптація (від лат. adaptatio) – пристосування. Адаптація професійна – процес або результат пристосування працівника в початковий період його роботи. Адаптації професійній, за визначенням вченого, сприяє добра підготовка людини до виконання даної роботи, а також її кмітливність, самостійність і відповідальність, допомога з боку старших товаришів по праці [2, с.15]. Адаптація є однією з форм соціалізації особи, яка передбачає пристосування до соціального середовища і соціальне пізнання, засвоєння соціальних норм і формування власних установок, ціннісних орієнтацій, які виявляються в діяльності особи, у тому числі й навчально-пізнавальній.

Василь Олександрович Сухомлинський розглядав адаптацію як активний процес, який залежить не тільки від зовнішніх факторів, а й від активності власних позицій особи. Вчений небезпідставно зауважує, що: „Пізнаючи світ і себе як частину світу, вступаючи в стосунки з людьми, які задовольняють її матеріальні, духовні потреби, дитина включається в суспільство, стає його членом. Це – процес прилучення особистості до суспільства, який вчені називають соціалізацією” [4, с.448].

Власний досвід дозволяє стверджувати, що успіху досягає той студент, який має бажання навчатися, стати кваліфікованим вихователем ДНЗ, у якого сформовано вміння долати перешкоди, здатність критично ставитися до своєї діяльності, до себе, оточуючих.

Показником соціальної і професійної зрілості студента є спрямованість його особи, готовність до майбутньої професійної діяльності, система цінностей, професійних орієнтирів.

Тут доцільно згадати поради Василя Олександровича: „Виховуй у собі майстра, умій бути невдоволеним тим, що ти вже зробив. Є сотні спеціальностей, всіма ними ніколи не оволодієш. Оволодівай чим небудь одним, але оволодівай так, щоб бути господарем у своїй справі” [5, с.613].

Видатний педагог В. Сухомлинський працюючи в галузі людинознавства, відзначав що конкретні форми і прояви процесу адаптації найрізноманітніші. Найбільш важливі на думку вченого: дидактичні-оволодіння формами і методами навчання в університеті, вміннями й навичками самостійної розумової праці, вироблення навичок самоосвіти і самоконтролю;

професійні-формування любові до обраної спеціальності, поступове набуття професійних умінь і навичок; соціальні-включення в активну громадську діяльність, вмінні організувати свою працю. Ці три напрямки пов'язані між собою. Однак на перше місце слід поставити дидактичну адаптацію, бо учіння є основою діяльності студента, а успішність – одним із головних критеріїв його адаптованості.

До університету молода людина вступає, володіючи певною сумою знань, умінь і навичок, які являються необхідною умовою ефективною адаптації. Цей процес відбувається на основі тих внутрішніх установок, які були сформовані у першокурсників раніше і які зазнають постійних впливів навколишнього середовища. Під час пристосування до нових умов і вимог у студентів змінюються внутрішні установки, виробляються інші, на їх формуванні відчутно позначається вплив єдності педагогічних поглядів і переконань викладачів. Погляди й переконання виробляються у процесі праці. І полягають вони за твердженням В. Сухомлинського в тому, що:

- Кожен педагог – не тільки викладач, а й вихователь. Завдяки духовній спільності вчителя і колективу підлітків процес навчання не зводиться до передачі знань, а вливається в багатогранні відносини;

- Кожен з нас має здійснювати вплив на конкретного вихованця, чимось зацікавити, захопити, надихнути підлітка, пробудити в ньому неповторну особистість. Ми мусимо бути для підлітків зразком багатства духовного життя; лише за цієї умови ми маємо моральне право виховувати;

- Повноцінне розумове виховання ми вважали можливим за тієї умови, коли навчання відбувається на фоні багатого інтелектуального життя колективу й особистості. У колективі має постійно битися пульс допитливої думки, прагнення до горизонтів науки, цікавих, захоплюючих проблем і книжок;

- Радість пізнання дається людині тільки тоді, коли вона пізнає незрівнянно більше, ніж вимагається знати [6, с.385].

Слід зазначити, що легше й швидше адаптуються ті студенти, які в середній школі здобули ґрунтовну загальноосвітню підготовку, відзначалися серйозним ставленням до навчання, брали участь у громадській роботі, але й у них відчуваються труднощі адаптації.

Василь Олександрович вважав, що праця – поняття багатогранне. Свої духовні й фізичні сили людина може вкладати не тільки в створювані нею матеріальні цінності, а й в іншу людину. Розуміючи моральний зміст цієї праці, людина піднімається на високий щабель моральної культури: виховуючи іншого, вона по-справжньому виховує саму себе [6, с.174].

Проблема самостійності й самостійної роботи є особливо актуальною на першому курсі. Тут надзвичайно гостро відчувається протиріччя, яке полягає в невідповідності між прагненням студента до самостійної діяльності й невміння самостійно працювати і мислити. Самостійність студента викладачі іноді трактують досить поверхово.

Самостійність студента полягає не тільки в умінні й бажанні працювати з навчальною літературою, а й у тому, і це найголовніше, що творчо підходити до розв'язання навчальних завдань, навчитись застосовувати здобуті знання на практиці. Василь Олександрович вважав, що: „У години зосередженої розумової праці кожен має працювати цілком самостійно” [5, с.617]. Частина першокурсників не готова до наполегливої самостійної праці, яка чекає в університеті. Іноді студентам бракує необхідних умінь і навичок, іноді – психологічної готовності до напружених занять. Саме тому викладачі університету повинні дотримуватись єдності педагогічних поглядів у вирішенні цих питань. У педагогічній спадщині В. Сухомлинського чітко простежується думка про те, що єдність поглядів і переконань викладачів сприяє творчій праці. І за глибоким переконанням його, „Щоб зробити працю сферою самовиховання (а без трудового самовиховання взагалі самовиховання не мислили), треба дати кожному вихованцеві радість праці, добитися того, щоб праця стала творчістю. У праці починаються ті пошуки самого себе, які, триваючи кілька років, завершуються становленням покликання” [5, с.614].

Питання роботи з першокурсниками майбутніми вихователями ДНЗ перебувають у центрі уваги кафедри „Дошкільної освіти”. Викладачі кафедри досліджують шляхи поліпшення системи роботи зі студентами, детально ознайомлюють з особливостями навчального процесу в університеті, пояснюють, як потрібно слухати і конспектувати лекції, як організувати свою самостійну роботу. На допомогу студентам розроблені та подані на електронних носіях лекції, практичні заняття, лабораторні роботи, обов'язкова і додаткова література з педагогіки, дошкільної педагогіки, дитячої психології.

У ході навчальної роботи у студентів формується міцна мимовільна увага, смислова пам'ять. В школі частіше несе значне навантаження механічна пам'ять. Однак з великим обсягом інформації, яку повинен засвоїти студент університету, механічна пам'ять не справляється. Для цього потрібна розвинута смислова пам'ять, пов'язана з високою культурою мислення; необхідні

розуміння логіки викладу матеріалу викладачами, наявність міцних умінь і навичок засвоювати знання у системі, оволодівати логікою самої науки. Тому, всі переконання викладачів спрямовані на вміння студентів встановлювати зв'язки між теоретичними положеннями, що вивчаються, знання фактичного матеріалу, яким би значним за обсягом він не був, це нічого не дає якщо викладачі не навчать студента бачити закономірності, принципи, логіку предмета, що вивчається. Між тим незаперечним залишається твердження педагога-гуманіста В. Сухомлинського про те, що „кожний день нехай збагачує вас інтелектуальними цінностями – у цьому одне з джерел часу, необхідного для розумової праці в майбутньому. Пам'ятайте, що чим більше ви знаєте, тим легше оволодівати вам новими знаннями” [5, с.618].

Викладач повинен володіти теоретичними знаннями з проблеми. Зокрема методи, засоби та прийоми, що він використовує в процесі навчання, повинні відповідати змісту даної освітньої концепції.

За визначенням педагога: „Освіта людини – це не тільки її знання, але й уся багатогранність її людського образу” [6, с.589].

Постійне оновлення знань, потребує напруженої роботи пам'яті. Перебудова пам'яті, звичайно, відбувається не зразу: це складний, тривалий процес. Істотну роль у формуванні смислової пам'яті відіграє лекційний виклад матеріалу, особливо з історії педагогіки де викладачі мають можливість зробити акцент на базових поняттях, що розкривають зміст, основні характеристики майбутньої професії. Важливе значення має самостійна робота з першоджерелами, в тому числі з педагогічною спадщиною В. Сухомлинського. Чим глибше закохані наші вихованці в предмет, який ви викладаєте, наголошує Василь Олександрович тим кращий ви педагог, тим органічніше зливаються у вашій особі вихователь і викладач. „Проблему виховання здібностей, нахилів, покликання не можна розв'язати практично без посереднього впливу особистості педагога на особистість вихованців. Здібності виховуються тільки здібностями, нахили-нахилами, покликання-покликаннями” [8, с.562].

Головна увага викладачів університету зосереджена на всебічному поліпшенні професійної підготовки спеціалістів. В. Сухомлинський вважав, що педагог як вихователь починається з того як він формує світогляд [6, с.386]. За його глибоким переконанням „світогляд – це особисте ставлення людини до істин, закономірностей, фактів, явищ, правил, узагальнень, ідей” [6, с.386]. Формування світогляду, пише вчений-практик, є проникненням педагога в духовний світ вихованця. Педагог як вихователь починається з того, як він формує світогляд [6, с.386]. Від багатства його знань, думок, інтересів, ерудиції залежить що дізнається студент про свою майбутню професію.

У ході навчання студенти дістають відомості про майбутню професію. Водночас відбувається процес адаптації до обраної професії.

Професійна адаптація в умовах університету є процесом формування у студентів інтересу до обраної професії, прагнення досконало оволодіти нею. Така адаптація передбачає оволодіння новим обсягом знань, умінь і навичок за професією, методикою і логікою науки.

Професійне формування студента успішно здійснюється в тому разі, якщо воно ґрунтується на інтересі, нахилах та здібностях студента до професії вихователя дошкільного навчального закладу. Саме від вихователя дошкільного навчального закладу, за твердженням вченого, „залежить чим стане серце дитини – ніжною квіткою чи засушеною корою” [6, с.635]. В. Сухомлинський був глибоко переконаний, що заповітна мрія кожного мислячого педагога - щоб серце вихованця було чутливим до кожного слова вихователя, щоб дитяча душа відгукувалась, мов ніжна струна на тонку музику його душі. Вершину мудрості своєї влади над дитячою душею він бачив в тому, щоб „дитина розуміла мене з півслова, щоб між рядками моїх слів читала мій виховний ідеал, щоб у найтонших відтінках мого голосу відчувала радість і сум, одухотвореність і тривогу, схвалення та образу, щоб у спалахах і згасанні вогників у моїх очах бачила тонкі рухи моєї думки” [6, с.635].

Висновки... У процесі підготовки майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладах у вищому навчальному закладі до професійної діяльності необхідне забезпечення єдності педагогічних поглядів і переконань які передбачають:

- відображення у змісті навчальних предметів професійно-педагогічного досвіду вихователя, як соціально та історично обумовленого феномена;
- використання у навчальному процесі викладачами пізнавальних ситуацій, що стосуються майбутніх вихователів до усвідомлення змісту і засобів професійної діяльності;
- впровадження інтерактивних форм навчання, що сприяють набуттю майбутніми вихователями дошкільних навчальних закладів особистого досвіду організації навчання і виховання дошкільників;

- впровадження визначних досягнень вченого, педагога-практика В. Сухомлинського на всіх етапах навчального процесу, що сприяють підвищенню рівня фахової підготовки.

Таким чином, головним соціальним інститутом, на який покладено вирішення невідкладених завдань у галузі оновлення мислення й зміни в свідомості молодого покоління є освіта. Дотримуючись єдності педагогічних поглядів і переконань в навчанні на засадах педагогічної спадщини В. Сухомлинського, створюючи нові гуманістичні цінності, університет має реальні можливості для підготовки нової генерації вихователів для ефективної діяльності в умовах дошкільного навчального закладу.

Список використаних джерел та літератури:

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні // Дошкільне виховання. – 1999. – № 1. – С. 5–19.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – С.11.
3. Семиченко В. А. Пріоритети професійної підготовки: діяльнісний чи особистісний підхід // Неперервна професійна освіта: проблеми, перспективи : [моногр.] / за ред. І. А. Зязюна. – К., 2000. – 330 с.
4. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : у 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 1. – 654 с.
5. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : у 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 2. – 670 с.
6. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : у 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 3. – 670 с.
7. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : у 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 4. – 640 с.
8. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : у 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 5. – 639 с.

Анотація

А.С.Соколовская

Влияние педагогического наследия В.А. Сухомлинского на единство педагогических взглядов и убеждений преподавателей в профессиональной подготовке будущих воспитателей дошкольных учебных заведений

В статье раскрывается сущность дефиниции „профессиональная подготовка”. Подается характеристика профессиональной подготовки будущих воспитателей дошкольных учебных заведений с позиции единства педагогических взглядов и убеждений преподавателей университета которые сформировались под влиянием педагогического наследия В. Сухомлинского.

Ключевые слова: адаптация, профессиональная адаптация, профессиональная подготовка, самообразование, социализация.

Summary

A.S.Sokolovska

Influence of pedagogical legacy of V.O.Sukhomlyns'kyi to the Unity of Pedagogical Views and Beliefs of Teachers in the Training of Future Teachers of Preschool Educational Institutions

The article reveals the essence of definition „vocational training”. The characteristics of training future teachers of preschool educational institutions from the perspective of the unity of teaching attitudes and beliefs that faculty members have formed under the influence of pedagogical legacy of V.O.Sukhomlyns'kyi.

Keywords: adaptation, professional adaptation, professional training, self-education, socialization.

Дата надходження статті:

„26” серпня 2011 р.

УДК 371.2:372

І.О.СТЕПАНЕЦЬ,

кандидат педагогічних наук;

І.П.РЕПКО,

кандидат педагогічних наук

(м.Харків)

До питання забезпечення єдності дошкільної та початкової загальної освіти у формуванні готовності дітей до навчальної діяльності

У статті розглядаються деякі аспекти загальнопедагогічної проблеми забезпечення наступності дошкільної і початкової загальної освіти як умови і фактора підвищення якості навчально-виховного процесу.

Ключові слова: система освіти, дошкільна освіта, початкова загальна освіта, індивідуальний підхід, особистісно орієнтоване навчання, наступність.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Ключовим принципом реалізації Державної національної програми „Освіта” (Україна ХХІ століття) є гуманізація освіти, що полягає в утвердженні людини як найвищої соціальної цінності, у найповнішому розкритті її здібностей та задоволенні різноманітних освітніх потреб.

У відповідності з розділом VIII (с.7) Указу Президента України „Про національну доктрину розвитку освіти” визначається пріоритет освіти в державній політиці стосовно її безперервності і наступності та координації на різних ступенях освіти [1, с.287].

Перша ланка в єдиній системі освіти України – значимий етап у контексті наступності. Особливо важливим завданням педагогічного колективу є створення умов для органічного, безболісного входження дитини в навчальний процес початкової школи на основі особистісно орієнтованого підходу.

Аналіз досліджень і публікацій... Обґрунтований сучасною психолого-педагогічною наукою особистісно орієнтований підхід, на думку І.С.Якиманської, має „забезпечити розвиток і саморозвиток особистості учня відповідно до виявлених індивідуальних особливостей його як суб'єкта пізнання і предметної діяльності: надати можливість реалізації себе в пізнанні, навчальній діяльності, поведінці на підставі здібностей, нахилів, інтересів, ціннісних орієнтацій і суб'єктивного досвіду” [2, с.14-15]. Саме такий підхід, за словами О.Я. Савченко, створить сприятливі умови для реалізації особистості дитини у навчанні, передбачаючи вивчення загальної готовності дітей до навчальної діяльності [3, с.100].

Вивчення робіт інших сучасних науковців (А. Міцик, А. Капської, А. Малько та ін.) дало підстави зробити висновок, що у процесі реалізації завдань дошкільної та початкової загальної освіти особистісно-зорієнтований підхід у навчанні слід розглядати у поєднанні з психолого-педагогічною адаптацією як процесом пристосування особистості до особливостей соціуму, в якому проходить процес отримання знань, умінь і навичок, формування особистісних якостей.

У сучасних умовах така адаптація відбувається спонтанно і цілеспрямовано одночасно, і в різних ланках освіти, значною мірою формалізується.

Формулювання цілей статті... Метою статті є визначення і розгляд найважливіших організаційно-педагогічних та психологічних умов забезпечення єдності дошкільної та початкової загальної освіти у забезпеченні готовності дітей до успішного навчання з урахуванням її індивідуальних особливостей.

Виклад основного матеріалу... Процес цілеспрямованої адаптації дитини до школи здійснюється, перш за все, за допомогою створення соціальних умов навчання і виховання, дозвілєвої діяльності у дошкільних та позашкільних закладах. Засвоюючи певні знання, уміння, навички у цих закладах, діти адаптуються до навчального процесу у школі. Таку адаптацію можна розглядати як спонтанну.

Психолого-педагогічна адаптація учнів до шкільного життя розпочинається ознайомленням з їх роллю в житті класу, з умовами навчання, націлюванням на їх власне самопізнання, а пізніше самовдосконалення, формування у них первинної зацікавленості, стимулювання їх власної активності й творчості [3, с.13-14].

Таким чином, слідуючи визначенням орієнтирам у розгляді проблеми слід констатувати, що її вирішення вимагає здійснення наступності дошкільної і початкової освіти. „От того, как будет чувствовать себя ребёнок, поднимаясь на первую ступеньку лестницы познания, что он будет переживать, зависит весь дальнейший путь к знаниям,” – писав В.О. Сухомлинський.

Забезпечення тісного взаємозв'язку дошкільної і початкової загальної освіти – важливий фактор у підвищенні якості навчально-виховного процесу в освіті. Для його забезпечення щодо розвитку дитини необхідний не просто зв'язок зазначених ланок освіти, а узгодженість і перспективність усіх компонентів системи (мети, завдань, змісту, методів, засобів, форм, організації виховання і навчання) на дошкільному і початковому щаблях освіти. При цьому слід враховувати закономірності психічного розвитку дитини – сенситивність вікових періодів стосовно становлення психічних функцій і новоутворень, роль провідної діяльності в їх формуванні.

Лев Семенович Виготський говорив, що шкільна освіта ніколи не починається з порожнього місця, а завжди спирається на первинну стадію розвитку, досягнутого дитиною.

Ідея наступності змісту програми початкової і дошкільної освіти є загальноприйнятою у науково-педагогічному і освітньому середовищі, але на практиці реалізується, як правило, без ґрунтового психолого-педагогічного аналізу змісту освіти як у цілому, так і конкретних освітніх моделей, створюваних авторами дошкільних базових програм і авторами підручників для початкової школи.

Ключовим моментом наступності є визначення готовності дитини до систематичного шкільного навчання. Дослідники виділяють загальну і спеціальну готовність. До загальної відносять фізичну готовність (В. Запорожець, М. Кістяковська, Н. Терехова та ін.), особистісну готовність (М. Лісіна, Л. Божович, Р.Стеркіна та ін.).

Великого значення у визначенні готовності дитини до шкільного навчання набула необхідність врахування „шкільної зрілості”. Під нею розуміють рівень морфологічного і функціонального розвитку, який дозволяє робити висновок про можливість навчання без шкоди

для здоров'я. Підґрунтям для її виявлення є відмінність паспортного і біологічного віку дитини. Ще у 80-роки було виявлено відсоткове співвідношення зрілих і не зрілих дітей у різному віці. Так, із числа 6-річних зрілі діти складають 49%, в 7 років – 87% й у 8 років – 98%. При цьому дівчата значно випереджають хлопців у досягненні „шкільної зрілості”: від 0,5 до 1-го року [5].

Спеціальна підготовка дитини до школи передбачає приділення особливої уваги тим галузям знань, які будуть затребувані в початковій школі – читанню, письму й елементарній математиці. Як результат, на кінець дошкільного віку, оволодівши елементами грамоти і специфічними видами діяльності, перш за все грою, конструюванням і малюванням, дитина виявляє свідомість і мимовільність. Ці якісно нові утворення дають можливість планувати і контролювати, усвідомлювати й узагальнювати способи вирішення найрізноманітніших завдань, що є важливими передумовами навчальної діяльності [4].

Для забезпечення наступності слід також враховувати і той факт, що при зростанні показників мимовільності і саморегуляції поведінки, у дошкільників зростають показники загального й інтелектуального перевантаження. Вихователі ДНЗ, у свою чергу, звертають увагу на відсутність збалансованості загально-розвиваючих і спеціальних програм, що створює труднощі у побудові цілісного педагогічного процесу.

При такій практиці визначення готовності до шкільного навчання, доцільно доповнювати даними педагогічних спостережень, які повинні доводитися до відома вчителів 1-го класу задовго до перших днів дитини в школі. Таким чином, готовність дітей до шкільного навчання обов'язково слід розглядати в контексті проблеми наступності між дошкільною і початковою ланками системи освіти.

Взаємодію ДНЗ і початкових шкіл можна здійснювати в різних варіантах. З нашого погляду, всі вони довели правомірність свого існування.

Перший варіант полягає у тому, що освітній заклад, маючи відповідні ліцензії, реалізує як дошкільну, так і шкільну освітні програми. Такий досвід з'явився ще у 1984 році, коли стали створюватися навчально-виховні заклади „Школи – дитячий садок” переважно в сільській місцевості у зв'язку з відсутністю достатньої кількості дітей дошкільного віку і наявністю вільних площ у загальноосвітніх закладах.

Другий варіант виник дещо пізніше і полягав у розміщенні початкових класів школи на навчальних площах ДНЗ. При цьому часто виникали проблеми, пов'язані з тим, що діти 6-річного віку тільки шкільну освіту мають отримувати безкоштовно, всі ж інші послуги оплачували батьки. Ця проблема ще вимагає свого рішення.

Найбільш перспективним варіантом взаємодії освітніх закладів, з нашого погляду, є створення так званого „комплексу”, який є юридичною особою і до складу якого можуть входити як ДНЗ і початкова школа, так і основна школа, і навіть вищі навчальні заклади. Основою вимогою при цьому є та, що загальноосвітні програми дошкільної і шкільної освіти мають бути послідовними (спадкоємними), тобто характеризуватись наступністю. Такий досвід має Російська Федерація, заслуговує на увагу і, зокрема, досвід Харківського гуманітарного університету „Народна українська академія”.

Ми виходимо з того, що реалізації будь-якого варіанта мають передувати певні організаційно-управлінські заходи, зокрема:

1. Для дошкільної освіти:

Розробка заходів по обліку і дошкільній корекції допомозі дітям, що мають відхилення у стані здоров'я.

Впровадження державних стандартів і норм педагогічних технологій, які б визначали наступність і зв'язок дошкільної і початкової загальної освіти на змістовній основі.

Формування банку даних про дітей дошкільного віку.

Організація занять з дітьми дошкільного віку.

2. Для початкової загальної освіти:

Розробка структури, змісту і методичного забезпечення регіональних компонентів державного освітнього стандарту до діючих навчальних планів.

Приведення у відповідність типів і видів освітніх закладів та форм навчання рівню реалізації в них освітніх програм.

Реалізація структури і змісту загальної освіти у школах.

Здійснення моніторингових досліджень якості освіти

Як засвідчує зарубіжний і вітчизняний досвід, вирішення завдання по забезпеченню наступності дошкільної і початкової освіти успішно вирішуються в умовах спеціально створених освітніх модулів (рис.1).

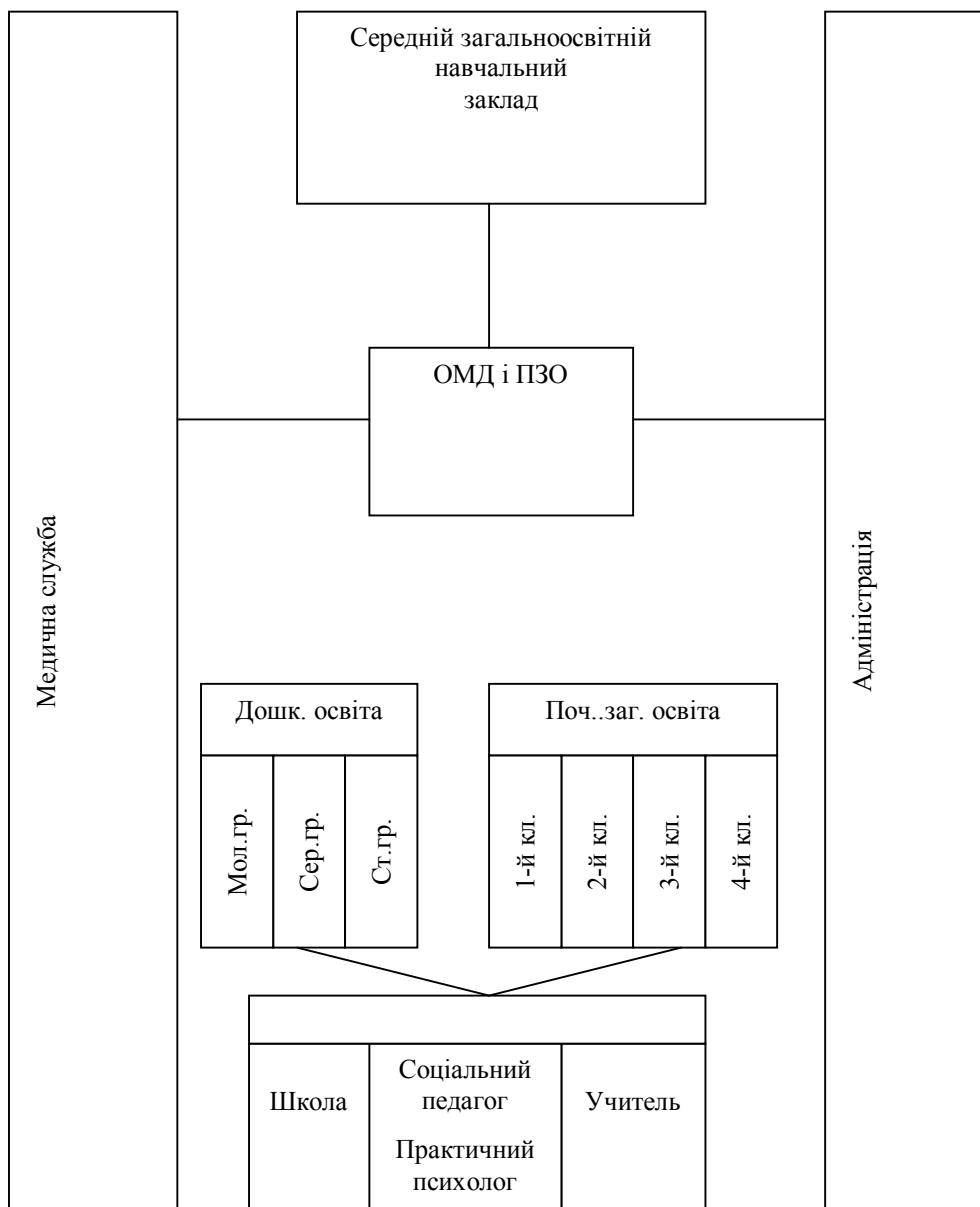

Рис. 1. Освітній модуль дошкільної і початкової загальної освіти

Основною метою діяльності освітнього модулю є: створення середовища, що сприяє збереженню і розвитку здоров'я та забезпечує розвиток творчих здібностей дітей.

Дошкільні групи організуються для створення сприятливих умов щодо повсякденного проживання дітьми дошкільного віку, всебічного розвитку, соціалізації вихованців, загальної підготовки до навчальної діяльності.

Таким чином, вищезазначене дає підстави стверджувати, що наступність дошкільної і початкової загальної освіти є умовою і важливим фактором у формуванні готовності дитини до навчальної діяльності, підвищення її якості.

Список використаних джерел та літератури:

1. Законодавчі листи України з питань освіти (Верховна рада України, Комітет з питань науки і освіти : Офіц. вид. – К. : Парламентське видавництво, 2004. – 404 с. – С. 287).
2. Чернеча Н. Особистісно-зорієнтоване навчання: сучасні підходи / Н. Чернеча // Рідна школа. – 2001. – № 9. – С. 14–15.
3. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи : підруч. для студ. / О. Я. Савченко. – К. : Генеза, 1999. – 368 с.

4. Кириченко О. Ефективність психолого-педагогічної адаптації в навчальній діяльності школярів / О. Кириченко // Початкова школа через призму сучасних професійних проблем : матеріали II Регіональної наук.-практ. конф. для студентів і аспірантів. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2007. – 116 с.

5. Psychological.ru/default.aspx

Анотація

И.А.Степанец, И.П.Репко

К вопросу обеспечения единства дошкольного и начального общего образования в формировании готовности детей к учебной деятельности

В статье рассматриваются некоторые аспекты общепедагогической проблемы обеспечения преемственности дошкольного и начального общего образования как условия и фактора повышения качества учебно-воспитательного процесса.

Ключевые слова: система образования, дошкольное образование, начальное среднее образование, индивидуальный подход, личностно ориентированное обучение, преемственность.

Summary

I.A.Stepanets, I.P.Repko

To the Question of Unity of Pre-School and General Primary Education in Formation of Readiness of Children to Educational Activity

Some aspects of general pedagogical problem of providing with pre-school and primary general educational succession as the condition and factor of educational process increasing are examined in the article.

Key words: system of education, pre-school education, elementary secondary education, individual approach, oriented to personality approach, succession.

Дата надходження статті:

„13” липня 2011 р.

УДК 373.29

Н.М.СТЕЦЕНКО,

кандидат педагогічних наук, доцент
(м.Херсон)

Роль ручної праці у розвитку особистості дитини старшого дошкільного віку

У статті висвітлено роль та значення ручної праці у розвитку особистості дитини старшого дошкільного віку та підготовці її до навчання у школі.

Встановлено, що заняття ручною працею безпосередньо впливають на психофізіологічний, інтелектуальний та особистісний розвиток дитини.

Ключові слова: ручна праця, старший дошкільний вік, розвиток особистості, підготовка до школи.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Основний Закон нашої держави – Конституція України гарантує вільний і всебічний розвиток особистості кожного громадянина, а в Законах „Про освіту” (1991р.), „Про загальну середню освіту” (1999р.), „Про дошкільну освіту” (2001р.), „Про позашкільну освіту” (2004р.), Національній Доктрині розвитку освіти The role of manual labor in the development of the child preschool age України у XXI столітті (2002р.) підкреслюється, що основні завдання дошкільної освіти полягають у її спрямованості на: всебічний гармонійний розвиток дитини як особистості та найвищої суспільної цінності; створення умов для творчої самореалізації особистості кожної дитини у навчально-виховному процесі.

Перехід від дошкільного до молодшого шкільного дитинства є одним із найбільш відповідальних періодів у життєвому циклі людини. Тому пошук інноваційних шляхів підготовки дітей до школи, що забезпечило б „озброєння їх не стільки премудростями шкільної науки, скільки наукою життя, адекватного сприйняття світу” [5], набуває в сучасних умовах особливого значення. Підготовку дітей до школи розглядаємо як особистісне становлення кожної дитини, її фізичний і соціальний розвиток відповідно до індивідуальних можливостей, що зумовлює поступову інтеграцію дошкільника у шкільне життя.

Аналіз досліджень і публікацій... До проблеми дитинства як наукової категорії, полі дисциплінарного явища зверталися вчені А.Богущ, В.Зеньковський, Д.Ельконін, В.Мухіна, В.Сухомлинський та інші. Підготовка дітей до школи знайшла широке відображення у світовому і вітчизняному історико-педагогічному досвіді (Г.Ващенко, Ж.Піаже, Р.Оуен, С.Русова, К.Ушинський, Ф.Фребель, С.Шацький та інші).

За останнє десятиріччя значно зріс інтерес вітчизняних учених до проблеми підготовки дітей до школи. Про це свідчать праці Л.Артемової, А.Богущ, Калмикової, О.Кононко, С.Лаврентьевої,

Л.Низьковської, Л.Пироженко, К.Прищепи, О.Проскури, Р.Репіної, У.Середницької, Н.Уткіної та інші. Дослідження ведуться в контексті теорії і методики гуманістичної парадигми особистісно орієнтованого навчання і виховання дошкільників, ставлення до дитини як до найвищої цінності, активного суб'єкта діяльності. Саме такий підхід до навчання передбачає достатньо вільний вибір дитиною діяльності, яка найбільше її цікавить (Л.Венгер, А.Запорожець, У.Ульєнкова).

Однією з найбільш привабливих, мотивованих сутнісною потребою дитини є елементарна трудова діяльність. Включений в особисту „програму розвитку” (Л.Виготський) самостійний труд розкриває дитині різноманітні сторони оточуючого світу, дозволяє оволодівати різноманітними формами пізнання, суттєво впливає на розвиток мислення дошкільника (Я.Неверович, Н.Поддяков, А.Усова, Д.Ельконін).

Формулювання цілей статті... Метою нашої статті є висвітлення ролі та можливостей дитячої ручної праці у процесі розвитку особистості дитини старшого дошкільного віку та підготовці її до навчання у школі.

Виклад основного матеріалу... Педагогами і психологами доведено, що готовність дитини до школи передбачає необхідний і достатній рівень психофізіологічного розвитку дитини для засвоєння шкільної навчальної програми, це певний рівень інтелектуального та особистісного розвитку дитини, це необхідний рівень сенсомоторного розвитку задля успішного оволодіння відповідними вміннями і навичками навчальної діяльності.

Підкреслюючи роль ручної праці у процесі розвитку дитини В.Сухомлинський зазначав: „Витоки творчих здібностей і дарувань дітей – на кінчиках їх пальців. Від пальців, образно кажучи, йдуть ніби тоненькі струмочки, які живлять джерело творчої думки. Чим більше впевненості та винахідливості в рухах дитячої руки, тим тонше взаємодія із знаряддям праці, чим складніше рухи, необхідні для цієї взаємодії, тим глибше входить взаємодія руки з природою, із суспільною працею у духовне життя дитини. Іншими словами: чим більше майстерності у дитячій руці, тим розумніша дитина” [6].

Дослідниками доведено (М.Кольцова, О.Ісеніна, А.Антакова та ін.), а практикою підтверджено, що розвиток дрібної моторики пальців позитивно впливає на становлення мовлення дітей, їх інтелектуальний та емоційний розвиток. Дж.Локк вважав, що кращою іграшкою для дитини буде та, яку вона створила власними руками. Ручна праця – це творча робота з різними матеріалами, у процесі якої створюється саморобка. Вона готує руки до письма і, що дуже важливо, підвищує працездатність кори головного мозку, стимулює розвиток уваги, уяви, фантазії, а в кінцевому результаті – сприяє підготовці дитини до навчання у школі.

Сьогодні дитяча ручна праця розглядається як заняття у галузі реміслярних робіт, що мають на меті не підготовку до будь-якого ремесла, а збільшення спритності рук взагалі та непрямий розвиток духовних здібностей дітей.

Ручна праця, або рукоділля, – це складова частина єдиної інтегрованої системи навчання для дошкільників та молодших школярів, яка будується на основі цілісного підходу до людини. Так само як і на інших уроках у процесі занять ручною працею розвивається вся людина, її мислення, почуття, воля.

Формування у дітей навичок ручної праці сприяє вихованню творчої, гуманної, інтелектуально розвиненої, самостійної і внутрішньо вільної особистості, яка здатна цінувати свою працю і працю інших людей. Заняття ручною працею у дошкільному віці спрямовані також на досягнення наступних цілей:

- здобуття певних загально трудових знань, умінь та навичок на основі включення у різноманітні види діяльності;
- розвиток образного, просторового уявлення, сенсорики та дрібної моторики рук;
- оволодіння практичними способами організації трудової діяльності і правилами техніки безпеки під час роботи з різними інструментами та матеріалами;
- виховання працелюбності і культури праці, відповідальності за її результати;
- розвиток комунікативних і організаторських умінь у процесі різних видів діяльності, виховання поважного ставлення до людей і результатів їхньої праці;
- розвиток творчої активності, естетичного смаку і почуття прекрасного.

„Діти, які навчилися своїм руками робити художні, корисні речі для інших і для себе, ставши дорослими, не будуть почуватися чужими по відношенню до світу та життя. Вони зможуть художньо вдосконалити своє буття, своє життя у соціумі, вони зможуть збагатити його.” Так писала на початку ХХ століття одна з перших вчительок рукоділля міста Штутгарт Г.Гаук.

Зовсім інше ставлення до життя формується у людини, яка збагнула не тільки розумом, а й своїми руками, що предмети, які її оточують – це витвір рук інших людей. Через оволодіння ручними вміннями у старшому віці дитина приходить до розуміння сучасних складних технологічних процесів.

Рівень розвитку дрібної моторики рук – один із показників інтелектуальної готовності до шкільного життя. Дитина, яка має високий розвиток дрібної моторики, уміє логічно розмірковувати, у неї достатньо розвинені пам'ять, увага і зв'язне мовлення. Уміння виконувати дрібні рухи з предметами найбільш інтенсивно розвивається саме у старшому шкільному віці, до 6 – 7 років в основному завершується дозрівання відповідних зон головного мозку, розвиток дрібних м'язів руки. Саме тому робота з розвитку дрібної моторики повинна починатися задовго до вступу до школи. Педагоги, які приділяють значну увагу вправам, іграм, різним завданням на розвиток дрібної моторики і координації руху рук, вирішують одразу два завдання: по-перше, опосередковано впливають на загальний інтелектуальний розвиток дитини, по-друге. Готують її до оволодіння навичками письма, що у подальшому дозволить позбутися багатьох проблем шкільного навчання.

Як показують дослідження, діти, які під час вступу до школи мають діагноз „уповільнений психічний розвиток”, як правило, мають погано розвинену моторику рук. Вони майже не вміють користуватися ножицями, погано малюють олівцями і фарбами, інколи навіть погано тримають ложку. Такі діти сором'язливі, невпевнені у своїх силах.

Дитяча ручна праця сприяє розвитку сенсомоторики – узгодженості в роботі ока і рук, удосконаленню координації рухів, точності у виконанні дій. Сенсорне виховання дітей під час занять ручною працею зводиться до наступного: удосконалення окремих аналізаторів і накопичення уявлень про конкретні ознаки предметів (форма, колір, розмір), навчання способам розв'язання сенсорних задач, що постійно ускладнюються (формування способів обстеження предметів, складання цілого із окремих частин, визначення положення у просторі цілого та його частин), навчання умінню використовувати аналізатори для формування правильного уявлення і понять про предмети оточуючої дійсності. Сенсорні процеси безпосередньо пов'язані з діяльністю органів чуття. Предмет, який розглядається, спливає на наше око; за допомогою руки ми визначаємо його м'якість (або твердість), гладкість та інше. Звуки, що може видавати предмет, сприймає наше вухо. Таким чином, спеціально організована робота на заняттях ручної праці сприяє розвитку всіх органів чуття і різних аналізаторів, забезпечує безпосереднє чуттєве пізнання дійсності.

Під час вивчення зразка із будь якого матеріалу у дитини формується уміння аналізувати його структуру, способи виготовлення та ін. і таким чином розвивається мислення.

Захоплення, з яким дитина виготовляє саморобну іграшку, сприяє розвитку уваги, підвищує її тривалість, формує довільну увагу. Крім того, уважне ставлення до предмету, за яким дитина спостерігає, або виготовляє, дозволяє навчити помічати головне, найбільш суттєве і значуще для успішного виконання роботи.

Сприятливий емоційний настрій дітей під час занять ручною працею дозволяє встановити доброзичливу, дружню атмосферу, вчить взаємодіяти у групі з іншими однолітками.

Інколи дитині не вдається одразу виконати якусь роботу; під керівництвом дорослого вона вчиться встановлювати причини невдачі. Подолання труднощів передбачає певні вольові зусилля. Все це поступово формує такі якості як цілеспрямованість, наполегливість, уміння доводити справу до кінця.

Під час ручної праці створюються позитивні умови для формування суспільних мотивів трудової діяльності. Як у старшому дошкільному віці здобувають значну спонукальну силу. Кожна дитина отримує можливість пережити радість від особистої участі у суспільній справі.

Крім того, займаючись ручною працею, дитина вчиться планувати свою діяльність, адже їй необхідно підібрати відповідні інструменти та матеріали для роботи, підготувати зручне робоче місце, намітити логічну послідовність дій і способи її здійснення, що приведе до гарного результату. Планування передбачає уміння аналізувати, оперувати певними поняттями, розмірковувати, робити висновки та висловлювати свою думку. Таким чином, планування під час ручної праці сприяє розвитку логічного мислення і мовлення. Усі ці уміння та навички вкрай необхідно майбутньому школяреві під час навчання. Чим краще дитина планує свою роботу, тим більш цілеспрямовано, раціонально, точно і результативно вона діє. У подальшому це сприятиме виявленню творчості та ініціативності під час навчання у школі.

Отже значення ручної праці у процесі розвитку особистості дитини неможливо переоцінити, а її вплив на подальше життя яскраво відображено у висловлюванні Р.Штайнера: „Достатньо зрозуміти, що неможливо безпосередньо розпочати формування інтелекту, навіть якщо поставити перед собою таку мету. Необхідно відмітити, що люди, які не вміють спритно володіти пальцями рук, володіють таким же „неспритним інтелектом”, позбавлені гнучкості ідей та думок. У той же час ті, хто володіє точними рухами, здібні мати гнучке мислення, проникати у сутність речей. Тільки так можна гідно оцінити важливість зовнішніх сторін діяльності людини, оскільки саме з усієї сукупності зовнішніх умінь і впріс інтелект як ціле” [4].

Висновки... Таким чином, теоретичні дослідження і практичний досвід доводять, що планомірне залучення дитини до ручної праці сприяє розвитку моторики, її інтелекту, закріпленню позитивних емоцій, виникненню бажання працювати й оволодівати основами майстерності; розвитку мовлення, уяви, фантазії і в кінцевому результаті готує дітей до занять у школі. Ручна праця знижує втомлюваність дитини, підвищує її працездатність, активізує мисленнєві та психічні процеси. Діти стають більш відкритими, активними, добрими і впевненими у своїх силах. У них підвищується комунікабельність, вони вчаться дружити, працювати в колективі. Все це дає підстави вважати ручну працю важливим елементом гармонійного розвитку дитини.

Список використаних джерел та літератури:

1. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте / Л. И. Божович – М. : Просвещение, 1969. – 464 с.
2. Выготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте / Л. С. Выготский. – М. : Просвещение, 1991. – 93 с.
3. Жукова О. Развитие руки: просто, интересно, эффективно / О. Жукова // Дошкольное воспитание. – 2006. – № 11. – С. 14–17.
4. Жукова Т. В. Труд и рукоделие [Электронный ресурс] / Жукова Т. В. – Режим доступа : www.waldorfschule.ru/subjects/creative.
5. Кремень В. Г. Про підсумки роботи загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладів у 2001-2002 навчальному році та основні завдання на новий навчальний рік / В. Г. Кремень // Педагогічна газета. – 2002. – серпень-вересень. – № 8–9. – С. 1.
6. Сухомлинский В. А. Избранные произведения : в 5 тт. / В. А. Сухомлинский. – К. : Рад. школа, 1980. – Т. 5. – 678 с.

Анотація
Н.Н.Стеценко

Роль ручного труда в развитии личности ребенка старшего дошкольного возраста

В статье раскрыта роль и значение ручного труда в развитии личности ребенка старшего дошкольного возраста и подготовке его к обучению в школе.

Установлено, что занятия ручным трудом непосредственно влияют на психофизиологическое, интеллектуальное и личностное развитие ребенка.

Ключевые слова: ручной труд, старший дошкольный возраст, развитие личности, подготовка к школе.

Summary
N.N.Stetsenko

The Role of Manual Labor in the Development of the Child of Preschool Age

The article reveals the role and importance of manual labor in the development of the child of preschool age and preparing him for school.

It is established that employment in manual labor directly affects the psycho-physiological, intellectual and personal development of the child.

Key words: *manual labor, the senior preschool age, personality development, preparation for school.*

Дата надходження статті:

„2” вересня 2011 р.

УДК 371.13

І.В.СТРАЖНИКОВА,

кандидат педагогічних наук

(м.Івано-Франківськ)

**Підготовка вчителів початкових класів України у контексті європейського розвитку
(на основі сучасних педагогічних досліджень)**

У статті розглядаються напрями, чинники, що здійснюють вплив на освіту, виступають передумовами модернізації професійної підготовки майбутнього вчителя початкових класів, шляхи системного формування світогляду сучасного творчого вчителя.

Ключові слова: *модернізація, вчитель, реформування освіти, професійна підготовка.*

Становлення незалежної демократичної України супроводжується комплексною перебудовою всіх складових систем країни, зокрема й освіти. Однією з головних ланок реформи освіти в Україні є модернізація процесу підготовки педагогічних кадрів. Вчитель, викладач завжди були провідними постатями в школі, вищому навчальному закладі, такими вони залишаються і сьогодні.

Нині вища педагогічна школа України досить яскраво демонструє свою гнучкість і здатність до адаптації у нових історичних умовах, водночас зберігаючи „виробництво” фахівців. При цьому

не можна не зважати на той факт, що більш-менш зберігся достатньо високий рівень підготовки педагогічних працівників, хоча за останні роки вищі педагогічні навчальні заклади зазнали серйозних втрат: знизився рівень їх матеріально-технічного забезпечення, дещо зменшився обсяг наукових досліджень з окремих напрямів, виникла незадовільна ситуація з підручниками і навчальними посібниками, постійно загострюється проблема представництва у вищій школі молодій генерації науковців, знижується життєвий рівень викладачів і студентів, повільно реорганізовується система перепідготовки педагогів вищих навчальних закладів. Тому проблема освітньої реформи і підготовки вчителів нової формації постає як актуальна проблема сучасної вищої школи.

Відтак, постає нагальна потреба розширення масштабів і зростання рівня педагогічної освіти, покращення якості підготовки спеціалістів, а головне – розвитку і професійного становлення вчителя.

За таких умов зростає вагомість історико-педагогічних досліджень, в яких розглядаються теоретичні питання та узагальнюється досвід підготовки вчителів до здійснення професійно-педагогічної діяльності в різні періоди роботи школи й учителя. Звернення до історичних джерел науково-педагогічної думки надасть змогу виявити умови і закономірності активізації творчого потенціалу вчителя, визначити суттєві характеристики педагогічної професії. У цьому контексті актуалізується педагогічна проблематика початку ХХ століття, який певною мірою схожий на нинішній як етап зміни освітньої парадигми, впровадження творчих підходів до форм і методів педагогічної діяльності, варіативних навчально-виховних технологій, міжнародного співробітництва освітян. Кардинальні підходи до реформування галузі у ці роки, широкий експериментальний пошук педагогів, радикальність новацій стали підґрунтям оновлення змісту і напрямів підготовки вчителя, чинниками його професійного становлення. Різноманітність поглядів на проблему професійного зростання знайшла відбиття у визначеннях і характеристиках таких понять, як „педагогічний ідеал”, „педагогічна майстерність”, „педагогічне покликання”, „педагогічний такт”, „педагогічна інтуїція”, „підвищення кваліфікації”, „педагогічне вдосконалення” тощо. З огляду на це, провідні педагоги, автори освітянської преси акцентували увагу на здобутті вчителем ґрунтовної загальної освіти, спеціальних знань про психофізіологічні особливості дитини й умови оточення, вивчення історії і суспільно-економічних зв'язків у регіоні з опорами на краєзнавство; участь освітян у суспільно-громадському житті (В. Арнаутов, Ф. Бельський, А. Владимирський, О. Грабаров, М. Заріцький, М. Зотін, Я. Мамонтов, О. Попов, М. Розенштейн, Ю. Самброс, І. Соколянський, Є. Равич-Щерба, Я. Чепіга та ін.) [1;2;5].

Витоками власне педагогічної освіти в Україні можна вважати першу половину ХІХ століття, коли було відкрито педагогічні інститути при університетах. Підготовка вчителів була багатопрофільною, тобто випускник інституту міг викладати декілька навчальних дисциплін.

Історія вітчизняної системи освіти і виховання свідчить про важливе значення в її розвитку соціально-історичних та світоглядних чинників. Паралельно з багатовіковим розвитком суспільно-державної й національної організації в Україні відбувалось і визначення змісту та ролі пріоритетних напрямів освіти. Існує низка досліджень, у яких історики філософії, педагогіки, релігієзнавці, філологи, історики культури, зокрема В.П. Андрущенко, В.М. Вандишев, Є.Н. Мартиненко, М.І. Михальченко, І.О. Смолюк, Т.А. Стоян та інші долучилися до відповідного аналізу обставин історико-культурного характеру.

У системі педагогічної освіти України нині діють 13 класичних, 23 педагогічні університети, 1 гуманітарний університет, 2 гуманітарно-педагогічні університети, 2 педагогічні інститути, 10 педагогічних коледжів, 21 педагогічне училище, 1 інженерно-педагогічна академія, 1 індустріально-педагогічний інститут та 6 індустріально-педагогічних технікумів. Ця мережа загалом задовольняє кількісні потреби держави і суспільства в педагогічних кадрах, проте в якісному відношенні потребує суттєвої модернізації.

В історії української педагогіки та й у світовій практиці виявлений багатий досвід підготовки вчителя. Так, у системі університетської освіти це могло відбуватися шляхом додаткового навчання за педагогічною спеціальністю; у дорадянські часи випускники університету, які бажали стати вчителями в школах Галичини, отримували підготовку на річному педагогічному курсі.

Сучасний стан підготовки вчителя залежить від модернізації всієї системи освіти. Модернізацію системи підготовки сучасного вчителя можливо здійснити шляхом системного формування світогляду нашого сучасника, починаючи з початкової школи; формування методологічної культури як системи соціально апробованих принципів і способів організації й побудови теоретичної та практичної діяльності; формування у педагогічних навчальних закладах різного рівня акредитації фундаментальних професійно-моральних якостей спеціаліста-педагога. Адже освіта тим досконаліша і тим результативніша, чим більш свідомо вона здійснюється.

Розробка теоретичних і методологічних аспектів модернізації педагогічної освіти повинна базуватися на гармонізації взаємодії двох складових процесу навчання-викладання й учіння, де б педагог та учень виступали як партнери суб'єкт-суб'єктної взаємодії.

Принципи не є догматом теорії навчання, вони можуть оновлюватись, уточнюватись, доповнюватись під впливом досягнень педагогічної науки. Актуальним для підготовки кваліфікованих педагогів є питання змісту і функцій методів навчання, умов їх оптимального застосування. Бажаючи підкреслити методологічну сутність методів навчання, їх можна розглядати як форму руху змісту навчального матеріалу. Виділяючи керівну роль учителя в навчанні, методи можна трактувати як спосіб керування пізнавальною діяльністю учнів. Підкреслюючи єдність дій учня і вчителя, дидактичні методи визначають як способи їх спільної діяльності, що передбачають з боку учнів оволодіння знаннями, навичками і вміннями та організацію і керування навчальною та пізнавальною діяльністю учнів з боку вчителя. Це цілком достатньо відображає мету навчання та взаємодію суб'єктів шкільного навчання.

Оновлення педагогічних технологій є досить традиційним напрямом педагогічної науки (Ш. Амонашвілі, В. Андрущенко, В. Астахова, І. Бех, Л. Вовк, Г. Волков, Б. Гершунський, С. Гончаренко, М. Євтух, В. Кремень, В. Лутай, В. Майборода, О. Мороз, А. Орлов, О. Савченко, В. Семиченко, О. Сухомлинська, А. Савельєв, В. Філіпов, М. Ярмаченко та ін.). Але по-новому вона постає в умовах інформаційного суспільства, де комп'ютерні технології та Інтернет потребують постійної модернізації як педагогічних технологій, так і підготовки педагогів шкіл і вищих навчальних закладів [4].

Звернення до оцінки базових здібностей сучасного вчителя свідчить, що йому самому необхідно бути взірцем нового типу модернізаційного світогляду і мати відповідну методологічну підготовку, щоб успішно формувати цей світогляд в учнів. Передусім це має бути висококваліфікований і далекоглядний професіонал, свідомий та відданий патріот України, психолог, який володіє інформаційними та педагогічними технологіями.

Отже, модернізувати професійну та світоглядно-методологічну підготовку студентів – це підготувати кваліфікованого вчителя, здатного формувати гідного члена своєї нації, готувати учня до життя в екологічному, політичному, правово-економічному, культурно-освітньому суспільному середовищі. Це потребує розробки програм та змісту нових навчальних курсів для студентів, створення Центрів додаткової освіти та професійної перепідготовки з опанування додаткових освітніх програм тощо.

Зокрема, у педагогічних часописах пропонуємо публікації з тих напрямів діяльності, які для українських учителів будуть новаціями: кіно і кооперативний рух у школі, навчання грамоти за методом Селестена Френе „друкарня в школі” або методом співочих вправ, виховання у „школах на свіжому повітрі” за досвідом А. Фер'єра та „школи-саду” Штанмайєра у Дюссельдорфі. Виокремлення в педагогічній періодиці зарубіжного досвіду підготовки вчителя засвідчує значущість цієї проблеми для освітнього будівництва з огляду на реорганізацію системи педагогічної освіти і підвищення кваліфікації вчителів, вивчення психології педагогічного фаху на основі психотехнічних досліджень [4, 9].

Серед основних чинників, які здійснюють вплив на освіту, а відтак виступають передумовами модернізації світоглядно-методологічної та професійної підготовки майбутнього вчителя виділяють:

- формування нової етики і норм поведінки та діяльності в інформаційно-глобальному світі, зміцнення усвідомлення особистої відповідальності за можливість продовження буття на планеті, використання безпечних для здоров'я технологій;
- формування у молоді інноваційної орієнтації з врахуванням необхідності подолання потенційно небезпечного розриву між двома сучасними цивілізаціями – науково-технічною і суспільно-гуманістичною;
- поглиблене вивчення причин, засад і тенденцій сучасного цивілізаційного поступу, прав і обов'язків громадянина демократичної держави; засвоєння навичок співжиття в об'єднаному глобалізованому світі з ліквідованими бар'єрами для вільного руху капіталів і кваліфікованої робочої сили;
- зміна змісту і методів підготовки вчителів, озброєння їх навичками майстерного використання найсучасніших засобів відтворення і перетворення навчальної інформації, що забезпечить оновлення дидактики, методики, а також усього комплексу психолого-педагогічної підготовки майбутніх учителів;
- загострення екологічної, демографічної, генетичної та інших глобальних криз, що загрожують не тільки прогресу людства, а й його існуванню;

- ментально-психологічні зміни у пріоритетах діяльності людини, зокрема, необхідність свідомого самообмеження людиною рівня своїх потреб і міри споживання, неприпустимість будь-яких антиекологічних вчинків;
- поглиблення розриву між успадкованими (генетичними) програмами поведінки і вимогами життя в демократичних суспільствах;
- перетворення освіти в показник „сили держави” й умову безпеки нації;
- формування відкритого світового ринку, де домінують ті країни, котрі перетворили освіту в національний пріоритет;
- перехід до інформаційної стадії соціального розвитку з розвиненим демократичним устроєм, де формування в системі освіти автономних і розвинених особистостей стає нагальною необхідністю;
- підвищення суспільної ролі жіноцтва, а також перетворення конвенцій про права людини і захист дітей у наднаціональне законодавство;
- дедалі відчутніша втрата системою освіти спроможності контролювати інформацію, яка надходить до молоді й формує її самосвідомість, що привело до переважання у знаннях і вміннях окремої частини молоді над учителями (особливо гостро це відчувається в оволодінні інформаційними технологіями);
- істотне заміщення рухомими зображеннями та звуками необхідних для традиційного текстового навчання каналів інформації, що виявляється у відсутності серед молоді прагнення до читання, оскільки це швидко її втомлює [1, 10].

Утім, існує низка чинників, які стримують сучасну модернізацію освітньої галузі в Україні. По-перше, освіта – доволі консервативна система, яка обережно сприймає нововведення і повільно перебудовується. По-друге, хоча, незважаючи на наявність в Україні високого творчого потенціалу вчених, сучасної педагогічної теорії ще не створено, що інколи зумовлює суто емпіричний характер уявлень про мету та засоби здійснення підготовки спеціаліста, світогляд та фаховий рівень якого був би адекватним сучасним реаліям.

На сучасному етапі розвитку інтеграційних процесів на Європейському континенті розроблено і рекомендовано до впровадження в нових соціокультурних умовах спільних підходів до професії вчителя (висока кваліфікація, неперервне навчання, мобільність, партнерство) та ключових компетентностей учителя у таких сферах: а) працювати з оточенням, б) працювати зі знаннями, технологіями, інформацією; в) працювати з суспільством та в суспільстві [1, 16].

Отже, сьогодні перед педагогічною наукою стоїть актуальне завдання – навчати людей конструктивному мисленню та розвивати їх творчий потенціал в умовах глобалізації, розвитку інформаційного суспільства й складних трансформаційних процесів у державі й, зокрема, у сфері освіти. Одним із важливих факторів реалізації цього завдання є фундаменталізація освіти, пов'язана як з інформаційним контекстом розвитку освіти, так і з виробленням навичок та вміння самостійно знаходити і приймати відповідальні рішення вчителем і учнем в умовах невизначеності, у критичних та стресових ситуаціях, у випадках, коли вони стикаються з новими, досить складними природними та соціальними явищами.

Одержані результати свідчать про те, що процес професійного становлення особистості майбутнього вчителя початкових класів успішно здійснюється на всіх етапах модернізації їх підготовки у вищих педагогічних навчальних закладах [2, 20].

Список використаних джерел та літератури:

1. Волошина О. В. Соціокультурний компонент підготовки майбутніх учителів початкової школи у Великій Британії: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти : автореф. дис... канд. пед. наук / О. В. Волошина. – К., 2007. – 24 с.
2. Ковальчук В. Ю. Модернізація професійної та світоглядно-методологічної підготовки сучасного вчителя : автореф. дис... д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 „Теорія і методика професійної освіти” / В. Ю. Ковальчук. – К., 2006. – 40 с.
3. Маргітич К. Є. Підготовка вчителя початкової школи до формування національної свідомості молодших школярів в угорськомовних загальноосвітніх закладах Закарпаття : автореф. дис... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 „Теорія і методика професійної освіти” / К. Є. Маргітич. – К., 2009. – 25 с.
4. Пугач А. В. Проблеми підготовки вчителя до професійної діяльності в українській педагогічній періодиці (20-ті – початок 30-х років ХХ ст.) : автореф. дис... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 „Загальна педагогіка та історія педагогіки” / А. В. Пугач. – К., 2008. – 20 с.
5. Соколова А. В. Професійна підготовка вчителя у системі педагогічної освіти Англії і Шотландії : автореф. дис... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 „Загальна педагогіка та історія педагогіки” / А. В. Соколова. – Одеса, 2009. – 22 с.

Анотація

И.В.Стражнікова

Подготовка учителей начальных классов Украины в контексте европейского развития (на основе современных педагогических исследований)

В статье рассматриваются направления, факторы, которые осуществляют влияние на образование выступают в качестве предпосылок модернизации профессиональной подготовки будущего учителя начальных классов, пути системного формирования мировоззрения современного творческого учителя.

Ключевые слова: модернизация, учитель, реформирование образования, профессиональная подготовка.

Summary

I.V.Strazhnikova

Preparation of Teachers of Primary Schools of Ukraine in the Context of European Development (on the Basis of Modern Pedagogical Researches)

Directions, factors which carry out influence on education, come forward as pre-conditions of modernisation of professional preparation of future teacher of primary school, ways of the system forming of world view of modern creative teacher are examined in the article.

Keywords: modernisation, teacher, reformation of education, professional preparation.

Дата надходження статті:

„29” серпня 2011 р.

УДК 373.21:929–051В.Сухомлинський(477)(045)

Н.В.ТАРАПАКА,

кандидат педагогічних наук, доцент

(м.Кіровоград)

Використання ідей В.О.Сухомлинського у вирішенні актуальних проблем взаємодії дошкільного навчального закладу, школи та родини

В статті розкриваються погляди В.О.Сухомлинського на актуальні проблеми взаємодії дошкільного навчального закладу, школи та родини.

Ключові слова: сім'я, діти дошкільного віку, початкова школа, наступність.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Актуальність проблеми вивчення умов сімейного виховання зумовлена орієнтацією сучасної педагогічної теорії і практики на гуманізацію виховного процесу в сім'ї, де дитина має почуватися найбільш захищеною, необхідністю виконання програми „Діти України” Конвенції ООН про права дитини, Законом України „Про дошкільну освіту”.

Розв'язання цієї проблеми зобов'язує до глибокого осмислення стану сучасного сімейного виховання, аналізу причинно-наслідкових зв'язків та ґрунтовного викладу здобутих результатів наукового пошуку, оскільки вона торкається кожного і в цілому має суспільну значущість на рівні окремої особистості.

Практично майже перед кожною сім'єю, особливо молодю, незалежно від соціального статусу, приналежності до етносу та педагогічної освіченості батьків, постають питання „Що робити?” і „Як робити?”, щоб виростити й виховати дитину здоровою, розумною, чуйною до інших, врешті-решт щасливою. Ці питання вічні, як вічне і саме виховання. Адже протягом усієї історії людства, становлення сімейного виховання так і не було знайдено єдиного, універсального рецепта успішного виховання дитини в сім'ї. І це не дивно, адже немає однакових дітей, немає однакових батьків, як немає і однакових сімей.

Кожна особистість унікальна, неповторна і самоцінна. Для кожної сім'ї характерний свій тип стосунків, стиль спілкування, а, отже, і свій мікроклімат. Він може бути сприятливим для самореалізації особистості, проте може бути і пригнічуючим, напруженим, однозначно несприятливим, тобто таким, за якого і сім'я, і суспільство отримують виховний ефект, протилежний очікуваному. Тому, до кожної сім'ї, – батьків і дітей – необхідно шукати свої підходи, орієнтуючись на їх особливості. А саме сімейне виховання слід сприймати і вивчати як комплексну проблему, що стосується особистості, її життя і тих умов, за яких вона розвивається – соціальних, економічних, педагогічних, психологічних, культурологічних тощо.

На виховання дитини дошкільного віку, її соціалізацію впливає практично все, що її оточує, незалежно від того, цей вплив відбувається безпосередньо, чи опосередковано. Найбільшою мірою у своїх почуттях, поведінці та рисах характеру дитина зобов'язана своєму найближчому оточенню – сім'ї, її благополуччю та найближчим для неї людям – батьку і матері, рівню сформованості їхньої загальної та педагогічної культури, ступеню готовності до виховання дитини, їхнім

особистісним якостям та ціннісним орієнтаціям тощо. Все це по суті, є надзвичайно важливими умовами сімейного виховання [1, 3].

Сім'я виступає середовищем, що впливає на дитину, й водночас суб'єктом виховного процесу. Її педагогічний потенціал також зумовлений різними чинниками, а саме: готовністю батьків до виховання дитини, рівнем загальної та педагогічної культури, можливостями їх реалізації (матеріальними та побутовими умовами, структурою сім'ї, наявністю вільного часу тощо), ступенем взаємо узгодженості дій батьків у питаннях виховання, їх індивідуальними особливостями – темпераментом, моральними якостями, комунікативними здібностями, станом здоров'я та віком, врешті-решт – життєвим досвідом, власним досвідом виховання дітей та ціннісними орієнтаціями.

Формулювання цілей статті... Об'єктом нашого дослідження є спадщина В.О.Сухомлинського про роль батьків у формуванні розвиненої особистості. Мета дослідження полягає у тому, щоб показати погляди В.О.Сухомлинського на роль батьків у формуванні особистості.

Виклад основного матеріалу... Сім'я – це перша суспільна шабллина в житті людини. Для того, щоб сім'я успішно виконала свої виховні завдання, необхідно, щоб батьки знали основні педагогічні вимоги і необхідні умови сімейного виховання. Донесення до батьків цих знань – одне з головних завдань педагогів. Залучення батьків до співпраці з педагогами щодо розвитку дитини та підготовка до школи – одне з провідних завдань Базового Компоненту дошкільної освіти в Україні. Відповідно до сучасних державних пріоритетів потребує розробки та практичного вирішення проблема педагогізації батьків. „Батьківська педагогіка, – на погляд В.О.Сухомлинського, – це педагогічна освіта батьків і матерів, освіта тих, кому завтра бути батьками й матерями” [2, с.22].

Василь Олександрович постійно цікавився проблемами сімейного виховання дітей у різних сім'ях, вивчав позитивний досвід, підмічав найістотніші й найбільш типові вади та недоліки сімейного виховання, шукав причини цих недоліків. Він проводив значну виховну й освітню роботу з батьками, дорослими, навчав їх мистецтва сімейного й громадянського виховання, гостро критикував обивательство, неучтво, примітивізм. У Павлівській школі було створено чітку систему педагогічної освіти й пропаганди педагогічних знань серед населення, батьків і навіть старшокласників. Без турбот про педагогічну культуру батьків, за висновками В.О.Сухомлинського, неможливо розв'язати жодної проблеми, що стосується навчання і виховання.

Вчений обґрунтував провідні принципи згідно з якими має здійснюватися педагогічна пропаганда серед батьків:

- виховання дітей – почесний суспільний обов'язок батьків, батько й мати повинні бути не менш мудрими творцями людини, ніж педагоги;
- за змістом педагогічна пропаганда має охоплювати всі складові виховання;
- у розв'язанні складних проблем сімейного виховання необхідно забезпечувати індивідуальний підхід і додержання педагогічного такту;
- потрібні систематичність педагогічної пропаганди і всебічне охоплення батьків.

У дошкільному закладі, у батьків та вихователів єдині завдання: зробити все, щоб діти росли щасливими, здоровими, активними, жителюлюбивими, комунікативними, щоб вони стали гармонійно розвиненими особистостями. „Кожен учитель, кожен батько мріє про те, щоб його діти вирости допитливими людьми, щоб у кожному серці запалав вогник жадоби пізнання. Але як запалити цей вогник? Треба розкрити перед дітьми книгу життя, живі, яскраві сторінки навколишнього світу. Нехай дитина сама перегортає сторінки цієї книги, нехай відчуває себе шукачем і землепрохідцем. Від нас, дорослих, залежить те, щоб дитина відчула романтику, красу пізнання” [2, с.22].

За В.О.Сухомлинським і в наш час найгострішим, найжагучішим питанням, яке ставлять батьки, є питання *як?* *Як* виховати? *Як* знайти гармонію батьківської любові, ласки і вимогливості? *Як* дати дітям щастя?

Питання виникають, а от часу, можливостей для „навчання” у батьків часто не вистачає. Ведуча роль в організації спілкування з батьками вихованців належить вихователям. Щоб вибудувати його, вихователю необхідно мати комунікативні навички, вміти орієнтуватися у проблемах виховання та потребах сім'ї, мати інформацію про останні досягнення у науці. Він повинен дати батькам відчути свою компетентність і зацікавленість в успішному розвитку дитини, показати батькам, що він бачить в них своїх партнерів та однодумців. В.О.Сухомлинський зазначав, що „виховує, звичайно, сім'я в цілому – її загальний дух, культура людських стосунків. Але хто творить цей дух, цю культуру? Звичайно ж, батьки. Без батьківської мудрості нема виховуючої сили сім'ї. Батьківська мудрість стає духовним надбанням дітей; сімейні стосунки,

побудовані на громадянському обов'язку, відповідальності, мудрій любові й вимогливій мудрості батька й матері, самі стають величезною виховуючою силою. Але ця сила йде від батьків, у них – її коріння й джерело” [2, с.21]. Але яка ж буде злагода і порозуміння дітей, вихователів і батьків, якщо випаде будь – яка ланка. Ні для кого не секрет: взаємодія вихователя і батьків, дитячого саду і сім'ї необхідно.

Щоб батьки стали виявляти більшу цікавість до виховання своїх дітей в ДНЗ, потрібно, щоб вони бачили результати творчості дітей, чули про свою дитину позитивно, мали нагоду залучитися до справ дитячого садку, зустрічали гарне відношення вихователів. Атмосфера творчості, добра, згуртованості в ДНЗ позитивно впливає на батьків.

Педагогічний колектив керованої ним школи надавав великого значення моральній, інтелектуальній, естетичній обстановці, в якій перебуває дитина віком від двох до семи років, оскільки перші роки життя в розвитку дитини вирішальну роль відіграють люди, що оточують її, з усім багатством і багатогранністю людських відносин. З цією метою спільними зусиллями батьків та вчителів в школі для майбутніх першокласників були організовані декілька куточків, де саме оточення пробуджувало б їхні думки. В одному із куточків зібрані десятки квітів: у дітей є можливість спостерігати за їх розвитком з весни до осені; інший куточок – кімната з картинами про життя та поведінку звірів; третій куточок – різноманітні дійові моделі машин та механізмів. Отже, В.О.Сухомлинський довів, що дошкільна підготовка допомагає виявити, побачити та вивчити кожну дитину, її характер, здібності, нахили. В роботі з батьками майбутніх першокласників він ставив мету – надати необхідну педагогічну спрямованість виховному впливу батьків на дітей передшкільного віку, сформувати в умовах сімейного виховання такий емоційний настрій майбутнього першокласника, щоб він спокійно сприймав вплив вчителя та шкільного колективу. Про це свідчать засідання „батьківської школи”.

Аналіз планів роботи Павлівської середньої школи в розділі „Робота з батьками” дошкільного відділення та батьків дітей початкової школи показав, що її слухачі отримували систему наукових знань про морально-естетичне виховання, фізичний, розумовий та естетичний розвиток дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Ряд лекцій батьківської школи присвячені саме темі емоційно-естетичного виховання дітей. Зокрема, це просліджується в планах роботи школи за 1967-1968 н.р., 1970-1971 н.р.

Ось тематика доповідей і лекцій рекомендованих для занять батьківської школи 1967-1968 н.р.; 1970-1971 н.р.

ДОШКІЛЬНА ГРУПА

1. Пізнання дійсності і розвиток емоцій дошкільника.
2. Краса у вихованні дитини від 4 до 7 років.
3. Праця і творчість дитини від 4 до 7 років.
4. Гра в розумовому, емоційному і естетичному розвитку дитини дошкільного віку.
5. Казка у вихованні дитини.

Василь Олександрович аналізуючи роботу батьківської школи зауважував, що „Програма постійного підвищення педагогічної культури батьків і матерів-це, по суті, наша спільна з ними робота – тонка й важка, кінцевою метою якої є ідеал всебічно розвиненої гармонійної людини. Найважче полягає в тому, щоб батько й мати разом з нами бачили, розуміли духовний світ своєї дитини, вміли розібратися в причинах і наслідках, осмислити виховання як цілеспрямовану працю” [95, с.88].

На думку В.О.Сухомлинського, робота „батьківської школи” повинна відповідати таким умовам:

- чітка організація всієї системи освіти, що об'єднує в собі масові, групові та індивідуальні форми роботи педагогічної пропаганди;
- диференціація змісту освіти батьків з урахуванням вікових особливостей дітей і рівня педагогічної культури батьків;
- практична спрямованість усіх ланок;
- зацікавленість учителів у здійсненні цієї роботи;
- позитивне ставлення батьків до педагогічної освіти, активне сприйняття педагогічних знань.

У книзі „Серце віддаю дітям” В.О.Сухомлинський наголошує: „Найголовнішою рисою педагогічної культури має бути відчуття духовного світу кожної дитини, здатність приділити їй стільки уваги й духовних сил, скільки потрібно для того, щоб дитина відчула, що про неї не забувають, її горе, її образи й страждання поділяють” [4, с.167]. Він радив вчителям, вихователям бути чутливим до стану дитини, до емоційно-естетичної оцінки кожного слова. Адже все це закладається в ранньому дитинстві, і потім дуже важко його наздогнати. Потрібно вихователям і педагогам пам'ятати, що давати дітям знання слід так, щоб не порушувати гармонію їх

інтелектуального і емоційного світу.

Педагогічну діяльність В.О.Сухомлинський відносив до числа найскладніших мистецтв, тому вихователя колективу маленьких дітей він називав диригентом, за помахом палички якого кожний учасник оркестру творить чуже щастя і завдяки цьому переживає перше громадянське щастя колективізму. На його думку, той хто живе турботами про інших людей, стає сприйнятливим, чуйним до слова, яке несе в собі заклик до ідеалу моральності, до утворення краси в самому собі” [5, с.153]. У виховному мистецтві крім освіченості і моральної досконалості вчителя, він надавав великого значення емоційному ставленню педагога до дитини як об'єкта виховання і до виховної діяльності взагалі. Ці думки В.О.Сухомлинського перегукуються з думками К.Д.Ушинського, який наголошував на дуже важливій властивості емоцій, а саме: в процесі спілкування вони можуть легко передаватися від однієї людини до іншої. Добрі почуття однієї людини викликають такі ж самі почуття в іншій, а „погане поводження з тобою збуджує в тобі ненависть – те ж збудить і в інших твоя погана дія з ними”. Дитина ж особливо легко піддається емоційному впливові вихователя, тому у взаєминах з нею, „хоч би яка вона була зіпсована, ми повинні показати любов і довір'я”.

Могутнім засобом виховання у дошкільників та молодших школярів, на думку В.О.Сухомлинського, є емоційні моменти в роботі, поведінці педагога, врахуванням ним емоціональних станів і особливостей дітей. Вони є необхідним складовим моментом умілого підходу педагога до своїх вихованців, педагогічного такту, оцінки його роботи і вчинків, їх схвалення, заохочення. Емоціонально забарвлена оцінка сприяє усвідомленню учнем своїх недоліків і виникненню прагнення їх виправити.

Аналіз архівних матеріалів свідчить про те, що В.О.Сухомлинського завжди хвилювала проблема підготовки дошкільників до шкільного життя, різнобічного їх розвитку; його хвилювала фізична, психологічна та емоційна готовність, про що свідчать протоколи психологічних семінарів, які зберігаються у педагогічному музеї смт. Павлиш. Ось витяг з психологічного семінару Павлиської середньої школи, що відбувся 3 грудня 1969 року.

Ухвалили:

Заслухавши та обговоривши доповідь директора школи Сухомлинського В.О. про психологічні передумови успішної підготовки дітей до школи в дошкільні роки, психологічний семінар вважає необхідним здійснення наступних рекомендацій:

1. Треба зрозуміти, що від того, в яких умовах, оточенні знаходиться дитина в дошкільному віці, залежить її виховання, її розвиток, майбутнє.

2. Необхідно, щоб діти в дошкільному віці були несамотніми, щоб були в дитсадках, в оточенні дітей неоднакового віку, старших. Коди ж дитина самотня, або знаходиться серед дітей одного віку, вона росте обмежена.

3. Для того, щоб подолати труднощі в загальному розвитку дітей, моральній трудовій готовності їх, потрібно, щоб діти були більш самостійними в своїй праці, щоб вони розуміли, що він громадянин, і в нього повинні бути обов'язки, що для нього розпочався труд на все життя.

4. Слід батькам більше розповідати дітям, читати, щоб дитина не була безпомічною. Для того, щоб підготувати дітей до школи, потрібний тісний зв'язок педагогів та батьків майбутніх школярів.

Разом з вчителями початкових класів Василь Олександрович розпочинав цю роботу задовго до того, як діти переступлять поріг школи, адже малюки краще сприймають ті речі, об'єкти, які їм близькі і відомі. До вступу в школу дітей слід навчити образно мислити, розвивати їх уяву, емоційність, адже „запорука виховання розвинутого розуму і пам'яті в тому, щоб думка дитини проявлялась в її активному відношенні до оточуючого світу” [6, с.15]. Василь Олександрович вказував на те, що дитина ще до 1 класу в сім років, але бажано, щоб вона вже з п'ятирічного віку перебувала у сфері виховного впливу школи.

Аналіз науково-практичного досвіду В.О.Сухомлинського, а також досвіду вчителів, працівників дошкільних закладів, які використовують ідеї видатного педагога в навчально-виховному процесі з дітьми дошкільного віку у практиці своєї роботи, дає підставу стверджувати, що при їх умілому використанні зростає ефективність виховного процесу, забезпечується готовність дітей до майбутнього життя.

Отже, аналіз основних ідей, на яких була побудована педагогічна система В.О.Сухомлинського, переконує в тому, що ми маємо справу з видатним явищем в історії освіти і школи. Його теоретичну спадщину не можна розглядати поза часом.

Список використаних джерел та літератури:

1. Державна національна програма „Освіта” („Україна ХХІ століття”). – К. : Райдуга 1994. – 62 с.
2. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1978. – 263 с.
3. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори : в 5-ти т. – Т. 1. – К. : Рад. школа, 1976. – С. 2–202.

4. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори : в 5-ти т. – Т. 3. – К. : Рад. школа, 1976. – С. 7–278.
5. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори : в 5-ти т. – Т. 2. – К. : Рад. школа, 1976. – С. 146–415.
6. Книга протоколів психологічних семінарів 1968-1969 навчальний рік Павлівської середньої школи Онуфріївського району. – Педагогічно-меморіальний музей ЛВ 16814. – С. 5–6.

Анотація

Н.В.Тарапака

Использование идей В.А.Сухомлинского в разрешении проблем взаимодействия дошкольного учебного заведения, школы и семьи

В статье раскрываются идеи В.А.Сухомлинского на актуальные проблемы взаимодействия детского сада, школы и семьи.

Ключевые слова: семья, дети дошкольного возраста, начальная школа, преемственность.

Summary

N.V.Tarapaka

Usage of V.O.Sukhomlyns'kyi's Ideas in Solving the Problems of Interaction of Pre-School Educational Institution, School and Family

The point of view on actual problems of cooperation of pre-school educational establishment, school and family expressed by V. Sukhomlyns'kyi is revealed in the article.

Keywords: family, children of pre-school age, elementary school, sequence.

Дата надходження статті:

„2” вересня 2011 р.

УДК 929 В.А.Сухомлинський (477) – 051: 37(045)

Ю.В.ТЕЛЯЧИЙ,

кандидат історичних наук, доцент

(м.Хмельницький)

Книга про наболіле:

„Этюды о В.А.Сухомлинском. Педагогические апокрифы”

„У ньому не було ні безкрилої приземленості ні безпідставного романтизму. Це була велика і безстрашна перед самим собою, але віруюча і в вірі своїй самовіддана душа. Віра в моральну серцевину людини поєднувалася в ньому з спопеляючим горнилом роздумів, з яких він ...шукав вихід. Це була єдність двох починань – утвердження та відречення, – і тому до краю болісною, можливо, навіть трагедійною вона була, поєднуючи в собі страждання чесної благородної душі та її високі прагнення. Як у музиці Бетховена або Чайковського, коли в одній симфонії протистоять і все ж об'єднуються, зливаються воедино важкі звуки безжалісної Долі, тонкі до ніжності помисли душі, біль, любов, надія, захоплююче передчуття майбутньої Радості”.

Г.Мединський (Стаття „Бесстрашие души”
із книги „Спогади про Сухомлинського”)

Василь Олександрович Сухомлинський... Людина, ім'я якої знає мільйонам мешканців десятків країн нашої планети. Світоч педагогіки, серце котрого було віддане дітям, основоположник ряду напрямків та концепцій навчання і виховання, автор сотень праць із актуальних аспектів психолого-педагогічної проблематики, талановитий дитячий письменник... Творча спадщина педагога-новатора ще за його життя отримала різнобічну оцінку й зазнала як популяризації і схвалення, так і нищівної критики. Багато книг Василя Сухомлинського стали світовими бестселерами, а створена ним авторська модель сільської школи в Павлівцях упродовж десятиліть була й залишається національною гордістю педагогічної думки України. Радянська тоталітарна система, удостоївши В.О.Сухомлинського багатьох урядових відзнак, зокрема почесних звань Героя Соціалістичної праці, „Заслуженого вчителя школи УРСР”, „Заслуженого

вчителя СРСР” та ін., з часом вдалася до морального приниження, цькування педагога, що врешті й призвело до його передчасної смерті.

Здавалося б, що про Василя Сухомлинського відомо все (чи майже все). Однак, як виявилось, існував та існує „незнаний” Сухомлинський. Досі неопублікованою залишається доволі об’ємна частина його особового фонду з сімейного архіву. Тому визначною подією в українській педагогіці став вихід у світ російськомовного видання книги „Етюды о В.А.Сухомлинском. Педагогические апокрифы” (К.: Акта, 2001. – 431с.), ініційованої та впорядкованої його донькою, авторитетним вітчизняним ученим, доктором педагогічних наук, професором, академіком Національної Академії педагогічних наук України Ольгою Сухомлинською. Зважаючи на унікальність та актуальність „Етюдів ...”, варто донести науково-педагогічній еліті, широким колам учительства їх зміст, висловити думку „зі сторони” шляхом аналізу й характеристики.

„Етюди ...”, як зазначено в анотації, видані в рік 90-річчя з часу народження Василя Олександровича Сухомлинського (1918-1970рр.). Вони містять оригінали статей, виступів, листів, що стосуються полеміки навколо його відомих нарисів „Етюди про комуністичне виховання” (1967р.), котра розпочалася понад 40 років тому в радянській педагогічній пресі. „Ця дискусія, – як вказує О.В.Сухомлинська, – помітним чином вплинула не лише на долю батька, його творчість, але й, ... значною мірою на подальший розвиток педагогічної науки та педагогічної практики в країні. Формально розпочавшись у 1967 році, вона продовжувалася багато років і, як виявляється, триває й до цих пір”.⁷

Хронологічним чином матеріал поділений на три частини. Перша з них: „Початок дискусії: 1966-1970рр. – прижиттєва полеміка”. Друга включає матеріали, розтягнуті в часі з 1970р. до 1990р. Третя містить матеріали з 1993р. до 2008р. Як об’єктивно стверджує Ольга Сухомлинська, „... кінцева крапка в дискусії ще не поставлена і нам ще вдасться дізнатися багато цікавого”.

У передмові упорядником зазначена актуальність публікації полеміки, описані пов’язані з нею особисті переживання Василя Олександровича, пояснюється вибір саме такого варіанту назви (апокриф – з грецьк. –таємничий, сокровенний), а також здійснено анотацію змісту. Разом із тим, – вказано на використання матеріалів, що були надруковані виключно на теренах СРСР (перелік іноземних публікацій у США, ФРН та дисертаційних досліджень, присвячених проблемі колективу та особистості в творчості В.Сухомлинського, вміщений до рубрики „Що ще можна почитати з нагоди дискусії”).

У вступі до першої частини О.Сухомлинська деталізувала причини зацікавленості батька проблемами морального виховання особистості в загальному контексті суспільно-політичної ситуації, яка існувала в СРСР у післявоєнний період, зважаючи на хрущовську „відлигу”, що спричинила реформаційні процеси в освіті, оновлення жорстких рамок ідеологічної системи, переоцінку цінностей, об’єднання радянського суспільства навколо ідеї очищення від злочинів минулого. Це, в свою чергу, привернуло увагу громадськості до особистості людини, й, згодом до її соціальної ролі та функції. Саме за умов впровадження в дію нового „Закону про школу” в педагогіці відбувалася переорієнтація школи та її напрямків діяльності від „школи навчання” до радянського варіанту „трудова школа”. Останній полягав у симбіозі навчання фундаментальним і систематичним основам наук із професійною й трудовою підготовкою; поділом на сільські та міські школи з урахуванням їх політехнічної, трудової та професійної спрямованості. У педагогіці виникла потреба розробки нових питань трудового й, особливо, морального виховання, однак кваліфікованих фахівців на зазначені теми шкільного життя було мало.

Згодом за участю того ж М.С.Хрущова відбулося згортання демократичних, реформаторських тенденцій, що стали зароджуватися в радянському суспільстві. Ряд подій (кінець 1950-х – початку 1960-х рр.) – авантюризм багатьох ідей Микити Хрущова, зростаючий культ його особи, розстріл мирної демонстрації в м.Новочеркаську (1962р.), Карибська криза (1962р.), спорудження берлінської стіни, збройне придушення повстання в Угорщині (1956р.), закриття храмів і гоніння на церкву (1960-1961рр.), розгром художньої виставки в Манежі (1962р.) – разом із боязню вищого партійного керівництва втратити владу й призвели до зміщення М.Хрущова зі всіх постів та його відправки у відставку. Новий генсек – Леонід Брежнев – припинив реформи, відновив політичну цензуру й запровадив надмірну ідеологізацію гуманітарної сфери загалом і освітньої галузі зокрема. Але саме в часи хрущовсько-брежневського керівництва відбулося становлення Василя Сухомлинського в статусі педагога-реформатора, управлінця нової генерації.

В одному з матеріалів про діяльність батька О.В.Сухомлинська об’єктивно стверджує: „У розвитку В.О.Сухомлинського як педагога-мислителя фатально далися знаки процеси, які зводили нанівець здобутки „відлиги” початку 60-х років. Повернена в своє звичайне річище

⁷ Тут і надалі використовуються цитати, витяги з листів та ін. виключно із книги „Етюды о В.А.Сухомлинском. Педагогические апокрифы”. – Ю.Т.

авторитарності й схоластики школа, ще більше заідеологізована й заполітизована педагогіка, догматизм духовного та морального життя поклали край офіційним пошукам у галузі педагогіки, чітко окреслили рамки, які обмежували появу і поширення нових ідей”.

За такої ситуації Василь Олександрович продовжував експериментувати, що, зрештою, призвело до особистісної драми і драми його ідей з одного боку, а з іншого – через глибинний духовний катарсис поставило поряд із видатними педагогами-гуманістами модерної доби.

Повертаючись до характеристики першої частини „Етюдів про В.О.Сухомлинського” варто зазначити, що вона розпочинається статтю Василя Олександровича „Годы отрочества – второе дыхание”, опублікованої в журналі „Советская педагогика” 1966р. (№12. – С.133-140). Упорядник включила її до змісту книги не лише з метою характеристик поглядів „зрілого” Сухомлинського, а в зв’язку з тим, що даний матеріал теж зіграв певну роль на початку розгортання майбутньої дискусії. Після статті подається лист В.І.Малініна, редактора відділу критики і публіцистики журналу „Советская педагогика” до В.О.Сухомлинського з пропозицією виступити з ініціативою перегляду теорії А.С.Макаренка щодо морального виховання: „Всі визнають, що теорія морального виховання розвивається в нас з великими проблемами. На це є багато різних причин. Ми вважаємо, що не останньою серед них є існуюче відношення до спадщини Макаренка, яке склалося в науково-педагогічних колах у перші післявоєнні роки”.

В грудні 1966 р. Василь Олександрович написав Володимирі Івановичу Малініну, що його вже давно турбує проблема творчого розвитку ідей Антона Макаренка, він вважає, що майже завжди, коли йде мова про А.С.Макаренка, ігнорується важлива істина: перш за все потрібно розвивати його ідеї, а не механічно переносити окремі методи і прийоми. В.Сухомлинський писав, що з задоволенням береться за написання статті „В чём заключается творческое развитие идей А.С.Макаренко”, в основу якої буде покладено принципи колективу та особистості, поєднання поваги до людини з вимогами до неї, багатогранність педагогічних впливів на розвиваючу особистість.

Власну позицію в даному контексті педагог виклав у статті „Наша добра сім’я (Нотатки піонервожатого)” (1965-1967рр.), котра своєю спрямованістю перегукувалася з книгою „Серце віддаю дітям” та „Етюдами про комуністичне виховання”.

24 грудня 1966р. В.Малінін написав В.Сухомлинському листа такого змісту (зважаючи на його важливість, подаємо мовою оригіналу. – Ю.Т.):

„Уважаемый Василий Александрович!

Направление Вашего выступления, как Вы его сформулировали в письме, соответствует замыслам редакции. Я бы хотел – в дополнение к сказанному – обратить Ваше внимание на международный аспект проблемы, чтобы полностью объять всю важность предстоящего Вашего выступления.

Так уж получилось, что в послевоенные годы фигура Макаренко для педагогов стран будущего социалистического лагеря (да и не только для них) стала символом и единственным репрезентантом всей советской педагогической школы; идеи и опыт других выдающихся деятелей науки и просвещения оставался им до поры неведом. Их восприятие идей и опыта Макаренко было, вне сомнения, искренним, однако бездумным, некритическим. Именно поэтому с некоторых пор наступила в этих странах в отношении Макаренко полоса сомнений, порой разочарований, а иногда осуждения и отрицания его ценности в целом. Чего, впрочем, следовало ожидать.

По этой же причине (Макаренко – это вся советская педагогика) он стал объектом массированного наступления буржуазных, в особенности западногерманских авторов. Для представления о масштабах их деятельности скажу, что за последние 10 лет они написали около 800 (!) работ и среди них капитальные монографии, равноценных которым (в смысле обстоятельности) нет в советских трудах, где преобладали частные исследования. Основные аспекты их анализа я постарался осветить – и как показал прошедший в ФРГ симпозиум о Макаренко – близко к истине.

Встречи с представителями братских стран и анализ западногерманских источников показывают, что нашей эффективной борьбе с таким наступлением мешает наше догматическое, некритическое отношение к наследию Макаренко”.

Починаючи з другого номеру (1967р.) „Народное образование” розпочав друк „Етюдів про комуністичне виховання”. Від редакції зазначалося: „...В.Сухомлинський, спираючись на власний багаторічний досвід, розкриває ряд питань про зміст, принципи, шляхи і методи виховання як широкий, багатогранний, цілеспрямований педагогічний вплив на особистість школяра та на учнівський колектив. Нова праця В.О.Сухомлинського – крок на шляху створення методики комуністичного виховання, про що як відомо, мріяв видатний радянський педагог і письменник Антон Семенович Макаренко”.

Свої „Етюди ...”, – результат тринадцятилітнього досвіду в справі виховання дітей та юнацтва, – автор присвятив 50-річчю Великої Жовтневої соціалістичної революції.

У першій частині педагог розкрив зміст терміна „виховання”, об'єктів-суб'єктів виховного процесу, вплив виховання духовного світу людини, взаємозв'язок колективу та особистості, значення виховання почуттів, актуальність культурних цінностей, завдання виховання на сучасному етапі.

Продовження „Етюдів...” журнал „Народное образование” надрукував в №4 за 1967р. Їх поява не могла залишитися непомітним явищем у педагогічній науці та в середовищі широкого вчительства. Ідеї В.О.Сухомлинського викликали бурю та шквал невдоволення партійно-ідеологічної верхівки ЦК КПРС. 18 травня 1967р. в „Учительській газеті” з'явилася стаття Бориса Лихачова, на той час – кандидата педагогічних наук, завідувача кафедри педагогіки та психології Вологодського педінституту „Потрібна боротьба, а не проповідь”. Рецензент гнівно виступив проти теорії В.Сухомлинського, зазначаючи про хибність, помилковість його поглядів і підходів у т.ч. й щодо вчення та спадщини А.Макаренка.

Газетний виступ Б.Лихачова Василь Сухомлинський охарактеризував у листі до О.Є.Бойма як „бальзам” на тільки-но загоєну рану. Справа в тому, що якраз напередодні першотравневих свят 1967р. у Василя Олександровича відкрилося воєнне поранення – один із двох осколків попав до кровоносної судини. У результаті – хірургічна операція з його видалення. Педагог просив Олександра Бойма, щоб редакція журналу не припиняла друку „Етюдів ...”.

У В.О.Сухомлинського були вірні, надійні друзі, колеги, послідовники. Один із них, – Іван Гурович Ткаченко, – педагог-експериментатор, директор Богданівської школи, що на Кіровоградщині 6 червня 1967р. писав: „...З болем у серці читав я статтю. Дуже було досадно. Думав, міркував про сенс життя... Моцарт і Сальєрі – вічна проблема. До того ж ... я лише сьогодні зміг сісти за стіл і написати Вам цього листа. Чому? Справа в тому, що в МК КПУ на мене надійшла анонімка ... Ще один рубець на серці... І не лише на серці... Зараз пишу листа в редакцію газети – відповідь Б.Лихачову. Копію надішлю Вам... У Вас дуже багато-багато друзів, набагато більше, ніж заздрісників. Хрін з ними, з цими заздрісниками, але по зубах їм потрібно давати. І чим відчутніше, тим краще для Істини. Хочуть вони цього, заздрісники, чи не хочуть, але сонце нашої педагогіки буде здійматися над Павлишем все вище і вище!!! Моє пророцтво – сама вимога життя. Ось такий, мій Друже, у нас з Вами травень місяць вийшов... Подолаємо. Вистоїмо. Моє серце з Вами – завжди! Обнімаю і міцно-міцно тисну Ваші чесні та натружені руки...”.

Невдовзі розпочалася лавина виступів педагогів-теоретиків-практиків зі всього СРСР на підтримку теорії В.Сухомлинського. Так, свою громадянсько-педагогічну позицію оприлюднили: Т.Снігірьова, кореспондент „Літературної газети”; Е.Ільєнков, відомий радянський філософ; А.Шаров, дитячий письменник; М.Дмитрієв, директор школи-інтернату в с.Корма (Білорусь); Л.Шнайдер, письменник-журналіст; П.Костенков, доцент кафедри педагогіки Бійського державного педінституту; П.Каліка, завуч школи-інтернату ім. А.С.Макаренка (м.Баку); Г.Волков, чуваський педагог, письменник, доктор педагогічних наук; С.Мазурик, аспірант Одеського педінституту ім. К.Д.Ушинського; Ю.Головатий, директор Сокильницької школи (Львівська обл.); М.Кодак, – на той час, – директор Дереевської школи на Кіровоградщині, О.Аксьонова, завідувач навчальною частиною хіміко-механічного технікуму м.Шебекіно; М.Касьянов, асистент кафедри філософії Орловського педінституту; І.Харламов, завідувач кафедри Гомельського педінституту, доктор педагогічних наук, професор; Р.Атаян, вірменський письменник, педагог, філософ; Я.Резніков, завідувач кабінетом педагогіки Кіровського обласного інституту удосконалення вчителів; М.Ніжинський, кандидат педагогічних наук (м.Київ); Д.Маргуліс, відповідальний секретар журналу „Радянська школа”; Ф.Кузнецов, російський критик, літературознавець, перший секретар Московської організації Союзу письменників; Л.Айзерман, викладач Московського інституту удосконалення вчителів, кандидат педагогічних наук; Е.Костяшкін, директор Московської школи №544 та багато ін.

Були й критичні матеріали відгуки на зразок статей В.Кумаріна („Коллектив – вихователь особистості”), Г.Гасімова („Моральність формується в боротьбі”), листа М.Кузіна. Наступні частини „Етюдів...” побачили світ в №6; 8; 9; 10; 12 журналу „Народное образование” (1967р.).

В останньому 12 номері журналу редакція на завершення публікації розмістила післямову такого змісту (мова оригіналу. – Ю.Т.): „Главою „Слово учителя в нравственном воспитании” редакция завершает публикацию части большой работы В.Сухомлинского „Этюды о коммунистическом воспитании”, в которой автор рассматривает процесс коммунистического воспитания как широкое, многогранное, целенаправленное педагогическое воздействие на личность школьника и на коллектив учащихся. В этой связи позволим себе сказать несколько слов о статье зав. кафедрой педагогики и психологии Вологодского пединститута Б.Лихачева

„Нужна борьба, а не проповедь”, появившейся в „Учительской газете” (№59).

Сам по себе обмен мнениями по поводу „Этюдов”, безусловно, можно только приветствовать. В.Сухомлинский в своей работе затрагивает актуальные и в то же время далеко не решенные проблемы школьного и семейного воспитания. Необходимость вдумчивого их обсуждения совершенно закономерна.

Однако вместо этого Б.Лихачев огульно обрушился на „Этюды” с недостойными нападками, прибегая к прямому извращению взглядов и высказываний В.Сухомлинского, к выдергиванию отдельных цитат и произвольному толкованию их в отрыве от общего текста с целью извратить действительные мысли автора. Еще большую тревогу вызвало стремление критика, за неимением убедительных аргументов, набросить тень на самую личность автора „Этюдов”, представить его как проповедника „всепрощення”, как противника идей А.С.Макаренки, как защитника индивидуализма в воспитании.

Редакция решительно возражает против таких неподобающих приемов Б.Лихачева, нарушающих принципы советской печати, приемов, не соответствующих элементарным требованиям обсуждения теоретических вопросов”.

У відповідь Б.Лихачев написав редакційній колегії листа такого змісту (мова оригіналу. – Ю.Т.): „В эти дни подписчики получают двенадцатый номер журнала „Народное образование” за 1967 год. В нем заканчивается публикация работы В.А.Сухомлинского „Этюды о коммунистическом воспитании”. Последний „Этюд” сопровождается редакционным послесловием, в котором мои критические замечания, опубликованные в „Учительской газете” 18 мая 1967 года, оцениваются, как „недостойные нападки” и „неподобающие приемы”, нарушающие принципы советской печати.

В связи с этим считаю необходимым заявить, что мое письмо в газету было вызвано неправильным, по моему глубокому убеждению, толкованием важнейших положений советской педагогики, содержащихся в первых двух „Этюдах”. Коротко говоря, я выступал в защиту принципов классовости и партийности воспитания, против одностороннего толкования проблемы „коллектив и личность”, противопоставления требовательности уважению к личности ребенка и некоторых других суждений. Ответа на эти критические замечания ни от автора „Этюдов”, ни от редакции журнала я не получил. Нельзя же считать ответом обвинения, которые с легкостью необыкновенной бросает мне редакция „Народного образования” в упомянутом послесловии.

Не могу назвать добросовестными и выступления А.Левшина в „Литературной газете” и Ф.Кузнецова в журнале „Литература в школе”. Они воспользовались явно старым и негодным полемическим приемом, исказив смысл моей статьи так, как это показалось им удобнее всего.

Со всей категоричностью отвергаю измышление журнала „Народное образование”, что я пытался „за неимением убедительных аргументов набросить тень на самую личность автора „Этюдов””. Достаточно напомнить, что в моем письме говорилось о В.А.Сухомлинском как об опытным директоре, известном педагоге, немало сделавшем для дела воспитания. Но это вовсе не означает, что нужно мириться с той путаницей, которую с помощью журнала „Народное образование” вносит В.А.Сухомлинский в некоторые теоретические вопросы педагогики”. Комментарий „Учительской газеты” носил наступный характер: „Публикуя письмо Б.Лихачева, „Учительская газета» вынуждена обратить внимание на непонятную позицию журнала „Народное образование”. Ратуя за принципы советской печати, за соблюдение „элементарных требований обсуждения теоретических вопросов”, редакция журнала сама грубо их нарушает. Чем же, как не нарушением принципов партийно-советской печати, является попытка дипломатически отделить автора от газеты, напечатавшей его выступление и не оговорившей свое несогласие с ним? Чем же, как не нарушением „элементарных требований обсуждения”, является попытка редакции вместо возражений Б.Лихачеву и „Учительской газете”, по существу, отделаться бранным послесловием? Неужели именно для этого понадобилось семь с половиной месяцев?

Удивляет и другое. Как могут уважаемые органы печати допускать критические выступления, авторы которых (А.Левшин в „Литературной газете” и Ф.Кузнецов в журнале „Литература в школе”) безответственно жонглируют определениями „антимарксистский” и „антиленинский”, приписывая статье Б.Лихачева то, чего в ней никогда не было? С каких пор защита принципов классовости и партийности воспитания стала „антимарксистской” или „антиленинской”?

Вряд ли стоит говорить об отношении редакции „Учительской газеты” к своему многолетнему автору В.А.Сухомлинскому. Газета широко освещала опыт Павлышской школы и не раз публиковала статьи В.А.Сухомлинского, отражающие различные стороны деятельности возглавляемого им педагогического коллектива. Однако ценность большого практического опыта В.Сухомлинского не снимает критической оценки „Этюдов...”.

Учитывая исключительную важность вопросов коммунистического воспитания, редакция „Учительской газеты” намерена посвятить им серию теоретических статей”. Невдовзі з’явився

матеріал А.Зеленгура, котрий підсумував розгорнуту дискусію в 1968р.

Кінець 1960-х – початок 1970-х рр. – період брежнєвського застою, часи значних успіхів та суперечливих протиріч в історії України та Радянського Союзу. Культура та освіта й надалі перебували під ідеологічним пресом парткерівництва.

1970р. не стало самого Василя Олександровича Сухомлинського. Дискусія навколо „Етюдів...” не припинялася в радянські часи, продовжилася вона й після 1991р. і, як видно, триває й досі. Головні матеріали дискусії 1970-1990рр. ввійшли до другої частини, а розвідки за 1993-2000рр. – до третьої частини „Педагогических этюдов...”.

Цікавою за змістом та логічною за побудовою є післямова О.В.Сухомлинської, де узагальнена практично вся історія „Етюдів про комуністичне виховання” та визначено їх значення в загальному контексті розвитку педагогіки.

Українська, європейська школа, педагоги-практики впродовж ось уже понад 40 років досліджують багату творчу спадщину Василя Сухомлинського. Час підтвердив істинність багатьох його поглядів на систему освіти, підходів щодо виховання громадянина-патріота. Книга про В.О.Сухомлинського – фундаментальний внесок в сухомлиністину, в історію національної, європейської освіти.

Дата надходження статті:

„2” вересня 2011 р.

УДК 37.035.3 - 021.121:929 В.О.Сухомлинський (045)

Г.В.ТЕРЕЩУК,

*доктор педагогічних наук, професор
(м.Тернопіль)*

Актуальність ідей В.Сухомлинського у проблемі трудового виховання і навчання сучасних підлітків

У статті розглянуто науково-педагогічні положення спадщини В.О.Сухомлинського, які стосуються трудового виховання і навчання, професійного самовизначення учнів підліткового віку. Проаналізовано педагогічні основи виховання що й сьогодні залишаються важливими як для організації навчально-виховного процесу в загальноосвітній школі, так і для виховання дітей в умовах сім'ї.

Ключові слова: науково-педагогічна спадщина В.О.Сухомлинського, трудове виховання, трудове навчання.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Для сучасного перехідного періоду в житті України характерні суперечливі тенденції, які неминуче позначаються на підготовці молоді до майбутньої трудової діяльності. Демократизація, ринкова економіка, отримання громадянами прав і свобод супроводжуються необхідністю посилення особистої відповідальності за свою долю, небаченого досі зростання ролі кожного у життєвому та професійному самовизначенні, власному благополуччі. Трудове виховання і навчання як окремі ланки загальної освіти повинні відіграти у цій справі особливу роль. Перш за все слід відмовитись від усталеного за попередні десятиліття усередненого підходу до учнів, який часто призводив до нівелювання їх здібностей та обдаровань, до виховання в дітей апатії до певних видів трудової діяльності, особливо тих, що пов'язані з домінуванням фізичної праці.

Аналіз досліджень і публікацій... Проблеми трудового виховання та навчання, пошук ефективних шляхів використання творчої спадщини видатних педагогів минулого, розкриття їх потенціалу для науки і практики відноситься до універсальних проблем сучасної вищої школи. Їх сутність розкрита й описана в дослідженнях І.Зязюна, О.Коберника, В.Мадзігона, В.Сидоренка, В.Тименка Д.Тхоржевського, та ін. Поряд з цим гуманізація процесу трудового виховання містить широке коло проблем, розв'язання яких вимагає значних зусиль як вчених, так і практиків.

Формулювання цілей статті... Метою статті є здійснення аналізу виховних аспектів педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського з проблеми трудового виховання та навчання підлітків.

Виклад основного матеріалу... Переломним віковим періодом як у фізіологічному, так і соціальному аспектах щодо самовизначення у майбутніх життєвих планах є підлітковий вік. В.Сухомлинський у своїй праці „Народження громадянина”, присвяченій цьому віковому періоду,

писав: „спостерігаючи працю підлітків, я переконався, що існує залежність між розвитком розуму, розумовими здібностями і майстерністю рук” [4, с.264].

Гармонійне поєднання фізичного і духовного — чи не одне з найголовніших завдань виховання підростаючого покоління. Для його реалізації у підлітковому віці пропонується поєднувати працю і відпочинок, але особлива роль відводиться урокам трудового навчання. При цьому педагог важливого значення надавав підбору видів рухів, уникненню фізичного перенавантаження. „У майстерні, в робочих кімнатах гуртків, у лабораторіях, на ділянці і в саду важливе місце займала тонка, віртуозна, філігранна праця, що вимагає розрахунку, узгодженості сили й розуму, постійного самоконтролю”. Тому велике значення надавалось різьбі по дереву, виконанню роботи, пов’язаної з „тонкою обробкою дерева, металу”, керуванню машинами [2, с.369]. Наведений вище фрагмент із твору В.Сухомлинського „Народження громадянина” вказує на одне з основних правил підбору змісту предмета „Трудове навчання” — цей зміст повинен забезпечувати оптимальне поєднання посиленості фізичного навантаження, виконання переважно складних рухів та інтелектуальної насиченості дій учнів. При цьому автор застерігав: „неробство, як і бездумне завантаження будь-якою фізичною працею, аби тільки не допустити неробства, — все це однаково згубно позначається на розумовому розвитку підлітків” [2, с.407].

Ряд думок В.Сухомлинського про незаперечну роль „Трудового навчання” як шкільного предмета не лише у фізичному, а й розумовому, інтелектуальному розвитку учня переконливо доводять безспідставність тверджень деяких чиновників освітянської галузі чи навіть учених-педагогів про те, що цей предмет вичерпав себе у педагогічному плані, не відповідає сучасному рівню розвитку науки і техніки, новітнім технологіям у сфері виробництва і побуту. Так, безперечно, зміст цього шкільного предмета потрібно кардинально вдосконалювати. Але доки ще буде потрібно доводити роль залучення дітей, особливо підлітків, до науково обґрунтованої посиленої праці у шкільних майстернях, на пришкільних ділянках у загальному розвитку дитини, у зміцненні її здоров’я, вихованні поваги до людей праці, у професійному самовизначенні учнів, у засвоєнні базових знань і умінь, необхідних для інженерної освіти, зрештою, для елементарної технічної грамотності, яка потрібна кожній людині у повсякденному житті, в побуті?

Читаючи даний твір видатного педагога, помічаємо, що інтелектуальне багатство шкільного життя, вільний розвиток дитячих обдаровань він пов’язував з розумовим життям і фізичною працею також шляхом залучення учнів до гурткової роботи. „Цінність гурткової роботи полягає в тому, що кожен може протягом тривалого часу випробовувати свої задатки, здібності, виражати в конкретній справі свій нахил, знаходити улюблену працю” [2, с.570].

На думку В.Сухомлинського, праця має поєднуватись не тільки з розумовим вихованням. Вона повинна відігравати роль виховної сили у гармонійному розвитку особистості. „Праця, відірвана від ідейного, інтелектуального, морального, естетичного, емоційного, фізичного виховання, від творчості, від інтересів і потреб, від багатогранних відносин між вихованцями, стає для вихованців повинністю, яку їм хочеться швидше „відбути” [1, с.568].

Для сучасного періоду розвитку українського суспільства велике значення мають педагогічні погляди В.Сухомлинського на виховання громадянського начала в праці, почуття власної гідності. Ця проблема відіграє особливу роль у теперішній період суспільного буття в Україні, коли серед школярів популярності набувають ідеї швидкого власного збагачення будь-якою ціною, в тому числі за рахунок нечесної і непомірної експлуатації чужої праці, ігнорування інтересів держави і юридичних та моральних норм, самоутвердження силою тощо. „Важливо, щоб в основі громадянських почуттів лежала трудова гордість підлітка, переживання тієї думки, що в улюбленій праці він неперевершений майстер” [1, с.578].

Мусимо визнати той факт, що переважна більшість фундаментальних положень радянської педагогіки щодо „виховання якостей особистості передового трудівника соціалістичного виробництва” були справедливими і є актуальними й сьогодні. Їх на власному педагогічному досвіді перевірів В.Сухомлинський. Тому у сучасній освітній політиці держави посилення ролі праці у вихованні підростаючого покоління повинно бути не ідейною настановою, а реальним вихідним положенням конструювання змісту сучасної освіти. „Радість праці своєрідна. Її можна порівняти хіба що з почуттями, які переживає людина, піднімаючись на вершину високої гори... Той, хто пізнав це почуття, збагнув ази життєвої мудрості: радощі життя оплачуються працею, їх треба здобувати” [2, с.581–582].

Логічне продовження багатьох думок про трудове навчання та виховання підлітків виражене В.Сухомлинським у „Листах до сина”. „Якщо людина закохана в свою працю, вона прагне, щоб і в самому трудовому процесі, і в його наслідках було щось прекрасне” [1, с.598]. Видатний педагог вбачав у трудовому навчанні засіб естетичного виховання дітей. У „Листах до сина” ще глибше обґрунтовується ідея розвитку індивідуальних особливостей дітей, виражена у книзі „Народження громадянина”. Педагог чітко виділяє різницю між інтересами і покликанням. На його думку,

покликання — це інтерес, помножений на працю. Тут можна прослідкувати, що основні свої педагогічні ідеї і переконання В.Сухомлинський застосовує і у вихованні власного сина. В одному з листів, щоб показати синові приклад краси творчої праці і тим самим закликати його до правильного вибору майбутньої трудової діяльності і професії, педагог наводить цитату з розповіді садівника й лісника Юхима Пилиповича: „мудрість людська – на кінчиках пальців... Кожен повинен бути господарем у своїй справі – ось про що не можна забувати. Якби я почав учитися на інженера чи лікаря, чи на вчителя – нічого б з мене не вийшло. Вийшла б людина, що заробляє собі на хліб насущний... Треба, щоб у кожній людині розгорілася „іскра” – ось тоді й вийде справжня людина” [1, с.599].

У батьківській педагогіці В.Сухомлинського чітко прослідковується настанова про необхідність виховання у дітях почуття власної відповідальності за життєвий вибір, розвиток свого покликання. Ця настанова, як уже згадувалось на початку статті, особливо актуальна сьогодні. Визнаючи роль соціуму, різноманітних виховних впливів у формуванні покликання педагога, разом із тим підкреслює, що й „господар задатків творить своє покликання”. При цьому наголошується на важливості активної, діяльнісної позиції, аналізі душевного стану: „утверджувати в собі покликання — це значить щось робити, щось створювати, а не заучувати готові істини, не копіюватися в своїх почуттях, намагаючись знайти відповідь на запитання: чи подобається мені ця праця чи ні? Подобається людині те, у що вона вклала частинку власної душі, — це найголовніше” [1, с.602].

Характерним для батьківської педагогіки В.Сухомлинського щодо трудового виховання і професійного самовизначення є метод переконання, який ґрунтується на різноманітних прикладах з життя, про тих людей і ті випадки, які знайомі не лише йому, а й синові. Таким чином досягається безпосередній вплив на формування власної життєвої позиції сина, на стан його душі, на внутрішні мотиви вибору. У листах до сина Василь Олександрович терпеливо доводить власні погляди, спонукає сина на висловлювання своїх поглядів, веде рівноправну суперечку, але у жодному випадку не „опускається” до „читання моралі” чи нав’язування своєї позиції.

В.Сухомлинський в одному з листів пише: „Є в нашій справі така свята річ, як переконання. Це також одна з найбільш полум’яних сторінок книги педагогічної мудрості: скільки списів зламано в спорах про переконання, скільки думок висловлено, а все-таки досі є випадки, коли груди в людини гранітні (знання), а ноги – глиняні (переконання). Чому ж так трапляється? Тому, що діти, підлітки заучують істини, але не беруть участі в боротьбі за перемогу істини. Не роблять нічого для того, щоб істина втілювалась у творчості, у праці, в діянні” [1, с.605].

Висновки... Отже, у працях „Народження громадянина” та „Листи до сина” В.Сухомлинський висловлює ряд науково-педагогічних положень, які стосуються трудового виховання і навчання, професійного самовизначення учнів підліткового віку. Ці положення і сьогодні залишаються важливими як для організації навчально-виховного процесу в загальноосвітній школі, так і для виховання дітей в умовах сім’ї. Перш за все цінними є ідеї видатного педагога щодо гармонійного поєднання розумових і фізичних здібностей, особливої ролі трудового навчання як шкільного предмета, здійснення особистісного підходу до учнів, врахування їх задатків, інтересів і нахилів у трудовому навчанні і професійному самовизначенні. Особлива роль у трудовому вихованні відводиться методу переконань. Останні мають стати внутрішнім стимулом, основою дій і вчинків підлітка. Самореалізуватися ж людина може лише у такій праці, яка відповідає її покликанию.

Список використаних джерел та літератури:

1. Сухомлинський В. О. Листи до сина / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори [В 5 т.]. – К. : Радянська школа, 1977. – Т. 3. – С.585–657.
2. Сухомлинський В. О. Народження громадянина / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори [В 5 т.]. – К. : Радянська школа, 1977. – Т. 3. – С.283–582.
3. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори [В 5 т.]. – К. : Радянська школа, 1977. – Т. 1. – С.55-208.
4. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори [В 5 т.]. – К. : Радянська школа, 1977. – Т. 3. – С.7-279.
5. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори [В 5 т.]. – К. : Радянська школа, 1977. – Т. 2. – С.149–418.

Анотація

Г.В.Терещук

Актуальность идей В.Сухомлинского по проблеме трудового воспитания и обучения современных подростков

В статье рассмотрены научно-педагогические аспекты наследия В.А.Сухомлинского, затрагивающие проблемы трудового воспитания и обучения, профессионального самоопределения учеников подросткового возраста. Проанализированы педагогические основы воспитания, которые и сегодня остаются важными

как для организации учебно-воспитательного процесса в общеобразовательной школе, так и для воспитания детей в условиях семьи.

Ключевые слова: научно-педагогическое наследие В.А.Сухомлинского, трудовое воспитание, трудовое обучение.

Summary

H.V.Tereshchuk

Topicality of V. Sukhomlyns'kyi's Ideas in the Problem of Labour Education and Teaching of Contemporary Teenagers

Scientific-pedagogical conditions of V.O. Sukhomlyns'kyi's heritage concerning labour education and teaching, professional self-determination of pupils of juvenile age have been studied in the article. Pedagogical bases of upbringing that remain important both for organization of educational process in comprehensive secondary school and for upbringing of children in family conditions have been analyzed.

Key words: V.O. Sukhomlyns'kyi's scientific-pedagogical heritage, labour education and teaching

Дата надходження статті:

„2” вересня 2011 р.

УДК 371.65:929В.Сухомлинський(477)(045)

З.Ю.ТКАЧЕНКО,

*директор державного
педагогічно-меморіального
музею В.О.Сухомлинського
(с.Павлиш Онуфріївського району Кіровоградської області)*

Невичерпне джерело мудрості

В статті подається коротка інформація про історію створення музею, основний фонд та на прикладі практичної діяльності державного педагогічно – меморіального музею В.О.Сухомлинського розглядається використання його потенціалу в реалізації ідей видатного педагога – земляка.

Ключові слова: історія, музей, реалізація, джерело, мудрість.

Сукупністю своїх праць В.О.Сухомлинський стає в рівень зі світовою педагогікою, посідаючи в ній окреме місце. Розвиваючи ідеї гуманізму, загальнолюдських і національних цінностей, він став уособленням гуманізму як особистість, як сільський учитель, як директор, як педагог – дослідник. Його творче надбання починає набувати загальнолюдського, загально педагогічного звучання.

О.В.Сухомлинська

Кіровоградщині судилося стати педагогічною Меккою. Наша земля зростила великого вчителя, який вписав яскраву сторінку в історію вітчизняної та світової педагогіки.

Василь Олександрович Сухомлинський – український Просвітитель, Добротворець, Гуманіст.

Герой Соціалістичної Праці (1968р), член-кореспондент АПН СРСР (1968 р), Заслужений вчитель України (1958 р), директор Павлиської середньої школи (1948 – 1970рр), публіцист, дитячий письменник, а перш за все – Учитель, Людина, іменем якої названі вулиці і навчальні заклади.

В.О.Сухомлинський залишив нащадкам 48 книг, понад 600 статей, 1500 казок та оповідань для дітей.

Спадщина видатного педагога розійшлася по всьому світу, живе своїм життям. На початку ХХІ ст. вийшло 65 його творів, 371 видання тиражем близько 15 млн. екземплярів. Вони перекладені на 59 мов світу.

Справжньою творчою лабораторією вивчення і впровадження ідей В.О.Сухомлинського є державний педагогічно-меморіальний музей на батьківщині Педагога.

Перша експозиція музею на громадських засадах була відкрита при Павлиській середній школі у 1972 році.

У 1975 році відповідно до постанови Ради Міністрів УРСР від 19 лютого 1975 року (№ 85) музей набув статусу державного педагогічно-меморіального музею.

Копітку, воістину подвижницьку роботу щодо збереження і упорядкування спадщини В.О.Сухомлинського здійснила його дружина і вірний друг Ганна Іванівна Сухомлинська.

Понад 1500 предметів (сімейну бібліотеку, особисті речі Василя Олександровича, фотографії, усі видані в СРСР і за кордоном праці педагога, рукописи, магнітофонні записи виступів перед

учителями, кінофільми про педагога тощо) передала Ганна Іванівна до музею і переймалася його проблемами до останніх років свого життя.

В архіві зберігаються листи Г.І.Сухомлинської, де знаходимо слідує: „...В отношении музея. Мне кажется, вообще не в том направлении ведется работа в нем. Очень много забот, хлопот, труда, средств, времени затрачивается на внешнее оформление и очень мало на его содержание. В музее его посетителей...будет интересовать Сухомлинский не иконописный, а живой, его дела и мысли. Вот об этом, мне кажется, и нужно заботиться, представить его как можно полнее и выразительнее. Сухомлинскому претили внешний блеск и мишура. И едва ли бы он был доволен. Так постепенно он исчезает, подлинный, настоящий, живой, а остаются какой-то иконописный и в живописи, а особенно в литературе...”

(З листа Г.І.Сухомлинської до М.І.Кодака – директора Павльської школи 1974 р)

„Радует Ваше желание привести в систему материалы, находящиеся в музее. Безусловно, в нем должны быть самые достоверные и точные данные об издании трудов Василия Александровича, так как многие товарищи, работающие над книгами, статьями диссертациями по Сухомлинскому обращаются в музей. Но в настоящее время это сделать невозможно, так как никто не имеет этих сведений. Ни данные Книжной палаты, ни справка Президиума Верховного Совета не отражают действительных данных. У меня их тоже нет. Имеющиеся у меня - неполные. До тех пор, пока я не получу ответы на свои письма - запросы, и у меня их не будет. Издавался Василий Александрович (не только книги я имею ввиду, но и статьи, сказки) и в союзных республиках и автономных (например Чувашской, Марийской, Татарской, Удмуртской), а материалов, подтверждающих эти сведения у меня нет. И я не могу дать сведения заведомо неверные. Точно пока только одно: у В.А.Сухомлинского на декабрь 1977 года издано 40 книг, брошюр (без перевода их на языки народов СССР и в зарубежных странах).

Р.С. Вчера письмо не успела отправить, а сегодня получила план проведения мероприятий, посвященных 60летию со дня рождения В.А.Сухомлинского. План хороший, если музей выполнит его, это будет значительным шагом вперед в работе музея. Записываете ли вы радиопередачи „Беседы с Сухомлинским”, организованную Республиканским радиовещанием совместно с писателем Б.С.Тартаковским по материалам его магнитофонных записей бесед с Василием Александровичем? Всего будет 10 передач. Было уже 3. Записи радиопередач значительно бы обогатили музей живой речью Василия Александровича... Как идет работа над книгой воспоминаний о В.А.Сухомлинском? Будет ли она издана к юбилею? Будет ли издан путеводитель по музею?...”

(З листа Г.І.Сухомлинської до наукового співробітника музею Л.П.Філімонової 06.12.1977 р.)

Заступник директора обласного інституту удосконалення вчителів Л.Ф.Одорожа тривалий час співпрацювала з В.О.Сухомлинським. Після смерті Василя Олександровича саме їй було доручено надати допомогу дружині педагога Ганні Іванівні в упорядкуванні архіву. Багато часу і творчих зусиль Любов Федотівна доклала при підготовці тематико – експозиційного плану педагогічно – меморіального музею В.О.Сухомлинського.

Згадує учениця Василя Олександровича – доктор педагогічних наук В.Г.Риндак: „Педагогически-мемориальный музей В.А.Сухомлинского – это своего рода кладовая педагогической мысли...”

В 1970 году подколлектив Павльшской школы ходатайствовал об открытии в Павльше на общественных началах педагогически - мемориального музея В.А.Сухомлинского. Областной отдел народного образования, институт усовершенствования учителей, учителя школы организовали сбор документов, фотографий, ценных материалов о жизни и педагогической деятельности директора Павльшской средней школы...

... Мы помогали размещать, переписывать экспонаты. С трепетом беру в руки диссертацию на соискание ученой степени кандидата педагогических наук, аккуратно переплетенную на 735 страниц. Её тема: „ Директор школы – руководитель учебно – воспитательного процесса”, защищена она в Киевском государственном университете в 1955 году.

Восхищение, гордость за сельского учителя, директора нашей Павльшской школы, переполняли меня. Я оставалась его ученицей все последующие годы. Каждое лето приезжала к маме, шла в школу, работала с архивными материалами музея.

Записные книжки В.А.Сухомлинского – это источник педагогической мысли. И сегодня меня не оставляют выводы, сделанные Василием Александровичем после посещения уроков. Разве не актуальны они и для современного руководителя школы?...”

Музей розташований у приміщенні школи, яку 22 роки незмінно очолював В.О.Сухомлинський і яка нині з гідністю носить його ім'я, творчо реалізує започатковані директором традиції.

Загальна експозиційна площа – 230 м (Педагогічна частина – три експозиційні зали, де експонати розміщено за історико-хронологічним принципом) та меморіальна частина – робочий кабінет, квартира родини Сухомлинських, сімейна бібліотека, яка найбільше вражає відвідувачів.

Представлене в музеї засвідчує довготривалість педагогічного експерименту в Павлівській школі, послідовне нарощування директором узагальнень багатоаспектного процесу формування особистості, розкриває самобутні педагогічні ідеї, на яких ґрунтувався досвід роботи школи, особливо у 60 роках, бачення цього досвіду керівником-науковцем.

Ці матеріали переконливо доводять, що В.О.Сухомлинський випередив свій час, став в один ряд з відомими педагогами-гуманістами світу.

Значне місце в експозиції музею посідають матеріали про авторську „Школу радості”. Цю школу під блакитним небом Василь Олександрович започаткував (1951-1952рр) для найголовнішого в педагогічній праці – пізнання дитини, розкриття та розвитку її розумових, фізичних, естетичних здібностей і нахилів. Він прагнув, щоб перш ніж розгорнути книжку, прочитати по складах перше слово, діти прочитали сторінки найпрекраснішої в світі книги - книги природи.

Педагог розглядав природу як джерело знань, пробудження дитячої думки. Василь Олександрович розробив методику уроків мислення на природі. 300 виходів у природу – це 300 спостережень, яскравих картин, які закарбувались в пам'яті дитини. Мета уроків на природі полягала в тому, щоб пробуджувати допитливість, навчити дітей бачити, міркувати: „Перед дітьми, особливо маленькими, ніколи не можна закривати живе вікно в природу. Дитина повинна бачити, як наливається колос, як розкривається квітка” – говорив В.О. Сухомлинський.

Спочатку сам В.О. Сухомлинський вів заняття з малюками (один – два рази на тиждень, іноді частіше). Василь Олександрович експериментував, шукав. Пізніше роботу з шестилітками стали проводити вчителі 4-х класів, які наступного року приймали першокласників.

В.В. Сухомлинський детально розробив глибоко продуману систему підготовки батьків до виховання дитини в сім'ї, яка включала в себе план і програму педагогічного всеобучу батьків на весь період навчання дітей в школі. Особливе значення в цій системі відіграла створена ним „Батьківська школа”.

В архіві музею (**основний фонд – 21 тис.одиниць збереження**) знаходяться унікальні документи-пам'ятки, які ілюструють педагогічну діяльність В.О.Сухомлинського – протоколи педагогічних рад – 24 од.зб., протоколи психологічних семінарів – 4од.зб., книги обліку предметних комісій –11 од.зб., записи аналізів уроків – 36 од.зб., рукописні журнали „Педагогічна думка” – 9 од. зб., плани роботи Павлівської середньої школи – 22 од.зб., особисті щоденні плани роботи директора школи, тижневі звіти позакласної роботи школи за 1959-1964рр. – 378 од.зб., звіти про навчально-виховну роботу Павлівської середньої школи-22од.зб.,70 збірок казок, фотографії-більше 3 тис.од.зб., листування Василя Олександровича, хронікально-документальні фільми, усі видані праці педагога, творчі матеріали учителів і учнів, дисертація, особисті документи, педагога, науково-методичний фонд.

Плани роботи Павлівської середньої школи – це плід творчого натхнення вченого-педагога, який розробив свою методику планування роботи навчального закладу. Він містить 18 розділів та додаток і орієнтує на цілеспрямовану роботу кожного вчителя і творчу колективну співпрацю.

Річний план є складовою перспективного плану розвитку школи.

Щоденні плани роботи директора В.О.Сухомлинського свідчать про те, як він чітко планував свій кожний день. Знайомство із документами показує, яким напруженим був кожний його робочий день, як багато він встигав зробити.

Інформаційно насиченою є **книга запису аналізів відвіданих уроків**. Відвідування і аналіз уроків-найважливіший аспект роботи директора школи. Василь Олександрович відвідував щороку 350-400 уроків, вивчав систему роботи вчителів, глибоко і всебічно аналізував, надавав кваліфіковану допомогу, стимулював професійний ріст. Це значно покращувало якість навчально-виховного процесу і переконливо свідчило про раціональну організацію його управлінської діяльності

Особливу роль В.О.Сухомлинський відводив педагогічній раді, як одній із основних колективних форм удосконалення професіоналізму вчителя. **Книги протоколів педагогічних рад** ілюструють процес пошуку вчителями відповіді на ключові проблеми навчання і виховання.

Книги протоколів психологічних семінарів демонструють запропоновані Василем Олександровичем ефективні форми підвищення психолого-педагогічної культури вчителя.

Щорічний рукописний журнал „Педагогічна думка” – збірник педагогічних робіт, в основі яких практична діяльність кожного вчителя.

В.О.Сухомлинським був проведений унікальний експеримент. До літературної творчості були залучені всі учні школи. Результатом цього експерименту є збірки казок.

Рукописний журнал „Щаслива Юність”, літературний альманах „Наша творчість”.

Рукописна збірка „Хрестоматія з етики” – для читання учням Павлівської середньої школи - В.О.Сухомлинського – художні мініатюри, казки, легенди, притчі, оповідання, над якими він працював багато років, були подаровані усім вчителям початкових класів. Пізніше ці казки ввійшли до книги „Хрестоматія по етиці” за редакцією доньки Василя Олександровича академіка О.В.Сухомлинської. Понад 500 оповідань і казок, що складають цю книгу, написані простою, дохідливою мовою, з яскраво вираженим моральним спрямуванням, наповнені й пройняті мудрим і повчальним психолого-педагогічним змістом. В 1997 році в Китаї вийшов у світ переклад „Хрестоматії по етиці”.

Епістолярна спадщина – листи В.О.Сухомлинського до вчених, педагогічних працівників, у видавництва(М.П.Дмитрієву, О.С.Куріну, І.Г.Ткаченко, М.І.Кодаку та ін.) – є джерелом проникнення в духовний світ педагога та його творчу лабораторію. Вони розкривають високу освіченість, ерудицію, культуру, етику міжособистісних стосунків.

Численні фотографії розповідають про авторську „Школу радості”, про участь Василя Олександровича в зарубіжних поїздках у складі делегацій освітян.

Спливають роки...Та інтерес до спадщини В.О.Сухомлинського лише зростає, а робота по вивченню і творчій реалізації його педагогічних ідей поглиблюється, стає ґрунтовнішою, результативнішою.

Його книги, статті, наукові розвідки, педагогічні спостереження і нотатки, літературні замальовки та етюди є дороговказом для тих, хто прагне визначитись як особистість, стати справжнім учителем.

Педагогічна спадщина В.О.Сухомлинського – цілюще джерело людської мудрості і любові, золоті розсипи цінних педагогічних думок, спостережень і порад.

Василь Олександрович Сухомлинський – наша педагогічна слава, наша національна гордість.

Створення асоціацій, проведення всеукраїнських, міжнародних педагогічних читань і науково - практичних конференцій, семінарів, захист дисертацій – є незаперечним підтвердженням реальної наявності педагогіки Сухомлинського, реальним визнанням його заслуг.

Виставкова діяльність дає можливість доторкнутися до невичерпної криниці. Ми готуємо адресні виставки на допомогу різним категоріям відвідувачів із оглядом методичної літератури з педагогічної проблематики, використовуємо першоджерела фондів музею. Тематика виставок:

„Є імена, які зорею сяють...”, „Соратники В.О.Сухомлинського”, „Послідовники Сухомлинського”, „Ти залишив багато для нащадків – і вічно житимеш серед людей”, „В. О. Сухомлинський і Софія Русова”, „В.О.Сухомлинський і А.С.Макаренко”, „Сухомлинський І І.Г.Ткаченко”, „Його добре ім'я” (присвячена Кодаку М.І.), „Поспішайте робити добро” (присвячена О.А.Захаренку) та багато інших.

Музей веде активне, багаторічне листування. Тільки за останні 2 роки відправлено та отримано більше 1000 листів. Вони дуже цікаві, різноманітні за змістом та успішно використовуються в щоденній роботі з відвідувачами :

„... Когда я еще и еще возвращаюсь мысленно, вспоминая подвижническую жизнь Василия Александровича, то одним из слагаемых объясняющей в какой-то мере тот подвиг – это долг, долг „сердца, отданного детям” и вместившего в себе долг любви перед законом, традициями страны, земли родной, образованием, родителями, детьми и взрослыми, стариками и молодыми.

„Долг перед Отечеством” – святыня человека – вот его клятва, клятва перед всем живущим на земле; это лозунг моего Учителя: ведь „Отечество” он писал с большой буквы и оно для него было всем, что окружало нас от первого вздоха и до последнего.

И как же нам, ныне живущим и помнящим каждый шаг его, от класной доски и парты до учительської и теплицы, всем, кто знал Василия Александровича, кто любит, поклоняется и почитает его – повезло...”

(фрагмент листа випускника 1952 р., заслуженого лікаря РСФСР, академіка Борисенка В.М., м. Санкт-Петербург, 28.01.2010 р.)

„... З великим інтересом і вдячністю прочитала Ваші листи кілька разів. Особливо спасибі за копії і коментар листа Борисенка Віктора Миколайовича. Зміст його вразив мене вишуканим високим стилем викладу думок, чіткою логікою змісту, умовиводами, своїм

розмірковуванням над силою понять обов'язок і мета. Ось що на мою думку є рушійною силою життя і діяльності людини. І я пригадала, як Василь Олександрович запитав нас : „Для чого людина живе на світі?” Відповідь коротка – для того, щоб продовжувати життя на Землі. Та продовжувати і зберігати його зможуть лише досконалі, розумні, думаючі, гуманні, освічені люди, сповненні добра. І завдання школи, учителя – творити таких людей, прищеплювати вихованцям почуття поваги і любові до людей, готовність допомогти один одному, любити рідний край, свої народні традиції, пишатися ними, любити свою красиву мову, не цуратися і удосконалювати своє мовлення, прагнути до знань...

Ось таких людей старався творити у своїй школі Василь Олександрович.

Про успіхи такої діяльності свідчать справи і листи випускників Павлівської середньої школи Сухомлинської О.В., Борисенка В.М., Риндак В.Г., Ткаченко В.І. та ін., що досягли високих ступенів і посад у своїх професіях, можна назвати безліч прізвищ випускників нашої школи різних професій, які своїми здібностями, майстерністю, сумлінною працею і в нас, як прийнято казати „складний час”, тримають Україну на найрізноманітніших ділянках роботи. Честь і хвала учителям, що виховали таких людей....”

(фрагмент листа Зази Р.К. – вчителя –ветерана Павлівської школи, Полтавська обл., березень, 2010р.)

„...Получила посылку из книгой В. А. Сухомлинского „Квітка сонця”. Чудесная, очень нужная, ласковая, милая, нежная книга. И еще раз заметила как красиво звучит написанное Василием Александровичем на украинском языке. На душе спокойнее стало и радостнее – достойная, живая книга появилась на свет! Сколько тепла и заботы, сколько участия, сочувствия и милосердия к тем, кто читает эту книгу. К детям – маленьким и большим, кто учится любить мир. И неважно, какой возраст, когда сердце тает в сердечной любви Василия Александровича и становится добрее, отзывчивее, трепетнее, светлее. И хочется эту любовь нести в жизнь...”

(фрагмент листа магістра педагогіки Т.А. Доценко, Латвія, березень 2010 р.)

„...Сколько научных постулатов, касающихся жизни и воспитания человека, хранят труды Василия Александровича. Сделать их насущными, обязательными к реализации – задача наша, взрослых. Чтобы вы, молодые, как таблицу умножения знали таблицу формирования внутренних структур человека, т.е. души его и, конечно же, формировали свои души.

...какое это счастье, быть рядом с молодыми и быть их наставником, знать, что твои наставления имеют самые жизненные корни, укрепленные за многие сотни лет многими людьми, в том числе и В. А. Сухомлинским.

А музей – главное связующее звено между ним и обществом современных людей. Ваши экскурсии – это живая вода для тысяч людей, ими вы показываете главное – труд человека, обогащенного академическими знаниями, только тогда дает потрясающие результаты, когда человек этот растит и воспитывает Душу свою и обязательно вкладывает ее в свою работу. Я очень радуюсь за людей, которые уезжают от вас хоть капельку одухотворенными. А если собрать все капли – да это же море!...”

(фрагмент листа В.П. Митрофанової, Росія, Тамбовська обл., березень 2010 р.)

Відповідно до внесених в оформлення музею змін оновлюються проблематика і зміст оглядових та тематичних екскурсій. Нині вони розраховані на широке коло відвідувачів.

Учителям різних спеціальностей працівники музею пропонують **оглядові та тематичні екскурсії** з елементами складання казок, написання творів – мініатюр, моделювання уроків мислення : В.О.Сухомлинський – співець рідної природи”, „Історія – це могутня і вічно жива сила, що творить громадянина”, „Барви рідного краю”, „Мова солов'їна!”, „Трудове виховання як гармонія трьох понять: треба, важко, прекрасно”, „Серце віддаю дітям”;

для керівників шкіл: „В.О.Сухомлинський – директор Павлівської школи”,

„Управління – велике мистецтво”, „Сходження до особистості”;

для дітей : „Завітаймо в гості до Вчителя”, „Ми складаємо казку”, „Золота бібліотека юнацтва”, Традиції Павлівської школи”, „Криниця Добротворця”.

У роботі з різними категоріями відвідувачів широко використовуються архівні матеріали, хронікально-документальні фільми („Учитель”, „Серце віддаю дітям”, „Роздуми про допитливість”, „Родина Сухомлинських”), відеофільми („Дорога до Павлиша”, „Павлівська школа сьогодні”, „Прекрасні миті зустрічей”, „Допоки живуть учні – вчителі не вмирають”, „Школа радості”).

Співпраця музею з навчальними закладами і педагогічними працівниками району в значній мірі базується на використанні його специфічних потенційних можливостей: зібраних експонатів, оформлених експозицій, безцінних фондів матеріалів.

Працівники музею встановили міцні зв'язки з послідовниками спадщини В.О.Сухомлинського, ВУЗаами, коледжами, дошкільними навчальними закладами України.

Широкими є міжнародні зв'язки: Росія (м.Москва, м.Санкт - Петербург, м.Оренбург, м.Томськ, м.Тамбов), Казахстан (м. Рудний, м.Алма-Ати), Татарстан (м.Казань), Удмуртія (м.Ува), Башкортостан (м.Уфа, м.Бірськ), Білорусь, Латвія (м. Рига), Грузія, Польща, Болгарія, Китай, Австралія.

Після тривалої перерви музеєм відновлені творчі зв'язки з шанувальниками В.О.Сухомлинського в Удмуртії, де у 1942-1944 роках після важкого поранення в бою під м.Ржевим Василь Олександрович працював директором Увинської середньої школи.

Розвиваються і зміцнюються зв'язки музею з Українською асоціацією імені Василя Сухомлинського, Уральською асоціацією ім. Сухомлинського. Складена і реалізується угода про співпрацю між музеєм В.О.Сухомлинського і Миколаївським державним університетом імені В.О.Сухомлинського, ДНПБ В.О.Сухомлинського.

Відповідно до програми співпраці з Кіровоградським державним педагогічним університетом імені Володимира Винниченка щороку на базі музею проводяться студентські наукові конференції, педагогічні читання „Творче використання ідей В.О.Сухомлинського в умовах реформування загальноосвітньої школи”, до участі в яких запрошуються студенти інших педагогічних вузів України.

Творчий потенціал і база музею ефективно використовуються в системі науково-методичної роботи з педагогічними кадрами району, області, країни.

Лише за останній рік проведено 217 екскурсій, більше 150 консультацій, 23 тематичні виставки, підготовлено 15 публікацій в пресі, загальна кількість відвідувачів складає 6180 чоловік.

В музеї за активною участю і допомогою його співробітників проходять засідання клубу молодих вчителів „Ми – сухомлиністи”.

Мета клубу – створення умов для глибокого вивчення кожним педагогом спадщини В.О.Сухомлинського, освоєння його педагогічних ідей, ознайомлення з досвідом їх творчого впровадження в практику модернізації навчально-виховного процесу в сучасній школі.

На базі музею проводяться творчі зустрічі з педагогами –ветеранами, колегами В.О.Сухомлинського, проблемні столи, конференції за книгами видатного педагога, диспути, семінари-практикуми, засідання методичних об'єднань і творчих груп, науково-практичні конференції, презентації досвіду, творчі звіти.

Традиційно в музеї проходять презентації нових видань. (В.Г.Риндак „Учитель Сухомлинський. Уроки на завтра”, В.Сухомлинський „Вогнегривий коник”, „Квітка сонця”, О.В.Сухомлинська „Етюди о Сухомлинском. Педагогические апокрифы”, А.Коккерил „Каждый должен сверкать” та ін..)

10 років на базі музею активно діє клуб юних сухомлинців „З поглядом у майбутнє” (керівник – З.Ю.Ткаченко). Гуртківці ведуть активну пошукову діяльність щодо розкриття нових сторінок життя і діяльності видатного педагога, листуються з послідовниками В.О.Сухомлинського, випускниками Павлівської школи, учнівськими колективами шкіл України та зарубіжжя.

Мета клубу:

- ознайомлення дітей з життєвим шляхом і творчою лабораторією педагога-гуманіста;
- формування моральних якостей, інтелектуальних, естетичних, творчих здібностей школярів;
- духовне становлення, самовдосконалення і творча самореалізація особистості через вивчення і популяризацію спадщини В.О. Сухомлинського.

Важливий напрямок діяльності клубу – листування. Листуються члени клубу з родиною В.О.Сухомлинського, з активами кімнати-музею Олександрійського педагогічного коледжу імені В.О.Сухомлинського, кімнати-музею школи №67 м. Казані, кімнати-музею В.О.Сухомлинського при соціально-гуманітарному коледжі м. Рудного (Казахстан), музеєм Народного Вчителя О.А.Захаренка (с.Сахнівка, Черкаська обл.) та іншими.

В клубі проводяться: екскурсії, виставки творчих робіт, інсценізації казок, вікторини, літературно-музичні композиції, музейні читання (години спілкування з В.О.Сухомлинським – „Листи до сина”, „Листи до доньки”, „Книга о совести” та ін., музейні уроки (Великі Українці – Т.Г.Шевченко і В.О.Сухомлинський), анкетування, перегляд хронікально-документальних, сучасних відеофільмів, тематичні виставки, презентації, зустрічі, читацькі конференції, підготовка рефератів, етичні бесіди („Десять Не можна”, „Дев'ять негідних речей” та ін.), усні журнали, поїздки в навчальні заклади, музеї, робота із ЗМІ (публікації в газетах, виступи на радіо, проба пера), участь в акціях „Подаруй тепло свого серця”(вітання і сувеніри ветеранам-педагогам, дітям дошкільних закладів, учителям школи, батькам).

Члени клубу виготовляють сувеніри для відвідувачів музею. Здебільшого це сердечка як символ великої любові Павлиського Добротворця до дітей, листівки „Квітка Сонця”, рушнички, обереги та ін..

В музеї стали традиційними ювілейні зустрічі випускників школи.

Колектив музею проводить наполегливу роботу щодо постійного поповнення новими матеріалами експозиції „В.О.Сухомлинський і сучасність”.

Тут представлено досвід, творчі знахідки педколективу Павлиської школи імені В.О.Сухомлинського, навчальних закладів Онуфріївського району, Кіровоградщини, України, світу.

Чимало матеріалів підготовлені працівниками КОШПО імені Василя Сухомлинського.

Розділ експозиції „Сухомлинський і сучасність” значно поповнився до 90-річчя від дня народження видатного педагога. Зібрано і систематизовано біля 300 методичних матеріалів пошуку зарубіжних і вітчизняних сухомлинців – вчених і педагогів – практиків, які викликають великий інтерес у відвідувачів.

Музей веде широку науково-просвітницьку роботу через виступи працівників на районних, обласних, всеукраїнських і міжнародних науково-практичних конференціях, педагогічних читаннях та публікації в пресі.

Працівники музею беруть активну участь у підготовці засідань методичних об'єднань і семінарів, допомагають членам творчих груп, педагогам, аспірантам, науковцям у пошуках необхідності інформації, підготовці дисертаційних досліджень, статей.

Діяльність музею була широко представлена на V, X і XV міжнародних педагогічних читаннях, які проводились в Києві, Кіровограді і Павліші з проблем „Педагогіка Василя Сухомлинського на зламі епох (1998 р.), „Педагогіка Василя Сухомлинського у діалозі з сучасністю” (2003, 2008 рр.)

Щорічно проходять районні, обласні зльоти молодих вчителів, які почали проводитися за ініціативою В.О.Сухомлинського. В їх роботі завжди приймають участь працівники музею. (До традиційних обласних зльотів молодих учителів музеєм підготовлено буклет „Слово до спадкоємця”, в якому представлені педагогічні заповіді В.О.Сухомлинського.)

Почуття, враження науковців і практиків відображені в „Книзі відвідувачів”, гості залишають, зокрема, такі записи:

„Майбутні покоління впродовж століть будуть припадати розумом і душею до невичерпних джерел педагогічної мудрості Великого Педагога – Василя Олександровича Сухомлинського... І школа, і садиба, і музей – це нетлінна пам'ять про В.О.Сухомлинського”.

В.Л.Омеляненко, професор КДПУ імені Володимира Винниченка

„Завжди пам'ятаю, що бути учнем Павлиської школи – почесно і відповідально. Нехай не зароста доріжка до музею, школи. Це джерело педагогічної мудрості бездонне”.

В.Г.Риндак, випускниця 1965 року, доктор педагогічних наук, професор, директор інституту педагогіки і менеджменту Оренбурзького державного університету.

В нинішньому році державному педагогічно-меморіальному музею Василя Олександровича Сухомлинського виповнилося 35 років. Павлиська загальноосвітня школа І-ІІІ ст. № 1 імені В.О.Сухомлинського готується до відзначення 100 річчя.

Запрошуємо завітати до одного із визначних місць, пройти заповідними стежками, доторкнутися до скарбниці відчутти ту атмосферу, в якій творив Учитель, серцем увібрати, поєднати в ньому на все життя неповторну красу садиби з пам'яттю про великого сина землі Української.

Список використаних джерел та літератури:

1. Архів державного педагогічно-меморіального музею В. О. Сухомлинського.
2. Путівник по державному педагогічно-меморіальному музею В. О. Сухомлинського. – 2008. – 50 с.
3. Сухомлинський В. О. Бібліографія (1987-2000 р.р.) / укладачі Г. І. Сухомлинська, О. В. Сухомлинська. – К., 2001.
4. Риндак В. Г. „Уроки Сухомлинського” / В. Г. Риндак. – М. : Педагогический вестник, 1998.
5. Постельняк А. І. Ідеї В. О. Сухомлинського живуть і розвиваються на Онуфріївщині / А. І. Постельняк. – Кіровоград : Ви-во ОШПО ім. Василя Сухомлинського, 2008. – 60 с. (С. 51–58).

Анотація

З.Ю.Ткаченко

Неисчерпаемый источник мудрости

В статье излагается краткая информация об истории создания музея, основном фонде и на примере практической деятельности государственного педагогически-мемориального музея В.А.Сухомлинского рассматривается использование его потенциала в реализации идей известного педагога-земляка.

Ключевые слова: история, музей, реализация, источник, мудрость.

Summary

Z.Yu.Tkachenko

Inexhaustible Source of Wisdom

This article contains short information about the history of creating of the Museum and fund of V.O.Sukhomlyns'kyi, and at the example of practical activity of this museum the usage of its potential in implementation of great pedagogue-countryman's ideas is shown.

Key words: history, museum, realization, source, wisdom.

Дата надходження статті:

„2” вересня 2011 р.

УДК 373.21:4(045)

Т.П.ТОЦЬКА,
завідуюча ДНЗ
(м.Бровари)

**Оновлення змісту дошкільної освіти через використання інформаційних технологій
(за результатами роботи ДНЗ „Ялинка”, експериментального навчального закладу
всеукраїнського рівня м. Бровари Київської області)**

В статті розкрито шляхи оновлення змісту дошкільної освіти через використання інформаційних технологій.

Ключові слова: шляхи, дошкільна освіта, інформаційні технології.

Сьогодні перед дошкільниками стоять такі пріоритетні напрями діяльності – переосмислення розвивальних, виховних і навчальних завдань, використання особистісно орієнтованого підходу до розвитку кожної дитини, впровадження в освітній процес найкращого педагогічного досвіду роботи, новітніх технологій виховання та навчання.

В Інструктивно-методичному листі МОН молоді спорту України від 20.06.2011 року №1/9– 482 „Про роботу дошкільних навчальних закладів у 2011-2012 навчальному році” вказується на те, що дошкільні заклади мають прикласти максимум зусиль для забезпечення і підвищення якості дошкільної освіти через створення комплексного методичного забезпечення освітнього процесу ДНЗ з використанням інформаційних комп'ютерних технологій (ІКТ). Широке впровадження інформаційних технологій дозволить забезпечити перехід на новий рівень аналізу, оцінки, контролю за якістю діяльності як вихованців, так і педагогів та управлінців.

Успішному вирішенню цього завдання нам допомагає творчість Василя Сухомлинського, який зазначав, що виховання та розвиток дитини залежить від особистості педагога. Багато порад дає він нам, які є актуальними і в наш час. Так в книзі „Сто порад учителям” ми знаходимо поради відносно того, яким має бути сучасний педагог. В його статті „Хто і що виховує дитину? Що у вихованні залежить від вас, педагога, і що – від інших вихователів?” ми отримуємо відповіді на питання, які хвилюють нас, сьогоднішніх педагогів і керівників закладів. Василь Олександрович, звертаючись до молодого педагога, говорив: „Ви переступили поріг школи, вирішили присвятити своє життя вихованню людини... Пам'ятайте, що ви не тільки живе сховище знань. Не тільки спеціаліст, який уміє передати інтелектуальні багатства людства молодому поколінню, запалити в його душі вогник допитливості, любові до знань. Ви – один із скульпторів, що творять людину майбутнього. І скульптор особливий, не схожий на інших. Виховання – творення Людини – це ваша професія... Пам'ятайте, що кожна ваша помилка може обернутися потворністю людської особистості, болем душі, стражданнями. Ви, як творець людини, своєю майстерністю, умінням, мистецтвом повинні давати приклад іншим скульпторам...” (В.Сухомлинський „Сто порад учителям” ст.149) А ось ці слова В. Сухомлинського ми взяли девізом нашої роботи: „Стаючи на шлях педагогічної праці, ви подумки даєте собі клятву: відкривати в кожній дитині всі його задатки, здібності, сили. А для цього необхідно знати того, кого ви виховуєте. Знати, яке в нього здоров'я, індивідуальні риси його мислення, знати сильні і слабкі сторони його розумового розвитку. На нашій совісті саме цінне, що є в світі – людина. Проводжаючи люблячим поглядом свою дитину в школу, мама вірить в те, що вчитель знає дещо таке, чого не знає вона, мама. І ти повинен знати те, що знає далеко не кожна мати, якщо ти дійсно вчитель. Ти повинен знати людину”.

Вивчення творчості Василя Олександровича допомагає нам в цьому і хоч не всі проблеми вже вирішені, але ми щодня працюємо, удосконалюємось самі в першу чергу, розуміючи що вирішення поставлених завдань виховання дошкільника – це складне завдання і воно під силу лише педагогу, який вмє бачити дитину серцем.

Проводячи науково-дослідницьку експериментальну роботу з теми „Формування у дошкільників основ світобачення на засадах літературної творчості В.О.Сухомлинського” ми, педагоги, маємо забезпечити загальний розвиток дитини, який і буде фундаментом для набуття будь-яких знань і навичок та оволодіння різними видами діяльності. Під силу це лише педагогам високої професійної майстерності, людям які вміють любити, відчувати, сприймати, бачити і передавати все щедро дітям.

В пояснювальній записці Державної базової програми „Я у світі” зазначається, що очікування суспільства пов'язані насамперед з формуванням життєздатної, гнучкої, свідомої, творчої людини і починати розв'язання цієї проблеми потрібно з дошкільного дитинства. Для вирішення даної проблеми потрібен педагог-новатор, з сучасним світоглядом, не формаліст, а прогресивна людина, також гнучка, творча особистість. Він має бути здатен на переосмислення традиційних функцій своєї педагогічної діяльності, реалізацію прогресивних ідей, запровадження нововведень, заміну старого новим; здійснення цілісного підходу до освіти дитини, створення виховного середовища та умов для саморозвитку дитини та взагалі бути сучасним педагогом.

Колектив нашого дошкільного закладу давно, ще в 2000 році, розпочав роботу з виховання такого педагога-новатора саме тому, що це завдання поставила перед нами науково-дослідницька експериментальна робота.

В чому ж полягають наші нововведення, які прогресивні ідеї ми впровадили в практику роботи з дітьми? Яким чином проводимо оновлення змісту роботи з дітьми?

Наше новаторство полягає в оновленні змісту, форм, методів і прийомів організації життєдіяльності дітей, а реалізується – в оновленні, осучасненні педагогічної діяльності, дослідництві та експериментуванні з метою розробки моделі оптимізації процесу формування світоглядної позиції та методичних рекомендацій. Педагоги нашої „Ялинка” не стоять на місці, відчувають нові життєві тенденції, йдуть в ногу з часом, а інколи й з випередженням, вони люблять свою роботу, дітей, творчі, винахідливі, не байдужі.

Глибоке вивчення спадщини Василя Олександровича Сухомлинського сприяло виробленню цілісного підходу до розвитку, виховання і навчання дітей. У Великого Учителя ми вчимося будувати роботу з дітьми таким чином, щоб вони могли акумулювати свої уявлення з різних галузей знань і розділів. Програми, виробляючи власні судження, адже поінформованість сучасних дітей надзвичайно висока. Ми давно відійшли від усталеного погляду на організоване навчання як на заняття, схожі на шкільні уроки. Наші заняття це активна, захоплива діяльність: розмова, мовленнєва, образотворча, тощо, яка спонукає малечу замислюватися, розмірковувати, шукати, експериментувати, робити висновки, підходячи до всього творчо.

Тож педагоги нашого закладу працюють над осмисленням літературних творів В.О.Сухомлинського з метою забезпечення цілісного підходу до виховання і навчання дітей, навчають дітей глибокому розумінню змісту твору і вмінню застосовувати отримані знання в житті.

Багато занять у нас винесено на природу, вулицю, в ліс, гай, на озеро, в парк, де вихователі мають змогу в безпосередній розмові з природою розширювати світогляд дітей, дають наукову інформацію про оточуюче на доступному для розуміння дітей рівні.

Ми широко і вміло застосовуємо мультимедійні засоби, впроваджуючи програму „Intel” – навчання для майбутнього і цим самим зацікавлюємо дітей, активізуємо їх знання і цим самим оновлюємо зміст навчально-виховної роботи.

Розроблені слайди, за змістом творів В.Сухомлинського, сприяють розкриттю перед дітьми взаємозв'язків у природі, їх значення та впливу на життя людей. Коли ми читаємо дітям твори, а на екрані з'являються герої та ще й з ними відбуваються різні перетворення, події, – все це не просто приваблює дітей, а спонукає їх до власних роздумів, висновків, суджень про щастя і добро, любов і співчуття.

Мабуть, наш заклад єдиний, на сьогоднішній день, який створив новітню технологію по створенню і застосуванню в роботі з дітьми мультимедійних проєктів за окремими творами В.О.Сухомлинського. Ця робота виявилась надзвичайно цікавою і захоплюючою, в ході якої почали виникати нові ідеї, думки.

Так в базі нашого закладу вже створено понад 20 мультимедійних казок-проєктів за творами В.Сухомлинського. Це і „Перший страх курчатка”, де діти розкривають філософію твору: – світ прекрасний, але й небезпечний; за твором „Де беруться срібні павутинки” – ми ознайомлюємо дорослих і дітей з філософією: – кожна людина буде щаслива тоді, коли зробить правильний вибір дороги в життя і не заплутається в ньому, як в павутинні; твір „Колиска”, допомагає зрозуміти дітям таке абстрактне поняття, як: що таке Батьківщина, що люди називають „колискою” в прямому і переносному смислі слова?; мультимедійний проєкт твору „Як ріка розгнівалася на дощика” допомагає зрозуміти дітям негативні риси характеру людини і зробити висновок, що

гординя – це вада; твір „Старий пен” розкриває дітям розуміння стану самотності, як для дерева, так і для людини та навчає бачити самотніх людей і приходити на допомогу їм; мультимедійний проект твору „Скляний чоловічок” допоміг вихователю розкрити перед дітьми розуміння такої абстрактної категорії риси характеру людини, як совість, адже в цьому проекті діти бачили цього „скляного чоловічка”, бачили як він змінював свій колір та співвідносили з вчинками хлопчика. Та на цьому творчі пошуки колективу не зупинились, а навпаки працюючи над питанням оновлення змісту освітньої роботи почали створювати комплексні проекти за творами Василя Олександровича. Що це дає?

Справа в тому, що в збірках оповідань для дітей у Сухомлинського є багато творів про одного і того ж героя, але розповідається про різні сторони життя. Так, читаючи про життя комах, наприклад, метелика, ми зустрічаємо такі твори: „Як метелик напився березового соку”, „Червоний метелик”, „Два метелики”, „Як метелик врятувався від дощу”, „Весело метеликові пливти”, „Тільки живий красивий”, „Метелик із росою на крилі”. Твори самі по самі чудові, пізнавальні, розкривають різні сторони з життя метеликів, виховують бережне ставлення до природи, викликають захоплення, інтерес, адже читати їх всі довго, та й зацікавленість дітей з часом втрачається. Тож і виникла ідея об’єднання таких творів в один комплексний проект, за допомогою якого вихователь має змогу і знання дітям дати, і використати в роботі їх досвід, і зацікавити їх, тому, що діти ж дивляться мультик, але який пізнавальний! Адже в ньому подаються наукові знання про метелика, з царства комах, його спосіб життя та небезпеку, яка чагує на нього. А коли вихователь проведе аналогію між метеликом і дитиною дошкільником, то з’явиться у педагога можливість поговорити і про життя та безпеки, з якими можуть зустрітись діти.

Створений проект, під загальною назвою „Метелик із росою на крилі”, вміщує в собі 7 казок. Він допоможе вихователю зрозуміти, що „метелик з росою на крилі” уособлює собою образ дитини-дошкільника у якого душа, – це краплинка прозорої кришталево чистої роси та зробити висновок, що педагог має зберегти душу дитини, такою ж чистою, як роса, і ніякому разі не забруднити душу дитини.

Наступний комплексний проект „Пригоди бджілки” – проект, який включає 10 літературних казок і дає можливість дітям не лише отримати достовірні наукові знання про життя бджіл, а й порівняти життя бджіл у вулику із життям країни і людей в ній.

Проект під назвою „Відлітають лебеді” – це проект із 5 оповідань Василя Сухомлинського, під час перегляду якого діти отримують знання про характерні знаки осені, про життя перелітних птахів, виховується любов до Батьківщини, діти самі відчувають сум розставання з рідним краєм, а педагог допоможе зрозуміти їм вислів, що відлітаючи, птахи „сіють на землі печаль”, а повертаючись – „сіють радість”, і тут дітям розкривається незрозумілий образний вислів, що сіяти можна не тільки насіння, а і печаль та радість.

Ще хочеться окремо зупинитись на такій „родзинці” в оновленні змісту навчально-виховної роботи, з новими нашими підходами до розвитку і навчання малят, новою педагогічною технологією розробленою нашим колективом, як моделювання змісту творів В.Сухомлинського.

Метою цього виду роботи є осмислення та забезпечення інтеграційного підходу під час проведення навчання та виховання дітей.

Що дає цей вид роботи?

По-перше – побудувати логічний ланцюжок викладу освітніх знань, нової інформації і опертись на ті знання, якими діти вже володіють. Така модель допомагає вихователю проаналізувати матеріал, з яким він планує познайомити дітей, відкинути зайве і залишити основне. По-друге – одну й ту ж модель педагог може застосовувати в роботі з дітьми як молодшого, так і старшого дошкільного віку, або в початковій ланці школи, беручи з неї лише той матеріал, який на сьогоднішній день задовольняє вихователя, а за потребою і додаючи додатково ту чи іншу інформацію з даної теми. По-третє полегшує планування навчально-виховної роботи з дітьми по виконанню Програми, тому що знання подаються системно з застосуванням інтеграційних методів роботи.

Таким чином, вихователь застосовуючи моделювання змісту системно, в логічній послідовності, з ускладненням подавати матеріал дітям, доповнюючи, поглиблюючи знання дітей.

В чому ми вбачаємо переваги від застосування ІКТ в роботі з дітьми? Впровадження наших інноваційних технологій мають перевагу в тому, що зацікавленість дітей під час виконання завдань з застосуванням мультимедійних засобів дуже висока, а це полегшує і активізує дітей, вони вчаться образно сприймати світ, життя в усіх його проявах, готуються до життя в ньому.

Під час такої роботи дитина слухає твір, аналізує побачене й почуте, вчиться висловлювати свої міркування, проводить аналогію від казкових образів до подій реального життя, порівнюючи себе саму і оточуючих людей. Тобто, ми вчимо дітей розуміти оточуючий світ таким, який він є в

дійсності і з прекрасною стороною, і з небезпекою в житті та розкриваємо дітям зміст філософських понять. Але головним є те, що ми впливаємо на душу і виховуємо душі дитини і педагога водночас, діти навчаються не бути байдужими, черствими, вчать бачити, чути, співпереживати, захоплюватись, відтворювати свої захоплення в малюнках, музиці, вчать чути музику природи, дивуватись, зупинятись, захоплюватись. А умови для цього у нас є: – це і ліс, і парк, і озеро, і березовий гай і небайдужі вихователі.

Отже, за допомогою використання інформаційних технологій, педагоги нашого закладу проводять велику роботу з оновлення освітнього змісту програмових завдань, з навчання дітей розумінню філософських понять, з метою забезпечення цілісності пізнання дитиною світу та підготовки її до життя.

В результаті, ми прийшли до того, що кожен вихователь, працюючи в експерименті, став майстром на всі руки: навчився працювати і як науковець, і як практик, має змогу публікувати свої знахідки, новинки, доводити ефективність і життєздатність своїх розробок, втілювати їх в життя і в практику роботи з дітьми, бачити результати своєї роботи.

Над реалізацією програми експерименту працювали усі члени колективу. І як результат – відчутні зміни внутрішнього психоемоційного клімату, того, що можна назвати „духом закладу”. На сьогоднішній день ми маємо 8 методичних посібників та авторську програму з досвіду роботи. З них 3 методичних посібники отримали гриф МОН України.

В 2009 році – „Права та обов’язки дітей і дорослих за педагогічними принципами В.Сухомлинського”, автор вихователь-методист нашого дошкільного закладу І.Туник.

В 2010 році – „Філософія для дітей та дорослих за літературними творами В.О.Сухомлинського”, автор завідувач Т.Тоцька.

У 2011 році – методичний посібник „Рід, родина, Україна. Патріотичне виховання дошкільників за творами В.Сухомлинського”, автор Т.Тоцька.

Вищою нагородою для нас, педагогів-експериментаторів, є поширення нашого досвіду роботи. Лише тоді, все, що зроблено – житиме, буде постійно вдосконалюватись, „ростиме” вшир та вглиб, будуть з’являтися нові цікаві ідеї, коли буде запит від інших педагогів.

Перед нами постійно постають запитання: чи змогли ми передати частину своїх знань іншим? Чи зручні наші напрацювання в застосуванні для інших педагогів? Чи „пішли” за нами педагоги? Чи „твердо стала на ноги” наша розробка? І радіємо всім колективом, коли отримуємо листи від колег з інших міст з проханням поділитися своїми напрацюваннями з ними.

Відповідь – так! З вересня 2010 року ми отримали сертифікат, який засвідчує, що наш дошкільний заклад вибором право бути обласним опорним закладом освіти з теми „Використання педагогічної спадщини В.Сухомлинського у процесі морально-естетичного виховання дітей дошкільного віку”. Чотири рази на рік колектив педагогів, проводячи семінари –практикуми для слухачів курсів, а їх більше ніж 50 педагогів Київської області, передає напрацьований досвід роботи.

Ми раді з того, що педагоги України цікавляться спадщиною В.Сухомлинського, мають бажання втілювати його ідеї в практику роботи з дітьми.

Список використаних джерел та літератури:

1. Сухомлинський В. Вибрані твори : в 5-и т. / В. Сухомлинський. – Т. 5 – К. : Радянська школа, 1979. – С. 210, 214-216, 220, 229, 451, 522.
2. Сухомлинський В. О.Сто порад учителю / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5-и т. – Т. 2. – К. : Радянська школа, 1976. – С. 417–657.
3. Сухомлинський В. Чиста криниця / Василь Сухомлинський. – К. : Веселка, 1993.

Анотація

Т.П.Тоцька

Оновлення содержания дошкольного образования с помощью использования информационных технологий (по результатам работы ДУЗ „Ялынка”, экспериментального учебного заведения всеукраинского уровня г.Бровары Киевской области)

В статье раскрываются пути обновления содержания дошкольного образования с помощью информационных технологий.

Ключевые слова: пути, дошкольное образование, информационные технологии.

Summary

T.P.Tots'ka

Renovation of the Content of Pre-School Education by Means of Using Informational Technologies (by the Results of Work of Educational Institution for Children “Yalynka”, Experimental Educational Institution of All Ukraine Level of the town Brovary Kyiv Region)

The ways of renovation of the content of pre-school education by means of informational technologies are revealed in the article.

Key words: ways, pre-school education, informational technologies.

Дата надходження статті:

„1” вересня 2011 р.

Дитиноцентрична концепція сімейного виховання у науковому доробку
В.О.Сухомлинського

У статті розкриваються принципи, складові та шляхи реалізації дитиноцентричної концепції сімейного виховання В. Сухомлинського.

Ключові слова: дитиноцентризм, сімейне виховання, дитина, батьківська педагогіка, сім'я.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Найвагомим внеском у вітчизняну теорію та практику сімейного виховання другої половини ХХ століття є науково-педагогічна спадщина Василя Олександровича Сухомлинського (1918 – 1970) – видатного педагога, вченого, публіциста, автора багатьох праць із проблем виховання дітей у сім'ї.

Аналіз досліджень і публікацій... Окремі аспекти його спадщини з досліджуваної нами проблеми вивчали: І. Бех, А. Богущ, О. Савченко, М. Сметанський, О. Сухомлинська та інші [1; 2; 5; 7; 8], а також науковці: Л. Бондар, О. Петренко, О. Сараєва та ін. [3; 4; 6]. Однак, поза увагою дослідників поки що залишалася концепція виховання дітей у сім'ї, обґрунтована В. Сухомлинським, яку ми визначаємо як дитиноцентричну.

Формулювання цілей статті... Визначення принципів, розкриття складових, характеристика шляхів реалізації дитиноцентричної концепції сімейного виховання В. Сухомлинського і складають мету нашої публікації.

Виклад основного матеріалу... Учіння про сім'ю є змістовою константою багатоаспектної теоретико-практичної спадщини В. Сухомлинського, вивчення якої набуло особливої актуальності на сучасному етапі розвитку історико-педагогічної науки. Звертаючись до проблем сімейного виховання, прямо та опосередковано розглядаючи його окремі аспекти, вчений був глибоко переконаний у потенційній силі виховного впливу родини, скеровував усю діяльність на узгодження виховних цілей і дій сім'ї та школи.

Теоретичні узагальнення результатів практичної роботи педагога з батьками учнів відображені в його працях: „Духовний світ школяра” (1961), „Етюди про комуністичне виховання” (1967), „Павлівська середня школа” (1969), „Серце віддаю дітям” (1969), „Народження громадянина” (1970), „Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості” (1971) (вперше опублікована в 1976 році в І-му томі вибраних творів В. Сухомлинського в п'яти томах), тематичних збірках „Родительская педагогіка” [20], „Батьківська педагогіка” [11], „Книга о любви” (1983) [9], „Мудрость родительской любви” (1988) [10] та статтях „К вопросу об организации школ-интернатов” (1988), „Моя педагогічна система” (1988) та інших [21; 12].

Уперше в радянській педагогіці, після довгої перерви, він обґрунтував дитиноцентричну концепцію сімейного виховання, яка базується на глибокому психологічному аналізі сімейних взаємовідносин, принципах гуманізму, визнанні дитини вищою цінністю; визначив місце сім'ї в цілісному процесі формування особистості; розробив і перевіряв на практиці ідею співпраці сім'ї та школи в вихованні дітей тощо. Його наукові напрацювання, практичний досвід були, є й будуть базовими для подальшого розвитку теорії та практики виховання дітей у сім'ї.

Аналіз і характеристика поглядів ученого на проблеми виховання дітей у сім'ї дають змогу проникнути в їх сутність, оцінити новаторство ідей, співзвучність їх викликам сучасності. В. Сухомлинський теоретично обґрунтував і доклав зусилля до практичного втілення в життя дитиноцентричної концепції сімейного виховання, що являє систему закономірностей, поглядів, ідей, які розширюють і поглиблюють теорію та практику виховання дітей у сім'ї. Основне місце в її реалізації належить батькам, іншим членам родини, громаді.

Як першооснова виховання, наголошував В. Сухомлинський, сім'я здійснює найбільший вплив на розвиток особистості та суспільства. Усупереч позиції офіційних властей, які недооцінювали, інколи ігнорували роль і значення сімейного виховання в цілісному процесі становлення особистості, педагог висував власну точку зору: відмовитися від безперспективних планів і штучних експериментів і повною мірою використовувати виховний потенціал сім'ї як фактор формування кращих особистісних якостей підростаючої людини. Адже саме „в сім'ї, в найтоншому дотику батька та матері до дитячого серця і розуму пишеться наймудріша, найскладніша і в той же час найпростіша... сторінка книги, яку ми всі називаємо суспільним вихованням” [22, с.129].

Відтак, глибоко усвідомлюючи ту величезну роль, яку відіграє сім'я як осередок формування особистості, педагог надавав великого значення цій ланці суспільства, стверджуючи, що саме від міцності цих „маленьких цеглинок – сімей „залежить цілісність і довговічність побудованого із них „величезного дому – суспільства” [22, с.129].

Виховання дітей, наголошує В. Сухомлинський, вимагає від батьків величезного напруження сил, що веде не лише до гармонійного розвитку дітей і до самовизначення батьків, утвердження їх людської гідності. „Є десятки, сотні професій, спеціальностей, робіт, – зазначає він у бесіді „О гражданской и моральной ответственности родителей” праці „Родительская педагогика”, яка увійшла у збірку „Мудрость родительской любви”, – один будує залізницю, інший зводить житло, третій вирощує хліб, четвертий лікує людей, п'ятий шие одяг. Та є найуніверсальніша – найскладніша і найбагатродніша робота, єдина для всіх і водночас своєрідна, неповторна в кожній сім'ї – це творення людини” [20, с.12].

Чи не тому, звертаючись до батьківської аудиторії, В. Сухомлинський неодноразово висловлював думку: „Якщо ви мрієте залишити після себе слід на землі – не обов'язково бути видатним письменником або вченим, творцем космічного корабля або відкривачем нового елемента періодичної системи. Ви можете утвердити себе в суспільстві, виховуючи хороших дітей. Хороших громадян, хороших трудівників, хорошого сина, хорошу дочку, хороших батьків” [20, с.12].

Щастя бути батьком чи матір'ю педагог розглядав як самоціль життя кожної людини, хоча наголошував, що діти – це щастя, створене важкою щоденною працею батьків. „Щастя батьківства і материнства – не манна небесна... Воно приходить тільки до тих, хто не боїться одноманітності, багаторічної праці – праці до самозабуття, – переконаний він, – складність цієї праці полягає в тому, що вона, ця праця, являє собою злиття розуму і почуттів, мудрості і любові” [20, с.13]. В. Сухомлинський стверджував, що пріоритетним життєвим обов'язком батьків є виховання дітей, переконливо доводив, „що людина – найвища цінність”. Для нього ці слова були не просто декларацією, вони йшли від самого серця, втілювали в собі розуміння батьківства як щастя, обов'язку та відповідальності. Цим він проголошував, що „яка б у вас відповідальна, складна, творча робота не була на виробництві, знайте, що вдома на вас чекає ще більш відповідальна, більш складна, більш тонка робота – виховання людини... Треба зрозуміти кожному із нас, шановні батько та мати, що невихована людина, моральна недоучка – те ж саме, що літак, випущений в політ зі зламанним двигуном: загине сам і принесе загибель людям” [20, с.14].

Вивчення праць і досвіду педагога й батька дає змогу стверджувати, що погляди В.Сухомлинського на сім'ю та систему виховання в ній є цілісною дитиноцентричною концепцією сімейного виховання. До її основних системоутворюючих компонентів належать: дитиноцентризм, принцип природовідповідності, народності, гуманізму, соціалізації тощо.

Коротко охарактеризуємо кожен із названих принципів.

Дитиноцентризм В. Сухомлинський розглядав на основі антропологічного підходу, який був визначений і обґрунтований ще К. Ушинським, а потім розвинений П. Лесгафтом, П. Каптеревим. Свідченням антропологічного підходу до виховання особистості є те, що в центр своїх наукових пошуків і практичної діяльності В. Сухомлинський поставив дитину. Переваги дитиноцентричного підходу він убачав у забезпеченні успішності природного розвитку дитини відповідно до її індивідуальних здібностей і інтересів. На його думку, кожна дитина може реалізувати свої можливості, досягти бажаної мети, задля чого вона має пройти складний шлях біологічного, психічного, соціального, суспільного розвитку та становлення. Успішність перебігу цього процесу забезпечує цілеспрямований виховний вплив на дитину в кожному з означених напрямів, а головне – посилена увага батьків до внутрішнього світу особистості, адже формування її мотивів, потреб, інтересів, ціннісних орієнтацій прямо залежить від впливу сімейного середовища, зусиль батьків і дітей. Мудра влада виховання, наголошує В. Сухомлинський, виявляє себе в тому, що пробуджує у кожній дитині її „індивідуальну людську неповторність” [19, с.284].

Принцип природовідповідності. Природовідповідністю пронизана вся творча спадщина В. Сухомлинського. Він розглядає не дитину взагалі, а дитину конкретного віку, статі, соціального статусу, природних здібностей, певної спадковості й лише за такого підходу вибудовує систему педагогічних впливів на неї. Вчений виокремлює особливості етапів становлення дошкільника, школяра, підлітка, юнака та дівчини. Згідно цього, батьки мають враховувати внутрішню природу дитини та вести її природним шляхом розвитку. І в цьому процесі дорослішання сім'я посідає спочатку головне місце („Серце віддаю дітям”) [13], потім стосунки в сім'ї стають партнерськими, рівними („Народження громадянина”) [14] і в юності – це поради дітям, що вже стали дорослими („Листи до сина”, „Лист дочці”) [15; 23; 24].

Через *принцип народності* В. Сухомлинський конкретизував своє розуміння суспільної та національно-культурної обумовленості процесу виховання дітей у сім'ї. Він виходив із того, що сім'я в історичному розвитку суспільства була основним інститутом становлення педагогічного досвіду народу, його виховних норм, традицій і цінностей. Із цим принципом учений безпосередньо пов'язував завдання морального виховання, у статті „Моральні цінності сім'ї” обґрунтував, що „найголовніше моральне багатство сім'ї – це сімейні взаємовідносини і в ранньому дитинстві людина повинна пройти велику школу тонких, сердечних, людських взаємовідносин” [16, с.440].

Він розглядав швидше не сім'ю, а родину – крім батька й матері – дідусів і бабусь, прабабусь інших близьких родичів, що було екстраполяцією ідей народної педагогіки в сімейне виховання. Педагог глибоко усвідомлював, що традиції, які живуть у казках, піснях, билинах, звичаях, обрядах, правилах поведінки і передаються від роду до роду становлять аксіологічну основу національного виховання дітей. Вони закладаються з дитинства в сім'ї й ніколи не втрачають своєї важливості. Отже, суть народності у вихованні В. Сухомлинський убачав у тому, щоб із перших днів народження в сімейному середовищі формувалося в дітей уявлення про кращі загальнолюдські, національні, сімейні цінності і, зрештою, все те, що ми називаємо менталітетом народу, нації [19].

Принцип гуманізму був стрижнем педагогіки В. Сухомлинського взагалі та його сімейної педагогіки зокрема. У невпинному педагогічному пошуку він продовжив і розвинув гуманістичні ідеї своїх попередників: Я. Коменського, Ж.–Ж. Руссо, Й. Песталоцці, Г. Сковороди, К. Ушинського та інших.

Гуманізм В. Сухомлинського – це любов до кожної дитини, неуспішної, важкої, нестигаючої, проблемної в усіх обставинах і ситуаціях. І головне – він так налаштував батьків, і цього ж принципу неухильно дотримувався й сам. Тому на питання, що в його житті було найголовнішим, без вагань відповідав: „Любов до дітей” [13, с.7]. Гуманістичні ідеї В. Сухомлинський системно виклав у „Етюдах про комуністичне виховання” (1967); це довіра й повага до дитячої особистості, врахування інтересів, захоплення у дитячому колективі, а не безперечний вплив колективу на особистість, виховання без покарань, провідна роль слова та особистий приклад вихователя для дитини. Ці погляди В. Сухомлинського на виховання викликали обурення з боку офіційної педагогіки, про що ґрунтовно йдеться в укладеній О. Сухомлинською праці „Етюди о В. А. Сухомлинском. Педагогические апокрифы” (2008) [8].

Ці ідеї безпосередньо стосуються й сімейної педагогіки, зокрема обґрунтування В. Сухомлинським провідного чинника виховання дітей у сім'ї – батьківської любові до дитини. На питання: „Якою вона має бути?”, спираючись на досвід своїх попередників, результати власних наукових напрацювань і багаторічної роботи з батьками, він відповідав: „Батьківська любов повинна бути такою, щоб у дитини пробуджувалася чутливість серця до оточуючого світу, до всього, що створює людина, що слугує людині і, звичайно, передусім до самої людини” [22, с.117]. В. Сухомлинський уважав, що сім'я є виховним середовищем за умови, якщо вона пробуджує в дітях людяність.

Такі погляди особливо значимі в наш час, коли в зв'язку зі змінами соціально-економічного життя в Україні, погіршенням матеріального добробуту багатьох сімей, наявністю політичних суперечностей, зміною ставлення до духовних цінностей, зрештою, з відсутністю загальнонаціональної ідеології, проблема посилення уваги до виховання дітей на гуманістичних засадах у сім'ї стоїть актуально й гостро.

Принцип соціалізації. Батьківська сім'я – перший інститут соціалізації дитини. В. Сухомлинський, як і всі його попередники – К. Ушинський, П. Каптерев та ін., розглядав сім'ю як провідний соціальний інститут. Соціалізація дитини в сім'ї, на його думку, сприяє активному входженню дитини в суспільство. У ній (сім'ї) вона засвоює перший соціальний досвід. В. Сухомлинський визначав соціалізацію як прилучення особистості до суспільства, виходячи з того, що „з першого подиху свого життя вона (дитина – В. Ф.) – істота суспільна й її суспільна сутність виявляється в її відносинах, стосунках, взаєминах із іншими людьми (з перших днів народження в сімейному середовищі), які задовольняють її матеріальні й духовні потреби, дитина включається в суспільство та стає його членом” [17, с.448]. Цим В. Сухомлинський підкреслює, що виховання дітей у сім'ї – це соціалізація й що саме від сім'ї залежить, якою в світ вийде дитина.

Зазначаємо, що як одну зі складових соціалізації дитини В. Сухомлинський визначає самовиховання, якому надає особливого значення, підкреслює, що самовиховання відіграє велику роль у житті кожної людини. Сім'ю він розглядав як початкову ланку поступового переходу підростаючої людини від стану підпорядкування дорослим членам сім'ї до появи та розвитку потреби в самоактивності та самовихованні. Сім'я, за В. Сухомлинським, є основою розвитку й

формування дитини, до якої потім приєднується школа, інші виховні інституції, в яких і відбувається процес становлення особистості, її соціалізації.

Зазначаємо, що теоретично обґрунтовані педагогом підходи та принципи сімейної педагогіки були реалізовані в конкретних складових дитиноцентричної концепції сімейного виховання. Зокрема, нами виокремлено такі її складові: соціалізація дитини в сім'ї; виховання громадянина; усвідомлення духовної єдності поколінь; врахування потреб і інтересів дітей у сім'ї; становлення та розвиток культури почуттів і взаємин; формування розумних потреб і бажань тощо.

Відтак, розробляючи дитиноцентричну концепцію сімейного виховання, В. Сухомлинський науково обґрунтував її мету і завдання, принципи, шляхи, умови, форми та методи її успішної реалізації. Його думки пройняті переконаністю в великій силі сімейного виховання, успіх якого залежить від знання батьками природи дитини, поєднання у виховній роботі сім'ї форм, методів та прийомів фізичного, розумового, морального, громадянського, трудового та естетичного розвитку дитини.

Теоретичні, методичні та організаційні новації В. Сухомлинського випередили свій час і в умовах сьогодення слугують основою, на якій має розвиватися теорія і практика виховання дітей у сім'ї.

Список використаних джерел та літератури:

1. Бех І. Д. Педагогіка сердечності В. О. Сухомлинського / І. Д. Бех // Науковий вісник Миколаївського державного університету. Пед. науки: зб. наук. праць. – Миколаїв : МДУ, 2004. – Вип. 8. – С.18 – 21.
2. Богуш А. М. Педагогічні виміри Василя Сухомлинського в сучасному освітньому просторі : монографія / А. М. Богуш. – К. : Слово, 2008. – 272 с.– Бібліогр. : С.254 – 272.
3. Бондарь Л. С. Проблема совместной воспитательной деятельности школы и семьи в педагогическом наследии В. А. Сухомлинского. Дис.... кандидата пед. наук: 13.00.01. – К., 1984. – 203 с.
4. Петренко О. Б. Виховання любові до матері у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського / О. Б. Петренко. – К., 1999. – 192 с.
5. Савченко О. Я. Вивчаємо спадщину В. О. Сухомлинського // Рідна школа. – 2005. – № 12. – С.11 – 12.
6. Сараєва О. В. Педагогічна система В. Сухомлинського в науковому доробку вітчизняних учених. : дис.... кандидата пед. наук : 13.00.01 / О. В. Сараєва – К., 2007. – 245 с.
7. Сметанський М. Компаративний аналіз педагогічних поглядів А. С.Макаренка і В. О. Сухомлинського / М. Сметанський // Рідна школа. – 2006. – № 9. – С.3 –7.
8. Сухомлинская О. Этюды о В. А. Сухомлинском. Педагогические апокрифы / „Акта” - издание, 2008. – 430 с.
9. Сухомлинский В. А. Книга о любви / [Составитель А. И. Сухомлинская, Л. В. Голованов]. – М. : Мол. гвардия, 1983. – 191 с.
10. Сухомлинский В. А. Мудрость родительской любви / [Сост. А. И. Сухомлинская]. – М. : Мол. гвардия, 1988. – 304 с.
11. Сухомлинский В. А. Батьківська педагогіка / упоряд. і авт. вступ. ст. В. Ф. Шморгун. – К.: Радянська школа, 1978. – 263 с.
12. Сухомлинський В. О. Моя педагогічна система: [З неопублікованої книги „Педагогічна культура”] / В. О. Сухомлинський // Радянська школа, – 1988. – №6. – С.87 – 91; №7. – С.79 – 84; №8. – С.87 – 91; №9. – С.86 – 91.
13. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори. У 5 т. – К.: Радянська школа, 1977.– Т.3. – 1977. – С.7 – 279.
14. Сухомлинський В. О. Народження громадянина / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори. У 5 т. – К.: Радянська школа, 1977.– Т.3. – 1977. – С.283 – 582.
15. Сухомлинський В. О. Листи до сина / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори. У 5 т. – К.: Радянська школа, 1977.– Т.3. – 1977. – С.583 – 657.
16. Сухомлинський В. О. Моральні цінності сім'ї / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори. У 5 т. – К.: Радянська школа, 1976. – Т.5. – 1976. – С.436 – 440.
17. Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори. У 5 т. – К.: Радянська школа, 1976.– Т.1. – 1976. – С.403 – 637.
18. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори. У 5 т. – К.: Радянська школа, 1976.– Т. 1. – 1976. – С.55 – 206.
19. Сухомлинський В. О. Духовний світ школяра / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори. У 5 т. – К.: Радянська школа, 1976.– Т.1. – 1976. – С.207-400.
20. Сухомлинский В. А. Родительская педагогика / В. А. Сухомлинский. – М.: Знание, 1978. – 96 с.– (Нар. ун-т. Пед. фак.; №6).
21. Сухомлинский В. А. К вопросу об организации школ-интернатов / В. А. Сухомлинский // Советская педагогика. – 1988. – №12. – С.82 – 88.
22. Сухомлинский В. А. Мы продолжаем себя в детях // Сухомлинский В. А. Мудрость родительской любви / [Сост. А. И. Сухомлинская]. – М. : Мол. гвардия, 1988. – С.99 – 148.
23. Сухомлинский В. А. Письма к сыну // Сухомлинский В. А. Мудрость родительской любви / [Сост. А. И. Сухомлинская]. – М. : Мол. гвардия, 1988. – С.178 – 287.
24. Сухомлинський В. О. Лист дочці /В. О. Сухомлинський // Вибрані твори. У 5 т. – К.: Радянська

школа, 1977.– Т. 5. – 1977. – С.371 – 378.

Анотація

В.Л.Федяева

Детоцентрическая концепция семейного воспитания в научном наследии В.А.Сухомлинского

В статье раскрываются принципы, составляющие и пути реализации детоцентрической концепции семейного воспитания В. Сухомлинского.

Ключевые слова: *детоцентризм, семейное воспитание, ребенок, родительская педагогика, семья.*

Summary

V.L.Fediayeva

Child Centered Conception of Family Education in Scientific Heritage of V.O.Sukhomlyns'kyi

The article covers the principles, elements and ways to implementation of the concept of family education of V.O.Sukhomlyns'kyi.

Keywords: *family education, child, parent pedagogics, family.*

Дата надходження статті:

„2” вересня 2011 р.

УДК 37.03:929В.Сухомлинський(477)(045)

В.М.ХАЙРУЛІНА,

член-кореспондент НАПН України,

кандидат педагогічних наук

(м.Київ)

Пізнавати серцем

Ідеї В.О.Сухомлинського надзвичайно актуальні особливо в час технократизації суспільства з відходженням від ціннісно-гуманістичних ідей морального становлення особистості. Видатний педагог був глибоко переконаний, що реалізація ідей гуманізації і демократизації виховання недосяжні без орієнтації всього педагогічного процесу на пріоритетний розвиток в учнів загальнолюдських норм життєдіяльності. Тому в педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського провідне місце займає ідея гуманізму, людяності та добротності. Педагог переконливо стверджує, що виховання людяності здійснюється через творення людям добра.

Виховання дітей 6-10 років В.О. Сухомлинський називав „школою сердечності”. Він радив педагогам і батькам дітей вчити добру, любові, милосердя. Для цього треба, щоб діти постійно бачили гуманістичний зміст вчинків і поведінки тих, хто поряд з ними: рідних, близьких, вчителів, дорослих. Дитина не повинна вирости байдужою, нечулою, черствою, вона має зростати у постійному піклуванні про навколишній світ рослин, тварин, людей, доглядати і допомагати їм. У своїх працях Василь Олександрович переконує, що у процесі творення людям добра виховується в юних людяність, сердечність.

Однією з проблем всебічного розвитку є підготовка учнівської молоді до праці. Педагога хвилювало те, що діяльність школи оцінювалася кількістю випускників, які вступили до вищих навчальних закладів. При такому підході до роботи школи в учнів формувалося негативне ставлення до буденної праці хлібороба чи робітника”. В.О. Сухомлинський підкреслив, що буденної і якоїсь звеличеної праці не буває. „Кожна праця вимагає індивідуальних здібностей, таланту, обдарування, докладання фізичних і духовних зусиль”. Той, у кого виховано зверхнє ставлення до „чорної” роботи, ніколи не зможе добитися значних успіхів у жодному виді діяльності. Праця, у тлумаченні В.О. Сухомлинського, не просто виконання трудових операцій із затратою певної кількості енергії – це елемент духовного життя. Звідси випливає закономірність: чим вищий рівень духовного життя дитини, тим більшу радість приносить праця. У ній розкриваються здібності, обдарування, талант, утверджується почуття людської гідності.

Тому він радив створювати умови, щоб змалечку діти виявляли свою індивідуальність у праці. Стосовно характеру праці: вона має бути морально і суспільно спрямована, різноманітна за тривалістю і кінцевим результатом; включати елементи виробничої праці дорослих; поєднувати зусилля розуму і рук, бути посилююю і мотивованою тощо. Неодноразово вчений підкреслював необхідність досягнення учнем досконалості навіть у виконанні елементарного завдання. Він писав, що трудова майстерність досягається руховими вправами, точністю взаємодії лівої і правої рук. Між рукою і мозком багато двосторонніх зв'язків, „розвиток дитини у кінчиках її пальців”. З огляду на це маємо належно використовувати багатofункціональний вплив на розвиток вправності дитячих рук: малювання, вирізання, ліплення...

У системі Сухомлинського велика роль приділяється природі, як об'єкту пізнання, сфері активної діяльності, відчутнішої частини дитячого життя. Разом з тим В.О. Сухомлинський дійшов висновку, що природа сама собою не виховує, а виховує тільки активна взаємодія людини з природою. Цей висновок став основним принципом в організації праці учнів Павлицької середньої

школи: „Ми прагнемо того, щоб усе життя вихованців було сповнене творіння в світі природи. Ми не уявляємо собі повноцінного виховання без того, щоб кожний наш вихованець за роки навчання в школі не перетворив кілька десятків квадратних метрів мертвої глини, мертвого пустиря в родючу землю!”

Кожна людина повинна бути щасливою, вважає педагог, і в цьому їй має допомогти школа.

Колектив Українського колежу ім. В.О.Сухомлинського ось уже понад 20 років робить все можливе, щоб саме школа була для дітей таким місцем на землі, де вони почували б себе затишно і спокійно. Цьому сприяють естетично, зі смаком і любов'ю оформлені навчальні кабінети, всі інші приміщення школи, а головне – чуйне, батьківське ставлення вчителів до своїх вихованців.

В.О. Сухомлинський вважав, що гармонійний, всебічний розвиток можливий лише за умови, коли школа і сім'я будуть діяти одностабно і стають єдиним думцями у спільній роботі.

Батьківські конференції, творчі звіти учнів та вчителів перед батьками, спільні походи до лісу, річки, підготовка шкільних приміщень та майданчиків за допомогою батьків, обмін з досвіду сімейного виховання на класних зборах – все це сприяє тому, що школа і сім'я стають єдиним думцями у виховання дітей.

Наш навчальний заклад впроваджує в навчально-виховний процес родинну педагогіку та національні цінності як важливий фактор само актуалізації та саморозвитку особистості, забезпечує душевний комфорт учнів, батьків, вчителів. Колеж організовує співпрацю, формує духовну спорідненість усіх колежан, плекає авторитет батьків, турбується про дітей, формує навички культури здоров'я і здорового способу життя, розуміючи це як громадянський і патріотичний обов'язок перед своїм народом.

Вчителі нашої школи працюють сьогодні в системі особистісно зорієнтованого підходу до кожного учня і ставлять за мету створити оптимальні умови для становлення та розвитку кожної дитини як суб'єкта діяльності і суспільних відносин, здатного до саморозвитку і самореалізації.

У колежі глибоко вивчаються історія і традиції родини. Школа оберігає національну культуру і за своєю орієнтацією, змістом і формам роботи відповідає національно-культурним потребам, віковим особливостям дітей, життєдіяльність її наближається до родинної.

Головною метою ми визначаємо для себе створення умов для виховання та розвитку здібностей особистості з розвиненим почуттям власної гідності та з високим рівнем інтелектуального і творчого потенціалу.

Василь Олександрович великого значення надавав становленню особистості маленької людини вже на початкових етапах шкільного навчання. „У школі навчають не тільки читати, писати, рахувати, мислити, пізнавати світ, багатства науки і мистецтва. У школі вчать жити”. Оскільки протягом молодшого шкільного віку відбуваються глибокі психологічні зміни, що торкаються інтелекту особистості й соціальних стосунків, цей період є часом народження соціального „Я”, то виникає необхідність існування у школі такого предмета, який би вчив ставати досконалою особистістю. Сухомлинський вважав, що цього можна досягнути лише крок за кроком, вводячи дитину у світ різноманітних людських стосунків. Він окреслив гуманістичний ідеал людини, що живе в гармонії з природою, іншими людьми і суспільством. Отже, цьому треба вчити маленьку людину так само, і вчити читати, писати, рахувати. Тому не випадково, в Українському колежі введено предмет „Етика: духовні засади”.

В системі етичного виховання молодших школярів, спираючись на педагогічну і творчу спадщину В.О.Сухомлинського, вчителі навчають учнів мислити, дивитись, слухати, відчувати людей навколо себе. Саме його твори надихають творчий колектив розкривати дитячу душу через спілкування.

Природа шестирічної дитини потребує гри, фантазії, то як не використовувати досвід Великого педагога щодо казок. Він вважав, що: „без казки, без гри дитина не може жити. Казка – це свіжий вітер, що роздмухує вогник дитячої думки й мови, тому що дитина мислить образами”.

Водночас Сухомлинський зазначав, що через казку, фантазію, гру, через неповторну дитячу творчість – правильний шлях до серця дитини.

Він постійно підкреслював, що без казки – живої і яскравої, яка засвоюється свідомістю і почуттями людини, – неможливо уявити дитячого мислення і дитячої мови як певної сходинки людського мислення і мови.

Під впливом почуттів і думок, викликаних казкою, дитина вчиться образно і творчо мислити. Тому так корисно, щоб маленький учень умів не тільки слухати казки, а й самостійно складати їх, записувати, розповідати.

Дуже добре, коли в сім'ї люблять казку. Тоді в дитини розвиваються пам'ять, мислення і мовлення, виникають позитивні ідеали, формується власне ставлення до добра і зла, їй легше дається навчання. Проте трапляються сім'ї, в яких діти позбавлені радості спілкування з казкою.

Завдання школи – ліквідувати цю серйозну прогалину. Розпочинаємо таку роботу з ознайомленням учнів з навколишньою природою.

Цікавою формою роботи є ляльковий театр казки. Організовується вона за таким принципом. На стенді вміщуються малюнки, які послідовно розкривають події казки. У підписах під малюнками пропущені назви зображених предметів та істот. Діти повинні вставити необхідні слова, закінчивши роботу школярі повторюють всю казку.

Наступний період – малюнки взагалі без підписів. Тут широкий простір для дитячої творчості. А вчитель ще й ускладнює завдання, опустивши який-небудь малюнок, перервавши зміст, щоб спонукати дітей закінчити розповідь на власний розсуд.

Широкий простір для народження казки дають екскурсії на лоно природи. Скласти казку можна буквально про все (це слід обов'язково підкреслити): і про звірів, і про рослини, і про листочки, що впав з дерева.

І ось настає день, коли дитина з гордістю розповідає „свою” казочку. І дарма, що не завжди правильно побудовані речення, що сюжет далекий від досконалості й оригінальним його назвати важко. Та важливий результат – прилучення маленького учня до витоків народної творчості, розвиток уяви і фантазії, виховання бережливого ставлення до кожної травинки, листочка, тварини чи комашки.

Великого значення уроку мислення серед природи надавав В.О. Сухомлинський. Вчителі нашого колежу намагаються таких уроків проводити якомога більше. Це й уроки читання, Я і Україна, малювання, праці тощо. Теми їх різноманітні:

Живе й неживе в природі.

Коли життя гине, а коли завмирає?

Що навколо нас зроблено руками людей, а що створено самою природою?

Річка пробуджується.

Перші сніжинки.

Весняний струмок.

У самій глибині людського ества є невикорінна потреба відчувати себе відкривачем, дослідником, шукачем. У дитячому ж духовному світі ця потреба особливо сильна. Та, якщо немає поживи для неї, – живого спілкування з фактами, явищами, радості пізнання, ця потреба поступово слабне, а разом з нею згасає інтерес до знань.

Корисні рекомендації В. О. Сухомлинського, які свято сповідують вчителі колежу:

1. Нехай у школі панують яскрава думка, живе слово і творчість дитини.
2. Пам'ятайте, що урок – це дзеркало загальної та педагогічної культури і майстерності вчителя, мірило його інтелектуального багатства.
3. Учитель повинен заходити до класу з думкою принести з собою подив і бажання знати більше, формувати в учнів жадобу пізнання.
4. Учть так, щоб знання добувалися за допомогою наявних уже знань.
5. Навчайте дітей думати біля першоджерел мислення, зокрема серед природи і у праці.
6. Учитель навчає і виховує, передусім, неповторністю своєї індивідуальності, особистісними якостями.

На уроках і у початковій школі, безперечно, без цих рекомендацій не обійтись. Бо як уникнути втрати інтересу учнів до навчання, як зберегти дитяче зацікавлення новими знаннями? Мабуть, вихід слід шукати у підвищенні цікавості подачі навчального матеріалу. Один з шляхів цього – організація на проведення на уроках навчально-пізнавальних ігор, що дають змогу збільшувати емоційність засвоєння навчального матеріалу, створюють умови для активізації пізнавальної діяльності школяра. Адже основною діяльністю для дитини, в якій виявляється її творчість, є гра. У самій природі дитячих ігор закладені можливості розвитку гнучкості й оригінального мислення, здатності конкретизувати та розвивати свої власні задуми і пропозиції інших дітей. Ще одна винятково важлива властивість ігрової діяльності – це внутрішній характер її мотивації. Діти граються тому, що їм подобається сам ігровий процес. І вчителю залишається лише використати цю природну потребу для поступового залучення дітей до більш складних творчих форм ігрової активності. Створення ролевої ситуації – методичний прийом, що забезпечує взаємозв'язок понятійного рівня свідомості з усвідомленим засвоєнням знань.

Навчально пізнавальна гра забезпечує повторення учнями всього пройденого матеріалу, краще засвоєння термінів.

Театралізована гра – це така форма діяльності учнів, коли за допомогою театральних засобів відбувається вивчення, закріплення або узагальнення матеріалу. Ефективність заняття полягає в активізації пізнавального інтересу до предмета, досягненні високого ступеня засвоєння матеріалу завдяки емоційному збудженню під час гри. Музичний супровід є невід'ємною складовою театралізованих ігор. Музика допомагає дітям передавати настрій, емоції, окремі риси характеру

дійових осіб. Під неї герої співають і танцюють. Учні-початківці разом з вчителями демонструють дітям і батькам казки: „Снігова королева”, „Ріпка”, „Гарбузова родина”,...

Використання активних форм навчання, залучення додаткових знань, вияв різнобічних умінь та навичок дають учневі змогу відзначитись, є основою для самореалізації. На уроці створюється атмосфера, розкритості, свободи мислення, співробітництва. Вчитель і учні стають партнерами. Так формується новий демократичний тип відносин, у яких учитель передає учням не тільки знання, а й життєвий досвід.

„У грі немає людей серйозніших, ніж маленькі діти. Граючи, вони, не тільки сміються, а й глибоко переживають, іноді страждають”.

В.О.Сухомлинський створив психолого-педагогічну систему, в якій усе зосереджено навколо дитини-людини. Це надзвичайно потужна і напрочуд гуманістична педагогіка, побудована на утвердженні тієї філософської істини, що освіта, виховання й розвиток людини – це передусім утвердження гармонії розуму і серця, де все-таки серцю, за образним висловлюванням Василя Олександровича, належить найніжніша і найтонша мелодія.

Особливу увагу приділяв В.Сухомлинський аналізу змісту шкільної освіти.

„У знаннях основ наук треба вбачати подвійне призначення, – писав Василь Олександрович. – По-перше, кожний предмет і всі предмети в цілому необхідні кожному вихованцеві як умова його гармонійного розвитку; по-друге, той чи інший предмет необхідний тому чи іншому учневі як джерело розвитку його індивідуальних нахилів, здібностей, формування покликання, професійної орієнтації. Обидва ці призначення треба, звичайно, розглядати у тісному взаємозв'язку. Але все ж таки перше призначення у загальноосвітній школі є провідним. Кожен має бути певною мірою і математиком, і фізиком, і хіміком, і біологом, і істориком, і літературознавцем – такою мірою, як це необхідно для всебічного розвитку”. І далі Сухомлинський глибоко розкриває внесок кожного предмета у загальноосвітню підготовку, доводячи, що лише їх поєднання формує у комплексі культуру мислення, мовлення, виховує культурну людину.

Аналізуючи твори вченого, ще раз переконалася, „найважливішою проблемою школи є досягнення в учнів гармонії умінь і знань”. „Вихованці можуть успішно вчитися тільки тоді, – писав він, – коли вони вміють спостерігати, думати, висловлювати думки, читати, писати, думаючи читати і читаючи думати. Цей комплекс основних умінь – ціла галузь педагогічного процесу”. Ще раз наголосимо, що найважливішою складовою освіченої людини В.Сухомлинський вважав уміння вдумливо читати, а джерелами думки – „спостереження, природу, працю, моральну красу людської поведінки, книгу і творчість...” Він стверджував, що без високої культури читання немає ні школи, ні справжньої розумової праці. „Погане читання – замазане брудом вікно, крізь яке нічого не видно”.

Проблемі формування навичок читання в початкових класах приділяється особлива увага в нашій школі. Види читання, які успішно сприяють, стимулюють, допомагають вирощуванню вміння читати, відчувати слово, розуміти текст, знаходити диво у прочитаному: „Дощик” або „пташиний базар”; читання за вчителем; прочитати односкладові слова і т.д.; прочитати знайти спільний голосний звук; утворити слова із складів; додавати склад; гра „Станьте букви в хоровод”; гра „Влови звук”; гра „Склади слово” (Н: зі слова ластівка – стіл, вал, ласка, вістка, тік, кіт, віск і т.д.); гра „Ходить буква рядами”; гра „Добери відповідь”; гра „Знайди загальну назву групі слів”; гра „Знайди зайве слово”; гра „Так чи ні”; читання з відривом погляду від тексту (вміння тримати текст в зоровій пам'яті); читання „ланцюжком”; мовчазне читання; читання в особах; вибіркоче читання з певним завданням; читання „віночком”; прочитай підпис до малюнка; записати слово без голосних і впізнати його; читання в парі; багаторазове читання; повільне читання (черепашки); читання з пришвидшенням темпу; повільне начитування тексту на магнітофон, а діти читають під магнітофон; прочитати слова і знайти спільну буквену частину або букви, якими відрізняються слова (ніжки, босоніжки); знайди зайве слово, читаючи швидко; „Феєрверк” – читання неважких слів; читання важких слів, виписаних з тексту; читання один одному (1 учень читає 1-й абзац, 2 – 2-й абзац, а потім говорять, хто допустив помилки); „Рибалочка” – вчитель читає текст і допускає навмисне помилки або не допускає; вміння передбачати (Н: Взимку випав білий...); зорові диктанти за методикою Федоренка; переказ з опорою на текст; „Снігова куля” (1-ше речення читає вчитель, потім діти. Вчитель читає 2-ге речення, далі діти за вчителем 2-ге. Потім повторюють 1 й 2 і т.д. Краще читати за абзацами); робота з пірамідами слів; „Хвиля” – читання тексту розрізаного чи розірваного на частини (речення розірвано і наклеєно не рядок проти рядка); читання недописаних прислів'їв, віршів, загадок; читання відомого дітям тексту з решіткою; передбачення змісту твору за заголовком, заголовком і малюнком, заголовком і початком, заголовком і опорними словами, заголовком і кінцівкою (це перед читанням нового тексту); „Шифрувальники” за В. Едигеєм „Вчися читати малюк”; ребуси; кросворди.

Успіхи у навчанні тісно пов'язані зі станом здоров'я дітей. Від життєрадісності, бадьорості дітей залежить їхнє духовне життя, світогляд, розумовий розвиток, міцність знань, віра в свої сили.

Цю роботу слід проводити у тісній співдружності із батьками. Як радив В.Сухомлинський, особлива увага звертається на ранкову гімнастику, загартування організму, якісне харчування, спілкування з природою на уроках, позаурочний час та на канікулах. Оскільки це дає дуже багато і для зміцнення здоров'я, і для розумового розвитку малюків.

Протягом свого існування Український колеж намагається зробити навчання не просто здобуття певної суми знань, а процесом пізнання, який би формував не статиста, а творчу індивідуальність. Реалізувати це стало можливо з кардинальною зміною системи навчання, змісту, форм вирошування знань, а головне системи оцінювання пізнавальної діяльності. Саме пізнавальної діяльності, а не здобутої суми знань, бо шлях до них учні проходять різний. Кінцевий творчий продукт, ось мирило для оцінювання пізнавальної діяльності колежанина.

В.О.Сухомлинський писав „Оцінка – це наше ставлення до учнів. Учень іде до школи не за знаннями, а для того, щоб дістати задоволення. А задоволення дитина отримує від того, що вона пізнає на уроках”. Дітям молодшого шкільного віку властиве змагання, тому, пропонуючи певне завдання вчителі супроводжують його закликком: „Хто швидше?“, „Хто краще?“, „Хто спритніший?“, „Хто уважніший?“ тощо. Внаслідок чого у дітей одразу виникає бажання активно діяти. Головне пам'ятати про доречність і своєчасність на уроці застосування таких перегонів. Широко застосовуються нашими вчителями і різні форми схвалення, погодження, підбадьорювання, виражені вербально і за допомогою міміки, жести, модуляції голосу: справився, вже краще, чудово, видно, що старався, задоволена твоєю роботою, тощо. У такій же формі висловлюються зауваження, заперечення, осуд: спробуй не поспішати і довести до лінії, обведи зразок і напиши так само, як ти думаєш, що в тебе не так, як на зразку, та інше. Великого значення надають вчителі розгорнутому словесному оцінюванню: вчителі аналізують хід роботи, її результат, коментують спосіб виконання, показують, що саме варто уваги, стимулюють учнів наслідувати зразок відповіді, показують раціональніші способи роботи, пояснюють можливість сказати ясніше, точніше. Не залишається й поза увагою вчителів колежу ігрова оцінка – відзначення переможців за участь у грі, трудове зусилля різними ігровими атрибутами. Застосовується перспективна і відстрочена оцінка: вчитель роз'яснює, за яких умов учень може в перспективі одержати найвище схвалення. Цікавою і дуже очікуваною для дітей є динамічна виставка робіт з будь-якого виду діяльності: малюнки, зошити, різноманітні вироби, виготовлені у класі. Такі виставки розгортаються у шкільному коридорі для ознайомлення з ними колективу школи і батьків, учасником яких може стати кожен учень.

Початкова школа для дитини – старт у здобутті впевненості у своїх здібностях оволодіти знаннями та у налагодженні позитивних взаємин з однолітками. Власне, тут діти перевіряють свої інтелектуальні, фізичні, соціальні та емоційні дані. За таких умов, повертаючись обличчям до дитини, до її психологічної особливостей, ураховуючи фактори буття, які впливають на сприйняття свого статусу школяра, його самооцінки, введення безбального оцінювання знань в колежі стало тією особливою умовою, що дає змогу акцентувати увагу не на результаті, а на самому процесі здобуття знань, дозволяє без особливого хвилювання висловлювати свою думку, відчувати свою самоцінність.

Дитинство – важливий період людського життя. Це не підготовка до майбутнього життя, а справжнє, ясне, самобутнє, неповторне життя. І від того, яким було дитинство, хто вів дитину за руку в дитячі роки, що ввійшло в її розум і серце із навколишнього світу, залежатиме, якою людиною буде сьогоднішній малюк. Роки навчання в початкових класах у розумних досвідчених учителів стануть для дитини школою радості, школою мислення.

„Якщо людину не вчити ні доброго, ні поганого, вона не стане людиною; щоб жива істота, яка народилася від людини, стала людиною, треба вчити її тільки доброго”, – говорив В.Сухомлинський в „Листах до сина”. Тепло свого серця дитина віддає тій людині, яка розуміє, співчуває їй. Серце дитини розкривається тоді, коли ми обережно, тонко, лагідно доторкаємось до нього, бережемо його інтимність. Чим ближче ми беремо до серця дитячі радощі та горе, тим довірливіше відкривають вони перед нами свої таємниці, тим частіше звертаються за порадою.

Отже, дбаючи про розвиток освіти, про високу культуру, ми маємо пам'ятати пророчі слова Василя Сухомлинського: „Школа – це духовна колицка народу, чим більше піклування про свою колицку виявляє народ, тим блискучіше його майбутнє”. Яким би у навчанні не був учень, як би важко не давались йому знання, роки перебування в школі не повинні залишити гіркий слід у дитячій душі. Виховувати дитину – це свята справа педагога.

Від вчителів залежить майбутнє дитини, залежить, ким стане вихованець, чи буде він щасливим, чи зуміє він повернути людству ту любов, яку вклали в нього з дитинства.

В.О.Сухомлинський весь час звертав саме на виховання у дітей почуття гідності, доброти, виховання людяності в дитини. Він говорив: „Роки дитинства – це передусім виховання серця”. Серце це початок всього і всьому. І недаремно його книга має назву – „Серце віддаю дітям”. Він зазначав, що діти в дошкільному віці не в змозі аналізувати твір, вони його сприймають серцем, і тому дітям потрібно давати все в яскравих образах, дбати про красу вчинків, почуттів, думок.

Дошкільники мають бути вражені сяйвом крапельок роси на сріблястих ниточках павутиння, яскравими вогниками шипшини на тлі ще зеленого листя, переспівом пташок в лісовій тиші, переливами веселки в сонячних променях! Треба відривати наших дітей від телевізорів, комп'ютерів і репродукцій картин та виводити на природу. Краса природи загострює сприйняття, пробуджує творчі думки, наповнює слово особистісними переживаннями, спонукає дітей бути допитливими дослідниками, поетами, творцями. Багато тем на заняттях з рідної природи, ознайомлення з навколишнім, торкаючись очима, душею й руками предметів.

Душевна розмова дитини з дорослим, під час якої вона може розкрити найпотаємніші куточки своєї чистої душі. Відчуваючи підтримку і зацікавленість дорослого, малеча знайде в скарбниці власного досвіду влучні епітети, поетичні порівняння. Важливо лише зберегти цю ниточку довіри. Супроводжувати заняття на природі доцільно яскравими, змістовними, повчальними творами В.О. Сухомлинського.

Великий педагог умів зворушити дитячі серця і радив вихователям: „...не обрушуйте на дитину лавину знань, не намагайтеся розказати на уроці про предмет вивчення все, що ви знаєте, під лавиною знань можуть бути поховані допитливість і цікавість. Умійте відкрити перед дитиною в оточуючому світі щось одне, але відкрити так, щоб шматочок життя загравав перед дітьми всіма кольорами веселки. Залишайте завжди щось недоказане, щоб дитині захотілося ще і ще раз повернутися до того, що вона узнала” [2, с.43].

За рік до початку навчання батьки приводять майбутніх першокласників до нашої материнської школи „Зернятко” для того, аби дитина психологічно адаптувалася. Адже перш ніж давати знання, треба навчити дітей думати, сприймати, спостерігати. За цей же час треба також добре вивчити індивідуальні особливості, здібності, стан здоров'я майбутнього школяра.

Увага, тепло, щирість передається безпосередньо дітям, а людина яка живе в злагоді із собою, із своїми близькими – обов'язково буде щасливою! Адже все починається з дитинства.

Список використаних джерел та літератури:

1. Відкритий урок. – 2001. – № 1–2.
2. Рідна школа, журнал Український колеж № 1, 1991 р.
3. Вашуленко М. С. Літературна творчість В. О. Сухомлинського в нових підручниках для початкової школи / М. С. Вашуленко. – Початкова школа. – 2003. – № 9. – С. 2–5.
4. Кальчук М. І. Педагогіка В. О. Сухомлинського – педагогіка 21 століття / М. І. Кальчук. – Початкова школа. – 2008. – № 9. – С. 1–3.
5. Слюсар Г. П. Використання творів В. О. Сухомлинського в художньо-мовленнєвій діяльності дошкільників: матеріали досвіду роботи вихователя / Г. П. Слюсар. – Школа, 2008. – С. 102.
6. Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу : вибр. тв. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. Школа, 1976. – Т. 1. – С. 403-637.
7. Сухомлинський В. О. Ми продовжуємо себе в дітях : вибр. тв. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. Школа, 1976. – Т. 5. – С. 578-584.
8. Сухомлинський В. О. Моральні цінності в сім'ї : вибр. тв. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. Школа, 1976. – Т. 5. – С. 436-440.
9. Сухомлинський В. О. Народження добра : вибр. тв. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. Школа, 1976. – Т. 5. – С. 217-223.
10. Сухомлинський В. О. Народний учитель : вибр. тв. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. Школа, 1976. – Т. 5. – С. 239-255.
11. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості : вибр. тв. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. Школа, 1976. – Т. 1. – С. 55-206.
12. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям : вибр. тв. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. Школа, 1976. – Т. 3. – С. 9-279.
13. Сухомлинський В. О. Сто порад учителям : вибр. тв. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. Школа, 1976. – Т. 2. – С. 43, 419-654.
14. Сухомлинський В. О. Шматок хліба : вибр. тв. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. Школа, 1976. – Т. 5. – С. 308-316.
15. Сухомлинський В. О. Щоб душі не ржавіли : вибр. тв. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. Школа, 1976. – Т. 5. – С. 139-145.
16. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину : вибр. тв. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. Школа, 1976. – Т. 2. – С. 158-415.
17. Статті [електронний ресурс]. / Режим доступу : <http://oipopp.ed-sp.net/content/view/740/15/>.

Дата надходження статті:

„2” вересня 2011 р.

Функціональні можливості використання інформаційно-комунікаційних технологій у фаховій підготовці майбутніх учителів початкових класів

У статті окреслено функціональні можливості та основні шляхи використання ІКТ у вивченні педагогічних дисциплін в умовах кредитно-модульної системи підготовки майбутніх учителів початкових класів.

Ключові слова: інформаційні технології, інформаційно-комунікаційні технології, ІКТ-навчання.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Актуальність теми обумовлюється сучасними тенденціями розвитку світового та українського суспільства. Нині інформаційно-комунікаційні технології становлять вагомий частку світового виробництва, що веде до глобального перерозподілу як ринку праці, так і ринку освітніх послуг. Крім того, стратегія розбудови єдиного Європейського освітнього простору в рамках Болонського процесу характеризується створенням глобальних відкритих освітніх мереж, які дозволяють, з одного боку, розвивати систему накопичення і поширення наукових знань, а з іншого – надавати доступ до різноманітних інформаційних ресурсів широким верствам населення.

У Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті зазначається, що одним із основних аспектів реформування освіти є впровадження в навчально-виховний процес сучасних педагогічних і науково-методичних досягнень, а одним із основних шляхів удосконалення змісту освіти є широке використання інформаційно-комунікаційних технологій.

Отже, враховуючи соціально-економічні зміни, що викликані переходом до інформаційного суспільства, основними ресурсами якого є знання та інформація, активне застосування інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) в навчально-виховному процесі педагогічних ВНЗ сприятиме оптимізації фахової підготовки майбутніх вчителів початкових класів.

Аналіз досліджень і публікацій... Питанням впровадження у педагогічний процес інформаційно-комунікаційних технологій присвячено цілу низку теоретичних і практичних досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних авторів. Зокрема, проблема інформатизації освіти знаходить відображення у роботах В.Болтянського, Ю.Дорошенка, А.Єршова, В.Лугового, В.Монахова, Ю.Рамського, В.Розумовського, К.Коліна; моделі інформаційно-комунікаційних технологій навчання розроблено у дослідженнях В.Бикова, Р.Гуревича; шляхи, засоби, форми і методи використання новітніх інформаційних технологій у навчанні розкриваються у працях Б.Гершунського, О.Довгялла, К.Доулінга, М.Жалдака, Г.Кедровича, І.Мархеля, Ю.Машбица, С.Пейперта, Н.Роберта, О.Співаковського, Н.Тализіної.

Формулювання цілей статті... Метою статті є окреслення функціональних можливостей використання ІКТ у вивченні педагогічних дисциплін в умовах кредитно-модульної системи підготовки майбутніх учителів початкових класів. Вказане потребує розв'язання наступних завдань: по-перше, необхідно проаналізувати сучасні підходи до розуміння ключових понять „інформаційна технологія” та „інформаційно-комунікаційна технологія” в контексті дослідження; по-друге, визначити особливості застосування ІКТ у діяльності суб'єктів освітнього процесу – викладача і студентів.

Виклад основного матеріалу... Зазначимо, що поняття „інформаційна технологія” (ІТ) трактується як „загальний термін, який використовують для посилань на всі технології, пов'язані зі створенням, опрацюванням, зберіганням, використанням, пересиланням і керуванням інформацією в цифровому вигляді. Остання вимога говорить про використання для цих цілей комп'ютерних систем...” [1, с.271]. Щодо поняття „інформаційно-комунікаційні технології” (ІКТ) зауважується, що це „термін, поширений у Європі замість або як розширення терміна „інформаційні технології” [1, с.261]. Можна стверджувати, що це розширення полягає у використанні не лише комп'ютерних, а й відповідних телекомунікаційних систем.

У нашому дослідженні вважаємо більш доцільним спиратись на визначення М.Жалдака: „Сучасна інформаційна технологія – це сукупність засобів, методів і прийомів збирання, зберігання, опрацювання, подання та передавання повідомлень, що розширює знання людей та розвиває їхні можливості щодо управління технічними та соціальними процесами” [2, с.5].

З огляду на те, що компетентність майбутніх вчителів початкових класів безпосередньо обумовлюється сучасними вимогами до професійної підготовки фахівців, важливого значення

набуває визначення поняття „інформаційно-комунікаційні технології навчання” (ІКТ-навчання). За В.Биковим ІКТ-навчання – „це комп’ютерно орієнтована складова педагогічної технології, яка відображає деяку формалізовану модель певного компоненту змісту навчання і методики його подання у навчальному процесі, що представлена у цьому процесі педагогічними програмними засобами і передбачає використання комп’ютера, комп’ютерно орієнтованих засобів навчання і комп’ютерних комунікаційних мереж для розв’язування дидактичних завдань або їх фрагментів” [3, с.141]. Р. Гуревич, визначаючи ІКТ-навчання подібно до трактування попереднього дослідника, вважає, що вона є комп’ютерною технологією [4, с.364].

Слід зважати на такий факт, що у первісному розумінні будь-яка науково обґрунтована технологія є однією з необхідних проміжних ланок між певною наукою та відповідним виробництвом, яка забезпечує практичну реалізованість науково-виробничої системи й результативність виробничого процесу. Тому ІКТ можна вважати важливим компонентом переважної більшості сучасних технологій, що використовуються в різних науково-виробничих системах та галузях людської діяльності [5, с.100].

Водночас, на думку М.Голованя [6], інформаційно-комунікаційні технології навчання мають якісні відмінності від традиційних технологій. Так, засоби інформаційно-комунікаційних технологій не є простим додатком до існуючих методичних систем навчання, вони вносять суттєві корективи в усі компоненти методичної системи (мету, зміст, методи, засоби та організаційні форми навчання). Інформаційно-комунікаційні технології навчання мають також суттєві відмінності між собою, зумовлені тим, що в їх основу закладено різноманітні теоретичні засади, а також тим, що за допомогою таких технологій реалізуються окремі функції навчання, і реалізуються вони по-різному.

Поняття ІКТ часто використовується з орієнтацією на певну предметну галузь: інформаційно-комунікаційні технології в освіті; інформаційно-комунікаційні технології в управлінні, інформаційно-комунікаційні технології навчання тощо.

Компетентнісний підхід у проектуванні процесу підготовки вчителя початкових класів насамперед вимагає покласти в основу розробки навчальних програм характеристики, що відображають якісні результати освітнього процесу в термінах професійних компетентностей. Такий підхід має передбачати формування у студентів педагогічних спеціальностей відповідних фахових компетентностей.

Зазначимо, що компетенцію можна трактувати як „добру обізнаність” [7, с.445] з певною галуззю, що визначається окремими нормами, потребами, запитами щодо підготовленості фахівця, тобто як відчужену від суб’єкта, наперед задану соціальну норму (вимогу) до освітньої підготовки. В свою чергу, компетентність, на відміну від компетенції, передбачає особистісну характеристику, ставлення до предмета діяльності [8, с.409], що формується під час навчання. Так, характеризуючи особливості педагогічної діяльності, В. Сухомлинський підкреслював, що вчитель має справу з найскладнішим, неоціненним, найдорожчим, що є в житті, – з людиною, і що від його особистісних якостей, професійної майстерності і мудрості залежить її життя, інтелектуальні здібності, громадянська зрілість. Видатний педагог наголошував на тому, що глибоке знання вчителем свого предмета, володіння технологією педагогічної праці та багатством методів вивчення дитини є основами педагогічної культури [10, с.452 – 462].

Ми також поділяємо думку О.Співаковського [9], що використання нових інформаційних технологій навчання у педагогічному вищому навчальному закладі, крім сприяння досягненню основних, запланованих цілей фахової освіти у конкретній предметній галузі, сприяє досягненню і додаткових цілей навчання: формуванню у майбутнього вчителя позитивного ставлення до нових інформаційних технологій навчання, переконаності в ефективності цих технологій, практичному засвоєнню методів навчання в умовах нових інформаційних технологій.

До основних переваг використання ІКТ у вивченні педагогічних дисциплін відносяться: практична можливість індивідуалізації навчання; підвищення мотивації та пізнавальної активності студентів; інтенсифікація їх самостійної роботи; зростання обсягу виконаних на навчальному занятті завдань; розвиток вміння будувати навчальну і виховну стратегію; розширення інформаційних потоків при використанні Internet; оперативний контроль і корекція.

Викладач може використовувати комп’ютер на всіх етапах організації педагогічного процесу: як при підготовці до лекцій і практичних занять, так і в процесі навчання: при поясненні (введенні) нового матеріалу, закріпленні, повторенні, контролі, корекції, підведенні підсумків. У практичній роботі використання ІКТ дає можливість спиратися на принципи адаптивності, інтерактивності і діалогового характеру навчання; поєднання індивідуальної та групової роботи; збереження у студентів стану психологічного комфорту; оптимізації процесу вивчення педагогічних дисциплін.

При проектуванні та здійсненні навчального процесу викладач може використовувати різні програмні продукти. Так, за допомогою мови програмування можливим є створення різноманітних проектів, однак, зауважимо, що цей процес вимагає спеціальних знань, навичок і великих трудовитрат. Більш доцільним для викладача педагогічних дисциплін є використання готових програмних продуктів (електронних підручників, посібників, енциклопедій, навчальних програм і т.п.).

Широкі можливості для інтенсифікації процесу викладання педагогічних дисциплін надає пакет Microsoft Office, який включає в себе, крім текстового редактора Word, ще систему баз даних Access і електронні презентації PowerPoint. Звичайно, система баз даних передбачає велику підготовчу роботу при проектуванні навчальних занять, але її результатом може бути ефективна система навчання та перевірки знань, вмінь. Швидко підготувати необхідний дидактичний матеріал допомагає використання текстового редактору Word. Лекції та практичні заняття, які були створені за допомогою PowerPoint відрізняються тим, що студентська аудиторія краще сприймає, аналізує і засвоює презентовану в такий спосіб навчальну інформацію.

Вивчаючи психолого-педагогічні аспекти використання інформаційно-комунікаційних технологій у навчальному процесі вищої школи дослідники, зокрема, Ю.Машбиць, В.Зінченко, Н.Тализіна, довели, що ІКТ підвищують активність пізнавальної діяльності студентів, збільшують кількість самостійних форм навчання.

Зауважимо, що використання ІКТ у самостійній роботі студентів сприяє побудові ефективного освітнього процесу у ВНЗ відповідно до вимог Болонської декларації. Зазначимо, що нормативні документи Міністерства освіти і науки України визначають самостійну роботу основним видом навчально-пізнавальної діяльності студентів. Так, час їх самостійної роботи за кредитно-модульною системою навчання повинен становити не менше 1/3 та не більше 2/3 від загального обсягу навчального часу, відведеного на вивчення конкретної педагогічної дисципліни.

У працях Є.Полат, І.Прокопенка, Г.Селевка з'ясовано, що використання ІКТ вносить суттєві зміни також в систему організації самостійної роботи студентів, місце якої у навчальному процесі значною мірою зумовлюється типом освітньої технології, шляхами її застосування та функціями, що виконує комп'ютер у конкретній навчальній ситуації.

Так, основними функціями використання ІКТ при вивченні педагогічних дисциплін можна назвати: мотиваційно-стимулюючу, інформаційну, організаційну, тренувально-навчальну, контрольню-коригуючу.

Підвищення мотивації та пізнавальної активності студентів відбувається за рахунок різноманітності форм роботи, можливості включення ігрового моменту, позитивної психологічної атмосфери.

Навчальна інформація має бути логічно структурована, підібрана ретельно з урахуванням вікових і індивідуальних особливостей студентів, конкретизувати певні дидактичні цілі і завдання.

Організаційна структура ІКТ повинна містити первинну та підсумкову діагностику, визначення рівня вивчення педагогічної дисципліни, її модуля, теми, навчального завдання, алгоритм його виконання.

Навчально-тренувальні можливості ІКТ обумовлюються низкою загальнометодичних вимог до використання автоматизованих бібліотечно-інформаційних систем, гіпермедійних, мультимедійних, телекомунікаційних та мережевих технологій. Застосування різноманітних видів та форм роботи за ІКТ надає майбутнім вчителям уявлення про функціональні обов'язки педагога, формує вміння визначати навчальну, виховну стратегію, планувати процес діяльності, контролювати його, знаходити і коригувати помилки. Використання ІКТ дозволяє ефективно досягати навчальних цілей шляхом візуалізації процесу вирішення педагогічної проблеми, оперативного пошуку інформації на основі вільного доступу до інформаційних джерел, швидкій обробці великих обсягів інформації, самооцінки оптимальності варіантів їхнього розв'язання. При цьому відбувається розвиток педагогічної рефлексії, цілісного сприймання і розуміння педагогічних процесів та явищ.

Контроль, оцінювання та корекція у використанні ІКТ дає можливість одночасного здійснення контролю і оцінки перебігу вирішення поставлених навчальних завдань з боку викладача та самоконтролю і самооцінки правильності виконання навчальних операцій самими студентами. Застосування комп'ютерних тестів і діагностичних комплексів дозволяє за короткий час отримати об'єктивні відомості про рівень засвоєння матеріалу, що вивчається, і своєчасної його корекції. При цьому наявна можливість вибору рівня складності завдання.

Використання ІКТ значно підвищує активність студентів у навчальній діяльності, їх інтерес до самостійного вивчення педагогічних дисциплін. Таким чином, відбувається формування

активної позиції студента, який усвідомлює себе суб'єктом навчання, здатним самостійно приймати певні рішення та забезпечувати їх реалізацію.

Основними шляхами ефективного застосування ІКТ у вивченні педагогічних дисциплін за кредитно-модульною системою навчання є: надання студентам доступу до інформаційно-довідникових ресурсів комп'ютерної мережі; стимулювання інтересу, потреби у професійному самовдосконаленні; зростання ефективності управління навчальною роботою; вдосконалення форм і методів контролю і самоконтролю пізнавальної діяльності студентів.

Висновки. Отже, використання ІКТ у вивченні педагогічних дисциплін підвищує результативність підготовки майбутніх вчителів початкових класів, сприяючи усвідомленому засвоєнню педагогічних знань у процесі виконання навчальних завдань, даючи можливість розкрити значний виховний потенціал педагогічних дисциплін, пов'язаний із формуванням наукового світогляду, логічного мислення і гуманістичної спрямованості творчої особистості. Перспективним, на нашу думку є створення цілісного інформаційно-комунікаційного освітнього середовища ВНЗ як необхідної умови сучасної фахової підготовки педагога.

Список використаних джерел та літератури:

1. Пройдаков Е. М. Англо-український тлумачний словник з обчислювальної техніки, Інтернету і програмування / Е. М. Пройдаков, Л. А. Теплицький. – 2-ге вид. – К. : Видавничий дім „СофтПрес”, 2006. – 824 с.
2. Жалдак М. І. Про деякі методичні аспекти навчання інформатики в школі та педагогічному університеті / М. І. Жалдак // Наукові записки Тернопільського національного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Педагогіка. – 2005. – № 6. – С.17–24.
3. Биков В. Ю. Моделі організаційних систем відкритої освіти: монографія / Биков В. Ю.– К.: Атіка, 2008. – 684с.
4. Гуревич Р. С. Інформаційно-телекомунікаційні технології в освіті / Р. С. Гуревич // Енциклопедія освіти / [Акад. пед. наук України; гол. ред. В. Г. Кремень]. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – С.364-365.
5. Спірін О. М. Теоретичні та методичні засади професійної підготовки майбутніх учителів інформатики за кредитно-модульною системою: монографія / Спірін О. М. ; за наук. ред. акад. М. І. Жалдака. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2007. – 300 с.
6. Головань М. С. Розвиток пізнавальної активності учнів в процесі навчання алгебри і початків аналізу на основі НІТ : дис...канд. пед. наук : 13.00.02 / Український державний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 1997. – 177 с.
7. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К. ; Ірпінь: ВТФ „Перун”, 2004. – 1440 с.
8. Бібік Н. М. Компетенції / Н. М. Бібік // Енциклопедія освіти / [Акад. пед. наук України; гол. ред. В. Г. Кремень]. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – С.409–410.
9. Співаковський О. В. Підготовка вчителя математики до використання комп'ютера у навчальному процесі / Співаковський О. В. // Комп'ютер у школі та сім'ї. – 1999. – №2. – С.9–11.
10. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором школи / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори в 5 томах. – Т. 4. – К., 1977. – С.452–462.

Анотація О.В.Хмызова

Функциональные возможности использования информационно-коммуникационных технологий в процессе профессиональной подготовки будущих учителей начальных классов

В статье рассматриваются функциональные возможности и способы использования информационно-коммуникационных технологий в изучении педагогических дисциплин в условиях кредитно-модульной системы профессиональной подготовки будущих учителей начальных классов.

Ключевые слова: *информационные технологии, информационно-коммуникационные технологии, ИКТ-обучение.*

Summary O.V.Khmyzova

Functional Potentialities of Using Information and Communication Technologies in the Professional Training of Future Elementary School Teachers

The article deals with the functional potentialities and basic ways of using information and communication technologies in the study of educational disciplines in the conditions of the credit-module departmental teaching of future elementary school teachers.

Keywords: *information technologies, information and communication technologies, ICT-study.*

Дата надходження статті:

„2” вересня 2011 р.

**Проблема виховання обдарованої особистості у педагогічній спадщині
В.О.Сухомлинського**

У статті проаналізовано погляди відомого українського педагога В. Сухомлинського на процес розвитку, виховання і навчання обдарованої особистості. Доведено, що ідеї педагога не втратили актуальності у сьогоденні.

Ключові слова: В. Сухомлинський, обдарована дитина, навчання, виховання, розвиток.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Одним з найбільш важливих інститутів сучасного суспільства є освіта. Вона – рушій прогресу сучасного світу. Від рівня освіченості суспільства залежить його добробут, рівень життя громадян. На важливість освіти у сучасному світі вказує також велика кількість дефініцій цього поняття, адже у понятті „освіта” закладено дуже широкий зміст. Його розглядають стосовно різних суб'єктів як вплив на особистість, як процес і результат самоосвіти, як систему освітніх інституцій тощо.

Наведемо приклади визначення цього терміна.

Освіта – оволодіння системою знань основ наук, умінь і навичок, формування наукового світогляду і розвиток пізнавальних сил та здібностей. Основним шляхом отримання освіти є навчання [1]

Освіта – це формування самого себе [6, с.149].

Освіта – це обсяг систематизованих знань, вмінь, навичок, способів мислення, якими оволодів учень [5, с.25].

Освіта – це система, процес і результат виховання, навчання і розвитку особистості [2, с.184].

Отже, стосовно окремого учня освіта – це процес і результат його розвитку, виховання і навчання. Відтак вона повинна забезпечити кожній особистості максимальний розвиток, вихованість та освіченість. Проте на практиці сучасна освіта часто зорієнтована на „середнього” учня. При цьому найбільші труднощі відчувають ті діти, які відхиляються від цього середнього рівня у бік більших чи менших здібностей.

Діти, які стикаються з проблемами у процесі навчання через відставання у розвитку від вікових норм, проявляють низьку шкільну успішність та потребують корекції розвитку. Таку можливість сучасне суспільство їм дає через створення класів вирівнювання у школах або ж діяльність спеціальних навчальних закладів. Попри те, що сучасна освіта прагне до інклюзії, існуванню таких навчальних закладів нічого не загрожує. Отже, для осіб з вадами розвитку створені умови для ефективного розвитку та успішного, наскільки це можливо у їхньому випадку, навчання.

Проблеми виникають з іншою категорією дітей – тими, які випереджають вікову норму. Звісно, для них також створено спеціальні навчальні заклади, проте часто наявність обдарованості важко продіагностувати, а відтак забезпечити обдарованим дітям оптимальні умови для розвитку сил та можливостей.

Аналіз досліджень і публікацій... Здійснений нами аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчив, що проблема обдарованості особистості знайшла належне опрацювання. Досліджувалися зокрема такі її аспекти, як проблема індивідуальних особливостей особистості (Б. Ананьев, Л. Виготський, С.Рубінштейн, Б. Теплов тощо), обґрунтування підходів до визначення поняття, структури та видів обдарованості (Дж. Гілфорд, С.Гончаренко, Ю. Гільбух, Н. Лейтес, О. Матюшкін, Б. Скіннер, К. Хеллер та ін.), інтелектуального розвитку та формування творчого потенціалу особистості (Н. Кічук, В. Моляко, С.Сисоєва та ін.), вікових особливостей розвитку обдарованості (В. Давидов, Б. Ельконін, Н. Лейтес). Досліджувалися також проблеми, що виникають у процесі навчання і виховання підростаючої обдарованої особистості (О. Савенков, П. Ільїн). Водночас, необхідно зазначити, що вагомий внесок у педагогіку обдарованості вніс В. Сухомлинський. Відомий український педагог розробляв проблему навчання обдарованої особистості не лише на теоретичному, але й на практичному рівні, реалізувавши власні ідеї у практиці роботи Павлівської середньої школи.

Формулювання цілей статті... Мета статті полягає в аналізі поглядів В. Сухомлинського на процес розвитку, виховання і навчання обдарованої особистості.

Виклад основного матеріалу... Обдарована дитина – це дитина, яка виділяється яскравими, очевидними, іноді видатними досягненнями (чи має передумови для таких досягнень) у тому чи

іншому виді діяльності [3, с.130]. Дж. Рензулі запропонував „модель” обдарованої дитини. Вона повинна одночасно мати інтелект, вищий за середній, сильну захопленість завданням і високий творчий потенціал. Лише один з цих компонентів не робить дитину обдарованою [10]. Проте, як писав Н. Лейтес, оскільки мова йде про дітей, ці характеристики мають значення чогось попереднього: здібності, які проявилися, можуть не отримати очікуваного розвитку, залишитися нереалізованими [4, с.106].

Тим більше, що обдарованість може проявитися у ранньому віці, але це може трапитися також у віці зрілому. Так, у галузі мистецтва і математики ознаки таланту виявляються у ранньому дитинстві. Наприклад, у Моцарта музичний талант проявився у 3 роки, у Гайдна – в 4. Талант живописця у Рафаеля став помітним у 8 років, у Ван Дейка – в 10, у Мікеланджело – в 13, у І. Репіна – в 5 років. Відомий художник К. Брюллов вступив до Академії художеств у 9 років. О. Пушкін почав писати вірші з 8, а М. Некрасов – з 9 років. Визначний фізик А. Ампер і математик К. Гаусс проявили здібності у 4 роки. Паскаль у 10 років придумав теорію акустики, а в 15 років написав знаменитий трактат про конічні перетини. До цього переліку можна додати вчених Сеченова, Фрейда, Піаже, Ландау, композиторів Ліста, Прокоф'єва, Стравинського, поетів Лермонтова, Бродського.

Однак відсутність ранніх схильностей і досягнень не свідчить про відсутність таланту. Письменники В. Скотт, І. Гончаров, С.Аксаков, біологи Л. Пастер і К. Лінней, математик Н. Лузін виявили обдарованість у відносно пізньому віці. А. Айштайн пізно навчився говорити, Декарт у школі вважався нездібним, Едісона як бездарного батько забрав зі школи. Ньютон і В. Скотт погано вчилися, а Лінней ледь не потрапив на навчання до чоботаря. Обдарованість часто не проявляється і у вищій школі. Наприклад, в атестаті Гегеля було вказано, що він має добрі здібності, однак мало знань. А у філософії його можна назвати ідіотом. Тому відсутність ранніх здібностей і досягнень не свідчить про відсутність таланту [3, с.288].

Детальний аналіз особливостей обдарованих дітей подає О. Савенков. Він виділяє особливості розвитку пізнавальної та психосоціальної сфери обдарованих дітей. Зупинимося на цьому детальніше.

До особливостей розвитку пізнавальної сфери автор відносить:

– зацікавлення – допитливість – пізнавальну потребу. Обдарованим дітям більшою мірою, ніж їхнім „нормальним” ровесникам, притаманне прагнення до пізнання, дослідження навколишнього світу;

– надчутливість до проблем. Здатність бачити проблему там, де інші не бачать жодних складнощів;

– схильність до завдань дивергентного типу;

– оригінальність мислення, тобто здатність висувати нові, несподівані ідії, що відрізняються від широковідомих, загальноприйнятих, банальних;

– гнучкість мислення, тобто здатність швидко і легко знаходити нові стратегії розв'язку, встановлювати асоціативні зв'язки і переходити (у мисленні і поведінці) від явищ одного класу до інших, часто далеких за змістом;

– продуктивність мислення, тобто здатність швидко і легко генерувати ідеї;

– легкість асоціювання, яка може бути представлена здатністю до вироблення узагальнених стратегій на основі виявлення прихованих від тривіального погляду зв'язків і відношень та їхньої подальшої деталізації;

– здатність до прогнозування;

– висока концентрація уваги, яка виражається насамперед у високому ступені занурення в завдання, а також у можливості успішного налаштування, навіть при наявності перешкод, на сприймання інформації, що стосується обраної мети;

– відмінна пам'ять;

– здатність до оцінки, яка є похідною критичного мислення та передбачає можливість оцінювання продуктів власної діяльності, а також розуміння як власних думок і вчинків, так і дій, думок і вчинків інших людей;

– інтереси і схильності. Їхні специфічні особливості стосовно обдарованих дітей стосуються стійкості і широти. Обдарована дитина є впертою у досягненні мети, а її інтереси характеризуються багатоманітністю.

До особливостей психосоціального розвитку належать:

– самоактуалізація, тобто прагнення реалізувати особистісні можливості;

– перфекціонізм – прагнення доводити результати будь-якої діяльності до їхньої відповідності найвищим вимогам, еталонам;

– соціальна автономність;

– егоцентризм;

- лідерство;
- змагальність;
- особливості емоційного розвитку, зокрема підвищена вразливість, викликана надчутливістю;
- гумор, наявність якого є свідченням обдарованості і водночас ефективним механізмом психологічного захисту [7].

Здавалося б, нема нічого простішого у виявленні обдарованих дітей, як порівняти їхні відмінні риси з еталонними. Проте насправді все набагато складніше, адже обдарованість може бути й прихованою. Та, зрештою, багато педагогів, зокрема й В. Сухомлинський стверджували, що обдарованість притаманна усім дітям. „Немає дітей обдарованих і необдарованих, талановитих і звичайних. Обдаровані, талановиті всі без винятку діти. Розпізнати, виявити, розкрити, виростити, виплекати в кожного учня його неповторно індивідуальний талант – це означає піднести особистість на високий рівень розквіту людської гідності” [8, с.96]. Зі сказаного стає зрозумілим, наскільки важко працювати вихователеві, якщо він хоче, щоб кожен з його вихованців реалізував свій потенціал. Адже „розвиток здібностей – це живий, рухомий процес. Людина здебільшого стає не тим, ким вона мріяла стати в отрочстві. Проте саме досягнення значного успіху є тією маленькою вершиною, піднятися на яку людина може, лише доклавши особливих зусиль, а піднявшись – відчуває, як багато і водночас як мало вона зробила, – адже з маленької вершини ще краще видно вищі, поки що недоступні вершини” [9, с.350]. У розвитку здібностей, на думку педагога, важливо гармонійно поєднувати фізичну і розумову працю, адже „здібним, талановитим токарем, механізатором, рослинником, тваринником людина може стати лише тоді, коли все, що вона робить, попередньо продумує” [9, с.352].

Водночас, видатний педагог наголошував, що „...всеосяжне обдарування – винятковість. У кожної людини є задатки, обдарування, талант до певного виду або кількох видів (галузей) діяльності. Саме цю індивідуальність і треба вміло розпізнати, спрямувати потім життєву практику учня на такий шлях, щоб у кожний період свого розвитку дитина досягала, образно кажучи, своєї стелі” [8, с.88].

Отже, кожна дитина є індивідуальною та неповторною, кожен вихованець має свій набір задатків, які треба вчасно виявити та обов'язково розвивати. „Практика виховної роботи переконала нас у тому, – писав В. Сухомлинський, – що кожна особистість неповторна, що виховання нової людини ... полягає насамперед у розкритті цієї неповторності, самотності, творчої індивідуальності. Здійснювати це завдання – означає вести кожного вихованця тією доріжкою, на якій з найбільшою яскравістю може розкриватися сила його розуму і умінь, майстерність і творчість. Скільки учнів – стільки й доріжок. Саме в цьому й полягають труднощі і разом з цим благородство роботи вихователя...” [8, с.93]. Проте для педагога ще недостатньо знати про це. Він має бути готовим до всебічного вивчення кожної дитини. „Щоб здійснити на практиці першу, визначальну частину принципу – „від кожного за здібностями”, треба розкрити індивідуальні обдарування, задатки, талант, нахили людини, пробудити і виховати пристрасне його покликання до конкретного виду або галузі трудової діяльності” [8, с.88].

Кожного вихователя обов'язково має пам'ятати, що „індивідуальні задатки, таланти, обдарування відзначаються великою різноманітністю, неповторністю поєднань, яскравістю особистих рис. Але загальною особливістю таланту є творча праця – вміння створити щось нове, втілити свою думку, свій задум у справу своїх рук” [8, с.88]. Власне виховна система, реалізована у Павлівській школі, забезпечувала розвиток потенціалу кожної дитини. Адже саме для вихованців було забезпечене поглиблене вивчення предметів, до яких вони мали хист, створено куточки улюбленої справи, безліч гуртків різних профілів і напрямів (автоматики і радіоелектроніки, юних тваринників, художнього випалювання і випилювання, живопису, хор та оркестр народних інструментів тощо). Керівниками цих гуртків були найталановитіші діти, що давало їм змогу проявити також організаторські здібності та ініціативу.

При цьому вагома роль відводилася і педагогам. Адже саме вони покликані „побачити в колективі і майбутнього талановитого механізатора, і селекціонера, і конструктора, і математика-теоретика, і дослідника земних надр, і будівельника, і металурга, пробудити задатки, запалити в кожній людині іскру творчості” [9, с.353 – 354]. Безумовно, для цього кожен вчитель сам повинен бути майстром своєї справи, обдарованою особистістю, яка любить свою роботу та намагається реалізуватися у різних видах діяльності.

Висновки... Отже, проблема розвитку обдарованої особистості завжди була на порядку денному В.О. Сухомлинського як у теоретичній, так і практичній площині. Усвідомлюючи, що від внеску у загальну справу кожної людини залежатиме майбутнє Батьківщини, видатний педагог намагався шукати шляхи розвитку усіх сил та можливостей кожної особистості. Його ідеї не

втрапили своєї актуальності і сьогодні, адже Україна потребує висококваліфікованих знавців своєї справи. А кожен професіонал родом з дитинства.

Список використаних джерел та літератури:

1. Данилов М. А. Дидактика / Данилов М. А., Есипов Б. Г. – М. : Изд-во АПН РСФСР, 1957. – 294 с.
2. Загвязинский В. И. Теория обучения: Современная интерпретация / Загвязинский В. И. – М. : Академия, 2001. – 192 с.
3. Ильин П. Е. Психология творчества, креативности, одаренности / Ильин П. Е. – СПб. : Питер, 2009. – 435 с.
4. Лейтес Н. С. Ранние проявления одаренности / Лейтес Н. С. // Вопросы психологии. – 1988. – № 4. – С.98 – 107.
5. Подласый И. П. Педагогика / Подласый И. П. – М. : Просвещение: Гуманитарно-издательский центр ВЛАДОС, 1996. – 432 с.
6. Ремезова И. И. Проблема человека в философии образования / Ремезова И. И., Анишина Т. Л. // Философия образования для XXI в. – М. : Логос, 1992. – С.130 – 152.
7. Савенков А. И. Одаренные дети в детском саду и школе / Савенков А. И. – М. : Издательский центр „Академия”, 2000. – 232 с.
8. Сухомлинский В. О. Людина неповторна / Сухомлинський В. О. // Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5-ти томах. – К. : Радянська школа, 1976. – Т.2. – С. 80–96.
9. Сухомлинський В. О. Павлівська середня школа / Сухомлинський В. О. // Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5-ти томах. – К. : Радянська школа, 1976. – Т.4. – С.6–390.
10. Renzulli J. S. The tree-ring conception of giftedness: A developmental model for creative productivity / Renzulli J. S. // R. I. Sternberg, J. E. Davidson (eds.). Conceptions of giftedness. – Cambridge : Cambridge University Press, 1986. – P. 53–92.

Аннотація

О.О.Худзей

Проблеми виховання одареної особистості в педагогічному наслітті В.А.Сухомлинського

В статті проаналізовані погляди відомого українського педагога В.А. Сухомлинського на процес розвитку, виховання і навчання одареної особистості. Доведено, що ідеї педагога залишаються актуальними і в наші дні.

Ключеві слова: В. Сухомлинський, одарений дитина, навчання, виховання, розвиток.

Summary

О.О.Khudzei

The Problems of the Talented Personality's Education in V.O.Sukhomlyns'kyi's Pedagogical Works

The article analyzes famous Ukrainian teacher V. Sukhomlyns'kyi's views on the processes of development, education and studies of a talented personality. It is proved that these ideas are still topical.

Key words: V. Sukhomlyns'kyi, talented child, studies, education, development.

Дата надходження статті:

„29” серпня 2011 р.

УДК 373. 3. 091

А.Д.ЦИМБАЛАРУ,

*кандидат педагогічних наук
(м.Київ)*

Особливості формування варіативних моделей освітнього простору у вітчизняній початковій школі

У статті аналізуються підходи до формування освітнього простору у початковій школі в умовах варіативного розвитку загальноосвітніх навчальних закладів через встановлення структури і змісту освітнього середовища й особливостей організації діяльності учнів з його освоєння у різних моделях і типах шкіл.

Ключові слова: освітній простір в школі, освітнє середовище, взаємодія учнів з об'єктами шкільного середовища.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Одним з провідних факторів, який спонукає до цілеспрямованого проектування освітнього простору в кожній школі є трансформація й розвиток загальноосвітніх навчальних закладів, що виявляється у поширенні інноваційної і експериментальної діяльності й появі різноманіття нових типів шкіл, їх авторських моделей, варіативних програм, планів і навчальних посібників.

Аналіз досліджень і публікацій... Розуміння важливості і актуальності зазначеної проблеми зумовило активізацію досліджень, присвячених різним аспектам як формування освітнього простору в цілому (Н. Бастун, С.Бондарева, О. Веряев, С.Гершунський, В. Гинецінський,

Б. Ельконін, О. Леонова, А. Самодрин, Б. Серіков, В. Слободчиков, І. Фрумін та ін.), так і окремих його концептів, і передусім шкільного середовища як „могутнього чинника забезпечення цілісного, системного впливу на особистість дитини [9, с.70]” (В. Болгарина, Л. Ващенко, В. Мелешко, О. Савченко, В. Ясвін та ін.).

Формулювання цілей статті... Як свідчать результати аналізу теорії і сучасної освітньої практики, модернізація і розвиток школи здійснюється переважно у двох напрямках. Перший – частіше **реставраційний**, побудований на оновленні традиційних закладів освіти та отриманні ними нового статусу – ліцей, гімназія, колеж, спеціалізована школа тощо. Другий – **нетрадиційний, авторський**, через який „реалізується нова педагогічна система, розроблена конкретним педагогом чи творчим колективом” [7, с.8]. З огляду на це, аналіз освітнього простору сучасних шкіл, який в умовах інноваційних пошуків нерідко формується стихійно, вважаємо за доцільне розгорнути через характеристику **особливостей** предметно-просторового компоненту освітнього середовища і організації педагогічної взаємодії.

Виклад основного матеріалу... Аналіз шляхів інноваційного розвитку загальноосвітніх навчальних закладів на пострадянському просторі дав змогу встановити два вектори **реставраційного напрямку**. Перший – це модернізація традиційної школи на засадах кращих шкіл **радянського зразка**, що виявляється у збереженні структури шкільної освіти, яка працювала за єдиними планами і програмами. Передусім це формування гуманістично спрямованого освітнього середовища і певної організації взаємодії учнів з його об'єктами на прикладі „школи радості” В. Сухомлинського, „школи добротворення” О. Захаренка [2; 10], „школи життя” Ш. Амонашвілі [1]. Так, сформовані видатними українськими педагогами В. Сухомлинським і О. Захаренком шкільні середовища по суті являли собою потужні **соціально-виховні комплекси**. У Павлівській школі він вмещував спортзал і стадіон, сад, гай, виноградник, теплицю, кроликову ферму, пасіку, будівельну та інші майстерні, гараж з автомобілями і тракторами, дитячий театр і кінозал, ставок із водною стацією, повітряну станцію, географічний майданчик, радіовузол, радіо- і фотолaboratorії, ізостудію, бібліотеку і читальні зали. Упровадження кабінетної системи навчання спрямовувало на відповідне обладнання і класних кімнат. Приміром, лінгафонними системами для вивчення іноземних мов. У Сахнівській школі – дендропарк, сад, земельну ділянку, музей історії рідного краю, спортивний комплекс з двома басейнами (зимовим і літнім), танцзал і музичний салон, обсерваторію, планетарій, демонстраційний і виставковий зали, виробничі майстерні, бібліотеку. Із переходом до навчання з шестирічного віку створювались відповідні умови: оснащувались приміщення для ігор і спалень. На жаль, такі шкільні середовища і нині є скоріше винятком, ніж нормою, і створюються переважно завдяки здатності керівників шкіл „співпрацювати” зі спонсорами, громадськістю, батьками, суспільними організаціями і культурними інституціями. Трансформація педагогічних ідей цих видатних педагогів у педагогічні реалії сьогодення відбувається у багатьох школах країни (Український колеж м. Києва, ЗОШ І-ІІІ ступенів № 1 м. Світловодська, ЗОШ І ступеня „Мрія” м. Кіровограда та ін.).

Особливість взаємодії учнів з об'єктами таких насичених освітніх середовищ полягає у тому, що вона будується, як правило, на *принципі діалектичної єдності*: виховання і навчання, фізичної праці і розумової, праці й відпочинку, здійснення різних видів індивідуальної і колективної діяльності (навчальна, просвітницька, господарська, видавнича, радіо- і телекомунікаційна ігрова тощо), що сприяє різновіковому спілкуванню. У початковій школі увага зосереджується на зміні часових параметрів навчально-виховного процесу, які „передбачають періоди інтенсивного нагромадження в учнів знань і розвантаження; чергування занять у класі і групі із заняттям у розвивальних зонах і дослідницьких майданчиках; чергування протягом навчального дня і тижня видів діяльності, які активізують різні види сприймання і пізнання” [8, с.5]. Приміром, особистісна орієнтація, яка простежується у розроблених в радянські часи варіантах режиму дня, чергування інтелектуальних навантажень і відпочинку у школі повного дня [5, с.23-24], нині покладена у основу шкіл повного року навчання [11].

Ще однією особливістю взаємодії учнів з об'єктами освітнього середовища шкіл, розвиток яких відбувається через впровадження моделей радянського зразка, є *колективістський уклад*. Наприклад, загальноосвітні навчальні заклади, які наслідують принципи комунарської школи С.Макаренка (гуманітарна гімназія № 33, м. Донецька та ін.), будують педагогічну взаємодію на взаємоддачі, де кожен учень має можливість у чомусь допомагати іншим (у навчанні, грі, дослідженні тощо). Але узгодженість діяльності членів колективу визначається регламентом (вказівки, інструкції тощо), який виступає імперативною ознакою функціонування школи. Це відбивається і на організації процесу навчання, де переважають командно-наказові методи, зокрема догана. До того ж це середовище породжує конкуренцію, змагання, у яких перевага учнів, які здатні до запам'ятовування і відтворення знань, переноситься на особистісну сферу, що

призводить до конкурентних взаємин між школярами. Цьому сприяють і рейтингові системі оцінювання. Тому соціальний компонент шкільного середовища, який має забезпечувати взаєморозуміння і задоволення усіх суб'єктів освітнього процесу, виконує свою роль лише по відношенню до незначної кількості вихованців. Таке освітнє середовище структурується, наповнюється певним змістом, а також ритуалами і символікою як даність, яка не передбачає післядії (рефлексії).

За особливостями структури початкової школи у межах традиційної моделі, яка модернізується, можна виокремити автономну школу I ступеня, школу-комплекс – дитячий садок – початкова школа, а за особливостями складу учнів – малокомплектну. Незважаючи на низку переваг таких видів шкіл, вони обмежують коло взаємодії учнів початкової ланки зі старшими школярами. Натомість у радянських школах був позитивний досвід, коли *старші учні ставали шефами молодших*, у яких класоводом є вчитель, що навчав їх у початковій школі.

За особливостями розташування школи поділяють на ті, які функціонують у сільській місцевості і місті. Особливості освітнього простору перших полягає у *наближенні до природи*. Натомість у містах вони менш екологічні, але тісніше *пов'язані із культурними осередками* – театрами, бібліотеками, музеями тощо.

Нині зміна ландшафту середньої освіти передусім відбувається через диверсифікацію *шкіл, які забезпечують ринок різноманітним спектром освітніх послуг*. Це виявляється другим вектором реставраційного шляху оновлення загальноосвітніх навчальних закладів. Вони набувають статусу спеціалізованих шкіл, ліцеїв, гімназії, колегіумів і коледжів, впроваджують зарубіжні моделі шкіл й спрямовані на задоволення освітніх потреб учнів і їхніх батьків, що знаходить себе у певній специфіці (місії). Обрані шляхи інноваційного розвитку школи визначають й особливості утворення освітнього простору. Так, у межах кожного *типу шкіл* він формується опосередковано через певні підходи до організації навчального процесу, що мають на меті розвиток особистості школярів, відповідно до зростаючих потреб суспільного попиту щодо освітніх послуг, у тому числі й на профілізацію. У цих закладах освіти передусім розробляють *модель випускника* (на кожній ланці навчання), яка формується програмою віддалених цілей і є взірцем, до якого мають прагнути учень і вчителі. Водночас за такого підходу нерідко поза увагою залишається „людина як суспільно-духовна істота (гносеологічний об'єкт)” і як „наявна духовно-тілесна реальність, що породжена предметно-практичною реальністю в конкретно-історичних умовах (об'єкт-даність)” [6, с.10-11]. З іншого боку, часто не зазначаються конкретні шляхи, як досягти бажаної моделі. Тому ці школи-фільтри діють „за принципом відділів технічного контролю, вибраковуючи соціально непридатну „продукцію” на кожному етапі навчання” [3, с.38]. До того ж *когнітивна спрямованість освітнього процесу* у цих загальноосвітніх навчальних закладах часто призводить не лише до дисциплінарного (предметного) підходу щодо побудови навчання, а й „дроблення дисциплін” (приміром, математики на алгебру, геометрію, початок аналізу тощо). Учителю у цих умовах „випадає не певний клас, а одна така мікродисципліна у кількох класах. У підсумку – контакт конкретного учителя з конкретним учнем зводиться до мінімуму” [4, с.9]. Це стосується і викладання окремих предметів у початковій школі – іноземної мови, музики, фізичної культури, сходинок до інформатики тощо. У цих умовах *міжособистісна взаємодія школярів з учителем* нерідко виявляється *механічною* і переважно здійснюється у монологічній (учитель учень) і рідше діалогічній (учитель учень) формі. Відсутність єдиного підходу до затребуваності особистісного потенціалу школярів для всіх учителів-предметників (у кожного з них різні рівні вимог до учнів) вказує на стихійність формування такого варіанту освітнього простору в школі.

Також існують проблеми, пов'язані з *моральним старінням нормативно-правової бази*, яка регламентує діяльність різних типів загальноосвітніх навчальних закладів. Це виявляється у невизначеності функцій кожного з них. Так, в Україні функціонують „гуманітарні ліцеї” і „математичні гімназії”, у той час як гімназії створювались з метою відтворення гуманітарних смислів освіти, а ліцеї – для фізико-математичної і технічної її спрямованості, що має реалізовуватись на всіх рівнях організації навчально-виховного процесу. Приміром, унікальна за штрих-кодом, автоматизована система оцінювання навчальних досягнень учнів, розроблена групою педагогів і учнів у фізико-технічному ліцеї м. Херсона (директор М. Бабенко), яка повністю виключає суб'єктивний фактор і незмінність результату. Ця спрямованість має простежуватись у всіх ланках навчання, у тому числі за умови, якщо в структурі такого типу загальноосвітнього навчального закладу як гімназія і ліцеї є школа I ступеня (що також не передбачено діючим положенням про функціонування ліцеїв і гімназій).

Особливості освітнього простору у школах, які запроваджують *зарубіжні моделі*, полягають у тому, що він часто *ментально не узгоджений з традиціями і цінностями*, які склались в

українській освіті. Ці навчальні заклади мають на меті передусім поглиблену мовну освіту і адаптацію дітей заможних сімей до продовження навчання за кордоном.

У межах кожного типу загальноосвітнього навчального закладу формується освітній простір, особливість якого визначається специфічною *місією*, яка часто зазначена у назві („Тріумф”, „Міжнародних відносин”, „Лінгвіст”, „Інтелект” та ін.). Це школи сприяння здоров'ю (спеціалізована школа № 162 м. Харкова; спеціалізована школа I ступеня № 36 м. Чернігова та ін.), білінгвального навчання (гімназія № 92 м. Донецька та ін.), громадсько активні (Тетерівська гімназія Київської обл.; гімназія № 2 м. Хмельницького та ін.), інклюзивні (спеціалізована школа I-III ступенів № 19 м. Біла Церква та ін.), для обдарованих дітей (школа-інтернат „Обдарованість” м. Харкова та ін.) та багато інших. Як свідчать результати експериментальної роботи, у цих школах нерідко виявляються проблеми, які пов'язані з *неготовністю вчителів до нової філософії і моральних імперативів навчання*. Так, у школах сприяння здоров'ю, частіше використовують фізичні вправи, додатковий огляд лікарів, профілактику простудних захворювань через загартовування, вживання вітамінної їжі, фіточаїв, дотримання режиму дня тощо. Натомість проектування освітнього простору передбачає залучення дітей не лише до висування мети у створенні відповідного предметно-просторового компоненту шкільного середовища, але й до його формування. Вони самі вираховують висоту парт, площу вікон і класної кімнати відповідно до кількості учнів, розробляють розклад занять, режим харчування і меню, встановлюють, що можуть зробити для того, щоб середовище відповідало Державним санітарним правилам і нормам влаштування, утримання загальноосвітніх навчальних закладів та організації навчального процесу (Постанова Державної санітарно-епідеміологічної служби Міністерства охорони здоров'я України № 63 від 14.08.2001 р.). Діти можуть самостійно складати листи до відділу освіти, громадських організацій, ЗМІ, спонсорів; переставляти меблі для покращення освітлення з вікон, залучати батьків для „підгонки” парт відповідно до зросту тощо. Провідна роль учителя полягає у тому, щоб під час виконання обраних дітьми дій, затребуваними були знання, які передбачені предметними програмами. Але цей напрям виявляється малозатребуваним у сучасній практиці.

Таким чином, моделі освітнього простору у загальноосвітніх навчальних закладах, які будуються на кращих зразках радянської школи, як правило, вирізняються насиченістю і гуманістичною спрямованістю. Але фінансові негаразди стримують її поширення і розвиток. Натомість моделі освітнього простору в школах, які спрямовані на реалізацію окремих аспектів соціального замовлення, виявляються для держави економічно привабливими, оскільки можуть створюватись на основах часткового або повного самофінансування. Водночас переважна орієнтація на модель-конструкт майбутнього випускника, яка виступає „прокрустовим ложем” для школярів, спрямовує на вибудовування лінійної траєкторії руху учня для досягнення заздалегідь запрограмованого, передбаченого і незмінного результату.

Другий – **нетрадиційний шлях** модернізації школи на теренах України – полягає у запровадженні **авторських моделей**. Найвідоміші з-поміж них – школа діалогу культур (В. Біблер, С.Курганов), етношколи „Тривіта” (М. Чумарна) і козацької педагогіки (Садівська ЗОШ I-III ступенів Гоцанського р-ну Рівненської обл.), персоналізована школа-комплекс (М. Гузик), „школа успіху” (Г. Сазоненко), вальдорфські (гімназія „Столиця”, приватна школа „Михаїл”, м. Київ; НВК „Вільна школа АСТР”, м. Одеса та ін.) і М. Монтесорі тощо. Зазначимо, що вони можуть мати як приватну, так і державну форму власності. Так, своєрідність шкіл, побудованих на розроблених італійським педагогом М. Монтесорі методах і прийомах, виявляється у створенні умов для вільного виховання і сенсомоторного розвитку дитини завдяки *розвивально спрямованому освітньому середовищу*. Взаємодіючи з його об'єктами, дитина рухається від простого до складного, тренуючи свою сенсорико-моторну сферу.

Освітнє середовище вальдорфських шкіл формується сукупністю умов для *розвитку творчої фантазії, креативних здібностей школярів* шляхом наслідування. Вони організують взаємодію з об'єктами середовища як відкриття певних загадок, таємниць спілкування, історичних подій, явищ природи, народних традицій тощо.

Особливість шкіл діалогу культур і етнопедагогіки полягає у організації *взаємодії дитини з об'єктами культури*, яка відбувається як *в історичному*, так і *географічному* плані.

Збагаченим освітнім середовищем відрізняється школа М. Гузика, яка являє собою *освітній поліцентр*. У її структурі в єдиному режимі функціонують чотири структурні підрозділи: загальноосвітня школа, школа мистецтв, фізкультурно-спортивна школа і коледж. Завдяки цьому кожен учень залежно від нахилів і здібностей має можливість прилучатися до музики, живопису, спорту на загальнокультурному аматорському рівні або ж оволодіти ними за програмами спеціалізованих навчальних закладів. Водночас відповідно до індивідуальних та вікових особливостей учнів, їх здібностей до засвоєння інформації вже на початковому етапі шкільної освіти визначається *індивідуальний темп просування у навчанні*. З огляду на це формуються три

види динамічних навчальних груп за принципом успішності освоєння навчальних предметів (з прискореним, нормальним і зниженим темпом навчання). Індивідуалізація темпу навчання забезпечується такою організацією освітнього процесу, за якої учні можуть закінчувати вивчення матеріалу з того або іншого навчального предмету за певний клас у будь-який період навчального року і без перерви продовжувати опанування предмету за програмою наступного класу. *Диференціація за змістом навчального матеріалу* забезпечується використанням трьох видів програм: базової, що відповідає вимогам державного стандарту загальної середньої освіти; підвищеного рівня складності для обдарованих учнів та персоніфікованих. Починаючи з 5-го класу, учням надається можливість вибору одного з трьох напрямів навчання, що забезпечують пріоритетний розвиток відповідного типу мислення (образного, логіко-абстрактного, зрівноваженого) шляхом коригування навчального змісту та спрямованості індивідуальних і групових занять. *Інтенсифікації взаємодії учнів з об'єктами предметного компоненту шкільного середовища* сприяє і реалізація принципу цілісності. Наприклад, розширення кабінетної системи до меж рекреацій за окремими напрямками, що вимагає певних архітектурних особливостей приміщень і їх наповнюваності.

Шкільне середовище авторських шкіл часто відрізняється наявністю особистісних зон учнів – місць для відпочинку, зелених куточків і зимових садів. Приміром, український гуманітарний ліцей Київського національного університету ім. Т. Шевченка (м. Київ, директор Г. Сазоненко) організовує у приміщенні школи мобільні художні виставки, на яких можна побачити оригінали полотен видатних українських художників – І. Айвазовського, Т. Яблонської, М. Примаченко та ін. Все це сприяє психологічному комфорту взаємодії учнів з освітнім середовищем. До того ж для стін класних кімнат і коридорів добирають певну кольорову гаму, яка сприяє зняттю психологічного дискомфорту і тривожності.

Отже, авторські школи відрізняє певна організація взаємодії учнів з об'єктами шкільного середовища, що ураховує психологічний комфорт, індивідуальний темп навчання, тип мислення тощо. Освітній простір, який формується у цих закладах освіти, характеризується варіативністю, різномірністю, особистісною орієнтацією і відкритістю. Але у існуючих моделях спостерігається недостатність взаємовпливу школяра на освітнє середовище.

Висновки... Як засвідчили результати дослідження формування освітнього простору в школі в умовах варіативності її інноваційного розвитку, він має проектуватись як цілісне утворення (з урахуванням об'єктивних та суб'єктивних причин), яке не тільки виконує функцію навчального закладу, але й має провідну ідею, яка забезпечує реалізацію певної місії, ураховує місце його розташування, контингент і особливості організації навчально-виховного процесу й відрізняє його від всіх інших, забезпечує унікальність та інноваційність. Долучаючись до його цілеспрямованого проектування, педагогічні колективи мають створювати можливість для побудови закладу освіти, у якому сприйняття дитиною навколишнього світу і себе у ньому відбувається як цілісність, забезпечуючи багатовекторний, нелінійний рух у напрямках, які визначаються нею самою, її вподобаннями, здібностями тощо. Це дозволить надати прогностичним компонентам, що впливають на формування образу майбутнього результату характер вірогідності, а не обов'язковості. Саме можливість корекції, внесення змін щодо майбутнього результату освітньої діяльності школи є однією з найважливіших в сучасних умовах зростання темпів трансформаційних процесів, що відбуваються у суспільстві.

Безперечно, представлені результати аналізу особливостей формування варіативних моделей освітнього простору в школі, який формується опосередковано, не вичерпується наведеним вище. Перспективи подальшого дослідження проблеми вбачаємо у виявленні впливу на формування освітнього простору в школі запровадження новацій, що мають на меті різний ступінь змін – локальні, комбінаторні і кардинальні.

Список використаних джерел та літератури:

1. Амонашвили Ш. А. Психологические основы педагогики сотрудничества / Ш. А. Амонашвили. – К. : Освіта, 1991. – 111 с.
2. В. Сухомлинський і О. Захаренко: діалог через роки і відстані : зб. наук. праць / упорядник Крутенко О. В. – Черкаси, 2010. – 126 с.
3. Колесникова И. А. Педагогическая реальность в зеркале межпарадигмальной рефлексии / И. А. Колесникова. – СПб. : СПбГУПМ, 1999. – 242 с.
4. Костюков Л. Я считаю частные школы авантюрой / Л. Костюков // Частная школа. – № 4. – 1997. – С. 7–12.
5. Костяшкин Э. Г. Сельская школа полного дня / Костяшкин Э. Г., Иванов А. Ф. – М. : Знание, 1981. – 96 с.
6. Максименко С. Д. Психология личности / Максименко С. Д., Максименко К. С., Папуча М. В. ; за ред. Максименко С. Д. – К. : Видавництво Тов. „КММ”, 2007. – 296 с.

7. Савченко О. Я. Авторська школа // Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; гол. ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
8. Савченко О. Я. Вимоги до якості початкової освіти / О. Я. Савченко // Початкова школа – 1995. – № 1. – С.4–6.
9. Савченко О. Я. Виховний потенціал початкової освіти / О. Я. Савченко. – К. : СПД „Цудзинівич Т. І.”, 2007. – 204 с.
10. Суховершко Г. В. Повесть про Олександра Захаренка / Г. В. Суховершко. – Черкаси : Вертикаль, видавець П П Кандич С. Г, 2010. – 168 с.
11. Школа повного року навчання: теорія і практика : наук.-метод. посіб. / О. В. Безпалько, Л. М. Гриневич, О. Б. Жильцов та ін. ; за заг. ред. В. О. Огнев'юка, Л. Л. Хоружої. – К. : КІПМУ ім. Б. Д. Грінченка, 2008. – 176 с.

Анотація

А.Д.Цымбалару

Особенности формирования вариативных моделей образовательного пространства в отечественной начальной школе

В статье анализируются пути формирования образовательного пространства в начальной школе в условиях вариативности инновационного развития общеобразовательных учебных заведений через определение структуры и содержания образовательной среды и особенностей организации взаимодействия учащихся с ее объектами в различных моделях и типах школ.

Ключевые слова: образовательное пространство в школе, образовательная среда, взаимодействие учащихся с объектами школьной среды.

Summary

A.D.Tymbalaru

Features of Formation of Varies Models of Educational Space in Ukrainian Elementary School

The formation of educational space at elementary school under the conditions of variability of innovative development of general educational institutions through a retrospective show of models and types of schools, their missions, revealing features of the educational environment and the organization of activity of pupils on its development are analyzed in the article.

Keywords: educational space at school, educational environment, pupils interactivity with objects of the school environment.

Дата надходження статті:

„20” липня 2011 р.

УДК 37.013:373.21(477.72)

І.М.ЦЮПАК,
аспірантка
(м.Херсон)

Впровадження ідей В.Сухомлинського у виховний процес дошкільних закладів Херсонщини

У статті описано впровадження ідей В.Сухомлинського у виховний процес дошкільних закладів Херсонщини. Розкрито зміст понять „виховання”, „трудове виховання”.

Ключові слова: виховання, трудове виховання.

Постановка проблеми в загальному вигляді... У сучасному українському суспільстві, демократичні перетворення орієнтують педагогів на особливу модель навчально-виховної роботи, припускаючи розвиток ініціативи і самостійності дитини, її активної поведінки в конкретних ситуаціях, в діяльності, в спілкуванні, що визначає для неї міру значущості речей і явищ оточуючого середовища, розвиває сенсорні здібності. Тому ознайомлення з працею дорослих має важливе значення для збагачення світогляду дитини.

Головний чинник у розвитку суспільства є цінність праці як засобу існування людини в світі та засобу виховання підростаючих поколінь. Перші заповіді та настанови дітям стосувалися саме підготовки до майбутньої трудової діяльності. Трудове виховання притаманне всім історичним формаціям, воно є найдавнішою формою виховання. Вже античні мислителі наголошували на необхідності виховання людини самостійної, здатної до життєвого самовизначення.

Аналіз досліджень і публікацій... Питання трудового виховання були відображені в програмних документах дошкільних закладів, і в наукових дослідженнях (О.Усова, Л.Порембська, Я.Неверович та ін.). Сучасні українські дослідники проблеми трудового виховання (З.Борисова, В.Павленчик, Г.Беленька, М.Мамшовець) вивчають питання виховного значення праці дітей у

дитячому садку і сім'ї. Педагогічні ідеї В.Сухомлинського щодо виховання дітей розкриті у дослідженнях А.Богущ, О.Сухомлинської, Т.Поніманської.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Немає досліджень, які ґрунтовно висвітлювали б становлення системи виховання у дошкільних закладах Херсонщини на ідеях В.Сухомлинського.

Формулювання цілей статті... *Мета статті:* описати впровадження ідей В.Сухомлинського у виховний процес дошкільних закладів Херсонщини.

Реалізація поставленої мети вимагає розв'язання таких задач:

1) описати становлення системи дошкільного виховання Херсонщини на ідеях В.Сухомлинського;

2) розкрити зміст понять „виховання”, „трудове виховання”.

Виклад основного матеріалу... Вивчаючи передовий педагогічний досвід педагогів Херсонщини було виявлено, що вони неодноразово зверталися до ідеї трудового виховання дітей дошкільного віку. Основним науковим джерелом на яке вони спиралися був досвід роботи В.Сухомлинського. Виділивши головні міркування педагога, щодо виховання дошкільників, вихователі обговорювали можливості втілення його ідей у навчально-педагогічний процес дошкільних закладів.

Ознайомлення з працею дорослих і виховання поваги до неї – один із способів формування в дітей працьовитості, позитивного ставлення до праці і до трудівників. Вихователі виділяли такі завдання формування дитячої особистості: 1) гуманність, людяність, добре слово, краса і праця, віра в можливості дитини й повага до неї – основа, на якій формуються взаємини вихователів та вихованців; 2) через працю, оживлену ідеєю творення краси для людей, виховувати колектив і особу в колективі; 3) ідейно загартовувати дітей, зміцнювати їхні розумові здатності, створювати ситуації для виявлення та розвитку здібностей кожного; 4) для здійснення всебічного гармонійного розвитку вихованців підвищити якість навчально-виховної роботи; 5) забезпечуючи наступність у навчанні та вихованні дітей; 6) створити умови для зміцнення здоров'я дітей та їхнього фізичного розвитку, використовуючи поради зі „Школи радості” [1].

Для вдосконалення трудового виховання педагоги використовували різноманітні форми і методи роботи: екскурсії, зустрічі з представниками різних професій, спостереження за працею дорослих, бесіди, читання. Ефективним став метод залучення дітей до участі в суспільно корисній праці – посильній, педагогічно доцільній, цікавій для дошкільнят.

Праця дитини починається з самообслуговування: одягатися, роздягатися, прибирати за собою іграшки, для маленьких дошкільників це дуже важко. Кожне досягнення дитини у самообслуговуванні є для неї радісним моментом і як казав В. Сухомлинський: „Радість праці – могутня виховна сила. В роки дитинства кожна дитина повинна глибоко пережити це благородне почуття...Радість праці – це краса буття; пізнав цю красу, дитина переживає почуття власної гідності, гордість від розуміння того, що труднощі подолані” [2, с.229-232].

Педагогічні колективи розробляли послідовну систему трудового виховання. Починаючи з нескладних доручень, чергування та самообслуговування, дошкільнята привчаються й заохочуються до праці. З метою виховання у дошкільників працьовитості їх ознайомлювали з працею дорослих, пояснюючи значення праці в житті людини, навчаючи цінити й поважати її результати. Це допомагає виховувати у них бажання працювати, відчувати задоволення з того, що вони роблять для своїх товаришів, дорослих [1; 3].

В.Сухомлинський наводив багато прикладів умілого виховання поваги до скромних трудівників (комбайнер, металург, машиніст, робітник тощо), у своїй „Школі радості” він проводив так звані „Наші подорожі в світ праці” під час яких знайомив дітей з професіями [2, с.59].

Вихователі Херсонщини ознайомлювали вихованців з суспільним виробництвом, із поняттям „робітник”. На заняття у дитячий садок запрошували заслужених ветеранів праці й молодих робітників різних підприємств міста, села. Вони розповідали про свою діяльність, показували зразки своїх виробів, дарували фотографії, альбоми, колекції. Через те що діти не мали чіткого уявлення про роботу батьків їм організовували „подорожі у світ праці”, відвідуючи головні підприємства рідного міста діти збагачували свої знання про роботу на бавовняному комбінаті, склозаводі, кондитерській і взуттєвій фабриці, суднобудівельному заводі та ін. Для сільських дітей які не мали чіткого уявлення про працю колгоспників, про її значення, проводились екскурсії на різні об'єкти колгоспного виробництва, ознайомлюючи дітей з працею дорослих у полі, саду, на тваринницьких фермах і будівництві. Такі екскурсії сприяють загальному розвитку дітей, збагачують їхні уявлення про навколишній світ, життя і працю дорослих, знайомлять з різними галузями виробництва. Дошкільнята пізнають світ не лише розумом, але й серцем, їх вражає краса людини-трудівника, викликаючи повагу до неї [1; 3; 4].

Набуті знання і враження відтворюються у самостійній художній діяльності дошкільників. Їхні малюнки, аплікації, ліплення, роботи з природного матеріалу відображають сформовані уявлення про професії. Важливим чинником який свідчить про засвоєння знань є гра, а саме рольова гра, тобто відображення побаченого у рухах, діях, мовленні.

Окрім екскурсій, спостережень, бесід дітям необхідно читати художні твори, формувати усвідомлення того, що все, чим ми користуємося у повсякденному житті, створене людською працею, всі працюють і праця кожного важлива і необхідна, тому треба з повагою ставитися до людей, до результатів їхньої праці. Гру слід використовувати для уточнення і закріплення їхніх знань про професії [3].

Важливо у ранньому віці прищепити дитині повагу до праці дорослих, виховати людину трудолюбиву, скромну, яка б намагалася приносити своєю працею користь людям, працювати на благо суспільства. Прогалина в трудовому вихованні дитини несприятливо впливає на формування моральних, вольових якостей, ставлення до навчання, інтерес до знань, а правильна його організація є надійною основою для гармонійного розвитку особистості [5].

Виховати у дошкільників повагу до праці дорослих можна при єдності вимог сім'ї і дитячого садка. Роботу з трудового виховання дітей бажано проводити при активній участі батьків. Батькам необхідно роз'яснювати як важливо виховувати у дітей працьовитість, ознайомлювати з проведеною роботою з трудового виховання. Успішне вирішення завдань виховання може бути лише в тісному співробітництві дитячого садка і сім'ї [3; 4; 5].

Педагоги Херсонщини мали багате підґрунтя для ознайомлення дошкільників з працею дорослих, велика кількість і різноманітність підприємств, виробництв мали в своєму арсеналі незліченний перелік професій. Ознайомлюючи дітей з якими, вихователі закладали основи до майбутнього вибору професії. В. Сухомлинський писав: „Праця стає великим вихователем, коли вона входить в духовне життя наших вихованців, дає радість дружби і товарищескості, розвиває допитливість і цікавість, породжує хвилюючу радість подолання труднощів, відкриває все нову і нову красу в навколишньому світі, пробуджує громадське почуття – почуття творця матеріальних благ, без яких неможливе життя людини” [2, с.229].

Ідеї трудового виховання були закладені в зміст роботи відомчих дитячих садків, заснованих при підприємствах, організаціях і колгоспах. Підпорядковані певному відомству вони професійно орієнтували підростаюче покоління, готували зміну. Відомства надавали садкам можливість відвідувати свої підприємства, організації і колгоспи, запрошувати працівників на заняття, приймати участь у святах, що полегшувало роботу вихователям в процесі ознайомлення дітей з професією батьків. Такі дошкільні заклади отримували від своїх відомств альбоми з підбіркою картин трудового процесу на підприємстві, іграшки відповідної тематики тощо. Залучали дошкільників з вихователями до організації та прийняття участі у святкуваннях присвячених підприємству, організації, колгоспу.

Висновки... Ідеї В. Сухомлинського, щодо трудового виховання дошкільників, знайшли своє відображення у змісті навчально-виховної роботи відомчих дитячих садків, які передбачали профорієнтацію дітей робітників відомств. Виховному процесу дошкільних закладів Херсонщини сприяла велика кількість і різноманітність виробничих підприємств, які надавали можливість на реальному прикладі ознайомлювати дошкільників з працею дорослих.

Перспективи подальшого дослідження... Подальші дослідження будуть спрямовані на визначення особливостей функціонування відомчих дитячих закладів на Херсонщині, в яких ефективно здійснювалось трудове виховання на важливості, якого як складової всебічного розвитку особистості наголошував В. Сухомлинський.

Список використаних джерел та літератури:

1. Чекаліна Т. Ідеї В. О. Сухомлинського про працю в роботі дитячого будинку / Т. Чекаліна // Дошкільне виховання. – 1974. – № 12. – С. 23–26.
2. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям (избранные произведения) / В. А. Сухомлинский. – К. : Радянська школа, 1988. – 272 с.
3. Криворученко Н. І. Ознайомлення дітей з працею дорослих / Н. І. Криворученко // Дошкільне виховання. – 1972. – № 9. – С. 30–34.
4. Курдибайло Н. Будуть на землі господарями / Н. Курдибайло // Дошкільне виховання. – 1986. – № 2. – С. 14–15.
5. Луговська Л. М. Радість – у праці / Л. М. Луговська // Укрводбудівець. – 1986. – 24 грудня (середа). – С. 3.

Анотація

И.Н.Цюпак

Внедрение идей В.Сухомлинского в воспитательный процесс дошкольных заведений Херсонщины
В статье описано внедрение идей В.Сухомлинского в воспитательный процесс дошкольных заведений Херсонщины. Раскрыто содержание понятий „воспитание”, „трудовое воспитание”.

Ключевые слова: воспитание, трудовое воспитание.

Summary

I.N.Tsiupak

Introduction of Ideas of V.O.Sukhomlyns'kyi into the Educational Process in Pre-School Institutions of Kherson Region

The article describes introduction of ideas of V.O.Sukhomlyns'kyi into the educational process in pre-school institutions. The content of conceptions „education”, „labour education” is revealed.

Key words: education, labour education.

Дата надходження статті:

„2” вересня 2011 р.

УДК 37.02:929В.А.Сухомлинський(477)(045)

Т.В.ЧЕЛПАЧЕНКО,

кандидат педагогических наук, доцент
(г.Оренбург, Россия)

Роль слова в дидактической системе В.А.Сухомлинского

В статье анализируется дидактический потенциал слова как неисчерпаемого источника знаний для младшего школьника в контексте идей В.А.Сухомлинского. Показаны механизмы педагогической деятельности в работе над устным и письменным словом в начальной школе.

Ключевые слова: слово, Павлышская средняя школа, „уроки мышления”, сочинения-миниатюры, культура речи учителя.

„Слово – это важнейший педагогический инструмент, его ничем не заменишь. Каждый учитель начальных классов прежде всего словесник”. Ни у кого не возникнет сомнения в неоспоримости данного постулата В.А. Сухомлинского. Педагог еще в самом начале своей педагогической деятельности стал задумываться над тем, как правильно использовать в своей работе этот неиссякаемый источник знаний.

В.А. Сухомлинский рассматривал слово в качестве важнейшего, исключительного средства обучения и воспитания в дидактической системе школы, которое способствует „общению с красотой, мыслью, величием человеческого духа, неисчерпаемым источником знаний” [5, с.91]. „Слово – могучее средство воспитания. Глубоко ошибаются те, кто считает: если на маленького человека не воздействует слово, следует заставить его трудиться физически – ну, скажем, дать ему лопату в руки, – и это поможет. Учитель должен владеть воспитательным словом, прежде всего словом убеждения” [2, с.23]. Для педагога слово было не простым обозначением вещей, явлений и предметов, а особая эмоциональная окраска, красота той частицы мира, которую это слово отражает [1].

Книга, как источник слова, в свою очередь, открывала перед школьником богатство интеллектуальной жизни, закладывала основы для формирования мыслителя-труженика. В Павлышской средней школе педагоги, независимо от преподаваемого предмета, заботились о том, чтобы пробудить у учащихся интерес к книге, чтобы научить ребёнка читать, постепенно, по маленьким шагам формируя высокую культуру чтения. В. А. Сухомлинский сравнивал плохое чтение с грязным окном, через которое ничего нельзя разглядеть. В системе умственного труда В. А. Сухомлинский большое внимание уделял чтению, причём не только обязательной учебной литературы, но и чтению необязательному дополнительному: „...если ученик читает только учебник, если всё делается для того, чтобы всё время он расходовал на подготовку обязательных уроков, учение становится ненавистным бременем – от этого и множество бед” [3, с.35]. Без чтения, которое заставляет мыслить, удивляться, учение становится повинностью, непосильным трудом, зубрёжкой.

Традиция проведения в Павлышской средней школе уроков на природе – или как их впоследствии стали называть „уроки мышления” – начиналась в начальной школе и продолжалась в среднем звене. Для младших школьников это были, в большей степени, наблюдения за предметами окружающего мира, которые вызвали встречные вопросы, стимулировали чувство любознательности, интерес. Проблемы, которые выбирались педагогами для проведения „уроков мышления”, затрагивали глубинную сущность привычных явлений, учили анализировать, сравнивать, обобщать. „Система уроков мышления – это наша школа мысли, без которой мы не представляем полноценного, эффективного умственного труда на всех уроках” [1, с.118]. „Уроки мышления” становились средством самовыражения личности ученика. В. А. Сухомлинский считал, что ученик, постигший тайны познания природы через „уроки

мышления”, сможет постичь самого себя в окружающем мире. Педагогический коллектив школы убедился в том, что именно система „уроков мышления” готовила учеников к активной работе мысли. „Это стало средством формирования взглядов воспитанника, его отношения к умственному труду и к самому себе” [1, с.119].

В Павлышской школе появилась Комната мысли. Педагоги отмечали, что само название комнаты уже вызывало у школьников интерес. Здесь было собрано достаточное количество обязательной и дополнительной литературы, способной привлечь внимание вдумчивого читателя. Но ведь целью организации данной комнаты было как раз привлечь тех ребят, которые ещё не готовы к самостоятельному размышлению над книгой. Живое слово учителя служило толчком к обращению в Комнату мысли для многих младших школьников. В. А. Сухомлинский вспоминает, как показывал свой читательский дневник, объяснял, как необходимо делать записи, систематизировать прочитанное.

Праздником Павлышской школы стал Народный Праздник Книги, который проводился в начале учебного года. Каждая семья в этот праздник пополняла семейную библиотеку книгой. Постепенно родилась ещё одна традиция – создание фонда Вечной Библиотеки, куда старалось сделать вклад не одно поколение выпускников школы – от старого букваря до книги, вошедшей в золотой фонд отечественной литературы. „В этих книгах, стоящих на полках Вечной Библиотеки, – живые и бессмертные корни народа. Если нам удастся в каждой юной душе утвердить именно такое отношение к книге, каждый наш ученик будет нашим воспитанником уже потому, что он учится у нас в школе. Когда юный гражданин чувствует, что школа – это колыбель народа, его культуры, славы и величия, тогда и *стены воспитывают*” [1, с.59, курсив автора].

В школе действовала система оформления стендов, которые носили не только информационный, но и обучающий характер. На стендах была представлена периодически меняющаяся информация о последних новостях науки и техники, работники методического кабинета и библиотеки проводили выставки новых книг, брошюр, вырезок из газет и журналов.

В качестве результатов работы в Комнате мысли, библиотеке выступали аннотации на прочитанные художественные, научно-популярные произведения, подготовленные доклады, рефераты, стенные газеты, представляющие работу того или иного научно-предметного или творческого кружка. Подростки 8–9 классов готовили лекции по определённым темам для выступлений перед младшими учащимися.

Проводя педагогический эксперимент в естественных условиях функционирования дидактической системы школы, В.А. Сухомлинский предлагал учителям активно использовать в начальной школе экскурсии на природу. Он правомерно считал, что именно природа является одним из первых, привычных для человека источников познания слова. „Неиссякаемый и вечно новый источник знаний – природа: сад, лес, берег реки, поле. Вместе с детьми мы стали учиться передавать словом тончайшие оттенки предметов и явлений [4, с. 9].

Рассматривая деревья, ручей, птиц в небе дети не только узнавали прямое значение слов, но и учились подбирать к ним определения, носящие различные оттенки, характеризовали предметы по образу действия. ”Вот в голубом небе поет жаворонок, до самого горизонта ветер волнует безбрежное пшеничное поле... В синей дымке далеко-далеко возвышаются таинственные скифские курганы. Вот среди столетних дубов в лесной чаще журчит прозрачный ручеек, а над ним поет свою песню иволга... Обо всем этом надо сказать точно и красиво. На моем столе появляются все новые и новые книги: педагогические сочинения о предметных уроках, словари, книги по ботанике, орнитологии, астрономии, цветоводству. Появилась тетрадь с сочинениями-миниатюрами: о кусте розы, о жаворонке, о багровом небе, о радуге...” [4, с. 9-10]. Работа над сочинениями-миниатюрами стала одним из основных направлений деятельности педагогического коллектива Павлышской школы. Причем В.А. Сухомлинский призывал педагогов не только требовать от детей сочинений-образцов, но и предлагал самим стремиться к демонстрации детям подлинно самобытных оригинальных словесных миниатюр.

Слово и наблюдение за словом. Какая работа мысли должна способствовать данному взаимопроникновению. В.А. Сухомлинский организует работу педагогического совета, на котором в течение ряда лет ставится вопрос о развитии речи детей. „Рассказывая о работе над словом, о развитии речи детей, я передаю коллегам искорку вдохновения. Работа над словом в начальных классах стала сливаться с наблюдениями и активной деятельностью детей” [4, с.11].

Десятки страниц книг протоколов заседаний педагогического совета школы посвящены систематизированным перечням творческих сочинений и сочинений-миниатюр, среди которых наиболее интересны следующие:

– *первый класс*: Как солнышко прячется за тучку. Вербa под моим окном. Вечерняя звезда встает... Сошел снег, шумит вода;

- *второй класс*: Ласточки прощаются с летом. Бабочка порхает над цветком. Серебряные паутинки в осенний день. Холодно зимой зайчишке. Мои самые первые воспоминания;
- *третий класс*: Подсолнечник – цветок солнца. Труд человека в поле. Птенец выпал из гнезда... Радуга в весенний день после дождя;
- *четвертый класс*: Дуб и ива (сравнительное художественное описание). Десять цветов опадающей листвы. Деревья в зимнем серебре (А.С.Пушкин). Зайчик во время вьюги (сюжетный рассказ). Явление, причина, следствие (логическое упражнение).

Тематика сочинений позволяет увидеть, какая кропотливая работа проводилась коллективом педагогов Павлышской средней школы. От простых сочинений-описаний по материалам наблюдений детей – к сравнительным характеристикам, сюжетным рассказам, логической умственной деятельности.

Проводить подобного рода работу мог только подготовленный учитель, особенно если это не учитель-словесник. „У всех учителей начальных классов появились тетради с сочинениями-миниатюрами. Мы стали анализировать словарное богатство, которым дети могут овладеть во время путешествий к источнику живой мысли в разное время года – в осенний, весенний, летний и зимний плодовый сад. Записывали существительные, прилагательные, наречия, глаголы, которые можно вводить в активный словарный запас детей в процессе наблюдений. ...Учительница биологии обратила внимание на недостаток ученических ответов – не всегда в них есть логическая последовательность. Она стала учить детей мыслить: водила их в природу, показывала, как происходит чередование явлений” [4, с. 11-12].

В.А. Сухомлинский предложил учителям разработать специальную программу занятий в „зеленых классах” (специально выстроенных беседках, увитых плющом), как можно чаще использовать экскурсии (как на отдельно взятом уроке, так и в заочной и импровизированной форме). Каждое так называемое „путешествие к источнику слова” ученики младших классов посвящали какому-нибудь явлению природы или времени года. Так рождались зарисовки, которые потом составляли сборники детских творческих работ: „Живое или неживое в природе”, „Все в природе изменяется”, „Солнце – источник жизни”, „Природа пробуждается от зимнего сна”, „Птицы в лесу зимой” [4, с. 12].

Со временем в педагогическом коллективе возникла проблема *речевой культуры учителя*. В.А. Сухомлинского особо заботила речь самого учителя, он не мог допустить, чтобы педагоги включали в свой лексический оборот просторечные выражения, жаргонизмы, диалектные слова. „Необходимо бороться с жаргонизмами, областными, местными диалектами в речи учителя; вести объяснение на литературном языке, увеличивать словарный запас; проводить грамматический анализ речи, обращать внимание на ее смысловую сторону. Это должно касаться не только учителей гуманитарных, но и естественно-математических предметов” [протокол заседания педагогического совета Павлышской средней школы № 9 от 21.12.1948 г.].

Не все и не сразу поняли боль и заботу директора о чистоте профессиональной речи учителя. „Речь учителя хаотична, логически непоследовательна, восприятие того, что должен усвоить ребенок, затруднено, потому что он должен напрягать усилия, чтобы понять хоть что-нибудь” [4, с.62].

В.А. Сухомлинский, посещая уроки педагогов, выступая на заседаниях педагогического совета школы, признает, что проблемой школы является неподготовленность самих учителей к демонстрации детям сочинений-образцов. Как можно требовать от ученика того, что сам не умеешь? – спрашивает сам себя и своих коллег директор. „Есть преподаватели литературы, у которых ученики не умеют писать сочинений. Стремясь заставить работать над сочинениями, эти учителя переходят из одной крайности в другую – то дают ученикам готовые образцы сочинений, переписанные из методических пособий, то требуют, чтобы написанное ребенком было создано совершенно самостоятельно. Такой словесник сам не пробовал написать сочинение о весенней грозе и о январской метели, ученик никогда не слышал от него ни одного собственного слова” [4, с.32].

Учитель, по мнению В.А. Сухомлинского, должен объяснить все самое важное: термины, закономерности, правила и законы, чтобы учащиеся дома могли разобрать дополнительный материал. Задания на уроке должны чередоваться – легкие с трудными, или на выбор учеников [протокол заседания педагогического совета Павлышской средней школы № 10 от 15.01.1952 г.]. Самое главное, на что обращают внимание учителей директор и завучи при посещении уроков, это неясность, расплывчатость в толковании понятий самими учителями, нарушение основных логических взаимосвязей, которые как раз и помогают ученику перейти от простого к сложному, от близкого к далекому, от конкретного к общему. Таким образом, на практике получается, что учитель не может создать яркий образ, который бы служил исходной точкой, „первым ручейком в потоке детской мысли” [4, с.62].

Основной целью учителя в его методической работе должен стать анализ представлений и понятий, которые нужно раскрывать перед учащимися. „Как найти словесную оболочку для того, чтобы создать у детей представления о таких предметах и явлениях, как небосвод, поле, степь, кустарник, пустыня, вулкан, заморозки, плодородие почвы, урожайность и т.д.“? [4, с.63].

Начинать работу над словом в начальной школе следует с техники чтения. Дети читают по-разному, во многом это обусловлено уровнем их физического и психического развития. Беглое чтение, по мнению педагога, – залог успешной работы не только на уроках чтения и письма, но и математики и др. Необходимо также вести работу с родителями, чтобы они организовывали домашнее чтение с детьми.

Требует особого внимания проблема организации внеклассного чтения, особенно научно-популярной литературы, так как наука развивается быстрее, чем перерабатываются учебные программы. В.А. Сухомлинский, находясь постоянно в курсе последних научных разработок и открытий, понимал, что современные („новые” для его времени) программы рассчитаны на то, что интеллектуальные запросы учащихся должны выходить далеко за их пределы.

В качестве иллюстрации проанализируем два фрагмента анализа уроков, посещенных В.А.Сухомлинским-директором.

Урок русского языка в 3 классе (фрагмент 1). Анализируя структуру урока, В.А.Сухомлинский дает следующие рекомендации учителю: на уроке необходимо уделять внимание разным видам разбора слова. Ученики должны понимать, для чего разбирается слово – не для выполнения формальных операций, а для осознания смысла слова, для соотнесения его с другими, однокоренными словами. Таким образом, перед учеником раскрывается богатство языка, его многообразие.

Нужно чаще давать задания на составление своих примеров с заданными суффиксами, приставками, корнями. Можно усложнять задание, предлагая привести примеры на заданную тему: про наш класс, про солнечный день, синее небо и т.д. Так ученики осваивают внутреннюю структуру речи.

Урок русского языка в 4 классе (фрагмент 2). В.А. Сухомлинский приходит к следующим выводам по итогам посещенного урока: при подготовке учеников к написанию сочинений учителю нужно более тщательно подбирать материал к уроку, продумывать эпиграф, составлять план. Следует более детально сначала разобрать тему сочинения, разбив ее на отдельные смысловые части.

Необходимо давать учениками образцы сочинений, некие идеалы, которые разбираются вместе, анализируются по частям и в целом.

Ученики должны понять, что раскрыть одну и ту же тему можно по-разному. Следует уделять внимание стилистическим оборотам, которые помогут выразить свои мысли, переживания.

Таким образом, тщательная, кропотливая работа над *словом* самого В.А. Сухомлинского и коллектива педагогов Павлышской средней школы способствовала выстраиванию дидактической системы, в которой возникала неразрывная цепочка: *слово* – рождает *образ* – возникают *чувства, эмоции* – они способствуют выполнению *действий*, составляющих *жизнь* человека, который ценит, любит и уважает природу, Родину, культуру.

Список использованной литературы:

1. Сухомлинский В. А. Антология гуманной педагогики / сост. и авт. вступит. ст. Г. Д. Глейзер. – М. : Издательский дом Шалвы Амонашвили, 1997, – 224 с.
2. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям / В. А. Сухомлинский. – К. : Радянська школа, 1974. – 195 с.
3. Сухомлинский В. А. Рождение гражданина / В. А. Сухомлинский ; пер. с укр. Н. Дангуловой. – М. : Молодая гвардия, 1979. – 335 с.
4. Сухомлинский В. А. Разговор с молодым директором школы / В. А. Сухомлинский. – М. : Просвещение, 1973. – 204 с.
5. Челпаченко Т. В. Дидактика В. А. Сухомлинского. Развитие дидактической идеи гармонии умственного и физического труда школьника : [моногр.] / Т. В. Челпаченко. – Оренбург : Изд-во ОГПУ, 2009. – 176 с.

Анотація

Т.В.Челпаченко

Роль слова в дидактичній системі В.О.Сухомлинського

У статті аналізується дидактичний потенціал слова як невичерпного джерела знань для молодшого школяра в контексті ідей В.О.Сухомлинського. Показані механізми педагогічної діяльності в роботі над усним і письмовим словом в початковій школі.

Ключові слова: слово, Павлышська середня школа, „уроки мислення”, твори-мініатюри, культура мови вчителя.

Summary

T.V.Chelpachenko

The Role of Word in the Didactic System of V.O.Sukhomlyns'kyi

The didactic potential of a word as inexhaustible source of knowledge for the younger schoolchild in the context of ideas of V.O.Sukhomlyns'kyi is analyzed in the article. Mechanisms of pedagogical activity in work on an oral and written word at elementary school are shown.

Keywords: word, Pavlyshsky secondary school, „thinking lessons”, compositions-miniatures, standard of speech of the teacher.

Дата надходження статті:

„17” серпня 2011 р.

УДК 37 – 051 (477) В.О.Сухомлинський (045)

О.Л.ШКВИР,

кандидат педагогічних наук, доцент

(м.Хмельницький)

Проблема педагогічних досліджень у творчій спадщині В.О.Сухомлинського

У статті висвітлюється науковий доробок В.О.Сухомлинського щодо проведення педагогічних досліджень у початковій школі, визначені основні напрями його науково-пошукової роботи, розкриті деякі компоненти технології організації колективної дослідницької діяльності.

Ключові слова: наукове дослідження, дослідницька діяльність, педагогічне дослідження.

Постановка проблеми в загальному вигляді... На сучасному етапі розвитку й утвердження української державності перед школою постає складне завдання: формування людини нового типу з високим інтелектуальним розвитком, творчими прагненнями, здатної до самостійної, активної, творчої діяльності. Саме від вчителя, його педагогічного таланту, професійної компетентності залежить успішне розв'язання багатьох проблем сучасної педагогіки. У законах України „Про освіту”, „Про вищу освіту”, Державній програмі „Вчитель” першочерговими завданнями модернізації освітньої галузі визначено вдосконалення системи підготовки педагогічних працівників. Сучасний учитель має бути готовим до інновацій та творчості в професійній діяльності, володіти різноманітними засобами проведення педагогічних досліджень, вміння науково мислити, систематично поповнювати знання. Це зумовлює необхідність вивчення питання дослідницької діяльності вчителів, зокрема початкової школи. Адже вони закладають основи всієї майбутньої освіти і культури людини, її життєвої компетентності, бажання і вміння вчитися впродовж життя, розкривають і розвивають здібності та таланти дітей, сприяють їх швидкій адаптації до школи, формують позитивні мотиви навчання, створюють умови для самовиховання та саморозвитку молодших школярів, співпраці школи та сім'ї. Для реалізації цих завдань вони мають вивчати вікові та індивідуальні особливості учнів, рівень їх вихованості та розвитку, особливості сімей молодших школярів та сімейного виховання, організувати перевірку на науковій основі своїх педагогічних знахідок, застосовувати новітні педагогічні технології, що підвищують пізнавальну активність учнів та їхню здатність до самовдосконалення.

Окрім того, вчитель, виховуючи учнів початкової школи, має залучати їх до пошукової діяльності, вчити спостерігати, експериментувати, відкривати причинно-наслідкові зв'язки, що є необхідною умовою розумового розвитку молодших школярів та реалізації принципу наступності між початковою, середньою та старшою школою.

Аналіз досліджень і публікацій... У наукових розвідках В.Безрукової, С.Гончаренка, В.Загвязинського, І.Зязюна, Г.Кловак, Л.Набоки, О.Сокурєнко та ін. науково-педагогічні дослідження розглядаються як складова професійної компетентності вчителя. Окремі аспекти підготовки майбутнього вчителя до дослідницької педагогічної діяльності розглядаються в дослідженнях В.Борисова, А.Лушнікова, К.Макагон, Л.Макарової, Р.Скульського, Г.Шишкіна та ін. У роботах Б.Бокуть, Н.Дідусь, С.Єлканова, Г.Нагорної та ін. розкрито шляхи впровадження в навчальний процес педагогічних вищих навчальних закладів методів та засобів активізації розумової діяльності майбутніх учителів, розвитку навичок самостійного наукового пізнання.

У наукових дослідженнях приділяється відповідна увага і професійній підготовці вчителів початкової школи, а саме: теоретичним та методологічним засадам підготовки майбутніх учителів початкової школи (К.Авраменко, Ш.Амонашвілі, О.Мороз, О.Савченко, Л.Хомич та ін.); напрямом

фахової підготовки майбутніх учителів початкових класів (М.Парфьонов, Л.Петриненко, С.Натовська, М.Севастюк, Є.Уляновська та ін.).

Проте недостатньо вивченими залишаються теоретичні та методичні засади підготовки майбутніх учителів початкової школи до проведення педагогічних досліджень.

Вирішення означеної проблеми неможливе без ретельного вивчення та аналізу ідей вітчизняних педагогів, знавців початкової школи. З огляду на це науковий інтерес становлять праці визнаного в усьому світі педагога-гуманіста, вчителя-дослідника, директора Павлівської середньої школи, кандидата педагогічних наук В.О.Сухомлинського (1918 –1970 рр.).

Формулювання цілей статті... Мета нашої статті – висвітлити погляди та практичний досвід В.О.Сухомлинського щодо проведення педагогічних досліджень у початковій школі.

Виклад основного матеріалу... Для чіткого розуміння специфіки організації та проведення педагогічних досліджень з'ясуємо зміст окреслених ключових понять. У сучасній науковій літературі зазначається, що наукове дослідження – це особлива форма процесу пізнання, систематичне цілеспрямоване вивчення об'єктів, в якому використовують засоби і методи науки і яке завершується формулюванням знання про досліджуваний об'єкт [1, с.29]. Погоджуємося з думкою О.Савенкова, що для успішного здійснення дослідницької діяльності необхідне специфічне особистісне утворення – дослідницькі здібності, котрі є результатом взаємодії трьох складових: пошукової активності, дивергентного та конвергентного мислення [2]. Як правило, в науці (особливо такій, як педагогіка, яка вивчає особливий вид практичної діяльності і покликана впливати на неї) дослідник безпосередньо або опосередковано йде від запитів практики. Педагогічні дослідження будуються на базі пошукової активності й спрямовані на вивчення актуальної педагогічної проблеми [2].

Аналіз багаторічного досвіду роботи В.О.Сухомлинського показав, що проблема дослідницької діяльності вчителя – одна з найважливіших у педагогічній спадщині видатного педагога. Він був переконаний, що злиття практичної роботи з науково-дослідною призводить до розуміння та правильного пояснення теоретичної сутності будь-якої педагогічної проблеми – це запорука постійного розумового заглиблення дослідника у суть справи, у конкретні питання навчання і виховання. Вчений вважав, що щоденна праця, яка збагачується теоретичним мисленням, стає джерелом думки, нових відкриттів, з яких народжуються теоретичні узагальнення про закономірності виховання. Василь Олександрович наголошував на значенні не лише глибоких знань своєї справи відповідно до сучасних вимог, а й на потребі бачити педагогічні явища в їх багаторічному розвитку та розуміти цей процес за логічною наступністю [3]. Він писав, що протягом 25 років педагогічний колектив, який він очолював, вивчав духовний розвиток значної кількості 6-10 річних дітей з різних родин, використовуючи для цього різноманітні методи науково-педагогічного дослідження. Результатом багаторічної дослідницької роботи педагога було визначення таких вікових особливостей діяльності молодших школярів, як

- емоційність („Якою б не була діяльність молодшого школяра, він не може ставитися до неї байдуже: вона або захоплює його, або здається нецікавою” [4, с.273];

- любов до гри („У гри немає людей серйозніших, ніж малі діти”) [4, с.273];

- захопленість працею („Дітей цього віку приваблює вже не лише гра. Їх цікавить діяльність, в якій яскраво виражені елементи як продуктивної, так і пізнавальної, дослідницької праці”) [4, с.274];

- нестійкість прагнень, інтересів дітей молодшого шкільного віку, що залежать від тієї діяльності, якою зайнятий на даному етапі колектив („Так, слухаючи оповідання чи переглядаючи кінофільм про героїв, які прославилися на полі битви, дитина хоче бути схожою на них. Та варто змінити обстановку..., як у тієї самої дитини виникає інше бажання...”) [4, с.249];

- багата уява („Ураховуючи такі особливості молодших школярів, як багата уява, любов до гри, ми пропонували їм уявити собі, що вони перебувають в тих чи інших обставинах, і просили розповісти, як вони діятимуть”) [4, с.249] тощо.

Водночас вчений наголошує, що з кожним роком рівень розвитку інтелектуальних емоцій у дітей, що починають навчатися, підвищується. Інтерес до машин і технологічних процесів зростає, тоді як до рослин, тварин та птахів зменшується [4]. Ця тенденція простежується і сьогодні.

Значним успіхом науково-дослідної роботи В.О.Сухомлинського та педагогічного колективу Павлівської школи є відкриття низки закономірностей процесу виховання молодших школярів, серед яких:

1. Чим глибші, благородніші почуття пережили діти в ранньому отроцтві в процесі звичайної, простої праці, тим активніше, свідоміше прагнення до цієї праці в юнацькі роки [4, с.277];

2. Чим глибше враження дитини від безпосереднього сприймання, чим яскравіші образи уяви, створені словами педагога, тим гострішою стає потреба відтворити світ у лініях і фарбах [4, с.279];

3. Взаємодія, усвідомлена, осмислена завдяки творчій трудовій діяльності обох рук, вносить нову якість у роботу думки – людина охоплює думкою ланцюг взаємозв'язаних явищ, бачить їх як єдине ціле [5, с.522].

Аналіз педагогічних праць видатного педагога доводить, що дослідницька діяльність учителів Павлівської школи здійснювалася за трьома напрямками, котрі мають місце і в сучасній початковій школі:

1. Індивідуальна дослідна робота вчителя з метою отримання нового наукового результату, збагачення теоретичних знань, які сприяють удосконаленню процесу виховання, навчання й розвитку дітей і дають змогу вчителю ефективно та якісно вирішувати конкретні навчально-виховні завдання;

2. Колективна дослідницька діяльність (робота над комплексною темою, в основі якої є вивчення особистості учня);

3. Залучення учнів до дослідницької діяльності в процесі вивчення різних шкільних дисциплін.

Василь Сухомлинський зазначав, що *індивідуальна дослідна робота* вчителя має бути спрямована на вивчення індивідуальних особливостей кожної дитини. У порадах учителів, який готується працювати з першим класом, видатний педагог розкриває основні сторони вивчення учня, серед яких здоров'я дитини є визначальним („Без знання здоров'я дитини неможливе правильне виховання. ...залежно від стану здоров'я кожна дитина потребує не тільки індивідуального підходу, але й цілої системи захисних заходів, які б зберігали й зміцнювали здоров'я” [5, с.511]). Варто досліджувати і взаємовідносини в сім'ї, від чого, на думку вченого, залежить фізичне здоров'я, розумові інтереси, духовність дитини. Також необхідно вивчати тип мислення кожної дитини (математичне чи художнє) для того, щоб правильно здійснювати педагогічне керівництво розумовою працею учнів [5, с.512].

Досить цікавими є його поради щодо ведення педагогічного щоденника, який, за переконаннями Василя Олександровича, є джерелом роздумів та творчості. „Щоденник допомагає зосередити думку, спрямувати розумові зусилля на щось одне. Щоденник учити думати” [5, с.530]. Такий щоденник, на думку вченого, має вестися роками для того, щоб була можливість співставляти результати спостережень та визначати сучасні тенденції розвитку молодших школярів. У ньому мають бути дані про пізнавальні інтереси учнів, міцність їх знань, особливості поведінки, інформація про батьків, домашні бібліотеки тощо. Видатний педагог наголошує, що значне місце в щоденнику мають займати записи про важких дітей.

Другий напрям дослідницької роботи, до якої має бути готовий вчитель початкової школи, – це *колективна діяльність*. Не втрачають актуальності думки Василя Олександровича про те, що творчість педагогічного колективу невіддільна від наукового дослідження власної праці та глибокого вивчення дитини [3]. Тобто проблеми дослідження своєї праці і вивчення особистості дитини – обов'язкові елементи творчої діяльності кожного вчителя, вони спільні для колективної творчої дослідницької діяльності вчителів школи. „Свій обов'язок педагогічний колектив убачає в тому, щоб усе, що стосується кожної дитини, – її мислення, її емоції, задатки, здібності, інтереси, нахили, захоплення знали всі педагоги” – писав видатний вчитель у праці „Павлівська середня школа” [3, с.56]. Тому двічі на місяць у Павлівській середній школі проводився психологічний семінар або науково-педагогічна рада, які присвячувалися проблемам розвитку особистості учня. На таких засіданнях виступали вчителі-класні керівники, які аналізували рівень вихованості класу, давали характеристику окремим учням. Про дітей висловлювали свої думки й інші вчителі, які добре знали їх. У підсумку колектив визначав шляхи виховної роботи з учнями та роль кожного вчителя у процесі утвердження кожної дитини як особистості.

Основними компонентами технології організації колективної наукової роботи у Павлівській школі були спільна мета (наприклад, „вивчити роль малювання в духовному житті дітей” [4, с.279]), методи педагогічного дослідження (спостереження за діяльністю дитячих колективів у школі і в дошкільних закладах, за участю дітей в праці та іграх, опитування батьків, аналіз учнівських творів, узагальнення, порівняння, систематизація, експеримент тощо), колективне обговорення результатів роботи, загальні висновки. Надзвичайної уваги в організації колективної дослідницької діяльності вчителів В.О.Сухомлинський надавав особистому прикладу керівника школи як дослідника, що здатний зацікавити інших. Особистий приклад видатного педагога, а ще відвідування його уроків та індивідуальні бесіди про сутність педагогічної праці, надихали вчителів на творчу дослідницьку діяльність. Намагання досягнути таємниці дитячого мислення стало щоденною колективною дослідницькою роботою, що духовно об'єднувала вчителів. Директор разом із учителями початкових класів створили книгу – „Триста сторінок книги природи” – опис 300 уроків. Ця праця дала змогу, крім реалізації своїх творчих задумів, дослідити емоційне

забарвлення слова, що народжується в процесі спостереження дітей за природою; проблему єдності думки і почуття; прийоми мислення на різних етапах навчання тощо [3, с.79].

Василь Олександрович вважав, що індивідуальний підхід до вчителя – один із найголовніших принципів керівництва колективною дослідницькою діяльністю педагогів. Він наголошував, що у процесі індивідуальної роботи з учителями директор має вивчати методи виховання, які застосовує вчитель, і водночас надавати йому практичну допомогу. „Якщо вчитель вдумливо аналізує свою роботу, в нього не може не виникнути інтересу до теоретичного осмислення свого досвіду” [3, с.72]. В результаті після декількох років такої роботи вчителі виступали з доповідями на теоретичному семінарі або на засіданні педагогічної ради. Кожна з таких доповідей була частиною колективної дослідної роботи. В.О.Сухомлинський зазначав, що в їхній школі випускався рукописний збірник „Педагогічна думка”, в якому значна частина вчителів опублікували свої доповіді у вигляді статей.

Предметом особливої уваги у творчій спадщині В.О.Сухомлинського була робота учителів, спрямована на *формування в учнів дослідницьких умінь*. Видатний педагог зауважував, що важливим завданням початкової школи є навчити дитину мислити. А для цього учні мають навчитися користуватися таким методом дослідження, як спостереження, без якого, на думку вченого, оволодівати новими знаннями важко. „Школа спостережливості в молодшому віці – необхідна умова розумового розвитку” [5, с.473]. В.О.Сухомлинський учив учнів бачити в звичайному незвичайне, шукати й відкривати причинно-наслідкові зв'язки, відповідати на запитання „чому”? Основними засобами дослідницької роботи молодших школярів вчений вважав природу та читання. „Активне спостереження – це, по суті, перша діяльність дитини, в процесі якої вона ознайомлюється з навколишнім світом, передусім з природою. У поєднанні з вдумливим читанням спостережливість є міцною основою розвитку розумових здібностей дитини” [6, с.408]. Ще одним важливим завданням початкової школи є розвиток пізнавальних інтересів молодших школярів. В.О.Сухомлинський зазначав, що джерелом дитячого інтересу є потреба дитини відчувати себе дослідником. „Я бачу дуже важливе виховне завдання в тому, щоб повсякчас підтримувати, поглиблювати бажання учня бути відкривачем, реалізовувати це його бажання спеціальними методами роботи” [5, с.480]. Серед таких методів провідне місце займає спостереження, узагальнення, систематизація, порівняння. Окрім того, цікавим є його досвід оформлення кабінетів, в яких він радив створювати для учнів різні куточки („Куточок Думки”, „Куточок Мрії”, „Куточок Важких Справ” тощо), наповнювати їх науково-популярною літературою, залучати учнів до творчої пошукової діяльності, допомоги вчителям у підготовці до навчальних занять. Слід зазначити, що педагогічний колектив, очолюваний Василем Олександровичем, постійно збагачував та вдосконалював матеріальну базу навчального закладу і цим досяг того, що вже з перших днів перебування в школі дитина мала змогу випробувати свої сили і здібності в кабінеті живої природи, в теплицях, у садку, на навчальній ділянці, в лабораторії, на метеорологічній станції та ін. На думку відомого педагога, все це сприяло розвитку кмітливості, винахідливості та дослідницьких умінь [7].

Висновки... Таким чином, вивчення педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського переконливо доводить, що важливою функцією вчителів Павлівської середньої школи окрім навчальної, виховної, розвивальної була дослідницька. Головною метою їх дослідницької діяльності було вивчення дитини та вдосконалення навчально-виховного процесу; основними формами роботи – індивідуальна та колективна; шляхами організації пошукової діяльності – проведення педагогічних досліджень вчителем, керівництво педагогом дослідницькою діяльністю учнів. Результати науково-пошукової роботи фіксувалися у педагогічних щоденниках та публікувалися в збірниках методичних праць.

Вважаємо, що висвітлений досвід Василя Олександровича Сухомлинського може бути використаний у практиці професійної підготовки учителів-дослідників сучасної початкової школи.

Перспективи подальших розвідок... Подальших наукових розвідок потребує дослідження сучасного стану готовності майбутніх учителів початкової ланки освіти до проведення педагогічних досліджень та включення у змістовий компонент підготовки педагогів початкової ланки освіти творчого доробку В.О.Сухомлинського.

Список використаних джерел та літератури:

1. Фіцула М. М. Педагогіка : навч. посіб. для студ. вищ. пед. закл. / М. М. Фіцула. – К. : Видавничий центр „Академія”, 2000. – 544 с.
2. Савенков А. И. Психологические основы исследовательского подхода к обучению : учеб. пособ. / А. И. Савенков. – М. : „Ось – 89”, 2006. – 480 с.
3. Сухомлинський В. О. Павлівська середня школа / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори в п'яти томах. – Т. 4. – К. : Рад. школа, 1976. – С. 7–390.

4. Сухомлинський В. О. Духовний світ школяра / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори в п'яти томах. – Т. 1. – К. : Рад. школа, 1976. – С. 209-396.
5. Сухомлинський В. О. Сто порад учителю / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори в п'яти томах. – Т. 2. – К. : Рад. школа, 1976. – С. 419-656.
6. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори в п'яти томах. – Т. 4. – К. : Рад. школа, 1976. – С. 393-628.
7. Сухомлинський В. О. Людина неповторна / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори в п'яти томах. – Т. 5. – К. : Рад. школа, 1976. – С. 80-96.

Анотація

О.Л.Шквир

Проблема педагогических исследований в творческом наследии В.А.Сухомлинского

В статье рассматриваются научные наработки В.А.Сухомлинского относительно проведения педагогических исследований в начальной школе, определены основные направления его научно-исследовательской работы, раскрыты некоторые компоненты технологии организации коллективной исследовательской деятельности.

Ключевые слова: научное исследование, исследовательская деятельность, педагогическое исследование.

Summary

O.L.Shkvyr

Problem of Pedagogical Researches in Artistic Heritage of V.A.Sukhomlynskyi

Scientific researches of V.A.Sukhomlynskyi as for the conducting of pedagogical researches in primary school are studied in the article; the basic directions of his research activity are determined; some components of the technology of collective research activity organization are revealed.

Key words: researsch, research activity, pedagogical research.

Дата надходження статті:

„10” червня 2011 р.

УДК 37.012+910.1 (045)

І.М.ШОРОБУРА,

доктор педагогічних наук, професор;

Л.В.БЕРНАДСЬКА,

кандидат педагогічних наук

(м.Хмельницький)

Складові педагогічної системи В.О.Сухомлинського

У статті розглядаються складові педагогічної системи В.О.Сухомлинського. Значну увагу В.О.Сухомлинський приділяв педагогічній культурі вчителя. Його творча спадщина для сучасних поколінь учителів є джерелом розвитку та удосконалення професійної педагогічної майстерності.

Ключові слова: школа, педагогічна концепція В.О.Сухомлинського.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Сучасне реформування освіти і науки України потребує вивчення педагогічних поглядів та діяльності відомих культурно-освітніх діячів, просвітителів, педагогів. Спадщина В.О.Сухомлинського для сучасних поколінь учителів – джерело безперервного розвитку та удосконалення професійної психолого-педагогічної майстерності. „Історичний” голос Василя Олександровича демонструє глибину, актуальність та інтенсивність у діапазоні сьогодення не лише у вітчизняній, національній культурі, а й виходять за її рамки. Дана публікація продовжує цикл статей, в яких аналізуються складові педагогічної системи В.О.Сухомлинського.

Аналіз досліджень і публікацій... Значним внеском у вивчення життя і практичної діяльності, різноманітних граней педагогічної системи В.О.Сухомлинського стали праці М.Антонця, Р.Атаяна, М.Базилевича, А.Борисовського, А.Бика, М.Богуславського, Г.Бучківської, М.Вашуленка, Г.Волкова, С.Заволоки, І.Зязюна, О.Сараєвої, О.Савченко, О.Сухомлинської, В.Смаля, М.Ярмаченко та ін.

Формулювання цілей статті... Мета статті – розглянути складові педагогічної системи В.О.Сухомлинського та можливості її використання в практиці сучасної школи.

Виклад основного матеріалу... Педагогічна спадщина В.О.Сухомлинського різнобічна і багатопланова. Сьогодні, на початку третього тисячоліття, опубліковано 65 його творів, 371 видання тиражем близько 15 млн. примірників. Вони перекладені 59-ма мовами народів світу, а найвідоміша книга В.О.Сухомлинського „Серце віддаю дітям” видавалася 55 разів 32-ма мовами.

Уся система діяльності павлівського вчителя перейнята високими принципами гуманізму, глибокою повагою до особистості дитини. Справжній людиноцентризм простежується в працях „Вірте в Людину” (1960), „Людина неповторна” (1962), „Дума про Людину” (1963), „Шлях до серця дитини” (1963), „Виховання особистості в радянській школі” (1965) і, нарешті, „Серце віддаю дітям” (1969).

Всю педагогічну спадщину великого педагога пронизує ідея проектування людини. Метою навчально-виховного процесу В.О.Сухомлинський вважав всебічний розвиток особистості.

Основним положенням у системі поглядів В.О.Сухомлинського є положення про неповторність кожної дитини. „У практиці своєї виховної роботи ми виходимо з того, що людина неповторна...”, – пише Василь Олександрович у праці „Духовний світ школяра” [1, с.284]. „Людська індивідуальність дитини неповторна...”, – повторює він у праці „Розмова з молодим директором” [2, с.449]. Цій темі присвячена стаття „Людина неповторна”, що була надрукована у часопису „Народное образование” у 1961 р. [3, с.85–102]. Положення про неповторність кожної дитини є основним у системі поглядів В.О.Сухомлинського щодо проблеми навчання й виховання.

Його педагогічна концепція спрямована на захист і підтримку дитинства. На думку педагога-новатора, „дитинство – найважливіший період людського життя, не підготовка до майбутнього життя, а справжнє, яскраве, самобутнє, неповторне життя” [4, с.15]. У творах В.О.Сухомлинського знаходимо блискучі, вичерпні, емоційні та яскраві характеристики кожного вікового періоду.

Сухомлинський вважав, що вчитель зобов’язаний уміти дорожити дитячою довірою, бути для нього втіленням добра і справедливості. Без цих якостей не може бути вчителя. „Якщо вчитель став другом для дитини, якщо ця дружба осяяна шляхетним потягом, поривом до чогось світлого, розумного, у серце дитини ніколи не з’явиться зло... Виховання без дружби з дитиною можна порівняти з блуканням у темряві” [5, с.15].

Філософсько-педагогічна сукупність ідей та поглядів на дитину як на найвищу цінність у діяльності всієї системи освіти є основоположною у педагогічній концепції В.О.Сухомлинського. Адже завдяки забезпеченню гуманізації, індивідуалізації та диференціації процесу шкільного навчання праця для дитини повинна бути радісною, бажаною і природовідповідно сприяти її всебічній освіті, вихованню та розвитку.

Педагог-гуманіст навчальну діяльність учнів розглядав як необхідну умову формування духовно багатой особистості. Діяльність має бути активною та творчою, чому повинна сприяти спеціальна організація розумової праці на уроках і в позаурочний час, залучення учнів до творчої пошуково-експериментальної роботи тощо. Василь Олександрович Сухомлинський прагнув, щоб у початковій школі навчання було частиною багатого духовного життя, яке б сприяло розвитку дитини, збагачувало її розум. Він категорично засуджував навчання, що зводиться до тренування пам’яті, зубріння, механічного заучування й одноманітності.

Василь Олександрович підкреслює, що завдання школи не просто передати знання, але „відкрити перед кожним, навіть перед найбільш пересічним, найбільш важким в інтелектуальному розвитку вихованцем ті сфери розвитку його духу, де він може досягти вершини, виявити себе, заявити про своє Я, черпати сили з джерела людського достоїнства, почувати себе не обділеним, а духовно багатим” [6, с.373].

Школа, на думку В.Сухомлинського, покликана готувати нові покоління громадян, передаючи їм соціальні, наукові, моральні, естетичні багатства і цінності, працювати, орієнтуючись на майбутнє. У книзі „Серце віддаю дітям” автор визначає: „одне з найважливіших завдань школи – навчитися користуватися знаннями. Небезпечне перетворення знань у мертвий вантаж виникає саме в молодших класах, коли за своїм характером розумова праця найбільше пов’язана з набуттям нових умінь і навичок. Якщо ці вміння і навички тільки засвоюються і не застосовуються на практиці, навчання поступово виходить за сфери духовного життя дитини, наче відділяється від її інтересів і захоплень”. Саме інтелектуальні цінності й розумову працю Василь Олександрович називає найважливішим інструментом в учительських руках, за допомогою яких твориться людина [4, с.236].

В.О.Сухомлинський постійно ставив за мету визначити, коли, в якому навчальному році, в якій четверті учні мають досягти певного рівня, етапу, сходинки освіти, тобто оволодіти найважливішими вміннями і навичками, які необхідні при вивченні будь-якої шкільної дисципліни, засвоїти правила, висновки, формули, закони. До найважливіших загальнонавчальних умінь, навичок, що ними має оволодіти кожний учень за роки навчання у школі В.О.Сухомлинський відносить: вміння спостерігати явища навколишнього світу; вміння думати, зіставляти, порівнювати, протиставляти, знаходити порозуміння; вміння дивуватися; вміння висловлювати думку про те, що учень бачить, спостерігає, думає, робить; вміння вільно, виразно, свідомо читати; вміння вільно, досить швидко і правильно писати; вміння виділяти логічно закінчені частини у прочитаному, встановлювати взаємозв’язок і взаємозалежність між

ними; уміння знаходити книжку з читання, що цікавить учня; уміння робити попередній логічний аналіз тексту у процесі читання; уміння слухати вчителя і одночасно записувати коротко зміст його розповіді; уміння читати текст і одночасно слухати інструктаж учителя про роботу над текстом, над логічними складовими частинами; уміння писати твір.

Василь Олександрович також наголошував, що у процесі виховання значущу роль відіграють взаємини вчителя й учня. Учителі повинні бути уважними, доброзичливими та зацікавленими. У школі Сухомлинського проходили спільні походи, твори й читання віршів, слухання „музики” лісу, ріки, полів, повітря. Саме через подібні моменти формувалася дорогоцінний досвід спілкування учнів і вчителів.

Для Сухомлинського щира любов до дітей і справжня педагогічна культура є нерозривними поняттями. Для мислячого вчителя учень – мікрокосмос. Пізнаючи учня, вчитель пізнає себе, розкриває сутність людини. Якщо вчитель ставиться до учня з розумінням і любов'ю, то учень прагне заслужити любов і повагу. Такий підхід сприяє утвердженню віри дитини у власні сили. В. Сухомлинський вважав, що діти – це наймудріші філософи і найчутливіші психологи.

На думку В. Сухомлинського вчитель повинен любити власну справу. „Щоб знайти в кожному учневі найсильнішу його сторону, відкрити її ньому золоту жилку, – пише В. О. Сухомлинський у статті „Суспільство і вчитель”, – всі вчителі повинні бути людьми, пристрасно закоханими в свою працю, що вміють запалити вогник такої самої любові у своїх вихованців” [7, с.122]. „З вуст учителя, – пояснює В. О. Сухомлинський в іншій праці, – дитина часто чує моральні повчання і настанови. Все це набуває авторитету а очах дитини лише остільки, оскільки вона, дитина, бачить у своєму вчителеві людину, одухотворену своєю працею, закохану в свою працю [8, с.362].

Лише вчитель високої кваліфікації повинен працювати в школі. „Чим більше знає вчитель, – пише В. О. Сухомлинський у праці „Павлівська середня школа”, – чим частіше й успішніше відкриває він перед учнями горизонт науки, тим більшу допитливість і жадобу до знань виявляють учні...” [8, с.56].

„Вирішальне значення має те, – пише В. О. Сухомлинський у праці „Народження громадянина”, – яких людей побачить у нас підліток. Ми мусимо бути для підлітків зразком багатства духовного життя; лише за цієї умови ми маємо моральне право виховувати” [9, с.383]. Тому високі моральні якості для педагога – це вимога.

І обов'язково – творчий підхід вчителя до навчання й виховання. „Без вдумливого, індивідуального, творчого підходу до кожної людини розв'язати це завдання неможливо, – пише В. О. Сухомлинський у статті „Народний учитель”. – У цій справі найстрашніше – формалізм, надія на якісь універсальні форми і методи виховання. Є чудові методи виховання, але якщо в будь-який із них повірити як у всесильний, єдиний, як у панацею від усіх лих, – найкраща справа може перетворитися в свою протилежність” [10, с.261].

Обґрунтовуючи сутність педагогічної професії як творчого процесу, В. О. Сухомлинський неодноразово підкреслював, що у своїй основі педагогічна праця – це творчість, наближена до наукового дослідження. Проте педагогічна творчість неможлива без праці душі вчителя. Тому однією з найголовніших вимог до вчителя, на думку В. О. Сухомлинського, є здатність поєднувати щирість і мудрість. Він вказував на особливу роль умінь учителя щодо професійного самопізнання і самовиховання.

В. О. Сухомлинський дослідив професію вчителя, її особливості, обґрунтував концепцію формування гуманістичної спрямованості особистості вчителя і сформулював умови його ефективної роботи. Основними з них є професійно-педагогічна спрямованість, теоретична підготовленість, загальна культура, усвідомлення важливості самоосвіти й систематичність, логічна послідовність, науковість у її здійсненні. Надзвичайно важливе значення в професійному становленні вчителя мають його ідейно-політичні й моральні якості, любов до дітей, терпимість і наполегливість, вимогливість і педагогічний такт.

Василь Олександрович закликає не забувати, що учень – це не механізм для постійного запам'ятовування й відтворення суми найрізноманітніших знань. Адже їх треба не лише запам'ятати, зберегти у пам'яті і, одержавши оцінку, полегшено звільнитися від них та знову готуватись одержувати все нові й нові порції знань.

Особливу увагу В. О. Сухомлинський приділяв педагогічній культурі вчителя. Він наголошував, що педагогічна культура – це жива, творча педагогіка повсякденної творчої праці, та педагогіка, в якій теоретичні закономірності процесу впливу на духовний світ вихованця ніби зливаються з особистістю вчителя. „Педагогічна культура – це, образно кажучи, техніка і технологія взаємодії майстра і об'єкта його праці... Багатогранність, різноманітність, відточеність, зразковий стан інструментів нашої творчості, уміння володіти ними так само тонко, як прекрасний музикант володіє скрипкою, – все це і є педагогічною культурою”. Педагогічна культура – це певний ступінь опанування вчителем соціокультурного досвіду людства, глибоке

знання методології науки й уміння використовувати її досягнення на практиці в різноманітних інноваційних формах, знання психології. На думку В.О. Сухомлинського, педагог має бути для свого вихованця найвищим авторитетом, поки пізнаватиме в ньому Людину, поки це пізнання супроводжуватиметься почуттям поваги, благоговіння перед тим людським багатством, у якому зливаються мудрість і людяність.

Метою управлінської діяльності Василя Олександровича було створення вчительського колективу і загалом школи високої педагогічної культури. Саме він увів поняття „педагогічна культура” вчителя в теорію виховання й намагався розкрити зміст і структуру цього поняття.

Питання професійної майстерності вчителя В.О.Сухомлинський розглядає у своїх працях „Павлиська середня школа”, „Серце віддаю дітям”, „Як виховати справжню людину”, „Сто порад учителям”, „Розмова з молодим директором школи” і в дисертаційному дослідженні „Директор школи – керівник навчально-виховної роботи”, що є скарбницею ідей про педагогічну майстерність учителя. В книзі „Розмова з молодим директором школи” є окремий параграф „Педагогічна культура вчителя”, в якому В.О.Сухомлинський обґрунтовує складові педагогічної культури. У книзі „Павлиська середня школа” вражають діловитість, конкретність і перевіреність будь-якої з рекомендацій, що їх дає педагог-гуманіст. Видатний педагог висвітлює досвід роботи Павлиської середньої школи й дає практичні поради вчителям з різних питань навчально-виховної роботи в монографії „Сто порад учителям”. Ця книга, є результатом зустрічей і бесід з учителями-початківцями.

На сторінках періодичних педагогічних видань часто звучали думки видатного педагога (статті „Краща вчителька”, 1948; „Майстерність”, 1949; „Майбутні вчителі”, 1950; „Моральне обличчя вчителя”, 1954; „Високе покликання педагога”, 1955 та ін. в газеті „Кіровоградська правда”).

В.О.Сухомлинський вважає, що важливими для педагога є глибока віра в можливість успішного виховання дітей; гармонія серця і розуму; чуйність, сердечна турбота про людину; розуміння світу дитинства; вміння „пізнавати серцем”, „проникати в душу дитини”, „володіти собою, тримати себе в руках”, „стримувати збудження й роздратування”, „володіти ситуаціями”, „створювати життєрадісні мелодії в музиці дитинства”. Десятки, сотні ниток, що духовно зв’язують вчителя і того хто вчиться, – це ті стежини, що ведуть до людського серця, ця найважливіша умова дружби, товариства вчителя й учнів. Вчителя й учнів повинна поєднувати духовна спільність, при якій забувається, що педагог – керівник і наставник. Виховання без дружби з дитиною, без духовної спільності з ним можна порівняти з блуканням у потемках. „Інтерес підтримується успіхом, до успіху веде інтерес. А без успіху, без радісного переживання перемоги над труднощами немає інтересу, немає розвитку здібностей, немає навчання, немає знання” [5, С.70].

Висновки... Педагогічна спадщина В.О.Сухомлинського грандіозна за обсягом і багатством гуманістичного змісту. Його творчість з кожним роком залучає все більше світової наукової і педагогічної громадськості. Вона збагатила педагогічну науку новаторськими ідеями і положеннями, внесла вклад у теорію і практику навчання і виховання, створила значний етап у розвитку вітчизняної педагогічної думки. Спадщина Василя Олександровича Сухомлинського – джерело, що поглиблює наше розуміння його педагогічних ідей, роздумів, почуттів.

Список використаних джерел та літератури:

1. Сухомлинський В. О. Духовний світ школяра / В.О. Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1976. – Т. 1. – С. 209–400.
2. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1977. – Т. 4. – С. 393–625.
3. Сухомлинський В. О. Людина неповторна / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1980. – Т. 5. – С. 85–102.
4. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1976. – Т. 3. – С. 7–279.
5. Сухомлинский В. А. О воспитании / В. А. Сухомлинский ; сост. и авт. вступит. очерков С. Соловейчик. – М. : Из-во полит. литературы, 1975. – 272 с.
6. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості / В. О. Сухомлинський // Історія педагогіки в Росії. – М., 1999. – С. 373.
7. Сухомлинський В. О. Суспільство і вчитель / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1980. – Т. 5. – С. 115–129.
8. Сухомлинський В. О. Павлиська середня школа / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1977. – Т. 4. – С. 7–390.
9. Сухомлинський В. О. Народження громадянина / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1977. – Т. 3. – С. 283–582.
10. Сухомлинський В. О. Народний учитель / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1980. – Т. 5. – С. 252–269.

Анотація

И.М.Шоробура, Л.В.Бернадская

Составные педагогической системы В.А.Сухомлинского

В статье рассматриваются составные педагогической системы В.А.Сухомлинского. Особенное внимание В.А.Сухомлинский уделял педагогической культуре учителя. Творческое наследие В.А.Сухомлинского для современного поколения учителей является источником развития и повышения профессионального педагогического мастерства.

Ключевые слова: школа, педагогическая система В.А.Сухомлинского.

Summary

I.M.Shorobura, L.V.Bernads'ka

Components of V.O.Sukhomlyns'kyi Pedagogical System

Components of V.O.Sukhomlyns'kyi pedagogical system are considered in the article. V.O.Sukhomlyns'kyi paid considerable attention to the pedagogical standards of a teacher. His creative heritage is the source of development and improvement of pedagogical skills for the modern teachers generation.

Key words: school, hedagogical conception of V.O.Sukhomlyns'kyi.

Дата надходження статті:

„12” серпня 2011 р.

УДК 37.018.2

В.Ю.ЩЕРБИНА,
аспірант
(м.Херсон)

Дошкільне виховання дітей у сім'ї в спадщині В.Сухомлинського

У статті на основі педагогічної спадщини В.Сухомлинського досліджено родинновиховний концепт підготовки дитини до школи. Розкрито суть принципу опори на позитивні взаємостосунки у сім'ї, проаналізовано роль батька та матері у процесі соціалізації дошкільняти, вивчено основні засоби виховного впливу на дитину дошкільньому віці.

Ключові слова: родинновиховний концепт, сімейне виховання, дошкільний вік, батьки, родинне життя.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Педагогічна спадщина великого Учителя В.Сухомлинського – це невичерпне джерело народної мудрості, досвід взаємодії школи і сім'ї у надважкому і надважливому процесі – вихованні дитини. У доробку педагога можна віднайти відповіді на питання, що цікавлять батьків та вчителів; зрозуміти поведінку дитини у різних ситуаціях; вивчити методику виховання в особливий для кожної людини період – вік дошкільного дитинства, коли сім'я відіграє провідну роль у психологічному, моральному, естетичному, розумовому, фізичному становленні дитини.

В.Сухомлинський не міг залишитися осторонь цього дуже важливого і цікавого періоду людського життя. Він був переконаний, що в свідомості людини закарбовуються спогади дитинства, назавжди зберігаються відчуті в дитинстві яскраві картини та образи.

Аналіз досліджень і публікацій... Питанню дошкільного виховання дітей, висвітленню різних аспектів взаємодії школи і сім'ї на основі педагогічної концепції В.Сухомлинського приділяли свою увагу чимало сучасних педагогів та істориків педагогіки. Серед них називаємо А.Богуш, що визначила такі педагогічні концепти: дитиноцентризм, природодоцільний, лінгводидактичний та родинновиховний концепти у спадщині В.Сухомлинського [1, с.5]. Крім неї, особливості виховання дітей-дошкільників досліджували Н.Рогальська, Н.Гарань, Т.Кочубей та багато інших.

Формулювання цілей статті... Метою даної наукової розвідки ми спробуємо дослідити один із концептів дошкільного вихованні дитини, а саме – родинно виховний – на основі педагогічної спадщини В.Сухомлинського.

Виклад основного матеріалу... Згадуючи своє власне дитинство, педагог писав: „Когда я припоминаю свое детство, в памяти моей всплывает то солнечное утро с дремучими вербами над тихим прудом, то тревожный шелест тополей над грозой, то куст калины с красными гроздьями, горящими на желтом лугу, то горячий летний день в поле” [2, с. 38]. І все це на фоні дорогого материнського обличчя: „... тревожные и задумчивые глаза матери сопровождают все мои воспоминания о том, что окружало меня в годы детства” [2, с.38-39].

Мати і батько – саме ті люди, які роблять дитину щасливою, без яких дитинство було б не періодом пізнання світу, відносин між навколишніми, смислу і сенсу існування, чарівності реальності, а періодом страждань та мук. Саме сім'я – те джерело, з якого дитина черпає сили для

свого життя, натхнення для уявлення. Саме в родині основи розумового виховання дають змогу зрозуміти всю складність існування. У сім'ї народжується, виростає любов до батька і матері, яка згодом обов'язково переростає у любов до ближніх, до оточення, до країни, до всіх людей загалом; пошана до всього рідного, захоплення прекрасним, гордість за свій народ.

Але як виховати дитину, яка б мала всі вищеперераховані якості? На це питання ми знаходимо відповідь у „Батьківській педагогіці” В.Сухомлинського. Педагог відповідає на питання, що ставлять собі батьки, що хочуть виховати свою маленьку дитину, підготувати її до школи незалежно від часу, місця, країни.

Виховання дітей – це віддавання духовних сил. Людину ми творимо любов'ю – любов'ю батька до матері і матері до батька, любов'ю матері і батька до людей, глибокою вірою в красу і гідність людини. Чудові діти виростають у тих сім'ях, де батько і мати по-справжньому люблять одне до одного і водночас люблять і поважають людей. „Я відразу бачу дитину, в якій батьки глибоко, сердечно, красиво, віддано люблять одне одного. У цієї дитини – мир і спокій в душі, глибоке душевне здоров'я, щиросердна віра в добро, віра в красу людську, віра в слово вихователя” [3, с.413]. Вплив сім'ї на дитину настільки великий, що людина відчуває, несе в собі протягом усього життя. Починає дитина пізнавати світ людини з батька і матері, далі учитель разом з батьком і матір'ю веде її по першій стежці життя.

У своїй школі В.Сухомлинський створив культ Матері, дух високого ставлення до жінки. Мати – це джерело людського життя і краси, найсвятіше і найпрекрасніше у житті людини: „Мать не только носит ребенка под сердцем, – писав В.Сухомлинський, – она дает ему жизнь, недосыпает ночей, чтобы дитя было здоровым, жизнерадостным, счастливым. Мать – это самый важный животворный корень, который дает человеку силу, мудрость, нравственное богатство” [2, с. 79].

Значну роль В.Сухомлинський відводив батькові. Його роль визначалася єдиним словом – відповідальність. Справжній батько – особистість сильна, яскраво виражена, людина мужня і мудра. Мужність чоловіка, батька, на думку В.Сухомлинського, полягає в умінні захищати і оберігати жінку і дітей [6, с.438]. Могутня духовна сила виховання закладена в тому, що діти вчаться дивитися на світ очима батька, вчаться у батька поважати, шанувати матір, бабусю, жінку. „Батько прийшов з роботи – і перше, про що він запитує – як здоров'я його бабусі, матері і жінки” [6, с.438].

Сім'я, в основі якої єднання „батько-мати-дитина”, приречена на успіх. У ній на основі любові, взаємоповаги дитина ввійде в шкільне життя підготовленою. Педагог був переконаний, що дуже важливо не втратити золоті роки дитинства, адже саме в цей період „... ребенок не только утешается радостями, созданными для него родителями, но и сам создает радости для отца и матери” [2, с.80].

Мистецтво виховання в сім'ях полягає в тому, що моральне багатство твориться взаємовідносинами, де тісно переплітаються добро і любов з суворим обов'язком і працею, з особистим прикладом. „Поважайте, діти, матір і батька, дорожте ними, бережіть їх; вони дали вам життя, вони творять для вас радість і щастя – цю думку ми внушаємо дітям, розповідаючи про їм про працю і тривоги матерів і батьків, про безсонні ночі біля дитячого ліжка” [2, с.79].

Визначений у спадщині В.Сухомлинського дослідницею А.Богуш принцип опори на позитивні взаємостосунки у сім'ї є одним з провідних у процесі становлення кожної дитини. Навчання готовності до мудрої батьківської любові, що є основою сімейного виховання дошкільнят, на тверде переконання В.Сухомлинського, полягає у тому, аби батьки і матері певною мірою розкрили перед своїми дітьми джерела їх радісного життя. Взаємоповага в родині базується на знанні того, що є добро, благо для дітей, яка його суть, його походження: „Добро и благо, созданное для ребенка, он будет воспринимать как нечто само собой разумеющееся, пока сам не поймет великую человеческую радость – радость творения добра для других людей” [2, с.89].

У процесі сімейного виховання у дитини формуються основні цінності, якими вона має дорожити, – любов до батьків, рідних, взаємоповага, бажання прийти на допомогу у будь-яку хвилину. Діти вчаться цінувати бажання і прагнення батьків. Любов дітей до матерів і батьків – це радість затрати духовних сил в ім'я того, щоб принести щастя улюбленій людині.

Розробивши систему підготовки дітей до школи, В.Сухомлинський важливе місце у ній відводив саме взаємостосункам у родині. Педагог у „Школі радості під блакитним небом” намагався віднайти якнайбільше інформації про дитину, про її батьків, про стосунки між ними, адже „...дитина – дзеркало морального життя батьків” [4, с.28]. Учителі прагнули зрозуміти, чим живе дитина, як вона мислить, що відчуває, як сприймає дійсність: „Виховувати – це насамперед знати дитину, а щоб знати – треба постійно бачити, вивчати, без знання дитини, без глибокого розуміння всієї складності явищ, які відбуваються в її душі, виховання стає сліпим і тому беззмистовним” [5, с.204]. Залучаючи батьків до занять у „Школі радості”, В.Сухомлинський не

лише озброював їх знаннями з педагогіки та психології, а й прагнув до того, щоб вони краще розуміли свою дитину.

Найкращим джерелом народної мудрості В.Сухомлинський вважав казку. Саме вона сприяє розвитку уяви, моральному, розумовому, естетичному становленню дитини. Почута з вуст батьків казка має найвищу силу.

В.Сухомлинський вважав, що наші батьки через казку, слово передають нащадкам свої заповіді, любов до рідної землі. На думку педагога, казка – це „благодатне джерело виховання любові до Батьківщини, яке нічим не можна замінити”, „творіння народу”, „духовні багатства народної культури, пізнаючи які, дитина пізнає серцем життя народу”, „активна естетична творчість, що захоплює всі сфери духовного життя дитини – її розум, почуття, уяву, волю [4, с.177, 178, 184]. В.Сухомлинський, аналізуючи організаційні та змістові засади Кімнати казки, зауважив, що серед казок різних народів пріоритетними для нас мають бути українські народні казки. Тут, у Кімнаті казки, вперше інсценізувалася українська народна казка про Рукавичку. Створені у Павлівській школі Кімната казки, ляльковий театр і драматичний гурток, як і багато інших оригінальних заходів, сприяли відтворенню, збереженню і передачі українських традицій, тому вони варті впровадження в сучасній школі.

Обґрунтування педагогом ідеї про неперевершене значення народної казки у вихованні дитини сягає у його власне дитинство – незабутні враження від казок бабусі Марії. Особливо запам'яталася казка про Працьовитого і Ледачого, в якій возвеличувалася людська праця [3, с.518]. Ефективним методом усебічного розвитку дитини було колективне складання казок, що практикувалося вчителем. „Творення казки – найщасливіші хвилини мого духовного спілкування з дітьми, а для них – незрівнянна радість мислення” [3, с.510]. В.Сухомлинський вважав, що без казки неможливо уявити інтелектуальних взаємин між дітьми: без захоплення казкою немає колективного переживання; без творення казки дитині недоступні радість, одухотворення думкою. „Казка – це колиска думки, зумійте поставити виховання дитини так, щоб вона на все життя зберегла хвилюючі спогади про цю колиску” [3, с.520].

Пізнання світу дитиною – процес, який батьки не мають права пропустити. Не задовольнивши пізнавальної активності дошкільнят, вони загальмують у ній розвиток спостережливості, уваги, пам'яті, мислення. Окрім того, що батькам заборонено пропускати цей процес, вони ще повинні своєчасно впливати на розвиток їх розумових здібностей, контролювати цей його: „Коли дитина опиняється віч-на-віч з синіми сутінками, із струмком, що пурхає у балці, з метеликом, що пурхає над квіткою, внутрішній духовний світ маленької людини відкривається перед вами тоді, коли ця людина напружує розумові зусилля...” [5, с.204].

Висновки... Підготовка дитини до школи – досить складний і клопіткий етап в її житті. Розвиток здібностей, пізнавальної активності, розумових якостей, фізичного стану, морального вигляду – все це мають контролювати батьки – саме завдяки їм, завдяки любові до дитини, вона матиме змогу з широко розплющеними очима вступити у світ школи.

Поради В.Сухомлинського, що стосуються загальнолюдських цінностей, залишатимуться актуальними доти, доки існуватиме сім'я, школа, батьки і діти. З педагогічного доробку педагога ще довго черпатимуть знання та мудрість наступні покоління.

Список використаних джерел та літератури:

1. Богуш А. М. Трансформація педагогічної парадигми В. О. Сухомлинського в методиці виховання дітей дошкільного віку / А. М. Богуш // Вісник Черкаського університету. Серія Пед. науки. Ч.ІІ. / Черкаський національний університет імені Б. Хмельницького. – Черкаси, 2010, С. 5–8.
2. Сухомлинський В. О. Родина в серці / В. О. Сухомлинський. – М. : Молодая гвардия, 1978. – 175 с.
3. Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу / В. О. Сухомлинський / Вибрані твори : в 5-ти т. – К. : Рад.школа, 1976 – Т. 1. – 1976. – 656 с.
4. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський / Вибрані твори : в 5-ти т. – К. : Рад. школа, 1976 – Т. 3. – 1976. – С. 9–279.
4. Сухомлинський В. О. На нашій совісті – людина / В. О. Сухомлинський / Вибрані твори : в 5-ти т. – К. : Рад. школа, 1976 – Т. 5. – 1976. – С. 203–217.
5. Сухомлинський В. О. Моральні цінності сім'ї / В. О. Сухомлинський / Вибрані твори : в 5-ти т. – К. : Рад.школа, 1976 – Т. 5. – 1976. – С. 436–440.

Анотація

В.Ю.Щербина

Дошкольное воспитание детей в семье в наследии В.Сухомлинского

В статье исследован семейно воспитательный концепт в подготовке ребенка к школе, исходя из педагогического наследия В.Сухомлинского. Раскрыто суть принципа опоры на позитивные взаимоотношения в семье, сделан анализ роли отца и матери в процессе социализации дошкольника, изучены основные средства воспитательного влияния на ребенка в дошкольном возрасте.

Ключевые слова: *семейновоспитательный концепт, семейное воспитание, дошкольный возраст, родители, семейная жизнь.*

Summary
V.Yu.Shcherbina

Pre-School Education of Children in the Family in V.O.Sukhomlyns'kyi's Heritage

Family educational conception in preparation of a child to school on the basis of V.O.Sukhomlyns'kyi's pedagogical heritage has been studied in the article. The essence of the principle of support to the positive relations in the family has been revealed. The analysis of the role of a father and a mother in the process of socialization of a child of pre-school age is done. Basic means of educational influence to the child in pre-school age have been studied.

Key words: family educational conception, family education, pre-school age, parents, family life.

Дата надходження статті:

„2” вересня 2011 р.

УДК 378.14

С.І.ЯКИМЕНКО,

доктор наук у галузі освіти, професор
(м.Миколаїв)

Досвід минулого – реалії сьогодення

В статті автор розкриває питання інтегрованої технології в дошкільному навчальному закладі та середній загальноосвітній школі I ступеня.

Ключові слова: дитинство, дитина, технологія, інтеграція, виховання.

Все частіше і частіше ми чуємо слова: діти врятовують людство. Цей мотив вічний. Дитина – це міра всіх речей, прототип добра і краси. Тому знамените „краса врятує світ” звучить, як діти врятовують світ.

Діти – наше майбутнє, наші потенційні можливості і наші людські ідеали у майбутньому. Що ж таке дитинство? Який шлях дитини до гармонії?

„Дитинство – найважливіший період людського життя, не підготовка до майбутнього життя, а справжнє, яскраве, самобутнє, неповторне життя. І від того, як пройшло дитинство, хто вів дитину за руку в дитячі роки, що увійшло до його розуму і серця з навколишнього світу, – від цього у вирішальній мірі залежить, якою людиною стане сьогоднішній малюк” (В.О.Сухомлинський).

Дитинство – особливий психічний стан, говорять філософи. Це людський стан повний неприборканої енергії, наповненої грою фізичних і інтелектуальних сил. А енергія ця особлива – енергія зростання, енергія нездоланності.

Дитина живе, а не виховується. Чим яскравіше її життя, тим більше позитивних емоцій, тим повноцінніше і здоровіше виховання.

Взагалі-то дитина сама творить своє виховання. Але допомогти їй ставити перед собою задачі і надзадачі покликані дорослі люди, наставники, старші товариші, батьки, педагоги.

Мета. Важливо, щоб кожна дитина шкільного віку складала свій план життя, в якому неодмінно були б елементи загального і професійного розвитку, заняття спортом, працею, мистецтвом. І неодмінно – надзадача. Неодмінне випробування: що я можу? На що я здатний?

Один мудрець якось сказав: „Чого там мудрити з вихованням. Все дуже просто – наповнюйте душу дитини прекрасним – і вона буде вихованою”.

Тут не можна не погодитися з самим принципом – виховувати на прекрасному, на високому. Дитина не може розвиватися без фантазії, без мрії, без трепетної ніжності, які закладені в художній творчості.

„Дитина, за своєю природою допитливий дослідник, відкривач світу. Так нехай перед ним відкривається чудовий світ в живих фарбах, яскравих і трепетних звуках, в казці і грі у власній творчості, у красі, що надихає його серце, у прагненні робити добро людям. Населяючи навколишній світ фантастичними образами, створюючи ці образи, діти відкривають не лише красу, але і істину”. (В.О.Сухомлинський).

Наше майбутнє ближче до нас, ніж ми думаємо. Воно сміється, плаче, ставить питання, примушує шукати відповіді на ці питання – це майбутнє – наші діти. Кожне цивілізоване суспільство замислюється про своє майбутнє.

Яким воно буде? Чи збережуться традиції? Чи оберігатимуться пам'ятники архітектури, природи? Чи продовжиться передача з покоління в покоління того, що століттями накопичено до нас? Цим містком завжди була і залишається – ШКОЛА.

Наша масова школа трохи нагадує великого слона, що топчеться на розвилці дороги, – який підганяється, умовляється, штовхається ентузіастами на одну зі стежок. Але чого ж хочуть ентузіасти, які у них пропозиції щодо школи?

Одні вважають, що треба негайно розібратися із змістом освіти, з тим інформаційно-знанневим потоком, який і є уламок культури, що передається з покоління в покоління. В основі роздумів цієї частини суспільства лежать ідеї гуманізації, інтеграції, стандартизації. Планка освіти тягнеться то вгору, доводячи, що без знання всіх формул на світі щасливо не прожити, то опускається різко вниз, створюючи стандарт – мінімум.

Прихильники другої версії вважають зміст освіти не головним. В основі знаходиться диференційований і індивідуальний підхід, розробка технологій.

Ідеї третьої групи суспільства бачать школу тільки в рамках зміни масових способів навчальної роботи.

Сьогодні освіта розглядається як базова загальнокультурна цінність, яка ґрунтується на розвитку і саморозвитку „Я” людини, тобто освітня ідея може бути сформульована в такий спосіб: розвиток індивідуальних можливостей дитини в різних аспектах людського буття, становлення основ внутрішньої свободи і самостійності дитини у відносинах з оточуючими людьми і середовищем.

Таке сприйняття дитинства вимагає якісного переосмислення організації такого змісту навчально-виховного процесу в початковій школі, який максимально забезпечує розвиток молодшого школяра, тобто створення розвивального освітнього середовища. Сучасний освітній процес неможливий без інноваційного оновлення, залучення нових технологій, апробації і адаптації до сучасних вимог нового змісту. Змінилося і соціальне замовлення - одержала „офіційне” визнання задача розвитку дитини як основного результату і основної цінності освітніх впливів. Тому останнім часом школи активно проявляють інтерес до інноваційних технологій як однієї з умов модернізації загальноосвітньої школи. Основним завданням загальноосвітньої школи є становлення в учнів цілісного наукового світогляду, загальнонаукової, загальнокультурної, технологічної, комунікативної і соціальної компетентності на основі засвоєння систем знань про природу, людину, суспільство, культуру, виробництво, оволодіння засобами практичної і пізнавальної діяльності.

Майбутнє процвітання суспільства неминуче пов'язане з ґрунтовним мисленням. Всім нам доводиться роздумувати в повсякденному житті, але запити, що зростають, і можливості сучасного світу жадають від людства все більш досконалих розумових здібностей. У бізнесі і професійній сфері вміння мислити і знаходити нестандартні рішення ситуацій – просто необхідні, щоб вижити, досягти успіху і подолати жорстку конкуренцію.

Інтелект – це всього лише потенціал, а вміння мислити – здатність його реалізовувати. На практичному досвіді я переконалася, що далеко не завжди в наших школах навчають мислити. В кращому випадку у дитини прагнуть виробити обмежений набір розумових навичок, необхідних для відбору і аналізу інформації. Формування світогляду молодшого шкільного віку є найактуальнішим завданням педагогіки, метою якого є виховання громадянина України з високорозвиненими етичними, естетичними й духовними людськими цінностями.

У кожній людини є своя співуча пір'їнка

На мою думку, моя "співуча пір'їнка" це не дала про себе знати. Але вона скоро з'явиться, я впевнений, тому що у кожній людини є своя особливість, хист, талант. В ранньому віці може виявитися хист до малювання, співів тощо. Щоб знайти свою "співучу пір'їнку", треба цікавитися різними речами, світом, тоді стане зрозумілим, у чому моя "співуча пір'їнка". Бути добрим другом, старанним учнем, гарною людиною – це думаю, є „співуча пір'їнка”.

Жебко О.

У кожній людини є своя співуча пір'їнка. Це талант. Тільки треба його помітити та розвивати. Я гадаю, що маю талант до співу та танцю. Щоб його розвивати, я ходжу на гурток співів, танців. Я хочу, щоб всі люди знайшли в собі свою співучу пір'їнку.

Скуповська К.

Кожна людина повинна мати свою мрію – співучу пір'їнку. Для мене пір'їнкою став улюблений вид спорту - художня гімнастика. Я бажаю, щоб кожна дитина у своєму серці мала свою "співучу пір'їнку" та розвивала її.

Свечиєська А.

Саме інтеграція змісту початкової освіти створює передумови для широкого застосування нових методів та технологій викладання навчальних предметів. Одним із варіантів таких освітньо-виховних технологій, в яких поєднується спільна творчість педагогічної науки і практики є наша авторська "Інтегрована особистісно-орієнтована технологія в дошкільному навчальному закладі та середній загальноосвітній школі I ступеня".

Головною особливістю інтегрованої особистісно-орієнтованої технології є технологічне конструювання змісту початкової освіти в напрямках гуманізації, діалектизації та інтеграції з метою формування цілісності знань молодшого школяра про навколишній світ та людину.

Для інтегрованої особистісно-орієнтованої технології характерна пропедевтика знань з багатьох галузей наук – географії, включаючи краєзнавство, біологію, фізику, астрономію, техніку, хімію, історію, екологію. В цілому інтегрований зміст навчального матеріалу вирішує низку дуже важливих педагогічних завдань – реалізує раннє формування багатьох природничонаукових понять, дає уявлення про картину світу в цілому і місця людини в ньому, забезпечує підготовку до подальшого вивчення природничих предметів і, більш того, пробуджує інтерес до їх вивчення.

На наш погляд, авторська технологія – це система якісно нових знань, яка забезпечена принципово новою побудовою навчальної діяльності, яка не має нічого спільного з натаскуванням і зазубрюванням. Мені здається, що саме ця технологія здатна забезпечити всі потреби масової педагогічної практики. В рамках інтегрованого навчання цікаво працювати і вчителю і, перш за все, навчатись учневі. Дитина не просто отримує інформацію, хоча інформованість дуже важлива, формує вміння і навички, але і (а це напевно головне) – розвивається, самостійно пізнає і навчається нешаблонно мислити, приймати рішення в нестандартних життєвих ситуаціях. Природно при цьому не знімається питання засвоєння знань, але в даному випадку – це засіб досягнення основної мети – розвитку дитини, формування її життєвої компетентності.

В умовах існуючої класно-урочної системи технологія найлегше вписується в навчальний процес; вона не зачіпає зміст навчання, який визначений освітнім стандартом і державними програмами базового рівня. Разом з тим вона передбачає формування *нової позиції учня*:

- його орієнтацію на особисте сприйняття навколишнього світу: "Я" – не сторонній спостерігач, а зацікавлений дослідник;
- особисту відповідальність за результати своєї діяльності для інших людей і для природи;
- його причетність: цього досягли люди, значить, це доступно і мені;
- глобальне сприйняття: це потрібно всім, значить, і мені;
- орієнтацію на консенсус: визнання за іншими права мати свою точку зору;

Я вважаю, що якби всі українці були як одна сім'я, то вони б не робили поганих вчинків, любили свою Батьківщину. Кожному з нас слід бути добрим і чуйним, щоб уміти прощати і співчувати.

Висиленко Валерій

Якщо всі люди на Україні житимуть як одна сім'я, то ніколи не буде війни, сварок. Всі будуть жити "душа в душу", як брати й сестри. Кожна людина буде багата, але не грошима, а щирим серцем та душею. Всі будуть, радіти, що народилися в цій країні. Ось що було б, якби : всі люди жили як одна сім'я!

Баркіна Олександра

Нової позиції вчителя: вчитель не є пасивним транслятором навчального змісту програми початкової освіти, а представляє творчу особистість, яку відрізняють: ерудиція, любов до дитини, психологічна компетентність, розкутість, гуманістичне мислення. Завдання вчителя, на нашу думку – допомогти увійти дитині в світ не відвідувачем, що потребує пояснень екскурсовода і постійного супроводу, а повноправним жителем – творцем і діячем.

Хуторський пише: "Шлях дитини схожий на шлях квітки, що живиться цілющими соками рідної землі і, що розпускається назустріч світлоносним сонячним променям".

Висновки... До цього хочеться додати – ріст квітки немає потреби направляти і організувати, в природних умовах вона буде рости, скільки їй визначено. Вважаю, що педагогу необхідно передбачити і забезпечити ті умови, в яких найповніше реалізується внутрішній потенціал учня в навчальній діяльності. Створити бадьюру, світлу і творчу обстановку в силах будь-якого педагога, і цього можна досягти.

Список використаних джерел та літератури:

1. Якименко С. І. Емоційно-інтегрований простір, що окриляє дитину / Якименко С. І. // Психолого-педагогічні умови організації розвивального середовища в закладах освіти : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (6-7 трав. 2010 р.). – Херсон, 2010 – С. 353–355.
2. Якименко С. І. Інтеграційні процеси в сучасній початковій школі / С. І. Якименко // Удосконалення професійної компетентності спеціалістів дошкільних навчальних закладів та початкової школи і інформаційному просторі післядипломної освіти : матеріали всеукр. наук.-метод. Конф. (м.Херсон, 29-30 верес. 2009 р.) / за заг.ред. І. В. Воронюк. – Херсон, 2010. – С. 102-106.
3. Якименко С. І. Впровадження авторської інтегровано особистісно-орієнтованої технології в практику ДНЗ (з досвіду роботи) / С. І. Якименко // Дошкільне дитинство: інноваційний досвід освіти, проблеми, традиції : всеукр. наук.-практ. конф. (30-31 трав. 2008 р.). – Переяслав-Хмельницький.

4. Якименко С. І. Впровадження інтегрованої технології в освітній процес школи I ст. / С. І. Якименко // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки. – Миколаїв, 2005. – Вип. 10, т. 2. – С. 113–118.

Анотація

С.І.Якименко

Опыт прошлого – реалии настоящего

В статье автор раскрывает вопросы интегрированной технологии на уроках химии и средней общеобразовательной школе I степени.

Ключевые слова: детство, ребенок, технология, интеграция, воспитание.

Summary

S.I.Yakimenko

The Experience of the Past – Today's Realities

The author of the article reveals the issues of integrated technology at the lessons of chemistry at general educational school of the I grade

Keywords: childhood, child, technology, integration, education.

Дата надходження статті:

„30” серпня 2011 р.

УДК 37.036:784.1.071.4 (045)

Г.В.ЯКІВЧУК,

кандидат педагогічних наук

(м.Хмельницький)

Роль хорового мистецтва у вихованні особистості майбутнього вчителя

У статті розглядається актуальність хорового мистецтва у вихованні гармонійної, духовно багатой особистості майбутнього вчителя. Актуалізується художньо-творча діяльність студентів у хоровому колективі.

Ключові слова: хорове мистецтво, особистість майбутнього вчителя, виховання.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Система освіти, зокрема вищої, як і культура її народу нерозривно пов'язана з духовними аспектами минулого і сучасного. Характерною тенденцією розвитку сучасної освіти є зростання актуальності духовної проблематики, інтерес до етично-моральних ідей, мета яких – концептуальне забезпечення духовного розвитку особистості, зокрема вчителя початкової ланки.

Зазнають змін вимоги до вищої освіти, по-новому трактуються її роль і місце в житті кожної людини. Потреби освітньої практики породжують необхідність у духовно-гармонійній підготовці майбутнього вчителя, який виступає посередником між учнем і культурою загалом, сприяє формуванню в молодого покоління готовності жити, діяти у відкритому загальноцивілізованому культурному просторі.

Вирішення цього завдання потребує нового підходу до підготовки майбутніх учителів, пошуку ефективних засобів, які б ґрунтувалися на вітчизняних педагогічних та культурних цінностях. Серед різноманітних засобів формування особистості вчителя важливе місце належить мистецтву, зокрема хоровому музикуванню. Саме хоровий спів вважають основоположником музичного мистецтва на Україні. Хорове мистецтво формує високий рівень духовних якостей людини, забезпечує різнобічний і добродійний вплив на свідомість людини, тобто виступає джерелом пізнання, духовного збагачення і формування світогляду особистості, допомагає усвідомити та визначити систему цінностей.

Аналіз досліджень і публікацій... Питання залучення мистецтва до професійної підготовки майбутніх учителів є актуальним і знаходиться у полі зору сучасних провідних науковців (Л.Арчажникова, Л.Масол, О.Олексюк, Г.Падалка, О.Рудницька, О.Щолокова).

Дослідженню хорового мистецтва як засобу виховання гармонійної духовно-багатой особистості присвятили свої праці відомі вітчизняні музиканти-педагоги (А.Вахнянин, С.Вербицький, М.Лисенко, М.Леонтович, О.Нижанківський, К.Стеценко, Д.Січинський).

Формулювання цілей статті... Метою цієї статті є розкриття ефективності впливу хорового мистецтва на виховання гармонійної, духовно багатой особистості майбутнього вчителя початкової ланки.

Виклад основного матеріалу... Застосування музики як засобу загальної й педагогічної освіти проходить через усю історію розвитку нашої країни, українського народу. Починаючи з церковно-приходських шкіл (XIV– XV ст.), різноманітних братств, громадських організацій (XVI–XVII ст.),

вищих навчальних закладів, гімназій, ліцеїв, університетів (XVIII–XIX ст.), музика розглядалася як один із головних предметів в аспекті загальної освіти людини, формування її світогляду, мислення, культури почуттів, високих гуманних та гуманістичних якостей.

Найдосконаліше музичне мистецтво формувалося в найкращих навчальних закладах, зокрема Києво-Могилянській академії. Музика тут вважалася найважливішою навчальною дисципліною як для професійної підготовки фахівців різноманітних спеціалізацій, так і для розвитку творчих здібностей, талантів, патріотизму вихованців. Музика в академії вивчалася в єдиному комплексі з філософськими, гуманітарними, точними, природознавчими науками і була неодмінним компонентом цілеспрямованого впливу на становлення особистості [1, с.12].

На формування та розвиток особистості, зокрема майбутнього вчителя, культура впливає через його оточення. Тому важливо помістити особистість у світ духовних цінностей, переживання яких спонукає її до творчих дій, формує власну точку зору на зміст будь-якого художнього твору. Таку ситуацію створює мистецтво, в якому відбиваються різні типи світоспоглядання, психологічні та моральні особливості людини. Художнім творам властива висока „чутливість” до всього, що відбувається навколо. Вони завжди узагальнюють і синтезують найістотніші проблеми людського життя, викликають до них суспільний інтерес, зумовлюють потребу їх особливого усвідомлення. Сприймаючи художні твори, особистість пізнає духовні цінності суспільства, які через емоційне відчуття та розуміння стають надбанням її власного досвіду.

Які ж педагогічні, психологічні закономірності, методи та прийоми, специфічні механізми художнього сприйняття потрібні для формування гармонійної, духовно багатой особистості? Адже актуальність поставленої проблеми підтверджується тим, що особистісна система духовних цінностей майбутнього вчителя й вміння формувати їх у своїх учнів безпосередньо впливають на розвиток культури усього суспільства [1, с.7].

Аксіомою в педагогіці є той факт, що для ефективності впливу мистецтва на особистість необхідно враховувати особливості сприйняття кожного виду мистецтва на всіх етапах її вікового становлення. Вибір змісту, засобів і методів виховання спирається на об'єктивну готовність людини „прийняти” впливи. Збіг їх змісту та спрямованості із схильністю особистості й визначає успішність виховання.

Ситуацію спілкування з художніми цінностями створюють різні види мистецтв. Проте саме музика, зокрема хорове мистецтво, яке вирізняє процесуальність, відсутність будь-якої наочної конкретності, предметного зображення, хронології подій, якнайбільше викликає у реципієнта емоційну чутливість, фантазію, творчу ініціативу, асоціативне мислення, спостережливість, тобто ті якості особистості, які часто бувають кориснішими для людини, ніж отримана нею сума знань.

Про унікальність та незамінність музики як виховного засобу неодноразово наголошував український вчений-педагог В.О.Сухомлинський. Він зауважував: „Пізнання світу, почуттів не можливе без розуміння й переживання музики, без глибокої духовної потреби слухати музику і діставати насолоду від неї. Без музики важко переконати людину, яка вступає в світ, у тому, що людина прекрасна, а це переконання, по суті, є основою емоційної, естетичної, моральної культури” [2, с.553].

Основоположник педагогіки мистецтва О.Рудницька зазначає, що „...у вузі проблема музичної діяльності майбутнього вчителя здебільшого обмежується організацією культурного дозвілля й фаховою освітою. Такі форми „спілкування” з музикою є вкрай важливими для студентів усіх педагогічних спеціалізацій, проте вони не вичерпують більш глибоких функцій музичного мистецтва у формуванні особистісних якостей педагога, внаслідок чого реалізуються не всі можливості професійної підготовки майбутніх вчителів” [1, с.6].

Розуміючи потребу і важливість розкриття усіх здібностей майбутнього вчителя, у багатьох навчальних закладах створюються різноманітні художньо-творчі колективи, де студенти мають можливість реалізовуватися як особистості. Ідея створення колективу визріла й у народного артиста, композитора, художнього керівника званого в Хмельницькій області та на Україні колективу „Козаки Поділля”, професора Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (ХГПА) Миколи Балеми та його колег Василя Розгона і Галини Яківчук. Оскільки спів – це найдоступніший і найулюбленіший вид творчої діяльності багатьох студентів, таким творчим „майданчиком” став хор.

Хор – це співочий колектив, який виконує вокальну музику, переважно багатоголосну (від лат. Chorus – зібрання). Хорова культура України має багатовікові традиції. З давніх часів важливою складовою духовного життя українців був гуртовий спів, з якого бере свій початок самобутня багатоголосна пісенність.

Аналізуючи традиції використання музики у Києво-Могилянській академії, у вищих навчальних закладах XIX–XX ст., у музично-педагогічній діяльності видатних діячів культури і мистецтва України (В.Барвінський, І.Воробкевич, Ф. Колесса, М. Леонтович, М Лисенко,

С.Людкевич, Ф.Січинський, Я.Степовий, К. Стеценко), О. Рудницька окреслює провідні принципи музичної освіти, які є актуальними для нашого сьогодення:

- орієнтація впливу музики на духовний розвиток особистості, її моральні якості;
- формування засобами музики світоглядної позиції вчителя широкого гуманітарного профілю;
- використання у педагогічній практиці різновидів музичного мистецтва;
- вивчення національних скарбів на тлі досягнень світової художньої культури; взаємозв'язок музики з іншими мистецькими явищами [1, с.24].

Саме такими ідеями та принципами керувалися викладачі ХГПА при створенні хорового колективу майбутніх вчителів початкової школи.

Становлення хору відбувалося за активного та пильного керівництва декана факультету – Ящук Інни Петрівни, яка щиро поважає, любить народну пісню (вона – також учасниця хору), розуміє і цінує її вплив на духовний розвиток майбутнього вчителя. Така позиція керівника та вихователя майбутніх вчителів не випадкова. Адже Інна Петрівна віддано слідує ідеям і настановам свого вчителя – Миколи Миколайовича Дарманського (фундатора Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії).

Завдячуючи ідеям Миколи Дарманського, який любив говорити „...кадри вирішують все”, назва хорового колективу „Кадри” виникла відразу. Людина, якій вдалось за п'ять років відкрити понад сто шкіл, чітко і досконало знала цінність забезпечення шкіл кадрами, а ще – професійними, освіченими, духовно багатими педагогами. Саме йому належить ідея про те, щоб кожен студент – майбутній вчитель – торкнувся чарівних звуків музики через різноманітні види мистецтва: сопілкарство, музичний фольклор, хореографію, хорове музикування, мистецтво бойового гопака тощо. І через спілкування з мистецтвом, участь у творчих колективах кожен майбутній вчитель має можливість стати освіченою, морально чистою, духовно багатогою особистістю. Виховання естетичних, морально-етичних, патріотичних рис у майбутнього вчителя засобами хорового мистецтва – це мета створення колективу.

Наголошуючи на основних імперативах „педагогіки виховання” Миколи Дарманського, його талановита учениця Інна Ящук підкреслює, що створення атмосфери співтворчості й співробітництва – центральне завдання педагогічного колективу в процесі формування творчої особистості майбутнього вчителя та розвитку колективу [4, с.29]. Співпраця – це не лише відвертість і спрямованість викладачів, студентів, батьків, громадськості на успішну навчально-виховну роботу, це здатність через певну систему принципів, методів та прийомів організувати спільну творчість.

Основним принципом для роботи зі студентським колективом стала національна традиція вокальної культури, до якої часто звертається мистецька теорія та практика, вбачаючи в ній джерело відродження та розвитку духовності українського народу.

Народнопісенна традиція України практично не має аналогів у світовій вокальній культурі. Їй властиве розмаїття жанрів, тематики та стилів, що примножується регіональними та територіальними особливостями. Народна традиція співу охоплює сфери художньої образності, змісту, виражальних засобів, взаємодії та взаємовпливу музичного й літературного текстів. Але основою і джерелом неповторної своєрідності й водночас високої ефективності української вокальної школи є народна манера звукоутворення. Вона характеризується природними, найбільш прийнятними і зручними для співу прийомами, що походять від мовних, психічних, фізіологічних та екологічних факторів.

Перевага народної фонаційної манери полягає насамперед у тому, що нею можуть оволодіти практично усі люди незалежно від віку. Вона не вимагає перебудови роботи голосового апарату, спеціальних підготовчих вправ, попереднього відбору співаків (крім, звичайно, випадків, коли людина має органічні або травматичні вади голосових органів). Людина може оволодіти цією манерою безпосередньо під час мовлення та виконання народних пісень, у яких тривалий час відбиралися та нагромаджувалися найефективніші вокально-технічні прийоми української народної вокальної школи [3, с.84].

Для української народної пісні властивим є використання невеликого за обсягом звуковисотного діапазону в межах однієї октави (першої – для жіночих голосів). Таке розташування практично збігається з основним – грудним регістром українського народного співу, якому властиві значна сила звуку, чистота тембру, розвиненість низької та високої співацької формант (група посиленних обертонів, які формують специфічний тембр голосу), дзвінкість, польотність та бездоганна чистота інтонації.

Норми фонації, що склалися у співацькій традиції України та пройшли перевірку практикою багатьох поколінь народних співаків, набули якостей сталої співацької манери з невимушеною роботою усіх органів голосового апарату, розмовною артикуляцією та дикцією, відмінним слуховим

контролем. Провідними факторами української співацької манери є два реєстри – „грудний” та „головний”. В гуртовому та хоровому народному виконавстві України поряд „грудним голосом” досить широко використовується так званий „тонкий голос”, який створює верхню частину звуковисотного діапазону і є другим реєстром співацького голосу, що розширює можливості народного вокального мистецтва. Навчання співу на основі народних засад дає можливість спиратись на розмовний механізм голосового апарату, що добре тренований завдяки повсякденній мовній практиці і не вимагає докорінної перебудови нервово-м’язової координації, як під час навчання академічної манери співу [3, с.85-86]. Саме народна манера голосоутворення найтісніше пов’язана, незважаючи на наявність певних розбіжностей, з європейською академічною школою співу.

Таку манеру вокально-хорового співу обрали керівники для роботи зі студентським колективом „Кадри”. Найголовнішим напрямком художньої колективної діяльності студентів стало вивчення української народної пісні та хорових авторських творів керівника хору Миколи Балема. Починаючи з азів хорового мистецтва учасники колективу поступово, але з глибоким внутрішнім розумінням вчилися не лише основних прийомів вокального мистецтва (дихання, інтонування, ритм, почуття ансамблю та ін.), але й через емоційне сприйняття пісні розкривали, виховували у собі найкращі людські риси (повагу та любов до народної пісні, естетичні почуття, колективізм, відповідальність, патріотизм, моральність).

Відбір у хоровий колектив відбувався з-за наявності елементарних музичних задатків студента: вокальні дані, слух, ритм, інтонування простих мелодій народної пісні. Але найпершим і найважливішим аспектом кожного учасника хорового колективу було бажання вивчати хорове мистецтво, народну пісню. На перших етапах роботи існувала велика складність – як досягти чистоти інтонації зі складом хору в сто двадцять (і більше) учасників без індивідуальної роботи? Практично – це дуже проблематично та вкрай складно.

Важливим фактором у функціонуванні такого колективу стала дисципліна, адже від відвідування кожним учасником репетицій залежить якість усіх складових хорового співу – інтонація, манера виконання, відчуття ансамблю тощо. На початковому етапі становлення хору були певні складності. Адже більшість учасників колективу не володіла нотною грамотою, елементарними навичками співу, тобто ця праця для багатьох учасників хору була не завжди зрозумілою, важкою і нецікавою. З перших виступів погляди та смаки хористів помітно змінювалися, відчувався певний музичний розвиток, зростала виконавська дисципліна. А після виступу хору „Кадри” на найбільшій сцені України в місті Києві (Палац мистецтв „Україна”), куди запросили колектив на звіт творчих колективів Хмельничини, зростає не лише популярність хору, але і його авторитет. Бажання працювати та творити колективне музикування з’явилося у багатьох студентів, хор помітно зростає у якісній та кількісній значимості.

Микола Балема – не лише обдарований музикант, композитор, він ще і творча особистість, талановитий педагог. У процесі колективного хорового музикування з’явилася ідея про співтворчість з обдарованими студентами та викладачами, яка сприйнялася відразу та з ентузіазмом. Гордістю і здобутками автора є твори, які народилися у колективі на вірші студентів Н. Простап’юк, О.Капітанець, викладачів – В.Філінюк, О.Поліщук (Севастьянової), Н.Головачук.

За два з половиною роки існування колектив вивчив та подарував глядачам багато оригінальних хорових творів (більше двадцяти п’яти), написаних керівником М.Балемою, та обробок народних українських пісень. Це дуже різні за тематикою, характером, мелодикою, ритмом музичні твори: „Пісня про вчительку” та „Там де Буг розливається” на вірші В.Філінюк (кандидат педагогічних наук, викладач академії, учасник хору), „Це любов” на вірші О.Севастьянової (викладач академії) „Волонтери” на вірші П.Карася, „Покровонько” на вірші подільської поетеси О.Радушинської, „Я молюсь” на вірші Н.Головачук (викладач академії), „Учитель наш” на вірші О.Капітанець (студентка, учасниця хору) та багато інших.

Досвідчений музикант та педагог Микола Балема чітко розуміє, що сучасна молодь бажає виконувати сучасну музику. Тому жанри, теми й стилі музичних творів, які спеціально написані для колективу, дуже різноманітні: мелодійні, емоційно-римічні, ліричні, піднесено-патріотичні тощо.

Клопітливою роботою щодо вивчення музичного тексту, чистоти інтонації, правильного та чіткого ритму проводить диригент-хормейстер колективу Василь Розгон. Професійний музикант, педагог з великим досвідом, який досконало володіє різноманітними методами та прийомами щодо вивчення та сприйняття вокальної музики студентами з різними музичними та вокальними здібностями. Для роботи з колективом, більшість (95 %) яких не мають музичної освіти, потрібний неабиякий психологічний та педагогічний талант та досвід. В.Розгону вдається сконцентрувати увагу, зацікавити кожного учасника різними методами – строгістю, увагою, вдалим педагогічними прийомами, гумором та жартом. Хористи поважають та шанують керівника.

Важливими напрямками роботи хорового колективу є вироблення вокальної манери виконання творів (академічна, народна, естрадна тощо), досягнення чіткої дикції (вимови), артистичність, емоційне вираження характеру кожного музичного твору. Адже вивчений твір потрібно донести глядачу так, щоб його зміст і характер були цікавими і зрозумілими, приносили слухачу естетичне задоволення. А для цього потрібно, щоб кожний учасник переймався внутрішнім характером та змістом пісні, умів передати настрій твору не лише інтонаційною чистотою виконання, але й артистичністю, свободою, легкістю та емоційністю. Усе це допомагає виразити та показати педагог з вокалу Галина Яківчук. Найціннішим у цій діяльності є те, що кожен твір виконується щиро, з невідомим трепетом та хвилюванням. Адже кожен учасник несе відповідальність не лише за себе, а й за весь колектив.

Виховний процес у навчальному закладі передбачає не лише досконале оволодіння теоретично-практичними професійними знаннями та навичками, але і залучення студентів до різноманітної практично-педагогічної, позанавчальної та художньо-творчої діяльності. Майбутні вчителі, які активно беруть участь у колективному музикуванні, нагромаджують глибокий практичний досвід роботи з різноманітними дитячими колективами. Власна участь, співпраця, спостереження за діяльністю професійних керівників дають кожному хористу глибокий теоретично-практичний фундамент для наслідування, особистісної діяльності у різноманітних художньо-творчих колективах, виховують почуття колективізму, відповідальності й що найцінніше – закоханість та достаменне поцінування хорового мистецтва.

Важливим напрямком хорового колективу стало народження традицій: творчі звіти колективу, виступи на Різдвяні свята з колядками та щедрівками в обласній філармонії, куди колектив запрошує місцева релігійна громада; участь у традиційних народних обрядах „Масляна”; виступи колективу в містах та селах області, дитячих закладах; участь в обрядах зустрічі весни та ін..

Висновки... Таким чином, результативність вивчення хорового мистецтва визначається сформованістю духовних потреб майбутнього вчителя, розвитку та втілення у педагогічній та художньо-творчій діяльності природних здібностей кожної особистості, її творчого потенціалу. Вчитель, закоханий у хороше мистецтво, колективне музикування, народну пісню, бере участь у творчих колективах, активно вивчає та продовжує народні традиції та обряди, обов'язково навчатиме та передаватиме усе це надбання своїм вихованцям.

Список використаних джерел та літератури:

1. Рудницька О. П. Музыка і культура особистості : проблеми сучасної педагогічної освіти : навч. посіб. / О. П. Рудницька. – К. : ІЗМН, 1998. – 248 с.
2. Сухомлинський В. А. Избранные произвед. : в 5-ти т. / Сухомлинський В. А. ; редкол. : Дзерерин А. Г. (пред.) и др. – К. : Рад. шк., 1979. – Т.3. 1980. Сердце отдаю детям. Рождение гражданина. Письмо к сыну. – 719 с.
3. Юцевич Ю. Є. Педагогічні умови формування та розвитку...(на прикладі співацького голосу) / Ю. Є. Юцевич // Проблеми естетичного виховання учнівської молоді : зб. наук. статей. Вип. 1 / [упор. Л. М. Масол ; редкол. : М. С. Вашуленко, О. А. Комаровська, Л. М. Масол, Н. Є. Миропольська]. – К., 1996. – 128 с.
4. Ящук І. П. Імперативи „педагогіки виховання” Миколи Дарманського / І. П. Ящук // Педагогічна спадщина М. М. Дарманського в контексті сучасних реалій : матеріали других педагогічних читань пам'яті М. М. Дарманського (5 квіт. 2007 р.). – Хмельницький : ХГПА, 2007. – С. 28–30.

Анотація

Г.В.Яківчук

Роль хорового мистецтва у вихованні особистості майбутнього вчителя

В статті розглядається проблема використання хорового мистецтва у вихованні гармонічної, духовно багатой особистості майбутнього вчителя. Актуалізується художньо-творча діяльність студентів хорового колектива.

Ключевые слова: *хоровое искусство, личность будущего учителя, воспитание.*

Summary

H.V.Yakivchuk

The Role of the Choral Art in the Education of Future Teachers Personality

The article deals with the relevance of choral art in the upbringing of a harmonious, spiritually rich personality of future teachers. Updated the art and creative activities of students in the choir.

Keywords: *choral art, the personality of future teachers, education.*

Дата надходження статті:

„1” вересня 2011 р.

Втілення ідей В.Сухомлинського в процес естетичного виховання школярів

У статті розглянуто педагогічну діяльність В.Сухомлинського творчу спадщину – неоціненний скарб для вчителів; внесок у розв'язання проблем. Доробок вченого є значним у процесі підготовки молодих вчителів. Щоб гуманістичні педагогічні праці В.Сухомлинського були освоєні і спрямовані кожним учителем з метою їх творчого використання у власній діяльності.

Ключові слова: освіта, виховання, ідея.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Актуальними питаннями сьогодення є питання естетичного виховання і розвитку естетичної культури підростаючого покоління. Особистісна орієнтація сучасної освіти передбачає прилучення молодої людини до естетичного досвіду людства, до творчої діяльності, що є основою естетичного розвитку особистості. У зв'язку з цим важливого значення набуває осмислення конкретних питань естетичного виховання і естетичної діяльності та базових теоретичних засад формування естетичної культури особистості.

У Національній доктрині розвитку освіти України в ХХІ столітті визначено основну мету освіти, спрямованої на естетичне виховання та всебічний розвиток людини як найвищої цінності суспільства, формування її духовних смаків, ідеалів та розвитку художньо-творчих здібностей.

У процесі становлення особистості з найдавніших часів особливе значення мало естетичне виховання. Здатність відчувати, сприймати, розуміти, усвідомлювати і творити прекрасне – це ті специфічні прояви духовного життя людини, що свідчать про її внутрішнє багатство.

Естетичне ставлення людини до світу формується і розвивається протягом всього її життя. Разом з тим не всі періоди в житті рівноцінні для естетичного розвитку. Багато письменників, педагогів, діячів культури (К.Д.Ушинський, Л.М.Толстой, В.О.Сухомлинський, Д.Б.Кабалевський, Б.Неменський та інші) констатують особливе значення що до цього молодшого шкільного віку. Особливості дітей цього віку найбільш сприяють формуванню в них естетичної культури. Новітні дослідження доводять, що прогалини в естетичному розвитку молодшого школяра найчастіше виявляються невинними навіть при систематичній роботі у середніх та старших класах. Проблема естетичного виховання у естетико-педагогічному аспекті широко репрезентована у спадщині видатних українських педагогів та діячів освіти Е.Водовозової, П.Каптерева, С.Лисенкової, С.Русової, Е.Михеєвої, К.Ушинського.

Аналіз досліджень і публікацій... Філософсько-естетичні аспекти цієї проблеми розглядаються в наукових працях Ю.Борева, І.Гончарова, М.Киященко, В.Ядова. Психологічні основи естетичного виховання розкрили Б.Ананьєв, Л.Божович, Л.Виготський, І.Кон, Б.Теплов та інші. Видатні вчені, естети і педагоги Ю.Борев, О.Буров, В.Вансаалов, Л.Волович, І.Долецька, М.Каган, Л.Коган, В.Розумний, В.Скатурич, Є.Квятковський, М.Лайзеров, А.Макаренко, О.Семашко, В.Сухомлинський, В.Шестакова, зробили значний внесок у розробку теорії естетичного виховання. Насамперед вони визначили основні поняття, на які потрібно спиратися при побудові системи естетичного виховання. Важливі питання теорії і методики естетичного виховання підростаючого покоління висвітлюються в працях Л.Коваль, В.Передерій, Ю.Фохт-Бабушкіна, Т.Цвілих, Г.Шевченко, А.Щербо та інших. За останні роки опубліковано багато праць, в яких вирішуються питання значення творчості та пізнавальної діяльності в естетичному вихованні молодших школярів; розкриваються механізми творчості; закономірності взаємозв'язку творчої діяльності з відтвореною дійсністю; сформульовані основні принципи формування творчої особистості (Ф.Говорун, Б.Коротяєв, В.Левін, В.Моляко, Ю.Петров, П.Підкасистий, Я.Пономарьов, В.Романець, В.Цапок). Значний внесок у розв'язання проблеми розвитку естетичної культури зробили зарубіжні і вітчизняні вчені М.Аріарський, Д.Генкін, Г.Єскіна, Г.Загадарчук, В.Кірсанов, О.Миронюк, І.Петрова, Ф.Соломонік, котрі розглядають процес естетичного виховання як цілеспрямоване формування якостей всебічно розвиненої особистості, що дає можливість їй сприймати природні та соціальні реалії, діяти та творити відповідно до загальнолюдських ідеалів гармонії та краси. Естетичне виховання спрямоване на формування здатності сприймати дитиною прекрасне у навколишньому середовищі і мистецтві, на розвиток естетичних почуттів, суджень, смаків, умінь, творчих здібностей, потреби брати участь у створенні прекрасного в житті і художній творчості.

Формулювання цілей статті... Щоб гуманістичні педагогічні праці В.Сухомлинського були освоєні і спрямовані кожним учителем з метою їх творчого використання у власній діяльності.

Виклад основного матеріалу... У спадщині Василя Сухомлинського знайшли предметне відображення і ґрунтовно та оригінально, не стандартно розроблені ряд надзвичайно актуальних проблем навчання, освіти, виховання і розвитку дошкільників школярів, як заслуговують на творчу реалізацію. Створена Василем Олександровичем навчально-виховна система була гуманістичною протидією офіційній радянській педагогічній системі, авторитарні недоліки якої ставали все очевиднішими. Школа в поглядах Василя Сухомлинського покликана бути Школою радості дітей, Школою творчості для вчителів та Школою спокою для батьків родин і суспільства.

У подвижницькому житті і науково-практичній творчості В.Сухомлинського провідною є система поглядів на людину як на цінність до якої з перших днів її існування необхідно ставитись як до неповторного біосоціального унікаму. В основі його підходу: знання і розуміння дитини, віра. Любов і повага до неї, бережливе, чуйне ставлення до підтримки почуття і гідності, до фізичного. Психічного і духовного розвитку виховання. Відтак, В.О.Сухомлинський створив педагогіку, в якій все зосереджено навколо дитини. Це – потужна, гармонійна педагогіка. В очолюваній Василем Олександровичем Павлівській середній школі, що на Кіровоградщині, все було підпорядковано розвитку розуму дитини, вихованню її справжньою людиною, яка відчувається щасливою вже сьогодні, в школі. В.Сухомлинський зробив неабиякий внесок у навчально-виховний процес школи. Одним із найвідоміших його нововведень є знаменита „Школа радості під блакитним небом”, яка переконує в тому, що найголовнішим у вчительській діяльності є знання дитини. Знання дитини сприяє її розумінню [1, с.203].

У школі радості під блакитним небом Василь Сухомлинський здійснював пізнавально-виховну і навчальну роботу з майбутніми першокласниками, яка розпочиналася за два роки перед вступом до школи. Діти дивувалися. Коли Василь Олександрович запросив їх прийти до школи, однак повів не в клас. А до саду: „Наша школа буде під блакитним небом, на зеленій травичці, під гіллястою грушею, на винограднику, на зеленому лузі. Скиньмо ось тут черевички й підемо босоніж, як ви звикли ходити раніше [2, с.28], у цій школі відбувався живий контакт малят з природою, з навколишнім середовищем як джерелом здоров'я, думки і дитячої творчості.

Програма занять складалася В.Сухомлинським та вчителями початкових класів. Щороку вона вдосконалювалася. Зміст цієї роботи конкретніше розкривають такі рубрики розділу – „Школа радості” з відомої книги „Серце віддаю дітям”: Перший рік – вивчення дітей, Наш куточок мрії, Природа – джерело здоров'я, Кожна дитина – художник, Турбота про живе і прекрасне, Наші подорожі в світ праці. Ми слухаємо музику природи, Зимові радощі й турботи, Перше свято жайворонка, Як ми вчилися писати й читати, Ми живемо в саду здоров'я тощо. Особлива увага приділялася тому, щоб навчити дітей читати до початку занять в 1 класі.

У школі під блакитним небом дбали про загальний розумовий та емоційний розвиток малюків, розвиток їхнього логічного мислення. З цією метою ходили на екскурсії. Діти спостерігали різноманітні явища природи, життя в ній, висловлювали власні думки у бесідах на теми: „живе і неживе в природі”, „дори року”, тощо. У початкових класах Василь Олександрович рекомендує частину уроків у погожі весняні та осінні дні проводити не в класному приміщенні, і на повітрі, бо вважав, що майже 85% дітей відстають у навчанні з якихось прихованих недругів, тому він насамперед піклувався про зміцнення здоров'я своїх вихованців. Вони і спали вдень на відкритому повітрі, і домашні завдання виконували у спеціально збудованих альтанках. У цілому школа В.Сухомлинського повертала дитинство тим малюкам, які з різних причин не мали його сім'ї. У творчій співпраці з учителями Павлівської середньої школи Василь Олександрович розробив „300 уроків мислення серед природи”, що новаторські збагатили теорію і практику початкового навчання.

Елементи методики такої роботи подаються педагогом у книгах „Серце віддаю дітям” та „Павлівська середня школа”, у ряді статей.

В.Сухомлинський вважав: „Забуваючи про найважливіше джерело знань – навколишній світ, природу, ми штовхаємо дітей на зубріння і цим самим отупляємо їхню думку. Те, чого вчили вчителів Ян Амос Коменський, Песталоцці, Ушинський, Дістервег. Ми забуваємо” [6, 76] Цього не має бути. Разом із дітьми треба вчитися передавати словом найтонші відтінки предметів і явищ. „Ось у голубому небі співає жайворонок, до самого горизонту вітер хвилює безмежне пшеничне поле. У синьому серпанку далеко-далеко височіють таємничі скіфські кургани. Серед столітніх дубів у лісовій хащі дзюрчить прозорий струмок, а над ним співає свою нехитру пісню іволга... Про все це потрібно сказати точно і красиво”, – вважає педагог.

Дитина чи доросла людина можуть десятки років жити серед чудової природи і не помічати її дивовижної краси. Тому все це їм необхідно показати так, що краса природи запамятала на все життя. облагороджуючи почуття і помисли [3, с.251].

З роками В. Сухомлинський дедалі більше переконувався, що шкільне навчання має одну серйозну ваду, а саме: „З тої хвилини, як дитина сіла за парту, ми класними стінами, дошкою, книгою, зошитом відгороджуємо її від того середовища, в якому відкрилось їй перше джерело живої думки і живого слова, – від природи, від лісу і саду, від тихої діброви і зеленого луку, від синього неба і вогняної квітки соняшника, від дзвінкого дзвіночка жайворонка і дзюрчання перших весняних струмочків”. Гімн В.Сухомлинського природі – це не просто вияв його особистого захоплення і милування її красою. Василь Олександрович як учитель, тонкий психолог, учений – педагог був глибоко переконаний у тому, що діти перш ніж розгорнути шкільну книжку і прочитати по складах перше слово, мають прочитати сторінки найпрекраснішої в світі книги – книги природи.

Розвивати мислення дітей, зміцнювати розмовні сили дитини серед природи – це, наголошує вчений, вимога природних закономірностей розвитку дитячого організму, тому що кожна подорож у живу природу є уроком мислення. Уроком розвитку розуму. Саме серед природи у В.Сухомлинського особливо чіткою, яскравою була думка: „Ми, вчителі, маємо справу з найніжнішим, найтоншим, нейчутливішим, що є в природі, – мозком дитини. Коли думаєш про дитячий мозок, уявляєш ніжну квітку троянди, на якій тремтить крапля роси. Яка обережність і ніжність потрібно для того, щоб зірвавши квітку, не зронити краплю. Ось така обережність потрібна нам щохвилини: адже ми торкаємося найтоншого і найніжнішого в природі – мислячої матерії організму, що росте” [4, с.33]. Якщо ж ізолювати дітей від природи, якщо з перших днів навчання дитина сприймає тільки слово, то клітини мозку швидко стомлюються і не справляються з роботою, яку пропонує вчитель. А цим клітинам треба розвиватися, міцніти, набиратися сил, – відзначає Василь Олександрович. – Ось де причина того явища, з яким багато вчителів часто зустрічаються в початкових класах: дитина тихо сидить, дивиться тобі в очі, немовби уважно слухає, але не розуміє жодного слова, тому що педагог розповідає і розповідає, тому що треба думати над правилами, розв'язувати задачі. Приклади – все це абстракції, узагальнення. Немає живих образів, мозок стомлюється... Тут і виникає відставання” [4, с.34]. Отже, уроки серед природи сприяють зміцненню загального стану здоров'я дитини, і клітини мозку стають сильнішими і повнокровнішими. Ось чому перші заняття з дітьми мають проводитися серед природи – вічного джерела дитячої допитливості, слова, думки і творчості. Вчитель, який зустрічає першокласників у класі й одразу починає вивчати з ними „буквар”, на думку педагога-гуманіста, починає спектакль з другої дії.

Без казки не можна уявити дитинство – це наступний важливий висновок В.Сухомлинського. Вона наближає до дитини шкільний навчально-виховний процес. Василь Олександрович вважав, що в початковій школі казка ігнорується і до неї необхідно повернутись. Адже це дитяча творчість, найпритаманніша цьому вікові: „Казка – це, образно кажучи, свіжий вітер, що роздмухує вогник дитячої думки й мови. Діти не тільки люблять слухати казку. Вони творять її”. Гуманізмом і великою любов'ю до дітей пройняті такі нововведення видатного педагога, як Кімната казка, Куточок мрії, Стрів чудес. Обстановка Кімнати казки була створена такою, щоб діти почувалися у світ казкових образів [4, с.178].

В.Сухомлинський вважав – першими творчими роботами, які складає дитина в початкових класах, мають бути саме казки про те, що дитина бачить, переживає, чим переймається. Діти ніколи не складуть казку, якщо не надихнути їхню думку, коли вчитель сам на їхніх очах не створюватиме її. Немало часу сплине, перш ніж можна буди побачити результати цієї праці, наголошує Василь Олександрович. У бесіді з марійськими педагогами він зазначив: „Те, що робиться в першому, другому класах – коли діти складають казки, – відображається на мисленні дитини у восьмому, в дев'ятому, в десятому.

Там тільки побачиш результат виховання справжнього, логічного мислення. Немає взагалі в дидактиці і педагогіці таких методів чи методичних прийомів, які б могли забезпечити „рішучий перелом”, як кажуть, протягом місяця, тижня. Багато потрібно прикласти сил, щоб зробити дітей думаючими, розвиненими, добре встигаючими”. Коли в Павлівській середній школі В.Сухомлинський розпочав роботу з учнями початкових класів над їхніми власними творами, то виявилось, що для багатьох вчителів це було не під силу: вони не вміли написати твір, наприклад, на теми: „Осінній дощ”, „Літній день”, „Як ластівки роблять гніздо” тощо. Василь Олександрович зробив висновок: „Вони (вчителі) не винні. Це недолік наших педагогічних навчальних закладів. Там всього вчать, тільки не завжди того, що потрібно для школи”. Тому над творами стали працювати на методичному об'єднанні вчителів початкових класів: не соромлячись, почали вчитися складати твори, що тривало протягом двох років. Уміння вчителів складати казки одразу ж відбилосся і на вмінні дітей.

В.Сухомлинський відводить особливе місце показу невичерпних можливостей казки для розвитку уяви образності мислення і мови дитини, для емоційного, розумового, морально-

естетичного виховання учнів початкових класів. Головне вчений – педагог вбачає в тому, щоб дошкільнята і молодші школярі вчилися самостійно створювати, казки з метою збагачення власного словникового запасу, правильної побудови речень і послідовної розповіді. Казка у розумінні В.Сухомлинського – це друг і навчитель дитини, вона допомагає їй краще пізнавати навколишній світ, робить їх добрішими, людянішими, викликає бажання пронести чудові риси позитивних персонажів через своє життя.

Наступною працею В.Сухомлинського є створена ним „Хрестоматія з етики для читання учням Павлівської середньої школи”. Це п'яти томний рукописний посібник, який і тепер зберігається у Державному педагогічному меморіальному музеї В.Сухомлинського у селі Павлівш. У хрестоматії вміщені художні твори-мініатюри Василя Олександровича (казки, легенди, притчі, новели, нариси, оповідання тощо) відповідно до віку, світоуявлень та інтересів дітей. а саме: для дошкільнят. Учні 1-2, 5-4, 5-7, 8-10 класів. У листі до вірменського педагога і письменника Р.Атаяна павлівський директор зазначає: „Чим довше я працюю, тим більше переконуюсь, яку величезну роль грає казка в духовному розвитку дитини. Не дивлячись на перевантаженість. Сам я написав тисячі казок для дітей і коли-небудь видам їх (написані вони з вузько практичною метою – для наших дітей, тобто учнів нашої школи)”. Зміст художніх творів-мініатюр В.Сухомлинського сприяє, зародженню у дитячих душах високих моральних гуманістичних почуттів – любові до своїх батьків, рідних, поваги до людей похилого віку, милосердя до нещасних.

На основі художніх творів В.Сухомлинський у початкових класах варто проводити уроки доброти і людяності. Своєрідну програму етичної освіти можна віднайти у відомій книзі педагога „Як виховати справжню людину”. Вміщені в ній поради, повчання становлять зміст конкретної етичної норми та авторські роздуми Василя Олександровича, адресовані дітям, підліткам, юним і дорослим. Звертаючись до аналізу багатовікового досвіду різного народу, історії, власного педагогічного досвіду і досвіду своїх колег, В.Сухомлинський послідовно розвиває гуманістичну ідею величчя, цінності людини. Він показує, якими мають бути: ставлення до батьків, рідних, близьких, до людей і обов'язок перед ними; любов до Батьківщини, розуміння життя, добра і зла в ньому; виховання високих моральних якостей і норм поведінки, любові до знань, школи, вчителя, дружба, любов, сім'я, ставлення до краси в природі і суспільстві.

Гуманізм навчання і виховання В.Сухомлинський вбачав у особистісній орієнтації і зверненні до дитини у створенні умов, спрямованих на розвиток творчої індивідуальності кожного, у ставленні до учня як до мети, а не засобу, подоланні всіх видів відчуження, у відсутності зневаги до відмінностей у біофізіологічних і психічних можливостях школярів.

У такому ж гуманістично-моральному руслі Василь Олександрович розглядає і діяльність педагога. Місія педагога, у поглядах В.Сухомлинського, полягає в тому, щоб бути творцем дитячого щастя, лікарем і зцілителем дитячих душ. Аналізуючи позицію одного з учителів („А якщо я не люблю дітей. якщо я тільки й зазнаю світлих хвилин, коли їх не чую і не бачу? Що ж накажете залишити школу і перекваліфікуватись?”) Василь Олександрович у статті „Як любити дітей” однозначно відповідає: „... так, треба залишити школу і здобути іншу спеціальність. Або ж виховати в собі любов до дитини – третього не дано”. Почуття любові до дитини великий гуманіст називаю плоттю і кров'ю вихователя як сили, здатної впливати на духовний світ іншої людини, тому і констатує: „Педагог без любові до дитини – це все одно, що співець без голосу, музикант без слуху, живописець без відчуття кольору.

Вчений-педагог закликає вчителів уникати озлобленості, грубості, не бути „товстошкірими”, бо це негативно відбивається на атмосфері і засобах навчання та виховання. У книзі „Серце віддаю дітям” він наголошує: „Найголовнішою рисою педагогічної культури має бути відчуження духовного світу кожної дитини, здатність приділити їй стільки уваги й духовних сил, скільки потрібно для того, щоб дитина відчула, що про неї не забувають, її горе, її образи, її страждання поділяють”.

В. Сухомлинський був сміливим новатором у галузі оновлення змісту шкільної освіти в умовах єдиних та одноманітних навчальних планів і програм у колишньому СРСР. Навчально-виховний процес у Павлівській середній школі він органічно з інтегрував з усім найкращим у досвіді української народної педагогіки. Передусім це стосується навчання, виховання і розвитку особистості у лоні рідної материнської мови, природи, праці, національної культури, історії родини та України з поступовим залученням до загальнолюдських вартостей. Так, в етичній освіті учнів Павлівської середньої школи було вироблено Десять. Не можна, порушення яких вважалося великою ганьбою і моральним невіглаством. Формуючи ці положення, Василь Олександрович відштовхувався від народної педагогіки, широковживаними в якій є напучення, застереження, заборони тощо.

Народно педагогічним змістом пройняті і визначені Василем Олександровичем Дев'ять негідних речей, сутність мерзотних і гидких речей. У цьому зв'язку слід переконливо констатувати, що коли б Василь Олександрович зробив лише єдине – привернув увагу до народної педагогіки і української зокрема, – то тільки за це його ім'я було б навечно вкарбовані у світову педагогіку.

Великою вадою В.Сухомлинський вважав те, що в навчальних планах шкіл і вузів відсутній основний предмет – людинознавство: „Людинознавством має бути пройнята вся навчально-виховна робота школи вузу”; „... всі роки перебування в школі пізнання навколишнього світу мусить полягати в пізнанні людини”. Турбуючись про дітей з малорозвинутою увагою, В.Сухомлинський склав спеціальний „Задачник для неуважних”, що становив близько двохсот задач, узятих здебільшого з народної педагогіки, розв'язувати які означало самостійно думати, аналізувати.

По-новому підходив Василь Олександрович і до розвитку індивідуальних нахилів, задатків та здібностей школярів в позаурочний час через гурткову роботу. З цією метою у Павлівській середній школі щорічно діяли 70-80 гуртків, і кожний учень шукав себе у них, займаючись одночасно у 2-3 гуртках, для чого була створена надзвичайно сприятлива матеріальна база. Великим гуманізмом була пройнята робота керованих В.Сухомлинським психологічної комісії. Психологічного семінару Батьківської школи. Зокрема для батьків читався курс психологічних знань більший за обсягом, ніж у тодішніх університетах. Усе це Василь Олександрович спрямував на створення практики не фрагментарно-емпіричного. А системно-систематичного наукового вивчення особистості дитини. Як важливо і конче необхідно. Щоб гуманістичні педагогічні праці В.Сухомлинського були освоєні і спрямовані кожним учителем з метою їх творчого використання у власній діяльності. Якщо так станеться, то немає ніякого сумніву, що всі без винятку діти ходитимуть до школи з радістю, що не буде сліз через погані чи незадовільні оцінки, а їхні здібності розвиватимуться природо відповідним і гармонійним чином, і всі школярі стануть порядними, високоосвіченими, працелюбними і культурними людьми.

Важливого значення у найбільшому впливові на дитяче серце В. Сухомлинський надає музиці, бо саме її емоційна насиченість, діючи на людину доторкується до всіх сторін духовного життя. Педагог писав, що „музика – це мова почуттів. Мелодія передає найтонші відтінки переживань, недоступні слову.

Музика починається там, де закінчується слово. І якщо словом обмежується проникнення вихователя в потаємні куточки юного серця, якщо після слова не починається більш тонке і глибоке проникнення -музика, виховання не може бути повноцінним” [5, с.95]. Пізнання, розвиток почуттів неможливе без розуміння і переживання музики, без потреби слухати її. В. Сухомлинський зазначав, що педагог повинен ставити особливе завдання під час слухання музики, а саме визначення емоційної реакції на мелодію, оскільки емоції є основним засобом здобуття естетичного змісту музичних творів і водночас навчання дітей розуміти музику в усій її красі та неповторності.

Педагог невідривне поєднує музику з природою та з життям, називаючи їх джерелом її краси. Він зауважував: „Якщо музика є книгою для читання на мові почуттів, то буквар цього предмета починається зі слухання природи, з пізнання краси звуків, які народжуються довкола нас” [5, с.96]. За допомогою простих слів педагог перетворює урок на чарівне дійство, поступового введення учнів у світ музики. В. Сухомлинський часто створював музичні вечори, пропонував своїм вихованцям мандрівки у „світ краси” і цим самим створював певні необхідні умови для сприймання неповторної краси навколишнього світу. „Кожна людина освоює і красу природи, і музичну мелодію, і слово.

І це освоєння залежить від її активної діяльності, під якою ми розуміємо працю і творення, думку і почуття, які сприймають, створюють і оцінюють красу. Чим більше в природі предметів, олюднених емоційним сприйманням, пережитих як краса навколишнього світу, тим більше краси бачить людина навколо себе, тим більше хвилює, зворушує її краса – і створена іншими людьми, і первозданна, нерукотворна” [5, с.63]. Але закладені в музичному творі виховні можливості можуть реалізуватися тільки тоді, коли дитина активно з розумінням вивчає музику. І тому, насамперед, треба навчити дитину слухати та сприймати музику. Важливим під час слухання музики є визначення емоційної реакції на мелодію і водночас навчання дітей розуміти музику в усій красі та неповторності.

В. Сухомлинський виділяє естетичне ество музичного змісту, розглядаючи емоційне ставлення до музики, бо саме емоції є основним засобом здобуття естетичного змісту музичних образів. Важливу роль, на думку В. Сухомлинського, відіграє і сам вчитель, його слово. Вчитель повинен вміти підібрати з рідної мови слова, які знаходять шлях до серця дитини, які наповнені

змістом та емоційним забарвленням. Педагог казав: „Слово ніколи не може до кінця пояснити всю глибину музики, але без слова не можна наблизитися до цієї найтоншої сфери пізнання почуттів.

Слово повинно налаштувати чутливі струни серця, щоб досягнути мову почуттів” [5, с.97]. Пояснення музики повинно мати в собі щось поетичне, щоб наближувало слово до музики. „Його я старався знайти в емоційній пам'яті вихованців: за допомогою слова створював картину, яка породжувала спогади про пережите, і відчуття, і слово, добуте з глибини емоційної пам'яті, налаштувало струни серця на сприймання музики” [5, с.97].

Поряд стоїть питання виховання інтересу до музики, захопленості нею. Тому музичні заняття повинні будуватися на інтересі та збудженні бажання вчитися, джерело якого закладено в дитячій розумовій праці, в емоційному забарвленні думки, в інтелектуальних хвилюваннях. Особливе місце займає активізація розумової діяльності учнів під час занять, пробудження фантазії дитини. Е. Печорська, дослідивши досвід естетичного виховання В. Сухомлинського, стверджує, що „педагог добирав для слухання мелодії, в яких у яскравих образах, зрозумілих дітям, передано те, що вони чують навколо себе... Діти вдивляються в навколишній світ, вслухаються у звуки, обмінюються думками про почуте.

Безпосередньо після слухання музики природи діти слухають звукозаписи відповідного музичного твору...” [6, с.94]. Але водночас В. Сухомлинський пише, що якою б чудовою була музика природи, це ще не музика. Проста мелодія, зіграна на сопілці, є найближча до музичної культури, ніж найкрасивіша пісня солов'я чи жайворонка. Можливо, саме тому його вихованці поряд із слуханням музики, з спілкуванням з природою вчилися грати на різних музичних інструментах: сопілці, баяні, скрипці.

Висновки... Отже, В. Сухомлинський в своїй практиці виділяє обов'язкові умови ефективного розвитку естетичних почуттів у школярів засобами музики: слухання музики природи; поєднання музики з природою і власним досвідом дітей; активна діяльність дітей; слухання і сприймання музики; емоційна насиченість слова, яке наближає дитину до сфери пізнання почуттів; виховання любові та інтересу до музики. В історії педагогіки накопичений значний досвід з проблеми естетичного виховання.

Змістом естетичного виховання є виховання естетичного сприйняття, естетичного ставлення, естетичного почуття, естетичного судження, естетичного ідеалу, естетичного смаку, естетичної діяльності. Засоби естетичного виховання – це твори мистецтва, художня література, фольклор, природа, краса оточуючого світу та побуту, участь людини в різних видах діяльності. Шляхи естетичного виховання: оволодіння естетичними знаннями в процесі вивчення навчальних предметів; організація факультативів; естетичне виховання у позакласній та позашкільній роботі, у сім'ї, естетичне самовиховання школярів. Це питання займає важливе місце і у педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського, який широко розробляв конкретні питання естетичного виховання, які знайшли практичне втілення в роботі керованої ним Павлівської школи і були докладно відображені в його педагогічних працях.

Найважливішим завданням естетичного виховання В.О.Сухомлинський вважав навчити дитину бачити красу оточуючого світу, красу людських стосунків, духовне багатство, доброту, щирість і на цій основі стверджувати прекрасне в самому собі. Саме естетичне виховання, на думку педагога, має різнобічні зв'язки з усіма сферами духовного життя особистості та колективу. Завдання, які стоять перед сучасною педагогічною наукою, полягають в накресленні оптимальних шляхів підвищення ефективності естетичного виховання дітей у навчальних закладах.

Список використаних джерел та літератури:

1. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в 5 т. / В. О. Сухомлинський – К. : Рад. школа, 1976. – Т. 5 : Вчити вчитися. – С. 426–436.
2. Сухомлинський В. О. Казки школи під голубим небом / В. О. Сухомлинський. – К., 1991.
3. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : у 5-ти т. – К. : Рад. шк., 1976. – Т. 1. – С. 5–502.
4. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1976. – Т. 5 : Вчити вчитися. – С. 426–436.
5. Сухомлинський В. О. Бібліографія. 1987-2000 / уклад. Г. І. і О. В. Сухомлинські.
6. Богуславский М. Сухомлинський Василь Александрович / М. Богуславский // Российская педагогическая энциклопедия : в 2 т. – М., 1999. – Т.2.

Аннотація

М.В.Ярова

Воплощение идей В.Сухомлинского в процесс эстетического воспитания школьников

В статье рассмотрена педагогическая деятельность В. Сухомлинского, творческое наследие – бесценное сокровище для учителей; вклад в решение проблем. Работы ученого являются значительным в процессе подготовки молодых учителей. Чтобы гуманистические педагогические труды В.Сухомлинского

были освоены и направлены каждым учителем с целью их творческого использования в собственной деятельности.

Ключевые слова: образование, воспитание, идея.

Summary

M.V.Yarova

Embodiment of V.O.Sukhomlyns'kyi's Ideas into the Process of Aesthetic Education of Schoolchildren

The pedagogical activity of V. Sukhomlyns'kyi creative legacy - an invaluable treasure for teachers, contribution to solving problems has been studied in the article. The works of the scientist are of great value in the process of young teachers preparation. In order to master humanistic educational works of V. Sukhomlyns'kyi by each teacher for their creative use in their own activity.

Keywords: education, upbringing, idea.

Дата надходження статті:

„1” вересня 2011 р.

АВТОРИ ВИПУСКУ

Андрєєва Тамара Титівна – доцент кафедри педагогіки і методики дошкільної освіти ВДНЗ „Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди”, кандидат філософських наук

Арцишевський Роман Антонович – голова Волинського відділення Української асоціації Василя Сухомлинського, керівник Науково-методичного центру світоглядної освіти молоді Волинського національного університету імені Лесі Українки, член-кореспондент НАПН України, доктор філософських наук, професор

Ацегейда Інна Павлівна – старший викладач кафедри фізичної культури та валеології Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

Бабій Інна Володимирівна – викладач кафедри теорії та методик дошкільної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Барановська Валентина Миколаївна – здобувач Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, викладач кафедри фізико-математичних дисциплін Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

Барбашова Ірина Анатоліївна – докторант Інституту педагогіки НАПН України, кандидат педагогічних наук, доцент

Белоусько Алла Михайлівна – завідувач відділення професійної освіти Київського професійно-педагогічного коледжу імені А.Макаренка

Березівська Лариса Дмитрівна – головний науковий співробітник лабораторії історії педагогіки Інституту педагогіки НАПН України, доктор педагогічних наук, доцент, старший науковий співробітник

Бернадська Лілія Віталіївна – заступник голови, керуюча справами Хмельницької обласної державної адміністрації, кандидат педагогічних наук

Бех Іван Дмитрович – директор Інституту проблем виховання НАПН України, дійсний член НАПН України, доктор психологічних наук, професор

Белан Ганна Валеріївна – доцент кафедри педагогіки та психології Херсонського державного університету, кандидат педагогічних наук, доцент

Бібік Надія Михайлівна – головний науковий співробітник Інституту педагогіки НАПН України, дійсний член НАПН України, доктор педагогічних наук, професор

Блажевич Ольга Іванівна – старший викладач кафедри української мови та літератури Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

Блажевич Юрій Іванович – старший викладач кафедри суспільних дисциплін Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

Богущ Алла Михайлівна – завідувач кафедри теорії і методики дошкільної освіти Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д.Ушинського, дійсний член НАПН України, доктор педагогічних наук, професор

Бондар Людмила Семенівна – провідний науковий співробітник лабораторії історії педагогіки Інституту педагогіки НАПН України, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник

Бондарчук Галина Павлівна – завідувач НМЦ управління освітою та методичною роботою ШПО Київського університету імені Б.Грінченка, науковий кореспондент лабораторії початкової освіти Інституту педагогіки НАПН України

Бреславська Ганна Богданівна – здобувач, викладач кафедри педагогіки Миколаївського національного університету імені В.О.Сухомлинського

Бричок Світлана Борисівна – доцент кафедри педагогіки початкового навчання Рівненського державного гуманітарного університету, кандидат педагогічних наук, доцент

Будник Олена Богданівна – старший науковий співробітник Науково-методичного центру „Українська етнопедагогіка і народознавство” НАПН України і Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, кандидат педагогічних наук

Буракова Наталя Олександрівна – аспірантка кафедри педагогіки та психології Херсонського державного університету

Бутенко Ольга Григорівна – аспірантка, викладач кафедри теорії та методик дошкільної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Бучківська Галина Вікентіївна – завідувач кафедри трудового навчання та художнього конструювання Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, кандидат педагогічних наук, доцент

Васянович Григорій Петрович – завідувач відділу гуманітарної освіти Львівського науково-практичного центру ПТО НАПН України, м.Львів, доктор педагогічних наук, професор

Вашеняк Ірина Богданівна – завідувач кафедри загальнонаукових та загальноосвітніх дисциплін Хмельницького інституту Міжрегіональної академії управління персоналом, кандидат історичних наук

Вашуленко Микола Самійлович – завідувач кафедри педагогіки і методики початкової освіти Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, дійсний член НАПН України, доктор педагогічних наук, професор

Вергунова Валерія Сергіївна – старший викладач кафедри естетичного виховання Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка, кандидат педагогічних наук

Волинець Юлія Олександрівна – викладач кафедри методики і технологій дошкільної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка

Волошина Ганна Петрівна – доцент кафедри фахових методик та інноваційних технологій у початковій школі Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, кандидат педагогічних наук

Гаврилюк Світлана Миколаївна – викладач кафедри дошкільної педагогіки і психології Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, кандидат педагогічних наук, доцент

Гайдученко Юрій Олександрович – аспірант кафедри педагогіки та психології Херсонського державного університету

Галус Олександр Мар'янович – проректор з наукової роботи Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, доктор педагогічних наук, професор

Генсіцька-Антонюк Наталія Олександрівна – аспірантка Рівненського державного гуманітарного університету

Гергуль Світлана Миколаївна – заступник декана з виховної роботи, старший викладач кафедри педагогіки та методики викладання іноземних мов філологічного факультету Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка

Годлевська Катерина Василівна – лаборант кафедри англійської мови Інституту педагогіки і психології Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова

Гордуз Наталія Олексіївна – методист дошкільної та початкової освіти Закарпатського інституту післядипломної педагогічної освіти (м.Ужгород)

Греськова Валентина Вікентіївна – професор кафедри трудового навчання та художнього конструювання Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, кандидат педагогічних наук, доцент

Губ'як Василь Дмитрович – доцент кафедри педагогічної майстерності та освітніх технологій Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, кандидат історичних наук, доцент

Деркач Валентина Федорівна – директор Павлівської загальноосвітньої школи I-III ступенів №1 імені В.О.Сухомлинського

Дичківська Ілона Миколаївна – професор кафедри педагогіки і психології (дошкільної) Рівненського державного гуманітарного університету, кандидат педагогічних наук, доцент

Доманюк Оксана Михайлівна – асистент кафедри теорії та методики дошкільної освіти Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту імені Тараса Шевченка

Дубина Людмила Григорівна – доцент кафедри психології та соціально-гуманітарних дисциплін Хмельницького інституту Міжрегіональної академії управління персоналом, кандидат педагогічних наук, доцент

Дяченко Людмила Миколаївна – науковий кореспондент лабораторії початкової освіти Інституту педагогіки НАПН України, член Української асоціації Василя Сухомлинського, вихователь групи продовженого дня Мереф'янської загальноосвітньої школи I-III ступенів №6 Харківської районної ради Харківської області

Завгородня Тетяна Костянтинівна – завідувач кафедри педагогіки імені Богдана Ступарика Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, доктор педагогічних наук, професор

Залізняк Алла Миколаївна – доцент кафедри теорії і методик дошкільної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, кандидат педагогічних наук

Заліток Людмила Михайлівна – старший науковий співробітник Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В.О.Сухомлинського, кандидат педагогічних наук

Зарудня Ольга Миколаївна – аспірантка кафедри теорії та історії педагогіки, викладач кафедри української мови і методики навчання Гуманітарного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка

Зданевич Лариса Володимирівна – завідувач кафедри дошкільної педагогіки, психології та фахових методик Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, кандидат педагогічних наук, доцент

Ищенко Людмила Валентинівна – завідувач кафедри теорії та методик дошкільної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, кандидат педагогічних наук

Ищук Тетяна Василівна – старший викладач кафедри шкільної педагогіки та психології Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

Казакова Наталія Вікторівна – доцент кафедри шкільної педагогіки та психології, начальник відділу педагогічної практики Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, кандидат педагогічних наук, доцент

Казанжи Ірина Володимирівна – доцент кафедри педагогіки початкової освіти Миколаївського національного університету імені В.О.Сухомлинського, кандидат педагогічних наук, доцент

Калініченко Надія Андріївна – завідувач кафедри педагогіки і психології Кіровоградського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені В.Сухомлинського, науковий кореспондент Інституту педагогіки НАПН України, доктор педагогічних наук, професор

Кальчук Марія Іванівна – вчитель початкових класів Української ЗОШ I-III ступенів №1 Обухівського району Київської області

Каплунова Катерина Анатоліївна – викладач кафедри дошкільної освіти Миколаївського національного університету імені В.О.Сухомлинського

Карпенко Марина Ігорівна – асистент кафедри фізичної реабілітації та валеології Луганського національного університету імені Тараса Шевченка

Кирлан Ольга Василівна – здобувач, бібліотекар I категорії Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Клисбаєва Нурзіда Ахметсафівна – аспірант кафедри загальної педагогіки Оренбурзького державного педагогічного університету

Коберник Галина Іванівна – доцент кафедри теорії початкового навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, кандидат педагогічних наук

Кобиланська Лілія Іванівна – докторант, доцент кафедри загальної та соціальної педагогіки Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, кандидат педагогічних наук, доцент

Ковальська Оксана Павлівна – здобувач кафедри менеджменту освіти, економіки та маркетингу ДВНЗ „Університет менеджменту освіти” НАПН України

Ковальчук Геннадій Петрович – старший викладач кафедри теорії і методики фізичного виховання Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, кандидат педагогічних наук

Кодлюк Ярослава Петрівна – професор кафедри педагогічної майстерності та освітніх технологій Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, доктор педагогічних наук, професор

Колосова Наталія Миколаївна – асистент кафедри педагогіки і психології Євпаторійського інституту соціальних наук РВНЗ „Кримський гуманітарний університет” (м.Ялта)

Коновальчук Марина Валеріївна – доцент кафедри педагогіки і методики початкового навчання Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка, кандидат педагогічних наук, доцент

Конькіна Євгенія Володимирівна – доцент кафедри загальної педагогіки Оренбурзького державного педагогічного університету, кандидат педагогічних наук

Корнієнко Наталія Анатоліївна – магістр Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова

Кочерга Ольга Миколаївна – голова циклової комісії викладачів шкільної педагогіки та психології Прилуцького гуманітарно-педагогічного коледжу імені І.Я.Франка

Кузь Володимир Григорович – завідувач кафедри дошкільної педагогіки і психології Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, дійсний член НАПН України, доктор педагогічних наук, професор

Кукура Галина Антонівна – викладач кафедри фізико-математичних дисциплін Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

Куліш Раїса Василівна – доцент кафедри дошкільної освіти Миколаївського національного університету імені В.О.Сухомлинського, кандидат педагогічних наук, доцент

Кутова Світлана Олександрівна – вчитель Хмельницької ЗОШ I-III ступенів №24

Лисенко Неллі Василівна – завідувач кафедри теорії та методики дошкільної освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, директор НМЦ „Українська етнопедагогіка і народознавство” НАПН України і Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, доктор педагогічних наук, професор

Литвиненко Світлана Анатоліївна – професор кафедри практичної психології і психотерапії Рівненського державного гуманітарного університету, доктор педагогічних наук, професор

Лісовська Тетяна Адамівна – доцент кафедри дошкільної освіти Миколаївського національного університету імені В.О.Сухомлинського, кандидат педагогічних наук

Луцок Анатолій Михайлович – завідувач кафедри педагогіки і психології Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти, кандидат педагогічних наук, доцент

Любашина Вікторія Володимирівна – доцент кафедри методик початкової і дошкільної освіти Євпаторійського інституту соціальних наук РВНЗ „Кримський гуманітарний університет” (м.Ялта), кандидат педагогічних наук, доцент

Мазуренок Марина Вікторівна – вчитель Хмельницької СЗОШ №7

Мазуренок Надія Іванівна – методист магістратури Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

Майборода Наталія Олексіївна – здобувач Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, заступник директора з виховної роботи Шевченківського навчально-виховного комплексу

Марусинець Мар’яна Михайлівна – докторант Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, кандидат психологічних наук, доцент

Матішак Маріанна Василівна – старший науковий співробітник Науково-методичного центру „Українська етнопедагогіка і народознавство” НАПН України і Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, кандидат педагогічних наук

Мацько Віталій Петрович – завідувач кафедри теорії і методики суспільно-гуманітарних дисциплін Хмельницького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, доктор філологічних наук, доцент

Машкіна Людмила Андріївна – проректор з педагогічної практики Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, кандидат педагогічних наук, доцент

Мелешко Віра Василівна – завідувач лабораторії сільської школи Інституту педагогіки НАПН України, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник

Мельникова Ірина Василівна – доцент кафедри психології Московського гуманітарного педагогічного інституту, кандидат психологічних наук

Миринок Віталій Миколайович – викладач кафедри фізичної культури та валеології Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

Миринок Надія Іванівна – старший викладач кафедри української мови та літератури Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

Морозова Ольга Олександрівна – викладач кафедри теорії та методики мистецтв Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

Москвіна Альфія Валіївна – завідувач кафедри спеціальної педагогіки та методик навчання Оренбурзького державного педагогічного університету, доктор педагогічних наук, професор

Навозняк Любов Леонідівна – вчитель ЗОШ №174 м.Києва, аспірантка Рівненського державного гуманітарного університету

Наточій Анатолій Миколайович – доцент кафедри дошкільної освіти Миколаївського національного університету імені В.О.Сухомлинського, кандидат педагогічних наук, доцент

Науменко Наталія Михайлівна – доцент кафедри загальної педагогіки Оренбурзького державного педагогічного університету, кандидат педагогічних наук

Невмержицька Олена Василівна – докторант кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, кандидат педагогічних наук, доцент

Новосолов Олександр Васильович – старший науковий співробітник Науково-методичного центру „Українська етнопедагогіка і народознавство” НАПН України і Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, кандидат історичних наук

Нор Катерина Федорівна – завідувач кафедри психолого-педагогічної освіти Миколаївського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, кандидат педагогічних наук, доцент

Онишків Зіновій Михайлович – доцент кафедри педагогічної майстерності і освітніх технологій Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, кандидат педагогічних наук

Орехова Лариса Іванівна – доцент кафедри загальних дисциплін та мовної підготовки іноземних громадян Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д.Ушинського, кандидат педагогічних наук, доцент

Паламарчук Лариса Борисівна – професор кафедри теорії та історії педагогіки Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат педагогічних наук, доцент

Петренко Оксана Борисівна – професор кафедри вікової і педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету, доктор педагогічних наук, доцент

Петриченко Лариса Олексіївна – перший проректор Харківського гуманітарно-педагогічного інституту, кандидат педагогічних наук

Пилипчук Любов Григорівна – старший викладач кафедри фізичної культури та валеології Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

Пироженко Лідія Володимирівна – старший науковий співробітник лабораторії історії педагогіки Інституту педагогіки НАПН України, кандидат педагогічних наук

Писарчук Оксана Тарасівна – асистент кафедри природничих та математичних дисциплін Інституту педагогіки і психології відділення „Початкова освіта” Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Підлипняк Ірина Юріївна – викладач кафедри теорії та методик дошкільної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Пісоцька Леоніда Станіславівна – декан факультету дошкільної освіти Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, кандидат педагогічних наук, доцент

Поліщук Олена Володимирівна – доцент кафедри зарубіжної літератури та культурології Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, кандидат педагогічних наук

Поніманська Тамара Іллівна – проректор з наукової роботи, завідувач кафедри педагогіки і психології (дошкільної) Рівненського державного гуманітарного університету, кандидат педагогічних наук, професор

Присакач Володимир Васильович – доцент кафедри педагогіки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, кандидат педагогічних наук

Репко Інна Петрівна – проректор з науково-педагогічної роботи Харківського гуманітарно-педагогічного інституту, кандидат педагогічних наук

Риндак Валентина Григорівна – завідувач кафедри загальної педагогіки Оренбурзького державного педагогічного університету, заслужений діяч науки Російської Федерації, доктор педагогічних наук, професор

Різак Тетяна Михайлівна – директор НВК „Пролісок” (м.Ужгород)

Розгон Вікторія Вікторівна – аспірантка Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Савченко Олександра Яківна – голова Української асоціації Василя Сухомлинського, головний науковий співробітник лабораторії початкової освіти Інституту педагогіки НАПН України, дійсний член НАПН України, доктор педагогічних наук, професор

Сараєва Олена Вікторівна – доцент кафедри педагогіки та психології Херсонського державного університету, кандидат педагогічних наук

Січко Ірина Олександрівна – доцент кафедри теорії і методики початкової освіти Миколаївського національного університету імені В.О.Сухомлинського, кандидат педагогічних наук, доцент

Слюзко Анатолій Михайлович – доцент кафедри природничих наук Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, кандидат сільськогосподарських наук

Слюзко Валентина Іванівна – проректор з гуманітарної освіти та виховання Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, кандидат педагогічних наук, доцент

Соколовська Олександра Семенівна – доцент кафедри дошкільної освіти Миколаївського національного університету імені В.О.Сухомлинського, кандидат педагогічних наук, доцент

Степанець Іван Олексійович – проректор з наукової роботи Харківського гуманітарно-педагогічного інституту, кандидат педагогічних наук

Стеценко Наталя Миколаївна – доцент кафедри педагогіки та психології Херсонського державного університету, кандидат педагогічних наук

Стражнікова Інна Василівна – доцент кафедри педагогіки імені Богдана Ступарика Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, кандидат педагогічних наук

Тарапака Наталія Володимирівна – завідувач кафедри дошкільної та початкової освіти Кіровоградського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського, кандидат педагогічних наук, доцент

Телячий Юрій Васильович – проректор з науково-педагогічної роботи Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, кандидат історичних наук, доцент

Терещук Григорій Васильович – перший проректор Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, член-кореспондент НАПН України, доктор педагогічних наук, професор

Ткаченко Зоя Юріївна – директор Державного педагогічно-меморіального музею В.О.Сухомлинського

Тоцька Тетяна Петрівна – завідувача експериментальним навчальним закладом всеукраїнського рівня ДНЗ „Ялинка” (м.Бровари, Київської області)

Федяєва Валентина Леонідівна – проректор з наукової роботи Херсонського державного університету, доктор педагогічних наук, доцент

Хайруліна Василина Миколаївна – директор Українського колежу імені В.О.Сухомлинського, член-кореспондент НАПН України, кандидат педагогічних наук

Ханова Олена Володимирівна – методист Київського професійно-педагогічного коледжу імені А.Макаренка

Хмизова Ольга Василівна – доцент кафедри педагогіки початкової освіти Миколаївського національного університету імені В.О.Сухомлинського, кандидат педагогічних наук

Худзей Олеся Омелянівна – викладач кафедри теорії і практики перекладу ДВНЗ „Ужгородський національний університет”

Цимбалару Анжеліка Дмитрівна – докторант Інституту педагогіки НАПН України, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник

Цюпак Ірина Миколаївна – аспірант кафедри педагогіки та психології Херсонського державного університету

Челпаченко Тетяна Вікторівна – доцент кафедри загальної педагогіки, докторант Оренбурзького державного педагогічного університету, кандидат педагогічних наук

Шквир Оксана Леонідівна – доцент кафедри шкільної педагогіки та психології Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, кандидат педагогічних наук, доцент

Шоробура Інна Михайлівна – ректор Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, доктор педагогічних наук, професор

Щербина Віталій Юрійович – аспірант кафедри педагогіки та психології Херсонського державного університету

Якименко Світлана Іванівна – завідувач кафедри педагогіки Миколаївського національного університету імені В.О.Сухомлинського, доктор наук у галузі освіти, професор

Яківчук Галина Василівна – доцент кафедри теорії та методики мистецтв Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, кандидат педагогічних наук

Ярова Марина Вікторівна – викладач кафедри теорії та методики мистецтв Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

ШАНОВНІ КОЛЕГИ!

Запрошуємо Вас взяти участь у випуску збірника наукових праць „Педагогічний дискурс”.

У „Педагогічному дискурсі” публікуються оригінальні (раніше ніде не опубліковані) статті теоретичного та експериментального характеру з актуальних проблем теорії педагогіки, дидактики, історії педагогіки, школознавства, методики навчання, виховання, розвитку, професійної орієнтації учнів та студентів в закладах освіти та позашкільних установах, порівняльної педагогіки, соціальної педагогіки, педагогіки післядипломної освіти, ступеневої освіти тощо. Стаття повинна розкривати певну проблему в тій галузі, якій присвячена робота, та мати наукову новизну і цінність (теоретичну і (або) практичну).

Вимоги до статей:

При написанні та оформленні статей необхідно керуватись такими **вимогами:**

1. До друку приймаються статті, які відповідають тематиці збірника, що відображається у поставленому зверху зліва УДК.

2. Статті повинні бути написані українською мовою в науковому стилі і не містити граматичних помилок (стаття має бути вичитаною і завіреною філологом).

3. Структура статті повинна мати такі елементи (відповідно до Постанови Президії Вищої атестаційної комісії України від 15.01.2003 р. №7-05/1, пункт 3 (*Бюлетень ВАК України. – 2003. – №1. – С.2*)) [додаток 1]:

– постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями;

– аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше питань загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;

– формулювання цілей статті (постановка завдання);

– виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;

– висновки з описаного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі.

Також стаття повинна містити список використаних джерел та літератури, оформлений згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 „Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання” (див. Приклади оформлення бібліографічного опису у списку джерел... (*Бюлетень ВАК України. – 2009. – №5. – С.26-30*)); анотації і ключові слова (українською мовою після заголовка статті – 4-5 рядків, російською і англійською мовами після списку використаних джерел та літератури).

4. Автор статті несе відповідальність за правильність та достовірність поданого матеріалу, за точне цитування джерел і літератури та посилання на них, що він стверджує своїм підписом на звороті останньої сторінки, вказавши: *вичитано, відредаговано, дата, підпис*.

5. Рукопис статті подається на дискеті 3,5 дюйма, що містить матеріали, набрані у вигляді документа MS Word 97 (чи пізніших версій цієї програми). До дискети додається підписаний автором роздрукований варіант рукопису. Текст на дискеті повинен бути ідентичним роздрукованому. Матеріали пересилаються у конверті формату А4.

6. Параметри документа: *формат листка* – А4 (орієнтація книжкова), *поля* – верхнє, нижнє, правє, лівє – 2 см, *шриффт* – Times New Roman, Суг, розмір 10, звичайного стилю, без переносів та табуляцій, *інтервали* – міжрядковий – одинарний, відступ першого рядка – 0,7 см, вирівнювання абзаців – за шириною.

7. Увесь текст повинен бути набраний шрифтом одного типу і розміру в одну колонку. Не допускається використання вставок та гіперпосилань. Можна виділяти символи (фрагменти тексту) курсивом та (або) напівжирним шрифтом. Бажано уникати (там, де це можливо) набору тексту великими літерами. При наборі тексту необхідно дотримуватись правил комп'ютерного набору тексту, зокрема, необхідно використовувати прямі лапки (не парні), круглі дужки, розрізняти символи тире і дефіса (тире відокремлюється з обох боків пробілами та є більшим за довжиною від дефіса). Нумерація сторінок не проставляється (нумеруються сторінки олівцем на звороті роздрукованого примірника рукопису).

8. Ілюстрації (рисунок, таблиці, формули, графіки, схеми) друкуються шрифтом 10pt, розміщуються по центру, складові їх частини групуються в один об'єкт. Підписи до них та посилання на них в тексті є обов'язковими. Загальна кількість ілюстрацій не повинна перевищувати десяти (всі вони входять до загального обсягу статті).

9. Бібліографія до статті повинна включати мінімум 5 літературних джерел, оформлених у встановленому порядку з обов'язковим зазначенням кількості сторінок. У посиланні на використанні джерела та літературу зазначається їх порядковий номер у списку літератури та сторінка, які проставляються у квадратних дужках (наприклад: [4, с.32]). Якщо автор

використовує посилання на декілька літературних джерел, то це зазначається так: [4; 32]. Бібліографія складається в алфавітному порядку або за порядком посилання в тексті. Статті без бібліографії редколегією розглядатися не будуть.

10. Обсяг статті повинен бути в межах 3-6 сторінок, набраних і оформлених відповідно до п.п.6-9.

11. Матеріали розташовуються у такій послідовності:

- 1) індекс УДК;
- 2) ініціали та прізвище автора(ів);
- 3) науковий ступінь, вчене звання, посада;
- 4) місце роботи: назва установи (скорочена), населеного пункту (якщо його назва не входить до складу назви установи), назва країни (для іноземних авторів). Всі дані про місце роботи беруться у дужки;
- 5) назва статті (друкується малими літерами з першої великої);
- 6) анотація статті та ключові слова українською мовою без назви статті і прізвища автора;
- 7) текст статті (з дотриманням усіх наведених вище вимог);
- 8) список використаних джерел та літератури;
- 9) анотації статті та ключові слова російською і англійською мовами із зазначенням прізвища й ініціалів автора(ів) та назви статті;
- 10) місце для запису дати надходження тексту рукопису до редколегії – „___” _____ 201_р.

Статті, оформлені з порушенням наведених вище вимог, прийматися до розгляду не будуть. Дискети та роздруковані примірники статей авторам не повертаються.

До редколегії збірника надсилаються такі матеріали:

- 1) стаття у відповідності до наведених вище вимог;
- 2) завірений витяг із засідання кафедри навчального закладу чи лабораторії науково-дослідної установи про рекомендацію статті до друку (для аспірантів, (здобувачів));
- 3) рецензія на статтю аспіранта (здобувача), підготовлена і підписана доктором (кандидатом) наук, та завірена в установленому порядку;
- 4) на окремому аркуші відомості про автора(ів) за поданою нижче формою [додаток 2];
- 5) чистий конверт з маркою для листування з редколегією.

Вартість публікацій становить **35 грн. за 1 сторінку тексту**, оформлену відповідно до вищезазначених вимог (+ 25 грн. на пересилання збірників для авторів з інших міст). На одну статтю надсилається один примірник збірника. У разі друкування статті у співавторстві, при бажанні отримати додатковий(і) примірник(и) для співавтора(ів) здійснюється доплата, яка дорівнює вартості друкування статті. Копії квитанцій про оплату подаються разом із статтями, оригінали автори зберігають у себе.

Банківські реквізити для оплати:

Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія
код 02138872 в ГУДКУ Хмельницької області
р/р 35424001001229 код 815013
Призначення платежу: за друк статті.

Усі матеріали необхідно надсилати на **адресу редколегії:**

29013, м.Хмельницький, вул.Проскурівського підпілля, 139, Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія, науковий відділ.

E-mail: kgpa_nauka@ukr.net

Тел.: (0382) 79-59-45

Контактні особи: Галус Олександр Мар'янович, Кришук Богдан Степанович.

Додаток 1
ПРО ПІДВИЩЕННЯ ВИМОГ ДО ФАХОВИХ ВИДАНЬ,
ВНЕСЕНИХ ДО ПЕРЕЛІКІВ ВАК УКРАЇНИ

(З постанови Президії ВАК України від 15.01.2003р. № 7-05/1)

Необхідною передумовою для внесення видань до переліку наукових фахових видань України є їх відповідність вимогам пункту 7 постанови Президії ВАК України від 10.02.1999 р. № 1-02/3 „Про публікації результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук та їх апробацію”. Однак окремі установи-засновники таких видань не дотримуються вимог до складу редакційної колегії видань, не організують належним чином рецензування та відбір статей до друку, не надсилають свої наукові видання до бібліотек, перелік яких затверджено постановою президії ВАК України від 22.05.1997 р. № 16/5, тим самим обмежуючи можливість наукової громадськості знайомитися із результатами дисертаційних досліджень. У зв'язку з цим Президія Вищої атестаційної комісії України

ПОСТАНОВЛЯЄ:

1. Попередити установи-засновники наукових фахових видань, що у разі відсутності видань у фондах визначених ВАК бібліотек вони будуть вилучені з переліку наукових фахових видань України, в яких дозволяється друкувати результати дисертаційних досліджень.

2. Установам-засновникам фахових видань оновити склади редакційних колегій так, щоб більшість у них становили фахівці, основним місцем роботи яких є установа-засновник фахового видання.

3. Редакційним колегіям організувати належне рецензування та ретельний відбір статей до друку. Зобов'язати їх приймати до друку у виданнях, що виходитимуть у 2003 році та у подальші роки, лише наукові статті, які мають такі необхідні елементи: постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

4. Спеціалізованим ученим радам при прийманні до захисту дисертаційних робіт зараховувати статті, подані до друку, починаючи з лютого 2003 року, як фахові лише за умови дотримання вимог до них, викладених у п. 3 даної постанови.

5. Встановити обов'язковим подання до ВАК України разом із клопотанням про внесення видання до переліку фахових також копії свідоцтва про державну реєстрацію друкованого засобу.

6. Зобов'язати установи, які є засновниками фахових видань, протягом 2003 року надсилати до ВАК України один контрольний примірник видання із супровідним листом.

7. Експертним радам ВАК України провести до 1 січня 2004 року аналіз наукового рівня публікацій у фахових виданнях і подати президії ВАК України пропозиції щодо внесення відповідних змін до переліку фахових видань.

Додаток 2
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА(ІВ)

Прізвище _____
Ім'я, по батькові _____
Науковий ступінь, вчене звання _____
Місце роботи (повна назва) _____
Посада _____
Навчальний заклад, в якому навчається (для аспірантів (здобувачів)) _____
Домашня адреса _____
Контактні телефони _____
Назва статті _____
Дата _____
Підпис _____

Інститут педагогіки Національної академії педагогічних наук України
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Педагогічний дискурс

Збірник наукових праць

Випуск 10
Видається двічі на рік
Засновано в 2007 році

Педагогічний дискурс : зб. наук. праць / гол. ред. І. М. Шоробура. –
Хмельницький : ПП Балюк І.Б., 2011. – Вип. 10. – 559 с.

Комп'ютерний набір та упорядкування: Кришук Б.С.
Літературні редактори: Нікітова І.І., Нагорний Я.В. (англійська мова)
Художнє оформлення: Львівський С.В.

*За достовірність фактів, назв, дат, посилань на літературні джерела тощо
відповідальність несуть автори. Редколегія не завжди поділяє їхні погляди.*

Підписано до друку 28.09.2011 р. Здано до друку 28.09.2011 р.
Формат 60 x 84/8. Гарнітура Century Schoolbook. Умовн.друк.арк. 63,7.
Друк різнографією. Тираж 300 прим. Зам.№1300.

Адреса редколегії:

29013 м.Хмельницький, вул. Проскурівського підпілля, 139,
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія, науковий відділ.
тел. (0382) 79-59-45
e-mail: kgpa_nauka@ukr.net

Друк ПП Балюк І.Б.
м.Вінниця, вул.Р.Скалецького, 15
тел.: (0432)52-08-02
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК №2524 від 13.06.2006 р.